

4° Jun 718. (2

[Corpus]

Pinn 53

G
P. IV
N. 22

416 010 623 400 15

Biblioth. Acad. Jago G.

DIGESTORVM SEV
PANDECTARV
PARS QVAR
TA ET QVIN
C TA C

DIGESTOR VM

SEV PANDECTARVM LIBER
VICESIMVS.

DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS,
qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.
Tit. I.

PAPINIANVS lib.II.responforum.

Onuentio generalis in pignore dando bonorum, uel postea quæsitum, recepta est. in speciem autem alienæ rei collata conuentione, si non fuerit ei, qui pignus dabat, debita: postea debitori dominio quæsito, difficilius creditori, qui non ignorauit alienum, utilis actio dabitur: sed facilius erit creditori possidenti retentio. Seruo pignori dato, peculium eius creditor, citra conuentionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit, nec interest, quando seruus domino peculium adquisierit. Cum prædium pignori daretur: nominatim, ut fructus quoque pignori essent, conuenit. eos consumptos bona fide emptor utili Serui ana restituere non cogetur. pignoris etenim causam nec usucapione perimi placuit: quoniam quæstio pignoris ab intentione domini sepa- ratur. quod in fructibus dissimile est, qui nunquam debitoris fuerunt.

Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis, fructus hypothecarum usuris compensaret, fini legitimæ usuræ. quamuis exordio minores in stipulatum uenerint, non esse tamen irritam conuentionem placuit: cum ad diem minore fœnore non soluto, legitimæ maiores usuræ sti- pulanti recte promitti potuerunt. Cum prædiū uxor uiro donasset, idque prædium uir pignori dedisset: post diuortiū mulier possessionem sui prædij recuperauit, & idem prædium ob debitum uiri pignori de- dit. in ea duntaxat pecunia recte pignus à muliere contractum apparuit, quā offerre uiro debuit, meliore prædio facto: scilicet si maiores sum- ptus, quàm fructus, fuissent, quos uir ex prædio percepit. etenim in ea quâtitate, propriū mulier negociū gessisse, non alienū suscepisse uidetur.

II. IDEM lib.III.responforum.

Fideiussor, qui pignora uel hypothecas suscepit, atque ita pecunias soluit: si mandati agat, uel cum eo agatur: exemplo creditoris etiā culpam æstimari oportet. cæterum iudicio, quod de pignore dato pro- ponitur, conueniri non potest.

a Idem

III. IDEM lib. XX. *questionum.*

SI superatus sit debitor, qui rem suā uindicabat, quod suam non probaret: æque seruanda erit creditori actio Seruiana, probanti rem eo tempore, quo pignus cōtrahebatur, in bonis illius fuisse. sed & si uictus est debitor uindicans hæreditatem: iudex actionis Seruianæ, neglecta de hæreditate dicta sentētia, pignoris causam inspicere debet. atquin aliud in legatis & libertatibus dictum est: cum secundum eum, qui legitimam hæreditatem uindicabat, sententia dicta est. sed creditor non bene legatarijs comparatur: cum legata quidem aliter ualere nō possint, q̄ si testamentum ratum esse cōstet. enimuero fieri potest, ut & pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. Per iniuriam uictus apud iudicium: rem, quam petierat, postea pignori obligauit. nō plus habere creditor potest, quā habebat, qui pignus dedit. ergo submouebitur rei iudicatæ exceptione: tamen si maxime nullam propriam, qui uicit, actionem exercere possit. non enim quod ille non habuit, sed qd in ea re, quæ pignori data est, debitor habuit, cōsiderandū est.

IIII. CAIVS lib. *singulari ad formulā hypothecarium.*

Contrahitur hypotheca per pactum cōuentum, cum quis paciscitur, ut res eius, ppter aliquam obligationē sint hypothecæ nomine obligatæ. nec ad rem pertinet, quibus fiat uerbis: sicuti est in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo & sine scriptura si conuenit, ut hypothecæ sit, & probari poterit: res obligata erit, *de qua conuenit. sunt enim de his scripturæ, ut quod actū est, postea facilius probari possit. & sine his aut ualeat, quod actū est, si habeat probationem: sicuti & nuptiæ sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sint.

V. MARTIANVS lib. *singulari ad formulam hypothecariam.*

Res hypothecæ dari posse, sciendum est, pro quacunque obligatione: siue mutua pecunia datur, siue dos, siue emptio uel uenditio contrahitur, uel etiam locatio & conductio, uel mandatum: & siue pura est obligatio, uel in diem, uel sub conditione: & siue in præsentī contractus est, siue etiam præcedat. sed & futuræ obligationis nomine dari possunt: & non solum soluendæ omnis pecuniæ causa, uerum etiā de parte eius: & uel pro ciuili obligatione, uel honoraria, uel tantum naturali. sed in conditionali obligatione non aliās obligamur, nisi conditio extiterit. Inter pignus autem & hypothecam tantum nominis sonus differt. dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

VI. VLP IANVS lib. LXXIII. *ad edictum.*

Obligatione generali rerum, quas quis habuit, habiturusue est: ea non continebuntur, quæ uerisimile est quenquam specialiter obligatu-

ligaturum non fuisse. ut puta supellex, item uestis relinquenda est debitori: & ex mancipijs, quæ in eo usu habebat, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse. proinde de ministerijs eius per quàm ei necessarijs, uel quæ ad affectionem eius pertinent,

V VII. PAVLVVS lib. LXXIII. ad edictum.
El quæ in usum quotidianum habentur: Seruiana non competit.

D VIII. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.
Eniq; concubinâ, filios naturales, alumnos, constitit generali obligatione non contineri: & si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

S IX. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.
Ed & quo ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem obseruari debet. Quod emptione uenditionemq; recipit, etiam pignorationem potest recipere.

S X. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.
I debitor res suas duobus simul pignori obligauit, ita ut utriq; in solidum obligatæ essent: singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana utentur: inter ipsos autem si quæstio moueatur, possidentis melior est conditio. dabitur enim possidenti hæc exceptio, SI NON CONVENIT, VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET. si aut id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur: utilem actionem competere, & inter ipsos, & aduersus extraneos, per quam dimidiâ partem possessionis adprehendant singuli, in confessio est.

S XI. MARTIANVS lib. singulari ad formulâ hypothecariam.
I is, qui bona reipublicæ iure administrat, mutuam pecuniam pro se accipiat: potest rem eius obligare. Si *ἀντίχρησις facta sit, & in *aliâs. ἀν- fundum, aut in ædes aliquis inducatur: eò usq; retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur: cum in usuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoq; itaq; si amiserit possessionem, solet in factum actione uti. Vsfusus an possit pignori hypothecæ dari, quæsitum est. & scribit Papinianus libro undecimo responsum: siue dominus proprietatis cōuenit, siue ille, qui solū usum fructum habet: tuendum creditorem. & si uelit cum creditore propriarius agere, NON ESSE EI IVS VTI FR VI INVITO SE: tali exceptione eum prætor tuebitur, SI NON INTER CREDITOREM ET EVM, AD QVEM VSVSFRVCTVS PERTINET, CONVENERIT, VT VSVS FRVCTVS PIGNORI SIT. nam cum & emptorē usufusus tuetur prætor: cur non & creditorem tuebitur? eadem ratione & debitori obijcietur exceptio. Iura prædiorū urbanorum *pignori dari non possunt: *aliâs de igitur nec conueniri potest, ut hypothecæ sint. est.

XII. PAVLVVS lib. LXXIII. ad edictum.

a ij Sed

Sed an uia, itineris, actus, aquæ ductus pignoris conuentio locum habeat, uidendum esse, Pomponius ait: ut si talis pactio fiat, *QVA'M DIV PECVNIA SOLUTA NON SIT*: his seruitutibus creditor utatur, scilicet si uicinum fundum habet: & si intra diem certum pecunia soluta non sit, uendere eas uicino liceat. quæ sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est.

XIII. MARTIANVS lib. singulari ad formulã hypothecariam.

Grege pignori obligato, quæ postea nascuntur, tenentur. sed & si prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renouatus: pignori tenebitur. Statuliber quoque dari hypothecæ poterit, licet conditione existente euanescat pignus. Cum pignori rem pignoratam accipi posse placuerit: quatenus utraq; pecunia debet, pignus secundo creditori tenetur: & tam exceptio, quam actio utilis ei danda est. quod si dominus soluerit pecuniam: pignus quoque perimitur. sed potest dubitari, nunquid creditori numorum solutorum nomine utilis actio danda sit, an non. quid enim, si res soluta fuerit? & uerum est, quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit: siquidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est: exactam à creditore, se compensaturum. si uero corpus is debuerit, & soluerit: pignoris loco futurum apud se cundum creditorem. Et in superficialiis legitime consistere creditor potest aduersus quemlibet possessorem: siue tantum pactum conuentum de hypotheca interuenerit, siue etiã possessio tradita, deinde amissa fuerit. Etiam si creditor iudicatum debitoris fecerit, hypotheca manet obligata: quia suas conditiones habet hypothecaria actio, id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum: quibus cessantibus, tenet. nam si cum in personam egero cum defensore, licet is mihi satisdederit, & dānatus sit, æque hypotheca manet obligata: multo magis ergo si in personam actum sit, siue cum reo, siue cum fideiussore, siue cum utriusque pro parte: licet dānati sunt, hypotheca manet obligata. nec enim per hoc uidetur satisfactum creditori, quod habet iudicati actionem. Si sub conditione debiti nomine obligata sit hypotheca: dicendum est, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim debeatur. sed si sub conditione debiti conditio euenerit: rursus agere poterit. sed si præsens sit debitum, hypotheca uero sub conditione, & agatur ante conditionem hypothecaria: uerum quidem est, pecuniam solutam non esse: sed auferri hypothecam iniquum est. ideoque arbitrio iudicis cautiones interponendæ sunt, si conditio extiterit, nec pecunia soluatur: restitui hypothecam, si in rerum natura sit. Propter usuras quoque, si obligata sit hypotheca, usurae solui debent. idem & in poena dicemus.

XIIII. VLPIANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Quæsi-

Quæsitum est. si nondum dies pensionis uenit, an & medio tempo-
re persequi pignora permittendum sit: & puto dandam pignoris
persecutionem: quia interest mea. & ita Celsus scribit. Ex quibus ca-
sibus naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constat.

XV. CAIVS lib. *singulari ad formulam hypothecariam.*

ET quæ nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecæ dari possunt:
puta ut fructus pendentes, partus ancillæ, foetus pecorū, & ea quæ
nascuntur, sint hypothecæ obligata. idque seruandum est, siue dominus
conuenerit, aut de usufructu, aut de his, quæ nascuntur: siue is, qui usum
fructum habet, sicut Iulianus scribit. Quod dicitur, creditorem pro-
bare debere, cum conueniebat, rem in bonis debitoris fuisse: ad eā con-
uentionem pertinet, quæ specialiter facta est: non ad illam, quæ quoti-
die solet cautionibus inferi: ut specialiter rebus hypothecæ nomine da-
tis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & postea
adquisierit, perinde atque specialiter hæ res fuissent obligatæ. Qui res
suas iam obligauerunt, & alij secundo obligant creditoribus: ut effugiant
periculum, quod solent pati, qui sæpius eandem rem obligant: prædi-
cere solent, alij nulli rem obligatam esse, quàm forte Lucio Titio: ut in
id, quod excedit priorem obligationem, res sit obligata: aut in solidum,
cum primo debito liberata res fuerit. de quo uidendum est, utrum hoc
ita se habeat, si & conueniat: an & si simpliciter conuenerit de eo, quod
excedit, ut sit hypothecæ: & solida res ineffe cōuentioni uideatur, cum
à primo creditore fuerit liberata, an adhuc pars. sed illud magis est,
quod prius diximus.

XVI. MARTIANVS lib. *singulari ad formulam hypothecariam.*

Si fundus hypothecæ datus sit, deinde alluuiione maior factus: totus
obligabitur. Si nesciente domino res eius hypothecæ data sit, de
inde postea dominus ratum habuerit: dicendum est, hoc ipsum, quod
ratum habet, uoluisse eum retro recurrere ad illud tempus, quo conue-
nit. uoluntas autem ferè eorum demum seruabitur, qui & pignora dare
possunt. Si res hypothecæ data, postea mutata fuerit: æque hypo-
thecaria actio competit: ueluti de domo data hypothecæ, & *horreo fa-
cto. Idem si de loco conuenit, & domus facta sit. Itè de loco dato, uineis horto.
in eo positis. In uindicatione pignoris queritur, an rem, de qua actus
est, possideat is, cum quo actus est. nā si non possidet, nec dolo fecit, quo-
minus possideat: absolui debet. si uero possideat, & aut pecuniā soluat,
aut rem restituat: æque absoluendus est. si uero neutrum horum faciat: con-
demnatio sequetur. sed si uelit rem restituere, nec possit: forte quia res abest,
& longe est, uelut in puincijs: solet cautionibus res explicari. nā si caue-
rit se restitutum: absoluitur. si uero dolo quidē desijt possidere, sum-

ma autem ope nifus, non possit rem ipsam restituere: tanti condemna-
bitur, quāti actor in litem iurauerit, sicut in cæteris in rem actionibus.
nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur: quid prodesset in
rem actio, cum in personam agendo, idem consequeretur? Interdū
etiam de fructibus arbitrari debet iudex: ut ex quo lis incohata fuit, ex
eo tempore etiā de fructibus condemnnet. quid enim si minoris sit præ-
dium, *quām quod debetur? nam de antecedētibus fructibus nihil po-
*aliās. q̄ debetur. test pronunciare, nisi res existent. Creditor hypothecam sibi per sen-
tentiam adiudicatā quemadmodum habiturus sit, quæritur. nam do-
minium eius uindicare non potest. sed hypothecaria agere potest: ut si
exceptio obijciatur à possessore, iudicati replicet, *SI SECVNDVM ME
IUDICATVM NON EST.* Si plurius condemnatus sit debitor non re-
stituendo pignus, quām computatio sortis & usurarum faciebat: an si
tantum soluat, quantū debebat: exoneretur hypotheca? quod ego qui-
dem, quantum ad subtilitatem legis, & autoritatē sententiæ non pro-
bo. semel enim caussa transire uidetur ad condemnationē, & mihi pe-
cunia deberi. sed humanius est, eum nō amplius, quām *quod reuera de-
*aliās de-
est. bebat, dando, hypothecam liberare. Aliena res utiliter potest obliga-
ri sub conditione, si debitoris facta fuerit. Si duo pariter de hypothe-
ca paciscatur: in quantum quisq; obligatam hypothecam habeat, utrū
pro quantitate debiti, an pro partibus dimidijs, quæritur. & magis est,
ut pro quantitate debiti pignus habeāt obligatum. sed uterq; si cū pos-
sessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisq;, an de toto, quasi
utriq; in solidum res obligata fuerit? quod erit dicendum, si eodem die
pignus utriq; datum est separatim. sed si simul illi & illi: si hoc actū est,
uterq; recte in solidum aget. si minus: aget unusquisq; pro parte. Po-
test ita fieri pignoris datio hypothecæ, ut si intra certum tempus nō
sit soluta pecunia: iure emptionis possideat rem iusto precio tunc æsti-
mandam. hoc enim casu uidetur quodammodo cōditionalis esse uen-
ditio. & ita diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

P Ignoris persecutio in rem parit actionem creditori.
XVII. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

S I ab eo, qui Publiciana uti potuit (quia dominium non habuit) pi-
gnori accepi: sic tuetur me per Seruianam prætor, quēadmodum
debitorem per Publicianam.
XVIII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

Q Vi pignori plures res accepi, nō cogitur unam liberare, nisi ac-
cepto uniuerso, quantum debetur.
XIX. VLP IANVS lib. XXI. ad edictum.

XX. IDEM lib. LXIII. ad edictum.

Cum

Cum conuenit, ut is, qui ad refectiōem ædificij credidit, de pensio-
nibus iure pignoris ipse creditum recipiat: etiam actiones utiles
aduersus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debitor credi-
tori pignori dedit.

XXI. IDEM lib. LXXIII. *ad edictum.*

Si inter colonum & procuratorem meum cōuenerit de pignore, uel
stratum habente me conuentionem, uel mandante: quasi inter me &
colonū meum cōuenisse uidetur. Si debitor seruū, quē à nō domi-
no bona fide emerat, & pignora uerat, teneat: Seruianæ locus est. & si
aduersus eum agat creditor: doli replicatione exceptionem elidet. ita
Iulianus ait, & habet rationem. Quidquid commodi, siue incōmo-
di fortuitū pignori accessit: id ad debitorem pertinet. Si res pignora-
ta non restituatur: lis aduersus possessore erit æstimanda. sed utiq; ali-
ter aduersus debitorem, aliter aduersus quēuis possessore. nam aduer-
sus debitorem non pluris, quā debet: quia non pluris interest. aduer-
sus cæteros possessores etiā pluris: quia quod amplius debito consecu-
tus creditor fuerit, debitori restituere debet pignoratitia actione.

XXII. MODESTINVS lib. VII. *differentiarum.*

Si Titio, qui rem meam ignorante me, creditori suo pignori obliga-
uerat, hæres extitero: ex post facto pignus directō quidē non conua-
lescit, sed utilis pignoratitia dabitur creditori.

XXIII. IDEM lib. III. *regularum.*

Creditor prædia sibi obligata ex causa pignoris, locare recte potu-
it. Pignoris obligatio etiā inter absentes recte ex cōtractu obli-
gatur.

XXIII. IDEM lib. V. *regularum.*

In quorū finibus emere quis prohibetur, pignus accipere nō phibet.

XXV. IDEM lib. VIII. *regularum.*

Cum uiciose uel inutiliter contractus pignoris intercedat: retentio
ni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

XXVI. IDEM lib. III. *responsorum.*

Fideiussor impetrauit à potestate, ut anteq̃ solueret, pignora ipse
possideat, quasi satisfactorius creditoribus. nec satisfecit. modo hæ-
res debitoris paratus est soluere creditoribus. quæro, an pignora fide-
iussor restituere cogendus sit? Modestinus respondit. cogendum esse.

Pater Seij emancipato filio facile persuasit, ut quia mutuam quanti-
tatem acciperet à Septicio creditore, chirographum perscriberet sua
manu filius (quod ipse impeditus esset scribere) sub cōmemoratione
domus ad filiū pertinentis pignori dandæ. quærebatur, an Seius inter
cætera bona, & hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris
se hæreditate abstinuerit: nec metuere debeat ex hoc solo, quod man-
dante

dante patre manu sua perscripsit instrumentū chirographi: cum neq; consensum suum accommodauerit patri, aut signo suo, aut alia scriptura: Modestinus respondit. cum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserit: consensum ei obligationi dedisse, manifestum est. Lucius Titius prædia & mancipia, quæ in prædijs erant, obligauit. hæredes eius prædijs inter se diuisis, illis mācipijs defunctis, alia substituerunt. creditor postea prædia cum mancipijs distraxit. quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modo in prædijs constituta, hæc in hypothecis emptor uindicare recte possit: Modestinus respōdit. si neq; pignora sunt ipsa mancipia, neq; ex pignoratis ancillis nata: minime creditoribus obligata esse.

XXVII. PAPINIANVS lib. V. *quæstionum.*

Seruum, quem quis pignori dederat, ex leuissima offensa uinxit, smox soluit: & quia debito non satisfiebat, creditor minoris seruum uendidit. an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest, persequendum: quid si eum interfecisset, aut eluscasset: ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur: ubi autem eluscasset, quasi damni iniuriæ dabimus actionem ad id, quanti interest: quo d debilitando aut uinciendo persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam nomine crediti actionem esse (quia forte causa ceciderat) non existimo indignam rem animaduersione & auxilio prætoris. VLP IANVS NOTAT. si ut creditori noceret, uinxit: tenebitur. si merentem: non tenebitur.

XXVIII. PAVLVS lib. III. *quæstionum.*

SI legati conditionalis nomine, relictī filio familias, pater ab hærede serum propriam eius pignori acceperit: & mortuo patre, uel emancipato filio, conditio legati extiterit: incipit filio legatum deberi: & neq; pater potest pignus uindicare, neq; filius, qui nunc habere cœpit actionem. sed nec ex præcedenti tempore potest quidquam iuris habere in pignore: sicut in fideiussore dicitur.

XXIX. IDEM lib. V. *responsorum.*

PAULUS respondit, generalem quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum. sed ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab hærede eius ex alia causa acquisita sunt: uindicare non posse à creditore testatoris. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt: ea quoq; quæ ex his nata sunt, eodē iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam nata teneri, siue specialiter de his conuenerit, siue non: ita procedit, si dominium eorum ad eum peruenit, qui obligauit, uel hæredem eius. cæterum apud alium dominum non erunt obligata. Domus pignori data exusta est: camq; aream emit Lucius Titius,

tius, & exstruxit. quæsitum est de iure pignoris? Paulus respondit. pignoris persecutione perseverare. & ideo ius soli superficiem secutam uideri. * (id est, cum iure pignoris) sed bonæ fidei possessores non aliter cogendos creditoribus ædificium restituere: quàm sumptus in exstructione erogatos, quatenus preciosior res facta esset, reciperent. Si sciente & consentiente domino seruus, ut omnia bona domini pignori obligata essent, conuenit: ipsum quoque, qui cauit, obligatum esse pignoris iure.

XXX. IDEM lib. VI. *responsorum.*

Periculum pignorum nominis uenditi ad emptorem pertinere: si tamen probetur, eas res obligatas fuisse.

XXXI. SCAEVOLA lib. I. *responsorum.*

Lex uestigali fundo dicta erat, ut si post certum temporis uestigal solutum non esset, is fundus ad dominum rediret. postea is fundus à possessore pignori datus est. quæsitum est, an recte pignori datus esset? respondi, si pecunia intercessisset, pignus esse. Item quæsitum est, si cum in exsolutione uestigalis tam debitor, quàm creditor cessassent: & propterea pronunciatum esset, fundum secundum legem domini esse: cuius potior causa esset? respondi, si (ut proponeretur) uestigali non soluto, iure suo dominus usus esset: etiam pignoris ius euanuisse.

XXXII. IDEM lib. V. *responsorum.*

Debitor pactus est, ut quæcunque in prædia pignori data, inducta, in uecta, importata, ibi nata, * ortane essent, pignori essent. eorum prædiorum pars sine colonis fuit: eaque actori suo colenda debitor tradidit, adsignatis ei etiã seruis culturæ necessarijs. quæritur, an & Stichus uillicus, & ceteri serui ad culturam missi, & Stichi uicarii obligati essent? respondi. eos duntaxat, qui hoc animo à domino inducti essent, ut ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

XXXIII. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Is qui promisit tibi aut Titio: solutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum & ante solutionem recipit.

XXXIII. SCAEVOLA lib. XXXII. *digestorum.*

Tabernam debitor creditori pignori dederat. quæsitum est, utrum eo facto nihil egerit: an tabernæ appellatione merces, quæ in ea erant, obligasse uideatur? et si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparauerit, easque in eam tabernam intulerit, & decesserit: an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit: cum & mercium species mutatae sint, & res aliae illatae? respondi. ea, quæ mortis debitoris tempore in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse uidentur.

XXXV. IDEM lib. I. *questionum.*

Ανεσόμενος παρὰ τοῦ δυνάστη πεντακόσια, παρεκάλειάσε, μή βεβαιω

b

τήν,

πῶς, ἀλλὰ ὑποθήκῃ παρ' ἐμῶν λαβεῖν. οἷός τις γὰρ ἀκρίβως, ὅτι ἡ τὰς εἰσὶν καὶ δι
 ὁ δ' οἷός τις ἀνδρῶν ἐν κατέχονταί, ἢ οἱ καὶ ὡς εὐχρημονι ἀνθρώπων ἐπίσθλ' ἔσθ'. quæ
 ritur, an pignus contractum sit: an uero epistola nullius momenti sit,
 cum sine die & consule sit: respondi. cum conuenisse de pignoribus ui
 deatur: non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies & con
 sules additi, uel tabulæ signatæ non sint. Creditor pignori accepit à
 debitore, quidquid in bonis haberet, habiturus uē esset. quæsitum est,
 an corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuauit, cum in bo
 nis eius facta sint, obligata creditori pignori esse cœperint: respondi, cœ
 pisse. XXV. LABEO lib. I. παρθένω ἀ Paulo epitomatorū.

SI insula, quam tibi ex pacto conuento licuit uendere, combusta est:
 deinde à debitore tuo restituta: idem in noua insula iuris habes.

EX QVIBVS CAVSSIS PIGNVS VEL HYPO
 theca tacite contrahitur. Tit. II.

PAPINIANVS lib. X. responsum.

Enatus cōsulto, quod sub Marco imperatore factum est,
 pignus insulæ creditori datum, qui pecuniam ob restitu
 tionem ædificij exstruendi mutuam dedit: ad eū quoq;
 pertinebit, qui redemptori domino mandante numos
 administruit.

II. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Pomponius libro decimotertio uariarum lectionum scribit. non
 solum pro pensionibus, sed et si deteriore habitationem fecerit
 culpa sua inquilinus: quo nomine ex locato cum eo erit actio: inuenta
 & illata pignori erunt obligata.

III. VLPIANVS lib. LXXIII. ad edictum.

SI horreum fuerit conductum, uel diuerforium, uel area: tacitam
 conuentionem de inuectis & illatis, etiam in his locum habere, pu
 tat Neratius. quod uerius est.

IIII. NERATIUS lib. I. membranarum.

EO iure utimur, ut quæ in prædia urbana inducta, illata sunt: pigno
 ri esse credantur, quasi id tacite conuenerit. in rusticis prædijs con
 tra obseruatur. Stabula, quæ nō sunt in continentibus ædificijs, quo
 rum ea prædiorum numero habenda sunt, dubitari potest. & quidē ur
 banorū sine dubio non sunt: cum à cæteris ædificijs separata sint. quod
 ad causam tamen taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis
 prædijs differunt.

V. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Pom.

Pomponius libro decimotertio uariarum lectionum scribit. si gratuita habitationem conductor mihi præstiterit: inuecta à me domino infulæ pignori non esse. Item illud (inquit) uidendum est, an uoluntate domini induci pignus ita possit, ut in partem debiti sit obligatum. Si quis fideiubeat, cum res illius à debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit: bellissime intelligit, hoc ipso quod fideiubet, quodam modo mandare, res suas obligatas esse. sanè si postea sint eius res hypothecæ datæ: non erunt obligatæ.

VI. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Licet in prædijs urbanis tacite solet conuentum accipi, ut perinde teneantur inuecta & illata, ac si specialiter conuenisset: tamen certe libertati huiusmodi pignus non officit. idemq; & Pomponius probat. ait enim, manumissioni nõ officere ob habitationem obligatum.

VII. POMPONIVS lib. XIII. ad edictum ex uarijs lectionibus.

In prædijs rusticis fructus, qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiã si nominatim id nõ conuenierit. Videndum est, ne non omnia illata, uel inducta: sed ea sola, quæ ut ibi sint, illata fuerunt: pignori sint. quod magis est.

VIII. PAVLVS lib. II. sententiarum.

Cum debitor gratuita pecunia utatur: potest creditor de fructibus rei sibi pignoratæ ad modum legitimum usuras retinere.

IX. IDEM lib. singulari de officio præfecti uigilum.

Est differentia obligatorum propter pensionem, & eorum, quæ ex conuentione manifestaria pignoris nomine tenent: quod manumittere mancipia obligata pignori nõ possumus, inhabitantes autem manumittimus: scilicet ante, q̃ pensionis nomine præcludamur. tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus: & derisus est Nerua iurisconsultus, qui per fenestras monstrauerat, seruos detentos ob pensionem liberari posse.

X. SCAEVO LA lib. VI. digestorum.

Tutoris hæres, cū hærede pupilli transactione facta, cū ex ea maiorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obligauit. quæsitum est, an in ueterem contractum iure res obligata esset: respondi secundum ea, quæ proponerentur, obligatam esse.

QVAE RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE

datæ obligari *non possunt.

Tit. III.

MARTIANVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

b ij

Pupil

*aliàs de
est nega-
tio.

Pupillus sine tutoris autoritate hypothecam dare non potest. Si filiusfamilias pro alio rem pecuniariam obligauerit, uel seruus: dicendum est, eam non teneri, licet liberam peculij sui administrationem habeant: sicut nec donare eis conceditur. non enim usquequaque liberam habent administrationem. facti tamen est quaestio, si quaeratur, quousque eis permissum uideatur peculium administrare. Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est: iure pignoris accipere non potest, ut diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit. quid ergo si praedium quis litigiosum pignori acceperit, an exceptione sit submouendus? & Ostaenus putat, etiam in his pignoribus locum habere exceptionem. quod ita ait Scauola libro tertio uariarum quaestionum procedere, ut & in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

II. CAIVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Si aliquis pro muliere, quae intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui contra senatusconsultum creditum est: an eis succurratur, quaeritur? & in eo quidem, qui pro muliere obligauit rem suam: facilius dicitur succurri ei, sicut & fideiussori mulieris eadem datur exceptio. sed in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligauit: eadem dicenda erunt, quae tractantur & in fideiussore eius.

III. PAVLVS lib. III. quaestionum.

Aristo Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractum sit, ut antea cedens dimitteretur: non aliter in ius pignoris succedit, nisi conuenerit, ut sibi eadem res obligata esset. neque enim in ius pignoris succedere debet, qui ipse nihil conuenit de pignore. quo casu emptoris causa melior efficitur. denique si antiquior creditor de pignore uendendo cum debitore pactum interposuit: posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset uendere: uideamus, an dici possit, huc usque transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus ei liceat. quod admittendum existimo. saepe enim, quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum habere potest.

IIII. IDEM lib. V. responsorum.

Tertius cum mutuam pecuniam accipere uellet a Mauius, cauit ei, & quasdam res hypothecae nomine dare destinauit. deinde postquam ex his rebus quasdam uendidisset, accepit pecuniam. quaesitum est, an & prius res uenditae creditori tenerentur? respondit. cum in potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere: eo tempore pignoris obligationem contractam uideri, quo pecunia numerata est. & ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.

Idem

V. IDEM lib. V. *sententiarum.*

Creditor, qui sciens filiū familias à parēte pignori accepit, relegat̃.

QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPO
theca habeantur: & de his, qui in priorum creditorum lo-
cum succedunt. Tit. IIII.

PAPINIANVS lib. VIII. *questionum.*

Vi dotē pro muliere promisit, pignus siue hypothecam de restituenda sibi dote accepit. subsecuta deinde pro par te numeratione, maritus eandē rem pignori aliū dedit. mox residuæ quantitatis numeratio impleta est. quære- batur de pignore: cum ex causa promissionis ad uniuersæ quantitatis exsolutionē, qui dotem promisit, cōpellitur: non utiq; solutionum obseruanda sunt tempora, sed dies contractæ obligationis. nec dici potest, in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet: ut minus dotata mulier esse uideatur. alia causa est eius, qui pignus ac- cepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset: ac forte prius, quā numeraret, aliū res pignori data est.

II. IDEM lib. III. *responsorum.*

Qui generaliter bona debitoris pignori accepit: eo potior est, cui postea prædium ex his bonis pignori datur: quamuis ex cæteris pecuniam suam redigere possit. quod si ea conuentio prioris fuit, ut ita demum cætera bona pignori haberentur, si pecunia de his, quæ *specia al's *gene liter accepit, seruari non potuisset: deficiente secunda conuentione, raliter. secūds creditor in pignore postea dato, non tam potior, q̃ solus inue- nietur.

III. IDEM lib. XI. *responsorum.*

Creditor acceptis pignoribus, quæ in secunda conuentione secun- dus creditor pignora acceperat, ea nouatione facta postea priori- bus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori pla- cuit, tanq̃ in suum locum succedenti. Cū ex causa mandati prædiū Titio, cuius negociū fuerat gestum, deberetur: prius quā ei possessio traderetur, id pignori dedit. post traditam possessionem idem prædi- um aliū denuo pignori dedit. prioris causam potiores esse apparuit: si non creditor secundus premium ei, qui negocium gefferat, soluisset. uerum in ea quantitate, quam soluisset, eiusq; usuris potiores fore constitit: nisi forte prior ei pecuniam offerat. quod si debitor pecu- niam aliunde soluisset: priorem præferendum. Post diuisionem regi- onibus factam inter fratres cōuenit, ut si frater agri portionem pro indi- uiso pignori datam, à creditore suo non liberaffet: ex diuisione quæsi-

tae partis partem dimidiam alter distraheret. pignus intelligi contractū existimaui, sed priorem secundo non esse potiore: quoniam secundum pignus ad eam partem directum uidebatur, quam ultra partē suā frater non consentiente socio non potuit obligare.

III. POMPONIVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Debitor, antequam à priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alijs pignori dederat: & antequam utriusque creditori solueret debitum, rem aliam priori creditori uendiderat, creditumque pensauerat cum precio rei uenditæ. dicendum est, perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. nec enim interest, exsoluerit, an pensauerit. & ideo posterioris creditoris causa est potior.

V. VLPIANVS lib. III. disputationum.

Interdum posterior potior est priore. ut puta si in rem istam seruandam impensum est, quod sequens credidit: ueluti si naus fuit obligata, & ad armandam eam, uel reficiendam ego credidero.

VI. IDEM lib. XXIII. ad edictum.

Huius enim pecunia saluam fecit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere, & si in cibaria nautarum fuerit creditum, si ne quibus naus salua peruenire non poterat. Item si quis in merces obligatas crediderit, uel ut saluæ fiant, uel ut naulum exsoluatur: potenti or erit, licet posterior sit. nam & ipsum naulum potentius est. tantundem dicetur, & si merces horreorum, uel aræ, uel uesturæ iumentorum debetur. nam & hic potentior erit.

VII. IDEM lib. III. disputationum.

Idemque est, si ex numis pupilli fuerit res comparata. quare si duorum pupillorum numis res fuerit comparata: ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quæ in rei precium fuerint expensæ. quod si res non in totum ex numis cuiusdam comparata est: erit cōkursus utriusque creditoris, id est, & antiquioris, & eius, cuius numis comparata est. Si tibi, quæ habiturus sum, obligauerim: & Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenerit: mox dominum eius adquisiero: putat Marcellus, concurrere utrumque creditorem in pignore. non enim multum facit, quod de suo numos debitor dederit: quippe cum res ex numis pignoris empta, nunc sit pignoris ob hoc solum, quod pecunia pignoris erat.

VIII. IDEM lib. VII. disputationum.

Si pignus specialiter res publica accepit: dicendum est, præferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia & priuati præferuntur.

IX. AFRICANVS lib. VII. questionum.

Qui

Qui balineum ex calendis proximis cōduxerat: pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes solueretur. idē ante calendas Iulias eundem Erotē alij ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus, an aduersus creditorem petentem Erotē, locatorem prætor tueri deberet? respondi, debere. licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quidquam pro conductione deberetur: quoniam tamen iam tunc in ea causssa Eros esse cōpisset, ut inuito locatore ius pignoris in eo solui non posset: potiorē eius causssam habendam. Amplius etiam sub conditione creditorem tuendū putabam aduersus eum, cui postea quidquā deberi cōpisset: si modo non ea cōditio esset, quæ inuito debitore impleri nō posset. Sed etsi hæres ob legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ conuenisset: & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedisset, ac post conditio legatorum extitisset: hic quoq; tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimaui. Titia prædium alienum Titio pignori dedit. post Mæuius. deinde domina ei9 pignoris facta, marito suo in dotem æstimatum dedit. si Titio soluta sit pecunia: non ideo magis Mæuij pignus conualescere placebat. tunc enim priore dimisso, sequētis pignus cōfirmatur, cum res in bonis debitoris inueniatur. in proposito autem maritus emptoris loco est. atq; ideo, quia neq; tunc, cū Mæuius obligaretur, neq; cum Titio solueretur, in bonis mulieris fuit: nullū tempus inueniri, quo pignus Mæuius conualescere possit. hæc tamen ita, si bona fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit: id est, si ignorauit Mæuius obligatum esse.

X. *VLPIANVS lib. I. responsorum*

Si iure iudicatum, & pignus in causssa iudicati ex autoritate eius, qui iubere potuit, captum est: priuilegijs temporis fortior est hæres eius, in cuius personam pignus constitutum est.

XI. *CAIVS lib. singulari ad formulā hypothecariā.*

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, & accepit hypothecam: quamuis cum alio ante cōuenerat, ut si ab eo pecuniā accepisset, res esset obligata, & ab hoc postea acceperat. poterat enī, licet ante conuenit, nō accipere ab eo pecuniam. uideamus, an idem dicendum sit, si sub cōditione stipulatione facta, hypotheca data sit: qua pendente, alius credidit pure, & accepit eandem hypothecam: tunc deinde prioris stipulationis existat conditio: ut potior sit, qui postea credidit. sed uereor, num hic aliud sit dicendum. cum enim semel conditio extitit: perinde habetur, ac si illo tēpore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset. quod & melius est. Si colonus conuenit, ut inducitur in fundū, illata, ibi nata pignori essent: & anteq; inducat, alij rem hypo-

hypothecæ nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non ex conuentione priori obligatur, sed eo quod inducta res est, quod posterius factum est.

Si de futura re conuenerit, ut hypothecæ sit (sicuti est de partu:) hoc quæritur, an ancilla conuentionis tempore in bonis debitoris fuit. & in fructibus, si conuenit, ut pignori sint: æque quæritur, an fundus, uel ius utendi fruendi conuentionis tempore debitoris fuit. Si paratus est posterior creditor, priori creditori soluere, quod ei debetur: uidendum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniā accipere. & dicimus, priori creditori inutilem esse actionem: cum per eum fiat, ne ei pecuniā soluatur.

XII. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

*aliās de
est.

Creditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, & alius uindictet hypothecaria actione: exceptio* priori utilis est, si NON MIHI ANTE PIGNORI HYPOTHECÆ VE NOMINE SIT RES OBLIGATA. siue alio possidente, prior creditor uindictet hypothecaria actione, & ille excipiat, si NON CONVENIT, VT SIBI RES SIT OBLIGATA: hic in modum supra relatum replicabit. sed si cum alio possessore creditor secundus agat: recte agat, & adiudicari poterit ei hypotheca: ut tamen prior cum eo agendo ei rem auferat. Si quoniā non restituebat rem pignoratam possessor, condemnatus ex præfatis causis litis æstimationem exsoluerit: an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecuniā priori creditori, quæritur? & recte puto hoc admitendum esse. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui utrunq; fecit, hypothecam accepit: sine dubio posterior in hypotheca est. Vnde si in diem de hypotheca conuenit: dubium non est, quin potior sit, licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re conuenerit. Si idem bis, id est, ante secundum & post eū crediderit: in prior pecuniā potior est secundo, in posteriore tertius est. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde cum alio tua uoluntate: secundus potior erit. pecuniā autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte quæritur. erit aut facti quæstio agitanda, quid inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totū, cum prior concessit alij obligari hypothecam: an ut ordo seruetur, & prior creditor secundo loco constituatur. Papinianus libro undecimo responsorum scribit. si prior creditor, postea nouatione facta, eadem pignora cum alijs accepit: in suum locum eum succedere. sed si secundus non offerat pecuniā: posse priorem uendere, ut primam tantum pecuniā expensam ferat, non etiam, quam postea credidit: & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat. Sciendum est, secundo creditori

ditori rem teneri etiam inuito debitore, tam in suum debitum, q̃ in pri-
mi creditoris: & in usuras suas, & quas primo creditori soluit. sed ta-
men usurarum, quas creditori priori soluit, usuras non consequetur.
non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. & ita Papinianus
libro tertio responsorum scripsit, & uerum est. Si simpliciter conue-
nisset secundus creditor de hypotheca: ab omni possessore eam aufer-
re poterit, præter priorem creditorem, & qui ab eo emit. A Titio mu-
tuatus, pactus est cum illo, ut ei prædium suum pignori hypothecæue
esset. deinde mutuatus est pecuniam à Mævio, & cū eo pactus, ut si Ti-
tio desierit prædium teneri, ei teneatur. tertius deinde aliquis dat mu-
tuam pecuniam, ut Titio solueret: & paciscitur, ut idem prædium sibi
pignori hypothecæue sit, & locum eius subeat. num hic Mævius ter-
tio prior sit, qui pactus est, ut Titio soluta pecunia, impleatur conditio:
& tertius de sua negligentia queri debeat: sed tamen & hic tertius credi-
tor secundo præferendus est. Si tertius creditor pignora sua distra-
hi permittat ad hoc, ut priori pecunia soluta, in aliud pignus priori suc-
cedat: successurū eum Papinianus libro undecimo responsorū scripsit.
& omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi ut soluat prio-
ri, & loco eius succedat. Si priori hypotheca obligata sit, nihil uero
de uenditione conuenerit, posterior etiā de hypotheca uendenda con-
uenerit: uerius est, priorem potius esse. nam in pignore placet, si pri-
or conuenerit de pignore: licet posteriori res tradatur, adhuc potius
rem esse priorem.

XIII. PAVLVS lib. V. ad Plautium.

Insulam tibi uendidi, & dixi prioris anni pensionem mihi, sequenti-
um tibi accessuram, pignorumq; ab inquilino datorum ius utrunq;
consecuturum. NERVA, PROCVLVS. nisi ad utranq; pensionem
pignora sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere:
quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignori-
bus summa pro rata seruetur. si quid superesset: ad te. PAVLVVS. facti
quæstio est. sed uerisimile est id actum, ut primam quoq; pensionem
pignorum causa sequetur.

XIII. IDEM lib. XIII. ad Plautium.

Si non dominus duobus eandem rem diuersis temporibus pignora
uerit: prior potior est: quamuis si à diuersis non dominis pignus ac-
cipimus, possessor melior sit.

XV. IDEM lib. LXIX. ad edictum.

Etiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest: ita ta-
men, ut potior causa domini sit soli, si non soluatur ei solarium.

XVI. IDEM lib. III. questionum.

c Claudius

*als, cre-
ditricem

Claudius Felix eundem fundum tribus obligauerat: Eutychiānae primum, deinde Turboni, tertio loco alij creditori. cum Eutychiāna de iure suo doceret, superata apud iudicem à tertio creditore, non prouocauerat. Turbo apud aliū uictus, appellauerat. quærebatur, utrū tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam conditione expulerat: an ea remota, Turbo tertium excluderet: planè cū tertius creditor, qui primū de sua pecunia dimisit, in locū eius substituāt in ea quantitate, quam superiori exsoluit: fuerunt igitur, qui dicerent, hic quoq; tertium creditorem potiorē esse debere. mihi nequaquam hoc iustum esse uidebatur. pone primā creditricem in iudicio conuenisse tertium creditorem, & exceptione, alioſne quo modo à tertio superatā. nunquid aduersus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam uicit, exceptione rei iudicatæ uti poterit: aut contra: si post primū iudicium, in quo prima creditrix superata est à tertio creditore, secundus creditor tertium obtinuerit: poterit uti exceptione rei iudicatæ aduersus creditricem: nullo modo, ut opinor. igitur nec tertius creditor successit in eius locum, quem exclusit: nec inter alios res iudicatæ alij prodesse aut nocere solet: sed sine præiudicio prioris sententiæ totum ius alij creditori integrum relinquitur.

XVII. IDEM lib. VI. *responsorum.*

Qui à debitore prædium obligatum cōparauit: eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex precio pecunia peruenit.

XVIII. SCAEVOLA lib. I. *responsorum.*

Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pignoribus: eidemq; debitori Mæuius sub iisdem pignoribus pecuniam dedit. quæro, an Titius non tantum sortis, & earum usurarum nominis, sed etiā ne, quæ accesserunt ante, quā Mæuius crederet: sed etiam earum, quæ usurarum, postea accesserunt, potior esset? respondit. Lucium Titium in omne, quæ accessit quod ei deberetur, potiorē esse.

*aliās. for
tis, sed etiā
ne, quæ
usurarum,
postea
accesserunt,
nominis
potior.

XIX. IDEM lib. V. *responsorum.*

Mulier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum: & testamento maritum, & liberos ex eo natos, item ex alio, hæredes instituit. creditor, cum posset hæredes conuenire idoneos, ad fundum uenit. quæro, an si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere? respondit, posse uideri non iniustum postulare.

XX. TRIPHONINVS lib. IX. *disputationum.*

Quærebatur. si post primum contractum tuum, ante quā aliam tu pecuniam crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta: & hypothecam huius rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset: dehinc tu eidē debitori crederes forte quadraginta, quod plus est

est in precio rei, quàm primò credidisti: utrum Seio ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hypotheca: finge Seium paratum esse, offerre tibi summam primo ordine creditam: dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius esset in pignore: & oblata ab eo summa primo ordine credita, usurarumque eius, postponat primus creditor in summa, quam postea eidem debitori credidit.

XXI. SCAEVOLA lib. XXVII. digestorum.

Titius Seia ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligavit pignori oia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset. postea mutuatus à fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit: & intulit Seia partem debiti, & reliquam summam novatione facta eidem promisit. in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit. quæsitum est, an Seia præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit: item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiuit, donec uniuersum debitum suum consequatur: respondi, nihil proponi, cur non sit præferenda. Negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum precia uenditores ex pecunia creditoris acceperant, numerauit. idem debitor conductor horreorum Cæsaris fuit. ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, procurator exactioni præpositus, ad lapidum uenditionem officium suum extendit. quæsitum est, an iure pignoris eos creditor retinere possit: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET

hypothecarum. Tit. V.

PAPINIANVS lib. XXVI. questionum.

Creditor, qui prædia pignori accepit, & post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit. ante secundum creditorem dimissum, nullo iure cætera bona titulo pignoris uendidit. sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit. sed nec utilis danda est, nec furti rerum mobilium gratia recte conuenietur: quia propriam causam ordinis errore ductus persecutus uidetur: præsertim cum alter creditor furto possessionem, quæ non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat.

c ij Idem

II. IDEM lib. II. *responsorum.*

Fideiussor conuentus, officio iudicis adsecutus est, ut emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet. nihilominus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ pecuniæ, quam fideiussor dependit, cum usuris medijs temporis facultas erit. nam huiusmodi uenditio, transferendi pignoris causa, necessitate iuris fieri solet.

III. IDEM lib. III. *responsorum.*

Cum prior creditor pignus iure conuentionis uendidit: secundo creditori non superesse ius offerendæ pecuniæ cõuenit. si tamen debitor, non interueniente creditore, pignus uendiderit, eiusq; precium priori creditori soluerit: emptori poterit offerri, & quod ad aliũ creditore de numis eius peruenit, & usuræ medijs tẽporis. nihil em̃ interest, debitor pignus datum uendiderit, an denuo pignori obliget.

IIII. IDEM lib. X. *responsorum.*

Cum soluendæ pecuniæ dies pacto confertur: conuenisse uidetur, ne prius uendendi pignoris potestas exerceatur.

V. MARTIANVS lib. *singulari ad formulam hypothecariam.*

Cum secundus creditor, oblata priori pecunia, in locum eius successerit: uenditionem ob pecuniam solutam & creditam recte facit. Si secundus creditor uel fideiussor, soluta pecunia, pignora susceperunt: recte eis offertur, quamuis emptionis titulo ea tenuerunt.

VI. MODESTINVS lib. VIII. *regularũ.*

Cum posterior creditor à priore pignus emit, non tam adquirendi dominijs, quàm seruandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse. & ideo offerri ei & à debitore potest.

VII. MARTIANVS lib. *singulari ad formulã hypothecariam.*

Si creditor pignus uel hypothecam uendiderit hoc pacto, ut liceat si
 *aliàs de
 est. **S**ibi reddere pecuniam, & pignus recuperare: an si paratus sit* debitor reddere pecuniam, cõsequi id possit? & Iulianus libro undecimo digestorum scribit. recte quidem distractum esse pignus: cæterũ agi posse cum creditore, ut si quas actiones habet, eas cedat debitori. quod autẽ Iulianus scribit in pignore, idem & circa hypothecam est. Illud inspiciendũ est, an liceat debitori, si hypotheca uenierit, pecunia soluta eam recuperare. & si quidem ita uenit, ut si intra certũ tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur: intra illud tempus pecunia soluta recipiet hypothecam. si uero tempus præterierit, aut si non eõ pacto res uenierit: non poterit rescindi uenditio. nisi minor annis uiginti quinq; debitor sit, aut pupillus, aut reipublicæ causa absens, uel in aliqua earum causarum, ex quibus edicto succurritur. Quæritur: si pactum

factum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam uendere, uel pignus, quid iuris sit: & an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita, ideoque uenire possit: & certum est, nullam esse uenditionem, ut pactioni stetur.

VIII. MODESTINVS lib. VI. regularum.

Creditoris arbitrio permittitur: ex pignoribus sibi obligatis, quibus uelit, distractis: ad suum commodum peruenire.

IX. PAVLVS lib. III. questionum.

Quæsitum est: si creditor ab emptore pignoris precium seruare non potuisset: an debitor liberatus esset: putauimus. si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta uenditio non liberat debitorem, nisi pecunia percepta. Pomponius autem lectionum libro secundo scripsit ita. quod in pignoribus dandis adijci solet, ut quo minus pignus uenisset, reliquum debitor redderet: superuacuum est: quia ipso iure ita se res habet, etiam non adiecto eo.

X. IDEM lib. VI. responsorum.

Et si is, qui lege pignoris emit, ob euictionem rei redire ad uenditorem non potest: tamen non esse audiendum creditorem, qui futurum uendidit, si uelit eiusdem rei ex alia causa questionem mouere.

XI. SCAEVOLA lib. I. responsorum.

Arbitrari diuidendæ hereditatis cum corpora hereditaria diuisisset: nomina quoque communium debitorum separatim singulis in solidum assignauit. quæsitum est, an debitoribus cessantibus pro solido pignus uendere quisque possit: respondit, posse.

XII. TRIPHONINVS lib. VIII. disputationum.

Rescriptum est ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem à debitoribus pignus emere posse: quia in dominio manet debitoris. Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam uendiderit: uideamus, an precium, quod percepit creditor, liberet debitorem personali actione pecuniæ creditæ. quod uere respondetur, si ea lege uendidit, ne euictionis nomine obligaretur: quia ex contractu, quali quali obligatione à debitoribus interposita, certe quod occasione eius redactum est, id precium æquius proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet. sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur. quantum uero uel ad dominum rei, si necdum pignus euictum est, uel ad emptorem post euictionem: ipse debitor utili actione tenetur, ne ex aliena iactura sibi lucrum adquirat. Nam & si maiores fructus (forte petens à fideiussore) creditor abstulit: uniuersos in quantitatem debitam acceptò ferre debet. Sed & cum per iniuriam iudicis domino res, quæ debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi: & quaereretur, an

solutio debito, restitui eam oporteret debitori: Scauola noster restituendam putauit. quod si non ita uendidit, ut certū sit omnimodo apud eum precium remansurum, uerum obligatus est ad id restituendum: arbitror interim quidem nihil à debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem. uerum si actione ex empto conuentus, praestitisset precium creditor emptori: debitum persequi eū à debitore posse, quia apparuit non esse liberatum.

XIII. PAVLVS lib. I. decretorum.

Creditor, qui iure suo pignus distrahit, ius suum cedere debet: & si pignus possidet, tradere utiq; possessionem.

QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLUITUR. Tit. VI.

PAPINIANVS lib. XI. responsorum.

Debitoris absentis amicus negocia gessit, & pignora citra emptionem pecunia sua liberauit. ius pristinum domino restitutum uidetur. igitur qui negocium gessit, utilē Seruiam dari sibi non recte desiderabit. si tamen possiderat, exceptione doli defenditur. Cum uenditor, numerata sibi parte precij, praedium quod uenerat, pignori accepisset: ac post ea residuum precium emptori, literis ad eum missis, donasset: eoq; defuncto, donationem quibusdam modis inutilem esse constaret: frustra si scum, qui in locum uenditoris successerat, petere praedium iure pignoris apparuit, cuius solutum esse pactum prima uoluntate donatoris constabat: quoniam inutilem pecuniae donationē lex facit, cui non est locus in pignore liberando. Defensor absentis cautionem iudicatum solui praestitit, in dominū iudicio postea translato, fideiussores ob rem iudicatā, quos defensor dedit, nō tenebunt. sed nec pignora, quae dederunt.

II. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

Si creditor Seruiana actione pignus à possessore petierit, & possessor litis aestimationem obtulerit, & ab eo debitor rem uindicet: non aliter hoc facere conceditur, nisi prius debitum ei offerat.

III. VLP IANVS lib. VIII. disputationum.

Si res distracta fuerit sic, NISI INTRA CERTVM DIEM MELIOREM CONDITIONEM INVENISSET, fueritq; tradita: & forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dederit: Marcellus libro quinto digestorum ait, finire pignus, si melior conditio fuerit allata: quantū ubi sic res distracta est, NISI EMPTORI DISPLICUISSET, pignus finire non putet.

Idem

III. IDEM lib. LXXIII. ad edictum.

SI debitor, cuius res pignori obligatae erant, seruū, quē emerat, redhibuerit: an desinat Seruianae locus esse? & magis est, ne desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est. Si in uenditione pignoris cōfenserit creditor, uel ut debitor hanc rē permutet, uel donet, uel in dotē det: dicendum erit pignus liberari, nisi salua causa pignoris sui consenserit. nam multi solent salua causa pignoris sui consentire. Sed si ipse uēdiderit creditor: sic tamē uenditionē fecerit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionē ei non nocere. sed & si nō cōcesserit pignus uenundari, sed ratam habuerit uenditionem: idem erit probandum, eū uelle. Quæritur, si forte uenditio rei specialiter obligatae non ualeat: an nocere hæc res creditori debeat, quod consensit: ut puta si qua ratio iuris uenditionē impediatur: dicendū est pignus ualere.

V. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Soluitur hypotheca, & si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat. nisi quis dicat, pactum interpositum esse, ut à persona non petatur. & quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possideat: sed cum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariatur: eadem in hoc casu possunt dici, ut & ab hypotheca discedatur. Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat: intelligitur de hypotheca quoq; idem pactus esse. Si conuenerit, ut pro hypotheca fideiussor daretur, & datus sit: satisfactum esse uidebitur, ut hypotheca liberetur. aliud est, si ius obligationis uendiderit creditor, & pecuniā accepit. tunc enim manent omnes obligationes integræ: quia precij loco id accipitur, non solutionis nomine. Satisfactum creditori intelligitur, etsi iusiurandū delatū datū est, hypothecæ non esse rem obligatā.

VI. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Item liberatur pignus, siue solutum sit debitum, siue eo nomine satisfactum. sed etsi tempore finitū pignus est, idem dicere debemus: uel si qua ratio obligatio eius finita est. Qui paratus est soluere, merito pignus uidetur liberasse. qui uero non soluere, sed satisfacere paratus est: in diuersa causa est. ergo satisfecisse proderit: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionē admiserit uice solutionis. at qui nō admisit satisfactionē, sed solutionem desiderat: culpandus non est. In satisfactione autem non utimur Atilicini sententia: qui putabat, si satisfactum alicui certæ pecuniæ, recedere eum à pignoribus debere.

VII. CAIVS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

Si consensit uenditioni creditor, liberatur hypotheca. sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi, quàm si præsente tutore consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet, si commodum aliquod, uel

uel satis ei fieri ex eo iudex existimauerit. Videbimus, si procurator omnium bonorum consenserit, uel seruus actor, cui & solui potest, & in id prapositus est: an teneat consensus eorum. & dicendum est, non posse: nisi specialiter hoc eis mandatum sit. sed si cum debitoris procuratore conuenerit, ne res sit obligata: dicendum est, id debitori per doli exceptionē prodesse. cum autem cum seruo eius cōuenit: per ipsam pacti conuenti exceptionem prodesse debet. Si conueniet de parte pro indiuiso alienanda: si certa res est, quæ uenit: potest dici de reliqua parte ab initio agi oportere, nec obstare exceptionē. Illud tenendū est, si quis communis rei partem pro indiuiso dederit hypothecæ: diuisione facta cum socio, non utiq; eam partem creditori obligatam esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit: sed utriusq; partē pro indiuiso pro parte dimidia manere obligatam.

VIII. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Sicut re corporali extincta, ita & usufructu extincto, pignus hypothecæne perit. Creditor ne res pignori hypothecæne sit, pacisci potest. & ideo si hæredi pactus fuerit: ei quoq; proderit pactum, cui is restituit hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano. Si procurator debitoris in rem suam sit: non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. Itemq; & si à parte creditoris procurator in rem suā extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem: in tantum, ut putem recte dici, & dominis litis hoc casu nocere hanc exceptionem. Si conuenerit, ne pars dimidia pro indiuiso pignori sit: quæcūq; eius fundi pars à quolibet possessore petatur, dimidia non recte petitur. Si plures dederint pro indiuiso, & cum uno creditor paciscatur, ne hypothecæ sit, deinde ab eo petat: etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiuiso: quia de parte conuenisset, non repellit eum à toto. An pacisci possint filiusfamilias & seruus, ne res pignori sit: quum peculiariter pignori hypothecam acceperunt, & habent liberam peculij administrationem: uideamus. an quem admodū donare non possunt, ita nec pacisci, ne pignori sit, possint: sed dicendum est, ut concedere possint: scilicet si precium pro pactione accipiant, quasi uendant. Si uoluntate creditoris fundus alienatus est: inuerecunde adplicari sibi eum creditor desiderat: si tamen effectus sit secutus uenditionis, nam si non uenierit: non est satis ad repellendū creditorem, quod uoluerit uenire. Superuacuum est quærere, agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris uenisse, si ipse debitor rem possideat: nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris uendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, uel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cœpisset: aut si ipse debitor emptori

ptori hæres exstiterit. ueruntamē cum pecunia soluta non sit: doli mali suspicio inerit, translata ad præsens tempus, ut possit creditor replicationem doli mali obijcere. Illud uideamus. si Titius debitor uoluntate creditoris sui uendiderit Mæuius, uel ei, à quo Mæuius emerat: & postea Mæuius Titio hæres exstiterit, & creditor ab eo petat: quid iuris sit. sed iniquum est, auferri ei rem à creditore, qui non successionis iure, sed alio modo rem nactus est. potest tamen dici: cum Titij dolus in re uersetur, ne creditor à possessore pecuniam recipiat: iniquissimum esse ludificari eū. Quod si is fundus alicui à Mæuius obligatus possideatur, cui nondum satisfactum fuerit: tunc rursus æquum erit excipi, SI NON VOLUNTATE CREDITORIS VENIIT. licet enim dolus malus debitoris interueniat, qui non soluit: tamen secundus creditor, qui pignori accepit, potior est. Tutius tamen est, si debitor à creditore petat, ut ei permittat pignus uendere: quo magis satisfaciatur, antea cautio nem accipere ab eo, qui rem empturus erit, ut precium rei uenditæ usque ad summam debiti creditori soluat. Venditionis autem appellatio nem, generaliter accipere debemus: ut & si legare permisit, ualeat quod cōcessit. quod ita intelligemus, ut et si legatum repudiatum fuerit, conualescat pignus. Si debitor uendiderit rem, nec tradiderit: an non repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an uero, cū teneat ex empto, pignus extinguat? quod & magis est. sed quid si precium uenditor consecutus non sit, nec paratus sit emptor dare? tantumdem potest dici. Sed si permiserit creditor uendere, debitor uero donauerit: an exceptione illum submoueat? an facti sit magis quæstio? & nunquid ideo uenire uoluerit, ut precio accepto, ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. quod si in dotem dederit: uendisse in hoc casu recte uidetur, propter onera matrimonij. In contrarium, si concesserit donare, & uendiderit debitor: repellatur creditor. nisi quis dicat ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is, cui donabatur. Quod si concesserit decem uendere, ille quinque uendiderit: dicendum est, non esse repellendum creditorem. in contrarium, non erit querendum, quin recte uendat: si plures uendiderit, quam concessit creditor. Non uidetur aut concessisse creditor, & si sciente eo debitor rem uendiderit: cū ideo passus est uenire, quod sciebat ubique pignus durare. sed si subscripserit, forte in tabulis emptionis: concessisse uidetur, nisi manifeste appareat eum deceptum esse. quod obseruari oportet, & si sine scriptis consenserit. Si debitori concessum sit, & hæres eius uendiderit: potest facti quæstio esse, quid intellexerit creditor. sed recte uenisse dicendum est. hæ enim subtilitates à iudicibus non admittuntur. Si debitor forte concessa uenditione rem desierit possi-

d   dere,

dere, & nouus possessor uendiderit: an duret pignus, quasi personæ per miserit creditor? quod & magis est. nam si nouo possessori, non debitori, à quo hypothecam accepit, concessit creditor uendere: dicendum est, nocere ei exceptionem. sed si intra annum aut biennium concesserit creditor uedere: post hoc tempus uendendo, non aufert pignus creditori. Si creditor hypothecaria usus, à possessore litis æstimatione consecutus fuerit, & à debitore petatur debitum: puto doli mali exceptionem obstaturam.

IX. MODESTINVS lib. III. *responsorum.*

Titius Sempronio fundum pignori dedit, & eundem postea Caio Seio: atq; ita idem Titius & Sempronio & Caio Seio eundem fundum in assen uendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. quæro, an uenditione interposita, ius pignoris extinctum sit: ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanerit? Modestinus respondit. dominium ad eos, de quibus quæritur, iure emptionis pertinere: & cum cōsensum mutuo uenditioni dedisse proponantur, inuicem pignoraticiam actionem eos non habere. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat. is fundus, cum esset reipublicæ ante obligatus, secundus creditor pecuniam reipublicæ exsoluit. sed Mæuius extitit, qui dicebat, ante rempublicam sibi fundum obligatum fuisse. inueniebatur autem Mæuius instrumento cautionis cum republica antea facto à Seio, interfuisse & subscripsisse: quo cauerat Seius, fundum nulli alij fuisse obligatum. quæro, an actio aliqua in rem Mæuius competere potest? Modestinus respondit. pignus, cui is, de quo quæritur, consensit: minime eum retinere posse.

X. PAVLVS lib. III. *questionum.*

Voluntate creditoris pignus debitor uendidit: & postea placuit inter eū & emptorem, ut à uenditione discederetur. ius pignorum saluum erit creditori. nam sicuti debitori, ita & creditori pristinum ius restituitur. neq; enim omnimodo creditor pignus remisit: sed ita demum, si emptor rem retineat, nec reddat uenditori. & ideo si iudicio quoq; accepto uenditor absolutus, uel quia non tradebat, in id quod interest condemnatus sit: saluum fore pignus creditori, dicendum est. hæc enim accidere potuissent, etiam si non uoluntate creditoris uendidisset. Creditor quoq; si pignus distraxerit, & ex uenditione recessum fuerit, uel homo redhibitus: dominiū ad debitorem reuertitur. idemq; est in omnibus alijs, quibus concessum est rem alienam uendere. non enim quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius recipiunt: sed in pristinam causam res redit, resoluta uenditione.

XI. IDEM lib. III. *responsorum.*

Lucius

LVcius Titius, cum esset uxoris suæ Caiæ Seiaë debitor sub pignore, siue hypotheca prædiorum, eadem prædia cum uxore sua Septicia communis filiaë nomine Sempronio marito eius futuro in dotem dedit. postea defuncto Lucio Titio, Septicia filia abstinuit hæreditate paterna. quæro, an mater eius hypothecam persequi possit? Paulus respondit. pignoris quidem obligationē prædiorū Caiam Seiam, quæ uiro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, cū communis filiaë nomine darentur, remisissæ uideri: obligationē autem personalem perseuerasse. sed aduersus eam, quæ patris hæreditate abstinuisset, actionem non esse dandam.

XII. IDEM lib. V. responsorum.

PAulus respondit. *Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem Titio creditori obligaret, ius sui pignoris remisissæ uideri: non etiam tertium in locum eius successisse. & ideo medijs creditoris meliorem causam effectam. idem obseruandum, & si res publica tertio loco crediderit. Qui pignoris iure res persequuntur, à uindicatione rei eos remoueri solere: si qualiscunq; possessor offerre debitum uelit. neq; debere quæri de iure possessoris, cū ius petitoris remoueat soluto pignore.

XIII. TRIPHONINVS lib. VIII. disputationum.

SI deferente creditore iurauit debitor se dare non oportere, pignus liberatur: quia perinde habetur, atq; si iudicio absolutus esset. nam etsi à iudice (quamuis per iniuriam) absolutus sit debitor: tamen pignus liberatur.

XIII. LABEO lib. V. posteriorū à laboleno epitomatorū.

CVM colono tibi conuenit, ut inuecta, importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset. deinde mercedis nomine fideiussorem à colono accepisti. satisfactum tibi uideri existimo: & ideo illata pignori esse desinisse.

XV SCAEVOLA lib. V. responsorum.

Primi creditoris, qui pignori prædia acceperat: & posterioris, cui quidam ex iisdem fundis dati erant: ad eandem personam hæreditas deuenerat. debitor offerebat, quantum à posteriore creditore mutuatus fuerat. respondit. cogendum accipere, saluo iure pignoris prioris contractus.

d ij Dige-

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS PRIMVS.

DE AEDILITIO EDICTO, ET REDHIBITIO-
ne, & quanto minoris. Tit. I.

VLPIANVS lib. I. ad edictum aedilium curulium.

Abeo scribit, edictum aedilium curulium de uenditionibus rerum esse, tam earum, quæ soli sunt, & quæ mobiles, aut se mouentes sunt. Aiunt aediles. QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIORES FACIUNT EMPTORES, QUID MORBI VICI'VE CUIQUE SIT, QVIS FVGITIVVS ERRO'VE SIT, NOXA'VE SOLVTVS NON SIT: EA'QVE OMNIA, CVM EA MANCIPIA VENEVNT, PALAM AC RECTE PRONVNCIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVSEA VENIERIT: SI VE ADVERSVS, QVA'M DICTVM PROMISSVM'VE FVIT, CVM VENIRET, FVERIT: QVOD EIVS PRAESTARI OPORTERE DICETVR: EMPTORI, OMNIBVS'QVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIUM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID AUTEM POST VENDITIONEM TRADITIONEM'QVE DETERIVS OPERA EMPTORIS, FAMILIAE, PROCVRATORIS'VE EIVS FACTVM ERIT: SIVE QVID EX EO POST VENDITIONEM NATVM, ADQUISITVM FVERIT: ET SI QVID EI IN VENDITIONE ACCESSERIT, SIVE QVIS EX EA RE FRVCTVS AD EMPTOREM PERVENIRIT: VT EA OMNIA VENDITORI RESTITVAT. TVM SI QVAS ACCESSIONES IPSE PRAESTITERIT, VT RECIPIAT. ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS'VE CONSCIENDAE CAVSSA QVID FECERIT, SIVE IN ARENAM DEPUGNANDI CAVSSA AD BESTIAS INTROMISSVM FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNCIANTO. EX HIS ENIM CAVSSIS IVDICIUM DABIMVS. HOC AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETVR, IVDICIUM DABIMVS. Causa huius edicti proponendi est, ut occurrat fallacijs uendentium: & emptoribus succurratur, quicunq; decepti à uenditoribus fuerint: dummodo sciamus uenditorē, etiam si ignorauit ea, quæ aediles præstari iubent, tamen teneri debere. nec est hoc iniquum. potuit enim ea notata habere uenditor. neq; enim interest emptoris, cur fallatur.

tur: ignorantia uenditoris, an calliditate. Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad uenditiones fiscales. si tamē res publica aliqua faciat uenditionem: edictum hoc locū habebit. In pupillaribus quoque uenditionibus erit edicto locus. Si intelligatur uiciū morbus uē mancipij (ut plerumque signis quibusdam demonstrari solent uicia) potest dici edictum cessare. hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur. Sed sciendum est, morbum apud Sabinum sic definitum esse, habitum cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius ad id faciat deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit. id autē aliās in toto corpore, aliās in parte accidere. namque totius corporis morbum esse (puta) φθίσις, febrem: partis, ueluti cœcitatē, licet homo ita quod natus sit. uiciūque à morbo multum differre. ut puta si quis balbus sit. nā hūc uiciosum esse magis, quam morbosum. Ego puto aediles tollendæ dubitationis gratia bis κατὰ τὸ αὐτὸ id dixisse, ne qua dubitatio superesset. Proinde si quid tale fuerit (siue uicij, siue morbi) quod usum ministeriumque hominis impediatur: id dabit redhibitioni locū. dummodo meminerimus: non utique quodlibet quā leuissimum efficere, ut morbosum uiciosumue quid habeatur. proinde leuis febri-cula, aut uetus quartana (quæ tamen iam sperni potest) uel uulnuscum modicum, nullum habent in se delictum, quāuis pronūciatum nō sit. contemni enim potuerunt. Exempli itaque gratia referā, qui mor-bosi uiciosique sunt. Apud Viuium quæritur. si seruus inter fanati-cos nō semper caput iactaret, & aliqua profatus esset: an nihilominus sanus uideretur: & ait Viuius nihilominus hunc sanum. neque enim nos minus animi uicijs, quā corporis, aliquos sanos esse intelligere debere. alioquin (inquit) futurum, ut in infinitum hac ratione multos sanos esse negaremus: ut puta leuem, superstitiosum, iracundum, con-tumacem, & si qua similia sunt animi uicia. magis enim de corporis sa-nitate, quā de animi uicijs promitti. interdum tamen (inquit) uici-um corporale usque ad animum peruenire, & eum uiciare: ueluti con-tingeret φθηντικόν: quia id ex febribus accideret. quid ergo est: si qui-dem tale sit animi uiciū, ut id uenditorem excipi oporteret: neque id uenditor, cum sciret, pronūciasset: ex empto eum teneri. Item Viuius ait, quamuis aliquando circa fana bacchatus, responsa reddide-rit: tamen si nunc hoc non faciat, nullum uiciū esse. neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actionem esse: sicuti nec si aliquando febrē ha-buit. cæterum si nihilominus maneret in eo uicio, ut circa fana baccha-retur, & quasi demens responsa daret: & si *per luxuriam id factum

* Quidā le-
gendū puta-
bat. plurifā
riam.

attamen ex empto actionem admittit. idem dicit & in his, qui præter modum timidi, cupidi, auarique sunt, aut iracundi.

V II. CAIVS lib. I. ad edictum *edilium curulium*.
El melancholici.

III. PAVLVS lib. II. ad edictum *edilium curulium*.

V El proterui, uel gibbosi, uel curui, uel pruriginosi, uel scabiosi. item mutij & surdi.

IIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum *edilium curulium*.

O B quæ uicia negat redhibitionem esse: ex empto tamen dat actionem. sed si uicium corporis usque ad animum penetret: forte si propter febrem loquatur aliena, uel per uicos more insanorum deridenda. in quo sic animi uicium ex corporis uicio accidit: eum redhiberi posse. Item aleatorem & uinarios non contineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait: quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos. Idem Pomponius ait. Quis non ualde sapientem seruū uenditor præstare debeat: tamen si ita fatuum, uel morionem uendiderit, ut in eo usus nullus sit: uideri uiciosum. & uidemur hoc iure uti: ut uicij morbiq; appellatio non uideatur pertinere, nisi ad corpora. Animi autem uicium ita demum præstabit uenditor, si promisit. si minus: non. & ideo nominatim de errone & fugitiuo excipitur. hoc enim animi uicium est, non corporis. unde quidam iumenta pauida & calcitrosa morbosus non esse adnumeranda dixerunt. animi enim, non corporis hoc uicium esse. In summa si quidem animi tantum uicium est, redhiberi non posse: nisi dictum sit hoc abesse, & non abest. ex empto tamen dat actionem, si sciens id uicium animi reticuit. si autem corporis solum, aut & corporis & animi mistum uicium est: redhibitio locum habebit. Illud erit adnotandum: quod de morbo generaliter scriptum est, non de fontico morbo. nec mirum hoc uideri, Pomponius ait. nihil enim ibi agitur de ea re, cui hic ipse morbus obstat. Idem ait, non omnem morbum dare locum redhibitioni: ut puta leuis lippitudo, aut leuis dentis auriculæque dolor, aut mediocre ulcus. non denique febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

V. PAVLVS lib. XI. ad Sabinum.

E T quantum interest inter hæc uicia, quæ Græci *κακονδεϊα* dicunt & *αἰσθησιμα*, interque *νόσος* & *ἀσθενεια*: tantum inter talia uicia, & cum morbum, ex quo quis minus aptus usui fit, differt.

VI. VLP IANVS lib. I. ad edictum *edilium curulium*.

P Omponius recte ait: non tantum ad perpetuos morbos, uerum ad temporarios quoque edictum hoc pertinere. Trebatius ait, impetiginosum morbosum non esse: si eo membro, ubi impetigo est, æque recte

recte utatur. & mihi uidetur Trebatij sententia uera. Spadonē morbosum non esse, neq; uiciosum, uerius mihi uidetur: sed sanum esse, si cuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare non possit.

VII. PAVLVVS lib. XI. ad Sabinum.

SI autem quis ita spado est, ut tam necessaria pars corporis ei penitus absit: morbosus est.

VIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

SI cui lingua abscisa sit, an sanus esse uideatur, quæritur. & extat hæc Quæstio apud Ofiliū relata in equo. ait enim hunc uideri nō esse sanū.

IX. IDEM lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

MVtum morbosum esse, Sabinus ait. morbosum enim esse, qui sine uoce esse appareat. sed qui grauitur loquitur, morbosus nō est, ut neq; qui ἀσαφώς, planē qui ἀσώμως loquit̃, hic utiq; morbosus est.

X. IDEM lib. XL. ad Sabinum.

Item Ofilius ait. si homini digitus abscisus sit, membriñe quid laceratum: quamuis consolidauerit: si tamen ob eam rem eo minus uti possit, non uideri sanum. Catonem quoq; scribere lego: cui digitus de manu aut de pede præcisus sit, eū morbosum esse. quod uerū est secundū supra scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos habeat, siue in manibus, siue in pedibus: si nihil impeditur numero eorū, non est in causa redhibitionis. propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum: sed an sine impedimēto uel pluribus, uel paucioribus uti possit. Item de hydropico quæsitum est, an sanus esset: & puto redhiberi posse. sed quid de myope? morbosum esse constat. idem ubi homo neq; matutino tēpore uidet, neq; uespertino: qđ genus Græci νυκτάλωπας uocant. *Nuscitionem quidam putāt, ubi homo lumine adhibito nihil uidet. Quæsitum est, an balbus, & blæsus, *als. elusio scationē & atypus, isq; qui tardius loquitur, & uarus, & uarius sanus sit? & opinor eos sanos esse.

XI. PAVLVVS lib. XI. ad Sabinum.

CVi dens abest, non est morbosus. magna enim pars hominū aliquo dente caret: præsertim cū sine dētibus nascimur, nec ideo minus sani sumus, donec dentes habeamus. alioquin nullus senex sanus esset.

XII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

QVi clauū habet, morbosus est, uti polyposus. sed eū, qui alterum oculum, aut alteram maxillam maiorem habet: si recte utatur, sanum uideri Pedius scribit. ait enim inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum (si nihil ex ministerio præstando subtrahat) extra redhibitionem esse. sed latus uel crus breuius potest adferre impedimētū. ergo hic erit redhibendum. Si quis natura gutturosus sit, aut ocu-
los

los præminentes habeat, sanus uidetur. Item sciendū est, scæuam non esse morbosum uel uiciosum, præter quàm si imbecillitate dextræ ualidius sinistra utatur. sed hunc non scæuam, sed mancum esse dicimus.

Is, cui os oleat, an sanus sit, quæsitum est. Trebarius ait, non esse morbosum os alicui olere, ueluti hircosum, strabonem. hoc enim ex illuuiæ oris accidere solere. si tamē ex corporis uicio id accidit: ueluti quod iecur, uel pulmo, aut aliud quid similiter dolet: morbosus est.

Item claudus morbosus est. XIII. CAIVS lib. I. ad edictum edilium curulium.

XIIII. VLPIANVS lib. I. ad edictum edilium curulium.

Quæritur de ea muliere, quæ semper mortuos parit, an morbosa sit: & ait Sabinus, si uulvæ uicio hoc contingat, morbosam esse.

Si mulier prægnans uenierit: inter omnes conuenit, sanā esse eam. maximum enim ac præcipuum munus foeminarum est, concipere ac ^{*als. par-} tueri ^{*tum.} cōceptum. Puerperam quoque sanam esse: si modo nihil extrinsecus accidisset, quod corpus eius in aliquam ualitudinem immitteret.

De sterili Cælius distinguere Trebarium dixit: ut si natura sterilis sit, sana sit. si uicio corporis: contra. Item de eo, qui urinam facit, quæritur. & Pedius ait, non ob eam rem sanum nō esse, quod in lecto, somno uinoque pressus, aut etiam pigritia surgendi, urinam faciat. sin autem uicio uesicæ collectum humorem continere non potest: non quia urinam in lecto facit, sed quia uiciosam uesicam habet, redhiberi posse. & uerius est, quod Pedius. Idem ait, si uua alicuius præcisa sit: tollere magis, quàm præstare redhibitionem: quod morbus ei minuatur. ego puto. si morbus desinit: non esse redhibitioni locum. si aut uicium perseveret: redhibitionem locum habere. Si quis digitis coniunctis nascatur, non uidetur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad usum manus. Mulierem ita arctam, ut mulier fieri non possit, sanam non uideri constat. Si quis *ἀντριάς* habet, an redhiberi possit quasi uiciosus, quæritur. & si *ἀντριάς* sunt, quas existimo: id est inueteratos, & qui iam discuti non possunt, faucium tumores: qui *ἀντριάς* habet, uiciosus est. Si uenditor nominatim exceperit de aliquo morbo, & de cætero sanum esse dixerit, aut promiserit: standum est eo, quod conuenit. remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus: nisi sciens uenditor morbum, consultò reticuit. tunc enim dandū esse de dolo malo replicationem. Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuerit apparere (ut puta si coecus homo ueniebat, aut qui cicatricem euidentem & periculosam habebat, uel in capite, uel in alia parte corporis) perinde eius nomine non teneri, Cælius ait, ac si nominatim morbus exceptus fuisset. ad eos enim morbos uiciaque

niciâq; pertinere edictum ædilium probandum est, quæ quis ignorauit, uel ignorare potuit.

XV. PAVLVS lib. XI. ad Sabinum.

Quæ bis in mense purgatur, sana non est. Item quæ non purgatur, nisi per ætatem accidit.

XVI. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Quod ita sanatum est, ut in pristinum statum restitueretur: perinde habendum est, quasi nunquam morbosum fuisset.

XVII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Quis sit fugitiuus definit Ofilius. fugitiuus est, qui extra domini domum fugæ causâ, quò se à domino cælaret, mansit. Cælius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat, tametsi mutato cõsilio ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia sua nocens esse definit. Cassius quoq; scribit, fugitiuum esse, qui certo pposito dominum relinquat. Item apud Viuium relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendū esse, non utiq; à fuga. nam eum, qui hostem, aut latronem, incedium, ruinamue fugeret: quamuis fugisse uerum est, non tamen fugitiuum esse. Item ne eum quidem, qui à præceptore, cui in disciplinâ traditus erat, fugisset, fugitiuum esse: si forte ideo fugit, quia immoderate eo utebatur. idemq; probat, si ab eo fugerit, cui erat commodatus: si ppter eam causam fugerit. Idem probat Viuianus, & si sæuius cum eo agebatur. hoc ita, si eos fugisset, & ad dominum uenisset. cæterum si non ad dominum uenisset: sine ulla dubitatione fugitiuum uideri ait. Idem ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset in hoc scilicet, ut fugæ nascus occasionem, se subtraheret. ait enim, tametsi fugere non posset uideri, qui domi mansisset: tamen eum fugitiuum fuisse. sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domino efferuesceret: fugitiuū non esse. sicuti ne eum quidē, qui cum dominum animaduerneret uerberibus se afficere uelle, præripuit se ad amicū, quem ad precandū deduceret. sed ne eum quidem fugitiuū esse, qui in hoc progressus esset, ut se præcipitaret. cæterum etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locū ad se præcipitandum ascendisset: magisq; hunc mortem sibi conscire uoluisset. illud enim, quod plerunq; ab imprudentibus (inquit) dici solet: eum esse fugitiuum, qui nocte aliquā sine uoluntate domini māsisset, nō est uerū: sed ab affectu animi cuiusq; æstimandum. Idem Viuianus ait. si à magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit: cum quæreretur, num fugitiuus esset: si cælandi causâ, ne ad dominum reuerteret, fugisset: fugitiuum esse. sin uero sic, ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicuius: non esse fugitiuum

gitium. Cælius quoque scribit. si seruum emeris, qui se in Tyberim deiecit: si moriendi duntaxat consilio suscepto à domino discessisset, non esse fugitium: sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim se deiecit, manere fugitium. eadem probat & de eo, qui de ponte se præcipitauit. hæc omnia uera sunt, quæ Cælius scribit. Idem ait. si seruus tuus fugiens uicarium suum secum abduxit: si uicarius inuitus aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus, prætermisit: non uideri fugitium fuisse. sed si aut olim cum fugeret, intellexit quid ageretur: aut postea cognouit, quid acti esset: & redire ad te, cum posset, noluit: contra esse. idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. Item Cælius ait. si seruus, cum in fundo esset, exisset de uilla ea mente, ut profugeret: & quis eum prius, quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitium uideri. animus enim fugitium facere. Idem ait. nec eum, qui ad fugam gradum unum alterumque promouit, uel etiam currere coepit: si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugitium. Idem recte ait. libertatis cuiusdam speciem esse fugisse: hoc est à potestate dominica interim liberatum esse. Pignori datus seruus debitorem quidem dominum habet: sed si postea, quam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit: potest fugitiuus uideri. Apud Labeonem & Cælium quaeritur. si quis in asylum confugerit, aut eo se conferat, quo solent uenire, qui sese uenales postulant: an fugitiuus sit? ego puto, non esse eum fugitium: quia id facit, quod publice facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam Cæsaris confugit, fugitium arbitror. non enim fugiendi animo hoc facit. si tamen ante fugit, & post eo se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desinit. Item Cælius scribit, placere quoque fugitium esse, qui eo se conferat, unde eum dominus recuperare non possit. multoque magis illum fugitium esse, qui eo se conferat, unde abduci non possit. Erronem definit Labeo, pusillum fugitium: & ex diuerso, fugitium magnum erroneum. sed proprie erroneum sic definimus: qui nunquam fugit, sed frequenter sine causa uagatur, & temporibus in res nugatorias consumptis, serius ad dominum redit. Apud Cælium scriptum est. liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clauē tota eius habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit. uideri esse fugitium, Cælius ait. planē si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella libertus habitauit, cui commune & promiscuum plurium cellarum iter esset: contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat. Idem Cælius ait, seruum in prouincia missum à domino, cum eum mortuum esse, & testamentum se liberum relictum audisset, & in eodem officio mansisset,

tantumq; pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitium. nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitiuus esse cœpit: quia sine furga consilio id fecit. Quod aiunt ædiles, NOXA'VE SOLVTVS NON SIT, sic intelligendum est: ut non hoc debeat pronunciari, nulla eū noxā cōmisisse, sed illud NOXA SOLVTVM ESSE, hoc est noxali iudicio subiectum non esse. ergo si noxam commisit, nec permanet: noxa solutus uidetur. Noxas accipere debemus priuatas: hoc est ea, quæcunq; committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudicijs noxalibus. Deniq; specialiter cauetur infra de capitalibus fraudibus. ex priuatis autem noxijs oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dedere noluerit, sed litis æstimationem sufferre. Si quis talis sit seruus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus: uel si sub pœna uinculorum distractus sit à domino, uel ab aliqua potestate damnatus, uel sit exportandus: æquissimum erit, etiam hoc prædici. Si quis adfirmauerit aliquid adesse seruo, nec adsit, uel abesse, & adsit: utputa si dixerit furem non esse, & fur sit: aut si dixerit artificem esse, & non sit. hi enim, quia quod adseuerauerunt, nō præstant: aduersus dictum promissum eū facere uidentur.

XVIII. CAIVS lib. I. ad edictum ædiliū ærarium.

SI quid uenditor de mancipio adfirmauerit, idq; nō ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quanto minoris iudicio agere potest. uerbi gratia. si constantem, aut laboriosum, aut curacem, aut uigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium acquirētem adfirmauerit: & is ex diuerso leuis, proteruus, desidiosus, somniculosus, piger, tardus, *comessor inueniatur. hæc omnia uidentur eō pertinere: ne id, quod adfirmauit uenditor, amare ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento. ut si forte constantem esse adfirmauerit: non exacta grauitas & constantia, quasi à philosopho, desideretur. si laboriosum & uigilacem esse adfirmauit: non cōtinuus labor per dies noctesq; ab eo exigatur: sed hæc oīa ex bono & æquo modice desiderent. idem & in cæteris, quæ uenditor adfirmauit, intelligemus. Venditor, qui optimum cocum esse dixerit, optimum in eo artificio præstare debet. qui uero simpliciter cocum esse dixerit: satisfacere uidetur, etiā si mediocrem cocum præstet. idem & in cæteris generibus artificiorum. Aequè si quis simpliciter dixerit, peculiatū esse seruū: sufficit, si is uel minimum habeat peculium.

XIX. VLP IANVS lib. I. ad edictū ædiliū ærarium.

SCIendum tamen est, quædam & si dixit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem serui pertinent: ueluti si dixerit, frugi, probum, dicto audientem. ut enim Pedius scribit: multum inter-

c ij est.

*quidā lego
re uoluit,
comessator.

est, commendandi serui causa quid dixit: an uero præstaturum se promissit, quod dixit. planè si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad statum nunquam confugisse: oportet eum id præstare. Dictum à promisso sic discernitur. dictum accipimus, quod uerborum pronunciatum est, nudoq; sermone finitur. promissum aut potest referri, & ad nudam promissionem, siue pollicitationem, uel ad sponsonem. secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa stipulanti sponsondit: & ex stipulatu posse conueniri, & redhibitorijs actionibus. nec nouum. nam qui ex empto potest conueniri, idem etiam redhibitorijs actionibus conueniri potest. ea autem sola dicta siue promissa admittenda sunt, quæcunq; sic dicuntur, ut præstentur, non ut iactentur. Illud sciendum est. si quis artificem promiserit, uel dixerit: non utiq; perfectum eum præstare debet, sed ad aliquem modum peritum: ut neq; eum summæ scientiæ accipias, neq; rursus indoctum in artificio. sufficiet ergo talis esse, quales uulgo artifices dicuntur. Deinde aiunt ædiles, EMPTORI, OMNIBVS QVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IUDICIUM DABIMVS. pollicentur emptori actionem & successoribus eius, qui in uniuersum ius succedunt. Emptorem eum accipere debemus, qui precio emit. sed si permutatum erit: dicendum est, utrunq; emptoris & uenditoris loco haberi: & utrunq; posse ex hoc edicto experiri. Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet. si autem mancipium non redhibeatur, sed quâto minoris agatur: annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die uenditionis currit. at si dictum promissumue quid est: ex eo, ex quo dictum promissumue est.

XX. CAIUS lib. I. ad edictum edilium curulium.

SI uero ante uenditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio: Cælius Sabinus scribit, ex priore causa, quæ statim (inquit) ut uenit id mancipium, cœpit: eo nomine posse agere.

XXI. VLP IANVS lib. I. ad edictum edilium curulium.

REDhibere est facere, ut rursus habeat uenditor, quod habuerat: & quia id reddendo fiebat. idcirco redhibitio est appellata, quasi reditio. Cum redditur ab emptore mancipium uenditori: de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait. & ideo cautiones necessarias esse: ne forte aut pignori datus sit seruus ab emptore, aut iussu eius damnum alicui datum, furtumue factum sit. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere: aliàs in præteritum, aliàs in futurum. ut puta si eius serui nomine, qui redhibetur, emptor, procuratorue eius accepit iudiciû: uel quod cum eo ageretur, uel quod ipse eius nomine ageret. cauendum autem esse ait, si quid sine dolo malo

lo emptor condemnatus dederit, his rebus recte præstari: uel si quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit: doloñe eius malo, uel culpa factum sit, quo minus peruenerit: iisdē de rebus reddi. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens uendidit, fieri solere. Si in fuga homo est sine culpa emptoris, & nihilominus condemnatur uenditor: tum eum cauere oportet, ut emptor persequatur, & in sua potestate redactum uenditori reddat.

XXII. CAIVS lib. I. ad edictū ædiliū curulium.

ET neq; per se, neq; per hæredem suum futurum, quo minus eum hominem uenditor habeat.

XXIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

CVM autem redhibitio fit: si deterius mancipium (siue animo, siue corpore) ab emptore factum est: præstabit emptor uenditori. ut puta si stupratum sit, aut sæuitia emptoris fugitiuum esse coeperit. & ideo (ut inquit Pomponius) ex quacunq; causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis æstimetur, & uenditori præstetur. quod si sine iudice homo redhibitus sit: reliqua autem, quæ diximus, nolit emptor reddere: sufficiat uenditori ex uendito actio. Iubent ædiles restitui, & quod uenditioni accessit, & si quid ipse præstitit: ut utrinq; resoluta emptione, nihilo plus consequatur, quàm haberet, si uenditio facta non esset.

Excipitur & ille, qui capitale fraudem admisit. capitale fraudem admittere, est tale aliquid delinquere, propter quod capite puniendus sit. ueteres enim fraudem pro pœna ponere solebant. capitale fraudem admisisse accipimus, dolo malo, & per nequitiam. cæterum si quid errore, si quid casu fecerit: cessabit edictum. unde Pomponius ait: neq; impuberem, neq; furiosum, capitale fraudem uideri admisisse.

Excipitur & ille, qui mortis consciendæ causa quid fecerit. malus enim seruus creditus est, qui aliquid faciat, quo magis se rebus humanis extrahat: ut puta si laqueum torfit, si medicamentum pro ueneno bibit, præcipitemūe se ex alto misit, aliudūe quid fecit, quo facto sperauit mortē peruenturam: tanq̃ nihil non in aliū ausurus, qui hæc aduersus se ausus esset. Si seruus sit, qui uendidit, uel filiusfamilias: in dominum uel patrem de peculio ædilia actio cōpetit. quamuis enim pœnales actiones uideantur: tamen quoniā ex contractu ueniunt, dicendū est eorū q̃q; nomine, qui in aliena potestate sunt, cōpetere. p̃inde & si filiafamilias, uel ancilla distraxit: æque dicendū est actiones ædilicias locū habere. Hæ actiones, quæ ex hoc edicto oriunt̃, etiam aduersus hæredes oēs cōpetunt. & si bona fide nobis seruiant liberi forte hoīes, uel serui alieni, qui uendiderunt: potest dici, etiā hos hoc edicto cōtineri. Iulianus ait, iudiciū redhibitoriæ actionis utrunq; & emptorem & uendito-

e iij rem

rem, quodāmodo in integrū restituere debere. quare siue emptori seruus furtum fecerit, siue alij cui libet, ob quod furtū emptor aliquid præstiterit: non aliter cogetur hominem uenditori restituere, quā si eum indemnem præstiterit. Quid ergo (inquit Iulianus) si noluerit uenditor hominem recipere? non esse cogēdum ait quidquam præstare, nec amplius, quā in precio condemnandum: & hoc detrimentū sua culpa passurum emptorem, qui cum posset hominem noxæ dedere, malu- erit litis æstimationem sufferre. & uidetur Iuliani sententia humanior esse. Cum redhibetur mancipiū: si quid ad emptorem peruenit, uel culpa eius non peruenit, restitui oportet. nec solum si ipse fructus percepit, mercedes uē a seruo, uel a conductore serui: sed etiam si a uenditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem præstitit. sed & si a quouis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debet. sed & si quid fructuum nomine consecutus est, id præstabit. Item si legatum uel hæreditas seruo obuenerit. neq; refert, potuerit hæc consequi uenditor, an non potuerit, si seruū non uēdidisset. ponamus enim talē esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerit. nihil nocebit hæc res. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator seruū hæredem scripserit, uel ei legauerit: quia

* Quidam & si * uenditio remansisset, nihil hæc res emptori proderat. & per cōtra-
hic legēdū rium (inquit) si contemplatione uenditoris institutus proponeretur:
putat. uen tamen diceremus restituere emptorē non debere uēditori, si nollet eū
ditoris mā- redhibere. *XXIIII. CAIVS lib. I. ad edictum ædiliū æruliū.*
fisset.

ET generaliter dicendum est: quidquid extra rem emptoris per eū seruū adquisitum est, id iustum uideri reddi oportere.

XXV. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū æruliū.

A Ediles etiam hoc præstare emptorē uolunt, si in aliquo deterior factus sit seruus: sed ita demū, si post uēditionem traditionemq; factus sit. cæterum nō pertinet ad hoc iudicium, quod ante factum est. Siue ergo ipse deterio- rem eum fecit, siue familia eius, siue procurator: tenebit actio. Familiæ appellatione omnes, qui in seruitio sunt, continentur: etiam liberi homines, qui bona fide ei seruiunt, uel alieni serui. accipe eos quoq; qui in potestate eius sunt. Procuratoris quoq; fit mentio in hac actione. sed Neratius procuratorē hic accipiendū ait, non quemlibet, sed cui uniuer- sa negocia, aut id ipsum, propter quod deterius factum sit, mādatum est. Pedius ait. æquum fuisse, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris & familiæ, quod nō fuisset passurus seruus, nisi ei uenisset. quod autem passurus erat, etiam si non uenisset: in eo concedi emptori serui sui noxæ deditio- nem: & ex eo (inquit) quod procurator commisit, solum actionum præstandarū necessitatem

fitatem ei iniungi. quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris deterior factus sit? æque condemnabitur. hoc autem, quod deterior seruus factus sit: non solum ad corpus, sed etiam ad animi uicia referendum est: ut puta si imitatione conseruorum apud emptorem talis factus est: aleator forte, uel uinarius, uel erroneus. Sed notandum est, quod nō permittitur emptori ex huiusmodi causis noxæ dedere seruū suū. nec enim factum seruorum suorum, itemq; procuratoris præstat. Item sciendum est: hæc omnia, quæ exprimuntur edicto ædiliū, præstare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint. idcirco enim necesse fuisse ea enumerari, ut si quid eorum ante litem contestatā contigisset, præstaretur. cæterum post iudicium acceptum, tota ea ad hominē restituendum in iudicio uersatur: & tam fructus, quā id quod deterior factus est, cæteraq; ueniunt. iudici em̄ statim, atq; iudex factus est, omnium rerum officiū incumbit, quæcunq; in iudicio uersantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non ualde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta. Præterea in edicto dicit sic. ET QUANTA PECVNIA PRO EO HOMINE SOLUTA, ACCESSIONIS'VE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVS'VE PECVNIAE QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERABITVR. Ordine fecerunt ædiles, ut ante uēditori emptor omnia, quæ supra scripta sunt, præstet. sic deinde precium consequatur.

XXVI. CAIV § lib. I. ad edictum ædiliū aculium.

Videamus tamen, ne iniquum sit emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam uenditoris: potiusq; res ita ordinanda sit, ut emptor caueat, si intra certū tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipiū restitu-
turum.

XXVII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū aculium.

Debet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, uel si quid accessionis nomine. dari autem non id solum accipimus, quod numeratur uenditori (ut puta precium, & usuras eius) sed & si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex uoluntate uenditoris datur. cæterum si quid sua sponte datum esse proponatur: nō imputabitur. neq; enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, à uēditore exigere. quid ergo, si forte uestigalis nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? dicemus hoc quoq; restituendum. indemnis enim emptor discedere debet.

XXVIII. CAIVS lib. I. ad edictum ædiliū aculium.

Si uenditor de his, quæ edicto ædiliū continentur, non caueat: pollicentur aduersus eum iudicium redhibitorium intra duos mēses, uel quanti emptoris intersit intra sex mēses.

Vlpia.

XXIX. VLP IANVS lib. I. *ad edictū edilii aenulium.*

Illud sciendum est. si emptor uenditori hæc non præstat, quæ desiderantur in hac actione: non posse ei uenditorem condemnari. si autem emptori uenditor ista non præstet: condemnatur ei. Item emptori præstandum est, ut cuius pecuniæ nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi uenditori obligatus sit, siue etiam alij. Condénatio autem fit, quanti ea res erit. ergo excedat precium, an non, uideamus. & quid continet cōdemnatio precium, accessionesq; an & usuras precij consequatur, quasi quod sua inter sit, debeat accipere: maxime cū fructus ipse restituat: & placet consecuturū. si quid tamen damni sensit, uel si quid pro seruo impendit: consequetur arbitrio iudicis. sic tamen, non ut ei horum nomine uenditor condemnatur: (ut ait Iulianus) sed ne aliàs compellatur hominē uenditori restituere, q̄ si eū indemnem præstet.

XXX. PAVLVVS lib. I. *ad edictum edilii aenulium.*

Item si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, uel ipse eius nomine distauit: cauendum ex utraq; parte erit, ut si quid sine dolo malo condemnatus sit: uel si quid ex eo, quod agitur, ad eum peruenierit, dolo malo eius factum sit, quo minus perueniret: id reddat.

Quas impensas necessariò in curandum seruū post litem contestatam emptor fecerit, officio iudicis imputari: præcedentes autem impensas nominatim compræhendendas, Pedius: sed cibaria seruo data non esse imputanda, Aristo ait. nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio eius fuerit.

XXXI. VLP IANVS lib. I. *ad edictum edilii aenulium.*

Quod si nolit uenditor hominem recipere: non in maiorem summam (inquit) quàm in precium ei condemnandum. ob hæc ergo, quæ propter seruū damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem. cæterum poterit euitare præstationē uenditor, si nolit hominem recipere. quo facto precij præstationē, eorumq; quæ precij sequuntur, solam non euitabit. Si uenditor pronunciauerit, uel promiserit furem non esse: tenetur ex sua promissione, si furtum seruus facit. esse enim hoc in casu furem, non tantum eum, qui extraneo, sed & qui domino suo res subtrahit, intelligendum est. Si ancilla redhibeatur: & quod ex ea post uenditionem natū erit, reddet: siue unus partus sit, siue plures. sed & si forte ususfructus proprietati adcreuit, indubitate hoc quoq; restituetur ei. Si peculium quæsit apud emptorē, quid de hoc dicemus: & si quidem ex re emptoris accessit: dicendū est, apud ipsum relinquendum. si aliunde creuit: uenditori restituendum. Si plures hæredes sint emptoris: an omnes ad redhibendum consentire debeant, uideamus. & ait Pomponius, omnes consentire debere ad redhibendū, dare.

dareq; unum procuratorem: ne forte uenditor iniuriam patiatur, dum ab alio partē recipit hominis, aliq in partem precij condemnatur, quanto minoris is homo sit. Idem ait. homine mortuo, uel etiā redhibito, singulos pro suis portionibus recte agere: precium autem, & accessioneis pro parte recipiet. sed & fructus, accessiones, & si quo deterior homo factus est, pro parte ab ipsis præstabitur: nisi forte tale sit, quod diuisionem non recipiat: ut puta ancillæ partus. in hoc enim idem obseruandum est, quod in ipsa matre uendita, quā pro parte redhiberi posse negauimus. Marcellus quoq; scribit. si seruus cōmunis seruū emerit, & sit in causa redhibitionis: unum ex dominis pro parte sua redhibere seruū non posse: non magis (inquit) quā cum emptori plures hæredes extiterunt, nec omnes ad redhibendū consentiūt. Idem Marcellus ait. non posse alterū ex dominis consequi actionem ex empto, ut sibi pro parte uenditor tradat, & si pro portione precij dabit. & hoc in emptoribus seruari oportere ait. nam uenditor pignoris loco, quod uendidit, retinet, quoad emptor satisfaciatur. Pomponius ait. si unus ex hæredibus emptoris, uel familia eius, uel procurator, culpa uel dolo fecerit rem deteriore: æquum esse, in solidum eum teneri arbitrio iudicis. hoc autem expeditius esse, si omnes hæredes unum procuratorem ad agendum dederunt. tunc etenim, si quo deterior seruus culpa unius hæredū factus est, & hoc solutum est: cæteri familiæ exciscundæ iudicium aduersus eum habebunt: quia propter ipsum damnū sentiunt, impediūtq; redhibere. Si uenditori plures extiterint hæredes: singulis pro portione hæreditaria poterit seruus redhiberi. & si seruus plurium uenerit: idem erit dicendum. nam si unus à pluribus, uel plura mancipia ab uno emanant: uerius est dicere, si quasi plures rei fuerint uenditores, singulis in solidum redhibendum. si tamen partes emptæ sint à singulis: recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autē agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab uno emanant: tunc pro parte quisq; eorū experietur. sed & si in solidum emanant: quisq; in solidū redhibebit. Si mancipiū, quod redhiberi oporteret, mortuum erit: hoc quaeretur, nūquid culpa emptoris, uel familiæ eius, uel procuratoris homo demortuus sit. nam si culpa eius decessit: pro uiuo habendus est, & præstantur omnia, quæ præstarentur, si uiueret. Culpa autem omnem accipiemus, non utiq; latam. propter quod dicendum est: quācunq; occasionem mortis emptor præstitit, debere eum teneri: etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit, uel malum adhibuit, sed culpa sua. sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit. cæterum si post iudicium acceptum decessisse proponatur: tunc in arbitrium iudicis ueniet, qualiter mortuus sit. ut enim & Pedio uide-

f   detur:

detur: quæcunq; post litem contestatâ cōtingunt, ea arbitrium iudicis desiderant. Quod in procuratore dicimus, idem in tutore & curatore dicendum erit, cæterisq; qui ex officio pro alijs interueniunt. & ita Pedius ait. & adiicit. quibus administratio rerum permissa est, eos culpa abesse, præstare non inique dominum cogi. Idem Pedius ait, familiæ appellatione & filios familiarum demonstrari. facta enim domesticorum redhibitoria agentem præstare uoluit. Si quis egerit quanto minoris propter serui fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? & quidem sapius agi posse quanto minoris, dubium nō est. sed ait Iulianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, & bis eiusdem rei æstimationem consequatur. In factū actio competit ad precium recuperandum, si mancipium redhibitum fuerit. in qua non hoc quæritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit: sed hoc tantum, an sit redhibitum. nec immerito. iniquum est em̄, postea, quàm uenditor agnouit, recipiendo mancipiū, esse id in causa redhibitionis: quæri, utrū debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quæritur, an intra tempora redhibitus esse uideatur. Illud planè hæc actio exigit, ut sit redhibitus. cæterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiam si nudo consensu placuerit, ut redhibeatur. conuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio. Restitui autem debet per hanc actionem etiam, quod ei seruo in uenditione accessit. Quia assidua est duplæ stipulatio: idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si duplæ uenditor mancipij non caueat. ea enim, quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei iudicijs debent uenire. Qui mancipia uendunt, nationem cuiusq; in uenditione, pronuntiare debent. plerunq; enim natio serui aut prouocat, aut ^{*de} terret emptorem. idcirco interest nostra scire nationem. præsumptum etenim est, quosdam seruos bonos esse, quia nationis sunt non infamata: quosdā malos uideri, quia ea natione sunt, quæ magis infamis est. quod si de natione ita pronuntiatum non erit: iudicium emptori, omnibusq; ad quos ea res pertinebit, dabitur, per quod emptor redhibet mancipium. Si quid ita uenierit, ut nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur: ea conuentio rata habetur. si aut de tempore nihil conuenerit: in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum: ultra non. si uero conuenerit, ut in perpetuū redhibitio fiat: puto & hanc conuentionem ualere. Item si tempus sexaginta dierum præfinitum redhibitioni præterierit: causa cognita iudicium dabitur. In causæ autem cognitione hoc uersabitur: si aut mora fuit per uenditorem, aut non fuit præsens, cui redderetur: aut alia iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non

*aliàs. de
tinet.

non sit, quod magis displicuerat. In his autem actionibus eadē erunt obseruanda, quæ de partu, fructibus, accessionibusq; & quæ de mortuo redhibendo dicta sunt. Quod emptioni accedit, partē esse uenditionis, prudentibus uisum est.

XXXII. CAIVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

ITaq; sicut superius uenditor de morbo uicioſe, & cæteris, quæ ibi compræhensa sunt, prædicere iubetur: & præterea in his causis non esse mancipium, ut promittat, præcipitur: ita & cum accedat alij rei homo, eadem & prædicere & promittere compellitur. quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur, accessurum fuisse hominem Stichum: sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant uenditioni.

XXXIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Proinde Pomponius ait, iustam causam esse, ut quod in uenditione accessurum esse dictum est: tam integrū præstetur, q̄ illud præstari debuit, quod principaliter uenit. nā iure ciuili, ut integra sint, quæ accessura esse dicta fuerunt, ex empto actio est: ueluti si doliā accessura fundo dictum fuerit. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum. nam si seruus cum peculio uenierit: ea mancipia, quæ in peculio fuerint, sana esse præstare uenditor non debet: quia non dixit, certum corpus accessurum, sed peculium tale. & quemadmodum certā quantitatem peculij præstare non debet, ita nec hoc. Eadem ratione fieri Pomponius ait, ut etiam si hæreditas, aut peculium serui uenierit: locus edicto ædiliū non sit circa ea corpora, quæ sunt in hæreditate, aut in peculio. Idem probat, & si fundus cum instrumento uenierit, & in instrumento mancipia sint. puto hanc sententiam uerā: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. Si uendita res redhibeatur, seruus quoq; qui ei rei accessit, licet nullū in eo uicium sit, redhibetur.

XXXIII. AFRICANVS lib. III. quæſtionū.

Cum eiusdem generis plures res simul ueneunt (ueluti comœdi, uel chorus) referre ait, in uniuersos, an in singulos precium constitutur: ut scilicet interdum* (una, interdum) plures uenditiones con* aliās de tractæ intelligantur. quod quæri uel eò pertinere ait: ut si quis eorum sunt. forte morbosus, uel uicioſus sit, omnes simul redhibeantur. interdum & si in singula capita precium constitutum sit, tamen una emptio est, ut propter unius uicium omnes redhiberi debeant: scilicet cum manifestum erit, non nisi omnes quem empturum, uel uenditurum fuisse: ut plerunq; circa comœdos, uel quadrigas, uel mulas pares accidere solet: ut neutri, nisi omnes, habere expediat.

XXXV. VLP IANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

Plerumque propter morbosam mancipia etiam non morbosam redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo, uel ob pietatis rationem offensa. quid enim si filio retento, parentes redhibere maluerit, uel contra: quod & in fratribus, & in personas contubernio si bi coniunctas obseruare oportet.

XXXVI. POMPONIVS lib. XXIII. ad Sabinum.

Si plura mancipia uno precio uenerint, & de uno eorum ædilia acti-
one utamur: ita demum pro bonitate eius æstimatio fiet, si confu-
se uniuersis mancipijs constitutum precium fuerit. Quod si singulorum
mancipiorum constituto precio, uniuersa tanti uenerunt, quantum ex
consummatione singulorum fiebat: tunc cuiuscunque mancipij precium
(seu pluris, seu minoris id est) consequi debet.

XXXVII. VLPIANVS lib. I. ad edictum ædilium curulium.

Precipiunt ædiles, NE VETERATOR PRO NOVICIO VENEAT. &
hoc edictum fallacis uenditorum occurrit. ubique enim curant ædi-
les, ne emptores à uenditoribus circumueniantur. ut ecce plerique solent
mancipia, quæ nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere: ad hoc scili-
cet, ut pluris uendant. præsumptum est enim ea mancipia, quæ rudia
sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora. trita uero
mancipia & ueterana difficile esse reformare. quia igitur uenaliciorum sci-
unt, facile decurri ad nouiciorum emptionem: idcirco interpolant ue-
teratores, & pro nouicijs uendunt. quod ne fiat, hoc edicto ædiles de-
nunciant. & ideo si quid ignorante emptore ita uenerit: redhibebitur.

XXXVIII. IDEM lib. II. ad edictum ædilium curulium.

A Ediles aiunt. QUI IUMENTA VENDUNT, PALAM RECTE DI-
CVNT, QUID IN VNOQVOQUE EORVM MORBI VICII VE SIT:
VTI QUE OPTIME ORNATA VENDENDI CAUSSA FVERINT, ITA
EMPTORIBVS TRADVNTOR. SI QUID ITA FACTVM NON ERIT:
DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IUMENTIS VE ORNAMENTO-
RVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVS SEXAGINTA: MORBI
AVTEM, VICII VE CAUSSA INEMPTIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBVS:
VEL *QUANTO MINORIS, CVM VENIERINT, FVERINT, IN
ANNO IVDICIVM DABIMVS. SI IUMENTA SIMVL PARIA VE-
NIERINT, ET ALTERVM IN EA CAUSSA FVERIT, VT REDHIBERI
DEBEAT: IVDICIVM DABIMVS, QVO VTRVNQUE REDHIBEATVR.

Loquuntur ædiles in hoc edicto de iumentis redhibendis. causa au-
tem huius edicti eadem est, quæ & mancipiorum redhibendorum: & fe-
re eadem sunt in his, quæ in mancipijs, quod ad morbum uiciumue at-
tinet. quidquid igitur illic diximus, huc erit transferendum. & si mortu-
um fuerit iumentum: pari modo redhiberi poterit, quemadmodum man-

man-

mancipium. Iumentorum autem appellatione an omne pecus continetur, uideamus. & difficile est, ut contineatur. nam aliud significat iumentum, aliud significat pecoris appellatione. idcirco elogium huic edicto subiectum est, citius uerba hæc sunt. *QVAE DE IUMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CAETERO QVOQVE PECORE OMNI VENDITORES FACIUNTO.* unde dubitari desijt, an hoc edicto boues quoq; contineretur. etenim iumentorum appellatione non contineri eos, uerius est. sed pecoris appellatione cōtinebuntur. Sedenim sunt quædam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis nō adeo. ut puta si mulus castratus est, neq; morbi, neq; uicij quid habere uidetur: quia neq; de fortitudine quid eius detrahitur, neq; de utilitate, cū ad generandum nunquam sit habilis. Cælius quoq; scribit, non omnia animalia castrata ob id ipsum uiciosa esse: nisi propter ipsam castrationem facta sint imbecilliora. & ideo mulum non esse uiciosum. Idem refert Ofilius existimasse, equum castratum sanum esse, sicuti spado quoq; sanus esset. sed si emptor ignorauit, uenditor scit: ex empto esse actionem. & uerum est, quod Ofilius. Quæsitum est. si mula talis sit, ut transiungi non possit: an sana sit? & ait Pomponius, sanam esse. plerasq; deniq; carucharias taleis esse, ut non possint transiungi. Idem ait. si nata sit eo ingenio aut corpore, ut alterum iugū non patiat: sanam non esse. Non tantum autem ob morbum uiciumue redhibetio locum habebit in iumentis: uerum etiam si contra dictum promissumue sit, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum. Venden- di autem causa ornatum iumentum uideri, Cælius ait: non si sub tem- pus uenditionis, hoc est biduo ante uenditionem: sed si in ipsa uendi- tione ornatum sit, aut ideo (inquit) ut uenale cum esset, sic orr. atū in- spiceretur. semperq; cū de ornamentis agi in actione & in edicto, adi- ciendum est, *VENDENDI CAUSSA ORNATA DVCTA ESSE.* poterit enim ornatum iumentum itineris causa duci, deinde uenire. Si plu- ra iumenta uenierint: non omnia erunt redhibenda propter unius or- namentū. nā si uiciosum sit unum iugū: non tamen propter hæc cæte- ra iuga redhibebuntur. Si forte iugum mularum sit, quarum altera uiciosa sit: non ex precio tantū uiciosa, sed ex utriusq; erit componen- dū, quanto minoris sit. Cum em̄ uno precio utræq; uenierint, non est separandum precium: sed quanto minoris, cum ueniret, utrunq; fuit, non alterum, quod erat uiciosum. Cum autem iumenta paria ue- neunt: edicto expressum est, ut cum alterum in ea causa sit, ut redhi- beri debeat, utrunq; redhibeatur. in qua re t̄a emptori, q̄ uēditori con- sulitur, dum iumenta non separantur. simili modo & si triga uenierit: redhibenda erit tota. sed & si quadriga: redhibeatur. sed si duo paria

mularū sint, & una mula uiciosa sit, uel par: solū par redhibebitur, aliter non. si tamen nondū sint paria cōstituta, sed simpliciter quatuor mularū uno precio uenierint: unius erit mularū redhibitio, nō omnium. nam & si polia uenierit: dicemus unum equū, qui uiciosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. hoc & in hoībus dicemus, pluribus uno precio distractis: nisi si separari non possint, ut puta uel tragœdi, uel mimi,

V XXXIX. PAVLVVS lib. I. ad edictum edilium curulium.
El fratres.

XL. VLPPIANVS lib. II. ad edictum edilium curulium.

Hienim non erunt separandi. Deinde aiunt ædiles. NE QVIS CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VR-SVM, PANTHERAM, LEONEM,

XLI. PAVLVVS lib. II. ad edictum edilium curulium.

ET generaliter, aliudne quod nocens animal (siue soluta sint, siue alligata: siue cōtineri uinculis, quo minus damnum inferant, nō possint)

XLII. VLPPIANVS lib. II. ad edictum edilium curulium.

QUA' VOLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CUIQVAM NOCERE, DAMNUMVE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT: SOLIDIS DVCENTIS. SI NOCITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR: QVANTI BONVM ET AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CAETERARVM RERVM, QVANTVM DAMNUM DATVM FACTVMVE SIT, DVPLI.

XLIII. PAVLVVS lib. II. ad edictum edilium curulium.

BOuem, qui cornu petit, uiciosum esse plerique dicunt. Item mulas, ^{*als. pef-} quæ cessim eūt: ea quoque iumenta, quæ sine causa turbantur, & ^{sundant.} semetipsa eripiunt, uiciosa esse dicuntur. Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus. imò etiam si ea mente sit, ut non impetrato auxilio, domum non reuertatur, nondū fugitiuus est: quia non solum consilij, sed & facti fugæ nomen est. Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id nō fuerit facturus citra consilium eius, qui persuasit. Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit, uel sciens se meum esse, uel ignorans: fugitiuus est, nisi animo ad me reuertendi id fecit. Mortis consciendæ causa quid facit, qui propter nequitiam, malosque mores, flagitiūque aliquod admissum, mortem sibi conscire uoluit: nisi dolorē corporis non sustinendo id fecerit. Si quis seruum emerit, & rapto eo ui bonorum raptorum actione quadruplum consecutus sit, deinde seruū redhibeat: reddere debet, quod accepit. sed si per eum seruum iniuriā passus, iniuriæ nomine egerit: non reddet uenditori. aliter forsitan, atque si locus ab aliquo cæsus, aut questione

one de eo habita, emptor egerit. Aliquando redhiberi mancipium debet, licet æstimatoria, id est quanto minoris, agamus. nam si adeo nullius sit precij, ut ne expediat quidem tale mancipium habere domino (ueluti si furiosum, aut lunaticum sit) licet æstimatoria actum fuerit: officio tamen iudicis continebitur, ut reddito mancipio, precium recipiatur. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non redhibiturus aliàs, nisi uellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium uenditor. Pignus certe manebit obligatum, etiam si redhibitus fuerit seruus: quemadmodum & si eum alienasset, aut usum fructum eius: nec recte redhibebit, nisi redemptum, & pignore liberatum redhibeat. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actione ante conditionem existentem inutiliter agit: quia nondum perfecta emptio, arbitrio iudicis perfecta fieri non potest. & ideo etsi ex empto, uel uendito, uel redhibitoria ante actum fuerit: expleta conditione iterum agi poterit. Interdum etiam si pura sit uenditio, propter iuris conditionem in suspenso est: ueluti si seruus, in quo alterius usus fructus, alterius proprietas est, aliquid emerit. nam dum incertum est, ex cuius re precium soluat: pendet, cui sit acquisitum. & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

XLIIII. IDEM lib. II. ad edictum ædilium curulium.

Iustissime ædiles noluerunt hominem ei rei, quæ minoris esset, accedere: ne qua fraus, aut edicto, aut iuri civili fieret (ut ait Pedius) propter dignitatem hominum. alioquin eandem rationem fuisse & in cæteris rebus. ridiculum namque esset fundum tunicæ accedere. cæterum hominis uenditioni quiduis licet adiungere. nam & plerumque plus in peculio est, quam in seruo: & nonnunquam uicarius, qui accedit, pluris est, quam is seruus, qui uenit. Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in uenditione fuit: quia plerumque uenali ciarij ita societate coeunt, ut quidquid agunt, in commune uideantur agere. æquum enim ædilibus uisum est, uel in unum ex his, cuius maior pars, aut nulla parte minor esset, ædilitias actiones competere: ne cogeretur emptor cum multis litigare: quæuis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socij fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum, uel potius turpiter faciendum pronius est. In redhibitoria* (uel æstimatoria) potest dubitari, *aliàs de an qui alienum seruum uendidit, & ob euictionem, & propter morbum sunt. forte, uel fugam simul teneri possit. nam potest dici, nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitiuum non esse eum, qui euiectus est. sed interfuit emptoris, sanum possedisse propter operas. neque ex post facto decrescit obligatio. statim enim, ut seruus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

Caius

XLV. CAIVS lib. II. ad edictū aedilium curulium.

Redhibitoria actio duplicē habet condemnationem. modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur uenditor. nam si neq; precium, neq; accessionem soluat: neq; eum, qui eo nomine obligatus erit, liberet: dupli precij & accessionis condemnari iubetur. si uero reddat precium & accessiones, uel eum, qui eo nomine obligatus est, liberet: simpli.

XLVI. POMPONIVS lib. XXIII. ad Sabinum.

Cum mihi redhibes: furtis noxisq; solutum esse, promittere nō debes: prater quā quod iussu tuo fecerat, aut eius, cui tu eū alienaueras.

XLVII. PAVLVS lib. XI. ad Sabinum.

Si hominem emptum manumisisti: & redhibitoriam, & quanto minoris denegandam tibi, Labeo ait: sicut & duplæ actio periret. ergo & quod aduersus dictum promissum ē sit, actio peribit. post mortem autem hominis aedilitiæ actiones manent.

XLVIII. POMPONIVS lib. XXIII. ad Sabinum.

Si tamen sine culpa actoris, familiæue eius, uel procuratoris mortuus sit. Audiendus est is, qui de uicio uel morbo serui quærens, retinere eum uelit. Non nocebit emptori, si sex mensium exceptio ne redhibitoria exclusus, uelit intra annum aestimatoria agere. Ei, qui seruum uinctum uendidit, aedilium edictum remitti æquū est. multo enim amplius est id facere, quā pronūciare in uinculis fuisse. In aedilitijs actionibus exceptionem opponi æquum est: si emptor scierit de fuga, aut uinculis, aut cæteris rebus similibus, ut uenditor absolua-tur. Aedilitiæ actiones & hæredi & in hæredem competunt: ut tantū facta hæredū, quæ postea accesserunt, & quod expedire potuerūt, quæ-rantur. Non solum de mancipijs, sed de omni animali hæc compe-tunt: ita ut etiam si usumfructum in homine emerim, competere de-beant. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur: permittendum est de uno uicio agere, & prædicere, ut si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. *Simpularium uenditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

*als, Sim-
plariarum
aliās, Sim-
plarium.

XLIX. VLPIANVS lib. VIII. disputationum.

Etiam in fundo uendito redhibitionem procedere, nequaquam incertū est: ueluti si pestilens fundus distractus sit. nam redhiben-dus erit. & benignius est dicere, uetigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem aduersus emptorem cessare.

L. IULIANVS lib. III. ex Minutio.

Varicosus sanus non est.

LI. AFRICANVS lib. III. questionum.

Cum

CUm mancipium morbosum uel uiciosum seruus emerit, & redhibitoria, uel ex empto dominus experiatur: omnimodo scientiam serui, non domini spectandam esse ait. ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine emerit: & certum incertum uel mandante eo emerit: quia & illud ex bona fide sit, seruum, cum quo negotium fuerat gestum, deceptum non esse: & rursus delictum eiusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debeat. sed si seruus mandatu domini hominem emerit, quem dominus uiciosum esse sciret: non tenetur uenditor. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum uel uiciosum esse: non dubitandum, quin quamuis ipse domino mandati uel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit. at cum ipse ignorans esse uiciosum, mandatu domini, qui id sciret, emerit, & redhibitoria agat: ex persona domini utilem exceptionem ei non putat opponendam.

LII. MARTIANVS lib. III. regularum.

Si furtum domino seruus fecerit: non est necesse hoc in uenditione serui prædicere, nec ex hac causa redhibitio est. sed si dixerit hunc furem non esse: ex illa parte tenebitur, quod dixit, promissit.

LIII. IABOLENVS lib. II. ἐπιστολῶν.

Qui tertiana febre aut quartana, aut podagra uexantur, qui uel comitalem morbum habent: ne ipsi quidem diebus, quibus morbis uacant, recte sani dicentur.

LIII. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

Actioni redhibitoriae non est locus, si mancipium bonis conditionibus emptum fuerit, quod ante non fuerat.

LV. IDEM lib. XII. responsorum.

Cum sex menses utiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriae actioni praestantur: licet non uidebitur potestatem experiundi habuisse, qui uicium fugitiui latens ignorauit: non tamen idcirco dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit.

LVI. PAVLVS lib. III. questionum.

Latinus Largus. quaero, an fideiussori* redhiberi mancipium possit? *alias ad respondit. si in uniuersam causam fideiussor sit acceptus: putat diff. emptoris. Marcellus posse & fideiussori redhiberi.

LVII. IDEM lib. V. questionum.

Si seruus mancipium emit, & dominus redhibitoria agat: non aliter ei uenditor daturus est, quam si omnia praestiterit, quae hac actione continentur: & quidem solida, non peculiotenus. nam & si ex empto dominus agat: nisi precium totum soluerit, nihil consequitur. quod si seruus uel filius uendiderit: redhibitoria in peculium competit. in pe-

g culio

culio autem & causa redhibitionis cōtinebitur. nec nos moueat, quod ante, quā reddatur seruus, non est in peculio. non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est. sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur. igitur si seruus emptus, quinq; milibus sit: hæc quidē in peculio esse dicemus: sed ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non sit. quod si plus domino debeat: eueniet, ut hominem præstet, & nihil consequatur.

LVIII. IDEM lib. V. *responsorum.*

QUæro, an si seruus apud emptorem fugit, & in causa redhibitionis esse pronunciatus fuit: non prius uenditori restitui debeat, quā rerum ablatarum à seruo æstimationem præstiterit? **PAVLVS RESPONDIT.** uenditorem cogendum non tantum præciū serui restituere, sed etiam rerum ablatarū æstimationem: nisi si pro his paratus sit seruum noxæ nomine relinquere. Item quæro, si nolit æstimationē & præcia rerū restituere: an seruus restituendus* (aut retinendus) sit, & dāda actio de peculio, uel de precio redhibiti serui ex duplæ stipulatione? **PAVLVS RESPONDIT.** de precio serui repetendo cōpetere actionē etiam ex duplæ stipulatione: de rebus per furtū ablati iam responsum esse. Seruum emi dupla, qui rebus ablati fugit. mox inuentus præsentibus honestis uiris interrogatus, an & in domo uenditoris fugisset: respondit, fugisse. quæro, an standum sit responso serui? **PAVLVS RESPONDIT.** si alia iudicia prioris fugæ non deficiunt: tunc etiam serui responso credendum est.

* aliās de
sunt.

LIX. **VLPIANVS** lib. XXII. *ad edictum.*

Cum in ea causa est uenditum Mancipium, ut redhiberi debeat: iniquum est, uenditorem præciū redhibendæ rei consequi. Si quis duos homines uno precio emerit, & alter in ea causa sit, ut redhibeatur: deinde petatur premium totum: exceptio erit obijcienda. si tamen pars præcij petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi forte ea sit causa, in qua propter alterius uicium utrunq; Mancipium redhibendum sit.

LX. **PAVLVS** lib. XLVIII.

Facta redhibitione omnia in integrum restituuntur: perinde ac si neq; emptio, neq; uenditio intercessisset.

LXI. **VLPIANVS** lib. XXVIII. *ad edictum.*

Quoties de seruitute agitur: uictus tantum debet præstare, quanto minoris emisisset emptor, si scisset hanc seruitutē impositam.

LXII. **MODESTINVS** lib. VIII. *differentiarum.*

Ad res donatas edictum ædilium curulium non pertinere dicendum est. Quid em̄ se restitutum donator repromittat, quando nullum

nullum precium interuenit: quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior facta sit: nunquid quanti eius, qui meliorem fecit, interest, donator conueniatur? quod minime dicendum est: ne eo casu liberalitatis suæ donator poenam pariat. itaq; si qua res donetur: necesse non erit, in ea re promittere, quæ in rebus uenalibus ædiles repromitti iubet. sanè de dolo donator obligare se & debet & solet: ne quod benigne contulerit, fraudis consilio reuocet.

LXIII. IDEM lib. II. ad edictū edilii arulium.

Sciendum est, ad uenditiones solas hoc edictum pertinere: non tantum Mancipiorum, uerum cæterarum quoq; rerum. Cur aut de locationibus nil edicatur, mirum uidebatur: hæc tamen ratio redditur: uel quia nunquam istorum de hac re fuerat iurisdictio: uel quia non si milititer locationes, ut uenditiones fiunt.

LXIII. POMPONIVS lib. VII. ἐπιστολῶν.

Ab eo scribit, si uno precio plures seruos emisti, & de uno agere uelis: æstimationem seruorum perinde fieri debere, atq; fieret in æstimatione bonitatis agri, cum ob eiuſdem partē fundi ageretur. Idem ait, si uno precio plures seruos uendidisti, sanosq; esse promisisti, & pars duntaxat eorum minus sana sit: de omnibus aduersus dictum promissum recte agi. Ibidem ait, errare & fugere iumentū posse: nec tamen errorem aut fugitiuum esse, agi posse.

LXV. VENVLEIVS lib. V. actionum.

Nimi potius, quàm corporis uicium est, si ludos assidue spectare uelit, aut tabulas pictas studiose intueatur, siue etiā mendax sit, aut similibus uicijs teneatur. Quoties morbus fonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. nocere autem intelligi, qui perpetuus sit, non qui tempore finiatur. sed & morbum fonticum eum uideri, qui inciderit in hominem, postquam is natus sit. fontes etenim nocentes dicuntur. Seruus tam ueterator, quàm nouicius dici potest. sed ueteratorem nō spacio seruiendi, sed genere & causa æstimandum, Cælius ait. nam quicumq; ex uenalicio nouiciorum emptus, aliqui ministerio præpositus sit: statim eum ueteratorum numero esse, nouiciū autem non tyrocinio animi, sed cōditione seruitutis intelligi. nec ad rem pertinere, latine sciat, nec ne, loqui. nec qd id ueteratorem eum esse, si liberalibus studijs eruditus sit.

DE EVICTIONE, ET DVPLAE STIPULATIONE. Tit. II.

VLPIANVS lib. XXIII. ad Sabinum.

g η

Sine

Sive tota res euincatur, siue pars: habet regressum emptor ad uenditorem. sed cum pars euincitur, siquidem pro indiuiso: regressum habet pro quantitate euictæ partis. Qd si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi: pro bonitate loci erit regressus. quid enim, si quod fuit in agro preciosissimum, hoc euictum est, aut quod fuit in agro uilissimum: aestimabitur loci qualitas, & sic erit regressus.

II. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Si dupla non repromittetur, & eo nomine agetur: dupli condemnandus erit reus.

III. IDEM lib. XV. ad Sabinum.

Cum in uenditione serui peculium semper exceptum esse intelligitur: is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. si propter hanc causam furti cum emptore actum sit: non reuertetur emptor ad uenditorem ex stipulatione duplæ: quia furtis noxique solutum esse, præstari debet uenditionis tempore: hic autem actio postea esse coepit.

IIII. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

Illud queritur. an is, qui mancipium uendidit, debeat fideiussorem ob euictionem dare, quem uulgo auctorem secundum uocant: & est relatum, non debere: nisi hoc nominatim est actum. Si impuberis nomine tutor uendiderit: euictione secuta, ait Papinianus libro tertii responsorum, dari in eum, cuius tutela gesta sit, utilem actionem. Sed addit. in id demum, quod rationibus eius accepto latum sit. Sed an in totum, si tutor soluendo non sit, uideamus. quod magis puto. Neque enim male contrahitur cum tutoribus.

V. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Serui uenditor peculium accessurum dixit. si uicarius euictus sit, nihil uenditor præstaturum. Labeo ait: quia siue non fuerat in peculio, non accessit: siue fuerat, iniuriam à iudice emptor passus est. aliter, atque si nominatim seruum accedere dixisset. tunc enim præstare debere in peculio eum esse.

VI. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

Si fundus uenierit, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gestum est, pro euictione cauere oportet.

VII. IULIANVS lib. XIII. digestorum.

Qui à pupillo substitutum ei seruum emerit: agere cum substituto ex empto, & ex stipulatu de euictione potest: cum neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit.

VIII. IDEM lib. XV. digestorum.

Venditor hominis emptori præstare debet, quanti eius interest, homi-

hominem uenditoris fuisse. quare siue partus ancillæ, siue hæreditas, quam seruus iussu emptoris adierat, euicta fuerit: agi ex empto potest. & sicut obligatus est uenditor, ut præstet habere licere hominē, quem uendidit: ita ea quoq; quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori, ut habeat.

IX. PAVLVVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si uendideris mihi seruum Titij, deinde Titius hæredem me reliquerit: Sabinus ait, amissam actionem pro euictione: quoniam seruus non potest euinci. sed ad ex empto actionem decurrendum est.

X. CELSVS lib. XXVIII. digestorum.

Si quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus eius dominus esset, ius eundi agendi mihi uendiderit, & cesserit: tenebitur mihi euictionis nomine, cæteris non cedentibus.

XI. PAVLVVS lib. VI. responsorum.

Lvcus Titius in Germania trans Rhenum prædia emit, & partem precij intulit. cum in residuam quantitatem hæres emptoris conueniretur: quæstionē retulit dicens, has possessiones ex præcepto principali partim distractas, partim ueteranis in præmia assignatas. quæro, an huius rei periculum ad uenditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros casus euictionis post contractam euictionem ad uenditorem non pertinere. & ideo secundum ea, quæ proponerentur, precium prædiorum peti posse. Ex his uerbis stipulationis duplæ uel simplæ, EVM HOMINEM, QVO DE AGITVR, NOXA ESSE SOLVTVM: uenditorē conueniri non posse, ppter eas noxas, quæ publice coerceri solent.

XII. SCAEVOLA lib. II. responsorum.

Quidam ex parte dimidia hæres institutus, uniuersa prædia uendit, & cohæredes precium acceperunt. euictis his, quæro, an cohæredes ex empto actione teneantur? Respondit. si cohæredes præsentés adfuerunt, nec dissenserunt: uideri unūquēq; partem suam uēdidisse.

XIII. PAVLVVS lib. V. ad Sabinum.

Bonitatis æstimationem faciendā, cum pars euincitur, Proculus recte putabat, quæ fuisset uenditionis tempore, non cum euinceretur res:

XIIII. VLPIANVS lib. XXXII. ad edictum.

Non in dimidiam quantitatem precij.

XV. PAVLVVS lib. V. ad Sabinum.

Sed & si quid postea alluione accesserit: tēpus, quo accedit, inspicendum. Si ususfructus euincatur: pro bonitate fructuum æstimatio facienda est. sed & si seruus euincatur: quanto minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

XVI. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

g iij

Euicta

EViſta re uendita; ex empto erit agendū de eo, quod acceſſit: quē ad modū & quā empto fundo nominatim acceſſerūt, ſi euicta ſint, in ſimplum præſtatur. Duplæ ſtipulatio committi dicitur tunc, cū res reſtituta eſt petitori, uel damnatus eſt in litis æſtimationem, uel poſſeſſor ab emptore conuentus abſolutus eſt. Si ſeruus, cuius nomine duplā ſtipulati ſumus, euictus fuerit à nobis: an ob id, quod fugitiuus, uel non ſanus fuit, agere nihilominus poſſimus, quærīt. Proculus uidēdū ait, ne hic q̄q̄ interſit, utrū tūc euictus ſit, cū meus fact⁹ nō eſſet: an tum cū meus fact⁹ eſſet. in eo em̄ caſu, q̄ meus fact⁹ eſſet, ſtatim mea intereſſe, *quāto ob id deterior ſit: & quā actionē ſemel ex ſtipulatu habere cōpetim, eā nec euictiōe, nec mortē, nec manumiſſiōe, nec fuga ſerui, nec ulla ſimili cauſſa amitti. at ſi in bonis meis factus non ſit: nihil ob hoc, qd fugitiuus ſit, pauperiorē eſſe: ut puta cū in bonis meis nō ſit. Quod ſi ſanum eſſe, erronem non eſſe, ſtipulatus eſſem: tantum mea intereſſe, quantū ad præſentem uſum pertineret, tamenſi id in obſcuro eſſet: utpote ignorantibus nobis, quandiu eū habiturus eſſem: & an futurū eſſet, ut eum quiſquam aut à me, aut ab eo, cui uēdidifſem, cuius ſimiliter promiſiſſem, euinceret. ſummā autem opinionis ſuæ hanc eſſe, ut tantum ex ea ſtipulatione conſequar, quanti mea interſit: aut poſt ſtipulationem interſuerit, eum ſeruū fugitiuum non eſſe.

*aliās de
ob id.

XVII. VLPIANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

VIndicantem uenditorē, quod ipſe uendidit: exceptione doli ſubmoueri poſſe, nemini dubium eſt: quamuis alio iure dominium quæſierit. improbe enim rem à ſe diſtractam euincere conatur. eligere autem emptor poteſt, utrum rem uelit retinere, intentione per exceptiōē elifa: an potius re ablata, ex cauſſa ſtipulationis duplum conſequi.

XVIII. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

SEd & ſi exceptio omiſſa ſit, aut oppoſita ea, nihilominus euictus ſit: Sex duplæ quoq̄ ſtipulatione* (uel ex empto) poteſt conueniri.

*aliās de
ſunt.

XIX. VLPIANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

SEd & ſi nulla ſtipulatio fuit interpoſita, de ex empto actione idem dicemus. Si homo liber, qui bona fide ſerui erat, uenierit mihi à Titio: Titiusq̄ eum hæredem ſcripſerit quaſi liberum, & ipſe mihi ſui faciat controuerſiam: ipſum de ſe obligatum habebo.

XX. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

FVndum meū obligauī. deinde alienauī tibi, ut eo nomine non obligareris. ſi eū à te poſtea emā, & ſatis pro euictiōe mihi des: excipiendū eſt à cautione, quod p me obligatus ſit: quia etiā nō excepto eo, agēdo eo nomine contra te, doli mali exceptione poſſim ſubmoueri.

XXI. VLPIANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

Si

Si seruis uenditus decesserit, anteq̃ euincatur: stipulatio nō cōmitti: quia nemo eū euincit, sed fatum humanæ sortis. de dolo tamen poterit agi, si dolus intercefferit. Inde Iulianus libro quadragesimo tertio eleganter definit: duplæ stipulationem tunc committi, quoties res ita amittitur, ut eam emptori habere nō liceat propter ipsam euictionem. & ideo ait. si emptor hominis, mota sibi controuersia, uenditorem derit procuratorem, isq̃ uictus litis æstimationem sustulerit: stipulationem duplæ non committi: quia nec mādati actionem procurator hic idemq̃ uenditor habeat, ut ab emptore litis æstimationē consequatur. cum igitur neq̃ corpus, neq̃ pecunia emptori absit: non oportet cōmitti stipulationem. quāuis si ipse accepto iudicio uictus esset, & litis æstimationem sustulisset: placeat committi stipulationem, ut ipse Iulianus eodem libro scripsit. neq̃ enim habere licet eum, cuius precium (si quis non dedisset) ab aduersario auferretur. proprie enim hunc ex secunda emptione, id est ex litis æstimatione habere licet, nō ex pristina. Idē Iulianus eodē libro scribit. si lite contestata fugerit homo culpa possessoris: damnum quidem possessorem, sed non statim ad uēditorem eum regressurū, & ex duplæ stipulatione acturū: quia interim non propter euictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet. Plānē (inquit) cum adpræhenderit possessionem fugitiui: tunc committi stipulationem. nam & si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset: non aliās cōmittetur stipulatio, quā si adpræhensum hominem restituisset. ubi igitur litis æstimationē obtulit: sufficit adpræhendere. ubi cavit: non prius, nisi restituerit.

XXII. POMPONIVS lib. I. ἐπιστολῶν.

Si pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo præstiterit: stipulatio de euictione pupillo aduersus uēditorem committitur. Si pro euictione fundi, quem emit mulier, satis accepisset, & eundem fundum in dotē dedisset: deinde aliquis eum à marito per iudicium abstulisset: potest mulier statim agere aduersus fideiussorē euictionis nomine, quasi minorem dotē habere cœpisset, uel nullam: si tantum maritus obtulisset, quanti fundus esset.

XXIII. VLP IANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

Sed & si post mortem mulieris euincatur, regressus erit ad duplæ stipulationem: quia ex promissione maritus aduersus hæredes mulieris agere potest, & ipsi ex stipulatu agere possunt.

XXIII. AFRICANVS lib. VI. questionum.

Non tamen ei consequēs esse, ut si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus: quia æque indotata futura sit mulier. quandoquidem etsi uerū sit, habere ei non licere seruū

seruum: illud tamen uerum non sit, iudicio eum euictum esse. ex empto tamen contra uenditorem mulier habet actionem.

XXV. VLP IANVS lib. X. ad Sabinum.

Si seruum, cuius nomine duplam stipulatus sis, manumiseris: nihil ex stipulatione consequi poteris: quia non euincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante uoluntate tua perdideris.

XXVI. PAVLVVS lib. X. ad Sabinum.

Sed hoc nomine, quod libertū quis nō habeat: ex uendito actionem habet, si scierit uenditor alienū se uendere. Sed & si ex causa fidei commissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

XXVII. POMPONIVS lib. XI. ad Sabinum.

Hoc iure utimur, ut si exceptiones ex persona emptoris obiectæ, obstant: uenditor ei non teneatur. Si uero ad personam uenditoris respiciant: contra, certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ actio competit emptori: si exceptio ex facto ipsius opposita obstiterit.

XXVIII. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

Sed si ex utriusq; persona, & auctoris, & emptoris exceptiones obijciantur: intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicauerit: & sic aut committetur, aut non committetur stipulatio.

XXIX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si rem, quam mihi alienam uendideras, à domino redemerim: falsum esse, quod Nerua respondiisset, posse te à me precium consequi ex uendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conueniret, & ego ex alia causa rem haberem.

Si duplæ stipulator ex possessore petitor factus & uictus sit: quā rem, si possideret, retinere potuerit, petere autem utiliter non potuerit: uel ipso iure promissor duplæ tutus erit, uel certe doli mali exceptione se tueri poterit. sed ita, si culpa, uel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit. Quolibet tempore uenditori denunciari potest, ut de ea re agenda adsit: quia non præfinitur certum tempus in ea stipulatione: dum tamen ne propè ipsam condemnationem id fiat.

XXX. IDEM lib. X. ad Sabinum.

Si emptori, qui stipulatus sit FVRTIS NOXIS' QVE SOLVTVM ESSE, shares exstiterit is, cui seruus furtū fecerat: incipit ex stipulatu is actionem habere, quemadmodum si ipse alij præstitisset.

XXXI. VLP IANVS lib. XLII. ad Sabinum.

aliās* uer si pellem **S**i ita quis stipulanti spondeat, sanum esse, firem non esse, *uespillō siem non esse, & cætera: inutilis stipulatio quibusdam uidetur: quia si quid est in hac causa, impossibile est, quod promittitur: si non est, frustra

frustra est. sed ego puto uerius hanc stipulationem, SANVM ESSE, FVREM NON ESSE, VESPILLONEM NON ESSE: utilem esse. hoc enim continet, quod interest horum quid esse, uel horum quid non esse. sed si cui horum fuerit adiectum, PRÆSTARI: multo magis ualere stipulationem. alioquin stipulatio, quæ ab ædilibus proponitur, inutilis erit. quod utiq; nemo sanus probabit.

XXXII. IDEM lib. XLVI. ad Sabinum.

Quia dicitur, quoties plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes: an & in duplæ stipulatione hoc idem sit, uideamus. puta cum quis stipulatur, FUGITIVVM NON ESSE, FVREM NON ESSE, ERRONEM NON ESSE, & cætera quoq; quæ ex edicto ædiliū curulium promittuntur: utrum una stipulatio sit, an plures. & ratio facit, ut plures sint. ergo & illud procedit, quod Iulianus libro uicesimo digestorum scribit. egit (inquit) quanto minoris propter fugam serui. deinde agit propter morbum. id agendum est (inquit) ne lucrū faciat emptor, & bis eiusdem uicij æstimationem consequatur. fingamus emptum decem: minoris autem empturum fuisse duobus, si tantum fugitiuum esse scisset emptor. hæc consecutum propter fugam, mox comperisse, quod non esset sanus. similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset. rursus cōsequi debet duo. nam etsi de utroq; simul egisset, quatuor esset consecuturus: quia eum forte, qui neq; sanus, & fugitiuus esset, sex tantū esset empturus. secun dū hoc sæpius ex stipulatu agi poterit. neq; enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

XXXIII. IDEM lib. L. ad Sabinum.

Si seruum emero, & eundem uendidero, deinde emptori ob hoc fero cōdēnatus: quia tradere non potui euictū, cōmittitur duplæ stipulatio.

XXXIII. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

Si mancipium ita emeris, ne prostituatur, & cum prostitutū fuisset, ut liberum esset: si contra legem uenditionis faciente te ad libertatem peruenerit: tu uideris quasi manumisisse. & ideo nullum aduersus uenditorem habebis regressum. Si communi diuidendo mecum actum, & aduersario seruus adiudicatus sit, quia probauit eum communem esse: habeo ex duplæ stipulatione actionē: quia non interest, quo genere iudicij euincatur, ut mihi habere non liceat. Duplæ stipulatio euictionem *non unam continet, si quis dominium rei petierit, & *als, nisi. euicerit. sed & si Seruiana actione experiatur.

XXXV. PAVLVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

Euictus autem à creditore tunc uidetur, cum ferè spes habendi abscissa est. itaq; si Seruiana actione euictus sit, committitur quidem
h stipu

stipulatio: sed quoniam soluta à debitore pecunia, potest seruum habere: si soluto pignore uenditor conueniatur, poterit uti doli exceptione.

XXXVI. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

NAue aut domo empta, singula camenta uel tabulae emptae non intelliguntur: ideoque nec euictionis nomine obligatur uenditor, quasi euicta parte.

XXXVII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

EMptori duplam promitti à uenditore oportet, nisi aliud cōuenit: non tamen ut satisfidetur (nisi si specialiter id actum proponatur) sed ut repromittatur. Quod aut diximus, duplam promitti oportere, sic erit accipiendum: ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quae preciosiores sunt: si forte margarita, aut ornamenta preciosa, uel uestis serica, uel quid aliud non contemptibile uenerit. Per edictum autem curulium etiam de seruo cauere uenditor iubetur. Si simplam pro dupla per errorem emptor stipulatus sit: re euicta, consecuturum eum ex empto, Neratius ait, quanto minus stipulatus sit: si modo omnia fecit emptor, quae in stipulatione continentur. quod si non fecerit: ex empto id tamen cōsecuturum, ut ei promittatur, quod minus in superiorem stipulationem deductum est.

XXXVIII. IDEM lib. II. disputationum.

IN creditore, qui pignus uendidit, tractari potest, an re euicta uel ad hoc teneatur ex empto, ut quam habet aduersus debitorem actionem, eam praestet. (habet autem contrariam pignoratitiam actionem.) & magis est, ut praestet. cui enim non æquum uidebitur, uel hoc saltem consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est.

XXXIX. IULIANVS lib. XIII. digestorum.

MInor uiginti quinque annis fundum uendidit Titio, & eum Titius Seio. minor se in ea uenditione circūscriptum dicit: & impetrat cognitionem, non tantum aduersus Titium, sed etiam aduersus Seium. Seius postulabat apud praetorem, utilem sibi de euictione stipulationem in Titium dari. ego cum dandam putarem, respondi, iustam rem Seius postulat. nam si ei fundus praetoria cognitione ablati fuerit: æquum erit, per eundem praetorem & euictionem restitui. Si seruus tuus emerit hominem, & eundem uendiderit Titio, eiusque nomine duplam promiserit, & tu à uenditore serui stipulatus fueris: si Titius seruum petierit, & ideo uictus sit, quod seruus tuus in tradendo sine uoluntate tua proprietatem hominis transferre non potuit: supererit Publiciana actio, & propter hoc duplae stipulatio ei non committetur. quare uenditor quoque tuus, agentem te ex stipulatu, poterit doli mali exceptione submouere. Sed si seruus hominem emerit, & duplam stipuletur: deinde
eum

eum uendiderit, & ab emptore euictus fuerit: domino quidem aduersus uenditorem in solidum competit actio, emptori uero aduersus dominum dūtaxat de peculio. Denunciare uero de euictione emptor seruo, non domino debet. ita enim de euicto homine utiliter de peculio agere poterit. sin autem seruus decesserit: tunc domino denunciandū est. Si à me beſsem fundi emeris, à Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit: siquidē ex beſſe, quem à me acceperas, semis petitus fuerit: Titius non tenebitur. si uero triens, quē Titius tibi tradiderat, & sextans ex beſſe, quem à me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi præſtabimus.

Pater ſciens filium ſuū, quem in poteſtate habebat, ignorantem emptori uendidit. quæſitum eſt, an euictionis nomine teneatur: reſponſi, qui liberū hominem ſciens uel ignorans tanquam ſeruū uendit: euictionis nomine tenetur. quare etiam pater, ſi filium ſuū tanquam ſeruū uendiderit, euictionis nomine obligatur. Qui ſtatuliberū tradidit: niſi dixerit eum ſtatuliberum eſſe, euictionis nomine perpetuò obligatur. Qui ſeruū uenditum tradit, & dicit uſumfructum ſeij in eo eſſe, cum ad ſempronium pertineat: ſempronio uſumfructum petente, perinde tenetur, ac ſi in tradendo dixiſſet, uſusfructus nomine aduersus ſeium non teneri. At ſi re uera ſeij uſusfructus fuit, legatus autem ita, ut cum ad ſeium pertinere deſiſſet, ſempronij eſſet: ſempronio uſumfructum petente, tenebitur: ſeio agente, recte deſugiet.

XL. IDEM lib. XV. *digestorum.*

Si is, qui ſatis à me de euictione accepit, fundum à me hærede legauit: conſeſtim fideiuſſores liberabuntur: quia etiam ſi euictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat, nulla aduersus fideiuſſores actio eſt.

XLI. PAVLVS lib. II. *ad edictum ædiliū curulium.*

Si ei, cui uendidi, & duplam promiſi (cum ipſe eadem ſtipulatione mihi cauiffet) hæres exſtiterim: euicto homine, nulla ex parte ſtipulatio committitur. neq; enim mihi euinci uidetur, cum uendiderim eum: neq; ei, cui me promiſſorem præſtiti, quoniam parum commodè dicar ipſe mihi duplam præſtare debere. Item ſi domino ſerui hæres exſtiterit emptor: quoniam euinci ei non poteſt, nec ipſe ſibi uidetur euincere: non cōmittitur duplæ ſtipulatio. his igitur caſibus ex empto agendum erit. Si is, qui fundum emerit, & ſatis de euictione accepit, eundem fundū uendiderit, & emptori ſuo hæres exſtiterit: uel ex contrario, emptor uenditori hæres exſtiterit: an euicto fundo, cum fideiuſſoribus agere poſſit, quæritur: exiſtimo autem utroq; caſu fideiuſſores teneri: quoniā & cum debitor creditori ſuo hæres exſtitit, actio quædam inter hæredem & hæreditatem proponitur: & intelligitur maior

h ij hæredi

hæreditas ad debitorem peruenire, quasi soluta pecunia, quam debebat hæreditati: & per hoc minus in bonis hæredis esse. & ex contrario, cū creditor debitori suo hæres exstitit: minus in hæreditate habere uideatur, tanquam ipsa hæreditas hæredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori, cui ipse uendiderat: siue emptor uenditori suo hæres exstiterit: fideiussores tenebunt. & si ad eundem uenditoris & emptoris hæreditas reciderit: agi cum fideiussoribus poterit.

XLII. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Si prægnans ancilla tradita & uendita sit: euicto partu, uenditor de euictione conueniri non potest: quia partus non est uenditus.

XLIII. IULIANVS lib. II. digestorum.

Vaccæ emptor, si uitulus, qui post emptionem natus est, euincatur: agere ex duplici stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec usus fructus euincitur. nam quod dicimus, uitulum fructum esse uaccæ: non ius, sed corpus demonstramus. sic et prædiorum frumenta & uinum fructum recte dicimus: cum constet, eadem hæc non recte usum fructum appellari.

XLIIII. ALFENVS lib. II. digestorum.

Scapam non uideri naui esse respondit, nec quidquam coniunctum habere. nam scapham ipsam per se parua nauiculam esse: omnia autem, quæ coniuncta naui essent, (ueluti gubernacula, malus, antennæ, uelum) quasi membra naui esse.

XLV. IDEM lib. III. digestorum.

Qui fundum tradiderat iugerum centum, fines multo ampliorem emptori demonstrauerat. si quid ex istis finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori præstandum ait: quamuis id, quod relinquere-
tur, centum iugera haberet.

XLVI. AFRICANVS lib. VII. questionum.

Fundum, cuius usus fructus Attij erat, mihi uendidisti, nec dixisti usum fructum Attij esse. hunc ego Mæuius, detracto usu fructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem usum fructum redire ait. neque enim potuisse constitui usum fructum eo tempore, quo alienus esset. sed me posse te uenditorem de euictione conuenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc usus fructus alienus non fuisset. Si per alienum fundum mihi uiam constitueris: euictionis nomine te obligari ait. etenim quo casu si per proprium constituentis fundum concessa esset uia, recte constitueretur: eo casu si per alienum concederetur, euictionis obligationem contrahi. Cum tibi Strichum uenderem, dixi eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, SI NAVIS EX ASIA VENERIT: is autem, SI TITIVS CONSUL FACTUS fuerit,

FVERIT, manumissus erat. quærebatur, si prius navis ex Asia uenerit, ac post Titius consul fiat, atq; ita in libertatem euictus sit: an euictionis nomine teneatur? respondit, non teneri eum. etenim dolo malo emptorē facere: cum prius extiterit ea conditio, quā euictionis nomine exsoluerit. Item si post annum liberum fore dixi, qui post biennium libertatem acceperat, & post biennium in libertatem euincatur: uel decem dare iussum, dixerim quinq; & is decem datis ad libertatem peruenit: magis esse, ut his quoq; casibus non teneatur.

XLVII. IDEM lib. VI. *questionum.*

SI duos seruos quinis à te emam, & eorū alter euincatur: nihil dubij fore, quin recte eò nomine ex empto acturus sim: quamuis alter decē dignus sit. nec referre, separatim singulos, an simul utrūq; emerim.

XLVIII. NERATIUS lib. II. *membranarum.*

CVM fundus VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE emptus est, & alicui seruitutis euictæ nomine aliquid emptor à uenditore consecutus est, deinde totus fundus euincitur: ob eam euictionem id præstare debet, quod ex duplo reliquū est. Nam si aliud obseruauerimus: seruitutibus aliquib; mox & proprietate euicta, duplo amplius emptor, quam emit, consequetur.

XLIX. CAIVS lib. VII. *ad edictum provinciale.*

SI ab emptore ususfructus peratur: perinde is uenditori denunciare debet, atq; is, à quo pars petitur.

L. VLPIANVS lib. XXV. *ad edictum.*

SI pignora ueneant per apparitores prætoris extra ordinē sententiā sexsequentes: nemo unq; dixit dandā in eos actionem re euicta. sed si dolo rem uiliore precio proiecerint: tunc de dolo actio datur aduersus eos domino rei.

LI. IDEM lib. LXXX. *ad edictum.*

SI per imprudentiam iudicis aut errorem emptor rei uictus est: negamus auctoris damnum esse debere. aut quid refert, sordibus iudicis, an stulticia res perierit? iniuria enim, quæ emptori fit, auctorem non debet contingere. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse iussum, uendiderit: mortuo deinde eo Stichus ad libertatem peruenerit: an stipulatio de euictione interposita teneat? & ait Iulianus, committi stipulationem. quamuis enim Titio hoc casu denunciari pro euictione non potuisset: hæredi tamen eius denunciari potuisse. Si quis locum uendiderit, & idem uenditor ab hærede suo uoluntate emptoris in eo sepultus fuerit: actio de euictione intercedit. hoc enim casu emptor proprietatem amittit. Non mirum autem est, ut euicto homine, de euictione teneatur hæres, quamuis de-

h iij functus

functus non similiter fuerit obstrictus: cum & alijs quibusdam casibus plenior aduersus hæredem uel hæredi competat obligatio, quàm competierat defuncto. ut cum seruus post mortem emptoris hæres institutus est, iussuq; hæredis emptoris adiit hæreditatē. nam actione ex empto præstare debet hæreditatem: quamuis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut seruus traderetur. Si plures mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum uno fuero expertus: si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum, Labeo ait.

LII. IDEM lib. LXX. *ad edictum.*

Sciendum est, nihil interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita: utrum ex causa emptionis, an ex alia, ut comitti possit.

LIII. PAVLVS lib. XXV. *ad edictum.*

Si fundo tradito pars euincatur, si singula iugera uenierint certo præscio: tunc non pro bonitate, sed quanti singula uenierint, quæ euicta fuerunt, præstandum: etiā si ea, quæ meliora fuerunt, euicta sint. Si cum possit emptor auctori denunciare, non denunciaffet: ideoq; uictus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso uidetur dolo fecisse, & ex stipulatu agere non potest.

LIIII. CAIVS lib. XXIX. *ad edictum provinciale.*

Qui alienam rem uendit: post longi temporis præscriptionē uel usucapionem, desinit emptori de euictione teneri. Si hæres sit tuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse iussus est, uendiderit: & maiorem pecuniam in conditione esse dixerit, quàm dare ei iussus est: ex empto tenetur: si modo talis est conditio, ut ad emptorē trāsiret, id est, si hæredi dare iussus est seruus. nam si alijs dare iussus est: quamuis ueram pecuniæ quantitatem dixerit: tamen si non admonuerit alijs dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

LV. VLP IANVS lib. II. *ad edictum ædiliū æruliū.*

Si ideo contra emptorem iudicatum est, quod defuerit: non committitur stipulatio. magis enim propter absentiam euictus uidetur, quàm quod malam causam habuerit. Quid ergo si ille quidē, contra quem iudicatum est, ad iudiciū non adfuit: alius autem adfuit, & causam egit: quid dicemus? ut puta acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudiciū: sed absente pupillo tutor causam egit, & iudicatum est contra tutorem. quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam palam est: & satis est ab eo, cui ius agendi fuit, causam esse actam. Præsenti autem uenditori denunciandum est. si ne autem absit, siue præsens sit, & per eum fiat, quo minus denunciatur: committetur stipulatio.

LVI. PAVLVS lib. II. *ad edictum ædiliū æruliū.*

Si

SI dictum fuerit in uendendo, ut simpla promittatur, uel triplum, aut quadruplum: ex empto perpetua actione agi poterit. non tamē (ut uulgi opinatur) etiam satisdare debet, qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud cōuenerit. Si compromiserō, & contra me data fuerit sententia: nulla mihi de euictione actio danda est aduersus uenditorem. nulla enim necessitate cogente id feci. In stipulatione duplæ, cum homo uenditur, partis adiectio necessaria est: quia non potest uideri homo euictus, cum pars eius euicta est. Si cum posset usucapere emptor, non ceperit: culpa sua hoc fecisse uidetur. unde si euictus est seruus, non tenetur uenditor. Si præsente promissore, qui de euictione promisit, & non ignorante, procuratori denunciatum sit: nihilominus promissor tenetur. Simili modo tenet & qui curauit, ne sibi denunciari posset. sed & si nihil uenditore faciente, emptor cognoscere, ubi esset, non potuit: nihilominus committitur stipulatio. Pupillo etiam sine tutoris autoritate posse denunciari (si tutor non appareat) ex duplæ stipulatione, benignius receptum esse, Trebatius ait.

LVII. CAIVS lib. II. ad edictum ædiliū curulium.

HAbere licere rem uidetur emptori, & si is, qui emptorem in euictione rei uicerit, ante ablatam uel abductā rem sine successore decesserit: ita ut neq; ad fiscū bona peruenire possint, neq; priuatim à creditoribus distrahi. tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia rem ei habere licet. Quod cū ita est: uideamus, num & si ab eo, qui uicerit, donata legataue res fuerit emptori, æque dicendum sit, ex stipulatu actionem non nasci: scilicet si ante, quā abduceret uel auferret, donauerit aut legauerit. Alioquin semel cōmissa stipulatio resolui non potest.

LVIII. IABOLENVS lib. I. ἐπισολῶν.

HAeres seruum non nominatim legatū tradidit, & de dolo repromisit. postea seruus euictus est. agere cum hærede legatarius ex testamento poterit, quamuis hæres alienum esse seruū ignorauerit.

LIX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabīnum.

SI res, quam à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius, cōuentus à domino rei, uenditori meo denunciare: nisi cessæ ei fuerint actiones, uel quodam casu hypothecas habeat.

LX. IABOLENVS lib. II. ex Plautio.

SI in uenditione dictum non sit, quantum uenditorem pro euictione præstare oporteat: nihil uenditor præstabit, præter simplā, euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis, hoc quod interest.

LXI. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

SI quod à te emi, & Titio uendidi, uoluntate mea tradideris: de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

Celsus

LXII. CELSVS lib. XXVII. *digestorum.*

SI rem, quæ apud te esset, uendidissem tibi: quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari placet. Si ei, qui uendidit, plures hæredes extiterunt: una de euictione obligatio est, omnibusque denunciari, & omnes defendere debent. si de industria non uenerint in iudicium, unus tamen ex his litem sustineat: propter denunciationis uigorem, & prædictam absentiam, omnibus uincit, aut uincitur: recteque cum cæteris agam, quod euictionis nomine uicti sunt. Si fundum, in quo ususfructus Titio relictus erat, quoad uiueret, detracto ususfructu ignorant mihi uendideris, DONEC TITIVS CAPIT E DEMINVTVS FVERIT, & aget Titius ius sibi esse utendi fruendi: competit mihi aduersus te ex stipulatione de euictione actio. Quippe si uerum fuisset, quod mihi dixeras in uenditione: recte negarem Titio, ius esse utendi fruendi.

LXIII. MODESTINVS lib. V. *responsorum.*

Herennius Modestinus respondit. non obesse ex empto agenti, quod denuntiatio pro euictione interposita non esset: si pacto ei remissa esset denunciandi necessitas. Caia Seia fundum à Lucio Titio emerat, & quaestione mota fisci nomine auctorem laudauerat: & euictione secuta fundus ablatus, & fisco adiudicatus est uenditore præsentem. quaeritur, cum emptrix non prouocauerit, an uenditorem possit conuenire: HERENNIVS MODESTINVS RESPONDIT. siue quod alienus fuerit, cum ueniret, siue quod tunc obligatus euictus est: nihil proponi, cur emptrici aduersus uenditorem actio non competat. HERENNIVS MODESTINVS RESPONDIT. si emptor appellauit, & bonam causam iudicio suo ex præscriptione perdidit: ad auctorem reuerti non potest.

LXIII. PAPINIANVS lib. VII. *questionum.*

Ex mille iugeribus traditis, ducenta flumen abstulerat. si postea pro indiuiso ducenta euincant: duplæ stipulatio pro parte quinta, non quarta præstabitur. nam quod perijt, damnum emptori, non uenditori attulit. Si totus fundus, quem flumen deminuerat, euictus sit: iure non deminuetur* euictionis obligatio: non magis, quam si incuria fundus, aut seruus traditus deterior factus sit. nam & ex contrario non augetur quantitas euictionis, si res melior fuerit effecta. Quod si modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta iugera per alluuiionem accesserint, ac postea pro indiuiso pars quinta totius euicta sit: perinde pars quinta præstabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus, quæ tradita sunt, fuissent euicta: quia alluuiionis periculum non præstat uenditor. Quasi tum est. si mille iugeribus traditis, perissent ducenta: mox alluuiio per aliam partem fundi ducenta attulisset, & postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor teneretur? dixi, consequens esse superiori-

als* em-
ptori.

rioribus, ut neq; pars quinta mille iugerum, neq; quarta debeat euicti
onis nomine: sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis resi-
duis sola centū sexaginta fuissent euicta. nā reliqua quadraginta, quæ
de uniuerso fundo decesserunt, pro rata nouæ regionis esse intelligi.
Cæterum cum pro diuiso pars aliqua fundi euincitur: tamen si certus
numerus iugerum traditus sit, tamen nō pro modo, sed bonitate regio-
nis præstatur euictio. Qui unum iugerum commune pro indiuiso
solum habuit, & tradidit: secundū omnium sententias, non totum do-
minium tradidit, sed partē dimidiam iugeri: quemadmodum si certū
locum, aut fundum similiter tradidisset.

LXV. IDEM lib. VIII. *questionum.*

Rem hæreditariam pignori obligatam hæredes uendiderunt, &
euictionis nomine pro partibus hæreditarijs sponderunt: & cū
alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor euicit. quærebat,
an uterq; hæredum conueniri possit: idq; placebat propter indiuisam
pignoris causam, nec remedio locus esse uidebatur, ut per doli exce-
ptionem actiones ei, qui pecuniā creditori dedisset, præstarentur: quia
non duo rei facti proponerentur. sed familiæ erciscundæ iudicium eo
nomine utile est. nam quid interest, unus ex hæredibus in totum libera-
uit pignus, an uero pro sua duntaxat portione: cum cohæredis negli-
gentia damnosa non debet esse alteri.

LXVI. IDEM lib. XXVIII. *questionum.*

Sicū uenditor admonuisset emptorem, ut Publiciana, uel potius
Seia actione, quæ de fundo uectigali proposita esset, experiretur, em-
ptor id facere superfedit: omnimodo nocebit ei dolus suus, nec cōmit-
tes stipulatio. Non idem in Seruiana quoq; actione probari potest. hæc
enim, etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem auocat, & so-
luta pecuniā uenditori dissoluitur. unde fit, ut emptori suo nomine nō
competat. Si is, qui rei publicæ causa absuit, fundū petat: utilis pos-
sessori pro euictione competit actio. Item si priuatus à milite petat: ea-
dem æquitas est emptori restituendæ pro euictione actionis. Si se-
cundus emptor uenditorem eundemq; emptorem ad litem hominis
dederit procuratorem, & nō restituto eo, damnatio fuerit secuta: quod
cūq; ex causa iudicati præstiterit procurator, ut in rem suam datus,
ex stipulatu consequi non poterit. sed quia damnum euictionis ad per-
sonam pertinuit emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est:
non inutiliter ad percipiendam litis æstimationem agetur ex uendito.
Diuisione inter cohæredes facta, si procurator absentis interfuit, &
dominus ratam habuit: euictis prædijs, in dominum actio dabitur, quæ
daretur in eum, qui negociū absentis gessit: ut quanti sua interest, actor
consequatur.

consequatur: scilicet ut melioris aut deterioris agri facti causa sine precij, quo fuerat tempore diuisionis aestimatus, deminuat uel excedat.

LXVII. IDEM lib. X. *responsorum.*

Emptori post euictionem serui, quem dominus abduxit, uenditor eundem seruū post tempus offerendo, quo minus praestet, quod emptoris interest, non recte defenditur.

LXVIII. IDEM lib. XI. *responsorum.*

Cum ea cōditione pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditor praestet: quamuis precium emptor non soluerit, sed uenditori cauerit: euictione secuta, nullam emptor exceptionem habebit, quo minus precium soluat. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit: euictis pignoribus, quæ prior creditor accepit, nullam actionem cum eo, qui liberatus est, habebit.

LXIX. SCAEVOLA lib. II. *questionum.*

Qui libertatis causam excepit in uenditione: siue iam tunc, cum traderetur, liber homo fuerit: siue cōditione, quæ in testamento proposita fuit, impleta ad libertatem peruenerit: non tenebitur euictionis nomine. Qui autem in tradendo statuliberum dicit: intelligitur hanc speciem duntaxat libertatis excipere, quæ ex testamento impleta conditione ex præterito possit obtingere. & ideo si præsens testamento libertas data fuerit, & uenditor statuliberum pronunciauerit: euictionis nomine tenetur. rursus qui statuliberum tradit, si certam conditionem pronunciauerit, sub qua dicit ei libertatem datam: deteriore conditionem suam fecisse existimabitur: quia non omnē causam statulibertatis, sed eam duntaxat, quam pronunciauit, excepsisse uidetur. ueluti si hominem dixerit decem dare iussum, isq; post annum ad libertatem peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerat, STICHVS POST ANNUM LIBER ESTO: euictionis obligatione tenebitur. Quid ergo si iussum decem dare, pronūciat uiginti dare debere: non ne mentitur in conditione? uerum est, hunc quoq; in cōditione mentiri. & ideo quidam existimauerunt, hoc quoq; casu euictionis stipulationem contrahi. sed autoritas Serui præualuit, existimantis hoc casu ex empto actionem esse: uidelicet quia putabat eum, qui pronunciaffet seruum uiginti dare iussum, conditionē excepsisse, quæ esset in dando. Seruus rationibus redditus liber esse iussus est. hunc hæres tradidit, & dixit, centum dare iussum. si nulla reliqua sunt, quæ seruus dare debeat, & per hoc adita hæreditate liber factus est: obligatio euictionis contrahitur, eo quod liber homo tanquam statuliber traditur. Si centum in reliquis habet, potest hæres uideri non esse mentitus: quoniam rationes reddere iussus, intelligitur summam pecuniæ, quæ ex reliquis colligitur

gitur, iussus dare. cui consequens est, ut si minus, $\frac{1}{2}$ centum in reliquis habuerit (ueluti sola quinquaginta) & cum eam pecuniā dederit, ad libertatem peruenerit: de reliquis quinquaginta actio ex empto competat. Sed & si quis in uenditione statuliberum perfusorie dixerit, conditionem autem libertatis cēlauerit: empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor. hic enim exprimitur eum, qui dixit statuliberum, & nullam conditionem pronunciauerit: euictionis quidem nomine non teneri, si conditione impleta seruus ad libertatem peruenerit: sed empti iudicio teneri, si modo conditionem, quam sciebat propositā esse, cēlauit. sic et qui fundum tradiderit, & cum sciat certam seruitutem deberi, perfusorie dixerit, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VT ITA SINT: recte recipit, & euictionis quidem nomine se liberat: sed quia decepit emptorem, empti iudicio tenetur. In fundo uendito cū modus pronunciatuſ deest: sumitur portio ex precio, quod totum colligendum est ex omnibus iugeribus dictis.

LXX. PAVLVS lib. V. *questionum.*

EViſtare, ex empto actio non ad precium duntaxat recipiendum, sed ad id, quod interest, competit. ergo & si minoris esse cōepit, damnum emptoris erit.

LXXI. IDEM lib. XVI. *questionum.*

PAter filiæ nomine fundum in dotem dedit. euicto eo, an ex empto actio, uel duplæ stipulatio committatur, quasi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur. non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest: nec conferre fratribus cogitur dotem à se profectam, manēte matrimonio. sed uideamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoq; casu stipulationem. interest enim patris filiā dotatam habere, & spem quandoq; recipiēdæ dotis: utiq; si in potestate sit. quod si emancipata est: uix poterit defendi, statim committi stipulationem: cum uno tantum casu dos ad eum regredi possit. nunquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia potuit dotem repetere, si euictus fundus non esset: an & hoc casu interest patris dotatam filiam habere, ut statim conuenire promissorem possit: quod magis paterna affectio inducit.

LXXII. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

CUm plures fundi specialiter & nominatim, uno instrumento emptionis interposito, uenierint: non utiq; alter alterius fundi pars esse uidetur, sed multi fundi una emptione cōtinentur. & quemadmodum si quis complura mancipia, uno instrumento emptionis interposito, uendiderit: euictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur. & sicuti si aliarum quoq; rerum complurium una emptio facta sit:

i ij instru-

instrumentum quidem emptionis interpositum unū est, euictionum autem tot actiones, quot & species rerum emptione cōprehensæ sunt. ita & in proposito: non utiq; phibebitur emptor, euicto ex his uno fundo, uenditorem conuenire: quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprahenderit.

LXXIII. PAVLVS lib. VII. *responsorum.*

SEia fundos Mæuiantum, & Seianum, & ceteros doti dedit. eos fundos uir Titius uiua Seia sine controuersia possedit. post mortem deinde Seia Sempronia hæres Seia quæstionem pro prædij proprietate facere instituit. quæro, cum Sempronia ipsa sit hæres Seia, an iure controuersiam facere possit? Paulus respondit. iure quidem proprio, non hæreditario Semproniam, quæ Seia (de qua quæritur) hæres existisset, controuersiam fundorum facere posse: sed euictis prædijs, eandem Semproniam hæredem Seia conueniri posse, uel exceptione doli mali submoueri.

LXXIIII. HERMOGENIANVS lib. II. *iuris* ἡ δὲ τοῦ μωρ.

SI plus uel minus, quàm precij nomine datum est, euictione secuta dari conuenerit: placitum custodiendum est. Et si iussu iudicis rei iudicatæ pignus captum per officium distrahatur, post euincatur: ex empto contra eum, qui precio liberatus est, non quanti interest, sed de precio duntaxat, eiusq; usuris, habita ratione fructuum, dabitur: scilicet si hos ei, qui euicit, restituere non habebat necesse. Mota quæstione, interim non ad precium restituendum, sed ad rem defendendam, uenditor conueniri potest. Qui nomen, quale fuit, uendidit: duntaxat ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, sed & dolum præstare cogitur.

LXXV. VENVLEIVS lib. XVI. *stipulationum.*

QUod ad seruitutes prædiorum attinet: si tacitæ secutæ sunt, & uin dicentur ab alio: Quintus Mutius & Sabinus existimant, uenditorem ob euictionem teneri non posse. Nec enim euictionis nomine quenkum teneri in eo iure, qd tacite soleat accedere: nisi VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE ESSET, traditus fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni seruitute præstandum. si uero emptor petat uiam, uel actum: uenditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit, accessurum iter uel actum. tunc enim teneri eum, qui ita dixerit. & uera est Quinti Mutij sententia: ut qui OPTIMVM MAXIMVM QVE fundum tradidit, liberum præstet: non etiam deberi aliàs seruitutē, nisi hoc specialiter ab eo expressum sit.

LXXVI. IDEM lib. XVII. *stipulationum.*

SI alienam rem mihi tradideris, & eandem pro derelicto habuero: amitti

amitti auctoritatem* (id est, actionem pro euictione) placet.

*aliàs de
sunt.

DE EXCEPTIONE REI VENDI-

ta. Tit. III.

Ulpianus lib. LXXVII. ad edictum.

Arcellus scribit. si alienum fundum uendideris, & tuum postea factum petas: hac te exceptione recte repellendū. sed & si dominus fundi hæres uenditori existat: idē erit dicendum. Si quis rem meam mandatu meo uendit: uindicanti mihi rem uenditam, nocebit hæc exceptio: nisi probetur me mandasse, ne traderetur, ante quā precium soluatur. Celsus ait. si quis rem meam uendiderit minoris, & ei mandauit, non uidetur alienata: & si petam eam, non obstabit mihi hæc exceptio. quod uerum est. Si seruus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum prius, quā proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit, eiq; peculium prælegauerit, & uenditor à seruo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit: quia is tunc seruus fuisset, cum contraxisset. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine uicio fuerit nactus: habet exceptionem contra uenditorem: nisi forte uenditor iustam causam habeat, ut rem uindictet. nam & si tradiderit possessionem, fuerit autem ei iusta causa uindicandi: replicatione aduersus exceptionem utetur.

*aliàs. in
dicio.

II. Pomponius lib. II. ἐπιστολῶν.

Si à Titio fundum emeris, qui Sempronij erat, isq; traditus tibi fuerit: precio autem soluto, Titius Sempronio hæres exstiterit, & eundem fundum Mæuius uendiderit, & tradiderit: Iulianus ait, æquius esse, priorem te tueri: quia & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione submoueretur: & si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

III. Hermogenianus lib. VI. iuris uero τὸν αὐτῶν.

Exceptio rei uenditæ & traditæ non tantum ei, cui res tradita est, sed & successoribus eius, & emptori secundo (& si res ei non fuerit tradita) proderit. interest enim emptoris primi, secundo rem non euinci. pari ratione uenditoris etiam successoribus nocebit: siue in uniuersum ius, siue in eam duntaxat rem successerint.

i. iij. Dige-

DIGESTOR VM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS SECVNDVS.

DE VSVRIS, ET FRVCTIBVS, ET CAVSSIS,

& omnibus accessionibus, & mora. Tit. I.

PAPINIANVS lib. III. *responsorum.*

Vm iudicio bonæ fidei disceptatur, arbitrio iudicis usurarū modus ex more regionis, ubi contractum est, constituitur: ita tamen, ut legem non offendant.

Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem inuaserit, uel in suos usus conuerterit: omnimodo, etiam mora non interueniente, præstabuntur usuræ. Nec tamen iudex iudicij bonæ

fidei recte iubebit interponi cautiones: ut si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis pendatur usuræ: cum in potestate sit actoris iudicatum exigere. PAVLVS NOTAT. quid em̄ pertinet ad officium iudicis post condemnationē futuri temporis tractatus? PAPI-
NIANVS. circa tutelæ restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est. nemo enim ambigit hodie: siue iudex accipiat, in diem sententiæ: siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem, quo restituit: usuras præstari. planè si tutelæ iudicio nolentem experiri, tutor ultro cōuenerit, & pecuniam obtulerit, eamq; obsignatā deposuerit: ex eo tempore non præstabit usuras.

II. IDEM lib. VI. *questionum.*

Vlgo receptum est, ut quamuis in personam actū sit, post litem tamē contestatā causa præstetur. cuius opinionis ratio redditur: quoniam quale quidq; est, cū petitur, tale dari debet: ac propterea post ea captos fructus, partumq; editum restitui oportet.

III. IDEM lib. XX. *questionum.*

IN fideicommissi persecutione, cum post iudicis sententiā moram fecisset hæres, iussit imperator Marcus Antoninus (intermisso legitimo tempore, quod cōdemnatis præstatur) ut usq; ad sententiam cōmoda fidei commissarius accipiat. Quod decretū ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non interuenit. tam & si non facile euenire possit, ut mora non præcedente, perueniatur ad iudicem. sed puta falci diæ legis rationem interuenisse. cæterum si antequam ad iudicē perueniretur, in mora hæres fuit: exinde fructuum præstandorum necessitate ad

te adstrictus est: quia qua tandem ratione, cum ex sententia uictus est, legitimi temporis spacio fructibus liberabitur hic: cū ea temporis interca pedo iudicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat? In his quidem iudicijs, quæ nō sunt arbitraria, nec bonæ fidei: post litem contestatam actori causa præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur. Certe post rem iudicatam tempus à fructibus dependēdis immune est.

Nonnunquam euenit, ut quāquam fructus hæreditatis, aut pecuniæ usura nominatim relicta non sit, nihilominus debeat: ut puta si quis rogetur post mortem suam, quidquid ex bonis supererit, Titio restituere. ut enim ea, quæ bona fide deminuta sunt, in fideicommissi causa non cōprehenduntur, si pro modo cæterorū quoq; bonorum deminuantur: ita quod ex fructibus supererit, iure uoluntatis restitui oportebit. Cum Pollidius à propinqua sua hæres institutus, rogatus fuisset, filiæ mulieris, quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cum certā ætatem puella cōpleisset, restituere: idq; sibi ideo placuisse testamēto cōprehendisset, ne filiæ tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur: eundemq; Pollidium fundū retinere iussisset: præfectus prætorio suasi, fructus, qui bona fide à Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui debere: siue quod fundū ei tātum prælegauerat, siue quod lubrico tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat. Si autē uel argento facto per fideicommissum relicto, mora interuenerit: an usurarum æstimatio facienda sit, tractari solet. Planē si materiā istam ideo reliquit, ut ea distracta pecunia fideicōmissa solueretur, aut alimēta præstarentur: nō oportere frustrationem impunitam esse respondi. Quod si forte ideo reliquit, ut his uasis uteretur: non sine rubore desiderabuntur usuræ. ideoq; non exigentur.

IIII. IDEM lib. XXVI. questionum.

SI stipulatus sis, REM DARI, VACVAM'QVE POSSESSIONEM TRADI: fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora uerba consecuturum te, ratio suadet. an idem de partu ancillæ responderi possit, considerandum est. Nam quod ad uerba superiora pertinet: siue factum rei promittendi, siue effectum per traditionem domini transferendi continent: partus non continetur. uerum si emptor à uenditore nouandi animo ita stipulatus est: factum tradendi stipulatus intelligitur: quia non est uerisimile, plus uenditorem promississe, quā iudicio empti præstare compelleretur. Sed tamē propter illa uerba, VACVAM'QVE POSSESSIONEM TRADI: potest dici, partum quoq; ratione cōmitti stipulationem. etenim ancilla tradita, partum (postea editum) in bonis suis reus stipulādi habere potuisset. Si post *aliās de contractam emptionem, ante interpositam stipulationem partus editus, tus,

tus, aut aliquid per seruum uenditori acquisitum est: quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti cōsequetur. id enim, quod non transfertur in causam nouationis, iure pristino peti potest.

V. IDEM lib. XXVII. quæstionum.

Generaliter obseruari conuenit: bonæ fidei iudicium non recipere præstationes, quæ contra bonos mores desiderantur.

VI. IDEM lib. XXVIII. quæstionum.

Cum de in rem uerso cum hærede patris uel domini ageretur, & usurarum quæstio moueretur: Imperator ideo soluendas usuras iudicauit, quod eas ipse dominus, uel pater lōgo tempore præstitisset. Imperator quoq; noster Seuerus filiæ Flauij Athenagoræ, cuius bona fuerant publicata, ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem præstitisse dotis usuras allegasset.

*aliàs. de
ea parte
patrem.

VII. IDEM lib. II. responsorum.

Debitor usurarius creditori pecuniam obtulit, & cum eam accipere noluisset, obsignauit ac deposuit. ex eo die ratio non habebitur usurarum. quod si postea conuentus, ut solueret, moram fecerit: numi steriles ex eo tempore non erunt.

VIII. IDEM lib. IX. responsorum.

Equis per fideicommissum relictis, post moram foetus quoq; præstabitur, ut fructus: sed foetus secundus, ut causa, sicut partus mulieris.

IX. IDEM lib. XI. responsorum.

Pecuniæ scēnebris, intra diem certum debito non soluto, duplici stipulatum in altero tanto supra modum legitimarum usurarum respondi nō tenere. Quare pro modo cuiuscunq; temporis, superfluo detracto, stipulatio uires habebit. Usurarum stipulatio, quamuis debitor non conueniatur, committitur: nec inutilis legitimæ usuræ stipulatio uidetur sub ea conditione concepta, SI MINORES AD DIEM SOLVTAE NON FVERINT: non enim poena, sed scēnus uberius ratione fortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo fuit, cui pecunia solueretur: eius temporis inculpatam esse morā constitit. Ideo si maiores usuræ pro prioribus petantur: exceptio doli non inutiliter opponetur.

X. PAVLVS lib. II. quæstionum.

Partum post litem contestatam editum restituere possessor debet: quem non deberet restituere, si cum mater peteretur, iam natus fuisset: nisi specialiter & pro hoc egisset.

XI. IDEM lib. XXV. quæstionum.

Caius Seius, qui rem publicā gerebat, scēnerauit pecuniam publicam sub usuris solitis. fuit aut cōsuetudo, ut intra certa tempora non illatis usuris, grauiore infligerentur. quidam debitores cessauerunt

runt in soluendis usuris, quidam plus intulerunt: & sic effectum est, ut omne, quod usurarum nomine competeat, etiam pro his, qui cessauerant in usuris, suppleatur. Quæsitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine poenæ nomine à quibusdam exactum esset, ipsi Seio proficere deberet, an reipublicæ lucro cedere? respondi. si Caius Seius à debitoribus usuras stipulatus sit: eas solas reipublicæ præstari oportere, quæ secundum formam ab his exigi soleant, etiā si omnia nomina idonea sint. quod si seruus publicus obligationem usurarum reipublicæ adquisiit: æquum esse (quamuis ipso iure usuræ reipublicæ debeantur) tamen pro defectis nominibus compensationes maiorum usurarum fieri: si non sit parata reipublica uniuersorum debitorum fortunam suscipere. eadem ferè in tutoribus Marcellus refert.

XII. IDEM lib. III. responsorum.

Seiā mutuam pecuniam accepit à Septitio. de usuris ita conuenit. nisi sua quæque die usuræ superscriptæ exsoluerentur, uel post tertium mensem: tunc in maiores usuras Seiā teneretur: & deinceps per singulas pensiones (si conditione data usuræ non soluerentur) ea conditio obseruaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolueretur. quæro, an hæc uerba, ET DEINCEPS PER SINGVLAS PENSIONES (SI CONDITIONE DATA VSVRAE NON SOLVANTVR) EA CONDITIO OBSERVARETVR: eò pertineant, ut quamuis commissæ sit forte prima stipulatio: non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conueniri possit, quàm eius pensionis nomine, quæ egressa sit diem præstitutum? Paulus respondit. plures conditiones continere eam stipulationem, quæ de grauioribus usuris præstandis subiecta esset, ut per singulas pensiones conditio spectaretur non illatarum suis temporibus leuiorum usurarum. & ideo posse euitari poenam sequentium pensionum.

XIII. SCAEVOLE lib. I. responsorum.

Qui semisses usuras promiserat, per multos annos minores præstitit. hæres creditoris semisses petit. cum per debitorem non steterit, quo minus minores soluat: quæro, an pacti uel doli exceptio obstat? respondi. si in exsoluendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit: posse secundum ea, quæ proponerentur, ob stare exceptionem. Quæsitum est, an iudicio negotiorum gestorū uel mandati pro pecunia ociosa usuras præstare debeat, cum dominus nullam pecuniam fœnerauit? respondi. si eam pecuniam depositam habuisset, idque ex consuetudine mandantis fecisset: nõ debere quidquam usurarum nomine præstare.

XIII. PAVLVS lib. XIII. responsorum respondit.

Mora in soluendo fideicommissio facta, partus quoque ancillarum
k resti-

restituendos. Hæres rogatus erat, post mortem suam sine reditu hæreditatem restituere. quæsitum est, an partus ancillarum etiam uiuo hærede nati, restituendi essent propter uerba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensisset? PAULVS respondi. ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos fideicommissio non contineri. Natiu quoque libro primo referre eum, qui similiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommissio restituendo moram fecisset. neque interesse existimo, specialiter ancilla, an hæreditas in fideicommissio sit.

XV. IDEM lib. XVI. *responsorum respondit.*

NEQUE eorum fructuum, qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, usuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti, quasi à malæ fidei possessore condicuntur.

XVI. IDEM lib. I. *decretorum.*

LIBERALITATIS in rem publicam factæ usuræ non exiguntur. Cum usu præcipij fundi ab eo, qui à fisco emerat, peterentur, & emptor negaret traditam sibi possessionem: Imperator decreuit, iniquum esse usuras ab eo exigere, qui fructus non percepisset.

XVII. IDEM lib. lib. *singulari de usuris.*

CUM quidam cauisset, se quotannis quincunces usuras præstatum: & si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniæ ex die, qua mutatus esset, semisses soluturum: & redditus per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissæ esset: diuus Marcus Fortunato ita rescripsit. præsidem provinciam adi: qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustæ exactionis rediget. hæc constitutio ad infinitum modum excedit. Quid ergo? sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat ex die cessationis crescant usuræ. Diuus Pius ita rescripsit. parum iuste usuras præteritis petis, quas omisisse te, longi temporis interuallum indicat: qui eas à debitore tuo, ut gratiosior apud eum uideri cetesses, petendas non putasti. In tacito fideicommissio omne emolumentum hæredi auferendum, & fisco præstandum, diuus Pius rescripsit. ergo & usurarum emolumentum auferetur hæredi. Si pupillo tutorem non habenti, fideicommissum solui non potuit: non uideri moram per hæredem factam, diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui quod reipublicæ causa abfuerit, uel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit. Quid enim potest imputari ei, qui soluere, etiam si uellet, non potuit? Nec simile uideri potest, quod placuit: minoribus etiam in his succurri, quæ non adquisierunt. usuræ enim non propter lucrum petentium, sed propter moram non solventium infliguntur. Ex locato qui conuenitur: nisi conuenierit, ut

ut tardius pecuniæ illatæ usuras deberet: non nisi ex mora usuras præstare debet. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat, sed ipse accipit: ut solet à foricarijs, qui tardius pecuniam inferunt: item ex uestigalibus. Cum autem in locum priuati successit, etiam dare solet. Si debitores, qui minores semissibus usuras præstabant, fisci esse cœperunt: postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt præstare. Eos, qui ex administratione rerum ciuitatû conueniuntur, usuris obnoxiosos esse, satis notum est. Idem obseruatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus commiserunt: etiam si negligenter dederint, usura eis remittitur. hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur. alioquin etiam usuræ adplicabuntur. Si dies non sit ab his, qui statuas uel imagines ponendas legauerunt, præfinitus: à præside tempus statuendum est: & nisi posuerint hæredes, usuras reipublicæ usq; ad tertiam centesimæ pendent.

XVIII. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

E Viſtis agris, si initio cōuenit, ut uenditor precium restitueret: usuræ quoq; post euictionē præstabuntur, quamuis emptor post dominij litem incohata fructus aduersario restituerit. Nam incommodum medijs tēporis emptoris damnum est. Post traditam possessionem defuncto uenditore, cui successor incertus fuit: medijs quoq; temporis usuræ precij, quod in caussa depositi non fuit, præstabuntur.

XIX. CAIVS lib. VI. ad leges duodecim tabularum.

V Ideamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoq; condēnandus sit possessor. quid enim, si argentum, aut uestimentum, aliamuē similem rem? quid præterea, si usum fructum, aut nudam proprietatem, cum alienus ususfructus sit, petierit? neq; enim nudæ proprietatis (quod ad proprietatis nomen attinet) fructus ullus intelligi potest: neq; ususfructus rursus fructus eleganter computabitur. Quid igitur, si nuda proprietas petita sit: ex quo perdidit fructuarius ususfructum, æstimabitur in petitione fructus. Item si ususfructus petitus sit: Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Aelius putat, si uestimenta, aut scyphus petita sint: in fructu hoc numerandum esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit. Iter quoq; & actus si petitus sit: uix est, ut fructus ulli possint æstimari: nisi si quis cōmodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tēpore, quo petisset, ire agere non phiberetur. quod admittendū est.

XX. PAVLVS lib. XXII. ad Sabinum.

V Suras illicitas sorti mistas, ipsas tantum non deberi constat. ceterum sortem non uiciare.

XXI. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

k ij

Scien-

Sciendum est: non omne, quod differendi causa optima ratione sit, moræ adnumerandum. Quid enim, si amicos adhibendos debitor requirat, uel expediendo debito, uel fideiussoribus rogandis, uel exceptio aliqua allegetur? mora certe facta non uidetur.

XXII. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si modo id ipsum non fraudandi causa simuletur.

XXIII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Sed & si reipublicæ causa abesse subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non uidebitur: siue etiam in uinculis hostium siue potestate esse coeperit. Alioquando & in re mora discerni solet: si forte non exstat, qui conueniatur.

XXIII. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit: non fecisse uidetur moram, utique si iuste ad iudicium prouocauit. Cum reus moram facit, & fideiussor tenetur. Mora uidetur creditori fieri: siue ipsi, siue ei, cui mandauerat, siue ei, qui negotia eius gerebat, mora facta sit. nec hoc casu per liberam personam adquiri uidetur, sed officium impleri. Sicuti cum quis furtum mihi facientem depræhendit, negotium meum agens: manifesti furti actionem mihi parat. Item cum procurator interpellauerit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.

XXV. IULIANVS lib. VII. digestorum.

Quiscit fundum cum alio sibi communem esse: fructus, quos ex eo percipit, inuito uel ignorante socio: non maiore ex parte suos facit, quam ex qua dominus prædij est. nec refert, ipse, an socius, an uterque eos seuerit: quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur. & quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos facit, quoquo modo sati fuerint: ita qui communem fundum possidet, non faciet fructus suos pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seuit. an Titius bonæ fidei emptor perceptos fructus suos faciat? respondi. quo ad fructus, qui ex fundo percipiuntur: intelligi debet propius eos ipsi accedere, quæ serui operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, inspicitur. & ideo nemo unquam dubitauit, quin si in meo fundo frumentum tuum seueris: segetes, & quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonæ fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis prædiorum tributum est. Præterea cum ad fructuarium pertineant fructus à quolibet sati: quanto magis hoc in bonæ fidei possessore recipien-

piendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habet: cum fructuarij quidem non fiant, ante quàm ab eo percipiantur: ad bonæ fidei autem possessorem pertineant, si quoquo modo à solo separati fuerint. Sic & eius, qui uestigalem fundū habet, fructus fiunt, simul atq; à solo separati sunt. Bonæ fidei emptor* (seuit, &) ante quàm fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse. an perceptione fructus suos faciat, quæritur: respōdi. bonæ fidei emptor, quo ad percipiēdos fructus, intelligi debet, quandiu euictus fundus non fuerit. nam & seruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, uel ex operis suis acquirit, quandiu à me euictus non fuerit.

V *XXVI. IDEM lib. VI. ex Minutio.*
 *Enationē in fructu fundi negauit esse, nisi fructus fundi ex uenati aliās *Ex one cōstaret. *XXVII. AFRICANVS lib. VIII. quæstionum.* uenatiōe

Cum patrifamilias mora facta sit, iam in hærede eius non quæritur fructum mora. nam tunc hæredi proximo iure hæreditario ea competit. ideoq; ad cæteros quoq; deinceps transmittitur.

XXVIII. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum.

In pecudum fructu etiam foetus est, sicut lac, pili, & lana. Itaq; agni, & hoedi, & uituli *statim pleno iure sunt bonæ fidei possessoris & fructuarij. Partus uero ancillæ in fructu non est. Itaq; ad dominum proprii etatis pertinet. absurdū enim uidebatur hominem in fructu esse, cum suculi. omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauit.

XXIX. MARTIANVS lib. XIII. institutionum.

Placuit (sive supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit, siue usurarum usuras) quod quidem illicite adiectum est, pro non adiecto haberi, & licitas peti posse.

Etiā ex nudo pacto debentur ciuitatibus usuræ creditarū ab eis pecuniarū. *XXX. PAVLVS lib. III. responsorum.*

Quod in stipulatione sic adiectū est, ET VSVRAS, SI QVAE COMPETIERINT: nullius esse momenti, si modus certus non adijciat. *XXXI. VLPIANVS lib. I. responsorum.*

XXXII. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona: id est, si interpellatus opportuno loco, non soluerit. quod apud iudicem examinabitur. Nam (ut & Pomponius libro duodecimo epistolarū scripsit) difficilis est huius rei definitio. Diuus quoq; Pius Tullio Balbo rescriptit: an mora facta intelligatur, neq; constitutione ulla, neq; iuris auctorum quæstione decidi posse: cum sit magis facti, quàm iuris. Et non sufficit ad probationē moræ, si seruo debitoris absentis denunciatum sit à creditore procuratore uel eius: cū etiam si ipsi (in q; domino denunci-

k iij ciatum

ciatum est, cæterum cum postea is sui potestatem faceret, ommissa est re petendi debiti instantia: non protinus per debitorem mora facta intel ligatur. In bonæ fidei contractibus ex mora usuræ debentur. Quid ergo si & filiusfamilias & pater ex persona eius teneatur (siue iussu eius contractum est, siue in rem uersum est patris, uel in peculiū) cuius per sona circa moram spectabitur? & si quidem pater duntaxat cōuenitur ex mora sua: non tenetur. in filium tamen dabitur actio in hoc, ut quo minus à patre actor cōsecutus est, filius præstet. Quod si filius moram fecerit: tunc actor uel cum ipso in solidum, uel cum patre duntaxat de peculio actionem habebit. Sed si duo rei promittendi sint: alterius mora alteri nō nocet. Item si fideiussor solus morā fecerit: nō teneatur, sicuti si Stichū pmissum occiderit: sed utilis actio in hūc dabit̃.

XXXIII. VLPIANVS lib. sing. de officio curatoris reipublicæ.

SI bene collocatæ sunt pecuniæ publicæ in sortē, inquietari debito res non debent, & maxime si parient usuras. si non parient: prospicere reipublicæ securitati debet præses prouinciæ: dūmodo non acerbū se exactorem, nec contumeliosum præbeat, sed moderatum, & cū effi cacia benignum, & cum instantia humanum. nam inter insolentiam iniuriosam, & diligentiam non ambitiosam multum interest. Præter ea prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis uel hypothecis.

XXXIII. IDEM lib. XI. ad edictum.

VSuræ uicē fructuū obtinent, & merito nō debent à fructibus sepa rari: & ita in legatis, & fideicōmissis, & in tutelæ actione, & in cæte ris iudicijs bonæ fidei seruat̃. hoc idē in cæteris obuentionib⁹ dicemus.

XXXV. PAVLVS lib. VII. ad edictum.

ITE contestata usuræ currunt.

XXXVI. VLPIANVS lib. I. ad edictum.

PRædiorum urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

XXXVII. IDEM lib. XI. ad edictum.

ET in contraria negotiorum gestorū actione usuræ ueniunt: si mu tuatus sim pecuniam, ut creditorem tuum absoluam, qui aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora uenditu rus. quod si domi habens, propter eandem causam solui: puto uerum, si liberaui te magno incōmodo, debere dici usuras uenire. eas autem, quæ in regione frequentantur, ut est in bonæ fidei iudicijs cōstitutum. sed si mutuatus dedi: hæ usuræ uenient, quas ipse pendo: utiq; si plus ti bi præstauerim commodi, quàm usuræ istæ colligunt.

XXXVIII. PAVLVS lib. V. ad Plautium.

VIDeamus generatim, quādo in actione, quæ est in personā, etiam fructus

fructus ueniant. & quidem si fundus ob rem datus sit, ueluti dotis causa: renunciata ad finitatem, fructus quoque restituendi sunt: utique si qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur ad finitatem. sed & posteriores, si in re mora fiat ab illo, qui reddere debet, omnimodo restituendi sunt. Sed & si per mulierem stet, quo minus nuptiae contrahantur: magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem haec est: quod si sponsus non conueniebatur ad restituendos fructus, licuerat ei negligere fundum. Item si indebitum solui, & repeto: fructus quoque repetere debebo: Idcirco est, si mortis causa fundus sit donatus, & reualuerit, qui donauerat, atque ita codicilio nascatur. In Fauiana quoque actione & Pauliana: per quam, quae in fraudem creditorum alienata sunt, reuocantur: fructus restituuntur. nam praetor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset. quod non est iniquum. Nam & uerbum *RESTITUTUS*, quod in hac re praetor dicit: plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur. & ideo cum restitui praetor uult (ueluti in interdicto *VNDE VI*) etiam fructus sunt restituendi. Item si ui metusue causa rem tradam: non aliter mihi restituisse uidetur, quam si fructus restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. Si actionem habeam ad id consequendum, quod meum non fuit (ueluti ex stipulatu) fructus non consequor, etiam si mora facta sit. quod si acceptum est iudicium: tunc Sabinus & Cassius ex aequitate fructus quoque restituendos putant. sed & ut causa post acceptum iudicium restituatur, puto recte dici. Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. sed etiam in societate fructus communicandi sunt. Si possessionem naturalem reuocem, proprietatem mea manet. uideamus de fructibus. & quidem in deposito & commodato fructus quoque praestandi sunt, sicut diximus. In interdicto quoque *QUOD VI AUT CLAM* magis est, ut omnis causa & fructus restituatur.

Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt, & cum eo restituantur. eadem ratio est in fructibus praediorum urbanorum. Item si diuidere tecum fundum uelim, tu nolis, & colam: an fructus diuidi debeant post deductionem impensarum? & puto diuidendos. In ceteris quoque bonae fidei iudiciis fructus omnimodo praestantur. Si dos praelegata fuerit: ante nuptias percepti fructus in causa legati ueniunt.

XXXIX. *MODESTINVS lib. VIII. differentiarum.*

Equis per fideicommissum legatis, post moram haeredis foetus quoque debentur. Equitio autem legato, etiam si mora non intercedat, incremento gregis foetus accedunt.

XL. *IDEM lib. III. regularum.*

In eum diem, quo creditor pignora distraxit, recte usurae fiet computatio.

XLI. *IDEM lib. II. responsorum.*

Tutor

Tutor condemnatus per appellationem traxerat executionem sententiæ. Herennius Modestinus respondit. eum, qui de appellatione cognouit, potuisse (si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduertisset) etiam de usuris medijs temporis eum condemnare. Lucius Titius cum centum & usuras aliquanti temporis deberet: minorem pecuniam, quam debebat, obsignauit. quæro, an Lucius Titius pecunia, quam obsignauit, usuras præstare non debeat? Modestinus respondit. si non hac lege mutua pecunia data esset, ut liceret & particulatim exsoluere: non retardari totius eius debiti usurarum præstatione, si (cum creditor paratus esset totum suscipere) debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit. Ab Aulo Agerio Caius Seius mutuam quandam quantitatem accepit. hoc chirographo ille scripsit se accepisse. & accepi ab illo mutuos & numeratos decem, quos ei reddam calendis Iulij proximis, cum suis usuris placitis inter nos. quæro, an ex eo instrumento usurae peti possint, & quæ? Modestinus respondit. si non appareat, de quibus usuris conuentio facta sit, peti eas non posse.

XLII. IDEM lib. XI. *responsorum.*

Herennius Modestinus respondit. fructus, qui post acquisitum ex causa fideicommissi domini ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem præterisse dicatur.

XLIII. IDEM lib. XVIII. *responsorum.*

Herennius Modestinus respondit. eius temporis, quod cessit, post quam fiscus debitum percepit: eum, qui mandatis à fisco actionibus experitur, usuras: quæ in stipulatum deductæ non sunt, petere posse.

XLIII. IDEM lib. X. *παραδεντόν.*

Poenam pro usuris stipulari nemo supra licitum modum usurarum potest.

XLV. POMPONIVS lib. XII. *ad Q. Mutium.*

Fructus percipiendo uxor uel uir ex re sibi donata, suos facit illos tantum, quos suis operis adquisierit (ueluti ferendo). Nam si pomum decerpserit, uel ex sylua ceciderit: non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonæ fidei possessoris: quia non ex facto eius is fructus nascitur.

XLVI. VLPIANVS lib. XIII. *ad edictum.*

Quod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

XLVII. SCAEVOLA lib. V. *digestorum.*

Paratum iudicium accipere, si ab aduersario cessatum est, moram facere non uideri.

XLVIII. IDEM lib. XXII. *digestorum.*

Maritus

Maritus uxori suæ usumfructum tertię partis, & cum liberos habuisset, proprietatem legauit. eam uxorem hæredes falsi testamenti & aliorum criminum accusauerunt. quare impedita est legatorum petitio. Interea filius mulieris natus, eoq; conditio legati exstitit. quæsitum est. cum testamentum falsum non esse apparuerit, an etiam fructus mulieri præstari debeant? respondit. præstandos.

XLIX. IABOLENVS lib. III. ex posterioribus Labconis.

Fructus rei est, uel pignori dare licere.

DE NAVTICO FOENORE.

Tit. II.

MODESTINVS lib. XI. *παρανεκτων.*

Traiectitia pecunia est, quæ trans mare uehitur. cæterum si eodem loco consumatur: non erit traiecitia. Sed uindendū, an merces ex ea pecunia comparatæ, in ea causa habentur. & interest, utrum etiam ipsæ periculo creditoris nauigent. tunc enim traiecitia pecunia fit.

II. POMPONIUS lib. III. ex Plautio.

Labeo ait. si nemo sit, qui ex parte promissoris interpellari traiecitia pecuniæ possit: id ipsum contestatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

III. MODESTINVS lib. III. *regularum.*

In nautica pecunia ex eo die periculum spectat ad creditorem, ex quo nauem nauigare conuenit.

IIII. PAPINIANVS lib. III. *responsorum.*

Nihil interest, traiecitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem constitutum, & conditione impleta, periculum esse creditoris desierit. utrobique igitur maius legitima usura fœnus non debebitur. sed in priore quidem specie semper, in altera uero, discusso periculo. nec pignora uel hypothecæ titulo maioris usuræ tenebuntur pro operis serui, traiecitia pecuniæ gratia secuti. Quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem non ultra duplum centesimæ debetur. In stipulatione fœnoris post diem periculi separatim interposita, quod legitimæ usuræ deerit, per alteram stipulationem usurarum supplebitur.

V. SCAEVOLA lib. III. *responsorum.*

Periculi precium est, & si conditione quauis pœnali non existente, recepturus sis, quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam: si modo in aleæ speciem non cadat, ueluti ea, ex quibus conditiones nascuntur: ut si manumittas, si illud non facias, si non conualuero, & cæ-

1 tera

tera. Sed nec dubitabis, si piscatori erogatur in apparatū, plurimū pecuniā dederim, ut si cœpisset, redderet: & athletā, unde se exhiberet, exerceretq; ut si uicisset, redderet. In his enim omnibus & pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

VI. PAVLVVS lib. XXV. *quæstionum.*

Fœnerator pecuniā usuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in nauī pignori accepit. ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui: aliarum etiam mercium alijs nauibus impositarum, proprijsq; fœneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. quæsitum est. naue propria perempta, ex qua totum solui potuit, an id damnū ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa naue: an ad cæterarum nauium superfluum admitti possit? respondit. aliās quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditorem pertinet. sed cum traiectitia pecuniā ita datur, ut non aliās petitiō eius creditori competat, quā salua nauis intra statuta tempora peruenierit: ipsius crediti obligatio, non existente conditione, defecisse uidetur. ideoq; pignorum persecutio perempta est etiam eorum, quæ non sunt amissa. si nauis intra præstitutos dies perisset: & conditionem stipulationis deficere uideri. ideo sine causa de pignorum persecutione, quæ in alijs nauibus fuerūt, quæri. quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti poterit? tunc scilicet, cū conditio obligationis exstiterit, aut alio casu pignus amissum fuerit, uel uilius distractum: uel si nauis postea perierit, quā dies præfinitus periculo exactus fuerit.

VII. IDEM lib. III. *ad edictum.*

In quibusdam contractibus etiam usuræ debentur, quemadmodum per stipulationē. Nam si dederō decem traiectitia, ut salua naue sortem cum cæteris usuris recipiam: dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

VIII. VLP IANVS lib. XXVII. *ad edictum.*

Seruius ait. pecuniæ traiectitiæ poenam peti non posse: si per creditorem steterisset, quo minus eam intra tempus præstitutum accipiat.

IX. LABEO lib. I. *ἐπιτομὴ ἀπὸ Παύλου ἐπιτοματοῦ.*

Si traiectitiæ pecuniæ poena (uti solet) promissa est: quamuis eo die, qui primò soluendæ pecuniæ fuerit, nemo uixerit, qui pecuniā eam deberet: tamen pinde cōmitti poena potest, ac si fuisset hæres debitoris.

DE PROBATIONIBVS ET PRAESYM-
ptionibus. Tit. III.

Papini-

PAPINIANVS lib.III. *quæstionum.*

Voties quæreretur, genus uel gentē quis haberet, nec ne: eum probare oportere.

II. PAVLVS lib.LXIX. *ad edictum.*

E Incumbit probatio, qui dicit, non qui negat.

III. PAPINIANVS lib. IX. *responsorum.*

C Vm tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, q̃ in secundo testamento pro eadem parte, uel postea pro maiore hæres scribitur: probatio mutaræ uoluntatis ei debet incumbere, qui conuenitur: cum secreti suscepti ratio plerunq; dominis rerum persuadet, eos ita hæredes scribere, quorum fidem elegerunt.

III. PAVLVS lib. VI. *responsorum.*

E Mptorem probare debere, eum seruum, de quo queritur, antequam emeret, fugisse.

V. IDEM lib. IX. *responsorum.*

A Bea parte, quæ dicit aduersarium suum aliquo iure prohibitum esse: specialiter lege uel constitutione id probari oportet. Ideoq; respondit, si quis neget emancipationem rite factam, ipsum præstare debere probationem.

VI. SCAEVOLA lib. II. *responsorum.*

P Atronus manifeste docere debet, libertum in fraudem suam ali quid dedisse, ut partē eius, q̃d in fraudē datū esset, posset auocare.

VII. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

C Vm probatio prioris fugæ deficit, serui quæstioni credendū est. Cui se enim interrogari, non pro domino aut in dominū uidetur.

VIII. IDEM lib. XIII. *ad Plautium.*

S I filius in potestate patris se esse neget, prætor cognoscit, ut prior doceat filius: & quia pro pietate, quam patri debet, hoc statuen dum est: & quia se liberum esse quodammodo contendit. ideo enim & qui proclamat ad libertatem, prior edocere iubetur.

IX. CELSVS lib. I. *digestorum.*

S I pactum factum sit, in quo hæredis mentio non fiat: quæritur, an id actū sit, ut ipsius dūtaxat debitoris persona artaretur: Sed quamuis uerū est, quod qui excipit, probare debeat, quod excipitur: attamen de ipso duntaxat, ac non de hærede eius quoq; conuenisse: petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerunq; tam hæredibus nostris, q̃ nobismetipsis cauemus.

X. MARCELLVS lib. III. *digestorum.*

C ensus, & monumēta publica potiora testibus esse, senatus cēsuit.

XI. CELSVS lib. XI. *digestorum.*

I ij Non

Non est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cū accipiebantur, idoneos nō fuisse. nam probatio exigenda est ab his, quorū officij fuit prouidere, ut pupillo caueretur.

XII. IDEM lib. XII. *digestorum.*

als*quin
genta.

Q*Vinquaginta testamēto tibi legata sunt. idem scriptū est postea in codicillis. refert duplicare legatum uoluerit, an repetere: & an oblitus se in testamento legasse, id fecerit. ab utro ergo probatio eius rei exigenda est: prima fronte æquius uidetur, ut petitor probet, quod intendit. sed interdum probationes quædam & à reo exiguntur. nam si creditum petatur, ille respondeat, solutam esse pecuniam: ipse hoc probare cogendus est. & hic igitur, cū petitor duas scripturas ostendit, hæres posteriorem inanem esse, ipse hæres id adprobare iudici debet.

XIII. IDEM lib. XIII. *digestorum.*

Cum de ætate hominis quæreres, Cæsar noster in hæc uerba rescriptit. & durum & iniquū est, cum de statu ætatis alicuius quæritur, & diuersæ professiones proferuntur: ei potissimum stare, quæ noceat. sed causa cognita ueritatem excuti oportet: & ex eo potissimum annos computari, ex quo præcipue fidem in ea re constare, credibilis uidetur.

XIIII. VLP IANVS lib. II. *de officio consulis.*

Circa eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicit, referendum est, quis actoris partibus fungatur. Et siquidem in possessione libertinitatis fuit: sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereq; se ingenuum esse. Sin uero in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur scilicet eius, qui ei controuersiam mouet: hoc probare debet, qui eum dicit libertū suum. quid enim interest, seruū quis suum, an libertum contendat? Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ ultro in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ut se ingenuum esse pronūcietur: an obtemperari ei debeat, tractari potest. & non ab re esse opinor, morē geri probanti se ingenuum, & sententiam secundum se dandam: cum nulla captio iuris intercedat.

XV. MODESTINVS lib. XII. *responsorum.*

Quidam quasi ex Seia susceptus Caio Seio, cum Caius fratres haberet, hæreditatē Caij inuasit: & fratribus eiusdem, quasi ex mandato defuncti, fideicommissa soluit, & cautionem accepit. qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset: quærebant, an cum eo de hæreditate fratris, ppter emissam ab eis manum, possint quasi cum filio agere? Modestinus respondit. cautione exsoluti fideicommissi statum eius, qui probari posset à fratribus defuncti filius non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum tamen à fratribus pbari debere.

Terentius

XVI. TERENCEVS CLEMENS lib. III. ad L. Iuliam et Papiam.

Etiam matris professio de ætate filiorum recipitur. sed & aui recipienda est.

XVII. CELSVS lib. VI. digestorum.

Cum de lege Falcidia quæritur: hæredis probatio est, locum habere legem Falcidia. Quod cum probare non potest: merito condemnabitur.

XVIII. VLP IANVS lib. VI. disputationum.

Quoties operæ quasi à liberto petuntur: probationes ab eo, qui se patronum dicit, exiguntur. & ideo Iulianus scripsit: licet patronus in præiudicio possessor esse uideatur: uerum partibus actoris non libertum fungi debere, sed eum, qui se patronum esse contendat. Qui dolo dicit factum aliquid (licet in exceptione:) docere debet, dolum admissum esse. Interrogationis factæ probationem actori imponi debere, id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse, se solum hæredem esse: sed & si tacuisse dicatur interrogatus, æque tantundem erit dicendum: imposita probatione non ei, qui excepit, se non respondisse, sed actori.

XIX. IDEM lib. VII. disputationum.

In exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere, ipsumque exceptionem uelut intentionem implere. ut puta si pacti conuenti exceptione utatur: docere debet pactum conuentum factum esse. Cum quis promisit iudicio se fisci, & reipublicæ causâ abfuisse dicatur, & ob id non fterisse: uel dolo malo aduersarij factum, quo minus fsteretur: uel ualitudinem sibi impedimento fuisse, uel tempestatem: probare id eum oportet. Sed & si procuratoria quis exceptione utatur, eo quod non licuisset aduersario dare, uel fieri procuratorem: probare id oportet obijcientem exceptionem. idem erit dicendum, & si ea pecunia petatur, quæ pensata dicitur. Hoc amplius. si iudicatæ rei, uel iurisiurandi conditio delata dicatur de eo, quod tunc petitur: siue in alea gestum esse contendatur: eum implere probationes oportet.

XX. IULIANVS lib. LXIII. digestorum.

Si quis liberum hominem ui rapuerit, in uinculis habuerit: is indignissime commodum possessoris consequetur: quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primū lis ordinaretur, in libertate fuisse.

XXI. MARTIANVS lib. VI. institutionum.

Verius esse existimo: ipsum qui agit, id est legatariū probare oportere, scisse defunctum alienam se rem uel obligatam legare: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam rem uel obligatam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

XXII. VLP IANVS lib. I. responsorum.

EVm, qui uoluntatem mutatam dicit, probare hoc debere.

XXIII. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

ANte omnia probandum est, quod inter agentem & debitore conuenit, ut pignori hypothecarie sit. sed & si hoc probet actor: illud quoque probare debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore, quo conuenit de pignore: aut ad eum, cuius uoluntate hypotheca data est.

XXIII. MODESTINVS lib. III. regularum.

SI chirographum cancellatum fuerit: licet præsumptione debitor liberatus esse uideatur: in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostendit, recte debitor conuenit.

XXV. PAVLVS lib. III. questionum.

CVm de indebito quaritur, quis probare debet, non fuisse debitum: res ita temperanda est. ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem uel pecuniam indebitam, hoc negauerit: & ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobauerit: sine ulla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniā accepisse (si uult audiri) compellendum esse ad probationes præstandas, quod pecuniam debitam acceperit. per enim absurdum est, eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse: postquam fuerit conuictus accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. Sin uero ab initio quidem confiteatur suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas: præsumptionem uidelicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat. Qui enim soluit, nunquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet, & indebitas effundat: & maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est & studiosus paterfamilias, cuius personam incredibile est in eo aliquo facile errasse. & ideo eum, qui dicit indebitas soluisse: compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, uel aliquam iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum sit: & nisi ostenderit, nullam eum repetitionem habere. Sin autem is, qui indebitum queritur, uel pupillus, uel minor sit, uel mulier, uel forte uir quidem perfectæ ætatis, sed miles, uel agriculator, et forensium rerum expers, uel alias simplicitate gaudens, & desidia deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas: & si non ostenderit, eas redhibere. sed hoc ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat. Si autem pro parte queritur, quod pars pecuniæ solutæ debita non est: uel quod ab initio quidem debitum fuerit, sed uel dissoluto debito postea ignarus iterum soluit, uel exceptione tutus errore eas pecunias depedit: ipsum hoc omni modo ostendere, quod uel plus debito persoluit, uel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione pendit, uel tutus exceptione ne sciens suam proiecit pecuniam: secundum generalem regulā, quæ eos, qui

qui opponendas esse exceptiones affirmant, uel soluisse indebita cōten-
dunt, hæc ostēdere exigit. In omnibus autem *decisionibus (quas p- aſs *iussi-
posuimus) licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, onibus.
aduersario suo de rei ueritate iusiurandum inferre, prius ipso pro ca-
lumnia iurante: ut iudex iuramēti fidem secutus, ita sententiam suam
possit formare, iure scilicet referendæ religionis ei9 seruādo. Sed hæc,
ubi de solutione indebiti quæstio est. Sin autem cautio indebite ex-
posita esse dicatur, & indistincte loquatur: tunc eum, in quem cautio ex-
posita est, compelli debitū ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi
ipse specialiter, qui cautionē exposuit, causas explanauit, pro quibus
eandem conscripsit. Tunc enim stare eū oportere suæ confessioni: nisi
euentissimis probationibus in scriptis habitis, ostendere paratus sit,
se se hæc indebite promississe.

XXVI. PAPINIANVS lib. XX. *questionum.*

Procula cū magnæ quantitatis fideicommissum à fratre sibi debitū,
post mortem eius in ratione cum hæredibus pensare uellet: ex
diuerso autem allegaretur, nunquam id à fratre, quandiu uixisset, desi-
deratum, cum uarijs ex causis sæpe in rationem fratris pecunias ratio
Proculæ soluisset: diuus Commodus, cum super eo negotio cognosce-
ret, non admisit compensationem, quasi tacite fideicommissum fra-
tri fuisset remissum.

XXVII. SCAEVOLA lib. XXXIII. *digestorum.*

Qui testamentum faciebat, ei, qui usq; ad certum modum capere
poterat, legauit licitam quantitatem. deinde ita locutus est. Ti-
tio centum do lego, quæ mihi pertulit: quæ ideo ei non caui, qd omnes
fortunas & substantiam, si quam à matre susceperat, in sinu meo habui
sine ulla cautione. item eidem Titio reddi & solui uolo de substantia
mea centum quinquaginta, quæ ego ex redditibus prædiorū eius, quorū
ipse fructum percepi, & distraxi: item de calendario, si qua à matre rece-
perat Titius, in rem meam conuertri. quæro, an Titius ea exigere po-
test: respondi. si Titius supra scripta ex ratione sua ad testatorem per-
uenisse probare potuerit: exigi. uideri enim eo, quod ille plus capere
non poterat, in fraudem legis hoc in testamento adiecisse.

XXVIII. LABEO lib. VIII. *πρὸς τὸν Πάυλον ἐπιτομῶν.*

Si arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria exstet: hoc
Sei quærendum est, an aliquis meminert, id opus factum esse. P A V-
LVS. imò cū ab arbitro quærit, memoria facti operis exstet, nec ne: nō
hoc quærit, num aliquis meminert, quo die aut quo consule factū sit:
sed num hoc aliquo modo probari possit, * quā pridē id opus factū sit: * aliās. ¶
& ita hoc, quod Græci dicere solēt * . potest enim hoc memoria diu,
teneri

teneri, non intra annum (puta) factum: cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus consulibus id uiderit: sed cum omnium hæc est opinio, nec audisse, nec uidisse, cū id opus fieret, neq; ex his audisse, qui uidissent, aut audissent: & hoc infinite similiter factum uersum accideret: tum memoria facti operis non exstaret.

XXIX. SCAEVOLA lib. IX. digestorum.

Imperatores Antoninus & Verus AA. Claudio Apollinari rescripserunt in hæc uerba. Probationes, quæ de filiis dantur, non in sola affirmatione testium consistunt: sed & epistolas, quæ uxoribus missæ allegantur (si de fide earum consistat) non nullam uicem instrumentorum obtinere decretum est. Mulier grauida repudiata, filium enixa absente marito, spurium in actis professæ est. quæsitum est, an is in potestate patris sit: & matre mortua intestata, iussu eius hæreditatē matris adire possit, nec obsit, pfectio à matre irata facta: respondit. ueritati locū su perfore.

XXX. IDEM lib. I. responsorum Festo respondit.

Si ancilla fuit: ad libertatem perductam non uideri, neq; per fideicommissi relictū sibi probationē, nec quod alimenta sunt, ut nutrici, præstita.

XXXI. IDEM lib. II. respondit Materno Sabino.

Commemorationē in chirographo pecuniarū, quæ ex alia causa deberi dicuntur, factam: uim obligationis non habere.

DE FIDE INSTRUMENTORVM, ET amissione eorum. Tit. II.

PAVLVS lib. II. sententiarum.

Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest. & ideo tam testimonia, quam personæ instrumentorum loco habentur.

II. IDEM lib. V. sententiarum.

Quicunq; à fisco conuenitur, non ex indice & exemplo alicuius scripturæ, sed ex authentico conueniendus est: ut ita contractus fides possit ostendi. cæterum calumniosam scripturam uim in iudicio obtinere non conuenit.

III. IDEM lib. III. responsorum respondit.

Repetita quidem die cautionem interponi non debuisse: sed falsi crimen, quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, contractū non uideri: cum inter præsentēs & conuenientes res actitata sit, magisq; debitor, quam creditor deliquerit.

IIII. CAIVS lib. singulari ad formulā hypothecariā.

In re hypothecæ nomine obligata, ad rem nō pertinet, quibus sit uerbis:

bis: sicuti est in his obligationibus, quæ consensu contrahuntur. & ideo sine scriptura si conuenit, ut hypothecæ sit, & probari poterit: res obligata erit, in qua conuenerunt. fiunt enim de his scripturæ, ut quod actum est, per eas facilius probari possit. & sine his autem ualet, quod actum est, si habeat probationem: sicuti & nuptiæ sunt, licet testatio sine scriptis habita est. *Idē sup. de pigno. & hypo. cap. 4.*

V. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

Si res gesta sine literarum quoque consignatione ueritate factum suū spræbeat: non ideo minus ualebit, quod instrumentū nullum de ea intercessit.

VI. VLP IANVS lib. L. *ad edictum.*

Si de tabulis testamenti deponendis agatur, & dubitetur, cui eas deponi oportet: semper seniore iuniori, & amplioris honoris inferiori, & marem foeminae, & ingenuum libertino præferemus.

DE TESTIBVS.

Tit. V.

ARCADIVS, qui et Charisius, lib. *singulari de testibus.*

Estimiorum usus frequens ac necessarius est, & ab his præcipue exigendus, quorum fides non uacillat. Adhiberi testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: & hi, quibus non interdicitur testimonium, nec ulla lege à dicendo testimonio excusantur. Quanquam quibusdā legibus amplissimus numerus testium definitus est: tamen ex constitutionibus principum hæc licentia ad sufficientem numerum testium coartatur: ut iudices moderentur, & eum solum testium numerum, quem necessarium esse putauerint, euocari patiantur: ne effrenata potestate ad uexandos homines, superflua multitudo testium protrahatur.

II. MODESTINVS lib. VIII. *regularum.*

In testimonijs autem fides, dignitas, mores, grauitas examinanda est. & ideo testes, qui aduersus fidem testationis suæ uacillant, audiendi non sunt.

III. CALLISTRATVS lib. IIII. *de cognitionibus.*

Testium fides diligenter examinanda est, ideoque in persona eorum exploranda erunt. in primis conditio cuiusque: utrū quis decurio, an plebeius sit: & an honestæ & inculpatae uitæ, an uero quis notatus & reprehensibilis: an locuples, uel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat: uel an ei inimicus sit, aduersus quem testimonium fert: uel amicus ei, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspitione testimonium uel propter personam, à qua fertur, quod honesta sit: uel propter causam, quod neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiae causa fiat: admit

m ten

*aliās. Vi
uio. tendum est. Ideoq; diuus Hadrianus *Iunio Varo legato prouinciæ Ci-
liciae rescripsit: eum, qui iudicat, magis scire posse, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolæ hæc sunt. Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus. quin & cuius dignitatis, & cuius existimationis sint: & qui simpliciter uisi sunt dicere, utrum unū eundemq; & præmeditarū sermonem attulerint: an ad ea, quæ interrogaueras, ex tempore uerisimilia respōderint. Eiusdē quoq; principis exstat rescriptū ad Valerianū Verum de excutienda fide testium in hæc uerba. Quæ argumenta, ad quem modum, probandæ cuiq; rei sufficiant: nullo certo modo satis definiri potest. Sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusq; rei ueritas deprehenditur: aliās numerus testiū, aliās dignitas & authoritas, aliās ueluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem. hoc ergo solum tibi scribere possum summam: non utiq; ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te existimare oportere, quid aut credas, aut parū probatum tibi opineris. Idem diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniae rescripsit, testibus se, non testimonijs crediturum. Verba epistolæ ad hanc partem pertinentia hæc sunt. Quod crimina obijciebat apud me Alexander Apro, & nō probabat, nec testes producebat, sed testimonijs uti uolebat, quibus apud me locus non est: (nam ipse eos interrogare soleo) ipsum remisi ad prouinciæ præsidem, ut is de fide testium quæreret: & si non impleffet, quod intendebat, relegaretur. *Caninio quoq; Maximo in hæc uerba idē princeps rescripsit. Alia est authoritas præsentium testium, alia testimoniorum, quæ recitari solent. tecum ergo delibera, ut si detinere eos uelis, des eis impendia. Lege Iulia de ui cauetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceat ei, qui se ab eo parenteū eius liberauerit: quiū impubes erit: quiq; iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrū restitutus non erit: quiū in uinculis, custodiaū publica erit: quiū ad bestias, ut depugnet, se locauerit: quæne palam quæstum faciat, fecerit: quiū ob testimonium dicendum, uel non dicendum, pecuniam accepisse iudicatus, uel conuictus erit. nam quidam propter reuerentiam personarum, quidam propter lubricum consilij sui, alij uero propter notam & infamiam uitæ suæ, admittendi non sunt ad testimoniū fidem. Testes non temere euocandi sunt per longum iter: & multo minus milites auocandi sunt à signis, uel muneribus, perhibendi testimoniū causa. idq; diuus Hadrianus rescripsit. Sed & diui fratres rescripserūt. Quod ad testes euocandos pertinet: diligentiae iudicantis est explorare, quæ consuetudo in ea prouincia, in qua iudicat, fuerit. nam si probabitur, sæpe in aliam ciuitatem testimoniū gratia plerosq; euocare

ros: non est dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione depræhenderit, qui iudicat.

IIII. PAVLVVS lib. II. ad L. Iuliam & Papiam.

LEge Iulia* iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuncietur, ut testimonium litis dicat aduersus focerum, generum, uiricum, priuignum, sobrinum, sobrinā, sobrinōne natum, eosque, qui prior gradu sint. item ne liberto ipsius liberorumque eius, parentum, uiri, uxorisque. Et ut nec patroni, patronæque aduersus libertos: neque liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere.

alijs additur. & Papiam.

V. CAIVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

IN legibus, quibus excipitur, ne gener aut socer inuitus testimoniū dicere cogatur: generi appellatione sponsum filiae quoque contineri placet: item soceri, sponsæ patrem.

VI. LICINIUS RVFINVS lib. II. regularum.

IDonei nō uidentur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant.

VII. MODESTINVS lib. III. regularum.

Serui responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam ueritatem non est.

VIII. SCAEVOLA lib. III. regularum.

INuiti testimonium dicere non coguntur senes, uoletudinarij, uel milites, uel illi, qui cum magistratu reipublicæ causa absunt, uel quibus uenire non licet.

IX. PAVLVVS lib. I. ad Sabinum.

Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est.

X. POMPONIVS lib. I. ad Sabinum.

Nillus idoneus testis in re sua intelligitur.

XI. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

Ad fidem rei gestæ faciendā etiam non rogatus testis intelligitur.

XII. VLPIANVS lib. XXXVII. ad e dictum.

Vbi numerus testium non adijcitur, etiam duo sufficient. pluralis enim locutio duorum numero contenta est.

XIII. PAPINIANVS lib. singulari de adulteris.

Quæsitum scio, an in publicis iudicijs calumniæ damnati, testimonium iudicio publico perhibere possint: sed neque lege Rhemmia prohibentur: & lex Iulia de ui, & repetundarum, & peculatus, eos homines testimoniū dicere non uetuerunt. ueruntamen quod legibus omisum est, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimoniij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere.

XIIII. IULIANVS lib. singulari de ambiguitatibus.

m ij

Scio

SCio quidem tractatū esse, an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulteriꝝ damnatꝝ. Et sanē iuste testimoniꝝ officio interdictū ei existimo. Ergo neqꝫ iure ciuili testamentum ualere, ad quod huiusmodi testis processit: neqꝫ iure prætorio, quod ius ciuile subsequitur: et neqꝫ hæreditas adiri, neqꝫ bonorum possessio dari possit.

XV. PAVLVVS lib. III. *sententiarum.*

REpetundarum damnatus, nec ad testamentum, nec ad testimoniū adhiberi potest. Hermaphroditum an ad testamentum adhiberi possit, qualitas *incalescentis sexus ostendit.

*aliàs. in ualescentis.

XVI. IDEM lib. V. *sententiarum.*

Qui falsa uel uaria testimonia dixerunt, uel utriqꝫ parti prodiderunt: à iudicibus competenter puniantur.

XVII. VLP IANVS lib. *singulari regularum.*

Pater & filius, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt: testes utriqꝫ in eodem testamento, uel eodem negotio fieri possunt: quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

XVIII. PAVLVVS lib. II. *de adulterijs.*

EX eo, quod prohibet lex Iulia de adulterijs testimoniū dicere condemnatam mulierem: colligitur etiam mulieres in iudicio testimoniꝝ dicendi ius habere.

XIX. VLP IANVS lib. VIII. *de officio proconsulis*

Inuiti testimoniū non dicunt publicani. item is, qui non detestandi testimoniꝝ causa aberit. item is, qui quid exercitui præbendū conduxerit. Sed nec pupillis testimonium denunciari potest.

XX. VENVLEIVS lib. II. *de iudicijs publicis.*

In testimonium accusator citare nō debet eum, qui in iudicio publico reus erit, aut qui minor uiginti annis erit.

XXI. ARCADIVS qui et Charisius lib. *singulari de testibus.*

Obcarmen famosum damnatus intestabilis fit. Illud quoqꝫ incunctabile est, ut si res exigat, non tantum priuati, sed etiam magistratus (si in præsentia sint) testimoniū dicant. Item senatus censuit, prætorem quoqꝫ dare debere testimonium in iudicio adulteriꝝ causa.

Si ea rei conditio sit, ut arenarium testem, uel similem personā admittere cogamur: sine tormentis testimonio eius credendum non est.

Si testes omnes eiusdem honestatis & existimationis sint, & negociꝝ qualitas ac iudicis motus cum his concurrat: sequenda sunt omnino testimonia. Si uero ex his quidā aliud dixerint (licet impari numero) credendum quidem est, sed quod naturæ negociꝝ conuenit, & quod inimicitiae aut gratiae suspitione caret: confirmabitqꝫ iudex motū animi

mi sui ex argumētis & testimonijs, quæ rei aptiora, & uero proximiora esse cōpererit. Non enī ad multitudinē respici oportet, sed ad syncerā testimoniorū fidem, & testimonia, quibus potius lux ueritatis adfuit.

XXII. *VENULEIVS lib. II. de officio proconsulis.*

Crent magistratus cuiusq; loci testari uolentibus, & seipfos, & alios testes uel signatores præbere: quo facilius negocia explicentur, & probatio rei salua sit.

XXIII. *IDEM lib. I. de iudijs publicis.*

Produci testis non potest, qui ante in eum reum testimoniū dixit.

XXIII. *PAVLVS lib. V. sententiarum.*

Testes eos, q̄s accusator de domo pduxit, interrogari nō placuit.

XXV. *ARCADIVS lib. singulari de testibus.*

Mandatis cauetur, ut præsides attendant, ne patroni in causa, cui patrociniū præstiterunt, testimonium dicant. quod & in exsecutoribus negociorum obseruandum est.

DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA. Tit. VI.

PAVLVS lib. XLIII. ad edictum.

Ignorantia uel iuris uel facti est. nam si quis nesciat decessisse eum, cuius bonorum possessio defertur: non cedit ei tempus. sed si sciat quidem defunctum esse cognatū, nesciat aut proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri: aut se sciat scriptū hæredem, nesciat autem, quod scriptis hæredibus bonorum possessionem prætor promittat: cedit ei tempus, quia in iure errat. Idem & si frater consanguineus defuncti credat matrem potiore[m] esse. Si quis nesciat se cognatum esse: interdū in iure, interdum in facto errat. nam si & liberum se esse, & ex quibus natus sit, sciat, iura autem cognationis habere nesciat: in iure errat. at si forte expositus, quorum parentum sit, ignoret: fortasse & serui at alicui, putans se seruū esse: in facto magis, quā in iure errat. Itē si quis sciat, alij quidem bonorum possessionem delatam esse, nesciat autem ei tempus præterisse bonorum possessionis: in facto errat. Idem est, & si putet eum bonorum possessionem accepisse. sed si sciat eū non petisse, tempusq; ei præterisse, ignoret autem sibi ex successorio capite bonorum possessionem competere: cedit ei tempus, quia in iure errat. Idem dicemus, si ex asse hæres institutus, non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. quod si nesciat esse tabulas: in facto errat.

II. NERATIVS lib.V. membranarum.

IN omni parte error in iure non eodem loco, quo facti ignorantia, haberi debet: cum ius finitum esse & possit & debeat, facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat.

III. POMPONIVS lib.III. ad Sabinum.

Plurimum interest, utrum quis de alterius causa & facto non sciat, an de iure suo ignoret. sed Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert, non *deperditi & nimium securi hominis.

*quidā legat. desidia præditi.

IIII. IDEM lib.XIII. ad Sabinum.

Iuris ignorantia in usucapione negatur prodesse, facti uero ignorantiam prodesse constat.

V. TERENCEVS CLEMENS lib.II. ad L. Iuliam & Papiam.

Iniquissimum uidetur, cuiquam scientiam alterius, quam suam, nocere: uel ignorantiam alterius prodesse.

VI. VLPIANVS lib.XVIII. ad L. Iuliam & Papiam.

Nec supina ignorantia ferenda est factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda est: ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

VII. PAPINIANVS lib.XIX. questionum.

Iuris ignorantia non prodest acquirere uolentibus, suum uero petentibus non nocet.

VIII. IDEM lib.I. definitionum.

Error facti ne maribus quidem in damnis uel compendijs obest: in iuris autem error nec foeminis in compendijs prodest. cæterum omnibus iuris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

IX. PAVLVS lib. singulari de iuris & facti ignorantia

Regula est. iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti uero ignorantiam non nocere. Videamus igitur, in quibus speciebus locum habere possit: ante præmissum, quod minoribus uiginti quinque annis ignorare permissum est. quod & foeminis in quibusdam propter sexus infirmitatem datur. & ideo, si ubi non est delictum, sed iuris ignorantia: non læduntur. Hac ratione si minor uiginti quinque annis filiofamilias crediderit: subuenitur ei, ut non uideatur filiofamilias credidisse. Si filiusfamilias miles à commilitone hæres institutus, nesciat sibi etiã sine patre licere adire: per constitutiones principales ius ignorare potest. & ideo dies ei aditionis non cedit. Sed facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia obijciatur. Quid enim si omnes in ciuitate sciant, quod ille solus ignorat? Et recte Labeo definit, scientiam neque curiosissimi * (neque negligentissimi) hominis accipiendam:

uerum

uerum eius, qui eam rem diligenter inquirendo, notam habere possit.

Sed iuris ignorantiam non prodesse, Labeo ita accipiendum existimat: si iurisconsulti copiam habeat, uel sua prudentia instructus sit: ut cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia. quod raro accipiendum est. Qui ignorauit uenditorem rei dominum esse: plus in re est, quam in existimatione mentis. & ideo tametsi existimet se non à domino emere: tamen si à domino ei tradat, dominus efficitur. Si quis ius ignorans, lege Falcidia usus non sit: nocere ei, dicit epistola diui Pij. Sed & imperatores Seuerus & Antoninus in hæc uerba rescripserunt. Quod ex causa fideicommissi indebitum datū est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. Quamobrem Cargiliani hæredes, qui cum ex testamento eius pecuniam ad opus aquæductus reipublicæ Cyrenensium relicta soluerint: non solum cautiones non exegerunt, quæ interponi solent, ut quod amplius cepissent municipes, quam per legē Falcidiam licuisset, redderent: uerum etiā stipulati sunt, ne ea summa in alios usus conuerteretur, & scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi: frustra postulant reddi sibi à reipublica Cyrenensium, quasi plus debito dederint: cum sit utrunque iniquū, & pecuniam, quæ ad opus aquæductus data est, repeti: & reipublicam ex corpore patrimonij sui impendere in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræsentet. Quod si ideo repetitionem se eius pecuniæ habere dicunt, quod imperitia lapsi, legis Falcidiæ beneficio usi non sint: sciant ignorantia facti, non iuris prodesse: nec stultis solere succurri, sed errantibus. Et licet municipum mentio in hac epistola fiat: tamen & in qualibet persona idē obseruabitur. sed nec quod in opere aquæductus relicta esse pecunia proponitur, in hūc solum casum cessare repetitionem, dicendum est. nam initium constitutionis generale est. demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item & illa pars æque generalis est: ut qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi non sunt, nec possint repetere. ut secundū hoc possit dici: etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, quæque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit: & licet consumpta non sit, sed exstet apud eum, cui soluta est: cessare repetitionem.

X. PAPINIANVS lib. VI. *responsorum.*

Impuberes sine tutore agentes, nihil posse de facto uel de iure scire intelliguntur.

Dige-

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS TERTIVS.

DE SPONSALIBVS. Tit. I.

FLORENTINVS lib. III. institutionum.

Ponsalia sunt, mentio & repromissio futurarum nuptiarum.

II. VLP IANVS lib. singulari de sponsalibus.

Sponsalia dicta sunt à spondendo. nam moris fuit ueteribus stipulari, & spondere sibi uxores futuras.

III. FLORENTINVS lib. III. institutionum.

Vnde & sponsi sponsæq; appellatio nata est.

IIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia. Denicq; constat & absenti absentem desponsari posse, & hoc quotidie fieri.

V. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Hæc ita, si scientibus his, qui absunt, sponsalia fiant: aut si postea ratum habuerint.

VI. VLP IANVS lib. XXV. ad Sabinum.

Si puellæ tutores ad infringenda sponsalia nuncium miserint: non putarim suffecturum ad dissoluendam nuptiarum spem hunc nuncium: non magis, quàm sponsalia posse eos solos constituere. nisi forte omnia ista ex uoluntate puellæ facta sint.

VII. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

In sponsalibus nihil interest, utrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat. In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. Intelligi tamen semper filia patrem consentire, nisi euidenter dissentiat, Iulianus scribit.

VIII. CAIVS lib. XI. ad edictum puouinciale.

Fror, quin sponsalibus impedimento sit, plus quàm manifestum est: sed postea interueniens, sponsalia non infirmat.

IX. VLP IANVS lib. XXXV. ad edictum.

Quæsitum est apud Iulianum, an sponsalia sint ante duodecimum annum, si fuerint nuptiæ collatæ: Et semper Labeonis sententiam probaui existimantis, siquidem præcesserint sponsalia: durare ea, quamuis in domo loco nuptiæ esse coeperit. Si uero non præcesserint:

hoc

hoc ipso, quod in domū deducta est, non uideri sponsalia facta. quam sententiam Papinianus quoque probat.

X. IDEM lib. III. *disputationum.*

IN potestate manente filia, pater sponso nuncium remittere potest, & sponsalia dissoluere. Enimuero si emancipata est: nō potest, neque nunciū remittere, neque quæ dotis causa data sunt, condicere. ipsa enim filia nubendo efficit dotem esse, conditionemque exstinguit, quæ causa non secuta nasci poterat. Nisi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse: ut si nuptiis nō consentiret, repeteret, quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem.

XI. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Sponsalia, sicut nuptiæ, consensu contrahentium fiunt: & ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiam familias consentire oportet.

XII. VLPPIANVS lib. *singulari de sponsalibus.*

SEd ea, quæ patris uoluntati non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem solum dissentienti à patre licentia filia conceditur: si indignum moribus, uel turpem sponsum pater ei eligat.

FILIO familias dissentiente, sponsalia eius nomine fieri non possunt.

XIII. MODESTINVS lib. III. *differentiarum.*

IN sponsalibus contrahendis ætas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis sponsalia effici possunt: si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores, quàm septem annorum.

XV. IDEM lib. *singulari de enucleatis casibus.*

TUTOR factam pupillam suam, nec ipse uxore ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest. Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad sponsalia pertinere.

XVI. VLPPIANVS lib. III. *ad L. Iuliam & Papiam.*

ORatio imperatorum Antonini & Commodi, quæ quasdam nuptias in persona senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est: recte tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti: ut suppleatur, quod orationi deest.

XVII. CAIVS lib. I. *ad L. Iuliam & Papiam.*

SÆpe iustæ ac necessariae causæ non solum annum, uel biennium, sed etiam per triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia: ueluti uoletudo sponsi sponsæ, uel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt.

XVIII. VLPPIANVS lib. VI. *ad edictum.*

IN sponsalibus constituendis parui refert, per se & coram, an per nuncium

cium, uel per epistolam, an per aliū hoc factum sit. & ferè plerunq; conditiones interpositis personis expediuntur.

DE RITV NVPTIARVM. Tit. II.

MODESTINVS lib. I. regularum.

Nuptiæ sunt coniunctio maris & foeminae, consortium omnis uitæ, diuini & humani iuris communicatio.

II. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant oēs: id est qui coeunt, quorumq; in potestate sunt.

III. IDEM lib. I. ad Sabinum.

Si nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam: nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse, Pomponius scribit, & uerum est.

IIII. POMPONIVS lib. III. ad Sabinum.

Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud uirum impleset duodecim annos.

V. IDEM lib. III. ad Sabinum.

Mulierem absenti per literas eius, uel per nuncium posse nubere placuit, si in domum eius deduceretur: eam uero, quæ abesset, ex literis uel nuncio deduci à marito non posse. deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum: quasi in domiciliū matrimonij.

VI. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Deniq; Cinna scribit: eum, qui absentem accepisset uxorem, dein de rediens à coena iuxta Tyberim perisset: ab uxore lugendū, repositum esse.

VII. PAVLVS lib. I. ad L. Iuliam.

Idcirco potest fieri, ut in hoc casu aliqua uirgo, & dotem, & de dote habeat actionem.

VIII. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Libertinus libertinam matrem aut sororem uxorem ducere non potest: quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

IX. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Si nepos uxorem uelit ducere auo furente: omnimodo patris auctoritas erit necessaria. Sed si pater furiat, auus sapiat: sufficit aui uoluntas. Is, cuius pater ab hostibus captus est (si non intra triennium reuertatur) uxorem ducere potest.

X. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

Si ita pater absit, ut ignoretur, ubi sit, & an sit: quid faciendum sit, merito dubitatur. Et si triennium effluxerit, postquam apertissime pa-

ter fuerit ignotus, ubi degat, & an superstes sit: non prohibentur liberi utriusq; sexus matrimonium uel nuptias legitimas contrahere.

XI. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

SI filius eius, qui apud hostes est, uel abest, ante triennium captiuitatis uel absentiae patris uxorem duxerit, uel si filia nupserit: puto recte matrimonium uel nuptias contrahi: dummodo eam filius ducat uxorem, uel filia tali nubat, ut eius conditionem certum sit patrem non repudiatum.

XII. VLP IANVS lib. XXVI. ad Sabinum.

SI qua mihi uxor fuit, deinde à me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogauit: non sunt nuptiae incestae. Inter me & sponsam patris mei nuptiae non possunt contrahi: quoniam nouerca mea proprie non dicitur. Sed & per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit: quamuis nurus non proprie dicitur. Si uxor mea post diuortium alij nupserit, & filiam susceperit: putat Iulianus hanc quidem priuignam non esse, uerum nuptijs eius abstinendum. Adoptiuae sororis filiam possum uxorem ducere. cognata enim mea non est filia eius: quia auunculus nemo fit per adoptionem: & haec demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae sunt, id est, quae agnatorum ius habent. pari ratione & sororem patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

XIII. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

SI patrona tam ignobilis sit, ut ei honestae sint, uel liberi sui nuptiae officio iudicis super hoc cognoscentis, haec prohiberi non debent.

XIIII. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

ADoptius filius si emancipetur: eam, quae patris adoptiui uxor fuit, ducere non potest: quia nouercae locum habet. Item si quis filium adoptauerit: uxorem eiusdem, quae nurus loco est, ne quidem post emancipationem filij uxorem ducere potest: quoniam aliquando nurus eius fuit. Seruiles quoque cognationes hoc iure obseruandae sunt. Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem. tantumdem iuris est & in sorore & sororis filia. Idem est contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere: & si ex seruitute manumissi sint, & dubitetur patrem eum esse. Vnde nec uulgo quæsitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere: quoniam in contrahendis matrimonijs naturale ius & pudor inspiciendus est. contra pudorem autem est, filiam suam uxorem ducere. Idem tamen quod in seruilibus cognationibus constitutum est, & in seruilibus adfinitatibus seruandum est: ueluti, ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi nouercam, non possim ducere: & contra, eam, quae in contubernio filij fuerit, patrem quasi nurum non ducere.

ducere. æque nec matrem eius, quam quis in seruitute uxorem habuit, quasi socrum. cum enim cognatio seruilis intelligitur: quare non & ad finitas intelligatur? Sed in re dubia rectius & modestius est, huiusmodi nuptijs abstinere. Nunc uideamus, quomodo nouerca & priuigna, & socrus, & nurus intelligantur: ut sciamus, quas nō liceat ducere. Quiddam nouercam per se patris uxorem, & nurum filij uxorem, & priuignā uxoris ex alio marito filiā intelligunt. sed (quo ad hanc causam) uerius est, nec aui uxorem, nec proau duci posse. & duas ergo uel plures nouercas ducere non poterit. nec mirum. nam & is, qui adoptiuus est, nec naturalis patris, nec adoptiui uxorem ducere potest. & si plures uxores pater adoptiuus habuit, nullam earum ducere possum. Itaq; socrus appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed & auiæ & proauia intelligitur: ut nullam earum ducere possim. Nurus quoq; appellatione non tantum uxor filij, sed & nepotis, & pronepotis continetur: licet quidam has pronurus appellent. Priuigna quoq; non solum ea mihi intelligitur, quæ uxoris meæ filia est, sed & neptis, & pneptis: ut nullam earum ducere possim. Item eius matrē, quam sponfam habui, nō posse me uxore ducere, Augustus interpretatus est. fuisse enim eā socrū.

XV. PAPINIANVS lib. IIII. responsorum.

VXorem quondā priuigni coniungi matrimonio uitrici nō oportet: nec in matrimonium nouercā ei conuenire, qui priuignæ maritus fuit.

XVI. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

ORatione diui Marci cauet, ut si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent. quam & senatusconsultum secutum est. Ne pote uxorem ducente, & filius consentire debet. neptis uero si nubat: uoluntas & autoritas aui sufficit. Furor matrimonium contrahi non finit: quia consensu opus est. sed recte contractum non impedit.

XVII. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

PER adoptionem quæ sita fraternitas eō usq; impedit nuptias, donec nec manet adoptio. Ideoq; eam, quam pater meus adoptauit, & emancipauit, poterō uxorem ducere. Aequè & si me emancipato, illā in potestate retinuerit: poterimus iungi matrimonio. Itaq; uolenti generum adoptare: suadetur, ut filiam emancipet. Similiter suadetur ei, qui nurū uelit adoptare, ut emancipet filium. Amitam quoq; & materterā, item magnam quoq; amitam, & materteram magnam prohibemur uxore ducere: quamuis magna amita & matertera quarto gradu sint. Vtiq; autem amitam & amitam magnā prohibemur uxorem ducere: & si per adoptionem nobis coniunctæ sunt.

XVIII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Nuptiæ inter easdem personas (nisi uolentibus parentibus) renouatæ, iustæ non habentur.

Martia

XIX. MARTIANVS lib. XVI. institutionum, cap. 53. legis Iulie.

Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibent uxorem ducere, uel nubere: uel qui dotem dare non uolunt: ex constitutione diuorū Seueri & Antonini per pconsules præsidēsque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare, & dotare. prohibere autem uidetur, & qui conditionem non quærit.

XX. PAVLVS lib. singulari ad orationē D. Seueri & Commodi.

Sciendum est, ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla, san non: quia officium eius in administratione negotiorum constat. & D. Seuerus & Antoninus rescripserūt in hæc uerba. ad officiū curatoris administratio rerū pupillæ pertinet: nubere aut suo arbitrio potest.

XXI. TERENCEVS CLEMENS lib. III. ad L. Iuliā & Papiā.

Non cogitur filiusfamilias uxorem ducere.

XXII. CELSVS lib. XV. digestorum.

Si patre cogente ducit uxore, quam non duceret, si sui arbitrij esset: contraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur. maluisse enim hoc uidetur.

XXIII. IDEM lib. XXX. digestorum.

Lege Papia cauet, omnibus ingenuis, præter senatores, eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.

XXIII. MODESTINVS lib. I. regularum.

In liberæ mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intelligendæ sunt: si non corpore quæstum fecerit.

XXV. IDEM lib. II. regularum.

Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest, & susceptus filius hæres ei erit.

XXVI. IDEM lib. V. responsorum.

Reas adulterij factas, nec ante damnationem, uiuente marito, uxores duci posse.

XXVII. VLPIANVS lib. III. ad L. Iuliā & Papiam.

Si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxore: quamuis interim uxor non sit: attamen in ea conditione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

XXVIII. MARTIANVS lib. X. institutionum.

Inuitam libertam uxorem ducere patronus non potest.

XXIX. VLPIANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Quod & Ateius Capito* cōsulatu suo ferē decreuisse. hoc tñ ita obseruandū est: nisi patronus ideo eā manumiserit, ut uxore eā ducat. *aliās. cōsult9 ferē

XXX. CAIVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Simulatæ nuptiæ nullius momenti sunt.

XXXI. VLP IANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Si senatori indulgentia principis fuerit permiffum, libertinā iuftam uxorem habere: poteft iufta uxor effe.

XXXII. MARCELLVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

Sciendum eft, libertinum, qui fe ingenuo dedit adrogandum: quamuis in eius familia ingenui iura fit confecutus: ut libertinum tamen a senatorijs nuptijs repellendum effe.

XXXIII. IDEM lib. III. ad L. Iuliam Papiam.

Pleriq; opinantur, cum eadem mulier ad eundem uirum reuertatur, id matrimonium idem effe. quibus adfentior: fi non multo tempore interposito, reconciliati fuerint: nec inter moras aut illa alij nupferit, aut is aliam duxerit: maxime fi nec dotem uir reddiderit.

XXXIII. PAPINIANVS lib. III. refponforum.

Generali mandatu quarendi mariti, filiaſfamilias nō fieri nuptias, rationis eft. itaq; perſonam eius patri demonſtrari, qui matrimonio conſenſit, ut nuptiæ contrahantur, neceſſe eft. Ream adulteriij, quam uir iure mariti poſtulauit, non prohibetur poſt abolitionem de nouo uxorem ducere. Sed & ſi non iure mariti ream poſtulauit: iure cōtractum matrimonium uidebitur. Inter priuignos contrahi nuptiæ poſſunt: & ſi fratrem communem ex nouo parentum matrimonio ſuſceptum habeant. Filiam ſenatoris, nuptias libertini ſecutam, patris caſus non facit uxorem. Nam quæſita dignitas liberis propter crimen patris auferenda non eft.

XXXV. IDEM lib. VI. refponſorum.

Filiusfamilias miles matrimoniū ſine patris uoluntate nō cōtrahit.

XXXVI. PAVLVS lib. V. quæſtionum.

Tutor uel curator pupillam uel adultam ducere non poteſt: niſi à patre deſponſa, deſtinata uē teſtamento, nominata conditione nuptijs, ſecuta fuerit.

XXXVII. IDEM lib. VII. refponſorum.

Libertū curatoris puellæ prohiberi oportet uxorem eandē ducere.

XXXVIII. IDEM lib. II. ſententiarum.

Si quis officium in aliqua prouincia adminiſtrat: inde oriūdā, uel ſibi domicilium habentem, uxorem ducere nō poteſt, quamuis ſpōſare non prohibeatur: ita ſcilicet, ut ſi poſt officium deſiſtitum mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, arris tantūmodo red- ditis, quas acceperat. Veterem ſpōſam in prouincia, quam quis ad- miniſtrat, uxorem ducere poteſt, & dos data non ſit caduca. Qui in prouincia aliquid adminiſtrat, in ea prouincia filias ſuas in matrimoni- um collocare, & dotem conſtituere non prohibetur.

Idem

XXXIX. IDEM lib. VI. ad Plautum.

Sororis proneptem non possum ducere uxorem: quoniam parentis ei loco sum. Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit: incestum dicitur committere.

XL. POMPONIUS lib. III. ex Plautio.

Aristo respondit, priuignæ filiam non magis uxorem ducere posse, quam ipsam priuignam.

XLI. MARCELLVS lib. XXVI. digestorum.

Probrum intelligitur & in his mulieribus esse, quæ turpiter uenerent, uulgoque quæstum facerent, etiam si non palam. Et si quæ se in concubinatû alterius, quam patroni tradidisset: matrisfamilias honestatem non habuisse eam dico.

XLII. MODESTINVS lib. singulari de ritu nuptiarû.

Semper in coniunctionibus, non solum quid liceat, considerandum est: sed & quod honestum est. Si senatoris filia, neptis, proneptis, libertino uel qui artem ludicram exercuerit, cuiusue pater, materne id fecerit, nupserit: nuptiæ non erunt.

XLIII. VLPIANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

PALAM QVAESTVM FACERE, dicimus non tantû eam, quæ in lupanario se prostituit: uerum etiam si qua (ut solet) in taberna, caupona, uel aliâs pudori suo non parcit. PALAM autem sic accipimus, passim, hoc est sine delectu: non si qua adulteris uel stupratoribus se committit, sed quæ uicem prostitutæ sustinet. Item quæ cum uno & altero se, pecunia accepta, commiscuit: nō uidetur palam corpore quæstum facere. Rectissime tamen Octauenus ait. etiâ eâ, quæ sine quæstu palam se prostituerit, debuisse his cōnumerari. Non solum autem ea, quæ facit: uerum ea quoque, quæ fecit, & facere desijt, lege notatur. neque enim aboletur turpitudine, quæ postea intermissa est. Non est ignoscendû ei, quæ obtentu paupertatis turpissimam uitam egit. Lenocinium facere non minus est, quam corpore quæstum exercere. Lenâ accipiemus & eam, quæ alterius nomine hoc uitæ genus exercet. Si qua cauponam exercens, in ea quæstuarîa corpora habet (ut multæ adsolent, sub prætextu instrumenti cauponarij prostitutas mulieres habere) dicendum, hanc quoque lenæ appellatione contineri. Senatus censuit, non conueniens esse ulli senatori, ducere uxorem aut retinere damnatam publico iudicio, quo cuilibet ex populo experiri licet: nisi si cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. Si qua calumniæ nomine in iudicio damnata sit ex causâ publici iudicij: sed & quæ præuagationis causâ damnata sit: publico iudicio condemnata esse non uidetur.

detur. Quæ in adulterio depræhensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterij damnata esse proponatur: non tantum, quia depræhensa est, erit notata: sed & quia publico iudicio damnata est. At si non sit depræhensa, damnata aut: idcirco notatur, quia publico iudicio damnata est. Si depræhensa quidē sit, damnata autem non sit: notata erit. Ego puto, & si absoluta sit post depræhensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia uerū est, eam in adulterio depræhensam: quia factum lex, non sententia notat. Non adiicitur hic, uti in lege Iulia de adulterijs, à quo, uel ubi depræhensa sit. Proinde siue maritus, siue quis alius depræhēdisse proponatur: uidetur notata. Sed & si non in domo mariti, uel patris sui depræhensa sit, erit notata secundum uerba legis.

XLIIII. PAVLVVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

LEge Iulia ita cauetur. QVI SENATOR EST, QVI VE FILIVS, NE POS VE EX FILIO, PRONEPOS VE EX EIVS FILIO NATVS CVIVS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM SPONSAM, VXOREM VE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVAE IPSA, CVIVS VE PATER MATER VE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT. NE VE SENATORIS FILIA, NEPTIS VE EX FILIO, PRONEPTIS VE EX NEPOTE, EX FILIO NATO, NATA: LIBERTINO, EI VE, QVI IPSE, CVIVS VE PATER, MATER VE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT: SPONSA NVPTA VE SCIENS DOLO MALO ESTO: NE VE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREM VE EAM HABETO. Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere, eam uē, cuius pater mater uē artem ludicram fecerit: item libertinus senatoris filiam ducere. Non autem obest, auum & auiam artem ludicram fecisse: nec distinguitur, an pater in potestate habeat filiam, nec ne. Tamen iustum patrem intelligendum Octavianus ait: matrem, etiam si uulgo conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater, an adoptiuus. sed an & is noceat, qui ante, quā adoptaret, artem ludicram fecerit: atq; si naturalis pater, ante quā filia nasceretur, fecerit? Et si huius notæ homo adoptauerit, deinde emancipauerit: an nō possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariā legis sententiam esse Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur. Si postea ingenuæ uxoris pater mater uē, artem ludicram facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honestæ contrariæ sint, & forte iam liberi procreati sint. Planē si ipsa artē ludicram facere cœperit: utiq; dimittēda erit. Eas quoq; quas ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, senatores non ducent.

XLV. VLP IANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

In eo

IN eo iure, quo dicitur, INVITO PATRONO LIBERTAM, QUAE EI INVPTA EST, ALII NVBERE NON POSSE: patronum accipimus (ut rescripto Imperatoris nostri & diui Seueri patris eius continetur) & eum, qui ea lege emit, ut manumittat: quia manumissa liberta emptoris habetur. Qui autem iurauit se patronum, hoc idem nō habebit. nec is quidem debet habere, qui non suis numis comparauit. Planē si filius familias miles esse proponatur: nō dubitamus, si castrensis peculij ancillam manumiserit, competere ei hoc ius est enim patronus secundum constitutiones, nec patri eius hoc ius competit. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet. & ideo si inuito patrono nunciū sponsa liberta remiserit: cum alio connubiū habet. Deinde ait lex. INVITO PATRONO. INVITVM accipere debemus eum, qui non consensit ad diuortium. Idcirco neq; à furioso diuertendo, soluit se huius legis necessitate: nec si ab ignorante diuerterit. rectius enim hic inuitus dicitur, quā qui dissentit. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur: uereor, ne possit ista connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et quidem Iuliani sententia probatur dicentis, non habituram connubium. putat enim Iulianus, durare eius libertæ matrimonium etiam in captiuitate, propter patroni reuerentiam. Certe si in aliam seruitutem patronus sit deductus: proculdubio dissolutum matrimonium est.

XLVI. CAIVS lib. IX. ad L. Iuliam & Papiam.

Illud dubitationis est, an etiam qui communem libertam uxorem duxerit, ad hoc ius admittatur. Iabolenus negauit: quia non proprio uideatur eius liberta, quæ etiam alterius sit. Alijs contra uisum est: quia libertam eius esse negari nō possit, licet alterius quoq; sit liberta. quam sententiam pleriq; recte probauerunt.

XLVII. PAVLVS lib. II. ad L. Iuliam & Papiam.

Senatoris filia, quæ corpore quæstum, uel artem ludicram fecerit, Saut iudicio publico damnata fuerit: impune libertino nubit. nec enim honos ei seruatur, quæ se in tantum scelus deduxerit.

XLVIII. TERENCEVS CLEMENS lib. VIII. ad L. Iuliam & Papiam.

Filio patroni in libertam paternam, eandemq; uxorem idem iuris, quod ipsi patrono daret, ex sententia legis accommodatur. Idemq; dicendum erit, & si alterius patroni filius uiuo altero libertam eorum uxorem duxerit. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit: placet, quia contra legem maritus est, non habere eū hoc legis beneficium. Si uni ex filijs adsignatam, alter uxorem duxerit: nō idem ius, quod patrono tribuendū. nihil enī iuris habebit: quia senatus omne ius libertorū adsignatorū ad eū transtulit, cui id pater tribuit.

o Marcel

XLIX. MARCELLVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

Obseruandum est, quod inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. At contra, antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas ipsi, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

L. IDEM lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Proxime constitutum dicitur, ut cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit: liceat libertam inuito eo nuptias contrahere. Puto: quia non erat ferendus is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem praestitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.

LI. LICINIUS RVFINVS lib. I. regularum.

Matrimonij causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest, quam a quo manumissa est: nisi patronus matrimonio eius renunciauerit. Si autem filiusfamilias matrimonij causa iussu patris ancillam manumiserit: Iulianus putat, perinde illam haberi, atque si a patre eius manumissa esset. & ideo potest eam uxorem ducere.

LII. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

Incestae nuptiae neque dotem habent: & ideo quod perceptum est (licet fructuum nomine) auferetur.

LIII. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

Nuptiae consistere non possunt inter eas personas, quae in numero parentum liberorumue sunt: siue proximi, siue ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

LIIII. SCAEVOLA lib. I. regularum.

Et nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an uero non. nam & uulgo quaesitam sororem quis uetatur uxorem ducere.

LV. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

Qui etiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptisue esse coeperit: in tantum, ut & si per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. Patris adoptiui mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum: scilicet si in familia eius sim. alioquin, si emancipatus fuero ab eo: sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet, quia post emancipationem extraneus intelligor.

LVI. VLPIANVS lib. IIII. disputationum.

Etiam si concubinam quis habuit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

LVII. MARTIANVS lib. II. institutionum.

Qui in provincia officium aliquod gerit: prohibetur etiam sentire

sentire filio suo uxorem ducenti.

LVIII. PAPINIANI lib. *fin. de adulterijs* MARTIANVS notat.

Diuis Marcus & Lucius imperatores Flauiae Tertyllae per Menso-
rem libertum ita rescripserunt. Mouemur & temporis diuturni-
tate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia
tua collocata es, & numero liberorū uestrorum: idcirco cū hāc omnia
in unum concurrant, confirmamus statum liberorum uestrorū in eo
matrimonio quā sitorum, quod ante annos quadraginta contractum
est, perinde atq; si legitime concepti fuissent.

LIX. MARTIANVS lib. *III. regularum*.

Ad iuo Pio rescriptum est. si libertina senatorem deceperit, quasi
ingenua, & ei nupta est: ad exemplum praetorij edicti dandam in
eam actionem: quia ex dote nullum lucrum habet, quā nulla est.

LX. PAVLVVS lib. *singulari de adsignatione libertinorū*.

Senatusconsulto, quo cautum est, ne tutor pupillam, uel filio suo,
uel sibi nuptum collocet: etiam nepos significatur.

LXI. IDEM lib. *singulari ad orationē D. Antonini & Commodi*.

Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelae ad eum perti-
neat: an sententia orationis contineatur? ueluti si pupilla ab hosti-
bus capta fuerit, aut falsis allegationibus à tutela se excusauerit, aut ex
sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. Et dicendum est,
hos quoq; ad senatusconsultum pertinere. nam & huiusmodi pericu-
lum in numerum trium tutelarū computari comprobatum est. Sed
si propter alterius personam periculum ad eum peruenit: uideamus,
ne extra sententiam senatusconsulti sit. ueluti si magistratus in tutelae
periculum inciderit, uel fideiusserit quis pro tutore, uel curatore, quia
nec in numerum trium tutelarum hāc imputantur: consequens est &
hoc probare. Quid ergo si honoris causa tutor datus sit: quatinus
nec huiusmodi tutela in numerum cōputatur, nunquid idem sit? sed
ratio in contrarium ducit: quod dictum est, honorarium tutorem peri-
culum solere pati, si male passus sit administrari tutelam. Quin autē
ille, qui cum datus est tutor, cessat in administratione, pertineat ad ora-
tionē, non est dubitandū: quia perinde tenetur ex sacris constitutioni-
bus, atq; si gessisset. Quid ergo, si cum se uellet excusare aliquo titu-
lo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fue-
rit dilatum, & inter moras pupilla adoleuerit: an ad senatusconsultum
pertineat? Quāstio in eo est, an post pubertatem officio finito excusa-
tionem eius recipi oporteat? nam si recipiatur, & excusauerit: impune
poreft ducere. si uero non debeat recipi post officium finitum: non re-
cte ducit. Et ait Papinianus libro quinto responsorum, officio finito ex-
o ij cusa-

cufationem recipi non oportere. & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. Sed mihi hoc nequaquam placet. iniquū est enim propter dilationem, quæ forte non dolo, sed ex necessitate contigit, nō excusari, uel nuptias impediri excufatione percepta. Quamuis uerbis orationis cautum est, ne uxorē tutor pupillam suam ducat: tamen intelligendū est, ne desponderi quidem posse. Nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerunq; ne quidē desponderi potest. nam quæ duci potest: iure despondetur. Quid ergo, si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicite, posteaq; emancipatus fuerit? credendū est de adoptiuo emancipatis senatū non sensisse: quia post emancipationē in totū adoptiuæ familiæ obliuiscuntur. Naturales liberi, licet in adoptionē dati fuerint, senatuscōsulto continentur. Quid ergo, si tutor datus puocauit, & postea hæres eius uictus est? præteriti temporis periculū præstare debet, an uero si filij hæres fuit, & uictus est, ad orationē pertineat? & consequens est hoc probare: quoniā rationem debet reddere.

LXII. PAPINIANVS lib. XXXII. *questionum.*

DOte propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessarijs, quæ dotem ipso iure minuere solent: quod iudicio de dote redditurus esset maritus, soluere debet.

LXIII. IDEM lib. IIII. *responsorum.*

Quanquam in arbitrio matris pater esse uoluit, cui nuptum filia cōmunis collocaretur: frustra tamen ab ea tutor datus eligitur. Neq; enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cū ideo maxime matrem prætulit, ne filia nuptias tutori committeret. Mulier liberto uiri ac patroni sui mala ratione coniungitur. Tutor, qui rationes curatoris reddidit, pupillam suam ante constitutum tempus ætatis eius uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factā, potest.

LXIIII. IDEM lib. II. *definitionum.*

Præfectus cohortis, uel equitum, aut tribunus, si contra interdictū eius provinciae duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit. quæ species pupillæ comparanda est: cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoq; si uirgo nupserit, non sit auferendum, quod testamento relictum est, deliberari potest. exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est, potest mulier cōsequi: pecuniam tamen in dotem datam mulieris hæredi restitui necesse est.

LXV. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

Libertum, eundemq; tutorem pupillæ, eò quod in matrimonium collocata ipsa tutori suo uel filio eius esset: senatus relegendū censuit. Senatusconsulti, quo prohibentur tutores & filij eorum pupillas suas ducere: puto hæredem quoq; tutoris extraneum sententia adpræ-

prehendi: eum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne puellæ in re familiaris circumscribant ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonio.

LXVI. PAVLVS lib. V. *responsorum.*

EOS, qui in patria sua militarent, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere: idque etiam quibusdam mandatis contineri. Idem respondi mihi placere, & si contra mandata contractum sit matrimonium in prouincia: tamen post depositum officium, si in eadem uoluntate perseveraret, iustas nuptias effici: & ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio, legitimos esse.

LXVII. IDEM lib. II. *sententiarum.*

NON est matrimonium, si tutor uel curator pupillam suam intra uicesimum & septimum annum non desponsatam à patre, neque testamento destinatam ducat uxorem, uel eam filio suo iungat. quo facto uterque infamatur, & pro dignitate pupillæ extra ordinem coercetur. nec interest, filius sui iuris, an in patris potestate sit tutoris curatorisue.

Libertum eam pupillam, cuius patronus res administrat, uxorem ducere, satis inciuile est.

LXVIII. TRIPHONINVS lib. IX. *disputationum.*

NON solum uiuo tutore, sed & post mortem eius filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cuius tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interesse, exstiterit ei hæres filius, an abstinuerit pater na hæreditate: an nec hæres fuerit, forte exhæredatus, aut præteritus, uel emancipatus. Nam fieri potest, ut per fraudem in eum collata bona patris propter tutelam, reuocari oporteat. De uno dubitari potest. si auus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ: an nepoti ex altero filio eam collocare possit, siue emancipato, siue manenti in potestate: quia paris affectionis causa suspicionem fraudis amouet. Sed & si senatusconsultum stricto iure contra omnes tutores nititur: attamen summæ affectionis auitæ intuitu, huiusmodi nuptiæ cõcedendæ sunt.

Sed & si filiusfamilias tutor puellæ uel curator fuit: puto magis, patri eius non oportere eam nubere. Nūquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate? Sed uideamus, si Titij filius duxerit uxorem eam, quæ tua pupilla fuit, deinde Titium uel filium eius adoptaueris, an permittantur nuptiæ, ut in genero adoptato dictum est: an adoptio impediatur? quod magis dicendum est. Et si curator, dum gerit curam, adoptauerit maritum eius puellæ, cuius curator est: idem iuris est. Nā finita iam tutela, & nupta puella alij: uereor, ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelæ

o iij reddend

reddendæ cohibeatur: quam causam prohibitionis nuptiarum cōtrahendarum oratio diui Marci continet. Et si quidem curator uentri bonisq; datus sit: prohibitionem eiusdem senatusconsultum inducit. nam & hic debet rationem reddere. nec spacium administrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore discrimen maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum est.

Si pupillæ tutelam Titius administrauerit, uel curator negotia gesserit, eaq; nondum recepta ratione decesserit, filia hærede relicta: quæretur, an eam filio suo Titius posset collocare in matrimonium: dixi posset: quia ratio hæreditaria esset, & sic simplex debitum. alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohiberetur sibi filioq; suo coniungere. Sed & is, qui pupillā abstinet bonis patris sui, rationem eius rei præstare debet. & sic fieri potest, ut & si inconsultus hoc fecerit: hoc nomine condemnari debeat. Sed & si optimo consilio usus sit, auxilio prætorie iurisdictionis, quia non soluendo pater eius decesserat: nihilominus tamen (quia in iudicio hoc probari oportet) impediuntur nuptiæ. Nam & qui bene tutelam & ex fide administrauit: nihilominus prohibetur.

LXIX. PAVLVVS lib. sing. ad Senatusconsultū *Iulianum.

Iu regentium incestū committit, qui ex gradu ascendentiū uel descendentiū uxorem duxerit. Qui uero ex latere eam duxerit, quæ uetatur: uel ad finem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, leuius: si uero clam hoc cōmiserit, grauius punitur. Cuius diuersitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non bene cōtrahitur: quod palam delinquentes, ut errantes maiore poena excusantur: clam committentes, ut contumaces plestuntur.

DE IVRE DOTIVM.

Tit. III.

PAVLVS lib. IX. ad Sabinum.

Otis causa perpetua est, cum uoto eius, qui dat, ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

II. IDEM lib. LXII. ad edictum.

Reipublicæ interest mulieres dotes saluas habere, propter quas nubere possint.

III. VLPIANVS lib. LXIII. ad edictum.

DOtis appellatio nō refertur ad ea matrimonia, quæ consistere nō possunt. neq; enim dos sine matrimonio esse potest. ubicunq; igitur matrimonij nomen non est, nec dos est.

IIII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

SI proprietati nudæ in dotem datæ ususfructus accesserit: incrementum uidetur dotis, non alia dos: quæadmodum si quid alluuiione accessisset.

V. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

Profecticia dos est, quæ à patre uel parente profecta est, de bonis eius uel facto eius. Siue igitur parens dedit dotem, siue procurator eius, siue iussit alium dare, siue cum quis dedisset negocium eius gerens, parens ratum habuit: profecticia dos est. Quid si quis patri donaturus, dotem dedit? Marcellus libro sexto digestorum scripsit, hæc quoque à patre profectam esse. & est uerum. Sed & si curator furiosi, uel prodigi, uel cuiusuis alterius dotem dederit: similiter dicemus, dotem profecticiam esse. Sed & si proponas prætorem, uel præsidem decreuisse, quantum ex bonis patris ab hostibus capti, aut à latronibus oppressi filia in dotem detur: habetur ea quoque profecticia. Si pater repudiauerit hereditatem dotis constituendæ causa: forte quod maritus erat substitutus, aut quia potuit ab intestato hereditatem uindicare: dotem profecticiam non esse, Iulianus ait. Sed & si legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendæ causa: Iulianus probat, non esse profectum id de bonis patris: quia nihil erogauit de suo pater, sed nec adquisiuit. Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittente fideiusserit, & quasi fideiussor soluerit: Neratius ait, non esse profecticiam dotem: quamuis pater seruare à reo id, quod soluit, non possit. Sed si pater dotem promisit, & fideiussorem uel reum pro se dedit: ego puto, profecticiam esse dotem. sufficit enim, quod pater sit obligatus, siue reo, siue fideiussori. Si filiusfamilias mutuatus pecuniam, creditorem delegauit, ut daret pro filia dotem: uel etià ipse accepit, & dedit: uideri dotem ab auo profectam, Neratius ait hactenus, quatenus auus esset dotaturus neptem suam. id enim in rem aui uideri uersum. Si quis certam quantitatem patri donauit, ita ut hæc pro filia daret: non esse profecticiam, Iulianus libro decimo septimo digestorum scribit. obstrictus est enim, ut det: aut si non dederit, conditione tenetur. Hoc & in matre iuris esse ait, si forte sub ea conditione uxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret: nec uideri uxorem marito donasse. Rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio iure ciuili. non enim hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat. denique si non dederit, conditione tenetur. esse igitur dotem istam aduenticiam, Iulianus ait, & ita utimur. Si filiusfamilias dotem promiserit, & sui iuris factus dederit: profecticiam esse dotem constat. non enim pro hereditate patris æs alienum soluit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exonerauit. Si pater pro filia emancipata dotem dederit: profecticiam nihilominus dotem esse,

esse, nemini dubiū est: quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem pfecticiam facit. Sed ita demum, si ut parens dederit. ceterum si cum deberet filiæ, uoluntate eius dedit: aduenticia dos est. Papinianus libro decimo quæstionum ait. cum pater curator suæ filiæ iuris sui effectæ dotem pro ea constituisset: magis eum quasi patrem id, quam quasi curatorem fecisse uideri. Adoptium quoq; patrem, si ipse dotem dederit, habere eius repetitionem, Iulianus ait. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater hæres exstiterit: Iulianus distinguit. interesse, ante nuptias pater hæres exstiterit, & dotē dederit, an postea. si ante: uideri dotem ab eo profectam. potuisse enim nuncium remittendo resoluerē dotem. quod si post nuptias: non esse profecticiam.

VI. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

IVre succursum est patri, ut filia amissa solaciū loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta: ne & filiæ amissæ, & pecuniæ damnum sentiret. Si pater alienum fundum bona fide emptum in dotem dederit: ab ipso profectus intelligitur. Si in dote danda circumuentus sit alteruter: & maiori annis uiginti quinque succurrendum est: quia bono & æquo non conuenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

VII. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

DOtis fructus ad maritū pertinere debere, æquitas suggerit. cum enim ipsa onera matrimonij subeat: æquum est eum etiam fructus percipere. Si fructus constante matrimonio percepti sint: dotis non erunt. si uero ante nuptias percepti fuerint: in dotem conuertentur, nisi forte inter maritum futurum & destinatam uxore aliud conuenit. tunc enim quasi donatione facta fructus non redduntur. Si usus fructus in dotem datus sit: uideamus, utrū fructus reddendi sint, nec ne. Et Celsus libro decimo digestorū ait, interesse, quid acti sit: & nisi appareat aliud actū, putare se ius ipsum in dotē esse, non etiam fructus, qui percipiuntur. Si res in dotem dentur: puto in bonis mariti fieri, accessionemq; temporis marito ex persona mulieris concedendam. Fiant autem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo si ante matrimonium? si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant: efficiuntur eius. Enimuero si hac conditione dederit, ut tunc efficiantur, cum nupsierit: sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum secutæ fuerint nuptiæ. Promde si forte nuptiæ non sequantur, nuncio remisso: si quidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant: condicere eas debet, remisso nūcio. Enimuero si sic dederit, ut secutis nuptijs incipiant esse: nuncio remisso, statim eas uindicabit. Sed ante nuncium remissum si uindi

uindicabit: exceptio poterit nocere uindicanti aut doli, aut in factum. doti enim destinata non debebunt uindicari.

VIII. CALLISTRATVS lib. II. *questionum.*

Sed nisi euidēter hoc factum fuerit: credendum est hoc agi, ut statim res sponsi fiant: & nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

IX. VLP IANVS lib. XXXI. *ad Sabinum.*

Si ego Seia res dederō, ut ipsa suo nomine in dotem det: efficiuntur eius, licet non in dotem sint datæ. sed cōdictione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, siquidem ante nuptias: interest, qua conditione dedi: utrum, ut statim fiant accipientis, an secutis nuptiis. et si statim: nuncio remisso cōdicam. sin uero non statim: potero uindicare, quia meæ res sunt. Quare si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonij interdictionem: ex posteriore casu res meæ remanebunt. Si res aliæ cui tradidero, ut nuptiis secutis dotis efficiantur, & ante nuptias decessero: an secutis nuptiis dotis esse incipiant? Et uereor, ne nō possint in dominio eius effici, cui datæ sunt: & quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit: & quia pendet donatio in diem nuptiarum, & cum conditio nuptiarum sequitur, iam hæredis dominium est, à quo discedere non posse rerum dominium inuito eo fatendum est. Sed benignius est, fauore dotium, necessitatem imponi hæredi consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, uel absit, etiā nolente uel absente eo, dominium ad maritum ipso iure transferri, ne mulier indotata sit. Dotis autē causa data accipere debemus ea, quæ in dotē dantur. Cæterum si res dent in ea, quæ Græci *τογάριον* dicūt, quæq; Galli peculium appellant: uideamus, an statim efficiantur mariti. Et putem, si sic dentur, ut fiant, effici mariti: & cum distractum fuerit matrimonium, non uindicari oportere, sed condici, nec dotis actione peti, ut diuus Marcus imperator noster cum patre rescriptit. Planè si rerū libellus marito detur, ut Romæ uulgo fieri uidemus: (nā mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neq; in dotem dat: in libellum solet conferre, eumq; libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit: & uelut chirographum eius uxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum eius se intulisse) hæ igitur res, an mariti fiant, uideamus. Et non puto, non quod ei non tradantur. quid enim interest, inferantur uolente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia nō putem hoc agi inter uirum & uxore, ut dominium ad eum transferatur: sed magis, ut certum sit in domum eius illata, ne si quandoq; separatio fiat, negetur. Et quia plerunq; custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint: uidebimus, harum rerum nomine (si non reddantur) utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier

agere possit. Et si custodia marito committitur: depositi uel mandati agi poterit. si minus: agetur rerum amotarū, si animo amouendi maritus retineat: aut ad exhibendum, si non amouere eas adnissus sit.

X. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

Plerumque interest uiri, res non esse aestimatas: idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat: maxime si animalia in dotem accepta, rit, uel uestem, qua mulier utitur. eueniet enim, si aestimata sit, & ea mulier attriuerit, ut nihilominus maritus aestimationem earum praestet. Quoties igitur non aestimatae res in dotem dantur: & meliores & deteriores mulieri fiunt. Si praedijs inaeftimatis aliquid accesserit: hoc ad compendium mulieris pertinet. si aliquid decesserit: mulieris damnum est. Si serui sobolem ediderunt: mariti lucrum non est. sed foetus dotium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur. sic tamen, ut suppleri proprietatem prius oporteat: & submissis in locum mortuorum capitum adnatis, residuum maritus in fructum habeat: quia fructus dotis ad eum pertinent. Si ante matrimonium aestimatae res dotales sunt: haec aestimatio quasi sub conditione est. namque hanc habet conditionem, SI MATRIMONIUM FVERIT SECVTVM: secutis igitur nuptijs, aestimatio rerum perficitur, & fit uera uenditio. Inde quaeri potest, si ante nuptias mancipia aestimata deperierint, an mulieris damnum sit: & hoc consequens est dicere. nam cum sit condicionalis uenditio: pendente aut conditione, mors contingens exstinguat uenditionem: consequens est dicere, mulieri res periisse: quia nondum erat impleta uenditio. aestimatio enim uenditio est. Si res in dotem datae fuerint, quamuis aestimatae: uerum conuenerit, ut aut aestimatio, aut res praestentur: si quidem fuerit adiectum, VTRVM MULIER VOLET: ipsa eliget, utrum malit petere res, an aestimationem. Verum si ita fuerit adiectum, VTRVM MARITVS VOLET: aut omnino nihil de electione adiiciatur: electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an precium earum. Nam & cum illa aut illa res promittitur, rei electio est, utram praestet. Sed si res non existeret: aestimationem omnimodo maritus praestabit.

XI. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

Plane & deteriore factam reddere poterit.

XII. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

Si res aestimata post contractum matrimonium donationis causa adprobetur, nulla est aestimatio: quia nec res distrahi donationis causa potest, cum effectum inter uirum & uxorem non habeat. res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium: magis est, ut in matrimonij tempus collata ea donatio uideatur, atque ideo non ualeat. Si mulier

mulier se dicat circumuentam, minoris aestimasse (puta) seruum: si quidem in hoc circumuenta est, quod seruum dedit, non tantum in hoc, quod minoris aestimauit: in hoc actura est, ut seruus sibi restituatur. Enim uero si in aestimationis modo circumuenta est: erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem, an potius seruum praestet. & haec si seruus uiuit. quod si decesserit: Marcellus ait, aestimationem praestandam, non iustam, sed eam, quae facta est: quia boni consulere mulier debet, quod aestimatus fuerit. Caeterum si simpliciter dedisset: proculdubio periculo eius moreretur, non mariti. Idemque & in minore circumuenta Marcellus probat. Planè si emptorem habuit mulier iusti precij: tunc dicendum, iustam aestimationem praestandam. idque duntaxat minori annis praestandum, Marcellus scribit. Scaeuola autem in marito notat: si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam. & puto uerius, quod Scaeuola ait. Si cum marito debitoris mulier pacta sit, ut id quod debet, in dotem habeat: dotis actione scilicet eam agere posse existimo. licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit: sed tamen exceptionem habere potest.

XIII. MODESTINVS lib. singulari de differentia dotis.

Si mulier post diuortium, ante quam ex stipulatu de dote agat, ad eundem uirum fuerit reuersa: constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quod matrimonium durat.

XIIII. VLPIANVS lib. XXXIIII. ad edictum.

Si rem aestimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse defierit: actionem eam habere non puto.

XV. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Quod si per eam non stetisset: perinde precium auferet, ac si tradidisset: quia quod euenit, emptoris periculo est.

XVI. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Quoties res aestimata in dotem datur: euicta ea, uirum ex empto contra uxorem agere: & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei praestare oportet. quare & si duplici forte ad uirum peruenerit: id quoque ad mulierem redigetur. Quae sententia habet aequitatem: quia non simplex uenditio fit, sed dotis causa: nec debet maritus lucrari ex damno mulieris. sufficit enim maritum indemnem praestari, non etiam lucrum sentire.

XVII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

In rebus, dotalibus uirum praestare oportet, tam dolum, quam culpam: quia sui causa dotem accepit. sed etiam diligentiam praestabit, quam in suis rebus exhibet. Si re aestimata data, nuptiae secutae non sunt: uidendum est, quid repeti debeat: utrum res, an aestimatio?

p ij Sed

Sed id agi uidetur, ut ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. res igitur repeti debet, non pretium.

XVIII. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

SI mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum est, ut tantidem æstimata diuortio facto redderes: manere partum eorum apud te, Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerunt.

XIX. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

ETiam si alij iussu mariti dos detur: nihilominus maritus de dote obligatur,

XX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

IVlianus scribit, ualere talem stipulationem, CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI: quia & pacisci solet, ne ea uiua exhibeatur. quod non esse simile, accepi. aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque & Aristoni, & Neratio, & Pomponio placet.

XXI. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter causam dotis sit, constat habere in se conditionem hanc, SI NUP TIAE FVERINT SECVTAE: & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa conditio, si nuptiæ constant. quare si nuncius remittat: defecisse conditio stipulationis uidetur.

XXII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ET licet postea eidem nupserit: non conualescit stipulatio.

XXIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

QVia autem in stipulatione non est necessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem ducimus.

XXIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI filia familias nuptura ex peculio, cuius administrationem habebat, dote uiro dederit: deinde cum in eadem causa peculium eiusdem esset, diuortium fecerit: dos ei recte soluitur, quasi à quolibet peculiari debitore.

XXV. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est: PRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM TIBI DOTI ERVNT: secundum id, quod placuit rem pro re solui posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio dotium conuentione fieri potest.

XXVI. MODESTINVS lib. I. regularum.

ITa constante matrimonio permutari posse dotem dicimus, si hoc mulieri utile sit: ut pecunia in rem, aut ex re pecunia. idque probatum est.

XXVII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

QVod si fuerit factum: fundus, uel res dotalis efficitur.

Paulus

XXVIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Post nuptias pater non potest deteriorem causam filiae facere: quia nec reddi ei dos inuita filia potest.

XXIX. VLPIANVS.

Cum pater dotem pro filia promittit, & dotē legat: si quidem marito legat: uidendum est, an legatum ualeat. & non puto ualere. Nam cum creditori debitor legat id, quod debet: nullum legatum est. Quod si filiae legauit: ualeat legatum. dos enim ex promissione marito debetur, legatū filiae. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum: habebit utrunq; & dotem, quam maritus persecutus fuerit, & legatum ex causa legati. Quod si alterutrum uoluerit habere: si mulier legatū petat: opposita doli exceptione, non aliās cogetur ei haeres legatū soluere, quā si cauerit indemnem hoc nomine heredem futurū, aduersus maritum ex pmissione agentē. Sed si maritus agat: nihil de indēnitate cauere eū oportebit. Verum mulier post eum agens, exceptione repelletur: quia semel dos praestita est.

XXX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Dotem, quae in prius matrimonium data est, non aliter cōueriti in posterius matrimonium dicendum est, quā cum hoc agitur: dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur, aliud conuenisse.

XXXI. PAPINIANVS lib. IIII. responsorum.

Quod si non diuortii, sed iurgii fuit: dos eiusdē matrimonij manebit.

XXXII. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Si ex lapidicinis dotalis fundi lapides uel arbores, quae fructus non essent: siue superficiem aedificij dotalis uoluntate mulieris uendiderit: numi ex ea uenditione recepti, sunt dotis.

XXXIII. VLPIANVS lib. VI. ad Sabinum.

Si extraneus sit, qui dotem promisit, isq; defectus sit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non conuenerit: maxime si ex necessitate, non ex uoluntate dotem promiserat. Si tamē donauit: utcunq; parcendum marito, qui non praecipitauerit eum ad solutionem, qui donauerat: quēq; in id, quod facere posset, si cōuenisset, condēnauerit. hoc enim diuus Pius rescripsit: eos, qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos. Sed quid, si uel pater, uel ipsa promiserit? Iulianus quidem libro decimo sexto digestorū scribit, & si pater pmiserit, periculū respicere ad maritum. quod ferendum nō est. debet igitur mulieris esse periculū. nequaquā enim iudex ppicijs auribus audiet mulierē dicentem: cur patrem, qui de suo dotē pmisit, non iusserit ad solutionē? multominus, cur ipsam nō conuenerit? Recte itaq; Sabinus disposuit, ut diceret: quod pater, uel ipsa mulier pmisit,

uiri periculo non esse. quod debitor: uiri esse periculo. quod alius, scilicet donaturus: eius periculo esse, cui adquiratur. adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

XXXIII. IDEM lib. XXVII. ad Sabinum.

Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro adpendit. dein mortua est mater. si inscia inuitae uxore uir id aurum in dotem dedit: manet id aurum haeredis matris, uindicarique potest, & eo minorem uiro dotem datam esse placuit. sed quia res euicta est: marito competit aduersus socerum actio.

XXXV. IDEM lib. XXXIII. ad Sabinum.

Dotem à patre, uel à quouis alio promissam, si uir nouandi causa stipuletur: coepit uiri esse periculum, cum ante mulieris fuisset.

XXXVI. IDEM lib. XLVIII. ad Sabinum.

Debitor mulieris iussu eius pecuniam uiro expromisit. deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an si alia ex causa? Et uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest: utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit. (multum enim interesse uidetur) nam si secutis nuptiis id factum est, dote iam constituta: maritus accepto ferendo perdit dotem. si autem ante, quam nuptiae sequerentur: nihil uidetur dote constitutum esse.

XXXVII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Non enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiae secutae fuerint. nam si secutae non sunt: manet debitor mulieri obligatus.

XXXVIII. VLP IANVS lib. XLVIII. ad Sabinum.

Sane uidendum est, an marito mulier, quae iussit accepto fieri, obligetur. & putem obligari mandati actione: & hoc ipsum in dote conuerteri, quod mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur, re mulieri perire: consequens est. Nam si coeperit uelle de dote agere: ipsa secum debeat compensare iussum suum.

XXXIX. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Si serua seruo quasi dotem dederit: deinde constante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint, peculio eis non adempto, & in eadem coniunctione permanferint: ita res moderetur, ut si quae ex rebus corporalibus, uelut in dotem tempore seruitutis datis, exstiterint: uideantur ea tacite in dotem conuersa, ut eorum aestimatio mulieri debeatur. Si spadoni nupserit mulier: distinguendum arbitror, castratus fuerit, nec ne. ut in castrato dicas dotem non esse: in eo, qui castratus non est (quia est matrimonium) & dotem, & dotis exactionem esse.

XL. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Diuus

Divus Severus rescripsit Pontio Luciano in hæc uerba. Si mulier, quæ dotem dederat, post diuortium rursus in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quæ res agetur, secundum uoluntatem mulieris, quæ utiq; non indotata redire in matrimonium uoluit, partibus suis fungi, quasi renouata dote.

XLI. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Promittendo dotem omnes obligantur, cuiuscunq; sexus, conditionisq; sint. Sed si nuptiæ secutæ non fuerint: ex stipulatu agi non potest. magis enim res, quàm uerba intuenda sunt. Acceptilatione quoq; dos constituitur, cum debitori marito acceptò fertur dotis constituendæ causa. Si à debitore mulieris sub conditione dos promittatur, & postea, sed antequàm maritus petere posset, debitor soluendò esse deserit: magis periculum ad mulierem pertinere placet. nec enim uideri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigi nõ potuerit. Quod si iam tunc debitor, cum sub conditione promitteret, soluendo non fuerit: periculum uiri esse, quod sciens tale nomen secutus uideatur, quale in obligatione fuerit. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem hæredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promississet. cuius sententiam Iulianus quoq; probat. nec enim æquū esse ait, ut ei damnetur eius pecuniæ nomine, quæ ipsa debeat: & satis esse acceptilatione eam liberari.

XLII. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

Res in dotem datæ, quæ pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitriū suum distrahat: & quandoq; soluto matrimonio eiusdē generis & qualitatis alias restituat, uel ipse, uel hæres eius.

XLIII. VLPIANVS lib. III. disputationum.

Licet soleat dos per acceptilationem constitui: si tamen ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec nuptiæ secutæ sint: Scæuola ait, matrimonij causa acceptilationem interpositam non secutis nuptijs nullam esse: atq; ideo suo loco manere obligationem, quæ sententia uera est. Quoties autem extraneus acceptò fert debitori dotis constituendæ causa: si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint: liberatio non sequetur, nisi forte sic acceptò tulit, ut uelit mulieri in totum donatum. tunc enim credendum est, breui manu acceptum à muliere, & marito datum. cæterum mulieri per liberam personam cōdictio adquiri non potest. Planè secutis nuptijs, mulier soluto matrimonio dotis actionem habebit: nisi forte sic acceptò tulit extraneus, ut ipse (quoquo modo solutum fuerit matrimonium) conditionem habeat. tunc enim mulier actionem non habebit. Secundum quæ cōstituta dote per acceptila-

prilationem, & secutis nuptijs, is effectus erit dotis exactionis: ut siquidem pura sit obligatio, quæ acceptò lata est: non ipsa iam restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin uero obligatio in diē fuerit, nec ante solutū matrimonium dies obligationis præterierit; restitauranda erit in diem pristinum obligatio. & si debitum cum satisfactioe fuerit: satisfactio renouanda est. Similiq; modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conuersa est, & pendente obligatione diuortium fuerit secutum: uerius est, obligationem sub eadem conditione restitui debere. Sed si conditio existiterit, constante matrimonio: ex die diuortij tempora exactionis numerentur.

XLIII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Si pater filiae nomine dotem promiserit, & eam ante nuptias emanciparit: non resoluitur promissio. nam & cū ante nuptias pater moriretur: nihilominus hæredes eius ex promissione obligati manerent.

Quæ debitorem filium familias habet, si patri eius ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, uel, QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI ERIT, nō obligat: sed efficitur, ut id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. MARCELLVS. Siue igitur cū filio post hæc, siue cum patre agere instituerit: exceptione pacti cōuenti submouebitur. actione autē de dote si experiatur: consequetur, quod in peculio fuisse apparuit eo tempore, quo dos promittebatur. utiq; si post nuptias, promissa est dos. si uero ante nuptias: eius temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

XLV. TRIPHONINVS lib. IX. disputationum.

Quod si nuptura debitori suo filio familias, actionem duntaxat de peculio promiserit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum tempore inspicitur. Si uero alij nuptura, iussit filium familias debitore de peculio dotem promittere: tempus inspicitur, quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse existimetur.

XLVI. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Quemadmodum inuito domino seruus stipulatus acquirit: ita si dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino acquiritur. sed neq; periculū dominus præstare debet (si forte debitor mulieris dotem promiserit) neq; culpā. Traditione quoq; rei dotalis in persona serui uel filij familias facta, dos constituitur: ita ut neq; periculum, nec culpam dominus aut pater præstet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quandiu dominus uel pater ratam promissionem uel traditionem non habuerit. Ideoq; etiam manente matrimonio res, quas tradiderit, cōditione repetituram puto. itemq; incerti conditione consecuturam, ut promissione liberetur. Si debitori suo

risuo mulier nuptura, ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS DOTI TIBI ERIT: utrum mulier uolet, id in dotem erit. Et siquidem debitum malit dotis nomine apud uirum remanere: potest exceptione se tueri aduersus petentem fundum. Quod si fundum dederit: pecuniam à marito condicet. Pater, etiam si falsò existimans se filia suæ debitorem esse, dotē promiserit: obligabitur.

XLVII. IDEM lib. XVI. *digestorum.*

SI seruo in dotem ante nuptias dato donatum aliquid, uel legatum ante nuptias fuerit: ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi, qui ante nuptias traditus est.

XLVIII. IDEM lib. II. *ad Vrsium Feroem.*

TALI stipulatione, DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES? Quæsitum est, annus ex quo tempore sit numerandus: utrū ex die stipulationis factæ, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarū? Et responsum est, ex die nuptiarū annū esse numerandum: ne si aliter obseruemus, (si intra annum nuptiæ factæ non sint) uideri possit dos ex ea obligatione non deberi. Socer genero suo sic legauerat. LVCIO TITIO FILIAE MEAE NOMINE CENTVM HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. hanc pecuniam generum petere debere, & exactam acceptam legatis referre: sed diuortio facto, de dote actionem mulieri reddendam, Proculus respōdit: & nihilo minus dotis esse factam. IVLIANVS NOTAT. imò nec filia (si uoluerit) deneganda est huiusmodi actio.

XLIX. IDEM lib. III. *ex Minutio.*

VIr ab eo, qui uxori eius dotem facere uolebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est. deinde acceptam ei fecit. Quærebatur, esset ne ea pecunia in dotem? Respondit. si acceptā non fecisset, & promissor soluendo esse desisset: quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset. cum uero acceptam fecit: omnimodo periculum ad eum pertinebit. perinde enim est, ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit.

L. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

QVæ fundum in dotem habebat, diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum uiro, uti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret: ac datis decem, prius, quàm fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. Illud ex bona fide est, & negotio contracto conuenit, ut fundus, quasi sine caussa penes maritum esse cœperit, condicatur. Et hoc euidentissime circa actionē pignoraticiā apparebit. Etenim si cū fundū Cornelianum pignoris caussa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tradiderim, ut Cor-

nelianum mihi restitueres: minime (puto) dubitandum erit, quin statim recte pignoraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

L I. VLP IANVS lib. II. *responforum*.

SI res, quas filia emancipata pater donauit, ex uoluntate eius postea spro ea in dotem datae sunt: à filia dotem, non à patre uideri dariam.

L II. MARTIANVS lib. III. *regularum*.

NON solum si aestimatus fundus, sed etiam si non aestimatus in dotem datus est: & aliàs, cum necesse non haberet mulier duplum promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcumq; propter eum consecutus fuerit à muliere maritus, quandoq; restituet mulieri de dote agenti.

L III. NERATIUS lib. III. *membranarum*.

CVm uir uxori donare uellet: debitor mulieris, qui soluendo non erat, dotem ei promisit. Ad id duntaxat, quo ad soluendo fuit, uiri periculū ea res est. & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit: periculū ad eam summam, quæ accesserit, crescit. permanebitq; etiam si rursus pauperior factus erit: quia neq; tum, cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecuniæ, quæ à debitore seruari nō poterat: neq; cum soluendo esse cœpit, donationis causa permanet, cū eo loco res sit, quo esset, si tū quoq; cum pmitteretur dos, locuples fuisset.

L IIII. PAVLVS lib. I. *ad Plautium*.

RES, quæ ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse uidetur.

L V. IDEM lib. VI. *ad Plautium*.

CVm dotis causa aliquid expromittitur, & fideiussor eo nomine datus tenetur.

L VI. IDEM lib. VIII. *ad Plautium*.

SI is, qui Stichū mulieri debet, in dotem delegatus sit: & ante, quam solueret debitor, Stichus decesserit: cum neq; per debitorem stetit, quo minus solueret, neq; maritus agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus moritur. Quanquam etiam si moram maritus fecerit in exigendo: si tamen apud maritū moriturus Stichus fuerit: actione dotis maritus non tenetur. Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonij sunt. Post mortem patris statim onera matrimonij filium sequuntur, sicut liberi, sicut uxor. Quod dicitur, NECESSARIAS IMPENSAS IPSO IVRE DOTE MINVERE: non eò pertinet, ut si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse. sed nisi impensa reddatur: aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est: desinere eum dotalem esse, Scæuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessa

riæ impensæ in fundo factæ: Nerua ait, dotem pecuniariâ minui. Quid ergo, si mulier impensas marito soluerit: utrum crescet dos, an ex integro data uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum sententiam nostri Scæuolæ. Nam si definit dotalis esse: poterit alienari. rursus quemadmodû poterit fieri dotalis, data pecunia? an iam pecunia in dotem esse uidebitur? sed magis est, ut ager in causam dotis reuertatur, & interim alienatio fundi inhibeat.

LVII. IABOLENVS lib. I. ex Plautio.

NVptura filiofamilias, si socero dotē ita promiserit, QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT: interesse puto, utrum filij obligatio, an patris persecutio, & in rem uersum promissione contineatur. Nam si id, quod filium dare oportet, significatum est: tota pecunia, in quâ filius obligatus est, promissione dotis continebitur. Sin autem id, quod patrē de peculio, uel de in rem uerso præstare oportebit: æstimari debebit, quantum sit eo tempore, quo promittitur: ut ea summa dotis esse uideatur, in quâ patrem eo tempore filij nomine cōdemnari oportuerat. Quod si nō euidenter appareat, de cuius obligatione mulier senserit: præsumptionem ad filij debitum spectare, uerisimile est: nisi euidentissime contrarium adprobetur.

LVIII. CELSVS lib. XI. digestorum.

SI sponsalibus nondum factis, Titio dotem Seia nomine promissis, cum ea nubere ei nollet: tamen si postea nupserit, dotem debet: nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, doti habere*permiserit: etiam si non erit uiri Pamphila, an ipsa tamen in al's*promiserit. dotem & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit, reddi mulieri debet: quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderet: nisi forte refert, habuit rem, quam debebat uir, quo tempore dos constituebatur: (nam ita poterit uideri res ipsa ad eum peruenisse) an nō habuit. nā si nō habuit: magis est, ut liberatio obligationis potius, q̃ res ipsa ad eum peruenisse uideatur: ideoq̃ partus eius non debeatur.

LIX. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

SI mulier ita dotem promiserit, DECEM TIBI AVT TITIO DOTI SERVNT: hoc casu dici potest, uel Titio dari posse: sed de dote uirum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum: cum etiam promissura uiro dotem, possit delegante eo alteri promittere. Et si dici solet, alij, quàm marito, dotis nomine mulierē non posse obligari: his tamen casibus uiro dos quæritur. Non em̃ existimabimus illam ita promississe, ut uel de Titij nuptijs cogitaret. Ex asse hæres institutus, rogatusq̃ mulieri dodrantem hæreditatis restituere: iussu eius, quod de-

q ij bet,

bet, doti promisit marito. Vereor, ne non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendo transferat actiones, & quas habet, & quibus est obstrictus: quas transferre ad aliū, quā cui debet fideicommissum, non potest. Dixerit aliquis, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præstet æstimationē. huic ego consentire non possum. nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si accipere id ipsum, quod ei debetur, uir potest. Sed ne indotata mulier esse uideatur: dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam soluat: quia ad eā & fideicommissum, & onera eius pertinent, delegatione propter nimiam subtilitatem & casus necessitatem minime obtinente. Eius nomine, quæ libera uidebatur, decem in dotem dedisti. eo casu habebis conditionem, quo habere potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nuptiæ securæ essent. Si manumissa nupserit: ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoq; secutis nuptijs dos esset. igitur si mulieri donaturus dedisti: dominus condicet, quemadmodū si cum sibi donaturus esses, mulieri ipsi donare iussisset.

LX. CELSVS lib. XI. digestorum.

Quæro, quantæ pecuniæ dotē promittenti adultæ mulieri, curator consensum accommodare debeat? Respondi. modus ex facultatibus, & dignitate mulieris, maritiq; statuendus est, quousq; ratio patitur.

LXI. TERENCEIVS CLEMENS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Sive generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius dotis promissum est, quā facultates mulieris ualent: ipso iure promissio non ualeat: quia lege rata non habetur autoritas dolo malo facta. Quærendum est tamen, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est, quā promitti oportuit, infirmetur? & utilius est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmari. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet: nō ut uendat cuilibet, & precium eius in dotem det. Dubitari tamē potest, an hoc uerū sit. quid enim, si aliter honeste nubere non possit, quā ut pecuniam in dotem det, idq; ei magis expediat? atquin possunt res in dotem datæ plerumq; alienari, & pecunia in dotem conuertri. Sed (ut expediat quæstio) siquidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil amplius quærendum est. Sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patiatur, nisi pecunijs in dotem datis: tunc officium curatoris est, apud eundem impetrare iudicem, qui eum constituit: ut interim ei, causa cognita etiam uiro absente, permittat rerum uenditione celebrata, dotem constituere.

LXII. MODESTINVS lib. V. responsorum.

Titia cum esset minor uiginti quinq; annis, quartam hæreditatis matris

matris suæ, communem sibi cum fratribus, permutauit, & accepit pro ea parte fundum, quasi emptione inter se facta. hunc fundum cum alijs rebus doti dedit. Quæro. si in integrum restituatur, & partem suam accipiat quartam, & fundum reddat: quid debeat maritus facere: an contentus esse debeat alijs rebus in dotē datis? Item quæro. si hæc decesserit, & hæredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint: & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modestinus respondit. nihil proponi, cur marito dos auferenda sit: sed in meram æstimationem prædij mulier, uel eius hæredes condemnandi sunt, referendam in hoc tempus, quo in dotem datus est.

LXIII. IDEM lib. singulari περὶ ἐνδομωτικῶν.

Stipulatio de dote reddenda ab extraneo interposita, facto diuortio statim committitur: nec redintegrato matrimonio, actio stipulatori quæ sita intercidit. denuo igitur cōsentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequente matrimonio mulier indotata sit: si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tūc enim consensus eius non est necessarius.

LXIII. IABOLENVS lib. III. ex Cefio.

Post diuortiū mulieri si de dote maritus nihil cauit: & cum alijs nupsisset, postea ad priorē uirum rediit: tacite dos ei redintegratur.

LV. POMPONIVS lib. V. ad Q. Mutium.

Si legato aut hæreditate aliquid seruo dotali obuenerit, qd testator non sluit ad maritū pertinere: id soluto matrimonio reddendū est mulieri.

LXVI. IDEM lib. V. ad Sabinum.

Si ususfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis detur: difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam dicimus, usumfructū à fructuario cedi non posse, nisi domino proprietatis: & si extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum usumfructum. Quidam ergo remedij loco recte putauerūt introducendū, ut uel locet hunc usumfructum mulieri maritus, uel uendat numo uno: ut ipsum quidē ius remaneat penes maritū, perceptio uero fructuum ad mulierē pertineat.

LXVII. PROCVLVS lib. VII. ἐπιστολῶν.

Proculus nepti suæ S. Ancilla, quæ nupsit, dotisq; nomine pecuniā uiro tradidit (siue sciat ancillam esse, siue ignoret) non poterit eā pecuniā uiro facere: eaq; nihilominus mansit eius, cuius fuerat ante, q̄ eo nomine uiro traderetur, nisi forte usucapta est: nec postea, q̄ apud eundē uirū libera facta est, eiꝯ pecuniæ causā mutare potuit.

itaq; ne factò quidem diuortio, aut dotis iure, aut per conditionem re-
petere recte potest. sed is, cuius pecunia est, recte vindicat eam. Quod si
uir eam pecuniam pro suo possidendo usuceperit, scilicet quia existima-
uit mulierē liberam esse: propius est, ut existimem eū lucrificasse. utiq;
si ante, quā matrimonium esse inciperet, usucepit. Et in eadē adhuc
opinione sum, si quid ex ea pecunia parauit, antequā ea dos fieret: ita
ut nec possideat eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

LXVIII. PAPINIANVS lib. X. *questionum.*

Dotis promissio non ideo minus ualet, quod ignorante initio pa-
tre nuptiæ fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promif-
sio futuri matrimonij tacitam conditionem accipiat. Nam & si minor
annis duodecim, ut maior, ducta sit: tunc primum petetur, cum maior
annis apud eundem esse cœperit. Quod enim uulgatum est, dotis pro-
missionem in primis duntaxat nuptijs destinari, neq; durare obligatio-
nem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotē promiserat: tunc
locum habet, cum intercesserunt aliæ nuptiæ.

LXIX. IDEM lib. III. *responsorum.*

Cum post diuortium uiro sciente mulier in possessione prædio-
rum, quæ in dotem promissit, longo tempore fuerit: conuenisse
tacite uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur: & si petere ea cœpe-
rit, pacti exceptione à muliere repellatur. Mulier si pecuniam sibi de-
bitam à Seio cum usuris futuri temporis in dotē promittenda demon-
strauit: eas quoq; dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit,
rationis est. Usuras dotis in stipulatū cum dote post diuortiū dedu-
ctas, ex die secundi matrimonij nō esse præstandas placuit: quia nec for-
tis exactio locum habere cœpit. medijs autē temporis debebunt. In
domū absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis uiri sum-
ptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reuersus uir im-
probe petit. Gener à socero dotem arbitratiu soceri certo die dari,
non demonstrata quantitate, stipulatus fuerat. arbitrio quoq; detra-
cto, stipulationem ualere placuit. Nec uideri simile, quod fundo nō de-
monstrato nullum esse legatum, uel stipulationem fundi constaret: cū
inter modum constituendæ dotis, & corpus ignotum magna differen-
tia sit. dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris, & dignita-
te mariti constitui potest. Nuptijs ex uoluntate patris puellæ cum fi-
lio tutoris iure contractis: dos pro modo facultatum, & dignitate natali-
um, recte per tutorem cōstitui potest. Patrona dotem pro liberta iu-
re promissam, quod existit ingrata, non retinebit. Cū res in dotem
æstimatas soluro matrimonio reddi placuit: summa declaratur, nō uē-
ditio contrahitur. ideoq; rebus euictis, si mulier bona fide eas dederit,
nulla

nulla est actio uirō. alioquin de dolo tenetur. In dotem rebus æstima-
tis traditis, quamuis eas mulier in usu habeat, uiri dominium factū
uidetur. Partus dotalium ancillarum dotis esse portionem conue-
nit. ideoq; frustra pacisci uirū, ut inter uxore & se partus cōmunis sit.

LXX. PAVLVS lib. VI. *questionum.*

IN ambiguis pro dotibus respondere melius est.

LXXI. IDEM lib. III. *questionum.*

CVM dotem mulieris nomine extraneus promiserit, mulieris peri-
culum esse: si maritus nomen secutus usuras exegerit, periculum
eius futurum respondetur.

LXXII. IDEM lib. VIII. *responsorum.*

MULIER bona sua omnia in dotem dedit. quæro, an maritus quasi
hæres oneribus respondere cogatur? Paulus respondit. eū qui-
dē, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus
eius conueniri non posse: sed non plus esse in promissione bono-
rum, quā quod superesset, deducto ære alieno. Paulus respōdit. in
rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum & culpam præstare debe-
re. Paulus respondit. si mulier de suo dorē dedit, & adhibuit matrē,
quæ stipularetur: potuisse eam postea instrumentum dotale mutare.

LXXIII. IDEM lib. II. *sententiarum.*

MVTUS, furdus, cœcus dotis nomine obligantur: quia & nuptias
contrahere possunt. Manente matrimonio, non perdituræ
uxori ob has causas dos reddi potest: ut se suosq; alat, ut fundum ido-
neum emat, ut in exilium uel in insulā relegato parenti præstet alimo-
niam, aut ut egentem uirum, fratrem, sororemq; sustineat.

LXXIIII. HERMOGENIANVS lib. V. *uris* ἡ δὲ τὸ μὲν.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit: uel minor duodecim annis, ut
uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni (fauoris ratione) priui-
legium, quod inter personales actiones uertitur, tribui placet.

LXXV. TRIPHONINVS lib. VI. *disputationum.*

QUAMNIS in bonis mariti dos sit: mulieris tamen est. & merito pla-
cuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cuius nomine
duplæ stipulatione cautum habuit, isq; sit marito euictus: statim eam
ex stipulatione agere posse pro eo, quod eius interest, nō esse euictum,
quod in dotem fuit: quodq; ipsa euictione pati creditur ob id, quod eū
in dotem habere desiit. huic enim constante matrimonio (quamuis
apud maritum dominium sit) emolumentum potestatem esse creditur:
cuius etiam causa matrimonij onera maritus sustinet.

LXXVI. IDEM lib. IX. *disputationum.*

SI pater mulieris mortis suæ causa dotē promiserit: ualet promissio.
nam

niam & si in tēpus, quo ipse moriretur, pmississet: obligaretur. sed si conualuerit: cur ei non remittatur obligatio per conditionem, atq; si stipulanti quiuisset alius promississet, aut dotem alicuius nomine: nam ut corporis, uel pecuniæ translata; ita obligationis constitutæ mortis causa conditio est. Non idem dicendum est in persona mulieris: si mortis causa dotem pmissit: quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est.

LXXVII. IDEM lib. X. *disputationum.*

SI mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura in dotē promississet, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis usuras nō esse dotales: quia tota illa obligatio tolletur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

LXXVIII. IDEM lib. XI. *disputationum.*

CVm in fundo mariti habens mulier usumfructum, dotis causa marito eum dedit: quamuis ab ea ususfructus discesserit, maritus tamen usumfructum non habet: sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab usufructu: nec est, quod non utendo eū maritus amittat. Diuortio autem facto constituet in eodem fundo usufructū mulieri. Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotē habere uidetur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, tamen fructuariæ morte finitus usufructus ad proprietatem rediret. ideoq; nec in funus cōfert mulieris. Planē si pater filia nomine, qui in fundo generi usufructum habebat, dotis constituendæ gratia eū dederit, & i matrimonio ea mortua fuerit: habebit ex sua persona usufructus petitionē. Quod si mulier in suo fundo marito usufructum dotis causa constituerit: tunc ex mariti persona proprie erit usufructus, quia & non utēdo ipsi perit. Quod si acciderit: uideamus, an etiam nunc dotata sit mulier. Et si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reuersus est usufructus: nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit usufructum, imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet. ideoq; indotata erit. Quod si uxor alienauerit proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est: adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit usufructu uti, amiserit eum nō utendo. nam si habere perseverasset usufructum usq; ad diuortium: commodo mulieris cederet eius restitutio: quia & si non protinus ad ipsam transiret, tamen uel precio, uel beneficio, sine incommodo mulieris ad proprietatem reuerteretur. Si autem usufructum maritus non amiserit: morte mulieris non finitur usufructus apud maritum. Diuortio autem facto, primum uideamus & in hac & in superiore specie, an pro rata temporis anni eius diuidatur fructus.

etus, quod probandū est. Ipsius autem restitutio ita fiet: ut habenti mulieri fundum, ususfructus cedatur, & ita cum proprietate consolidetur. Sed & si non sit fundi domina: nihilominus competit dotis actio, ut dimittat à se maritus usumfructum. nam uel ex empto actione adhuc, ut usumfructum præstet, mulier tenetur: aut precium eius consequi sperat: aut cuius magis gratiam præstare, quàm relinquere apud inimicum ius à se translatum, licere ei, ciuile est. Vxor uiro usumfructum dotis nomine dedit. manente matrimonio, eidem fundum uendidit. Quæsitū est, diuortio facto, quid dotis iudicio recuperare debeat? Dixi referre, quanti fundus uenisset. nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset: mulierē dotis iudicio precium ususfructus recuperare deberet. Quid ergo, si uir ante litem contestatam mortuus fuisset? hæredes eius nihil præstituros. nam etsi quilibet alius emptor proprietatis existitisset: hæres uiri mulieri nihil præstaret, scilicet usufructu reuerso ad proprietatem. Cæterū si fundus totus uenisset, quanti deberet uenire, nõ detracto usufructu: intelligi mulierem dotem matrimonio manente recepisse. Si fundus communis datus erit in dotem, & socius egerit cum marito communi diuidendo, adiudicatusq; fundus socius fuerit: in dotem erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit. at si admissa licitatione extraneo addictus hic fundus fuerit: precij portio, quæ distracta est: sed ita, ut non uice corporis habeatur, nec diuortio secuto præsentī die, quod in numerato est, restituatur: sed statuto tempore solui debeat. Quod si marito fundus adiudicatus fuerit: pars utiq; data in dotem, dotalis manebit. diuortio aut facto, sequetur restitutionem, propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio: scilicet ut recipiat tantum precij nomine à muliere, quātum dedit ex condemnatione socio. nec audiri debebit alteruter eam æquitatem recusans: aut mulier in suscipienda parte altera quoq; aut uir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, uideamus. Iulianus tantum de parte dotali loquitur. ego * dixi in auditorio, illam solā dotalem esse. aliās* ob
uenerit.

Si marito dotis nomine stipulanti promiserit per errorē is, qui exceptione tutus erat, nec soluat: cogetur ei soluere, & habebit condictionem aduersus mulierem, aut patrē, uter eorum delegauit: ob id, quod indebitum marito promisit, aut soluit.

LXXIX. LABEO lib. VI. posteriorum à Iabolenō epitomatorū.

AVus neptis nomine ex filio natæ genero dotem dedit, & moritur. negat Seruius dotem ad patrem reuerti: & ego cum Seruiō sentio: quia non potest uideri ab eo profecta, qui nihil ex his sui habuit. Pater filiae nomine centum doti promisit ita, CVM COMMODO
diffi.

DISSIMVM ERIT. Ateius scripsit Seruiũ respondisse: cum primum sine turpitudine & infamia dari possit, deberi.

LXXX. IABOLENVS lib. VI. ex posterioribus Labconis.

SI debitor mulieris dotem sponso promiserit: posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neq; eo nomine postea uiro debitorem obligatum futurum, ait Labeo. quod falsum est: quia ea promissio in pendenti est, donec obligatio in ea causa est.

LXXXI. PAPINIANVS lib. VIII. *questionum*.

Pater filiae nomine numos alienos, quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit. consumptis his, dos profecticia efficitur.

LXXXII. PROCVLVS lib. V. *ἐπισολῶν*.

CVM uxor uirum suum pecuniam, quam sibi deberet, in dotem filiae communi dare iusserit, & id fecisse dicatur: puto animaduertendum esse, utrum eam dotem suo, an uxoris nomine dedit. si suo: nihilominus uxori eũ debere pecuniã. si uxoris nomine dederit: ipsum ab uxore liberatum esse.

LXXXIII. IABOLENVS lib. VI. ex posterioribus Labconis.

**Totũ hoc
caput i ple
risq; deest.* **S**I debitor mulieris dotem sponso promiserit: non posse mulierem ante nuptias à debitore pecuniam petere: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

LXXXIIII. LABEO lib. VI. *παρρησιῶν* à Paulo epitomatorũ.

SI de dote promissa agatur: non oportet, in quantum facere potest, condemnari eum, qui promisit. PAVLVVS. imò quod ad extraneum attinet, semper hoc uerum est. Cæterum si manente adfinitate, dotem promissam gener à socero petat: utiq; in quantum facere potest, socer condemnabitur. Si dirempto matrimonio petatur: ex causa & persona id tribuendum puto. quid enim si socer specie futuræ dotis induxerit generum: & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur?

LXXXV. SCAEVOLA lib. VIII. *digestorum*.

FVNDUM filiae nomine pater in dotem dederat. huius hæredi filia ex asse (creditoribus patris urgentibus) utilius uidebatur, potius fundũ, qui dotalis erat, distrahere, quod minus fructuosus esset: & alios hæreditarios uberiore redditu retinere. maritus cõsensit, si nulla in ea receptio futura sit. Quæro, an pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio recte soluitur? Respondi. si precium creditoribus soluitur, recte solutum.

DE PACTIS DOTALIBVS.

Tit. III.

Iabo

IABOLENVS lib. IIII. ex Casio.

Acisci post nuptias, & si nihil ante conuenerit, licet. Pa-
cta quidem, quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fie-
ri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti potest:
ne ei, qui non interfuit apud arbitrium cognoscentis, pa-
ctum non profit.

II. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

SI conuenerit, ut quoquo modo dissolutum sit matrimonium, libe-
ris interuenientibus, dos apud uirum remaneret. Papinianus Iunia
no prætori respondit, morte mariti finito matrimonio, neq; cōuenisse
uideri dotem remanere. & si conuenisset: non esse seruandum pactum
contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit.

III. PAVLVS lib. IIII. ad Sabinum.

Pacta conuenta, quæ in tempus diuortij collata sunt, non facto di-
uortio locum non habent.

IIII. VLP IANVS lib. XXXI. ad Sabinum.

SI conuenerit, ut fructus in dotem conuertantur: an ualeat conuen-
tio? Et Marcellus ait libro septimo digestorum, conuentionem
non ualere. propè enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ta-
mè distinguit: si quidem fundum in dotem dederit mulier, ita ut ma-
ritus fructus redderet: nō esse ratum pactum. idemq; & si usumfructū
in dotem hoc pacto dedisset. Quod si conuenisset de fructibus redden-
dis, hoc est, ut in dotem fructus essent, quosquos percepisset: & fundus,
uel ususfructus in hoc traditus est, non ut fundus uel fructus fieret dota-
lis, sed ut fructus perciperet dotis futuros: cogendum de dote actione
fructus reddere. Erunt igitur in dotem fructus, & fruetur iste usuris, quæ
ex fructibus collectis & in sortē redactis, percipi possunt. Ego utrubiq;
arbitror interesse, quia contemplatione dos sit data: ut si ob hoc ei ma-
iorem dotē mulier dedit, quia fructus uolebat esse dotis, contento ma-
rito ea pecunia, quæ ex usuris redituū colligeretur: possit dici con-
uentionem ualere. Nec enim uidebitur sterilis esse dos, finge quadrin-
genta annua esse redditus apud eum, qui nō acciperet in dotem (ut hoc
conuenisset) plus trecentis: & boni consuleret, si tam uberem dotem
consecutus esset. Et quid dicemus, si tale pactum conuentum interue-
nit: ut maritus fructus in dotem conuerteret, & mulier se suosq; aleret
tuereturq; & uniuersa onera sua expediret: quare nō dicam conuenti-
onē ualere?

V. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ILLud conuenire nō potest, ne de moribus agatur, uel plus uel minus
Lexigatur: ne publica coercitio priuata pactione tollat. Ac ne illa qui-
dem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas, uel amoras agatur: quia al-

i ij tero

tero pacto ad furandum mulieres inuitantur, altero ius ciuile impugnat. sed & si conuenit, ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non est seruandum: quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt.

VI. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Pomponius ait. maritum non posse pacisci, ut dolum solummodo in dotem præstet, uidelicet propter utilitatē nubentiū: quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit. nam ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse pbat: & per contrarium, ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.

VII. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Cum dos filiae nomine datur, optimum est, pactum conuentum cum utroque generū facere: quanquam initio dotis dandæ legem, quam uelit (etiam citra personam mulieris) is, qui dat, dicere possit. Si uero post datā pacisci uelit: utriusque persona in paciscendo necessaria est: quoniam iam tūc adquisita mulieri dos est. quo casu, si solus pater pactus sit sine filia: siue solus agat, siue adiuncta filiae persona: ei soli nocebit, & proderit pactum conuentum. *sed si sola filia egerit: neque proderit, neque nocebit ei. Si uero filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat: proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiae non potest. Si uero sic pacta sit filia, ut noceat: ipsi quandoque filiae agenti nocebit pactum, patri uero nullo modo nocebit: nisi adiecta quoque filiae persona experiatur. Dicendum enim, paciscendo filiam conditionem patris deteriore facere non posse: eo casu, quo mortua ea in matrimonio, dos ad patrem reuersura est.

VIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Quoties patre furente, uel ab hostibus capto filius familias ducit uxorem, filia uero familias nubit: necessario etiam pactio cum ipsis duxerat dotis nomine fieri potuit.

IX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si ita conueniat, ut si uiuo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo eo, filio: si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse.

X. IDEM lib. XXI. ad Sabinum.

*aliās. Alio pactus est, cum dotē pro nepote suscepisset: ne à se, neue à filio dos peteretur: ab alio uero, quam filio, herede, ut dos peteretur. exceptione conuentionis filius tuendus erit: quippe cum heredi nostro cauere concessum est. nec quidquam obstat, quo minus certæ personæ (si hæres erit sibi) caueri possit, quod non idem & in cæteris heredibus caueatur. & ita Celsus scribit.

XI. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Cum

Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, NE A SE VIVO PETATUR, NE VE CONSTATE MATRIMONIO: ita pactum interpretandum diuus Seuerus constituit, quasi denuo adiectum esset, SE VIVO. hoc enim ita accipiendum contemplatione pietatis paternae, & contrahentium uoluntatis, ut & posterior quoque pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur: ne diuersa sententia fructus dotis ab oneribus matrimonij separet. quodque indignissimum esset: inducat, ut non habuisse dotem existimetur. quo rescripto, hoc effectum est: ut siquidem uiuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuerterit, omnino dos peti non possit: constante autem matrimonio mortuo patre, peti possit.

XII. PAULVS lib. XXXV. ad edictum.

Si pater dotem dederit, & pactus sit, ut mortua in matrimonio filia, dos apud uirum maneret: puto pactum seruandum, etiam si liberi non interueniant. Ex pactis conuentis, quae ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent: ut mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut ut certam summam uiro praestet, & ab eo alatur, & his similia. Alia ad ius pertinent: ueluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non utique uoluntas contrahentium seruatur. Caeterum si conuenerit, ne omnino dos petatur: indotata erit mulier. Si mulier pacta sit, ne amplius, quam pars dimidia dotis a se petatur, & poenam stipulata sit: Mela ait, alterutro eam contentam esse oportere: uel exceptione pacti acceptam facere poenae obligationem, uel si ex stipulatu agat, denegandam exceptionem. Si fundo aestimato in dotem dato pacta sit mulier, ut quanto pluris uenierit, id in dote sit: Mela ait, id seruandum: cum ex contrario conuenire possit, ut si minoris uenierit, ipsa debeat. Si pacta sit mulier, ut siue pluris, siue minoris fundus aestimatus uenierit, precium quanti res uenierit, in dotem sit: dari ei pacto oportere. sed si culpa mariti minoris uenierit: & id ipsum mulierem consequi.

*als. non
semper.

XIII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Item si non uenierit, aestimatio praestari debebit.

XIII. PAULVS lib. XXXV. ad edictum.

Die reddendae dotis hoc iuris est: ut liceat pacisci, qua die reddatur: dum ne mulieris deterior conditio fiat.

XV. CAIVS lib. XI. ad edictum prouinciale.

Id est, ut citiore die reddatur.

XVI. PAULVS lib. XXXV. ad edictum.

Vt autem longiore die reddatur dos, conuenire non potest: non magis, quam ne omnino reddatur.

XVII. PROCVLVS lib. VI. in πρὸς ἄλλους.

x iij

Atilici-

Atilicinus Proculo suo salutem. Cum inter uirum & uxorem pactum conuentum ante nuptias factum esset, ut quibus diebus dos data esset, iisdem diuortio facto redderetur: post quinquennium, quam nuptiae factae sunt, uxor uiro dotem dedit. diuortio facto: quæro, utrum quinquennij die uir uxori dotem reddet, an statuto legibus tempore? PROCVLVS RESPONDIT. quod ad diem dotis reddendae attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriore non posse. itaq; si cautum est, ut priore tempore, quam legibus constitutum est, reddatur: stari ab eo debere. si ut longiore: nec ualere id pactum conuentum. Cui sententiae conueniens est dicere, si pacto conuento cautum est, ut quâto serius post nuptias data fuerit, tanto serius post diuortium reddatur: si propiore tempore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit: ualere pactum conuentum. si longiore: non ualere.

XVIII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Licet manente matrimonio non possit inter uirum & uxorem conueniri, ut longiore die dos reddatur: post diuortium tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, id pactum debet custodiri.

XIX. ALFENVS lib. III. digestorum à Paulo epitomatorũ.

Aliud est, si pater pro filia dotem promisit, ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno à se redderetur: & conuenit, ut iisdem diebus soluto matrimonio dos redderetur. hoc enim pactum ita ualeat, si patri filia hæres exstiterit, & interueniente ea pactum conuentum fuerit.

XX. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

O res quoq; donatas, uel amotas, uel impensas factas, tunc facta pæctio ualebit. *id est post diuortium.* Si extraneus de suo datus sit dotem: quidquid uult, pacisci (etiam ignorante muliere) sicut & stipulari potest. legem enim suæ rei dicit. postquam uero dederit: pacisci consentiente muliere debet. Si conuenierit, ne à muliere, ne uel à patre dos petatur: hæres non habebit exceptionem. sed si conuenierit, ne manente matrimonio, uiuo patre petatur: mortuo patre statim exigitur. & si nõ petierit maritus: tenebitur huius culpæ nomine, si dos exigi potuerit: nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

XXI. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Si mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea pecunia mancipia in dotem dederit, ea conditione, ut periculo eius essent, & si quid ex his natum esset, ad eam pertineret: stari pacto conuento oportebit: nam constat posse inter uxorem & uirum conuenire, ut dos, quæ in pecunia numerata est, permutetur, & transferatur in corpora, cum mulieri pdest.

XXII. IDEM lib. II. ad Urseium Froam.

Quidam

Quidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat: interq; eos conuenerat, ut mercedes eius fundi uir uxori annui nomine daret. deinde eum fundum uir matri mulieris certa pensione colendū locauerat: eaq; cum mercedes eius fundi deberet, decesserat: & filiā suam solam reliquerat hæredem, & diuortium factum erat. uir deinde petebat à muliere mercedes, quas mater debuerat. Placuit exceptionē mulieri dari non debere: ac si inter se & uirum non conuenisset, ut hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur: cū futurum sit, ut quodam modo donationes inter uirum & uxorem confirmantur. nam quod annui nomine datur, species donationis est.

XXIII. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

Pater, cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, ut mortua filia, uno pluribusue liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam, illi aut illis filijs, quos in potestate habebat, redderetur. deinde hoc ita fieri stipulatus est. post mortē eius mulier in matrimonio decesserat, relictis filijs. quæsitū est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? respōdit posse. etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: perindeq; habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, MIHI, AVT POST MORTEM MEAM LVCIO TITIO DARE SPONDES? nam & si post mortem stipulatoris nauis uenisset: hæredi deberi.

XXIII. FLORENTINVS lib. III. *institutionum.*

Si inter uirum & uxorem pactum est, ut certa pars dotis, uel tota obsequium, uel plures liberos interuenientes retineatur: etiam eorum liberorū nomine, qui ante nati sunt, quā dos daret, aut ampliaret, cōuentio rata est. nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

XXV. VLPIANVS S. lib. I. *responsorum.*

Quod de reddenda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia, conuenit: idem de non petenda quoq; uideri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionem ad hæredem suum transmississe.

XXVI. PAPINIANVS lib. III. *responsorum.*

Inter focerum & generum conuenit, ut si filia superstitem filium anniculum habuisset, dos ad uirum pertineret: quod si uiuente matre filius obiisset, uir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret. mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia uerisimile uidebatur, ante matrem infantem periisse: uirum partem dotis retinere placuit. Vir dotē, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore nō retinuit: filiā, quæ sola patri, matri pro parte hæres exstiterat: apud arbitrum diuisionis non improbe dotis perperam à patre solutæ præce-

præceptionem desiderare constitit. Cum inter patrem & generum conuenit, ut in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restituatur: id actum inter contrahentes intelligi debet, ut liberis superstitibus filia defuncta, dos retineatur: nec separabitur portio dotis addita menti causa data, si postea nihil aliud conueniat. Conuenit, ut mulier uiri sumptibus, quæ quoque iret, quoquo uehere, uteretur: atque ideo mulier pauehere: tum ad literas uiri secuta, prouinciam, in qua centurio morabatur, petit. non seruata fide cõventionis, licet directa actio nulla competat, ut illis tamen in factum danda est. Filia, cum pro se dotem promitteret, pepigit, ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solueretur. pacto filia nulla quærit matri actio. si tamen hæres puellæ matri pecuniam dotis soluerit: uiro contra placita petenti dotem, obstat exceptio. Pater, si filia nupta mortē obisset, dotem dari stipulatus est, constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, uel morte uiri soluto matrimonio, stipulationis conditio deficit. quod si mulier in matrimonio decesserit: ex stipulatione fisco dotis actio quæritur. post uerum autem diuortium renouatis nuptiis, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

XXVII. IDEM lib. I. definitionum.

SI liberis sublati, reuersa post iurgium per dissimulationem mulier, ueluti uenali concordia, ne dotata sit, conueniat: conuentio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est.

XXVIII. PAVLVS lib. V. questionum.

QVÆRIS. si pacta sit mulier, uel ante nuptias, uel post nuptias, ut ex fructibus fundi, quæm dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur: an ualeat pactum? Dico. si ante nuptias id conuenerit: ualere pactum, eoque modo minorem dotem constitutam. post nuptias uero, cum onera matrimonij fructus releuaturi sunt: iam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem, & erit mera donatio.

XXIX. SCAEVO LA lib. II. responsorum.

CVM maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente in æstimata essent, ne periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Respondit, non idcirco pactum, de quo quæritur, impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset. nihilominus eo pacto admissio, si deteriora prædia faceret, ea actione teneri. Titius mulieris nomine dotē dedit, & stipulatus est in casum mortis & diuortij. diuortio secuto, non

repetita

repetita dote, Titius decessit. mulier ex uoluntate eius hæredis redinte grauit matrimonium. Quæsitum est, an ex stipulatu dotem repetere possit: respondit. hæredem Titij, si cõsensisset, ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi poterat, reconciliato matrimonio dotis fieret: posse pacti exceptione submoueri. Mulier de dote, quam dedit, pacta est, ut si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur: isq; in eũ casum stipulatus est. mulier quasdam res dotales decedens marito legauit, & alijs. quosdam ex dotalibus seruis manumisit. quæsitum est, an maritus rerum nomine, quas legauit mulier: & seruorum, quos manumisit, fratri teneretur? Respondit. nihil proponi, cur non teneatur: cum etiã hæredes defunctæ tam legatarijs, q̃ libertatibus obnoxij sint.

XXX. TRIPHONINVS lib. X. disputationum.

Bebius Marcellus Bebio Maryllo dotis filia suæ nomine centena promiserat: & conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio sine liberis peteretur: uel si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eaq; etiam in stipulationem deducta erant. mortuo Marcello, filio & filia superstitibus, dote uniuerſa filia prælegata, Maryllus nata filia diuerterat: & mulier decesserat, fratre suo & filia ex æquis partibus hæredibus relictis. Apud Petronium Magnum prætorem Maryllus ab hærede filio Marcelli ex dotis promissione uniuerſam dotem petebat ex cõiectura: quia si inter eos placuisset, nullo filiorũ exstante mortua muliere, partē dotis remanere apud maritum: magis ergo conuenisset utiq; dotem totam esse eius, si filium si liam uel habuisset. Et ex diuerso respondebatur. pacti quidem uulgaris exceptionē hæredi proficere. *sed in specie, quæ proponitur, nō quasi aſs *licet. mulieris hæres ex persona defunctæ se exceptione pacti tuebitur. sed *ipse ille, qui etiam uiua muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, submouere: eandem additur. quoq; defensionem & post mortem sororis suæ retinebit. Itaq; placuit quia. eum ab ea petitione absolui: nulla ex hac sententia facta derogatione petitioni fideicommissi, quam iure hæreditario per filiam hæres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

XXXI. SCAEVOLA lib. III. quæstionum.

Si inter uirum & uxorem conuenerit, ut extremi anni matrimonij fructus nondum percepti mulieris lucro fiant: huiusmodi pactum ualeat.

XXXII. IABOLENVS lib. VI. ex posteriorib. Labeonis.

VXor uiro fundum æstimatum centum in dotem dederat: deinde cum uiro pactum conuentum fecerat, ut diuortio facto, eodem precio uxori uiro fundum *restitueret. postea uolente uxore, uir eũ fundum *aſs. præstitueret

dum uendiderat ducentis, & diuortium erat factum. Labeo putabat, utro potestatem fieri debere, utrum uelit ducenta, uel fundum reddere: neq; ei pactum conuentum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam uoluntate mulieris fundus uenijt. alioquin omnino fundus erat restituendus. Si pater filiae nomine pecuniam certam in dotem promisit, & pactus est, ne inuitus eam solueret: nihil ab eo exigendum puto: quia id, quod pacto conuento, ne inuitus exigetur, conuenit: in dotis causam esse non uidetur.

DE FVNDO DOTALI. Tit. V.

PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Nterdum lex Iulia de fundo dotali cessat: si ob id, quod maritus damni infecti non cauebat, missus sit uicinus in possessionem dotalis prædij, deinde iussus sit possidere. hic enim dominus uicinus sit: quia hæc alienatio non est uoluntaria. Sed & per uniuersitatem transit prædium (secundum quod possibile est) ad alterum: ueluti ab hærede mariti. cum suo tamen iure, ut alienari non possit.

II. VLP IANVS lib. V. de adulterijs.

SI maritus fuerit in seruitutem redactus: an dominus alienare hunc fundum non possit: quod puto esse uerius. Quare & si ad fiscum peruenierit, nihilominus uenditio fundi impeditur: quamuis fiscus semper idoneus successor sit, & soluendo.

III. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

FVndus dotali seruo legatus, ad legem Iuliam pertinet, quasi dotalis. Toties autem non potest alienari fundus, quoties mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura est.

IIII. CAIVS lib. XI. ad edictum prouinciale.

LEX Iulia, quæ de dotali prædio prospexit, ne id marito liceat obligare, aut alienare, plenius interpretanda est: ut & de sponso idem iuris sit, quod de marito.

V. VLP IANVS lib. II. de omnibus tribunalibus.

VLianus libro decimosexto digestorum scribit, neq; seruitutes fundo debitas posse maritum amittere, neq; aliàs ei imponere.

VI. IDEM lib. V. de adulterijs.

SEd nec libertas seruitutis urbano prædio dotali debitæ competit: Sine per hoc deterior conditio prædij fiat.

VII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

SI maritus fundum Titij seruientem dotali prædio adquisierit: seru-
uitus

nitus confunditur. Sed si eundem fundum Titio reddiderit sine restauratione seruitutis: hoc marito imputabitur, & hoc casu maritus litis æstimationem præstabit. quod si maritus soluendo non erit: utiles actiones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutē dantur. Sed cum uxor fundum, cui prædia uiri seruitutem debebant, in dotem daret: fundus ad maritum peruenit amissa seruitute, & ideo non potest uideri per maritum ius fundi deterius factum. Quid ergo? officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mulieri, uel hæredi eius reddi.

VIII. ALFENVS lib. III. digestorum à Paulo epitomatorum.

Vir in fundo dotali uxoris rogatu oliuetum succiderat, ad hoc ut nouellum reponeret. postea uir mortuus erat, & uxori dotem re legauerat. ligna, quæ ex oliueto excisa essent, oportere reddi mulieri respōdit.

IX. AFRICANVS lib. VIII. questionum.

Si marito debitori fundi, id quod debebat, dori mulier promiserit: ddotalem fundum effici. quod si ei promittat, qui fundū aut decem debuit: in arbitrio esse mariti, quid in dotem sit. quod si Stichum, aut fundum debuerit maritus, & quod debet, dori ei promiserit: Stichum mor tuo, fundum in dotem esse. His consequens esse, ut si Cornelianū aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, dori promissum sit: utrum eorum ddotalem esse malit, hunc dotis esse. Planē utrum uelit alienatum, alterum alienare non posse. si tamen alienatum rursus redimat: adhuc in eius potestate esse, an eum, quē retinuisset, alienare uelit.

X. PAVLVS lib. V. questionum.

Erit ergo potestas legis ambulatoria: quia dotalis fuit obligatio. Nunquid ergo illo nondum redempto, alterum quoq; alienare possit, quia potest alterum redimere: an hoc non debet recipi, ut nullus in dotem sit? Certe ex post facto uidebitur recte alienatus, illo postea redempto.

XI. AFRICANVS lib. VIII. questionum.

Quod si fundus in dotē æstimatus datus sit, ut electio esset mulieris: negauit alienari fundū posse. quod si ut arbitrio mariti sit: contra esse.

XII. PAPINIANVS lib. singulari de adulterijs.

E*Tiā dirempto matrimonio ddotale prædiū esse intelligitur. Eceri uoluntas in distrahendo prædio dotali nulla est.

So *als. etiā si direm.

XIII. VLPIANVS lib. V. de adulterijs.

Dotale prædium accipere debemus, tam urbanum, quā rusticanum. ad omne enim ædificiū lex Iulia pertinebit. Prædij appellatione etiam pars continetur. proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars prædij: alienari nō poterit. & hoc iure utimur.

Dotale prædium sic accipimus, cum dominium marito quæsitum s ij est,

est, ut tūc demum alienatio prohibeatur. Hæredi quoq; mulieris idem auxilium præstabitur, quod mulieri præstaretur. Si uxore hærede instituta, fundus dotalis fuerit legatus: siquidem deductis legatis, mulier quantitatem dotis in hæreditate habitura est: ualet legatum. si minus: an nō ualeat, quæritur. Scæuola certe, si nō totus, sed aliqua pars ex eo uindicari possit (si modo aliqua pars ad dotem supplendā desit) id dum taxat ex eo apud mulierem remanere ait, quod quantitati dotis deest.

XIIII. PAVLVVS lib. III. de adulterijs.

SI nuptura Titio, uoluntate eius fundū dotis nomine Mæuio traditus: dos eius couditionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundū tradidisset.

Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit: dotalis fundus erit, propter uxorem enim uidetur is fundus ad maritum peruenisse.

Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumq; mulier ei dotis nomine promiserit: in pendenti erit, & tunc fiet dotalis, cū ad eum peruenierit. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauit, uel etiam substituto uiro omisit hæreditatē, uel legatū: erit dotalis fundus.

XV. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

DOtale prædium, cuius uir possessionem retinuit, post literas ad uxorē missas, quibus dotis non fore prædium declarauit: in matrimonio defuncta muliere, uirum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit.

XVI. TRIPHONINVS lib. XI. disputationum.

SI fundum, quem Titius bona fide possidebat, & longi temporis possessione poterat sibi quærere: mulier, ut suum, marito dedit in dotem: eumq; petere neglexerit uir, cum id facere posset: rem periculi sui fecit. Nam licet lex Iulia, quæ uetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi acquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus fit, si ante quā constitueretur dotalis fundus, iam ceperat. Planē si paucissimi dies ad perficiendā longi temporis possessionē superfuerūt: nihil erit, qd imputeē marito.

XVII. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

Fundū dotale maritus uēdidit & tradidit. si in matrimonio mulier decefferit, & dos lucro mariti cessit: fundus emptori auelli non potest.

LVII. LABOLENVS lib. VI. ex posterioribus Labeonis.

Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat. diuortio facto, quæritur, marmor, quod cæsum, neq; exportatum est, cuius sit: & impensas in lapidicinas factas mulier, an uir præstare debeat? Labeo marmor uiri esse ait. cæterum uiro negat quidquam præstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantū necessarias, sed etiam utiles impensas dandas

dandas à muliere existimo: nec puto fundum deteriore[m] esse, si tales sint lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora fieret, quo minus æstimationem partis fundi uiro solueret, & fundum reciperet, cum hoc pactum esset: fructus interim perceptos ad uirum pertinere, ait Labeo. Sed puto potius proportionem fructus uirum habiturum, reliquos mulieri restituturum, quo iure utimur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICESIMVS QVARTVS.

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM

& uxorem. Tit. I.

VLPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Oribus apud nos receptum est, ne inter uirum & uxorem donatio ualeret. hoc autem receptum est, ne mutuo amore se inuicem spoliarent, donationibus non obtemperantes, & profusa erga se facilitate utentes.

II. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Nec esset eis studiũ liberos potius educendi. Sextus Cæcilius & illam causam adijciebat: quia sæpe futurum esset, ut *distraherentur matrimonia, si nõ daret is, qui posset: atq; ea ratione euenturum, ut uenalia matrimonia essent.

añs. discu-
terentur

III. VLPIANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Hæc ratio & oratione imperatoris nostri Antonini electa est. nã ita ait. Maiores nostri inter uirum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniunctorum consulentes: ne concordia precio conciliari uideretur, ne uel melior in paupertatem decideret, deterior ditior fieret. Videamus, inter quos sint prohibitæ donationes. Et quidem si matrimonium legibus & moribus constat: donatio non ualebit. sed si aliquod impedimentum interueniat, ne sit omnino matrimoniũ: ualebit donatio. ergo si senatoris filia libertino contra senatusconsultum nupserit: uel puincialis mulier ei, qui ibi moretur, contra mandata: ualebit donatio, quia nuptiæ nõ sunt. Sed fas nõ est, eas donationes ratas esse: ne melior sit conditio eorũ, qui deliquerũt. Diuus tamẽ Seuerus in liberta Pontij Paulini senatoris contra statuit: quia non erat affectione uxoris habita,

s iñ sed

sed magis concubina. Qui in eiusdem potestate sunt, prohibentur sibi donare: ut puta frater mariti, qui est in potestate soceri. Verbum potestatis non solum ad liberos trahimus, uerum etiam ad seruos. nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint. Secundum hæc si mater filio, qui in patris potestate est, donet: nullius momenti erit donatio, quia patri quaeritur. sed si in castra eunti filio dedit, uidetur ualere: quia filio quaeritur, & est castrensis peculij. Quare & si filius, uel priuignus, uel quiuis alius potestati mariti subiectus, de castrensi suo peculio donauerit: non erit irrita donatio. Prohibetur igitur uxori & nurui donare etiā is, qui est in soceri potestate: si modo maritus sit in patris potestate. Ab uxoris nurusue parte prohibitum est donari uiro, uel genero. Sed & his, qui sunt in eorū potestate, si fuerit donatum, uel in quorū sunt potestate, non ualebit donatio: si modo uir & socer in eiusdē sunt potestate, uel uir in soceri. Cæterum si in alia familia est maritus: neque socero, neque ei, qui est in eius potestate, neque ei, in cuius est, donatione interdictum est. Socruī autem nuri uel cōtra, donari non est prohibitū: quia hic ius potestatis non uertitur. Si seruus meus, cuius ususfructus alienus est, donet uxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat: uel liber homo bona fide mihi seruiens: an ualeat donatio, quaeritur? Et in libera quidem persona utcumque admitti potest donatio. cæteræ enim personæ alienationē peculij, ut donent, non habent. Non tantum autem per se maritus & uir, cæteræque personæ donare non possunt: sed nec per alios. Sciendum autem est, ita interdictam inter uirum & uxorem donationem, ut ipso iure nihil ualeat, quod actum est. proinde si corpus sit, quod donatur, nec traditio quidquam ualeat. Et si stipulanti promissum sit, uel accepto latum: nihil ualeat. ipso enim iure, quæ inter uirum & uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt. Si quis igitur numos uxori dederit: non fieri eius apparet: quia nihil corporis eius fieri, palam est. Sed si debitorē suū ei soluere iusserit: hic quaerit, an numi fiant eius, debitorque liberetur? Et Celsus libro decimo quinto digestorū scribit: uidendū esse, ne dici possit, & debitorē liberatū, & numos factos mariti, deinde uxoris. nam si donatio iure ciuili non impediretur: eum rei gestæ ordinem futurum, ut pecunia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perueniret. nam celeritate coniungendarū inter se actionum unam actionem occultari, cæterum debitorē creditori dare, creditorem uxori. nec nouum, aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere. nam & si is, qui se procuratorem tui creditoris esse simulauit, à debitore tuo iubente te pecuniam acceperit: & furti actionem te habere cōstat, & ipsam pecuniam tuam esse. Huic sententiæ consequens est quod Iulianus libro

decimoseptimo digestorum scribit. ait enim, si donaturum mihi, iussu uxori meae dare: nullius esse momenti. perinde enim habendū, atq; si ego acceptā rem meam factā, uxori meae dedissem. quæ sententia uera est.

III. IULIANVS lib. XVII. digestorum.

Idemq; est, & si mortis causa traditurum mihi, iusserim uxori tradere. nec refert, conualuerit donator, an mortuus sit. neq; existimandū est, si dixerimus ualere donationem, non fieri me pauperiorem: quia si uel conualuerit donator, ei conditione tenebor: siue mortuus fuerit, re, quam habiturus erā, in bonis meis definam propter donationē habere.

V. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Si sponsus sponsæ donaturus, tradiderit Titio, ut is sponsæ daret: deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: si quidem maritus eum interposuit: donationem non ualere, quæ post contractas nuptias perficiatur. si uero mulier eum interposuit: iam dudum perfectam donationem, hoc est ante nuptias: atq; ideo, quamuis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem ualere. Si maritus duos reos habeat Titium & mulierem, & mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non ualeat. & hæc Iulianus libro decimoseptimo digestorum scribit. Planè si proponas Titio accepto latū esse: ipse quidē liberabitur, mulier uero manebit obligata. Generaliter tenendū est, quod inter ipsos, aut qui ad eos pertinent, aut quod per interpositas personas donationis causa agitur: non ualere. quod si aliarū extrinsecus personarum rerum uel causa cōmixta sit: si separari non possit: nec donationem impediri. si separari possit: cætera ualere, id quod donatum sit, non ualere. Si debitor uiri pecuniam iussu mariti uxori promiserit: nihil agitur. Si uxor uiri creditori donationis causa promiserit, & si deiussorem dederit: neq; uirum liberari, neq; obligari mulierem, uel si deiussorem eius, Iulianus ait: perindeq; haberi, ac si nihil promississet.

Circa uenditionem quoq; Iulianus scribit: minoris factam uenditionem, nullius momenti esse. Neratius etiam (cuius opinionem non improbat Pomponius) uenditionem donationis causa inter uirū & uxore factam, nullius esse momenti ait: si modo, cum animum maritus uendendi non haberet, idcirco uenditionē cōmentus sit, ut donaret. Enim uero si cum animum uendendi haberet, ex precio ei remisit: uenditionem quidem ualere, remissionem hætenus non ualere, quatenus locupletior facta est. itaq; si res quindecim, uenit quinq; nunc autem sit decem: quinq; tantum præstanda sunt: quia in hoc locupletior uidetur facta. Si donationis causa uir uel uxor seruitute non utatur: puto amit-
ti seruitutem, uerum post diuortium condici posse. Si uxor uel maritus exceptione quadam donationis causa submoueri uoluerit: facta
a iudi-

à iudice absolutione, ualebit quidem sententia: sed condicetur ei, cui donatum est. Concessa donatio est sepulturæ causa. nam sepulturæ causa locum marito ab uxore, uel contra posse donari, constat: & si quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo euenit, quod definiri solet: eam demum donationem impediri solere, quæ & donantem pauperiorem, & accipientem faceret locupletiores. porro hic non uidetur fieri locupletior in ea re, quā religioni dicauit. nec moueat quinquam, quod emeret, nisi à marito accepisset. nam & si pauperior ea fieret, nisi maritus dedisset: nō tamen idcirco fit locupletior, quod non expendit. hoc & illud suadet: & si uxori maritus sepulturæ causa donauerit: ita demum locum fieri intelligi mulieris, cum corpus humatur. cæterū ante, q̄ fit religiosus: donantis manet. proinde & si distraxerit mulier: manet locus donatoris. Secundum hæc si uxori suæ monumentum purum maritus magni precij donauerit, ualebit donatio: si tamen, ut cum sit religiosus, ualeat. Sed si ipsa fuerit illò illata: licet morte eius finitum est matrimonium: fauorabiliter tamen dicetur, locum religiosum fieri. Proinde & si maritus ad oblationem dei uxori donauit: uel locum, in quo opus publicū, quod promiserat, faceret, uel ædem publicam dedicaret: fiet locus sacer. Sed & si quid ei donetur, ut deo detur, uel consecretur: nec dubium, quin debeat ualere. Quare & si oleum pro ea in æde sacra posuerit, ualeat donatio. Si maritus hæres institutus repudiat hæreditatem donationis causa: Iulianus scripsit libro decimo septimo digestorum, donationem ualere. neque enim pauperiorem fieri, qui non adquirat, sed qui de patrimonio suo deposuerit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si uel substituta mulier sit, uel etiam ab intestato hæres futura. Simili modo & si legatum repudiet, placet nobis ualere donationem: si mulier substituta sit in legato, uel etiam si proponas eam hæredem institutam. Si quis rogatus sit, præcepta certa quantitate, uxori suæ hæreditatem restituere, & is sine deductione restituerit: Celsus libro decimo digestorum scripsit, magis pleniori officio præstandæ fidei functum maritum, quā donasse uideri. & rectam rationem huic sententiæ Celsus adiecit. quod plerique magis fidem exsoluunt in hoc casu, quā donant: nec de suo putant proficisci, quod de alieno plenius restituunt, uoluntatem defuncti secuti. nec immerito. sæpe enim credimus aliquid defunctum uoluisse, & tamen non rogasse. quæ sententia habet rationem: & magis in eo, qui nō erat deducta quarta restituere rogatus, & tamen integram fidem præstat, omisso senatusconsulti commodo. hic enim uere fidem exsoluit, uoluntatem testatoris secutus. Hoc ita, si non per errorem calculi fecit. Cæterum indebiti fidei commissi esse repetitionem, nulla dubitatio est.

tio est. Cum igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur ualere donationem. Vbi cumq; igitur non deminuit de facultatibus suis, qui donauit: uel etiã si deminuat, locupletior tamen non fit, qui accepit: donatio ualet. Marcellus libro septimo digestorum quærit. si mulier à mari to acceptam pecuniã in sportulas pro cognato suo ordini erogauerit: an donatio ualeat: & ait ualere, nec uideri locupletio rem mulierẽ factam: quamuis mutuã pecuniam esset acceptura, & pro affine erogatura. In donationibus autem iure ciuili impeditis, hætenus reuocatur donum ab eo, ab eãque, cui donatum est: ut siquidem exstet res, uin dicitur: si consumpta sit, condicatur, quatenus locupletior quis eorum factus est.

VI. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

Quia quod ex non concessa donatione retinetur: id aut sine causa, aut ex iniusta causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet.

VII. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Quod autem spectatur tempus, an locupletiores sint facti: utrum tempus litis contestatæ, an rei iudicatæ? Et uerum est litis contestatæ tempus spectari oportere: idemq; Imperator noster cum patre rescripsit. Si maritus pecuniam uxori in unguenta dederit, eaq; eam creditori suo soluerit, mox de sua pecunia emerit unguenta: non uideri locupletio rem factam, Marcellus libro septimo digestorum scribit. Idem ait. & si lancem ob eandem causam ei dederit, eaq; lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit: uindicationẽ cessare: quia non sit locupletior, quæ tantundem in re mortua impenderit.

Si uir & uxor quina inuicem sibi donauerint, & maritus seruauerit, uxor consumpserit: recte placuit compensationem fieri donationũ. & hoc diuus Hadrianus constituit. Idemq; ait, si maritus uxori pecuniam donauerit, ipsaq; ex ea pecunia prædia cõparauerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. proinde & si prædia hodie uilissima sunt: consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationem eorum spectandam. Planè si magni precij prædia sunt: summa numerata erit restituenda, non etiam usuræ precij. Eleganter tractabit: si mulier prædia quindecim emerit, & maritus nõ totum premium numerauerit, sed duas partes precij, hoc est decem, uxor de suo quinq; deinde hæc prædia ualeant nunc decem: maritus quantum consequet. & magis est, ut cõsequi debeat duas partes decẽ: ut quod perierit ex precio, utriq; perierit, & marito, & uxori. Si maritus æstimationẽ rerũ, quas in dote accepit, dicat se donationis causa auxisse: remedium mōstrauit Imperator noster cum diuo patre suo rescripto, cuius

uerba hæc sunt. Cum donationis causa precium auctum adfirmes: qui super ea re cogniturus erit, si pecuniæ modum recusabis, ipsa prædia restitui debere, sumptuū deductis rationibus, arbitrabitur. Igitur in arbitrio mariti erit, quid præstitum malit. Idem iuris est, & si e contrario mulier de minore æstimatione queratur: nec aliud in commodato æstimato obseruari solet, ut Pomponius libro quarto uariarum lectionū scribit. Si uxor à marito suo prædia, quæ ob dotem pignori acceperat, emerit, eaq; emptio donationis causa facta dicat: nullius esse momenti, pignoris tamen obligationem durare, Imperator noster cū patre suo rescriptit. cuius rescripti uerba ideo retuli, ut appareat uenditionem inter uirum & uxorem bona fide gestam, non retractari. Si tibi maritus pignora, propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis causa uendidit: quod bona fide gestum est, manebit ratum. At si titulus donationi quæsitus ostendetur, atq; ideo uenditionem irritam esse cōstabit: iure publico causam pignoriū integram obtinebis. Si uxor rem emit, & maritus precium pro ea numerauit: interdum dicendum est, totum à muliere reperendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit: ut puta si emit quidem mulier rem, & debeat pecuniam, maritus autem à uenditore eam liberauit. quid enim interest, creditori soluat, an uenditori? Vxori quis donauit seruum, ita ut eum intra annum manumitteret. an si mulier non obtemperet uoluntati, constitutio diui Marci imponat ei libertatem, si uir uel uiuit, uel etiam diem suum obiit? Et ait Papinianus. cum Sabini sententia sit recepta, qui putat, tunc fieri seruum eius, cui donaretur, cum libertas cōeperit imponi: ideoq; nec si uelit mulier, post exactum tempus possit manumittere: recte dici, non esse cōstitutioni locum, nec uoluntatem mariti posse cōstitutioni locum facere, cum propriū seruū ipse possit manumittere. quæ sententia mihi quoq; probatur: quia uenditor siue donator nō sibi legem uolunt imponere, nec possunt: sed ei, qui accepit. dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit cōstitutio.

Manumissionis causa donatio facta ualet: & licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed quādoq; perducatur. proinde si, ut post certum tempus manumittat, uxori suæ tradidit: tunc demum eius fiet, cū tempore impleto manumittere cōeperit. quare ante manumittendo nihil agit. Nam & illud sciendum est: si uxori quis suæ donauerit, ut intra annum manumittat, deinde non manumiserit intra annū: postea manumittendo nihil agi.

VIII. C A I V S lib. XII. ad edictum provinciale.

SI ante, quā seruus manumittatur, morte, aut diuortio solutum fuerit matrimonium, resoluitur donatio. inesse enim conditio do-
natio-

nationi uideretur, ut manente matrimonio manumittatur.

IX. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Si cum uxori maritus donet, qui eius erat cōditionis, ne unquam ad libertatē perducī possit: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione. Si pecunia accepta mulier manumiserit, uel operas ei imposuerit: ait Iulianus, operas quidem licito iure eam imposituram, & tenere obligationem: nec uideri mulierem ex re uiri locupletiores fieri, cum eas libertus promittat. Quod si precium ob manumissionem acceperit mulier, & sic manumiserit: siquidem ex peculio suo dedit: numos mariti manere. si uero alius pro eo dedit: fieri numos mulieris. quæ sententia recte se habet. Inter uirum & uxorem mortis causa donationes receptæ sunt.

X. CAIVS lib. XII. ad edictum provinciale.

Quia in hoc tempus excurrit donationis euentus, quo uir & uxor esse definunt.

XI. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

Sed interim res nō statim fiūt eius, cui donatæ sunt: sed tunc demū, cum mors infecuta est. medio igitur tempore dominiū apud eum remanet, qui donauit. Sed quod dicitur, mortis causa donationem inter uirum & uxorem ualere: ita uerum est, ut non solum ea donatio ualeat secundum Iulianum, quæ hoc animo fit, ut tunc demum res fiant uxoris, uel mariti, cum mors insequatur, sed omnis mortis causa donatio. Quando itaq; non retro agitur donatio: emergunt uicia, ut Marcellus animaduertit in specie huiuscemodi. Maritus uxori mortis causa donatum uoluit. interposuit mulier filium familias, qui à marito acciperet, eiq; traderet: deinde cum moritur maritus, pater familias inuentus. an ualeat traditio? & ait consequens esse dici, traditionem ualere: quia sui iuris effectus sit eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est, cum maritus moriebatur. Idem ait. placuisse scio Sabinianis, si filia familias uxori maritus tradiderit: donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si uiuo adhuc marito sui iuris effecta fuerit. quod & Iulianus libro decimo septimo digestorum probat. Proinde & si uxor marito filio familias mortis causa tradat, & is sui iuris effectus sit: sine dubio* dicemus, ipsius fieri. Per contrarium quoq; si uxor donauerit mortis causa patri familias marito, & mortis eius tempore filius familias inueniatur: patri erit nunc emolumentum quæsitum. Consequenter Scauola apud Marcellum notat. si interposuerit seruum mulier, ut ei tradat mortis causa, isq; adhuc seruus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inueniatur: tantundem esse dicendum. Idem Marcellus tractat. si is, qui interpositus est, postquam dederit mulieri, decesse-

* alts. domi
nus ipsius
fict.

c ij rit

rit uiuo adhuc donatore: donationem euanesce: quia debebat aliquo momento interposito eius fieri, & sic ad mulierem transire. Quod ita procedit, si ea, cui donabatur, eum interposuit, nō is, qui donabat. Porro si à marito est interpositus: res ipsius statim facta est. & si ante mortem mariti tradiderit, & decesserit: traditio eius egit aliquid, ut tamen hæc traditio pendeat, donec mors consequatur. Si uxor rem Titio dederit, ut is marito mortis causa traderet: eaq; defuncta, inuitis hæredibus eius, Titius marito dederit: interest, utrum à muliere sit interpositus Titius, an uero à marito, cui donabatur. si à muliere interpositus est: obligabit se conditione, si marito tradiderit. si autem à marito sit interpositus: mortua muliere confestim fundus efficietur eius, quē maritus interposuit, & actionem ipse maritus cum eo habebit. Si uxor rem, quam acceperat à marito suo mortis causa, uiuo eo alij tradiderit: nihil agitur ea traditione: quia non ante ultimum uitæ tempus mulieris fuit. Planè in quibus casibus placet retroagi donationem: etiam consequens traditio à muliere facta in pendenti habebitur. Si maritus uxori donauerit mortis causa, eaq; diuerterit: an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit, infirmari donationem, nec eam in pendenti esse. Idem ait, si diuortij causa facta sit donatio, ualere.

XII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

QUæ tamen sub ipso diuortij tempore, non quæ ex cogitatione quandoq; futuri diuortij fiat.

XIII. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

SED si mors sit infecuta: non uideri factas res mulieris: quia donatio in alium casum facta est. Proinde & si mortis causa uxori donauit, & deportationem passus est: an donatio ualeat, uideamus. Et aliàs placet in casum deportationis donationem factam ualere, quemadmodum in causa diuortij, cum igitur deportatione matrimonium minime dissoluitur, & nihil uicij mulier incurrit: humanum est: donationem, quæ mortis causa ab initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari, tanquam si mortuo marito rata habeatur. ita tamen, ut non adimatur licentia marito eam reuocare: quia & mors eius expectanda est: ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus siue reuersus, siue adhuc in poena constitutus. Cū quis acceperit, ut in suo ædificet: condici ei id non potest: quia magis ei donari uidetur. quæ sententia Neratij quoq; fuit. ait enim. datum ad uillam exstruendam, uel agrum conferendum, quod alioquin facturus non erat is, qui accepit: in speciem donationis cadere. ergo inter uirum & uxorem hæc erunt interdictæ.

XIIII. PAVLVVS lib. XXXVI. ad edictum.

Quod

QUod si uir uxori, cuius ædes incendio consumptæ sunt, ad refectiorem earum pecuniam donauerit: ualet donatio in tantum, in quantum ædificij exstructio postulat.

XV. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum

EX annuo uel menstruo, quod uxori maritus præstat, tunc quod superest, reuocabitur: si satis immodicum sit, id est supra uires dotis.

Si maritus uxori donauerit pecuniam, eaque usuras ex donata pecunia perceperit: lucrabitur. hæc ita Iulianus in marito libro decimo septimo digestorum scribit.

XVI. TRIPHONINVS lib. X. disputationum.

QUid ergo, si ex centū, quæ uir uxori donauit, quinquaginta apud debitorem perierint, & ex his alia quinquaginta duplicata pro usuris uxor habeat: non plus quinquaginta, eius donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

XVII. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

DE fructibus quoque uideamus: si ex fructibus prædiorū, quæ donata sunt, locupletata sit; an in causam donationis cadant. Et Iulianus significat, fructus quoque, ut usuras, licitam habere donationem. Sed si quid seruus donatus adquisiit: ad eum, qui donauit, pertinebit.

XVIII. POMPONIVS lib. III. ex uarijs lectionibus.

SI uir uxoris, aut uxor uiri seruis, aut uestimentis usus, uel usa fuerit: uel in ædibus eius gratis habitauerit: ualet donatio.

XIX. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

SI uxor filio donauerit seruum, qui in patris mariti sit potestate, deinde is seruus ancillam accipiat: dominium mulieri quæritur. nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia ancilla emptæ sit: quia nec ex re sua quidquam adquiri potest per eum, qui donatur, ei cui donatur. hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum esse: uirum autem scientem alienum possidere. Idem quærit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit: an aduersus mulierem agentem de dote precium possit per exceptionem retineri? Et dicendum est, posse maritū exceptionem habere, si dos ab eo petatur, secundum Marcelli sententiam: & si soluerit, secundum Iulianum, posse condicere.

XX. IABOLENVS lib. XI. ἐπιστολῶν.

SI is seruus, qui uxori mortis causa donatus est, prius quam uir decederet, stipulatus est: in pendenti puto esse causam obligationis, do nec uir aut moriatur, aut suspitione mortis, quā propter donauit, liberetur. quidquid aut eorum inciderit, quod donationē aut perimat, aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut cōfirmabit, aut resoluet.

XXI. VLP IANVS lib. XXXII. ad Sabinum.

t iij Si

* alijs. locu
pletior ef
set eo facto
SI quis pro uxore sua uestigal in itinere, quod præstari solet, soluit: an quasi * locupletiore ea facta, exactio fiat, an uero nulla sit donatio: & magis puto, nõ interd istũ hoc: maxime, si ipsius causa profecta est. nam & Papinianus libro quarto responsorum scripsit: uesturas uxoris & ministeriorum eius, uirum itineris sui causa datas, repetere non posse. iter autem uideri fuisse uiri causa, & cum uxor ad uirũ perueniat. nec interesse, an aliquid de uesturis in cõtrahendo matrimonio conuenierit. non enim eum donare, qui necessarijs oneribus succurrit. Ergo & si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas, & aliquid maritus expensarum nomine ei præstitit, hoc reuocandum non est. Si uxor uiro dotẽ promisit, & dotis usuras: sine dubio dicendum est, usuras peti posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimoniĩ petantur. Quid tamen si maritus uxori petitionem earũ remiserit: eadem erit quæstio, an donatio sit illicita. Et Iulianus hoc diceret. quod & uerum est. Planẽ si cõuenerat, ut se mulier pasceret, suosq; homines: & idcirco passus est eã dote sua frui, ut se suosq; aleret: expeditum erit. puto enim nõ posse ab ea peti, quasi donatum, quod compensandum est.

XXII. IDEM lib. III. ad Sabinum.

VXori suæ quis mortis causa seruum donauit, eumq; postea cum libertate hæredẽ scripsit. an ualeat institutio, quæritur. Et puto, si hoc animo eum scripsit hæredem, quod donationis se dixit pœnituisse: ualere institutionem, & necessarium hæredem domino seruum fieri. Cæterum si postea, quã hæredem instituit, donauit: donatio præualebit. uel si ante donauit, nõ tamen animo adimẽdi libertatẽ scripsit.

XXIII. IDEM lib. VI. ad Sabinum.

Papinianus recte putabat, orationem diui Seueri ad rerum donationem pertinere. deniq; si stipulanti uxori suæ spondisset: non putabat conueniri posse hæredem mariti, licet durante uoluntate maritus decesserit.

XXIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta sit donatio, & ante, quã per tẽpus legitimũ dominium fuerit adquisitum, coierint: uel contra, si inter uirum & uxorem facta sit donatio, & ante impletum tẽpus supradictum solutum sit matrimonium: nihilominus procedere temporis suffragiũ constat: quia altero modo sine uicio tradita est possessio, altero quod fuit uicium, amotum est.

XXV. TERENCEVS CLE. lib. V. ad L. Iul. & Papiã

Sed & si constante matrimonio res aliena uxori à marito donata fuerit: dicendum est, cõfestim ad usucapionem eius uxorem admitti: quia & si

quia & si mortis causa donaretur ei, non impediretur usucapio. nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus sit. itaque licet mortis causa donatio interueniat: quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quæ aliena est, usucapi potest.

XXVI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si eum, qui mihi uendidit, iusserim eam rem uxori meæ donationis causa dare, & is possessionem iussu meo tradiderit: liberatus erit: quia licet illa iure ciuili possidere non intelligatur, certe tamen uenditor nihil habet, quod tradat. Ex quibus causis inter uirum & uxorem concessæ sunt donationes: ex iisdem & inter socerum & generum nuptiarum concessas, Neratius ait. Ergo & fover genero mortis uel diuortij causa: & gener socero mortis suæ uel diuortij causa recte donabit.

XXVII. MODESTINVS lib. VII. regularum.

Inter eos, qui matrimonio coituri sunt: ante nuptias donatio facta iure consistit, etiam si eodem die nuptiæ fuerint consecutæ.

XXVIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si id, quod donatum est, perierit, uel consumptum sit: eius, qui dedit, sedit detrimentum. merito: quia manet eius res, qui dedit, suamque rem perdit. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non seruatur marito: quia ipse ministerijs eorum utitur. Sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educandum: quia pro capite id dedit, quemadmodum si à prædonibus redemisset seruos dotalis. Si quas serui operas uir uxori præstiterit, uel contra: magis placuit, nullam habendam earum rationem. & sane non amare, nec tanquam inter infestos ius prohibetæ donationis tractandum est: sed ut inter coniunctos maximo affectu, & solam inopiam timentes. Si ex decem donatis sibi mulier seruum emat, & is quinque sit, quinque petenda esse, apud Plautium placuit: quemadmodum si mortuus est, nihil petetur. si uero quindecim dignus sit: non plus, quam decem peti possunt: quoniam hætenus donator pauperior factus est. Quod si ex decem duos seruos emerit, & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet queri. Et plerique (ut Pomponius) interesse putant, utrum uno precio uenierint, an diuersis. Si uno: rota decem petenda, quemadmodum si una res empta deterior facta esset: uel grex, uel carrucha, & alia qua pars inde perisset. si diuersis: hoc solum petendum, quanti emptus sit, qui superest. Iulianum putasse Pomponius refert. si quid per eum seruum, quem emerat ex numis à marito donatis mulier, adquisisset (forte legatum, hæreditatem) aut cum partu æditus esset: eo quoque nomine petitionem faciendam esse. Illud constat: si ante

te q̄p̄ à uiro annuum acciperet mulier, ipsa de suo, aut etiā mutuata im-
pendit: uideri iam tantum ex annuo consumptum. Illud recte dictū
Celsus ait. si dotis usuras annuas uxor stipulata sit: licet ei non debean-
tur, quia tamen quasi de annuo conuenerit, peti quidem dotis iudicio
non possunt, compensari autem possunt. idem ergo dicemus in quali-
bet pactione annui nomine facta.

XXIX. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Si mulier ex pecunia donata emptum seruum uendidisset, & alium
Semisset: posteriorē periculo mulieris esse, Fulcinius scripsit. quod
non est uerum, licet non ex re mariti emptus sit. Si uir uxori lanam
donauit, & ex ea lana uestimenta sibi confecit: uxoris esse uestimenta,
Labeo ait.

XXX. CAIVS lib. XII. ad edictum provinciale.

Vtilem tamen uiro competere.

XXXI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Sed si uir lana sua uestimentum mulieri confecerit: quamuis id uxo-
ri confectum fuerit, & uxoris cura, tamen uiri esse: neq; impedire,
quod in ea re uxor tanquam lanipendia fuerit, & uiri negocium procu-
rarit. Si uxor lana sua operis ancillarum uiri uestimenta sui nomine
confecit muliebria: & uestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarū
uiro praeſtare nihil debere. sed uiri nomine uestimenta confecta uirilia,
uiiri esse: ut is lanæ uxori precium praeſtet. Sed si non uirilia* (uesti-
menta suo nomine) mulier confecit, sed ea uiro donauit: non ualere
donationē, quāuis illa ualeat, cum uiri nomine confecit. nec unquam
operas ancillarum uiri aestimari conuenit. Si uir uxori aream dona-
uerit, & uxor in ea insulam ædificauerit: ea insula sine dubio mariti est,
sed eius impensam mulierē seruaturā placet. Nam si maritus uindictet
insulam, retentionem impensæ mulierem facturam. Si duo manci-
pia fuerint singula quinis digna, sed utrunq; unis quinque donationis
caussa à uiro mulieri, uel contra uenierit: melius dicetur, communia ea
esse pro portione precij: nec tantum spectandum esse, quanti mancipia
sint, sed quantum ex precio donationis causa sit remissum. sine dubio
enim licet à uiro uel uxore minoris emere, si non sit animus donandi:

Si uir uxori, uel contra, quid uendiderit uero precio, & donationis
caussa paciscantur, ne quid uenditor ob eam rem praeſtet: uidendum
est, quid ea uenditione agatur: utrum res uenierit, & totum negocium
ualeat: an uero, ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si
post contractam emptionem nouo consilio inito, id pacti fuisset factū.
Et uerius est, pactum duntaxat irritum esse. Idem dicemus; si donatio-
nis causa pacti sint, nec fugitiuū aut erroneum praeſtari, id est, integras
esse actiones ædilitias, & ex empto. Quod uir uxori in diem debet,

sine

*aliās
desunt.

fine metu donationis præsens soluere potest: quamuis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit. Quod legaturus mihi, aut hæreditatis nomine relicturus es: potes rogatus à me uxori meæ re linquere, & nõ uidebitur ea esse donatio: quia nihil ex bonis meis demi nuit. in quo maxime maiores donati succurrissẽ Proculus ait, ne amo re alterius alter despoliaretur: neque quasi inter maliuolos, alter lo cupletior fieret. Si uir uxori munus immodicum calendis Martijs, aut natali die dedisset: donatio est. sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur: contra est. Non uidetur facta esse mulier lo cupletior, si aut in obsonio, aut in unguentis, aut in cibarijs familiæ do natam sibi pecuniam impenderit. Quæ uir cibaria uxoris suæ fami liæ iumentisq; præstitit, quæ in usu communi erant, non condicentur. Quod si familiam domesticam uxoris aut uenaliciam paut: contra puto obseruari debere.

XXXII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

CVM hic status esset donationum inter uirum & uxorem, quem an tea retulimus: imperator noster Antoninus Augustus ante ex cessum diui Seueri patris sui, oratione in senatu habita, author fuit se natui censendi, Fuluius Aemiliano & Numio Albino consulibus, ut ali quid relaxaret ex rigore iuris. Oratio autem de confirmandis donatio nibus Imperatoris nostri, non solum ad ea pertinet, quæ nomine uxo ris à uiro comparata sunt, sed & omnes donationes inter uirum & uxorem factas: ut & ipso iure res fiant eius, cui donatæ sunt, & obligatio sit ciuilis. sed de Falcidia, ubi possit habere locum, tractandum est. cui lo cum ita fore opinor, quasi sit testamento confirmatum, quod donatũ est. Ait oratio. FAS ESSE EVM, QVI DONAVIT, POENITERE: HAE REDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPREMAM EIVS, QVI DONAVIT, DVRVM ET *AVARVM ESSE. * aliàs amarũ. Poenitentiam accipere debemus supremam. Proinde si uxori dona uit, deinde eum poenituit, mox desijt poenitere: dicendum est, donatio nem ualere: ut supremum eius spectemus iudicium, quemadmodum circa fideicommissa solemus, uel in legatis, cum de doli exceptione op posita tractamus: ut ambulatoria sit uoluntas eius usq; ad uitæ supre mum exitum. sed ubi semel donatorem poenituit: etiam hæredi reuo candi potestaté tribuimus, si appareat defunctum euidenter reuocasse uoluntatem. quod si in obscuro sit: procliuior esse debet iudex ad com probandam donationem. Si maritus ea, quæ donauit, pignori dede rit: utiq; eum poenituisse dicemus, licet dominiũ retinuit. Quid tamen, si hoc animo fuit, ut uellet adhuc donatum: finge in possessionem pre cariam mulierem remansisse, paratamq; esse satisfacere creditori. di cendum

cendum est, donationem ualere. Nam si ab initio rem obligatam hoc animo donasset: diceremus uim habere donationem, ut parata satisfacere mulier, haberet doli exceptionem. quinimò & si satisfacisset: potuisset eam per doli exceptionem consequi, ut sibi mandarentur actiones.

Si donator seruus fuerit effectus priuati: dicendum est, non impletam, sed peremptam donationem: quamuis seruitus morti comparetur. Proinde & si ipsa in seruitutem redigatur, cui donatum est, extincta erit.

Si maritus uxori donauerit, & mortem sibi ob sceleris conscientiam consciuerit, uel post mortem memoria eius damnata sit: reuocabitur donatio: quamuis ea, quæ alijs donauerit, ualeant: si non mortis causa donauit. Si miles uxori donauerit de castrensibus bonis, & fuerit damnatus: quia permissum est ei de his testari (si modo impetrauit, ut testetur, cum damnaretur) donatio ualebit. nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum est. Quod ait oratio CONSUMPSISSE, sic accipere debemus: ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit. cæterum si factus est: & orationis beneficium locum habebit. Sed & si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaque exstet: dicendum est, si is decesserit, qui factus est locupletior: posse repeti id, quod dedit, nec compensari id, quod consumpsit: quamuis diuortio secuto, hic compensatio locum habeat. Si diuortium post donationem intercessit, aut prior decessit, qui donum accepit: ueteri iuri statuitur, hoc est, si maritus uxori donatum uult, ut ualeat donatio, quod si non uult: extinguatur. Plerique enim cum bona gratia discendunt, plerique cum ira animi sui & offensa. Quid ergo, si diuortium factum est: deinde matrimonium restauratur: & in diuortio, uel mutata uoluntas est, uel eadem durauit, restaurato tamen matrimonio, & uoluntate donatoris reconciliata: an donatio duret, si constante matrimonio donator decesserit? & potest defendi ualere. Quid si diuortium non intercesserit, sed frigusculum? profecto ualebit donatio, si frigusculum quieuit. Si mulier & maritus diu seorsum habitauerint, sed honorem inuicem matrimonio habeant, quod scimus interdum & inter consulares personas subsequutum: puto donationes non ualere, quasi durauerint nuptiæ. non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. si tamen donator prior decesserit: tunc donatio ualebit. Si ambo ab hostibus capti sunt, & qui donauit, & cui donatum est: quid dicemus? Et prius illud uolo tractare. Oratio, si ante mors contigerit ei, cui donatum est, nullius momenti donationem esse uoluit. ergo si ambo decesserint, naufragio forte, uel ruina, uel incendio, quid dicemus? & si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuerit: expedita est quaestio. si uero non appareat: difficilis est quaestio. & magis puto donationem

nem ualuisse, & id uerbis orationis defendimus. ait enim oratio, SI PRIOR VITA DECESSERIT, QUI DONATVM ACCEPIT. non uidetur autem prior uita decessisse, qui donatum accepit, cū simul decesserint. proinde rectissime dicitur, utraq; donationes ualere, si forte inuicē donationibus factis simul decesserint: quia neuter alteri superuixit. licet de commorientibus oratio non senserit: sed cum neuter alteri superuixerit, donationes mutua ualebunt. nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri dandam condictionem. locupletiores igitur hæredes donationibus relinquentur. Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, amboq; ibi decesserint: an simul utriusq; captiuitatis tēpus spectemus, ut donationes dicamus ualere, quasi simul decesserint: an neutras, quia uiuis eis finitum est matrimonium: an spectemus, ut & prior decesserit, ut in eius persona nō ualeat donatio: an uter redierit, ut in eius ualeat? Mea tamē fert opinio, ubi non reuertuntur: ut tempus spectandum sit captiuitatis, quasi tunc decesserint. quod si alter redierit: eum solū uideri superuixisse, qui rediit. Qui quasdam res ex his, quas donauerat, legasset, quasdam non: uidebitur cæteras uoluisse ad uxorem pertinere. plerumq; enim antea legat, postea donat: uel alia causa fuit legandi. Oratio non solum uirum & uxorem complectitur, sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur: ut puta donat socer nurui, uel contra: socer genero, uel cōtra: cōsocer consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent. nam ex mente orationis his quoq; omnibus permittum est in eundem casum donare: & ita & Papinianus libro quarto responsorū sentit. sic enim scribit. Socer nurui uel genero donauit. postea filius eius uel filia constante matrimonio uita decessit. quanquam uicium donationis perseveret: tamen si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem eius contra hæredem orationis sententia uideatur interuenire. nam quæ ratio donationem prohibuit, eadem beneficium ratum implorauit. Ut igitur ualeat donatio ista, Papinianus exigit, ut & filius eius, qui donauit, ante decesserit: & postea socer, durante uoluntate. Si filius familias, qui castrense peculium habet, uel quasi castrense, uxori donet: & in personam filij mortem spectabimus. Si nurus socero donauerit: mortem nurus, & perseverantem in supremam diem uoluntatem spectare nos oportet. quod si socer ante decesserit: dicemus extinctam donationem: an quia maritus uiuus uxori suæ superuixit, admittimus uim habere donationem? & siquidem maritus solus socero hæres existit: quasi noua donatio in maritum collata, seruari potest: ut illa finita sit, alia coeperit. si uero filius hæres patri nō est: finita erit donatio, ratione noua. Si socer nurui nuncium mise-

rit, donatio erit irrita: quamuis matrimonium, concordantibus uiro & uxore, secundum rescriptum Imperatoris nostri cum patre comprobatum est. sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, pertinet: finitum est matrimonium. Proinde & si duo confoceri inuicem sibi donauerint, idem erit dicendum. si inuitis filiis nuncium remiserint: inter ipsos irritam esse donationem. In hac autem donatione inter soceros facta, mors consideranda est eius, qui donauit, constante matrimonio, & iure potestatis durante. Idemque & in his, qui sunt in eorum potestate. Si confocer confocero donauerit, & alter eorum, uel uterque copulatos emancipauerit: debet dici, donationem ad orationem non pertinere, & ideo infirmari donationem. Si sponsus sponsæ donauerit, in tempus matrimonij collata donatione: quamuis inter uirum & uxorem donatio non uidetur facta, & uerba orationis minus sufficiant: tamen donationem dicendum est ad sententiam orationis pertinere: ut si durauerit uoluntas usque ad mortem, ualeat donatio. Siue autem res fuit, quæ donata est, siue obligatio remissa: potest dici donationem effectum habituram. ut puta uxori acceptum tulit donationis causa, quod debebat: potest dici pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum eius. & generaliter, uniuersæ donationes, quas impediri diximus, ex oratione ualebunt. Si inter uirum & uxorem societas donationis causa contracta sit: iure uulgato nulla est. sed nec post decretum senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituatur, habere poterit. quæ tamen in commune tenuerunt: præstituto sine reuocanda non sunt. Idcirco igitur actio pro socio non erit: quia nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter ceteros: & propter hoc nec inter uirum & uxorem. Idem erit dicendum, & si emptio contracta sit donationis causa. nam nulla erit. Planè si minoris res uenierit donationis causa, uel postea precium sit remissum: admitteremus donationem ualere ad senatusconsultum. Si quis sponsam habuit, deinde eandem uxorem, cum non liceret: an donationes, quasi in sponsalibus factæ, ualeant: uideamus. Et Iulianus tractat hanc questionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti immatura sit deducta. ait enim, hanc sponsam esse, & si uxor non sit. Sed est uerius, quod Labbeoni uidetur, & à nobis, & à Papiniano libro decimo questionum probatum est: ut si quidem præcesserint sponsalia, durent: quamuis eam uxorem esse putauit, qui duxit. si uero non præcesserint: neque sponsalia esse, quæ non fuerunt: neque nuptias, quod nuptiæ esse non potuerunt. Ideoque si sponsalia anteceperunt: ualeat donatio. si minus: nulla est: quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit, & ideo nec oratio locum habebit. Sed si senator libertinam desponderit, uel tutor pupillam, uel quis

quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit: an donatio, quasi in sponsalibus facta, ualeat? & putem etiam sponsalia improbanda: & quasi ab indignis ea, quæ donata sunt, ablata fisco uindicari.

XXXIII. IDEM lib. XXXII. ad Sabinum.

Si stipulata fuerit mulier annuum dari: id ex stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. Sed si manente matrimonio decessisse maritum proponatur: puto, quia in annuo quoque donatio uertitur, posse dici donationem confirmari ex senatusconsulto. Si uxor marito annuum uersa uice præstiterit: restituetur ei hoc, & poterit uindicare id, quod exstat. credo poterit & condicere, in quantum locupletior factus est: quia non ut solenne est annuum, quod maritus uxori pendit: & quod uxor marito præstat. imò incōgruens est, & contra sexus naturam. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit annuum, decesseritq; mulier, constante matrimonio: dicendum erit, ex oratione donationem conualescere.

XXXIII. IDEM lib. III. ad edictum.

Siue uxor marito res donasset, ut eas in dotē pro communi filia daret: siue post donationem, q̄ in maritū contulit, uxor passa est eum pro filia in dotem dare: benigne potest dici, & si prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequente consensu ualere dotis dationem.

XXXV. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Si non secundum legitimam obseruationem diuortium factum sit: donationes post tale diuortium factæ, nullius momenti sunt, cum non uideatur solutum matrimonium.

XXXVI. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Si donatæ res exstant, etiā uindicari poterunt. sed quia causam possidendi donatio præstitit: nisi reddatur res, æstimatio facienda est iusto precio: caueriq; possidēti debebit de euictione simpli, quanti ea res sit. idq; etiā Pedio uidetur. Si sponsus alienum anulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro eo suum dedit: quidam (ut Nerua) putant fieri eum mulieris: quia tunc factam donationem confirmare uidetur, non incohare nouam. quam sententiam ueram esse accepi.

XXXVII. IULIANVS lib. XVII. digestorum.

Si mulier dolo fecerit, ne res exstaret sibi à marito donata: uel ad exhibendum, uel damni iniuriæ cum ea agi poterit: & maxime si post diuortium id commiserit.

XXXVIII. ALFENVS lib. III. digestorum.

Si seruus cōis uiri & fratris eius puerum donauit uxori fratris, p qua parte is seruus, qui donasset, uiri esset: p ea parte muni nō esse factū
u iñ muli

mulieris, respōdi. Idē iuris esse, si ex tribus fratribus unus uxore habe-
ret, & rem cōmunem uxori donasset. nam ex tertia parte mulieris rē
factā nō esse: ex duabus autē partibus reliquis (si id scissent fratres, aut
postea, q̄ donata esset, ratū habuissent) nihil debere mulierē reddere.

XXXIX. IULIANVS lib. V. ex Minutio.

V Ir cum uxori pecuniam donare uellet, permisit ei, ut à debitore
suo stipularetur. illa cum id fecisset, priusquā pecuniam tulis-
set, diuortium fecit. Quæro, utrum uir eam summam petere debeat:
an ex ea promissione propter donatiōis causā actio nulla sit? Respō-
di, inanem fuisse stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans sol-
uisset: siquidem pecunia exstat: uindicari eam debitor potest. sed si acti-
ones suas marito præstare paratus est: doli mali exceptione se tuebi-
tur. ideoq; maritus hanc pecuniam, debitoris nomine uindicando, cō-
sequetur. sed si pecunia non exstat, & mulier locupletior facta est: mari-
tus eam petet. intelligitur enim ex re mariti locupletior facta esse mu-
lier: quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

XL. VLP IANVS lib. II. responsorum.

Q Vod apiscendæ dignitatis gratiā ab uxore in maritum collatū
est: eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

XLI. LICINIUS RVFINVS lib. VII. regularum.

N Am & imperator Antoninus cōstituit, ut ad processus uiri uxor
ei donare possit.

XLII. CAIVS lib. XII. ad edictum provinciale.

N Vper ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causā
donationis, quā dicimus honoris causā: ut ecce si uxor uiro la-
ti clauī petēdi gratia donet, uel ut equestris ordinis fiat, uel ludorū gra-
tia.

XLIII. PAVLVS lib. singulari regularum.

I Nter uirum & uxorem exiliij causā donatio fieri potest.

XLIII. NERATIUS lib. I. membranarum.

S I extraneus rem uiri, ignorans eius esse, ignoranti uxori, ac ne uiro
siquidem sciente eam suam esse, donauerit: mulier recte eam usuca-
piet. Idemq; iuris erit: si is, qui in potestate uiri erat, credens se patrem
familias esse, uxori patris donauerit. Sed si uir rescierit suam rem esse,
priusquā usu capiatur, uindicareq; eam poterit, nec uolet, & hoc &
mulier nouerit: interrumpetur possessio: quia transijt in causā ab eo
factæ donationis, ipsius mulieris scientia. propius autem est, ut nullum
adquisitioni dominij eius adferat impedimentum. nō enim omnimo-
do uxores ex bonis uirorum, sed ex donationibus ab ipsis factis acqui-
rere prohibitæ sunt.

XLV. VLP IANVS lib. XXXIIII. ad edictum.

Mat

M Arcellus libro septimo digestorū scribit, eum etiam detrahere sine mulieris damno, & citra * metum senatusconsulti, quod * alias detrahentibus negotiationis causa occurrit. mentē.

XLVI. IDEM lib. LXXIII. ad edictum.

I nter uirum & uxorem nec possessionis ulla donatio est.

XLVII. CELSVS lib. I. digestorum.

V trum negotium uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem eius impenderit uir: facti, non iuris quaestio est. sed cōiectura eius rei ex modo & genere impensae non difficilis est.

XLVIII. IDEM lib. IX. digestorum.

Q uae iam nuptae maritus donauit, uiri manet, & potest uindicare: nec quidquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

XLIX. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

S vlpicius Marcello. mulier, quae ad cōmunem filium uolebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire: eū patri tradidit, ut post mortem restituatur filio. Quæro, an donatio tibi uideatur, ut nihil agatur: an ualeat quidem, sed mulieri potestas detur, si uoluerit, eum petere? Respondi. si color uel titulus (ut sic dixerim) donationi quaesitus est, nihil ualebit traditio: id est, si hoc egit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus. alioquin si solo eius ministerio usa est, & id egit, ut uel reuocare sibi liceret: uel ut res cum omni emolumento per patrem, postea ad filium transfiret: cur non id perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est, si extraneo in hanc causam tradidisset.

L. IABOLENVS lib. XIII. ἐπισολών.

S i cum mulier uiginti seruū emisset, in eam emptionem uir quinque uenditori dedit: diuortio facto, omnimodo uir eam summam exiget: neque ad rem pertinet, an is seruus deterior factus sit. nam & si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. Quæritur enim, an mulier ex uiri patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote agatur. facta autē intelligitur, quae ære alieno suo interuentu uiri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si uir pecuniam non exsoluisset. neque enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit: utrum creditam, an eam, quam ex emptione præstare debebat. Quod si mulier non emerat seruū, sed ut emeret, à uiro pecuniam accepit: tunc uel mortuo, uel deteriore facto seruo, damnum ad uirum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniā à uiro accepisset, hoc consumptum ei periit, qui donauit: si modo in rerum natura esse desiit. nec enim uidetur mulier locupletior esse, quae neque à creditore suo liberata est, neque id possidet, quod ex pecunia uiri emerat.

Pom

LI. POMPONIVS lib.V.ad Q. Mutium

Quintus Mutius ait. cum in controuerfiam uenit, unde ad mulierem quid peruenerit: & uerius, & honestius est, quod nō demonstrat, unde habeat: æstimari à uiro, aut qui in potestate eius esset, ad eā peruenerisse. euitandi autem turpis quæstus gratia, circa uxorem hoc uidetur Quintus Mutius probasse.

LII. PAPINIANVS lib.X. quæstionum.

Si uir uxori donationis causa rem uilius locauerit, locatio nulla est: Scum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa æstimatur, depositum est. hoc ideo tam uarie: quia locatio quidem sine certa mercede contrahi non potest, depositum autem & citra æstimationem quoque dari potest. Vxor uiro fructum fundi ab hærede suo dari: & si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit. defuncto uiro, uiua muliere, stipulatio soluitur, ut traditio, quæ mandante uxore mortis causa facta est. nā quo casu inter exteros conditio nascitur, inter maritos nihil agitur.

LIII. IDEM lib.III. responsorum.

Mortis suæ causa genero uel nurui socerū frustra donare conuenit: quia mortuo socero nuptiæ non soluuntur. nec interest, an pater filium uel filiam exhæredauerit. sed diuorti species ea ratione diuersa est. Res in dotem æstimatas, consentiente uiro, mulier in usu habuit. usu deteriores res si fiant: damni compensatio non admittitur: cum easdem res non possit mulier sibi quasi donatas defendere, ex illis uerbis, quibus donationes ei à uiro legatæ sunt: cum eiusmodi specie neque donari, neque auferri uideatur.

LIIII. IDEM lib.III. responsorum.

Vir usuras promissæ dotis in stipulatū deduxerat, easque non petierat. cū per omne tempus matrimonij sumptibus suis uxorem & eius familiā uir exhiberet: dote relegata, & donationibus fideicommissis confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri uidebatur: sed titulo donationis esse remissas.

LV. PAVLVS lib.VII. quæstionum.

Vxor marito suo pecuniam donauit. maritus ex pecunia sibi donata, aut rem mobilem, aut soli comparauit. soluendo non est, & res exstāt. Quæro, si mulier reuocet donationē, an utiliter condictione experiatur: uidetur enim maritus, quamuis soluendo non sit, ex donatione locupletior effectus, cum pecunia mulieris res comparata exstet. Respondi. locupletiores esse ex donatione, negari nō potest. non enim quærimus, quid deducto ære alieno liberum habeat: sed quid ex re mulieris possideat. solo enim hoc separatur ab eo res, cui donata est. quod

quod si res mulieris permanet: & uindicare directio potest: & erit deterior causa uiri, si ea pecunia, quatenus res ualet (non ut ultra id tamen, quod donatum est, condicatur) quam si dotis iudicio conueniatur. Sed nihil prohibet, etiam in rem utilem mulieri in ipsas res actionem dari.

LVI. SCAEVOLA lib. III. *questionum.*

SI quod mihi mortis causa donare quis uellet, ego pure uxori donare uelim: non ualet, quod uxori iubeo dari: quia illo conualescente, conditione teneor: mortuo autem, nihilominus pauperior sum. non enim habeo, quod habiturus essem.

LVII. PAVLVS lib. VII. *responsorum.*

EA, quae à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, literas ad eum misit huiusmodi. Cum petenti mihi à te, domine charissime, annuerit indulgentia tua uiginti ad expediendas quasdam res meas: quae summa mihi numerata est sub ea conditione, si per me, meosque mores non steterit, quo minus in diem uitae nostrae matrimonium permaneat: siquidem inuito te discessero de domo tua, uel repudium tibi sine ulla querela misero, diuortium me factum per me probabitur: tunc uiginti, quae mihi hac die donationis causa dare uoluisti, daturam restitutam me sine ulla dilatione spero. Quaero, si eadem Titia marito suo repudium miserit, an pecuniam restituere debeat? Paulus respondit. pecuniam, quam uir uxori donauit, ex stipulatione proposita, si conditio eius existit, peti posse: quoniam ex donatione in pecuniam creditam conuersa est. quod si stipulatio commissa non probetur: tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

LVIII. SCAEVOLA lib. II. *responsorum.*

SI praedia & mancipia Seiae data, effecta sint eius tempore concubitus: ac postea tempore matrimonij, alijs acceptis, reddita sint: quid iuris est? Respondit. secundum ea, quae proponerentur, negotium potius gestum uideri, quam donationem interuenisse. Item cum quaereretur de cibarijs mancipiorum: respondit. tempore quidem concubitus data cibaria repeti non possunt: sed nec tempore matrimonij, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerunt. Filius rebus matris interuenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia & res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit. decessit in patris potestate. quaesitum est, an mater cum marito suo experiri, & qua actione uti possit? Respondit. si mater obligatum filium in ea pecunia uoluit esse; intra annum, quam filius decessit, de peculio cum patre, in cuius potestate fuisse proponatur, actionem habere. si donauit: repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus esset.

LIX. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

x Si quis

SI quis uxori ea conditione donauit, ut quod donauit, in dotem accipiat: defuncto eo, donatio conualefcit.

LX. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ἐπιτομῶν*.

Vitricus & priuignus inuicem sibi donare prætenu matrimonij non prohibentur. Diuortij causa donationes inter uirum & uxorem concessæ sunt. sæpe enim euenit, ut propter sacerdotium, uel sterilitatem,

LXI. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

Vel senectutem, aut ualeitudinem, aut militiam satis commodere tineri matrimonium non possit.

LXII. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ἐπιτομῶν*.

ET ideo bona gratia matrimonium dissoluitur. Diuortio facto, nec instaurato matrimonio, nõ confirmatur inter uirum & uxorem facta donatio. sed nec inter patronum & libertam (& si ab eo inuito diuertere non licet) facta donatio confirmatur, cum inter eos diuortium intercedit. perinde enim id, quod donatum est, habetur diuortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

LXIII. PAVLVS lib. III. ad Neratium.

DE eo, quod uxoris in ædificium uiri ita coniunctum est, ut detractum alicuius usus esse possit: dicendũ est, agi posse, quamuis nulla actione ex lege duodecim tabularum: quia decem uiros non sit credibile de his sensisse, quorum uoluntate res eorum in alienum ædificium coniunctæ essent. PAVLVS NOTAT. sed in hoc solum agi potest, ut uindicatio soluta re competat mulieri, non in duplum ex lege duodecim tabularum. neque enim furtiuum est, quod sciente domino inclusum est.

LXIIII. IABOLENVS lib. II. ex posterioribus Labeonis.

Vir mulieri diuortio facto quædam idcirco dederat, ut ad se reuenteretur. mulier reuersa erat. deinde diuortium fecerat. Trebatius inter Terentiam & Mecœnatem respondit. si uerum diuortiũ fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contra. Sed uerũ est, quod Proculus & Cæcilius putant: tunc uerũ esse diuortium, & ualere donationem diuortij causa, si aliæ nuptiæ insecutæ sint: aut tam longo tempore uidua fuisset, ut dubium nõ foret, alterum esse matrimonium. aliàs nec donationem ullius esse momenti futuram.

LXV. LABEO lib. III. posteriorum à Iabolenõ epitomatorũ.

QUod uir ei, quæ nondum uiripotens nupserat, donauerit: ratum futurum existimo.

LXVI. SCAEVO LA lib. IX. digestorum.

SEia Sempronio, cũ certa die esset nuptura, ante quàm domum de-

duceretur, tabulæq; dotis signarentur, donauit tot aureos. Quæro, an ea donatio rata sit: non attinuisse tempus, an ante quam domum deduceretur, donatio facta esset: aut tabularum consignatarum, quæ plerumq; & post contractum matrimonium fierent: inquirere exprimit. Itaq; nisi ante matrimonium contractum, quod de consensu intelligitur, donatio facta esset: non ualere. Virgini in hortos deductæ ante diem tertium, quam ibi nuptiæ fierent: cum in separata diætâ ab eo esset, diē nuptiarum prius, quam ad eum transfiret, & prius quam aqua & ignis acciperetur: obtulit decem aureos dono. quæsitum est, post nuptias contractas diuortio facto, an summa donata repeti possit: Respondit. id, quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse deduci.

* aliās.
postq̃.

LXVII. LABEO lib. III. πρὸς τὸν Πάυλον ἐπιτομάτων.

Suxor numis à uiro, aut ab eo, qui in eius potestate esset, sibi donatis, seruum emerit: deinde cum eius factus esset, eum ipsum donationis causa uiro tradiderit: rata erit traditio, quauis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes: neq; ulla actio eius nomine dari potest.

DE DIVORTIIS ET REPVDIIS. Tit. II.

PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, uel alia contingente seruitute alterutrius eorum.

II. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

Diuortium autem uel à diuersitate mentiū dictū est, uel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. In repudijs autem & renunciationibus cōprobata sunt hæc uerba, *RES TVAS TIBI HABETO: item hæc, TVAS RES *a's. tuas TIBI AGITO. In sponsalibus quoq; discutiendis placuit renunciatio res tibi, nem interuenire oportere. in qua re hæc uerba probata sunt, CONDI abeo. TIONE TVA NON VTOR. Siue autem ipsi præsentī renunciatur, siue absenti per eum, qui in potestate eius sit, cuiusue is eam in potestate sit: nihil interest.

III. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

Diuortium non est, nisi uerum, quod animo perpetuam constituendi diuisionem fit. Itaq; quidquid in calore iracundiæ uel fit, uel dicitur: non ratum est prius, quam perseverantia apparuit, iudiciū animi fuisse. ideoq; per calorem missō repudio, si breui reuersa est uxor, nec diuertisse uidetur.

IV. ULPIANVS lib. XXV. ad Sabinum.

Iulianus libro decimo septimo digestorum quærit, an furiosa repudi
x ij um

um mittere, uel repudiari possit? Et scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis loco habeatur. repudiare autem non posse, neq; ipsam propter dementiam, neq; curatore eius. patrem tamen nuncium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret, posse & cum furiosa retineri matrimonium. quæ sententia mihi uidetur uera.

V. IDEM lib. XXXIIII. ad edictum.

SI filia emancipata idcirco diuertat, ut maritum lucro dotis afficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat. non enim minus patri, quàm marito, succurrere prætorem oportet. danda igitur est ei dotis exactio, atq; si constante matrimonio decessisset filia.

VI. IULIANVS lib. XVII. digestorum.

UXORES eorum, qui in hostium potestatem peruenerunt, possunt uideri nuptiarum locum retinere eo solo, quod alij temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est: donec certum est, maritum uiuere in captiuitate cõstitutum: nullam habere licentiam uxores eorum ad aliud migrare matrimonium: nisi malint ipsæ mulieres causam repudiij præstare. Sin autem in incerto est, an uiuus apud hostes teneatur, uel morte præuentus sit: tunc si quinquennium à tempore captiuitatis exceßerit, licentiam habeat mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia dissolutum uideatur pristinum matrimonium, & unusquisq; suum ius habeat imminutum: eodem iure & in marito degente in ciuitate, & uxore captiua obseruando.

VII. PAPINIANVS lib. I. de adulterijs.

SI poenituit eum, qui libellum diuortij tradendū dedit, isq; per ignorantiam mutatae uoluntatis oblatuſ est: durare matrimonium dicendum est: nisi poenitentia cognita, is qui accepit, ipse uoluit matrimonium dissoluere. tunc enim per eum, qui accepit, soluitur matrimonium.

VIII. IDEM lib. II. de adulterijs.

DIUUS Hadrianus eum, qui alienam uxorem ex itinere domū suam duxisset, & inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

IX. PAVLVS lib. II. de adulterijs.

NILLUM diuortium ratum est, nisi septem ciuib; Romanis puberibus adhibitis: præter libertum eius, qui diuortium faciet. Et libertum accipiemus etiam eum, qui à patre, auo, proauo, & cæteris suis sum uersum manumissus sit.

X. MODESTINVS lib. I. responsorum.

PATRONO inuito, liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi manumissa sit. tunc enim

enim potest, licet eius sit liberta.

XI. VLP IANVS lib. III. ad L. Iul. et Papiā.

QUOD ait lex, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE, QUAE PATRONO NVPTA EST, NE ESTO: non infectum uide tur effecisse diuortiū, quod iure ciuili potuisset dissoluere matrimoni um. Quare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. Deniq; scribit Iulianus de dote hanc actionem non habere. Merito igitur, quandiu patronus eius eam uxorem suam esse uult, cum nullo alio connubium ei est. nam cum intellexit legislator facto libertæ qua si diremptum matrimonium: detraxit ei cum alio connubium. quare cuiusq; nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat: nec in concubinato eam alterius, quā patroni esse posse. Ait lex. QVAMDIU PATRONVS EAM VXOREM ESSE VOLET, ET VXOR ESSE VELLE DEBET* (ET PATRONVS DVRARE). Si igitur aut patro nus esse, aut uelle defierit: finita est legis autoritas. Illud rectissime placuit: qualiqua uoluntate intelligi possit patronus, animum habere defuisse quasi in uxorem: finiri legis huius beneficium. Proinde cum patronus rerum amotarum cum eius liberta, quæ ab inuito eo diuer te rat, uelit experiri: Imperator noster cum diuo patre suo rescripsit, intel ligi eum hoc ipso nolle nuptā sibi: quod eam actionem uel aliam inci peret, quæ non soleret, nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eā adul terij cœperit, uel eo crimine postulare, quod uxori nemo obijcit: magis est, ut diremptum sit matrimonium. Etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. Vbi cūq; igitur uel tenuis intellectus uideri potest, nolentis nuptam: di cendum est, iam incipere libertæ cum alio esse connubium. Proinde si patronus sibi desponderit aliam, uel destinauerit, uel matrimoniū alte rius acceperit: credendum est, nolle hanc nuptam. Et si concubinam si bi adhibuerit, idem erit dicendum. *Antiquat Titu. hic. Math. 6. et 19.*

* hæc ali
as de
sunt.

SOLVTO MATRIMONIO, QVEMAD-
modum dos petatur. Tit. III.

POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

DOtum causa semper & ubiq; præcipua est. nam & publi ce interest, dotes mulieribus conseruari: cum dotatas esse scēminas ad sobolem procreandam, replendamq; liberis ciuitatem, maxime sit necessarium.

II. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

SOLVTO matrimonio solui dos mulieri debet: nec cogitur maritus
x iij alij

alijs eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil noceat. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet: non debere eum cogi alijs, quam uxori promittere, dicendum est. hæc, si sui iuris mulier est. Quod si in patris potestate est, & dos ab eo profecta sit: ipsius & filiae dos est. Denique pater non aliter, quam ex uoluntate filiae, petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest. sic ergo & promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui uterque iusserit. Cæterum si pater solus iussit: dotis actio filiae non erit adempta, quandocumque sui iuris filia fuerit facta. Item si uoluntate solius filiae promittatur: remanebit dotis actio integra patri. Sed utrum ut agat solus, an ut adiuncta quodque filiae persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiae persona potest habere. quod si sui iuris fuerit facta filia: nocebit ei ista stipulatio. Voluntatem autem filiae, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat: an uero, ne contradicat filia? & est ab imperatore Antonino rescriptum. filiam, nisi euidenter contradicat, uideri consentire patri. Et Iulianus libro decimo septimo digestorum scripsit, quasi ex uoluntate filiae uideri experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam ubi uon potest per dementia[m] contradicere, consentire quis eam merito credet? Sed si absens filia sit: dicendum erit, non ex uoluntate eius id factum: cauendumque à patre, ratam rem filiam habituram. Vbi enim sapit, scire eam exigimus, ut uideatur non contradicere.

III. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Non solum autem in exigenda, sed etiam in soluenda dote, quæ communis est & patri & filiae, utriusque uoluntas exquiritur: nec alter alterius conditionem deteriore[m] facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit: actio de dote utriusque tollitur.

III. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si cum pater sine consensu filiae dotem à uiro exegisset, & eandem alij uiro eiusdem filiae nomine dedisset, mortuo patre filia cum priore uiro agat: doli mali exceptione repellitur.

V. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

De diuisione anni eius, quo diuortium factum est: queritur, ex die contracti matrimonij, an ex die traditi fundi maritus sibi computet tempus: & utique in fructibus à uiro retinendis, neque dies constitutionis dotis, neque nuptiarum obseruabitur: sed quo primum dotale praedium constitutum est, id est, tradita possessione.

VI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si ante nuptias fundus traditus est: ex die nuptiarum, ad eundem diem sequentis anni, computandus annus est. idem in cæteris annis obseruatur

natur, donec diuortiū fiat. nam si ante nuptias traditus sit, & fructus in de percepti: hi restituendi sunt quādoq; diuortio facto, quasi dotis facti.

VII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

FRuctus esse constat, qui deducta impensa supererunt. quod Scævola, & ad mariti, & ad mulieris impensas refert. nam si mulier pridie uindemiæ dori dedit, mox sublati à marito uindemijs diuertit: non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui, sed & impensas, quæ ante, quàm portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. Igitur si & maritus aliquid impenderit in eundem annum, utriusq; impensæ concurrent: & ita (si impensarum à muliere factarum ratio habeatur) cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est, primi anni tempore computari, quod fuit ante datum prædium. Papinianus libro undecimo quæstionum, diuortio facto fructus diuidi ait, nō ex die locatiōis, sed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. neq; enim si uindemiæ tempore fundus in dotem datus sit, eumq; uir ex calendis nouembribus primis fruendum locauerit: mensis ianuarij suprema die facto diuortio, retinere uirum, & uindemiæ fructus, & eius anni, quo diuortium factum est, quartam partem mercedis, æquū est. alioquin si coactis uindemijs, altera die diuortium intercedat: fructus integros retinebit. itaq; si in fine mensis ianuarij diuortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit: uindemiæ fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio uiro relinquatur. Ex contrario quoq; idem obseruandum est. nam si mulier percepta uindemia statim fundum uiro in dotē dederit, & uir ex calendis martijs eundem locauerit, & calendis aprilibus primis diuortium secutum fuerit: non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebat, portionem retinebit. Item si messes eius anni, quo diuortium factum est, colonum ex forma locatiōis sequantur: ante uindemiam soluto matrimonio, nihilominus pecunia messium in computationem cum spe futuræ uindemiæ ueniet. apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit, antequàm nuberet, non debere in contributionem uenire. Ob donationes, item ob res amotas, ex his fructibus, qui post diuortium percepti sunt, compensationes fieri possunt. Quod in anno dicitur, potest dici & in sex mensibus, si bis in anno fructus capiantur: ut est in locis irriguis. sed & in pluribus annis idem dici potest, ut in sylua cædua. Itē si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedem quinquennio quoq; aliquid amplius præstaretur. in eo enim, quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus. Non solum autem de fundo, sed etiam de pe-

core

core idem dicemus, ut lana ouium, foetusq; pecorum præstetur. quare enim, si maritus propè partum oues doti acceperit, item proximas tonfuræ: post partum, & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat. Nam & hic fructus toto tempore, quo curantur, nō quo percipiuntur, rationem accipere debemus. In seruo quoq; anni ratio habetur: ut si in annum forte operæ eius locatæ sint, præteriti temporis ad maritum: post diuorium autem, ad mulierem operæ pertineant. de pensionibus quoq; prædiorum urbanorum idem est, quod in fructibus rusticorum.

Si fundum uiro uxor in dotem dederit, isq; inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, si arbores cæduæ fuerint, uel cremiales: dici oportere in fructum cedere. si minus, quasi deteriorem fundum fecerit, maritū teneri. Sed si ui tempestatis ceciderint: dici oportet, preciū earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere: non magis, quā si thesaurus fuerit inuentus. Nō enim in fructu computabitur, sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inuenti. Si uir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit, & fundum fructuosiores fecerit: marmor, quod cæsum, neq; exportatum est, mariti est, & impensa non est ei præstanda: quia nec in fructu est marmor: nisi talis sit, ut lapis ibi renascatur, quales in Gallia sunt & in Asia. Sed si cretifodinæ, uel argentifodinæ, uel auri, uel cuius alterius materiæ sint, uel arenæ: utiq; in fructu habebuntur. Interdum marito de fructibus à muliere cauetur, & nihil retinebit, si fructibus stantibus, fundū mulier recipiet: interdum retinebit totum maritus, & nihil restituet: id est, si non plus erit, q̄ pro portione eum retinere oportet: interdū uero reddet, si plus percepit, quā eum retinere oportet. eadem conditio erit, et si cum socero, uel cum hærede alterutrius de dote agatur. Impendi aut fructuum percipiendorum causa Pomponius ait, quod in arando serendoq; agro impensum est: quodq; in tutelam ædificiorum, ægrum uel seruum curandum: scilicet si ex ædificio, uel seruo fructus aliqui percipiebantur. sed hæ impensæ non repetuntur, cum maritus fructum totius anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. Planè si nouam uillam necessario exstruxit, uel ueterem totam sine culpa sua collapsam restituit: erit eius impensæ petitio. simili modo & si * pastinum instituat. hæ enim impensæ, aut in res necessarias, aut in utiles cedunt, paruntq; marito actionem.

VIII. PAVLYS lib. VII. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur: lapidicinarū commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut is fructus ad maritum pertineat: nisi contrariam

trariam uoluntatem in dote danda declarauerit mulier. Quod in semetem erogatur, si non responderint messes, ex uindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est.

IX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet: dolum malum duntaxat in ea re, non etiam culpam maritus præstare debet: ne factio mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur. fructus tamen, qui peruenissent ad uirum, redduntur.

X. IDEM lib. XVII. ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotē à patre profectam habebat, ibi decessit: puto dicendum, perinde omnia obseruanda, ac si nupta decessisset: ut etiam si in potestate patris non fuerit, dos ab eo profecta reuerti ad eum debeat. Si uir uxorem suam occiderit: dotis actionem hæredibus uxoris dandam esse, Proculus ait: & recte. non enim æquū est, uirum ob facinus suum dotē lucri facere. idemq; & ex contrario statuendum est.

XI. IDEM lib. III. ad Q. Mutium.

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit: reddenda ei est quasi suam dedisset, & fructus quoq; pro portione anni, quo diuortium factū est.

XII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

MARITUM in id, quod facere potest, condemnari, explorati iuris est: sed hoc hæredi extraneo non esse præstandum.

XIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

QUIA tale beneficium personale est, & cum persona exstinguitur.

XIIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

ALIQUA causa est defensoris: quem placet sufficienter uideri defendisse, si tantum uxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset. Eleganter quærit Pomponius libro decimo quinto ex Sabino: si paciscatur maritus, ne in id, quod facere possit, condemnatur, sed in solidum: an hoc pactum seruandum sit? & negat seruari oportere: quod quidē & mihi uerum uidetur. namq; contra bonos mores id pactum esse, melius est dicere: quippe cum contra receptam reuerentiam, quæ maritis exhibenda est, id esse appareat.

XV. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

REI IUDICATÆ tempus spectatur, quatenus maritus facere potest. Hæredi mariti, licet in solidum condemnatur, compensationes tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus: ueluti ob res donatas, & amotas, & impensas. morum uero coercitionē non habet. Socero quoq; cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur: ut in id damnetur, quod facere potest.

y Pom.

XVI. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Q Via parentis locum focer obtinet.

XVII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

EX diuerso, si focer ex promissione à marito cōueniatur: solet quaeri, an idem honor ei habendus sit? Neratius libris membranarum & Proculus scribunt, hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conueniatur: magis placuit, defendendam eam per exceptionem: (idē & Proculus ait) sicuti enī cū socia fuerit, sic dabit ei exceptio: quāuis iure ciuili sit obligata. Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris lapsus, condemnauerit maritum in solidum: Neratius & Sabinus doli exceptione uti oportere aiunt, eaq; tutum fore.

XVIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Etiam filios mulieris, qui patri hæredes exstiterunt, in id quod facere possunt, condēnandos Labeo ait. Licet in dotalibus rebus non solum dolum, sed & culpam maritus præstet: cum tamē quaeritur in iudicio de dote, an facere possit, dolum dūtaxat comprehenditur: quia in rerū ipsius administratione non erat culpa ab eo exigenda. Quāq; eum dūtaxat dolum ei nocere putem (si facere non possit) quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidum solueret, non propter quemlibet alium: Ofilius tamen aiebat, si dolo mariti res dotalis interisissent, & alioquin soluendo non esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minus soluendo esset: perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atq; si dolo eius factum esset, quo minus facere possit. cæterum si circa interitum rei dotalis dolum malum & culpa mariti absit: actiones solum, quas eo nomine quasi maritus haberet, præstandas mulieri, ueluti furti, uel damni iniuriæ.

XIX. VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Si mulier diuerterit, & iudicio de dote contestato, reuersa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio expirat iudicium, & omnia manent in statu pristino.

XX. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Quamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio: dotem, ut æs alienum soluat, aut prædia idonea emat: tamen ut liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus consulat, uel ut eos ex hostibus redimat: (quia iusta & honesta causa est) non uidetur male accipere. & ideo recte ei soluitur, idq; & in filiafamilias obsequatur.

XXI. VLPIANVS lib. XXXIIII. ad edictum.

Sed & si ideo maritus ex dote expendit: ut à latronibus redimeret necessarias mulieri personas, uel ut mulier uinculis aliquem de necessarijs suis uindicaret: reputatur ei id, quod expensum est: siue pars dotis

dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. & multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius, quod in ipsum impensum est: siue ipse maritus hoc fecit, siue filia, ut faceret, dedit. sed & si non pater experiretur, sed post mortē eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendum. cum enim doli exceptio insit de dote actioni, ut ceteris bonæ fidei iudicijs: potest dici (ut & Celsus uidetur) inesse hunc sumptum actioni de dote: maxime, si ex uoluntate filia factus sit.

XXII. IDEM.

Sicum dotem daret pater, uel extraneus, pro muliere in unum casum pepigit, uel in diuortium, uel in mortem: dicendum est, in eum casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem. Si post solum matrimonium filia familias citra patris uoluntatem exactam communem dotem consumat: patri, & uiua ea, & mortua, actio superest, ut dos ipsi soluatur. quod ita uerum est, si perdituræ soluatur. Ceterum si non perdituræ, & ex iustis causis soluta sit: non supererit actio. sed mortuo patre, nec etiam hæredes agent, nec mulier. Si mulier, soluto matrimonio, egentem reum dotis per nouationem decepta accipiat: nihilo minus actio dotis ei manebit. Si pater filia absente de dote egerit, & si omissa sit de rato satisfactio, filia denegari debet actio: siue patri hæres extiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum doti satis esset. sed & Iulianus in pluribus locis scribit, compensandū ei in dotem, quod a patre datur: lucroque eius cedere, si tantū ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debebatur a marito, qui patri soluit. Si patri propter condemnationem Romæ, ubi dos petatur, esse non licet: filia satis dotis fieri oportet: ita tamen, ut caueat ratam rem patrem habiturum.

Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur. secundum hæc si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutauerit uoluntatem, uel etiam emancipata sit: frustra pater agat. Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat: non nunquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit, ne acceptam dotem consumat. ideoque officium iudicis interponendum est, quatenus & filia, & patri competenter consulatur. Sed si latitet filia, ne tali patri consentire cogatur: puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita. quid enim, si filia uerecunde per absentiam patri contradicat? cur non dicamus, patri non esse dandā actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam deceat, hoc est uita probata: filia leuis mulier, uel admodū iuuenis, uel nimia circa maritum non merentē: dicendum est, patri potius adquiescere prætorem oportere, dareque ei actionem. Si maritus uel uxor constante matri-

monio furere cœperit: quid faciendum sit, traſtemus. Sed illud quidem dubio procul obſeruatur: eam perſonam, quæ furore detenta eſt (quia ſenſum non habet) nuncium remittere non poſſe. an aut illa repudiana ſit, conſiderandum eſt. & ſiquidem interuallum furor habet, uel perpetuus quidem morbus eſt, ferendus tamen his, qui circa eam ſunt: tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium: ſciente ea perſona, quæ cum compos mentis eſt, ita furenti (quemadmodum diximus) nuncium miſerit, culpa ſua nuptias eſſe diremptas. quid enim tam humanum eſt, quàm fortuitis caſibus mulieris maritum, uel uxorem uiri participem eſſe? Si autem tantus furor eſt, ita ferox, ita pernicioſus, ut ſanitati nulla ſpes ſuperſit, ita circa miniſtros terribilis: & forſitan altera perſona uelit, uel propter ſæuitiam furoris, uel quia liberos non habet, procreandæ ſobolis cupidine tenta, dirimere: licentia erit compoſiti mentis perſonæ furenti nuncium mittere, ut nullius culpa uideatur eſſe matrimonium diſſolutum, neq; in damnum alterutra pars incidat. Si autem in ſæuiſſimo furore muliere conſtituta, dirimere maritus quidem matrimonium calliditate non uult: ſpernit autem infelicitatem uxoris, & non ad eam ſeſtitur, nullamq; competentem curam inferre, maniſteſtiſſimum eſt, ſed abutitur dote: tunc licentiam habeat uel curator furioſæ, uel cognati, adire iudicem competentem: quatenus neceſſitas imponatur marito, omnem talem mulieri ſuſtentationem ſufferre, & alimenta præſtare, & medicina ei ſuccurrere, & nihil prætermittere, quorum maritum uxori adferre decet, ſecundum dotis quantitatem. ſi uero dotem ita eum diſſipare maniſteſtum eſt, ut hominem non frugi: oportet dotem tunc ſequeſtrari, quatenus ex ea mulier competens habeat ſolatium unâ cum ſua familia: pactis uidelicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptiarum inita fuerunt, in ſuo ſtatu durantibus, & alterius exſpectantibus ſanitatem, aut mortis euentum. * (Item pater furioſæ utiliter intendere, ſibi filiaſque ſuæ reddi dotem, poteſt. quamuis enim furioſa nunciū mittere non poteſt, patrem eius tamen poſſe certum eſt.) Si ſoluto matrimonio pater furioſus ſit: curator eius uoluntate filiaſque dotem petere poterit: aut ſi curatoris copia non ſit, agere filiam permittendum erit, cauericq; oportebit de rato. Item dicendū eſt, & ſi ab hoſtibus captus ſit pater, puellaſque dandam actionē de dote repetenda. Transgrediamur nūc ad articulum hunc, ut quæramus, aduerſus quos competat de dote actio. Et aduerſus ipſum maritum competere, palam eſt: ſiue ipſi dos data ſit, ſiue aliſex uoluntate mariti, uel ſubieſto iuri eius, uel non ſubieſto. ſed ſi ſilius familias maritus ſit, & dos ſocero data ſit: aduerſus ſocerum agatur. planè ſi filio data ſit: ſiquidem iuſſu ſoceri: adhuc abſolute ſocer tenetur.

nebis

nebitur. quod si filio data sit, non iussu patris: Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere. uideri enim ad eum peruenisse dotem, penes quem est peculium. sufficit autem ad id eum damnari, quod est in peculio, uel quod in rem patris uersum est. Sin autē socero dotem dederit: cum marito non poterit experiri, nisi patri hæres exstiterit. Si mulier in conditione mariti errauerit, putaueritque esse liberum, qui seruus esset: concedi oportet quasi priuilegium in bonis uiri mulieri: uidelicet ut si sint & alij creditores, hæc præferatur circa actionem de peculio: ut tamen si domino aliquid debeat seruus, non præferatur mulier: nisi in his tantum rebus, quæ uel in dotem datæ sunt, uel ex dote comparatæ, quasi & hæc dotales sint.

XXIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ET si quid in eam dotem impensum est, nec à muliere reddatur: per doli mali exceptionem seruabitur.

XXIIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

SI constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere uolet: unde exactionem dotis initium accipere ponemus: & constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissime apparuit, mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. Si exhæredato marito mulier agat: magis est, ut ex die aditæ patris hæreditatis, incipiat ei dotis exactio. Quoties mulieri satisfidandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisfidare non possit: tunc deducto commodi temporis, condemnatio residui repræsentatur. sed si cum maritus satisfidare posset, noller: in solidum eum condemnandū, Mela ait, non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio conuenit, ut aut satisfidatione interposita absoluat maritum, aut habita ratione *repræsentationis eum condemnet. quod quidem hodie *aliàs. cō magis usurpatur. nec ferenda est mulier, si dicat, magis se uelle dilatio- pensatio nem pati, quàm in repræsentatione deductionem. Siue autem mariti, siue uxoris periculo dos fuit: nihilominus legitimo tempore debet soluere maritus. * (Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manu- * hæc al's miserit: si quidem donare ei mulier uoluit: nec de libertatis causa im- desunt. positus ei præstandis tenebitur. Quod si negotium ab eo gestum est: utiq; tenebitur, ut officio iudicis caueat, restitutum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti, uel ex obligatione peruenisset.) Si maritus sæuus in seruos dotales fuit: uidendum, an de hoc possit conueniri. & si quidem tantum in seruos uxoris sæuus fuit: constat eum teneri hoc nomine. Si uero & in suos, licet natura: adhuc dicendum est, immoderatam eius sæuitiam hoc iudicio coercendam. Quâuis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigit, quam rebus suis exhibet,

y iij nec

*aliās. p̄-
benti.

nec plus possit: attamen s̄cuitia, quæ in proprijs culpanda est, in alienis coërcenda est. Si uxor uiri rem commodauerit, eaq; perierit: uidentum est, an compensationem hoc nomine pati possit: & puto, siquidē prohibuit eam maritus cōmodare: statim deductionē fieri. si uero nō prohibuit eam commodare: arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri, cautionem *præbendi. Si bona mulieris pro parte sint publicata: superest mulieri reliquæ partis dotis exactio. plus puto, & si post litem contestatam publicata sit pro parte dos: sufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. quod si tota dos publicata sit: expirabit iudicium.

XXV. PAULVS lib. VII. ad Sabinum.

SI filiofamilias dos data sit iniussu patris: de peculio quidem agetur: sed siue propter impēsas à filiofamilias factas, siue propter res donatas à filiofamilias, uel amotas ab uxore res peculiares, hoc ipso, qđ habet actionem pater ex persona filij, maius peculium fit: & sic totum est præstādum mulieri, quod in peculio est: modo adhuc sit, quod uxori debeat. Maritum in reddenda dote de dolo malo & culpa cauere oportet. quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit: damnandū eū, quāti mulier in litem iurauerit: quia inuitis nobis res nostras alius retinere non debeat. Si post diuortiū res dotales deterior factæ sint, & uir in reddenda dote moram fecerit: omnino detrimētum ipse præstabit. Si qui dotalium seruorum in fuga erunt: cauere debet maritus, se eos uiri boni arbitrato persecuturum, & restitutum. Si uir in quinquennium locauerit fundum, & post primū forte annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliās fundum mulieri reddi oportere, quān cauerit, si quid præter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se præstaturam esse. sed & mulieri cauendum, quidquid præter primum annum ex locatione uir consecutus fuerit, se ei restitutum.

XXVI. IDEM lib. XXXV. ad edictum.

Semel mora facta, si seruum dotalem postea offerente marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit: non debet premium eius maritus uel hæres eius: ne damnum sentiat, quod postea offerente eo, mulier accipere noluit.

XXVII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

SI post diuortium mortua muliere hæres eius cum uiro parentete seius agat: eadem uidentur de restituenda dote interuenire, quæ ipsa muliere agente obseruari solent.

XXVIII. VLPIANVS.

Facere posse maritus etiam id uidetur, quod à muliere consequi potest

test: scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere uel expendit, uel mandatu eius præstitit. Cæterum si nondum ei abest, utputa si sub conditione obligatus est: nondum uidetur facere posse.

XXIX. IDEM lib. VII. *disputationum.*

Quoties pater dotem dat, & stipulatur: ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur. Cæterum si interposito tempore stipulari uelit: non nisi consentiente filia poterit, quamuis in potestate sit: quia deteriore conditionem in dote filia facere non potest, nisi consentiat. planè si ante nuptias dotem dederit: poterit ex interuallo (ante nuptias tamen) & citra uoluntatem filia stipulari. Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque, ut quoquo modo dirèpto matrimonio, ipsi solueretur: postea maritus uxori dotem dederit: rectissime dicetur, ex actionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere.

XXX. IULIANVS lib. XVI. *digestorum.*

Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote exoptariatur. Quoties culpa uiri accidit, ne dos à socero, aut à quo libet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur: si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamilias facta, eum, qui dotem repromiserat, hæredem instituerit: satis constat, nihil amplius iurum præstare debere, quam ut eos obligatione liberet.

XXXI. IDEM lib. XVII. *digestorum.*

Si marito publicò iudicio damnato, pars aliqua bonorum eius publicetur: fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoque est. Si pater, cum ducenta filia suæ nomine doti promississet, pactus fuerit, ne amplius, quam centum, à se peterentur, & soluto matrimonio egerit: centum, de quibus conuenit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse. quod si mortuo patre cum hærede eius maritus agere coeperit: ista quoque pecunia in dotem erit. Si uoluntate filia procurator à patre datus, litem de dote contestatus fuerit, & re secundum eum iudicata pater decesserit: iudicati actionem filia potius, quam hæredibus patris, dari oportebit. Cùm patri dos data est, & ei filius ex alia qua parte hæres sub conditione institutus fuerit, & pendente conditione cohæredes eius dotem pro sua portione mulieri soluerint: hoc minus ex dote filius præstare debet, quoniam nullam actionem eius pecuniæ recuperandæ gratia aduersus cohæredes habet. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset: nihilominus de dote agere potest: quia minorem dotem recepisset. hoc enim ad dotis augmentum pertinet: quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata uel hæreditates

tates, quæ post diuortiũ per seruos dotales acquisitæ marito fuissent.

XXXII. IDEM lib. II. ex Minutio.

SI prior maritus posteriori dotis nomine, tanquam debitor mulieris, dotem promiserit: non plus, quàm facere possit, dotis futurũ est.

XXXIII. AFRICANVS lib. III. *questionum*.

QUæ dotis nomine certam pecuniam promiserat: quosdam adhibuerat, qui stipularentur partem dotis distracto matrimonio sibi solui. ea nulla data dote obierat, eodem marito suo hærede relicto. is damnosam hæreditatem eius adierat. nihilominus stipulatoribus teneri, quoniam adeundo hæreditatem debitoris intelligeretur se compensasse. nec ad rem pertinere, quod soluendo nõ esset hæreditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur.

XXXIII. IDEM lib. VII. *questionum*.

TITIA diuortium à Seio fecit. hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat. ipsa se matrem familias dicit, & de dote agere uult. quæsitum est, quæ partes iudicis sint? respondi. patri, nisi probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire sibi: denegandã actionem, sicuti denegaretur, etiam si constaret eã in potestate esse.

XXXV. PAPINIANVS.

LIBERTA, quæ uoluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

XXXVI. PAVLVS.

SI maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id, quod facere potest, & fisco maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit.

XXXVII. VLPIANVS.

DOTEM uoluntate filia uideri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet: maxime, cum ab eo postea amplius summa dotata sit.

XXXVIII. MARCELLVS lib. *singulari responsorũ*.

LUCIUS Titius, cum esset filius familias, uoluntate patris uxore Mæuiam duxit, & dotem pater accepit. Mæuia Titio repudium misit. postea pater repudiati, absente filio, sponsalia cum eadem nomine filij sui fecit. Mæuia denuo repudium sponsalibus misit, atq; ita alij nupsit. quæro. si Mæuia ageret cum Lucio Titio quondam marito, & à patre hærede relicto de dote, & probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum: an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus respondit. etiam si ut hæres institutus à patre Titius conueniretur: tamen si sponsalibus non consensisset, culpã mulieris multatam esse.

XXXIX. PAPINIANVS lib. III. *questionum.*

Virō atq; uxore mores inuicem accusantibus, causam repudiij de-
disse utrunq; pronuntiatum est. Id ita accipi debet: ut ea lege, quā
ambo contempserunt, neuter uindictetur. paria enim delicta mutua
compensatione dissoluantur.

XL. IDEM lib. VIII. *questionum.*

Post dotem datam & nuptias contractas stipulatus est pater, uolun-
tate filiae, DIVORTIO FACTO DOTE M DARI: si conditio
stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit: non erit im-
pediendus pater, quo minus ex stipulatu agat. uiua autem filia, si age-
re uult, exceptione submouendus erit.

XLI. IDEM lib. I. *responsorum.*

Si pater ignorans filiam diuertisse, dotem ex causa promissionis nu-
merauerit: nō per indebiti conditionē, sed de dote actione pecunia
petetur.

XLII. IDEM lib. XII. *responsorum.*

In insulam patre deportato, qui pro filia dotem dedit, actio dotis ad
filiam pertinet. post diuortiū quoq; patre damnato, qui dotem con-
sentiente filia non petierat, æque dotis actio mulieris est. Fructus ex
prædijs, quæ in dotem data esse uidebantur, bona fide perceptos, & in
mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos: quamuis seruā
fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. Sumptus uero necessa-
rios & utiles in prædia, quæ dotalia uidebantur, factos: compensatis fru-
ctibus perceptis, ad finem superflui seruari conuenit. Usuras autem
numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si pe-
tat: gener, qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est: ita demū ad
finem uice mutua debitæ quantitatis compensationē opponere iuste
uidetur, si proprijs sumptibus uxorem suam exhibuit. alioquin si pa-
tris sumptibus exhibita sit: inanis usurarum stipulatio compensationi
non proderit. Ad uirum uxore post diuortium reuersa, iudicium ac-
ceptum ex stipulatione, qua extraneus, qui dotem dedit, stipulatus fue-
rat, non dissoluitur, nec officio iudicis absolutio continebitur.

XLIII. SCAEVOLA lib. V. *digestorum.*

Si maritus in id, quod facere potest, condemnatus sit, & nomina sint
ad dotis quantitatem, neq; amplius habebit: mandare actiones debet.

XLIIII. PAVLVS lib. *questionum.*

Si socer à genero hæres institutus, adierit hæreditatem: quandoq;
mortuo patre, cum hærede eius filiam de dote acturā, Nerua & Ca-
to responderunt: ut est relatum apud Sextum Pomponium ab Aristo-
ne libro quinto, ubi idem Aristoni consensit. *Ego dicerem, & si eman-
cipasset pater filiam, ipsum quoq; conueniri posse. Lucius Titius fi-
lia suæ

liae suae nomine centum doti promisit Caio Seio: interque Caium Seium & Lucium Titium patrem mulieris conuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio peteretur. postea culpa mariti diuortio facto, solutum est matrimonium: & pater mulieris decedens alios haeredes instituit, filia exhaeredata. Quæro, an ab haeredibus foci maritus exigere possit dotem, cum eam mulieri redditurus sit: respondi, cum filia, alijs à patre haeredibus institutis, actione de dote sua recuperanda habere coeperit: nec ullam habebit maritus, aut exactam dotem, aut actiones ei præstare. nec ullam exceptionem habebunt foci haeredes aduersus eum: cum absurde dicatur: dolo uideri eum facere, qui non ipsi, quem conuenit, sed alij restitutus petat. alioquin & si post mortem patris diuertisset: nondum exacta dote, excluderetur actione dotis maritus. quod non est admittendum. sed & si ex parte filia haeres patri suo exstiterit: debet maritus cohære des eius pro parte uirili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare.

XLV IDEM lib. questionum.

Caius Seius auus maternus Seiae nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit, & in instrumento dotali huiusmodi pactum & stipulationem complexus est. Si inter Lucium Titium maritum & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset: dos omnis Seiae uxori, uel Caio Seio auo materno redderetur, restituereturque. Quæro, cum Seius auus maternus statim uita defunctus sit, & Seia postea sine culpa sua diuerterit, uiuo patre suo, in cuius potestate est: an, & cui actio ex hoc pacto & stipulatione competat: utrum haeredi aut materni, an nepti? Respondi, in persona quidem neptis uideri inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam auus maternus ei stipulatus proponeretur. Quod cum ita est: haeredi stipulatoris (quandocunque diuerterit mulier) actio competere uidetur. sed dicendum est: Seiae dotem posse solui, quamuis actio ei directio non competat, ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. Sed & permittendam esse nepti ex hac auita cõuentione, ne commodum dotis defraudetur, utilem actionem. fauore enim nuptiarum, & maxime propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum esse.

XLVI. IDEM.

Qui dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legauerat: ita tamen, ne dotem ab haeredibus peteret. ea, quæ legata erant, uxor capere non potuerat. Respondi, dotis actionem mulieri aduersus haeredes non esse denegandam.

XLVII. SCAEVO LA.

Cum mulier uiri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinet. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corripit, aut postea

postea pbauit: Sed & si ex mente legis sumat q̄s, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori præbuit: audiendus est.

XLVIII. CALLISTRATVS lib. VI. stipulationum.

SI dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat: nepotū quoq; nomine dos retinebitur.

XLIX. PAVLVS lib. II. responsorum.

MAeuia marito suo inter alias res dotis, etiam instrumentum solidorum decem tradidit: quo Otacilius eidem Mæuiæ cauerat, daturum se, cum nuptum ire cœpisset, decem. ex eo instrumento maritus nihil exegit: quia nec potuit. Quæsitum est, si dos à marito petatur, an compellendus sit, etiam illam summam, quæ instrumento continetur, refundere? Respondi. potuisse quidem eum, cui actiones mandata sunt, debitorem conuenire: sed si sine dolo malo, uel culpa exigere pecuniam non potuerit: neq; dotis nomine eum cōueniri posse, neq; mandati iudicio. Fundus æstimatus in dotem datus à creditore antecedente ex causa pignoris ablatu est. Quæsitū est, an mulier, si æstimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit? ait enim propterea se non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui hæres non existerit. Paulus respondit. prædio euicto sine dolo & culpa uiri: precium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. Consequi enim eam precium fundi euicti, euidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat.

L. SCAEVOLA,

Æstimates rebus in dotē datis, pactum intercessit: ut ex quacunque causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur, habita ratione augmenti & deminutionis uiri boni arbitratu: si quæ uero non exstarent, æstimatio earum. Quæsitum est, cum res quædam, quas maritus uendiderat, exstarent: an secundum pactum & hæ ad mulierem pertinerent? respondit. res, quæ exstant, si neq; uolente, neq; ratū habente muliere, uenissent: perinde reddēdas, atq; si nulla æstimatio interuenisset,

LI. HERMOGENIANVS lib. II. iuris in d. τοῦτο.

Æstimate res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

LII. TRIPHONINVS lib. VII. disputationum.

MARITUS dotem, quam non accepit, si post diuortium per errorem soluit, repeter: quasi non numeratam pecuniam cauerit, exigi enim ab eo non potuit.

LIII. IDEM lib. VIII. disputationum.

SI filiofamilias data est dos: ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem eius de peculio. nec interest, in peculio rem uel pecuniā dotalem habeat, nec ne. sed quatenus facere potest, hic quoq; condemnatus

ducatur. Intelligitur autem peculiotenus facere posse, quod habet rei iudicatae tempore. Et quidem si cum patre agatur: deducetur ex peculio, quod patri uel subiectis ei personis filius debet. at si cū ipso filio agatur: alterius debiti non fiet detractio, in computatione quantū facere possit filius.

LIIII. PAVLVS.

Maritus facere posse creditur, nullo deducto aere alieno: item socius, item patronus, parens uel. at is, qui ex donatione conuenitur: omni aere alieno deducto facere posse intelligitur.

LV. IDEM.

Cum mulier de dotis repetitione post solum matrimonium agit: cauere debet marito, qui ad id nomen damni infecti cavit: si uelit eam recipere, ut periculum marito amoueatur.

LVI. IDEM.

Si quis sic stipuletur a marito, SI QVO CASU TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTE DABIS: hac generali commemoratione, & ab hostibus capta ea, committetur stipulatio: uel etiam si deperata fuerit, uel ancilla facta. hac enim conceptione omnes hi casus continentur. Planē quantum ueniet in stipulatione: utrum quasi mortua sit, an quasi diuortium fecerit: sed humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit.

LVII. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

Vsusfructu in dotem dato, si diuortium interuenerit, nec proprietatis rei apud maritum uel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caueat, quandiu uixerit, passurū se uti frui mulierem haeredemque eius: id an uerū sit circa adiectionem haereditis, dubito. sed interest, quemadmodum sit ususfructus in dotem datus. ut si cum haberet mulier ususfructum, uiro, cuius erat proprietatis fundi, ususfructum cessit: nihil mulier haeredi suo relinquat. debebatur enim ei ususfructus, qui ad haeredem non solet transire. Quod si fundi sui fructum mulier uiro cessit: restitui is a uiro debet. cum proprietate enim ad haeredem eius transisset, si uir in reddendo eo non fecisset moram. Si uero alienata sit proprietatis, aut aliquis fundi sui ususfructum mulieris iussu uiro eius dederit in dotem: inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui. potest autem uel cautionibus interpositis, ut (sic ut potest) uir iure suo cedat mulieri, fruique eam patiatur: uel si se accommodauerit dominus proprietatis, uolente eo, mulieri constituatur ususfructus. nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid uidelicet pro eo (puta inter eos actum fuerit) dare. nam finge hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino uendere. quo casu non inique etiam mulieris haerede agente, uir facere cogetur: quippe si moram non fecisset

fecisset, precium fructuum mulier hæredi suo reliquisset. quod si facultatē ususfructus uendendi proprietatis domino mulier non habuerit: patientiā percipiēdi fructus, quam præstare ipsi debuit, & hæredi eius præstet.

LVIII. MODESTINVS lib. singulari de differētia dotis.

Seruus dotalis hæres ab aliquo institutus, mariti iussu, uel adire, uel repudiare debet hæreditatem. sed ne maritus aut facile repudiando, uel temere suscipiendo, incognitam successiōē dotis iudicio uxori suæ obliget: consulendum est, mulierem coram testibus interrogari, utrum uelit omittere, an acquirere hæreditatē. & si repudiare se dixerit: facile mariti iussu repudiabit. quod si hæreditatem agnoscere maluerit: reddendus est à marito seruus uxori, ea conditione, ut cum iussu eius adierit, rursus marito retradatur. ita & mariti sollicitudini consuletur, & uxoris desiderio parebitur.

LIX. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Filia meæ emancipatæ & ægræ uir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius hæredibus eius, quàm mihi redderet. Sabinus dicebat, utile mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum esse.

LX. IDEM lib. XXV. ad edictum.

Silicia familias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tamen si ei dōstem post aliquod tempus gener reddere deberet: tamen continuos focer agendo consequetur, ut impensam funeris præsentem recipiat: cætera dotis statuto tempore soluantur.

LXI. PAPINIANVS.

Dotalem seruum uir inuita uxore manumisit. solus uir hæres à liberto institutus, portionem hæreditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet: alteram uero portionem dotis iudicio, si modo uxor manumittenti refragatur.

LXII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Quod si uir uoluntate mulieris seruos dōtales manumisit, cum donare ei mulier seruos uoluit: nec de libertatis causâ impositis ei præstandis tenebitur:

LXIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Et definit seruus in dote esse: quia cui manumittendi causâ donare liceret, ei quodāmodo donaret, quod permetteret manumittere.

LXIII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si uero negotium gerens mulieris non inuitæ, maritus dotalem seruum uoluntate eius manumiserit: debet uxori restituere, quidquid ad eū puenerit. sed & si quid libertatis causâ maritus ei imposuit, id uxori præstabit. planè si operæ fuerint marito exhibitæ, non æstimatione earum: non erit æquum, hoc nomine uxori maritū quidpiam præstare.

stare. Sed & si post manumissionem aliquid fuerit ei liberto impositum, id uxori præstandum est. sed & si reum maritus acceperat, ex promissione: æque aduersus ipsum obligationem debet præstare. Item quid quid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æque præstare cogetur: si modo ad eum quasi ad patronum peruenerit. ceterum si alio iure: non cogetur præstare. nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet: sed id tantum, quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. planè si ex maiore parte, quam debet, hæres scriptus fuerit: quod amplius est, non præstabit. & si forte, cum ei nihil deberet libertus, hæredem eum scripsit: nihil uxori restituet. Dabit autem (ut ait lex Julia) quod ad eum peruenit. peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest: quia actio ei delata est. Adijcitur in lege, ET SI DOLO MALO FACTVM SIT, QVOMINVS AD EVM PERVENIAT.

Si filiū ex hæredauerit patronus, ut ad eum bona liberti pertineant: uidendum est, an hæres hoc nomine teneatur. & cum nihil, neque ad ipsum, neque ad hæredem eius perueniat: quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? De uiro hæredemque eius lex tantum loquitur: de socero, successoribusque soceri nihil in lege scriptum est. & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit necuti lis actio danda. Quod ait lex, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: ostendit æstimationem hæreditatis, uel bonorum liberti, non ipsam hæreditatem uoluisse legem præstari: nisi maritus ipsas res tradere maluerit. & hoc enim benignius admitti debet.

LXV. SCAEVOLA.

Hæc actio etiam constante matrimonio mulieri competit.

LXVI. IABOLENVS lib. V. ex posterioribus Labeonis.

** al's more
aniquo de
est aspiratō* IN his rebus, quas præter numeratam pecuniā doti uir habeat, doliū malum, & culpam præstare eum oportere, Seruius ait. eaque sententia & Publij Mutij est. nā is in Licinnia * Gracchi uxore statuit: quod quæ res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, periissent: (quia Gracchi culpa ea seditio facta esset) eas Licinnia præstari oporteret.

Seruis uxoris uir numos in uestiariū dederat. quo peracto, deinde intra annū diuortiū intercefferat. placuit Labeoni & Trebatio, qualia uestimenta post diuortiū essent, talia uiro reddi. Idem iuris futurum fuisse, si ipsa uestimenta uir emisset, & seruis dedisset. quod si uestimenta non redderentur: tunc uirū precium in dotem compensaturum. Filiarum familias diuortio facto, dotem patri reddi iusserat. deinde parte dotis persoluta, pater decesserat. reliquā partem, si nec dum delegata, nec promissa nouandi animo patri fuisset: mulieri solui debere, Labeo & Trebatius putant. idque uerū est. Mancipia in dotem æstimata accepisti

cepisti. pactum conuentum deinde factum est, ut diuortio facto, tantidē aestimata redderes: nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est. manebit (inquit Labeo) partus tuus: quia is pro periculo Mancipiorum penes te esse debet. Mulier, quæ centum dotis apud uirum habebat, diuortio facto ducenta à uiro errante stipulata erat. Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi: siue prudens mulier plus esset stipulata, siue imprudens. Labeonis sententiam probo. Vxor diuortio facto partem dotis receperat, partem apud uirum reliquerat. deinde alij nupserat. iterum uidua facta ad priorem uirum redierat, cui centum doti dederat. neq; eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. diuortio facto, reliquum ex priore dote iisdem diebus uirum redditurum ait Labeo, quibus reddidisset, si superius diuortium inter eos factum non esset: quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata. & hoc uerum puto. Si uir socero, in iussu uxoris, manente matrimonio, dotem acceptam fecisset: etiam si id propter egestatem soceri factum esset, uiri tamen periculum futurū, ait Labeo. & hoc uerum est. Si quis pro muliere dotem uiro promissit, deinde hærede muliere relicta decessit: qua ex parte, mulier ei hæres esset, pro ea parte dotis periculū, quod uiri fuisset, ad mulierem pertinere, ait Labeo: quia nec melius, nec æquius esset (quod exigere uir ab uxorē non potuisset) ob id ex detrimento uiri mulierē locupletari. & hoc uerū puto. LXVII. POMPONIVS lib. XI. ad Q. Mutium.

In partē dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex peculio serui restitui debebit. & ideo & doli & culpam in eo peculio, uel adquirendo, uel conseruando maritus præstare debet. & fructus ex eo percepti, quomodo cuiuslibet rei dotalis, ad maritum pertinebunt.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICESIMVS QVINTVS.

DE IMPENSIS IN REBVS DOTALIBVS FACTIS.

Tit. I.

VLPIANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Impensarum quædam sunt necessariae, quædam utiles, quædam uoluptariæ. Necessariæ hæ dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi. cæterum si nulla sit necessitas: alio iure habentur. In necessarijs impensis hoc

hoc sciendum est: eas demum impensas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt. cæterum si in dotem factæ non sint: non habent in se reputationem. Inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles in mare uel flumen proiectas. sed & si pistrinum uel horreum necessario factum sit, in necessarijs impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit. si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit: aut si oliueta defecta restaurauerit: uel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, præstiterit:

V II. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.
El si in ualetudinem seruorum impenderit.

V III. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.
El si uites propagauerit, uel arbores curauerit, uel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessarias impensas fecisse uidebitur. Nos generaliter definimus. multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri, uel ad eam, quæ ad præsentis temporis, an uero quæ non ad præsentis anni fructum pertineat. si in præsens: cum fructibus hoc computandum. si uero non fuit ad præsens tantum apta erogatio: necessarijs impensis computandum, Iulianus putat.

IIII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

ET in totum id uidetur necessarijs impensis contineri, quod si à marito omisum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. sed in hoc differt: quod factarum ratio habetur, & si res male gesta est: non factarum, ita si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit: impensas consequitur. si non fecerit: deusta ea, nihil præstabit.

V. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

QUod dicitur, NECESSARIAS IMPENSAS DOTE MINVERE, sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait) non ut ipsæ res corporaliter deminuantur (ut puta fundus, uel quodcunque aliud corpus.) (etenim absurdum est, diminutionem corporis fieri propter pecuniam.) cæterum hæc res faciat definire esse fundum dotalem, uel partem eius. * al's de- manebit igitur maritus in rerum detentionem, donec ei satisfiat. non
est. sed. enim ipso iure corporum, * sed dotis sit diminutio. * Vbi ergo admitti
+ al's sine in mus diminutionem dotis ipso iure fieri: ubi non sunt corpora, sed pecunia. Nam in pecunia ratio admittit diminutionem fieri. proinde si
terrogatiõe æstimata corpora in dotem data sint: ipso iure dos deminuetur per impensas
et. ibi ergo pensas necessarias. hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam
factæ sint. cæterum si extrinsecus: non deminuent dotem. Sed si impensis
pensis necessarijs mulier satisfecerit: utrum dos crescit, an uero dicimus
ex integro uideri dotem: & ego, ubi & pecunia data est, non dubito do
tem

rem uideri creuisse. Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum: uidendum est, an condici possit id, quod pro impensis necessarijs compensari solet. Et Marcellus admittit, conditioni esse locum, sed & si plerique negent, tamen propter æquitatē Marcelli sententia admittenda est. Vtiles autem impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, quæque rem mulieris meliorem reddunt.

VI. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

VELuti si nouelletum in fundo factum sit, aut si domui pistrinum aut tabernam adiecerit. idem erit, si seruos artes docuerit.

VII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

VOluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit, & quæ * species exornât. quarum utiles quidem ipso iure do * aliâs. tem non minuunt, ueruntamen habent exactionem. specie.

VIII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

VTilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si uoluntate mulieris factæ sint. iniquum enim esse, compelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas soluat, si aliunde soluere nō potest. quod summam habet æquitatis rationem.

IX. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

ETpro uoluptarijs impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. Nam si uult habere rem mulier: reddere ea, quæ impensa sunt, marito debet. aut si non uult: pati debet tollentem: si modo recipiant separationem. cæterum si non recipiant: relinquendæ sunt. ita enim permittendum est marito auferre ornâtū, quem posuit: si futurum est eius, quod abstulit.

X. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

QVod si hæ res, in quibus impensæ factæ sunt, pmercales fuerint: tales impensæ non uoluptariæ, sed utiles sunt.

XI. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

INuoluptarijs autem Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere. Donationem inter uirum & uxorem circa impensas quoque inhibitam, uere Sabinus scribit.

XII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

OMnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisque uineis, & in ualetudine Mancipiorum, modicas impensas non debet arbiter curare. alioquin negotiorum gestorum potius, quàm de do te iudicium uidebitur.

XIII. IDEM.

NEq; stipendium, neq; tributum ob dotalem fundum præstita, exigere uir à muliere potest. onus enim fructuū hæc impendia sunt.

A

Vlpia

XIIII. VLPIANVS.

Impensæ necessariae sunt, quibus non factis dos imminuitur: uelutiaggeres facere, flumina auertere, ædificia uetera fulcire, iter reficere, arbores in locum mortuarum reponere. Vtiles sunt, ueluti pecora prædijs imponere, stercoreare. Voluptuosæ sunt, balinea exstruere.

XV. NERATIVS lib. III. membranarum.

Quod dicitur, IMPENSAS, QVAE IN RES DOTALES NECESSARIO SVNT FACTAE, DOTE DEMINVERE, ita interpretandū est: ut si quid extra tutelā necessariam in res dotales impensum sit, id demū in ea causa sit. nam tueri res dotales uir suo sumptu debet. alioquin tam cibaria dotalibus mancipijs data, quā quæuis modica ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoq; cultura, dotem minuent. omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. sed ipsæ res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in eas, quā deducto eo minus ex his percepisse uidearis. quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant: non tam facile in uniuersum definiri, quā per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

XVI. IDEM.

ET ante omnia, quæcūq; impensæ quærendorum fructuum causa factæ erunt (quanquam eadem etiam colendi causa fiant, ideoq; non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandā ipsam rem speciemq; eius necessariae sunt) eas uir ex suo facit, nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

RERV AMOTARVM.

Tit. II.

PAVLVS.

Rerum amotarum iudiciū singulare introductum est aduersus eam, quæ uxor fuit: quia non placuit cum ea furti agi posse. quibusdam existimantibus, nec quidem furti eam facere (ut Nerua & Cassio) quia societas uitæ quodammodo dominā eam faceret: alijs (ut Sabino & Proculo) furtum quidem eam facere, sicut filia patri faciat, sed furti nō esse actionem constituto iure. in qua sententia & Iulianus rectissime est.

II. CAIVS lib. XII. ad edictum prouinciale.

Nam in honorē matrimonijs turpis actio aduersus uxorem negatur.

III. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

ET ideo si post diuortium easdē res contrectet, etiā furti tenebitur. Item si seruus eius furtū fecerit: furti cum ea agere possumus. Sed

Sed & cū uxore furti agi possibile est: si ei, cui hæredes sumus, furtum fecit, uel nobis, ante q̃ nuberet. tamen ppter reuerentiā personarum in utroq; casu furtiuam tantum conditionem competere, non etiā furti actionem dicimus. Item uerum est, quod Ofilius ait: etiam eas res, quas diuortij tempore mulier comederit, uendiderit, donauerit, qualibet ratione consumpserit: rerum amotarum iudicio contineri. Si filia familias res amouerit: Mela & Fulcinius aiunt, & de peculio in patrem, quia displicuit eam furti obligari: & in ipsam, ob res amotas, dari actionem. sed si pater adiuncta filia de dote agat: non aliter ei dandam actionem, quā si filiam rerum amotarum iudicio in solidum, & cum satisfactione defendat. sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere, Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

III. POMPONIVS.

Doloꝛe malo fecerit, quo minus ad eum peruenerit.

V. PAPINIANVS.

Vlva quoq; filia, quod ad patrem ex rebus amotis peruenerit, utili iudicio petendum est.

VI. PAVLVS.

Contra nurum quoq; socero hoc iudicium dandum, Atilicinus & Fulcinius aiunt. Quoties filio familias dos data est: socerum ob res diuortij causa amotas, furti agere nō posse. Item cum rerum amotarum etiam in uirum datur iudiciū, si filius familias maritus sit: utrum de peculio, an in ipsum actio dari debeat: eadē repetemus, quæ de filia familias diximus. Si post diuortium maritus decesserit: hæres eius rerum amotarū iudicio uti potest. Item hæres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut conditionis nomine ex causa furtiua. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium: hæres mariti hæreditatis petitione, uel ad exhibendum actione, eas consequi poterit. Aristo & conditione posse, recte putat: quia ex iniusta causa apud eā essent. Quod si mortuo uiro amouerit, non facit furtum: quia rei hæreditariæ nondum possessæ furtum non fit. ideoq; aut uindicari poterunt, aut in hæreditatis petitionem uenient.

VII. VLPIANVS

Cum mulier habeat rerum amotarū actionem aduersus uirum: & compensare potest cum actione, qua maritus agere uult, ob res amotas.

VIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Si cum dos solueretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset, factum iri rerum amotarum: nihilominus agi potest. nam & cum dos nulla est, eadem actio datur. Sabinus ait, si mulier res, quas amouit,

A ij uir,

uit, non reddat: æstimari debere, quanti in litem uir iurasset.

IX. PAVLVVS lib. VII. *ad Sabinum.*

Non enim æquum est, inuitum suo precio res suas uendere.

X. POMPONIVS lib. XIII. *ad Sabinum.*

Ideoq; nec debere eum pro euictione promittere: quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

XI. VLP IANVS lib. XXXV. *ad Sabinum.*

Marcellus libro septimo digestorū scribit. siue uir uxorem, siue uxor uirum domo expulit, & res amouit: rerum amotarum teneri. Qui rerum amotarum instituit actionem, si uelit magis iusiurandum deferre: cogitur aduersarius iurare, nihil diuortij causa amotum esse: dum prius de calumnia iuret, qui iusiurandum desert. Iurare autem tam uir, quàm uxor cogetur. pater autem amouentis iurare non cogitur: cum iniquum sit, de alieno facto alium iurare. Is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. & idcirco nec hæres eius, qui quædam amouisse dicitur, iurare cogetur. Si quis delatum sibi iusiurandum referre uelit: non uidetur prætor id permisisse.

XII. PAVLVVS lib. VII. *ad Sabinum.*

Non magis, quàm si quis ei, qui furti agat, iusiurandum referat, an ipse fur sit.

XIII. VLP IANVS lib. XXXV. *ad Sabinum.*

Idem Labeo scribit, mulieri non esse permittendum, referre iusiurandum. & ita edicto ordinatum uidetur.

XIIII. PAVLVVS lib. II. *sententiarum.*

De rebus amotis permittendum est marito, uel uxori de quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare.

XV. VLP IANVS lib. XXXIII. *ad edictum.*

Nihil interest, utrum simul, an separatim habitauerunt: cum actio rerum amotarum competat etiam aduersus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum uiro habitabat. Vxor, & nurus, & pronurus, uiro, & socero, & profocero furtū facere possunt, furti autem non tenentur: nisi forte emancipatus sit filius. tunc enim nurus patri eius & furtum facit, & furti tenetur.

XVI. HERMOGENIANVS lib. III. *iuris & πρὸς τοὺς ἄλλους.*

Ad fiscum mariti bonis deuolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplū conuenitur: quamuis alij in quadruplū condēnent.

XVII. VLP IANVS.

Si concubina res amouerit, hoc iure utimur, ut furti teneatur. consequenter dicemus, ubicunq; cesset matrimonium: utputa in ea, quæ tutori suo nupsit, uel contra mandata conuenit, uel sicubi alibi cessat

cessat matrimonium: cessare rerum amotarum actionem, quia competit diuortij causa. Res amotas dicimus non solum eas, quas mulier amouit, cum diuortij consilium inisset: sed etiam eas, quas mulier nupta amouit, si cum discederet, eas cœlauit. Non solū eas res, quæ existant, in rerum amotarum iudicium uenire, Iulianus ait: uerū etiam eas, quæ in rerum natura esse desierunt. simili modo & certi cōdici eas posse ait. Quæ uiro suo res pignori datas amouerit, hoc iudicio tenebitur.

XVIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

¶ Sed & domino cōdictio cōpetet, sed alterutri agere permittendū est.

XIX. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

¶ Sed & si diuortij tempore fures in domū mariti induxerit, & per eos res amouerit, ita ut ipsa non contrestauerit: rerum amotarum iudicio tenebitur. uerū est itaq; quod Labeo scripsit: uxorem rerum amotarum teneri, etiam si ad eam res non peruenerint.

XX. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

¶ Item, quam maritus bona fide emerat, uxor amouerit, uel opē furi tulerit, idq; fecerit diuortij causa: rerū amotarū iudicio damnabitur.

XXI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

¶ Si mulier, cum de uiri uita desperasset, subreptis quibusdam rebus, diuertisset: si conualuerit uir, utilis rerum amotarum actio ei danda est. Si seruus mulieris iussu dominæ diuortij causa res amouerit: Pedius putat, nec furtum eum facere (quoniam nihil lucri sui causa contrectet) nec uideri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat: quamuis seruus in facinoribus domino dicto audiens esse nō debeat. sed rerum amotarum actio erit. At si in dorem seruus datus furtum uiro fecerit: siquidē mulier talem esse eū scierit: totum damnū uiro sarcietur. quod si ignorauerit: tunc nō ultra condemnationē noxæ multanda erit. Rerū amotarū actio damnū repræsentat, etiā si postea dotis exactio cōperat. commodi quoq; si quidē amotis rebus uir amiserit, ratio habenda est. Hæc actio, licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem continet. & ideo non anno finitur, sicuti nec cōdictio furtiua. præterea & hæredibus competit. Nec uiro, nec mulieri prodest in hoc iudicio, si facere non possint. pendet enim id ex furto.

XXII. IULIANVS lib. XVII. digestorum.

¶ Si propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? mouet me, quia dolo adquisiuit possessionem. respondi. qui litis æstimationē suffert, emptoris loco habendus est. ideoq; si mulier, cū qua rerū amotarū actum est, æstimationē litis præstiterit: aduersus uindicantē maritum uel hæredē mariti exceptionem habet: & si amiserit possessionē, in rem actio ei danda est.

A ij Si

Si mulier mortis causa res amouerit, deinde mortuus ei sit maritus: hæreditatis petitione, uel actione ad exhibendum. consequi poterit hæres id, quod amotum est.

XXIII. AFRICANVS lib. VII. *questionum.*

Redintegrato matrimonio, si iterum diuortium factum erit: ob res amotas prioris diuortij causa, ite ob impensas, donationesque priore matrimonio factas, manere actionem existimauit.

XXIIII. VLPIANVS

Obes amotas, uel proprias uiri, uel etiam dotales, tam uindictio, quam conditio, uiro aduersus mulierem competit: & in potestate est, qua uelit actione uti.

XXV. MARTIANVS lib. XI. *institutionum.*

Rerum quidem amotarum iudicium sic habet locum, si diuortij consilio res amotæ fuerint, & secutum diuortium fuerit. sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit: licet cesset rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest. nam iuregentium puto res condici posse ab his, qui non ex iusta causa possident.

XXVI. CAIVS lib. XII. *ad edictum provinciale.*

Rerum amotarum actio conditio est.

XXVII. PAPINIANVS lib. I. *de adulterijs*

Rerum amotarum actio ob adulterij crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

XXVIII. PAVLVS lib. XXXIX. *ad edictum.*

Si uxor rem uiri ei, cui eam uir comodauerat, subripuerit, isque conuentus sit: habebit furti actionem, quamuis uir habere non possit.

XXIX. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Rerum amotarum æstimatio ad tempus, quo amotæ sunt res, referri debet. nam ueritate furtum fit, & si leuius coercetur mulier: quare nec à bonæ fidei possessore ita res amotæ usucapiuntur. sed si pluri factæ non restituntur, quæ amotæ sunt: crescit æstimatio, ut in conditione rei furtiæ.

XXX. PAPINIANVS

Cum soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem restituitur, redintegrato rursus matrimonio, soluitur iudicium.

DE AGNOSCENDIS, VEL ALENDIS

liberis, uel parentibus, uel patronis, uel
libertis. Tit. III.

Vlpianus

VLPIANVS.

Senatusconsultum, quod factum est de liberis agnoscendis, duas species complectitur: unam eorum, qui agnoscunt: aliam earum, quæ falsum partum subijciunt.

Permittitur igitur mulieri parentiue eius, in cuius potestate est, uel ei, cui mandatum ab eis est: si putet prægnantem, denunciare intra dies triginta post diuortium connumerandos, ipsi marito, uel parenti, in cuius potestate est: aut ad domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat. Domum accipere debemus, hospitium, si in ciuitate maneat. quod si non sit in ciuitate, sed in uilla, uel in municipio: illic, ubi larem matrimonio collocauerunt. Denunciare autem hoc tantum, esse mulierem ex eo prægnantem. nõ ergo hoc denunciat, ut mittat custodes maritus. sufficit enim mulieri notum facere, quod sit prægnans. Mariti est iam aut mittere custodes, aut eidem renunciare, quod non sit ex eo prægnans. hoc autem uel ipsi marito, uel alij nomine eius facere permittitur. Poena autem mariti ea est: ut nisi aut custodes præmiserit, aut contra denunciauerit, non esse ex se prægnantem: cogatur maritus partum agnoscere. & si non agnouerit: extra ordinem coërcetur. debet igitur respondere, nõ esse ex se prægnantem, aut nomine eius responderi. quod si factum fuerit: non alias necesse habebit agnoscere, nisi uere filius fuerit. Illud notandum est, quod denunciatio à marito non incipit, sed à muliere. Sed si maritus ultro custodes offerat, & ea non admittat: uel si non denunciauerit mulier, aut si denunciauerit quidem, custodes autem arbitrato iudicis non admiserit: liberum est marito parentiue eius, partum iam non agnoscere.

Si mulier se prægnantem intra triginta dies nõ denunciauerit: & postea denuncians, causa cognita, audiri debet. quinimò & si in totum omiserit denunciationem: Iulianus ait, nihil hoc nocere ei, quod edictum.

Dies aut triginta continuos accipere debemus ex die diuortij, nõ utiles. Eleganter autem apud Iulianum libro decimonono digestorum quaeritur. si intra triginta dies marito mulier non denunciauert, & intra triginta partum ediderit: an senatusconsulto locus sit? & ait Plautianum senatusconsultum cessare: quia de eo partu nõ uideatur sentire, qui intra dies triginta nascatur: quippe dies triginta ad denunciandum præstat senatus. sed hanc rem non facere præiudicium partui arbitror.

Quemadmodum & per contrarium, si maritus uxore denunciante custodes miserit, nullum præiudicium sibi facit. licebit igitur ei partum ediditum ex se negare: nec ei nocebit, quod uentrem custodierit. & ita Marcellus libro septimo digestorum scripsit. ait enim. siue quis neget suam uxorem, siue ex se prægnantem, sine præiudicio recte mittit custodes: maxime

xime, si missurus id ipsum protestetur. Iulianus libro decimonono digestorum scripsit. quod senatusconsulto comprehensum est, Si mulier uiro denunciauerit se ex eo concepisse, & is, cui denunciatum erit, custodes ad uentrem custodiendum inspiciendumque non miserit, neque contestato dixerit, eam ex se pregnantem non, esse: ut ei id, quod æditum sit, agnoscere sit necesse: non eo pertineat,

* al. ut si quis agnoscat.

* al. quandoquā (inquit) cœperit

re, * ut quasi iudicio agnoscere se filium diceret, suum hæredem habeat, quamuis ex alio conceptus sit. * quandoquæ enim (inquit) cœperit causa agi, grande præiudiciū adfert pro filio confessio patris. Idem per contrarium quoque ait. si mulier diuortio facto non fecerit ea, quæ senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: non eo pertinere, ut filius natus suum se dicere non possit: sed ad id tantum, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. Idem Iulianus scribit. si uxore denunciante se pregnantem, maritus non negauerit: non utique suum illico partum effici, cogendum tamen alere. cæterum si esset: satis iniuriosum ait. Si quis longo tempore abfuerit, & reuersus uxorem pregnantem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his, quæ senatusconsulto continentur, omiserit: suum hæredem ei nasci.

Ex his apparet: siue uxor omiserit, quæ eam ex senatusconsulto obseruare oportuit: nihil præiudicabit filio (si filius est) non tantum in iure sui, uerum ne in alimentis quidem, secundum diui Pij rescriptum. siue maritus neglexerit facere, quæ ex senatusconsulto deberet: natum cogetur omnimodo alere. cæterum recusare poterit filium. Planè si denunciante muliere, negauerit ex se esse pregnantem: tametsi custodes non miserit, non euitabit, quo minus quæretur, an ex eo mulier prægnans sit, nec ne? quæ causa si fuerit acta apud iudicem, & pronunciauerit (cum de hoc ageretur) quod ex eo prægnans fuerit: in ea causa est, ut agnosci debeat (siue filius non fuerit, siue fuerit) quasi suus.

II. IULIANVS lib. XIX. digestorum.

IN omnibus causis. quare & fratribus suis consanguineus erit.

III. VLPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

SI uero contra pronunciauerit. non fore suum, quamuis suus fuerit. S placet enim eius rei iudicem ius facere. & ita Marcellus libro septimo digestorum probat, eoque iure utimur. Quia Plautianum senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur: aliud senatusconsultum temporibus diui Hadriani factum est, ut etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. quid ergo, si quis post mortem patris nascatur, auo superstite, in cuius potestate recasurus est: & si ex filio eius susceptus probetur: uidendum, quid dici debeat. & certe probandum est, cum auo præiudicio de partu agnoscendo

scendo similiter agendum. quid si hoc ipsum in quaestionem ueniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit: dicendum est, & super hoc ex senatuscōsulto agendum. & quid si, an uxor fuerit, disceptetur? & Iulianus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse præiudicio.

Illud tenendum, hæc senatusconsulta post mortem parentis cessare: si is superfit, in cuius potestate recasuri non sunt. quid ergo est in petitione hæreditatis, quàm filius intendit: quæritur, utrum ex eo natus sit, cuius hæreditatē petit, an non. & adeo hoc uerum est, ut Iulianus libro decimo nono digestorum scribat: si uiuo patre redditum sit præiudicium, & ante quàm sententia feratur, pater decesserit: transeundum esse ad Carbonianum edictum. Item hæc senatusconsulta pertinent & ad eos, qui sui hæredes adnascuntur. Cæterum si forte non sunt in potestate recasuri: uerius est, senatusconsulta cessare.

IIII. PAVLVS.

Necare uidetur non tantum is, qui partum præfocat: sed & is, qui abiicit, & alimoniam denegat, & qui publicis locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.

V. VLPIANVS.

Si quis à liberis ali desideret, uel liberi, ut à parente exhibeantur: iudex de ea re cognoscet. sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere: an uero etiam emancipatos, uel ex alia causa sui iuris constitutos, uidendum est. & magis puto, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos à parentibus: & uice mutua alere parentes debere. Vtrum autem tantum patrem, auum uel paternum, pro auum uel *paterni aui patrē*, cæterosq; uirilis sexus parentes: an uero *hæc als defunt. etiam matrem, cæterosq; parentes, per illum sexum contingentes cogamur alere, uidendum. & magis est, ut utrubiq; se iudex interponat: quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam ægritudine. & cum ex æquitate hæc res descendat, charitateq; sanguinis: singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis quoq; exhibendis à parentibus dicendum est. ergo & matrē cogemus, præsertim uulgo quæritos liberos alere, nec non ipsos eam. Item diuus Pius significat, quasi auus quoq; maternus alere compellatur.

Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicem iuste eam procreatam. Sed & si filius possit se exhibere: æstimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Deinde idem ita rescripsit ad Titianum. competentes iudices ali te à patre tuo iubeant pro modo facultatum eius: si modo (cum opificem te esse dicas) in ea ualetudine es, ut operis sufficere non possis. Si uel parens neget filium, idcircoq; alere se non debere contendat: uel filius neget

B paren

parentem: summam iudices oportet super ea se cognoscere. & si constiterit filium uel parentem esse: tunc ali iubebunt. ceterum si non constiterit: nec decernent alimenta. Meminisse autem oportet, & si pronunciauerint ali oportere: attamen eam rem praeiudicium non facere ueritati. nec enim hoc pronunciat, filium esse, sed ali debere. & ita diuus Marcus rescripsit. Si quis ex his alere detrectet: pro modo facultatum alimenta constituentur. quod si non praestentur: pignoribus captis & distractis, cogetur sententiae satisfacere. Idem iudex aestimare debet, num habeat aliquid parens: uel an pater merito filios suos nolit alere. Trebatio denique Marino rescriptum est: merito patrem eum nolle alere, qui eum detulerat. Non tantum alimenta, uerum etiam cetera quoque onera liberorum patrem à iudice cogi praebere, rescriptis continetur. Et si impubes filius emancipatus sit: patrem inopem alere cogetur. iniquissimum enim quis merito dixerit, patrem egere, cum filius sit in facultatibus. Si mater alimenta, quae fecit in filium, à patre repetat: cum modo eam audiendam, diuus Marcus rescripsit Antoniae Montanae in haec uerba. Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, à patre eius praestari oporteat: iudices aestimabunt. nec impetrare debes ea, quae exigente materno affectu, in filiam tuam erogatura esses, etiam si à patre suo educeretur. Amilite quoque filio, qui in facultatibus est, exhibendos parentes esse, pietatis ratio exigit. Parens, quamuis ali à filio ratione naturali debeat: tamen res alienum eius non esse cogendum filium exsoluere rescriptum est. Item rescriptum est, haeredes filij ad ea praestanda, quae uiuus filius ex officio pietatis suae dabat, inuitos cogi non oportere: nisi si in summam egestatem pater deductus sit. Solent iudices cognoscere & inter patronos & libertos, si de alendis his agatur. itaque si negent se esse liberos: cognoscere eos oportebit. quod si liberos esse constiterit: tunc demum decernere, ut alant. nec tamen alimentorum decretum tollet liberti facultatem, quo minus praeiudicio certare possit, si libertum se neget. Alimenta autem pro modo facultatum erunt praebenda, egentibus scilicet patronis. Ceterum si sit, unde se exhibeant, cessabit partes iudicis. Vtrum autem tantum patroni alendi sint, an etiam patronorum liberi, tractari potest. & puto, causa cognita iudices & liberos quoque patronorum alendos decernere: non quidem tam facile, ut patronos: sed nonnunquam & ipsos. nam & obsequium non solum patronis, uerum etiam liberis eorum debet praestari. sed & libertus mater nus alere cogitur. Si quis à liberti liberto ali se desideret, uel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quencumque suis numis redemit: non debet audiri, ut & Marcellus scribit: qui exaequat eum ei, qui mercede

des exigendo, ius libertorum amisit. sed & patroni filium, qui capitis accusauit libertum paternum, negat exhibendum. Sed & liberta cogitur patronum alere. De alimentis patroni arbiter solet dari: arbitraturus, quantum sit in facultatibus, ut proinde possit alimenta moderari: quæ tandiu præstabuntur, quādiu liberto supersit, patrono desit. Patrem quoque & matrem patroni, cum patronus & filij eius minime supersint, alere liberti ipsi (si idonei facultatibus sint) coguntur.

VI. MODESTINVS.

Alimenta liberto petente, non præstando patronus amissione libertatis causa impositorum, & hæreditatis liberti punietur: non autem necesse habebit præstare, etiam si potest. Imperatoris Commodi constitutio talis profertur. cum probatum sit, cõtumelijs patronos à libertis esse uiolatos, uel illata manu atrocius esse pulsatos, aut etiam paupertate, uel corporis ualerudine laborantes relictos: primum eos in potestate patronorum redigi, & ministerium præbere dominis iubemus. cogi. sin aut nec hoc modo adimoneantur: uel à præfide emptori addicentur, & precium patronis tribuetur.

VII. IDEM.

Si neget, qui maritus fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eò quod eam, quæ se uxorem fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit: alimenta quidem liberis præstare interim compellendum. sin autem constiterit, eam seruam fuisse: nihil ei, qui pascēdos curauit, ex hoc præiudicij generari respondi.

VIII. MARCELLVS.

Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in fœminis est. nam manifestum est, id quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri: nisi pater aui nō sit superstes, aut egens sit.

IX. PAVLVVS.

In bonis superstitum libertorum, nullum omnino ius patroni libertis patronorū habent: nisi si tā infirmos se esse, tamque pauperes præsidibus probauerint, ut merito mensuris alimentis à libertis suis adiuuari debeant: idque ius ita plurimis principū cōstitutionibus manifestat.

DE INSPICIENDO VENTRE, CVSTO.

diendoque partu. Tit. IIII.

B ij Vlpia-

Temporibus diuorum fratrum cum hoc incidisset, ut maritus quidam prægnantem mulierem diceret, uxor negaret: consulti, Valerio Prisciano prætori urbano rescripserunt in hæc uerba. Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus uidetur: ut uxori, quæ ab eo diuertit, & se non esse prægnantem profiteretur, custodes adponat. & ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum consilium & remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postulatione: commodissimum est, eligi honestissimæ sceminæ domum, in quâ in Domicia ueniat: & ibi tres obstetrices probatæ & artis & fidei, quæ à te adsumptæ fuerint, eam inspiciant. & si quidem uel omnes, uel duæ renunciauerint prægnantem uideri: tunc per suadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. quod si enixa non fuerit: sciat maritus ad inuidiam existimationemque suam pertinere: ut non immerito possit uideri, captaisse hoc ad mulieris iniuriam. si autem uel omnes, uel plures non esse grauidam renunciauerint: nulla causa custodiendi erit. Ex hoc rescripto euidentissime apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se prægnantem, uel etiam negaret. nec immerito. partus enim, ante quam edatur, mulieris portio est, uel uiscerum. post editum planè partum à muliere, iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare, aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. Igitur princeps in causa necessaria subuenit. secundum quod rescriptum euocari mulier ad prætorem poterit, & apud eum interrogari, an se putet prægnantem, cogendaque erit respondere. quid ergo, si non responderit, aut non ueniat ad prætorem? nunquid senatusconsulti poenam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere: sed finge non esse eo contentum maritum, qui se patrem potius optet, quam carere filio uelit. cogenda igitur erit remedijs prætoris, & in ius uenire (& si uenit) respondere: pignoraque eius capienda & distrahenda, si contemnet, uel multis coercenda. quid ergo, si interrogata dixerit se prægnantem? ordo senatusconsulti expositus sequetur. quod si negauerit: tunc secundum hoc rescriptum prætor debet obstetrices adhibere. Et notandum, quod non permittitur marito, uel mulieri obstetricem adhibere: sed omnes à prætore adhibendæ sunt. item prætor domum honestæ matronæ eligere debet, in quâ mulier ueniat, ut possit inspicere, quid ergo, si inspicere se non patiat, uel ad domum non ueniat: æque prætoris autoritas interueniet. Si oēs, uel plures renunciauerint, prægnantem non esse: an mulier possit iniuriarum experiri ex hac causa? & magis puto, agere eam iniuriarum posse

posse. sic tamen, si iniuriæ faciendæ causa id maritus desiderauit. ceterum si non iniuriæ faciendæ animo, sed quia iuste credidit, uel nimio uoto liberorum suscipiendorū ductus est, uel ipsa eum illexerat, ut crederet, quod constante matrimonio hoc omnino fingeat: æquissimū erit, ignosci marito. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto: quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstituatur mulieri. qd igitur est? semper ne dicem⁹ marito licere uxorem ad prætorem euocare: an uero & ipsi triginta dies præstitui mus? & putem, prætorem causa cognita debere maritum etiam post triginta dies audire. De inspiciendo uentre, custodiendoq; partu sic prætor ait. SI MULIER MORTVO MARITO PRAEGNANTEM SE ESSE DICET: HIS, AD QVOS EA RES PERTINEBIT, PROCVRATORIBVS'VE EORVM, BIS IN MENSE DENVNCIANDVM CVRET, VT MITTANT(SI VELINT)QVAE VENTREM INSPICIAN. MITTANTVR MULIERES LIBERAE DVNTAXAT QVINQVE, HAE'QVE SIMVL OMNES INSPICIAN: ET NE QVA EARVM, DVM INSPICIT, INVITA MULIERE VENTREM TANGAT. MULIER IN DOMO HONESTISSIMAE FOEMINAE PARIAT, QVAM EGO CONSTITVAM. MULIER ANTE DIES TRIGINTA, QVA'M PARITVRAM SE PVSTAT, DENVNCIET HIS, AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVS'VE EORVM, VT MITTANT(SI VELINT)QVI VENTREM CVSTODIANT. IN QVO CONCLAVI MULIER PARITVRA ERIT, IBI NE PLVRES ADITVS SINT, QVA'M VNVS. SI ERVNT: EXVTRAQVE PARTE TABVLIS PRAEFIGANTVR. ANTE HOSTIVM EIVS CONCLAVIS LIBERI TRES, ET TRES LIBERAE CVM BINIS COMITIBVS CVSTODIANT. QVOTIESCVNQVE EA MULIER IN ID CONCLAVE, ALIVD'VE QVOD, SIVE IN BALINEVM IBIT: CVSTODES (SI VOLENT) ID ANTE PROSPICIAN, ETEOS, QVI INTROIERINT, EXCVTIAN. CVSTODES, QVI ANTE CONCLAVE POSITI ERVNT (SI VOLVERINT) OMNES, QVI CONCLAVE, AVT IN DOMVM INTROIERINT, EXCVTIAN. MULIER CVM PARTVRIRE INCIPIET, HIS, AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVS'VE EORVM DENVNCIET, VT MITTANT, QVIBVS PRAESENTIBVS PARIAT. MITTANTVR MULIERES LIBERAE DVNTAXAT QVINQVE: ITA VT PRAETER OBSTETRICES DVAS, IN EO CONCLAVI NE PLVRES MULIERES LIBERAE SINT, QVA'M DECEM: ANCILLAE, QVA'M SEX. SED HAE, QVAE INTVS FVTVRAE ERVNT IN EO CONCLAVI, EXCVTIANTVR OMNES, NE QVA PRAEGNANS SIT. TRIA LVMINA, NEC MINVS, IBI SINT: SCILICET QVIA TENEBRAE AD SVBICIENDVM APTIORES SVNT. QVOD NATVM ERIT, HIS, AD QVOS EA RES PERTINET,

PROCVRATORIBVS VE EORVM (SI INSPICERE VOLENT) OSTENDATVR. APVD EVM EDVCATVR, APVD QVEM PARENS IVSSERIT. SI AVTEM NIHIL PARENS IVSSERIT, AVT IS, APVD QVEM VOLVERIT EDVCARI, CVRAM NON RECIPIET: APVD QVEM EDVCETVR, CAVSSA COGNITA CONSTITVAM. IS, APVD QVEM EDVCABITVR, QVOD NATVM ERIT: QVO AD TRIVM MENSIVM SIT, BIS IN MENSE, EX EO TEMPORE, QVO AD SEX MENSIVM SIT, SEMEL IN MENSE: A SEX MENSIBVS, QVO AD ANNICVLVS FIAT, ALTERNIS MENSIBVS: AB ANNICVLO, QVOAD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS (VBI VOLET) OSTENDAT. SI CUI VENTREM INSPICI, CVSTODIRI, ADESSE VE PARTVI LICITVM NON ERIT: FACTVM VE QVID ERIT, QVO MINVS ITA EA FIANTE, VTI SVpra COMPRAEHENSVM EST: EI, QVOD NATVM ERIT, POSSESSIONEM CAVSSA COGNITA NON DABO. SIVE QVOD NATVM ERIT, VT SVpra CAVTVM EST, INSPICI NON LICVERIT: QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR HIS, QVIBVS EX EDICTO MEo BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MIHI ISTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI NON DABO. Quamvis sit manifestissimum edictum pratoris: attamen non est negligenda eius interpretatio. denunciare igitur mulierem oportet his, scilicet quorum interest, partum nō edi: uel totam habituris hæreditatem, uel partē eius, siue ab intestato, siue ex testamento. Sed & si seruus hæres institutus fuerit, si nemo natus sit: Aristo scribit, huic quoq; seruo (quāuis nō omnia) quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio pratoris esse concedenda. quam sententiam puto ueram. publice enim interest, partus non subijci, ut ordinum dignitas familiarumq; salua sit. ideoq; etiam seruus iste, cum sit in spe constitutus successionis (qualis sit) debet audiri, & rem publicam, & suam gerens. Denunciari autem oportet ijs, quos proxima spes successionis contingit: ut puta primo gradu hæredi instituto, non etiam substituto. & si intestatus sit paterfamilias: his, qui primum locum ab intestato tenent. si uero plures sint simul successuri: omnibus denunciandum est. Quod autem prator ait, CAVSSA COGNITA SE POSSESSIONEM NON DATVRVM, VEL ACTIONES DENEGATVRVM, eō pertinet: ut si per rusticitatē aliquid fuerit omissum ex his, quæ prator seruari uoluit, non obstat partui, quale est enim, si quid ex his, quæ leuiter obseruanda prator edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem: sed mos regionis inspiciendus est, & secundum eum & obseruari uentrem, & partum, & infantem oportet.

II. IULIANVS lib. XIX. digestorum.

Edictum

Edictum de custodiēdo partu, derogatorium est eius, quod ad Car boniani decreti exemplū cōparatum est. sed hoc aliquando remitte re prātor debet, si non malicia, sed imperitia mulieris factum fuit, ne uenter inspiceretur, aut partus custodiretur.

III. PAVLVS.

Qui uentri substitutus est, uel institutus: si uentrem seruare ue lit, audiendus est.

IIII. SCAEVOLA.

IS, à quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis perue nisset, sorori fideicommissio relictum erat: decessit postumo hārede instituto, & substitutis alijs. quāsitum est, cum uxor defuncti prāgnan tem se dicat: an sorori procuratoriūe eius secundum formam edicti uē trem inspicere, & partum custodire permittendum sit: respondi in eius modi specie, de qua quāreretur, posse uideri ad eius, cui fideicōmissum datū esset, sollicitudinē prospiciendum, idq; causa cognita statuendū.

SI VENTRIS NOMINE MULIERE IN

possessione missa, eadem possessio dolo malo ad aliū

translata esse dicatur.

Tit. V.

VLP IANVS.

IOc edicto rectissime prātor prospexit, ne dum in fauorē partus possessionem polliceatur, alijs prādaē occasione prābeat. Idcirco constituit actionem in mulierem, quā in alium hanc possessionem dolo malo transfuit. nec so lum mulierem prātor coērcet, uerum eum quoq; in cuius potestate ea fuit: scilicet, si dolo ipsorum alius in possessionem fue rit admissus. actionemq; in tantum pollicetur in eos, quanti interfue rit eius, qui experitur. Necessario prātor adiecit. VT QVI PER DO LVM VENIT IN POSSESSIONEM, COGATUR DECEDERE. coget au tem eum decedere nō prātoria potestate, uel manu ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum ad ius ordinarium re miserit. Interest autem eius, qui experitur, admissum alium in pos sessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consuma pserit: aut si prādo uenerit in possessionē, à quo fructus consequi non possit, quia soluendo non est. Hāc actio etiam post annum dabitur: quia rei habet persecutionem. & si filia sit, quā dolo fecit: in patrem da bitur actio, si quid ad eum peruenerit.

II. PAVLVS.

Dolo facit mulier, nō quā in possessionem uenientem non prohi bet

beat: sed quæ circumscribendi alicuius causa, clam & per quandā machinationem in possessionem introducat. Si & patris & filiae factum arguetur: in alterum, quem actor uelit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest, datur. ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in *possessione est, seruari possit (præter sumptus litis causa factos) inutilis erit ei hæc actio.

* al. pos-
testate.

SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POS-
sessionem calumniæ causa esse dicetur. Tit. VI.

VLP IANVS.

I de possessione uentris nomine queratur, & deferente hære de mulier iurauerit se prægnantem esse: seruandum est iusiurandum, nec tenebitur mulier, quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa, nec uis ei facienda est post iusiurandum. si tamen pepererit: queretur ueritas, an ex eo prægnans fuerit. alteri enim nec prodest, nec nocet iusiurandum inter alios factum. nec partui igitur nocebit. Et hoc edictum ex eadem causa perficitur, quia superius. debet enim prætor, quemadmodum facilis est circa bonorum possessionem mulieri danda uentris nomine, ita calumniam eius impunitam non relinquere. Per calumniam autem in possessionem fuisse uidetur, quæ sciens prudensque se prægnantem non esse, uoluerit in possessionem uenire. Hanc autem actionem prætor intra annum utilem pollicetur, ultra non, uidelicet quasi poenalem. Simili autem modo & hic, quanti agētis interfuit, prætor actionem hanc pollicetur. In parentem etiam prætor actionem pollicetur: si modo per eum factum sit, ut in possessionem per calumniā ueniret. Com petit autem actio ei, cuius interfuit in possessionem *missum non esse: ut puta uel cohæredi speranti partum, uel ei, qui substitutus fuit, uel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuit. Interesse autem uidetur primum de alimentis, quæ in uentrem sunt erogata: nec enim aliàs hæc repetuntur, nisi per calumniam in possessionem uenit. ceterum si res calumnia caret: nihil præstabit mulier quasi sine causa alta sit sub prætextu uentris. Nonnunquam augebitur, quod interest: si quis forte dubitans, an prægnans sit, exclusus sit hæreditate. nam hæredi eius, qui exclusus est, danda hanc actionem, Iulianus ait. Si quidem eius quoque interfuit, non fuisse calumniæ causa in possessionem mulierem: quia hoc si non fuisset, adeundo hæreditatem, institutus hæredi suo locupletiore hæreditate suam relinqueret. sed & hoc impu-
tatur mulieri, quod deminuta sunt multa in hæreditate: dum hic con-
tem-

* aliàs.
missam.

templatione uentris non attingit hæreditatem. Idem Iulianus libro decimo nono digestorū sic ait. si substitutus, manente muliere in possessione, decesserit: hæres eius eadem actione precium hæreditatis à muliere exiget. sed an decedant legata, cæteraq; onera hæreditatis, uidendum. & mihi uidetur potius dici posse, legatarios cum muliere usuros hac actione: quia & ipsorum interfuit adiri hæreditatem. Libertatibus planè subueniendum erit aduersus eum, qui propter hæreditatem hac actione ager: scilicet ut fideicommissarias cogatur is præstare, qui precium etiam eorum utiq; consequitur. Sed & directis credo prætorem succurrere oportere, ut interuentu suo tueatur eorum libertates. Si dolus filiæfamilias interuenerit, & particeps doli pater fuerit: suo nomine tenebitur.

DE CONCVBINIS. Tit. VII.

VLPIANVS.

Quæ in concubinato est, ab inuito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem puto in concubina, adimendū ei connubium, si patronum inuitum deferat: quippe cū honestius sit patrono, libertam concubinam, quàm matremfamilias habere. Cum Atilicino sentio, & puto, solas eas in concubinato haberi posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur. Qui etiam adulterij damnatam in concubinato habuit, non puto lege Iulia de adulterijs teneri: quamuis si uxorem eam duxisset, teneretur. Si quæ in patroni fuit cōcubinato, deīde in filij esse cœpit, uel nepotis, uel contra: non puto eam recte facere: quia pro nefaria est huiusmodi coniunctio. & ideo huiusmodi facinus prohibendū est.

Cuiuscunq; ætatis concubinam haberi posse, palam est: nisi minor annis duodecim sit.

II. PAVLVS.

Si patronus libertam concubinam habens, furere cœperit: in concubinato eam esse, humanius dicitur.

III. MARTIANVS.

In concubinato potest esse & aliena liberta, & ingenua, sed maxime ea, quæ obscuro loco nata est, uel quæ corpore quæstū fecit. alioquin si honestæ uitæ, & ingenuam mulierem in concubinato habere maluerit: sine contestatione hoc manifestum faciente, non conceditur. sed necesse est ei, uel uxorem eam habere, uel hoc recusante eo, stuprū cum ea committere. nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur.

tur. nam cum concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis potestatem est, ut Marcellus libro septimo digestorum scribit.

IIII. PAVLVS.

Concubinam ex sola animi destinatione aestimari oportet.

V. IDEM.

Concubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest. Abiiciendus est ad νόμας christians huius

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS SEXTVS.

DE TVTELIS. Tit. I.

PAVLVS.

Tutela est (ut Seruius definit) uis ac potestas in capite libero constituta ad tuendum eum, qui per aetatem sua sponte se defendere nequit, iure ciuili data ac permessa. Tutores autem sunt, qui eam uiam ac potestatem habent, ex qua re ipsa nomen acceperunt. itaque appellantur tutores, quasi tuitores, atque defensores: sicut aeditui dicuntur, qui aedes tuentur. Mutus tutor dari non potest: quoniam auctoritatem praebere non potest. Surdum non posse dari tutorem, plerique, & Pomponius libro decimo sexto ad Sabinum probant: quia non tantum loqui, sed & audire tutor debet.

II. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Non est exigendum a pupillo, ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur.

III. VLPIANVS lib. XXXVIII. ad Sabinum.

Qui habent tutorem, si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durent. quae sententia Quirij quoque Mutij fuit, & a Iuliano probatur: eo quod iure utimur, ut cesset cura, si tutela aetas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur. si uero non habent, & furor eis accessit: nihilominus tutores accipere poterunt: quia lex duodecim tabularum ita accepta est; ut ad pupillos uel pupillas non pertineat. Quia autem in pupillorum persona adgnoscos curatores non admittimus: idcirco putamus, & si minor uiginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei, non ut furioso, sed ut adolefcenti dari, quasi aetatis sit impedimentum, & ita definiemus, ei, quem aetas curae uel

re uel tutelæ subiicit, nō esse necesse, quasi dementi, quæri curatorem: & ita imperator Antoninus Augustus rescripsit: cum magis ætati, q̃ dementia tantisper sit consulendum. Si pupillus pupillatæ cum iusto tutore litem agere uult, & curator in eam rem petitur: utrum ipsis poscentibus datur, an uero & aduersario? & sciendum est (siue agant, siue conueniantur) dari his hunc curatorem posse: licet nō aliàs, quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. deniq; Cassius libro sexto scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi præsentem: neq; cuiquam, nisi præsentem, & postulanti. itaq; infanti non potest dari. Idemq; Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non uult, quo minus cum eo agatur: cogi eum à prætore debuisse. Quolibet loco & tempore hunc curatorem dari posse, Pomponius libro decimo sexto ad Sabinū scripsit.

Si pupillus petat talem curatorem, nec addat in quam rem: an in omnes controuersias datus sit? Et ait Celsus Seruium constituisse, in omnes res datum uideri.

IIII. PAVLVS. lib. IX. ad Sabinum.

Quod dicitur, si indistincte datus sit curator, in totā litem datum uideri: fortasse eò spectat, si familiæ eriscūdæ, aut communi diuidendo, aut finium regundorum actio esset cum tutore. Et si indistincte datus esset: non solum eo nomine curator esset, quo ageret pupillus pupillatæ: sed inuicem quoq; quo cum his ageretur. Possunt autem uel plures in plurium locum, uel unus in plurium, uel unus unius loco, uel in unam litem, uel in plures curator peti.

V. POMPONIVS. lib. XVI. ad Sabinum.

Cum semel petitus est talis curator: quā diu is curator manet, Calius in eandem litem curator peti non potest. Et si Titius (uerbi gratia) aduersus Seium curator petitus sit: idem Titius & aduersus alium curator esse poterit: ut ex diuersis causis unus duorū curatorum locum obtineat. Quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites, & diuersis temporibus idem petatur.

VI. VLPIANVS.

Mvto, itemq; mutæ impuberibus tutore dari posse, uerum est. Sed an authoritas eis accommodari possit, dubitatur. & si potest taceti, & muto potest. Est aut uerius (ut & Iulianus libro uicesimo primo digestorū scripsit) etiā tacetibus authoritatem posse accommodari. Sub conditione à præsidibus prouinciarum non posse dari tutore placet: & si datus sit, nullius esse momenti dationem. & ita Pomponius ait. hanc autem adiectionem, quam præsides prouinciarum faciunt, TUTOREM DO, SI SATIS DEDERIT: non conditionem in se habere, sed admonitionē: non scilicet aliter ei tutelā cōmitti, quàm si

C ij rem

re pupillo saluā fore cauērit. Tutoris datio neq; imperij est, neq; iuris dictionis: sed ei soli cōpetit, cui nominatim hoc dedit uel lex, uel senatus cōsultum, uel princeps. Surdo impuberi poterit tutor dari. Ei, cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari nō posse, palam est.

Sed si datus sit, an in pendentī sit datio, quāri potest: & non putō dationem ualere. Sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atq; si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imō curator substantiæ dari debet, ne medio tempore pereat.

VII. VLP IANVS.

SI filius familias tutor à prætore datus sit, si quidem pater tutelam agnouit: in solidum debet teneri. si non agnouit: duntaxat de peculio. Agnouisse autem uidetur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino tutelam attigit. unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, CVM SCIAS (inquiens) PERICVLVM AD NOS PERTINERE: dixi, hunc quoq; uideri agnouisse. planè si solum monuit filium, non uidebitur agnita.

VIII. IDEM.

Patronus q; tutor liberti sui fidē exhibere debet: & si qua in fraudē *al's. cre-
ditorum permittit *debitorū (quāuis pupilli liberti) gesta sunt, reuocari ius publicū

IX. MARTIANVS lib. XI. institutionum.

INeos extra ordinem animaduertitur, qui probantur numis datis tutelam occupasse, uel precio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor daretur, uel consulto in edendo patrimonio quantitatem minuisse, uel euidenti fraude pupillorum bona alienasse.

X. VLP IANVS.

Etiam *non municeps tutor dari potest, dūmodo municipi detur. *aliās de
est nega-
tio.

XI. PAVLVS.

Furiosus si tutor datus fuerit, potest intelligi ita dari, cum suæ mentis esse cœperit.

XII. IDEM.

Quæsitum est, an hi, qui in locum absentis rei publicæ causā tutores dati sunt, mortuo illo, tutores perseverēt: an alij petendi sint? Paulus respondit. eos, qui in locū absentis dati sunt, non reuerso eo, in eadem causā perseverare usq; ad tempus pubertatis.

XIII. POMPONIVS.

Solet etiam curator dari aliquando tutorem habenti, propter aduersam tutoris ualetudinem, uel senium ætatis: qui magis administrator rerum, quā curator esse intelligitur. sed etiam *actor tutelæ, quē solet prætor permittere tutoribus constituere, qui nō possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen, ut suo periculo eū constituent.

*al's. ad-
iutor.

Vlpian

XIII. VLP IANVS

Si adrogati sint adhuc impuberes, uel pupilli deportati sint: tutores habere definunt. Item si in seruitutem pupillus redigatur, utiq; finitur tutela. alijs quoq; modis definunt esse tutores: si forte quis ab hostibus fuerit captus, uel pupillus, uel tutor. sed & si ad tempus fuerit quis datus, tempore finito definit esse tutor. præterea si tanquam suspectus quis fuerit remotus, definit esse tutor. sed & si ad certam conditionem datus sit: æque eueniet, ut definat esse tutor, existente conditione.

XV. IDEM.

Si quis tutor non sit captus ab hostibus, sed ad eos quasi legatus missus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia seruus non efficitur, tutor manet: sed interim à præsidibus alius tutor dabitur.

XVI. CAIVS.

Tutela plerūq; uirile officium est. & sciendum est, nullam tutelam hæreditario iure ad alium transire. & licet ad liberos uirilis sexus perfectæ ætatis descendunt legitimæ: cæteræ tamen non descendunt.

XVII. PAVLVS.

Compluria senatusconsulta facta sunt, ut in locum furiosi, & mentis, & surdi tutoris alij tutores dentur.

XVIII. NERATIVS.

Fœminæ tutores dari non possunt: quia id munus est masculorū: nisi à principe filiorum tutelam specialiter postulent.

DE TESTAMENTARIA TUTELA. Tit. II.

CAIVS. lib. IIII ad L. XII. tabularum.

LEge duodecim tabularum permissum est parentibus, liberis suis, siue masculini, siue fœminini sexus (si modo in potestate sunt) tutores testamento dare. item scire debemus, etiam postumis filijs, uel nepotibus, uel cæteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modo in ea causâ sint, ut si eo uiuo nati fuerint, in potestate eius futuri, neq; testamentum rupturi sint. Item ignorandum non est: eum, qui filium in potestate, & nepotem ex eo æque in potestate habebit: si nepoti tutorem dederit: ita recte dedisse uideri, si nepos post mortem eius in patris sui potestatem recasurus non sit. quod euenit, si uiuo testatore filius in potestate eius esse defierit.

II. VLP IANVS.

Nec militem liberis recasurus in potestatem, tutorem dare posse, à diuis fratribus rescriptum est.

C iij Idem

III. IDEM.

Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. sed eos demum testamentum datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

IIII. MODESTINVS.

Pater hæredi instituto filio, uel ex hæredato, tutorem dare potest: mater autem, non nisi instituto: quasi in rem potius, quam in personam tutorem dare uideatur. Sed & inquiri in eum, qui in matris testamento datus est tutor, oportebit: cum à patre datus, quauis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione confirmetur: nisi causa, propter quam datus uidebatur, in eo mutata sit: ueluti si ex amico inimicus, uel ex diuitem pauperior effectus sit.

V. VLP IANVS.

Si quis filiabus suis tutores dederit, etiam postumæ uidetur dedisse: quia filiarum appellatione etiam postuma continetur.

VI. IDEM.

Quid si nepotes sint: an appellatione filiorum & ipsis tutores dari sint, uidendum est. & magis est, ut ipsis quoque dari uideantur: si modo liberos dixit. cæterum si filios: non continebuntur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Planè si posteris dixerit: tam filij postumi, quam cæteri liberi continebuntur.

VII. PAVLVS.

Tutores non ab hærede, sed à testatore protinus proficiscuntur, & simul atque aliquis hæres extitisset. nam & ipse hæres tutor dari potest. sed & post mortem hæredis tutor recte dari potest.

VIII. VLP IANVS.

Tutor datus, uetari tutor esse potest, uel testamento, uel codicillis. Sed & si sub conditione fuerit tutor datus: deficiente conditione, tutor non erit. Tutorem autem & à certo tempore dare, & usque ad certum tempus licet, & sub conditione, & usque ad conditionem. In tutoris datione, utrum leuissima cōditio, an nouissima spectanda est: ut puta ita. TITIVS, CVM POTERIT, TVTOR ESTO. TITIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, TVTOR ESTO. & Iulianus libro uicesimo digestorum recte scripsit, nouissimam scripturam esse spectandam.

IX. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Si nemo hæreditatē adierit: nihil ualet ex his, quæ testamento scriptæ sunt. si uero unus ex pluribus adierit: tutelæ statim ualēt, nec exspectandum erit, ut omnes hæreditatem adeant.

X. VLP IANVS.

Si hæreditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur: uerius est, aliam tutorem

tutorem dari posse, quasi nondum sit, nec speretur. In tutelis testamentariis id sequimur, quod nouissimum est: & si sapius tutor datus sit, nouissimam scripturam intuemur. Qui filiū, & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit: habet disceptionem, an aliquo casu non sit utilis datio: ut puta si proponas, filium uiuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse uiuo auo. & fortius dicendum est tutelam quoque ex lege Iunia Vellea confirmatam. nam & Póponius libro decimo sexto ex Sabino scripsit, ualere tutoris dationem. cum enim confirmatum sit testamentū, consequenter tutoris quoque datio ualebit in eo testamēto scripta, quod ualeat (idem ubi nepos uel hæres institutus sit, ^{† hæc als} uel nominatim ex hæredatus.) Si furiosus testamento tutor detur, ^{desunt.} siquidem cum furere desierit: recte tutorem esse datum, Proculus existimat. quod si datus sit pure: negat Proculus ualere dationē. sed est uerius, quod & Pomponius ait: recte uideri datum, & tunc fore tutorem, cum sapere coeperit. Seruus alienus ita dari tutor potest, SI LIBER ERIT, TUTOR ESTO. quinimò & si pure datus sit, uidetur inesse hæc conditio, CVM LIBER ERIT. potest autem quis & extraneo seruo descendere ex hac causa fideicommissariam libertatē. quid enim interest, suum seruum, an alienū tutorem scripserit: cum pupilli fauore & publicæ utilitatis gratia assumpta liberris sit in persona eius, qui tutor scriptus est: potest igitur & huic si deicommissaria libertas defendi, si uoluntas apertissime non refragetur.

XI. IDEM.

Si quis sub conditione, uel ex die tutorem dederit: medio tempore alius tutor dandus est, quāuis legitimus tutorem pupillus habeat. sciendum est enim, quāmdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. & si semel ad testamentarium deuoluta sit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus in locū excusati aliū dandū, nō ad legitimum tutorem redire tutelā. Idem dicimus, & si fuerit remotus. nam idcirco abijcitur, ut alius detur. quod si tutor testamēto datus decesserit, ad legitimum tutela redijt: quia hic senatusconsultum cessat. Planē si duo pluresue fuerint tutores testamentarii: in locum eius, qui cessit, uel in ciuitate esse desijt, poterit dari alius. cæterū si nullus supersit, uel in ciuitate sit: legitima tutela succedit.

XII. IDEM

Errarum rerum uel causarum testamento tutor dari nō potest, nec deductis rebus.

XIII. POMPONIVS

ET si datus fuerit, tota datio nihil ualebit.

XIII. MARTIANVS.

Quia

Q Via personæ, non rei, uel causæ datur.

XV. VLP IANVS.

Si tamen tutor detur rei Africanæ, uel rei Syriacæ, utilis datio est. Hoc enim iure utimur.

XVI. IDEM.

Si quis ita dixerit, FILIIS MEIS TUTOREM DO: in ea conditione est, ut tam filiis, quam filiabus dedisse uideatur. filiorum enim appellatione & filia continentur. Si quis filio tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse uideatur? & de hoc etiam Pomponius dubitat. magis est autem, ut omnibus dedisse uideatur. Si quis liberis tutores dederit, uel filiis, & habeat quosdam apud hostes: etiam ipsis dedisse uidebitur, si non aliud aperte probetur testatorem sensisse.

Si quis cum ignoraret se Titium filium habere, filiis tutores dederit: utrum his solis dedisse uidebitur, quos in potestate scit: an ei quoque, quem ignorauit se habere? & magis est, ut huic dedisse non uideatur: licet nomen filiorum admittat & ipsum. sed quia de ipso non sensit: dicendum est, cessare in personam eius dationem. proinde & si certior sit factus filium decessisse, qui supererat: idem erit dicendum. nec enim uidetur ei dedisse, quem obisse credebat. Si postumis dederit tutores, hicque uiuo eo nascantur: an datio ualeat? & magis est, ut utilis datio fiat, etiam si uiuo eo nascantur.

XVII. IDEM.

Testamento datos tutores non esse cogendos satisfacere rem saluam fore, certo certius est. Sed nihilominus cum quis offert satisfactionem, ut solus administret, audiendus est, ut edicto cauetur. sed recte prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem, si & ipsi uelint satisfacere. nam & si ipsi parati sint satisfacere, non debent excludi alterius obligatione: sed impleta uidelicet ab omnibus satisfactione, omnes gerent: & qui contentus est magis satis accipere, quam gerere, securus erit. Non omnimodo tamen is, qui satisfacit, præferendus est. quid enim, si suspecta persona sit, uel turpis, cui tutela committi nec cum satisfactione debeat? uel quid, si iam multa flagitia in tutela admisit? non ne magis repelli & reijci à tutela, quam solus administrare debeat? Nec satis nondantes temere repelluntur: quia plerumque bene probati & idonei atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent reijci. quinimò nec iubendi sunt satisfacere. Duplex igitur causæ cognitio est. una ex persona eius, qui obtulit satisfactionem, quis & qualis sit. alia uero cõtutorum, quales sint: num forte eius existimationis uel eius honestatis sint, ut non debeant hanc contumeliam satisfactionis subire.

XVIII. CALLISTRATVS.

Quod si plures satisfacere parati sint, tunc idoneior præferendus erit: ut &

ut & tutorum personæ inter se & fideiussorum comparentur.

XIX. VLP IANVS.

Sinemo tutorum prouocet ad satisfactionem: sed existat quidam, qui tutor non est, desideretq; ut aut satiscent tutores, aut si non dent, parato sibi satisfacere committant tutelam: nō est audiendus. neq; enim aut ex tero tutela committenda est, aut testamento dati tutores contra ius satisfactioni subiiciendi sunt. Hoc edictum de satisfactione ad tutores testamentarios pertinet. sed & si ex inquisitione dati sint tutores: Marcellus ait, ad eos pertinere hoc edictum, & id etiam oratione diuorum fratrum significari. ideoq; & illi clausulæ sunt subiecti: ^{alst ut si.} & si cui maior pars tutorum decernat. ^{*aliās. is} is enim geret, quem maior ^{geret,} pars elegerit: quamuis uerba edicti ad testamentarios pertineant.

Licet testamento datus postumo tutor, nondum est tutor, nisi postumus edatur: datur tamen aduersus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio. sed & si partus editus fuerit, deinde hic tutor prius, quam quidquam gereret, remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur. si quid planè gessit post editum partū: de eo quoq; quod ante gessit, tutelæ iudicio tenebitur, & omnis administratio in hanc actionem ueniet.

XX. PAVLVVS.

Tvtor incertus dari testamento non potest. Quemlibet possumus tutorem dare, siue is prætor, siue consul sit: quia lex duodecim tabularum id confirmat.

XXI. IDEM.

Testamento tutores hi dari possunt, cū quibus testamenti factio est.

XXII. IDEM.

Si quis tutorem dederit filio suo seruū, quem putabat liberū esse*: ^{*als addi} si neq; tutor, neq; liber erit. ^{tur. cū es} ^{set seru9}

XXIII. AFRICANVS.

Tvtor ita recte non datur, ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TVTOR ESTO. quid enim dicemus, si Titius constituere nolit, utri ex filiis tutor esse uelit? ita autem recte tutor dabitur, TITIVS (SI VOLET) ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO.

XXIII. IABOLENVVS.

Si plures tutores dati sint à prætore, curatorem posci litis causa suæ penarum est: quia altero tutore auctore cum altero agi potest.

XXV. MODESTINVS.

Dvobis pupillis tutor datus, & si alterius tutela se excusare potest, cum res separatæ sint: attamen alterius tutor manet.

XXVI. PAPINIANVS.

D Iure

IVre nostro tutela communium liberorum matri testamento patris frustra mandatur. nec si prouinciæ præses imperitia lapsus patris uoluntatem sequendam decreuerit: successor eius sententiam, quæ leges nostræ nõ admittunt, recte sequetur. Honoris causa tutor datus non uidebitur, quem pater à cæteris tutoribus, quibus negocia gerenda mandauit, rationes accipere uoluit. Propter litem inofficiosi testamenti
 * als. cui. ordinandam, exheredato filio, * quem ei tutorẽ pater dedit, eundem à prætore cõfirmari oportet. euentus etenim iudicatæ rei declarabit, utrũ ex testamento patris, an ex decreto prætoris auctoritatem accepit.

XXVII. TRIPHONINVS.

Idem fiet, si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsum uero testamentum nomine pupilli dicatur: & si patruus exstet, legitimus tutor futurus ab intestato: quia tutorẽ habenti tutor dari non potest. nam commodius ipse, qui scriptura continetur, à prætore dabitur: ut sine ullo litis præiudicio, iustus tutor author pupillo ad eã rem fiat. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur, & ad se legitimam hæreditatem pertinere contenderet: alium tutorem petendum, Iulianus respondit.

XXVIII. PAPINIANVS.

Qui tutelam testamento mandatam excusationis iure suscipere noluit: ab his quoque legatis submouendus erit, quæ filiis eius relicta sunt: modo si legata filij non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt. Verbis fidei commissi manumissus, non iure tutor testamento datur. post libertatem itaque redditam ex uoluntate testatoris ad tutelam uocatur. Impuberi liberto patronus frustra tutorẽ dabit: sed uoluntatem eius, si fides inquisitionis congruet, prætor sequetur.

XXIX. IDEM.

EX sententia senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se in testamento pupillo tutorem scripsit. cum autem patris uoluntas, hoc ipsum manu sua declarantis, ambigua nõ esset: eum (quamuis alij tutores essent) curatorem dandum respondi: nec admittendam excusationem, quam iure publico habebat, * (quoniam promississe uidebatur:) nec ut suspectum remoueri.

* hæc als defunt.

XXX. PAVLVS.

Dvo sunt Titij, pater & filius. datus est tutor Titius. nec apparet, de quo sensit testator. quæro, quid iuris sit? Respondi. is datus est, quem dare se testator sensit. si id non apparet: non ius deficit, sed probatio. igitur neuter est tutor.

XXXI. SCAEVOLA.

Si pater ex hæredatæ filiæ tutores dederit, & testamentum eius scriptum dicatur, nato postumo. commodissimum est, eosdem tutores pupillæ dari ad petendam intestati hæreditatem.

XXXII. PAVLVS.

Quæro, an non eiusdem ciuitatis ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. Idem Paulus respondit, eum quoque, qui propter rerum noticiam tutor datus sit: perinde in omnibus & administrationis & accessionis iure conueniri posse, atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt. Lucius Titius hæredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his uerbis dedit. FILIIS MEIS TVTORES SVNTO CAIVS MAEVIVS, ET LVCIVS EROS. cui Eros libertatem non dedit. fuit autem Eros intra uiginti quinque annos ætatis. Quæro, an possit libertatem sibi uindicare? Paulus respondit. quoniam placet eum, qui à domino tutor est datus, libertatem quoque meruisse uideri: eum quoque, de quo quæritur, in eadē causā habendum: & liberum quidem ab adita hæreditate esse, tutela autē post legitimam ætatem onerari.

XXXIII. LABOLENVS.

Tutoribus ita datis, LVCIVM TITIVM TVTOREM DO. SI IS NON VIVIT, TVNC CAIVM PLAVTIVM TVTOREM DO. Lucius Titus uiixerat, & tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negabat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra: Proculus quod Labeo, ego Trebatij sententiam pbo: quia illa uerba ad mortis tempus referuntur.

XXXIIII. SCAEVOLA.

Cum codicillis ideo alios se tutores dare significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationē habere posse comperisset: an nihilominus, qui eorum uiuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? respondi, nihil proponi, cur non permanerent.

DE CONFIRMANDO TVTORE VEL curatore. Tit. III.

MODESTINVS.

Vne de confirmandis tutoribus quærentes relinquamus: pauca de his scrutemur. Quidā recte dati sunt tutores secundū testamēta: hoc est, & à quibus oportet, & quibus oportet, & quomodo oportet, & ubi oportet. pater enim filijs, uel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. si autem talis persona fuerit, quæ dare non possit, uelut mater, aut patronus, aut extraneus quis: aut cui non

D ij possit

potest dari, ueluti filio nō existenti in potestate, aut filia: aut si dixerit, **PRECOR TE CVRAM HABERE RERVM**: aut in codicillis qui dē nō confirmatis dederit tutorem, aut curatōrē: tūc & quod deficit, repleti à consulari potestate, cōstitutiones concesserunt, & secundū mentem tutores confirmari. & si quidem pater fuit, qui dedit: nihil amplius inquit, qui præest, sed simpliciter eum confirmat. si aut̃ alius quis dederat: tunc inquit personam, si apta sit. Amplius scire oportet, quoniam neq; curator testamento à patre recte datur, datum assuetum esse confirmari ab eo, qui præest.

II. **NERATIVVS** lib. III. *membrarum.*

Mulier liberis non recte testamento tutorem dat. sed si dederit: decreto prætoris, uel proconsulis ex inquisitione confirmabitur, nec satisfabit pupillo rem saluam fore. sed & si curator à matre testamento datus sit filijs eius, decreto confirmatur ex inquisitione.

III. **IULIANVS** lib. XX. *digestorum.*

Qui à patre tutor scriptus est, aut non iusto testamento, aut non ut lege præcipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendā, perinde ac si ex testamento tutor esset, id est, ut satisfactio ei remittatur.

IIII. **PAVLVS.**

Si patronus, uel cuius extraneus impuberi, quem hæredem instituit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis pupillus habeat: nō male dicē, iudiciū eius sequendū esse: quippe qui & personā eius, quē tutore esse uoluit, nouerit: & impuberē ita dilexerit, ut eū hæredem institueret.

V. **PAPINIANVS.**

Tutores à patruo testamento datos iussit prætor magistratus confirmare. hi cautionem quoq; accipere debuerunt: nec uoluntas eius, qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratuum excusat. deniq; prætor non ante decretum interponere potest, quā per inquisitionem idoneis pronunciatis. unde sequitur, ut si tutelæ tempore soluendo non fuerunt: in id, quod de bonis eorum seruari non poterit, contra magistratus actio decernatur.

VI. **IDEM.**

Si filio impuberi pater tutorem, aut puberi curatorem dederit: citra inquisitionem prætor eos confirmare debet.

VII. **HERMOGENIANVS** lib. III. *iuris è πρῶτου*

Naturali filio, cui nihil relictum est, frustra tutor à patre datur, nec sine inquisitione confirmatur. Si quærat, an ex inquisitione recte datus sit tutor: quatuor hæc consideranda sunt. an & hic dederit, qui dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dādus: & is datus sit, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit.

Triphos.

VIII. TRIPHONINVS lib. VII. *disputationum.*

IN confirmando tutore hoc prætor inquirere debet, an durauerit patris uoluntas. quod in facili est, si in proximo mortis tempore tutoris nō iure uel curatores scripserit pater. nā si ante annos: ut medio spacio potuerit facultatum tutoris non iure à patre dati fieri deminutio, uel morum ante cælata uel ignorata emerferit improbitas, aut inimicitiae cum patre exarsērint,

IX. PAVLVS.

Vel cum fisco aliquem contractum damnosum miscuisset:

X. TRIPHONINVS.

Vtilitatem pupillorum prætor sequetur, non scripturā testamenti, uel codicillorum. nam patris uoluntatem prætor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorū, quæ ipsa prætor de tutore comperta habet. quid deniq; si postea de eo, quem pater testamento codicillis non iure dedit, scripserit tutorem esse nolle? nempe non sequetur primam uoluntatem prætor, à qua pater discessit.

XI. SCAEVOLA.

AVia testamento nepotibus curatorem dedit, fideicommissio ei relicto. quæsitum est, an administrare curator compelli debeat? respondi. curatorem quidem non esse: sed cum aliquid testamento ei datum esset, teneri eum ex fideicommissio, si non curam susciperet: nisi id, quod ei datū esset, nollet petere, aut reddere paratus esset. Item quæsitum est, an iste curator satisfacere nepotibus debeat? respondi. quasi curatorem non debere: sed cum fideicommissum peti ab eo posset, fideicommissi nomine satisfacere debere.

DE LEGITIMIS TUTORIBVS.

Tit. III.

VLP IANVS.

Legitimæ tutelæ lege duodecim tabularum adgnatis delatæ sunt, & consanguineis, item patronis: id est his, qui ad legitimam hæreditatem admit ti possint. hæc summa prouidentia: ut qui sperarent hanc successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. Interdum tamen alibi hæreditas est, alibi tutela: ut puta si cōsanguinea pupillo sit. nam hæreditas quidē ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatū. Idē in libertinis, si sit patrona, & patroni filius. nā tutelā patroni filius, hæreditatē patrona obtinebit. tantundēq; erit, & si sit patroni filia, & nepos. Si apud hostes sit frater, inferioris gradus agnato tutela nō deferretur. nā & si patronus apud hostes sit: patroni filio tutela non deferretur, sed

D iij sed

sed interim à prætore datur. Interdum etiam sine hæreditate tutela defertur, interdum hæreditas sine tutela: ut puta in eo, qui latitauit, cum seruū rogatus esset manumittere. nam generaliter diuus Pius rescripsit Aurelio Basso, ius patroni eum non habere, his uerbis. Planè tergiuersatio eorum, qui subuertere fidei commissariā libertatē uoluerūt, eo modo puniatur: ne ius patroni adquirant in eo, quem liberum esse noluerūt. idem erit, si filiæ adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, (ut Marcellus notat) legitima aut hæreditas ad sororē pertinebit.

II. IDEM.

Legitimam tutelam capitis deminutione pupilli (etiam ea, quæ salua ciuitate contingit) amitti, nulla dubitatio est.

III. IDEM.

Tutela legitima, quæ patronis defertur lege duodecim tabularū, non quidē specialiter uel nominatim delata est: sed per cōsequētiās hæreditatum, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. ergo manumissor ex lege duodecim tabularum tutor est: siue sponte, siue etiam compulsus ex causā fidei commissi manumissit. sed & si hac lege emit, ut manumitteret, & ex constitutione diui Marci ad Aufidium Victorinum peruenit ad libertatem: dicendum est, tutotem esse. Planè si forte ex Rubriano senatusconsulto peruenerit ad libertatem: non habebit tutorem eum, qui rogatus est. sed Orcinus libertus effectus, ad familiam testatoris pertinebit. in qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. quod quidē in omnibus Orcinis libertis locū habet, testamento manumissis. Si duo plures uel manumittant: omnes tutores sunt. sed si mulier sit inter manumissores: dicendum est, solos masculos fore tutores. Sed & si aliquis ex patronis decesserit: tutela penes ceteros patronos est, quamuis ille filium reliquerit. Sed & si ab hostibus fuerit captus: interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo & si in seruitutem redactus sit: apparet ceteros esse tutores. Sed si omnes patroni decesserint: tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere. Proinde si alter ex patronis filiū, alter nepotem reliquerit: utrum ad solum filium, an uero & ad nepotem tutela pertineat: quia & nepos in familia patris sui proximus est: hoc apparebit ex legitimis hæreditatibus. legitima autem hæreditas ad solum filium pertinet. ergo & tutela ad solum filium descendit, post filium tūc ad nepotem. Quæri potest, si patroni filius sit remotus uel excusatus, an nepoti tutela deferatur: & Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat. idcirco enim abierunt tutela, ut alij in locum eorū

* aliās. dentur, non ut & successio * admittatur. Non tantū autem morte, amittat. uerum etiam capitis deminutione successio debet in legitimā tutelā admitti.

admitti. quare si proximior capite deminutus est: qui post eum est, succedit in tutelæ administratione. Si parens filium, uel filiam, uel nepotem, uel neptem, uel deinceps impuberes, quos in potestate habebat, emancipet: uicem legitimi tutoris sustinet.

IIIL. MODESTINVS.

Quo defuncto, si liberi perfectæ ætatis existant: fiduciarij tutores fratris uel sororis efficiuntur.

V. VLPIANVS.

Legitimos tutores nemo dat, sed lex duodecim tabularū fecit tutores. sed etiam hos cogi satisfacere, certum est: in tantum, ut etiā patronum, & patroni filium, ceterosq; liberos eius, cogi rem saluā fore satisfacere, plerisq; uideatur. sed hic causā cognita prætorem statuere debere, melius est: utrum debeat satisfacere patronus, liberisq; eius, an non. ut si persona honesta sit: remittatur ei satisfactio, & maxime si substantia modica sit. si autem patroni persona uulgaris, uel minus honesta sit: ibi dicendum est, satisfactionem locum habere: ut aut modus tutelæ, aut persona, aut causā admittat satisfactionem. In legitimis, & in his, qui à magistratibus dantur, quæsitum est, an uni decerni tutela possit: & ait Labeo, & uni recte tutelam decerni. posse enim aliquos, uel absentes, uel furiosos esse. quæ sententia utilitatis gratia admittenda est, ut uni decernatur administratio. an ergo & prouocare se inuicem secundum superiorem clausulam possint: & magis est, ut si omnes satis non dederint, uel potuerint & noluerint: uel si finita sit satisfactio (non nunquā enim satisfactio ab eis non petitur) aut satis definat esse cautum: aut magistratus municipales ab his, quos dederūt, aut non potuerint, aut noluerint satis exigere: possit dici in his, & quo casu cautum nō est, admittendam prouocationē. an ergo & in patronis idem sit dicendū, maxime ubi cessat satisfactio: & puto in patronis non oportere admitti prouocationem, nisi ex magna causā: ne quis spem successionis deminuat. nam si patrono tutela non fuerit cōmissa: poterit per compatronum damno affici, qui solus rem pupilli male administrat. Si quis legitimus tutor capite minutus sit: dicendum est, definere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelæ finita tutela.

VI. PAVLVS.

Intestato parente mortuo adgnatis defertur tutela. Intestatus autē uidetur non tantū is, qui testamentū non fecit: sed & is, qui testamento liberis suis tutores non dedit. quantū enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem dicemus, si tutor testamento datus, adhuc filio impubere manente decesserit. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

VII CAIVS. lib. II. rerum quotidianarum

Sunt

SVnt autē adgnati, qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt, quasi à patre cognati: ueluti frater eodē patre natus, fratris filius, nepos uel ex eo, item patruus, & patruus filius, nepos uel ex eo.

VIII. PAVLVS.

SI reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotem ex alio filio: constat utrosq; esse tutores, si perfectæ ætatis sint: quia eodē gradu sunt.

IX. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum.

SI plures sint adgnati, proximus tutelam nanciscitur: & si in eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur.

X. HERMOGENIANVS lib. III. iuris *ὑπομνήματα*.

ADgnato propior fœmina, quo minus sit impuberis adgnati tutor, non obijcitur. ideoq; patruus sororem consanguineam habentis fratris filij legitimus erit tutor: nec amita patruo magno, uel matertera fratris filijs, ne sint tutores, obstat. Surdus & mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento, nec alio modo utiliter dari possint.

XI. PAVLVS.

Minus autem audiens potest.

DE TUTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS

ab his, qui ius dandi habent: & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt. Tit. V.

VLPIANVS.

SIue proconsul, siue præses, siue etiam præfectus Aegypti, siue qui proconsulatū, uel moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, proconsule scilicet uel præside defuncto, uel quia ipsi prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit. Legatus quoq; proconsulis, ex oratione diui Marci, tutorem dare potest. quod autem permittitur tutorem dare prouinciæ præsidi: eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem prouinciæ, uel ibidem domicilium habent.

II. IDEM.

CVM quidam tutores dati appellassent, quidam autē non adessent: diuus Pius rescripsit, dandū temporariū tutorem, qui tutela fungeretur.

III. IDEM.

IVS dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus, eoq; iure utimur: sed illum, qui ab eodem municipio, uel agro eiusdem municipij est.

IIII. IDEM.

Prætor

Prætor ipse se tutorem dare non potest: sicut nec pedaneus iudex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.

V. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum.

Illud semper constituit: præsidem posse tutorem dare, tam absente, quàm præsentem, & tam præsentem, quàm absenti.

VI. VLP IANVS.

Nec non ignoranti & inuito.

VII. IDEM.

Non tantum ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportet: uerum etiam ei, quæ iam nupta est. sed & ad dotem augendam datur. & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest.

VIII. IDEM.

Nec mandante præside * alij is tutor dari poterit. Si prætor uel præses prouinciæ in furore aut dementia constitutus, dederit tutorem: non puto ualere. quamuis enim prætor uel præses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti. Dari tutor omni die poterit. Furioso, & furiosæ, & muto, & furido tutor uel curator à prætore uel præside dari poterit.

* alij. alij quis tutor dare. item. alij tutor ipse dari.

IX. MARTIANVS.

Impuberi ad hæreditatem adeundam, ut tutor detur, ex causa permissum est.

X. IDEM.

Tutor si petitus fuerit habenti, & absente eo, quasi non habenti datus sit: datio nulla est. Nam & si quoquo modo in petitione tutoris erratum fuerit in facti causa, maxime post constitutionem diuorū fratrum, non ualet tutoram datio.

XI. CELSVS lib. VIII. digestorum.

Curator pupillo uel pupillæ non datur, si tutor eorum adfuerit.

XII. VLP IANVS lib. V. de officio proconsulis.

His, qui in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare. quamuis enim contra sit apud Celsum, & apud alios plerisque relatum, quasi indecorum sit patrē à filio regi: attamen diuus Pius Iusto Celeri, item diui fratres rescripserunt: filium, si sobrie uiuat, patri curatorem dandum magis, quàm extraneum. Diuus Pius matris querelam de filiis prodigis admisit, ut curatorem accipiant in hæc uerba. Non est nouum, quosdam, & si mentis suæ uidebuntur ex sermonibus compotes esse: tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatē. eligendus itaque erit, qui eos consilio regat. nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

E

Papi-

XIII. PAPINIANVS.

SI impuberi libertas & hæreditas per fideicõmissum data sit, & insti-
tutus adire nolit: senatus censuit, eum (si impuberis nomine deside-
retur) adire cogendum: ut tamen pupillo pupillæne tutor ab eo, cui ius
dandi erit, detur: qui tutelam retineat, quoad restituatur hæreditas, &
rem saluam fore ab hærede caueatur. postea autem diuus Hadrianus,
ut idem in eo seruetur, quod in eo, cui directa libertas data fuerit, rescri-
psit. Quamuis autem à patrono REM SALVAM PVPILLO FO-
RE non facile cautio exigatur: tamen senatus pro extraneo haberi vo-
luit eum, qui quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem. &
alijs *quia ius quidem liberti, quod habet, *qui ex causa fideicõmissi manumit-
tit, non est ei ablatum: tutela uero sine uinculo cautionis non commit-
titur. quid ergo, si non caueat? non dubie tutela non erit apud patro-
alijs. Sed si num. *Si puella duodecimũ annum impleuerit, tutor desinit esse:
quoniam tum minoribus annis desiderantibus curatores dari solent.
Si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro uinculo cautionis
cedet.

XIIII. IDEM.

Libertus non alijs patroni patronæue liberis tutor esse cogitur, q̃
qui iura patronatus sperare possunt.

XV. PAVLVS.

alijs *cu- **I**N omne rem *tutor dandus est, in eius tutoris locũ, qui reipublicæ
rator. causa absuit.

XVI. IDEM.

Nec ille desinit tutor esse. quod & in omnibus, qui ad tempus ex-
cusantur, iuris est.

XVII. VLPIANVS.

EL, qui de statu suo litigat, tutorem dari posse, Pomponius scribit,
& uerum est: ut ita demum teneat datio, si liber est.

XVIII. IDEM.

IN dando tutore ex inquisitione, & in eum inquitur, qui senator
est: & ita Seuerus scripsit.

XIX. PAVLVS.

Vbi absunt hi, qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare
tutores: dummodo maior pars conueniat. ubi non est dubium,
quin unum ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam
suum, quin dare tutorem possit, non dubium est.

XX. MODESTINVS.

VEntri tutor à magistratibus populi Romani dari non potest, cu-
rator potest. nam de curatore constituendo edicto comprehen-
sum est. Curatorem habenti, quo minus alius curator detur, regu-
la iur.

lauris non est impedimento.

XXI. IDEM lib. III. exasationum.

¶ **S**cire oportet magistratus, quod curatrices minoribus mulieres non creabunt. Si mater sub hac conditione scripserit filios hæredes, SI SOLVTI PATRIS POTESTATE FVERINT: solutis his, & propter hoc hæredibus, ipse pater curator creari non poterit, etiam si uoluerit: ut non alia uia hoc, quod noluit testatrix, fiat. & hoc ita à diuo Setiero promulgatum est. Sed & si quis à parentibus prohibitus fuerit tutor esse: neq; creari hunc oportet. & si creatus sit, nec recusa uerit: prohiberi eum esse tutorem, manente *epitimia. Eos, qui in le ^{*interpretēs} gatione sunt, non creent tutores uel curatores magistratus: quia per ^{reliq; græ-} id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet. ^{cā nocem.}

Si præfectorium hominem in legatione existentem Romanus princeps dederit tutorē, dimittetur. Cum reliquis oportet magistratū & mores creandorum inuestigare. neq; facultates enim, neq; dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio & benigni mores. Semper autem maxime hoc obseruent magistratus, ne creent eos, qui seipsum uolunt ingerere, ut creentur: quicq; pecuniam dant. hos enim & poenæ obnoxios esse, lege promulgatum est.

XXII. IDEM lib. V. exasationum.

¶ **E**T qui non sunt consiliarij, consiliariorum filijs tutores creantur: sicut & consiliarij his, qui non sunt ex consiliarijs.

XXIII. IDEM.

¶ **S**imul plures tutores dari possunt.

XXIII. PAVLVVS.

Dirus Marcus & Verus Cornelio Proculo. Si quando desunt in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores: officium erit magistratuum, inquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quenq; & nomina præsidii prouinciæ mittere: non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare.

XXV. IDEM lib. VII. responforum.

Curatorem impuberi datum quacunq; ex causa, perseuerare in diem pubertatis in eadem cura respondi. ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debet.

XXVI. SCAEVOLA lib. III. digestorū.

Seiā egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione datus est tutor, quasi minori. quæro, an excusare se deberet? respondi. secundum ea, quæ proponerentur: neq; excusationem necessariam esse, neq; obligari: quod non gereret.

XXVII. HERMOGENIANVS lib. V. ^{ὑποτάκτων}

E ἢ Pupile

PVpillo, qui tam Romæ, quàm in prouincia facultates habet: rerum, quæ sunt Romæ, prætor: prouincialium, præses tutorem dari potest. Libertino tutores libertini dandi sunt. sed & si ingenuus detur, nec se excusauerit, tutor perseverabit.

XXVIII. PAVLVVS lib. III. *decretorum.*

ROmanus Apulus à iudice appellauerat, dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei, quem ipse, cum magistratus esset, nominasset suo periculo: ne in una tutela duplex periculum sustineret. de creuit Imperator, posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & nihilo minus tutorem dari. itaq; detentus est in tutela.

XXIX. IDEM.

Si peregre agant, qui tutores, uel curatores dati sunt, ut intra dies triginta notum his à magistratibus fiat, diuus Marcus rescriptit.

QVI PETANT TUTORES VEL CVRATO-
tores, & ubi petantur. Tit. VI.

MODESTINVS lib. III. *πανδ. εκτῶν.*

MATRIS sollicitudo in petendis filio tutoribus, non etiam curatoribus obseruatur: nisi quo casu impuberi curator petendus est.

II. IDEM lib. II. *ex causationum.*

† **S**i minores non habent eos, qui ex legibus defensores sint: si quidem tutoribus indigent propter ætatem: possunt eis petere tutores cõstitui cognati, & qui ad finitatem iuncti sunt parentibus, tam masculis quàm fœminis. possunt & amici parentum, & educatores ipsorum puerorũ hoc petere. et hi quidem ex electione uel uoluntate petunt tutores. Sunt autem quidam quibus necesse est petere tutores: puta mater & liberti. ex his enim quidam damnũ patiuntur, quidam uero & puniuntur, si non petierint eos, qui ex legibus defensores sint. mater enim expellitur legitima filij hæreditate, quasi indigna existens accipere hæreditatem legitimam eorum, quibus tutorem cõstitui neglexerit. nec solum si non petierit: sed & si quem petierit, qui prauitatis gratia dimitti poterat, deinde dimisso eo uel etiam abiecto, rursus alium non petierit, uel studiose malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati, apud præsidem puniuntur, ut emendentur: si appareat eos, uel propter neglegentiam, uel maliciam non petisse. Quæ autem de matre prædicta sunt, ostenduntur in epistola Seueri, cuius uerba subiecta sunt.

DIVVS SEVERVS VLPIO RVFINO. Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat. li. quere

quere omnibus uolo. & ideo mater, quæ uel non petierit tutores idoneos filiis suis, uel prioribus accusatis reiectis, non confestim aliorum nomina ediderit: ius non habeat uindicandorum sibi bonorū intestatorū filiorū. † sed & apud Paulū libro septimo ita responsum est. Si quidem aliquis uel fœnerator, uel legatarius, uel alius necessariam habeat aduersus pupillum persecutionem: ipse quidem non petet tutore pupillo, sed eos, qui petere possunt, rogabit petere. uel si hi neglexerint: tunc accedens ad præsidem, hoc ipsum dicet, ut uel cōstituto tutore legitimo ea, uel aduersus pupillum moueatur persecutio. hæc quidem de tutoribus. Curatores autem minores sibi ipsis petent, si quidem adfuerint, per seipsos. si autem abfuerit aliquis eorū: petet per procuratorem. An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est: & Vlpianus egregie ita scribit, nō decere alium ei petere, sed ipsum sibi ipsi. & apud Paulū libro nono responsorum ita relatum est. Curatorem, ignorante, nec mandante pupillo, non recte ei à tutore petere uideri: periculumque eorum, quæ curator non iure datus gessisset, non sine ratione eū, qui petisset, cogendū agnoscere. † Sed & alia parte eiusdem libri ita respondit. si matris iudicium princeps secutus, curatores filiarum eius dederit, periculum administrationis eorū eam respicere debere.

III. IDEM lib. III. excusationum.

¶ **Q**ui qualitercunque dimissi sunt per excusationē à tutela: necesse non habent petere pupillis tutore, ut ait Seueri & Antonini constitutio.

IIII. PAVLVS.

Decreto decurionum & ipsum magistratum curatorem dari potuisse, respondi.

V. TRIPHONINVS lib. VII. disputationum.

Credendum est, & eam matrē constitutione cōtineri, quæ tutores à patre non legitime testamento uel codicillis datos filiis impuberibus, non postulauit decreto cōfirmari. sin autem pluribus tutoribus idoneis datis, unus eorum uel decessit, uel temporalem excusationem accepit: mater, quæ propterea in locū illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat: incidit quidem in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit, ei adiungi alios: mater eos quoque petere debet: & si non petit, incidet in sententiam constitutionis. Hæc autem mater ab omni quidem bonorum uindicatione intestatorū filiorū repellitur. Si uero maritus ei fideicommissum à filio reliquerit, cui mulier non petijt tutore, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, uel sub hac ipsa conditione, SI INTESTATUS MORTUUS ERIT: si fideicommissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, non est perempta.

E iij. Quæ

Quæ autem suspectum tutorem non fecit: nec uerbis, nec sententia cõstitutionis in pœnam incidit: quod eiusmodi facta dijudicare, & æstimare, uirilis animi est. & potest etiam delicta ignorare mater: satisq; eam petisse talem, qui inquisitione per prætorem habita, idoneus apparuit. & ideo nec iudicium eius sufficit ad eligēdos tutores: sed inquisitio fit, etiam si maxime in propria bona liberis suis testamento tutores dederit.

DE ADMINISTRATIONE ET PERICULO

tutorum & curatorum, qui gesserunt uel non: & de agentibus, uel conueniendis uno uel pluribus. Tit. VII.

VLPIANVS.

Erere atq; administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet. Ex quo scit se tutorem datū, si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à diuo Marco constitutum est: ut qui scit se tutorem datū, nec excusationem (si quam habet) allegat intra tempora præstituta: suo periculo cesseret. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem: siue ipsi iudicium suscipiant, siue pupillus ipsis authoribus. nec cogēdi sunt tutores cauere, ut defensores solent. licentia igitur erit: utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillū exhibere, ut ipsis authoribus iudicium suscipiatur. ita tamen, ut pro his, qui fari non possint, uel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem, qui supra septimum annum ætatis sunt, & præsto erunt, auctoritatem præstent. In causis autem adultorum licentia erit agentibus, uel ipsum adultum præsentem in iudicium uocare, ut consensu curatoris conueniatur: uel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. Non denegari autem, neq; tutoribus, neq; curatoribus debet, etiam debitores pupillorum uel adultorum ex persona sua respectu officij in iudicium uocare: uel illis hoc facientibus, suū ac commodare consensum.

II. IDEM.

Siue tutor condemnauit, siue ipse condemnatus est: pupillo, & in pupillum potius actio iudicati datur: & maxime, si ideo se liti obtulit, quod non posset uel propter infantiam, uel propter absentiam author esse ei ad accipiendū iudicium. & hoc etiam diuus Pius rescriptit: & exinde multis rescriptis declaratum est, in pupillum dandam actionem: nisi abstinere iudicati semper, tutore condemnato: nisi abstineat. tunc enim nec neatur. in tutorem, nec in pupillum dari, nec pignora tutoris accipienda esse, sæpe

sæpe rescriptum est. Amplius Marcellus libro uicesimo digestorum scribit. & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus: fideiussoribus quoque eius debere subueniri. sed si pupillus non abstinuit: quemadmodum ipsi, ita & fideiussoribus eius subueniri: maxime, si pro absente pupillo, uel pro infante satisdederit.

III. IDEM.

SI plures curatores dati sunt: Pomponius libro sexagesimo octauo ad edictum scripsit, ratum haberi debere, etiam quod per unum gestum est. nam & in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impendantur, prætor uni eorum curationem decernet: ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est. Si parens uel pater, qui in potestate habet, destinauit testamento, quis tutorum tutelam gerat: illum debere gerere prætor putauit. meritoque patris statum uoluntati, qui utique filio recte prospexit, tantundem prætor facit & de his, quos parens destinauit testamento, aut confirmauit. ut si parens, quem uelit tutelam administrare, declarauit: ille solus administret. cæteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos uulgo honorarios appellamus. nec quisque putet ad hos periculum nullum redundare. constat enim hos quoque, excussis prius facultatibus eius, qui gessit, conueniri oportere. dati sunt enim quasi obseruatores actus eius & custodes: imputabiturque eis, quamdoque, cur si male eum conuersari uidebant, suspectum non fecerint? Assidue igitur, & ratione ab eo exigere eos oportet, & sollicitè curare, qualiter conuersetur: & si pecunia sit, quæ deponi possit, curare, ut deponat ad prædiorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri. tenentur enim secundum ea, quæ supra ostendimus. Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum prætor dicat, cui testator delegauit: attamen nonnunquam ab hoc recedetur. ut puta si pater minus perpenso consilio hoc fecit, forte minor uiginti quinque annis: uel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ uitæ uel frugi uidebatur, deinde postea idem cœpit male conuersari, ignorante testatore: uel si contemplatione facultatum eius res ei commissa est, quibus postea exutus est. nam & si unum pater tutorem dederit, nonnunquam ei adiunguntur curatores. nam Imperator noster cum patre rescripsit, cum duos quis liberos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adiungendos: nec patris uoluntatem secuti sunt. Quod in tutoribus rescriptum est, & in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit a prætore confirmandos. Apparet igitur prætori curam fuisse, ne tutela per plures administraretur. quippe & si pater non destinauerit, quis gerere debeat: attamen id agit, ut per unum administretur. sanè enim facilius

lius unus tutor & actiones exercet, & excipit, ne per multos tutela spar-
gatur. Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nolet: tunc is
geret, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit. prætor igitur iube-
bit eos conuocari: aut si non coibunt, aut coacti non decernent: causa
cognita ipse statuet, quis tutelam geret. planè si non consentiant tuto-
res prætori, sed uelint omnes gerere: quia fidem non habeant electo,
nec patiunt, ut succedanei sint alieni periculi: dicendū est, prætorē per-
mittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam uelint tuto-
res, audiendi sunt: ut distribuatur inter eos administratio uel in partes,
uel in regiones. & ita si diuisa fuerit: unusquisq; exceptione submoue-
bitur pro ea parte, uel regione, quam non administrat.

IIII IDEM.

ITa autem depositioni pecuniarum locus est, si ea summa corrad-
i possit, ut inde ager cōparari possit. si enim tam exiguam esse tute-
lā probabitur, ut ex numo refecto, prædium puero comparari non
possit: depositio cessat. quæ ergo tutelæ quantitas depositionem indu-
cat, uideamus. & cum causa depositionis exprimatur, ut prædia pupil-
lis comparentur: manifestum est, ut ad minimas summas non uidea-
tur pertinere, quibus modus præfiniri generaliter non potest: cum faci-
lius causa cognita per singulos possit examinari. nec tamen auferenda
facultas est, etiam minores summas interdum deponi postulare, si su-
specti tutores esse uideantur. Gessisse autem uidetur tutor, qui quid
omnino pupillare attigit, etiam si modicum: cessantq; partes eorum,
qui solent cessantes cogere administrare. quod si postea, quàm gessit,
tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedit. Quod si quis
tutelam mandauerit gerendam, gesta q; fuerit ab eo, cui mandatū est:
locus erit tutelæ actioni. gessisse enim uidetur, & qui per aliū gessit. quod
si non accessit is, cui mandatum est: utili actione conuenitur. Debi-
tor patris, qui tutelam administrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur eti-
am ob id, quod patri debuit. Si tutor pupillum suum puberem fa-
ctum non admonuerit, ut sibi curatores peteret: (sacris enim constitu-
tionibus hoc facere iubetur, qui tutelam administrauit) an tutelæ iudi-
cio teneatur: & magis puto, sufficere tutelæ iudicium, quāsi cōnexum
sit hoc tutelæ officio, quamuis post pubertatem admittatur. Post
completum uicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes
redditæ sunt, nec ad causam pertinentia instrumenta: fidei ac uerecun-
diæ curatorum conuenit, ut consilio suo cœptam litem perficiant. si
igitur cessent in his, quæ constituta sunt, faciendis: magis puto, suffice-
re negotiorum gestorū iudicium, etiam si iā actū sit: si tamen huius rei
ratio reddita non est. Iulianus libro uicesimo primo digestorum
huius

huiusmodi speciem proponit. Quidam decedens filijs suis dederat tutores, & adiecerat, EOS ANΕΚΛΟΓΙΣΤΟΥΣ ΕΣΣΕ VOLO. & ait Iulianus, tutores, nisi bonā fidē in administratione præstiterint, damnari debere: quamvis testamento compræhensum sit, ut ἀνεκλόγιστοι essent. sed nec eo nomine ex causa fideicommissi quidquam cōsequi debebūt, ut ait Iulianus. & est uera ista sententia. nemo enim ius publicum remittere potest huiusmodi cautionibus, aut mutare formā antiquitus constitutam. damnum uero, quodcunq; ex tutela quis senserit, & legari & per fideicommissum ei relinqui potest. Papinianus libro quinto responsorum ita scribit. pater tutelam filiorum consilio matris geri mandauit, & eo nomine tutores liberauit. non idcirco minus officium tutorum integrum erit. sed uiris bonis conueniet, salubre consilium matris admittere: tametsi neq; liberatio tutoris, neq; uoluntas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat. Vsq; adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere: ut si pater cauerit, ne quid rei suæ distraheretur, uel ne mancipia, ne uestis, ne domus, ne aliæ res periculo subiectæ: liceat eis contemnere hanc patris uoluntatem.

Ex quo innotuit tutori, se esse tutorem: scire debet, periculum tutelæ ad eum pertinere. innotescere autem qualiter qualiter sufficit, non utiq; testatō eum conueniri. nam & si citra testationē, scilicet undecunq; cognouerit: nulla dubitatio est, quin debeat periculū ad ipsum respicere.

V. IDEM.

Hoc autem, quod cognouerit tutor, pupillus probare debet.

VI. IDEM.

Tutor, qui repertorium non fecit, quod uulgo inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur: nisi forte aliqua necessaria & iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo inuentarium non fecerit: in ea conditione est, ut teneatur in id, quod pupilli interest: quod ex iureiurando in litem æstimatur. Nihil itaq; gerere ante inuentarium factum eum oportet: nisi id, quod dilationem nec modicam expectare possit. Si tutor cessauerit in distractione earū rerum, quæ tempore depereunt: suum periculum facit. debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores expectauit differentes, uel etiam uolentes se excusare, an ignoscatur ei? & non facile ignoscetur. Debuit enim partibus suis fungi, nō quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunstatione. Competet aduersus tutores tutelæ actio, si male contraxerunt, si prædia non idonea comparauerunt per sordes, aut gratiam. Quid ergo, si neq; sordide, neq; gratiose: sed non bonam conditionem elegerint? recte quis dixerit, solam latam negligentiam eos præstare hac in parte debere. Si post depositionem pecuniæ compa-

F rare

rare prædia tutores neglexerunt: incipient in usuras cōueniri. quanq̃ enim à prætore cogi eos oportet ad comparandum: tamen si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia: nisi per eos factum nō est, quo minus compararent. Pecuniā, quā in usus suos uerterunt, tutores legitimas usuras præstant. sed hoc ita demum, si euidenter doceantur, pecuniam in usus suos uertisse. Cæterū non utiq̃, qui non scēnerauerit, uel non deposuerit, in suos usus uertit. et ita diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet, in usus suos pecuniam uertisse. Vertisse in suos usus non accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi non soluit. hic enim eas usuras præstabit, quas patri promiserat. Si tutor pecuniam pupillare suo nomine scēnerauit: ita demum cogetur usuras, quas percepit, præstare: si suscipiat pupillus cæterorum nominum periculum. Si deponi oporteat pecunias ad prædiorum comparisonem: si quidem factum est: usuræ non current. sin uero factum non est: si quidem nec præceptum est, ut deponantur: pupillares præstabuntur. si præceptum est, & neglectum: de modo usurarum uidendum est. Et solent prætores comminari: ut si non fiat depositio, uel aliquanto tardius fiat, legitimæ usuræ præstentur. si igitur comminatio intercessit: iudex, qui quandoq̃ cognoscet, decretum prætoris sequetur. Idem solent facere prætores etiam circa eos tutores, qui negant haberi ad alendos pupillos penes se aliquid: ut quidquid constiterit penes eos esse, eius grauissima usura pendatur. & hoc persequi oportere iudicem, palam est, cum alia etiam poenæ adiectione. residuarum autem summarum pupillares usuras pendi oportet. Quæ sint autē pupillares usuræ, uidendū est. & apparet hanc esse formam usurarum: ut eius quidem pecuniæ, quam quis in usus suos conuertit, legitimam usuram præstet. Sed & si negauit apud se esse pecuniam, & prætor pronunciauit contra eum: legitimam soluere debet. uel si moram depositioni fecit, & prætor irrogauit ei legitimas. Sed & si, dum negat aliam quantitatem penes se esse, pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis usuris accipiendi: tenetur in legitimis. item si à debitoribus legitimas exegit. Ex cæteris causis secundum morem prouinciæ præstabit usuras, aut quincunces, aut trientes, aut si quæ aliæ leuiores in prouincia frequentantur. Usuræ à tutoribus non statim exiguntur, sed interiecto tempore ad exigendū & ad collocandum duorū mensium: idq̃ in iudicio tutelæ seruari solet. quod spacium seu laxamentum temporis tribui nō oportet his, qui numos impuberum uel adolescentium in suos usus conuerterunt. Si usuras exactas tutor uel curator usibus suis retinuerit: earū usuras agnoscere eum oportet. sanè enim parui refert, utrum sortem pupillares

pillarem, an usuras in usus suos conuerterit. Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam hæredes* tutoris tandiu usuras præstabunt, quandiu non in terpellauerint, ut loco defuncti† curator cõstituat. Si tutor pro contutore condemnatur: an etiam in usuras condemnandus sit, quæritur: & placet (ut multis rescriptis continetur, & Papinianus libro duo-
decimo quæstionum ait) etiam in usuras eum condemnandũ, si suspectum facere superfedit: & quidem eas demum usuras cogendum præstare, quas ex sua etiam administratione cogeret. Sciendum est, tutorem & post officium finitum usuras debere in diẽ, quo tutelam restituit.

VII. IDEM.

Si tutelæ agat is, cuius tutela administrata est: dicendũ est, nonnunc diem creditæ pecuniæ expectandam: si forte tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum uenit. sanẽ quod ad pecunias attinet: ita demum est, si potuit & debuit credere. cæterum si non debuit credere: non expectabitur.

VIII. IDEM.

Quoties tutor pecuniam pupillare fœnori dat: stipulatio hoc ordine faciẽda est. stipulari enim debet aut pupillus, aut seruus pupilli. quod si neq; pupillus eius ætatis erit, ut stipulari possit, neq; seruũ habebit: tunc ipse tutor, quĩne in eius potestate erit. Quo casu Iulianus sæpissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. sed & si absens sit pupillus: oportere tutorem suo nomine stipulari. Nequaquam ambigendum est, si paterfamilias eum, pro quo fideiussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris conuenire, ut cum dies pecuniæ præterijt, creditori debitum soluat. Et ideo, cessante eo, si pupillus suæ tutelæ factus, soluerit ex causa fideiussoria: non solum mandati, sed etiã tutelæ agere poterit. hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit. quod si in diẽ debitor fuit iste tutor: quibusdam uidetur, non uenire in tutelæ iudiciũ, si modo is dies post tutelam finitam superuenit. quod si dies adhuc durante tutela uenit: putat omnimodo deuolui in tutelæ iudiciũ. Ego & hoc & superius ita uerũ puto, si facultatibus labi tutor cõpit. cæterum si idoneus tutor fuerit: nihil uenire in tutelæ iudiciũ. nec quisquam putet, nullũ effectũ hoc habere. nanq; si quis dixerit in tutelæ iudiciũ deuolui: & priuilegio locus est, & fideiussores tenebuntur, si rem saluam fore cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor: dicendum est, locum esse in tutelæ iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter, quod aduersus alium præstare debuit pupillo suo, id aduersus se quoq; præstare debet, fortassis & plus. aduersus alios em̃ experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. Sed si sub usuris grauioribus patri pupilli pecuniam debuit, quàm sint pupillares: ni-

dendum est, an ei aliquid imputetur? Et si quidē soluit: nihil est, quod ei imputetur. potuit enim soluere, nec onerare se usuris. si uero non soluit: usuras cogendus est agnoscere, quas à se exigere debuit. Sicut autem soluere tutor, quod debet: ita exigere à pupillo, quod sibi debetur, potest: si creditor fuit patris pupilli. nam & sibi soluere potest, si modo fuerit pecunia, unde soluat. & si usuræ fuerunt grauiores, quæ ei debebantur, releuabitur eis pupillus: quia tutor se potuit liberare, sicut alijs quoq; soluere, & potuit, & debuit. Nec utiq; necesse habet, si conueniatur per iudicem, semper soluere. tueri enim debet causam pupilli, si iusta est. Idcirco quoq; si mala causa pupillaris est, denunciari uerum sibi debet. Deniq; Imperator Antoninus cum patre suo, etiam eos honoraria imputare pupillo prohibuit, si superuacaneam litem institissent, cum conuenirentur à uero creditore. Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere. Non tantum autem sibi soluere tutor, uerum etiam sibi creditam pecuniam scribere (ut Marcellus libro octauo digestorum scripsit) seq; mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam præscribendo. Cõstat aut̃ eum, qui ad augmentum datur (ut puta ad bona materna, quæ postea accesserunt, uel ad aliud quod augmentum) administrare bona pristina non solere. Si autem respectum facere priorem tutorem superfedit, uel satis ab eo exigere, placet. Per contrarium autem, qui datus est simpliciter tutor pupillo uel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculo tenetur: quamuis solet ad augmentum dari curator. quæ res nõ facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: siue datus non est, tenetur administrationis necessitate is, qui antea erat datus.

IX. IDEM.

Generaliter quotiescunq; non fit nomine pupilli, quod quis patrisfamilias idoneus faceret, non uidetur defendi. siue igitur solutionem, siue iudiciũ, siue stipulationẽ detrectat: defendi non uidetur.

X. IDEM.

Circa pupillum, cuius tutor seruus erat pronunciatus, diuus Pius rescriptit: in rebus, quas ex pecunia pupilli seruus comparauerat, dominum non posse uti prærogatiua deductionis. quod & in curatore obseruandum est.

XI. PAVLVS.

Cum plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. Quæ bona fide à tutore gesta sunt, rata habentur etiã ex rescriptis Traiani & Hadriani. & ideo pupillus rem à tutore le-

re legitime distractam, vindicare non potest. nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non seruetur, nemine scilicet emente. nec interest, tutor soluendo fuerit, nec ne: cum si bona fide gesta est, seruanda sit: si mala fide, alienatio non ualeat. Nimum est, tutori licere respektu existimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex suis non honestissime fuisset erogaturus. Cum tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus pupilli præponat: in primis mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonij, pro dignitate natalium constituet: alimenta seruis libertisque, nonnunquam etiam extraneis (si hoc pupillo expediet) præstabit: solennia munera parentibus, cognatisque mittet. sed non dabit dotem sorori pupilli alio patre natae, etiam si aliter ea nubere non potuit. nam & si honeste, ex liberalitate tamen fit, quæ seruanda arbitrio pupilli est. Si tutor pecuniam pupillarem credere non potuit, quod non erat, cui crederet: pupillo uacabit.

XII. CAIVS. lib. XIII. ad edictum provinciale.

Tutor secundum dignitatem facultatesque pupilli modum seruorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt. Non est audiendus tutor, cum dicat ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina non inueniret: si arguatur, eo tempore suam pecuniā bene collocasse. In soluendis legatis & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitū soluat. sed nec nuptiale munus matri pupilli uel sorori mittere debet. aliud est, si matri forte aut sorori pupilli tutor ea, quæ ad uictum necessaria sunt, præstiterit, cum semetipsas sustinere non possent. nam ratū id habendū est. nec enim eadē causa est eius, quod in eam re impenditur. & quod muneris legatorumque nomine erogatur.

XIII. PAVLVS.

Etiam contutoris factum imputatur collegæ, si potuit & debuit suum spectū facere. interdū & si debuit satispetere. nam si idoneus subito lapsus sit, nihil collegæ imputari potest.

XIII. IDEM.

Si tutor constitutus, quos inuenit debitores, non conuenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur: uel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit: ipse in debitā pecuniā, & in usuras eius pecuniæ, quam non foenerauit, conuenitur.

XV. IDEM.

Cum quæreret iudicio tutelæ, quæ nomina à tutore facta, agnosce re pupillū deberet: Marcellus putabat, si tutor pecuniā pupilli mutua dedisset, & suo nomine stipulatus esset: posse dici, noīa integra pupillo salua esse, deperdita & male contracta ad tutorem pertinere. sed uerius

F in esse

esse putarim: posse tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnosceret, aut à toto recederet: ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotiū gessisset. Idem est & si pupilli nomine credidisset.

XVI. POMPONIVS

Qui iussus est ab eo, qui ius iubēdi habet, tutelam gerere, si cessat: ex quo iussus est, indemnem pupillum præstare debet, non ex quo tutor esse cœpit.

XVII. IULIANVS

Qui tutor negocia pupilli gessit: quamuis in nulla re author pupillo fuerit: quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. Quia enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris autoritas interponi debeat. Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur.

XVIII. VLPIANVS. lib. II. responsorum.

Actus sui rationem tutorem contutori reddere non esse compellendum: sed nisi cum eo administrationem communicet, aut ex fide curam gerat, suspectum postulari posse.

XIX. IDEM.

Tutor uel curator, cuius iniusta appellatio pronunciata fuerit, cuius excusatio recepta non sit: ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

XX. MARCELLVS lib. singulari responsorum.

Lucius Titius Caium Seium filium familias testamento filio suo tutorem dedit. Caius Seius sciente & consentiente patre tutelam administrauit. quæro, an defuncto Caio Seio actio tutelæ aduersus patrem eius, & in quātum competat? Marcellus respondit. secundum ea, quæ proposita essent, actione de peculio, & de in rem uerso patrem teneri. nec multum uideri in hoc casu facere patris scientiā & consensum ad obligandum eum in solidum: nisi forte contutore, uel quo alio uolente eum facere suspectū, intercessisset, & quasi in se periculū recepisset.

XXI. PAVLVS.

Tutor ad utilitatē pupilli, & nouare, & rem in iudiciū deducere potest. donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent.

XXII. VLPIANVS.

Vlgo obseruatur, ne tutor caueat ratam rem pupillū habiturū, cū rem in iudiciū deducit. quid tamen, si dubitetur, an tutor sit, uel an duret tutor, uel an gestus illi commissus sit? æquum est, aduersarium non decipi, idem & in curatore est, ut Iulianus scribit.

XXIII. PAVLVS.

Decreto pratoris actor constitui periculo tutoris solet, quoties aut diffusa negocia sunt, aut dignitas, uel ætas, aut ualētudo tutoris id postulat. si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit: tunc actor necessario constituendus est. Si duobus tutela simul gerenda permissa est, uel à parente, uel à contutoribus, uel à magistratibus: benigne accipiendum est, etiam uni agere permissum: quia duo simul agere non possunt.

XXIII. ULPIANVS.

Si minoris * actum fuerit cum tutoribus, adfidentibus curatoribus, * a's addi
id, quod sua intererat, minoris eorum culpa tutores cōdemnatos non
tur. noie
esse: an restitutio aduersus tutores cesset? & Papinianus libro secundo
responsorum ait, nihilominus posse restitui. & idcirco curatores, si non
dum iudicatum fecerint, posse prouocantes per exceptionem doli con
sequi, ut eis mandentur aduersus tutores actiones. quid tamen si iam fe
cerunt iudicātū curatores? hoc proderit tutoribus: quoniam nihil mi
nori abest, qui de praeda magis, quàm de damno sollicitus est: nisi forte
mandare actiones paratus sit curatoribus.

XXV. PAVLVS.

Cum curatore & pro tutore, etiam manente administratione,
agi potest.

XXVI. IDEM.

Tutor, qui tutelam gerit, quantū ad prouidentiam pupillarem, do
mini loco haberi debet.

XXVII. MARCELLVS. lib. VIII. digestorum.

Tutor pro pupillo in iudiciū uocatus, solenniter cauit. si intra mo
ras puer ad pubertatem peruenit, non est cogendus accipere iudi
cium. Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum eius admini
stratione abstinuit, usuras præstare nō debet, ex quo obtulit pecuniam.
quinetiam iustius uidetur mihi eum, per quem nō stetit, quo minus cō
uentus restitueret tutelam, ad præstationem usurarum non compelli.
ULPIANVS NOTAT. non sufficit obtulisse, nisi & deposuit obfi
gnatam tuto in loco.

XXVIII. IDEM. lib. X. digestorum

Maximeq; hæredem tutoris. nam periniquum est, eum forte, cui
post uiginti annos, uel amplius, in mentem * uenit, tutelam * a's. non
reponere: etiam usuras postulare.
uenit.

XXIX. IDEM.

Tutoris præcipuum est officiū, ne indefensum pupillū relinquat.

XXX. MODESTINVS. lib. VII. τὰν ἐκτὼν.

Diuus

D iui Seuerus & Antoninus Augusti Sergio Iuliano. Forma, qua singuli tutores, prout quisq; gessit tutelam, nonnunquam in solidum tenentur: duntaxat intra pubertatis tempora locum habet, non etiam si post pubertatem administrauerint.

XXXI. IDEM lib. III. responsum.

S ine hærede tutor decessit. quæro. an curator pupillo datus, cū neq; inuentaria, neq; alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeatur, possit eundem fideiussorem conuenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respōdit. in id, in quod tutor conueniri potuit, si deiussorem conueniri posse. Modestinus respondit. damnū, si quod accidit eo, quia cautiones soluti uestigialis inuentæ non sunt: ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponit, minime pertinere. Modestinus respondit. tutorem eorum redituum nomine rationem pupillo reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerūt. Item respondit. si minus à seruo tutor recepit, q̄ bona fide ex fundo percipi potuit: ex eo, de quo pupillæ sit obstrictus, quantū ex peculio serui seruari possit, eadem tutori proficere debere: scilicet si non perdituro seruo administrationem credidit. Interposito curatore, adolescens fundū Titio uendidit. postea agnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. quæro, an cum ex hac uenditione melior factus non sit, neq; in rem suam quidquam uersum probetur: precium emptori restituere non debeat? Modestinus respondit. precium fundi ab adolescente uenundati, si rationibus eius non profuit, nec quidquam de eo à iudicante de in integrum restitutione statutum est: emptorem frustra postulare. Idem respondit. sumptibus uoluptatis causa ab emptore factis, adolescentem onerandum non esse. quæ tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, ut in facie pristina ædificium esse possit: emptori auferre permitti oportere. Lucius Titius cohæres & curator sororis suæ cum esset ex ciuitate, in qua usitatum erat, ipsos dominos prædiorum, non conductores, onera annonarum & contributionum temporalium sustinere: morem hunc & consuetudinem semper obseruatam secutus, & ipse pro cōmuni & indiuidua hæreditate annonas præstitit. quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quod non recte pro parte sororis tales impensas fecerit? Modestinus respondit. id demum curatorem adultæ reputare ex ea causa, de qua quæritur, posse: quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur.

Tutores duo post uenditionem pupillarium rerum factam, pecuniā inter se diuiserant. postquam diuisionem alter eorum in exilium actus est, durante tutela. quærebatur, an actore constituto, cōtutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo posset? **MODESTINVS.** si hoc

hoc queritur, an cū tutore relegato, contutor eius tutelæ actionē exercere possit: respondi. non posse.

XXXII. PAVLVS.

A'Tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarum, quam pater familias rebus suis ex bona fide præbere debet. Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit. ideoq; omnia negocia, quæ iniuncta sunt, ad fidem curatorum pertinent: idq; etiam diuus Marcus cum filio suo Commodō rescriptit. Hæredibus quoq; pupillorum electio eadem aduersus tutores, cum quo potissimum consistere uelint, competit: quæ ipsis, quorum tutela administrata fuit. Quemadmodum principalibus constitutionibus declaratur: sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet: nisi ab eo, qui eum dat, certum solacium ei constitutum sit.

XXXIII. IVLIVS AQVILA lib. responsoꝝ respondit.

AD instruendam diligentiam iudicantis, & pupillorum utilitatē, admittendum, seruos quoq; eorum interrogari posse.

XXXIII. PAPINIANVS.

TVtor siue curator nomina, quæ iuste putat non esse idonea, à tutore priore uel curatore suscipere quidem cogitur, nō tamen exemptionem periculo suo facere.

XXXV. IDEM.

Inter tutores diuisa tutela est. æquitas, quæ merum ius compensatio nis inducit, propter officium & personam agentis tutoris nō differtur. nam diuisio tutelæ, quæ non iuris, sed iurisdictionis est: modū administrationis facit, & inter ipsos locum habet: nec experiri cum pupillo uolentibus obstare debet.

XXXVI. IDEM.

TVtorem, qui tutelam gerit, Sabinus & Cassius, prout gerit, in singulas res & tempora, uelut ex pluribus causis obligari putauerūt. secundū quam sententiā sicut seruus institor dominicæ mercis, uel præpositus debitis exigendis, si liber factus in eodē actu perseveret (quāuis tpe seruitutis obligari nō potuerit) præteriti tēporis noīe actione negotiorū gestorū non inutiliter conuenitur, earū scilicet rerū, quæ connexā rationē cū his, quæ postea gesta sunt, habuerunt: sic & tutelæ iudiciū earūq; rerum causa tenere placuit, quæ post pubertatē administrant, si posterior actus priori cohæreat, neq; diuisus propriam rationem habeat. Inde descendit quaestio, quæ uulgo circa filium familias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus, in eodem officio perseverauit. & secundum Sabini & Cassij sententiā eueniet

G niet

niet, ut de eo quidem, quod post emancipationem gestum est, in solidum conueniri possit: de præterito autem (siue peculium non sit ademptum, siue ademptum sit) in id, quod facere possit, quod si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit (an nus eñ utilis, ex quo tutelæ agi posse cœperit, cōputabitur, ne capiat^r pater, inducta totius temporis caussa) tempus*, quo filius familias tutelam gessit, compræhendendum erit.

* als. ex
quo.

XXXVII. IDEM.

Si plures tutelam nō administrauerint, & omnes soluēdo sint: tutū, quia nullæ partes administrationis inueniūtur, electioni locus erit: an ut eiusdem pecuniæ debitores, excipere debebunt periculi societatem: quod magis ratio suadet. si quidam ex his idonei non sunt: onerabuntur sine dubio cæteri, nec inique: cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. unde quærendū est, an actiones pupillus, qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat: sed cum propria cuiusq; contumacia puniatur: qua fronte poterit hoc desiderari?

XXXVIII. IDEM.

Tutores, qui post finem tutelæ per errorem in officio durantes, rerum administrationem retinuerunt: nominum paternorum periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt: cum actionem inferre non potuerunt. Curator à patre testamento datus, impuberis negocijs se per errorem immiscuit: postea à prætore, tutoribus alijs datis, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit. Qui se negocijs impuberis, non iure tutor datus, secundum patris uoluntatem immiscuit: errore commisso, tutorem à prætore constitui consultius petet: ne forte, si rem corruptam deseruerit, fraudis uel culpæ caussa condemnetur. non idem seruatur, si quis ultro negotium alienum gesserit: cum satis abunde sit, uel in una specie per amici laborem domino consuli. Hæres institutus, qui non habuit substitutum: prius, quàm hæreditatē adiret, quam impuberi restituere debuit, uita decessit. cum hæreditas in Italia esset, scriptus autem hæres in prouincia uita decessisset: tutores prouincialium rerum, culpæ nomine condemnandos existimaui: si causam testamenti non ignorantes, utilitatem impuberis deseruerunt. nam hæreditatis in prouincia fideicommissio restituto, causam quidem iuris expediri potuisse: rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent. Aduersus tutorem, qui pupillum hæreditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori, qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem impube-

risueret. Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt. cum officio deposito soluendo fuissent: irritam cautionem esse factam, & pignoris uinculum solutum apparuit. Tutor datus aduersus ipsam creationem prouocauit. hæres eius postea uictus, præteriti temporis periculum præstabit: quia non uidetur leuis culpa, contra iuris autoritatem mandatum tutelæ officium detrectare. Rerum prouincialium tutores in urbe caussa appellationis impuberum agentes: rerum Italicarum curatores, ut impuberibus constituentur, ad officium suum reuocare debent. alioquin si prius in prouinciam redierint: dolum aut culpam eorum in ea quoque parte recte iudex conueniet. Patruus testamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domiciliū haberet, tam Italicarum rerum, quam prouincialium administrationem suscepit: atque ita pecuniam ex uenditionibus Romæ resectam in prouinciam traiecit, & in calendarium pupilli conuertit. tutor in locum eius Romæ substitutus, administrationem pecuniæ, quæ non pertinet ad tutelam suam, suscipere non cogitur. Curatores testamento, uel tutores inutiliter dati, neque decreto prætoris confirmati, negocia gesserunt. uice mutua periculum præstare coguntur: cum officium sponte citra iuris administratum inierint: & qui fuit idoneus, decretum prætoris curatores uel tutores constituentis, implorare debuerit. Tutoribus idoneis diem functis, uice mutua periculum ad hæredes eorum non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente. In eum, qui tutelam gerere noluit: post cæteros, qui gesserunt, actionem tutelæ dari placuit. quod tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui se negocijs miscuerunt, sed communi negligentia periit: citra substitutionis ordinem, æqualiter omnium periculum spectat. Tutores, pubere pupillo constituto, licet appellacionis incohatam iussu consulum, ob noticiam rei perfectam, cum iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpæ non subiiciuntur. Ab eo, qui restitutionis auxilio non iuuatur, quaestio culpæ tutorum conuentione remitti potest: nec donatum, sed transactum uidetur negligentia tutorum. Periculo nominum, quæ pater usuris maioribus fecit, adscripto: pupilla quidem actionem calendarij præstare cogitur, exactas autem usuras tutelæ tempore citra ullam compensationem retinet. Adolescens, tutoribus conuentis, à quibus totum seruare non potuit, aduersus curatores, qui tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neque enim tutelæ iudicio consultum uidetur, quod alterius officij querelam habuit. Tutor, qui tutoris idoneum hæredem conuenire pupilli nomine noluit, damni uicarius substituitur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore

suspectum facere superfedit. Tutelæ iudicium ideo differri nõ oportet, quod fratris & cohæredis impuberis idem tutelâ sustineat. Quod de peculio serui actoris, quem adolescens, postquam res suas administrare cœpit, manumisit, retinuit, aut retinere potuit: in ratione reddenda curatori per iudicem acceptò feretur.

XXXIX. IDEM.

Impuberi filio centurio curatorem dedit. decreto prætoris non secuto, si nihil curator datus administraret: periculo contumaciæ, uel neglegentiæ non adstringetur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet: nec in alijs circa supremam uoluntatem imperitiæ uenia datur, quàm in bonis militum. filij uero tutela iure patriæ potestatis, non militiæ præmio mandatur.

XL. IDEM.

Qui plures tutores habuit: unum, qui soluendo non fuit, rationem actus sui uetuit reddere. quoniam eius liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta: contutores, qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa recte conueniuntur. tutor enim legatus us ex culpa, quæ testamento remissa est, non tenetur.

XLI. IDEM.

Ex pluribus tutoribus in solidum unum tutorē iudex condemnauit. in rem suam iudicatus procurator datus, priuilegium pupilli non habebit, quod nec hæredi pupilli datur. non enim causæ, sed personæ succurritur, quæ meruit præcipuum fauorem.

XLII. PAVLVS. lib. VII. questionum.

Cum post mortem pupilli definit esse nome idoneum, tutor periculo eximitur. Quidam cum esset fratris sui filiæ curator, quadringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit. quæro, an succurrendum sit ei, cum postea ære alieno emergente, supra uires patrimonij eius dos promissa sit: quoniam in instrumēto ita scriptum sit, ILLE PATRVS ET CVRATOR STIPVLANTI SPOPONDIT: mouet quæstionē, quod non ut de suo dotem daret, sed cum crederet rationē pupillare sufficere, promiserit. præterea & illud hic potest tractari: ut si sciens curator non sufficere, promiserit: uel donasse uideatur, uel quoniam dolo fecit, non illi succurratur. respondi. curator, cum officium suū egressus, sponte se obligauit: non puto ei à prætore subueniri debere: non magis, quàm si creditori pupillæ pecuniam se daturum spopondisset. sed is, de quo tractamus, si non donandi animo, sed negotij gerendi causa dotem promisit: habet mulierem obligatā. & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri (quia habet dotem) sicut in collatione bonorum dicitur: uel certe post diuortium, siue ex

ita sit dos, siue maneat nomen: quia potest efficere, ut ei acceptò feratur. Quod si mulier suū curatorem adimplere, eò quod supra vires patrimonij eius in dotem dare promisit, non queat: curatorem quidem in hoc, quod superfluum est, per exceptionem releuari, mulierem uero cautionem in maritum exponere debere. quod si quandoq; locupletior constante matrimonio facta fuerit: dotis reliquū marito *soluat. * al's. ser-

XLIII. IDEM.

uatur.

Qui nominibus à curatoribus prioribus susceptis siue tutoribus, nomina agnouerunt: periculum in se transferunt. Sed & si pupillus post pubertatem, rationibus à tutore acceptis, reliquationē eius secutus, usuras acceptauerit: priuilegium suum non amittit in bonis tutoris uenditis. prætor enim priuilegium ei seruare debet.

XLIII. IDEM.

Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatē * (authoritate cura- * aliās storis) liberasset: improbe alterum illius nomine conabitur interpellare. idemq; dicemus in duobus magistratibus collegis, quorū alterum respublica conuenit. sed hæc in magistratibus quidam tractant, quasi duo rei eiusdem debiti essent omnino: quod non ita est. nam si uterq; idoneus est: electio locum non habet. is autem, qui tempore liberatus est: nō ei similis est, qui nihil habet, sed ei qui satisfecit. habet em̄, quod obijciat petitori.

XLV. IDEM.

Lucius Titius curator Caij Seij tempore curæ fundum Cornelia-
num locauit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit. pupillus ætate probata, eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem. quæro, an ex eo, quod ille, ut procurator egit, omne debitum adolescens agnouisse uideatur, eoq; nomine curatorem suum liberarit? Paulus respondit. non ex eo, quod adultus eum, qui prædia eius coluit, procuratorem habere uoluit: debitum, quod ex conductione reliquatus est, agnouisse eum uideri. Sempronij, qui ex pollicitatione debitor patriæ suæ exstiterat, bona respublica iussu præsidis possedit. quorum bonorum magistratus reipublicæ tres curatores constituerunt, qui apud Græcos uocantur * ἐπιμεληταί: qui postea inter se sine * al's ex ue
consensu reipublicæ administrationem bonorum Sempronij diuise- stigijs ant.
runt. ex quibus quidā, cum reliqua traherent, idonei ipso tempore ad- exem. lege
ministrationis esse desierunt. postea pupillus hæres Sempronij, qui ab- re poteris.
stentus erat, ab Imperatore impetrauit, ut bona paterna ei restitueren- etiā µηδ' i-
tur. quæro, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli pro- νοί.
spici debeat: cū indiuiduū his officiū curæ à magistratibus iniunctū sit?
Paulus respōdit. si pupillo in curatores bonorū actiones decerni placu-
erit:

G iij

erit: pro eius portione, q̄ idone9 nō sit, magistratus cōueniri oportere. alia em̄ causa est tutorū, alia eorū, qui reipublicæ negocia administrāt.

Tutorem, qui pecuniam pupillarem (quamuis suo nomine) scenera uit: non uideri contra constitutiones fecisse, quæ prohibent, pecuniam pupillarem in usus suos conuertere. Quæsitum est, an eius pecuniæ, qua tutor usus est, post finitam quoq; tutelam in diē iudicij accepti easdē usuras præstare debeat? Paulus respōdit. finita administratione, eas usuras debere computari, quæ in tutelæ iudicio cōputantur. Paulus respondit, propter ea, quæ post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex uolūtate sua tutor administrauit: fideiussorem, qui saluam rem fore cauit, non teneri. Tutelæ iudicio tutor conuentus, edidit librū rationum, & secundum eum condemnatus, soluit. postea cum à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere uellet pupillus decem: prolata sunt ab his apochæ tutoris. quæsitum est, utrum aduersus tutorem, an aduersus debitorem actio ei cōpetat? Paulus respondit. si tempore administrandæ tutelæ tutori tutelam gerenti debitores soluissent: liberatos eos ipso iure à pupillo. sed & si cū tutore actum esset: posse eundem adolescentem propter eam causam tutelæ experiri, & aduersus exceptionē rei iudicatæ doli mali replicatione uti. Cum in testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his uita defunctus fuisset: in locum eius petente matre, ex præsidis prouinciæ præcepto, à magistratibus tutor datus est, à quo magistratus satis exegerunt rem saluam fore. tutor testamento datus, postea datū suspectum fecit. quæsitum est, in quantum teneatur? Paulus respōdit. tutorem testamento datum pro ea parte conueniri oportere, pro qua parte administrauit: pro contutoris autem portione prius eos conueniri debere, qui pro eo se obligauerūt, uel magistratus, qui eum dederūt: tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an suspectum facere debuerit: præsertim cum suspectum quoq; eum postulasse dicatur. aliàs quidem cū magistratus plures tutores dant: non prius ad eos reuerti pupillus potest, quàm omnes tutores excussi fuerint. in proposito cū unus à magistratibus datus proponeretur: non est uisum, prius collegam conueniendum, qui & suspectū fecit, & testamento datus est. perindeq; habendos singulos, ac si in testamento in partes dimidiās tutores dati essent. Tutoribus concessum est, à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur: non etiam donare, uel etiam deminuendi causa cum his transigere, & ideo eum, qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse.

XLVI. SCAEVOLA.

Titium & Mæuiū tutores quis dedit, & cauit ita. *Βούλομαι καὶ τὰς*

συνελαβῆ

καλῶ πάντα γίνεσθαι μετὰ τῆς μακρίας τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης: δῖχα αὖ
 τοῦ τὸ γινόμενον ἄκυρον ἔστω. Titius solus à debitoribus exegit. an li-
 berati essent, quæritur. respondi. si & administrationem Mauiō dedi-
 set, non recte solutum. Quātum filio meo diurnum sufficiat, Mari-
 ana & Ianuaria æstimabunt. quæro, an cōtenti esse debent tutores arbi-
 trio mulierum? respondi. sumptum boni uiri arbitrio faciendū. Tu-
 tores dati ad res Italicas, instrumenta Romæ reperierunt debitorum
 prouincialium: ut pecunia Romæ, aut ubicunq; petatum fuerit, solua-
 tur. quæro, cū neq; debitoribus in Italia essent, neq; eorum prædia: an hæc
 exactio ad Italica rei tutores pertineat? respondi. si prouincialis cōtra-
 ctus esset, non pertinere: respicere tamen ad officium eorum, ne instru-
 mentorum ignorātia contractus eos, ad quos administratio pertinet,
 lateret. A matre datus testamento tutor, cum putaret se tutorem esse,
 distraxit bona materna & paterna pupillorum, & decessit non solu-
 endo. quæritur, an pupillus res possit uindicare? respondi. si manent res pu-
 pilli, uindicari ab eo posse. Præfectus legionis ita testamento cavit.
 uolo, ut sit in arbitrio tutorum filij mei, si uoluerint huius summæ un-
 cias inferre usurarum nomine, ita ne numi dispergantur. quæro, si ap-
 paruerit pecunia fœnerata à tutoribus: iudicio tutelæ uncias usuras, an
 uero eas, quas stipulati sunt, præstare debeant? respondi. si secundum
 uoluntatem defuncti elegissent usurarum præstationem, neq; pupilli
 nomine in fœnus dedissent: id præstari, quod testator uoluisset. Luci-
 us Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, & rem hæreditariam pi-
 gnori ei dedit. post triēnium iam puberibus his, quorum tutela admi-
 nistrata est, fisco bona defuncti adiudicata sunt: quia mortem eius hæ-
 res non est ultus. quæritur, an id nomen pupillus recusare possit? respō-
 dit. secundum ea, quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum non
 pertinere. Altero ex duobus fratribus socijs bonorum & negociatio-
 nis defuncto, hærede filio: tutor patruus uenditis omnibus communis
 negociatiōis mercibus, & sibi redemptis, negocium suo nomine exer-
 ciuit. quæsitum est, utrum compendium negocij, an usuras pecuniæ præ-
 stare debeat? respondi. secundum ea, quæ proponuntur, pupillo usurā,
 non compendium præstandum. Tutor rerum Italicarum conuen-
 tus à creditore prouinciali, ubi rem pupillus habuit, soluit. quæsitum est,
 an id tutelæ iudicio reputari potest? respōdit. nihil proponi, cur nō pos-
 sit.

XLVII. HERMOGENIANVS lib. III. iuris uero quoniam.

Inter bonorum, uentrisq; curatorem, & inter curatorem furiosi, iteq;
 prodigi, pupilline magna est differentia: quippe cū illis quidē planē
 rerum administratio, duobus autē superioribus sola custodia, & rerū,
 quæ deteriores futuræ sunt, uenditio committatur.

Paulus

XLVIII. PAVLVVS.

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitū, aut fundorum omiffam comparationem: tutor, si non ad damnum refarciendum idoneus est, extra ordinem coërcebitur.

XLIX. HERMOGENIANVS lib. IIII. *iuris wδ-topuq.*

SI res pupillaris incurfu latronum pereat: uel argentarius, cui tutor Specuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur.

L. VENVLEIVS lib. VI. *stipulationum.*

SI duo pluresne tutores tutelam administrent: in fideiussorem quidem in solidum per quemlibet eorum committitur stipulatio. at si inter eos diuisa sit tutela regionibus (quod plerumq; fit) & alius urbana negotia, alius peregrina administret: tunc ex substantia cuiusq; rei, aut committi contra fideiussorem stipulationem, aut non committi dicemus. nam licet omnes tutores sint, & tutelam gerant: tamen cum quis de ea re, quæ extra suam regionem erit, experiri uel ad iudicium uocari cœperit: perinde non committitur stipulatio, atq; si ei administratio tutelæ permissa non esset. quantum enim facit, in totum denegata: tantundem ualet, si in ea re, de qua agitur, denegata sit.

LI. NERATIVS lib. III. *membranarum.*

Curator pro minore non tantum dotem dare debet, sed etiam impendia, quæ ad nuptias facienda sunt.

LII. PAVLVVS lib. III. *decretorum.*

AEmylius Dexter magistratus sui tempore datis tutoribus, cessauerat in exigenda satisfactione. deinde quibusdam excusatis, à se quentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat. creatus conueniebatur in solidum duplici ratione: & quia tutor, & quod cum magistratus esset, & tutores dedisset, satisfactionem non exegisset. ex diuerso dictū est. licet satis exactū non esset: tamen in diem tutelæ finitæ idoneos fuisse tutores, neq; cessationem curatorum obeffe tutoribus debere. pronunciauit: si in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores: licet satis non esset exactum, curatorum esse periculum. si minus: tutorum & magistratuum.

LIII. TRIPHONINVS lib. VII. *disputationum.*

Non existimo maximis usuris subiiciendum eum, qui à contutoribus suis mutuam pecuniā pupilli accepit, & cavit, certasq; usuras promisit, quas & alij debitores pupillo dependunt: quia hic sibi non cōsumpsit, nec clam, nec quasi sua pecunia licenter abutitur: & nisi his usuris à contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. & multū refert, palam aperteq; debitorem se, ut extraneum & quemlibet faceret pupil-

pupillo: an sub administratione tutelæ pupilliq; utilitate, latenter sua commoda pecunia pupilli iuaret.

LIIII. IDEM lib. IX. *disputationum.*

TRes tutores pupillo dati sunt. unus tutelam gessit, & soluendo nō est. secundus tertio gerendam mandauit. tertius nihil omnino gessit. quæsitū est, quatenus quisq; eorum teneatur. Et tutorū quidē periculum commune est in administratione tutelæ, & in solidum uniuersi tenentur. planē si numerata pecunia pupilli * (inter eos distributa) est: ** hæc a's desunt.* non in maiorem summam quisq; eorum, q̄ accepit, tenetur. sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt: uideamus, an ea actione, quæ proponitur ex lege duodecim tabularum aduersus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur: & quamuis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alij teneantur. nam in alijs furibus eiusdem rei pluribus, non est propterea cæteris poenæ dempta actio, quod ab uno iam exacta est. sed tutores propter admissam administrationem non tam inuito domino contrectare eam uidentur, quā perfide agere. nemo deniq; dicet unum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie conditionis, aut ipsam rem, aut eius æstimationē. Nō solum ergo gessisse tutelam creditur is, qui uel ipse gessit, uel alij gerendam mandauit: sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futurā, ** eiq; per-* ** a's. & qui.* misit administrationem totius tutelæ. nec potest se defendere constitutionibus, quæ iubent ante cōueniri eum, qui gessit. Inde in eo, quod nemo gessit, non utiq; eius periculum est, qui quædam gessit, sed communiter omnium. exigī autem ab eo solo periculum ob alia, quæ non gessit, non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ uel consummationem cōptorum ab eo desiderabant, uel ita coniuncta fuerunt, ut separari non deberent. Quod autem dicitur, desisse soluendo esse, uel non esse, & contutores præstare debere: uideamus, qualem intellectum habeat. item utrum sufficiat, nihil deminutum esse de facultatibus cōtutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem patrimonij permanuisse: an & si nihil post accidit, quod palam faciat diminutionem patrimonij, debeat tamen contutor inquirere fortunas contutoris. sed hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factū est, usq; ad mortem patris aliam æstimationem accipere potest. nam aperte prodigo, uel cuius bona uenierant: licet obreptum fuerit prætori, qui decreto eum dedit, permittere cōtutor administrationem non debet: & potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens, ignorasse: aut cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

LV. SCAEVOLA.

H Tutor

T Vtor rerum & animalium pupilli uenditionē fecit. sed quaedam animalia, emptoribus precium non soluentibus, retinuit, & apud se habuit. precium idem rationibus pupilli acceptō tulit. ex his aliquot nata sunt. defuncto tutore, hæres eandē tutelā administrauit, & animalia annis pluribus possedit. quæsitum est. an cum is, cuius tutela administrata est, annis quatuordecim esset: iure animalia uindicaret? respondi. secundum ea, quæ pponerentur, pupillum ea uindicare non posse.

LVI. IDEM.

C Hiographis debitorum incendio exustis, cum ex inuentario tutores conuenire eos possent ad soluendam pecuniam, aut ad nouationem faciendam cogere: cum idem circa proprios debitores propter eundem casum fecissent, & id omisissent circa debitores pupillorum: an si quid propter hanc eorum cessationem pupilli damni contraxerunt, iudicio tutelæ consequantur? respondi. si adprobatum fuerit, eos tutores hoc per dolum, uel culpam prætermisisse: præstare ab his hoc debere. Ab eo, qui sententia prædis bonis ademptis relegatus erat (cum permissu principis appellatio eius recepta sit, quam is, qui pronunciauerat, non receperat) fundum emerat pupillus, interuentibus tutoribus: & appellatione iniusta pronūciata, fundus ei ablatus est. quæsitum est, an tutelæ iudicio precium fundi pupillus cōsequi a tutoribus possit? respondi. si scientes emerunt ab eo, qui in ea causa etiamnum obnoxius sententiæ priori esset: tutelæ iudicio eos teneri.

LVII. IDEM.

Q Vi negotiationem per Pamphilum & Diphilum, prius seruos, postea liberos exercebat: suo testamento eos tutores reliquit, & cauit, ut negotium eodem modo, quo se uiuo, exerceretur. hi tutelam administrauerunt, non tantum cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatem eius. sed Diphilus quidem cum incremento negotiationis rationes obtulit: Pamphilus autem putauit reddi oportere, non ad incrementum negotiationis, sed ad computationem usurarum, ut in tutelæ iudicio solet. quæsitum est. an secundum defuncti, exemplo Diphili, Pamphilus quoque rationem reddere debeat? respondi, debere. CLAVDIUS TRIPHONINVS. quia lucrum facere ex tutela non debet. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo: qui supererat, ex persona pupilli sui iudice accepto, consecutus est cum usuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum peruenerat. quæsitum est. iudicio tutelæ, quo experitur pubes factus, utrum eius tantum, quod ab initio ex tutelæ ratione peruenerat ad defunctum contutorem, usuræ ueniant: an etiā eius summa, quæ ex ortis usuris pupillo aucta, post mortem eius ad superfuturū æque cum

cum sorte translata sit, aut transferri debuit? respondi. si eam pecuni-
am in se uertisset, omnium pecuniarum usuras præstandas, quod si pe-
cunia mansisset in rationibus pupilli: præstandum, quod bona fide per-
cepisset, aut percipere potuisset, si scœnori dare (cū potuisset) nō ne-
glexisset: cum id, quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte
datur, ei, qui accepit, totū sortis uice fungatur, uel fungi debeat. Te-
stamento dati tutores, quod ruptum uidebatur, cessauerunt in admini-
stratione tutelæ: & à præside tutor datus est pupillo. iussi autem sunt &
hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare: coniuncto
eo, qui à præside datus, cœperat administrare. quæsitum est, ad testa-
mento datos periculū administrationis, utrum ex apertis tabulis, an
ex quo iussi sunt, pertineat? respondi. ad eos, de quibus quæreretur, nul-
lum antecedentis temporis periculum pertinere. Pupillo hærede in-
stituto, filia ex hæredatæ duo milia numorum aureorum legauit, eos-
demq; tutores utrisq; dedit. quæsitum est, an cum ex eo die, quo duo
milia potuerunt à substantia hæreditatis separari, in nomina collocare
neglexerint: usurarum nomine pupillæ tutelæ iudicio teneantur? re-
spondi. teneri. Quæsitum est, an usuræ pupillaris pecuniæ, quas tu-
tores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem compu-
tantur, & uniuersæ summæ usuras deberè curatores incipiant? respon-
di. omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia
omnis fors efficitur.

LVIII. IDEM.

Cum hæreditas patris ære alieno grauaretur, & res in eo statu uide-
retur, ut pupilla hæreditate paterna abstineret: unus ex tutoribus
cum plerisq; creditoribus ita decedit, ut certa crediti portione contenti
essent, acciperentq; idem curatores iam uiripotentia accepti, cū plerisq;
creditoribus deciderunt. quæsitum est, an si aliquis tutorum creditor
patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cū usuri-
s fecerit: reuocari à curatoribus pupillæ ad portiones eas possit, quas
cæteri quoq; creditores acceperunt? respondi. eum tutorem, qui cæte-
ros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

LIX. POMPONIVS.

Si tutoris hæres exsecutus est, quæ tutor incohauit, tutelæ etiam eo
nomine tenetur.

LX. IDEM lib. III. ἐπισολῶν.

Pud Aristonem ita scriptum est, quod culpa tutoris pupillus ex
hæreditate desijt possidere: eius æstimatio in petitione hæredita-
tis sine ulla dubitatione fieri debebit ita, si pupillo de hæreditate cau-
tum sit, cautum autem esse uidetur, etiam si tutor erit idoneus, à quo
H ij ser.

seruari possit id, quod pupillus ex litis æstimatione subierat. Sed si tutor soluendo non est: uidendum erit, utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat: perindeque haberi debeat, ac si res fortuito casu interisset: similiterne atque ipse pupillus expers culpæ quid ex hæreditate deminuisset, corrupisset, perdidisset. de possessore quoque furioso quæri potest: si quid, ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset. tu quid putas? POMPONIUS. puto eum uerum dicere. sed quare cunctatus es, si soluendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dici possit: actiones duntaxat, quas haberet cum tutore pupillus, uenditori hæreditatis præstandas esse: sicuti & hæres, uel bonorum possessor, si nihil culpa eius factum sit: (ueluti si fundo hæreditario ui deiectus sit, aut seruus hæreditarius uulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris) nihil amplius, quam actiones, quas eo nomine habet, præstare debeat. Idem dicendum est, & si per curatorem furiosi culpa uel dolo quid amissum fuerit: quemadmodum si quid stipulatus tutor uel curator fuisset, aut uendidisset hæreditariam rem. impune autem puto admittendum, quod per furorem alicuius accidit: quomodo si casu aliquo sine facto personæ id accidisset.

DE AVTHORITATE ET CONSENSU
tutorum & curatorum. Tit. VIII.

VLPIANVS.

Vanquam regula est iuris ciuilis, in rem suam authorem tutorem fieri non posse: tamen potest tutor proprii sui debitoris hæreditatem aduenti pupillo authoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio authoritatis ea est, ut hæres fiat: per consequentias cōtingit, ut debitum subeat. se tamen authore, ab eo stipulari non potest. Et cum quidam authoritatem accommodaret pupillæ suæ, ut seruo suo stipulanti sponderet: diuus Antoninus Pius rescripsit, iure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior facta esset, dandam actionem. sed si author fiat, ut filio suo quid tradatur: nulla erit authoritas. euidenter enim sua authoritate rem acquirit. Tutor si inuitus retentus sit per uim: non ualet, quod agitur: sicuti neque præsentia corporis sufficit ad authoritatem: ut si somno, aut morbo comitiali occupatus, tacuisset.

II IDEM.

NVlla enim differentia est, non interueniat authoritas tutoris, an perperam adhibeatur.

Paulus

III. PAVLVS.

Etiam si non interrogatus tutor author fiat: ualet autoritas eius, cum se probare dicit, id quod agitur. hoc est enim authorem fieri.

IIII. POMPONIVS.

Et si pluribus datis tutoribus, unius autoritas sufficiat: tamē si tu^{* a's. au-} tor^{* a's. au-} author erit, cui administratio tutelæ cōcessa nō est: id raturū thoretur à prætore haberi non debet. & ideo puto uerius esse, quod Ofilio placebat: si eo tutore authore, qui tutelam nō gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Item si eo authore emam, qui à tutela fuerit remotus. nec enim id raturū haberi.

V. VLPIANVS.

Pupillus obligari tutori eo authore non potest. planē si plures sint tutores, quorum unius autoritas sufficiat: dicendum est, alio authore pupillum ei posse obligari: siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur ab eo. sed & cum solus tutor, mutuā pecuniā pupillo dederit, uel ab eo stipuletur: non erit obligatus tutori. naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior factus est. nam in pupillum non tantum tutori, uerum & cuius alij actionem, in quantum locupletior factus est, dandam, diuus Pius rescripsit. Pupillus uendendo sine tutoris autoritate non obligatur. sed nec emendo, nisi in quantum locupletior factus est. Item ipse tutor & emptoris & uenditoris officio fungi non potest. sed enim si contutorem habeat, cuius autoritas sufficit: procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio intercefferit: nullius erit momēti, ideoq; nec usucapere poterit. sanē si suæ ætatis factus, comprobauerit emptionem: contractus ualet. Sed si per interpositam personam rem pupilli emerit: in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia non bona fide uidetur gessisse rem, & ita est rescriptum à diuo Seuero & Antonino. sanē si quidem emit ipse palam, dedit autem nomen non mala fide simpliciter: (ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi) ualet emptio. quod si callide: idem erit, atq; si per interpositam personam emisset. sed & si creditor pupilli distrahat: æque emere bona fide poterit. Si uero filius tutoris, uel quæ alia persona iuri eius subiecta, emerit: idem erit, ac si ipse emisset.

VI. POMPONIVS.

Tutores, quibus administratio decreta non est, tanquam extraneos, recte à pupillo emere placet.

VII. VLPIANVS.

Quod dicimus, in rem suam auctoritatem accomodare tutorem non posse: toties uerū est, quoties per semetipsum, uel subiectas sibi personas adquiritur ei stipulatio. cæterum negotium ei per consen-

quantias geri (ut dictum est) nihil prohibet. Si duo rei sint stipulandi, & alter me auctore à pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est, stipulationem ualere: si tamen autoritas tutoris unius sufficiat. ceterum si non sufficiat: dicendum erit, inutilem esse stipulationem. Si & pater & filius, qui in potestate eius fuit, tutores fuerunt, & pater est stipulatus filio auctore: nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem patris auctor esse filius non potest.

VIII. IDEM.

ET si conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri. nam autoritas non conditionaliter, sed pure interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

IX. CAIVS lib. XVIII. ad edictum provinciale.

Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris autoritate non potest: acquirere autem sibi stipulando, & per traditionem accipiendo, etiam sine tutoris autoritate potest. sed credendo obligare sibi non potest: quia sine tutoris autoritate nihil alienare potest. Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem sine tutoris autoritate alienare potest: apparet, nec manumittere eum sine tutoris autoritate posse. hoc amplius, licet tutoris autoritate manumittat: debet ex lege Aelia Sentia apud consilium causam probare. Pupillus ex omnibus causis soluendo sine tutoris autoritate, nihil agit: quia nullum dominum transferre potest. si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur. Pupillus hereditatem adire sine tutoris autoritate non potest, quamuis lucrosa sit, nec ullum habeat damnum. sed nec ex senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere sine tutoris autoritate potest. Tutor statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri: post tempus uero, aut per epistolam interposita eius autoritas, nihil agit. Etiam si non exaudiat tutoris autoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur: recte negotium geritur. ueluti si absenti pupillo per epistolam uendam aliquid, aut locum, & is tutoris autoritate consentiat.

X. PAVLVS.

Tutor, qui per ualeitudinem, uel absentiam, uel aliam iustam causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

XI. CAIVS lib. XVIII. ad edictum provinciale.

Si ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat: expedit eorum rerum gratia, & in agnoscenda, & in repudianda bonorum possessione uoluntatem tutoris curatorisque spectari debere placuit: quia si quid contra modum pupilli, furiosusne fecerint, tutelae curationisque iudicio tenebuntur.

XII. IULIANVS lib. XX. digestorum.

Si seruus communis tuus & Titij à pupilla tua te authore aliquā rem per traditionē acceperit: tota ad Titium pertinebit. MARCELLVS NOTAT. nam quodcumq; ad omnes dominos non potest pertinere: id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere ueteres cōprobauerūt.

XIII. IDEM lib. XXI. digestorum.

Impuberes tutore authore obligantur, etiam si taceant. nam cum acceperint pecuniam mutuam: quamuis nihil dicant, autoritate tutoris interposita, tenentur. quare & si nō debita pecunia his personis soluta fuerit: quamuis tacuerint, interposita tutoris autoritas sufficit, ut conditione teneantur.

XIII. IDEM ad Vrseium seroam.

Non multum interest, nō adfuerit tutor, cum negotium cōtraheatur: an præsens ignorauerit, quale esset, quod contraheretur.

XV. MARTIANVS.

Accipientis & edentis iudicium idem tutor author utriusq; sit. sed utrum ita est, si bis author factus est: an & una autoritas sufficit: at eo animo, ut ad utrumq; pertineat? dubitat quidē Pomponius, sed fortiter defenditur, sufficere unam autoritatem.

XVI. PAVLVS.

Etiam si tutor cæcus factus sit, author fieri potest.

XVII. IDEM.

Si tutor pupillo nolit author fieri, non debet eum prætor cogere: primum, quia iniquum est, si non expedit pupillo, autoritatem eum præstare: deinde & si expedit, tutelæ iudicio pupillus hanc iacturā cōsequitur.

XVIII. IDEM.

Potest pupillus tutore authore debitorem suū Titio delegare. sed cum tutor debet pupillo: dicendum est, neq; delegari eum, neq; procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore authore posse: quia futurum sit, ut autoritate sua liberetur.

XXIX. IDEM lib. XVIII. responsorū respondit.

Curatorem etiam impuberi dari posse: sed ad ea, quæ solennitatē iuris desiderant, explicanda, tutore authore opus esse.

XX. SCAEVOLA lib. VII. responsorum.

Inter pupillos paternæ hæreditatis diuisionis facta est, præsentē tutore, sed non adsignante instrumento diuisionis. quæsitum est, an ei stare oporteret? respondi. si tutor author fuisset: non idcirco minus standū esse diuisioni, quod non adsignasset.

XXI. IDEM lib. singulari questionū publicæ tractatarum.

Defendēte tutore, pupillus condemnatus ex contractu patris, accipit

pit curatorem: inter quem & creditorem acta facta sunt apud procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus procurator Cæsaris dixit, faciat iudicata. Nouellius curator dixit, abstineo pupillum. Priscus procurator Cæsaris dixit, responsum habes. scis, quid agere debeas. quæsitum est, an secundum hæc acta adolescens bonis patris abstentus sit: respon- di. proponi abstentum.

XXII. LABEO lib. V. posteriorum à laboleno epitomatorum.

Si quid est, quod pupillus agendo, tutorem suum liberaturus est: id si ipso tutore autore agi recte non potest.

QUANDO EX FACTO TUTORIS VEL CURATORIS MINORES AGERE, VEL CÔVENIRI POSSUNT. Tit. IX.

POMPONIVS.

Quid dolum malum uel culpam tutoris, Aristo ait, pupillum possessorem condemnandum: sed non puto, quanti actor in litem iuraret. & tamen illud ita est, si rem à tutore pupillus seruare possit.

II. VLP IANVS.

Si tutor uel curator pecunia eius, cuius negocia administrat, mutua data, ipse stipulatus fuerit, uel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem uindicandam, uel mutuam pecuniam exigendam.

III. PAPINIANVS.

*als. pu-
cro.

Dolus tutorum *pupillo, neque nocere, neque prodesse debet. quod autem rem uulgo dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc uerum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare merito Sabinus tributaria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit: scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi quoque actione dicendum est, item in hereditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo desijt, pupilli rationibus illatum probetur.

III. VLP IANVS.

Et si extrinsecus aliquid tutor dolo amiserit: pupillo nihil nocere oportet.

V. PAPINIANVS.

Post mortem furiosi non dabitur in curatorem, qui negocia gessit, iudicati actio: non magis, quam in tutorem: si modo nulla ex consensu post depositum officium nouationem factam, & in curatorem uel tutorem obligationem esse translatam constabit. Tutor, qui pecuniam soluturum se cauit, ad quam pater pupilli condemnatus fuerat: actio-

actionem post tutelam finitam recte recusat. non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transfret.

VI. IDEM.

Tutori, interposito decreto prætoris, actorem relinquit. secundum eum sententia dicta, iudicati actio ad pupillum non minus transfertur, quam si tutor obtinuisset.

VII. SCAEVOLA.

Tutori, qui infantem defendit, succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur.

VIII. IDEM.

Tutori, qui & cohæres pupillo erat, cum conueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quæsitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit utilis actio: respondit, dandam.

DE SUSPECTIS TUTORIBVS ET CURATORIBVS. Tit. X.

VLPIANVS.

Hæc clausula frequens & per quam necessaria est. quotidie enim suspecti tutores postulantur. primum igitur tractemus, unde descendat suspecti crimen, & apud quos postulari quis possit suspectus tutor uel curator. deinde quis, & à quo, & ex quibus causis remoueatur, de qua poena suspecti. Sciendum est itaque suspecti crimen è lege duodecim tabularum descendere. Damus autem ius remouendi suspectos tutores Romæ prætoribus: in prouincijs præsidibus earum. an autem apud legatum proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit. sed imperator Antoninus cum diuo Seueri* Bradae Marico proconsuli Africae rescripsit, posse: quia mandata iurisdictione, totum officium iuris dicendi ad eum transit. ergo & si prætor mandet iurisdictionem: simili modo dicendum est; suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est. cum enim sit in prouincia hoc rescriptum: consequens erit dicere etiam eum, cui à prætore mandata est iurdictio, posse de suspecto cognoscere.

Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere: nunc uideamus, qui suspecti fieri possint. & possunt quidem omnes tutores: siue testamentarij sint, siue non sint, sed alterius generis tutores. quare & si legitimus sit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, patrono parcendum. Consequens est, ut uideamus, qui possint suspectos postulare. & sciendum est,

I quasi

quasi publicam esse hanc actionem. quinimò & mulieres admittuntur: sed hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ, ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoq; & auia. potest & soror. nam in sororem etiam rescriptum exstat diui Seueri. sed & si qua alia. mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit sexus uerecundiam non egredientem, sed pietate productam non sustinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusationem. Si quis de plebeis, ob facta atrociora in tutela admissa, fuerit apud prætorē accusatus: remittitur ad præfectum urbi grauius puniendus.

II. IDEM.

Libertus quoq; si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum urbi remitteretur puniendus.

III. IDEM.

Tutor quoq; contutorē potest suspectum facere: sine duret adhuc tutor, siue iam defierit ipse, contutor autem maneat tutor: & ita diuus Seuerus rescripsit. plus diuus Pius Cæcilio Petino rescripsit, posse & tutorē suspectum remotum, contutores suos suspectos facere.

Liberti quoq; pupillorum grate facient, si tutores uel curatores eorum, male gerentes rem patronorum uel liberorum patronorum, suspectos fecerint. sed si patronum suum, ut suspectum in tutela facere uelint: melius est, libertos ab accusatione repelli: ne in ipsa cognitione grauius aliquid emergat, cum hoc omnibus alijs pateat. Non tantū autem adolescentis curator, sed etiam furiosi, uel prodigi, ut suspectus remoueri potest. sed & si quis curam uentris bonorum uel administrat: non carebit huius criminis metu. Præterea uidendum, an sine accusatione possit suspectus repelli. & magis est, ut repelli debeat: si prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse, quod fauore pupillorum accipiendum est. Nunc uideamus, ex quibus causis suspecti remoueantur. & sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum suspectum licere postulare, si forte grassatus in tutela sit: aut quod sordide egerit, uel perniciose pupillo, uel aliquid interceperit ex rebus pupillaribus iam tutor. Quod si quid admisit, ante tamen, q̃ tutor esset: (quamuis in bonis pupilli, uel in tutela) non potest suspectus tutor postulari: quia delictum tutelam præcessit. proinde si pupilli substantiam expilauit, sed ante, quā tutor esset: accusari debet expilata hæreditatis. si minus: furti. Quæri potest: si tutor fuerit pupilli, idēq; sit curator confirmatus adolescenti: an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari: & cum possit tutelæ a concuratoribus conueniri: consuetudo erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi possit deposito officio, uel alio sumpto. Item erit quærendum, si propo-

nas aliquem desisse esse tutorem, & rursus coepisse. (ut puta usq; ad tempus, uel ad conditionem erat datus: deinde iterum, uel superueniente conditione testamentaria, uel etiam à prætore postea datus) an suspectus possit postulari: & quia duæ tutelæ sunt: si est, qui eum tutelæ iudicio conueniat: æquissimum erit dicere, cessare crimen suspecti, si autem ipse tutor est solus: nunquid, quia tutelæ cessat, remouendus sit ab hac administratione, quasi suspectus ex eo, quod in aliâ male uersatus sit: Ergo & in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest. Quod si quis tutor ita datus sit, QVO AD IN ITALIA ERIT, TUTOR ESTO, uel, QVOAD TRANS MARE NON *IERIT: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administravit ante, quam trans mare abisset: & magis est, ut postulari possit, quasi una tutela sit, habens interualla. Si quis abfuturus reipublicæ causâ, desiderauerit in locum suum constitui alium tutorem: an reuersus, ex ante gesto suspectus postulari possit: & quia potest ex priore gestu utili actione conueniri, cessabit postulatio. Si curator uentri bonis datus, fraudulenter uersatus sit: deinde tutor datus, an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest. Et si quidem habet contutores: nō poterit postulari, quia conueniri potest. si non habet: amoueri poterit. Si tutor inimicus pupillo parentibus eius sit: & generaliter, si qua iusta causâ prætorem mouerit, cur non debeat in ea tutela uersari: reijcere eum debet. Seuerus & Antoninus rescripserunt Epicurio: tutores, qui res uetitas sine decreto distraxerunt, nihil quidem egisse: uerum si per fraudem id fecerunt, remoueri eos oportere. Tutor, qui ad alimenta pupillo præstanda copiam sui non faciet: suspectus est, poteritq; remoueri. sed si non latitet, sed præsens nihil posse decerni contendat, quasi inopi: si datis pupillo aduocatis, in mendacio reuincatur: ad præfectum urbi remittendus est. Neq; enim interest, id agere quenquam, ut corrupta fide inquisitionis, tutor constituatur: an bona fide constitutum, uelut prædonem, bonis alienis incumbere. hic ergo non quasi suspectus remouebitur, sed remittetur puniendus ea poena, qua solent affici, qui tutelam corruptis ministerijs prætoris redemerunt. Tutores, qui repertorium non fecerunt: uel pecuniam, neq; ad prædiorum comparationem conferre, neq; deponere peruicaciter perstant: quoad emptionis occasio inueniatur, uinculis publicis iubentur contineri, & insuper pro suspectis habentur. sed sciendum est, nō omnes hac seueritate tractari debere: sed utiq; humiliores. cæterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi: non opinor uinculis publicis contineri oportere. Is tutor, qui inconsiderate pupillum, uel dolo abstinuit hæreditate: suspectus postulari potest.

* al's. erit
+ aliâs. ab
esset.

Qui ob segniciem, uel rusticitatem, uel inertiam, uel simplicitatem, uel ineptiam remotus fuit: in hac causa est, ut integra existimatione tutela uel cura abeat. sed & si ob fraudē non remouerit aliquem, sed alium ei adiunxerit: non erit famosus: quia non est abire tutela iussus.

III. IDEM.

Quoniam hæ causæ faciunt, ut integra existimatione tutela uel cura quis abeat: decreto igitur debet causa remouendi significari, ut appareat de existimatione. quid ergo, si non significauerit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debere dici, hunc integre esse famæ. & uerum est. Si prætor sententia sua non remouerit tutela, sed gerere prohibuit: dicendum est, magis esse, ut & hic delinatur tutor esse. Qui nihil gesserunt, non possunt suspecti postulari: uerum ob ignauiam, uel negligentiam, uel dolum, (si dolo fecerunt) possunt remoueri.

V. IDEM.

Suspectus fieri is quoque, qui satis dederit, uel etiam nunc offerat, potest. expedit enim pupillo rem suam saluam fore, quam tabulas cautionis habere. nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

VI. CALLISTRATVS.

Quia satisfactio propositum tutoris maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re pupillari facultatem præstat.

VII. VLPIANVS.

Imperibus quidem non permittitur suspectos facere. adolescentibus planè uolentibus suspectos facere curatores suos, permittitur: dummodo consilio necessariorum id faciant. Si non fraus admissa sit, sed lata negligentia: quia ista propè fraudem accedit, remoueri & hunc quasi suspectum oportet. Præterea accesserunt quædam species ex epistola Imperatoris nostri & diui Severi ad Atrium Colonum. nam aduersus eos, qui ne alimenta decernantur, sui copiam perseuerant non facere: ut suis rebus careant, præcipitur: rei quoque seruandæ causa pupillus in possessionem mittitur eius, qui suspectus sententia sua factus est: quæque mora deteriora futura sint, curatore dato, distrahi iubentur. Item si quis tutor datus, non compareat: solet edictis euocari, nouissime quoque (si copiam sui non fecerit) ut suspectus remoueri ob hoc ipsum, quod copia sui non fecit. quod & per raro, & diligenti habita inquisitione, faciendum est.

VIII. IDEM.

Suspectum etiam tutorem esse putamus, qui moribus talis est, ut sit suspectus sit. enim uero tutor, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus.

IX. MODESTINVS.

Si tutor aliquo uinculo necessitudinis uel adfinitatis pupillo coniunctus sit, uel si patronus pupilli liberti tutelam gerat, & quis eorum tutela remouendus uideatur: optimum factu est, curatorem ei potius adiungi, quàm eundem notata fide & existimatione remoueri.

X. PAPINIANVS.

Decreto prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri temporis non timeret. iniquum enim uidetur, remoueri quem tutela uel cura, in futurum autem non esse securum.

XI. IDEM.

Post finitam tutelam cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem cepta, soluitur.

XII. IULIANVS lib. IIII. ad Minutium.

Nihil proponi, cur præscribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio prætoris à pupillari seruo detegente fraudes instruat.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS SEPTIMVS.

DE EXCVSATIONIBVS TUTORVM, & temporibus earum. Tit. I.

HERENNIVS MODESTINVS IGNATIO DEXTRO.

† Onscribens librū (ut mihi uidetur) utilissimum, quem excusationum tutelæ & curatorię uocaui: hunc tibi misi. faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinā manifestā, enarrans legitima Græcorum uoce. & si cognouero inepta ea ad transferendum esse: apponam dicendorū narrationi etiā ipsa legū uerba, si necesse erit: ut dicendorum simul & legendorum usum habentes, integritatem indigentibus, & utilitatem præbeamus. Dicendū igitur primum est, quos creari non oporteat. Libertinis pupillis ingenuos tutores uel curatores præfides non dabunt: nisi omnimodo libertinorum penuria secundum locum illi sit. libertinis enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem loco sint, oratio diui Marci iubet. Si autem dabitur: diuus Seuerus, im puberum curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi iuste ratio-

I iij nes

nes reddiderit, rescriptis. Non potest curator esse sponsæ sponfus, ut Senatus dicit. creatus autem talis absoluitur.

II. IDEM. lib. II. excusationum.

† **E**Xcusantur à tutela & curatoria, & qui septuaginta annos cōpleuerūt. excessisse autem oportet septuaginta annos tempore illo, quo creantur, aut quo hæreditatem adiit quis, aut quo conditio, quæ testamento inscripta est, completa est: non infra tempora excusationis. Aetas autem probatur, aut ex natiuitatis scriptura, aut alijs legitimis demonstrationibus. Remittit à tutela uel curatoria & liberorum multitudo. legitimos autem liberos esse oportet omnes, & si non sint in potestate. oportet autem liberos uiuos esse, quando tutores patres dantur. qui enim antea decesserunt, his non connumerantur: neq; rursus nocent, qui postea moriuntur. & hæc ita inquit constitutio diui Seueri. hoc autem uidetur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: conuenit autem & in omni alio. Qui autem in uentre est, & si in multis partibus legum comparatur iam natis: tamē neq; in presenti quæstione, neq; in reliquis ciuilibus muneribus prodest patri. & hoc dictum est in constitutione diui Seueri. Non solū autē filij remissionem tutelæ tribuunt, & filiæ: sed etiam nepotes ex filijs masculis nati masculi & sceminæ. auxiliantur autem tunc, quando patre eorū mortuo, illius locum supplēt auo. quocumq; autem nepotes fuerint ex uno filio, numerantur pro uno filio. hæc autem ex constitutionibus, quæ de liberis loquunt, possunt colligi. nusquā enim facile est inuenire, ubi de filijs loquatur constitutio, sed de liberis. appellatio autem hæc & ad nepotes extenditur. Numerū autē liberorum determinatum constitutionibus esse oportet unicuiq; tunc, cū creantur: non & si post creationem generentur, antequam iura remissionis præbeantur. qui enim post hoc geniti fuerint: non auxiliantur, ut constitutio Seueri & Antonini inquit. Amplius autem & qui habet tres tutelæ, aut tres curatorias, aut cōmixtim tres curatorias & tres tutelæ, & adhuc manētes, hoc est nondum excedentibus ætatem minoribus: hi remittuntur ad tutelam uel ad curatoriam uocati. sed tamen & si curator quis fuerit, nō im puberis, sed furiosi, in numerum curarum & hæc computabitur curatoria. quod sic se habere, docet constitutio Seueri & Antonini. dicit autē hæc & optimus Vlpianus de tribus tutelis.

III. VLPIANVS lib. sing. de officio prætoris tutelari.

† **T**Ria onera tutelarū dant excusationem. tria autem onera sic accipienda sunt: ut non numerus pupillorū plures tutelæ faciat, sed patrimoniorum separatio. & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum patrimonium habent: uel quibusdam tutor, qui-

busdam

busdam curator: unam tutelam suscepisse creditur.

III. MODESTINVS lib. II. excusationum.

* **D**iximus tres tutelas habentes ad quartam non uocari. quæ sitū est igitur, si quis duas habēs tutelas, deinde ad tutelam tertiam uocatus, appellauerit, & adhuc pēdente iudicio appellationis ad quartā tutelam promoueat: utrum à quarta se excusans, mentionem faciat & tertię: an omnino dimittet illam? & inuenio à diuo Seuero & Antonino constitutum: non oportere ad quartam promoueri à tertia appellantem, pendente tertię creationis excusatione: sed illius finem expectari, terminum futurum quartæ creationis. recta ratione. si enim eo ordine, quartam suscipiet quis: eueniet, ut post tertiam existentem, iniusta tertię appellatione apparente, quatuor oneribus grauetur extra leges. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarū aut curatiorum: filius ipse nō ue xabitur. & ita constitutum est à diuo Seuero & Antonino. hoc autem & ē contrario est, quod oportet filios tutelarum remissionem patri dare, & rursus utriusq; communes: id est, unam filij, & duas patris, aut ē conuerso. tunc autem hæc ita se habent, cum onus uni domui, non separatis obtingit. scribit autem eadem hæc & nobis Iulianus Vlpianus.

V. VLP IANVS lib. sing. de officio prætoris tutelaris.

* **T**ria onera in domo una esse sufficit. proinde si pater alicuius, uel filius, uel frater, qui est in eiusdē potestate, tria onera sustineat, quæ ad periculū patris sui spectēt: quia uolūtate eius administrāt, omnibus excusatio à tutela cōpetit: sed si non uoluntate patris administrēt: non prodesse, sæpe rescriptum est.

VI. MODESTINVS lib. II. excusationum.

* **S**i duas habēti tutelas, aliæ duæ simul supinductæ fuerit: uel ordine tertia auxiliabitur ei ad remissionē quartæ, & si imperator fuerit, qui quartam iniunxerit, aut tertiam, & ante quā cognoscat imperatoris mandata, promotus erit ad aliam. si autem ordo nō apparuerit, sed una die duæ creationes proponentur in diuersis chartis: nō qui creatus est, sed qui creauit, eliget, quam oporteat eum suscipere. Grāmatici, sophistæ, rhetores, medici, qui & πεισόδοι uocant: quemadmodū à reliquis muneribus, ita & à tutela, & à cura requiem habent. est autem & numerus rhetorum in unaquaq; ciuitate, qui uacationem munerum habeāt, & hæreses quædam propositæ lege. quod manifestū est ex epistola Antonini Pij, quæ scripta quidem est communitati Asiæ, uniuerso autem orbi conueniens est. cuius capitulum hic subiectum est. Minores quidem ciuitates possunt quinque medicos immunes habere: & tres sophistas, & grammaticos totidem. maiores autem ciuitates

uitates septem, qui curent: quaternos, qui doceant utranq; doctrinam, maximæ autem ciuitates decem medicos, & rhetores quinq; & grammaticos totidem. supra hunc autem numerum ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem numero uti metropoles gentium. secundo autem, quæ habent fora caufarū. tertio autem, reliquas excedere hunc numerum quidem non licet, neq; sententia senatus, neq; alia qua adinuentione: minuere autē licet, quoniam pro ciuilibus muneribus hoc introductum esse aparet. & utiq; non aliter hac immunitate perfruentur: nisi dogmate senatus inscripti fuerint numero concessio, & circa operationem se negligenter non habeant. & quidem philosophos liberari à tutelis, & Paulus scribit ita. * philosophi, oratores, grammatici, qui publice iuuenibus profunt, excusantur à tutelis. † nam & Ulpianus libro quarto de officio proconsulis ita scribit. * Sed & reprobari medicū posse à republica, quāuis semel probatus sit, Imperator noster cū patre Lælio Basso rescripsit. † De philosophis autem eadem cōstitutio diui Pij ita dicit. philosophorum autē non constitutus est numerus: quia rari sunt, qui philosophant. existimo autem, eos, qui diuitijs abundant, uoluntarie pecuniam in utilitates patriæ cōtribuere debere. si autem proprie loqueretur de substantia: iam inde manifestū esset eos non philosophari. est autem imperatoris Commodi constitutionibus inscriptum capitulum ex epistola Antonini Pij, in qua manifestatur, & philosophos habere immunitatem tutelarum. Sunt autem hæc uerba. cōsimiliter autē his omnibus diuus pater meus mox ingrediens principatum, constitutione existentes honores & immunitates firmauit: scribēs philosophos, rhetores, grammaticos, medicos immunes esse non solū à præfecturis gymnasiōrū, & sacerdotij solere: sed & frumenti, uini, & olei emptionis, * (& ius præpositio nis) & neq; iudicare, † (neq; legatos esse) neq; in militia numerari in- † als ista uitos, neq; ad aliquod munus gentile siue familiarum eos cogi. Am q; defūt plius & illud scire oportet, & eum, qui in patria ppria docet, aut medicatur, immunitatē hanc habere. si enī existens Cumanus, in Cæsaria doceat, aut medicetur: apud Cumanos immunitatē non habet. & hoc ita promulgatum est à diuo Seuero & Antonino. ualde tamen disciplinis instructos: & si supra numerum, & in aliena patria moram faciant: esse immunes, Paulus scribit, dicens ita diuum Pium Antoninum iussisse. Romæ philosophantem cum salario, uel sine salario, remissionem habere: promulgatum est, à diuo Seuero & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere, quoniam in regia urbe, quæ & habetur & est communis patria, decenter utiq; utilem seipsum præbens, non minus, quā in propria

ppria patria, immunitate fruatur. Legū uero doctores in aliquo præsidatu docentes, remissionē non habebūt. Romæ autē docentes, & à tutela & cura remittūtur. Vlpianus quoq; libro singulari de officio prætoris tutelarī ita scribit. * Athletæ habent quidē à tutela excusationem, sed si sacris certaminibus coronati sunt. † Gentiū præsidatus, (puta Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ) tribuit immunitatem à tutela, hoc est, quoad in præsidatu sunt. Tutela em̄ nō est reipublicæ munus, nec quo ad impensam. sed ciuile, nec prouinciale uidetur in tutela administrari. Remittuntur à tutela & curatoria duces ciuitatum.

Dat remissionem tutelæ & capitalis inimicitia cōtentio facta aduersus patrem pupillorum: nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor, nisi postquam scriptum est testamentum, capitale certamen eis inuicem constitit: uel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia, propter hoc autem uideatur esse datus tutor, ut supponatur debito & negocijs. & hoc ex epistola imperatoris Seueri ostenditur. Amplius autem absoluitur à tutela, cum quæstionem quis pupillo de statu mouet: cum uidetur hoc non calumnia facere, sed bona fide. & hoc diuus Marcus & Verus promulgauerunt. De rusticis autem, & humilibus, & illiteratis scribit Paulus ita. * Mediocritas, & rusticitas interdū excusationem præbent secundum epistolas diuorū Hadriani & Antonini. Eius, qui se neget literas scire, excusatio accipi non debet: si modo expers non sit negotiorum.

VII. VLP IANVS lib. singulari excusationum.

Paupertas sanè dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare. idq; diuorum fratrum rescripto continetur.

VIII. MODESTINVS lib. II. excusationum.

* **S**ed & milites, qui honeste cōpleuerunt militiæ tempus, remissionem habent tutelarū aduersus omnes priuatos: aduersus autem filios eorum, qui eidem ordini communicauerunt, & omniū, qui olim milites fuerunt: infra annum quidem dimissionis remissionē habent, post annum autem non habent. cōequalitas enim honoris militiæ fortior uidetur priuilegio, quod olim inter milites habuerūt: nisi fortassis alijs habuerit iustas tutelæ excusationes: ut puta numerum annorum, uel aliquid tale, quale & priuatos aduersus omnes excusare consuevit. hæc autem de filijs, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerūt. nepotes enim eorum, qui olim milites fuerunt, in eodem loco cum reliquis priuatis esse creduntur. Qui uero ignominiose dimissi sunt, si miles his habentur, qui nūquam militauerunt: & propter hoc neq; ipsi habent priuilegium, neq; filij eorum. Qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur. Quandoq; autem non complent quidam

K mili-

militiæ tempus, & tamen habent remissionem tutelarum, petinde ut hi, qui compleuerunt, qui enim uicesimum annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui compleuit tempus militiæ. qui autem infra hos annos dimissus est: non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus: quemadmodum & reliquorum, cuiuslibet munerum remissionem habet. Qui enim infra quinque annos à militia solutus est, nullam sibi uindicabit immunitatem. qui autem post quinque annos, unius anni habet immunitatem. qui autem post octo, biennij. qui autem post duodecim, triennij. qui autem post quindecim, quadriennij. qui autem post uiginti, sicut supra diximus, continue absoluetur. Qui autem inter nocturnos custodes, qui sunt Romæ, militauerit: anni solius habet remissionem. ita autem, si honeste scilicet absolutus fuerit (sicut dictum est) uel propter ægritudinem causariam (ut uocant) remissionem acceperit. (est enim & hæc honesta) qui enim ignominiosa potitur remissione, non habet uacationem. Si autem uetus esse creditur non solum legionarius, sed & omnis, qui qualitercunque militauit, licet honeste est & ipse absolutus: filiorum tamen tutor creabitur. etenim legionarius eius, qui inter nocturnos custodes militauit, filiorum tutor fit. Iam uero & militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit: scilicet si pater huius mortuus fuerit, siue etiam hic emancipatus fuerit. similiter & de uniuersis his constitutiones testantur. Scribit autem & Vlpianus ita. * Sed ignominia missi, ab utrobique tutelis excusabuntur: quia ingredi urbem eis non licet. Plane si quis in cohortibus urbanis militauit: licet ante uiginti annos militatur, tamē perpetuam habet à tutelis excusationem. † Quæsitum est autem, utrum unam & semel tutelam accipiat, qui olim fuerunt milites: uel uno tempore non amplius, quam semel: quiescente autem prima tutela, rursus priuilegium recipiant? sed sicut in priuatis, qui quiescerunt, non auxiliantur his, qui habuerunt, nec inter tres adnumerantur: ita & in his, qui olim fuerunt milites, non prodest creatum esse. hoc autem & in curijs est promulgatum, ut ostendit diui Seueri & Antonini constitutio. & nihil differt, qualiter indigeant filij commilitonis tutore uel curatore: utrum emancipati, uel patre mortuo. Primipilarij constitutionibus Imperialibus excusationem habent reliquarum tutelarum: primipilarij autem filiorum tutores erunt. primipilarij autem hi existimantur, qui exercent primipilum. si quis autem non exercens mortuus fuerit: huius filiorum primipilarius tutor non erit.

IX. VLPIANVS lib. singulari excusationum.

* SI tribunus in cohortibus prætorijs permilitauerit: etiā collegarum filiorum tutela excusabit beneficio diui Seueri & Impatoris nostri. Mode.

X. MODESTINVS lib. II. exasationum.

¶ Non solū autem, qui ad caligatas militias, & reliquas primipilarij militauerūt: sed & qui qualitercūq; necessitatis publicæ populi Romani gratia absentes fuerunt: anni habent uacationem post reuersionem. Annus deniq; hic non solum his, qui compleuerūt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur: sed & his, qui qualitercūq; quieuerunt à publica necessitate, & reuersi sunt: & si minus eo tempore, quod constitutum est, consummauerunt. quas deniq; prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negocij gratia abibant: has cum reuersi fuerint confestim recipient, nihil eis auxiliante anno. annus enim ad futuras nouas datur, non ad eas, quæ resumi debent. annus autem continuorum dierum scrutabitur, ex quo quis reuersus est, rectam uiam dirigens uel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus. Et qui in testamento dati sunt tutores, reuient secundū leges administrationem earum possessionum, quæ in alia sunt prouincia, quod ostendit subiecta diui Seueri constitutio. ¶ Diui Seuerus & Antoninus Augusti Valerio. testamento tutor datus, ante præfinitū diem adire præsidem prouinciæ debuit, & postulare, ut ab administratione earum rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris. ¶ Qui primipilum expleuit, si cū tutelam suscepisset, & unius filium, rursus in militares necessitates assumptus erit: deponet sollicitudinem tutelæ. Similiter in locum illius tutoris, quem postea sibi collegam adduxerit, dabitur curator: ut ait constitutio diui Seueri, quam adoptando recte omnibus similibus capitulis curatorem dare licet in locum eorum, qui temporis uacationem recipiunt. Si libertus impubes dabitur à patrono curator filijs suis, uel alius quicūq; minor uiginti quinq; annis: donec quidem impubes fuerit, nec molestabitur: interim autem alter in locum eius creabitur curator. similis est huic & legitimus tutor, si puberem esse contigerit. nam & in eius locum curator interim dabitur. Si quis etiam ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino dimitti à tutela: in locum eius curator interim dabitur. sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Sed & si quis in insaniam inciderit, similis est huic. & ita Vlpianus scribit. ¶ Aduersa q̄q; ualetudo excusat: sed ea, quæ impedimēto est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator noster cū patre rescripsit.

XI. PAVLVS lib. singulari de exasatione tutorum.

ET nō tantum ne incipiant, sed ab accepta etiam excusari debent.

XII. MODESTINVS lib. III. exasationum.

¶ De Vlpianus scribit. ¶ sed in hoc rescripto adiectū est: solere eos uel ad tempus, uel in perpetuū excusari, prout ualetudo est, qua adfici-

K ij tur.

tur. Furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur. † Sunt & alij, qui si iam sint tutores uel curatores: tamē contine de reliquo absoluntur à sollicitudine: puta quia domicilium aliò transfulerunt ex rescripto Imperatoris, scientis quidem tutorem esse eum, transmigrare autem expressim ei concedentis, & horum alterutrum literis significantis.

XIII. IDEM lib. III. excusationum.

† **S**cire etiam oportet, neq; datos tutores, neq; testamentarios pro-uocare necesse habere: ut ostendit constitutio diui Seueri & Antonini. hoc autē obseruari oportet & in datis curatoribus. in paucis enim ualde distant curatores à tutoribus. aduersus deniq; sententias auferentes eis excusationes, licentiam habebunt appellandi. Multa uero obseruare oportet, ut permittantur tutores uel curatores causas remissionis exponere. oportet enim eos etiam constituto legibus tempore ad iudicem accedere. Sunt autē constituta tempora hæc. qui em̄ in ipsa ciuitate est, ubi creatur, uel intra centesimū miliariū à ciuitate: infra quinquaginta dies excusabitur, postea autem nō admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem. & si horum quid non fecerit: erit in eadem causa, in qua esset, si uideretur proprio ipsam periculo negligere: neq; ulla ei uia relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centum miliaria à ciuitate abest: uiginti miliaria habebit numerata in unamq; diem, à qua cognouerit. oportet autē ei manifestari à præsidibus, uel in faciem, uel ad domum. & extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationem. hoc autem conuenit & his, qui in testamento dati sunt: siue tutores fuerint, siue curatores: quos confirmari à magistratibus consuetum est. Aliud etiam inuenimus in diui Marci promulgatione inquisitione dignum. Si enim ei, qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, uel intra centum miliaria, quinquaginta dierum spacium legislator dedit: ei uero, qui ultra centum miliaria habitat, in unamq; diem numerari uiginti miliaria iussit, & extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationem: unde cōtingit, ut si cuius habitatio centum sexaginta miliaribus absit, is octo & triginta dierum spacium dūtaxat habeat: octo quidem, centum sexaginta miliariorum nomine, in unamq; diem uiginti miliarijs numeratis: triginta uero, eo quod ad excusationem faciunt. erit igitur deteriore ordine, qui longius habitat eo, qui intra centum miliaria est, uel in ipsa ciuitate: si utiq; his quidem super quinquaginta dies spacij sunt, illis uero pauciores. Sed & si maxime uerba legis hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud uult. Ita em̄ Serbidijs Scæuola, & Paulus, & Domitius Ulpianus uertices legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc obseruari, ut nunquam alicui

alicui minus detur quinquaginta dierum spacio. tunc autem longius: cum annumeratio dierum, qui in uiam cōputantur, adiectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies. utputa si dixerimus aliquem à quadringentis quadraginta miliarijs habitare. hic enim uia quidem habebit dies uiginti duos, ad excusationem autem alios triginta. Obseruabūt autem hoc temporis spaciū omnes, qui qualitercūq; excusantur à tutela uel cura uel parte eius. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus: non aliter audietur, quā si obseruauerit constitutū tempus: nisi forte alterius alicuius ciuitatis est ciuis. ita uero necesse est custodire constitutum tempus: ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eū, diuus Seuerus & Antoninus ostendant in constitutione, iubentes non detineri eum, qui in locum eius creatus sit, quasi non liceat alium dari in locum existentis tutoris. Sufficit autem intra constitutū tempus excusare se solum. & si em̄ postea uelle desinat, non ei nocebit. Ideoq; si repræsentauerit quis se solum, non permanserit autem postea, ut se excuset: post constitutum tempus exceptione repellatur. & dicit hęc constitutio imperatorum Seueri & Antonini. Si enim quis ppter ægritudinem, uel propter aliam necessitatem (puta maris, uel hyemis, uel incursum latronum, aut aliam quam similem) constituto tempore non poterit uenire: ignoscendum ei est. cuius fidem tamen si sufficit firmare ex ipsa naturali iusticia: est tamē & constitutio imperatorum Seueri & Antonini, hęc dicens. Scire autem oportet, non sufficere si, accedat ad iudicem, sed oportere etiam de specie remissionis testari & si multa habeat iura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare. sin minus: similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quidem, iustam autem remissionis causam non nominauit. Quinquaginta uero dies continui numerantur, incipiendo à tempore cognitionis, quo quis cognouit seipsum datum esse. Oportet autem unam testari ante tribunal, (uel aliter in submemorationibus) potest autem & libellos dare, ut iidem ipsi aiunt Imperatores. Hęc de his, qui obseruare constitutum tempus debent. de his autem, qui non subiecti sunt cōstitutis temporibus agere, scrutemur. qui nō iuste dati sunt tutores, hoc est, à quibus non oportet, aut quos nō oportet, aut quibus nō oportet, aut quo non oportet modo: si neq; confirmantur, neq; administrauerint, sunt immunes. neq; opponet quis eis, quod constituta tempora excusationum non obseruauerint. neq; enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subiectis constitutionibus, quas exempli gratia subiecti, adaptantur autem utiq; omnibus. ♣ Diui Seuerus & Antoninus Augusto Narcisso. Ab auo materno tutor datus, necesse non

habuisti excusari, cum ipso iure non tenearis. & si igitur administratio-
ni te nō immiscuisti, potes esse securus. † Similiter autem, & si cum, qui
non suppositus est iurisdictioni, creabunt magistratus tutorem uel cu-
ratorem: neq; hic necessitatem habet, obseruare cōstituta tempora, ut
puta quia neq; ciuis, neq; incola est.

XIIII. IDEM lib. V. *excusationum.*

Libertū, cū de excusatione tutorū & curatorum tractatur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere. sed & cum de liberis patroni quæsierimus, scire oportet, appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiam, sed & in nepotes ex utroq; latere, & eos, qui deinceps sunt. sed & si ius anulorum aureorum impetrauerit: adhuc custodit libertorum ordinem secundum hæc, quæ rescriptis Marcus Antoninus. Qui propria pecunia emptus, & manumissus est: nequaquā connumeratur reliquis libertis. Si plures liberti fuerint: unus omnium, liberis tutor dabitur, & à tribus tutelis non absoluetur.

XV. IDEM lib. VI. *excusationum.*

Spadonem quoq; creabunt tutorem. nullam enim habet excusationem, ut constitutio ostendit imperatorū Seueri & Antonini. Qui patri promisit se fore tutorem liberorum: excusari ab hac tutela nō potest, & si aliter habet ius excusationis. Scire oportet, nulli dignitatē tribuere excusationē. unde si quis senatorius fuerit: hic tutor erit & eorum, qui inferioris ordinis sunt, quàm senatorum, quemadmodum rescriptis diuus Marcus & Cōmodus. Si autem quis tutor uel curator fuerit non senatoris, uel aliter in dignitate positi: deinde postea fiet senator: continuo absoluetur à sollicitudine. si autem liberi, quorum tutelā aut curam administrabat, erant senatoris: non absoluetur à tutela aut cura. Similiter autem & qui inferioris ordinis est, non excusabitur à tutela uel cura maiorū. Neq; libentarios, neq; calculatores, quos uulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt diuorum constitutiones. Iam autem & Iudæi non Iudæorum tutores erunt, sicut & reliqua administrabunt. cōstitutiones em̄ in ijs solis sine molestia eos esse iubent, per quæ cultus inquinari uidetur. Ratiocinatio ciuitatis neq; in numerum unius tutelæ procedit. Liberti uxorū senatorum unus, & si res eorum disponunt, non absoluuntur tamen à tutelis. hoc em̄ masculorum senatorū libertis solum concessum est. Si ciuitatis magistratus, incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ: hanc non connumerabit alijs tutelis, quemadmodū nec fideiussores tutelæ, sed neq; qui ob honorem tutores conscripti sunt. Qui uestigalia cōduxit à ciuitatibus, nō excusatur à cura. Qui iura multa poterit dice

re, quorum unum quodq; per seipsum satis ualidū non est: an possit excusari, quæsitum est. puta septuaginta quis annorum non est, neq; tres habet tutelas, sed neq; quinq; filios, aut aliquod aliud ius remissionis habet: nimirum duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorum est: aut alia quædam talia dicit, per se ipsa quidem perfectum auxilium nō præbentia, quæ tamen si inuicem coniuncta sint, iusta appareāt. sed uisum est hunc nō excusari. Qui accepit uel habet immunitatem ciuiliū uel publicorū munerum: hic à tutela uel cura non excusabitur. Qui absolutus est à tutela uel cura, omnino non depositionibus *apud acta *als. in sub ad remissionem alterius tutelæ uel curationis utetur, si ea iura remissionis non extiterint. *memoratio* Qui dixerit seipsum ignotum esse patri uel matri pupilli: non propter hoc excusabitur. Quandoq; autem & qui tres habet tutelas uel curas, non habet ius remissionis: puta si quis affectauerit suscipere. iam autem & tutor, qui modici patrimonij factus est, affectasse uidetur. Item Ulpianus scribit. * si quis inter tres tutelas emancipati filij sui tutelam administret: an hoc ei in numerū procedat, scio dubitatum. Inuenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere. † Si quis creabitur tutor existens in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cauere: iusserunt leges & ipsum patrē creari tutorem, ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut ostendit diui Hadriani cōstitutio. * Imperator Hadrianus Bitrasio Pollioni legato Lugdunensi. Claudius Marcus (quamuis filiusfamilias) si idoneus tutor esse uidebitur, pater autē eius idcirco cauere non uult, ut filiū suū tutela eximat, & in hoc artificio perseuerabit: existimo te huic fraudi recte occursurum, ut & filius, & ipse ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur.

XVI. IDEM lib. IIII. responsorum.

Caius testamento suo Nigidium filio suo tutorē dedit, eundemq; usq; ad uicesimū quintum annū curatorem constituit. quæro, cū liceat Nigidio à curatione etiam citra appellationē se excusare: ex qua die tempora, quæ in excusationibus obseruanda diuus Marcus constituit, computanda sunt: utrum ex die aperti testamenti, an ex quo ad nēgocia gerēda uocatur, id est, post decimū quartum annum impletum? Modestinus respondit. excusationē à cura tunc necessariam esse, cū decreto prætoris seu præsidis confirmatus curator fuerit.

XVII. CALLISTRATVS lib. V. edicti monitorij.

Non tantū magnitudo patrimoniorū ineunda est susceprarū tritū tutelarū, eiusq; quæ suscipienda est: sed etiā ætas pupillorū consideranda est. nā si priorū pupillorū ætas prope pubertatē sit, ita ut tantūmodo semestre tempus reliquū fuerit: aut eorū, quorū suscipere tutelā cogitur:

cogitur: non dabitur excusatio. idq; principalibus constitutionibus cauetur. Illiensibus, & propter inclytam nobilitatem ciuitatis, & propter coniunctionē originis Romanæ, iam antiquitus & senatusconsultis, & constitutionibus principum plenissima immunitas tributa est: ut etiam tutelæ excusationem habeant, scilicet eorū pupillorum, qui Illienses non sint, idq; diuus Pius rescripsit. Eos, qui in corporibus sunt (ueluti fabrorum) quosq; immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum extraneorum hominum administrationem habebunt excusationem: nisi si facultates eorū adauctæ fuerint, ut ad cætera quoq; munera publica suscipienda compellantur: idq; principalibus constitutionibus cauetur. Non omnia tamen corpora uel collegia uacationem tutelarum habent, quamuis muneribus municipalibus obstricta non sint, nisi nominatim id priuilegium eis indultum sit. Is, qui ædilitate fungitur, potest tutor dari. nam ædilitas inter eos magistratus habetur, qui priuatis muneribus excusati sunt, secundum diui Marci rescriptum. sanè notum est, quod gerentibus honorem uacationem tutelarum concedi placuit: uacare autem eos, qui tunc primum uocentur ad suscipiendum officium tutelæ. cæterum eos, qui iam se miscuerunt administrationi: nec tempore quidem magistratus uacare. Domini nauium non uidentur haberi inter priuilegiarios, ut tutelis uacent, idq; diuus Traianus rescripsit. Inquilini castrorum à tutelis excusari solent: nisi eorum, qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castris, eademq; conditione sunt.

XVIII. VLP IANVS.

Bello amissi ad tutelæ excusationem profunt. quæsitum est autem, qui sint isti: utrum hi, qui in acie sunt interempti: an uero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsequio forte? melius igitur probabitur eos solos, qui in acie amittuntur, prodesse debere, cuiuscunq; sexus uel ætatis sint. hi enim pro re publica ceciderunt. & in perpetuū per Gloriā uiuere intelliguntur.

XIX. IDEM.

Illud usitatissimum est: ut his, qui in Italia domicilium habent, administratione rerum prouincialium remittatur.

XX. PAVLVVS.

Si pupillum patruus contendat exhæredatum esse, & se hæredem rescriptum: æquum est tutorem pupillo dari, recepta patru excusatione. uel si nolit excusationem petere: remoto eo, à tutela ita litem de hæreditate expedire.

XXI. MARTIANVS.

Propter litem, quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela non

non potest: nisi forte de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuersia sit. Qui se uult excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: alijs uti intra tempora non prohibetur. Licet datus tutor ad uniuersum patrimonium datus est: tamen excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat, nisi in eadem prouincia patrimonium pupilli sit. & ideo illarum rerum dabunt tutores in prouincia præsides eius. Nec senatores ultra centesimum lapidem urbis tutelam gerere coguntur. habenti ergo tutorem tutor datur, sed aliarum rerum, non earundem.

XXII. SCAEVOLA.

Gemetra à tutelis non uacant. hi uero, quibus princeps curam galicuius rei iniunxit, excusantur à tutela, donec curam gerunt.

XXIII. VLPIANVS.

Propter magistratum, quem in municipio quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi. Si in castris merentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem habere respondi.

XXIII. PAPINIANVS.

Nequaquam credendū est, ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria libertas soluta est. nā in toto ferè iure manumissor eiusmodi nihil iuris ut patronus aduersus liberti personā consequitur: excepto, quod in ius uocari iniussu prætoris non debet.

XXV. VLPIANVS.

Excusare se tutor per libellos non poterit.

XXVI. PAVLVS.

Mensores frumentarios habere ius excusationis, apparet ex rescripto diuorum Marci & Commodi, quod rescripserunt præfecto annonæ.

XXVII. MARTIANVS.

Legatarius, qui rogatus est alij omne legatum restituere, si malit se excusare à tutela: legatum propter fideicommissarium consequitur. cui similis est, qui de falso egit, nec obtinuit.

XXVIII. PAPINIANVS.

Tutor petitus ante decreti diem, si aliquod priuilegium quærit: reſte petitionem institutam excludere non poterit. Quæ tutoribus remunerandæ fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab hæredibus extraneis quoque retineri placuit. quod nō habebit locum in persona filij, quem pater impuberi fratri cohæredem & tutorem dedit: cum iudicium patris, ut filius, non ut tutor, promeruit. Tutorem per tempus exulare iussum, excusari non oportet:

L tet:

ter: sed per tempus exiliij curator in locum ipsius debet dari.

XXIX. MARTIANVS.

Planè si in exiliũ datus sit tutor: potest se excusare, modo in perpetuũ datus sit. facilius autem exulis ignorantia, qui tutorem suspectum facere non potuit, ueniam habebit.

XXX. PAPINIANVS.

Iurisperitos, qui tutelam gerere coeperunt, in consilium principum adsumptos, optimi maximiq; principes nostri constituerunt excusandos: quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus finè certi temporis ac loci non haberet. Cum oriundus ex prouincia, Romæ domicilium haberet: eiusdem curator decreto præsidis ac prætoris cõstitutus, rerum administrationem utriusq; suscepit. placuit, eum duas curationes administrare non uideri: quod uidelicet unius duo patrimonialia non uiderentur. Qui priuilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constat: nihilominus iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

XXXI. PAVLVS.

Si is, qui tres tutelam administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est: & prius quàm causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum iam tutelam administrarat, decessit: ubi desijt ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertie tutelæ quarta subroganda. nam ipso iure tutor est, & ante quàm excusetur. Poterit ergo à tutela eius, qui nunc quarto loco inuenitur, excusari. sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoq; tutelæ. nec me mouet, quod dicat aliquis: hoc non exigi, an administraretur tutela. Hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio. cæterum si periculum sustineat cessationis: puro ei imputandã quoq; eam tutelam. Idem enenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelam, tutor datus est. ubi non apertarum tabularum tempus inspicere debet, si quærat, quæ prior delata sit tutela: sed aditæ hæreditatis, uel conditionis existentis. Illa quoq; erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quarta prius detentus sit: qd huius, * (id est quartæ) ex quo iussus est administrare: illius, ex quo datus est, periculũ sustinet. Et eum, qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimaui, quia si deposita illa. Cæterum putarem recte facturum prætorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa & negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. neq; igitur fratres & sorores plurium loco habendi sunt.

sunt: sed neque fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter redigenda est. & ex diuerso * fratrum diuiso patrimonio * aliàs. duæ tutelæ sunt. Non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed diffinitio fratris. cultas rationum conficiendarum, & reddendarum consideranda est.

XXXII. IDEM.

Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. mater filium suum pupillum, uel quiuis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit hæredem, & Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adscripsit. Titius confirmatus, excusauit se à tutela. quæro, an legatum amittat: & si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datusque à prætore tutor excuset se: an æque repellendus sit à legato: & an aliquid intersit, si à patre uel emancipato pupillo, tutor datus sit, uel puberi curator? Respondeo. qui non iure datus uel curator, uel tutor à patre est, confirmatus à prætore excusationis beneficio uti maluit: repellendus est à legato. idque & Scæuolæ nostro placuit. Nam & prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri, quiuis extraneus, qui pupillum hæredem instituit, ei que & in tutore dando prospicere uoluit: quales sunt alumni nostri. Recte ergo placuit eum, qui recusat onus, quod testator reliquit: & ab eo, quod petit, quodque idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo eum, qui onus tutelæ recusauit, repellendum à legato: sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum iniunxit: non quod alioquin daturus esset, etiã sine tutela. Id apparere poterit, si posueris, testamento legatum adscriptum, codicillis uero postea factis tutorem datum. in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem esse uoluerit testator.

XXXIII. IDEM.

Sed hæc nimium scrupulosa sunt, nec admittenda: nisi euidenter pater expresserit, uelle se dare, etiam si tutelam non administrauerit. semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam.

XXXIII. IDEM.

Ex his apparet, non esse his similem eum, quem prætor tutorem dedit, cum posset uti immunitate. hic enim nihil contra iudicium fecit testatoris. nam quem ille non dedit tutorem, eum * uoluisse tutelam administrare filij, dicere non possumus. * al. no. luisse.

XXXV. IDEM.

Quid autem, si se non excusauerit, sed administrare noluerit: contentus, quod ceteri idonei sint? & hic poterit conueniri, si ab illis res seruari non potuit. sed hoc non querendum est, sed contumacia

cia puniēda est eius, qui quodammodo se excusauit. multo magis quis dicere debebit indignum iudicio patris, qui ut suspectus remouus est à tutela.

XXXVI. IDEM lib. VII. *responforū respondit.*

A Micissimos quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere. & ideo ad suscipiendum onus tutelæ etiam honorem legati eos persequi. sed cum proponatur is, de quo quæritur, in testamento legatum meruisse, & item pupillo substitutus: non est uerisimile, tunc demū eum testatorem substituere uoluisse, si & tutelam suscepisset: & ideo eum, de quo quæritur, à legato quidem (si adhuc uiueret pupillus) repellendum fuisse: à substitutione autem non esse summo uendum, cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius ætatis, ut curatores accipere debeat. quæro. si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator à prætore detur: an iure publico uti possit, & nihilominus trium filiorum nomine uacationem postulare? *respondi.* præmium quidem patri, quod propter numerū liberorum ei competit, denegari non oportet. sed cum filio suo curator petatur: contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum sibi putauerit.

XXXVII. SCAEVOLA.

Qui testamento tutor datus fuerat, adito prætore dixit, se tres liberos habere. adiecit præterea, habenti patruum legitimū tutorem, se uiciose tutorem datum. prætor ita decreuit: si legitimū tutorem habenti tutor datus es, nō est tibi necessaria excusatio. quæro. cum nemo patruus impuberi tutor esset: an nihilominus tutor remāserit? *respondi.* secundum ea, quæ proponerentur, quamuis iustas causas excusationis haberet, non tamen esse excusatum propter uicium pronuntiatiōis. Item quæro. si adqueuisset sententiæ: an ob id, quod nō gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? *respondi.* si errore potius (quod se pro iure trium liberorum, quod allegabat, excusatum crediderit) quā malicia ab administratione cessasset: utilem actionem dandam.

XXXVIII. PAVLVS.

Quinquaginta dierum spacium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet. peragēdo enim negotio ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

XXXIX. TRIPHONINVS.

Si cum ipse institueret, ut proferret excusationem, mora contradictionis impeditus est, quo minus decreto liberaretur: excusationem recte probari.

XL. PAVLVS.

Post

Post susceptam tutelam cæcus, aut mutus, aut surdus, aut furiosus, aut uoletudinarius deponere tutelâ potest. Paupertas, quæ operi & oneri tutelæ impar est, solet tribuere uacationem.

XLII. HERMOGENIANVS lib. IIII. *iuris wñτοκωv.*

Administrantes res principum, ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, à tutela, itemq; cura répore administrationis delata, excusantur. idemq; custoditur in his, qui præfecturam annonæ, uel uigilû gerunt. Eorum, qui reipublicæ causâ absunt, comites, qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quæ absentibus, uel profecturis delata est, excusantur. nam susceptam antea non deponunt. Qui corporis, item collegij iure excusantur: à collegarum, filiorumq; eorum tutela non excusantur: exceptis his, quibus hoc specialiter tributû est.

XLII. PAVLVS.

Planè ultra centesimum miliarium ab urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

XLIII. HERMOGENIANVS lib. IIII. *iuris wñτοκωv.*

Libertus senatoris, filiorum eius tutelam administrans, ab alijs tutelis non excusatur.

XLIIII. TRIPHONINVS lib. XII. *disputationum.*

Cum ex oratione diui Marci ingenuus libertino tutor datus, excusari debeat: eandem excusationem competere etiam ei, qui ius anulorum impetrasset, Imperator noster cum diuo Seuerò patre suo rescripfit. ergo si pupillo libertino habenti ius anulorum datus sit ingenuus tutor uel curator: consequens est, ut excusatio eius ob hanc conditionum diuersitatem non debeat accipi. at si ante, quàm pupillus uel puer minor annis uiginti quinque ius anulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit: post impetratum beneficiû de nouo idem tutor curatorûe dari poterit, exemplo eo, quo placuit & rescriptum est: eum, qui tempore, quod intra annû erat, ex quo reipublicæ causâ abesse desierat, excusatus fuit: præterito eo, ipsum suo loco dari posse. Et quamuis libertus, qui senatori patrono procurat, excusationem ab aliorû tutela habeat: iste tamen, qui ius anulorum impetrauit, quia in ordinem ingenuorû transijt, tali excusatione uti non potest.

XLV. IDEM lib. XVI. *disputationum.*

TITIVS FILIIS MEIS, QVOAD REIPUBLICAE CAUSSA NON ABIERIT, TVTOR ESTO. gessit tutelâ ex testamento delatam. deinde reipublicæ causâ abesse cœpit, & desijt. an quasi noua tutela nunc delata excusari debeat, etiam ob absentiam reipublicæ causâ: an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, & est ab eam administrata tutela, non oporteat eum excusari, & si liberos in-

terea suscepit, aut aliam excusationem parauerit: & magis est, ut hæc una tutela sit. ideo nec excusationem ei cōpetere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse. sed si ita scriptum in testamento fuit, TITIVS TVTOR ESTO. CVM REIPUBLICAE CAVSSA ABIERIT, TVTOR NE ESTO. CVM REDIERIT, TVTOR ESTO. quid de excusatione, aut ob absentia reipublicæ caussa, aut aliā, quæ post obuenerit, dici oporteat, uideamus.

Procedit autem & alia quæstio. testamento tutores ex die uel sub conditione dati, an se excusare ante diem conditionem necesse habeant: & in primis, an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est caussas excusationis exercere. Sed uerum est, non ante esse tutorem, quam dies uenerit. nā nec antequā adita sit hæreditas. quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela: & qui excusatus esset aliās, absuturus reipublicæ caussa, reuersus continuo cohæret tutelis ante susceptis, etiam intra annum. sed hic ex ipso testamento defierat esse tutor. & ideo ex secunda tutela excusare se potest. Si à prætore detur curator mente capto, aut muto, siue uentri: excusatur iure liberorū. Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui uel à præfecto urbi, uel à prætore, uel in testamento Romæ concepto, uel in continentibus dati sunt. Si tanta corporis aut mētis ualitudine ab agēdis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidē negocijs sufficiat: necessitati erit succurrendum, ne impossibile ei iniungatur tutelæ munus, quod obiri à liberto non possit, nisi cū incōmodo pupilli, & aduersus utilitatem eius.

XLVI. PAPINIANVS.

Qui in collegijs pistorum sunt, à tutelis excusantur: si modo per se met pistrinum exerceant. sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum sunt. urbici autem pistores à collegarū quoque filiorum tutelis excusantur. Sed & hoc genus excusationis est: si quis se dicat ibi domiciliū non habere, ubi ad tutelam datus est: idēq; imperator Antoninus cum diuo patre significauit.

VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORARI debeat, & de alimentis ei præstandis. Tit. II.

VLPIANVS.

Solet prætor frequentissime adiri, ut constituat, ubi filius uel alantur, uel morentur: non tantum in postumis, necrum omnino in pueris. & solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnūquam à uoluntate patris recedit prætor. Deniq; cum quidā testamento suo cauisset, ut filius apud substitutum educaretur: imperator

tor Seuerus rescripsit, prætorem existimare debere, præsentibus cæteris propinquis liberorum. id enim agere prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspitione alatur partus & educetur. Quamuis autem prætor recusantem apud se educari, non polliceatur se coacturum: attamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum cogere: ut puta libertum, parerem, uel quem alium de adfinibus, cognatisue? & magis est, ut interdum debeat id facere. Certe non male dicitur, si legatarius uel hæres educatione recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere exemplo tutoris testamento dati. quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. cæterum si esset relicturus, etiam si educationem recusaturum sciret: non denegabitur ei actio. & ita diuus Seuerus sapissime statuit.

II. IDEM.

Officio iudicis, qui tutelæ cognoscit, congruit, reputationes tutoris non improbas admittere: ut puta si dicat impendisse in alimenta pupilli uel disciplinas. Modus autem (siquidem prætor arbitratu est) is seruari debet, quæ prætor statuit. Si uero prætor non est aditus: pro modo facultatum pupilli debet arbitrio iudicis æstimari. nec enim permittendum est tutori, tantum reputare, quantum dedit, si plus æquo dederit. Hoc amplius, & si prætor modum alimentis statuit: uerumtamen ultra uires facultatum est, quod decretum est, nec suggestit prætori de statu facultatum: non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia si suggestisset, aut deminuerentur iam decreta, aut non tanta decernerent. Sed si pater statuit alimenta liberis, quos hæres scripsit: ea præstando tutor reputare poterit: nisi forte ultra uires facultatum statuerit: tunc enim imputabit ei, cur non adito prætore desiderarit alimenta minui.

III. IDEM.

Vis alimentorum decernendorum pupillis prætori competit: ut ipse moderetur, quam summam tutores uel curatores ad alimenta pupillis uel adolescentibus præstare debeant. modum autem patrimonij spectare debet, cum alimenta decernit: & debet statuere tam moderate, ut non uniuersum redditum patrimonij in alimenta decernat: sed semper ita, ut aliquid ex redditu supersit. Ante oculos habere debet in decernendo etiam mancipia, quæ pupillis deseruiunt: & mercedes pupillorum, & uestem, & testum pupilli. ætatem etiam contemplari, in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimonijs non cumulus patrimonij, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit, modum alimentis dabit. Sed si non constat, quis modus facultatum sit: inter tutorem & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem: nec temere alimenta decernere, ne in alterutra parte delinquat. prius tamen exigere debet, ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa: & comminari, grauiiores se

res se ei usuras infligere eius, quod supra p̄fessionē apud eum fuerit de-
pr̄hensum. Itē ad institutionē quoq; pupillorū uel adolescentiū, itē
pupillarū, uel earum, quæ infra uicesimum annum constitutæ sunt, so-
let decernere respectu facultatū & ætatis eorū, qui instituuntur. Sed
si egeni sint pupilli: de suo eos alere tutor non compelliť. & si forte post
decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus: deminui de-
bent, quæ decreta sunt: quemadmodum solent augeri, si quid patri-
monio accesserit.

IIII. IULIANVS. lib. XXI. digestorum.

Qui filium h̄redem instituerat, filiæ dotis nomine, cum in fami-
lia nupsisset, ducenta legauerat, nec quidquam pr̄terea: & turo-
rem ei Sempronium dedit. is à cognatis & propinquis pupillæ perdu-
ctus ad magistratus, iussus est alimenta pupillæ & mercedes, ut liberali-
bus artibus institueretur, pupillæ nomine pr̄ceptoribus dare. pubes
factus pupillus, puberi iam factæ sorori suæ ducenta legati causa sol-
uit. quæsitum est, an tutelæ iudicio consequi possit, quod in alimenta
pupillæ & mercedes à tutore ex tutela pr̄stitū sit: respondi. existimo,
& si citra magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, &
liberalibus artibus instituerit (cū hæc aliter ei contingere non possent)
nihil eo nomine tutelæ iudicio pupillo aut substitutis pupilli pr̄stari
debere.

V. VLPIANVS.

Si disceptetur, ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa co-
gnita, id pr̄sidem statuere oportebit. In causæ cognitione uitari
di sunt, qui pudicitia impuberis possunt insidiari.

VI. TRIPHONINVS lib. XI. disputationum.

Si absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem negle-
gentia, & nimia cessatio in administratione tutoris obijciatur, quæ
etiam ex hoc arguatur, quod per absentia eius deserta derelictaq; sint
pupilli negocia: euocatis adfinibus, atq; amicis tutoris, pr̄tor edi-
cto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, uel remouendum
eum, qui dignus tali nota uidebitur, decernet, uel adiungendum cura-
torem: & ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si uero necessa-
ria absentia tutoris & improuisa inciderit, forte quod subito ad cogni-
tionem principalem profectus, nec rei suæ providere, nec consulere pu-
pillo potuerit: & speretur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alie-
um adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: recte constituetur
ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

DE TUTELAE, ET RATIONIBVS DISTRA-
hendis, & utili curationis causa actione. Tit. III.

Vlpia

VLPIANVS.

Donationem, quæ tutor fecit, cum facere nō deberet: item de his, quæ non fecit, rationem reddet hoc iudicio: præstando dolum & culpam, & quantam in suis rebus diligentiam. unde quæritur apud Iulianum libro uicesimo primo digestorum. si tutor pupillo authoritatē ad mor-

tis causa donationem accommodauerit: an tutelæ iudicio teneatur? & ait teneri eum. nam sicuti testamenti factio (inquit) pupillis cōcessa non est: ita ne mortis quidem causa donationes permittendæ sunt.

Sed & si non mortis causa donauerit, tutore autore: idem Iulianus scripsit, plerosq; quidem putare, non ualere donationem. (ut plerumq; ita est) sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor author sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interueniente: ueluti si matri aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit. nam cum bonæ fidei iudicium sit: nemo * fe- * als. non ret (inquit) aut pupillum, aut substitutum eius quærentes, quod tam feret iniunctæ personæ alitæ sunt. quinimò per contrarium putat, posse cū que.

tutore agi tutelæ, si tale officiū prætermiserit. Officio tutoris incūbit, etiā rationes actus sui cōficere, & pupillo reddere. Cæterū si nō fecit, aut si factas nō exhibet: hoc nomine iudicio tutelæ tenebitur. De seruis q; interrogationes, sed & quæstiones habēdas, & hoc officio iudicis euenire placuit. nā diuus Seuerus decreuit, cū neq; inuētaria, neq; rationalia aliast auferuntur: remedio eo uti debere, ut rationes à seruis, qui rē gesserunt, rationalia proferantur. has rationes si mala fide conscriptas esse à seruis dicant tutores: etiam in quæstione serui interrogari poterunt. Præterea si matrem aluit pupilli tutor: putat Labeo, imputare eum posse. sed est uerius, non nisi si per quā egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli. utrunq; igitur concurrere oportet, ut & mater egena sit, & filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit: non eum pupillo imputaturū, Labeo scripsit. nec em̄ tā necessaria est muneratio ista. Si pupillis tutores pater dederit, interq; eos & libertum suum, per quem uoluerit tutelam suam administrari: & tutores certam summam ei statuerint, quia alter se exhibere nō poterat: habendam eius rationem, quod statutum est, Mela existimat. ergo & si ex inquisitione propter rei noticiam fuerit datus tutor, eiq; alimenta statuerint contutores: debet eorum ratio haberi: quia iusta causa est præstandi. sed & si seruis cibaria præstiterit, uel libertis, scilicet rei pupilli necessarijs: dicendum est, reputaturum. idemq; est, & si libertis hominibus: si tamen ratio præstandi iusta intercedat. item sumptus litis tutor reputabit, & uiatia: si ex officio necesse habuit aliquod

M excur-

excurrere uel p̄ficisci. Nunc tractemus, si plures tutelā pupilli admi-
nistrauerint, pro qua quisq; eorū parte conueniendus sit. & si quidem
omnes simul gesserunt tutelam, & omnes soluendo sunt: æquissimum
erit, diuidi actionem inter eos pro portionibus uirilibus exemplo fide-
iussorū. Sed & si non omnes soluendo sint: inter eos, qui soluendo sunt,
diuiditur actio: sed prout quisq; soluendo est, poterunt conueniri. Et si
forte quis ex facto alterius tutoris cōdemnatus præstitit, uel ex com-
muni gestu, nec ei mandatæ sunt actiones: constitutum est à diuo Pio,
& ab Imperatore nostro, & diuo patre eius, utilem actionē tutori ad-
uersus contutorem dandam. Planè si ex dolo communi cōuentus,
præstiterit tutor: neq; mandandæ sunt actiones; neq; utilis actio compe-
tit: quia proprii delicti poenam subiit: quæ res indignum eum fecit, ut à
cæteris quid doli participibus consequeretur. nec enim ulla societas est
malefactorum, uel iusta communicatio damni ex maleficio. Usque
adeo autem ad contutores non uenitur, si soluendo tutores non sint:
ut prius ad magistratus, qui eos dederunt, uel ad fideiussoros uenia-
tur. & ita Imperator noster Vlpio Proculo rescripsit. quod enim Mar-
cellus libro octauo digestorum scripsit, quodq; sæpissime rescriptum
est: quandiu unus ex tutoribus idoneus sit, non posse ad magistra-
tus, qui dederunt, perueniri: sic erit accipiendum, si non cōtutor ob hoc
conueniatur, quod suspectum facere, uel satis exigere noluit. Hanc
actionem etiam in hæredem tutoris competere constat. sed & hære-
di pupilli æque competit, similibusq; personis. Non tantum ante
condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare po-
test tutor, mandari sibi actiones aduersus contutorem, pro quo con-
demnatus est. Rationibus distrahendis actione non solum hi tenen-
tur tutores, qui legitimi fuerunt: sed omnes, qui iure tutores sunt, &
gerunt tutelam. Considerandum est in hac actione, utrum precium
rei tantum duplicetur, an etiam quod pupilli intersit. & magis esse arbi-
tror, in hac actione quod interest non uenire, sed rei tantum æstimatio-
nem. In tutela ex una obligatione duas actiones esse constat. & ideo
siue tutelæ fuerit actum, rationibus distrahendis agi nō potest: siue con-
tra, tutelæ actio (quo ad speciem istam) perempta est. hunc tutorem ta-
men, qui interceptit pecuniam pupillarem: & furti teneri, Papinianus
ait. qui si etiam furti teneatur: hac actione conuentus, furti actione non
liberatur. nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ: ut quis non di-
cat plures esse actiones eiusdē facti, sed plures obligationes. nam & tu-
telæ & furti obligatur. Hanc actionem sciendū est perpetuam esse, &
hæredi similibusq; personis dari ex eo, quod uiuo pupillo caprum est:
sed in hæredem, cæterosq; successores non dabitur, quia poenalis est. Hac

Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio, hoc est finita demum

tutela. II. PAVLVS.

Actione rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. quod si furandi animo fecit: etiam furti tenetur. Vtræque autem actione obligatur, & altera alteram non tollet: sed & cōdictio ex furtiua causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudiciū: quia nihil absit pupillo. Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, & non tota dupli pœna est.

III. POMPONIVS.

Si tutelæ aut negotiorum gestorū agatur, incerto hoc, quantum ab aduersarijs debeat tutori procuratoriū: arbitrato iudicis cauendum est, quod eo nomine eis absit.

IIII. PAVLVS.

Nisi finita tutela sit, tutelæ agi non potest. finitur autem nō solum pūbertate, sed etiam morte tutoris uel pupilli. Filium familias emancipatū, si tutelam administret, etiam directo teneri, Iulianus putat. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur. Cum furiosi curatore non tutelæ, sed negotiorum gestorū actio æque competit, etiam dum negocia gerit: quia non idem in hac actione, quod in tutelæ actione (dum impubes est is, cuius tutela geritur) constitutum est.

V. VLPIANVS.

Si tutor rem sibi depositam à patre pupilli uel commodatam non reddat: non tantum commodati uel depositi, uerum tutelæ quoque tenetur. sed si acceperit pecuniam, ut reddat: plerisque placuit, eam pecuniam depositi uel commodati actione repeti, uel condici posse, quod turpiter accepta sit.

VI. IDEM.

Si filius familias tutelam administauerit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem hoc nomine teneat, queritur: & æquum est, ut eum dūtaxat dolum pater præstet, qui commissus sit ante emancipationem filij.

VII. IDEM.

Si pupillus hæres extiterit ei, cuius tutelam tutor suus gesserat: ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem. Si tutor in hostium potestate peruenerit: (quia finita tutela intelligitur) fideiussores, qui pro eo rem saluā fore sponderint: & si quis existat defensor eius, qui paratus est suscipere iudicium tutelæ: uel si quis curator bonis eius constitutus: recte conuenietur.

VIII. PAPINIANVS.

M ij Quam

Quamuis iure postliminiꝝ tutelam pristinam possit redintegrare.

IX. VLP IANVS.

SI tutor reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus, quod reipublicæ causa aberit: tutelæ iudicio locus est. sed si defuerit reipublicæ causa abesse: consequenter definit & is, qui in locū eius datus est, & tutelæ conueniri poterit. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ ætatis cōstituti reciderit: eum, qui datus sit, tutorem esse desinisse, Neratius ait. quia igitur definit: tutelæ actio erit, etiam ex persona impuberis: quamuis si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentaria cedit. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alio medio tempore ex inquisitione: dicendum est, locum esse tutelæ iudicio existente conditione: quia tutor esse desinit. sed & si quis testamento usq; ad tempus fuerit datus: idem erit dicendū. & generaliter, quod traditum est, pupillum cum tutore suo agere tutelam non posse: hactenus uerum est, si eadem tutela sit. absurdum enim erat à tutore administrationis rationem negotiorum pupilli posci, in qua adhuc perseueraret. in qua autem desijt esse tutor, & iterum cœpit: sic ex pristina administratione tutelam debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam à patre eius accepisset. Quem igitur effectum hæc sententia habeat, uideamus. nam si solus tutor est: utiq; ipse secum non ager. sed uel per specialem curatorem conueniendus est: uel pone eum contutorem habere, qui possit aduersus eum iudicium accipere, ex qua causa cum eo tutelam agi potest. quinimò & si medio tempore soluendo esse desierit: imputabitur contutoribus, cur non egerint cum eo. Si tutori curator sit adiunctus, quamuis suspecto postulato: non cogetur tutelam iudicium tutor suscipere: quia tutor manet. Sed & si fuerit tutor confiscatus: aduersus fiscum dandam esse actionem constat ei, qui loco eius tutor datus sit, uel contutoribus eius. Cæteræ actiones, præter tutelam, aduersus tutorem competunt, & si adhuc tutelam administrat: ueluti furti, damni iniuriæ, condictio.

X. PAVLVS.

Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit. quamuis enim morte tutoris intereat: tamen pupillus cū hærede eius actionem habet: quia sibi soluere debuit.

XI. VLP IANVS

SI filius familias tutelam administrauerit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem, Iulianus ait. & cum pupillus adoleuerit: agendum esse cum eo, eius quidem temporis nomine, quod est ante eman-

reemancipationem, in quantum facere potest: eius uero, quod est post emancipationem, in solidū: cum patre uero, duntaxat de peculio. manere enim aduersus eum etiam post pubertatē de peculio actionem. neq; enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quam tutela fuerit finita.

XII. PAVLVS.

Filius autem tutor, propter hoc suum factum, cum patre agere non potest ante pubertatē: quia nec finita tutela hoc ab eo exigere potest.

XIII. VLP IANVS.

Si tutor post pubertatem pupilli negocia administrauerit: in iudicium tutelæ ueniet id tantum, sine quo administratio tutelæ expediri non potest. si uero post pubertatem pupilli is, qui tutor huius fuerat, fundos eius uendiderit, mancipia & prædia comparauerit: neq; uenditionis eius, neq; emptionis ratio iudicio tutelæ continebitur. & est uerum: ea quæ connexa sunt, uenire in tutelæ actionem. Sed & illud est uerum: si cœperit negocia administrare post tutelam finitam, deuolui iudicium tutelæ in negotiorum gestorū actionem. oportuit enim eum à semetipso tutelam exigere. sed & si quis cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus: dicendum est, negotiorum gestorū eum conueniri posse.

XIII. CAIVS.

Si post pubertatem tempore aliquo (licet breuissimo) intermiserit administrationem tutor, deinde cœperit gerere: sine ulla dubitatione tam tutelæ, q̃ negotiorum gestorū iudicio cū eo agendum est.

XV. VLP IANVS.

Si ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset, quamuis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri. nec immerito: cū unusquisq; doli sui poenā sufferat. quod si conuentus alter, præstitisset: proficiet id, quod præstitit, ei, qui conuentus non est. licet doli mali ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, uel deposita, quibusq; mandatum est.

XVI. IDEM.

Si adhuc cum tutore ex stipulatu agatur, uel cum his, qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit. & pleriq; putant, etiā hanc actionem propter eandem utilitatem differendam. Cum curatore pupilli siue adolescentis agi poterit, & si usq; adhuc cura perseueret.

XVII. IDEM.

Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt in hæc uerba. Cum hoc ipsum quærat, an aliquid tibi à tutoribus uel curatoribus de-

beat: non habet rationem postulatio tua, uolentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari.

XVIII. PAPINIANVS.

Cum tutor negocijs impuberis administratis, pupillū paterna hæreditate abstineat: bonis patris uenditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus cōcedi debeat. & pbat̃ur actionē inter pupillum & creditores patris esse diuidendam: scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem deērit, creditoribus reddatur: quod autem uel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti cōtractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius cōpetet, quā pupillus ad pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur.

XIX. VLPIANVS lib. II. *responsorum respondit.*

Si probatum est nomen debitoris à nouissimo curatore, frustra tutorem de eo conueniri.

XX. PAPINIANVS.

Alterius curatoris hæredem minorē, ut in maiore pecunia condemnatū, in integrum restitui placuit. ea res materiam litis aduersus alterū curatorem instaurandæ non dabit, quasi in minore pecunia cōdemnatum: si non sit eius ætatis actor, cui subueniri debeat. sed æquitate ratione suadente, per utilem actionem ei subueniri, in quātum alter releuatus est, oportet. Non idcirco actio, quæ post uicesimum quintum ætatis annum intra restitutionis tempus aduersus tutorem in minore pecunia tutelæ iudicio condemnatū redditur, inutilis erit: quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. itaq; si non iudicatum à curatoribus factum est: per doli exceptionem curatores consequi poterunt, eam actionem sibi præstari.

XXI. IDEM.

Cum pupillus tutelæ actione contra alterū tutorem tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit: quamuis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris, non tutela reddita, sed nominis precium solutum uidetur.

XXII. PAVLVS.

Defensor tutoris condemnatus non auferet priuilegiū pupilli. neq; enim sponte cum eo pupillus contraxit.

XXIII. IDEM lib. V. *responsorum respondit.*

Conuenio hærede tutoris iudicio tutelæ: curatorem eiusdem, neq; ipso iure liberatū uideri, neq; exceptionem rei iudicatæ ei dandā. idemq; in hæredibus magistratuum obseruandum est.

XXIIII. IDEM.

Postumo tutor datus, non nato postumo, neq; tutelæ, quia nullus pupillus

pupillus est: neq; protutelæ, quia nulla significatio est: neq; negotiorum gestorum iudicio tenetur, quia administrasse negocia eius, qui natus non esset, non uidetur. & ideo utilis in eum actio dabitur.

XXV. HERMOGENIANVS lib. III. *iuris in peritōmōp*

Non solū tutelæ priuilegium datur in bonis tutoris: sed etiā eius, qui pro tutela negociū gessit, uel ex curatione pupilli pupillariæ, furiosi furiosæue debebit, si eo nomine cautum non sit.

DE CONTRARIA TUTELAE ET utili actione. Tit. III.

VLPIANVS.

Contrariā tutelæ actionem prætor proposuit, induxitq; in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoq; sibi obligatum fore ex sua administratione. quanquā enim sine tutoris autoritate pupilli non obligentur, nec in rem suam tutor obligare pupillum possit: attamen receptum est, ut tutori suo pupillus sine tutoris autoritate ciuilitur obligetur, ex administratione scilicet. etem pro uocandi erant tutores, ut promptius de suo aliquid pro pupillis impenderent: dū scirent se recepturos id, quod impendissent. Hæc actio non solum tutori, uerum etiam ei, qui pro tutore negocia gessit, competere debet. Sed & si curator sit, uel pupilli, uel adolescentis, uel furiosi, uel prodigi: dicendum est, etiam his contrarium dandum. idem in curatore quoq; uentris probandū est. quæ sententia Sabini fuit existimantis, cæteris quoq; curatoribus ex iisdem causis dandū contrarium. Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori. cæterū quandiu durat, nondum competit. Sed si pro curatore negocia gessit, uel curam etiam administrauit: locus erit iudicio etiā statim: quia hoc casu in ipsum quoq; statim actio competit. Præterea si tutelæ iudicio conuenietur: reputari potest id, quod in re pupilli impendit. sic erit arbitrii eius: utrum compensare, an petere uelit sumptus. Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non habuit: an & contrario iudicio experiri possit: et utiq; potest. sed si reprobata est hæc reputatio, & adqueuit: nō debet iudex cōtrario iudicio id farcire. An in hoc iudicio non tantum quæ pro pupillo uel in rem eius impensa sunt, ueniant: uerum etiā ea quoq; quæ debebātur aliās tutori (ut puta si quid à patre pupilli debitum fuit) quæritur: & magis puto, cum integra sit actio tutori, non esse in contrarium iudicium deducendū. quid tamē, si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo nō exegit: uideamus, an contrario iudicio

iudicio tutelæ indemnitate consequatur. quod magis probandū est. nam sicuti, quodcunq; aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio consequitur: ita etiam id, quod sibi debetur, consequi debet, uel eius securitatem. ergo & si ex causa, quæ tempore finitur, obligatio aliqua fuit: tutelæ contrarium iudicium esse ei opinor. Hanc actionem dandam placet, & si tutelæ iudicio non agatur. etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non uult, quia nihil ei debetur: imo plus in eum impensum est, quàm ei abest. nec impediendus est tutor contrario agere.

Longe magis dandum est, & si rationibus distrahēdis actio intendatur.

II. IVLIANVS. lib. XXI. *digestorum.*

III. VLPIANVS.

Quid ergo, si plus in eum impendit, quàm est in facultatibus: uidemus, an possit hoc consequi. & Labeo scripsit, posse. sic tamen accipiendū est, si expediat pupillo ita tutelam administrari. cæterum si non expedit: dicendum est, absolui pupillum oportere. neq; enim in hoc administrantur tutelæ, ut mergantur pupilli. iudex igitur, qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. Contrariū iudicium an ad hoc quoq; competat, ut quis à pupillo exigit liberationem, uidendum est. & nemo dixerit, in hoc agere quem contrario posse, ut tutelæ iudicio liberetur: sed tantum de his, quæ ei propter tutelam absunt. consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris: sed uel trientibus, uel his, quæ in regione obseruantur, uel his, quibus mutuatus est, (si necesse habuit mutuare, ut pupillo ex iusta causa prorogaret) uel his, quibus pupillum liberauit, uel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. Planè si forte tutor aliquid pecuniæ debuit scenerari, & aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse usuras consequitur, nec pupillo pensabit. Quare & si in usus suos conuertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem: quam impendit, definit uertisse, & exinde usuras non præstabit. & si ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos uertit: nō uidebitur uertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, ut eius summæ usuras præstet. Usuras utrum tandiu consequetur tutor, quandiu tutor est: an etiam post finitam tutelam: an ex mora tantū, uideamus. & magis est, ut quoad ei reddatur pecunia, consequatur. nec enim debet ei sterilis esse pecunia, si tamen fuit in substantia pupilli, unde consequeretur: dicendum est, non oportere eum usuras à pupillo exigere, quid ergo, si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad prædiorum comparationem: siquidem non postulauit à prætore, ut promatur

matur pecunia, uel hoc minus deponatur: sibi imputet. si uero hoc de siderauit, nec impetrauit: dicendum est, non deperire ei usuras in contrario iudicio. Sufficit tutori bene & diligenter negocia gessisse: & si euentū aduersum habuerit, quod gestum est. Iudicio tutelæ contrario præstatur & id, quod in rem pupilli uel post tutelam uersum est, si negocijs tutelæ tempore gestis connexum probatur: & quod ante impensum est, siue pro tutore negocia gessit, & postea tutor constitutus est, siue uentri erat curator. sed & si non pro tutore negocia gerebat, debet uenire, quod ante impensum est. Deducuntur enim in tutelæ iudicium sumptus, quoscumq; fecerit in rem pupilli: sic tamen, si bona fide fecit. Hanc actionem perpetuam esse palam est: & hæredi, & in hæredem dari: cæterisq; successoribus, ad quos ea res pertinet, & in eos.

III. IULIANVS.

A'Tutela remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela. & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita contrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debet. Nihil enim prohibet suspectum tutorem esse: quamuis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet.

V. VLPPIANVS.

Hæredem tutoris, si eam summam soluerit, in qua obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse, respondendi.

VI. PAVLVS.

Si tutor pro pupillo se obligauit: habet contrariam actionem & antequam soluat.

DE EO, QVI PRO TVTORE, PRO VE
curatore negocia gessit. Tit. V.

VLPPIANVS.

Pro tutelæ actionē necessariò prætor pposuit. nam cum plerunq; incertum sit, utrum quis tutor, an uero quasi tutor, pro tutore administrauerit tutelam: idcirco in utrunq; casum actionem scripsit, ut siue tutor sit, siue nō sit, qui gessit: actione tamē teneatur. solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrū quis tutor fuerit, & sic gesserit: an uero nō fuerit, pro tutore tamē munere functus sit. Pro tutore aut negocia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis: si uel se putet tutorem, siue sciat non esse, fingat tamen. Proinde & si seruus, quasi tutor, egerit: diuus Seuerus scripsit, dandū in dominum utile iudicium. Cum eo, qui pro tutore negocia gessit, etiam ante pubertatem

N agi

agi posse, nulla dubitatio est: quia tutor non est. quare si quis finita tutela, pro tutore negocia impuberis gessit, tenebitur. sed & si prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: æque tenebitur ex eo, quod pro tutore negocia administrauerit: quamuis deuoluatur hic gestus in tutelæ actionem. Si quis quasi tutor negocia gesserit eius, qui iam pubes est, neque tutorem habere potest: pro tutelæ actio cessat. simili modo & si eius, qui nondum natus est. nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius ætas recipiat tutorem. sed erit negotiorum gestorum actio. Si curator impuberi à prætore datus, negocia gesserit: an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quaeritur: & est uerius, cessare hanc actionem: quia officio curatoris functus est. Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus à prætore uel à præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam: uidendum, an pro tutore teneatur. & magis est, ut quamuis cōpulsus gessit, teneri tamen debeat: quia animo tutoris gessit, cū tutor nō esset. at iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. In protutelæ iudicio usuræ quoque ueniunt. sed utrū solummodo in id, quod gessit, tenebitur: an uero in id etiam, quod gerere debuit? & si quidem omnino non attigerit tutelam: non tenebitur. neque enim attingere debuit, qui tutor non erat. quod si quid gessit: uidendum, an etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. & hætenus tenebimur, si alius gesturus fuit. sed si cognito, quod tutor nō fuit, abstinuit administratione: uideamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit, ut ei tutorem peterent. quod uerius est.

II. CELSVS.

Si is, qui pro tutore negocia gerebat, cū tutor esset: rem pupilli uendidit, nec ea usucapta est: petet eam pupillus, quanquam ei cautū est. non enim est eadem huius, quæ tutoris, rerum pupilli administratio.

III. IABOLENVS.

Quæro. an is, qui cū tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negocia pupilli gessit: quasi tutor, an quasi pro tutore* (negocia gessit) teneatur? respondit. nō puto teneri quasi tutore: quia scire quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negocia gerat, quo tutor gerere debet.

* al's de-
sunt. alijs.
nisi quasi, p
tutore nego
cia gessit, te
neatur?

IIII. POMPONIVS.

Qui pro tutore negocia gerit, eandem fidem & diligentiam præstabit, quam tutor præstaret.

V. VLPIANVS.

Ei, qui pro tutore negocia gessit, contrarium iudicium competit.

Quod

QVOD FALSO TVTORE AVTHORE

gestum esse dicetur.

Tit. VI.

VLPIANVS.

Huius edicti æquitas non est ambigua: ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. Verba autem edicti hæc sunt. QVOD EO AVTHORE, QVI TVTOR NON FVIT. Verbis edicti multa defunt. quid enim, si fuerit tutor: is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit: puta furiosus, uel ad aliam regionem datus? Sed Pomponius libro tricesimo scripsit, interdum (quāuis * tutore gestū est) non per * als. non tinere ad hanc partē edicti. quid em̄, si duo tutores, alter falsus, alter uerū tutor, rus auctoritatē accommodauerit: non ne ualebit, quod gestū est? Item hoc edictū, licet singulariter scriptum sit: si tamē plures interuenerint, qui tutores nō erant: locū habere debere, Pomponius libro tricesimo scribit. Idem Pōponius scribit. etiā si pro tutore negocia gerens, auctoritatem accommodauerit: nihilominus hoc edictum locum habere nō nisi forte prætor decreuit, ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est. tunc em̄ ualebit per prætoris tuitionem, non ipso iure.

Ait prætor. SI ID * ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTEGRVM * aliās. au RESTITVTIONEM. scienti non subuenit, merito: quoniam ipse se decipit.

II. PAVLVVS.

Si id (inquit) actor ignorauit. Labeo. Et si dictum sit ei, & ex bona fide non crediderit.

III. VLPIANVS.

Planē si is sit, qui auxilio non indiget: scientia ei non nocet. ut puta si pupillus cum pupillo egit. nam cum nihil actum sit, scientia ei non nocet.

IIII. IDEM.

Interdum tamen, & si scientia nocet: tamen restitutio facienda erit, si a prætore compulsus est ad iudicium accipiendum.

V. PAVLVVS.

Minori uiginti quinque annis succurritur, etiam si scierit.

VI. PAVLVVS.

Pupilli scientia computanda non est, tutoris eius computanda est. utiq; si pupillo cautum sit: melius dicetur, rem suam restitui pupillo debere, quā incertum cautionis euentum exspectari. quod & Iulianus (si aliās circumuentus sit pupillus) respondit.

VII. VLPIANVS.

N ij

No

Nonissime prætor ait. IN EVM, QVI CVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO AVTHOR FACTVS ESSE DICETVR: IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT, IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. Non semper tutor conuenitur, nec sufficit, si sciens author fuit: uerum ita demũ, si dolo malo author fuit. quid enim si compulsus, aut metuens, ne cõpelleretur, autoritatẽ accommodauerit: non ne debet esse excusatus? Quod ait prætor, QVANTI EA RES ERIT: magis puto, non pœnam, sed ueritatem his uerbis contineri.

Pomponius libro tricesimo scripsit, recte etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo.

Si plures sint, qui authores fuerunt: perceptione ab uno facta, & ceteri liberantur, non electione.

VIII. PAVLVS.

ET ideo si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non delegandam in id, quod deest, actionem, Sabinus scribit.

IX. VLPIANVS.

Huius actionis exemplo Pomponius libro tricesimo scribit, dandam actionem aduersus eum, qui dolo malo adhibuit, ut alius authoraretur inscius. Has in factum actiones hæredibus quidem competere, cæterisque successoribus: in eos uero non reddi, Labeo scribit, nec in ipsum post annum: quoniam & factum puniunt, & in dolum concipiuntur, & aduersus eas personas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, noxales erunt.

X. CAIVS.

Si cum falso tutore actum sit, & interea dies actionis exierit, aut res suscipienda sit: omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore uero tutore authore egisset.

XI. VLPIANVS.

Falsus tutor, qui in contrahendo author minori duodecim uel quatuordecim annis fuerit: tenebitur in factum actione propter dolum malum, cuiuscunq; conditionis fuerit, uel sui iuris, uel alieni. Qui enim dolo malo autoritatem accommodauerit: tenebitur hoc edicto. Sed & si quis filiafamilias author factus sit ad cõtrahendũ, tenetur. Idemq; iuris est, si ancillæ quis tutore authore crediderit. nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contraxit: quia aliter cum impubere contracturus non fuisset, q̃ si tutoris autoritas intercessisset.

Julianus tractat libro uicesimo primo digestorum: an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit. & magis probat, patri ignoscendum esse, si filiam suam maius in familiã sponsi perducere uoluerit, affectu enim propensiore magis

magis, quàm dolo id uideri fecisse. Quod si intra duodecimū annum hæc decesserit, cum haberet dotem: putat Iulianus, si dolo malo cōuer-
satus sit is, ad quem dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione
cōdicentem submouere in casibus, in quibus dotem uel in totum, uel
in partem, si constaret matrimonium, fuerat lucraturus.

XII. IDEM.

EX eo, quod interrogatus, tutorem se esse respondisset: nulla eum
actione teneri. Si tamen cum tutor non esset, responso suo in ali-
quam captionem adolescentem induxisset: utilem actionem aduer-
sus eum dandam.

DE FIDEI VSSORIBVS, ET NOMINATORI-
bus, & hæredibus tutorum & curatorum. Tit. VII.

POMPONIVS.

Quamuis hæres tutoris tutor non est: tamen ea, quæ per
defunctū incohata sunt, per hæredem (si legitimæ æta-
tis, & masculus sit) explicari debet: in quibus dolus eius
admitti potest. Quod penes tutorem fuit, hæres quæ
eius reddere debet. quod apud pupillum is reliquerit, si
hæres capit: non quidem crimine caret, sed extra tutelam est, & utili
actione hoc reddere compellitur.

II. VLP IANVS.

Postulare tutorem uidetur, & qui per aliū postulat. item nominare,
& qui per alium hoc idem facit.

III. IDEM.

Etiam fideiussorem & hæredes fideiussoris ad eandem rationem
usurarum reuocandos esse constat, ad quam & tutor reuocatur.

IIII. IDEM.

Cum ostendimus hæredem quoque tutelæ iudicio posse conueni-
ri: uidendum, an etiam proprius eius dolus, uel propria admini-
stratio ueniat in iudicium. & exstat Seruij sententia existimantis, si post
mortem tutoris hæres eius negocia pupilli gerere perseuerauerit: aut
in arca tutoris pupilli pecuniam inuenerit, & consumpserit: uel eam
pecuniam, quam tutor stipulatus fuit, exegerit: tutelæ iudicio eum
teneri suo nomine. Nam cum permittatur aduersus hæredem ex pro-
prio dolo iurari in litem: apparet eū iudicio tutelæ teneri ex dolo pro-
prio. Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. Usuras
quoque eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præstare debet hæres
tutoris. Quantas autem, & cuius temporis usuras præstare debeat, ex
N iij bono

bono & æquo constitui ab iudice oportet. Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt: æquum est, perinde teneri, atq; si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa uidetur affirmatorum: scilicet quia, cum idoneos esse tutores affirmauerint, fideiussorum uicem sustinent.

V. PAVLVVS.

SI cum fideiussoribus tutoris, ex stipulatione rem saluā fore, agatur: Seasdem reputationes habebunt, quas tutor.

VI. PAPINIANVS.

Pupillus contra tutores, eorumq; fideiussores iudicem accepit. iudice defuncto, priusquam ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. Officio cognoscentis conueniet, si tutores soluen-
*a's hæc
defunt.* do sint, & administratio nō dispar* (sed cōmunis fuerit:) portionū uiriliū admittere rationem ex persona tutorum.

VII. IDEM:

SI fideiussores, qui rem saluam fore pupillo cauerant, ut tutorē ad-
 Slescens ante conueniret, petierunt: atq; ideo stipulanti promiserunt, se reddituros, quod ab eo seruari non potuisset: placuit inter eos, qui soluendo essent, actionem residui diuidi, quod onus fideiussorū susceptum uideretur. nam & si mandatu plurium pecunia credatur: æque diuiditur actio. si em̄ quod est datū pro alio, soluitur: cur species actionis æquitatem diuisionis excludat?

VIII. PAVLVVS.

Hæredes eius, qui non iure tutor uel curator datus, administratio-
 ni se non immiscuit: dolum & culpam præstare nō debere. Paulus respōdit. tale iudicium in hæredem tutoris transferri oportere, quāle quidem defunctus suscepit. hoc eō pertinere, ut non excusetur hæres, si dicat se instrumenta tutelaria non inuenisse. Nam cum ex omnibus bonæ fidei iudicijs propter dolum defuncti hæres teneatur: idē putato seruandum in tutelæ actione. sed cōstitutionibus subuentū est ignorantiae hæredum. hoc tamen tunc obseruandum est, cum post mortē tutoris hæres conueniatur: nō si lite contestata tutor decesserit. nam litis contestatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraq; parte, & temporales perpetuantur.

DE MAGISTRATIBVS CONVENIEN-
 dis, & eorum hæredibus. Tit. VIII.

I. VLP IANVS.

N ordinem subsidaria actio non dabitur, sed * in magi- * als. nec
stratus, nec in fideiussorēs eorū. hi enim rem publicā sal- in magi-
uam fore promittunt, non pupilli. proinde nec nomina- stratus.

tores magistratū ex hac causa tenebuntur, sed soli ma-
gistratus. Sed si ordo receperit in se periculū: dici debet,
teneri eos, qui præsentes fuerunt. parui enim refert, nominauerint, uel
fideiusserint, an in se periculum receperint. utilis ergo in eos actio com-
petit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit: nō uidetur
per ordinem electus. Neq; prætor, neq; quis alius, cui tutoris dandi
ius est, hac actione tenebitur. Si præsides prouinciæ renunciare magi-
stratus tantum de facultatibus tutorum uoluit, ut ipse daret: uideamus
an, & quatenus teneatur. & exstat diui Marci rescriptū, quo uoluit eos,
qui præsidi renunciauerint, nō perinde teneri, atq; si ipsi dedissent: sed si
decepissent, gratia forte, aut pecunia, falsa renunciantes. Planē si præ-
ses prouinciæ satis eos exigere iussit: non dubitabimus, teneri eos, etiā
si præses dederit. Si præses prouinciæ, nominibus ab alio acceptis,
ad magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, &
exinde instructus, dederit tutores: an exemplo eorum, qui prætorē in-
struunt, debeant magistratus teneri, quæritur: utiq; enim interest, utrū
ipsi magistratus nomina electa dederint præsidi, an ea, quæ ab alio præ-
ses accepit, inquisierint. & puto, utroq; casu teneri, quatenus dolo uel la-
ta culpa uersati sunt. Non tantum pupilli, sed etiam successores eo-
rum subsidaria agere possunt. Si curatores fuerunt minus idonei
dati: dicendum est, teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorū, uel
nominibus ab eis acceptis, præses dederit. sed & si ad eos remiserit, ut
ipsi darent, uel ut post dationē exigerent satisfactionem: periculum ad
eos pertinebit. Magistratibus imputat, etiā si omnino tutor uel cura-
tor datus non sit. sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. Ideo
dammum, quod impuberes uel adulescentes medio tempore passi sunt,
ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato nō
paruerunt. Sciendū autem est, si magistratus municipales data ope-
ra tutelam distulerint in successores suos: uel satisfactionem data ope-
ra traxerint, quoad successores accipiant: nihil eis prodesse. Diuus
Hadrianus rescripsit, etiam in eum, qui electus esset ad æstimandas tu-
torum satisfactiones, actionem dandam. Si inter magistratus hoc cō-
uenisset, ut alterius tantū periculo tutores darentur: cōuentiones pupil-
lo non præiudicare, diuus Hadrianus rescripsit. conuentione enim duū
uirorum ius publicum mutari non potest. prius enim arbitror conue-
niendum eum, qui hoc suscepit: deinde excussis eius facultatibus, tunc
ueniendū

ueniendum ad collegam: quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam aggrediendum. Si quando desint in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur: officiū est magistratuum, exquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quēq; & nomina præsidiis prouinciæ mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare. Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit: non sufficit. quod si satis exegit, & idoneum exegit: quāuis postea facultatibus lapsi sunt tutores uel fideiussores: nihil est, quod ei, qui dedit, imputetur. Non enim debent magistratus futuros casus, & fortunam pupillo præstare. Sed & si satis non exegit, idoneus tamē tutor eo tempore fuit, quo tutelæ agi potest: sufficit. probatio autem non pupillo incumbit, ut doceat fideiussores soluendo non fuisse, cum acciperentur: sed magistratibus, ut doceant eos soluendo fuisse.

Priuilegium in bonis magistratus pupillus non habet, sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est. Exigere autem cautionem magistratus sic oportet: ut pupilli seruus aut pupillus ipse (si fieri potest, & in præsentiarum est) stipuletur à tutoribus, item fideiussoribus eorū, rem saluā fore pupillo. at si nemo est, qui stipuletur: seruus publicus stipulari debet rem saluam fore, aut certe ipse magistratus. Planē ubi seruus publicus, uel ipse magistratus stipulatur: dicendū est, utilem actionem pupillo dandam. Si filiusfamilias fuerit magistratus, & cauere pupillo non curauerit, aut non idonee cautum sit culpa eius: an, & quatenus in patrem eius actio danda sit, quæritur. Et ait Iulianus, in patrem de peculio dandam: siue uoluntate eius filius decurio factus sit, siue non. Nam & si uoluntate patris magistratum administrauerit: attamen nō oportere patrē ultra, quā de peculio conueniri: quasi rempublicam, saluam fore promittat, qui dat uoluntatem, ut filius decurio creetur.

II. IDEM.

Proponebatur duos tutores à magistratibus municipalibus dados, cautione non exacta: eorumq; alterū inopem decessisse, alterum in solidum cōuentum satis pupillo fecisse. Et quærebatur, an tutor iste aduersus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret à contutore suo satis non esse exactum? Dicebam, cum à tutore satis pupillo factum sit: neq; pupillum ad magistratus redire posse, neq; tutorem: cum nunquam tutor aduersus magistratus habeat actionem. Senatus enim consultum pupillo subuenit: præsertim cum sit, quod tutori imputetur: scilicet quod satis à contutore non exegit, uel suspectum non fecit, si sciuit (uti pponitur) magistratibus eum non ca-

III. IULIANVS.

Quod

Quod si tutor ab hac parte culpa uacet: tamen erit iniquum, aduersus magistratus actionem ei dari.

IIII. VLP IANVS.

Non similiter tenentur hæredes magistratuum, ut ipsi tenentur. sed nec hæres tutoris negligentiae nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculum succedit: hæres ipsius, dolo proxima culpa succedaneus est.

V. IVLIANVS.

Dvo tutores partiti sunt inter se administrationem tutelæ. alter sine hærede decessit. Quæsitum est. utrum in magistratū, qui non curasset, ut caueretur: an in alterū tutorem actio pupilli dari deberet? Respondi. æquius esse, in alterū tutorē dari, quā in magistratum. debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, uniuersa negotia curare: & in ea parte, quam alteri tutori commisisset, similē esse ei, qui ad administrationē quorundā negotiorū pupilli nō accessisset. nam & si aliquam partem negotiorum pupilli administrauerit: teneatur etiam ob rem, quam non gessit, cum gerere deberet.

VI. VLP IANVS.

Quod ad hæredem magistratus pertinet: exstat diui Pij rescriptū, causa cognita debere dari actionem. Nam si magistratus tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret: æquum est, haberi eum loco fideiussoris, ut & hæres eius teneatur. Si uero cauit, & tunc idonei fuerunt, postea uero desierunt: sicut ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & hæres multo iustius. nouissime non aliās ait in hæredem actionem dandam, quā si euidenter magistratus cū minus idoneis fideiussoribus contrahunt.

VII. CELSVS.

In magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas, utrum pro uirili portione actio danda sit: an optio sit eius, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat? Respondi. si dolo fecerunt magistratus, ut minus pupillo caueretur: in quē uult, actio ei in solidum danda est. si nec culpa eorum, neq; dolo malo id factum est: æquius esse existimo, pro portione in quenq; eorum actionem dari, dum pupillo res salua sit.

VIII. MODESTINVS.

Magistratus à curatoribus adulti cautionem exegerunt rem saluam fore. ex his alter sine hærede decessit. quæro, an indemnitate in solidum collega eius præstare debeat? Modestinus respondit. nihil proponi, cur non debeat.

IX. IDEM.

An in magistratus actione data, cum usuris fors exigi debeat: an
O uero

nero usurae peti non possint, quoniam constitutum est, poenarum usuras peti non posse, quaesitum est. Et rescriptum est à diuo Seuero & Antonino, usuras peti posse: quoniam eadem in magistratibus actio datur, quae competit in tutores.

DE REBUS EORVM, QUI SVB TVTELA VEL
cura sunt, sine decreto non alienandis, uel pignori obligandis. Tit. IX.

VLPIANVS

Imperatoris Seueri oratione prohibiti sunt tutores & curatores praedia rustica uel suburbana distrahere. quae oratio in senatu recitata est Tertullo & Clemente consulis, idibus Iunijs. & sunt uerba eius huiusmodi. PRAETEREA, PATRES CONSCRIPTI, INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT: NISI, VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CAETERIS NON POSSIT EXSOLVI: TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QUI PRO SVA RELIGIONE EXISTIMET, QVAE POSSINT ALIENARI, OBLIGARI VE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AUT CREDITOR, QUI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLO ACCEPIT, IVS EXSEQVATVR: NIHIL NOVANDVM CENSEO. Si defunctus, dum uiueret, res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit, ut distraherentur: abstinendum erit uenditione. Non enim utiq; qui ipse uoluerit uendere, idem etiam postea distrahendum putauit. Si minor uiginti quinque annis emerit praedia, ut quoad precium solueretur, essent pignori obligata uenditori: non puto pignus ualere. nam ubi dominium quaesitum est minori: coepit non posse obligari.

II. PAVLVS.

Sed hic uidetur illud mouere, quod cum dominio pignus quaesitum est, & ab initio obligatio inhaesit. Quod si à fisco emerit: nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato uenditore inciderit: imperiali beneficio opus est, ut rescripto pignus confirmetur.

III. VLPIANVS.

Sed si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isq;

Isq; pupillo uel minori traditus sit: an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus fuit emptus? & magis est, ut saluum sit ius pignoris secundum constitutionem Imperatoris nostri, & diui patris eius, ei pupillo, cuius pecunia cōparatus est fundus. Pignori tamen capi, iussu magistratus, uel præsidis, uel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. Sed & in possessionem mitti rerum pupillarum à prætore quis potest: & ius pignoris contrahitur, siue legato rum seruandorum causa, siue damni infecti, & ut procedat, iuberi, & etiā possideri poterit. Hæ enim obligationes siue alienationes locum habent, quando non ex tutoris uel curatoris uoluntate id fit, sed ex magistratum autoritate. Item quæri potest, si fundus à tutore pupillaris petitus sit, nec restituatur: an litis æstimatio oblata alienationem pariat? & magis est, ut pariat. hæc enim alienatio non sponte tutorum fit. Idemq; erit dicendum, & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronuntiatum, tutoresq; restituerunt. Nā & hic ualebit alienatio propter rei iudicatæ autoritatē. Si ius ἐμφτεῦτις (uel ἐμφτεῦτικόν) habeat pupillus: uideamus, an distrahi hoc à tutoribus possit. Et magis est, nō posse: quamuis ius prædij potius sit. Nec ususfructus alienari potest, & si solus fuit ususfructus pupilli. An ergo nec hic non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? & manifestum est restaurari debere. Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usumfructum uel usum alienare, quamuis oratio nihil de usufructu loquatur. Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli uel adolescentis, nec seruitutē remitti. quod & in fundo dotali placuit. Si lapidicinas, uel aliqua metalla pupillus habuerit stypteria, uel cuius alterius materia: uel si cretæ, argenti fo-dinas, uel quid aliud huic simile.

* hæc al's
desunt.

IIII. PAVLVS.

QVod tamen priuatis liceat possidere.

V. VLPIANVS.

M Agis puto ex sententia orationis impediri alienationem. Sed & si salinas habeat pupillus, idem erit dicendum. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat: dicendū puto, nec hunc alienare tutores posse. etenim si quasi pupillaris distractus est, uenditio non ualet. Si pupillo fundus pignoratus sit: an uendere tutores possint? & puto. hunc enim quasi debitoris, hoc est, alienum uendunt. si tamen impetrauerat pupillus uel pater eius, ut iure domini possideret: consequens erit dicere, non posse distrahi, quasi prædium pupillare. Idemq; est, & si fuerit ex causa damni infecti iussus possidere. Si fundus legatus, uel per fideicommissum fuerit relictus Seio, à pupillo hæ-

O ij rede

rede instituto: an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate prætoris? & putem, siquidem rem suā legauit, cessare orationem. sin uero de re pupilli: dicendum erit locum esse orationi, nec in consulo prætoris posse alienari. Si pupillus stipulanti sponderit: an soluere possit sine prætoris auctoritate? & magis est, ne possit. alioquin inuenta erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundum sponderit, successeritq; pupillus in stipulatum: fortius dicetur, sine prætoris auctoritate posse eū reddere. Idemq; & si iure hæreditario alijs successerit, qui erat obligatus. Eadem ratione & si parens fundum uendiderit, uel quis alius, cui pupillus successerit: potest dici, pupillum cætera uenditionis inconsulto prætoris posse perficere. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine prætoris auctoritate non potest. esse enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat. Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit uenditio. neq; enim est eis uia distractionis tributa. & ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit: cuius officio in primis hoc conuenit, excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, uel in numerato, uel in nominibus, quæ conueniri possunt, uel in fructibus conditis, uel etiam in redditu spe atq; obuentionū. item requirat, nū aliæ res sint præter prædia, quæ distrahi possint, ex quorū precio æri alieno satisfieri possit. Si igitur depræhenderit, non posse aliunde exsolui, quā ex prædiorum distractione: tunc permittet distrahi: si modo urgeat creditor, aut usurarum modus carendū ære alieno suadeat. Item prætor æstimare debet, utrum uendere potius, an obligare permittat. nec non illud uigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum scænoris, quā opus sit ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitrat bitur, ne propter æs alienum modicum possessio magna distrahatur. sed si sit alia possessio minor, uel minus utilis pupillo: magis eam iubet at distrahi, quā maiorem & utiliore. In primis igitur, quoties de sideratur ab eo, ut permittat distrahi: requirere debet, qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus uel curatoribus credere: qui nonnunquam lucri sui gratia adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessionem uel obligari. Requirat ergo necessarios pupilli, uel parentes, uel liberos aliquos fideles, uel quem alium, qui noticiam rerum pupillarium habeat: aut si nemo inuenitur, aut suspicatur q̄ sit) pupillarium bonorum t̄aduocatū pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem: an adsentire uenditioni, uel obligationi debeat. Illud quæri potest, si prætor aditus, permiserit distrahi possessionem.

*als. itē q̄ sit) sunt, qui inueniuntur, iubere debet edi rationes. *Itemq; (si opus sit) pupillarium bonorum t̄aduocatū pupillo dare, qui instruere possit prætoris religionem: an adsentire uenditioni, uel obligationi debeat. Illud quæri potest, si prætor aditus, permiserit distrahi possessionem.

sessionem prouincialem: an ualeat, quod fecit: & putem ualere: si modo tutela Romæ agebatur, & hi tutores eam quoque administrationem subierant. Ne tamē titulorēus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare, ut pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere: dareque uia torem, qui ei renunciat, pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio uel obligatio. Si æs alienum non interueniat: tutores tamen allegent, expedire hæc prædia uendi, & alia cōparari, uel certe istis carere: uidendū est, an prætor eis debeat permittere. et magis est, nē possit. Prætori enim non liberū arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat. proinde & si permiserit, ære alieno nō allegato: cōsequenter dicemus, nullam esse uenditionem, nullumque decretum. nō enim passim distrahi iubere prætori tributum est: sed ita demum, si urgeat æs alienum.

Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum esse prætori. Sed uidendum est, utrum in rem, an in personam dabimus ei actionem. Et magis est, ut & in rem detur, non tantum in personam aduersus tutores siue curatores. Communia prædia accipere debemus, si pro indiuiso cōmunia sint. cæterum si pro diuiso cōmunia sint: cessante oratione, decreto locus erit.

VI. IDEM.

Ed si forte alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum: Magis est, ut cesset hæc pars orationis, quæ de diuisione loquitur. nulla enim communio est.

VII. IDEM.

Si pupillorum sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: Si uideamus, an alienatio locum habere possit. & cum prouocatio necessaria sit: puto alienationem impediri. neuter enim poterit prouocare, sed ambo prouocationem exspectant. Item si eosdē tutores habent: multo magis quis impeditā alienationē dicet. Si pupillus dedit res pignori permisso prætoris: nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri. Sed dicendum est, posse creditorem ius suum exsequi. Tutius tamen fecerit, si prius prætorem adierit. Si pater uel parens tutor sit alicui ex liberis: an prætor adeundus sit, si obligare uelit? et magis est, ut debeat. prouocatio tamen esse debet prætor, ad consentiendum patri. Si prætor tutoribus permiserit uendere, illi obligauerint, uel contra: an ualeat, quod actum est? Et mea fert opinio, cum qui aliud fecit, quàm quod à prætore decretum est, nihil egisse. Quid ergo, si prætor ita decreuerit, VENDERE OBLIGARE VE PERMITTO: an possit liberum arbitrium habere, quid faciat? Et magis est, ut possit:

O iij dum

dummodo sciamus, prætorem nō recte partibus suis functum. debuit enim ipse statuere & eligere, utrū magis obligare, an uēdere permittat. Si obligauerit rem tutor sine decreto: quamuis obligatio non ualeat, est tamen exceptioni doli mali locus: sed tunc demum, cum tutor accipiam mutuā pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Intē uidendum est, an & obligare ei rem possit. & dicendum est, si eandē rem accepit, nec grauioribus usuris: ualere obligationem, ut ius prioris creditoris ad sequentem transeat.

VIII. IDEM.

Qui neq; tutores sunt ipso iure, neq; curatores, sed pro tutore negocia gerunt, uel pro curatore: eos non posse distrahere res pupillorum uel adolescentium, nulla dubitatio est. Sed si curator sit furiosus, uel cuius alterius, non adolescentis: uidendum est, utrum iure uetere ualebit uenditio, an hanc orationem admitemus? Et puto, quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiuntur, pertinere. & de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum.

An obligari communia possint, quaeritur? Sed non puto sine decreto obliganda. Nam quod excipit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio, non ut augeatur difficultas communionis.

IX. IDEM.

Quāuis antecessor præsidis decreuisset ea prædia uenundari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris, ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti auctoritatem & fidem tutori commissam depræhendisset successor eius: aestimaturū, quatenus tam callidū cōmentū etiā in exemplū coerceri debeat.

X. IDEM.

Illcite post senatusconsultum pupilli uel adolescentis prædio uendito: si eo nomine apud iudicem tutelæ, uel utilis actionis aestimatio facta est, eaq; soluta: uindicatio prædij ex æquitate inhibebitur.

XI. IDEM.

Si prædia minoris uiginti quinque annis distrahi desiderentur: causa cognita præses prouinciæ debet id permittere. Idem seruari oportet, & si furiosi, uel prodigi, uel cuiuscunq; alterius prædia curatores uelint distrahere.

XII. MARCELLVS.

Non fit contra senatusconsultū, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, ut eius loco succedat.

XIII. PAVLVS.

Si fundus sit sterilis, uel saxosus, uel pestilens: uidendum est, an alienare eum non possit. & imperator Antoninus & diuus pater eius in hac

in hæc uerba rescripserunt. Quod allegastis, infructuosum esse fundū, quē uendere uultis: mouere nos nō potest, cum utiq; pro fructuum mō precium inuenturus sit. Quanquā autem neq; distrahere, neq; obligare tutor pupillare prædium possit: si tamen (ut Papinianus libro quinto responsorum ait) errore lapsus uendiderit, & precium acceptum creditoribus paternis pueri soluerit: quandoq; prædium domino cum fructibus uindicanti doli exceptio non inutiliter opponitur, preciū ac mediū tēporis usuras, quæ creditoribus debentur, nō offerenti: si ex cæteris facultatibus eius æs alienum solui non potuerit. Ego autem notauī. & si solui potuit: si tamen illæ res saluæ erunt, ex quarum precio æri alieno satisfieri potuerat: dicendum esse, adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

XIII. IDEM.

Paulus respondit. & si testamentum patris postea irritum esse appa-
ruerit: tamen tutores pupilli, siue curatores filij nihil contra oratio-
nem diuorum principum fecisse uideri, si secūdum uoluntatem defun-
cti testamento scriptam, prædium rusticum pupillare uendiderunt.

DE CVRATORIBVS FVRIOSO, ET ALIIS,

extra minores, dandis.

Tit. X.

I. VLP IANVS.

Ege duodecim tabularum prodigo interdictur bonorū
suorum administratione, quod moribus quidem ab ini-
tio introductum est. Sed solent hodie prætores uel præsi-
des, si talem hominem inuenerint, qui neq; tempus, nec
finem expensarum habet, sed bona sua dilacerādo & dis-
sipando profundit: curatorem ei dare, exemplo furiosi. & tamdiu erūt
ambo in curatione, quāmdiu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos mo-
res receperit. Quod si euenerit: ipso iure desinunt esse in potestate cura-
torum. Curatio autem eius, cui bonis interdictur, filio negabatur per-
mittenda. sed exstat diui Pij rescriptum, filio potius curationē permit-
tendam in patre furioso, si tam probus sit.

II. CAIVS.

Ed & ijs dabit proconsul curatores, qui rebus suis superesse non pos-
sunt. Nec dubitabit filium quoq; patri curatorem dare.

III. VLP IANVS.

Dum deliberāt hæredes instituti adire, bonis à p̄tore curator dat.

IIII. IDEM.

F. Vriosa matris curatio ad filium pertinet. pietas enim parētibus &
O iij si

si inæqualis est eorum potestas) æqualis debetur.

V. CAIVS.

Curator ex senatusconsulto constituitur, cum clara persona (ueluti senatoris, uel uxoris eius) in ea causa sit, ut eius bona uenire debeant. Nam ut honestius ex bonis eius, quantum potest, creditoribus soluatur: curator constituitur distrahendorum bonorum gratia, uel a prætore, uel in prouincijs a præside.

VI. VLPIANVS.

Obseruare prætorem oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimam, curatorem det: quoniam plerique uel furorem, uel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto, onera ciuilia detrectent.

VII. CAIVS.

Consilio & opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi. Curator dementi datus, decreto interposito, uti satisfacere, non cauit: & tamen quasdam res de bonis eius, legitimo modo alienauit. si hæredes dementis easdem res uindicerent, quas curator alienauit, & exceptio opponeretur, SI NON CURATOR VENDIDERIT: replicatio dari debet, AUT SI SATISDACTIONE INTERPOSITA SECUNDVM DECRETVM VENDIDERIT. Quod si precio accepto curator creditores furiosi dimisit: replicatio doli tutos possessores præstabit. Cum dementis curatorem (quia satis non dederat, & res male administraret) ideo proconsul remouerit a bonis, aliumque loco eius curatorem substituerit: & hic posterior (cum nec ipse satis dedisset) egerit cum remoto negociorum gestorum, posteaque hæredes dementis cum eodem negociorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem utatur: hæredibus replicatio danda erit, AUT SI IS, QUI EGIT, SATIS DEDERAT. Sed an replicatio curatori profutura sit, iudex æstimabit. Nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi uertisset: doli triplicatio obstabit. Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi recte soluatur, uel an unus rem furiosi recte alienare possit: respondi recte solui. Eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, usucapturum: quia solutio, uenditio, traditio, facti magis, quam iuris essent. Ideoque sufficit unius ex curatoribus persona: quia alter intelligitur consentire. denique si præsens sit, & ueter solui, uel uenire, uel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet.

VIII. IDEM.

Bonorum uentris nomine curatorem dari oportet, eumque rem saluam fore uiri boni arbitratu satisfacere proconsul iubet. Sed hoc si sine inquisitione detur. nam si ex inquisitione: cessat satisfactio.

IX. NERATIUS.

Cuius bonis distrahēdis curatores facere senatus permisit, eius bona creditoribus uendere non permisit: quamuis creditores post id beneficium bona uendere mallent. Sicut enim integra re potestas ipsis est, utrum uelint, eligendi: ita cum alterū elegerint, ab altero abstinere debent. Multoq; magis id seruari æquū est, si factus est curator, per quē bona distraherent, & si nondū explicato eo negotio decessit. Nā & tūc ex integro alius curator faciendus est, neq; hæres prioris curatoris onerandus: cū accidere possit, ut negotio uel propter sexus, uel propter ætatis infirmitatem, uel propter dignitatem maiore minoremue, quæ in priore curatore spectata erat, habilis non sit: possint etiam plures hæredes ei existere, neq; per omnes id negotium administrari expediat: aut quidq; dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

X. VLP IANVS.

Iulianus scribit, eos, quibus per prætorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem: quia in bonis nō habeāt, cum eis de minutio sit interdicta. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi tradere poterit, & dominium transferre: rem uero furiosi, si quasi suam tradat, dicendum, ut non trāsferat dominium: quia non quasi furiosi negotium gerens tradidit.

XI. PAVLVS.

Pignus à curatore furiosi datum ualet, si utilitate furiosi exigente id fecit.

XII. MARCELLVS.

Abadgnato, uel alio curatore furiosi, rem furiosi dedicari nō posse constat. Adgnato em̄ furiosi non usq; quaq; competit rerum eius alienatio, sed quatenus negotiorū exigit administratio.

XIII. PAVLVS.

Saepe ad alium è lege duodecim tabularum curatio furiosi aut proddigi pertinet, alij prætor administrationem dat: scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur.

XIII. CAIVS.

Vtrum uxori mente captæ curatorem dari non oportet.

XV. PAVLVS.

Et mulieri, quæ luxuriose uiuit, bonis interdicti potest. In curatores bonis priuilegiū furioso furiosæne seruatur. prodigus etiam & omnes omnino, etiam si in edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur.

XVI. TRIPHONINVS.

Si furioso puberi, quanquā maiori annis uiginti quinq; curatorem pater testamento dederit: eum prætor dare debet, secutus patris uolūtatē

tatem. manet enim ea datio curatoris apud prætorem, ut rescripto diui Marci continetur. His consequens est, ut si prodigo curatorem dederit pater: uoluntatem eius sequi debeat prætor, eumque dare curatorem. Sed utrum omnimodo: an ita, si futurum esset, ut nisi pater aliquid testamentò cauisset, prætor ei bonis interdicturus esset: & maxime, si filios habeat iste prodigus? potuit tamè pater & alias providere nepotibus suis, si eos iussisset hæredes esse, & exhæredasset filium, eique quod sufficeret alimentorum nomine, ab eis certum legasset, addita causa necessitateque iudicii sui. aut si non habuerit in potestate nepotes: quoniam emancipato iam filio nati fuissent: sub conditione eos hæredes instituisset, ut emancipentur à patre prodigo. Sed quid si nec ad hæc consensurus esset prodigus? per omnia iudicium testatoris sequendum est: ne quem pater uero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquod forte suum uicium idoneum putauerit.

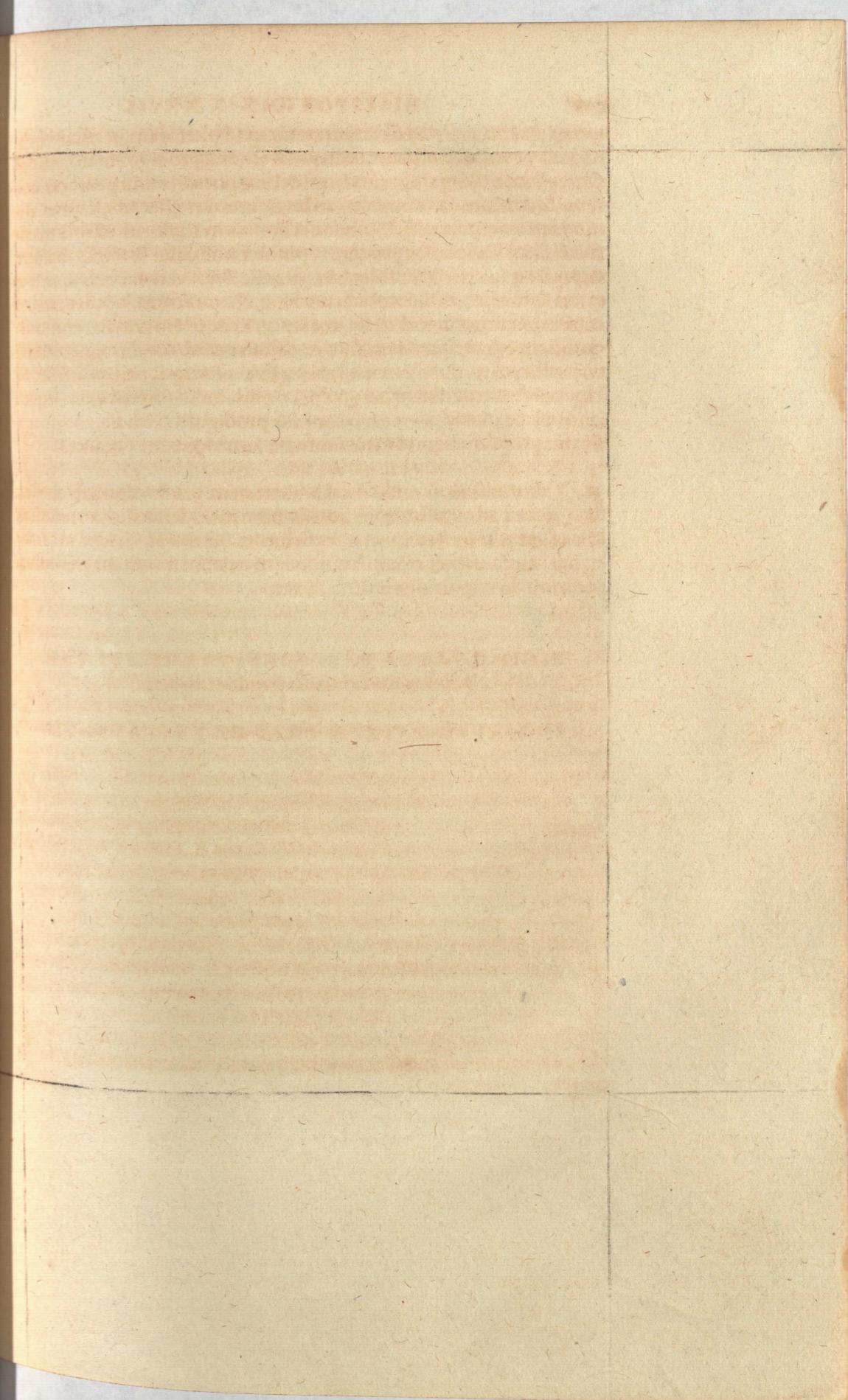
XVII. CAIVS.

Curator furiosi nullo modo libertatem præstare potest: quod et res ex administratione non sit. nam in tradendo ita res furiosi alienat, si ad administrationem negotiorum pertineat. Et ideo nec fiduandandi causa alienet, traditio quidquam ualebit: nisi ex magna utilitate furiosi de cognitione iudicis faciat.

FINIT QVARTA PARS DIGESTORVM SEV PANDectarum, quæ libros octo singulares continet.

SEQUITVR QVINTA PARS DE TESTAMENTIS.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS OCTAVVS.

QVI TESTAMENTVM FACERE POSSINT,
& quemadmodum testamenta fiant. Tit. I.

I. VLP IANVS.

Testamentum est uoluntatis nostræ iusta sententia,
de eo, quod quis post mortem suam fieri uelit.

II. LABEO.

In eo, qui testatur, eius temporis, quo testamen-
tum facit, integritas mentis, non corporis sani-
tas exigenda est.

III. IDEM.

Testamenti factio non priuati, sed publici iuris est.

IIII. CAIVS.

Si quæramus, an ualeat testamentum: in primis animaduertere de-
bemus, an is, qui fecit testamentum, habuerit testamenti factionem.
deinde si habuerit: requiremus, an secundum regulas iuris ciuilis testa-
tus sit.

V. VLP IANVS.

Qua ætate testamentum uel masculi uel foeminæ facere possint,
uideamus. & uerius est, in masculis quidem quartumdecimum
annum spectandū, in foeminis uero duodecimum completum. utrum
autem excessisse debeat quis decimumquartum annum, ut testamen-
tum facere possit: an sufficiat complexisse? propone aliquem calendis
Ianuarijs natus, testamentum ipso natali suo fecisse decimoquarto
anno: an ualeat testamentum? dico ualere. plus arbitror, etiam si pridie
calendarum fecerit post sextam horam noctis: ualere testamentum. Iam
enim cōplexisse uidetur annum quartumdecimū, ut Martiano uidetur.

VI. CAIVS.

Qui in potestate parentis est, testamenti faciendi ius non habet:
adeo, ut quamuis pater ei permittat, nihilomagus tamen iure tes-
tari possit. Surdus & mutus testamentum facere non possunt. sed
si quis post testamentum factum ualetudine, aut quolibet alio casu mutus
aut surdus esse coeperit: ratum nihilominus permanet testamentum.

VII. MARTIANVS.

Si mutus aut surdus, ut liceret sibi testamentum facere, à principe
Simpetrauerit: ualeat eius testamentum.

P Caius

VIII. CAIVS.

EIus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non ualet, quamuis redierit. Si cui aqua & igni interdictū sit: eius nec illud testamentum ualet, quod ante fecit, nec id, quod postea. Bona quoque, quæ tunc habuit, cum damnaretur, publicabuntur: aut si non uideantur lucrosa, creditoribus concedentur. In insulam deportati in eadem causa sunt. Sed relegati in insulā, & quibus terra Italica & sua prouincia interdicatur: testamenti faciendi ius retinēt. Hi uero, qui ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum damnantur: libertatē perdunt, bonaque eorum publicantur. unde apparet, amittere eos testamenti factionem.

IX. VLP IANVS.

Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnat: testamentum eius ualebit.

X. PAVLVS.

Qui manus amisit, testamentum facere potest, quamuis scribere non possit.

XI. VLP IANVS.

Ob fides testari non possunt, nisi eis permittatur.

XII. IUL IANVS.

Lege Cornelia testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, perinde confirmantur: ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestatem non peruenissent: & hæreditas ex his eodem modo ad unum quenque pertinet. Quare seruus hæres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit: & liber & hæres erit, seu uelit, seu nolit: licet minus proprie necessarius hæres dicatur. Nam & filius eius, qui in hostium potestate decessit, inuitus hæreditati obligatur: quamuis suus hæres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit.

XIII. MARTIANVS.

Qui à latronibus capti sunt, cum liberi manent, possunt facere testamentū. Item qui apud externos legatione funguntur, possunt facere testamentum. Si quis in capitali crimine damnatus appellauerit, & medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum, & ita decesserit: ualet eius testamentum.

XIII. PAVLVS.

Qui testamento domini manumissus est, si ignoret dominum decessisse, aditamque esse eius hæreditatem: testamentū facere non potest, licet iam paterfamilias, & sui iuris est. nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

XV. VLP IANVS.

De statu suo dubitantes uel errantes, testamentū facere non possunt. Pom.
ut diuus Pius rescripsit.

XVI. POMPONIVS.

Filiusfamilias, & seruus alienus, & postumus, & surdus testamenti factionē habere dicuntur. licet em̄ testamentū facere non possunt: att̄ ex testamēto sibi uel alijs acquirere possunt. MARCELLVS NOTAT. furiosus quoq; testamēti factionē habet, licet testamentū facere nō possit. ideo autē testamenti factionem habet, quia potest sibi acquirere legatum uel fideicōmissum. nam etiam compotibus mentis personales actiones uel ignorantibus acquiruntur.

XVII. PAVLVS.

In aduersa corporis uale tudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest.

XVIII. VLP IANVS.

Is, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non potest: & si fecerit, ipso iure non ualeat. quod tamen interdictione uetustius habuerit testamentum, hoc ualebit. merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, cum neq; testamenti factionem habeat. Si quis ob carmen famosum damnetur: senatusconsulto expressum est, ut inestabilis sit. ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi testis.

XIX. MODESTINVS.

Si filiusfamilias, aut pupillus, aut seruus tabulas testamenti fecerit, si signauerit: secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filiusfamilias sui iuris, aut pupillus pubes, aut seruus liber factus decesserit: quia nullæ sunt tabulæ testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuit.

XX. VLP IANVS.

Qui testamento hæres instituitur, in eodem testamento testis esse non potest. quod in legatario, & in eo, qui tutor scriptus est, contra habetur. hi enim testes possunt adhiberi, si aliud eos nihil impediat: ut puta si impubes, si in potestate sit testatoris. Potestatis aut uerbum non solum ad liberos, qui sunt in potestate, referendum est: uerum etiam ad eum, quem redemit ab hostibus: quamuis placeat hunc seruū non esse, sed uinculo quodā retineri, donec preciū soluat. Per contrariū quæri potest, an pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit: & Marcellus libro decimo digestorum scripsit, posse. & frater ergo poterit. Quæ autem in testamento diximus super prohibēdis testimonijs eorum, qui in potestate sunt: in omnibus testimonijs accipias, ubi aliquid negocij geritur, per quod acquiratur. Nec furiosus quidē testis adhiberi potest, cum compos mentis non sit, sed si habet intermissionem, eo tempore

P ū

adhi

adhiberi potest. testimonium quoque, quod ante furorem consummauit, ualebit: & bonorum possessio ex eo testamento competet. Eum, qui lege repetundarum damnatus est, ad testamentum adhiberi non posse existimo: quoniam in iudicium testis esse uetatur. Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit: alias autem posse testem esse mulierem, argumento est lex Iulia de adulteriis, quæ adulterij damnatam testem produci, uel dicere testimonium uetat. Seruus quoque merito ad solennia adhiberi non potest: cum iuris ciuilis communionem non habeat in totum, sed ne prætorij quidem edicti. Et ueteres putauerunt eos, qui propter solennia testamenti adhibeantur, durare debere, donec suprema contestatio peragatur. non tamē intelligentiam sermonis exigimus. hoc enim diuus Marcus Didio Iuliano in teste, qui latine loqui non nouerat, rescriptum. nam si uel sensu percipiat quis, cui rei adhibitus sit, sufficere. sed si testes ibi detenti sint inuiti: putant non ualere testamentum.

XXI. IDEM lib. X. ad Sabinum.

Hæredes palam ita, ut exaudiri possint, nuncupandi sint. licebit ergo testanti hæredes uel nuncupare, uel scribere. sed si nuncupat, palam debet. Quid est palam? non utique in publicum, sed ut exaudiri possit. exaudiri autem non ab omnibus, sed à testibus. & si plures fuerint testes adhibiti: sufficit solennem numerum exaudire. Si quid post factum testamentum mutari placuit: omnia ex integro facienda sunt. Quod uero quis obscurius in testamento, uel nuncupat, uel scribit: an post solennia explanari possit, quaeritur? ut puta Stichum legauit, cum plures haberet, nec declarauit, de quo sentiret: item Titio legauit amico, cum multos Titios amicos haberet: & errauerat in nomine, uel prænomine, uel cognomine, cum in corpore non errasset: poterit ne post ea declarare, de quo fenserit? & puto posse. nihil enim nunc dat, sed datum significat. Sed & si notam postea adiecerit legato, uel sua uoce, uel literis, uel summam, uel nomen legatarij, quod non scripserat, uel numerorum qualitatem: an recte fecerit? & puto, etiam qualitatem numerorum posse postea addi. nam & si adiecta non fuisset: utique placeret coniectionem fieri eius, quod reliquit, uel ex uicinis scripturis, uel ex consuetudine patrisfamilias, uel regionis. In testamentis, in quibus testes rogati adesse debent, ut testamentum fiat: alterius rei causa forte rogatos, ad testandum non esse idoneos placet. quod sic accipiendum est: ut licet ad aliam rem sint rogati, uel collecti: si tamen ante certiores tur, ad testamentum se esse adhibitos: posse eos testimonium suum recte perhibere. Vno contextu actionis testari oportet. est autem uno contextu nullum alienum actum testamento intermiscere. quod si aliquid

quid pertinens ad testamentum faciet, testamentum non uiciatur.

XXII. IDEM.

AD testium numerum simul adhiberi possumus ego & pater : & plures, qui fuimus in eiusdem potestate. Conditionem testium tunc inspicere debemus, cum signarent, non mortis tempore. si igitur tunc, cum signarent, tales fuerunt, ut adhiberi possent: nihil nocet, si quid postea eis contigerit. Si ab ipso testatore anulum accepero, & signauiro: testamentum ualet, quasi alieno signauerim. Si signa turbata sunt ab ipso testatore, non uidetur signatum. Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, ueruntamen signauerit: pro eo est, atq; si adhibitus non esset. sed & si (ut multi faciunt) adscripserit se, non tamen signauerit: adhuc idem dicemus. Signum autem utrum anulo tantū impresso adhibemus, an uero & si non anulo, uerum alio quodam impresso: uarie enim homines signant. & magis est, ut tantum anulo quis possit signare: dum tamen habeat *χαρακτηρα*. Posse & nocte signari testamentum, nulla dubitatio est. Signatas tabulas accipi oportet, & si linteo, quo tabulæ inuolutæ sunt, signa impressa fuerint.

XXIII. IDEM.

SI testamentū, quod resignauerit testator, iterum signatum fuerit Septem testium signis: non erit imperfectum, sed utroq; iure ualebit, tam ciuili, quā prætorio.

XXIII. FLORENTINVS.

VNum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest, idq; interdum necessarium est: si forte nauigaturus, & secum ferre, & relinquere iudiciorum suorum testationem uelit.

XXV. IABOLENVS.

SI quis cū testamentū faceret, hæredibus primis nuncupatis, prius quā secundos hæredes exprimeret, obmutuisset: magis cœpisse eum testamentum facere, quā fecisse, Varus digestorū libro primo Seruium respondisse scripsit. itaq; primos hæredes ex eo testamento non futuros. Labeo tunc hoc uerum esse existimat: si constaret, uoluisse plures eum, qui testamentum fecisset, hæredes pronunciare. ego nec Seruium puto aliud sensisse.

XXVI. CAIVS.

Cum lege quis intestabilis esse iubetur, eò pertinet, ne eius testimonium recipiatur: & eo amplius (ut quidam putant) ne ipsi dicatur testimonium.

XXVII. CELSVS.

Domitius Labeo Celso suo S. Quæro, an testium numero habendus sit is, qui cum rogatus est ad testamentū scribendum, idem

quoq; cū tabulas scripſisset, ſignauerit? Iuuentius Celfus Labeoni ſuo S. Aut nō intelligo, quid ſit, de quo me conſulis: aut ualde ſtulta eſt cōſultatio tua. plus em̄, q̄ ridiculum eſt, dubitare: an aliquis iure teſtis adhibitus ſit, quoniam idem & tabulas teſtamenti ſcripſerit.

XXVIII. MODESTINVS.

Seruus, licet alienus, iuſſu teſtatoris teſtamentum ſcribere non prohibetur.

XXIX. PAVLVS lib. V. reſponſorum reſpondit.

Ex ea ſcriptura, quæ ad teſtamentum faciendum parabatur: ſi nullo iure teſtamentum perfectum eſſet: nec ea, quæ fidei commiſſorū uerba haberēt, peti poſſe. **IDEM** reſpondit. ex his uerbis, ταύτην τε διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρία ἐπὶ πάσης ἐξουσίας, quæ ſcripturæ pater familias addidit: uideri eū uoluiſſe, omnimodo ualere ea, quæ reliquit, etiam ſi inteſtatus deceſſiſſet.

XXX. IDEM.

Singulos teſtes, qui in teſtamento adhibētur, proprio chirographo adnotare conuenit, quis, & cuius teſtamentum ſignauerit.

XXXI. IDEM.

Eius bona, qui ſe imperatorem facturum hæredem eſſe iactauerit, à fiſco occupari non poſſunt.

DE LIBERIS ET POSTVMIS HAEREDIBVS
inſtituendis, uel exhæredandis, uel præteritis. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Vid ſit nominatim exhæredare, uideamus. nomē, & pro nomen, & cognomen eius dicendum eſt. an ſufficit uel unum ex his: & conſtat ſufficere.

II. IDEM.

Nominatim exhæredatus filius & ita uidetur, FILIVS MEVS EXHAERES ESTO, & ſi nec nomen eius expreſſum ſit: ſi modo unus ſit. Nam ſi plures ſint filij: benigna interpretatiōe potius à plerique reſpondetur, nullum exhæredatum eſſe.

III. IDEM.

Et ſi pepercerit filium dicere, ex ſeĩa autem natū dixerit: recte exhæredat. Et ſi cum conuicio dixerit, NON NOMINANDVS, uel NON FILIVS MEVS, LATRO, GLADIATOR: magis eſt, ut recte exhæredatus ſit. ſed & ſi ex adulterio natū dixerit. Pure autem filium exhæredari Iulianus putat. qua ſententia utimur. Filius inter medias quoq; hæredum inſtitutiones recte exhæredatur, & erit à toto gradu

ſubmo

submotus: nisi forte ab unius persona cum testator exhæredauerit. Nā si hoc fecit: uiciosa erit exhæredatio, quemadmodū si ita eum exhæredauerit: QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, FILIVS EXHAERES ESTO. Nā (ut Iulianus scribit) huiusmodi exhæredatio uiciosa est: quoniā post aditam hæreditatē uoluit eū submoueri, quod est impossibile. Ante hæredis institutionem exhæredatus, ab omnibus gradibus submotus est. Sed etiā inter duos gradus exhæredatus, ab utroq; remōtus est, secūdum Scæuolæ sententiā, quam puto ueram. In eo, qui immiscuit duos gradus, exhæredationem ualere, Martianus recte putat: ueluti PRIMVS HAERES ESTO EX SEMISSE. SI PRIMVS HAERES NON ERIT, SECVNDVS HAERES ESTO. TERTIVS EX ALIA SEMISSE HAERES ESTO, ET FILIVS EXHAERES ESTO. SI TERTIVS HAERES NON ERIT. QVARTVS HAERES ESTO. Nā ab utroq; gradu submotus est. Si ita testatus sit paterfamilias, ut à primo quidē gradu filiū præteriret, à secundo solo exhæredaret: Sabinus, & Cassius, & Iulianus putant, perēpto primo gradu, testamentū ab eo gradu exordiū capere, unde filius exhæredatus est. quæ sententia comprobata est.

III. IDEM.

Placet omnem masculum posse postumum hæredem scribere: siue iam maritus sit, siue nondum uxorem duxerit. Nam & maritus repudiare uxorem potest: & qui non duxit uxorem, postea maritus effici potest. nam & cum maritus postumū hæredem scribit: nō utiq; is solus postumus scriptus uidetur, qui ex ea, quā habet uxore, ei natus est, uel qui tunc in utero est: uerum is quoq; qui ex quacunq; uxore nascatur.

V. IABOLENVS.

Ideoq; qui postumum hæredem instituit, si post testamentum factum mutauit matrimonium: is institutus uidetur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

VI. VLPIANVS.

Sed est quæsitū, an is, qui generare facile non possit, postumum hæredem possit facere: & scribunt Cassius & Iabolenus, posse. nam & uxore ducere, & adoprare potest. Spadonem quoq; posse postumum hæredem scribere, & Labeo, & Cassius scribunt: quoniam nec ætas, nec sterilitas ei rei impedimēto est. Sed si castratus sit: Iulianus Proculi opinionem secutus, non putat, postumum hæredem posse instituere. quo iure utimur. Hermaphroditus planē, si in eo uirilia præualebunt, postumum hæredem instituere poterit.

VII. PAVLVS.

Si filius eius, qui in potestate est, præteritus sit, & uiuo patre decedat: testamentū non ualet, nec superius rumpetur, & eo iure utimur.

Pompo

VIII. POMPONIVS.

SI à primo hærede instituto filium exhæredauero, à secundo autem substituto non exhæredauero: & dum id pendet, an prior aditus sit, filius decesserit: secundum Iuliani sententiam, qua utimur, non erit secundus hæres: quasi ab initio inutiliter institutus, cum ab eo filius exhæredatus non sit. sed & si in postumo filio idem acciderit, ut natus uiuo patre, à quo exhæredatus sit, moriatur: eadem dicenda erunt de substituto: quoniã cum filius natus est, loco eius est, qui superstes est.

IX. PAVLVS.

SI quis postumos, quos per ætatem, aut ualitudinem habere forte non potest, hæres instituit: superius testamentum rumpit: quod natura magis in homine, & generandi consuetudo spectanda est, quàm temporale uicium, aut ualitudo, propter quam abdicatur homo à generandi facultate. Sed si ex ea, quæ alij nupta sit, postumum quis hæredem instituerit: ipso iure non ualet: quod turpis sit institutio. Si filium exhæredauero, nepotemq; ex eo præteriero, & alium hæredem instituerero, & superuixerit filius post mortem meam: licet ante aditam hæreditatem decesserit: non tamen nepotem ruptum testamenti, Iulianus, & Pomponius, & Marcellus aiunt. Diuersumq; est, si in hostium potestate filius sit, & decesserit in eodẽ statu. rumpit em̃ his casibus nepos testamentũ: quod moriente auo filius pependerit, nec absisum testamentũ (ut superiore casu) fuerit. Sed & si hæres institutus omiserit hæreditatẽ, erit legitimus hæres: quoniam hæc uerba, **S I INTESTATVS MORITVR**, ad id tempus referuntur, quo testamentũ destituitur, nõ quo moritur. Sed si ex ea, quã nefas sit ducere, postumum hæredem instituerero: non putat rumpi testamentum Pomponius. Sed si per adoptionẽ sororem factam habeam: potero postumum ex ea hæredem instituere: quia adoptione soluta, possum eam postea uxorem ducere.

X. POMPONIVS.

Commodissime is, qui nondum natus est, ita hæres instituitur: **S IUE VIVO ME, S IUE MORTVO NATVS FVERIT, HÆRES ESTO**. aut etiam pure, neutrius temporis habita mentione. si alteruter casus omissus fuerit: eo casu, quo omissus est, natus rumpit testamentum: quia ne sub conditione quidem scriptus hæres intelligitur, qui in hunc casum nascitur, qui non est testamento adpræhensus.

XI. PAVLVS.

IN suis hæredibus euidentius apparet, continuationem dominiẽ eõ rem perducere, ut nulla uideatur hæreditas fuisse: quasi olim hi domini essent, qui etiam uiuo patre quodammodo domini existimabantur.

tur. unde etiam filius familias appellatur, sicut pater familias: sola nota hac adiecta, per quā distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. itaq; post mortem patris non hæreditatem percipere uidentur, sed magis liberam bonorum administrationem consequi. hac ex causa, licet nō sint hæredes instituti, tamen domini sunt. nec obstat, quod liceat eos exhæredare, quos & occidere licebat.

XII. VLP IANVS.

Quod dicitur, filium natum rumpere testamentum: natum accipe, & si ex secto uentre editus sit. nam & hic rumpit testamentū, scilicet si nascatur in potestate. Quid tamen, si non integrum animal editum sit, cum spiritu tamen? an adhuc testamentum rumpat? & hoc etiam rumpit.

XIII. IVLIANVS.

Si ita scriptum sit, SI MIHI FILIVS NATVS FVERIT, EX BESSE SHAERES ESTO: EX RELIQA PARTE VXOR MEA HAERES ESTO. SI VERO MIHI FILIA NATA FVERIT, EX TRIENTE HAERES ESTO: EX RELIQA PARTE VXOR HAERES ESTO: & filius & filia nati essent: dicendum est, assem distribuendum in septem partes: ut ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat. Ita enim secundum uoluntatem testantis filius altero tanto amplius habebit, quā uxor: item uxor altero tanto amplius habebit, quā filia. Licet enim subtili iuris regulæ conueniat, ruptum fieri testamentum: at tamen cū & utroq; nato testator uoluerit uxore aliquid habere: ideo ad huiusmodi sententiā, humanitate suggerēte, decursus est. quod etiā Iuuentio Celso apertissime placuit. Regula est iuris ciuilis, qua cōstitutū est: hæreditatē seruo adimi non posse, propter quā liber & hæres esse iussus sit. itaq; & quous dominus ademerit eodē testamēto libertatē: nihilominus & libertatē & hæreditatē habebit. Testamentum, quod hoc modo scribitur, TITIVS POST MORTEM FILII MEI HAERES ESTO, FILIVS EXHAERES ESTO, nullius momenti est: quia filius post mortem suam exhæredatus est. Quare & contra tabulas paternorum libertorum huiusmodi filius bonorum possessionē accipere poterit.

XIII. AFRICANVS.

Si postumus à primo gradu exhæredatus, à secundo præteritus sit: quamuis eo tēpore nascatur, quo ad hæredes primo gradu scriptos pertineat hæreditas: secundum tamen gradum uiciari placet ad hoc, ut prætermittentibus institutis, ipse hæres existat. imò & si defuncto eo hæredes instituti omiserint hæreditatem: non posse substitutos adire. Itaq; & si à primo gradu exhæredatus, à secundo præteritus, à tertio exhæredatus sit, & uiuentibus primis & deliberantibus decedat: quæri solet,

solet, omittentibus primis aditionem, utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sunt, an potius ad legitimos hæredes pertineat hæreditas: quo & ipso casu rectius existimari putauit, ad legitimos eam pertinere. nam & cum duobus hæredibus institutis, & in singulorum locum facta substitutione, à primis exhæredatus postumus, à secundis præteritus fuerit: si alter ex institutis omiserit: quamuis postumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti. Quod uulgo dicitur, eum gradum, à quo filius præteritus sit, non ualere: non usque quaque uerum esse. nam si primo gradu hæres institutus sit filius: non debere eum à substitutis ex hæredari. Ideoque si filio & Titio hæredibus institutis, Titius & Mæuius substitutus sit: omittente Titio hæreditatem, Mæuium eam adire posse, quamuis filius ex secundo gradu exhæredatus non sit. Si quis ita scripserit, ILLE, QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHÆRES ESTO: hanc exhæredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus. non enim uideri quasi filium exhæredatum esse: quandoquidem elogium pater, cum filium exhæredare proposuisset, adiecerit, propter quam eum causam exhæredaret: probeturque patrem circa causam exhæredationis errasse.

XV. VLPIANVS.

Idem est, & si ita dixerit, ILLE ILLIVS FILIVS EXHÆRES ESTO, patrem ei adulterum per errorem adsignans.

XVI. AFRICANVS.

Si filius hæres institutus sit, omisso postumo, filioque substitutus nepos ex eo sit: si interim moriatur filius, postumo non nato: nepotem tam patri, quam auo suum hæredem futurum. quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit: tunc quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento hæredem fore: ipse filius intestato patri hæres existet. Sicut euenire solet, cum sub ea conditione, quæ in ipsius potestate erit, filius hæres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

XVII. FLORENTINVS.

Filius etiam hoc modo exhæredantur, FILIVS EXHÆRES SIT. FILIVS EXHÆRES ERIT.

XVIII. VLPIANVS.

Multi non notæ causa exhæredant filios, nec ut eis obsint: sed ut eis consulant (ut puta impuberibus) eisque fideicommissam hæreditatem dant.

XIX. PAVLVS.

Cum quidam filiam ex affe hæredem scripserit, filioque, quem in potestate habebat, decem legasset, & adiecisset, IN CAETERA parte

PARTE EXHAERES MIHI ERIT: & quæreretur, an recte exhæredatus uideretur: Scæuola respondebat, non uideri: & in disputando adijciebat, ideo non ualere, quoniam nec fundi exhæres esse iussus, recte exhæredaretur: aliamq; causam esse institutionis, quæ benigne acciperetur, exhæredationes autem non esse adiuuandas.

XX. MODESTINVS.

SVb conditione filius hæres institutus, si pendente conditione adrogandum se dederit, necessarius hæres non erit.

XXI. POMPONIVS.

SI filium nominatim exhæredauero, & cum postea hæredem instituero, hæres erit.

XXII. TERENCEIVS CLEMENS.

CVm postumus sub cōditione instituitur, si prius, quàm nascatur, cōditio exstiterit: non rumpitur testamentū postumi agnatione.

XXIII. PAPINIANVS.

Filio, quem pater post emancipationem à se factam iterum adrogauit, exhæredationem ante scriptam nocere dixi. nam in omni fere iure sic obseruari conuenit, ut ueri patris adoptiuus filius nunquam intelligatur: ne imagine naturæ ueritas adumbretur: uidelicet, quod non translatus, sed redditus uideretur. nec multum puto, referre (quod ad propositum attinet) quod loco nepotis filium exhæredatum pater adrogauit. Si Titius hæres institutus loco nepotis adoptetur: defuncto postea filio, qui pater uidebatur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo, qui hæres inuenitur.

XXIII. PAVLVS.

POstuma sub conditione hæres instituta, si pendente cōditione, uiuo patre, nascatur: rumpit testamentum.

XXV. IDEM.

Titus testamento hæredem instituit, & filium habens, sic exhæredationem posuit: CAETERI OMNES FILII FILIAE QVE MEAE EXHAEREDES SVNTO. Paulus respondit. filium recte exhæredatū uideri. Postea cōsultus, an uideretur exhæredatus, quæ pater putasset decessisse: respondit. filios & filias nominatim exhæredatos proponi: de errore autem patris, qui intercessisse proponeretur, apud iudicem agi oportere. Lucius Titius cum suprema sua ordinaret in ciuitate, & haberet neptem ex filia prægnantem ruri agentem: scripsit id, quod in utero haberet, ex parte hæredem. quæro. cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in ciuitate, hora diei sexta, albescente cælo, ruri sit enixa Mæuia masculum: an institutio hæredis ualeat, cum quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset par-

tus: PAVLVS. uerba quidem testamenti ad eum pronepotem directa uideri, qui post testamentum factum nasceretur: sed si (ut proponitur) eadem die, qua testamentum factum est, neptis testatoris ante, quam testamentum scriberetur, enixa esset: licet ignorante testatore, tamen institutionem iure factam uideri respondi.

XXVI. IDEM.

Filius familias miles similiter, ut paganus, nominatim à patre aut hæres scribi, aut exhæreditari debet: iam sublato edicto diui Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exhæredaret.

XXVII. IDEM.

Postumum ex qualibet uidua natum sibi filium hæredē instituere potest.

XXVIII. TRIPHONINVS.

Filius à patre, cuius in potestate est, sub conditione, quæ non est in ipsius potestate, hæres institutus, & in defectum conditionis exhæredatus, decessit: pendente etiam tum conditione, tam institutionis, quam exhæredationis. dixi, eum hæredem ab intestato mortuum esse: quia dum uixit, neque ex testamento hæres, neque exhæredatus fuit. hæredem autem scripto ex parte filio, cohæres post mortem filij institui potest.

Filius familias miles de castrensi peculio fecit testamentum, habens filium in eiusdem potestate. cum militare defisset, patre eodemque antea defuncto: quæsitum est, an rumpetur eius testamentum? Non quidem adoptauit, nec hodie ei natus est filius, nec priore subducto de potestate suo hæredem, ulterior successit in proximum locum: sed tamen in potestate sua habere coepit, quem non habebat simulque pater familias factus est, & filius sub eius recidit potestate. ergo rumpetur testamentum. sed si hæres sit institutus, uel exhæredatus iste eius filius, non rumpetur: quia nullo circa eum nouo facto, sed ordine quodam naturali natus est potestatem. Si quis ex certa uxore natum scribit hæredem, in periculum rumpendi testamentum deducit, ex alia susceptis liberis.

Si quis eo tempore, quo nondum eius uxor esse posset, testator natus ex ea scripsit hæredem: an postea contracto licito matrimonio natus, hæres ex testamento esse possit, quæritur: ueluti si scribas hodie hæredem, qui tibi ex Titia natus erit, quando Titia uel ancilla, uel minor annis uiginti quinque est, cuius pater tuus tutelam administrauit, aut tu tor tu ipse fuisti: posteaque uxor tibi iusta fuerit, uel libertatem adeptam, uel à tempore annorum uiginti quinque, & utilis anni, & rationum allegatione: an natus hæres esse possit? nemo certe dubitabit: ex Titia, quæ tunc propter tenorem ætatis uxor dici non potuit, quando testamentum fiebat: natum, postea ea uxore ducta, hæredem esse posse. Et generaliter, nato post testamentum hæredem scripto, aditus est ad hæreditatem:

tem: in qualicunq; statu testamenti faciendi tempore fuit, quæ postea testatori ciuilitè nupta est. Quid autem, si filium post testamentum natum ex bese, filiam autem post testamentum natam ex triente scripsit hæredem, nec ullum cohæredem dedit, nec substituit inuicem, nec alium: unus natus solus ex testamento sit hæres.

XXIX. SCAEVOLA.

Gallus sic posse institui postumos nepotes induxit. SI FILIVS MEVS, VIVO ME, MORIETVR: TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVAE NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS, QVIBVS FILIVS MEVS MORERETVR, NATVS NATA ERIT: HAEREDES SVNTO. Quidam rectè admittendum credunt, etiam si non exprimat de morte filij, sed simpliciter instituat: ut eo casu ualeat, qui ex uerbis concipi possit. Idem credendum est Gallum existimasse & de pronepote: ut dicat testator, SI ME VIVO NEPOS DECEDET, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, & cætera. Sed & si uiuo filio, iam mortuo nepote, cuius uxor prægnans esset, testamentum faceret: possit dicere, SI ME VIVO, FILIVS MEVS DECEDET, TVNC QVI PRONEPOS, &c. Num si & filius & nepos uiuant, cõcipere, utrisq; se uiuo mortuis, tunc qui pronepos nasceret, poterit: quod similiter admittendum est: ita sanè, si prius nepos, deinde filius decederet: ne successione testamentũ rumperetur. Et quid si tantũ in mortis filij casum conciperet, qui deinde aquæ & ignis interdictione patere tur: quid si nepos, ex quo pronepos institueretur (ut ostendimus) emancipatus esset? Hi enim casus, & omnes, ex quibus suus hæres (post mortem scilicet aui) nasceretur, non pertinent ad legem Velleam. Sed ex sententia legis Velleæ* (ut hæc omnia admittenda sint) ad similitudinem mortis & cæteri casus admittendi sunt. Quid si is, qui filium apud hostes habebat, testaretur: quare nõ induxit, ut si filius ante, quàm ab hostibus rediret, (quãuis post mortem patris) decederet: tunc deinde nepos, uel etiã adhuc illis uiuis post mortem scilicet qui nasceretur, nõ rumperet: nam hic casus ad legem Velleam non pertinet. melius ergo est, ut in eiusmodi utilitate (præsertim post legem Velleam, quæ multos casus rumpendi abstulit) interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur: rectè instituisse uideatur, quibuscunq; casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperet: præteritus: atq; etiam, si generaliter, QUID QUID SIBI LIBERORVM NATVM ERIT POST MORTEM, aut QVICVNQVE NATVS FVERIT, instituit. Si eius, qui filium habebat, & nepotem ex eo instituerat, nurus prægnans ab hostibus capta sit, ibiq; uiuo pariat: talis addi t. auo & ei9 filio.

mox ille post mortem patris atq; aui redeat: utrum hic casus ad legem
 Velleam respiciat, an ad ius antiquum aptandus sit: possitq; uel ex
 iure antiquo, uel ex lege Vellea institutus non rumpere: quod quæren
 * aliàs. dum est, & si iam mortuo filio, pronepotē instituat, * qui redeat eo mor
 redeatq; tuo. Sed cum testamentum ab eo non rumpatur: nihil refert, utrum ex
 eo. iure antiquo, an ex lege Vellea excludatur. Forsitan addubitet quis
 in istis casibus, si nepos post testamentum nascatur uiuo patre suo: de
 † aliàs. ui inde ex eo cōcipiatur is, qui † mortuo patre, deinde auo nascatur: an nō
 uo. aliàs. potuerit hæres institui, quia pater ipsius non recte institutus esset: quod
 nō uiuo. minime est expauescendum. hic enī suus hæres, & post mortem nasci
 tur. ergo & sic pronepos admitte, qui nat9 erit ex nepote postea uiuo
 filio, atq; si ex eo natus esset adoptatus. In omnibus his speciebus illud
 obseruandum est, ut filius duntaxat, qui est in potestate, ex aliqua par
 te sit hæres institutus. nam frustra ex hæredabitur post mortem suam.
 quod non est necesse in eo filio, qui apud hostes est, si ibi decedat. & cer
 te nec in nepote, & pronepote: quorum (si liberi hæredes instituātur)
 institutionem nunquā exigimus: quia possunt præteriri. Nunc dele
 ge Vellea uideamus, quæ uoluit uiuis nobis natos similiter nō rumpe
 re testamentum. & uidetur primum caput ad eos spectare, qui cum na
 scerentur, sui hæredes futuri essent. ergo & si filium habeas, & nepotē
 (nondum natum tamē) ex eo hæredem instituas: si filius decedat, mox
 uiuo te nepos nascatur: ex uerbis dicendum est, nō rumpi testamentū.
 ut non solum illud primo capite notauerit, si nepos eo tempore institu
 atur, quo filius non sit: uerum etiam si uiuo patre. quid enim necesse est
 tempus testamenti faciendi respici, cū satis sit obseruari id tēpus, quo
 * aliàs. nā nascitur. nam * ita uerba sunt, QVI TESTAMENTVM FACIET,
 & si ita. IS OMNEIS VIRILIS SEXVS, QVI ET SUI HAEREDES FU
 † aliàs. su9 TVRIERVNT, &c. Etiam si parente uiuo nascantur, sequente pat
 hæres fu te succedentes in locum liberorum, non uult lex rumpere testamen
 turgerit. tum. & ita interpretandum est: ut etiam si & filium, & nepotem, & pro
 nepotem habeas: mortuis utrisq; pronepos institutus, succedens in sui
 hæredis locum, non rumpat. Et bene uerba se habent, SI QVIS EX
 SVIS HAEREDIBVS SVVS HAERES ESSE DESIERIT: ad
 omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilij sententia di
 ximus. nec solum si nepos uiuo patre decedat, nō succedens pronepos
 auo mortuo rumpat: sed & si superuixerit patri, ac decedat: dummodo
 hæres institutus sit, aut exhæredatus. Videndum autem, num po
 steriore parte, SI QVIS EX SVIS HAEREDIBVS SVVS HA
 RES ESSE DESIERIT, LIBERI EIVS ET CAETERI IN LO
 CVM SVORVM SUI HAEREDES SVCCEDVNT, possit in
 terpre

interpretatione induci, ut si filium apud hostes habens, nepotē ex eo hāredem instituas: non tantum si uiuo te filius decedat, sed etiā post mortem, antequā ab hostibus reuersus fuerit, succedendo non rumpat. nihil enim addidit, quo significaret tempus: nisi (quod audenter licet) possis dicere, uiuo patre hunc suū hāredem esse desisse, licet post mortē decedat: quia nec redit, nec potest redire. Ille casus in difficili est, si filium habeas, & nepotem nondum natum instituas, isq; nascatur uiuo patre suo, ac mōx pater decedat. non enim suus hāres est tempore, quo nascitur: nec posteriore alius succedendo prohiberi uidetur rumpere, quā qui iā natus erat. deniq; & superiore capite, ut liceat institui nō dum natos, qui cum nascerentur, sui erunt, permittit: posteriore non permittit institui, sed uetat rumpi, ne uē ob eam rem minus ratum sit, quod succedit. Porro procedere debet, ut utiliter sit institutus: quod nullo iure potuit, qui nondum natus erat. Iuliano tamen uidetur, duobus quasi capitibus legis committis, in hoc quoq; inducere legem, ne rumpantur testamēta. Quæremus tamen (cum recepta est Iuliani sententia) an si nascatur nepos uiuo patre suo, deinde emancipetur, spē adire possit hāreditatem? quod magis probandum est. nam emancipatione suus hāres fieri non potuit.

XXX. CAIVS.

Inter cætera, quæ ad ordinanda testamenta necessariō desiderātur, principale ius est de liberis hāredibus instituendis & exhāredandis: ne præteritis istis rumpatur testamentum. namq; filio, qui in potestate est, præterito: inutile est testamentum.

XXXI. PAVLVS.

Cum apud hostes est filius, pater iure facit testamentum, & recte eū præterit: cū si in potestate esset filius, nihil ualiturū esset testamentum.

XXXII. MARTIANVS.

Si filio emancipato exhāredato, is qui in potestate est, præteritus sit: si ipse quidem emancipatus & si contra tabulas petat, nihil agit: ab intestato autem & suus & emancipatus uenient.

DE INIVSTO, RVPTO, IRRITO FACTO TESTAMENTO Tit. III.

I. PAPINIANVS.

Testamentū aut nō iure factū dicitur, ubi solennia iuris defuerūt: aut nullius est momēti, cū filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est: aut rūpitur alio testamento, ex quo hāres existere poterit, uel adgnatione sui hāredis: aut

aut irritum constituitur, non adita hæreditate.

II. VLP IANVS.

Tunc autem prius testamentum rumpitur, cum posterius rite perfectum est: nisi si forte posterius, uel iure militari sit factum, uel in eo scriptus est, qui ab intestato uenire potest. tunc enim & posteriore non perfecto superius rumpitur.

III. IDEM.

Postumi per uirilem sexum descendentes, ad similitudinem filiorum nominatim exhæredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpat. Postumos autem dicimus eos, qui post mortem parentis nascuntur. sed & hi, qui post testamentum factum in uita nascuntur: ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exhæredati. unde & ante hæredis institutionem, uel inter medias hæredum institutiones, uel inter gradus exhæredari possunt. nam diuus Marcus decreuit idem in postumo, quod & in filio seruandū: nec ratio diuersitatis reddi potest. Ex his apparet, aliā causam esse filiorum superstitum, aliam *postumorum. illi iniustum faciunt, hi rumpunt: illi semper, hi si nascantur, nec inueniant se exhæredatos. Sed & si tstante hoc aliud testamentū, à quo postumus exhæredatus non sit, factum sit: placet, siue post mortem testatoris nascatur, siue uiuo testatore: utrumque ruptum esse, & superius per inferius, & inferius per postumum. Nominatim autem exhæredatus postumus uidetur: siue ita dixerit, **QVIVNQVE MIHINASCETVR**: siue ita, **EX SEIA**: siue ita, **VENTER EXHAERES ESTO**. Sed & si dixerit, **POSTVMVS EXHAERES ESTO**: natus uel post mortem, uel uiuo testatore, non rumpet. Licet autem postumus præteritus adgnascendo rumpat: tamen interdum euenit, ut pars testamenti rumpatur: ut puta si proponas à primo gradu postumum exhæredatum, à secundo præteritum. nam hic primus gradus ualet, secundus ruptus est.

III. IDEM.

Denique & deliberantibus primo gradu scriptis hæredibus: qui secundo gradu scripti sunt hæredes, obtinere hæreditatem non possunt. gradu enim rupto & infirmato, amplius hæreditas inde obtineri non potest.

V. IDEM.

Nam & si sub conditione sit hæres institutus quis, à quo postumus non est exhæredatus: tamen pendente conditione rumpit gradus, ut & Iulianus scripsit. Sed & si sit ei substitutus quis: tamen deficiente conditione primi gradus, non admittet substitutus, à quo scilicet postumus exhæredatus non est. Puto igitur existente quidem conditione primi

primi gradus, postumo potius locum fore. post defectum autem conditionis natus postumus gradum non rumpit: quia nullus est. Rumpendo autem testamentum, sibi locum facere postumus solet: quamuis filius sequentem gradū, à quo exhæredatus est, pariatur ualere. Sed si à primo gradu præteritus, à secundo exhæredatus sit: si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis uixit: totum testamentum ruptum est. nam tollendo primum gradum, sibi locum faciet.

VI. IDEM.

Si quis filio exhæredato, nuru prægnante relicta, decesserit & extraneum sub conditione instituerit: & pendente conditione post mortem patris, uel deliberante hærede instituto de adeunda hæreditate, exhæredatus filius decesserit, & nepos fuerit natus: an rumpat testamentum: & dicemus testamentum non rumpi: cum nec exhæredari huiusmodi nepos debuerit ab auo, quem pater præcedebat. Planè si forte institutus omiserit hæreditatem: hunc auo suo futurum hæredem ab intestato, non dubitatur. utrunq; proprijs rationibus. nam adgnascendo quidè is rumpit, quem nemo præcedebat mortis tempore: ab intestato uero succedit is, ante quem alij non est delata hæreditas. Non fuisse autem filio delatam hæreditatem apparet, cum deliberante instituto decesserit. sed hæc ita; si aui mortis tempore in utero nepos fuit.

Cæterum si postea conceptus fuerit: Marcellus scribit, neq; ut suum, neq; ut nepotem, aut cognatum ad hæreditatem, uel ad bonorum possessionem posse admitti. Sed si pater eius, qui mortis aui tempore in utero fuit, apud hostes erat: nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem aui succedendo, testamentum rumpet: quia supra scripta persona ei non obstat. nec enim creditur in rebus humanis fuisse, cum in ea causa decedit: quanquam captiuus reuersus, patris sui iniustum faceret testamentum, in eo præteritus. Siue autem in ciuitate nepos fuit conceptus, siue apud hostes: (quoniam datur & patri postliminium) succedendo testamentum rumpit. Succedendo itaq; sui non rumpunt, si uel instituti fuerint, uel exhæredati ab eo gradu, ad quem hæreditas defertur: scilicet si gradus ille ualeat. Quocunq; autem modo parentes præcedentes in potestate esse desierint: succedentes liberi, si fuerint instituti, uel exhæredati, non rumpent testamentum: siue per captiuitatem, siue per mortem, uel poenam. Irritum quoq; fit testamentum, quoties ipsi testatori aliquid contingit: ut puta si ciuitatem amittat per subitam seruitutem, ab hostibus (uerbi gratia) captus: uel si maior annis uiginti uenundari se passus sit ad precium participandum. Sed & si quis fuerit capite damnatus, uel ad bestias, uel ad gladium, uel alia poena, quæ uitam adimat: testamentum eius irritum

R fiet

fiet non tunc, cum consumptus est, sed cum sententiam passus est, nam poenae seruus efficitur, nisi forte miles fuit, ex militari delicto damnatus. nam huic permitti solet testari, ut diuus Hadrianus rescripsit, & credo, quod iure militari testabitur. qua ratione igitur damnato ei testari permittitur? nunquid & si quod ante habuerit factum testamentum, si ei permissum sit testari, ualeat? an uero postea irritum factum, reijciendum est? & si militari iure ei testandum sit: dubitari non oportet, quin si uoluerit id ualere, fecisse id credatur. Eius, qui deportatus, non statim fiet irritum testamentum: sed cum princeps factum comprobauerit. tunc enim & capite minuitur. sed & si de decurione puni-
endo, uel filio, nepote uel praeses scribendum principi, interlocutus est: non puto statim seruum poenae factum, licet in carcere soleant diligentioris custodiae causa recipi. nec huius igitur testamentum fiet irritum, prius quam princeps de eo supplicium sumendum rescripserit. proinde si ante decesserit, utique testamentum eius ualebit: nisi mortem sibi consciuit. nam eorum, qui mori magis, quam damnari maluerint ob conscientiam criminis: testamenta irrita constitutiones faciunt, licet in ciuitate decedant. Quod si quis tedio uitae, uel uoletudinis aduersae impatientia, uel iactatione (ut quidam philosophi) mortem sibi consciuerint: in ea causa sunt, ut testamenta eorum ualeant. Quam distinctionem in militis quoque testamento diuus Hadrianus dedit, epistola ad Pomponium Falconem: ut siquidem ob conscientiam delicti militaris mori maluit, irritum sit eius testamentum: quod si tedio uitae, uel dolore, ualeat: at si intestato decesserit, cognatis: aut si non sint, legioni ista sint uindicanda. Hi autem omnes, quorum testamenta irrita damnatione fieri diximus, si prouocauerint, capite non minuantur. atque ideo neque testamenta, quae antea fecerunt, irrita fient: & tunc testari poterunt (hoc enim sapissime est constitutum) nec uidebuntur, quasi de statu suo dubitantes, non habere testamenti factionem. sunt enim certi status, nec ipsi de se interim incerti. Quid tamen, si appellatio-
nem eius praeses non recepit, sed Imperatori scribendo poenam remotus est: puto hunc quoque suum statum interim retinere, nec testamentum irritum fieri. nam (ut est oratione diui Marci expressum) tamen si prouocantis, uel eius, pro quo prouocatur, appellatio non fuerit recepta: poena tamen sustinenda est, quoad princeps rescripserit ad literas praesidis, & libellum rei cum literis missum: nisi forte latro manifestus sit, uel seditio praerupta, factioque cruenta, uel alia iusta causa, quam mox praeses literis excusauerit, moram non recipiat: non poenae satisfactione, sed praeueniendi periculi causa. tunc enim punire permittitur, deinde scribere. Quid si quis fuerit damnatus illicite, poena non
sumpra

sumpta: an testamentum eius irritum fiat, uideamus. utputa decurio ad bestias. an capite minuatur, testamentumq; eius irritum fiat: & nō puro: cum sententia eum non tenuerit. ergo & si quis eum, qui nō erat iurisdictionis suæ, damnauerit: testamentū eius non erit irritum, quem admodum est constitutum. sed ne eorum quidē testaments rata sunt, quorū memoria post mortē damnata est: utputa est ex caussa maiestatis, uel ex alia tali. Quatenus tamen diximus, ab hostibus capri testamentum irritum fieri: adiiciendum est, postliminio reuersi, uires suas recipere iure postlimini: aut si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. ergo & si quis damnatus capite in integrū indulgentia principis sit restitutus, testamentum eius conualescet. Filij familias ueterani, sui iuris morte patris facti, testamentum irritum nō fieri constat. nam quantum ad testandum de castrensi peculio, pro patrefamilias habendus est: & ideo nec emancipatione irritum fieri militis, uel ueterani testamentum uerum est.

VII. VLP IANVS lib. X. ad Sabinum.

Si miles iure ciuili testamentum fecerit, & primo gradu hæredem seum scripserit, quem iure militari poterat: secundo eum, quē communi iure potest: & post annum missionis decesserit: primus gradus irritus fiet, & à secundo incipiet testamentum.

VIII. IDEM.

Verum est, adoptione uel adrogatione filij filiaue testamentum rumpi: quoniam sui hæredis adgnatione solet rumpi. Filia cū emancipatur, uel nepos (quia unā cum emancipatione exeunt de potestate) testamentum non rumpunt.

IX. PAVLVS.

Si pater ab hostibus capiatur, filio manente in ciuitate: reuerso eo, non rumpitur testamentum.

X. IDEM.

Sed nec filius postliminio rediens, rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimauit.

XI. VLP IANVS.

Si binæ tabulæ proferantur diuersis temporibus factæ, unæ prius, alteræ postea, utraq; tamen septem testium signis signatæ, & apertæ posteriores uacuae inuentæ sint: superius testamentum non est ruptū, quia sequens nullum est.

XII. IDEM.

Postumus præteritus, uiuo testatore natus, decessit. licet iuris scrupulositate, nimiaq; subtilitate testamentum ruptum uideatur: atamen si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum

R ij dum

dum tabulas accipere hæres scriptus poterit, remq; obtinebit, ut Imperator noster & diuus Hadrianus rescripserunt. Idcirco legatarij & fideicommissarij habebunt ea, quæ sibi relicta sunt, securi. idem & circa iniustū & irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit. Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset, & in eo cōpræhendisset, fidei se hæredis committere, ut priores tabulæ ualerent: omnimodo prius testamentum ruptum est. quo rupto: quæri poterit, an uice codicillorum id ualere debeat, cum & hæc uerba sint fideicommissi: & sine dubio uniuersa, quæ illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt: non solum legata & fideicommissa, sed & libertates & hæredis institutio.

XIII. CAIVS.

Postumorum loco sunt & hi, qui in sui hæredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui hæredes. ut ecce si filium, & ex eo nepotē neptemū in potestate habeam: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoq; & neptis ex eo in eadē potestate sint. sed si filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea: incipit nepos neptisū in eius loco succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi adgnatione nancisci. ne ergo eo modo rumpat mihi testamentū: sicut ipsum filium, uel hæredem instituere, uel exhæredare nominatim debeo, ne non iurē faciam testamentum: ita & nepotem neptemū ex eo necesse est mihi, uel hæredem instituere, uel exhæredare: ne forte me uiuo mortuo filio, succedendo in locum eius nepos neptisū, quasi adgnatione rumpant testamentum. idq; lege Iunia Vellea prouisum est.

XIIII. PAVLVS.

Si ita facta sit exhæredatio, SI FILIVS NATVS NATA'VE ERIT, EXHAERES ESTO: utrisq; natis, rumpitur testamentum.

XV. IABOLENVS.

Qui uxorem prægnantem habebat, in hostium potestatem peruenit. quæro, an nato filio, quo tempore testamentum in ciuitate factum rumpatur: & si filius ante moriatur, q̄ pater: quæro, an scripti hæredes hæreditatem habituri sint: respondi. non puto dubium esse, quin per legem Corneliam, quæ de confirmandis eorum testamentis, qui in hostium potestate decessissent, lata est: nato filio, continuo eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur. sequitur ergo, ut ex eo testamento hæreditas ad neminem pertineat.

XVI. POMPONIVS.

Cum in secundo testamento hæredē eum, qui uiuit, instituimus, siue pure, siue sub conditione: si tamen conditio existere potuerit,

rit, licet non exstiterit, superius testamentum erit ruptum. Multum autem interest, qualis conditio posita fuerit. nam aut in præteritum concepta ponitur, aut in præsens, aut in futurum. In præteritum concepta ponitur, ueluti SI TITIVS CONSVL FVIT. quæ conditio si uera est: ita est institutus hæres, ut superius testamentum rumpatur. tunc enim ex hoc hæres est. si uero Titius consul nõ fuit: superius testamentum non est ruptum. Quod si ad præsens tempus conditio adscripta est, hærede instituto, ueluti SI TITIVS CONSVL EST: eundem exitum habet: ut si sit, possit hæres esse, & superius testamentum rumpatur. si non sit: nec possit hæres esse, nec superius testamentum rumpatur. In futurum autem collatæ conditiones, si possibiles sunt, & existere poterunt: efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiam si non exstiterint. si uero impossibiles sunt, ueluti SI TITIVS DIGITO CAELVM TETIGERIT; HAERES ESTO: placet perinde esse, quasi conditio, quæ est impossibilis, adscripta non sit.

XVII. PAPINIANVS.

Filio præterito, qui fuit in patris potestate, neq; libertates competunt, neq; legata præstantur: si præteritus fratribus partem hæreditatis auocauit. quod si bonis se patris abstinuit: licet subtilitas iuris refragari uidetur: attamen uoluntas testatoris ex bono & æquo tuebitur.

XVIII. SCAEVOLA.

Si qui hæres institutus est, à testatore adrogetur: potest dici, satis sei factum: quia & ante, q̃ adoptetur, institutio ut in extraneo locū habebat.

XIX. IDEM.

Si ego & Titius instituti simus, & à nobis postumus exhæredatus sit, à substitutis nostris nõ sit exhæredatus: Titio defuncto, nec ego qui dem adire potero. iam enim propter instituti personam, à quo postumus exhæredatus est, in cuius locum substitutus uocatur, à quo postumus exhæredatus non est: ruptum est testamentum. Sed si ego & Titius inuicem substituti simus: quamuis quasi in partē substitutionis exhæredatus non sit: mortuo, uel repudiante Titio, me posse adire puto, & ex asse hæredem esse. In prima tamen specie, & si uiuat Titius: neq; ego sine illo, neq; ipse sine me adire poterit: quia incertum est, an adhuc altero omittente rumpatur testamentum. itaq; simul adire possumus.

XX. IDEM.

Lvcius Titius integra mente & ualetudine testamentum fecit, uti loportet. postea cū in ualetudinem aduersam incidisset, mente capus tabulas easdē incidit. Quæro, an hæredes his tabulis instituti, adire possint hæreditatem? Respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non ideo minus adire posse.

DE HIS, QVAE IN TESTAMENTO DE-
lentur, inducuntur, uel inscribuntur Tit III.

I. VLP IANVS.

QVAE in testamēto legi possunt, ea inconsultò deleta & inducta, nihilominus ualent: consultò, non ualent. id uero, quod non iussu domini scriptum, inductum, deletum uel est, pro nihilo est. LEGI autem sic accipiendum: non intelligi, sed oculis perspicere, quæ scripta sunt. cæterum si extrinsecus intelliguntur: non uidebuntur legi posse. sufficit autem, si legibilia sunt inconsultò deleta, siue ab ipso, siue ab alio. sed uolentibus inducta accipiendum est, & si perducta sint. quod igitur incaute factum est, pro non facto est, si legi potuit. Et ideo & si nouissime (ut solet) fuerit adscriptum, LITVRAS, INDVCTIONES, SVPERDVCTIONES IPSE FECI: non uidebitur referri ad ea, quæ inconsultò contingunt. proinde & si inconsultò superscripsit induxisse se, manebunt: & si ademit, non erunt adempta. sed si legi non possunt, quæ inconsultò deleta sunt: dicendum est, non deberi. sed hoc ita demum, si ante summationē testamenti factum est. Sed consultò quidem deleta petentes exceptione repelluntur: inconsultò uero, non repelluntur, siue legi possunt, siue non possunt: quoniam & si totum testamentū nō exstet, constat ualere omnia, quæ in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator: denegabuntur actiones. si uero alius, inuito testatore: non bene denegabuntur. Et cum hæreditatis portio adempta est, uel tota hæreditas (si forte sit substitutus) ademptio iure facta uidebitur: non quasi adempta (quoniam hæreditas semel data adimi facile non potest) sed quasi nec data. Si quis codicillos in testamento confirmauit, & codicillis aliquid adscripsit, mox deleuit, ita ut appareat: an debetur? Et Pomponius scribit, codicillos deletos non ualere.

II. IDEM.

Cancellauerat quis testamentū, idēq; se propter unū hæredē facere dixerat. postea id testamentum signatum est. quærebatur de uiribus testamēti, deq; portiōe eius, propter quem se cancellasse dixerat: dicebam. si quidem unius ex hæredibus nomen induxerit: sine dubio cæteram partem testamenti ualere, & ipsi soli denegari actiones. sed & legata ab eo nominatim relicta debebuntur: si uoluntas ea fuit testatis, ut tantum hæredis institutio improbetur. sed si instituti nomen induxit, & substituti reliquit: institutus emolumentum hæreditatis non habebit. sed si omnia nomina induxerit (ut propouitur) adscripserit autē

idcirco

Idcirco se id fecisse, quia unum hæredem offensum habuerit: multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare uoluerit hæreditate, an uero causa illius totum testamentum infirmare: ut licet unus causam inductionis præbuerit, uerum omnibus obfuerit. Et si quidem soli ei ademptam uoluit portionem, cæteris nihil nocebit inductio: nō magis, quā si uolens unum inducere hæredem, inuitus & alium induxerit. Quod si putauerit totum testamentum delendum ob unius malū meritū: omnibus denegabunt actiones. sed an legatarijs denegari actio debeat, quæstio est. in ambiguo tamen interpretandū erit, & legata deberi, & cohæredis institutionem non esse infirmendam.

III. MARCELLVS.

Proxime in cognitione principis cum quidam hæredum nomina induxisset, & bona eius ut caduca à fisco uindicarentur: diu de legatis dubitatum est, & maxime de his, quæ adscripta erant his, quorū institutio fuerat inducta. plerique etiā legatarios excludēdos existimabāt. quod sanē sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset. sed nonnullos opinari, id iure ipso perimi, quod inductū sit: cætera omnia ualitura. quid ergo? num & illud interdū credi potest: eū, qui hæredū nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret: sed in re dubia benigniorē interpretationē sequi, non minus iustum est, quā tutum. Sententia imperatoris Antonini Augusti Pudēti & Pollione consulibus. Cum Valerius Nepos mutata uoluntate inciderit testamentum suum, & hæredum nomina induxerit: hæreditas eius secundum diui patris mei constitutionem ad eos, qui scripti fuerunt, pertinere non uidetur. & aduocatus fisci dixit: Vos habetis iudices uestros. Viuius Zeno dixit. rogo domine imperator, audias me patienter. de legatis quid statues? Antoninus Cæsar dixit. uidetur tibi uoluisse testamentum ualere, qui nomina hæredum induxerit? Cornelius Priscianus aduocatus Leonis dixit, nomina hæredū tantum induxit. Calpurnius Longinus aduocatus Fisci dixit. non potest ullum testamentum ualere, quod hæredem non habet. Priscianus dixit. manus misit quosdam, & legata dedit. Antoninus cæsar, remotis omnibus, cum deliberasset, & admitti rursus eosdem iussisset: dixit. causa præsens admittere uidetur humaniorem interpretationē: ut ea duntaxat existimemus, Nepotem irrita esse uoluisse, quæ induxit.

Nomen serui, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescripsit, liberum cum nihilominus fore. quod uidelicet fauore constituit libertatis.

IIII. PAPINIANVS.

Puribus tabulis eodem exemplo scriptis, unius testamenti uoluntatem

tatem eodem tempore dominus solenniter compleuit. si quasdam tabulas in publico depositas abstulit atq; deleuit: quæ iure gesta sunt (præsertim cum ex cæteris tabulis, quas non abstulit, res gesta declaratur) non constituentur irrita. PAULVS notat: sed si, ut intestatus moretetur, tabulas incidit: & hoc adprobauerint hi, qui ab intestato uenire desiderant: scriptis auocabitur hæreditas.

DE HAEREDIBVS INSTITVTEN-

dis. Tit. V.

I. VLPIANVS.

Vi testatur, ab hæredis institutione plerumq; debet initium facere testamenti. licet etiam ab exhæredatione, quam nominatim facit. nam diuus Traianus rescriptis, posse nominatim etiam ante hæredis institutionem filium exhæredare. Institutum aut hæredem eum quoq; dicimus, qui scriptus non est, sed solummodo nuncupatus. Mutus & surdus recte hæres institui potest. Qui neq; legaturus est quid, neq; quenquam exhæredaturus, quinq; uerbis potest facere testamentum: ut dicat, LVCIVS TITIVS MIHI HAERES ESTO. Hæc autem scriptura pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur, qui poterit etiam tribus uerbis testari: ut LVCIVS HAERES ESTO. nam & MIHI & TITIVS abundat. Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus: ualet institutio, detracta fundi mentione. Sin aut sic scribat, LVCIVS HAERES: licet non adiecerit ESTO, credimus plus nuncupatum, minus scriptum. & si ita, LVCIVS ESTO: tantundem dicimus. ergo & si ita LVCIVS solummodo: Marcellus non insubtiliter non putat hodie hoc procedere. Diuus autem Pius, cum quidam portiones inter hæredes distribuisset ita, ILLE EX PARTE TOTA, ILLE EX TOTA, nec adiecisset, HAERES ESTO: rescriptis, ualere institutionem. quod & Iulianus scripsit. Item diuus Pius rescriptis, ibi VXOR MEA ESTO, institutione ualere, licet deesset HAERES. Idem Iulianus, ILLVM HAEREDEM ESSE, non putauit ualere: quoniam deesset aliquid. sed & ipsa ualebit, subaudio IUBE O.

II. IDEM.

Circa eos, qui ita hæredes instituti sunt, EX PARTIBVS, QVAS ADSCRIPSERO: non putat Marcellus eos hæredes, nullis adscriptis partibus: quemadmodum si ita essent hæredes instituti, SIEIS PARTES ADSCRIPSERO. sed magis est, ut sic utraq; institutio accipiat (si uoluntas defuncti non refragatur) ex quibus partibus ad-

scripser

scripsero. si minus: ex æquis, quasi duplici facta institutione. quam sententiam Celsus libro decimosexto digestorum probat: aliter, atq; in illa institutione, EX QVA PARTE ME TITIVS HAEREDEM SCRIPSIT: SEIVS HAERES ESTO. tunc enim, si non est à Titio scriptus, nec Seius ab eo, nec immerito. hic enim creditur inesse conditio. sed Marcellus hæc similia, licet non recte, putat. Potest autem interesse, utrum ita quis scribat, EX HIS PARTIBVS, QVAS ADSCRIPSI, an ADSCRIPSERO: ut superiore modo dicas, nullis adscriptis partibus, nullam esse institutionem: quomodo in illo Marcellus, EX HIS PARTIBVS, EX QVIBVS TESTAMENTO MATRIS SCRIPTI FVERVNT, HAEREDES SVNTO, si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.

III. IDEM.

Servus alienus, uel totus, uel pro parte, sine libertate hæres institui potest. Si servum meum pure hæredem scripsero, sub conditione liberum: differtur institutio in id tempus, quo libertas data est. Si quis ita scripserit, SI TITIVS HAERES ERIT, SEIVS HAERES ESTO: quasi quævis conditio, expectatur Titij aditio, ut Seius hæres fiat. & sane & Iuliano & Tertulliano hoc uideretur. Qui fideicommissam libertatem sub conditione accipit, potest ab hærede pure cum libertate hæres institui: & non expectata conditione, libertatem & hæreditatem consequitur. eritq; interim necessarius: & existente conditione, uoluntarius hæres efficietur: non ut desinat hæres esse, sed ut ius in eo mutetur successionis. Aperturæ tabularum dilatio necessarij hæredis ius non mutat, ut solemus in substituto impuberi dicere. nam est relatū, si se adrogandū dederit substitutus impuberi defuncto filius: necessariū eum fore.

IIII. IDEM.

Servus quoq; hæres sub conditione hæres potest institui. sed excipiens est filius: quia non sub omni conditione potest institui. & quidem sub ea conditione, quæ est in potestate ipsius, potest. (de hoc enim inter omnes constat) sed utrum ita demum institutio effectū habeat, si paruerit conditioni: an & si non paruerit, & decesserit? Iulianus putat, filium sub huiusmodi conditione institutum, etiam si conditioni non paruerit, submotum esse. & ideo si cohæredem habeat ita institutus: non debere eum expectare, donec conditioni pareat filius: & si cum patre intestatum faceret, non parendo conditioni, procul dubio expectare deberet. quæ sententia probabilis mihi uideretur: ut sub ea cōditione institutus, quæ in arbitrio eius sit, patrem intestatum non faciat. Puto recte generaliter definiri: utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit, facti potius esse. potest enim & hæc, SI ALEXANDRIAM PER
S uenerit

VENERIT, non esse in arbitrio per hiemis conditionem. potest & esse: si ei, qui à primo miliario Alexandriae agat, sit interposita. Potest & hæc, SI DECEM TITIO DEDERIT, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere. propter quæ ad generalem definitionem decurrendum est. Sed & si filio sub conditione, quæ in eius potestate est, hærede instituto, nepos sit substitutus, siue extraneus: puto, uiuo filio, non exstaturum hæredem substitutum: post mortem uero exstaturum. nec necessariam substituto filij exhæredationem: cum & si fuerit facta, frustra sit. post mortem enim filij facta est, quæ inutilem esse aliàs ostendimus. opinamur igitur filium, si sit institutus sub ea conditione, quæ est in eius potestate, non indigere exhæredatione à sequentibus gradibus. alioquin & cohærede indigebit.

V. MARCELLVS apud Iulianū lib. XXIX. digestorum notat.

Si eiusmodi sit cōditio, sub qua filius hæres institutus est, ut ultimo Suitæ eius tempore certum sit eam existere non posse, & pendente ea decedat: intestato patri hæres erit. ueluti SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, HAERES ESTO. quod si etiā nouissimo tempore impleri potest, ueluti SI DECEM TITIO DEDERIT, HAERES ESTO: contra puto.

VI. VLPIANVS.

Sed & si in conditione dies sit adiectus, ut puta SI CAPITOLIVM SINTRA TRIGINTA DIES ASCENDERIT, tantum tempore test dici: ut si non paruerit conditioni substitutus, possit admitti, filio repulso. idque consequens est sententiæ Iuliani & nostræ. Nepotes aut, & deinceps cæteri, qui ex lege Vellea instituti, non rumpunt testamentum: sub omni conditione institui possunt, & si redigantur ad filij conditionem. Solemus dicere media tempora non nocere. ut puta ciuis Romanus scriptus hæres, uiuo testatore factus est peregrinus. mox ad ciuitatem Romanam peruenit. media tempora non nocent. Seruus alienus sub conditione hæres scriptus, traditus est seruo hæreditario. mox usucaptus ab extraneo. non est uiciata institutio. Si seruus communem cum libertate dominus hæredem scripserit, & eum redemerit: necessarius efficietur. sed si substitutus sit impuberi, & partem redemerit impubes: necessarius non efficietur, ut Iulianus scribit. Sed si sit cū libertate institutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Iulianum quæritur? & putat in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem non ualere: ne à semetipso ei libertas adimatur. seruus enim hæres institutus, à semetipso libertatem accipit. quæ sententia habet rationem. nam sicut legari sibi non potest, ita nec à se adimi.

VII. IULIANVS.

Si

Si seruus communis sub conditione hæres institutus, uiuo testatore libertatem consecutus sit: etiam pendente conditione testamentaria libertatis, adire hæreditatem potest. Item siue testator cum alienauerit, siue hæres: post mortē testatoris iussu domini hæreditatē adibit.

VIII. IDEM.

Dvo socij quendam seruum communem testamento facto hæredem & liberum esse iusserant. ruina simul oppressi perierant. plene responderunt, hoc casu duobus Orcinum hæredem existere: & id est uerius. sed & si sub eadem conditione seruum communem uterq; socius liberum hæredemq; esse iussit, eaq; existit: idem iuris erit.

IX. VLP IANVS.

Quoties uolens alium hæredem scribere, alium scripserit, in corpore hominis errans (ueluti frater meus, patronus meus:) placet neq; eum hæredem esse, qui scriptus est, quoniam uoluntate deficit: neq; eum, quem uoluit, quoniam scriptus non est. & si in re quis errauerit: (ut puta dum uult lancem relinquere, uestem leget) neutrum debet. hoc siue ipse scripsit, siue scribendum dictauit. Sed si non in corpore errauit, sed in parte (puta cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus) Celsus libro undecimo digestorum posse de fendi ait, ex semisse hæredem fore: quasi plus nuncupatum sit, minus scriptū. quæ sententia rescriptis adiuuatur generalibus. idemq; est, & si ipse testator minus scribat, cum plus uellet adscribere. Sed si maiorem partem adscripserit testamentarius, uel (quod difficilius est probatu) ipse testator: ut pro quadrante semissem: Proculus putat, ex quadrante fore hæredem, quoniam insit quadrans in semisse. quam sententiam & Celsus probat. Sed & si quis pro centum ducenta per notam scripsit, idem iuris est. nam & ibi utrunq; scriptum est: & quod uoluit, & quod adiectum est. quæ sententia non est sine ratione. Tantundem Marcellus tractat & in eo, qui conditionem destinans inserere, non addidit. nam & hunc pro non instituto putat. Sed & si conditionem addidit, dum nollit: ea detracta, hæredem futurum: nec nuncupatum uideri, quod contra uoluntatem scriptum est. quam sententiam & ipse & nos probamus. idem tractat, & si testamentarius contra uoluntatem testatoris conditionem detraxit, uel mutauit: hæredem non futurū, sed pro non instituto habendum. Sed si cum primum hæredem ex parte dimidia scribere destinasset, primum & secundum scripsit: solus primus scriptus hæres uidebitur, & solus hæres existet, quasi ex parte dimidia institutus. Si quis nomen hæredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstrauerit, quod penē nihil à nomine distat: (nō tamen eo, quod contumeliæ causa solet addi) ualet institutio. hæres

S ij enim

enim institui, nisi si certus demonstretur, nemo potest. Si quis tamen ita dixerit, VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MAEVIO SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE: VTER NON DVXERIT, EX QVADRANTE HAERES ESTO: recte factam institutionem certū est, licet ex qua quis parte incertum est. Planē erit similis institutio, si ita facta fuerit: VTER EX SVPRASCRITIS FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT, HAERES ESTO. sed & hanc puto institutionem ualere, quasi sub conditione factam. Hæredes iuris successores sunt: & si plures instituantur, diuidi inter eos à testatore ius oportet. quod si non fiat: omnes æqualiter hæredes sunt. Si duo sint hæredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi: Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut detracta fundi mentione, quasi sine partibus hæredes scripti, hæreditate potiantur: si modo uoluntas patrisfamilias manifestissime nō refragetur. Si quis ita scripserit, STICHVS LIBER ESTO, ET POSTEA QVA'M LIBER ERIT, HAERES ESTO: Labeo, Neratius, Aristo opinantur, detracto uerbo medio POSTEA, simul ei libertatem & hæreditatem competere. quæ sententia mihi quoq; uera uidetur. Si quis primum ex triente, secundum ex triente hæredem instituerit: & si secundus hæres nō erit, tertium ex besse hæredem scribat: hic secundo repudiante, bessē habebit, non solum iure substitutionis, sed etiam institutionis* (id est trientem iure substitutionis, trientem iure institutionis.) Seruus cum libertate hæres institutus, si sit alienatus: iuberi adire ab eo potest, cui alienatus est. sed si redemptus sit à testatore: institutio ualeat, & necessarius hæres erit. Si seruus ex die libertatem acceperit, & hæreditatem pure, mox sit alienatus, uel manumissus: uideamus, an institutio ualeat. & quidem si alienatus non sit, potest defendi institutionē ualere: ut ueniente die libertatis, quæ hæreditatem moratur, competere libertate, & hæres necessarius existat. sed si in diem libertas aut hæreditas sub conditione data sit: si conditio post diem aduenientem exstiterit, liber & hæres erit. sed & si pure fuerit hæres institutus, libertate in diē data: si sit alienatus, uel manumissus: dici debet, eum posse hæredem existere. sed si non ipse seruus sit alienatus, sed ususfructus in eo: æque institutio ualeat, sed differtur in id tempus, quo exstinguitur ususfructus.

* hæc al's
desunt.

X. PAVLVS.

SI alterius atq; alterius fundi pro æquis partibus hæredes quis instituerit: perinde habebitur, quasi non adiectis partibus hæredes scripti essent. nec enim facile ex diuersitate prædiorum portiones inueniuntur. ergo expeditius est, quod Sabinus scribit: perinde habendum, ac si nec fundum, nec partes nominasset.

XI. IABOLENVS.

ATTIVS FVNDI CORNELIANI HAERES ESTO, DVO TITII IL-
LIVS INSVLAE HAEREDES SVNTO. duo Titij semissem habe-
bunt, Attius item semissem, idq; Proculo placet. quid tibi uidetur? re-
spondi. uera est Proculi opinio.

XII. PAVLVS.

SI inæqualibus partibus datis, ita adijciatur, QVOS EX DISPARI-
BVS PARTIBVS HAEREDES INSTITVI, AEQVE HAEREDES SVN-
TO: existimandū est, exæquari eos, scilicet si hoc ante peractū testamen-
tū scriptū sit.

XIII. VLPIANVS.

Interdum hæc adiectio, AEQVE HAEREDES SVNTO, testatoris uo-
luntatē exprimit: ut puta PRIMVS ET FRATRIS MEI FILII
AEQVE HAEREDES SVNTO. Nā hæc adiectio declarat oēs ex ui-
rilib; partibus institutos, ut & Labeo scripsit: qua detracta, semissem fra-
tris filij, semissem primus haberet. Paterfamilias distribuere hæredi-
tatē in tot partes potest, q̄t uoluerit: sed solēnis assis distributio in duo
decim uncias fit. deniq; si min9 distribuit, potestate iuris in hæc reuolui-
tur: ut puta si duos hæredes ex quadrāte scripserit. nam hæreditas eius
residua accedit, ut ex semisfibus uideant̄ scripti. sed & si alter ex qua-
drante, alter ex semisse hæredes scripti sunt: qui accedit quadrans, pro
partibus hæreditarijs eis adcrefcit. sed & si excefferit in diuisione duo-
decim uncias: æque pro rata decrefcet. ut puta me ex duodecim uncijs
hæredē, te ex sex scripsit. ego hæreditatis habebō bessēm, tu trientem.

Sed si duos ex asse hæredes scripserit, alios duos ex duodecim un-
cijs: an æque distributio fiat, apud Labeonem libro quarto posteriorū
quæritur. & putat Labeo, & illos ex semisse, & hos, qui ex duodecim un-
cijs scripti sunt, ex semisse hæredes fore. cui sententiæ adfentiendum
puto. Sed & si duos hæredes ex asse instituerit, tertiū autem ex dimi-
dia, & sexta: eodem libro Labeo ait, in uiginti uncias assem diuidendū:
octoq; laturum ex dimidia & sexta scriptum, illos duos duodecim.

Apud eundem refertur. TITIVS EX PARTE TERTIA: deinde
asse expleto, IDEM EX PARTE SEXTA. in quatuordecim uncias
hæreditatem diuidendam, Trebatius ait.

XIII. IABOLENVS.

SI quis hæredes ita instituit, TITIVS EX PARTE PRIMA, SEIVS EX
SPARTE SECVNDA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA, SVLPICIVS
EX PARTE QVARTA HAEREDES SVNTO: æquæ partes hæreditatis
ad institutos pertinebunt: quia testator appellatione numeri, scripturæ
magis ordinem, q̄ modum partibus imposuisse uidetur.

XV. VLPIANVS.

S iij

Iulia:

Iulianus quoque libro tricesimo refert. si quis ita hæredes scripserit, **ITITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO, SEIVS EX PARTE DIMIDIA: EX QVA PARTE SEIVM INSTITVI, EX EADEM PARTE SEMPRONIVS HAERES ESTO:** dubitari posse, utrum in tres semisses diuidere uoluerit hæreditatē, an uero in unum semissem Seium & Sempronium coniungere. quod est uerius. & ideo coniunctim eos uideri institutos. sic fiet, ut Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. Idem eodē libro scripsit. si primus ex semisse, secundus ex semisse, si primus hæres nō erit, tertius ex dodrante substitutus sit: facti quidem quæstionem esse: uerum recte dici, si quidem primus adierit: æquales partes habituros. si repudiauerit: quindecim partes futuras, ex quibus nouem quidē laturus sit tertius, sex secundus.

XVI. IULIANVS.

Nam tertium & instituti & substituti personā sustinere: & in tres partes institutum uideri, in sex substitutum.

XVII. VLPPIANVS.

Item (ut Sabinus ait) si cui pars adposita non est: duos puta ex quadrantibus hæredes scripsit, tertium sine parte: quod assē deest, fert. hoc & Labeo. Vnde idem tractat. si duos ex undecim, duos sine parte scripsit: mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiauerit: utrum omnibus semuncia, an ad solum sine parte scriptum pertineat. & uariar. sed Seruius omnibus ad crescere ait. quā sententiam ueriores puto. nam (quantū ad ius ad crescendi) non sunt coniuncti, qui sine parte instituantur. quod & Celsus libro decimosexto digestorum probat. idem quoque putat, & si expleto assē, duos sine parte hæredes scripserit: neque hos, neque illos coniunctos. Sed si assē expleto, alium sine parte hæredem scripserit: is in aliū assēm ueniet. aliter, atque si ita scripsisset, expleto assē, **EX RELIQUA PARTE HAERES ESTO:** quoniam cū nihil reliquū sit, ex nulla parte hæres institutus est. sed si expleto assē, duo sine partibus scribantur: utrū in singulos assēs isti duo, an in unum assēm cōiungātur, quærit. & putat Labeo, & uerius est, in unum assēm uenire. nā & si unus sine parte, duo cōiunctim sine parte instituant: non tres trientes fieri Celsus libro decimosexto scripsit, sed duos semisses.

Quod si quis dupondii distribuit, & tertium sine parte instituit: hic nō
 * aliās. in aliū* dupondii, sed in trientē uenit, ut Labeo libro quarto posteriorum scripsit. † sed & Aristo & Paulus scripta Labeonis probauerunt,
 † uerba proque probabilibus accepit Vlpianus, quæ ab eis notata non sunt.
 cōpilatorum.

XVIII. PAVLVS lib. I. ad Vitellium.

VITELLIVS SABINVS. Quæsitū est, si plus assē paterfamilias distul-
 buisset, & aliquē sine parte fecisset hæredē: utrum ne is assēm ha-
 biturus

biturus foret, an id duntaxat, quod ex dupondio deesset: & hanc esse tolerabilissimam sententiam puto: ut eadem ratio in dupondio, omnique re deinceps, quæ in asse, seruetur. PAVLVS. eadem ratio est in secundo asse, quæ in primo.

XIX. VLP IANVS.

EX facto etiam agitatum Pomponius & Arrianus referunt. si quis uacua parte relicta, ita instituisse, SI MIHI SEIVS HAERES NON ERIT (quæ non instituerat) SEMPRONIUS HAERES ESTO: an hic Seius occupare posset uacantem portionem? & Pegasus quid existimat, ad eam partem admitti, Aristo contra putat: quia huic pars esset data, quæ nulla esset. quam sententiam & Iabolenus probat, & Pomponius, & Arrianus, & hoc iure utimur.

XX. PAVLVS.

QVo loco scribatur hæres sine parte, utrum primo, an medio, uel nouissimo, nihil interest. Si iam mortuo quadrans, alij dodrans datus sit, & alius sine parte scriptus sit: Labeo ait, eum, qui sine parte hæres institutus sit, alterum assem habiturum, & hanc mentem esse testantis: quod & Iulianus probat, & uerum est. Quod si uiuus & mortuus ex parte dimidia coniunctim hæredes instituti sunt, ex altera alius: aquas partes eos habituros ait: quia mortui pars pro non scripta habetur.

XXI. POMPONIVS.

TRebatius ait, sic non recte scribi, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, STICHVS LIBER ET HAERES ESTO: liberum tamen eum Labeo, & hæredem futurum recte putat. Seruo libertatem pure, hæreditatem sub conditione dari posse, uerissimum puto. ut tamē utrunque ex conditione pendeat:

XXII. IVLIANVS.

ETextpleta quidem conditione, liber hæresque erit, quocunque loco libertas data fuerit: deficiente autem conditione, perinde habebitur, ac si libertas sine hæreditate data fuerit.

XXIII. POMPONIVS.

Siquis instituat hæres in diem certum uel incertum: is bonorum possessionem agnoscere potest, & tanquam hæres distrahere hæreditatem. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed conditionem trahat, cui facile parere possit: ueluti si seruū, quem in potestate habet, manumiserit, nec manumittat: hic prætoris erunt partes, ut imitetur edictum suum illud, quo præfinit tempus, intra quod adeatur hæreditas. Item si conditioni hæres parere non potuit, quam in sua potestate non habebat: ueluti institutione collata in alterius factū, aut quemdam casum, SI ILLE (puta) CONSVL FACTVS FVERIT: tunc postulan

postulantibus creditoribus constituit prætor: nisi intra certum tempus hæreditas obtigerit, aditaque fuerit, se bona defuncti à creditoribus possideri, & interim quæ urgebunt, per curatores distrahi iussurum.

Sed & si sub conditione quis hæres institutus sit, & graue æs alienum sit, quod ex poena crescit, & maxime si publicum debitum imminet: per curatorem soluendum est æs alienum, sicut cum uenter in possessionem sit, aut pupillus hæres tutorē non habeat. Et quod ait, CAVSA COGNITA, adiectum est propter eos, qui sine dilatione peregre essent: uel ægritudine, uel uale tudine ita impedirentur, ut in ius produci non possent, nec tamen defenderentur.

XXIII. CELSVS.

TITIVS ET SEIVS, VTERVE EORVM VIVET, HAERES MIHI ESTO. existimo, si uterque uiuat, ambo hæredes esse, alteroque mortuo, eum, qui supererit, ex asse hæredem fore.

XXV. VLPIANVS.

Quia tacita substitutio inesse uidetur institutioni.

XXVI. CELSVS.

Idque & in legato eodem modo relicto senatus censuit.

XXVII. POMPONIVS.

Si te solum ex parte dimidia pure, ex altera sub conditione hæredem instituero, & substituero tibi, non existente conditione: substitutum ex ea parte hæredem fore, Celsus ait. Sed si te hæredem instituero, & deinde sub conditione eundem te instituam: nihil ualere sequentem institutionem, quæ prius satis plana fuisset. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis conditionibus fuerint factæ: utra prior conditio extiterit, id faciet, quod supra diximus, si pure & sub conditione idem instituatur.

XXVIII. VLPIANVS.

Si ita quis substitutus sit, TITIVS HAERES ESTO. SI SECVNDVS SHAERES NON ERIT, DEINDE SECVNDVS HAERES ESTO. placet primo gradu Secundum esse institutum.

XXIX. POMPONIVS.

Hoc articulo QVISQVE omnes significantur. & ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit, TITIVS ET SEIVS, QVANTA QVISQVE EORVM EX PARTE HAEREDEM ME HABVERIT SCRIPTVM, HAERES MIHI ESTO: nisi omnes habeant scriptum hæredem testatorem, neutrum hæredem posse esse: quoniam ad omnium factum sermo referatur. in quo puto testatoris mentem respiciendam. sed humanius est, eum quidem, qui testatorem suum hæredem scripserit, in tantam partem ei hæredem fore: qui autem eum non scripserit, nec ad hæreditatem eius admitti.

Vlpia.

XXX. VLP IANVS.

Pignori obligatum seruum necessarium domino posse fieri, imperator Seuerus rescripsit: ita tamen, si paratus sit prius creditori satisfacere.

XXXI. CAIVS.

Non minus seruos, quàm liberos hæredes instituere possumus: si modo eorum scilicet serui sint, quos ipsos hæredes instituere possumus: cum testamenti factio cum seruis, ex persona dominorum introducta est. Hæreditarium seruum ante aditam hæreditatē ideo placuit institui hæredem posse: quia creditum est, hæreditatem dominam esse, & defuncti locum obtinere.

XXXII. IDEM.

Illa institutio, QVOS TITIVS VOLVERIT, ideo uiciosa est, quod alieno arbitrio permixta est. nam satis cōstanter ueteres decreuerunt, testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere. Is, qui apud hostes est, recte hæres instituitur: quia iure postliminiꝝ omnia iura ciuitatis in personā eius in suspensio retinentur, * (uel nō obrūpuntur). itaq; si reuersus fuerit ab hostibus, poterit hæreditatem adire. seruus quoq; eius recte hæres instituitur. & si sunt. reuersus sit ab hostibus, potest eum iubere adire hæreditatē. si uero ibi decesserit: qui ei hæres existet, potest per seruum hæres fieri.

XXXIII. IDEM.

Si quis ita scripserit, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO: IDEM TITIVS EX ALTERA PARTE DIMIDIA, SI NAVIS EX ASIA, VENERIT HAERES ESTO: cū ex pura institutione hæres adierit (quamuis conditio alterius institutionis pendeat) ex asse fit hæres, scilicet etiam conditione deficiente: cum non prosit ei quidquam conditio existens. quippe cum non dubitetur, quin si quis ex parte dimidia hæres institutus sit, nec præterea quisquam alius, ipse ex asse hæres institutus esse uideatur.

XXXIIII. PAPINIANVS.

Hæreditas ex die, uel ad diem non recte datur, sed uicio temporis sublato manet institutio.

XXXV. VLP IANVS

Ex facto proponebatur quidam duos hæredes scripsisse, unum reum prouincialium, Italicarum rerum alterum. & cum merces in Italiam deuehere soleret, & pecuniā demisisset in prouinciam ad merces comparandas: eaq; cōparatæ essent, uel uiuo eo, uel post mortem, nondum tamē in Italiam deuectæ: quærebatur, merces utrum ad eum pertinerēt, qui rerum Italicarum hæres scriptus erat, an uero ad eum, qui prouincialium? dicebam. receptum esse, rerum hæredem institui posse

posse, nec esse inutilem institutionem: sed ita, ut officio iudicis facti-
 lia eriscundæ cognoscentis contineatur, ut amplius nihil is, qui ex re
 institutus est, quàm rem, ex qua hæres scriptus est, consequatur. ita igitur
 res accipitur. (uerbi gratia) pone duos esse hæres institutos, unum
 ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Liboniano: & fundorum alterum
 quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem. erunt qui-
 dem hæreses ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti: uerumta-
 men officio iudicis cõtinebitur, ut unicuique eorum fundus, qui relictus est,
 adiudicetur uel attribatur. Vnde scio quæsitum, æris alieni onus
 pro qua parte agnosci debeat? & refert Papinianus (cuius sententiam
 ipse quoque probaui) pro hæreditarijs partibus eos agnoscere æs alienum
 debere. * (hoc est pro semisse.) fundos etenim uice præceptionis accipi-
 endos. quare si forte tantum sit æs alienum, ut nihil detracto eo super
 esse possit: consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas, nulli-
 us esse momenti. & si forte Falcidia interueniens, rescissionem esset le-
 gatorum factura: hic officium iudicis recidit præceptiones istas: ut nõ
 plus quisque eorum habeat, quàm esset habiturus, si legatum accepisset,
 uel aliud. † (uel etiam præceptiones.) quod si fuerit incertum, an Falci-
 dia interuentura sit: rectissime probatur, officio iudicis cautiones esse
 interponendas. Cum hæc ita sint: (hæc enim institutio, de qua quæ-
 ritur, non est repellenda) & si alius rerum prouincialium, alius rerum
 Italicarum hæres scriptus fuerit, officio quoque iudicis attribuentur singulis
 res, quæ adscriptæ sunt: tamen erunt hæreses ex æquis partibus, quia
 nulla pars adscripta est. quæ res facit, ut si forte in alijs facultatibus plus
 sit (in Italicis forte, quàm in prouincialibus) in alijs minus, & æris alie-
 ni ratio urgeat: dici oporteat imminutionem eandem fieri, quam su-
 pra ostendimus. proinde & si alijs fuerint legata relictæ, contributio
 admittenda erit. Rerum autem Italicarum uel prouincialium signifi-
 catione quæ res accipiendæ sint, uidendum est. & facit quidem totum
 uoluntas defuncti. nam quid senserit, spectandum est. uerumtamen hoc
 intelligendum erit: rerum Italicarum significatione eas contineri, quas
 perpetuò quis ibi habuit, aut ita disposuit, ut perpetuò haberet. cæ-
 teroquin si in tempore aliquid transtulit in alium locum, non ut ibi
 haberet, sed ut denuo ad pristinum locum reuocaret: neque augebit, quod
 transtulit: neque minuet, unde transtulit. ut puta de Italico patrimonio
 quosdam seruos miserat in puinciam (forte Galliam) ad exigendum de-
 bitum, uel ad merces comparandas, recursuros, si comparassent. dubi-
 um non est, quin debeat dici, ad Italicum patrimonium eos pertinere
 debere: & est apud Mutium relatum, cum fundus erat legatus, uel cum
 instrumento, uel cum his, quæ ibi sunt. agasonem enim missum in uil-
 lam

* hæc als
 desunt.

† hæc als
 desunt.

lam à patrefamilias, non pertinere ad fundi legatum ait: quia non idcirco illò erat missus, ut ibi esset. proinde si seruus missus fuerit in uillam, interim illic futurus (quia dominum offenderat) quasi ad tempus relegatus: responsum est, eum ad uillæ legatum non pertinere. quare ne serui quidem, qui operari in agro consueverunt, qui in alios agros reuerterentur, quasi ab alio commodati: in ea sunt conditione, ut ad legatum pertineant: quia non ita in agro fuerant, ut ei agro uiderentur destinati. quæ res in proposito quoque suggerit, ut Italicarum rerum esse credantur eæ res, quas in Italia esse testator uoluit. Proinde & si pecuniam miserit in prouinciam ad merces comparandas, & necdum comparatæ sint: dico pecuniam, quæ idcirco missa est, ut pro ea merces in Italiam adueherentur, Italico patrimonio adiungendam. nam & si dedisset in prouincia de pecunijs, quas in Italia exercebat, ituras & reddituras: dicendum est, hanc quoque Italici patrimonij rationem esse. igitur effici dixi, ut merces quoque istæ, quæ comparatæ sunt, ut Romam ueherentur: siue profectæ sint eo uiuo, siue nondum, & siue scit, siue ignorauit: ad eum hæredem pertineant, cui Italicæ res sint adscriptæ.

XXXVI. IDEM.

Si quis ita scripserit hæredem, EX QUA PARTE CODICILLIS TITIVM HAEREDEM SCRIPSERO, HAERES ESTO: etiam si pars in codicillis non fuerit adscripta: erit tamen hæres, quasi sine parte institutus.

XXXVII. IULIANVS.

Quum in testamento ita scribitur, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO POST MORTEM MEAM NATVS, HAERES ESTO: duo gradus hæredum sunt. nullo enim casu uterque ad hæreditatem admittitur. ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit, & filius patri hæres exstiterit: non posse Titium unam cum filio hæredem esse: quia non in primum, sed in secundum gradum substituitur. Hæc uerba, PVBLIVS, MARCVS, CAIVS INVICEM SVBSTITVTI HAEREDES MIHI SVNTO: sic interpretanda sunt, ut breuiter uideatur testator tres instituisse hæredes, & inuicem eos substituisse: perinde ac si ita scripisset, ILLE, ET ILLE, ET ILLE INSTITVTI HAEREDES ET SVBSTITVTI SVNTO. Qui tres filios habebat, & ita scripserat, FILII MEI HAEREDES SVNTO, PVBLIVS FILIVS MEVS EXHAERES ESTO: uideri potest prima parte duos duntaxat filios hæredes instituisse.

XXXVIII. IDEM.

Qui filio impuberi exhæredato Pamphilum legat: eundem post mortem filij ex parte hæredem instituere eodem modo potest, quo is, qui seruum communem Sempronio legatum, eundem post mortem Sempronij ex parte hæredem instituit. Seruus testamento hæ-

res pure scriptus, liber autem iussus esse, si intra calendas decembres decem dedisset: si codicillis pure libertatem acceperit: intra calendas quidem, neq; liber, neq; hæres erit, nisi decem dederit: si intra calendas non dederit, liber ex codicillis erit. Si quis seruum suum liberum sub conditione, hæredem pure scripserit, eumq; uendidisset pendente conditione: iussu emptoris seruus adire hæreditatem potest: quia & constitit institutio, & est, qui ius imperandi habet. quod si post defectam conditionem alienatus fuisset: non potest iussu emptoris hæreditatem adire: quia eo tempore ad eum peruenisset, quo iam extincta institutio, & inutilis fuerat. igitur cum seruus sub conditione liber esse iubetur, & legatum pure accepit: si pendente conditione manumissus, uel alienatus fuerit: legatum habebit, aut domino acquireret, quamuis mortis tempore conditio libertatis extincta fuerit. si uero post defectum conditionis manumissus, aut alienatus fuerit: legatum ad irritum recidit. Cum uenditor seruum ante traditionem ab emptore pro parte hæredem scriptum, adire iubet: restituere cohæredi serui necesse habet: quia lucrum facere eius serui, quem iure uendidit, non debet. plane non totum, quod adquisierit, restituit: sed pro ea duntaxat parte, qua seruus cohæredem habuerit: id est, partem dimidiam serui, & quartam hæreditatis. MARCELLVS libro tricesimo digestorum notat. imò id debet præstari, quod consequi uenditor non potuisset: si prius, q̃ adierit seruus partem hæreditatis, distractus esset. quod est uerum.

IULIANVS. Si paterfamilias Titium, quem ingenuum esse credebatur, hæredem scripserit: eiq; si hæres non esset, Sempronium substituerit: deinde Titius, quia seruus fuerat, iussu domini adierit hæreditatem: potest dici Sempronium in partem hæreditatis admitti. nam qui scit aliquem seruum esse, & eum hæredem scribit, & ita substituit, SI STICHVS HAERES NON ERIT, SEMPRONIUS HAERES ESTO: intelligitur tale quid dicere, si Stichus neq; ipse hæres erit, neq; alium fecerit. atqui si eum, quem liberum putabat, hæredem scripserit hoc sermone, SI HAERES NON ERIT: nihil aliud intelligitur significare, q̃ si hæreditatem uel sibi non adquisierit, uel mutata conditione alium hæredem non fecerit. quæ adiectio ad eos pertinet, qui patresfamiliarum hæredes scripti, postea in seruitutem deducti fuerint. igitur in hoc casu duo semisses fient: ita, ut alter semis inter eum, qui dominus instituti hæredis fuit, & substitutum æquis portionibus diuidatur.

XXXIX. POMPONIVS.

ET hoc Tyberius Cæsar constituit in persona Parrhemij, qui tantamquam ingenuus hæres scriptus, adierat hæreditatem, cum esset Cæsaris seruus. nam diuisa hæreditas est inter Tyberium & eum, qui Parrhemius

themio substitutus erat, ut refert Sextus Pompeius.

XL. IULIANVS.

Qui soluendo non erat, duos Apollonios liberos hæredesq; esse iusserat. altero ante apertas tabulas testamenti mortuo, non in- eleganter defendi poterit, eum qui supererit, liberum & solum necessa- rium hæredem fore. quod si uterq; uiuit: institutionē nullius esse mo- menti propter legem Aeliam Sentiam, quæ amplius, quàm unum ne- cessarium hæredem fieri uerat.

XLI. PAVLVS.

In uicem enim eos sibi ob stare.

XLII. ALPHENVS.

Pater familias testamēto duos hæredes instituerat, eosq; monumē- tum facere iusserat in diebus certis. deinde ita scripserat, QVI EO RVM NON ITA FECERIT, OMNES EXHAEREDES SVN- TO. alter hæres hæreditatem prætermiserat. reliquus hæres consule- bat, cum ipse monumentum extruxisset, nunquid minus hæres esset ob eam rem, quod cohæres eius hæreditatem non adiisset? respondi. neminem ex alterius facto, neq; hæreditati alligari, neq; exhæredari posse: sed uti quisq; cōditionem impleisset, quamuis nemo adiisset præ- terea, tamen eum hæredem esse.

XLIII. IDEM.

Si MAEVIA MATER MEA ET FVLVIA FILIA MEA SVIVET, TVNC MIHI LVCIVS TITIVS HAERES ESTO. Seruius respondit. & si testator filiam nunquam habuerit, mater autem superuixerit: tamen Titium hæredem fore: quia id, quod im- possibile in testamento scriptum esset, nullam uim haberet.

XLIIII. AFRICANVS.

Quidam cum filium familias hæredem instituere uellet, ne ad pa- trem eius ex hæreditate quidquam perueniret, uoluntatem su- am exposuit filio. filius cum patris offensam uereretur, petijt à te- statore, ne sub conditione, SI A' PATRE EMANCIPATVS ESSET, hæredem eum institueret: & impetrauit ab eo, ut ami- cum suum hæredem institueret. atq; ita testamento amicus filij, igno- tus testatori, hæres institutus est: nec quidquam ab eo petatum est. quærebat, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam hæreditatē nol- let restituere: an fideicommissum ab eo peti posset, aut aliqua actio aduersus eum esset? & utrum patri, an filio cōpeteret? respondi. etiam si manifestum sit, scriptum hæredem fidem suam interposuisse: non ta- men aliter ab eo fideicōmissum peti posse, quàm si & ipsum testatorē fidem eius secutum esse probaretur. si tamen cum à filio familias roga

T iij

retur

retur amicus, & aditūrum se hāreditatem recepiſſet, & reſtitutūrum pa-
trifamilias factū: non abſurde dici poſſe, mandati actionem futuram,
& eam actionem patri inutilem fore: quia nō ſit ex bona fide, id ei reſti-
tui, quod teſtator ad eum peruenire noluerit. ſed nec filio uulgare cō-
petituram, uerum utilem: ſicuti dare placeret ei, qui cum filius famili-
as eſſet, pro aliquo fideiuſſiſſet, ac paterfamilias factus ſoluiffet.

XLV. IDEM.

Si ita ſcriptum fuerit, TITIVS, IMO' SEIVS HAERES ESTO. Sei-
ſum ſolum hāredem fore reſpondit. ſed & ſi ita, TITIVS HAERES
ESTO, IMO' SEIVS HAERES ESTO: idem erit dicendum. Quidam
teſtamento ita hāredes inſtituit, TITIA FILIA MEA HAERES ESTO.
SI QUID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVO'VE NASCETVR:
TVNC QVI VIRILIS SEXVS VNVS PLVRES'VE NASCENTVR, EX
PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVAE FOEMININI SEXVS VNA
PLVRES'VE NATAE ERVNT, EX QVARTA PARTE MIHI HAERE-
DES SVNTO. poſtumus ei natus eſt. conſulebatur, ex quota parte po-
ſtumus hāres eſſet: reſpōdit. eam hāreditatem in ſeptem partes diſtri-
buendam. ex his filiam quatuor, poſtumū tres habiturū: quia filiae to-
tus as, poſtumo dodrans datus eſſet: ut quartam portionem amplius fi-
lia, quā poſtumus, ferre debeat. Ideo ſi poſtuma quoq; nata eſſet: tan-
tundem ſola filia, quantum uterq; poſtumorū, habiturus eſſet. itaq; in
propoſito cum as filiae, dodrās poſtumo ſit datus: uigintiunam partes
fieri: ut filia duodecim, nouem filius habeat. In teſtamento ita ſcri-
ptum eſt. LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, CAIVS ATTIVS EX
PARTE VNA, MAEVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS
DVABVS HAEREDES MIHI SVNTO. conſulebatur, quid iuris eſſet: re-
ſpondit. hanc ſcripturam illam interpretationem accipere poſſe: ut Lu-
cius Titius duas uncias habeat, cāteri autem quaſi ſine partibus inſti-
tuti, ex reliquo dextante hāredes ſint. quem dextantē ita diuidi opor-
teat, ut Seius quincūcem, Attius & Māuius alterū quincūcē habeāt.

XLVI. MARTIANVS.

His uerbis, TITIVS HAEREDITATIS MEAE DOMINVS ESTO, re-
ſte inſtitutio ſit. Illa inſtitutio ualeat, FILIVS MEVS IMPIIſſi-
MVS MALE DE ME MERITVS, HAERES ESTO. pure enim hāres in-
ſtituitur, licet cum maledictio: & omnes huiuſmodi inſtitutiones rece-
ptæ ſunt. Interdum nec cum libertate utiliter ſeruus à domina hā-
res inſtituitur, ut conſtitutione diuorum Seueri & Antonini ſignifica-
tur, cuius uerba hæc ſunt. Seruum adulterij accuſatum, non iure teſta-
mento manumiffum ante ſententiam ab ea muliere uideri, quæ rea ſu-
erat eiufdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, ut in eun-
dem

dem à domina collata institutio, nihil momenti habeat. Si in patre, uel patria, uel alia simili adsumptione falsum scriptum est: dum de eo, qui demonstratus sit, constat: institutio ualet.

XLVII. FLORENTINVS.

Si alienum seruum liberum & hæredem esse iussi, & is postea meus effectus est: neutrum ualet: quia libertas alieno seruo inutiliter data est. In extraneis hæredibus illud obseruatur, ut sit cum eis testamenti factio: siue ipsi hæredes instituātur, siue hi, qui in potestate eorū sunt. & id tribus temporibus inspicitur. testamenti facti, ut constiterit institutio: & mortis testatoris, ut effectum habeat. hoc amplius, & cū adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue pure, siue sub conditione hæres institutus sit. nam ius hæredis eo uel maxime tempore inspicendum est, quo acquirit hæreditatem. medio autem tempore, inter factum testamentum, & mortem testatoris, uel conditionē institutionis existentē, mutatio iuris hæredi non nocet: quia (ut dixi) tria tantum tempora inspicimus.

XLVIII. VLPIANVS.

Seruū meū hæredem institutū cum libertate, si uiuus uendidero. Si, cum quo testamenti factio non est, postea eū redemero: ex testamento mihi hæres esse poterit. nec medium tempus, quo apud eum fuerit, uiciat institutionem: quia uerum est, utroq; tempore tam testamenti faciēdi, quā mortis meum fuisse. unde si apud eum remanserit, uiciatur institutio: uel si cum eo testamenti factio est, iussu eius ad eundem, adquiret ei hæreditatem. Si in non faciēdo impossibilis cōditio institutione hæredis sit expressa: secundum omnium sententiā, perinde hæres erit, ac si pure institutus esset. Hæreditas plerūq; diuiditur in duodecim uncias, quæ assis appellatione cōtinetur. habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usq; ad assem hæc: sextans, quadrans, triēs, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx.

XLIX. MARTIANVS.

Talem institutionem quidam ualere non putabant, STICHVS LIBER ESTO. ET SI LIBER ERIT, HAERES ESTO. Sed diuus Marcus rescripsit, hanc institutionem ualere perinde, ac si non esset adiectum, SI LIBER ERIT. Si quis ita scripserit, STICHVS, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR, LIBER ET HAERES ESTO: alienatus non poterit iussu emptoris adire hæreditatem: quamuis, & si non erat hoc expressum, non alias liber & hæres fieri poterat, quā si manisset eius. sed si uiuus eum manumiserit: Celsus libro decimosexto digestorum scribit, fieri hunc hæredem. non enim hunc casum testatorem uoluisse excludere, palam est, neq; uerba omnino repugnant. nam

nam quamuis seruus eius non est, at certe libertus est.

L. PAVLVS.

Seruus hæreditarius hæres institui potest: si modo testamenti factio fuit cum defuncto, licet cum hærede instituto non sit.

LI. MARCELLVS.

Lucius Titius Seio & Sempronio ex semissibus hæredibus institutis, & cæteris exhæredatis, inuicem hæredes substituit. deinde legata & libertates dedit. postea ita subiecit. CORNELIVS, ET SALVSTIVS, ET VARRO AEQVIS PARTIBVS HAEREDES SVNTO, QVOS INVICEM SVBSTITVO. quæro, quantū uel priores duo ex semissibus instituti, uel posteriores habere debeant? Marcellus respōdit. in obscuro esse, Cornelium, & Salustium, & Varronem primo, an secundo, uel tertio gradu hæredes instituere uoluerit. sed secundum scripturam testamenti, quæ proponeretur, alterum assem eis datum uideri.

LII. NERATIVS.

Pater filio impuberi seruū hæredē substituit, liberumq; esse iussit. cum pupillus uendidit Titio. Titius eum iam primo testamento facto, in secundo testamento liberum hæredemq; esse iussit. superius testamentum Titij ruptum est: quia is seruus ei hæres esse potest. & ut superius testamentum rumpatur, sufficit ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo hæres existere. quod ad uim autem eius institutionis pertinet, ita serues habet: ut quādiu pupillo ex ea substitutione hæres potest esse, ex Titij testamento libertatem hæreditatemq; consequi non possit. si uero pupillus in suam tutelam peruenerit: perinde ex Titij testamento liber hæresq; sit, ac si pupillo substitutus non fuisset. sed si pupillo hæres existit: propius est, ut Titio quoq; (si uelit) hæres esse possit.

LIII. PAVLVS.

Si is, qui soluendo nō est, primo loco Stichum, secundo eū, cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & hæredem instituit: Neratius secundo loco hæredem scriptum fore ait: quia non uideatur creditorum fraudandorum causa manumissus.

LIIII. IDEM.

Potest quis ita hæredem instituere, SI INTRA ANNVM SEPTVAGESIMVM DECESSERO: ILLE MIHI HAERES ESTO. non enim pro parte testatus intelligi debet, sed sub conditione instituisse.

LV. IDEM.

Si is, qui soluendo non est, seruū cum libertate hæredem instituit, & liberum substituerit: ante incipiendum erit à substituto. lex enim Aelia Sentia, ita demum ei, qui in fraudem creditorum hæres institutus

stitutus est, conseruat libertatem: si nemo alius ex eo testamento hæres esse potest.

LVI. IDEM.

Nemo dubitat, recte ita hæredem nuncupari posse, HIC MIHI HAERES ESTO: cum sit coram, qui ostenditur. Qui frater non est, si fraterna charitate diligitur, recte cum suo nomine sub appellatione fratris hæres instituitur.

LVII. CELSVS.

Si liber homo, cum tibi seruiret, hæres institutus iussu tuo adiit. Trebatius, esse eum hæredem: Labeo, tunc non esse hæredem, si necessitate id fecit, non quod alioquin uellet obligari. Si quis ita hæredem instituerit, TITIVS QVA EX PARTE MIHI SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA PARTE MIHI HAERES ESTO: quidam putant, si asse descripto, id adiectum sit: ut maxime socius fuerit, Titium non esse hæredem. sed si qua pars uacua relicta fuerit: ex ea hæredem eum esse. quod totum & ineptum & uiciosum est. quid enim uetat, asse descripto utiliter Titium ex parte forte quartæ, ex qua socius erat, hæredem institutum esse? TITIVS HAERES ESTO, SEIVS ET MAEVIVS HAEREDES SVNTO. uerum est, quod Proculo placet: duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur. Cum quis ex institutis, qui cum aliquo coniunctim institutus sit, hæres non est: pars eius omnibus pro portionibus hæreditarijs adcrefcit. neq; refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus hæres sit. Si hæres institutus scribendi testamenti tempore ciuis Romanus fuit, deinde ei aqua & igni interdictum est: hæres fit, si intra illud tempus, quo testator decessit, redierit: aut si sub conditione hæres institutus est, quo tempore cōditio existit. idem & in legatis, & in bonorum possessionibus.

TITIVS EX SEMISSE HAERES ESTO, SEIVS EX QVADRANTE HAERES ESTO. SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, EX ALIO QVADRANTE HAERES ESTO. ante quàm capitolium ascendat, si pro hærede gerat, ex semisse: si capitolium ascendat, ex quadrante hæres erit: nec erit ei necesse pro hærede gerere, quippe iam hæredi.

Si ita scriptum fuerit, TITIVS EX PARTE TERTIA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA HAEREDES SVNTO. TITIVS, SI INTRA TERTIAS CALENDAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQUA PARTE HAERES ESTO: uideamus, ne Titius statim ex semisse hæres sit. nam duo hæredes instituti sunt. sed Titius aut ex semisse, aut ex besse. ita sextans utiq; erit in pendenti. & si conditio exstiterit, ex besse hæres erit: si non exstiterit, ille sextans Mæuius adcrefcet. sed si decesserit Titius ante, quàm cōditio existat, deinde conditio exstiterit: tū ille sextans

V non

non Titij hæredi, sed Mæuio adcreſcet. nam cum adhuc dubium eſſet, Titio, an Mæuio is ſextans datus eſſet, Titius deceſſit: nec poteſt intelli- gi datus ei, qui tempore dandi in rerum natura non fuit. Si Attius Ti- rium & Mæuium & Seium æquis partibus hæredes inſtituit, & Titius interim ſolus adiit hæreditatem, & Seium hæredem inſtituit: poterit Seius Titij hæreditatem adire, Attij uel adire, uel omittere. ſed Attio, ante quàm adeat uel omittat eius hæreditatem, ex ſemiſſe hæres erit. ſi adierit Seius Attij hæreditatem: Titius ex triente duntaxat hæres erit, & per hæreditatem Titij triens duntaxat ad Seium perueniet: alterum trientem ex ſua inſtitutione habebit. quid ergo, ſi ab Attio Titius & Seius hæredes inſtituti ſint, Titius adierit hæreditatem, Titio Seius hæ- res exſtiterit: poteſt ne Attij hæreditatem omittere? an neceſſariò ei ex- aſſe eſt hæres, quippe cum alius nemo hæres inſtitutus eſt? quoniam & ipſe ex aliqua parte iam hæres eſt: perinde eſt, quaſi unus hæres per At- tium inſtitutus ſit.

LVIII. CELSVS.

Qui ſoluendo non erāt, ſeruum primo loco, & alterum ſeruum ſe- cundo loco hæredes ſcripſit. ſolus is, qui primo loco ſcriptus eſt, hæreditatem capit. nam lege Aelia Sentia ita cauetur, ut ſi duo plu- reſque ex eadē cauſſa hæredes ſcripti ſint, uti quiſq; primus ſcriptus eſt, hæres ſit.

LIX. MODESTINVS.

Qui uolebat filiam exhæredare, ſic teſtamento compræhendit. TE AVTEM FILIAM IDEO EXHÆREDAVI, QVONIAM CON- TENTAM TE ESSE DOTE VOLVI. quæro, an efficaciter exhæredata ſit? Modestiſtus reſpondit. nihil pponi, cur nō eſſet uolūtate teſtatoris exhæredata.

LX. IDEM.

In tempus capiendæ hæreditatis inſtitui hæredem poſſe, beneuolen- tiæ eſt: ueluti LVCIVS TITIVS, CVM CAPERE POTVERIT, HÆ- RES ESTO. idem & in legato. Quoties non apparet, quis hæres in- ſtitutus ſit: inſtitutio non ualet. quod planè euenire poteſt, ſi teſtator complures amicos eodem nomine habeat, & ad designationem nomi- nis ſingulari nomine utatur. niſi ex alijs apertiſſimis probationibus ſu- erit reuelatum, de qua perſona teſtator ſenſerit.

LXI. IABOLENVS.

Hæredes ſine partibus, utrum coniunctim, an ſeparatim ſcriban- tur, hoc intereſt: quod ſi quis ex coniunctis deceſſerit, hoc non ad omnes, ſed ad reliquos, qui coniuncti erant, pertinet. ſin autem ex ſe- paratis: ad omnes, qui teſtamento eodem ſcripti ſunt hæredes, pote- tio eius pertinet.

LXII. IDEM.

Eius seruū, qui post mortem meam natus erit, hæredem institui posse, Labeo frequenter scribit. idq; uerum esse manifesto argumento comprobatur: quia seruus hæreditarius, prius quàm adeatur hæreditas, institui hæres potest: quamuis iste testamenti facti tempore nullius sit. **LXIII. IDEM.**

Hæreditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cum institutus hæres non sit: nec quidquam ei prodest, quod ab eo aliquid legatum est, aut libertus ei defuncti testamento commendatus est, ex quo si manumissus non est, seruus est.

LXIII. POMPONIVS.

Si ita quis hæredes instituerit, **TITIVS HAERES ESTO, CAIVS ET MAEVIVS EX AEQVIS PARTIBVS HAEREDES SVNTO**: quamuis ET syllaba coniunctionem faciat: si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars adcrefcit, sed omnibus hæredibus pro hæreditarijs portionibus: quia non tam coniunxisse, q̃ celerius dixisse uidetur.

LXV. IDEM.

Si ita scriptum fuerit, **TITHASVS, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, HAERES ESTO. TITHASVS HAERES ESTO**, secunda scriptura potior erit. plenior est enim, quàm prior.

LXVI. IDEM.

Si quis Sempronium hæredem instituerit sub hac conditione, **SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT**: quamuis non aliàs hæres esse possit Sempronius, nisi Titius ascēdisset in capitolium, & hoc ipsum in potestate sit repositum Titij: quia tamen scriptura non est expressa uoluntas Titij, erit utilis ea institutio. at quin si quis ita scripserit, **SI TITIVS VOLVERIT, SEMPRONIVS HAERES ESTO**: non ualet institutio. quædam enim in testamentis si exprimantur, nullum effectum habent: quando si uerbis tegantur, licet eandem significationem habeant, quam haberent expressa: momentum tamen aliquod habeant. sic enim filij exhæredatio cum eo ualet, si quis hæres existat: & tamen nemo dubitat, quin si ita aliquis filium exhæredauerit, **TITIVS HAERES ESTO: ET CVM HAERES ERIT TITIVS, FILIVS EXHAERES ESTO**: nullius momenti sit exhæredatio.

LXVII. PROCVLVS.

CORNELIVS ET MAEVIVS, **VTER EORVM VOLET, HAERES ESTO**. uterq; uult. Trebatius neutrum fore hæredem, Carfilius utrūq; tu cui adsentiris? **PROCVLVS**. Carfilio adsentior. & illam adiectionem, **VTER EORVM VOLET**, superuacuam puto. id enim, etiam ea non adiecta, futurum erat: ut uter uellet, hæres esset: & uter noleret, hæres non esset. quod si hi ex numero necessariorum hæredum

V ij essent

essent: tum id non frustra adiectum esse: & non solum figuram, sed uim quoque conditionis continere. dicerem tamen, si uterque hæres esse uellet, utrumque hæredem esse.

LXVIII. PAPINIANVS.

Captatorias institutiones non eas senatus improbauit, quæ mutuis affectionibus iudicia prouocauerunt, sed quarum conditio confertur ad secretum alienæ uoluntatis.

LXIX. PAVLVS.

Illæ autem institutiones captatoriæ non sunt: ueluti si quis ita hæredem instituat, QVA EX PARTE TITIVS ME HAEREDEM INSTITUIT, EX EA PARTE MAEVIUS HAERES ESTO: quia in præteritum, non in futurum institutio collata est. sed illud quæri potest, an quod se natus censuit, idem seruandum sit, etiam si in aliam personam captionem direxerit: ueluti si ita scripserit, SI TITIVS MAEVIUM TABVLIS TESTAMENTI SVI HAEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERIT QVE, HAERES ESTO. quod in sententiam senatus consulti incidere, non est dubium.

LXX. TERENCEIVS.

Si quis solidum à lege capere non possit, & ex asse sit institutus ab eo, qui soluendo non est: Iulianus ex asse eum esse hæredem respondit. legi enim locum non esse in ea hæreditate, quæ soluendo non est.

LXXI. CAIVS.

Sub conditione hærede instituto, si substituamus: nisi eandem conditione repetemus, pure eum hæredem substituere intelligemur.

LXXII. LICINIUS RVFINVS.

Si quis ita hæres institutus fuerit, EXCEPTO FVNDI, EXCEPTO VSUFRVCTV, HAERES ESTO: perinde erit iure civili, atque si sine ea re hæres institutus esset: idque autoritate Galli Aquilij factum est.

LXXIII. PAPINIANVS.

Si filius substituatur ei, à quo præteritus est: non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hæreditatem: quoniam & quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exhæredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exhæredatus.

LXXIII. IDEM.

Seruus uxori à marito mortis causa donatus, mariti manet, ut Iuliano quoque uidetur. Vnde si accipiat libertatem simul & hæreditatem, uiro necessarius hæres erit: nec sine libertate aliquid ei legari potest.

LXXV. IDEM.

Assè toto non distributo, ita scriptum est: QVEM HAEREDEM CODICILLIS FECERO, HAERES ESTO. Titium codicillis hæredem

dem instituit. eius quidē institutio ualet ideo, quod (licet codicillis da-
ni hereditas non possit) tamen hæc testamento data uideatur: sed hic
tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

LXXVI. IDEM.

Qui non militabat, bonorum maternorū, quæ in Pannonia possi-
debat, libertum heredem instituit: paternorum, quæ habebat in
Syria, Titium. iure semisses ambos habere constitit. sed arbitrum di-
uidendæ hereditatis supremam uoluntatem (factis adiudicationibus,
& interpositis propter actiones cautionibus) sequi, soluta Falcidia: scili-
cet ut quod uice mutua præstatur, doli ratione quadranti retinendo
compensetur. Lucio Titio ex duabus partibus, Publio Mæuius ex
quadrante scriptis heredibus: assem in dodrantē esse diuisum respon-
di. modum enim duarum partium ex quadrante declarari. quod uete-
res numis Titio legatis, numorum specie nō demonstrata, cæterorum
legatorum contemplatione receperunt. Filij heredibus ex æquis
partibus institutis, ac postea fratris filio pro duabus uncijis: unū assem
inter omnes uideri factum placuit, & ex eo decem uncias filios acce-
pisse. tunc enim ex altero asse portionem intelligi relictam, cum asse
nominatim dato, uel duodecim uncijis distributis, residua portio non
inuenitur. Nihil autem interest, quo loco sine portione quis hæres in-
stituatur, quo magis assis residuum accepisse uideatur. Seius Mæui-
um ex parte, quam per leges capere potuit, heredem instituit: ex reli-
qua Titium. Si Mæuius solidum capere poterit, Titius adiectus aut sub-
stitutus hæres non erit.

LXXVII. IDEM.

Quod si non sit reliqui facta mentio: tantundem in altero asse ha-
bebit Titius, quantum Mæuius in primo.

LXXVIII. IDEM.

Quod si Mæuius nullius capax sit: in totū substitutus admittitur.

LXXIX. PAVLVS.

Clemens patronus testamēto cauerat, ut si sibi natus filius fuisset,
hæres esset: si duo filij, ex æquis partibus hæredes essent: & si duæ
filia, similiter: si filius & filia, filio duas partes, filia tertiam dederat. du-
obus filijs & filia natis: quærebatur, quemadmodum in proposita spe-
cie partes faciemus? Cum filij debeant pares esse, uel etiam singuli du-
plo plus, q̄ soror accipere: quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his
binas masculi, unā fœmina accipiat. Si ita scripserit testator, QUAN-
TA EX PARTE ME Aⁱ TITIO HAEREDEM INSTITVTVM RECI-
TASSIM, EX EA PARTE SEMPRONIVS MIHI HAERES ESTO: non
est captatoria institutio. planē nullo recitato testamento ab ipso testa-
tore

tore, inanis uidebitur institutio, & remota suspitione captatoria institutionis.

LXXX. SCAEVOLA.

SI quis ita hæres instituatur, SI LEGITIMVS HAERES VINDICARE NOLIT HAEREDITATEM MEAM: puto deficere conditionem testamenti, illo uindicante.

LXXXI. IDEM.

SI non lex Aelia Sentia, sed alia lex, uel senatusconsultum, aut etiam constitutio serui libertatem impediatur: is necessarius fieri nõ potest, etiam si non sit soluendo testator. Temporibus diui Hadriani senatus censuit: si testator, qui cū moreretur, soluendo non fuit, duobus pluribusue libertatem dederit, eisq; hæreditatem restitui iusserit, & institutus hæres suspectam sibi hæreditatem dixerit: ut adire eam cogatur, & ad libertatem perueniat, qui priore loco scriptus fuerit, eiq; hæreditas restituatur. idem seruandū & in his, quibus per fideicommissum libertas data fuit: igitur si primo loco scriptus desideret adire hæreditatem: nulla difficultas erit, nam si posteriores quoq; liberos se esse dicent, & restitui hæreditatem desiderent: an soluendo sit hæreditas, & omnibus liberis factis restitui debeat, apud prætorem quæretur. absente autem primo, sequens desiderans adire hæreditatem, non est audiendus: quia si primus uelit sibi restitui hæreditatem, præferendus est, & hic seruus futurus est.

LXXXII. PAVLVS.

SI seruo fidei commissaria libertas data esset, deinde hæres hūc eundem seruum cum libertate hæredem reliquisset: quæsitum est, an necessarius fiat hæres? & humanius est, & magis æquitatis ratione subnixum, non fieri necessarium. qui enim etiam inuito defuncto poterat libertatem extorquere: is liber esse iussus, non magnum uidetur beneficium à defuncto consequi: imò nihil commodi sensisse, sed magis debitam sibi accepisse libertatem. idem probandum erit & in illo seruo, quem testator ea lege emerat, ut manumitteret: si hæres fuerit institutus. nam & hic, seposito beneficio testatoris, proprio iure poterit ad libertatem peruenire ex constitutione diui Marci. idem & in eo, qui propria sua data pecunia emptus est ab aliquo. nam & hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

LXXXIII. SCAEVOLA.

LVcius Titius, qui fratrem habebat, testamento ita cavit: TITVS FRATER MEVS EX ASSE MIHI HAERES ESTO. SI MIHI TITVS HAERES ESSE NOLVERIT, AVT (QVOD ABOMINOR) PRIVS MORIETVR, QVA'M MEAM HAEREDITATEM ADIERIT, AVT FILIVM FILIAMVE EX SE NATVM NATAMVE NON HABVERIT:

TVNC STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HAERES DES MIHI AEQVIS PARTIBVS SVNTO. quæro, cum Titius hæreditatem adierit, & liberos aditæ hæreditatis tempore non habuerit: an Stichus & Pamphilus ex substitutione liberi & hæredes esse possint: item quæro, si ex substitutiōe, neq; liberi, neq; hæredes esse possint, an in partem hæreditatis uideantur adiecti: respondi. apparet quidem non eam mentem testatoris fuisse, ut quenquā hæredem adhiberet fratri, quem aperte ex asse hæredem instituisset. igitur si frater adiit: Stichus & Pamphilus hæredes non erūt: quod eos amplius noluerit hæredes esse, si frater prius, quā hæreditatem adiret, decessisset, liberis relitis. nam prudens consilium testantis animaduertitur. non enim fratrem solū hæredem prætulit substitutis, sed etiam eius liberos.

LXXXIII. MARCELLVS.

Iam dubitari non potest, suos quoq; hæredes sub hac conditione institui posse, ut si uoluissent, hæredes essent. si hæredes nō essent: aliū, quē uisum esset, eis substituerent. negatumq; hoc casu, necesse esse sub contraria cōditione filiū exhæredare: primo quidē, quia tunc tantū id exigere, cū in potestate eius nō esset, an patri hæres existeret, expectando extrinsecus positæ cōditionis euentū. deinde quod & si quacunq; posita conditione deberet filius sub cōtraria cōditione exhæredari: in proposito ne possibilis quidē reperiri posset. certe si uerbis exprimere, inepta fieret. huic em̄ conditioni, SI VOLET, HAERES ESTO: quæ alia uerba contraria concipi possunt, quā hæc, SI NOLET HAERES ESSE, EXHAERES ESTO: quod quā sit ridiculū, nulli non patet. Non ab te autem hoc loco, uelut excessus, hic subiungetur: suis hæredibus ita institutis, *(si uoluerint hæredes esse) non permittendum amplius abstinere se hæreditate: cum ea cōditione instituti, iam non ut necessarij, sed sua sponte hæredes exstiterint. sed & cæteris conditionibus, quæ in ipsorum sunt potestate, si sui pareant: ius abstinendi adsequi nō debet.

* aliās.
desunt.

LXXXV. HERMOGENIANVS.

EX uncijis sex primo hærede instituto, secundo ex octo: si tertius ex residua parte, uel nulla portionis facta mentione hæres instituat. quinq; uncias hæreditatis tertius habebit. in uigintiquatuor etenim partes hæreditate distributa, tertio ratio calculi (ueluti ex decem partibus instituto) quinq; uncias adsignauit.

LXXXVI. CAIVS.

EI, qui soluendo non est, aliquo casu euenit, ut etiam si seruus cum libertate hæres existat, præterea tñ alius hæres adiiciatur: ueluti si seruo cum libertate hærede instituto, adiectū sit, SI MIHI STICHVS HAERES ERIT, TVNC TITIVS QVOQVE HAERES ESTO. nam Titius

tius, ante quàm Stichus ex testamento hæres exstiterit, hæres esse non potest. cum autem semel hæres exstiterit seruus: non potest adiectus efficere, ut qui semel hæres exstitit, desinat esse hæres.

LXXXVII. PAVLVVS.

SI socius hæres institutus sit ex asse, & seruo communi legetur pure sine libertate: hoc legatum non constitit. planè sub conditione et utiliter & sine libertate legabitur: quoniam & proprio seruo ab hærede recte sub conditione legatur. quare etiam hæres institui sine libertate, ut alienus, socio hærede scripto poterit: quia & proprius cum domino hæres institui poterit.

LXXXVIII. TRIPHONIVS.

Testamento domini seruus sub cōditione cum libertate hæres institutus, pendente adhuc conditione, necè domini detexit, eumq; prætor mereri libertatem decreuit. & si postea conditio testamenti exstiterit: aliunde liber est, id est ex præmio, nō ex testamento. igitur non est necessarius domino hæres. licet autem ei uolenti adire.

LXXXIX. PAVLVVS.

Imperatorem litis caussa hæredē institui, inuidiosum est. nec enim calumniæ facultatem ex principali maiestate capi oportet.

XC. IDEM imperialium sententiarum in cognitionibus prolarum ex libris sex primo: seu decretorum secundo.

Tactumeius Androsthenes Tactumeiam Magnam filiam Tactumeij Magni ex asse hæredem instituerat, eiq; patrem eius substituerat. Tactumeio Magno occiso, & rumore perlato, quasi filia quoq; eius mortua: mutauit testamentum, Nouiumq; Rufum hæredem instituit hac præfatione. QVIA HAEREDES, QVOS VOLVI MIHI CONTINGERE, HABERE NON POTVI, NOVIVS RVFVS HAERES ESTO. Tactumeia Magna supplicauit Imperatores nostros: & cognitione suscepta (licet modus institutionibus contineretur) quia tamen falsus rumor non solet obesse, ex uolūtate testatoris putauit Imperator ei subueniendum. igitur pronunciauit hæreditatem ad Tactumeiam Magnam pertinere: sed legata ex posteriore testamento eam præstare debere, perinde, ac si in posterioribus tabulis ipsa fuisset hæres scripta.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITUTIONE. Tit. VI.

Mode-

I. MODESTINVS.

HAereditas aut instituti dicuntur, aut substituti. instituti primo gradu, substituti secundo uel tertio. hæredis institutio aut duplex est, aut simplex. simplex, ueluti LVCIVS TITIVS HAERES ESTO. SI MIHI LVCIVS TITIVS HAERES NON ERIT: TVNC CAIVS SEIVS HAERES ESTO. duplex, ueluti FILIVS MIHI HAERES ESTO. SI HAERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT: TVNC CAIVS SEIVS HAERES*ESTO. Substituere liberis tam hæredibus institutis, *als. mihi esto. quàm exhæredatis possumus: & tam eum, quem hæredem nobis institui-
tuimus, quàm alterum. Substituere liberis pater non potest, nisi si hæredem sibi instituerit. nam sine hæredis institutione nihil in testamento scriptum ualet.

II. VLPIANVS

MOribus introductum est, ut quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim annos perueniant; foeminae ad duodecim. quod sic erit accipiendum, si sint in potestate. cæterum emancipatis non possumus. planè postumis possumus. nepotibus etiam possumus, & deinceps, si qui non recasuri sunt in patris potestate. Sed si eos pater præcedat: ita demum substitui eis potest, si hæredes instituti sint, uel exhæredati. ita enim post legem Velleam succedendo, non rumpunt testamentum. nam si principale testamentum ruptum sit, & pupillare euanuit. sed & si extraneum quis impuberem hæredem scripserit, poterit ei substituere: si modo eum in locum nepotis adoptauerit, uel adrogauerit filio præcedente. Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere. cæterum soli filio non poterit, nisi forte miles sit. adeo autem, nisi sibi quoque fecerit, non ualet: ut nisi adita quoque patris hæreditas sit, pupillare testamentum euanescat. Planè si omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideatur hæreditas: dicendum est, & pupillo substitutū seruandum. Interdum etiam pupillaris testamenti causa compellendum hæredem institutum adire hæreditatem, ut ex secundis tabulis fideicommissum cōualescat: ut puta si iam pupillus decessit. cæterum si adhuc uiuat: improbum esse Iulianus existimat eum, qui sollicitus sit de uiui hæreditate. Ergo etiā si minor uiginti quinque annis ad eundem hæreditatis causa fuerit restitutus: puto proficere secundis tabulis, ut prætor utiles actiones decernat substituto. Prius autem sibi quis debet hæredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ. & hoc Iulianus quoque putat. cæterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat: non ualere. quæ sententia rescripto Imperatoris nostri

ad Virium Lupum Britanniae praesidem comprobata est. & merito constat enim unum esse testamentum, licet duae sint hereditates: usque adeo, ut quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat: & postumum suum filio impuberi possit quis substituere. Sed si quis ita fuerit testatus, SI FILIVS MEVS INTRA DECIMVM QVARTVM ANNVVM DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO, & deinde, FILIVS HAERES ESTO: valet substitutio, licet conuersa scriptura filij testamentum fecerit. Sed & si ita scripserit, SI FILIVS MEVS MIHI HAERES NON ERIT, SEIVS HAERES ESTO, FILIVS HAERES ESTO: secundo quidem gradu Seius scriptus est haeres, & si filius haeres non exstiterit, procul dubio Seius ei haeres erit. sed & si exstiterit filius haeres, & intra pubertatem defunctus est, Seius admittendus recte uidetur: ut non ordo scripturae, sed ordo successionis spectetur. Quod igitur dictum est, singulis liberorum substituere licere: ideo adiectum est, ut declaretur, non esse a filij impuberis testamento incipiendum.

III. MODESTINVS.

CVM filio impuberi pater ita substituerit, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO IMPVBERI HAERES ESTO: placuit, ad hanc substitutionem scriptos tantummodo admitti. itaque dominus, cui per seruum hereditatis portio quaesita fuit: ex substitutione impuberis haeres effici non poterit, si seruus ab eius exierit potestate.

IIII. IDEM.

IAM hoc iure utimur ex diui Marci & Veri constitutione: ut cum pater impuberi filio in alterum casum substituit, in utroque casum substituisse intelligatur: siue filius haeres non exstiterit, siue exstiterit, & impubes decesserit. Quod ius ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse uidetur. nam si pater duos filios impuberes haeredes instituat, eosque inuicem substituat: in utroque casum reciprocam substitutionem factam uideri, diuus Pius constituit. Sed si alter pubes, alter impubes, hoc communi uerbo EOSQVE INVICEM SVBSTITVO sibi fuerint substituti: in uulgarem tantummodo casum factam uideri substitutionem, Seuerus & Antoninus constituit. incongruens enim uidebatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola uulgaris. Hoc itaque casu singulis separatim substituere pater debet: ut si pubes haeres non exstiterit, impubes ei substituat. si autem impubes haeres exstiterit, & intra pubertatem decesserit: pubes frater in portionem cohaeredis substituat. quo casu in utroque euentum substitutus uidebitur: ne si uulgari modo impuberi quoque substituat, uoluntatis quaestionem relinquat, utrum de una uulgari tantum modo substitutione in utriusque persona sensisse intelligatur. ita enim in altero utraque substitutio

tutio intelligitur, si uoluntas parentis non refragetur: uel certe euitanda quæstionis gratia specialiter in utrunq; casum impuberi substituat fratrem, SIVE HAERES NON ERIT, SIVE HAERES ERIT, ET INTRA ANNOS PUBERTATIS DECESSERIT.

V. CAIVS.

Si in testamento hæredes scripti ita alicui substituti fuerint, ut si is hæres non esset, quisquis sibi hæres esset, is in partem quoq; deficientis esset hæres: pro qua parte quisq; hæres exstitisset, pro ea parte eū in portionem quoq; deficientis uocari placet: neq; interesse, iure institutionis quisq; ex maiore parte hæres factus esset, an uero per legem alteram alicuius partem uindicasset.

VI. HERMOGENIANVS.

Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non poterat, substitutus sit ab eo impuberi filio eius: solidum ex ea causa capiet, quasi à pupillo capiat. sed hoc ita interpretari Iulianus noster uidetur: ut ex bonis, quæ testatoris fuerant, amplius capere non possit. quod si pupillo aliquid præterea acquisitum esset, aut si exhæredato esset substitutus: non impediri eum capere, quasi à pupillo capiat.

VII. PAPINIANVS.

Verbis ciuilibus substitutionem post decimum quartum annum ætatis frustra fieri cōuenit. sed qui non admittitur, ut substitutus, ut adiectus hæres quandoq; non erit: ne fiat contra uoluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit.

VIII. VLPIANVS.

Qui liberis impuberibus substituit: aut pure, aut sub cōditione solet substituere. pure sic, SI FILIVS MEVS INTRA PUBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HAERES ESTO. siue enim Seius iste hæres institutus sit, & impuberi substitutus, siue solum substitutus, nullā habet conditionem. sub conditione autem institutum si substituat, id est, SI MIHI HAERES ERIT: non aliàs existet hæres ex substitutione, nisi ex institutione hæres fuerit. cui similis est & hæc substitutio, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRITIS HAERES ERIT. habet enim in se eandem conditionem. Hæc uerba, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM IMPVBERI FILIO HAERES ESTO: hunc habent sensum, ut ei non omnis, qui patri hæres exstiterit, sed is, qui ex testamento hæres exstiterit, substitutus uideat. & ideo neq; pater, qui per filium: neq; dominus, qui per seruū hæres exstitit, ad substitutionem admittetur. sed neq; hæredis hæres: quia nō ex iudicio ueniunt. partes quoq; eadē ad substitutos pertinent, quas in ipsius patris familias habuerunt hæreditate. Labeo quoq; scribit, si pater filio impuberi eosdem, quos sibi,

& te unum præter ea hæredem instituit: bonorum filij te dimidium, cæterum patris hæredes communiter dimidium ita habere, ut unus semis apud te maneat: alterius semissis pro his partibus in hæredes patris nos diuisio fiat, quibus ex partibus hæreditatem paternam haberent.

Sed si plures sint ita substituti, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIP-
PTIS HAERES ERIT: deinde quidam ex illis postea, quàm hæredes ex-
stiterunt patri, obierint: soli superstites ex substitutiõe hæredes existent
pro rata partium, ex quibus instituti sunt: neque quidquam ualebit ex
persona defunctorum. Quos possum hæredes mihi facere necessa-
rios, possum & filio: ut seruum meum, & fratrem suum, quamuis in re-
bus humanis nondum sit. igitur postumus erit fratri hæres necessari-
us. Filio impuberi hæredi ex asse instituto substitutus quis est. existi-
tit patri filius hæres. an possit substitutus separare hæreditates, ut filij
habeat, patris non habeat: non potest. sed aut utriusque debet hæredita-
tem habere, aut neutrius. iuncta enim hæreditas cœpit esse. idemque est,
& si pater me hæredem scripserit ex parte, filium ex parte, & ego patris
hæreditatem repudiauerō. nam neque filij hæreditatem habere pos-
sum. Si ex asse hæres institutus, filio exhæredato substitutus, repu-
diauerit patris hæreditatem, cum non haberet substitutum: non pote-
rit filij adire. nec enim ualeat filij testamentum, nisi patris fuerit adita hæ-
reditas: nec sufficit ad secundarum tabularum uim, sic esse factum testa-
mentum, ut ex eo adiri hæreditas possit. Ad substitutos pupillares
pertinent, & si quæ postea pupillis obuenerint. neque enim suis bonis testa-
tor substituit, sed impuberis: cum & exhæredato substituere quis possit:
nisi mihi proponas militem esse, qui substituit hæredem hac mente, ut
ea sola uelit ad substitutum pertinere, quæ à se ad institutum peruene-
runt. In adrogato autem impubere dicemus ad substitutum eius ab
adrogatore datum non debere pertinere ea, quæ haberet, si adrogatus
non esset: sed ea sola, quæ ei ipse dedit adrogator. nisi forte distingua-
mus: ut quartam quidem, quam omnimodo ex rescripto diui Pij de-
buit ei relinquere, substitutus habere non possit: at superfluum habeat.
Scauola tamen libro decimo quaestionum putat, uel hoc adrogatori
permittendum. quæ sententia habet rationem. ego etiam amplius pu-
to: & si quid beneficio adrogatoris adquisiuit, & hæc substitutum posse
habere: ut puta adrogatoris amicus, uel cognatus ei aliquid reliquit.

Nemo institutus & sibi substitutus sine causæ mutatione quidem
proficit. sed hoc in uno gradu. cæterum si duo sunt gradus: potest dici
ualere substitutionem. Et Iulianus libro tricesimo digestorum putat:
si quidem sibi substitutus sit, cum haberet cohæredem Titium, si STI-
CHVS HAERES NON ERIT, LIBER ET HAERES ESTO: non ualere sub-

substitutionem. quod si ita, si TITIVS HAERES NON ERIT, TVNC STICHVS LIBER ET HAERES IN EIVS PARTEM ESTO: duos gradus esse, atq; ideo repudiante Titio, Stichum liberum & hæredē fore.

IX. PAVLVS..

Si is, qui hæres institutus est, filio substitutus sit: nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. Contra quoq; potest pœnas in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit.

X. PAPINIANVS.

Si filius, qui patri ac postea fratri ex secundis tabulis hæres exstitit, hereditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit: audi ri debet. iustius enim prætorem facturum existimo, si fratri separationem bonorum patris cōcesserit. etenim ius dicenti propositum est, liberos oneribus hæreditarijs non sponte susceptis liberare, non inuitos ab hæreditate remouere: præsertim cum remotis secundis tabulis legitimam haberet fratris hæreditatem. itaq; legata duntaxat ex secundis tabulis præstari debent, habita ratione facultatum in Falcidia, non patris (ut aliàs solet) sed impuberis.

XI. POMPONIVS.

Quo gradu hæres liberis substituatur, nihil interest.

XII. IDEM.

In pupillari substitutione licet longius tempus compræhensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertate.

XIII. PAPINIANVS.

Centurio filio, si intra uicesimum & quintum ætatis annum sine liberis uita decesserit, directò substituit. intra quatuordecim annos etiam propria bona filij substitutus iure communi capiet: post eam autem ætatem ex priuilegio militum, patris duntaxat, cum fructibus inuentis in hæreditate.

XIII. POMPONIVS.

Si quis eum, quem in testamento suo legauit, rursus à substituto filij liberum esse iusserit: liber erit, quasi legato adempto. nam & in legato & in testamentis nouissima scriptura erit spectanda: sicut in eodem testamento codicillis confirmatis obseruaretur. Si suo testamento perfecto, alia rursus hora pater filio testamentum fecerit, adhibitis legitimis testibus: nihilominus id ualebit, & tamē patris testamentum ratum manebit. Nam & si sibi & filio testamentum pater fecisset, deinde sibi tantum: utrunq; superius rumpetur. Sed si secundum testamentum ita fecerit pater, ut sibi hæredem instituat, si uiuo se filius decedat: potest dici, non rumpi superius testamentum: quia secundum non ualeat, in quo filius præteritus sit.

XV. IDEM.

Substitui liberis is etiam potest, qui post mortem eius natus fuerit, cui substitutus hæres fuerit.

XVI. VLP IANVS.

Si seruus communis substitutus sit impuberi cum libertate: siquidē à patrefamilias fuerit redemptus: erit impuberi necessarius. si uero ab impubere redemptus sit: non necessarius, sed uoluntarius fit hæres, ut Iulianus libro tricesimo digestorū scripsit. quod si neq; à patre, neq; à pupillo fuerit redemptus: æquitatis ratio suggerit, ut ipse precium partis suæ domino offerens, possit & libertatem & hæreditatem consequi. Si Titio fuerit legatus seruus: poterit impuberi substitui cum libertate, quemadmodū institui potuit legatarius: & euanesceat legatū, existente conditione substitutionis.

XVII. IULIANVS.

Idem est, & si post mortem legatarij seruus sit substitutus.

XVIII. VLP IANVS.

Patris & filij testamentum pro uno habetur, etiam in iure prætorio. nam (ut Marcellus libro octauo digestorum scribit) sufficit tabulas esse patris signatas: & si resignatæ sunt filij, septē signa patris sufficiunt. sed & si pater sibi per scripturā, filio per nuncupationem, uel contra fecerit testamentum, ualebit.

XIX. IDEM.

Si ita quis substituerit, SI FILIUS MEVS INTRA DECIMVM ANNUM DECESSERIT, SEIUS HAERES ESTO: deinde hic ante quartūdecimum annum, post decimum decesserit: magis est, ut nō possit bonorū possessionē substitutus petere. non enim uidetur in hunc casum substitutus.

XX. CAIVS.

Is, qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit, si fratri impuberi substitutus sit, repellitur à substitutione.

XXI. PAPINIANVS.

Qui plures hæredes instituit, ita scripsit. EOS'QVE OMNES INVICEM SVBSTITVO. post aditam à quibusdam ex his hæreditatē, uno eorum defuncto, si conditio substitutionis exstitit, alio hærede partem suam repudiante, ad superstites tota portio pertinebit: quoniā inuicem in omnem casum singuli substituti uidebuntur. ubi enim quis hæredes instituit, & ita scribit, EOS'QVE INVICEM SVBSTITVO: hi substituti uidebuntur, qui hæredes exstiterunt.

XXII. VLP IANVS.

Si plures sint instituti ex diuersis partibus, & omnes inuicem substituti: plerūq; credendum est, ex iisdem partibus substitutos, ex quibus inuicem

in uicem instituti sunt. ut si forte unus ex uncia, secundus ex octo, tertius ex quadrante sit institutus: repudiante tertio, in nouem partes diuidatur quadrans: feratq; octo partes, qui ex besse institutus fuerat: unā partem, qui ex uncia. nisi alia forte mens fuerit testatoris. quod uix credendum est, nisi euidenter fuerit expressum.

XXIII. IULIANVS.

Si pater impuberes filios in uicem substituerit, & ei, qui nouissimus mortuus fuerit, Titium: respondendum est, solos fratres bonorum possessionem accepturos, & quodammodo duos gradus huius institutionis factos. ut primo fratres in uicem substituerentur. si illi non essent, tunc Titius uocaretur.

XXIII. IDEM.

Si pater filiū impuberem hæredem scripserit, & ei substituerit, si quis sibi post mortem natus fuerit: deinde uiuo fratre postumus natus erit: testamentum rumpetur. post mortem autem fratris uiuo patre natus, solus hæres patri suo existet.

XXV. IDEM.

Si Titius cohæredi suo substitutus fuerit, deinde ei Sempronius: uerus puto, in utraq; partem Sempronium substitutum esse.

XXVI. IDEM.

Ex Cornelia, quæ testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, confirmat: non solum ad hæreditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt, pertinet: sed ad omnes hæreditates, quæ ad quēq; ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestate non peruenissent. quæ propter cum pater in hostium potestate decessit, filio impubere relicto in ciuitate, & is intra tempus pubertatis decesserit: hæreditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostiū potestatem non peruenisset. sed si pater in ciuitate decessit, filius impubes apud hostes: si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem peruenit: non incōmode dicitur, hæreditatem eius & ea lege ad substitutos pertinere. si uero uiuo patre filius in hostium potestatem peruenit: non existimo legi Corneliæ locum esse: quia non efficitur per eam, ut is, qui nulla bona in ciuitate reliquit, hæredes habeat. Quare etiā si pubes filius uiuo patre captus fuerit, deinde mortuo in ciuitate patre, in hostium potestate decesserit: patris hæreditas ex lege duodecim tabularum, non filij ex lege Cornelia, ad adgnatum proximū pertinet.

XXVII. SCAEVOLA.

Si pater captus sit ab hostibus, mox filius, & ibi ambo decedant: quāuis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reuersus in ciuitate impubes decedat: quoniam & si ambo

bo in ciuitate decessissent, ueniret substitutus.

XXVIII. IULIANVS.

Quidam testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta hæredem instituit. deinde Quietum Florum, Proculo Sositiam hæredem substituit. deinde si neq; Florus, neq; Sositia hæredes essent: tertio gradu ex parte dimidia & quarta colonia Leptitanorum, ex quarta cōplures hæredes substituit in plures, q̄ tres uncias. Quietus hæreditatem adiit. Proculus & Sositia uiuo testatore decesserunt. quæritur, quadrans Proculo datus ad Quietum, an ad substitutos tertio gradu pertineat? Respondi. eam uideri uoluntatē patris familias fuisse, ut in tertio gradu scriptos hæredes ita demum substitueret, si tota hæreditas uacasset. idq; apparere euidenter ex eo, quod plures, q̄ duodecim uncias inter eos distribuisset. & idcirco partem quartam hæreditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere.

XXIX. IDEM.

In substitutione filio ita facta, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIP-
TIS HAERES ERIT, IDEM FILIO HAERES ESTO: quæritur, quis
quis hæres quandoq; fuerit, intelligatur: an quisquis tum hæres erit, cū
filius moriatur: placuit prudentibus, si quandoq; hæres fuisset. quam-
uis enim uiuo pupillo hæres esse desisset (forte ex causa de inofficio-
so, quæ pro parte mota est) futurum tamen eū hæredem ex substituti-
one, creditum est. Non simili modo in hac specie dicendum est: si quis
cum filios duos haberet, Caium puberem, Lucium impuberem, ita fi-
lio substituisset: SI LVCIVS FILIVS MEVS IMPVBES DECESSERIT,
NEQVE MIHI CAIVS FILIVS HAERES ERIT, TVNC SEIVS HAERES
ESTO. nam ita prudentes hoc interpretati sunt, ut ad impuberis
mortem conditio substitutionis esset referenda.

XXX. IDEM.

Qui cum plures hæredes ex disparibus partibus instituerat, & in
his Attium: si Attius non adiret, cæteros ex iisdem partibus, qui-
bus instituerat, hæredes ei substituerat: deinde, si Attius non adisset, Ti-
tium cohæredem his, qui substituti sunt, adiecit. quæsitum est, quam
partem is, & quam cæteri habituri essent? Respondi. Titium uirilem,
cæteros hæreditarias. ueluti si tres fuissent: Titium quartā partem At-
tianiæ partis habiturum: reliquarū partium hæreditarias partes, ex qui-
bus instituti erant, reliquos habituros esse. Quod si non solum Titium,
sed etiam alios adiecisset hæredes: hos quidem uiriles partes habitu-
ros, ueluti si tres (puta) cohæredes fuissent substituti, extranei duo ad-
iecti: hos quintas partes Attianiæ partis, reliquos autem cohæredes hæ-
reditarias partes habituros esse.

XXXI. AFRICANVS.

Si mater ita testetur, ut filium impuberem, cum erit annorum quatuordecim, hæredem instituat, eiq; in pupillaribus tabulis, si sibi hæres non erit alium substituatur: ualet substitutio. Si filius, & ex eo nepos postumus ita hæredes instituantur, ut Gallo Aquilio placuit: & nepoti, si is hæres non erit, Titius substituatur: filio hærede existente, Titium omnimodo, id est etiam si nepos natus non fuerit, excludi respondit.

XXXII. IDEM.

Ex duobus impuberibus ei, qui supremus moreretur, hæredes substituit. si simul morerentur, utriq; hæredem esse respondit: quia supremus non is demum, qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intelligitur. sicut & e contrario proximus non solum is, qui ante aliquem, sed etiam is, ante quem nemo sit, intelligitur. Filium impuberem & Titium hæredes instituit. Titio Mænium substituit. filio, quisquis sibi hæres esset ex supra scriptis, substituit. Titius omisit hæreditatem. Mænius adiit. mortuo deinde filio, putat magis ei soli ex substitutione deferri pupilli hæreditatem, qui patris quoq; hæreditatem adierat. Etiam si contra tabulas patris bonorum possessio petita sit: substitutio tamen pupillaris ualet, & legata omnibus præstanda sunt, quæ à substituto data sunt.

XXXIII. IDEM.

Et si cõtra tabulas patris petita sit à pupillo bonorum possessio: in substitutũ tamen eius actionẽ legati dandam esse, ita ut augeantur legata, propterea quod filius extraneis nõ debuerit. sed & crescere à substituto data legata, si per bonorũ possessionem plus ad filium peruenisset: quemadmodum & ipse filius plus exceptis deberet. his consequens esse existimat, ut si impubes ex affe hæres scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablati sit: substitutus in partem legati nomine exoneretur: ut quemadmodum portio, quæ per bonorum possessionem accessit, auget legata: ita & hic, quæ abscessit, minuat.

XXXIII. MARTIANVS.

Potest quis in testamento plures gradus hæredum facere: ut puta **SI ILLE HAERES NON ERIT, ILLE ESTO,** & deinceps plures: ut nouissimo loco in subsidium uel seruum necessarium hæredem instituat. & uel plures in unius locum possunt substitui, uel unus in pluriũ, uel singulis singuli, uel inuicẽ ipsi, qui hæredes instituti sunt.

XXXV. FLORENTINVS.

Vel singulis liberis, uel ei, qui eorum nouissimus morietur, hæres substitui potest. singulis, si neminem eorum intestatò decedere

Y. uelit

uelit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri uelit.

XXXVI. PAVLVS.

Qui plures liberos habet, potest quibusdam substituere, neque utique necesse habet omnibus: sicuti potest nulli substituere. ergo & ad breue tempus ætatis substituere potest: ut puta SI FILIVS MEVS INTRA ANNUM DECIMVM DECESSERIT, TITIVS EI HAERES ESTO. Itaq; & si diuersos substituatur post finē ætatis, admittendū erit: ueluti SI INTRA ANNUM DECIMVM DECESSERIT, TITIVS EI HAERES ESTO: SI POST DECIMVM, INTRA DECIMVM QVARTVM, MAEVIVS HAERES ESTO. Et si à patre institutus, rogatusq; hæreditatem restituere, coactus à fideicommissario adierit: quamuis cætera, quæ in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmantur (ut legata & libertates:) secundas tamen tabulas non oportere resuscitari, destituito iam iure ciuili testamento, Serbidius Scæuola noster dicebat: sed pleriq; in diuersa sunt opinione: quia & pupillares tabulæ pars sunt prioris testamenti. quo iure utimur.

XXXVII. IABOLENVS.

Cum ex filio quis duos nepotes impuberes haberet, sed alterum eorum in potestate, alterum non: & uellet utrumq; ex æquis partibus hæredem habere: & si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex cōsilio Labeonis, Ofiliij, Cascellij, Trebarij, eum, quem in potestate habebat, solum hæredem fecit: & ab eo alteri dimidiam partem hæreditatis, cum in suam tutelam uenisset, legauit. quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset: alterum hæredem ei substituit. Filio impuberi in singulas causas alium & alium hæredem substituere possumus. ueluti ut alius, si sibi nullus filius fuerit: & alius, si filius fuerit, & impubes mortuus fuerit, hæres sit.

Quidam quatuor hæredes fecerat, & omnibus hæredibus præter unum substituerat. unus ille, cui non erat quisquam substitutus, & ex cæteris alter, uiuo patrefamilias decesserat. partem eius, cui nemo erat substitutus, ad substitutū quoq; pertinere, Ofilius & Cascellius responderunt. quorum sententia est uera.

XXXVIII. PAPINIANVS.

Causa cognita impubes adrogatus decesserat. quemadmodum legitimis hæredibus autoritate principali prospicitur uinculo cautionis: ita si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendū erit substituto. nam & legitimis hæredibus futuris non aliæ, quàm utiles actiones, præstari possunt.

XXXIX. IDEM.

Cohæredi substitutus, prius quàm hæreditatem adiret, aut conditio substitutionis existeret, uita decessit. ad substitutum eius (siue ante substitutionem, siue postea substitutus sit) utraq; portio pertinebit: nec intererit, prior substitutus post institutum, an ante decedat.

Ex his uerbis, *EOS QVE INVICEM SVBSTITVO*, non adeuntis portio scriptis hæredibus pro modo sibi uel aliq; quæsitæ portionis deferitur. Cum filia, uel nepoti, qui locum filij tenuit, aut post testamentû cœpit tenere, parens substituit: si quis ex his mortis quoq; tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris fit irrita. quod si hæredem filium pater rogauerit, si impubes diem suum obierit, Titio hæreditatem suam restituere: legitimum hæredem filij, salua Falcidia, cogendum patris hæreditatem, ut ab impubere fideicommissio post mortem eius dato, restituere placuit: nec aliud seruandum, cum substitutionis conditio puberem ætatem uerbis precarijs egreditur. quæ ita locum habebunt, si patris testamentum iure ualuit. alioquin si non ualuit ea scriptura, quam testamentum esse uoluit: codicillos non faciet, nisi hoc expressum est: nec fideicommissio propriæ facultates filij tenebuntur. & ideo si pater filium exhæredauerit, & ei nihil reliquerit: nullum fideicommissum erit. alioquin si legata uel fideicommissa filius acceperit: intra modum eorum fideicommissum hæreditatis à filio datum, citra Falcidiæ rationem debebit.

Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit, *QVOS HAEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO*: coniunctos primo loco uice mutua substituere uidetur. quibus institutionum partes non agnoscentibus, cæteros omnes cohæredes admittit. Qui patrem & filium pro parte hæredes instituerat, & inuicem substituerat: reliquis cohæredibus datis, post completû assensum ita scripsit, *HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO*. uoluntatis fuit quæstio, commemoratione omnium patrem & filium substitutioni cohæredum immiscuisset, an eam scripturam ad cæteros tantum transfulisset. quod magis uerisimile uidetur propter specialem inter patrem & filium substitutionem. Cohæres impuberi filio datus, eidemq; substitutus, legata è secundis tabulis relicta perinde præstabit, ac si pure partem, & sub cõditione partem alterâ accepisset. nõ idem seruabitur in alio substituto. nam ille Falcidiæ rationem induceret, quasi planè sub conditione primis tabulis hæres institutus: tam & si maxime cohæres filio datus quadrantem integrum obtineret. nam & cum legatum primis tabulis Titio datur, secundis aut tabulis eadem res Sempronio: Sempronius quandoq; Titio concurrat. Cum pater impuberi filia, quæ nouissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset, & impubes filia

superfite sorore pubere uita decessisset: irritam esse factam substitutionem placuit. in persona quidem prioris, quia non nouissima decessit: in alterius uero, quia puberem ætatem compleuit. Non uideri cum uicio factam substitutionem his uerbis placuit. ILLE FILIUS MEVS SI (QVOD ABOMINOR) INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM PARTEMVE EIVS TITIVS HAERES ESTO. non magis, quàm si post demonstratam conditionem, sibi hæredem esse substitutum iussisset. nam & qui certæ rei hæres instituitur, cohære de non dato, bonorum omnium hæreditatem obtinet.

XL. IDEM.

QVI duos impuberes filios hæredes reliquerat, ita substituit, SI AMBO MORTVI ESSENT. deinde pueri post mortem patris simul perierunt. duæ hæreditates substituto deferuntur. sed si duobus temporibus uita decedant: in hæreditate nouissimi pueri, eius fratris, qui ante mortuus est, hæreditatem substitutus inueniet. sed in ratione Falcidiæ pueri prioris hæreditas non ueniet: nec substitutus amplius, quàm sex uncias iure testamenti desiderabit: legata quoque, quæ à substituto eius filij data sunt, qui prior intestatò decessit, ad irritum recidunt.

XLI. PAVLVS.

EX facto quæritur. qui filium habebat mutum puberem, impetravit à principe, ut muto substituere ei liceret, & substituit Titium. mutus duxit uxorem post mortem patris, & nascitur ei filius. quæro, an rumpatur testamētum: respondi. beneficia quidem principalia ipsi principes solent interpretari: uerum uoluntatem principis insipientibus, potest dici, eatenus id eum tribuere uoluiffe, quatenus filius eius in eadem ualitudine perseverasset: ut quemadmodum iure ciuili pubertate finitur pupillare testamentum, ita princeps imitatus sit ius in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. nam & si furioso filio substituisset: diceremus, desinere ualere testamentum, cum respuisset: quia iam posset sibi testamentum facere. & enim iniquum incipit fieri beneficium principis, si adhuc id ualere dicamus. auferretur enim testamenti factio homini sanæ mentis. igitur etiam adgnatione sui hæredis, dicendum est, rumpi substitutionem: quia nihil interest, alium hæredem institueret ipse filius postea, an iure habere cœperit suum hæredem. nec enim aut patrem aut principem de hoc casu cogitasse, uerisimile est: ut eum, qui postea nasceretur, ex hæredaret. nec interest, quem admodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem, utrū in persona unius, an complurium. Item quæro. si ita facta pponatur substitutio, FILIUS MEVS, SI INTRA DECIMVM ANNUM DECESSERIT, TITIVS HAERES ESTO: SI INTRA DECIMVM

quar-

QUARTVM, MAEVIVS: filiusq; octo annorum decesserit: utrum Titius solus ex substitutione ei hæres erit, an & Mæuius: quia certum est, & intra decem, & intra quatuordecim annos filium decessisse: respondi. omne quidem spacium, quod est intra pubertatem, liberū esse patri ad substituendū filio: sed finis huius pubertatis est. magis autem est, in utroq; eorum tempus suum separatim seruari: nisi contraria voluntas testatoris aperte ostendatur. Lucius Titius, cum haberet filios in potestate, uxorem hæredem scripsit, & ei substituit filios. quæsitū est, an institutio uxoris nullius momenti sit, eò quod ab eo gradu filij non essent exhæredati: respondi. eum gradum, à quo filij præteriti sint, nullius esse momenti. & ideo, cum iidem substituti proponantur: ex testamento eos hæredes existisse uideri: scilicet quia non in totum testamentum infirmant filij, sed tantum eum gradum, qui ab initio non ualuit: sicut responsum est, si à primo sit filius præteritus, à secundo exhæredatus. nihil autem interest, qua ratione secundi hæredis institutio ualeat: utrum quia ab eo filius exhæredatus est, an quia ipse filius substitutus est. Iulius Longinus pater eos, quos sibi hæredes instituerat, filijs ita substituit, QVISQVIS SIBI HAERES ESSET. unus ex hæredibus institutis, qui tacitam fidem accommodauerat, ut non capienti partem ex eo, quod acceperat, daret: ad substitutionem impuberis admissus, utrum pro ea parte, pro qua scriptus fuit, ueniat: an uero pro ea, quam cepit, ita ut augeatur eius pars in substitutione? Respōdi. qui in fraudē legum fidem accommodat, adeundo hæres efficitur: nec desinet hæres esse, licet res, quæ ita relictæ sunt, auferantur. unde & ex secundis tabulis in tantum hæres esse potest, in quantum scriptus est. satis enim punitus est in eo, in quo fecit contra leges. quin imò & si desineret hæres esse, idem dicerem: quemadmodū intelligendum est in eo, qui cum scriptus esset hæres, postquam adiit hæreditatem, in seruitutem redactus est, & postea libertate donatus: cui permissum est ad substitutionem uenire, quæ ei in testamēto fuerat relicta. licet enim hæreditatem ex institutione amisit: tamen ex substitutione istam portionem, quam tum amisit, percepturum.

XLII. IDEM.

EX pupillari testamento superius principale, neq; ex parte, neq; in totum confirmari posse, Mærianus scripsit.

XLIII. IDEM.

LUCIUS Titius legitimum filium & alterum naturalem hæredes instituit, eosq; inuicē substituit. Titius legitimus filius, quem pater anniculū reliquit, post patris mortem impubes decessit, superstite matre & fratre naturali, quem etiam cohæredem habebat. quæro, hæreditas

X iij tas

tas eius ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an uero ad matrem? Respondi. ad primū casum non existentium heredum, substitutionem, de qua queritur, pertinere: non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem: cum in naturalis filij persona duplex substitutio locum habere non possit. & ideo ad matrem legitimi filij hereditas ab intestato pertinet. (aliter si eiusdem ætatis liberi instituti, inuicem substituti fuissent. tunc enim altero defuncto intra pubertatem eius, successio non ad matrem, sed ad substitutum fratrem eius deuoluitur.)

* Hec al's
oia desum.

Paulus respondit. si omnes instituti heredes omnibus inuicem substituti essent: eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiavit: ad eum solum, qui eo tempore superuixit, ex substitutione pertinere.

XLIIII. IDEM.

Paterfamilias, primis tabulis postumo heredem instituto, secundis sibi uel filio, si intra pubertatem decessisset, Caium Seium fratrem suum substituit. deinde Titium Caio Seio, & postea sic dixit. QVOD SI CAIUS SEIUS FRATER MEVS PRIMO LOCO SVBSTITVTVS, HABERES MIHI ERIT, TVNC TITIO FIDEICOMMISSVM RELINQVO. Quæro. cum filius patri hæres exstiterit, eoque intra pubertatem mortuo, frater testatoris ex substitutione hæres sit: an fideicommissum debeatur, cum ita relictum sit, si Caius Seius frater suus sibi hæres exstiterit? Respondi. defuncti fratrem, qui in utrumque casum substitutus est, filio impubere defuncto, ea quæ testator reliquit, præstare debere. nec aduersari hæc uerba, QVOD SI CAIUS SEIUS MIHI HAERES ERIT, TVNC DARI VOLO: cum uerum sit, eum testatori heredem exstitisse.

XLV. SCAEVOLA.

Qui habebat filium & filiam impuberes, instituto filio heredem, filiam exhæredauit: & si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit. sed filiam, si antequam nuberet, decessisset: uxorem suam, item sororem suam substituit. quæro. cum filia impubes prior decesserit, deinde frater eius impubes: an filij hereditas ad uxorem & sororem testatoris iure substitutionis pertineat? Respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non pertinere.

XLVI. IDEM.

Seruum communem habemus. hic hæres scriptus est. & si hæres non sit, Mænius illi substitutus est. alterius iussu dominorum adiuncta hereditatem, alterius non. queritur, an substituto locus sit, an non? & uerum est, substituto locum esse. TITIVS HAERES ESTO. STICHVM MAE VIO DO LEGO. STICHVS HAERES ESTO. SI STICHVS HAERES NON ERIT, STICHVS LIBER HAERESQUE ESTO. in hac quaestione in primis

In primis quærendum est, utrum unus gradus sit, an duo: & an causa mutata sit substitutionis, an eadē permaneat? & quidem in plerisque casibus quæritur, an ipse sibi substitui possit? & respondetur. causa institutionis mutata, substitui posse. igitur si Titius hæres scriptus sit, & si hæres non sit, idem hæres iussus sit: substitutio nullius momenti erit, sed si sub cōditione quis hæres scriptus sit, pure autem substitutus: causa immutatur: quoniam potest ex institutione deficere conditio, & substitutio aliquid afferre. sed si exstiterit cōditio: duæ puræ sunt, & ideo nullius momenti erit substitutio. contra si pure quis instituat, deinde sub conditione sibi substituat: nihil faciet substitutio conditionalis, nec mutata causa intelligitur: quippe cum si exstiterit conditio, duæ puræ sint institutiones. secundum hæc proposita quæstio manifestetur.

TITIVS HAERES ESTO. STICHVM MAEVIO DO LEGO. STICHVS HAERES ESTO. SI STICHVS HAERES NON ERIT, STICHVS LIBER HAERES'QVE ESTO. nos didicimus, quando eodem testamento & legatus sit Stichus, & libertatē accipiat, præualere libertatem: & si præualeat libertas, non deberi legatum, & ideo iussu legatarij non posse adiri hæreditatem. ac per hoc uerū est, Stichum hæredem non esse, & ex sequentibus uerbis libertatem illi competere: cum unus gradus uideatur. quid ergo, si nō adierit Titius? incipiet substitutione Stichus liber & hæres esse. porro quāmdiu non adit iussu legatarij, nec ex causa legati intelligitur * legatarij esse effectus: & ideo certum est, illum hæredem * als. le-
non esse: ac per hoc ex his uerbis, SI HAERES NON ERIT STICHVS, LI-
BER HAERES'QVE ESTO, liber & hæres existet. & hoc autē, quod sentimus, Iulianus quoq; in libris suis probat. Si pupillus substitutum sibi seruum alienauerit, eumq; emptor liberum hæredemq; instituerit: nunquid iste in substitutione habeat statim uniuersum? & si quidē pupillus ad pubertatem peruenerit: necessarius ex testamento emptori hæres existit. si uero intra pubertatē decesserit: ex substitutione quidem liber & hæres fit, & necessarius patri pupilli: emptori autem uoluntarius hæres existit.

DE CONDITIONIBVS INSTITV- tionum.

Tit. VII.

I. VLPIANVS.

Sub impossibili conditione, uel alio modo factam institutionem, placet non uiciari.

II. IDEM.

Si testamento compræhensum sit, ILLE SERVVS, SI
meus

MEVS ERIT, aut QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR. HAERES ESTO: quatenus accipiatur MEVS, quæritur: & si quidem alienauerit in eo usumfructum: nihilominus ipsius est. si uero partem in eo alienauit, an deficiat conditio institutionis, quæritur: & uerius est, non defecisse conditionem: nisi euidentissimis probationibus testatorem uoluisse apparuerit, pro hac conditione hæc uerba inserere, si totus seruus in dominio eius remanserit. tunc enim parte alienata conditio deficit.

Sed si duo serui ita sint hæredes instituti, PRIMVS ET SECVNDVS, SI MEI ERVNT, CVM MORIAR, LIBERI ET HAEREDES SVNTO, & alter ex his sit alienatus: Celsus recte putat, sic accipiendum, atq; si singulos separatim sub eadem conditione hæredes instituisset.

III. PAVLVS..

SI ita hæres institutus sim, Si decem dederò, & accipere nolit, cui sdare iussus sum: pro impleta conditio habetur.

IIII. VLPIANVS.

SI qui ita sint instituti, SI VNA' SOCII BONORVM MEORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEDECIM, HAEREDES SVNTO: inutilem esse institutionem secundum uerborum significationem, Marcellus ait. Iulianus aut, (quoniam & ante aditam hæreditatē iniri societas potest, quasi rei futuræ) ualere institutionem. quod est uerum.

Idem Iulianus scribit eū, qui ita hæres institutus est, SI SERVVM HAEREDITARIVM NON ALIENAVERIT, cauentem cohæredi implere conditionem. cæterum si solus hæres scriptus sit: sub impossibili conditione hæredem institutum uideri. quæ sententia uera est.

V. PAVLVS.

SI hæredi plures conditiones coniunctim datæ sint: omnibus parentum est: quia unius loco habentur. sed si disiunctim sint: cui libet.

VI. VLPIANVS.

SI quis ita institutus sit, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset: cum monumentum in triduo perfici non possit, dicendū erit conditionem euanescere, quasi impossibilem.

VII. POMPONIVS.

SI quis sub cōditione hæredes instituisset sic, si inuicem cauissent, se legata eo testamento relicta reddituros: placet remitti eis conditionem: quia ad fraudem legum respiceret, quæ uetarent quosdam legata capere. quanquam si cautum esset, in ipsa exactione exceptione tuendus esset promissor.

VIII. VLPIANVS.

QVæ sub conditione iurisiurandi relinquuntur, à prætore reprobandantur. prouidit enim ei, qui sub iurisiurandi conditione quid accepit.

accepit, ne aut omittendo conditionem, perderet hæreditatem, legatum: aut cogeretur turpiter, accipiendo conditionem, iurare. uoluit ergo eum, cui sub iurisiurandi conditione quid relictum esset, ita capere: ut capiunt hi, quibus nulla talis iurandi conditio inseritur. & recte. cum enim faciles sint nonnulli hominum ad iurandum contemptu religionis, alij per quam timidi metu diuini numinis usque ad superstitionem: ne uel hi, uel illi, aut consequerentur, aut perderent, quod relictum esset, prætor consultissime interuenit. etenim potuit is, qui uoluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditione faciendi relinquere. ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes* deficerent conditione. Hoc edictum etiam *a's. deficerent. ad legata pertinet, non tantum ad hæredum institutionem. In fideicommissis quoque oportebit eos, qui de fideicommissis cognoscunt, sublequi prætoris edictum: ea propter, quia uice legatorum funguntur. Et in mortis causa donationibus dicendum est edicto huic locum esse: si forte quis cauerit, nisi iurasset se aliquid facturum, restitutum, quod acceperit. oportebit itaque remitti cautionem. Si quis sub iurisiurandi conditione, & præterea sub alia sit institutus: hic uidendum est, an remittatur conditio. & magis est, ut remitti iurisiurandi conditio debeat, licet alij conditioni parendum habeat. Sed si sub iurisiurandi conditione sit institutus, aut si decem dederit: hoc est alternata conditione, ut aut pareat conditioni, aut iuret: illud quidem uidendum, nunquid remitti ei conditio non debeat: quia potest alteri conditioni parendo, esse securus. sed est uerius, remittendam conditionem: ne alia ratione conditio eum altera urgeat ad iurandum. Quoties hæres iurare iubetur, daturum se aliquid uel facturum, quod non improbum est: actiones hæreditarias non alias habebit, quam si dederit uel fecerit id, quod erat iussus iurare. Mortuo autem, uel manumisso Stichum, uiuo testatore: qui ita hæres institutus est, si iurasset se Stichum manumissurum, non uidebitur defectus conditione: quamuis uerum sit, compellendum eum manumittere, si uiueret. idem est, & si ita hæres institutus esset quis, TITIVS HAERES ESTO, ITA UT STICHVM MANVMITTAT: aut TITIO CENTVM ITA LEGO, UT STICHVM MANVMITTAT. nam mortuo Stichum, nemo dicet, submouendum eum. non uidetur enim defectus conditione, si parere conditioni non possit. implenda est enim uoluntas, si potest. De hoc iureiurando remittendo, nec est necesse adire prætorem. Semel enim in perpetuum à prætore remissum est, nec per singulos remittendum. Et idcirco ex quo dies legati cesserit, remissum uidetur, etiam ignorante scripto hærede. ideoque in hæredem legatarij recte probatur: ut post diem legati cedentem, si deceaserit legatarius: Z debeat

debeat hæres eius actione de legato uti: quasi pure legato relicto ei, cuius hæres exstiterit.

IX. PAVLVS.

Conditiones, quæ contra bonos mores inseruntur, remittendæ sunt: ueluti SI AB HOSTIBVS PATREM SVVM NON REDEMERIT, & SI PARENTIBVS SVIS PATRONIS VE ALIMENTA NON PRÆSTITERIT.

X. VLPIANVS

Institutio talis, SI CODICILLIS SEIVM HAEREDEM SCRIPSERO, HAERES ESTO, non est inutilis in quouis hærede instituto, præter filium. est enim conditionalis institutio. nec uidetur hæreditas codicillis data, quod interdictum est: uerum conditionalis est hæc institutio, quasi testamento data esset. proinde & si ita scripserit, CUIVS NOMEN CODICILLIS SCRIPSERO, ILLE MIHI HAERES ESTO: pari ratione dicendum erit, institutionem ualere, nullo iure impediante. Si quem ita institutum ponamus, ILLE, SI EVM CODICILLIS HAEREDEM SCRIPSI, HAERES ESTO: ualet institutio etiam in filio, qui in potestate est: cum nulla sit conditio, quæ in præteritum cõfertur, uel etiã in præsens: ueluti SI REX PARTHORVM VIVIT, SI NAVIS IN PORTU STAT.

XI. IVLIANVS.

Si quis testamento hoc modo scripserit, FILIVS MEVS, SI TITVM ADOPTAVERIT, HAERES ESTO. SI NON ADOPTAVERIT, EXHAERES ESTO: & filio parato adoptare, Titius nolit se adrogandum dare: erit filius hæres, quasi expleta conditio.

XII. HERMOGENIANVS.

Verba hæc, PVBLIVS MAEVIVS, SI VOLET, HAERES ESTO, in necessario conditione faciunt: ut si nolit, hæres nõ existat. in uoluntaria hæredis persona frustra adduntur: cum & si non fuerint addita, inuitus hæres non efficiatur.

XIII. IVLIANVS.

Ei, qui ita hæreditatem uel legatum accepit, SI DECEM DEDERIT: neq; hæreditas, neq; legatum aliter poterit adquiri, quàm si post impletam conditione id egerit scriptus hæres uel legatarius, per quod hæreditas aut legatum adquiri solet.

XIII. MARTIANVS.

Conditiones contra edicta Imperatorũ, aut contra leges, aut quæ legis uicem obtinent, scriptæ: item quæ contra bonos mores, uel derisorix sunt, aut huiusmodi, quas prætor improbauerit, pro non scriptis habentur: & perinde, ac si conditio hæreditati siue legato adiecta non esset, hæreditas legatumue capitur.

XV. PAPINIANVS.

Filius, qui fuit in potestate, sub conditione scriptus hæres, quam senatus aut princeps improbauerunt, testamentum infirmat patris, ac si conditio non esset in eius potestate. nam quæ facta lædunt pietatem, existimationem, uerecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt: nec facere nos posse credendum est.

XVI. MARTIANVS.

Si titivs hæres erit, si eius hæres esto: si eius hæres erit, titivs hæres esto. Iulianus inutilem esse institutionem scribit, cum conditio existere non possit.

XVII. FLORENTINVS.

Si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis conditionibus fuerint: conditio, quæ prior extiterit, occupabit institutionem.

XVIII. MARTIANVS.

Cum seruus pure liber, & hæres sub conditione scriptus sit, & si hæres non extiterit, legatum acceperit: in legato repetitam uideri conditionem, diuus Pius rescripsit. Hac ratione & Papinianus scribit: cum auia te nepotem sub conditione emancipationis pro parte hæredem instituit, & postea codicillis scriptis hoc amplius ei legauit, quam quod hæredem eum instituit: repetitam uideri conditionem emancipationis etiam in legato, quamuis in legato nullam, ut in hæreditate, mentionem fecisset.

XIX. IDEM.

Si ita scriptum fuerit, titivs hæres esto. si titivs hæres erit, maevivs hæres esto: si Titius suspectam adierit hæreditatem: potest Mævius suo arbitrio adire, & quartam retinere.

XX. LABEO.

Mulier, quæ uiro suo ex dote promissam pecuniam debebat, uirum hæredem ita instituerat: si eam pecuniam, quam doti promississet, neque petisset, neque exegisset. puto, si uir denunciasset cæteris hæredibus, per se non stare, quo minus acceptum faceret id, quod ex dote sibi deberetur: statim eum hæredem futurum. quod si solus hæres institutus esset sub tali conditione: nihilominus puto statim eum hæredem futurum: quia *ἀδύνατον* conditio pro non scripta accipienda est. Si quis hæreditarium seruum iussus est manumittere, & hæres esse: quamuis si manumiserit, nihil agat: tamen hæres erit. uerum est enim eum manumisisse. sed post aditionem libertas seruo data secundum uoluntatem testatoris conualescit. Si quis te hæredem ita instituit, si se hæredem instituisses, aut quid sibi legasses: nihil interest, quo gradu is à te hæres institutus, uel quid ei legatum sit: dummodo

*als. sub
stitutio-
nem.

Z ij aliquo

aliquo gradu id fecisse te probes.

XXI. CELSVS.

Seruus alienus ita hæres institui potest, CVM LIBER ERIT: pro-
prius autem ita institui non potest.

XXII. CAIVS.

Quia ratio suadet, eum, qui libertatem dare potest, ipsum debet
re aut præsentī die, aut in diem, aut sub conditione dare liberta-
tem: nec habere facultatem, in casum à quolibet obuenientis liberta-
tis, hæredem instituere.

XXIII. MARCELLVS.

VTER EX FRATRIBVS MEIS CONSOBRINAM NOSTRAM DV-
XERIT VXOREM, EX DODRANTE: QVI NON DVXERIT, EX
QVADRANTE HAERES ESTO. Et ubi alter non vult nubere conso-
brina: qui ex his duxit, habebit dodrantē, eritq; alterius quadrās. si neu-
ter eam duxerit uxorem: non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illa
nubere noluit: ambo in partes æquales admittuntur. plerūq; enim hæc
conditio, SI VXOREM DVXERIT, SI DEDERIT, SI FECERIT, ita ac-
cipi oportet, quod per eum non stet, quo minus ducat, det, aut faciat.

XXIII. PAPINIANVS.

QVI EX FRATRIBVS MEIS TITIAM CONSOBRINAM VXO-
REM DVXERIT, EX BESSE HAERES ESTO: QVI NON DV-
XERIT, EX TRIENTE HAERES ESTO. uiuo testatore consobrina de-
functa, ambo ad hæreditatem uenient, & semisses habebunt: quia ue-
rum est eos hæredes institutos, sed emolumento portionum euentu
nuptiarum discretos.

XXV. MODESTINVS.

Sub conditione hæres seruus institutus, sine iussu domini conditio-
ni parere non potest.

XXVI. POMPONINVS.

Si pupillus sub conditione hæres institutus fuerit: conditioni etiam
sine tutoris autoritate parere potest. idemq; & si legatum ei sub
conditione relictum fuerit: quia conditione expleta, pro eo est, quasi
pure ei hæreditas uel legatum relictum sit.

XXVII. MODESTINVS.

Quidam in suo testamento hæredem scripsit sub tali conditione,
si reliquias eius in mare abijciat. quærebatur, cum hæres institu-
tus conditioni non paruisset: an expellendus esset ab hæreditate? Mo-
destinus respondit. laudandus est magis, quàm accusandus hæres, qui

*a's. me- reliquias testatoris non in mare secundum ipsius uoluntatem abiecit,
meria. sed *memor humanæ conditionis sepulturæ tradidit. sed hoc prius in-
spici.

spiciendum est, ne homo, qui conditionem talem imposuit, neque compositus mentis fuerit igitur si perspicuis rationibus hæc suspitio amoueri potest: nullo modo legitimus hæres de hæreditate controuersiam facit et scripto. Hæredi, quem testamento pure instituit, codicillis adscriptis conditionem. quæro, an ei parere necesse habeat? Modestinus respondit. hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest. porro in defectum conditionis de ademptione hæreditatis cogitasse intelligitur.

XXVIII. PAPINIANVS.

Si filius sub conditione hæres erit, & nepotes ex eo substituentur: Scum non sufficit sub qualibet conditione filium hæredem institui, sed ita demum testamentum ratum est, si conditio fuit in filij potestate: consideremus, nunquid intersit, quæ conditio fuerit adscripta. utrū quæ moriente filio impleri non potuit: ueluti SI ALEXANDRIAM IERIT FILIVS, HAERES ESTO: isque Romæ decesserit. an uero, quæ potuit etiam extremo uiræ momento impleri: ueluti SI TITIO DECEDERIT FILIVS MEVS, HAERES ESTO: quæ conditio nomine filij per alium impleri potest. nam superior quidem species conditionis admittit uiuo filio nepotes ad hæreditatem: qui si neminem substitutum haberet, dum moritur, legitimus patri hæres existeret. argumētūque est, quod apud Seruium quoque relatum est. quendam enim refert ita hæredem institutum, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT: & si non ascendisset, legatum ei datum: eumque ante, quam ascenderet, mortem obiisse. de quo respondit Seruius, conditionem morte defecisse. ideoque moriente eo legati diem cessisse. altera uero species conditionis uiuo filio non admittit nepotes ad hæreditatem: quia si substituti non essent, intestato autem hæredes existerent. neque enim filius uidetur obstitisse, post cuius mortem patris testamentum destituitur: quemadmodum si exhæredato eodem filio, nepotes (cū filius moreretur) hæredes fuissent instituti.

DE IVRE DELIBERANDI.

Tit. VIII.

I. VLPIANVS.

Si seruus fuerit hæres institutus: utique non ipsi præstituemus tempus ad deliberandum, sed ei, cuius seruus est: quia pro nullo isti habentur apud prætorem. itemque si pluriū seruus sit: utique omnibus dominis præstituemus. Ait prætor, SI TEMPVS AD DELIBERANDVM PETET, DABO. cum dicit tempus, nec adiecit diem: sine dubio ostendit, esse in ius dicentis potestate, quem diem præstituat.

II. PAVLVS.

Z iij Itaque

I Tag pauciores, quàm centum dies, non sunt dandi.

III. VLP IANVS.

N Ec non illud sciendum est: nonnunq̃ semel, nonnunquam sapius diem ad deliberandum dandũ esse: dummodo prætori suadetur tempus, quod primum aditus præstituerat, non suffecisse.

IIII. IDEM.

S Ed hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa.

V. IDEM.

A Risto scribit: non solum creditoribus, sed etiam hæredi instituto prætorẽ subuenire debere, hisq̃ copiam instrumentorũ inspiciendorum facere: ut proinde instruere se possint, expediat, nec ne, agnoscere hæreditatem. Si maior sit hæreditas, & deliberat hæres, & res sunt in hæreditate, quæ ex tractu temporis deteriores fiunt: adito prætore potest is, qui deliberat, sine præiudicio eas iustis precijs uendere, qui possit etiam ea, quæ nimium sumptuosa sint (ueluti iumeta aut uenalia) item ea, quæ mora deteriora fiant, uendere: quicq̃ præterea curaturus sit, ut æs alienum, quod sub pœna, uel in preciosis pignoribus debeatur, soluatur.

VI. CAIVS.

I Gitur siquidem in hæreditate sit uinum, oleum, frumentum, numerata pecunia: inde fieri debebunt impendia. si minus: à debitoribus hæreditarijs exigenda pecunia. quod si nulli sint debitores, aut iudicem prouocent: uenire debent res superuacua.

VII. VLP IANVS.

A It prætor. SI PUPILLI PVPILLAE VE NOMINE POSTVLABITVR TEMPVS AD DELIBERANDVM, AN EXPEDIAT EVM HAEREDITATEM RETINERE, ET HOC DATVM ERIT: SI IUSTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, BONA INTEREA DEMINVI, NISI CAVSSA COGNITA BONI VIRI ARBITRATV, VETABO. Merito prætor impedit interim deminutionem, quàm diu nomine pupilli peritur tempus ad deliberandum. Quid sit aut̃ DEMINVI VETABO, uideamus. his uerbis prætor non tantum alienationem impedit, uerum etiam actiones exerceri non patitur. est enim absurdum ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere. & ita Labeo scribit. In causis autẽ cognitione hoc uertitur, an iusta causa sit, ut deminuere prætor permittat. Ergo & funeris causa deminui permittet. Itẽ eorũ, quæ sine piaculo nõ possunt præteriri. uescẽdi gratia æque deminui permittet. sed & ubi urget, ex alijs quoq̃ causis pmittere eũ oportet: puta ut ædificia sarciantur, ne agri inculti sint, si qua pecunia sub pœna deberur, ut restituantur, ne pignora distrahantur. ex alijs quoq̃ iustis causis prætor aditus

aditus deminutionē permittit. neq; em̄ sine permissu eius debet deminutio fieri.

VIII. IDEM.

Si quis suus hæres postea, quā se abstinuerit, tunc petat tempus ad deliberandum. uideamus, an impetrare debeat. magisq; est, ut ex causa debeat impetrare, cum nondum bona uenerint.

IX. PAVLVS.

Filius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hæreditate.

X. MARCELLVS.

Si plures gradus sint hæredum institutorum: per singulos obseruaturum se ait prætor, id quod de præfiniendo tempore deliberationis edicit: uidelicet ut à primo quoq; ad sequentem translata hæreditate, quāprimum inueniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere.

XI. IABOLENVS.

Qui filium libertinū habebat, hæredē eum instituerat, deinde ita scripserat. SI MIHI FILIUS NVLLVS ERIT, QVI IN SVAM TV TELAM VENIAT, TVNC DAMA SERVVS LIBER ESTO. is filius pupillus libertinus erat. quærebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat: quia filij appellatione libertinus quoq; contineretur. Labeo contra: quia eo loco uerū filium accipi oporteret. Trebatij sententiam probō: si tamen testatorem de hoc filio locutum esse appareat.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VICE
SIMVS NONVS.

DE MILITARI TESTAMENTO. Tit. I.

VLPIANVS.

Militibus liberam testamenti factionem primus quidem diuus Iulius Cæsar concessit: sed ea concessio temporalis erat. postea uero primus diuus Titus dedit. post hoc Domitianus. postea diuus Nerva plenissimam indulgentiam in milites cōtulit, eamq; & Traianus secutus est. & exinde mandatis inferi cepit caput tale. Cum in noticiam meam prolatū sit, subinde testamenta cōmilitonibus relicta proferri, quæ possint in controuersiam deduci, si ad diligentiam legum & obseruantiam reuocentur: secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosq; cōmilito

militones, simplicitati eorum consulendum existimaui: ut quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum uoluntas. Faciant igitur testamenta, quo modo uolent: faciant, quo modo poterint: sufficiatq; ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda uoluntas testatoris.

* aliàs. Miles autem appellat̃ uel à* malitia, id est duritia, quam pro nobis mollicia sustinet: aut à multitudine: aut à malo, quod arcere milites solent: aut à græco uerbo χίλοι, unde χιλιασμός tractum est. nam ita Græci τάγμα, & mile hominum numerum appellant, quasi milesimū queng; dicas. unde ipsum quoq; ducem χιλίαρχον appellant. exercitus autem nomen ab exercitatione traxit.

II. CAIVS.

DE militis testamento ideo separatim proconsul edicit: quod opti-
menouit, ex constitutionibus principalibus propria atq; singula-
ria iura in testamento eorum obseruari.

III. VLPPIANVS.

SI miles, qui destinauerat cōmuni iure testari, ante defecerit, quam testaretur: Pomponius dubitat. sed cur non in milite diuersum probet: neq; enim qui uoluit iure communi testari, statim beneficio militari renunciauit: nec credendus est quisquam genus testandi eligere ad impugnanda sua iudicia. sed magis utroq; genere uoluisse propter fortuitos casus: quemadmodum pleriq; pagani solent, cum testamentum faciunt, per scripturam adscire, uelle hoc etiam uice codicillorum ualere. nec quisquam dixerit, si imperfectum sit testamentum, codicillos non esse. nam secundum nostram sententiā & diuus Marcus rescriptit.

IIII. IDEM.

Iure militari surdum & mutum testamentū facere posse, ante causā
riam missionem, in numeris manentem, placet.

V. IDEM.

Milites etiam his, qui hæredes eis exstiterint, possunt substituere:
in his duntaxat, quæ sunt in testamento eorum consecuti.

VI. IDEM.

SI miles unum ex fundo hæredem scripserit: creditur, quantum ad
residuum patrimonij, intestatus decessisse. miles enim pro parte tes-
tatus potest decedere, & pro parte intestatus.

VII. IDEM.

Qui iure militari testatur, & si ignorauerit prægnantē uxore: uel
cū prægnantē scierit, hoc tamen animo sit, ut uelit, quisquis sibi
nasceretur, ex hæredem esse: testamentum non rumpitur.

VIII. MARCELLVS.

Idem est, & si adrogauerit filium, neposū successerit in locum filij.
Vlpia

IX. VLP IANVS.

Idemq; erit dicendū, & si nato filio, uiuo se, maluit eodem testamen-
to durante decedere. nam uidetur iure militari refecisse testamen-
tum: ut est rescriptum à diuo Pio in eo, qui cum esset paganus, fecit te-
stamentum, mox militare cœpit. nam hoc quoq; iure militari incipiet
uolare, si hoc maluit miles.

X. IDEM.

Facere testamentum miles in hostium potestate positus nec iure
militari potest.

XI. IDEM.

Ex militari delicto capite damnatis testamentum facere licet, super
bonis duntaxat castrensibus. sed utrum iure militari, an iure com-
muni, quæritur? magis autem est, ut iure militari ei testandū sit. nam
cum ei quasi militi tribuatur ius testandi: consequens erit dicere, iure
militari ei testandum. quod ita intelligi oportet, si non sacramenti fi-
des rupta sit. Si miles incertus, an sui iuris sit, testamentum fecerit:
in ea conditione est testamentū eius, ut ualeat. nam & si incertus, an
pater suus uiuat, testamentum fecerit: testamentum eius ualebit. Si
filiusfamilias ignorans patrem suum decessisse, de castrensi peculio
in militia testatus sit: non pertinebunt ad hæredem eius patris bona,
sed sola castrensia.

XII. PAPINIANVS.

Milites enim ea duntaxat, quæ habent, scriptis relinquunt.

XIII. VLP IANVS.

Idem est, & si de testamento mutando cogitauerit: non quia adime-
re uolebat castrensia bona hæredi scripto, sed quia de paternis testa-
ri uolebat, & alium hæredem scribere. sed si iam ueteranus decessit: uni-
uersa bona, etiam paterna, ad hæredem pertinere castrensium, Marcel-
lus libro decimo digestorum scribit. neq; enim iam potuit de parte bo-
norum testari. Deportati, & ferè omnes hi, qui testamenti factionē
non habent, à milite hæredes institui possunt. sed si seruum pœnæ hæ-
redem scribat, institutio nō ualebit: licet si mortis tempore in ciuitate
inueniatur, institutio incipiat conualescere, quasi nūc data hæredita-
te. & generaliter in omnib; id poterit dici, quos miles scribit hæredes:
ut institutio incipiat uires habere, si mortis tempore talis inueniatur,
ut à milite institui potuerit. Si seruum proprium, quem liberū esse
credidit, miles hæredem sine libertate instituit: in ea conditione est,
ut institutio non ualeat. Cum miles in testamento suo seruo liberta-
tem dederit, eidemq; & à primo & à secundo hæredem per fideicom-
missum hæreditatem reliquerit: quamuis & primus hæres, & substitu-

tus, prius quàm adierit hæreditatem, mortem obierit: non debere intestati exitum facere, Imperator noster cum diuo Vero rescripsit. sed perinde habendum esse, ac si eidem seruo libertas simul & hæreditas directò data esset: quæ utraq; ad eum peruenire testatorem uoluisset, negari non potest.

XIIII. MARCELLVS.

TRastabatur, an tale aliquid & in paganorũ testamentis indulgendum esset. & placuit non sine distinctione hoc fieri. sed siquidem uiuo testatore, & sciente decessisset: nihil noui statuendum. si autem ignorante, aut post mortem eius: omnimodo subueniendum.

XV. VLPIANVS.

IN fraudem planè creditorum nec miles amplius, quàm unum necessarium, facere poterit. Sicut autem hæreditatem miles nuda uoluntate dare potest, ita & adimere potest. deniq; si cancellauerit testamentum suum, uel inciderit: nullius erit momenti. si tamen testamentum cancellauerit, & mox ualere uoluerit: ualebit ex suprema uoluntate. & ideo cum miles induxisset testamentum suum, mox anulo suo signasset: qui super ea re cogniturus erit, considerabit, quo proposito id fecerit. nam si mutata uoluntatis eum poenituisse probabitur: reuocatum testamentum intelligetur. quod si ideo, ne ea, quæ scripta fuerant, legi possint: caussa irriti facti iudicij potior existimabitur. Testamentum ante militiã factum à milite, si in militia decesserit, iure militari ualere, si militis subiuncta uoluntas contraria non sit, diuus Pius rescripsit. Si quis se scribat hæredem in testamento militis: non remittitur ei senatusconsulti pœna. Miles & ad tempus hæredem facere potest, & alium post tempus, uel ex conditione, uel in conditionem. Item tam sibi, quàm filio iure militari testamentum facere potest. & si filio, tamen si sibi non fecerit. quod testamentum ualebit, si forte pater uel in militia, uel intra annum militiae decessit. Bonorũ possessionem ultra tempora edicto determinata, nec militis posse agnosci, Papinianus libro decimoquarto scribit: quia generalis est ista determinatio.

XVI. PAVLVS.

DOtalem fundum si legauerit miles: non erit ratum legatum propter legem Iuliam.

XVII. CAIVS.

SI certarum rerum hæredes instituerit miles: ueluti alium urbanorum prædiorum, alium rusticorum, alium cæterarum rerum: ualebit institutio: perindeq; habebitur, atq; si sine partibus hæredes eos instituisse, resq; omnes suas per præceptionem cuiq; legando distribuisse. Iulianus etiam ait, si quis alium castrensiũ rerum, alium cæ-

rerarum scripsisset: quasi duorum hominum duas hæreditates intelligi: ut etiam in æs alienum, quod in castris contractum esset, solus teneatur, qui castrensiarum rerum hæres institutus esset: extra castra contracto ære alieno is solus obligetur, qui cæterarum rerum hæres scriptus esset. cui scilicet conueniens uidetur respondisse, ut ex quacunque causa debeat militi: uel huic hæredi, uel illi, ipso iure debeat. Quod si alterutra pars bonorum æri alieno, quod ex ea causa pendeat, non sufficiat: & propter hoc is, qui ex ea parte hæres institutus est, non adierit: alterum, qui adiisset, compellendum esse, aut defendere totam hæreditatem, aut totam creditoribus soluere. Si eodem testamento miles eundem hæredem, deinde exhæredem scripserit: adempta uidetur hæreditas, cum in paganorum testamento sola exhæredatione hæreditas adimi non possit. Si pater à filio familias & milite ex castrensi peculio hæres institutus, ommissa causa testamenti aliquid ex peculio possideat, dolo malo fecerit, quo minus possideret: datur in eum legatorum actio. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, & intra annum missionis moriatur: plerisque placet, in codicillis iuris ciuilis regulam spectari debere, quia non sunt à milite facti. nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. ideoque in his legatis, quæ testamento data sunt, legi Falcidiae locum non esse. at in his, quæ codicillis scripta sunt, locum esse.

XVIII. TRIPHONINVS.

Si uero composita utraq; legata, tam quæ testamento, quam quæ codicillis data sunt, ultra dodrantem sint: quaeritur, quatenus minuantur ea, in quibus Falcidia locum habet: commodissime autem id statuitur, ut ex uniuersitate bonorum in solidum solutis legatis, quæ testamento miles dederat: id, quod supererit, pro dodrante & quadrante diuidatur inter hæredes & eos, quibus codicillis legata data sunt.

Quid ergo, si consumant uniuersorum bonorum quantitatem legata, quæ testamento data sunt: utrum nihil ferent hi, quibus codicillis legatum est: an aliquid? & quoniam si adhuc miles hoc quoque legasset, contribuerentur omnia, & pro rata ex omnibus decederet ea portio, quam amplius legauerat, quam in bonis habuerat: nunc quoque idem fiet. deinde constituta quantitate legatorum, quæ codicillis data sunt: ex summa, quæ efficiebatur debita, si æquo iure omnia deberentur, quartam deducunt his solis, quibus codicillis legata sunt. quod si post utraq; legata solida computata depræhenderetur. Quod remaneat apud hæredem, non tamen sufficiens quartæ eorundem legatorum: quod ei deest, detrahatur his solis, quibus codicillis legata data sunt.

XIX. VLPIANVS.

Aa ij

Quæ.

Quærebatur, si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset: & in eo comprehendisset, se fidei hæredis committere, ut priores tabulæ ualerent: quid iuris esset? dicebam. militi licet plura testamenta facere. sed siue semel fecerit, siue separatim: utiq; ualebunt, si hoc specialiter exprefferit: nec superius per inferius rumpetur, cū & ex parte hæredē instituere possit, hoc est ex parte testatō, & ex parte in testatō decedere. quinimō & si codicillos ante fecerat: poterit eos per testamentum sequens cauendo, in potestatem institutionis redigere, & efficere directam institutionem, quæ erat precaria. secundum hæc in proposito referebā. si hoc animo fuerit miles, ut ualeret prius factum ^{als*idq;} testamentum: id quod cauit, ualere oportere: ac per hoc effici, ut duo testamenta sint. sed in proposito cum fidei hæredis committatur, ut ualeat prius testamentum: apparet, eum non ipso iure ualere uoluisse, sed magis per fideicommissum: id est in causam fideicommissi, & codicillorum uim prioris testamenti conuertisse. utrum autem totū testamentum in eam causam conuersum sit, hoc est & hæredis institutio: an uero legata tantum, & fideicommissa, & libertates, quæritur: sed mihi uidetur non solum cætera præter institutionē hæredis, sed & ipsam institutionem in causam fideicommissi uertisse: nisi aliud testatorem scripsisse probetur. Si quis à milite hæres ad tempus scriptus sit, & alius ex tempore: quæritur, an posterior hæres à priore relicta legata debeat: & arbitrator hunc non debere: nisi alia uoluntas militis probetur.

XX. IULIANVS.

Tribunus militū si intra dies certos, q̄ successor eius in castra uenerat, manens in castris, codicillos fecerit, & ibi decesserit: quoniam de finit militis loco haberi, post q̄ successor eius in castra uenit: ideo communi iure ciuiū Romanorū codicilli eius æstimandi sunt. Cum aliquis facto testamento militare cœperit: id quoq; testamentum, quod ante, quàm militare cœpit, fecerat, aliquo casu intelligitur militiae tempore factum. ueluti si tabulas inciderit, & legerit testamentum, ac rursus suo signo signauerit. amplius & si aliquid interleuerit, perduxerit, adiecerit, emendauerit. quod si nihil horum inciderit: testamentum eius ad priuilegia militum non pertinebit.

XXI. AFRICANVS.

Quod constitutum est, ut testamentum militiae tempore factum etiam intra annum post missionem ualeret: quantum ad uerba eius, ad eos duntaxat, qui mitti solent, id beneficium pertinere existimauit. secundum quod neq; præfectos, neq; tribunos, aut cæteros, qui successoribus exceptis militare definunt, hoc priuilegium habituros.

XXII. MARTIANVS.

Miles

Miles filiusfamilias si capite minutus fuerit, uel emancipatus, uel in adoptionem datus à patre suo: testamentum eius ualet, quasi ex noua uoluntate.

XXIII. TERTYLLIANVS.

Idem & si paterfamilias miles de castrensis rebus duntaxat testatus adrogandum se dederit. si uero missus iam hoc fecerit: non ualet testamentum.

XXIIII. FLORENTINVS.

Diuus Traianus Catilio Seuero ita rescripsit. id priuilegiū, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint: sic intelligi debet, ut utiq; prius constare debeat, testamentū factum esse: quod & sine scriptura, & à non militantibus fieri potest. si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus, ut uoluntatem suam testaretur: ita locutus est, ut declararet, quem uellet sibi heredem esse, & cui libertatem tribueret: potest uideri sine scripto hoc modo esse testatus, & uoluntas eius rata habenda est. Cæterum si (ut plerumq; sermonibus fieri solet) dixit alicui. EGO TE HAEREDEM FACIO: aut, TIBI BONA MEA RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui uisum sit: & per hoc iudicia uera subuerterentur.

XXV. MARCELLVS.

Titius prius, quàm tribunus legionis factus esset, testamentum fecit: & postea cinctus, manente eodem, defunctus est. quæro, an militis testamentum uideatur esse? Marcellus respondit. testamentum, quod ante tribunatum fecisset (nisi postea, quàm ab eo factum esset, dictum esse probaretur, quod ualere uellet) ad commune ius pertinet. Constitutionibus enim principum non militum testamenta, sed quæ à militibus facta sunt, confirmantur. sed planè fecisse testamentum eum interpretandum est: qui se uelle testamentum, quod ante fecerat, ualere aliquo modo declarauit.

XXVI. MARTIANVS.

Testamenta eorum, qui ignominia causa sunt missi, statim desinunt militari iure ualere: quod anni spacium testamentis eorum, qui honestam uel causariam missionem meruerunt, tribuitur. Ius testandi de castrensi peculio, quod filiisfamilias militantibus cōcessum est: ad eos, qui ignominia causa sunt missi, nō pertinet: quod hoc præmij loco merentibus tributum est.

XXVII. PAPINIANVS.

Centurio secundo testamento postumos hæredes instituit, neq; substitutos dedit. quibus non additis, ad superius testamentum se redire testatus est. cætera, quæ secundo testamento scripsit, irrita esse placuit: nisi nominatim ea confirmasset, ad priorē uoluntatē reuersus.

XXVIII. VLPIANVS.

Cum filiusfamilias miles decessisset, filio impubere hærede instituto, eiq; substituisset in aui potestate manenti, tutoresq; dedisset: diui fratres rescripserunt, substitutionem quidem ualere, tutoris autē dationem non ualere: quia hæreditati quidem suæ miles, qualem uelit, substitutionem facere potest: uerūtamen alienū ius minuere nō potest.

XXIX. MARCELLVS.

Si a milite scriptus hæres, sua sponte adierit hæreditatem, & rogatus totam hæreditatem restituerit: ex Trebelliano transeunt actiones.

Miles testamento suo manumittendo, nihil efficit in eo, cuius libertas lege Aelia Sentia, uel alia impediatur. Edictum prætoris, quo iusiurandum hæredibus institutis legatarijsq; remittitur, locū habet etiā in militum testamentis, sicut etiam in fideicommissis. idemq; si turpis esset conditio. Patri, qui in emancipationem ipse manumissor exstitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis debitæ placet: exceptis his rebus, quas in castris adquisisset, quarum liberam testamenti factionem habet.

XXX. PAVLVS.

Nam in bona castrensia non esse dandam contra tabulas filij militis bonorum possessionem, diuus Pius Antoninus rescripsit.

XXXI. MARCELLVS.

Si miles Titio & Seio seruum legauerit, & eum Titius manumississet deliberante Seio, moxq; is legatum omisisset: liberandum fore dico: quia & si hæres seruum alicui legatum interim manumississet, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

XXXII. MODESTINVS.

Si secundum probabilem uoluntatem militis hæreditas eius nō adæstatur: nec castrenses res hæredibus competunt.

XXXIII. TERTYLLIANVS.

Si filiusfamilias miles fecisset testamentū more militiæ, deinde post mortem patris postumus ei nasceretur: utiq; rumpitur eius testamentum. uerum si perseverasset in ea uoluntate, ut uellet adhuc illud testamentum ualere: ualiturum illud, quasi rursus aliud factū: si modo militaret adhuc eo tempore, quo nasceretur illi postumus. sed si filiusfamilias miles fecisset testamentū, deinde postea uiuo eo, & adhuc

auo quoque superstitē, nasceretur ei postumus: non rumpitur eius testamentum: quia cum id, quod nasceretur, in potestatem eius non perueniret: nō uideretur suus hāres adgnāsci. ac ne auo quidem suo hunc nepotem postumū, cū uiuo filio nasceretur, suum hāredem protinus adgnāsci & ideo nec aui testamentum rumpi. quoniam licet in potestate aui protinus esse inciperet: tamen antecederet eum filius. secundum quā si filius familias miles testamentum fecerit, & omiserit postumum per errorem, quem non uolebat ex hāredatum: deinde postumus post mortem aui, uiuo adhuc filio, id est, patre suo natus fuerit: omnimodo rūpet illius testamentū. sed si quidem pagano iam illo facto natus sit: nec conualescet ruptum. si uero militante adhuc natus fuerit: rūpetur. dein de si uoluerit ratum illud esse pater: conualescet sic, quasi denuo factū. Sed & si uiuo auo nascatur postumus: hic non rūpet continuo patris testamentū. si superuixerit post mortem aui, uiuo adhuc patre: rūpet, quod nouus illi nūc primus hāres adgnāscitur. ita tamen, ut nūc pos sit duorum simul testamenta rumpere, & aui, & patris.

XXXIII. PAPINIANVS.

Eius militis, qui doloris impatientia, uel tædio uitæ mori maluit: testamentum ualere, uel intestati bona ab his, qui lege uocantur, uindicari, diuus Hadrianus rescipit. Militia missus intra annum testamentum facere cœpit, neque perficere potuit. potest dici, solutū ita esse testamentum, quod in militia fecit, si iure militiæ fuit scriptū. alioquin si iure cōmuni ualuit: non esse iure rescissum. nec tamen circa militem eadem adhibebitur distinctio. nam quocunq; modo testamentum fecerit, nouissima uoluntate rescindetur: quoniam uoluntas quoque militis * testamenti est.

XXXV. IDEM.

Miles si testamentum imperfectum relinquat: scriptura, quæ profertur, perfecti testamenti potestatem obtinet. nam militis testamentum sola perficitur uoluntate: quicq; plura per dies uarios scribit, saepe testamentum facere uidetur.

XXXVI. IDEM.

Militis codicillis ad testamentum factis, etiam hāreditas iure uidebitur dari. quare si partem dimidiam hāreditatis codicillis derit: testamento scriptus ex asse hāres partem dimidiam habebit: legata autem testamento data communiter debentur. Miles castrensiū bonorum & nō castrensiū diuersis hāredibus institutis, postea castrensiū bonorum alios hāredes instituit. prioribus tabulis tantū abstulisse uidetur, quantum in posteriores contulerit: nec uidetur mutare, & si prioribus tabulis unus hāres scriptus fuisset. Miles in supremis

* als. testa
mentū.

premis ordinandis ignarus uxorem esse prægnantem, uentris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata, ruptum esse testamentum apparuit, neque legata deberi. Si qua uero medio tempore scriptus hæres legata soluisset: utilibus actionibus filiæ datis, ob improuisum casum esse reuocanda: nec institutum (cum bonæfidei possessor fuerit) quod inde seruari potuisset, præstare. Veteranus moriens testamentum iure communi tempore militiæ factum, irritum esse uoluit, & intestatus esse maluit. hæredum institutiones in eodem statu mansisse placuit. legata uero petentes exceptione doli mali secundum ius commune submoueri placuit: cuius exceptionis uires ex persona petentis æstimantur. alioquin potior est in re pari causa possessoris. Miles iure communi testatus, postea testamento iure militiæ super bonis omnibus facto, post annum militiæ uita decesserat. prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari uires constitit.

XXXVII. PAVLVS.

Si duobus à milite liberto scriptis hæredibus, alter omiserit hæreditatem: pro ea parte intestatus uidebitur defunctus decessisse: quia miles & pro parte testari potest. & competit patrono ab intestato bonorum possessio: nisi hæc uoluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero, ad alterum uellet totam hæreditatem redire.

XXXVIII. IDEM.

Quod dicitur, si miles intra annum, quàm missus est, decesserit, ualere eius testamentum, quod iure militari fecerat: uerum est, etiam si post annum conditio institutionis exstiterit, mortuo eo intra annum. & ideo si hæredi filio substituerit: nihil interest, quando filius moriatur. sufficit enim patrem intra annum obiisse. Miles testamentum fecerat. deinde non ignominie causa missus, rursus cinctus in alia est militia. quærebatur, an testamentum eius, quod in militia fecerat, ualeret: quæsiui, utrum iure militari, an communi iure testatus esset: & siquidem iure communi testatus esset: nulla dubitatio est, quin ualeat. sed si ut miles fecisset testamentum: agitari cœpit, quando adsumptus fuisset, postquam desijt in numeris esse: utrum intra annum, an post annum: cognoui intra annum eum adsumptum. ergo si cū ad huc iure militari ualeret, rursus eodem iure posset testari: nunquid etiam post annum eo mortuo testamentum ualeat: me mouebat, quod alia militia esset posterior. sed humanius est dicere, ualere testamentum, quasi coniuncto munere militiæ, non loquor de eo, qui uoluit ualere testamentum etiam adsumptus. hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare cœpit.

XXXIX. IDEM.

Sifi.

Si filiusfamilias miles captus, apud hostes decesserit: dicemus, legem Corneliam etiam ad eius testamentum pertinere. sed quæramus, si pater eius prius in ciuitate decesserit, relicto nepote ex filio: an similiter testamentum patris rumpatur? & dicendum est, non rumpi testamentum: quia ex eo tempore, quo captus est, uidetur decessisse.

XL. IDEM.

Lucius Titius miles notario testamentum scribendum notis dicta luit, & ante quàm literis perscriberetur, uita defunctus est. quæro, an hæc dictatio ualere possit? respondi. militibus quo modo uolunt, & quo modo possunt, testamentum facere concessum esse: ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse, legitimis probationibus ostendatur. Idem respondit. ex testamento eius, qui iure militari testatus esset: seruum, qui (licet sub conditione) legatum meruit, etiam libertatem posse sibi uindicare. Item Lucius Titius miles testamentū ita fecit, PAMPHILA SERUA MEA EX ASSE MIHI HAERES ESTO. alio deinde capite Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit: cuius fidei commisit, ut eam manumitteret. quæro, an hæres esset Pamphila, atq; si directò accepisset libertatem? Respondi. intelligendum militem, qui ancillam suam hæredem instituerat, ignorasse: posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere. & ideo sine caussa postea à commilitone petisse, ut eandem manumitteret. Igitur cum ex priorē scriptura libera & hæres effecta est: postea nullo præiudicio uoluntati factò, frustra legata est.

XLI. TRIPHONINVS.

Miles ita hæredem scribere potest, QVOAD VIVIT TITIVS, HAERES ESTO: POST MORTEM EIUS SEPTICIVS. sed si ita scripserit, TITIVS VSQVE AD ANNOS DECEM HAERES ESTO: nemine substituto, intestati caussa post decem annos locū habebit. & quia diximus ex certo tempore, & usq; ad certum tempus milites posse instituire hæredem: his consequens est, ut ante quàm dies ueniat, quo admittatur institutus, intestati hæreditas deferatur: & quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spacio (licet non modicum sit) ex eodem priuilegio competat. Mulier, in quam turpis suspitio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut diuus Hadrianus rescripsit. nec tutorem ei, qui in aliena potestate est, miles dare potest. Si miles exhæredauerit filium, uel sciens eum filium suum esse, silentio præterierit: an legatum à substituto ei dari possit, quæsitum est: dixi, non posse, licet ampla legata reliquerit. Exhæredato miles & emancipato filio substituere potest. uerū hoc ius in his exercetur, quæ ab ipso ad eum, cui substituit, peruenerint: non etiam in

his, quæ habuerit, uel postea adquisierit. nam & si filio suo, uiuo adhuc auo, substituit: post adquisitam ei aui hæreditatem nemo diceret ad substitutū pertinere. Si militis hæreditas adita non fuerit: an substitutio, quam pupillo fecit, ualeat, quæritur: & consequens erit hoc dicere: quia permittitur militem filio facere testamentum, quamuis sibi nō fecerit.

XLII. VLP IANVS.

EX eo tempore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est: ante non. proinde qui nondū in numeris sunt, licet etiam lecti uel tirones sunt, & publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt. debent enim in numeros referri.

XLIII. PAPINIANVS.

Filius familias equestri militia exornatus, & in comitatu principis retentus, cingi confestim iussus, testamentum de castrensi peculio facere potest.

XLIII. VLP IANVS.

Rescripta principum ostendunt omnes omnino, qui eius sunt gradus, ut iure militari testari non possint: si in hostico deprehendantur, & illic decedat: quomodo uelint, & quomodo possint, testari: si ne præses sit puinciæ, siue quis alius, qui iure militari testari nō potest.

DE ADQVIRENDA VEL OMITTEN- da hæreditate. Tit. II.

I. PAVLVS.

Vi totam hæreditatē acquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest.

II. VLP IANVS.

Sed & si quis ex pluribus partibus in eiusdem hæreditate institutus sit: non potest quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere.

III. IDEM.

Quamdiu prior hæres institutus hæreditatem adire potest, substitutus non potest.

III. IDEM.

Nolle adire hæreditatem non uidetur, qui non potest adire.

V. IDEM.

Mutuum, nec non surdum, etiam ita natos, pro hærede gerere, & obligari hæreditati posse constat. Eum, cui lege bonis interdicatur, hæredem institutum, posse adire hæreditatem constat.

VI. IDEM.

Qui

Qui in aliena est potestate, non potest inuitum hæreditati obligare eum, in cuius est potestate, ne æri alieno pater obligetur. sed in bonorum possessione placuit, ratam haberi posse eam, quam citra uoluntatem agnouit is, qui potestati subiectus est. sed & si legitima hæreditas filio delata sit ex senatusconsulto Orfitiano matris, idem erit probandum. Sed & si non adierit filius, diu tamen possedit pater hæreditatem: credendus est uterq; adiisse hæreditatem, ut diuus Pius & Imperator noster rescripserunt. Si is, qui putabat se filiumfamilias, patris iussu adierit: eum neq; sibi, neq; ei, qui iussit, quæsisse hæreditatē constat: quanquam is, quem pater iussit adire, & decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se hæreditati, ut Iulianus libro tricesimo digestorum scripsit. nam & eum, qui dubitat, utrum filiusfamilias, an paterfamilias morte patris factus sit, posse adire hæreditatem, magis admittit. Interdum filiusfamilias & sine aditione adquirent hæreditatem his, in quorum sunt potestate: ut puta si nepos ex filio exhæredato hæres sit institutus. patrem enim suum sine aditione faciet hæredem, & quidem necessarium. Sed si quis hæres institutus, adoptetur à filio exhæredato: necessarium eum non facit, sed iuberi debet, ut adeat: quoniā mortis tempore in potestate non fuerit. nam per eum quis existere necessarius non potest, qui ipse non esset exstaturus. Celsus libro decimoquinto digestorum scripsit, eum qui metu uerborum, uel alio timore coactus, fallens adierit hæreditatem: siue liber sit, hæredem nō fieri placet: siue seruus sit, dominum hæredem non facere.

VII. PAVLVS.

Si quis filiumfamilias hæredem instituerit, & ita scripserit, SI MIHI STITIVS ISTE FILIVSFAMILIAS HAERES NON ERIT, SEMPRONI VS HAERES ESTO: filio adeunte iussu patris, substitutus excluditur.

Si filius prius, quā sciret se necessarium exstitisse patri hæredem, decesserit, relicto filio necessario: permittendum est nepoti abstinere se aut hæreditate: quia & patri eius idem tribueretur. In omni successione, qui eius hæres exstitit, qui Titio hæres fuit, Titio quoq; hæres uidetur esse, nec potest Titij omittere hæreditatem.

VIII. VLP IANVS.

More nostræ ciuitatis, neq; pupillus, neq; pupilla, sine tutoris auctoritate obligari possunt. hæreditas autem, quin obliget nos æri alieno, etiam si non sit soluendo, plus quā manifestum est. de ea autem hæreditate loquimur, in qua non succedunt huiusmodi personæ quasi necessariae. Impubes, qui in alterius potestate est, si iussu eius adierit hæreditatē: licet consilij capax non fuerit, ei acquirit hæreditatem.

IX. PAVLVS.

Bb ij Pu-

PVpillus si fari possit, huius tamen ætatis sit, ut causam adquirenda hæreditatis non intelligat: quamvis nō uideatur scire huiusmodi ætatis puer (neq; enim scire, neq; decernere talis ætas potest: non magis, quàm furiosus) tamen cum tutoris auctoritate hæreditatem adquirere potest. hoc enim fauorabiliter ei præstatur.

X. VLP IANVS

Si ex asse hæres destinauerit partem habere hæreditatis: uidetur in assem pro hærede gessisse.

XI. POMPONIVS.

Impuberibus liberis omnimodo abstinendi potestas fit: puberibus autem ita, si se bonis non miscuerint.

XII. VLP IANVS.

EI, qui se non immiscuit hæreditati paternæ: siue maior sit, siue minor: non est necesse prætorem adire, sed sufficit se non immiscuisse hæreditati. & est in semestribus Viuijs Soteri & Victorino rescriptum: non esse necesse pupillis in integrum restitui ex auito contractu, quorum pater constituerat non agnoscere hæreditatem, nec quidquam amouerat, uel pro hærede gesserat.

XIII. IDEM.

IS, qui hæres institutus est, uel cui legitima hæreditas delata est, repudiatione hæreditatem amittit. hoc ita uerum est, si in ea causa erat hæreditas, ut adiri posset. cæterum hæres institutus sub conditione, si ante conditionem existentem repudiauit: nihil egit, qualis qualis fuit conditio, & si in arbitrium collata est. Si quis dubitet, uiuat testator, nec ne: repudiando nihil agit. substitutus quoq; similiter, si ante repudiet, quàm hæres institutus decernat de hæreditate: nihil ualebit repudiatio. Neq; filius familias repudiando sine patre, neq; pater sine filio alteri nocet. utriq; autem possunt repudiare.

XIIII. PAVLVS.

Idem est etiam, si legitima hæreditas filijs obuenerit.

XV. VLP IANVS.

IS, qui putat se necessarium, cum sit uoluntarius: non poterit repudiare. nam plus est in opinione, quàm in ueritate.

XVI. IDEM.

ET è contrario, qui se putat necessarium, uoluntarius existere non potest.

XVII. IDEM.

Nec is, qui non ualere testamentum, aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum sit, falsum nō esse, quod falsum dicitur: sicut adeundo acquirit, ita & repudiando amittit hæreditatem. Hæres institutus, idemq; legitimus, si quasi institutus repudiauerit: quasi legiti-

legitimus non amittit hereditatem. sed si quasi legitimus repudiavit: siquidem scit se heredem institutum: credendum est utrumque repudiasse. si ignorat: ad neutrum ei repudiatio nocebit: neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit: neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata.

XVIII. PAVLVS.

Ispotest repudiare, qui & adquirere potest.

XIX. IDEM.

Qui hereditatem adire, uel bonorum possessionem petere uolet: certus esse debet, defunctum esse testatorem.

XX. VLPIANVS.

Pro herede gerere uidetur is, qui aliquid facit quasi heres. & generaliter Iulianus scribit, eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit. pro herede autem gerere, non tam esse facti, quam animi. nam hoc animo esse debet, ut uelit heres esse. ceterum si quid pietatis, si quid custodiæ causa fecit, si quid non quasi heres egit, sed quasi alio iure dominus: apparet, non uideri pro herede gessisse. & ideo solent testari liberi, qui necessarij existunt, non animo heredis se gerere, quæ gerunt: sed aut pietatis, aut custodiæ causa, aut pro suo. ut puta patrem sepeliuit, uel iusta ei fecit. si animo heredis: pro herede gessit. enim uero si pietatis causa hoc fecit: non uidetur pro herede gessisse. Seruos hereditarios pauit, iumenta hereditaria aut pauit, aut distraxit. si hoc ut heres gessit: pro herede. at si non ut heres, sed ut custodiat, aut quia putauit sua, aut dum deliberat, quid fecit, consulens, ut salua sint res hereditariæ, si forte ei non placuerit pro herede gerere: apparet non uideri pro herede gessisse. proinde & si fundos, aut ædes locauit, uel fulsit, uel quid aliud fecit, non hoc animo, quasi pro herede gereret: sed & dum ei, qui substitutus est, uel ab intestato heres exstaturus est, prospicit: aut res tempore perituras distraxit: in ea causa est, ut pro herede non gesserit, quia non hoc animo fuerit. Si quid tamen quasi heres petat, sed ex his, quæ ad heredem extraneum non transeunt: uideamus, an oneribus se immerferit hereditatis. ut puta à liberto parentis operas petit, quas heres extraneus petere non poterat, hic tamen petendo consequi potest. & constat pro herede eum non gessisse, cum petitio earum etiam creditoribus competat, & maxime futurarum. sed & qui in sepulchrum hereditarium mortuum intulit, obligari patris creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait. quæ sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit. Papinianus scribit, filium heredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, uulgo putare quosdam, si à statulibero pecuniam accepit, à creditoribus

Bb iij bus

bus conueniendum: siue numi peculiares fuerint, siue non fuerint: quia ex defuncti uoluntate accipitur, quod conditionis implendae causa datur. Iulianus autem, & si non abstinuit, idem existimauit. ita demum autem pro haerede gessisse ait Papinianus, si solus haeres sit. ceterum si cohæredem habeat, & cohæres adiit: non est cogendus (inquit) is, qui accepit à statu libero, actiones creditorum suscipere. nam cum se filius abstinet: idem debet consequi iure prætorio, quod emancipatus consequitur, qui hæreditatem repudiauit. quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus, potuisset & non haeredi dando ad libertatem peruenire. itaque tunc pro haerede geri dicendum esse ait: quoties accipit, quod citra nomen, & ius hæredis accipere non poterat. Si sepulchri uiolati filius ageret, quamuis hæreditarij: quia nihil ex bonis patris capit, non uidetur se bonis miscere. hæc enim actio poenam & uindictam, quam rei persecutionem continet.

XXI. IDEM.

SI quis extraneus rem hæreditariam quasi subripiens, uel expilans stenet: non pro haerede gerit. nam admissum contrariam uoluntate declarat. Interdum autem animus solus eum adstringet hæreditati: ut puta si re non hæreditaria quasi haeres usus sit. sed ita demum pro haerede gerendo acquireret hæreditatem, si iam sit delata. ceterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus: ex hisdem causis, nec pro haerede gerendo, quidquam aget. Sciendum est (ut Iulianus scripsit) si quis partem, ex qua institutus est, ignorauit: nihil ei nocere, quominus pro haerede gerat. quod & Cassius probat, si conditionem, sub qua haeres institutus est, non ignorat: si tamen existit conditio, sub qua institutus est. Quid tamen, si ignorat conditionem existitisse? puto posse adire hæreditatem: quemadmodum si ignoret, an cohæredis, cui sub institutus est, repudiatione portio ei delata sit.

XXII. PAVLVS.

SI is, ad quem legitima hæreditas pertinet, putauerit defunctum suum suum esse, & quasi peculium eius nactus sit: placet, non obligari eum hæreditati. Idem ergo dicemus (ut ait Pomponius) si quasi liberi sui, cum is ingenuus esset, bona occupauit. nam ut quis pro haerede gerendo obstringat se hæreditati: scire debet, quia ex causa hæreditas ad eum pertineat. ueluti agnatus proximus iusto testamento scriptus haeres, antequam tabulae proferantur, cum existimaret ab intestato patrem familias mortuum: quamuis omnia pro domino fecerit, haeres tamen non erit. Et idem iuris erit, si non iusto testamento scriptus haeres, pro latis tabulis, cum putaret iustum esse: quamuis omnia pro domino administrauerit, hæreditatem tamen non adquiret.

Pompo

XXIII. POMPONIVS.

In repudianda hæreditate uel legato, certus esse debet de suo iure is, qui repudiat.

XXIII. VLPIANVS.

Fuit quæstionis, an pro hærede gerere uideatur, qui precium hæreditatis omittendæ causa capit. & obtinuit, hunc pro hærede quidem nõ gerere, qui ideo accepit, ne hæres sit: in edictum tamen prætoris incidere. siue igitur à substituto hæres accepit, siue à legitimo: mortis causa accepisse uidetur. Idemq; erit, & si non accepit, sed promissa sit ei pecunia. nam & stipulando mortis causa capit.

XXV. IDEM.

Si quis mihi bona fide seruiat seruus alienus: iussu meo hæreditatem sadeundo, nihil promouebit. nec acquirere mihi, ne fructuarius quidẽ. Seruus municipij, uel collegij, uel decuriæ hæres institutus, manumissus, uel alienatus adibit hæreditatem. Si fisci seruus sit: iussu Procuratoris Cæsaris adibit hæreditatem, ut est sæpe rescriptum. Si quis planè seruus fuerit poenæ effectus, ad gladium, uel ad bestias, uel in metallum damnatus: si fuerit hæres institutus: pro non scripto hic habebitur, idq; diuvs Pius rescripsit. Iussus eius, qui in potestate habet, non est similis tutoris authoritati, quæ interponitur perfectõ negotio: sed præcedere debet, ut Caius Cassius libro secundo iuris ciuilibis scribit. & putat uel per internuncium fieri posse, uel per epistolam. Sed utrum generaliter quæcunq; tibi hæreditas fuerit delata, an specialiter: & magis placet (ut Caius Cassius scripsit) specialiter debere mandari. Sed an nominatim de uiui hæreditate mandari possit, quæritur: sed ego non puto recipiendum, ut de uiui hæreditate mandetur. Planè si rumor fuit Lucium Titium decessisse: poterit ei mandari, ut si scripsit eum, adeat: & si clausæ adhuc tabulæ sint, & sic incertum, an filius scriptus sit hæres. Sed quid si mandauit, ut hæreditatẽ colligat: an uidetur mādasse, ut adeat: quid si, ut petat bonorum possessionem, aut ut rem hæreditariam distrahat: aut quid si petitam bonorum possessionem ratā habuit, mox filius adeat hæreditatẽ: uel quid si pro hærede gerere mādauit, filius adiit hæreditatẽ: an iussu uideatur adiisse, dubitari potest. imò uerius est, ex his omnibus aditionem esse introducendam. Patet filio ita scripsit. scio fili, quod pro tua prudentia inuigilabis hæreditari delatæ tibi à Lucio Titio. puto iussu patris adiisse. quid si mādauit, si expediat adire, adito: si putas expedire, adito: erit iussu aditum. Si coram Titio iussit adire, scilicet arbitrio Lucij Titij: recte puto iussisse. Sed si mandauit quasi ex asse instituto, & inueniatur ex parte: nõ puto ex iussu adiisse. quod si ex parte iussit, potest ex asse adire: aliter, atq; si man

si mandauit, quasi ab intestato, & ex testamento adiit. nam non puto quidquam egisse. at si ex testamento mandauit: poterit & ab intestato: quoniam non fecit deteriorem conditionem patris. Idemq; & si quasi instituto præcepit, & inueniatur substitutus, uel contra. sed si mandauit, ut patris adiret, sit autem & impuberi substitutus: nō sufficit iussus. planē si sic mandauit, si qua ex testamento Lucij Titij deferatur hæreditas: potest defendi iussu adiisse. Sed si postea, quā iussit, poenitentiam egit, prius q̄ adiret: nihil agit adeundo. Item si se adrogandum dederit prius, quā filius adiret: non est acquisita hæreditas.

XXVI. PAVLVS.

SI ego & seruus meus, uel filius hæres institutus sim: si iussero filio uel seruo meo adire, statim & ex mea institutione me hæredē esse, Pomponius scribit. idem & Marcellus probat, & Iulianus.

XXVII. POMPONIVS.

Neminem pro hærede gerere posse, uiuo eo, cuius in bonis gerendum sit, Labeo ait.

XXVIII. VLPIANVS.

Arsto existimat, prætorem aditum facultatem facere debere hæredi, rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositæ sunt, deliberanti de adeunda hæreditate.

XXIX. POMPONIVS.

Qui hæres institutus, prohibetur ab eo, qui unā institutus iam hæreditatem adiit: tabulas, literas, rationes inspicere mortui, unde scire posset, an sibi adeunda esset hæreditas: nō uidetur pro hærede gerere.

XXX. VLPIANVS.

Cum quidam legationis causa absens filium hæredem institutum non potuisset iubere adire in prouincia *agens: diuus Pius rescripsit consulibus, subuenire ei oportere, mortuo filio: eo quod rei publicæ causa abfuerit. Quod dicitur, PROXIMVS A' FILIO POSTVMO HAERES, DVM MVlier PRAEGNANS EST, AVT PVTATVR ESSE, ADIRE HAEREDITATEM NON POTEST: SED SI SCIT NON ESSE PRAEGNANTEM, POTEST ACCIPERE PROXIMVS A' VENTRE, QVI SVVM HAEREDEM PARITVRVS ESSET: non solum ad testatos hæc uerba, uerum ad intestatos quoq; pertinent. & in eo uentionē editre idem accipias, qui legitimum, uel consanguineū pariturus est: quoniam nā mortis tempore qui in utero est (quantum ad moram faciendam inferioribus, & sibi locum faciendum, si fuerit editus) pro iam nato uentrē etc. habetur. * Deniq; & per bonorum possessionem talem prætor uentrem mittit in possessionem. siue igitur putem prægnantem, siue onē. talem ue sit reuera prægnans, quæ eum paritura est, qui suus hæres futurus est: deniq;.

*als. agētem.

*als. Idēq;

per bonorum possessionem

editre

etale præ-

tor deniq;

als. possessi-

onē. talem

deniq;.

effect:

esset: adire hæreditatem non possum: quoniam & in eo est, ut rumpatur testamentum, nisi si proponas ventrem institutum uel exhæreditatum. Quod dicitur, SI PUTETVR ESSE PRÆGNANS: sic accipiendum, si dicat se prægnantem. quid ergo, si ipsa non dicat, sed neget: alij dicant prægnantem esse: adhuc adiri hæreditas non potest. (finge obstetrices dicere.) quod si ipse putet solus, si iusta ratione ductus: non potest adire. si secundum multorum opinionem: potest. quid ergo, si prægnans fuit, cum putaret hæres non esse prægnantē, & adiit: mox abortum factum est: procul dubio nihil egit. Toties igitur ei sua præsumptio proficit, quoties concurrit cum ueritate. sed & si ipsa mulier hæres instituta sit, quæ se prægnantē fingit, adeundo adquirit hæreditatem. per contrarium non adquirit, si se putet prægnantem, cum non sit. Suum hæredem certum est ex asse hæredem esse, & si putet esse prægnantem mulierem, quæ non est prægnans. Quid si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit hæres: siue institutum posthumum proponas, siue intestatum patrem decessisse: quod & Sextum Pomponium opinatum Tertyllianus libro quarto quæstionū refert. putat enim, sicut cum uacuo utero suus ex asse hæres est: ita & cum unum gerit, nec per naturam humanæ conditionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis euenerit) ex parte dimidia & ignorantem fore hæredem, non ex quarta, ut Iulianus putat. Scientia autē uel opinio, si filiusfamilias uel seruus instituti sunt, utrum ipsorum, an domini uel patris accipienda sit: finge patrem putasse prægnantem, filium certum esse. finge & sic adire: an adquirat hæreditatem: puto adquirere. sed contra, non adquirere.

Si certus sum, non esse falsum testamentum, uel irritum, uel ruptū: licet dicatur esse, possum adire hæreditatem.

XXXI. PAVLVVS.

Hæredi cum postumo instituto, reliquæ partes ad crescunt, quæ postumo datæ sunt, si certum sit, non esse prægnantem, licet hæres ignoret.

XXXII. VLPIANVS.

Hæres institutus si putet testatorem uiuere: quamuis iam defunctus sit, adire hæreditatem non potest. sed & si scit se hæredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione ignoret: non poterit adire hæreditatem, licet pure hæres institutus sit: uel sub conditione, & paruerit conditioni. Sed & si de conditione testatoris incertus sit, paterfamilias, an filiusfamilias sit: non poterit adire hæreditatem, & si eius conditionis sit, ut in ueritate testari poterit.

XXXIII. PAVLVVS.

Gc Quod

Quod si dubitet, an apud hostes decesserit, an ciuis Romanus: quoniam utroq; casu est ius adeundi, & in re est, ut possit adire: dicendum est, posse adire.

XXXIII. VLP IANVS.

Sed si de sua cōditione quis dubitet, an filiusfamilias sit: posse eum adquirere hæreditatem, iam dictum est. Cur autem, si suam ignoret conditionē, adire potest: si testatoris, non potest: illa ratio est: quod qui conditionem testatoris ignorat, an ualeat testamentum, dubitat: qui suam, de testamento certus est. Sed & si cum esset pure institutus, putauit sub conditione, & impleta cōditione, quā iniectam putat, adiit: an possit adquirere hæreditatem: consequens est dicere, hæreditatem posse eum adire: maxime cum hæc suspitio nihil ei obfuerit, nec periculum attulerit. Facilius quis admittet, si quis pure institutus, putauit sub conditione se institutum, conditionemq; impletam, quam in euentum putabat. nam in nullo hæc suspicio obfuit.

XXXV. IDEM.

Si quis hæres institutus ex parte, mox Titio substitutus, ante quā sex causā substitutionis ei deferatur hæreditas, pro hærede gesserit: erit hæres ex causā quoq; substitutionis, quoniam inuito quoq; ei adcrefcit portio. idem dico, & si filiusfamilias uel seruus iussu domini uel patris adierit hæreditatē, mox emancipatus uel manumissus ex causā substitutionis adeat, erunt nanq; hæredes. sunt enim appendices præcedentis institutionis. Si exclusus per conditionem sibi datam pater, filium iussit adire: dicendum erit, eum non quāfisse suam portionem.

Sed si ex duobus filiis unum iusserit, & alium filium debeat iubere adire.

XXXVI. POMPONIVS.

Si ex sua parte dominus, uel pater adierit: necessarium est iussum, ut filius uel seruus cohæredes adeant.

XXXVII. IDEM.

Hæres in omne ius mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit: cum & ea, quæ in nominibus sunt, ad hæredem transeant.

XXXVIII. VLP IANVS.

Si duo sint hæredes necessarij, quorū alter se abstinuit, alter postea, quā prior abstinuit, se immiscuit: dicendum est, hunc non posse recusare, quo minus tota onera hæreditaria subeat. Qui enim scit aut scire potuit, illo abstinente se oneribus fore impliciū: ea cōditione adire uidetur.

XXXIX. IDEM.

Quamdiu potest ex testamento adiri hæreditas, ab intestato non defertur.

Idem

XL. IDEM.

Quæsitū est, an licet quis paternæ hæreditatis nihil attingat, ali-
quid tamen propter patris uoluntatem habeat, uel faciat: an cre-
ditoribus paternis cogatur respondere? (utputa si impuberi fuerit sub-
stitutus.) in qua specie Iulianus libro uicesimosexto digestorum scri-
psit: incidere eum in edictum, si se immiscuerit impuberis hæreditati.
Nam qui iudicium parentis oppugnaverit: eum non debere ex eadem
hæreditate quidquam consequi. Sed Marcellus eleganter distinguit:
multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus patris testamento, an
ex parte. ut si ex parte: potuerit sine metu, remota patris successione,
impuberis hæreditatem amplecti.

XLI. IULIANVS lib. XXVI. digestorum.

Filius, qui se paternæ hæreditate abstinuit, si exhæredati fratris hæ-
reditati se immiscuerit, & pro hærede gesserit: poterit ex substitu-
tione hæreditatem obtinere.

XLII. VLP IANVS lib. IIII. disputationum.

Iulianus libro uicesimo sexto digestorum scribit, si pupillus pater-
næ hæreditate se abstinuisset, deinde ei aliquis hæres exstitisset: non
esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substi-
tutus ei fuisset. inclinatur enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris
onera subiturū. Quæ sententia à Marcello recte notata est. impugnat
enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem. me-
tu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hæreditatem
adibit: alioquin (inquit) & si frater fuit, omiſsa causa testamenti ab in-
testato possidebit hæreditatem, & quidem impune. nec enim uidetur
uoluisset fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli
hæreditas implicetur. sed quod in fratre scripsit, credo ita intelligen-
dum: si non impuberis frater fuit, sed testatoris. cæterum utiq; si frater
à patre fratri impuberi substitutus sit: sine dubio necessarius hæres exi-
stet. Si in societate, quam uiuo patre incohauerat filius, post mor-
tem patris perseuerauerit: Iulianus recte distinguit, interesse, utrū rem
ceptam sub patre perficiat, an nouam incohauerit. nam si quid nouū
in societate incohauit: non uideri se miscuisse hæreditati patris scripsit.

Si seruum patrum filius manumiserit: sine dubio miscuisse se pa-
ternæ hæreditati uidebitur. Proponebatur filius à patre de castrensi
peculio seruos comparasse. eosq; à patre manumittere rogatus esse, cū
hæres esset ab eo institutus. quærebatur, si se abstinuisset paternæ hære-
ditate, eosq; manumisisset: an miscuisse se paternæ hæreditati uideretur.
dicebamus, nisi euidenter quasi hæres manumiserit: non debere
eum calumniā pati, quasi se miscuerit hæreditati.

XLIII. IVLIANVS.

HAeres per seruum hæreditarium eiusdem hæreditatis partem, uel id, quod eiusdem hæreditatis sit, adquirere non potest.

XLIII. IDEM.

Quoties pupillus patri hæres exstitit, & abstinuit se hæreditate: quamuis patris bona sub creditoribus fiant: tamen rata haberi debent, quæcunq; pupillus bona fide gesserit. & ideo ei, qui fundum tuore authore à pupillo emerit, succurrendum erit: nec interest pupillum soluendo sit, nec ne.

XLV. IDEM.

Aditio hæreditatis non est in opera seruili. idcirco si seruus dotalis adierit: actione de dote eam hæreditatem mulier recuperabit: quamuis ea, quæ ex operis dotalium seruorum adquiruntur, ad tuum pertineant. Et cum quæstus & cõpendij societas initur: quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium confert. sibi autem quicq; hæreditatem acquirit. Præterea ne fructuarius quidem seruus iussu eius, qui usumfructum in eo habet, adire hæreditatē poterit. Et quod à quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi seruebat, propter me hæres institutus erit, posse eum iussu meo adire hæreditatem: potest uerum esse, ut intelligatur non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea: sicut in stipulando, & per traditionem accipiendo ex re mea mihi acquirit.

XLVI. AFRICANVS.

Cum falsum testamentum dicetur, siquidem ipse hæres accusatur: quoniam certus esse debeat, se falsum non fecisse: recte adhibetur hæreditatem. sin autem alius arguetur citra conscientiam eius: non potest adire, quasi dubitet, uerum esse testamentum.

XLVII. IDEM.

Qui seruum suum hæredem institutum adire iusserat, prius quam ille adiret, furiosus est factus. negauit, recte seruum aditurum: quoniam nisi uoluntate domini adquiri hæreditas potest. furiosi autem uoluntas nulla est.

XLVIII. PAVLVS.

Si quis alicui mandauerit, ut si existimauerit, petat sibi bonorum possessionem: & postquam ille petijt, furere cõperit: nihilominus acquisita est ei bonorum possessio. quod si ante, quàm ille petat, is qui mandauit petendā, furere cõperit: dicendum est, non statim ei acquisitam bonorum possessionem. igitur bonorum possessionis petitio ratiõbitione debet confirmari.

XLIX. AFRICANVS.

Pupillus

Pupillum etiam eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hæreditatem adeundo, obligari ait.

L. MODESTINVS.

Si per epistolam seruo pupilli tutor hæreditatem adire iusserit: si post scriptam epistolam tutor moriatur, ante quàm ex epistola seruus adiret: nemo dicturus est, obligari postea pupillum hæreditati.

LI. AFRICANVS.

Eum, qui duobus testamentis eiusdem testatoris hæres scribitur: cum dubitet, num posterius falsum sit: ex neutro eorū posse adire hæreditatem placet. Filiusfamilias hæres scriptus patrem suum certiore fecerat, uideri sibi soluendo esse hæreditatem. pater rescripserat, sibi parum idoneā renunciari. itaq; debere eum diligentius explorare, & ita adire, si idoneam cōperisset. filius acceptis literis patris, adiit hæreditatem. dubitatum est, an recte adiisset. sed probabilius dicitur, quamdiu persuasum ei nō sit, soluendo esse hæreditatem: patrem non obligasse. Sed & si quis ita dixerit, SI SOLVENDO HAEREDITAS EST, ADEO HAEREDITATEM: nulla aditio est.

LII.

Cum hæres institutus esset filius, & haberet patrem furiosum, in cuius erat potestate: interponere se suam beneuolentiam, diuus Pius rescripsit: ut si filiusfamilias adierit, perinde habeat, atq; si paterfamilias adisset: pmissitq; ei & seruos hæreditatis manumittere. Qui ex parte hæres institutus est pure, ex parte sub conditione solus: etiam pendente conditione, si adierit hæreditatem, ex assè hæres erit: quia solus hæres futurus est omnimodo: nisi habeat in conditionalē partem substitutū.

LIII. CAIVS.

Qui ex duabus partib; hæres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub conditione: & ex pura institutione adierit, & decesserit, post eaq; cōditio exstiterit: ea quoq; pars ad hæredem eius pertinet. Qui semel ex aliqua parte hæres exstitit, deficientium partes etiam inuitus accipit.

LIIV. FLORENTINVS.

Hæres quandoq; hæreditatem adeundo, iam tunc à morte successisse defuncto intelligitur.

LV. MARCELLVS.

Cum hæreditate patris necessarius hæres se abstinere: conditio coheredi, siue suo, siue extraneo, defertur: ut aut totam agnoscat, aut à toto recedat. & ita se abstinere potest ppter alium, qui per suā portionem nō poterat. si tamen creditores dicant se cōtentos esse eius portionem: quia non potest exonerari, nisi deferať conditio: & alterius parte abstinere se creditores debent, ut eius actiones ei, qui conueniť, dentur.

LVI. VLP IANVS.

Si is, qui immiscuit se hæreditati, decessisset, deinde alter se abstine-
ret: eadem conditio deferenda est hæredi eius, quæ & ipsi. quod
Marcellus ait.

LVII. CAIVS.

Necessarijs hæredibus non solum impuberibus, sed etiam publi-
bus abstinendi ab hæreditate proconsul potestatem facit: ut
quamuis creditoribus hæreditarijs iure ciuili teneantur: tamen in eos
actio non detur, si uelint relinquere hæreditatem. Sed impuberibus qui-
dem, etiam si se immiscuerint hæreditati, præstat abstinendi facultatē:
puberibus autem ita, si se non immiscuerint. sed tamen & puberibus
minoribus uigintiquinq; annis, si temere damnosam hæreditatem pa-
rētis appetierint, ex generali edicto, * (qd' est de minoribus uigintiquin-
que annis) succurrit: cum & si extranei damnosam hæreditatem adie-
rint, ex ea parte edicti in integrum eos restituat. Seruis aut necessarijs
hæredibus (siue puberes, siue impuberes sint) hoc non permittitur.

* al's de-
sunt.

LVIII. PAVLVS.

Ex parte hæres institutus seruus, nondum adita hæreditate à cohæ-
rede eius, liber & hæres fit necessarius: quia non à cohærede, sed à
semetipso accipit libertatem: nisi si ita institutus fuerit, CVM MIHI QVIS
HAERES ERIT, STICHVS LIBER ET HAERES ESTO.

LIX. NERATIVS.

Qui patri hæres exstitit, si idem filio impuberi substitutus est: non
potest hæreditatem eius prætermittere. quod sic accipiendum
est: si uiuio pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit.
Nam is, qui hæres exstitit, pupillo quoq; hæres necessario erit. nam si ip-
sum inuitum obligat: coniungi eam paternæ hæreditati, & ad crescen-
di iure adquiri cuicumq; patris hæredi, existimandum est.

LX. LABOLENVS.

Filium emancipatum pater solum hæredem instituerat: & si is hæ-
res non esset, seruum liberum & hæredem esse iusserat. filius tanq̃
pater demēs fuisset, eius bonorum possessionem ab intestato petijt, &
ita hæreditatem possedit. Labeo ait. si probaretur sana mente patrem
testamentum fecisse: filium ex testamento patri hæredem esse. hoc fal-
sum puto. nam filius emancipatus cum hæreditatem testamento datā
ad se pertinere noluit: continuo ea ad substitutum hæredem transijt.
nec potest uideri pro hærede gessisse, qui ut hæreditatem omitteret, ex
alia parte edicti possessionem bonorum petit. Paulus quoq; & Procu-
lus Labeonis sententiam improbant, & in Laboleni sententia est Mar-
cellus. * Si minor annis postea, quàm ex parte hæres exstitit, in inte-
grum

* al's no-
uū caput

grum restitutus est: diuus Seuerus constituit, ut eius partis onus cohæres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

LXI. IDEM.

Antistius Labeo ait. si ita institutus sit, **SI IVRAVERIT, HÆRES ESTO**: quâvis iurauerit, non tamen eum statim hæredem futurum, anteq̃ pro hærede aliquid gesserit: quia iurando uoluntatem magis suam declarasse uideatur. Ego puto, satis eū pro hærede gessisse, si ut hæres iurauerit. idem Proculus, eoq̃ iure utimur. Si seruus hæres institutus post iussum domini, anteq̃ adiret, alienatus esset: nouum iussum posterioris domini, non iussum prioris exigitur.

LXII. MARCELLVS lib. sing. regularū Pōponij notat.

Fruosus acquirere sibi cōmodum hæreditatis ex testamento non potest: nisi necessarius patri aut domino hæres existat. per aliū autē acquiri ei potest: ueluti per seruū, uel eum, quem in potestate habet.

LXIII. IABOLENVS.

Seruus duorum hæres institutus, & adire iussus, si alterius domini iussu adierit, deinde manumissus fuerit: poterit ipse adeūdo ex parte dimidia hæres esse.

LXIII. PAVLVS.

Et si substitutum haberet idem seruus ita, **SI HÆRES NON ERIT, ILLE HÆRES ESTO**: substitutus locum non habet.

LXV. VLPIANVS.

Si seruus cōmunis uel uni ex dominis, uel pluribus, uel omnibus hæres exstiterit necessarius: nullius eorū hæreditate se poterit abstinere.

LXVI. IDEM.

Seruus communis ab extero hæres institutus, si iussu unius adierit hæreditatem: non pro maiore parte interim hæredem eum facit, quàm pro dominica: deinde cæteris socijs non iubentibus, tacito iure partes ei ad crescent.

LXVII. PAVLVS.

Cum solus seruus hæres institutus est: sicut licet uno tēpore omnibus singulorū iussu adire hæreditatem, ita & separatis tēpore, nam quod sæpius adit: id nō ex testamento, sed ex iure dominorum euenire utilitatis causa uidetur: ne alterius festinatione, alterius ius ledatur.

LXVIII. VLPIANVS.

Quādiu institutus admitti potest, substituto locus non est: nec ante succedere potest, quàm excluso hærede instituto. eueniet igitur, ut necessarium sit remedium prætoris, & circa denegandas primò actiones, & circa præstituendum tempus substituto: quia intra di-

em

em primo præstitutum, neq; adire hæreditatem potest, neq; pro hærede gerere. Is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. ergo exspectamus in singulis, ut prius eis deferatur hæreditas: tunc demum postea, quàm delata est, exspectamus diem præstitutū: intra quem nisi aut adeat, aut pro hærede gerat, denegamus ei actiones.

LXIX. PAVLVS.

In plurium hæredum gradibus hoc seruandū est: ut si testamentum proferatur, prius à scriptis incipiatur, deinde transitus fiat ad eos, ad quos legitima hæreditas pertinet: etiā si idem sit, ad quem utroq; modo pertineat. nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiat. Idem iuris est in bonorū possessione: ut prius scriptus repellat bonorum possessionem, deinde is, qui ab intestato petere potest. Si uero ei, ad quem legitima hæreditas potest pertinere, conditio data sit: nihil constituere potest de legitima, ante quàm dies cōstitutionis transeat. & ideo dicendum est, & in eo casu, si respondit, neutram hæreditatem ad se uelle pertinere: bona defuncti à creditoribus possidenda.

LXX. VLP IANVS.

Si seruum quis alienum ab hostibus redemerit, & hæredem eū cum libertate instituerit: magis puto eum fore liberum & necessarium hæredem. nam cum scribit ei libertatem, uinculo suo resoluit: & in hoc solum redit iure postliminiū, ut non iterum seruus eius fiat, cuius erat, ante quàm caperetur: (hoc enim satis impiū esset.) sed pristino domino suam æstimationem omnimodo offerat, uel maneat ei obligatus, donec precium soluat. quod libertatis fauore introductū est. Si quis hac lege emptus sit, ut intra certum diem manumittatur, & cum libertate hæres institutus sit: an ei succurrendum sit, ut se abstineat, uideamus. magisq; est, ut donec dies non exstitit: possit ei necessarius hæres effici, & nō possit se abstinere. sin aut dies præteritus fuerit: tunc non necessarius, sed uoluntarius hæres efficitur, & potest se abstinere secundū exemplum eius, cui fideicommissaria libertas sub cōditione debebat.

Si quis dederit numos dño, ut manumittat: puto huic omnimodo esse succurrendū. Prætor ait, SI PER EVM EAM'VE FACTVM ERIT, QVO QVID EX EA HAEREDITATE AMOVERETVR. Si quis suus se dicit retinere hæreditatem nolle, aliquid autem ex hæreditate amouerit: abstinendi beneficium non habebit. non dixit prætor, SI QVID AMOVERIT, sed SI PER EVM EAM'VE FACTVM ERIT, QVO QVID EX EA AMOVERETVR. siue ergo ipse amouerit, siue amouendum curauerit: edictum locum habebit. amouisse eum accipimus, qui quid cælaue-

celauerit, aut interuenterit, aut consumpserit. Ait prætor, QVO
 QUID EX EA AMOVERETVR. siue aut una res, siue plures fuerint
 amotæ, edicto locus est: siue ex ea hæreditate sint, siue ad eam hæredi-
 tatem pertineant. Amouere nõ uidetur, qui non callido animo, nec
 maligno rem reposuit: ne is quidem, qui in re errauit, dum putat non
 esse hæreditariam. si quis igitur non animo amouendi, nec ut hæredi-
 tati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hæreditariam:
 dicendum est, eum amouisse non uideri. Hæc uerba edicti ad eum
 pertinet, qui aliquid ante amouit, deinde se abstinuit. cæterũ si ante se
 abstinuit, deinde tunc amouit: hic uideamus, an edicto locus sit. ma-
 gisq; est, ut putem hic Sabini sententiam admittendam, scilicet ut fur
 ti potius actione creditoribus teneatur. etenim qui semel se abstinuit,
 quemadmodum ex post delicto obligetur?

LXXI. PAVLVS.

Si quis hæres ita scriptus fuerit, ut intra certum tempus adeat hære-
 ditatem: & si non ita adierit, alius ei substituatur: prior autem hæ-
 res, ante q̃ adiret, decesserit: nemo dubitat, quin substitutus ultimum
 diem aditionis expectare non soleat.

LXXII. IDEM.

Si quis non quasi hæres, sed quasi patroni filius egens à liberto pa-
 terno ali uelit: procul dubio hoc extra causam est immiscendi se
 bonis paternis, & ita recte Labeo scribit.

LXXIII. IDEM.

Qui putat se decem dare iussum, cum quinq; iussus sit, si decem de-
 derit: fiet hæres adeundo. at si quinq; putet se iussum dare, cum
 decem dare iussus sit, & det quinq;: non implet conditionem. sed ad
 aliquid proficit, ut si adimpleuerit reliquũ: aliorum quinq; datione ui-
 deatur conditio esse impleta. Qui bona fide seruit, si quasi iussu do-
 mini adierit, non obligabitur. Similis est huic statuliber, qui iussus ab
 hærede adire hæreditatem: post conditionem libertatis existentem,
 cum hoc ignoraret, adiit. De eo, qui hæres institutus ab aliquo, du-
 bitat, an libertas ei ex testamento domini obtigerit, cum nesciat condi-
 tionem libertatis exstitisse, uel hæreditatem aditam: an adeũdo hæres
 fiat, uidendum est. Iulianus hunc dicit fieri hæredem.

LXXIIII. MARCELLVS.

Ex semisse Titius hæres scriptus est. quadrantis bonorum possessio-
 nem per errorem petit. quæro, an nihil actum sit: an uero perinde
 omnia seruanda sint, ac si quadrans nominatus non sit: respondit. ni-
 hil magis actum esse, quàm cum ex semisse scriptus hæres ex quadrã-
 te per errorem adiit hæreditatem.

Dd Iabo

LXXV. IABOLENVS.

SI tu ex parte sexta sub conditione institutus fuisses hæres, & omittente partē suā Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses, deinde conditio iure sextantis exstiteret: quæro, an adire necesse habueris, ne sextans tuus intereat? respondit. nihil interesse, utrum ex substitutione prius adierit, an ex prima institutione: cum ab utraq; causa una aditio sufficiat. sextans itaq; qui sub conditione datus mihi est, ad me solum pertinet. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses hæres, omiseris aditionem: nunquid dubitas, quin ex substitutione adeundo, Titianæ partis habiturus partem esses? respondit. non dubito, quin si prima institutione adeundo hæres esse possim: in potestate mea sit, quam partem hæreditatis aut omittere uelim, aut uindicare.

LXXVI. POMPONIVS.

Illud dubitari potest, si cum testamento hæres institutus essem ab eo, qui etiam si intestatus decessisset, legitima hæreditas eius ad me pertineret: an per eam simul utranq; hæreditatem repudiare possim. quod magis est: quoniam ante, quàm ex testamento hæreditatem repudiauerim, legitima nondum ad me pertinet. unde eodē momento intelligor & ex testamento & legitimam repudiare: sicut si legitimam uelim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam: uidebor ante repudiare testamentum, & ita legitimam adquisisse.

LXXVII. IDEM.

Dvo fratres fuerant, & bona cōmunia habuerant. eorum alter intestatō mortuus, suum hæredem non reliquerat. frater, qui supererat, nolebat ei hæres esse. consulebar, num ob eam rem, quod cōmunibus (cum sciret eum mortuum esse) usus esset, hæreditati se alligasset? respondit. nisi eo consilio usus esset, quod uellet se hæredē esse: non adstringi. itaq; cauere debere, ne qua in re plus sua parte dominationem interponeret.

LXXVIII. VLPIANVS.

Placet, quoties acquiritur per aliquem hæreditas, uel quid aliud ei, cuius quis in potestate est: confestim acquiri ei, cuius est in potestate: neq; momento aliquo subsistere in persona eius, per quem acquiritur: & sic acquiri ei, cui acquiritur.

LXXIX. PAVLVS.

Si solus hæres ex pluribus partibus fuero institutus, unā partē omittē non possum: nec interest, in quibusdā substitutū habeā, nec ne. Idem puto, etiā si alijs mistis hæredibus, ex pluribus partibus hæres institutus sim: quod & hic adeundo unā portionē oēs adquire, si tamen delatæ sint. Item si seruus meus ex parte hæres institutus sit pure, ex parte

parte sub conditione, dato scilicet cohærede: & iussu meo adierit: dein-
de eo manumisso conditio alterius portionis exstiterit: uerius est, non
mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsam comitari. omnia enī
paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio
exstet, ut adquiratur ei, cui prior portio adquisita est. Ego quidem pu-
to, & si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si conditio exsti-
terit. & illud, quod dicimus, semel adeundum: in eiusdem persona lo-
cum habet, non cum per alium acquirenda est hæreditas.

LXXX. VLP IANVS.

TOties uidetur hæres institutus etiā in causa substitutionis adijisse,
quoties adquirere sibi potuit. nam si mortuus esset: ad hæredem
non transferret substitutionem.

LXXXI. TERTYLLIANVS.

Si seruus eius, qui capere non potest, hæres instituatur: & ante, quā
iussu domini adeat, hæreditatem, manumissus alienatus sive sit: & ni-
hil in fraudem legis factum sit: ipse admittitur ad hæreditatem. sed & si
partem capere tantum possit dominus eius: eadē dicenda sunt de par-
te, quam ille capere non potest. nihil enim interest, de uniuerso quæra-
tur, quod capere non possit, an de portione.

LXXXII. VLP IANVS.

Si totā *hæreditatem, aut partem, ex qua quis hæres institutus est, *als de-
stacite rogatus sit restituere: apparet nihil ei debere adcrecere, quia est.
rem non uidetur habere.

LXXXIII. PAPINIANVS.

Ventre præterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exterus hæres
institutus sit: quādiu rumpi testamentum potest, non defertur
ex testamento hæreditas. sed si uacuo uentre mulier fuerit, & incerto
eo, filius in familia retentus uita decessit: hæres fuisse intelligitur. eman-
cipatus uero aut exterus non aliter possunt hæreditatem quærere, q̃ si
non esse prægnantem sciant. ergo si uentre pleno sit mulier: non ne ini-
quum erit dicere, interea defunctum filium hæredi suo nihil relinque-
re: & ideo decreto filio succurrendum est: quia siue frater ei nascatur,
siue non nascatur, patri hæres futurus est. eadem ratio facit, ut eman-
cipato quoq; subueniri debeat, qui alterutro casu re omnimodo habi-
turus est.

LXXXIIII. IABOLENVS.

Si metus causa adeat aliquis hæreditatem: fiet, ut quia inuitus hæ-
res existat, detur abstinendi facultas.

LXXXV. IDEM.

Pannonius Auitus, cū in Cilicia procuraret, hæres institutus ante
uita decesserat, quā hæredem se institutum cognosceret. quia
D d ij bono

bonorum possessionē, quam procurator eius petierat, hæredes Auiti ratam habere non potuerant: ex persona defuncti restitutionē in integrum implorabant, quæ stricto iure non competebat, quia intra diem aditionis Auitus obiisset. diuum tamen Pium contra constituisse, Martianus libris quæstionū refert in eo, qui legationis causa Romæ erat: & filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem in integrum habere. quod & hic humanitatis gratia admittendum est. Rei perduellionis hæreditatem, suspensa cognitione, filius emancipatus, cui de patris innocētia liquet, potest quærere. Pro hærede gessisse filiū placuit, qui moriens (comperto matrem suam intestatò uita decessisse) codicillis petit ab hærede suo, ut maternorum bonorū seruum manumitteret, ac sibi parentibusq; suis in possessione matris monumentum exstrueret.

LXXXVI. IDEM.

EVM demum bonis patris se miscere conuenit, qui remoto familiaris uinculo pro hærede gerere uidetur. & ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cuius hæreditatem suscepit, agrum ad hæreditatē patris pertinentem, ut maternum ignorans possedit: abstinendi consiliū, quod in bonis patris tenuit, amississe non uidetur. Pupillis, quos placuit oneribus hæreditarijs esse liberandos, cōfusas actiones restituere oportet.

LXXXVII. PAVLVS.

Erit pro hærede, qui animo agnoscit successionem, licet nihil attingat hæreditarium. unde & si domum pignori datam sicut hæreditariam retinuit, cuius possessio qualis qualis fuit in hæreditate: pro hærede gerere uidetur. idemq; est, & si alienā rem ut hæreditariā possideret.

LXXXVIII. SCAEVOLA.

SI pupillus se hæreditate abstineat: succurrendum est & fideiussoribus ab eo datis, si ex hæreditario contractu conueniantur.

LXXXIX. PAVLVS lib. XII. *responsorū respondit.*

PER procuratorem hæreditatē adquiri non posse. Idem respondit. si iussu aui nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hæreditatē adisset: adquisisse ei ea, de quibus pater testari potest: quia castrensia esse mutatione personæ desierunt.

XC. IDEM.

SI is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositā personam emptoris bona patris mercatus probetur: perinde eum conueniri oportere à creditoribus, atq; si bonis paternis se immiscuisset.

XCI. IDEM.

FILIUS familias duxit uxorem. ea filijs sublati intestata decessit. filij iussu patris, non aui adierunt hæreditatem. quæro, an aui adquisita

sita sit hæreditas? Paulus respondit. secundum ea, quæ proponerentur, nihil actum esse.

XCII. IDEM.

Pater quoties filio mandat adire, certus esse debet, pro parte, an ex asse, & ex institutione, an ex substitutione: & testamento, an ab intestato filius suus hæres existat. Mutus pater uel dominus, filio uel seruo hæredibus institutis, magis est, ut si intellectu non careat, nutu iurare possit adire hæreditatem, ut ei iure eius commodum quæri possit. quod facilius explicari poterit scientia literarum. Mutus seruus, iussu domini pro hærede gerendo, obligat dominum hæreditati.

XCIII. HERMOGENIANVS.

Qui superstitis bona repudiat, post mortem eius adire hæreditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur.

XCIII. PAVLVS.

Recusari hæreditas non tantum uerbis, sed etiam re potest, & alio quouis indicio uoluntatis.

XCV. HERMOGENIANVS.

Qui se pupillum falsò existimâs, cum esset pubes, pro hærede gessit: quo minus hæres existat, nihil error talis ei nocebit.

XCVI. PAVLVS.

Claudius Clodianus factò prius testamento, postea eundem hæredem in alio testamento inutiliter factò instituerat. scriptus hæres cum posterius putaret ualere, ex eo adire hæreditatem uoluit. sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat, repudiassè eum ex priorè hæreditatem, ex posteriore autem non posse adire. dicebam, non repudiare eum, qui putabat posterius ualere. pronunciauit Clodianum intestatum decessisse.

XCVII. SCAEVOLA.

Quæ neptis suæ nomine, quam ex Seia habebat, Sempronio tot dotis nomine spoponderat, & pro usuris in exhibitionem certam summam præstabat: decessit relicta Seia filia, & alijs hæredibus, cum quibus Sempronius iudicio egit. condemnati pro portionibus hæreditarijs singuli hæredes (inter quos & Seia) Sempronio cauerunt summam, qua quisque condemnatus erat, cum ijsdem usuris, quæ ad exhibitionem à testatrice præstabantur. postea excepta Seia filia, cæteri hæredes abstinerunt hæreditate beneficio principis, & tota hæreditas ad Seiam pertinere cœpit. quæro, an in Seiam, quæ sola hæres remansit, & omnia ut sola hæres gesserat: pro eorum quoque portionibus, qui beneficio principali hæreditate abstinerant, utilis actio dari debeat: respondi. pro parte eorum, qui abstinuissent, actiones solere decerni

in eam, quæ adisset, & maluisset integra hæreditaria onera subire.

XCVIII. POMPONIVS.

A Risto in decretis Frontonianis ita refert. cū duæ filiæ patri necessariæ hæredes exstitissent, alteraq; paterna hæreditate abstineret, altera bona paterna iudicaret, totūq; onus suscipere parata esset. Secundum Cassium prætorem, caussa cognita actiones hæreditarias utiles daturum, recte pollicitum ei, quæ ad hæreditatem patris accesserant: denegaturumq; ei, quæ se abstinerat.

TESTAMENTA QVEMADMODVM APERI-
antur, inspiciantur, & describantur. Tit. III.

I. PAVLVS.

Mnibus, quicunq; desiderant tabulas testamenti inspicere, uel etiam describere, inspiciendi describendiq; potestatem facturum se prætor pollicetur. quod uel suo, uel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestū est. Ratio autē huius edicti manifesta est. neq; enim sine iudice transigi, neq; apud iudicē exquiri ueritas de his controuersijs, quæ ex testamento proficiscuntur, aliter potest, quā inspectis cognitiscq; uerbis testamenti. Si quis se neget sigillum suum agnoscere: nō ideo quidem minus aperiuntur tabulæ, licet aliàs suspectæ fient.

II. VLP IANVS.

T Abularum testamenti instrumentum nō est unius hominis, hoc est hæredis, sed uniuersorū, quibus quid illic adscriptum est. quin potius publicum est instrumentum. Testamentum autem propriū illud dicitur, quod iure perfectū est. sed abusiue testamenta quoq; ea appellamus, quæ falsa sunt, uel iniusta, uel irrita, uel rupta. itemq; imperfecta solemus testamenta dicere. ad causam etiam testamenti pertinere uidetur id, quodcunq; quasi ad testamentum factum est, in quacunq; materia fuerit scriptum, quod contineat supremam uoluntatem. & tā principales, quā secundæ tabulæ edicto continentur. Si plura sunt testamenta, quæ quis exhiberi desideret: uniuersorum ei facultas faciēda est. Si dubitetur, utrum uiuat, an decesserit is, cuius quis quod ad causam testamenti pertinet, inspicere describiq; postulat: dicendum est, prætorem causā cognita statuere id debere: ut si liquerit eum uiuere, non permittat inspicere tabulas: ne si ipsam scripturam quis inspiciat, uel suggillet, uel quid aliud ex tabulis uelit spectare. Inspectio tabularū etiam lectionem earum indicat. Diem autem & consulem tabularū non patitur prætor describi uel inspicere, idcirco ne quid fiat falsi. namq; inspectio

inspectio materiam falso fabricando instruere potest. Vtrum autem incontinenti potestaté inspiciendi uel describendi præbebit: an desiderandi tempus dabit ad exhibitionem: & magis est, ut dari debeat secundum locorum angustias seu prolixitates. Si quis non negans penes se tabulas esse, non patiaturspici & describi: omnimodo ad hoc compelletur. Si tamen neget penes se tabulas esse: dicendum est, ad interdictum remitti, quod est de tabulis exhibendis.

III. CAIVS.

Ipsi tamen hæredi & uindicatio tabularum, sicut cæterarum hæreditariarum rerû cõpetit: & ob id ad exhibendû quoq; agere potest.

IIII. VLP IANVS.

Cum ab initio aperiendæ sunt tabulæ: prætoris id officiû est, ut cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere.

V. PAVLVS.

Vel negare se signasse. publice enim expedit, suprema hominum iudicia exitum habere.

VI. VLP IANVS.

Ed si maior pars signatorum fuerit inuenta: poterit ipsis interuenientibus resignari testamentum, & recitari.

VII. CAIVS.

Ed si quis ex signatoribus aberit: mitti debent tabulæ testamēti, ubi ipse sit, uti agnoscat. nam reuocari eum agnoscendi causa, onerosum est: quippe sæpe cum magna captione à rebus nostris auocamur: & est iniquum, damnosum cuiq; esse officium suum. nec ad rem pertinet, unus absit, an omnes. & si forte omnibus absentibus, causa aliqua aperire tabulas urgeat: debet proconsul curare, ut interuenientibus optimæ opinionis uiris aperiantur: & post descriptum & recognitû factû, ab iisdem, quibus interuenientibus apertæ sunt, obsignentur: tunc dein de eo mittantur, ubi ipsi signatores sunt, ad inspicienda sigilla sua.

VIII. VLP IANVS.

VPillares tabulas, etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur: attamen si seorsum eas signatas testator reliquerit, prætor eas aperiri, nisi causa cognita, non patietur.

IX. PAVLVS.

Simulier uentris nomine in possessione sit: aperiendæ sunt secundæ tabulæ, ut sciatur, cui demandata sit curatio.

X. VLP IANVS.

Si in duobus exemplarijs scriptum sit testamentum: alterutro patefacto, apertæ sunt tabulæ. Si sui natura tabulæ patefactæ sunt: apertum uideri testamentum, non dubitatur. non enim quærimus, à quo

quo aperiantur. Si tabulæ non compareant uel exustæ sint: futurum est, ut subueniri legatarijs debeat. idē est & si suppressæ uel occultæ sint.

XI. PAVLVS.

Sicut codicilli pars intelliguntur testamenti: ita secundæ tabulæ principalium tabularum partem obtinere uidentur.

XII. VLPIANVS

Si quis fecerit testamentum & exemplum: exemplo eius quidem aperto, nondum apertum est testamentum, quod si authenticum patefactum est: totum apertum est.

SI QVIS OMISSA CAVSSA TESTAMENTI
ab intestato, uel alio modo possideat hæreditatē. Tit. IIII.

I. VLPIANVS.

Prætor uoluntates defunctorum tuetur, & eorum calliditati occurrit, qui ommissa causa testamenti ab intestato hæreditatem, partemque eius possident: ad hoc, ut eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possideretur hæreditas: & in eos actionem pollicetur. Et parui refert, utrum quis per semetipsum, an per aliū adquirere potuit hæreditatem. nam quomodocumque potuit, si non adquisiit hæreditatem: in ea causa est, ut incidat in edictum prætoris. Prætermittere autem causam testamenti uidetur, qui cum possit iubere, noluit id facere. quid ergo, si seruus eius, cum iuberetur adire hæreditatem, dicto audiens non fuit: sed compellendus est seruus hoc facere. ideoque dominus ab intestato ueniens in edictum incidit. si autem nec certioratus dominus est à seruo, & postea ipse ab intestato possedit hæreditatem: non debet incidere in edictum, nisi si fingit ignorantiam.

Si proponatur idem & institutus & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in edictum, quæritur: & non puto incidere: quia si testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit. Prætermittit causam testamenti est, si quis repudiauert hæreditatem. Qui sunt in potestate, statim hæredes sunt ex testamento: nec quod se abstinere possunt, quidquā facit. quod si postea se immiscuerint: ex testamento uidentur hæredes: nisi abstinuerint quidem se testamento, uerū ab intestato petierint bonorum possessionem. hic enim incident in edictum. Qui sub conditione institutus hæres potuit parere conditioni, nec paruit, cū conditio talis sit, ut in arbitrio sit hæredis instituti: deinde ab intestato possideat hæreditatē: debet edicto teneri, quia eiusmodi conditio pro pura haberi debet. Non quærimus, qui prætermis-

missa causa testamenti ab intestato hereditatem possident, utrum iure legitimo possideant, an non. nam quoquo iure possideant hereditatem, uel partem eius, conueniri ex edicto poterunt: utique si non ex alia causa possideant. ut puta si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet, missus in possessionem fideicommissorum seruandorum causa: uel si proponas eum crediti seruandi causa uenisse in possessionem. nam nec ex hac causa legatarijs respondere cogetur. toties igitur edictum praetoris locum habebit, quoties aut quasi haeres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si forte quasi praedo possideat hereditatem, fingens sibi aliquem titulum ab intestato possessionis. quocumque enim modo hereditatem lucri facturus quis sit, legata praestabit. Sanè interueniente cautione EVICTA HAEREDITATE LEGATA REDDI: & si non possideat quis hereditatem, dolo aut malo fecerit, quo minus possideat: eueniet, ut perinde teneatur, atque si hereditatem adisset. Dolo autem malo fecisse uidetur, quo minus possideat: qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, ut legatarij, ceterique, qui quid in testamento acceperunt, careant his, quae sibi relicta sunt. Sanè quaestio fuit, utrum is de mulo dolo malo facere uideretur, quo minus possideret, qui per dolum eam possessionem dimitteret, quam aliquando habuit: an uero is, qui hoc ipsum maliciose fecit, ne ab initio possidere inciperet: Labeo sibi uideri ait, non minus delinquere eum, qui non incipiat possidere: quam eum, qui definat. quae sententia obtinet. Si quis per fraudem omiserit hereditatem, ut ad legitimum perueniat: legatorum petitione tenebitur.

II. IDEM.

Licet pro haerede gerere non uideatur, qui precio accepto praetermiserit hereditatem: tamen dandam in eum actionem exemplo eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, diuus Hadrianus rescripsit. proinde legatarijs & fideicommissarijs tenebitur. sed utrum ab eo erit incipiendum, & sic ad heredem ueniendum: an conuertemus ordinem? mihi uidetur humanior esse haec sententia, ut possessor hereditatis prior excutiat: maxime si lucratiuam habet possessionem.

III. POMPONIVS.

Si pecuniam à substituto acceperis, ut praetermitteres, isque adierit: Sanè danda sit legatarijs actio, dubitari potest. & puto: si ipse quoque praetermiserit, & quod lege ad se rediret, possederit hereditatem: in utrumque uestrum dandam: ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

IIII. VLPIANVS.

Ec Si

SI quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum uult præstitum ei, qui substitutus est, uel legitimo: nunquid locus non sit edictor: planè indignandum est, circumuentam uoluntatē defuncti. & ideo si liquidò constiterit, in necem legatariorū hoc factum: quāuis nō pecunia accepta, sed nimia gratia collata: dicendum erit, locum esse utili actioni aduersus eum, qui possidet hæreditatem. & recte dicitur: ubicunq; quis, dum uult præstitum ei, qui se repudiante uenturus est, non repudiaturus, nisi præstitum uellet, & maxime si ob euerrenda iudicia id fecit: aduersus possessorem competere actionem. sic tamē, ut ubi quidem pecunia accepta repudiavit: ibi dicamus eum, qui omisit, conueniendum. ubi uero gratis, in fraudem tamen eorum, quibus quid relictum est: possessorem debere conueniri utili actione. Quamquam de hæredibus instituendis uideatur prætor loqui, attamen etiā ad alios hæc res serpit: ut si sit legatarius, à quo fidei commissum relictum est: & hic id egerit, ut omittatur hæreditas, doloq; id fecerit: conueniri debeat. Si quis uendiderit hæreditatem: utiq; possidere uidetur, non dolo fecisse, quo minus possideat.

V. MARCELLVS.

EXcusatus uidetur patronus, qui institutionem prætermisit: cum aliter esset à liberto scriptus hæres, quā eum institui oporteret. nam & si seruus eius ex asse institutus fuerit, & per quencunq; casum non potuerit iussu domini adire hæreditatem: impune prætermittet ex testamento hæreditatem.

VI. VLPIANVS.

Quia autem is, qui ab intestato possidet hæreditatem, conueniri potest, si omittat causam testamenti: quæsitum est, si quāsi ex uoluntate prætoris uideatur omisisse, an cogatur præstare: ut puta fratrem suum scripsit hæredem, & codicillos fecit ab intestato, perijtq; & fratre, ut si legitima hæreditas ad eum pertineret, fideicommissa præstaret quibusdam. si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatem: uidendum est, an legatarijs cogatur respondere. & Iulianus libro uicesimosexto digestorum scripsit, cogendum primum legata præstare: mox dimissis legatarijs, si quid superfuerit ex dodrante, tunc fideicommissa cogi præstare. cæterum si legata absumant dodrantē: tunc nihil fideicommissarijs præstandum. habere enim integrum quadrantem legitimum hæredem oportet. ordo igitur à Iuliano adhibetur: ut prius legata præstentur, deinde ex superfluo fideicommissa: dummodo quadrans non tangatur. ego puto Iuliani sententiam ita accipiendam, ut si omissa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatem: cogatur omnimodo legata præstare. nec enim utiq; omittet.

omittere ei hæreditatem permisit, qui fideicommissa ab eo reliquit intestatò. Planè si nominatim id ei permisit: dicemus eum non incidere in edictum: quia usus est facultate ea, quam ei testator concessit. quod si non ei concessit specialiter testator omittere: is ordo erit sequendus, què Iulianus ostendit. Quid deinde dicemus, si ipsdem, & ex testamento legata, & fideicommissa ab intestato fuerint relicta, & præterea alijs fideicommissa: an ordinem illum debeamus facere, quem Iulianus monstrat: an uero contribuemus omnes fideicommissarios, quasi æquales? & magis est, ut ita distinguamus: multum interesse, utrum incidit in edictum hæres, an non. nam si incidit: præferendi erunt hi, quibus testamèta relicta fuerunt quædam. sin uero non incidit: quia hæc fuit testatoris uoluntas, ut daret ei facultatem & ab intestato succedendi, uel quia alia causa intercessit, quæ (secundum ea, quæ supra scripta sunt) non offendit edictum: dicendum est, contribui fideicommissa debere, quasi exæquata. Non simpliciter autem prætor pollicitus est se daturum actionem, sed causa cognita. nam siue inuenerit testatorem huius rei autorem esse, ipsumque permisisse ab intestato succedere, aut si qua alia iusta causa omittendi interuenerit: utique non dabit actionem in eum legatorum. Item si inuenerit bona ad alium pertinere, non dabit actionem: si modo nulla collusionis suspitio religionem prætoris instruxerit. Si autem is, cui auferri hæreditas potest, aliquid possidebat de hæreditate, & possidere desijt sine dolo malo: magis est, ut designat conueniri. quod ergo tempus spectabimus, possideat, nec ne? litis contestatæ tempus spectari debet. Certe si uacantia bona quis possederit, & quadriennium præterierit: indubitanter conueniri poterit ex hac parte edicti: & quia omisit causam testamèti, & quia ab intestato possedit. & quidè sic, ut præscriptione quadriennij tutus sit. Si patronus ex debita sibi portione hæres scriptus, dato sibi cohærede, ex alia parte omiserit institutionem, quia debita pars eius erat exhausta: omiserit & cohæres: deinde possideat patronus ab intestato legitimam hæreditatem totam: dandam in eum legatorum actionem, Celsus libro decimo sexto digestorum ait, quæ in Titium competeret: sufficeretque patrono, quod integram debitam sibi portionem habeat. hæc autem ita sunt, si cohæres collusit cum patrono. aliter enim non esse patronum cogendum legata præstare. neque enim interdictum est, ut quis omittat hæreditatem, si sine fraude id fiat. Hoc edictum etiã ad contra tabulas bonorum possessionem pertinere, magis dicendum est: scilicet ut is, qui accipiendo contra tabulas bonorum possessionem liberis parentibusque legata præstaret, si omiserit eam bonorum possessionem, & ab intestato possideat hæreditatem: cogatur ea præstare, quæ præstaret, si con-

Ecce h. tra ta

tra tabulas bonorum possessionem accepisset. Si libertas sub conditione fuerit data, SI DECEM DEDERIT, & omiſſa cauſa teſtamenti fuerit: non aliter libertas competet, q̃ si conditioni paritum ſit.

VII. MARCELLVS.

Quidam Titium & Mæuium inſtituit hæredes, & centum Titio legauit. uterq; omiſſo teſtamento, legitimam adiit hæreditatem. non p̃be legatorũ actionẽ Titius poſtulabit. idem eſt, ſi utriq; legaret.

VIII. VLPIANVS.

Si quis ſub conditione dandorum decem, uel qua alia, quæ in dando uel in faciendo fuit, hæres inſtitutus, omiſſa cauſa teſtamenti ab inſtato poſſideat hæreditatem: uidendum eſt, an huic, in cuius perſonam cõditio collata eſt, ſubueniri debeat. & magis eſt, ne ſubueniatur. neq; enim legatarius eſt.

IX. PAVLVS.

Sed & ſi adhuc parendi conditioni tempus habeat, hac parte editi non tenetur.

X. VLPIANVS.

Si nõ ſolus, ſed cum alio poſſideat hæreditatẽ is, qui omiſit cauſam teſtamenti: rectiſſime Iulianus ait (quod & Marcellus probat) dandam in ipſum quoq; legatorum utilem actionem. Nec enim adſpernari debet, obefſe ſibi factum hæredis ſcripti, cui etiam profuerit. hoc autem ita eſt, niſi ſi pecuniam accepit is, qui omiſit cauſam teſtamenti. tunc enim in ſolidum tenebitur. Cum ſubſtitutis ab inſtitutis legata fuiſſent relicta, & tam inſtituti, quàm ſubſtituti omiſſa cauſa teſtamenti poſſideret ab inſtato hæreditatẽ: diuus Pius reſcripſit, neq; improbe, neq; impudenter inſtitutos legata recuſare ſubſtitutis data. recte enĩ recuſare in ſe dari legatorũ fideiũe cõmiſſorum petitionem ſubſtituto: cui liberum fuit adeunti hæreditatem, non fidei cõmiſſum petere, ſed uniuerſa bona obtinere. Si dũo ſint hæredes inſtitutus & ſubſtitutus, & ambo omiſſa cauſa teſtamenti ab inſtato poſſideant hæreditatem: quæſtionis eſt, an ambo cogantur legata præſtare: & utrũ unusquiſq; ea legata, quæ à ſe relicta ſunt: an uero ambo utraq; legata cogantur præſtare: ego puto, in ſolidũ aduerſus ſingulos legatorũ petitionem dandã. Sed utrum eorũ, quæ à ſe legata ſunt, an uero etiam eorũ, quæ ab altero hærede, uideamus. ſed & aliter ſi pponamus inſtitutum ſolum poſſidere hæreditatem. eorum legatorum, quæ ſunt à ſe relicta, an etiam eorum, quæ à ſubſtituto relicta ſunt, actionem patietur? Dicendum eſt, ita demum etiam eorum: ſi dolo ſubſtituti perueniat ad inſtitutos hæreditas ſine pecunia. nam ſi pecuniam accepit ſubſtitutus: ipſe erit conueniendus. Item ſi ſolus ſubſtitutus poſſideret, ſi qui-

dem

dem pecunia accepta institutus omisisset: diceremus institutū suis legatarijs respondere debere, substitutum suis. Si autem sine pecunia: adversus substitutum daremus actionem. nunc autem, cum ambo possideant: melius dicetur, singulos suis legatarijs respondere debere.

XI. IABOLENVS.

Si ab instituto & substituto eadē res mihi legata sit, & omissa causa testamenti possideant hæreditatē lege: etiā si ab utroq; hærede solidum mihi debetur: tamen ab uno legatum consecutus, ab altero petere non potero. eligere itaq; reum potero.

XII. VLPIANVS.

De libertatibus quoq; in hoc casu quæsitū est, an competant: tam hæ, quæ ab instituto, quàm hæ, quæ à substituto datæ sunt: & magis est, ut competant tam directæ, quàm fideicommissariæ. Hæredem eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hæreditatem, in solidum legatorum actione teneri constat. magis est enim, rei persecutionē, quàm poenam continere: & ideo perpetuam esse. hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conveniatur hæres. tunc enim in id, quod ad eum peruenit, convenietur.

XIII. CAIVS.

Et si non totam hæreditatem aliquis partemūe eius, ex qua hæres institutus est, ab intestato possideat, sed minimam portiunculam, vel etiam unam aliquam rem: tenetur hoc edicto.

XIII. IDEM.

Quamvis non proprie pars hæreditatis in una re intelligatur.

XV. IDEM.

Nec id iniquum est: cum ex suo quisq; uicio hoc incommodo adficiatur.

XVI. IDEM.

Cum enim hæreditas ab eo quoq; peti possit, qui unam aliquam rem hæreditario nomine possideat: dubitari non oportet, quin verum sit, quod diximus.

XVII. IDEM.

Si quis omissa causa testamenti omnino eam hæreditatē non possideat: excluduntur legatarij. Nam liberum cuiq; esse debet, etiam lucrosam hæreditatem omittre, licet eo modo legata libertatesq; intercidunt. sed in fideicommissarijs hæreditatibus id prouisum est, ut si scriptus hæres nolit adire hæreditatem: iussu prætoris adeat, & restituat. quod beneficium his, quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sunt, non magis tributum est, quàm legatarijs.

XVIII. IDEM.

Ec ij Duo

DVo hæredes instituti, si ambo omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato poſſideant hæreditatem: tunc quia uterq; prætorio iure perinde habetur, atq; ſi ex teſtamento hæreditatem adiſſet: pro partibus in ſingulos competit actio. Admonēdi ſumus: huic, in quem ex hac parte ediſti legatorum actio datur, beneficiū legis Falcidiæ cōcedendū.

XIX. IDEM.

Pæterea patrono quoq; qui ex aſſe hæres inſtitutus eſt, ſi ab inteſtato poſſideat hæreditatem: commodū partis debitæ, quod habiturus foret, ſi ex teſtamento adiſſet hæreditatem, ſaluū eſſe debet.

XX. VLP IANVS.

Si eadē res diuerſis perſonis ab inſtituto & ſubſtituto fuerit relicta: non uterq; ſed qui ab inſtituto accepit, ſolus uindictabit.

XXI. IULIANVS.

Si filius meus à matre ſua hæres ſcriptus fuerit, & ego teſtamēti cauſſa omiſſa bonorū poſſeſſionem eiſdem filij nomine petjero: actio legatorum in me dari debet non ſecus, ac ſi ipſe hæres ſcriptus omiſſa cauſſa teſtamenti bonorum poſſeſſionem ab inteſtato accepiſſem.

XXII. IDEM.

Si in teſtamento ita ſcriptum fuerit, TITIVS HAERES ESTO. SET SI TITIVS HAERES ERIT, MAEVIVS HAERES ESTO: & Titius omiſſa cauſſa teſtamenti hæreditatem legitimam poſſederit: Mæuius aduerſus eum petitio hæreditatis dari non debet pro parte, quā habiturus eſſet, ſi teſtamenti cauſſa omiſſa non fuiſſet. Cum enim omiſſo teſtamento hæreditas poſſidetur: legatorum quidem & libertatum ratio habenda eſt: quia aliter, q̃ ab hærede, dari non potuerunt. hæreditis uero, quæ ita data eſt, rationem habere prætor non debet. ſua enim culpa teſtator ſub hac conditione hæreditatis partem dedit, quam potuit pure dare. Quare & ſi ita ſcriptum fuiſſet, TITIVS HAERES ESTO

*als hæc
defunt.

*(SEIVS HAERES ESTO) QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRPTIS HAERES ERIT, STICHVS LIBER HAERES QVE ESTO: Et Titius omiſſo teſtamento hæreditatem poſſideat: libertatem Stichi prætor tueri non debet, nec hæreditatis petitionē ei dare. Si quis hoc modo teſtamentū ſcripſerit, TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAERES NON ERIT, MAEVIVS HAERES ESTO. QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRPTIS HAERES ERIT, MAEVIO (SI MIHI HAERES NON ERIT) CENTVM DATO: deinde Titius omiſſo teſtamento legitimam hæreditatem poſſideat: an Mæuius, cuius in poteſtate fuit, ut ex ſubſtitutione adeundo totam hæreditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quæritur: & placet dari: quia nihil prohibet Mæuium iuſtam cauſſam habuiſſe, propter quam nō let negocijs hæreditarijs implicari.

Vlpian9

XXIII. VLP IANVS.

Si filius, qui mansit in potestate patris, item filia hæredes instituti, præterito fratre emancipato, qui contra tabulas possessionē accipere potuit, ut intestati patris possessionē acceperint: legata omnibus præstabunt: nec dotem suam filia fratri confert, cum ut scripta uideatur hæreditatem habere.

XXIII. PAVLVS.

Si dolo tutoris omiserit pupillus causam testamenti, & legitimam hæreditatem possideat: danda est legatorum actio in pupillum, sed eatenus, quatenus hæreditas ei adquisita est. quid enim si cum alio possideat hæreditatem? sed hoc & in eo, qui pubes est, plerique putant obseruandum: ut pro qua parte possideat, teneatur: quamuis prætor perinde in eum det actionem, atque si adisset hæreditatem.

XXV. CELSVS.

Cui seruus ipsius substitutus est, seruū suum adire iussit. si idcirco fecit, ne legata præstaret: utraq; præstabit: & quia hæres est, & quia ommissa causa testamenti possidet ex substitutione hæreditatem, salua Falcidia ei seruata.

XXVI. PAPINIANVS.

Iulianus scribit. patrem, qui filiam sibi substitutam iussit adire hæreditatem: legata, quæ ab ipso data sunt, ex sententia edicti præstatum: quoniam filia patri substituitur in casu, non ut arbitrium eligendi relinquatur. Sed si uaria legata supra dodrantem data sunt: eorū prius rationem habendam, quæ à filia relicta sunt. non esse carere dolo patris, qui honore proprio omisso, propter compendium alienam institutionem maluit. denique si filia pater substitutus adiit hæreditatem: nihil eum dolo facere, Iulianus existimat: quia nemo filia patrem contra uotum parentum substituere uidetur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.

XXVII. IDEM.

Mater secundis tabulis impuberi filio substituta, locum edicto facit, si omisso testamento legitimam hæreditatem filij possideat. idem iuris erit, & si filio hæres data sit & substituta. In sententiam edicti propter legatorum causam frater incidisse non uidebitur, qui si filium suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipauit, sed ab intestato per eum bona possidere cœpit. In eum, qui testamento scriptus hæres non fuit, si fraudis consilio cum hæredibus scriptis participato, legitimam hæreditatem solus possideat: actio legatorum ex sententia prætoris dabitur.

XXVIII. TERENCEVS CLEMENS.

Si seruum hæredem substitutum dominus, qui ipse rogatus fuerat fideicom

fideicommissum præstare, prius quàm adire iuberet, uendiderit: præstare id debet, cum per precium serui hæreditatis quoq; æstimationem consequatur. Institutus hæres, & rogatus restituere hæreditatem, si omissa causa testamenti legitimam hæreditatem possideat: non dubie, ut legata cæteraq; fideicommissa, ita hæreditatem quoq; restituere compellendus est. libertates quoq; tam directas, quàm fideicommissarias. sed & si alienos seruos rogatus sit manumittere: utiq; redimere eos debet. eam autem decessionem, quam is, qui restituit, passurus fuit: patietur is, cui restituta fuerit hæreditas.

XXIX. VLP IANVS.

Q Vi omissa causa testamenti ab intestato possidet hæreditatem, seruos ad libertatē perducere debet: ne eis factum noceat eius, qui ex testamento adire noluit: sic tamen, ut habeat liberos.

XXX. HERMOGENIANVS.

Q Vi omissa causa testamenti pro emptore, uel pro dote, uel pro donato, sine alio quolibet titulo, exceptis pro hærede & pro possessore, possidet hæreditatem: à legatarijs & fideicommissarijs non conuenitur.

DE SENATVSCONSULTO SILANIANO, ET
Claudio, quorū testamenta nec aperiuntur. Tit. V.

I. VLP IANVS.

C Vm aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui, dominis custodiam tam ab domesticis, quàm ab extraneis præstare serui cogantur: ideo senatusconsultum introducta sunt de publica quæstione à familia necatorum habenda. Domini appellatione continetur, qui habet proprietatem, & si ususfructus alienus sit. Qui seruum bona fide possedit, domini appellatione non continebitur: nec qui ususfructum solum habuit. Seruus pignori datus, quod attinet ad debitoris necem, per omnia habetur, atq; si pignori datus non esset. Serui appellatione etiam hi continentur, qui sub cōditione legati sunt. nam medio tempore hæredis sunt. nec quod conditio existens efficit, ut desināt esse hæredis: facit, ne uideantur interim eius esse. Idemq; erit dicendum & in statulibero. Sed in eo, cui fideicommissaria libertas pure debetur, exstat rescriptum diui Pij ad Iubentium Sabinum: quo ostenditur, non esse festinandum ad tormenta eius, cui fideicommissaria libertas debetur. & magis est, ne puniatur ob hoc, quod sub eodem testamento fuit, nisi particeps sceleris fuit. Domini appellatione & pro parte domini

dominum contineri, dicendum est. Domini appellatione, etiam filius familias, cæteriꝫ liberi, qui in potestate sunt, continentur. Silanianum enim senatusconsultum non solum ad patrem familias, uerũ ad liberos qꝫ pertinet. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus libro duodecimo digestorũ dubitat. ego puto plenius accipiendum, ut etiam ad eos liberos pertineat, qui in potestate nõ sunt. in eo autem, qui est in adoptionem datus, non putamus locum habere senatusconsultum, quamuis in adoptato locum habeat. sed nec in alumno occiso locus est senatusconsulto. De matris seruis, filio filiaue occisis, quæstio non habetur. Si pater ab hostibus captus sit: quæstionem de seruis habendam & supplicium, filio occiso, eleganter Scæuola ait. quod etiam post mortem patris probat, si ante, quam suus ei hæres existat, occisus fuerit. idem Scæuola ait, constantius defendendum, hærede instituto filio, de his quæstionem habendam & supplicium, qui pure legati uel manumissi sunt, ante aditam hæreditatem filio occiso. quamuis enim si uiueret, hærede eo existente, ipsius non essent futuri: attamen ubi decessit, quia extinctum legatum & libertas est, senatusconsulto fore locum dicit. Si pater necatus sit: an de seruis filij quæstio habeatur, si forte in castrensi peculio seruos habuit? & magis est, quæstionem de seruis filij habendam, suppliciumqꝫ sumendum, licet non sit in potestate filius. Si uir aut uxor occisi esse proponantur: de seruis eorum quæstio habetur. quanquam enim neqꝫ uiri serui proprie uxoris dicantur, neqꝫ uxoris proprie uiri: sed quia commista familia, & una domus est: ita indicandum, atqꝫ in proprijs seruis, senatus censuit. Sed neqꝫ uxore occisa, neqꝫ marito, de seruis foci quæstionem habendam, senatus censuit. Marcellus aut libro duodecimo digestorũ, etiam in foci seruis idem, quod in mariti, recte dicit.

Occisorũ appellatione eos contineri Labeo scribit, qui per uim aut eadem sunt interfecti: puta iugulatũ, strangulatũ, precipitatum, uel saxo, uel fuste, uel lapide percussum, uel quo alio telo. Quod si qs (puta) ueneno, uel etiam quo alio, quod clam necare solet, interemptus sit: ad senatusconsultum uindicta mortis eius non pertinebit. hoc idcirco: quia toties puniendi sunt, qui auxilium domino non tulerunt: quoties potuerunt ei aduersus uim opem ferre, & non tulerunt. cæterum quid potuerunt facere aduersus eos, qui ueneno, uel quo alio modo insidiabantur? Planè si uenenum per uim infusum sit: senatusconsultum locum habet. ubicunqꝫ igitur uis adhibita est, quæ interimere solet: ibi dicendum est, locum senatusconsulto fore. Quid ergo, si dominus ueneno, non per uim necatus esse proponatur? impunitum erit factum? nullo modo, licet enim cessat senatusconsultũ Silanianum, nec quæ-

stio suppliciumq; de his, qui sub eodē testō fuerunt, habeatur: tamen si qui conscij, uel factores sceleris fuerunt, hi demum supplicio afficiuntur: & adiri hæreditas, apeririq; tabulæ etiam ante quæstionem habitæ possunt. Si sibi manus quis intulit: senatusconsulto quidem Silaniæ no locus non est, sed mors eius uindicatur: scilicet ut si in conspectu seruorum hoc fecit, potueruntq; eum in se sæuiemtem prohibere, poena adficiatur: si uero non potuerunt, liberent. Si quis non metu criminis imminētis, sed rædio uitæ, uel impatientia doloris sibi manus intulit: eius testamentum aperiri, & recitari, mortis casus non impedit.

Item illud sciendum est: nisi constet aliquem esse occisum, non haberi de familia quæstionem. liquere igitur debet, scelere interemptū, ut senatusconsulto locus sit. quæstionem autem sic accipimus, nō tormenta tantū, sed omnem inquisitionem & defensionē mortis. Hoc autem senatusconsultum eos quidem, qui sub eodem testō fuerunt, omnimodo punit. eos uero, qui non sub eodem testō, sed in eadem regione fuerunt: nō aliter, nisi cōscij fuissent. eodem aut testō qualiter accipiat, uideamus: utrū intra eosdē parietes, an & ultra, uel etiā intra eandem diætā, uel cubiculum, uel eandem domum, uel eosdē hortos, uel totā uillā. & ait Sextus, sic esse sæpe iudicatum: ut quicumq; eodē loci fuerunt, unde uocem exaudire potuerunt: hi puniantur, quasi sub eodem testō fuerint: licet alij ualidioris uocis sint, alij exiguioris, nec omnes undiq; exaudiri possint. iuxta hoc tamen uidetur & diuus Hadrianus rescripsisse in hæc uerba. Serui, quoties dominis suis auxilium ferre possunt, non debent eorum salutē suā antepōnere. potuisse autem ancillā, quæ in eodē conclauī cum domina sua fuerat, auxilium rei ferre, si non corpore suo, at certe uoce plorantē, ut hi, qui in domo fuerant, aut uicini, audirent: hoc ipsum manifestum est ex eo, quod dixit percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset. ultimum itaq; supplicium pati debet uel hæc: ne cæteri serui credant, in periculo dominorum sibi quēq; consulere debere. Hoc rescriptum multa continet. nam ei non parcat, quæ in eodē conclauī fuit: & ei, quæ timuit mortē, non ignoscit: & quod uel uoce oporteat seruos dominis auxilium ferre, ostendit. Si quis in uilla agens, occisus sit: plus q̃ iniquum est (si forte diffusa late prædia habeat) de omnibus, qui in ea regione fuerunt, seruis & quæstionem haberi, & supplicium sumi. sufficit ergo in eos, qui cum ipso, qui occisus dicitur, fuerunt: quicq; suspicionē cædis, aut conscientia attingi uidebuntur: quæstionem haberi.

Cum dominus in itinere est occisus: de his, qui unā cum eo fuerunt, cum occideretur, uel cum unā fuissent, profugerunt: suppliciiū sumendum est. quod si cum domino nemo fuit, cum occideretur: cessant ista

senatusconsulta. Impubes seruus, uel ancilla nondum uiri potens, non in eadem causa erunt. aetas enim excusationem meretur. Impuberi autem utrum in supplicio tantum parcimus, an uero etiam in quaestione? & magis est, ut de impubere nec quaestio habeatur. & alias solet hoc in usu obseruari, ut impuberes non torqueantur. terreri tantum solent, & habena uel ferula caedi. Excusantur autem serui, qui auxilium tulerunt sine dolo malo. nam si finxit se quis auxilium ferre, uel ditis gratia tulit: nihil hoc commentum ei proderit. Tulisse autem auxilium non tantum is uidetur, qui seruauit dominum, hoc est, qui potuit ita opem ferre, ut saluus esset dominus: uerum is quoque, qui quidam potuit, fecit, tametsi dominus interfectus est. ueluti si quis exclamauit, ut ad auxilium conueniretur: aut terruit aggressores, atque si quis turbam conuocaret: aut si corpus suum obiecit, uel alias corpore suo auxilium tulit. Non tamen semper, qui clamore usus est, auxilium tulisse uidetur. quid enim, si cum posset manu depellere a domino periculum, ille clamorem inanem elegit? plectendus utique erit. Quid si uulnera tulerint serui, cum protegerent dominum? dicendum est, parci eis debere: nisi aut ipsi sibi uulnera ista fecerint data opera, ne punirentur: aut talia uulnera isti acceperunt, ut possent nihilominus opem ferre, si uoluissent. Si dominus mortifere uulneratus superuixerit, nec de quocumque seruorum suorum conquestus sit: etiam si sub eodem testamento fuerint, tamen parcendum illis erit.

II. CALLISTRATVS.

Dilius Marcus Commodus Pisoni rescripsit in haec uerba. Cum constiterit apud te, Piso charissime, Iulium Donatum postea, quam conterritus aduentu latronum profugerat uillam suam, uulneratum esse, mox testamento facto purgasse officium seruorum suorum: nec pietas (pro seruis) nec sollicitudo heredis obtinere debet, ut ad poenam uocentur, quos absoluit dominus ipse. *als deest

III. VLPIANVS.

Si quis ingrauescente ualitudine affectus, opem ferre domino non potuit: subueniendum est ei. Si quis moriens dixisset, a seruo mortis sibi illatam esse: dicendum est, non esse credendum domino, si moriens hoc dixit, nisi potuerit & probari. Si maritus uxorem noctu intra cubiculum secum cubantem necauerit, uel uxor maritum: serui poena senatusconsulti liberabuntur. Sed si exaudissent, & opem non tulissent: plectendi erunt, non tantum si proprii essent mulieris, sed etiam si mariti. si tamen maritus in adulterio deprehensam occidat: quia ignoscitur ei, dicendum est, non tantum mariti, sed etiam uxoris seruos liberandos, si iustum dolorem exsequenti domino non restiterunt. Ff ij

runt. Si cum omnes domini aggressuram paterentur, uni seruus opem tulit: an sit excusandus, an uero (quia omnibus non tulit) ple-
ctendus? & magis est, si quidem omnibus ferre potuit: quamuis qui-
busdam opem tulerit, supplicio afficiendum. si uero simul omnibus
non potuit: excusandum, quia quibusdam opem tulerit. Nam illud du-
rum est dicere: si cum duobus auxilium ferre non possit, eligat alteri
esse auxilio: electione crimen eum contraxisse. quare & si seruus mulie-
ris marito domino magis auxilio fuit, quàm dominæ, uel contra: di-
cendum est, ignosci debere. Subuenitur eis, qui eo tempore, quo do-
minus dominae occisa est, clusi ita fuerunt sine dolo malo, ut erum-
pere succurrendi causa, aut compræhendendi eos, qui cædem fecerunt,
non potuerint. nec interest, à quo clusi continebuntur. sic tamen, si
non data opera uoluerint se ita includi, ne opem ferre possent. Clusos
accipere debemus, & si sunt uincti: si tamen ita uincti, ut omnino erum-
pere uincula, & auxilio esse nō potuerūt. Ignoscitur etiā his, qui æta-
te defecti sunt. surdus quoq; inter imbecillos numerandus est, aut inter
eos, qui sub eodem testō non sunt: quia ut illi per spaciū, ita hic per
morbum nihil audit. Cæcus quoq; ueniam mereri debet. mutum simi-
li modo excipimus: sed ibi, ubi uocis tantum auxilium superfuit, furio-
sos excipi nequaquam dubium est. Si quis eorum seruū seruamue
ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, uel cælauerit sci-
ens dolo malo: in ea causa est, ac si lege, quæ de sicarijs lata est, facino-
ris noxius fuerit. Si ex stipulatu seruus debeatur, & cædem domini
arguerit, & pro præmio liber esse iussus sit: ex stipulatu actio stipu-
latori non datur. nam & si supplicio affectus fuisset, non daretur. quod
si sub eodem testō nō fuit: ex stipulatu actio in æstimationem serui uti-
lis erit creditori. Vtrum autem is solus uideatur uindicasse uel ar-
guisse, qui ad hoc profilit ultro: an etiam is, qui cum accusaretur, ipse
detorsit in alium crimē? & magis est, ut ille hoc præmio dignus sit, qui
ultro ad accusationem profilit. Hi quoq;, qui non poterunt aliās ad li-
bertatem peruenire: (ut puta, si hac lege distractus erat quis, ne manu-
mitteretur) poterunt propter hoc, quod in commune utile est, ad li-
bertatē peruenire. De his quoq; seruis, qui testamento manumissi
sunt, perinde atq; de seruis supplicium sumendum est. De his, qui an-
te, quàm testamentū occisi occisæue aperiretur, profugissent, posteaq;
aperto testamento liberi scripti inuenirentur: perinde, atq; de seruis
quæstio habenda, suppliciumq; sumendum est. Nam est acquisi-
tum, dominorum ultioni non obstare indulgentiam ipsorum: quam
quo quisq; pleniorē est expertus, eo grauiorē sceleris sui poenam mere-
bitur. Quod ad causam testamenti pertinet, si quod relictum erit

ab eo, qui occisus esse dicitur: id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandū, describendumue curet, edicto cauetur: prius, quā de eius familiā quæstio ex senatuscōsulto habita, suppliciumq; de noxijs sumptum fuerit. Aperire autem hic ille uidetur, qui naturaliter aperit: siue sint signatæ, siue non sint ligatæ, sed tantum naturaliter clausæ. Aperire accipere debemus prohibitos nos, uel palā, uel secretò. omnis enim apertura prohibita est. Si quis ignorans occisum, aperuerit: non debet hoc edicto teneri. Et si sciens, non tamen dolo aperuerit, æque non tenebitur: si forte per imperitiam, uel per rusticitatem ignarus edicti prætoris uel senatusconsulti aperuit. Si quis tabulas quidē non aperuerit naturaliter, linum autem inciderit: excusatus erit: quia dolo caret, qui ipsas tabulas non aperuit. Si autem non totum testamentum, sed pars eius aperta sit: dicendum est, in edictum incidisse eū, qui aperuit. parui enim refert, utrum totum, an partem aperuerit. Si quis codicillos aperuit, testamentum non aperuit: in edictum incidit. nam & codicilli ad causam testamenti pertinent. item siue iure ualeat id, quod apertum est, siue non ualeat: attamen edicto locus est. Eadem seruanda sunt de his, quæ ad causam substitutionis pertinent, si pupillus pupillanē occisus occisanē esse dicitur. Si alius aperuit, alius recitauit, alius descripsit: omnes in edictum incident, qui singula eorum fecerunt. Non tantum ex testamento, sed etiam ab intestato hæreditas ad hoc edictum pertinet: ut ne quis adeat, bonorumue possessiōnem petat, ante quā quæstio de familia habeatur: ne hæres propter compendium suum familiæ facinus occultaret. Eleganter Scæuola ait. ut quis ad hæredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit: exploratum esse, debere, idcirco eū nō adisse, quod senatusconsulto edictoq; terrebatur. Si conditioni intra diē ex die mortis præstitutum parere iussi, ignorantia non paruerunt: si idcirco ignoratum est, quia metu senatusconsulti aperiri tabulæ non potuerunt: succurritur eis ad implendam conditionem. sed si aliud impedimentum sit in non adeunda hæreditate, quā aperiendarum tabularum, & senatusconsulti: nihil prodesse impedimentum senatusconsulti, si & aliud hic fuit: ueluti si prægnans uxor occisi fuit, uel etiā putabatur, & propterea adire hæreditatem institutus non potuerit.

III. PAPINIANVS.

Qui postumos hæredes instituerat, non natis postumis uxorem secundo loco scripsit hæredem. cum à familia diceretur necatus, uxor diem suum obierat. hæredes mulieris actiones ex constitutione sibi dari postulabant. eos ita demum audiendos esse respondi: si mulier, quam in utero nihil gestare constabat, propter senatusconsultum

Ff iij tum

rum hæreditatem adire noluit. alioquin prægnante ea defuncta, nullam iniuriæ querelam interuenisse.

V. VLP IANVS lib. L. ad edictum.

Necessarios hæredes puto edicto compræhendi, si se misceant hæreditati. nec bonorū possessionem peti prætor permittit. & ego puto ad omnes bonorum possessiones hoc edictum pertinere. Nō aliās bona publicantur, quā si constabit esse occisum patremfamilias, & hæredem ante quæstionem de familia habitā, suppliciumq; sumptum, adisse hæreditatem. Vbi quis incuria necatus est, uel medici in fidijs: adiri quidē hæreditas potest, sed hæredi defensio mortis incūbit.

VI. PAVLVS.

ET si certus sit percussor: tamen habenda est quæstio, ut cædis mandator inueniatur. utiq; autē ipse maxime quæstioni dabitur, quāuis & cæteri puniantur. Quamuis aliās in caput domini serui nō torquentur: recte tamen fiet quæstio, etiam si hæredem accuset: siue extraneus hæres, siue ex suis sit. si unus ex dominis non compareat: querendum est de casu eius per seruos, quos communes habuerunt. Magis enim de salute aut ultione domini non cōparentis, quā in caput præsentis torquebuntur. Si appetitus sit, nec occisus dominus: nihil senatusconsulto cauetur. ipse em̄ in familiā suam potest animaduerrere.

VII. IDEM.

ET in liberos extraordinarium auxilium habebit.

VIII. IDEM.

Senatusconsulto Silaniano cauetur: si poenæ obnoxius seruus uenisset, quodcumq; animaduersum in eum esset, ut uenditor precii præstaret: ne emptori iniuriam fecisse uideretur senatusconsultū. Si filiusfamilias, qui in castrensi peculio testatus est, occisus sit: omni modo id defendendum est, ut ex quibus casibus ad fiscum patrisfamilias bona pertinet: his casibus & huius peculium potius, quā ad hæredes, qui deliquerunt in adeundo, aut similiter uli non sunt.

IX. CAIVS.

Cum fisco caduca bona defuncti addicuntur propter inultā mortem: in eum legatorum actio datur, & libertates ratae sunt eorum scilicet, qui senatusconsulto excipiuntur.

X. PAVLVS.

Si ex hæredatus filius, antequā adiretur patris hæreditas, occisus sit: ex euentu inspicietur, ut si adita fuerit hæreditas, quasi alieni fuisse uideantur. Si uero irritum testamentum factum sit: quia ipsius essent, si uiueret: omnia perinde aguntur, ac si dominus esset. Sub diuo Traiano constitutū est: de his etiā libertis, quos uiuus manumiserat, quæstionē haberi.

Tri.

XI. TRIPHONINVS.

Idemq; erit & de his, qui ius anulorum petierant.

XII. PAVLVS.

Si seruus à testatore occiso legatus sit, & prætor pro præmio statuerit liberum eum esse: dicendum est non impediri libertatem.

XIII. VENVLEIVS SATVRNINVS.

In cognitione aperti aduersus senatuscōsultum testamenticius, qui à familia sua occisus dicatur: quinquennij tempus constitutum est senatusconsulto, Tauro & Lepido consulibus. quod tamen ad extraneos pertinet. Namq; eos, qui paricidij pœna teneri possunt, semper accusare permittitur eodem senatusconsulto.

XIII. CAIVS.

Excipiuntur eodem senatusconsulto Silaniano impuberes serui. Trebius autem Germanus legatus etiam de impubere sumi iussit supplicium, & tamen non sine ratione. nam is puer nec multū à pubertate aberat, & ad pedes domini cubuerat, cum occideretur, nec postea cædem eius prodiderat. ut enim opem ferre eum non potuisse cōstabat, ita silentium præstitisse, etiam postea certum erat: & his duntaxat impuberibus senatusconsulto parci credebat, qui tantum sub eodē tecto fuissent. qui uero ministri, uel participes cædis fuissent, & eius ætatis (quancq; nondum puberis) ut rei intellectū capere possent: his nō magis in cæde domini, q̃ in nulla alia causā parci oportere.

XV. MARTIANVS.

Si sequens gradus ultus fuerit necē testatoris: an prior hæreditas ad illum transferatur? & ait Papinianus, non esse hoc. nam pœna illius, huius præmium esse non debet. Cum ex parte hæredi instituto legatum quoq; erat, & in ulciscenda morte cessauerat: diui Seuerus & Antoninus rescipserunt, tam hæreditatis portionē, quā legatum ei auferendum: hæredibus autem, qui in ulciscenda morte defuncti cessauerant, tam testamento, quā ab intestato auferūtur bona: forte & si quasi patronus uenit, quamuis hic suo iure admittatur.

XVI. MARCELLVS.

Domino à familia occiso, seruus communis necem eius detexit fauore libertatis. liber quidem fieri debet: precij autem partē sibi contingentem socium consequi oportet.

XVII. MODESTINVS.

Prius de se familia torquenda est: & si confiteatur, tunc interrogetur, quo mandante flagitium admissum sit.

XVIII. IDEM.

Et de inofficioso testamento queri idem, & mortem uindicare de functi

functi non prohibetur. idq; Paulus respondit.

XIX. IDEM.

Cum dominus occiditur, auxiliū ei familia ferre debet, & armis, & manu, & clamoribus, & obiectu corporis. quod si, cum posset, non tulerit: merito de ea supplicium sumitur.

XX. PAPINIANVS.

Haeres, qui ueneni causam persequitur, res hæreditarias urgentes ordinare, saluis probationum indicijs, non prohibetur.

XXI. IDEM.

Propter ueneni quæstionem tempus petendæ possessionis non profertur: cum eo quoq; suspenso crimine, recte petatur. aliud senatui placuit, cum à familia dominus necatus dicitur: seruorum uide licet causa, quorum libertatem quæstionis habendæ gratia negligente esse esset. Neptis, quæ possessionem auia petierat, mortem eius (interfectam sciens) non defenderat. fideicommissum, quod auia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit. dolus enim hæredis punitus est. si autem negligentia mulier emolumentum bonorum amiserit: fideicommissum esse retinendum, integrato iure debiti, rationis est. Prædis iniquitate reis illatæ cædis absolutis: hæredibus, qui non perfunctorie debitum officium impleuerant (quamuis non prouocassent) hæreditatem auferri non oportere uisum est.

XXII. PAVLVS.

Caius Seius cum languesceret, questus est se ueneno occidi à seruo suo, & sic expirauit. cū hæres extitisset Lucia Titia soror, & mortē eius exsequi neglexisset, & ipsa post annū decimum decessisset: extitit, qui bona nunciaret Caij Seij. Quæro, an morte Titia extinctum sit crimen? Paulus respondit. causam, de qua quæritur, (cum sit pecuniaria) morte ingrata hæredis extinctam non uideri.

XXIII. METIANVS.

Si ante, quàm patefieret testatorem occisum, tabulæ testamenti sapertæ essent, deinde innotuisset id admissum esse: causa cognita, puto compellendum institutum adire hæreditatem, quam suspectam diceret, & ex Trebelliano senatusconsulto restituere.

XXIII. VLPIANVS.

Si quis quasi suspectam hæreditatē coactus adiit, non tenet edicto.

XXV. CAIVS.

Lege Cornelia cauetur de præmio accusatoris, qui requisit & renunciauit eos seruos, qui ex ea familia ante quæstionē fugerint: ut in singulos seruos, quos cōuicerit, quinque aureos ex bonis occisi, aut si inde

si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. Quod præmium non in omnes seruos, qui sub eodem testō locoñe fuerint, sed in eos solos, qui eadem admisisse, accusatori tribuitur. Præterea canetur: ut de his, qui ante quæstionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de sicarijs iudicium fiat: ita ut ex uinculis causam dicant, & conuicti perinde, ac serui, puniantur: & ei, qui conuicerit, deni aurei præmij nomine dentur ex bonis damnati.

Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui aduersus edictum prætoris tabulas testamenti aperuisse, uel quid aliud fecisse dicetur. nā (ut ex supra dictis apparet) plura sunt, propter quæ poena edicti constituta est. Palam est autem, popularem actionem esse, cuius poena in centum aureos ex bonis damnati extenditur: & inde partem dimidiam ei, cuius opera conuictus erit, præmij nomine se daturum prætor pollicetur: partem in publicum redacturum.

XXVI. SCAEVOLA.

Fideicommissum, quod ex testamēto fratris patruelis Caius Seius Titio debebat, ab hæredibus Seij Titius accepit. quæsitū est, cum necem Caij Seij hæredes eius non uindicauerint: an nihilominus hæredes ut indignos accusare possit ob id, quod necem eius non uindicauerint: nec obstit ei, quod ab iisdem fideicommissum ex testamento fratris patruelis consecutus sit: respondi. nihil proponi, cur obster.

XXVII. CALLISTRATVS.

Si de pluribus hæredibus, quibusdam inuitis aut ignorantibus, aperitū erit testamentū: non amittunt portiones suas, qui culpa carent.

SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBV-
erit, uel coëgerit. Tit. VI.

I. VLP IANVS.

Qui dum captat hæreditatem legitimam, uel ex testamento, prohibuit testamentarium introire, uolente eo facere testamentum, uel mutare: diuus Hadrianus constituit, denegari ei debere actiones: denegatisq; ei actionibus, fisco locū fore. Si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo seruus eius scriptus erat: quamuis manumissus adierit hæreditatem, actiones ei denegantur: cum & liberis eius, si quid fuerit datum, denegari debeat, & si non fuerint in potestate. Sed si legatum ei relictum sit, idq; restituere sit rogatus: consequens erit dicere, admitti eum ad legatū, quod non ipse habiturus esset, sed ad alium sit translaturus. Si plures hæredes instituti sint, & omnes dolo fecerint,

Gg rint,

rint, quo minus testamentum mutaretur: dicendū est, actiones omnibus denegari, quia omnes dolo fecerunt.

II. PAVLVS.

SI quis dolo malo fecerit, ut testes non ueniant, & per hoc deficiat facultas testamenti faciendi: denegandæ sunt actiones ei, qui dolo fecit: siue legitimus hæres sit, siue priore testamēto scriptus. Fratris autem factum fratri non nocet. Si fidei eius, qui dolum admisit, commissum est, ut hæreditatem restitueret: ea hæreditas caduca cum suis oneribus fiet: ut commodum legis Falcidiæ fiscus sentiat, dodrantis autem fideicommissarius.

III. PAPINIANVS.

Virum, qui non per uim, nec dolum, quo minus uxor cōtra eū mutata uolūtatē codicillos faceret, intercesserat: sed (ut fieri adfuerat) offensam ægræ mulieris maritali sermone placauerat: in crimen nō incidisse respondi: nec ei, quod testamento fuerat datum, auferendū.

DE IVRE CODICILLORVM. Tit. VII.

I. VLPIANVS.

Aepissime rescriptum & constitutum est: eum, qui testamentum facere opinatus est, nec uoluit quasi codicillos id ualere: uideri nec codicillos fecisse. Ideoq; quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis poterit ualere, tamen non debetur.

II. IULIANVS.

SI ei, qui post testamentum factum, & ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per fideicommissum aliquid daretur: utile est. quod si ei, qui post testamentum factum, & ante quā codicilli scriberentur, mortuus esset, datum esset: pro non scripto habetur. Codicillorum ius singulare est. unde quæcunq; in his scribentur: perinde habentur, ac si in testamento scripta essent. Ideoq; seruo, qui testamenti facti tempore testatoris fuit, & codicillorum tempore alienus, nō recte libertas directā datur. Et cōtra, si cū testamentum fiebat, alienus esset, codicillorum tempore testatoris: intelligitur alieno seruo libertas data. & ideo licet directæ libertates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundum est. Furiosus non intelligitur codicillos facere: quia nec aliud quidquam agere intelligitur, cum per omnia & in omnibus absens uel quiescentis loco habeatur. Hæreditas testamento iniuncta, non potest codicillis quasi hæreditas confirmari: sed ex fidei commissio petitur, salua ratione legis Falcidiæ.

Idem

III. IDEM.

Si quis cum testamentum nullum habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit, **QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, BONORVM'VE POSSESSOR, EIVS FIDEICOMMITTO**: fideicommissa praestari debet: quia paterfamilias, qui testamenti factionem habet, & codicillos facit, perinde haberi debet, ac si omnes haeredes eius essent, ad quos legitima eius hereditas uel bonorum possessio peruentura est. Sed & si post codicillos factos natus quis esset proximus adgnatus, uel suus haeres: si deicommissum praestari debebit. intelligitur enim is quoque haeres scriptus. unde non perinde habendus est, ac si rupisset hos codicillos. Testamento facto, etiam si codicilli in eo confirmati non essent, uires tamen ex eo capient. Denique si hereditas ex testamento adita non fuisset: fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius erit momenti.

IIII. IDEM.

Eum, qui codicillorum tempore soluendo sit, recte libertatem dare placuit: quamuis testamenti facti tempore soluendo non fuerit.

V. PAPINIANVS.

An te tabulas testamenti codicilli facti non aliter ualent, quam si testamento, quod postea factum est, uel codicillis confirmantur, aut uoluntas eorum quocumque indicio retineatur. sed non seruabuntur ea, de quibus aliter defunctus nouissime iudicauit.

VI. MARTIANVS.

Diuus Senerus & Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quae cum pure liberos suos haeredes instituerit, conditione emancipationis codicillis adiecit: quia neque conditionem haeredi instituto codicillis adiacere, neque substituere directo potest. Codicillos etiam plures quis facere potest: & ipsius manu neque scribi, neque signari necesse est. Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, ut non alias ualere uelit, quam sua manu signatos & subscriptos: tamen ualent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati, neque manu eius scripti fuerint. nam ea, quae postea geruntur, prioribus derogant. Codicillos is demum facere potest, qui & testamentum facere potest. Si post testamentum factum mortuo codicillis quis legauerit, licet testamento confirmatis: pro non scripto legatum est.

VII. IDEM.

Quædam non referuntur ad confirmationem codicillorum: ueluti si ante captiuitatem quis codicillos confirmauerit, & in captiuitate codicillos scribat. nam non ualent. idem est, si aliquo modo ius testamenti faciendi habere desierit. praeterea in illis, quae non iuris, sed facti sunt: non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque

Cg ij si, ubi

si, ubi confirmantur, scriptum fuisset. ueluti si ita in codicillis scriptum erit, *VESTEM, QVAE MEA EST*: codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. item si ita, *SI TITIVS VIVVS EST*, uel *SI TOT ANNORVM EST*, codicillis legauit Seio: tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

VIII. PAVLVS.

Conficiuntur codicilli quatuor modis. aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento. sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus: quoniã creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimã hæreditatẽ. Codicilli toties ualent, quoties quis testamentum quodlibet facere potuit: non tamen hoc ita intelligemus, ut exigamus potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere: (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?) sed si iure testamenti factionem habuit. Si post factum testamentum codicillos quis confirmauerit, deinde adrogandum se præbuerit, & ibi codicillos fecerit, atque ita emancipatus decesserit: quæritur, an ex codicillis legata debeantur? nam nec testamentum ualeat: & eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit: nec similis est muro, qui recte codicillos confirmauerit. licet enim is testamentum facere non possit: tamen testamentum, quod ante fecerat, in eodem statu est. huius autem testamentum sublatum est, & de alienis quodammodo rebus testatur. sed dicemus codicillos ualere. nam & si postumus natus ruperit testamentum, & decesserit: nihilominus codicilli ualent. Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit: an iure militari ualeant codicilli, quæritur? quoniam testamentum iure communi ualeat, nisi militiæ tempore resignauerit, uel quædam adiecerit: certe codicilli militiæ tempore facti non debent referri ad testamentum, sed iure militari ualent. Si ei seruo, qui testamento legatum acceperit, libertas codicillis detur: utile legatum esse dicemus, quasi ab initio constiterit legatum. Si quis certi generis codicillos confirmauerit, puta *QVOS NOVISSIMOS FECERO*: non utique statim quæ codicillis dantur, consistere uidebuntur, quamdiu alij quoque fieri possint. & ideo si alij postea fiant: legata in prioribus data non ualebunt.

IX. MARTIANVS.

Aristo negauit ualere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias, nec ne esset, ignorasset. *VLP IANVS* notat. nisi ueteranus fuit. tunc enim & testamentum ualebit.

X. PAPINIANVS.

Quod

Quod per manus traditum est, codicillis hæreditatem dari non posse, rationem illam habet: ne per codicillos, qui ex testamento ualent, ipsum testamentum, quod uires per institutionem hæredum accipit, confirmari uideretur.

XI. IDEM.

Qui graui utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis libertates dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrè sensisse cõstitisset: placuit libertates à solo filio præstari posse:

XII. IDEM.

Redemptis à sorore partibus.

XIII. IDEM.

Illud sine dubio dici non potest, etiam filiam manumittere cogendam: cū ab ea nihil pater petierit, & iure suo hæres exstiterit. Tractari solet de eo, qui cum tabellas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit, TITIVM HAEREDEM ESSE VOLO. sed multum interest, utrum fideicommissariam hæreditatem à legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere uoluit, reliquerit: an uero testamentum facere se existimauerit. nam hoc casu nihil à legitimo peti poterit. Voluntatis autè quæstio ex scripto plerumq; declarabitur. nam si forte à Titio legata reliquit, & substitutū adscripsit, si hæres non exstiterit: sine dubio non codicillos, sed testamentum facere uoluisse intelligetur.

XIIII. SCAEVOLA.

Quidam referunt (quantum repeto) apud Iulianum Sabini & Cassij & Proculi expositam esse in quæstione huiusmodi controversiam. an legata, quæ postea, quam instituti mortem obierint, codicillis adscripta uel adempta sunt, à substitutis debeantur: * (id est, an perinde datio & ademptio etiam hoc tempore codicillis facta ualeat, ac si testamento facta esset:) quod Sabinum & Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiente. nimirum autem Sabini & Cassij collectio, quam & ipsi reddunt, illa est. quod codicilli pro parte testamenti habeantur, obseruationemq; & legem iuris inde traditam seruent. ego autem asum sententiam Proculi uerissimam dicere. ut enim nullius momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non est, licet testamenti tempore fuerit: (esse enim debet, cui detur: deinde sic quæri, an datum consistat: ut non ante iuris ratio, q̃ persona quærenda sit) ita in proposito, quod post hæredis obitum codicillis legatum uel ademptum est, nullius momenti est: quia hæres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est, eaq; ademptio & datio nunc uana efficietur. Hæc in eo hærede, qui ex asse institutus erit, dato substituto: ita, ut ab instituto codicilli confirmarentur.

Gg iij

Quod

Quod si duo instituti sint substitutis datis, unusq; eorū decesserit: uti lia videntur legata. sed circa cohæredem erit tractatus, nunquid totum legatum debeat, si QVISQVIS MIHI HÆRES ERIT legatum erit: an uero non, quia sit substitutus hæres, qui partem faciat, licet ipse non debeat: idem etiam potest circa nomina expressa tractari. multoq; magis solum cohæredem totum debere puto: quia is adiunctus sit, qui etiam tunc, cum adiungebatur, in rebus humanis non erat.

XV. PAVLVVS lib. XI. *questionum.*

Sed cum ea testatoris uoluntas fuerit, ut ex uniuersa hæreditate legata erogarentur: dicendum, scriptis hæredibus profuturam doli exceptionem, si amplius, quàm hæreditaria portio, petatur.

XVI. AFRICANVS.

Ab intestato factis codicillis, relicta etiam postea natus intestati successor debet. quicumq; enim ab intestato successerit, locum habent codicilli. nam unus casus est: nec interest, qui succedat, dum intestato succedat. ad testamentum autem, quod quoquo tempore fecerit, pertinent codicilli. & (ut manifestius dicam) intestato patrefamilias mortuo, nihil desiderant codicilli, sed uicem testamenti exhibent. testamento autem facto ius eius sequuntur.

XVII. PAVLVVS.

Litteræ, quibus hæreditas promittitur, uel animi affectus exprimitur, codicillorum uim non obtinent.

XVIII. CELSVS.

Plotiana Celso suo salutem. Lucius Titius his uerbis ita cauit. SI QUID TABVLARVM, ALIVD'VE EIVS GENERIS AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS, RELIQUERO: ITA VALERE VOLO. quæro, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse? Iubentius Celsus Plotianæ salutem. hæc uerba, SI QUID AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS RELIQUERO, VALERE VOLO: etiam ea, quæ ante testamentum scripta sunt, cōpræhendere uidentur.

XIX. MARTIANVS.

Is, qui unum filium habebat, cum codicillos ad eum scripssisset, decessit intestatus: hærede eo relicto, quē postea procreauit. adgnatione sui hæredis nemo dixerit codicillos euanuisse. igitur si nihil tum de postumis sperauit: codicilli non euanescent, & quæ relicta sunt, pro parte dimidia filius, ad quem codicillus factus est, soluere compelletur, non etiam postumus. sed & si codicillos reliquisset duobus superstitis filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse: simili modo dici potest, omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atq; si solus hæres exstiteret patri. VLP IANVS notat. imò duntaxat

partem debet. eorū tamen, quæ pro parte præstari nō possunt, nihil omnino præstādum: quoniam ille nō fuerit filio ablaturus, nisi solum putaret successorem sibi futurum.

XX. PAVLVS.

Si palām hæres nuncupatus sit, legata autem in tabulas collata fuerint: Iulianus ait, tabulas testamenti non intelligi, quibus hæres scriptus non est: quodq; magis codicilli, quā testamentum existimāda sint. & hoc puto rectius dici.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS LIBER PRIMVS.

Ex omnia exæquata sunt legata fideicommissis.

II. VLPIANVS.

Sciendum est, eos demum fideicommissum posse relinquere, qui testandi ius habent.

III. IDEM.

Hæc uerba testatoris, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRITIS HAERES ERIT, aut si HAERES ERIT SEIVS, uel si HAEREDITATEM ADIERIT: subiectum legatum uel fideicommissum non faciunt conditionale.

IIII. IDEM.

Si quis in fundi uocabulo errauit, & Cornelianum pro Semproniano nominauit: debetur Sempronianus. sed si in corpore errauit: non debetur. Quod si quis, cum uult uestem legare, suppellectilē adscribit, dum putat suppellectilis appellatione uestem contineri. Pomponius scribit uestem nō deberi: quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum, uel aurichalcum contineri, uel (quod stultius) uestis appellatione etiam argentum contineri. rerum enim uocabula immutabilia esse, hominum mutabilia. Si quis hæredes instituerit, & ita legauerit, QVISQVIS MIHI GALLICANARVM RERVM HAERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE: ab omnibus hæredibus uideri legatū, quando ad omnes eos res Gallicanæ pertinent.

V. PAVLVS.

Si serui electione legata, semel duntaxat optare possumus. Labeo ait

ait. cum certa res aut persona legatur ita, QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HAERES DATO, & communis sit: totum deberi. Trebatium uero respondisse, partē deberi, Cassius scripsit. quod & uerius est. Cū fundus communis legatus sit non adiecta portione, sed MEVM nominauerit: portionem deberi constat.

VI. IULIANVS.

STICHVM, QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HAERES MEVS DATO. magis conditionem legato iniecisse, quā demonstrare uoluisse patremfamilias apparere: eo, quod si demonstrandi causa hac oratio poneretur, ita concepta esset, STICHVM, QVI MEVS EST, non, QVI MEVS ERIT. sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit: ut si totum alienauerit, legatum extinguatur: si partem, pro ea parte debeatur, quæ testatoris mortis tempore fuerit.

VII. PAVLVS.

Legatum seruo delatum dominus potest repudiare.

VIII. POMPONIVS.

Si ex toto fundo legato testator partem alienasset: reliquam dumtaxat partem deberi placet: quia etiam si adiecisset aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet. Si ita scriptum sit, LVCIVS TITIVS HAERES MEVS, AVT MAEVIVS HAERES MEVS DECEM SBO DATO. cum utro uelit, Seius aget: ut si cum uno actum sit, & solutum, alter liberetur: quasi duo rei promittendi in solidum obligati fuissent. quid ergo, si ab altero partem petierit? liberum ei erit ab alterutro reliquum petere. idem erit, & si alter partem soluerit. Si ita legatum sit, LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS IN HOMINES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM, VTRVM LEGATARIVS VOLET: non potest legatarius partem seruorum uindicare, pro parte numos petere: quia unum in alterutra causa legatum est, quemadmodū & si olei pondus quinquaginta, aut in singulas libras certū æs legatum sit: ne aliter obseruantibus, etiam uno homine legato, diuisio concedatur. nec interest, diuisa ea summa, an iuncta ponat. certe octo seruis legatis, aut pro hominibus certa pecunia legata, non posse inuitum hæredem partem pecuniæ, partem Mancipiorum debere constat.

IX. IDEM.

ID, quod apud hostes est, legari non posse, Octauenus scripsit, & postliminium iure consistere.

X. PAVLVS.

Iulianus nec à filiofamilias sine iussu patris optari posse, nec ante aditam hæreditatem putat. quod est uerum.

XI. PAPINIANVS.

Cum

Cum filiofamilias uel seruo alieno legatum uel hæreditas datur, fideicommissum patri uel domino potest: ac tum demum ex persona ipsorum fideicommissum uires capit, cum ipsis, per quos commodum hæreditatis uel legati patri dominoque queritur, fideicommissum relinquitur. denique Iulianus non in subtili ratione motus: patrem, cuius filius hæres institutus esset, extero quidem habita ratione legis Falcidiae restituere hæreditatem respondit: quoniam ex persona filij teneretur. ipsi uero filio, non admissa Falcidia: quia ex persona sua sibi filius obligari non posset, ac pater non ut hæres, sed ut pater rogari uideretur. & ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se peruenit ex legato uel hæreditate filio relictis, restituere: isque uiuo patre decedat: omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris sui uires acceperit.

XII. POMPONIVS.

Si mihi & tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente hæres tibi exstitero: liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quod tibi hæres sim, adquiram. & si uoluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit: ex hæreditario legato petere eam me posse, Proculus ait. Si quis seruos, quos Gadibus haberet, eo testamento, quod Romæ morans fecerat, triduo, quo mortuus fuerit, hæredem dare mihi damnauerit: ratum esse legatum, & angustias temporis nihil legato nocere. Regula iuris ciuilis est, quæ efficit, ut quibus ipsis legare possumus, eorum quoque seruis legare possimus. In legatis nouissimæ scripturæ ualent: quia & mutari causa præcedentis legati, uel die, uel conditione, uel in totum ademptione potest. sed & si sub alia, uel alia conditione legatum ademptum est: nouissima ademptio spectanda est. Interdum tamen in legatis non posterior, sed præcedens scriptura ualet. nam si ita scripsero, QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO, NEQVE LEGO. quod infra legatum erit, non ualet. nam & eum sermonem, quo præsentia legata data in diem profertur, ad postea quoque scripta legata pertinere placuit. uoluntas ergo facit, ut in testamento scriptum ualeat.

XIII. IDEM.

Cum incertus homo legatus tibi esset, hæres Stichum seruo tuo tradidit. Neratius respondit. si uoluntate domini tradidit, uel ratum hoc dominus habuit: perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

XIII. VLPPIANVS.

Si ita sit adscriptum, SI CUI BIS LEGAVERO, SEMEL EI HÆRES DATO, uel SEMEL DEBEATUR, & eidem duas quantitates adscripserit, uel duos fundos: an utrunque debeat: & ait Aristo, unum

Hh uideri

uideri legatum. nam quod ademptum est, nec datum uidetur, secundum Celsi & Marcelli sententiam, quæ uera est. Sed Papinianus libro decisionum nono questionum ait. & si post legata sæpius adscripta idem hæc subiiciat semel præstari uelle, & hoc ante impletum testamentum fecerit: ipso iure uideri cætera legata adempta. sed quod magis erit ademptum: non enim apparet. & ait, posse dici, exiguius esse præstandum.

XV. PAVLVS.

Qui quartam partem bonorum legare uoluit, dimidiam scripsit. Proculus recte ait, posse defendi quartam legatam: quia inesset dimidiæ. idem erit, & si quinquaginta uoluit legare, & centum scripta sint. quinquaginta enim debebuntur. Sed & si plus legare uoluit, & minus scripsit: ualebit legatum. Si quis unam summam filiabus legauerit, ut etiam de postuma sentiret: si ea non est nata, superstiti solidum debebitur.

XVI. POMPONIVS.

Si duobus cõiunctim res legata sit: quamuis alter in rerum natura non fuerit, alteri deberi solam partem. & hoc puto uerum esse. Hæres, adiecto ei nomine cuiusdam, qui hæres non sit, dare damnatus: totum legatum debet. nam & si duos ex hæredibus suis nominatim quis damnasset, & alter hæreditatem non adisset: qui adisset, totum deberet: si pars eius, qui non adisset, ad eum, qui adisset, perueniret. Si Titio & postumis legatum sit: non nato postumo totum Titius uindicabit. sed & si testator Titio & postumis uiriles partes dari uoluerit, uel etiam id expresserit: totum legatum Titio debetur non nato postumo.

XVII. VLPPIANVS.

Qui filiabus legauit, si mentionem aliqua parte testamenti postumæ fecit: uidetur in filiarum legato & de postuma sensisse. Si quis ita legauerit, SI QVA FILIA MIHI GIGNITVR, EI HAERES MEVS CENTVM DATO: pluribus natis, uidetur singulis tantundem legasse. quod ita accipiendum: nisi euident sit contraria sententia testatoris. Si uni ex hæredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio iudicis familiæ eriscundæ, manifestum est. sed & si abstinuerit se hæreditate, consequi eum hoc legatum posse constat.

XVIII. IULIANVS.

Et quidem totum legatum petere potest: quamuis à semetipso inutiliter ei legatum fuisset.

XIX. VLPPIANVS.

Legata inutiliter data, Papinianus putat libris questionum confirmari per repetitionem postea forte in codicillis factam. HOC AMPLIUS EI HAERES MEVS DATO: & diuersum esse in illa scriptura, QVAS PECVNIAS LEGAUI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, annua

ANNA, BIMA, TRIMA DIE HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. non enim hoc egisse testatorē, ut confirmaret, quæ inutilia essent: sed ut diem utilibus prorogaret. Idem eodem loco & in substituto impuberi scribit: ut si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat: si hoc amplius legatum ab eo sit relictum aliquid, nec ille patri hæres exstiterit, aut impubes decesserit. In legato pluribus relictis, si partes adiectæ non sunt, æque seruantur.

XX. POMPONIVS.

Qui duos seruos habebat, si unum ex his legasset, ut non intelligeretur, quem legasset: legatarij est electio.

XXI. VLPIANVS.

Grege legato, & quæ postea accedunt, ad legatarium pertinent.

XXII. POMPONIVS.

Si grege legato aliqua pecora uiuo testatore mortua essent, in eorumq; locum alia essent substituta: eundem gregem uideri. & si de minutum ex eo grege pecus esset, & uel unus bos superesset: eum uindicari posse, quamuis grex defisset esse: quemadmodum infula legata si combusta esset, area posset uindicari.

XXIII. PAVLVS.

Si quis bonorum partem legauerit (ut hodie fit:) sine fructibus reatituitur, nisi mora hæredis intercefferit.

XXIII. POMPONIVS.

Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse: ueluti **Q**UID. **Q**UID ILLAM ANCILLAM PEPERISSE CONSTITERIT, uel ita, EX VINO, **Q**UOD IN FVNDIO MEO NATVM ERIT, uel FOETV, TAN TVM DATO. Si usumfructum habeam, eumq; legauerim: nisi post ea proprietatem eius nactus sim, inutile legatum est. Si quis post testamentum factum fundi Titiani legato partem aliquam adiecerit, quam fundo Titiano destinaret: id quod adiectum est, exigi à legatario potest. & similis est caussa alluionis: maxime si ex alio agro, qui fuit eius, cum testamentum faceret, eam partem adiecit. quod si post testamentum factum ex fundo Titiano aliquid detraxit, & alij fundo adiecit: uidendum est, utrum ne eam quoq; partē legatarius petiturus sit: an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit, cum nostra destinatione fundorum nomina & domus, non natura constituentur: & magis est, ut quod alij destinatum est, ademptum esse uideatur. Et si nauē legauero, & specialiter eam adscripsero, eamq; per partes totam refece- ro, carina eadem manente: nihilominus recte à legatario uindicabitur.

XXV. PAVLVS.

A Filio hærede etiam pure patri legari potest: nec interest, an die

Hh ij lega-

legati cedente in patris potestate sit. igitur & si iussu patris adita sit hæreditas, imputabitur ei in Falcidiam.

XXVI. POMPONIVS.

Non amplius legatorum nomine ad quenquam pertinere videtur, quam quod deducto eo, quod explendæ conditionis causa datum esset, superest. Si certum corpus hæres dare damnatus sit: nec fecerit, quo minus ibi, ubi id esset, traderet: si id postea sine dolo & culpa hæredis perierit: deterior sit legatarij conditio. Cum bonorum parte legata dubiū esset, utrum rerum partes, an æstimatio deberetur: Sabinus quidem & Cassius æstimationem, Proculus & Nerua rerum partes esse legatas existimauerunt. sed oportet hæredi succurri, ut ipse eligat: siue rerum partes, siue æstimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare hæres conceditur, quæ sine damno diuidi possunt. sin autem uel naturaliter indiuisæ sint, uel sine damno diuisio earum fieri non possit: æstimatio ab hærede omnimodo præstanda est.

XXVII. PAVLVS.

Potest etiam hæres, uel paucioribus, uel in una re relictam partem legatario dare, in quam uel legatarius consenserit, uel iudex existimauerit: nec necesse habet legatarius, in omnibus rebus uindicare portionem.

XXVIII. VLP IANVS.

Si creditori meo, tutus aduersus eum exceptione, id quod ei debeo, legem: utile legatum est, quia remissa ei exceptio uidetur. Sic & Aristoteli ait: id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatum ualere: quia ciuilis mihi datur actio pro honoraria. Marcellus libro uicesimo octauo quaestionum putat, rem, quam ex stipulatu mihi debes, si mihi legaueris: utile esse legatū, ut neq; Falcidia hoc minuat.

XXIX. PAVLVS.

Si in autem neq; modo, neq; tempore, neq; conditione, neq; loco descriptum differatur: inutile est legatum.

XXX. VLP IANVS.

Talis scriptura, QVAS PECUNIAS LEGAUI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, EAS HAERES MEVS ANNUA, BIMAS, TRIMAS DIE DATO, ad corpora legata non pertinet: sed ad ea, quæ pondere, numero, mensura continent: & ad ea tantū legata pertinet, quibus dies nō est adpositus. pinde si forte pure legatum est: ex hac adiectione progabitur. quod si forte centū mihi legata sint præsentia: utrū annua bima trima die dabuntur, an uero præsentia? & ait Seruius & Labeo, in præsens deberi. quamuis igitur superuacua sit hæc adiectio, quantum ad uim & effectum legati pertinet: tamen ad hoc proficiet, ut præsentem die legatū debeatur. sed & si in annos singulos, aut singulos menses

ses sit legatum relictum, cessabit ea scriptura: quia hoc legatum & initium & finem habet. sed & si sub conditione sit legatum relictum, potest dici cessare annuam adiectione: quia dies incertus appellatur conditio. cui congruit, quod Trebatius existimat: si cui legetur, quando annorum uiginti erit: uulgarem hanc clausulam cessare. Item si legetur pecunia, quæ in arca est, uel uinū, quod in apothecis est: dicendum est, cessare clausulam: quoniam quoties species legatur, cessare dicimus. hanc autem scripturam non solum ad præcedentia legata, sed ad uniuersa, quæ testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt, idque uerum est.

XXXI. PAVLVS.

Ed etiam ad ea, quæ codicillis cōfirmatis postea legata fuerint, hæc clausula pertinet.

XXXII. VLPIANVS.

Si quis à filio pupillo hærede instituto, cum is in tutelam suam uenisset, pecuniam legauerit, & à substituto hærede legata repetierit: impubere filio mortuo, secundus hæres legatum non debet. quod ita uerum esse tam Sextus, quàm Pomponius putat, si repetitio legatorum ad eum modum concepta sit: QVÆ A' FILIO MEO LEGAUI, QVÆ QVE EVM DARE IVSSI, SI MIHI HAERES ESSET: ID HAERES MEVS IISDEM DIEBUS DATO. sed si ita repetita fuerint, LEGATA, QVÆ A' FILIO MEO LEGAUI, HAERES MEVS DATO: pure repetita uidebuntur legata, duntaxat monstratione eorum facta. igitur & hoc ipsum legatum, de quo quæritur, præsens debetur. Si quis plures Stichos habens, Stichum legauerit: si non apparet, de quo Stichos senserit: quæ* (hæres) elegerit, debet præstari. Si parti ciuitatis* al's de aliquid sit relictum, quod ad ornatum, uel compendium reipublicæ est. spectet: sine dubio debetur.

XXXIII. PAVLVS.

Si pluribus eadem res legata fuerit, siquidem coniunctim: etiam si alter uindicet, alter ex testamento agat: non plus, quàm partem habebit is, qui ex testamento agat. quod si separatim: siquidem euidentissime apparuerit, ademptione à priore legatario facta, ad secundum* lega- * al's. legatum. tarius testatorem conuolasse: solum posteriorem ad legatum peruenire placet. sin aut hoc minime apparere potest: pro uirili portione ad legatum omnes uenire: scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissimus esset, utrunque eorum solidum accipere uoluisse. tunc ei uni precium, alij ipsa res adsignatur: electione rei uel precij seruanda ei, qui prior de legato siue fideicommissio litē contestatus est: ita tamen, ut non habeat licentiam altero electo ad alterum transire.

Hh iij

Vlpia-

Planè ubi transferre uoluit legatum in nouissimum: priori nõ debetur, tamen si nouissimus talis sit, in cuius persona legatum nõ constitit, at si coniuncti disiunctiq; cõmissi sint: coniuncti unius personæ potestate funguntur. Si eadem res sæpius legetur in eodem testamento, amplius quàm semel peti non potest: sufficitq; uel rem consequi, uel rei æstimationem. sed si duorum testamentis mihi eadem res legata est: bis petere potero, ut ex altero testamẽto rem cõsequar, ex altero æstimationem. Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas eadẽ in eodem testamento sæpius: diuus Pius rescripsit, tunc sæpius præstandam summam, si euidentissimis probationibus ostendatur, testatorem multiplicare legatum uoluissẽ. idemq; & in fideicommissio constituitur. eiusq; rei ratio euidentis est: quod eadem res sæpius præstari non potest, eadem summa uolente testatore multiplicari potest. sed hoc ita erit accipiendum, si non certum numerorum corpus sit sæpius relictum: ut puta centũ, quæ in arca habet, sæpius legauit. tunc enim fundo legato esse comparandum credo. Sed si pondus auri uel argenti sæpius sit relictum: Papinianus respondit, magis summæ legato comparandum. merito: quoniam non species certa relictæ uideatur. proinde & si quid aliud est, quod pondere, numero, mensura continetur, sæpius relictum: idẽ erit dicendum. Quod si rem emissem mihi legatam: usq; ad preciũ, quod mihi abest, competet mihi ex testamento actio. & multo magis hoc dicendum est, si duobus testamentis mihi eadem res legata sit: si alter me restituere rogauerit, uel ipsam rem, uel aliud pro ea: aut sub conditione legasset dandi quid pro ea. nã hactenus mihi abesse res uidetur, quatenus sum præstaturus. Si coniunctim res legetur, constat partes ab initio fieri. nec solum hi partem faciunt, in quorum persona constitit legatum: uerum hi quoq; in quorum persona non constitit legatum: ut puta si Titio & seruo proprio sine libertate. Sed & si in pupillari testamento legauerit alij eandem, quam mihi in suo testamento legauit: Iulianus scribit, concursu partes nos habere. interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legauit. Si duobus sit legatum, quorum alter hæres institutus sit: à semetipso ei legatũ inutiliter uidetur. ideoq; quod ei à se legatũ est, ad collegatarium pertinebit. Inde dicitur, si duo sint hæres, unus ex uncia, alter ex undecim uncijis, & eis fundus legatus sit: unciarium hæredem undecim partes in fundo habiturum, cõtrarij hæredem unciam. Planè si alter ex legatarijs hæres exstiterit hæredi, à quo legatum erat relictum: non ideo minus partem collegatario faciet. retinet enim pro parte legatum. Si ita Titio legetur, FVNDVM SEIANVM, VEL VSYMFRVCTVM EIVS SIBI HABETO: duo esse legata, & in ar

in arbitrio eius esse, an uelit usumfructum uindicare. Sed & si quis ita legat Titio, *FVNDVM DŌ LEGO, VT EVM PRO PARTE HABEAT*: mihi uidetur posse dici, partem habiturum. uideri enim fundi appellatione nō totum fundum, sed partem appellasse. nam & pars fundi fundus recte appellatur.

XXXV. PAVLVVS.

Si alienum hominem hæres dare damnatus sit, & hic à domino manumissus sit: nihil ex hoc legato debetur.

XXXVI. POMPONIVS.

TITIAE TEXTORES MEOS OMNES, PRAETER QVA'M QVOS HOC TESTAMENTO ALII LEGAVI, LEGO. PLOTIAE VERNAS MEOS OMNES, PRAETER QVA'M QVOS ALII LEGAVI, LEGO. cum essent quidam uernæ iſdem & textores: Labeo ait, quoniam nec quos Titia textores nō legauerit, aliter apparere possit, quā si cognitum fuerit, quos eorum Plotia legauerit: nec quos Plotia uernas non legauerit, intelligi possit: neutrius legato exceptos esse eos, de quibus quaeritur. & ideo cōmunes ambobus esse. hoc enim iuris esse, & si neutrius legati nomine quidquā esset exceptum. quod si hoc modo esset legatum, TEXTORES OMNES, PRAETER VERNAS: & rursus VERNAS OMNES, PRAETER TEXTORES. qui & uernæ & textores sunt, neutri fuisse legatos. Nihil differt, utrum ita legetur, TITIO ET MAEVIO: an ita, TITIO CVM MAEVIO. ut rubi quæ enim coniunctim legatum uideatur. Si alteri Stichū hæres dedit, quē duobus dare damnatus fuerat: & antequā interPELLARETUR ab altero, Stichus mortuus est: hæres non tenetur: quia nihil per eum factum intelligitur.

XXXVII. VLPIANVS.

Legato generaliter relicto, ueluti hominis: Caius Cassius scribit, id esse obseruandū, ne uel optimus uel pessimus accipiat. quæ sententia rescripto imperatoris nostri & diui Seueri iuuatur: qui rescripserūt, homine legato, actorem non posse eligi. Si de certo fundo sensu testator, nec appareat, de quo cogitauit: electio hæredis erit, quē uelit dare. at si appareat: ipse fundus uindicabitur. sed & si lancē legauerit, nec appareat, quam: æque electio est hæredis, quam uelit dare.

XXXVIII. POMPONIVS.

Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum non potest, hæres eius possunt: ut alter eorum partem suam acquirat, alter repudiet. Si legatum nobis relicto constituerimus nolle ad nos pertinere: pro eo erit, quasi ne legatum quidem sit. & ideo dicemus, nec confusas seruitutes: si forte mihi prædium legatum prædio meo debuerit seruitutes. sed & integra furti actio manebit, si seruus legatus

gatus sit, cuius nomine furti agere poterit legatarius.

XXXIX. PAVLVS.

CVM seruus legatus in fuga, uel longinquo absens, exigatur: operam præstare debet hæres, ut eam rem requirat & præstet. & ita Iulianus scribit. an uero & sumptum in hanc rem facere hæres debeat, Africanus apud Iulianū quærit. putatq; sumptū præstandum. quod & ego arbitror sequendū. Fructus aut̃ hi deducūt in petitionem, nō quos hæres percepit, sed q̃s legatarius percipere potuit. & idem in operis seruorum, uel uesturis iumentorum, uel naulis nauium dicendum. quod in fructibus dicitur, hoc & in pensionibus urbanorum ædificiorum intelligendum erit. in usurarum autem quantitate mos regionis erit sequendus. iudex igitur usurarum modum æstimabit & statuet. ipsius quoq; rei interitum post moram, sicut in stipulatione: item paratus ancillarum: & si seruus fuerit legatus, & uel hæreditas, uel legatum, uel aliud per eum acquisitū sit: hæres præstare debet. Si Titius rem à me emisset, & eandem mihi legasset, ante quā ei traderem: mox ei tradidero, & precium recepero: uidetur quidē is prima facie rem mihi meam legasse, & ideo legatum non consistere: sed ex empto actione liberatus, utiq; per legatum rem uindicare potero, quam tradidi. sed si nondum erat solutum mihi precium: Iulianus scribit, ex uendito qui dem me acturum, ut precium consequar: ex testamento uero, ut rem, quam uendidi & tradidi, recipiam. Idem subiungit. si precium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram: ex testamento me agentem liberationem consequi. Idem Iulianus scribit. si fundum testator, quem ab alio emerat, mihi legauit: hæredem cogendum mihi actionē ex empto præstare: scilicet si nondum res tradita fuerit, uel defuncto, uel hæredi. Si quis alicui legauerit, licere lapidem cadere: quæsitum est, an etiam ad hæredem hoc legatum transeat: & Marcellus negat ad hæredem hoc legatum transmitti: nisi nomen hæredis adiectū legato fuerit. Hæres cogitur legati prædij soluere præteritum uestigal, uel tributum, uel solarium, uel cloacarium, uel pro aquæ forma. Scio ex facto tractatum, cum quidam duos fundos eiusdem nominis habens, legasset fundum Cornelianū, & esset alter præcij maioris, alter minoris, & hæres diceret minorem legatum, legatarius maiorem. uulgo fatebatur, utiq; minorem eum legasse, si maiorem non esse doceret legatarius. Constat etiam res alienas legari posse: utiq; si parari possint: etiam si difficilis earum paratio sit. si uero Salustianos hortos, qui sunt Augusti, uel fundum Albanum, qui principali bus usibus deseruit, legauerit quis: furiosi est, talia legata testamento adscribere. Item campum Martium, aut forum Romanum, uel ædem sacram

sacram legari non posse constat. sed & ea prædia Cæsaris, quæ in for-
mam patrimonij redacta, sub procuratore patrimonij sunt, si legentur:
nec æstimatio eorum debet præstari: quoniam commercium eorum,
nisi iussu principis, non est, cum distrahi non soleant.

XL. IDEM.

Si res aliena, cuius commercium legatarius non habet: ei, cui
ius possidendi non est, per fideicommissum relinquatur: puto æsti-
mationem deberi.

XLI. IDEM.

Cætera igitur, præter hæc, uideamus. & quidem corpora legari
omnia, & iura, & seruitutes possunt. sed ea, quæ ædibus iuncta sunt,
legari non possunt: quia hæc legari non posse, senatus censuit Auiola
& Pansa consulibus. Tractari tamen poterit, & quando marmora
uel columnæ fuerint separata ab ædibus, an legatum conualescat: &
siquidem ab initio non constitit legatum: ex post facto non conualescet,
quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum
fuerit alienata: quia uires ab initio legatum non habuit. sed si sub con-
ditione legetur: poterit legatum ualere, si existentis conditionis tem-
pore mea non sit, uel ædibus iuncta non sit: secundum eos, qui & emi
rem meam sub conditione, & promitti mihi stipulanti, & legari posse
aiunt. purum igitur legatum Catoniana regula impedit, conditiona-
le non: quia ad conditionalia Catoniana non pertinet. Item quæri
potest, si quis binas ædes habens, alteras legauerit, & ex alteris aliquid
iunctum, ei, cui ædes legauerit: an legatum ualeat: mouet quæstionem,
quod ex senatusconsulto & constitutionibus licet nobis ex ædibus no-
stris in alias ædes transferre, possessoribus earum futuris. * (id est non * a's de-
distracturis.) & ita Imperator noster & diuus Seuerus rescripserunt nun sunt.
quid ergo & legari ei possit, cui aliam domum leget: sed negandū erit:
quia cum legatum est, nō est possessor futurus. Si duobus domum
legauerit Sempronianam, & ex ea alteri eorum marmora ad exstructi-
onem domus Seianæ, quam ei legauerat: non male agitabitur, an ua-
leat, quia dominus est utriusq; legatarius. & quid si quis domum dedu-
ctis marmoribus legauerit, quæ uoluit hæredem habere ad exstruen-
dam domū, quam retinebat in hæreditate: sed melius dicetur, in utroq;
detractionem nō ualere: legatum tamen ualebit, ut æstimatio eorum
præstetur. Sed & si quis ad opus reipublicæ faciendum legauit, pu-
to ualere legatum. nam & Papinianus libro undecimo responsorū re-
fert. Imperatorem nostrum & diuum Seuerum constituisse: eos, qui
reipublicæ ad opus promiserūt, posse quid detrahere ex ædibus suis ur-
banis atq; rusticis, eoq; ad id opus uti: quia hi quoq; non promercij
Ii causa

caussa id haberent. Sed uideamus, utrum ei soli ciuitati legari possit, in cuius territorio est: an & de alia ciuitate in aliam transferri possit: & puto, non esse permittendum: quanquam constitutum sit, ut de domo, quam aliquis habet, ei permittatur in domum alterius ciuitatis transferre. Hoc senatusconsultum non tantum ad urbem, sed & ad alias ciuitates pertinet. sed & diuorum fratrum est rescriptum ad libellum Plocriani & Epitychani, ob debitum publicum desiderantium, ut sibi distrahere permitteretur: qui eis distrahendi ius denegauerunt. Hoc senatusconsultum non tantum ad aedes, sed & ad balnea, uel aliud quod aedificium, uel porticus* in aedibus, uel tabernas, uel popinas extenditur. Itē prohibentur hæc legari, quæ non aliàs præstari possunt, quæ ut aedibus detrahant, uel subducantur, id est marmora, uel columnæ. idem & in tegulis, tignis, & ostijs senatus censuit. sed & in bibliothecis parietibus inhærentibus. sed si cancelli, uel uela sint: legari poterunt. non tamen si stulæ uel castella. sed & automataria, & cantari, per quos aquæ saliant, poterunt legari: maxime si impositicij sint. quid ergo in statuis dicendum: siquidē inhærent parietibus: non licebit. si uero aliàs existant: dubitari potest. uerum enim uero mens senatusconsulti plenius accipienda est: ut si quæ ibi fuerint perpetuo, quasi portio aedium: distrahi non possint. proinde dicendum est, nec tabulas aedium adfixas & parietibus adiunctas, uel singula sigilla adæquata legari posse. Sed si parauit quædam testator quasi translaturus in aliam domum, & hæc legauit: dubitari poterit, an ualeat: & puto ualere. sed si ea, quæ legauit, aedibus iunxit: extinctum erit legatum. sed si hæres ea iunxit, puto non extinguui.

XLII. IDEM.

Sive sciuit, siue ignorauit.

XLIII. IDEM.

Senatus enim ea, quæ sunt aedium, legari non permisit. hæc autem mortis tempore aedium non fuerunt. hæres ergo æstimationem præstabit. sed si detraxerit, ut præstet: pœnis erit locus, quamuis non ut uendat detraxit, sed ut exsoluat. Marcellus etiam scribit: si maritus diætā in uxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit: posse eum hæc detrachere, quæ usui eius futura sint, sine mulieris tamen damno: neque hoc ei senatusconsultum futurum impedimento. ergo si non est ei obfuturum, quo minus detrahat: dici oportebit, posse eum hæc legare, quæ detrachere potest. Legatum in aliena uoluntate poni potest, in hæredis non potest. Qui ab hostibus redemptus erit, legari sibi poterit: & proficiet legatum ad liberationem uinculi pignoris, quod inde habuit, qui redemit.

XLIII. IDEM.

Seruum filij sui castrensis peculij legare pater potest: & si uiuo patre mortuus sit filius, & apud patrem peculium remanserit: constitit legatum. cum enim filius iure suo non utitur: retro creditur pater dominum in seruo peculiari habuisse. Si quis rem sibi legatam ignorans adhuc legauerit, postea cognouerit, & uoluerit ad se pertinere: legatum ualebit: quia ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse uidetur res, ex quo adita hereditas est. si uero repudiauerit: retro uidetur repudiata fuisse heredis. Si pocula quis legauerit, & massa facta sit, uel contra: item si lana legetur, & uestimentum ex ea fiat: Iulianus libro tricesimo secundo digestorum scripsit, legatum in omnibus consistere scriptis, & deberi, quod exstat. quam sententiam puto ueram: si modo non mutauerit testator uoluntatem. sed & si lance legauit, & massam fecit, mox poculum: debetur poculum, durante scilicet uoluntate.

Si aræ legatæ domus imposita sit: debetur legatario, nisi testator mutauerit uoluntatem. Eum, qui chirographum legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est uenditio. nam si chirographa ueniant: nomen uenisse uidetur. sed & si nomen legetur: benigne id, quod debetur, accipiendum est, ut actiones aduersus debitorem credantur. Si idem seruus & legatus & liber esse iussus sit: interdum procedere solum legatum poterit. ut puta si in fraudem creditoris data erit libertas: uel si is sit seruus, qui in perpetuam seruitutem uenerit. idem erit, uel si seruus est forte pignori datus. Si statuliberum hæres legauerit: expediet heredi ipsum statuliberum præstare magis, quam æstimationem. etenim æstimationem ueram præstabit. ipsum uero si dederit: existente conditione, nullum sentiet damnum. iam enim æstimatione liberi hominis ab eo postea non petitur. Si duos fundos habens testator, alterius mihi usumfructum, alterum Titio leget: aditum mihi legatarius non debet, sed hæres cogetur redimere aditum, & præstare.

XLV. POMPONIVS.

Si à substituto pupilli ancillas tibi legassem, easque tu à pupillo emisisses, & ante quam scires tibi legatas esse, alienasses: utile legatum esse, Nerarius, & Aristo, & Ofilius probant. Hæres seruum generaliter dare damnatus, sanum esse eum, promittere non debet: sed furtis & noxijs solutum esse, promittere debet: quia ita dare debet, ut eum habere liceat. sanitas autem serui ad proprietatem eius non pertinet. sed ob id, quod furtum fecit seruus, aut noxam nocuit: euenit, quo minus eum habere domino liceat: sicut ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat. Si uero certus homo legatus est: talis dari debet, qualis est.

XLVI. IDEM.

Ii ij

Quæ

Quæ de legato dicta sunt, eadem transferre licebit ad eum, qui uel Stichum, uel hominem dare promiserit.

XLVII. VLP IANVS.

* Hæc
aliàs de-
sunt.

Cum res legata est, siquidem propria fuerit testatoris, & copiam eius habet hæres: morâ facere nō debet, sed eam præstare* (absq; mora. qua intercedere, usuras & omnem utilitatem præstandam, Sabinus ait.) Sed si res alibi sit, quàm ubi petitur: primum quidem cōstat, ibi esse præstandam, ubi relicta est: nisi alibi testator uoluerit. nam si alibi uoluit: ibi præstanda est, ubi testator uoluit, uel ubi uerisimile est, eū uoluisse. & ita Iulianus scripsit, tam in proprijs, quàm in alienis legatis. Sed si alibi relicta est, aliò autem ab hærede translata dolo malo: nisi ibi præstetur, ubi petitur, hæres condemnabitur doli sui nomine. ceterū si sine dolo: ibi præstabitur, quò transtulit. Sed si id petatur, quod pondere, numero, mensura continetur: siquidem certum corpus legatum est, ueluti frumentum ex illo horreo, uel uinum ex apotheca illa: ibi præstabitur, ubi relictum est: nisi alia mens fuerit testatoris. sin uero non fuerit certa species: ibi erit præstandum, ubi petitur. Itaq; si Stichus sit legatus, & culpa hæredis non cōpareat: debet æstimationē eius præstare. sed si culpa eius nulla interuenerit: cauere hæres debet de restitutione serui, nō æstimationē præstare. *(idem & in alijs in re actionibus Iulianus putat.) Sed & si alienus seruus in fuga sit sine culpa hæredis, idem dici potest. nam & in alieno culpa admitti potest. cauebit autem sic, ut si fuerit adpræhensus, aut ipse, aut æstimatio præstetur. quod & in seruo ab hostibus capto constat. Sed si Stichus aut Pamphilus legetur, & alter ex his uel in fuga sit, uel apud hostes: dicendum erit, præsentem præstari, aut absentis æstimationem. toties enim hæredi electio est committenda, quoties moram nō est facturus legatario. qua ratione placuit, & si alter decesserit, alterum omnimodo præstandum, uel fortassis mortui precium. sed si ambo sint in fuga: nō ita cauendum, ut si in potestatē ambo redierint, sed si uel alter: & uel ipsum, uel absentis æstimationem præstandam. item si res aliena uel hæreditaria sine culpa hæredis perierit, uel non compareat: nihil amplius, quàm cauere eum oportebit. sed si culpa hæredis res perierit: statim damnandus est. Culpa autē qualiter sit æstimanda, uideamus. an nō solum ea, quæ dolo proxima, uerum etiam quæ leuis est: aut numquid & diligentia quoq; exigenda est ab hærede: quod uerius est. Itē si fundus chasmate perierit: Labeo ait, utiq; æstimationem nō deberi. quod ita uerum est, si nō post moram factam id euenerit. potuit enim eum acceptum legatarius uendere.

XLVIII. POMPONIVS.

Si

Si hæredis seruus rem legatā ignorante domino subtraxisset, & uen-
didisset: ait Atilicinus, in factum dandā actionem: ut uel noxæ ser-
uum dederet dominus, uel ex peculio præstaret, quod ex uenditione
eius rei haberet. Si unus ex hæredibus seruum legatum occidisset:
omniñō mihi non placet, cohæredem teneri, cuius culpa factum non
est, ne res in rerum natura sit.

XLIX. VLP IANVS.

Si cui legetur, CVM QVATVORDECIM ANNORVM ERIT: utimur
Scerto iure, ut tunc sit quatuordecim annorum, cum impleuerit. &
ita Imperatorem decreuisse Martianus scripsit. Ergo & cum sic re-
lictum est, CVM AD QVATVORDECIM ANNOS PERVENERIT, AN-
NVA BIMA TRIMA DIE, & decem & septem annorū mortis tempo-
re inueniatur: præsens legatum erit. proinde si quindecim annorum:
consequenter dicemus, post bienniū deberi. si sedecim: post annum. si
mensēs desint ad septimum decimum annum: residuis mensibus. hæc
ita, si putans minorē esse quatuordecim annorū, cum iam excessisset,
sic legauit. Si uero scit: triennium ad legati præstationem ex die testa-
menti facti numerabimus. Hoc autem legatum & conditionale est, &
in diem. conditionale est tamdiu, quāmdiu decimusquartus annus sit
completus: postea in diem. & ideo si quidem ante decimumquartum
annum decesserit: ad hæredem nihil transit. cæterum postea: ad hære-
dem transfertur. quod si testamenti facti tempore minor quatuor-
decim annis filiū inueniatur: puto tēpus ANNVA BIMA TRIMA DIE
præstationis ex die completi decimiquarti anni statim cedere: ni-
si euidens alia mens probaretur testatoris aliud sentientis. Si Ti-
tio decē, quæ ego debeo, legauero: & rogauero eadem creditori præsta-
re: fideicommissum quidem in creditoris persona non ualet, quia ni-
hil eius interest: hæres uero potest cum legatario agere, quia ipsius in-
terest creditori solui, ne eum conueniat. ergo propter hoc ualebit lega-
tum. Sed & si testator decē mihi sub fideiussore debuit: fideicommissi
petitio non solum hæredi, sed & fideiussori cōpetit. interest enim eius,
solui mihi, quāmdiu ipsum cōuentum mandati actionem intendere. nec
interest, soluendo sit, nec 'ne. Iulianus quærit, si fideiussor creditori
legasset, quod ei deberet, an legatum ualeret: & ait, creditoris quidem
nihil interesse: uerum debitorem habere ex testamento actionem. in-
terest enim ipsius, liberari: quippe conueniri à fideiussoris hærede non
poterit. quod si idem fideiussor Titio leget, & fidei eius commiserit, ut
creditori soluat: & debitor, & fideiussoris hæres agere cum Titio ex
caussa fideicommissi poterunt: quia utriusq; interest legatarium solue-
re. Meminisse autem oportet: eum, qui damnatur, fundum uende-

re: non gratis damnari hoc facere, sed solum ut uendat uero precio. quod si certo precio sit damnatus facere: necesse habebit tanti uendere, quanti damnatus est.

L. IDEM.

SI seruus plurium sit: pro domini portionem legatum ei relictum adquiret. Si hereditatis iudex contra heredem pronunciauerit non agentem causam, uel luforie agentem: nihil hoc nocebit legatariis. quid ergo si per iniuriam fuerit pronunciatum, non tamen prouocauerit: iniuria ei facta non nocebit legatariis, ut & Sabinus significat. si tamen se cundum substitutum pronunciet: an ille legatariis teneatur, uideamus. & cum ius facit hæc pronuntiatio, quod attinet ad ipsius personam: mihi quid legatariis teneatur? nec enim tam improbe causari potest, secundum se iudicatum per gratiam. respondebit igitur & legatariis, ut creditur. Si quis ante questionem de familia habitam adierit hereditatem, uel necem testatoris non defenderit: legatorum persecutio aduersus fiscum locum habet. quid tamen si fiscus bona non agnoscat? ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. sed si subiecit delatorem sibi, ut eius hereditas adiudicaretur, & oneribus careret, uel minus plene defendit causam: non se exonerat exemplo eius, qui coluforie de hereditate litigauit. Si numerus numerum legatus sit, neque appareat, quales sint legati: an omnia ipsius patrisfamilias consuetudo, deinde regionis, in qua uersatus est, exquirenda est. sed & mens patrisfamilias, & legatarij dignitas, & charitas, & necessitudo. item earum, quæ præcedunt, uel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

LI. PAPINIANVS.

Sed si certos numos, ueluti QVOS IN ARCA HABEO, aut certam lancem legauerit: non numerata pecunia, sed ipsa corpora numerum, uel rei legata continentur: neque permutatione recipiunt, & exemplo cuiuslibet corporis æstimanda sunt.

LII. PAVLVS.

SI cui serui omnes cum peculio legati sint: etiam hi serui debentur, qui nullum peculium habent. Si à filio impubere sub conditione legatum sit, & filius hæres exstiterit, deinde mortuus sit: potest dici patrisfamilias, qui à filio sub conditione legauit, & à substituto pure repetit: statim uoluisse à substituto dari, si filius pendente conditione decessisset.

LIII. VLPIANVS.

Quid ergo si maiorem quantitatem à substituto reliquit? quod excedit: hoc erit, quod à substituto relictum est. quod uero concurrat cum summa superioribus tabulis inscripta: inde debebitur. sed & si repetierit legatum cum alio: forte fundum mihi legauerat ab impube

re, & repetijt hunc ab impuberis hærede mihi & Seio: repetitio hoc efficiet, ut pars mihi debeat. Si quis duos hæredes scripserit, & damnaverit unumquëq; solidam rem legatario præstare: idem est, atq; si duobus testamentis legatum esset. nam & si mihi & filio uel seruo meo esset eodem testamento legatum: sine dubio ualeret legatum utriusq;, ut & Marcellus apud Iulianum adijcit. Si hæres hominem legatum occidit ob facinus: sine dubio dicendum erit, eum ex testamento non teneri. sed si noxæ dederit, an teneatur, quia potest redimere: & puto teneri. sed si animal legatum occiderit: puto teneri, non ut carnem præstet, uel cætera: sed ut præstet preciũ, quãti esset, si uiueret. Item si ædes legatas ob dñum infectum possideri passus est: puto eum teneri. debu enim repromittere. Sed si mortuum intulit, fecitq; locum legatũ religio sum: siquidem patremfamilias intulit, cum aliò inferre non posset, uel tam opportune non haberet: ex testamento non tenebitur. an uero teneatur, ut precium loci præstet: & siquidem ipse paterfamilias illò inferri uoluit: ex testamento non tenebitur. quod si hæres intulit suo arbitrio: debet præstare, si sit in hæreditate, unde precium præstetur. testator enim, qui legauit, uel aliò uoluit inferri, uel precium loci legatario offerri. Item si seruum non ipse occidit, sed compulit ad maleficium, ut ab alio occideretur, uel supplicio afficeretur: æquissimũ erit, precium eum præstare. quod si sua mala mente ad hoc processit: cessabit æstimatio. Seruus legatus si ab hostibus captus sit sine dolo hæredis: non præstabitur. si dolo: præstabitur.

LIIII. POMPONIVS.

T Vlpia legata, quæ denotandi magis legatarij gratia scribunt: odio scribentis pro non scriptis habentur. Si Titia legatum relictũ esset, si arbitratu Seij nupsisset, & uiuo testatore Seius decessisset, & ea nupsisset: legatum ei deberetur. Sed & si serui mors impedisset manumissionem, cum tibi legatum esset, si eum manumisisses: nihilominus debetur tibi legatum: quia per te non stetit, quo minus perueniat ad libertatem. Si pars hæredũ nominata sit in legando: uiriles partes hæredes debent. si uero omnes: hæreditarias.

LV. IDEM.

Nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant: quia nec tempore, aut loco, aut conditione finiri obligatio hæredis legatorum nomine potest.

LVI. IDEM.

Si legati serui nomine stipuletur legatarius, fugitiuum eum non esse præstari: nihil ueniet in eam stipulationem: quia qualis est, talis ex testamento præstari debet, nec ullũ in legato damnũ facere intelligit.

Vlpia.

LVII. VLPPIANVS.

SI res obligata per fideicommissum fuerit relicta: siquidem scit eam testator obligatam, ab hærede luenda est: nisi si alio animo fuerit. si nesciat: à fideicommissario: nisi si uel hanc, uel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam, uel potest aliquid esse superfluum ex soluto ære alieno. Quod si testator eo animo fuit, ut quanquam liberandorum prædiorum onus ad hæredes suos pertinere noluerit, non tamen utiq; aperte de his liberandis senserit: poterit fideicommissarius per doli exceptionem à creditoribus, qui hypothecaria secum agerent, consequi, ut actiones sibi exhiberentur. quod quanquam suo tempore non fecerit: tamen per iurisdictionem præsidis prouinciæ id ei præstabitur.

LVIII. PAPINIANVS.

DOMUS hæreditarias exustas, & hæredis numis exstructas, ex causa fideicommissi post mortem hæredis restituendas, boni uiri arbitratu sumptuum rationibus deductis, & ædificiorum ætatibus examinatis, respōdi Vlpiano: si modo nulla culpa eius incendiū contigisset.

* als. quantitatibus exstantibus estimatis.

LIX. VLPPIANVS.

QUOD si nulla ratione facta domum tradidisset: incerti conditioni ei competet, quasi plus debito soluerit.

LX. PAPINIANVS

SUMPTUS autem in reficienda domo necessarios à legatario factos, spectanti ei legatum, cuius postea conditio exstitit, non esse reputandos, existimaui.

LXI. PAVLVS.

SI ancilla cum liberis legata sit: & ancilla sola, si non sint liberi: & liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

LXII. CELSVS.

SI ancillas omnes, & quod ex his natum erit, testator legauerit: una mortua, Seruius partum eius negat deberi: quia accessionis loco legatus sit. quod falsum puto. nam nec uerbis, nec uoluntati defuncti accommodata hæc sententia est.

LXIII. CAIVS.

CAPTATORIA scripturæ simili modo, neq; in hæreditatibus, neq; in legatis ualent.

LXIII. IDEM.

SI ita legatum sit, SEIO SERVOS DECEM DO, PRAETER EOS DECEM, QUOS TITIO LEGAUI: siquidem decem tantum inueniantur in hæreditate: inutile est legatum. si uero ampliores: post eos, quos Titius elegit, in cæteris ualet legatum: sed non in ampliores, quàm decem, qui legati sunt. quod si minus: in tantos, quanti inueniantur. IL li, si

LI, SI VOLET, STICHVM DO. conditionalé est legatum: & non aliter ad hæredem transit, q̃ si legatarius uoluerit: quamuis aliàs, si sine adiectione SI VOLET legatum sit, ad hæredem legatarij transmittatur. aliud est enim iuris, si quid tacite continetur: aliud si uerbis exprimitur. Si domus fuerit legata: licet particulatim ita resecta sit, ut nihil ex pristina materia supersit: tamen dicemus, utile manere legatum. at si ea domo destructa, aliam eodem loco testator ædificauerit: dicemus interire legatum, nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum.

LXV. IDEM.

ET si æquo precio emere uel uendere iusserit hæredem suum testator: adhuc utile legatum est. quid enim, si legatarius, à quo emere fundum hæres iussus est, cum ex necessitate eum fundum uenderet, nullum inueniret emptorem: uel ex diuerso, quid si legatarij magis interesset eum fundum emere, nec aliter hæres uenditurus esset, quàm si testator iussisset.

LXVI. IDEM.

SERuus uni ex hæredibus legatus, si quid in hæreditate maliciose fecisse dicatur (forte rationes interleuisse:) non aliter adiudicandus est, quàm ex eo uolentibus cohæredibus quæstio habeatur. idem est & si extraneo fuerit legatus. Si ex pluribus hæredibus & ex disparibus partibus institutis, duobus eadem res legata sit: hæredes non pro hæreditaria portione, sed pro uirili id legatum habere possunt.

LXVII. IDEM.

SI post mortem patris filio legetur: dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat legatum, nec intersit, an patri hæres exstiterit, nec ne. sed si seruo post mortem domini relictum est legatum: siquidem in ea causa durabit: ad hæredem domini pertinet. idq; adeo, ut idem iuris sit, & si testamento domini liber esse iussus fuerit. ante enim cedit dies legati, quàm aliquis hæres domino exstat. quo fit, ut hæreditati adq̃situm legatum, postea hærede aliquo existente, ad eum pertineat: præter quàm si suus hæres aliquis aut necessarius domino ex eo testamento factus erit. tunc enim, quia in unum concurrit, ut hæres exstat, & dies legati cedat: probabilius dicitur, ad ipsum potius, cui relictum est, pertinere legatum: quàm ad hæredem eius, à quo scilicet libertatem consequitur. Si pure legatus seruus sub conditione liber esse iussus fuerit: sub contraria conditione ualet legatum. & ideo existente conditione, legatum perimetur: deficiente, ad legatarium pertinebit. & ideo si pendente conditione legatarius decesserit, posteaq; defecerit conditio: ad hæredem legatarij non pertinet legatum. Quod si idem pure legatus sit, & ex die liber esse iussus fuerit: omnimodo inutile le-

Kk gatum

gatum est: quia diem uenturam certum est. & ita Iulianus quoque sentit. unde ait. si seruus Titio legatus sit, & idem post mortem Titij liber esse iussus fuerit: inutile legatum est: quia moriturum Titium certum est.

LXVIII. IDEM.

Seruo legato legari posse receptum est: quod adita hæreditate statim seruus adquiratur legatario, deinde sequatur legatum. Si seruus sub conditione legatum hæres alienauerit, deinde conditio existerit: potest nihilominus à legatario uindicari, nec exstinguitur legatum. Si testator quosdam ex hæredibus iusserit æs alienum soluere: non creditores habebunt aduersus eos actionem, sed cohæredes, quorum interest hoc fieri. nec solum hoc casu alius habet actionem, quam cui testator dare iussit: sed alio quoque, ueluti si filiae nomine genero aut sponso dotem dare iusserit. nõ enim gener aut sponsus, sed filia habet actionem, cuius maxime interest* (indotata non esse.) Si fundus, qui legatus est, seruitutem debeat impositam: qualis est, dari debet. quod si ita legatus sit, VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE: liber præstandus est. Seruus, qui in negotio fuerit legatus: nõ ante tradi debet, quam rationes explicet. & si ad iudicium itum sit: iudicis eadem partes esse debent. Si res, quæ legata est, an in rerum natura sit, dubitetur (forte si dubium sit, an homo legatus uiuat:) placuit agi quidem ex testamento posse: sed officio iudicis contineri, ut cautio interponeretur, qua hæres caueret, eam se rem persecuturum, & si nactus esset, legatario restitutum.

LXIX. IDEM.

Si seruus Titij furtum mihi fecerit, deinde Titius hærede me instituto seruum tibi legauerit: non est iniquum, talem seruum tibi tradi, qualis apud Titium fuit: id est, ut me indemnem præstes furti nomine, quod is fecerat apud Titium. nam & si fundus, qui meo fundo seruiebat, legatus tibi fuerit: non aliter à me tibi præstari debet, quam ut priuilegiam seruitutem recipiam. nec dissimile est ei, qui mandatu alicuius seruum emit, uel ei, qui seruum redhibet: quia & ipsi non aliter restituere seruum coguntur, quam ut ratio habeatur furti, quod ab eo seruo factum fuerit, uel ante, quam negotium contraheretur, uel postea. quare & si post aditam hæreditatem seruus legatus hæredi furtum fecerit: ita præstari debebit, ut ob hoc delictum quasi litis æstimatio à legatario sufferatur hæredi.

LXX. VLPIANVS.

Si domus alicui simpliciter sit legata, neque adiectum sit, quæ domus scogentur hæredes, quam domum uolent ex his, quas testator habebat, legatario dare. quod si nullas ædes reliquerit: magis derisorium

um est, quàm utile legatum. De euictione an cauere debeat is, qui seruum præstat ex causa legati, uideamus. & regulariter dicendū est, quoties sine iudicio præstita res legata euincitur: posse eam ex testamento peti. cæterum si iudicio petita est: officio iudicis cautio necessaria est, ut sit ex stipulatu actio. In pecunia legata confitenti hæredi modicum tempus ad solutionem dandum est, nec urgendus ad suscipiendum iudicium. quod quidem tempus ex bono & æquo prætorem obseruare oportebit. Qui confitetur se quidem debere, iustam autem causam affert, cur utiq; præstare non possit: audiendus est. ut puta si aliena res legata sit, negetq; dominū eam uendere, uel immensum precium eius rei petere adfirmet: aut si seruum hæreditarium neget se debere præstare, forte patrem suum, uel matrem, uel fratres naturales, æquissimum est ei, concedi ex hac eum causa æstimatione officio iudicis præstare. Cum uero alicui poculū legatū est, uel itq; hæres æstimationem præstare, quia iniquum esse aiat id separari à se: non impetrabit id à prætore. alia enim conditio est hominum, alia cæterarū rerum. in hominibus enim benigna ratione receptū est, quod supra probauimus. Si fundus municipum uestigialis ipsis municipibus sit legatus: an legatum consistat, petiq; possit, uideamus. & Iulianus libro tricesimo tertio digestorum scribit, quamuis fundus uestigialis municipum sit: attamen quia aliquod ius in eo is, qui legauit, habet: ualere legatum. Sed & si non municipibus, sed alij fundum uestigialem legauerit: non uideri proprietatem rei legatam, sed id ius, quod in uestigialibus fundis habemus.

LXXI. PAVLVS.

Si quis legauerit fundum Cornelianum, exceptis uineis, quæ tempore mortis eius erunt: si nullæ uineæ erunt, legato nihil decedet.

LXXII. CAIVS.

Si hæres iussus sit facere, ut Lucius centum habeat: cogendus est hæres centum dare: quia nemo facere potest, ut ego habeam centum, nisi mihi dederit. Vicis legata perinde licere capere, atq; ciuitatibus, rescripto Imperatoris nostri significatur.

LXXIII. VLP IANVS.

licet Imperator noster cum patre rescripsit, uideri uoluntate testatoris repetita à substituto, quæ ab instituto fuerant relicta: tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit euidentis diuersa uoluntas, quæ ex multis colligetur. * (an quis ab hærede legatum uel fideicommissum relictum noluerit à substituto deberi.) quid enim si aliam rem à substituto relictam reliquit ei fideicommissario uel legatario, quam ab instituto non reliquerat: uel quid, si certa causa fuit, cur ab instituto relinqueret, quæ

* hæc als
desunt.

in substituto cessaret: uel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum: in obscura igitur uoluntate locum habere rescriptum, dicendum est.

LXXIIII. IDEM.

SI sic legatum uel fideicommissum sit relictum, SI EXISTIMAUERIT HAERES, SI COMPROBAUERIT, SI IUSTVM PVTAUERIT: & legatum & fideicommissum debebitur: quoniam quasi bono uiro potius ei commissum est, non in meram uoluntatem hæredis colatum.

Si mihi, quod Titius debet, fuerit legatum, neq; Titius debeat: sciendum est, nullum esse legatum. & quidem si quantitas non sit adiecta, euidenti ratione nihil debebitur: quia non apparet, quantum fuerit legatum. nam & si quod ego Titio debeo, ei legauero, quantitate non adiecta, constat nullum esse legatum: cum si decem, quæ Titio debeam, legauero, nec quidquam Titio debeam: falsa demonstratio non perimat legatum, ut in legato dotis Iulianus respondit. quod si addiderit, DECEM, QVAE MIHI TITIVS DEBET, LEGO: sine dubio nihil erit in legato. nam inter falsam demonstrationem & falsam conditionem siue causam multum interest. proinde & si Titio decem, quæ MIHI SEIVS DEBET, LEGAUERO: nullum erit legatum. esse enim debitor debet. nam & si uiuus exegisset: exstingueretur legatum. & si debitor maneret: actiones aduersus eum hæres meus duntaxat præstare cogeretur.

Si quis ita stipulatus, STICHVM AUT DECEM, VTRVM EGO VELIM: legauerit, quod ei debeat: tenebitur hæres eius, ut præstet legatario actionem, electionem habituro, utrum Stichum, an decem persequi malit. proinde si Stichum legauerit, cum ille ei Stichum aut decem deberet: incerti actio legatario aduersus hæredem competit, (ut scribit Iulianus libro tricesimo tertio digestorum) per quam actionem compellat hæredem experiri. & si Stichum consecutus fuerit, præstabit ei: si decem, nihil consequetur. secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

LXXV. IULIANVS.

Quod si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mæuius Pamphilum: oneratus hæres intelligitur, ut necesse habeat alteri actionem suam, alteri æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

LXXVI. VLP IANVS.

SI pecunia apud aliquem deposita, eius fidei commissum fuerit, ut eam pecuniam præstet: fideicommissum ex rescripto diui Pij debebitur, quasi uideatur hæres rogatus remittere id debitori. nam si conueniatur debitor ab hærede: doli exceptione uti potest. quæ res utile si dei

deicommissum facit. quod cum ita se habeat: ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

LXXVII. IDEM.

Fideicommissum, quod à legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur, si ad legatarium legatum peruenerit.

LXXVIII. IULIANVS lib. XXXII. digestorum.

Si quis testamento Titio & Seio decem dari iusserit: nullam hæc uerba recipiunt ambiguitatem: ut dena dixisse uideatur, qui decem dixit. Apud Iulianum libro tricesimo secundo digestorum MARCELLVS notat. is, qui sola triginta reliquerat: Titio triginta legauit, Seio uiginti, Mæuio decem. Masurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Mæuium quinq; consecuturos: ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiæ satisfiat. IULIANVS. Si fundum sub conditione legatum hæres, pendente conditione, sub alia conditione alij legasset: & post existentem conditionem, quæ priore testamento proposita fuisset, tunc ea conditio, sub qua hæres legauerat, existisset: dominium à priore legatario non discedet. Si seruo communi res legata fuisset: potest alter dominus agnoscere legatum, alter repellere. nam in hac causa seruus communis quasi duo serui sunt.

STICHVM SEMPRONIO DO LEGO. SI SEMPRONIVS STICHVM INTRA ANNUM NON MANVMISERIT: EVNDEM STICHVM TITIO DO LEGO. quæsitum est, quid iuris esset? Respondi. Sempronium interim totum habiturum: & siquidem intra annum manumississet, liberum eum effecturum. si autem hoc non fecisset: totum ad Titium pertinere. Qui fundum excepto ædificio legat: appellatione ædificij aut superficiem significat, aut solum quoq; cui ædificium superpositum est. si de sola superficie exceperit: nihilominus iure legati totus fundus uindicabitur: sed exceptione doli mali posita, consequetur hæres, ut sibi habitare in uilla liceat. in quo inerit, ut iter quoque & actum in ea habeat. Si uero solum quoq; exceptum fuerit: fundus excepta uilla uindicari debet, & seruitus ipso iure uillæ debetur: non secus, ac si duorum fundorum dominus alterum legauerit, ita ut alteri seruiret. sed inclinandum est, testatorem etiam de solo cogitasse, sine quo ædificium stare non potest. Si libertus patronum ex septunce hæredem scripserit, alios ex cæteris, & ita legauerit, QVIS QVIS MIHI ALIVS EX SVPRASCRIPPTIS CVM PATRONO MEO HAERES ERIT, AB EO SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO DO LEGO, QVOS SINGVLOS AESTIMO VICENIS AVREIS: intelligendum erit à cohærede patroni duntaxat legatum datum: & ideo Titium non amplius quincunce in seruis uindicare posse. adiectio autem illa, QVOS

Kk iij æsti-

SINGVLOS AESTIMO VICENIS AVREIS, non mutat legati conditionem, si legis Falcidia rationē habere oporteat. nihilominus enim verum precium seruorum in aestimationem deducetur. TITIO FVNDVM DO LEGO, SI HAEREDI MEO DECEM DEDERIT. si decem haeres Titio debuisset, & ea Titius accepta ei fecisset: fundum vindicare potest.

Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit: & eundem Seio legauerit, & haeres Titij legatum non repudiauerit: Stichum Seius vindicabit. Si paterfamilias ab impube re filio Titio fundum legauerit, & à substituto eundem eidem Titio, & pupillus patri haeres exstiterit: siue vindicauerit Titius legatum, siue repudiauerit (quamuis filius impubes decesserit) à substituto vindicare non poterit. hoc enim, quod rursus à substituto legatur: perinde habendum est, ac si repetitum esset legatum. quare & si pure à filio, sub conditione à substituto legatum fuerit: perinde omnia seruabuntur, ac si tantum à filio legatum fuisset. contra autem, si à filio sub conditione à substituto pure legatum fuerit, & pupillus pendente conditione decesserit: ex substitutione sola legatum ualebit. His uerbis LVCIO ET TITIO EORVMVE CUI FVNDVM DO LEGO utiliter legatur: & si uterque uixerit, utriusque si alter, alteri totum debetur. Cū statuliber sub conditione legatus est, & pendente conditione legati conditio statuta liber tatis deficit: legatum utile fit. nam sicut statuta libertas tunc perimit legatum, cum uires accipit: ita legatum quoque non ante perimi potest, quam dies eius cesserit. A filio impube re legatus, & à substituto liber esse iussus, siquidem pupillus ad pubertatem peruenerit: ab eo, cui legatus fuerat, vindicabitur: mortuo uero pupillo libertas competet: longe magis hoc seruari conueniet, si idem seruus sub conditione ab impube re legatus fuerit, & pendente conditione filius intra pubertatē decesserit.

LXXIX. IDEM.

Non quocumque modo legatarij res facta fuerit, die cedente obligatio legati exstinguitur: sed ita, si eo modo fuerit eius, quo auelli non possit. ponamus rem, quae mihi pure legata sit, accipere me per traditionem die legati cedente ab eo haerede, à quo eadem sub conditione alij legata fuerit. nempe agam ex testamento: quia is status est eius, ut existente conditione discessurum sit à me dominium. nam & si ex stipulatione mihi Stichus debeat, & is cum sub conditione alij legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucratiua: nihilominus existente conditione ex stipulatu agere potero. Si ex bonis eius, qui reipublicae causa aberat, rem usu adquisierim: & ea, antequam euinceretur, mihi legata fuerit, deinde postea euincatur: recte ex testamento petam eam mihi dari oportere. Fundus mihi legatus est. proprietatem eius fundi re-

derit

deni detracto usufructu. postea uenditor capite minutus est, & usufructus ad me pertinere coepit. si ex testamento egero: iudex tanti litem aestimare debebit, quantum mihi aberit. MARCELLVS. idem erit, & si partem redimero, & pars mihi legata, aut donata sit. partem enim duntaxat petere debebo. IVLIANVS. quod si legatum mihi est, quod ex Pamphila natum erit, & ego Pamphilam mercatus sum, & ea apud me peperit: non possum uideri partum ex causa lucratiua habere: quia matrem eius mercatus sum. argumentum rei est, quod euicto eo actio ex empto competit. Qui Caium & Lucium eiusdem pecuniae reos habebat, si ita legauerit, QVOD MIHI CAIVS DEBET, ID HAERES MEVS SEMPRONIO DARE DAMNAS ESTO: QVOD MIHI LVCIVS DEBET, ID HAERES MEVS MAEVIO DARE DAMNAS ESTO: eam conditionem haeredi suo constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis aestimationem praestare. si tamen uiuus testator Caio acceptum fecit: necesse est, ut Sempronij & Mauij legatum inutile sit. Cū mihi Stichus aut Pamphilus legati fuissent duorum testamentis, & Stichus ex testamento consecutus fuisssem: ex altero Pamphilum petere possum: quia & si uno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent, & Stichus ex causa lucratiua meus factus fuisset, nihilominus Pamphilum petere possem.

LXXX. MARCELLVS.

Titius Stichi partem tibi legauit. eiusdem Stichi partem Seius tibi legauit. ex utriusque testamento consequeris.

LXXXI. IVLIANVS.

Huiusmodi legatum, SI TITIVS HAEREDI MEO CAVERIT CENTVM MAEVIO SE DATVRVM, ET HAERES MEVS TITIO CENTVM DATO, utile est: quemadmodum quod alicui legatum est, ut ex causa fideicommissi restituatur. eadem ratione hoc quoque legatum utile est, SI TITIVS HAEREDI MEO CAVERIT, SE IN MVNICIPIO EXCENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM: TVNC EI CENTVM AVREOS HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Si Sempronius Titium haeredem instituerit, & ab eo post biennium fundum dare iusserit Maenius, Titius deinde ab haerede suo eundem fundum Maenio praesente die legauerit, & Maenius precium fundi ab haerede Titij acceperit: si ex testamento Sempronij fundum petere uelit, exceptione repelli poterit, si precio fundi contentus non erit. Si cui homo legatus fuisset, & per legatarium stetisset, quo minus Stichum, cum haeres tradere uolebat, acciperet: mortuo Sticho, exceptio doli mali perdit haeredi. Aedes, quibus haeredis aedes seruiebant, legatae sunt, & traditae legatario, non imposita seruitute. dixi, posse legatarium testamento agere: quia non plenum

num legatum accepisset. nam & eum, qui debilitatum ab hærede seru-
uum accepisset, recte ex testamēto agere. Qui seruum ex testamen-
to sibi legatum, ignorans eum sibi legatum, ab hærede emit: si cognito
legato ex testamento egerit, & seruum acceperit: actione ex uédito ab-
solui debet: quia hoc iudicium bonæ fidei est, & cōtinet in se doli mali
exceptionem. Quod si precio soluto ex testamento agere instituerit:
hominem consequi debebit, & actione ex empto precium recupera-
bit, quemadmodum recuperaret, si homo euictus fuisset. Quod si iudi-
cio ex empto actum fuerit, & tunc actor compererit legatum sibi ho-
minem esse, & agat ex testamento: non aliter hæredem absolui oportet
bit, quàm si precium restituerit, & hominem actoris fecerit. Cum
pater pro filia sua dotis nomine centum promississet, deinde ejdē cen-
tum eadem legasset: doli mali exceptione hæres tutus erit, si & gener-
ex promissione, & puella ex testamento agere instituerint. conuenire
enim inter eos oportet, ut alterutra actione contenti sint. Si ita
legatum cui esset, SI TABVLAS CHIROGRAPHI MEI HAEREDI NEO
REDDIDERIT, HAERES MEVS EI DECEM DATO: huiusmodi con-
ditio hanc uim habet, si hæredem meum debito liberauerit. quare &
si tabulæ exstabant: non intelligitur conditioni satisfecisse creditor, ni-
si acceptum hæredi fecerit. & si tabulæ in rerū natura non fuerint: existi-
mabitur impleuisse conditionē, si hæredem liberauerit. nec ad rem perti-
nebit, iam tūc, cum testamentū fiebat, tabulæ interciderint, an postea,
uel mortuo testatore. Si Titio & Mæuio legatus fuerit Stichus, qui
Titij erat: debebitur pars Stichi Mæuio. nam Titius, quamuis ad lega-
tum non admittatur, partem faciet. STICHVM AVT PAMPHILVM,
VTRVM HAERES MEVS VOLET, TITIO DATO. si dixerit hæres, Sti-
chum se uelle dare: Sticho mortuo liberabitur. cum autem semel dixe-
rit hæres, utrum dare uelit: mutare sententiam non poterit. Legatū
est ita, FVNDVM CORNELIANVM, ET MANCIPIA, QVAE IN EO
FVNDVMO MORIAR, MEA ERVNT, HAERES MEVS TITIO DA-
TO. ancilla, quæ in eo fundo esse consueuerat: mortis tempore, cum
in fuga esset, enixa est. quæro, an uel ipsa, uel partus eius legato cedat.
Respondi. ancilla, quamuis in fuga sit, legata uidetur. & licet fugitiua
erat, perinde habetur, ac si in eo fundo fuisset moriente patrefamilias.
huic consequens est, ut partus quoq; matrem sequatur, & perinde lega-
to cedat, ac si in fundo editus fuisset. Si Titio Stichus aut Pamphi-
lus, utrum eorum malit, legatus sit: deinde Pamphilum testator Ti-
tio donauerit: Stichus in obligatione manet. Quibus ita legatum
fuerit, TITIO ET MAEVIO SINGVLOS SERVOS DO LEGO, constat
non concursuros in eundem seruū: sicuti non concurrunt, cum ita
legatur

legatur, **TITIO SERVVM DO LEGO, MAEVIO ALTERVM SERVVM DO LEGO.** Si is, cui legatum fuerat, ante quàm constitueret, qua actione uti uellet, decessit, duobus hæredibus relictis: legatum accipere simul uenientes, nisi consenserint, nõ possunt. quare quàm diu alter rem uindicare uult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint: rem communiter habebunt. consentire autem uel sua sponte debent, uel iudice imminente.

LXXXII. PAVLVVS.

DVobis coniunctim fundus erat legatus. alter ex his partis æstimationem per actionem personalem abstulit. alter, si totum fundum uindicare uelit, exceptione doli repellitur pro parte dimidia: quia defunctus semel ad eos legatum peruenire uoluit.

LXXXIII. IVLIANVS.

Si tibi homo, quem pignori dederas, legatus ab alio fuerit: actionem ex testamento habebis aduersus hæredem, ut pignus huius. Si testamento Stichus ab uno hærede legatus fuerit Mæuius, & eidem codicillis idẽ Stichus ab omnibus hæredibus, & ante quàm codicilli aperiuntur, Mæuius litis æstimationem consecutus fuerit: ipso iure uindicare ex codicillis non potest: quia testator semel legatum ad eum peruenire uoluit. Cum seruus legatur: & ipsius serui status, & omnium, quæ personam eius attingunt, in suspenso est. nam si legatarius repulerit à se legatum: nunquam eius fuisse uidebitur. si non repulerit: ex die aditæ hereditatis eius intelligitur. secundũ hanc regulam & de iure eorũ, quæ per traditionẽ seruus acceperit, aut stipulatus fuerit, de quibus his, quæ legata uel donata ei fuerint, statuatur: ut uel hæredi, uel legatario seruus singula gessisse existimetur. Si fundus ab omnibus hæredibus legatus sit, qui unius hæredis esset: is quidem, cuius fundus esset, non amplius, quàm partem suam præstabit: cæteri in reliquas partes tenebuntur. Valet legatum, si superficies legata sit ei, cuius in solo fuerit: licet is dominus soli sit. nam consequetur, ut hac seruitute liberetur, & superficiem lucrifaciat.

LXXXIII. PAPINIANVS.

Filio pater, quem in potestate retinuit, hærede pro parte instituto, legatum quoque reliquit. durissima sententia est existimantium, denegandam ei legati petitionem, si patris abstinerit hereditate. non enim impugnatur iudicium ab eo, qui iustis rationibus uoluit negotijs hereditarijs implicari.

LXXXV. MARTIANVS.

Sed si non aliàs uoluit eũ pater habere legatum, nisi hereditatem retineret: tunc neque aduersus cohæredem dandã ei ad legata petitionem

LI

nem

nem secundum Aristonis sententiam constar, cum ipsi filio non uideatur esse soluendo hæreditas. & hoc ita est, licet non conditionaliter expressit, intellexisse tamen manifestissime adprobetur.

LXXXVI. IULIANVS lib. XXXII. digestorum.

NAm nec emancipatus hæreditate omitta legatum ab hærede potest prohibetur. prætor enim permittendo his, qui in potestate fuerint, abstinere se hæreditate paterna: manifestum facit, ius se in persona eorum tribuere, quod futurum esset, si liberum arbitrium ad eundem hæreditatis habuissent.

LXXXVII. PAPINIANVS.

Quid ergo, si ita legauerit, HOC AMPLIUS FILIO MEO: non dubia uoluntatis quidem quæstio erit, sed non absimilis prioris causa circa filij prouidentiam: nisi euidentis uoluntas contraria patris probetur. plane si pluribus filiis institutis, inter eos uerbis legatorum bona diuiserit: uoluntatis ratione legatorum actio denegabitur ei, qui non agnouit hæreditatem.

LXXXVIII. IULIANVS.

Quæsitum est, si filius familias, qui filium habebat, hæres institutus fuisset, cum esset uterque in potestate aliena: an ab eo filio eius legari possit: respondi. cum possit à filio patri legari: consequens est, ut uel fratri ipsius, uel filio, uel etiam seruo patris sui legetur. Præsentem quidem die data libertate, seruo legari uel pure, uel sub conditione poterit. cum uero libertas sub conditione data fuerit: aliàs utiliter, aliàs inutiliter pure legabitur. nam si ea conditio libertatis fuerit, ut patrefamilias statim mortuo possit ante aditam hæreditatem existere conditio, ueluti STICHVS, SI DECEM TITIO DEDERIT, uel CAPITOLIVM ASCENDERIT, LIBER ESTO: utile legatum est. huiusmodi autem conditiones post aditam hæreditatem, inutile legatum efficient. Necessario autem hærede scripto ex asse: etiam hæc conditiones, quæ ante aditam hæreditatem impleri possunt inutile legatum efficient. Duobus hæredibus institutis, alteri Stichum legauerat, & eidem Sticho decem: cum Stichus uiuo testatore ad libertatem peruenerit, totum legatum ei debetur. nam in solidum constituisse causam legati in eius persona, hoc quoque argumento est: quod si hæres, cui legatus fuerat, hæreditatem non adisset, solidum ab altero hærede consequi potuisset. Seruo legato legatum datum est. si alienatus à testatore fuerit: legatum ad emptorem pertinebit. Cum seruus Titio, & eidem seruo aliquid legatur: fideicommissum mitti potest, ut aut seruum alicui restituat, uel ea, quæ seruo legata sunt, hoc amplius etiam ipsi seruo, cum liber erit, fideicommissum à Titio dari potest. Si quis Stichum legauerit, & eundem alienauerit, uel manum-

numiserit, deinde codicillis eidem dederit legatum: uel manumisso, uel emptori legatum debebitur. Si mihi seruus à te hærede legatus fuerit, & eidem seruo aliquis legauerit, & uiuo eo, qui mihi seruum legauerat, dies legati seruo dati cesserit: confestim id legatum hæreditati acquiritur. Et ideo quamuis postea moriatur is, qui mihi seruum legauerat: ad me id, quod seruo legatū est, nō pertinebit. Cum homo ex testamento petitus est: causa eius tēporis, quo lis contestabatur, repræsentari debet auctori: & sicut partus ancillarum, sic & fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducuntur. ita quod seruo legato- rum, uel hæreditatis nomine interim obuenit, præstandū est petitori.

LXXXIX. IDEM.

Si fundū per fideicommissum relictum unus ex hæredibus excusso sprecio secundum redditum eius fundi, mercatus sit propter æs alienum hæreditarium, præsentē & assignante eo, cui fideicommissum debebatur: placet non fundum, sed precium eius restitui debere. **M A R C E L L V S** notat. si fundū restituere malit hæres: audiendum existimo. **I V L I A N V S**. Si Titio pecunia legata fuerit, & eius fidei cōmissum, ut alienum seruum manumitteret, nec dominus eum uendere uelit: nihilominus legatum capiet: quia per eum non stat, quominus fidei commissum præstet. nam & si mortuus fuisset seruus, à legato non submoueretur. Sicuti cōceditur unicuiq; ab eo, ad quem legitima eius hæreditas uel bonorum possessio peruentura est, fideicommissum dare: ita & ab eo, ad quem impuberis filij legitima hæreditas uel bonorū possessio peruentura est, fideicommissa recte dabuntur.

X C. V L P I A N V S.

Quod fideicommissum hactenus, quatenus impubes decedat, ualebit. cæterū si pubes factus decesserit: euanesceat fideicōmissum.

X C I. I V L I A N V S.

Planē si filium impuberem exhæredauerit: fideicommissum legitimus hæres præstare cogendus nō erit, nisi idem & patri hæres fuerit. Cum qui rogatus erat hæreditatem, ex qua seruus hæres eius institutus erat, restituere, alij seruum uendidisset: quæsitū est, an hæreditatem restituere cogendus esset is, ad quem hæreditas ex emptione serui hæredis scripti peruenisset: dixi. cōpellendum esse ad fideicommissum restituendum eum, qui seruum suum hæredem scriptū uendit: cum precium hæreditatis, quam restituere rogatus est, habeat. Is autem, ad quem hæreditas ex emptione serui hæredis scripti peruenerit: ex causa cogendus erit fideicommissum præstare, id est, si dominus serui hæredis scripti soluendo nō erit. Si cui Stichus aut Dama legatus esset, electione legatario data, & fidei eius commissum esset, ut

L l ij Stichum

Stichum alteri præstaret: si Damam vindicare maluerit: nihilominus Stichum ex causa fideicommissi præstare debet. siue enim pluri est Dama, compellendus Stichum redimere: siue minoris, æque Stichum iuste dare cogitur: cum per eum steterit, quo minus ex testamento haberet, quod fideicommissum fuerat. Qui testamento manumittitur, & neq; legatum, neq; hereditatem capit: fideicommissum præstare cogendus non est. ac ne is quidem, qui seruum legatum rogatus fuerat manumittere. is enim demum pecuniâ ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid eiusdem generis uel simile ex testamento consequitur.

XCII. VLP. IANVS.

Videndum est tamen, nunquid si uice operarum rogauerit eum aliquid dare, debeat hoc fideicommissum ualere. Quod nequam dicendum est: quia nec operæ imponi huiusmodi liberto possunt, nec impositæ exiguntur, quamuis testator ita cauerit.

XCIII. IDEM.

Quidam testamento uel codicillis ita legauit. AVREOS QUADRINGENTOS PAMPHILAE DARI VOLO, ITA UT INFRA SCRIPTVM EST. A IVBILIO ACTORE AVREOS TOT: ET IN CASTRIS QVOS HABEO, TOT: ET IN NVMERATO QVOS HABEO, TOT. post multos annos eadem uoluntate decessit, cum omnes summae in alios usus translatae essent. quæro, an debeat fideicommissum. Respondi. uero similis esse, patrem familias demonstrare potius hereditatem uoluisse, unde aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possent: quam conditionem fideicommissio iniectisse, quod initio pure datum esset. & ideo quadringenti Pamphilæ debebuntur. Quoties lege Iulia bona uacantia ad fiscum pertinent: & legata & fideicommissa præstantur, quæ præstare cogere heredes, à quo relicta erant. Si tibi seruus legatus fuerit, & petendum à te, ut Titio aliquid præstares usq; ad precium serui, deinde seruus decesserit: nihil fideicommissi nomine præstare cogendus eris. Si scriptus ex parte heredes rogatus sit percipere pecuniam, & eis, quibus testamento legatum erat, distribuere: id, quod sub conditione legatum est, tunc percipere debet, cum conditio exstiterit: interim ab eo aut eis, quibus legatum est, satisfieri oportet. Cui statuliber pecuniam dare iussus est, is rogari potest, ut eandem pecuniam alicui restituat. nam cum possit testator codicillis pure libertatem dare, & hoc modo conditionem extinguere: cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

XCIII. IDEM.

Si mihi Stichus legatus esset, fideiꝝ meæ commissum, ut aut Stichum, aut Pamphilum meum seruum redderem, & in Sticho aliquid ex legato propter legē Falcidiam perdidissem: necesse habebō, aut Pamphilum seruum meum Titio totum dare, aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero.

XCIV. IDEM.

Seruus ab hostibus captus recte legatur. hoc enim iure postliminiꝝ fit. quemadmodum enim hæredem instituere possumus seruum, qui in hostium potestate est: ita legare eum quoq; possumus.

XCVI. IDEM.

Si domino Stichus legatus esset, & seruo eius optio data: partem dimidiam Stichi dico ad dominum pertinere: quod possit seruus manumissus eundem Stichum optare.

XCVII. IDEM.

Si mihi Sempronius à Titio hærede legauerit, Titiusq; mihi sub eadem conditione eandem rem legauerit: existente conditione capiam legatum ex testamento Sempronij.

XCVIII. IDEM.

Si seruo meo Stichus legatus fuerit testamento, idq; legatum repudiauero, deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoq; eundem Stichum legatum esse: nihilominus eundē uindicare possum. Si ei, qui in hostium potestate est, legatum fuerit, & is apud hostes decesserit: nullius momenti legatum erit, quamuis postliminio cōfirmari potuit.

XCIX. IDEM.

Si minor uiginti annis dominus seruum causa non probata manumiserit, & postea legatum ei dederit, isq; alienatus ad libertatem profectus fuerit: legatum non capit. Nam perinde nullius momenti est legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

C. IDEM.

In tacitis fideicommissis fraus legi fieri uidetur, quoties quis neq; testamento, neq; codicillis rogatur, sed domestica cautione uel chirographo obligat se ad præstandum fideicōmissum ei, qui capere nō potest.

CI. IDEM.

A Bonnibus hæredibus legatū ita erat, **QVISQVIS MIHI HÆRES ERIT, DAMNAS ESTO TITIO DARE CENTVM**: deinde infra compræhensum erat, ne unus ex hæredibus ei daret. Quæritur, reliqui hæredes utrum illius tota centū deberent, an deducta unius hæreditaria portione? Respondit. uerius esse, reliquos hæredes tota centū dare debere: cū & significatio uerborū non repugnet huic sententiæ, & uoluntas testatoris congruat. In testamento sic erat scriptū, **LVCIO**
 Ll iij Titio

TITIO, SI IS HAEREDI MEO TABELLAS, QVIBVS EI PECVNIAM EX-
 PROMISERAM, DEDERIT: CENTVM DATO. Titius deinde, antequam
 tabellas hæredi redderet, decesserat. Quæsitum est, an hæredi eius lega-
 tum deberet? Cassius respondit. si tabulæ fuissent, non deberi: quia non
 redditis his, dies legati non cessisset. Iulianus notat. si testamenti facien-
 di tempore tabellæ nullæ fuerunt: uera ratione dici potest, legatum Ti-
 tio deberi: quod *ad vva* conditio pro non scripta habeatur. Etiam
 rem hostium posse legari Sabinus ait, si aliquo casu emi possit. Si At-
 tio ita legatum fuerit. QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, DAMNAS ES-
 TO ATTIO HAEREDI DECEM DARE: deducta sua parte Attius de-
 cem petet. Item si iussus fuisset hæres decem dare, & fundum sibi ha-
 bere: deducta sua parte, decem dabit. Denique constitit, cum ita lega-
 tum fuisset, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, DAMNAS ESTO HAER-
 EDI MEO DECEM DARE, exæquari omnium hæredum partes: eo,
 quod unusquisque & sibi, & cohæredi suo dare damnatus uideretur. Cui
 quidam hæredem instituisse, quandoque mater eius decessisset: dein
 de secundus hæres institutus fuisset, & ab eo legata ei, qui sub conditio-
 ne hæres scriptus erat, relicta fuissent: isque uiua matre decessisset, postquam
 dies legati cesserat: quæsitum est, an hæredi eius legata deberentur? ue-
 rius est, legatum deberi hæredi: siue pure **aliàs. à* ab instituto legatum datum
substitu- est primo hæredi, siue sub hac conditione SI HAERES NON FVERIT:
to. quia moriente eo conditio impletur. Si socero à genero suo hærede
 instituto, pars hæreditatis alij legata fuisset: deducta dote, eum debitu-
 rum esse partem hæreditatis legatam, Sabinus respondit: quemadmo-
 dum si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset. nam & ea deduc-
 ta partem hæreditatis daturus fuisset.

CII. IDEM.

Legatum ita erat, QVAE LVCIVS TITIVS MIHI DEBET, EA HAERES MEVS CORNELIO DARE DAMNAS ESTO. nihil amplius
 ex hoc legato, quam actiones suas hæres præstare debet.

CIII. ALFENVVS

SI in testamento scriptum esset, HAERES MEVS AVREOS CENTVM
 SLICINIO DAMNAS ESTO, neque adscripsisset DARE: deberi ei
 legatum constat.

CIIII. AFRICANVS.

SI à pluribus hæredibus legata sint ea, quæ unus ex his præcipere ius-
 beatur & præstare: in potestate eorum, quibus sit legatum, debere
 esse ait, utrum ne à singulis hæredibus petere uelint, an ab eo, qui præci-
 pere sit iussus. Itaque eum, qui præcipere iussus sit, cauere debere cohære-
 dibus, indemnes eos præstari. Si quis seruum, cui aliquid sine libera-
 te le

relegauerit, CVM MORIETVR IPSE SERVVS, leget: minime dubitandum, quin utile legatum futurum sit: propterea scilicet, quod moriente seruo, id, quod ipsi legatum erit, ad eum, cui ipse legatus fuerit, peruenturum sit.

CV. IDEM.

Si seruus legatus uiuo testatore fugisse dicat: & impensa & periculo Seius, cui legatus fuit, debet reddi: quoniam rem legatam eo loco praestare haeres debet, in quo à testatore sit relicta. Si id, quod ex testamento mihi debes, quilibet alius seruo meo donauerit: manebit adhuc mihi ex testamento actio, & maxime si ignorem meam factam esse. alioquin consequens erit, ut etiam si tu ipse seruo meo donaueris eam, inuito me libereris. quod nullo modo recipiendum est: quando ne solutione quidem inuito me facta libereris. Cum homo Titio legatus esset: quaesitum est, utrum arbitrium haeredis sit, quem uelit, dandi: an potius legatarij? Respondi, uerius dici, electionem eius esse, cui potestas sit, qua actione uti uelit. Huiusmodi legatum, ILLI AVT ILLI VTER EORVM PRIOR CAPITOLIVM ASCENDERIT: utile esse, euidenti argumento probari ait: quod constet, usumfructu libertis legato, ei qui eorum superuixerit, proprietatem utiliter legari. idque & de haerede instituendo dicendum existimauit. Stichum, quem de te stipulatus eras, Titius à te haerede mihi legauit. siquidem non ex lucratiua causa stipulatio intercessit: utile legatum esse placebat. sin ex duabus: tunc magis inutile legatum esse: quia nec absit quidquam, nec bis eadem res praestari possit. Sed si cum mihi ex testamento Titij Stichum deberes, eundem à te haerede Sempronius mihi legauerit, fideique meae commiserit, ut eum alicui restituam: legatum utile erit, quia non sum habiturus. Idemque iuris erit, & si pecuniam à me legauerit. multo magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidia locus sit: quod inde decedit ratione Falcidia, ex sequente testamento consequar. Item si domino haeres exstitero, qui non esset soluendo, cuius fundum tu mihi dare iussus esses: manebit tua obligatio, sicut maneret, si eum fundum emissem. Si ita scriptum erit, AMPLIUS, QVA'M TITIO LEGAUI, HAERES MEVS SEIO DECEM DATO: dubitandum non erit, quin & Titio suum legatum maneat, & Seio nihil ultra decem debeat. nam & usitatum fere est sic legare, LVCIO TITIO TOT, ET HOC AMPLIUS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. Sed & si ei, cui nihil legatum est, cum hac adiectione HOC AMPLIUS aliquid legetur: minime dubitandum est, quin id, quod ita legatum erit, debeatur. multoque minus dubitandum, si ab eo, qui nihil mihi debet, ita stipulatus fuero, AMPLIUS, QVA'M MIHI DEBES, DECEM DARE SPONDES: quin decem debeat. Si

Si seruus alienus liber esse iussus & legatus sit: peti eum ex legato posse ait. nam cum libertas nullius momenti sit: absurdū esse, per eam legatum infirmari, quod alioquin ualeret, & si solum datum fuisset.

Qui quinq; in arca habebat, ita legauit, uel stipulanti promisit, DECEM, QVAE IN ARCA HABEO. & legatum, & stipulatio ualebit: ita tamen, ut sola quinq; uel ex stipulatione, uel ex testamento debeantur, ut uero quinq;, quæ deerunt, ex testamento peti possint: uix ratio patitur. nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura nō sit, legatum uidetur. Quod si mortis tempore plena summa fuerit, & post ea aliquid ex ea deperierit: sine dubio soli hæredi deperit. Si seruus legatus sit, & morā hæres fecerit: periculo eius & uiuit, & deterior fit: ut si debilem forte tradat, nihilominus teneatur. Cum quid tibi legatum, fidei q; tuæ commissum sit, ut mihi restituas: siquidem nihil præter ea ex testamento capias: dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi præstare debere existimauit, sicut in contractibus bonæ fidei seruatur: ut si quidem utriusq; contrahentis commodum uersetur, etiam culpa: si unius solius, dolus maior tantummodo præstetur. Qui margarita Titio pignori dederat, filium hæredē instituit, & filiam exhæredauit. deinde ita cavit, TE TITIROGO, FIDEI QVE TVAE COMMITTO, VT MARGARITA, QVAE TIBI PIGNORI DEDI, VENDAS: ET DEDUCTO OMNI DEBITO TVO, QVOD AMPLIUS ERIT, ID OMNE FILIAE MEAE RESTITVAS. ex ea scriptura filiam à fratre fideicommissum petere posse, ut is actiones suas aduersus debitorem ei præstaret. hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intelligendum eius scilicet, quo precium pignoris summam debiti excedat. Non autem mirandū, si alius rogatus sit, alius fideicommissio obstringatur. nam & cum in testamento ita scribitur, ROGO TE TITI, VT ACCEPTIS CENTVM, ILLVM SERVVM MANVMITTAS, VEL SEMPRONIO QUID PRAESTES: parum quidem apte scribi, uerum æque intelligendū hæredis fidei commissum, ut pecuniam Titio præstet. ideoq; & ipsum Titium cum hærede acturum: & libertatē seruo, uel Sempronio, quod rogatus sit, præstare cogendum. Aufidius filio suo fideicommissit, ut certam pecuniā quatuor libertis suis mutuam daret, & usuras leuiiores taxauerat. placuit, hoc fideicommissum utile totum esse.

C. VI. IDEM.

SI quando quis uxori suæ ea, quæ uiuus donauerat, uulgari modo legitur: non de alijs donationibus eum uideri sentire ait, quàm de his, quæ iure ualituræ non sunt. Alioquin frustra ei legaturus sit, si ita ex primat, QVAE VXORI MEAE IVRE DONAVERO, EA EI LEGO: uel

mel ita, QVAE VXORI MANVMSSIONIS CAVSSA DONAVERO. nã inutile legatũ futurũ est. Hæres, cuius fidei cõmissum erat, ut mihi fundũ aut centum daret: fundũ Titio uendidit. cũ electio ei relinquatur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum solidum præstet: prætoris officio conuenire existimo, ut si pecuniam offerat, inhibeat fundi persecutionem. ita, etem eadẽ caussa constituetur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset: quando etiam aduersus ipsum hæredem officium prætoris siue arbitri tale esse deberet, ut si fundus non præstaretur, neq; pluris, neq; minoris, quàm centum, æstimaretur.

CVII. IDEM.

Si generaliter hæres seruum, quem ipse uoluerit, dare iussus, sciens furem dederit, isq; furtum legatario fecerit: de dolo agi posse ait. Sed quoniam illud uerum sit, hæredem in hoc teneri, ut non pessimũ det: ad hoc teneri, ut & alium hominem præstet, & hunc pro noxæ deditioe relinquat.

CVIII. MARTIANVS.

Etiam si partis bonorũ se excusauerit tutor, puta Italicarum, uel prouincialium rerum: totum, quod testamento datum est, ei auferetur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

CIX. IDEM.

Inquilinos sine prædijs, quibus adhærent, legauerit: inutile est legatum. sed an æstimatio debeat, ex uoluntate defuncti statuendum esse, diui Marcus & Commodus rescripserũt. Cum seruum suũ hæres damnatus dare, eũ manumiserit: tenetur in eius æstimatione: nec interest, si scierit, an ignorauerit legatum. sed & si donauerit seruũ hæres, & eũ is, cui donatus est, manumiserit: tenetur hæres, quamuis ignorauerit, à se eum legatum esse. Si ita legatum fuerit, TITIO CVM SEIO DO LEGO: utrisq; legatũ est, sicut si fundus cum domo Formiana legatus esset. Si quis scripserit testamento fieri, quod contra ius est, uel bonos mores: non ualet. ueluti si quis scripserit contra legem aliquid, uel contra edictũ prætoris, uel etiam turpe aliquid. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, iusiurandum contra uim legum & auctoritatem iuris in testamento scriptum, nullius esse momenti.

CX. IDEM.

Seruo alieno ita legari potest, QVOD SERVIVS, uel SI FORTE SERVVS TITII ERIT: ut & Marcellus ait. Si quis post tẽpus libertatem seruo suo dederit, & interea rogauerit hæredem, donec ad libertatem perueniat, cibaria ei dare: testatoris uoluntati obtemperandum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si quis à primo hærede centum legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteaq;

Mm gene

generaliter repetierit legata: trecenta uidetur repetisse. Sed si pater in-
puberi filio substituerit, & à substituto legata repetierit: si pupillus hæ-
res exstiterit, & intra pubertatem decesserit: repetitio non ualet: quia
defuncti uoluntas hæc est, ut semel debeat. Si ab impubere lega-
tum fuerit sub conditione, SI AD PUBERTATEM PERVENERIT, &
à substituto repetitum fuerit: legatum debetur & à substituto, nec uide-
tur repetita conditio, quæ inutile legatum facit. Ineptas uolunta-
tes defunctorum circa sepulturam: ueluti ut uestes, aut quæ alia super-
uacua ei in funus impendantur: non ualere, Papinianus libro tertio scri-
bit.

CXI. IDEM.

Filius familias miles uel ueteranus, licet sine testamento decedat,
potest fidei committere à patre: quia etiam testamentum facere po-
test. Si libertus ab intestato decesserit: à patrono potest usque ad par-
tem debitam fideicommissum relinquere: quia si testamentum face-
ret, licebat ei partem debitam solam relinquere. Qui intestato de-
cedit, & scit bona sua ad fiscum peruertura uacantia: fidei fisci commit-
tere potest. Apud Marcellum libro duodecimo digestorum talis quæ-
stio agitur. Quidam ab eo, cui fundum legauerat, fideicommisserat,
ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio. eiusdem
legatarii fidei commiserat, ut Titio daret centum. queritur, quid iuris
sit: & ait Marcellus. si Titio testator centum ex fructibus, quos uiuus le-
gatarius perciperet, reliquisset: & legatarius post tantum temporis de-
cessisset, ut ex fructibus centum fierent: Titium centum accepturum.
si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius: Titij fidei-
commissum extinguere: quia placet, non plus posse rogari quem resti-
tuere, quam ei relictum esset. Sed si Titij fideicommissum non esset in
tempus mortis legatarii collatum: ait Marcellus, confestim fideicom-
missum Titio dandum: sed cautione exacta, quanto amplius ceperit,
reddi. quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, quam
ex fructibus centum perciperet. sed uix est, ut legatarium ex redditibus
uoluerit ante dare, quam fructus percepisset. certe erit legatarius audi-
endus, si uelit totum fundum præstare, si de restituendo caueatur. absur-
dum enim est de suo eum præstare centum: maxime, si fundus centum, uel
non multo pluris sit. quo iure utimur. Si quid alicui licite fuerit re-
lictum, quod ipse quidem propter corporis sui uicium, uel propter quali-
tatem relictæ, uel aliam quamcunque probabilem causam habere non
potuit, alius tamen habere potuit: quanti solet comparari, tantam resti-
tutionem accipiet. Ut quis heredem instituatur aliquem, rogari non
potest. planè senatus censuit, perinde habendum, atque si rogasset hære-
ditatem restitui. Quid ergo, si hæres post mortem suam rogatus fuerit

hæres

hereditatis suæ partem quartam restituere: uerius esse existimo, quod & Scæuola notat, & Papyrius Fronto scribit: ualere fideicommissum, atq; si de hereditate sua restituenda rogatus esset: & eatenus restituendam, quatenus hereditas testatoris pateretur. Secundū uulgare formam iuris, & si liberos suos emancipare rogatus fuerit quis: non cogitur hoc facere, potestas enim patria inæstimabilis est. Aedes destruendæ neq; legari, neq; per fideicommissum relinqui possunt. & ita senatus censuit. Si fideicommissum relictum fuerit seruo alieno sine libertate, & ad libertatem peruenerit: dicendum est, posse eum ad capiendum admitti. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: eum, qui rogatus esset sub conditione patris sui filijs restituere, ante diē fideicommissi cedentem, ne quidem ex uoluntate eorum posse restituere his in potestate patris agentibus: cum possit die fideicommissi cedente sui iuris constitutis ipsis restitui, uel si aliquis ex his ante decefferit, non omnibus. Idem principes rescripserunt, filijs ante diem fideicommissi uenientem restitui hereditatem maternam necesse non esse, sed præstare heredem posse uulgarem cautionē: aut si præstare eam non poterit, mitti liberos in possessionem fideicommissi seruandi causa: ut pro pignore, non ut pro dominis possideāt, nec ut alienandi ius, sed ut pignus habeant: ut filius per patrem fructus consequatur, & seruus per dominum. Cum quis rogatus erit, si sine liberis decefferit, per fideicommissum restituere: conditio defecisse uidebitur, si patri superuixerint liberi: nec quæretur, an hæredes extiterint. Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, eorū qui in testamento uetant quid alienari, nec causam exprimūt, propter quam id fieri uelint: nisi inueniatur persona, cuius respectu hoc à testatore dispositum sit: nullius esse momenti scripturam, quasi nudum præceptum reliquerint: quia talem legem testamento non possint dicere. Quod si liberis, aut posteris, aut libertis, aut hæredibus, aut alijs quibusdam personis cōsulescentes, eiusmodi uoluntatem significarent: seruandam eam esse. sed hæc neq; creditoribus, neq; fisco fraudi esse. nam si propter hæredis creditores testatoris bona uenierint: fortunā communem fideicommissarij quoq; sequuntur. Cum pater filio hærede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommississet, ne fundum alienaret, & ut in familia relinqueret: & filius decedens duos hæredes instituisset, tertium exhæredasset, eumq; fundum extraneo legasset: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, uerum esse, non paruissse uoluntati defuncti filium. sed & si cum duos exhæredasset, unum hæredem instituisset, fundumq; extraneo legasset: putat Marcellus posse exhæredatos petere fideicommissum. quod euenit, & si uiuus filios emancipasset, & postea fundū alienasset.

Mm ij   sed

sed si omnes filij hæredes instituti sint ex disparibus partibus: non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut uiriles, nõ hæreditarias partes in eo habeant, uerum est enim in familia reliquisse, licet uni reliquisset. Item si unum hæredem instituisset, nec quidq̃ legasset: ex hæredati nihil interim, quãdium in familia res est, petere possunt. Interdum etiam cum lucro hæredis moritur seruus legatus, uel per fideicommissum relictus: ueluti si alienus, uel proprius (si tamẽ pluribus separatim est ita relictus, ut unusquisq̃ in solidum capiat) siue culpa hæredis mortuus sit.

CXII. VLP IANVS.

Etiam hoc modo, CVPIO VT DES, OPTO VT DES, CREDO TE DATVRVM, fideicommissum est.

CXIII. FLORENTINVS.

Legatum est delibatio hæreditatis, qua testator ex eo, quod uniuersum hæredis foret, alicui quid collatum uelit. Hæredi à semetipso legatum dari non potest, à cohærede potest. itaq̃ si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia hæres institutus est, & duobus extraneis: ad hæredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet: quia à se uindicare non potest. à cohærede uero semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte. extranei autem & ab ipso hærede, cui legatum est, semissam: & ab alio hærede trientem uindicabunt.

Alienus seruus hæres institutus legari ipse à se, nec totus, nec pro parte potest. Seruo hæreditario recte legatur, licet hæreditas adita non sit: quia hæreditas personæ defuncti, qui eam reliquit, uice fungitur.

Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est. itaq̃ siue ipse fundo hæredis seruitutem debuit, siue ei fundus hæredis: licet confusione dominiij seruitus extincta sit: pristinum ius restituendum est. & nisi legatarius imponi seruitutem patiatur: petenti ei legatum, exceptio domini mali opponet. si uero fundo legato seruitus non restituetur: actio ex testamento superest.

CXIII. MARCELLVS.

Si quid relictum sit ciuitatibus, omne ualeat: siue in distributionem relinquatur, siue in opus, siue in alimenta, siue in eruditionem puerorum, siue quid aliud. *Idem de uicis rñdet. sup. Cap. 72.*

CXV. NERATIVS.

Et eo modo relictum EXIGO, DESIDERO, VT DES, fideicommissum ualeat. sed & ita, VOLO HAEREDITATEM MEAM TITII ESSE. SCIO HAEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO.

CXVI. MARTIANVS.

Si seruus uetitus est à testatore rationes reddere: non hoc consequitur,

tur, ut nec quod apud eum sit, reddat & lucrifaciat: sed ne scrupulosa inquisitio fiat, hoc est, ut negligentiae ratio non habeatur, sed tantum fraudum. ideo & manumisso non uidetur peculium legari per hoc, quod uetus est rationes reddere. nisi & aliquid inferre iubeat. *Cap. 8. sub tit. de pec. lega.* CXVII. VLP IANVS lib. II. *responsorum respondit.*

Nihil proponi, cur prohibeatur haeres aedificia distrahere, e quorum reditu sportulae sint relictae: salua tamen causa legati. Omnibus, quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem superfuturam. Fructus ex fundo pure legato post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere: colonum aut cum haerede ex conducto habere actionem.

CXVIII. MARTIANVS.

Si quis legauerit Titio cum Mauius: & sine altero alter ad legatum admittitur. nam & cum dicit praetor, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO: & si non sint liberi, uenter in possessionem mittitur.

CXIX. PAVLVS.

Ciuitatibus etiam legari potest, quod ad honorem ornatumque ciuitatis pertineat. ad ornatum: puta quod ad instruendum forum, theatrum, stadium legatum fuerit. ad honorem: puta quod ad edendum munus, uenationem, ludos scenicos, ludos Circenses: aut quod ad diuisionem singulorum ciuium, uel epulum relictum fuerit. hoc amplius, quod in alimenta aetatis infirmae (puta senioribus, uel pueris, puellisque) relictum fuerit: ad honorem ciuitatis pertinere uidetur. LVCIUS TITIVS ET CAIVS SEIVS PVBLIO MAEVIO DECEM DARE DAMNAS SVNTO. Caius Seius haeres non existit. Sabinus ait, Titium solum legatum debiturum. nam Seium pro non scripto habendum esse. hac sententia uera est. Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, si centum haeredi dedisset: si tantum sit in precio fundi, quantum haeredi dare iussus est: non est cogendus legatarius fideicommissum a se relictum praestare: quoniam nihil ex testamento uidetur capere, qui tantum erogat, quantum accipit.

CXX. MARCELLVS.

Lucius Titius cum duos filios haeres relinqueret, testamento ita lauit. QVISQVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HAERES ERIT, EIVS FIDEI COMMITTO, VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT, HAEREDITATIS MEAE BESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT. frater decedens fratrem suum ex do-
drante fecit haerem. quæro, an fideicommissio satisfecerit? Marcellus respondit. id quod ex testamento Lucij Titij fratri testator debuisset, pro ea parte, qua alius haeres existisset, peri posse: nisi diuer-

Mm iij sum

sum sensisse eum probaretur. nam parum inter hanc speciem interest, & cum aliis creditor debitori suo hæres exstiterit. sed planè audiendus erit cohæres, si probare possit, ea mente testatorem hæredem instituisse fratrem suum, ut cõtentus institutione fideicommissio abstinere deberet. In testamento ita scriptum est. CAIO SEIO ILLVD ET ILVD HAERES MEVS DATO. ET TE SEI ROGO, FIDEI'QVE TVAE MANDO, VTI EA OMNIA, QVAE SCRIPTA SVNT, REDDAS SINE VLLA MORA, ET REDDAS IPSE. Quæro, an tacitum fideicommissum sit: cum personam testator, cui restitui uellet, testamento non significauerit? Marcellus respondit, si in fraudem legum tacitam fidem Seius accommodasset: nihil ei prodesse, si his uerbis paterfamilias cum eo locutus esset. non enim ideo circumuenisse minus leges existimandum esse: cum perinde incertum sit, cui prospectum uoluerit.

CXXI. NERATIVS.

SI hæredes nominatim enumerati dare quid damnati sunt: propius est, ut uiriles partes debeant: quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur in legato præstando. quod si nominati non essent: hæreditarias partes debituri sunt.

CXXII. IVLIANVS.

SI hæres centum præcipere iussus sit, & restituere hæreditatē, & patronus bonorum possessionem contra tabulas petierit: sicut legata, ita & præceptio pro parte, quam patronus abstulit, minuetur.

CXXIII. PAVLVS.

AB exhæredati substituto inutiliter legatum datur. ergo nec à legitimo exhæredati fideicommissum dari poterit: quod & legitimi eo iure præstare coguntur, quasi scripti fuissent. Sed si cõmittente aliquo ex liberis in edictum prætoris, quo contra tabulas bonorum possessionem pollicetur, scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit: substitutus eius legata pro modo patrimonij, quod ad filium peruenit, præstabit: perinde ac si id, quod per bonorum possessionem filius habuit, à patre accepisset. Cum à postumo ita legetur, SI HAERES ERIT, & non nato postumo, substituti adeant: legata eos debere existimandum est, quæ ille, si uiueret, debiturus erat.

CXXIIII. IDEM.

*als. hæ-
redi po-
stumo. A * Fratr̃is postumo fideicommissum dari potest. sola enim uoluntas seruatur in fideicommissis. & obtinuit sententia Galli, alienos quoque postumos legitimos nobis hæredes fieri.

CXXV. MARTIANVS.

SI tutor pupillam suam contra senatusconsultum uxorem duxit: illa quidem ex testamento eius capere potest, ipse autem non potest. & merito

merito. delinquent em̄, qui prohibitas nuptias contrahūt, & merito puniendi sunt. quod imputari nō potest mulieri, quæ à tutore decepta est.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS PRIMVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, LIBER SECVNDVS.

I. VLPIANVS.

N arbitrium alterius conferri legatum, ueluti conditio, * potest. Quid enim interest, si TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT mihi legetur, an si VOLVERIT? Sed cum ita legatum sit pupillo siue pupillæ, ARBITRIO TVTORVM: neq; conditio in est legato, neq; mora: cum placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatū pro uiri boni arbitrio accipi. quæ enim mora est in boni uiri arbitrio, quod inie-

* al. non potest: quia em̄.

II. PAVLVS.

Q Voties nominatim plures res in legato exprimuntur, plura legata sunt. si aut supellex, aut argentū, aut peculīū, aut instrumentū legatum sit: unum legatum.

III. IDEM.

S I ita legetur, HAERES DARE DAMNAS ESTO, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT: utile legatum est, quamuis in potestate eius sit, ascendere, uel non ascendere.

IIII. IDEM.

N Emineim eiusdem rei legata sibi partem uelle, & partem nolle, uerius est. *Heredes uero eius possūt. sup. lib. I. Cap. 38.*

V. IDEM.

S Ed duobus legatis relictis: unum quidem repudiare, alterum uero amplecti posse, respondetur. Sed si unum ex legatis onus habeat, & hoc repellatur: non idem dicendum est. pone eum, cui decem, & Stichus legatus est, rogatum seruū manumittere. si Falcidia locum habet: ex decem utriusq; legati quarta deducetur. Igitur repudiato seruo, non euitabitur onus deductionis: sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

Idem

VI. IDEM.

GRege autem legato non possunt quædam sperni, quædam uindi-
cari: quia non plura, sed unum legatum est. Idemque dicimus pe-
culio legato, aut ueste, aut argento, & similibus.

VII. IDEM.

SI Titio & ei, qui capere non potest, decem legata sint: quia duobus
Shares dare damnatur, & unus capere non potest: quinque sola Titio
dantur.

VIII. IDEM.

SI quis seruum hæredis uel alienum legasset, & is fugisset: cautiones
interponendæ sunt de reducendo eo. & siquidem uiuo testatore fu-
gerit: expensis legatarij reducitur. si post mortem: sumptibus hæredis.

Si ita legetur, SEMPRONIO DECEM, AUT SI NOLVERIT, STICHVM
HOMINEM LEGO: hoc casu duo legata sunt, sed uno contentus esse
debet. Si quis legauerit, EX ILLO DOLIO AMPHORAS DECEM: &
si non decem, sed pauciores inueniri possint: non exstinguitur legatū,
sed hoc tantummodo accipit, quod inuenitur. Si inter duos dubite-
tur de eodem legato, cui potius dari oporteat: ut puta si Titio relictum
sit, & duo eiusdem nominis amici testatoris ueniant, & legatum pe-
tant, & hæres soluere paratus sit, deinde ambo defendere hæredem pa-
rati sint: eligere debere hæredem, cui soluat, ut ab eo defendatur, con-
stat. Certam pecuniam legatam si & legatarius & substitutus legata-
rii petat, & hæres soluere paratus sit: si ambo defendere hæredem sunt
parati: eligere debet hæres, cui soluat, ut ab eo defendatur. & si neutri-
us manifesta calumnia uideatur: ei potius soluendum, cui primum le-
gatum est. Si cui certam partem hæreditatis legauero: diuus Ha-
drianus rescripsit, ut neque precia manumissorum, neque funeris impen-
sa deduceretur.

IX. MODESTINVS.

CVm autem pars bonorum ita legatur, BONORVM MEORVM,
QVAE SVNT, CVM MORIAR: & manumissorum precia de me-
dio deducenda sunt.

X. LABEO.

CVm fundus nominatim legatus est, si quid ei post testamentum
factum adiectum sit: id quoque legato cedit, etiam si illa uerba adie-
cta non sint, QVI MEVS ERIT: si modo testator eam partem non sepa-
ratim possedit, sed uniuersitati prioris fundi adiunxit.

XI. POMPONIVS.

STatuli liberum ab hærede ne tunc quidem, cum dubia eius sit ex testa-
mento libertas, legatum sine libertate accipere posse, Labeo ait:
quia seruus eius esset. sed si hæres eandem cōditionem legato inferat:
quæ

quæ libertati à testatore data proposita fuerit: ualet legatum. nam & si cū moreret hāres, seruus liber esse iussus esset: recte sine libertate ei ab hārede legari posse constitit: quod superuacuum sit ei libertatem dare, quā ex testamento hāredis capturus non sit, sed testatoris. **STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HAERES MEVS VOLET, TITIO DATO: DVM VTRVM VELIT DARE, EO DIE, QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT, DICAT.** si non dixerit hāres, Stichum an Pamphilum dare malit: perinde obligatum eum esse puto, ac si Stichum aut Pamphilum dare damnatus esset, utrum legatarius elegerit. si dixerit se Stichum dare uelle: Stichum mortuo liberari eum. si ante diem legati cedentem alter mortuus fuerit: alter, qui supererit, in obligatione manebit. Cum autem semel dixerit hāres, utrum dare uelit: mutare sententiam nō poterit. & ita etiam Iuliano placuit.

XII. PAVLVVS.

Si pecunia legata in bonis legantis non sit, soluendo tamen hāreditas sit: hāres pecuniam legatam dare compellitur: siue de suo, siue ex uenditione rerum hāreditariarum, siue unde uoluerit. Quod ita legatum est, **HAERES, CVM MORIETVR, LVCIO TITIO DATO DECEM:** cum incerta die legatum est, ad hāredes legatarij non pertinet, si uiuo hārede decesserit.

XIII. POMPONIVS.

Qui duos reos eiusdem pecuniæ habebat, Titium atq; Mæuium, ita legauit. **QVOD MIHI TITIVS DEBET, MAEVIO HAERES MEVS DATO: QVOD MAEVIVS, SEIO DATO.** his uerbis onerat hāredem. nam cum actiones suas hāres Mæuius præstiterit aduersus Titium: uidetur Mæuius facto eius liberatus esse, & idcirco Seio hāres tenetur. Si is, qui unum reum habebat, quod is sibi deberet, duobus in solidum separatim legasset: oneratur hāres duobus satisfacere, uni actionem cedendo, alteri pecuniam soluendo.

XIII. PAVLVVS.

Si idem seruus & legatus & liber esse iussus sit: fauor libertatis præualet. sin aut & in posteriore scriptura legatus est, & euidentis ademptio libertatis ostenditur: legatum propter defuncti uoluntatem præualet. Seruo alieno hārede instituto, post mortem domini eius, cui acquisita hāreditas esset, & libertatem fideicommissariā dari posse constat.

XV. CELSVS.

Si quis duobus hāredibus institutis ita legauerit, **STICHVM AVT DECEM HAEREDES DANTO:** non potest alter hāredum quinque, alter partem Stichi dare: sed necesse est utrunq; aut Stichum totum, aut decem soluere.

Nn Idem

XVI. IDEM.

SI Titio aut Seio, utri hæres uellet, legatum relictum est: hæres altera-
ri dando, ab utroq; liberatur. si neutri dederit: uterq; perinde petere
potest, atq; si ipsi soli legatum foret. nam ut stipulando duo rei consti-
tui possunt, ita & testamento potest idem fieri.

XVII. MARCELLVS.

SI quis Titio decem legauerit, & rogauerit, ut ea restituat Mæuius,
Mæuiusq; fuerit mortuus: Titij commodo cedit, non hæredis: nisi
si duntaxat ut ministrum Titium elegit. idem est, & si ponas usumfru-
ctum legatum. Si hæres damnatus esset decem uni ex libertis dare,
& non constiterit, cui daret: hæres omnibus eadem decem præstare co-
gendus est.

XVIII. CELSVS.

HAeredem meum ita tibi obligare possum, ut si quandoq; cum
Hego moriar, tuus seruus Stichus nõ erit, dare eũ tibi damnas sit.

XIX. IDEM.

SI is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, cum Stichum sibi lega-
tum putaret, uindicauerit: amplius mutandæ uindicationis ius nõ
habet. nanq; & si damnatus hæres alterutrum dare, Stichum dederit,
eũ ignoraret sibi permissum, uel Pamphilũ dare: nihil repetere poterit.

XX. IDEM.

ET Proculo placebat, & à patre sic accepi: quod seruo communi le-
gatum sit, si alter dominorum omitteret, alteri non aderescere.
non eĩ coniuñctim, sed partes legatas. nam si ambo uindicarent: eam
quenq; legati partem habiturum, quam in seruo haberent.

XXI. IDEM.

CVM quidam uxori suæ dotem reddidisset, & quadraginta ei lega-
re uoluisset: & quanquam sciret dotem redditam, hoc tamẽ præ-
textu usus esset, quasi dotis reddendæ nomine eam summam legaret:
existimo deberi quadraginta. etenim uerbum reddendi, quanquam si-
gnificationẽ habeat retro dandi, recipit tamen & per se dandi signifi-
cationem.

XXII. IDEM.

LVCius Titius in testamento suo Publio Mæuius militiam suam re-
liquit, siue pecuniam, quæcunq; redigi ex uenditione eius potue-
rit, cum suis commodis. sed cum superuixisset testamento Lucius Ti-
tius, militiam uendidit, & precium exegit, & hoc dedit ei, cui militiam
illam, uel precium eius, testamento dari uoluerat. post mortem Lucij
Titij iterum Publius Mæuius uel militiam, uel precium eius ab hære-
dibus Lucij Titij exigebat. CELSVS. existimo precium militiæ præsta-
ri non oportere: nisi legatarius ostenderit, testatorem & post factam so-
lutionem iterum eum precium militiæ accipere uoluisse. quod si non
eorum

totum precium militiæ, sed partem uiuus testator legatario dedit: reliqui superesse exactionē, nisi hæres ab hoc recessisse testatorem ostenderit. onus enim probandi mutatam esse uoluntatē defuncti ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat.

XXIII. MARCELLVS.

LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. potest legatarius uel fundum uindicare, uel fructum. quod facere non potest is, cui tantum fundus legatus est.

XXIIII. VLPPIANVS.

CVM quidam ita fideicommissum reliquisset, ROGO, RESTITV-
CAS LIBERTIS MEIS, QVIBVS VOLES. Marcellus putauit, hæredem posse etiam indignum præferre. at si ita, HIS, QVOS DIGNOS PV
TAVERIS: petere posse ait eos, qui non offenderint. Idem ait, si nemi-
nem eligat: omnes ad petitionem fideicommissi admitti uideri, quasi
iam præsentē die datū sit, cum sic relinquatur, nec ulli offerat. planē si
cæteri defuncti sunt: superstiti dandum, uel hæredi eius, si prius, quā
peteret, decessit. Scæuola autem notat. si omnes petere potuerunt, cū
nulli offertur: cur non & qui decesserunt, ad hæredem transmiserunt?
utiq; si uno petente, iam eligere nō potest, cui det: uidetur enim Mar-
cello, cum fideicommissum ita relinquitur, EX LIBERTIS, CUI VO-
LVERIS, nisi offerat hæres, cui uelit, & statim offerat, sine aliquo scili-
cet interuallo: statim competere omnibus petitionem. cum omnibus
igitur competat: merito notatus est, cum superstiti soli putarit dandū.
nisi forte ante, quā iustum tempus prætereat, quo potuit eligere, cui
potius offerat: cæteri decesserint.

XXV. MARCELLVS.

SI tamen quibusdam absentibus præsentēs petant, cum præsentē
die relictum sit fideicommissum: causa cognita statuendum est ex-
plorandumq; an & alij sint petitori.

XXVI. IDEM.

IS, cuius in seruo proprietas erat, fructuario hærede instituto, alicui
eum seruum legauit. non potest hæres doli mali exceptione uti, si
legatarius uindicare seruum uelit, non relicto hæredi usufructu.

XXVII. CELSVS.

SI illud aut illud legatum sit, unum legatum est. si sub contrarijs
conditionibus aliud atq; aliud legatum est: unum legatum esse
arbitramur: neq; refert, hæredum & eorum, quibus legatum est, diuer-
sas personas esse. ueluti si ita legatū est, SI NERVA CONSVL FACTVS
ERIT, TITIVS HAERES ATTIO DET FVNDVM. SI NON ERIT NER-
VA CONSVL FACTVS, SEIVS HAERES MAEVIO CENTVM DATO.

Nn ij

Marcel-

*hæc alij
desunt.

XXVIII. MARCELLVS.

Cum patronus ex debita parte institutus, fideicommissum reli-
ctum ab eo prestare non cogatur: si omiserit institutionem: utrum qui
eam partem vindicat, eodem modo retinere, an uero prestare debeat
fideicommissum? & magis est, deberi fideicommissum: quonia quod
illius personae praestatur, hoc nequaquam ad alium pertinere debet.

XXIX. CELSVS

Pater meus referebat, cum esset in consilio Ducennij Veri consu-
lis, itum in sententia suam: ut cum Otacilius Catullus, filia ex asse
haerede instituta, liberto ducenta legasset, petissetque ab eo, ut ea concu-
binam ipsius daret: & libertus uiuo testatore decessisset: & quod ei reli-
ctum erat, apud filiam remansisset: cogeretur filia id fideicommissum
concubinae reddere. Quod alicuius haeredis fidei nominatim quis
committit: potest uideri ita demum dari uoluisse, si ille exstiteret haeres.
Vnde si filio haeredi pars eius, a quo nominatim legatum est, adcreuit:

*als. anti non praestabit legatum, quod iure * cadit.

quo ca-
pit.

XXX. IDEM.

Quadam in testamento ita scripsit. REIPUBLICAE GRAVISCA-
NORVM LEGO IN TVTELAM VIAE, QVAE EST IN COLO-
NIA EORVM, VSQVE AD VIAM AVRELIAM. quaesitum, an hoc le-
gatum ualeat? Iubentius Celsus respondit. propemodum quidem im-
perfecta est haec scriptura IN TVTELAM VIAE: quia summa scripta
non est. potest tamen uideri tanta summa legata, quanta ei rei suffici-
at: si modo non appareat aliam fuisse defuncti uoluntatem, aut ex ma-
gnitudine eius pecuniae, aut ex mediocritate facultatum, quas testa-
trix reliquit. tunc enim officio iudicis secundum aestimationem patris
monij & legati quantitas definiri potest.

XXXI. MODESTINVS.

Si quis quos non poterat manumittere, legauit, ut manumitterentur
Stur: nec legatum, nec libertas ualet.

XXXII. IDEM.

Omnia, quae testamentis sine die uel conditione adscribuntur: ex
die aditam hereditatis praestantur. Fundum ante conditionem
completam ab haerede non traditum, sed a legatario detentum, haeres
vindicare cum fructibus poterit. Cum ita legatur, ILLI HOC AM-
PLIVS FVNDVM ILLVM CVM OMNIBVS REBVS, QVAE IN EO-
DEM FVNDO ERVNT: mancipia quoque continentur.

XXXIII. IDEM.

Cum ita legatur, QUIDQVID IN HORREO MEO ERIT: & is, cui
legatum est, ex rebus non legatis, ignorante eo, ampliandi legati
sui

sui gratia in horreum intulerit: quod illatum est, non uidetur esse legatum. Quod à legatario petatum erat, ut alij restitueret: si legatarius decedat, hæres quoq; eius id, quod legatum est, præstare debebit. Species nominatim legata si non reperiantur, nec dolo hæredis deesse probentur: peti ex eodem testamento non possunt. In fideicommissio, quod familiæ relinquitur, hi ad petitionem eius admitti possunt, qui nominati sunt: aut post eos omnes extinctos, qui eo nomine fuerint eo tempore, quo testator moreretur, & qui ex his primo gradu procreati sint: nisi specialiter defunctus ad ultteriores uoluntatem suam extenderit.

XXXIII. IDEM lib. IX. *responsorum respondit.*

Legatorum petitio aduersus hæredes pro partibus hæreditarijs competit: nec pro his, qui soluendo non sunt, onerari cohæredes oportet. Qui plures hæredes instituit testamento, à quibusdam nominatim reliquit legata. postea codicillos ad omnes hæredes scripsit. quæro, quæ legata debeantur? Modestinus respondit. cum manifeste testator testamēto expresserit, à quibus hæredibus legata præstari uellet: licet codicillos ad omnes scripserit: apparet tamen ea, quæ codicillis dedit, ab his præstanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

XXXV. IDEM.

Titia cum testamento facto decederet, hæredibus institutis Mæuia & Sempronio filijs suis ex æquis partibus, petijt à Mæuia, ut Stichum seruum suum manumitteret in hec uerba: A TE AVTEM MAB VIA FILIA CHARISSIMA PETO, VT STICHVM SERVVM TVVM MANUMITTAS, CVM IN MINISTERIVM TVVM TOT CAPITA SERVORVM TIBI HIS CODICILLIS LEGAVERO, nec legauit. quæro, quid his uerbis relictū uideatur: cum (ut supra compræhensum est, duobus hæredibus institutis defunctam testatricem, & mancipia hæreditaria duarum personarum fuisse) & codicillis nihil relictū sit de præstandis mancipijs, nec possit utile fideicommissum putari, quod datū non sit: cū & legasse se dixerit, nec adiecerit speciē legati, nec ab hærede uti præstarentur mancipia, petierit? Modestinus respōdit. ex uerbis cōsultationi insertis Mæuiā neq; legati neq; fideicommissi petitionem habere, neq; libertatem seruo suo dare compelli. Lucius Titius in testamēto suo ita cauit.

Ὁ κτασάμενος Σφαλονίην τῇ γλυκυτάτῃ μὲ θυγατρὶ χαίρειν. βούλομαι ἀντὶ τῆς πατρὸς αὐτῆς λαβεῖν χωρίον γάζων σάων τῶν ἐν θήκαις αὐτῆς πάσαις. Ὁ κτασάμενος Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μὲ υἱῷ. διαίρετον βούλομαι αὐτὸν πρὸς αὐτὸν λαβεῖν σύγκλητον ἀμνοφόρον κομιάντιον, σὺν αἰεῖ ἔχει, ἐν θήκαις πάσαις.

quæro, an huiusmodi scriptura integrum prædium singulis datū esse uideatur: an uero partem hæreditariam duntaxat contineat, cum inuti

Nn iij liter

liter à seipso quenquā eorum, quā habebat partem, accipere uoluerit? Modestinus respondit. nō sic interpretandam scripturam, de qua quæritur, ut fideicommissum inutile fiat. Item quæro, si integrum prædictū relictum esse uideatur: an precium portionis fratri & cohæredi soluendum sit: ut hoc ipso, quod à semetipso accipere præcepit, precio illato integrum eum habere uoluerit? Idem respondit, ad solutionem precij fideicommissarium minime cōpellendum. Lucia Titia intestata moriens, à filijs suis per fideicommissum alieno seruo domū reliquit. post mortem filij idemq; hæredes cum diuiderent hæreditatem matris, diuiserunt etiam domum. in qua diuisione dominus serui fideicommissarij quasi testis adfuit. quæro, an fideicommissi persecutionem adquisitionem sibi per seruum, eo quod interfuit diuisioni, amisisse uideat? Modestinus respondit. fideicommissum ipso iure amissum non esse, qd' ne repudiatū quidē uideri potest. sed nec dominū per doli exceptionē submoueri: nisi euidenter apparuerit, omittendi fideicommissi causā hoc fecisse. Caius Seius cum domum haberet, & in prætorij uxoris suæ se contulisset, quasdam res de domo sua in idem prætorium transfudit: ibiq; post multos dies decedens, testamento uxorem suam hæredem & alios complures reliquit. quo testamento significauit uerba, quæ infrascripta sunt. IN PRIMIS SCIANTE HAEREDES MEI, NVLLAM PECUNIAM ESSE PENES UXOREM MEAM, SED NEC ALIVD QUID QVAM. IDEO QVE EAM HOC NOMINE INQUIETARI NOLO. quæro, an ea, quæ uiuo eo in prætorij uxoris eius translata sunt, communi hæreditati uindicari possint: & an secundum uerba testamenti præscribi cohæredibus possit à parte uxoris defuncti? Modestinus respondit. si ea, quæ de domo sua in prætorium uxoris defunctus transfudit, præcipua ad eam pertinere uoluit: nihil proponi, cur uolūtati ipsius testatoris standum non sit, necesse igitur habet mulier, talem fuisse testatoris uoluntatem ostendere. quod nisi fecerit: in hæreditatem mariti eius & hæc remanere oportet. Si ea conditione liberto fideicommissum relictū est, ne à filijs eius recederet: & per tutores factum est, quo minus conditionem impleteret: iniquum est eum, cum sit inculpatus, emolumento fideicommissi carere. Qui inuita filia de dote egerat, decedat eadē illa exhæredata, filio hærede instituto: & ab eo fideicommissum filiae dotis nomine reliquit. quæro, quantū à fratre mulier consequi debeat? Modestinus respondit (quod in primis est) non esse consumptam de dote actionem mulieri: cum patri suo non consenserit, utiq; nō ignorans. Sic autē res explicatur: ut siquidem maior quātitas in priorē dote fuerit: illius petitione sit tantummodo mulier contenta. quod si in summa dotis nomine legata amplius sit, quā in dote principali: com-
pensatio

pensatio fiat usq; ad eādem summam, quæ concurrat: & id tantummodo, quod excedet in sequenti summa, ex testamento consequatur. nō est enim uerisimile, patrem duplici præstatione dotis filium eūdemq; heredem onerare uoluisse: præsertim cū putauerit se efficaciter (licet non cōsentiente filia) instituisse aduersus generum de dote actionem.

Lucius Titius, relictis duobus filijs suis hæredibus diuersi sexus institutis, addidit caput generale, ut legata & libertates ab his hæredibus suis præstarentur. quadam tamen parte testamenti à filio petijt, ut omne onus legatorum in se susciperet in hunc modum. QVAECVNQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARI PRAECEPI: AB ATTICIANO FILIO MEO ET HAEREDE DARI PRAESTARI QVE IVBEO. deinde subiecit in præceptione relinquēda filia suæ hæc uerba. PAVLINAE DVLCISSIMAE FILIAE MEAE SI QVAE ME VIVO COMPARAVI, DEDI, SIBI HABERE IVBEO: CVIVS REI QVAESTIONEM FIERI VETO: ET PECTO A TE FILIA CHARISSIMA, NE VELIS IRASCI, QVOD AMPLIOR EM SVBSTANTIAM FRATRI TVO RELIQUERIM, QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTENTVRVM, ET LEGATA, QVAE SVPRÀ FECI, PRAESTATVRVM. quæro, an his extremis uerbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est, effectum uideatur, ut hæreditarijs actionibus omnibus filium suum oneraret: an uero iam solum propter onus legatorum allocutus esse uideatur, petitiones autem hæreditariæ in utruq; heredem creditoribus dari debeant? Modestinus respondit: ut actiones creditorum filius solus excipiat, iussisse testatorem nō proponi. Titia, cum nuberet Caio Seio, dedit in dotem prædia, & quasdam alias res postea decedens codicillis ita cauit. γάμου σέϊον τὸν ἀνδρα μοι παρακατάτιθεμαί σοι, ὡ θύγατερ, ὡ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίου χρησιν καὶ ἐπικρασίαν, κατόχην κώμης Νικηλίνων, ἣν ἔφθασα δεδωκῆαι εἰς προῖκα σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προίκι: καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτῶν τὸν πῶλόν τῆς προίκος. ἔσαι γὰρ μετὰ τελευταίῃ αὐτῆς (καὶ τῶν τέκνων σου). præterea alia multa eidem marito legauit, ut quāmdiu uiueret, haberet. quæro, an *propter hæc, quæ codicillis ei extra dotem relictæ sunt, possit post mortem Cai Seij ex causa fideicommissi petitio filia & hæredi Titia competere * & earum rerum nomine, quas in dotem Caius Seius accepit? Modestinus respondit. licet non ea uerba proponantur, ex quibus filia testatricis fideicommissum à Caio Seio, postquā præstitit, quæ testamento legata sunt, petere possit: tamen nihil prohibet propter uoluntatē testatricis post mortē Caij Seij fideicommissum peti.

XXXVI. IDEM lib. XVII. responsorū respondit.

Legatis uxori ijs, quæ usus eius causa parata sunt: eos seruos ad eā nō pertinere, qui non pprii ipsius, sed cōis usus causa parata sint.

Idem

* alias.
præter.
* quidā
legit. ut
earum.

XXXVII. IDEM.
Legatum est donatio testamento relicta.

XXXVIII. PAPINIANVS.

Qui testamento inutiliter manumissus est, legari eodē testamento potest: quia toties efficacior est libertas legato, quoties utiliter data est.

XXXIX. IDEM.

Quod seruus legatus ante aditam hæreditatem adquisiuit, hæreditati acquirit.

XL. IDEM.

Si aræ legata post testamentum factum ædificium impositum est: utrunq; debetur, & solum, & superficies.

XLI. IDEM.

Si duobus seruis meis eadem res legata est, & alterius serui nomine ad me eam pertinere nolo: totum ad me pertinebit: quia partem alterius serui per alterum seruum adquireo perinde, ac si meo & alterius seruo esset legatum.

XLII. MODESTINVS.

MÆVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. EVNDEM FVNDVM TITIO LEGO. si Seius decesserit, pars eius utriq; adcrescit: quia cum separatim, & partes fundi, & totus legatus sit: necesse est, ut ea pars, quæ cessat de portione legati, cuiq; eorum, quibus fundus separatim legatus est, adcreseat. A me hærede uxori meæ ira legatum est, QUIDQVID PROPTER TITIAM AD SEIVM DOTIS NOMINE PERVENIT: TANTAM PECVNIAM SEIVS HAERES MEVS DET TITIAE. quæro, an deductiones impensarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur? respondi. non dubito, quin uxori tuæ (quod ita legatum sit, A TE HAERES PETO, QUIDQVID AD TE PERVENIT, VT TANTVM EI DES) tota dos sine ratione deductionis impensarum mulieri debeat. non aut idem ius seruari debet ex testamento extranei, quod seruatur in testamento uiri, qui dotem uxori legauit. hic enim taxationis loco habendum est, QUIDQVID AD TE PERVENIT: illic autem, ubi uir uxori legat, uidetur legare, quod in iudicio dotis consecutura fuit.

XLIII. IDEM.

Cum ei, qui partem capiebat, legatum esset, ut alij restitueret: placuit solidum capere posse.

XLIIII. POMPONIVS.

Si ita relictum fuerit, QVANTVM HAERES MEVS HABEBIT, TANTVM TITHASO DARI VOLO: pro eo est, quasi ita sit scriptum, quantum omnes hæredes habebunt. Quod si ita fuerit, QVANTVM VNVS hæres

HAERES HABEBIT, TANTVM TITHASO HAEREDES MEOS DARE. VOLO: minor pars accipienda erit, quæ uenit in legato. Pegafus solutus fuerat distinguere: si in diem fideicommissum relictum sit, ueluti post annos decem: interesse, cuius causa tempus dilatum sit: utrum ne hæredis, quo casu fructum hæres retinere deberet: an legatarij, ueluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit, fideicommissum relictum sit. tunc enim & fructus præstandos & antecedentis temporis: & hæc ita intelligenda sunt, si non nominatim adiectum est, ut cum incremento hæres fideicommissum præstet. Si ita scriptum sit, DECEM AVT QVINDECIM HAERES DATO: pro eo est, ac si decem sola legata sint. at si ita sit, POST ANNUM, AVT POST BIENNIVM, QVA'M EGO DE CESSERO, HAERES DATO: post biennium uidetur legatum: quia hæredis est potestas eligendo.

XLV. IDEM.

Si pluribus hæredibus institutis ita scriptum sit, HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE: non quilibet hæres, sed omnes uidebuntur damnari, ut unâ quinq; dent. Si ita legatum fuerit, LVCIVS TITIVS HAERES MEVS QVINQVE AVREOS TITHASO DARE DAMNAS ESTO: deinde alio loco ita, PVBLIVS MAEVIVS HAERES MEVS TITHASO QVINQVE AVREOS DARE DAMNAS ESTO: nisi Titius ostenderit, adimédi causa id à Publio Mævio legatum esse relictum: quin os aureos ab utroq; accipiet.

XLVI. IDEM.

Si ita scriptum sit, FILIABVS MEIS CENTVM AVREOS DO: an & masculini generis & foeminini liberis legatum uideatur: nam si ita scriptum esset, FILIIS MEIS HOSCE TVTORES DO: responsum esset, etiam filiabus tutores datos esse. qd' non est ex contrario accipiendū, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur. exemplo enim pessimum est, foeminino uocabulo etiam masculos contineri. Si sub conditione, uel ex die certa nobis legatum sit: ante conditionem, uel diem certum repudiare non possumus. nam nec pertinet ad nos, ante quam dies ueniat, uel conditio existat. Si pater filia suæ testamento aureos tot hæredē dare iusserit, ubi ea nupsisset: si filia nupta sit, cum testamentum sit, sed absente patre & ignorante: nihilominus legatum debetur. si enī hoc pater non ignorabat: uidetur de alijs nuptijs sensisse.

XLVII. SCAEVOLA.

Si scripsisset, qui legabat, QUIDQVID MIHI LVCIVM TITIVM DARE FACERE OPORTET, SEMPRONIO LEGO, nec adiecisset PRÆSENS IN DIEM'VE: non dubitarē (quantum ad uerborum significationem attinet) quin ea pecunia comprehensa non esset, cuius dies moriente

riente eo, qui testamentum fecisset, nondum uenisset. adijciendo autem hæc uerba PRAESENS IN DIEM VE: aperte uidetur mihi ostendisse, eam quoque se pecuniam legare uoluisse.

XLVIII. IDEM.

SEmpronius Proculus nepoti suo salutem. Binæ tabulæ testamenti eodē tempore exemplarij causâ scriptæ (ut uulgo fieri solet) eiusdem patris familias proferuntur. in alteris centum, in alteris quinquaginta aurei Titio legati sunt. quæro, utrum centum & quinquaginta aureos, an centum duntaxat habiturus sit? Proculus respondit. in hoc casu hæredi parcendum est. ideoque utrunque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei.

XLIX. IDEM.

Licinnius Lucusta Proculo suo salutem. cum faciat conditionem in releganda dote, utrum mallet uxor mancipia, quæ in dotem dederat, quæ pecuniam numeratam recipere: & si ea mancipia uxor malit, nunquid ea etiam mancipia, quæ postea ex his mancipijs nata sunt, uxori debeantur, quæro? Proculus Lucustæ suo salutem. Si uxor mallet mancipia, quam dotem accipere: ipsa mancipia, quæ æstimata in dotem dedit, non etiam partus mancipiorum ei debebuntur. Bonorum possessione dementis curatori data: legata à curatore, qui furiosum defendit, peti poterunt. sed qui petent, cauere debebunt, si hæreditas euicta fuerit, quod legatorum nomine datum sit, redditum iri.

L. PAVLVS.

* al's de-
est utriq;
Mortuo bonæ, qui legatus est, neque corium, neque caro debetur. Si Titio tessera frumentaria* (uel militia) legata sit, & is decesserit: quidam putant exstingui legatum. sed hoc non est uerum. nam cui tessera* (uel militia) legatur: æstimatio uidetur legata. Labeo refert. agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse, Trebatium respondisse. quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat. Sed Proculus, si quis hæredem suum eum fundum, cuius commercium is hæres non habeat, dare iusserit ei, qui eius commercium habeat: putat hæredē obligatum esse (quod uerius est) uel in ipsam rem, si hæc in bonis testatoris fuerit: uel si non est, in eius æstimationē. Si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus dari: pro portione sua eos præstare, quibus pars hæreditatis adcrederet, æque atque cetera legata placet.

LI. MARTIANVS.

VT hæredibus substitui potest, ita etiam legatarijs. uideamus, an idem fieri possit, & cum mortis causâ donabitur: ut id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit. quod magis est: quia in posterioris

rioris quoque personam donatio confertur.

LII. PAVLVS.

SI Titius mihi Stichum aut decem debeat, & legauero tibi Stichum, quem mihi debet: placet extinguere legatum decem solutis. & ex diverso, si alij decem, alij Stichus legatus fuerit: ex euentu solutionis legatum ualet. Cum ita legatum est, QUANTAM PECUNIAM HAERES MEVS A TITIO EXEGERIT, TANTAM MAEVIO DATO: si sub conditione legatum est: ante, quam exacta pecunia sit, legatarius agere non potest. quod si statim dies legati cedit: (ut Publicius recte putat) legatarius agere potest, ut actiones praestentur.

LIII. VLPIANVS.

Si ita quis testamento suo cauisset, ILLI, QUANTVM PLVRIMVM SPER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO: utique tunc, cum quandoque capere poterit, uideatur ei relictum. sed & si dixerit, QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO DARE EI HAERES MEVS: idem erit dicendum. Is, cui in tempus liberorum tertia pars relicta est: utique non poterit adoptando tertiam partem consequi.

LIIII. TERENCEIUS CLEMENS.

Non oportet prius de conditione cuiusquam quaeri, quam haereditas legatumue ad eum pertineat.

LV. IDEM.

Cum ab uno haerede mulieri pro dote compensandi animo legatum est, eaque dotem suam ferre, quam legatum maluit: utrum in omnes haeredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio dotis ei dari debeat, quaeritur: & Iulianus in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat. nam cum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat: aequum esse eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, usque ad quantitatem legati onus huius aeris alieni sustinere: reliqua parte dotis ab haeredibus ei praestanda. eadem erunt dicenda, si haeres instituta pro dote omiserit haereditatem, ut in substitutum actio detur. & hoc uerum est. sed de legatis & legis Falcidia ratione belle dubitatur: utrum is, in quem solum dotis actio datur, legata integra ex persona sua debeat perinde, ac si omnes haeredes dotem totam praestarent: an dotem totam in aere alieno computare, quia in eum solum actio eius detur. quod sane magis rationem habere uidetur.

LVI. IDEM.

Si cui fundus centum dignus legatus fuerit, si centum haeredi uel cui libet alij dederit: uberrimum uidetur esse legatum. nam aliquando interest legatarii, fundum potius habere, quam centum. saepe enim con fines fundos etiam supra iustam aestimationem interest nostra adquirere.

Oo ij Caius

LVII. CAIVS.

Si mihi & Titio eadem res legata fuerit, & is die cedente legati de-
scesserit, me hærede relicto: & uel ex mea propria causa, uel ex hæ-
reditaria legatum repudiauero: magis placere uideo partem defecisse.

Si eo hærede instituto, qui uel nihil, uel non totum capere potest, ser-
uo hæreditario legatum fuerit: tractantibus nobis de capacitate, uiden-
dum est, utrum hæredis, an defuncti persona, an neutrius spectari debe-
at. & post multas uarietates placet, ut (quia nullus est dominus, in cuius
persona de capacitate quæri possit) sine ullo impedimento acquira-
tur legatum hæreditati: atque ob id omni modo ad eum pertineat, qui-
cumq; postea hæres exstiterit, secundum quod accipere potest. reliqua au-
tem pars ad eos, qui iure uocantur, uenit.

LVIII. IDEM.

Quod principi relictum est, qui ante, quam dies legati cedat, ab homini-
bus creptus est, ex constitutione diui Antonini successoris eius de-
betur.

LIX. PAPINIANVS.

Si Augustæ legaueris, & ea inter homines esse desierit: deficit, quod
Sei relictum est: sicuti diuus Hadrianus in Plotinæ, & proxime impe-
rator Antoninus in Faustinae Augustæ persona constituit, cum ea ante
inter homines esse desisset, quam testator decederet.

LX. CAIVS.

Si cui res legata fuerit, & omnino aliqua ex parte uoluerit suâ esse:
Stotam acquirit.

LXI. TERENCEIVS CLEMENS lib. XV. ad L. Iuliam & Papianam.

Si mihi pure, seruo meo uel pure uel sub conditione eadem res lega-
ta sit: egoque legatum, quod mihi datum est, repudiam: deinde condi-
tione existente, id quod seruo meo legatum est, uelim ad me pertine-
re: partem legati deficere responsum est: nisi si quis dubitet, an existen-
te conditione, si seruus uiuat, omnimodo legatum meum fiat, quod se-
mel ad me pertinere uoluerit. quod æquius esse uidetur. idem est, & si
duobus seruis meis eadem res legetur.

LXII. VLPIANVS.

Iulianus ait. si à filio hærede legatum sit Seio, fideique eius commis-
sum sub conditione, ut Titio daret, & Titius pendente conditio-
ne decesserit: fideicommissum deficiens apud Seium remanet, non ad
filium hæredem pertinet: quia in fideicommissis potiore causam
habere eum, cuius fides electa sit, senatus uoluit.

LXIII. IDEM.

Si Titio & Mæuio hæredibus institutis, qui quadringenta relinquebat,
Sà Titio ducenta legauerit, & quisquis hæres esset, centum: neque Mæ-
uius

ius hæreditatem adierit, trecenta Titius debet. Iulianus quidem ait, si alter ex legitimis hæredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta: cohæredem eius cogendum non esse fideicommissa præstare. portionem enim ad cohæredem sine onere pertinere. sed post rescriptum Seueri, quo fideicommissa ab instituto relicta à substitutis debentur: & hic quasi substitutus cum suo onere consequetur ad crescentem portionem.

LXIII. LICINIUS RVFINVS lib. V. regularū.

SI alienus seruus hæres institutus fuerit: à domino eius fideicommissum relinqui potest. sed ita hoc fideicommissum dominus præstare debet, si per seruum factus sit hæres. quod si ante, quam iussu eius adiretur hæreditas, seruus manumissus fuerit, & suo arbitrio adierit hæreditatem: dominus id debiturus non est, quia hæres factus non est. sed nec seruus: quia rogatus dominus est. Itaque utilis actio hoc casu competit: ut is, ad quem emolumentum hæreditatis peruenerit, & fideicommissum præstare compellatur.

LXV. PAVLVS.

SI hæres rem legatam ignorans, in funus consumpsit: ad exhibendum actione non tenebitur: quia nec possidet, nec dolo malo fecit, quo minus possideret. sed per in factum actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab hærede præstetur.

LXVI. PAPINIANVS.

CVm proponeretur in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub cōiectura fuerat relicta, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in suis tabulis, cū eosdem substitueret, expressisset: diuus Marcus & Commodus imperatores rescripserunt, uoluntatem manifestam uideri mutuo factæ substitutionis. etenim in causa fideicommissi (utcunque precaria uoluntas quæreretur) coniectura potuit admitti.

LXVII. IDEM.

PECULIUM legatum augeri & minui potest, si res peculij postea esse incipiant aut desinant. Idem in familia erit: siue uniuersam familiam suam, siue certam (ueluti urbanā, aut rusticam) legauerit, ac postea seruorum officia uel ministeria mutauerit. eadē sunt in lecticarijs aut pedisequis legatis. Quadrigæ legatū, equo postea mortuo, perire quidā ita credūt, si equus ille decessit, qui demonstrabat quadrigā. sed si medio tēpore diminuta suppleant: ad legatariū pertinebit. Titio Stichus legatus, post mortē Titij libertatē accepit. & legatū adita hæreditate, & libertas post mortē Titij cōperit. Idemque est, & si moriente Titio liber esse iussus est. si tamen Titio ex parte hærede instituto, seruus legatus, & post mortem eius liber esse iussus sit: siue adierit hæreditatem Ti-

tius, siue non adierit: post cuius mortem libertas ei data est, defuncto eo libertas competit.

LXVIII. IDEM.

MAcius fundum mihi ac Titio sub conditione legauit: hæres autem eius eundem sub eadem conditione mihi legauit. uerendū esse Iulianus ait, ne existente conditione pars eadem ex utroq; testamento mihi debeat. uoluntatis tamen quæstio erit. nam incredibile uidetur, id egisse hæredem, ut eadem portio bis eidem debeat. sed uerisimile est, de altera parte eum cogitasse. Sanè constitutio principis, quæ placuit eidem sæpe legatum corpus non onerare hæredem: ad unum testamentum pertinet. debitor autem non semper, quod debet, iure legat: sed ita, si plus sit in specie legati. si enim idem sub eadem conditione reliquit: quod emolumentum legati futurum est? Duorum testamentis pars fundi, quæ Mæuij est, Titio legata est. non ineleganter probatū est, ab uno hærede soluta parte fundi, quæ Mæuij fuit, ex alio testamento liberationem obtingere: nec postea parte alienata reuocari actionem semel extinctam. Sed si pars fundi simpliciter, nō quæ Mæuij fuit, legetur: solutio prior perimit alteram actionem: atq; etiam hæc eandem partem aliquo modo suam factam, poterit alter hæres soluere. namq; plures in uno fundo dominium iuris intellectu, non diuisione corporis obtinent. Non idem respondetur, cum duobus testamentis generaliter homo legatur. nam qui soluente altero legatarij factus est: quamuis postea sit alienatus, ab altero hærede idem solui non poterit. Eademq; ratio stipulationis est. hominis enim legatum orationis compendio singulos homines continet. & quemadmodum ab initio nō consistit in his, quæ legatarij fuerunt: ita frustra soluitur, cuius dominium postea legatarius adeptus est, tam & si dominus esse desierit. In fundo legato si hæres sepelierit, æstimatio referenda erit ad totum præciū fundi, quo potuit ante sepulturam æstimari. quare & si fuerit solutus: actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare, rationis est. Eum, qui ab uno ex hæredibus, qui solus oneratus fuerat, litis æstimationē legatæ rei abstulisset: postea codicillis apertis, ab omnibus hæredibus eius rei relictæ dixi dominium nō quærere. eum enim, qui pluribus speciebus iuris uteretur: non sæpius eandem rem eidem legatæ, sed loqui sæpius. Fundo legato, si ususfructus alienus sit: nihilominus petendus est ab hærede. ususfructus enim & si in iure, non in parte consistit: emolumentum tamen rei continet. enim uero fundo relicto, & ob reliquas præstationes, quæ legatum sequuntur, agetur. uerbi gratia, si fundus mihi pignori datus, uel aliena possessio sit. non idem placuit de cæteris seruitutibus, si autē res mea mihi legetur.

*als legatum propter.

* præter istas causas

causas: legatū nō ualebit. A' municipibus hæredibus scriptis, detracto usufructu, legari pprietas potest: quia nō utendo possunt usufructū amittere. LXIX. IDEM.

Si unum ex familia propter fideicommissum à se, cum moreretur, relictum, hæres eligere debet: ei, quem elegit, frustra testamento suo legat, quod postea, quā electus est, ex alio testamento petere potest. utrum ergo non constitit, quod datur, quasi creditori relictum: an quādiu potest mutari uoluntas, non recte creditori comparabitur? siue tamen duret electio, fuisse uidetur creditor: siue mutetur, ex neutro testamento petitio competit. Si Falcidia quærat: perinde omnia seruabuntur, ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum fuisset relictum. non enim facultas necessaria electionis propriæ liberalitatis beneficium est. quid enim est, qd' de suo uidef reliquisse, qui, quod reliquit, omnimō reddere debuit? Itaq; si cū forte tres ex familia essent eius, qui fideicommissum reliquit, eodem uel dispari gradu: satis erit uni reliquisse. nam postquā paritū est uoluntati, cæteri conditione deficiunt. Sed si uno ex familia hærede instituto, ille fundus extraneo relictus est: perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia hæredi hæres exstitisset. uerum is, qui hæres scriptus est, ratione doli exceptionis, cæteris fideicommissum petentibus facere partem intelligitur. nam quæ ratio cæteros admittit, eadem tacitam inducit pensationem. Si duos de familia non æquis portionibus hæredes scripserit, & partem (forte quartam) extero eiusdem fundi legauerit: pro his quidem portionibus, quas iure hæreditario retinent, fideicommissum non magis petetur, quā si alteri fundum prælegasset: pro alia uero parte, quæ in exterum collata est, uirilem, qui sunt de familia, petant: admissa propter hæredum uirilē portionem pensatione. Sed & si fundum hæres uni ex familia reliquerit, eiusq; fideicommissum, ut eum extero restituat: quæsitū est, an hoc fideicommissi scilicet peti possit? dixi ita demum peti posse, si præterea tantūdem ei relictum esset, quod fundi precist' efficeret. & siquidē ille prior testator ita fideicommissum reliquisset, ROGO FVNDVM, CUI VOLES, AVT QVIBVS VOLES EX FAMILIA, RELINQVAS: rē in expedito fore. quod si talia uerba fuissent PETO, NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT: hæredis hæredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intelligi: petituris deinceps cæteris ex primo testamento fideicommissum, post mortem uide licet eius, qui primo electus est. & ideo si electo uno, fideicommissum in exterum non conferatur: non aliàs ei, qui electus est, fideicommissum præstandum erit, quā interpositis cautionibus: fundum, cum morietur

tur, si non in familia cum effectu relinqueretur, restitui. **ROGO FVM DVM, CVM MORIERIS, RESTITVAS EX LIBERTIS, CUI VOLES.** quod ad uerba attinet, ipsius erit electio: nec hoc petere quisquam poterit, quamdiu præferri alius potest. defuncto eo, prius quam eligat: petent omnes. itaq; eueniet, ut quod uni datum est, uiuis pluribus, unus petere non possit: sed omnes petant, quod non omnibus datum est. & ita deum petere possit unus: si solus, moriente eo, superfuerit. Si rem tuam, quam existimabam meam, te hærede instituto, Titio legem: non est Neratij Prisci sententiæ, nec constitutioni locus: qua cauetur, non cogendum præstare legatum hæredem. Nam succursum est hæredibus, ne cogantur redimere, quod testator suum existimans reliquit. Sunt enim magis in legandis suis rebus, quam in aliænis comparandis, & onerandis hæredibus facili testatores uoluntate. quod in hac specie nõ euenit, cum dominiũ rei sit apud hæredem. Si omiſſa fideicommissi uerba sint, & cætera, quæ leguntur cum his, quæ scribi debuerunt, congruant: recte datum, & minus scriptum, exemplo institutionis legatorumq; intelligetur. quam sententiam optimus quoq; imperator noster Seuerus secutus est. Item Marcus imperator rescripsit. uerba, quibus testator ita cauerat: non dubitare se, quodcunq; uxor eius cepisset, liberis suis reddituram: pro fideicommissio accipienda. quod rescriptum summam habet utilitatem: ne scilicet honor bene transacti matrimonij, & fides etiam communium liberorum decipiat patrem, qui melius de matre præsumperat. Et ideo princeps prouidentissimus, & iuris religiosissimus, cum fideicommissi uerba cessare animaduertet: eum sermonem pro fideicommissio rescripsit accipiendum.

LXX. PAVLVVS.

SEquens quæstio est, an etiam quæ uiuus per donationem in uxorem contulit, in fideicommissi petitionem ueniant: respondi. ea extra bonorum causam defuncti computari debere, & propterea fidei commissio non contineri: quia ea habitura esset etiam alio hærede existente. planè nominatim maritus uxoris fidei committere potest, ut & ea restituat.

LXXI. PAPINIANVS.

PETO LVCI TITI, VT CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. fidei commissum ualere placuit, idq; rescriptum est. quid ergo, si cum hæredem ex parte instituisset, ita locutus est, PETO PRO PARTE TVA CONTENTVS SIS LVCI TITI CENTVM AVREIS? petere poterunt co hæredes partem hæreditatis, eo retinente siue præcipiente id, quo contentum esse uoluit defunctus. sine dubio facilius est hoc probare, quam probari potuit illud, cum fideicommissum ibi petatur ab his, quibus testator

testator locutus non est. Idem dicemus, si cum ex affe scripsisset hæredem eius gratia, qui legitimus hæres futurus esset, ita loquatur: PETO PRO HAEREDITATE, QVAM TIBI RELIQVI, QVAE AD FRATREM MEVM IVRE LEGITIMO REDIRET, CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. Prædium, quod nomini familiæ relinquitur, si non uoluntaria facta sit alienatio, sed bona hæredis ueneant: tamdiu retine re emptor potest, quàm diu debitor haberet bonis non uenditis: post mortem eius non habiturus, quod exter etiam hæres præstare cogere- tur. Mater filio impubere hærede instituto, tutore eidem scripsit, eiusq; f. dei commissit, ut si filius suus intra decimum quartum annum decessisset, restitueret hæreditatem Sempronio. non ideo minus fidei commissum recte datum intelligi debet, quia tutorem dare mater nō potuit. nam & si pater non iure facto testamento tutoris fidei commiserit: æque præstabitur, quemadmodū si iure fuisset factum testamen- tum. sufficit enim, ut ab impubere fideicommissum datum ab eo da- ri uideatur, quem is, qui dabat, tutorem dederat, uel etiam tutorem fo- re arbitrabatur. Idem in curatore impuberis uel minoris annis debet probari. nec interest, tutor recte datus uiuo patre moriatur, uel aliquo priuilegio excusetur, uel tutor esse non possit, ppter eius ætatē, cui tu- tor fuerat datus. quibus certe casibus fideicommissum non intercidit, quod à pupillo datum uideatur. hac deniq; ratione placuit à tutore, qui nihil accepit, fideicommissum relinqui pupillo non posse: quoniam quod ab eo relinquitur extero, non ipsius proprio, sed pupilli iure de- beatur. Fratre hærede instituto petijt, ne domus alienaretur, sed ut in familia relinqueretur. si non paruerit hæres uoluntati, sed domum alienauerit, uel extero hærede instituto decesserit: omnes fideicommis- sum petent, qui in familia fuerint. quid ergo, si non sunt eiusdem gra- dus: ita res temperari debet, ut proximus quisq; primo loco uideatur inuitatus. nec tamen ideo sequentiū caussa, ppter superiores in poste- rā ladi debet: sed ita pximus quisq; admittendus est, si paratus sit caue- re, se familiæ domum restitutum. quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata: nulla quidem eo nomine na- scetur condictio. sed si domus ad exterum quandoq; peruenerit, fidei- commissi petitio familiæ competit. cautionē autem ratione doli ma- li exceptionis puto iuste desiderari: quamuis nemo alius, ulterior ex fa- milia supersit. Si quidam sint postea emancipati: tractari potest, an hi quoq; fideicommissum recte perant. & puto recte petituos: quoniam familiæ appellatione hæ quoq; personæ demonstratæ intelliguntur.

LXXII. IDEM.

Imperator Antoninus rescripsit. legatarium, si nihil ex legato acce-
 Pp pit, ei

pit, ei, cui debet fideicommissum, actionibus suis posse cedere, nec id cogendum soluere. quid ergo, si non totum, sed partem legati relictū restituere rogatus, abstineat eo: utrum actionibus suis in totum cogatur cedere, an uero non nisi ad eam quantitatem, quæ fideicommissio continetur? quod ratio suadet. sed & si legatum percepit: non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit soluere, quàm perceperit. Si centum legatis duplum restituere rogatus sit: ad summam legati uidebitur constituisse. si autem post tempus fideicommissum relictum sit: usurarum duntaxat additamentum admittetur. nec mutanda sententia erit, quod sorte legato percepto, magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut poenam stipulationis imminente eua sit. hoc ita, si quantitas cum quantitate conferatur. enim uero si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quanquam maiore precio aestimaretur, restituere: non est audiendus legatarius, legato percepto si uelit computare. non enim æquitas hoc probare patitur, ut quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat. Cum quidā filio suo ex parte hæredi instituto patruū eius cohæredē ei dedisset, & ab eo petisset, ut filium suū pro uirili portione filiis suis cohæredē faceret: siquidem minus esset in uirili portione, quàm fratris hæreditas habuit: nihil amplius peti posse. quod si plus: etiam fructuum, quos patruus percepit, uel cum percipere potuerit, dolo non percepit, habendam esse rationem, responsū est: non secus, quàm si centum legatis rogetur post tempus maiorem quantitatem restituere. cum autem rogatus, quid quid ex hæreditate supererit, post mortem suam restituere, de precio rerum uenditarū aliàs cōparauit: deminuisse, quæ uendidit, non uidet.

LXXIII. IDEM.

Sed quod inde comparatum est, uice permutati dominij restituēt.

LXXIII. IDEM.

Idem seruandum erit, & si proprios creditores ex ea pecunia dimiserit. non enim absimitur, quod in corpore patrimonij retinetur.

LXXV. IDEM.

Si quod ex Pamphila nasceretur, legatum mihi fuerit, & ego Pamphilam emam, eaq; apud me sit enixa: summa ratione responsum est, non ex causa lucratiua partum intelligi meum factum. ideoq; petendum ex testamento, tanquam istum emissem: ut scilicet precij contributione facta, consequar tantum, quanti puerū deducta matris estimatione constituisse mihi, iudex in causa legati datus aestimauerit.

LXXVI. IDEM.

TITIO CENTVM AVREOS HAERES PRAESENTI DATO. deinde protulit diem legatorum, non est uerum, quod Alfenus retulit, cen-

centum præsentì deberi: quia diem proprium habuerunt.

LXXVII. IDEM.

Miles ad sororem epistolam, quam post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit scire te uolo, donare me tibi aureos octingentos. fideicommissum deberi sorori constitit. nec aliud probandum in cuiuslibet suprema uoluntate. placet enim consistere fidei commissum, ac si defunctus cum eo loquatur, quem precario remunerat. Pro parte hæres institutus, cui præceptiones erant relictæ, post diem legatorum cedentem, ante aditam hæreditatem, uita decessit. partem hæreditatis ad cohæredes substitutos pertinere placuit: præceptionum autem portiones, quæ pro parte cohæredum constiterunt, ad hæredes eius transmitti.

LXXVIII. IDEM.

Cum filius diuuis tribunalibus actione inofficiosi testamenti matris protulisset, atq; item uariæ sententiæ iudiciū exstissent: hæredē, qui filiū uicerat, pro partibus, quas alijs cohæredib; abstulit filius, non habiturū præceptiones sibi datas nō magis, q̃ cæteros legatarios actiones, constitit: sed libertatē ex testamento cōpetere placuit, cū pro parte filius de testamēto matris litigasset. quod nō erit trahendum ad seruitutes, quæ pro parte minui non possunt. planē petetur integre seruitus ab eo, qui filiū uicit: partis aut æstimatio præstabit. at si paratus erit filius, precio accepto, seruitutē præbere: doli exceptione legatarius submouebit, si non offerat partis æstimationē, exēplo scilicet legis Falcidiae. LVCIO SEMPRONIO LEGO OMNEM HAEREDITATEM PVBLII MAEVII. Sempronius ea demum onera suscipiet, quæ Mæuiianæ hæreditatis fuerunt, & in diem mortis eius, qui hæres Mæuij exstittit, perseverauerunt: sicut uice mutua præstabuntur actiones, quæ ei præstari potuerunt.

Dominus hærede fructuario scripto, fundum sub conditione legauit. uoluntatis ratio non patitur, ut hæres ex causa fructus emolumentum retineat. diuersum in cæteris prædiorum seruitutibus, quas hæres habuit, responsum est: quoniam fructus portionis instar obtinet. HAERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR. cū iure nouationis, quā legatarius idemq; testator ante fecerat, legatū ex testamento non debeat: placuit falsam demonstrationem legatario non obesse: nec in totum falsum uideri, qd' ueritatis primordio adiuuaretur. Seruus pure manumissus, cui libertas propter iuris impedimentum post aditam hæreditatem non competit, quod status eius extrinsecus suspenditur (forte propter adulteri quæstionem:) ex eodem testamento, neq; legata, neq; fideicommissa pure data sperare potest: quia dies inutiliter cedit.

Pp ij

Pates

Pater cum filia pro semisse hærede instituta sic testamento locutus fuerat. PETO, CVM MORIERIS (LICET ALIOS QVOQVE FILIOS SVSCEPERIS) SEMPRONIO NEPOTI MEO PLVS TRIBVAS IN HONOREM NOMINIS MEI. necessitas quidem restituendi nepotibus utiles partes præcedere uidebatur: sed moderandæ portionis, quam maiorem in unius nepotis personam conferri uoluit, arbitrium filiaë datur. Non iure tutori dato mater legauit, si consentiat, ut decreto prætoris confirmetur. si prætor non idoneum existimet: actio legati non denegabitur. Qui Mutianam cautionē alicuius non faciendi causa interposuit, si postea fecerit: fructus quoq; legatorum, quos in principio promitti necesse est, restituere debet. Varijs actionibus legatorum simul legatarius uti non potest: quia legatum datum in partes diuidi non potest. non enim ea mente datum est legatarijs pluribus actionibus uti: sed ut laxior eis agendi facultas sit, ex una interim, quæ fuerit electa, legatum petere. Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorū danda est, quod irritū esse post defuncti memoriā dānatam apparuit: mō si iam legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

LXXIX. IDEM.

CVM pater filios, corūq; matrē hæredes instituisset: ita scripsit, PETO A TE FILIA, VT ACCEPTIS EX HAEREDITATE MEA IN PORTIONEM TVAM CENTVM AVREIS ET PRAEDIO TVSCVLANO, PARTEM HAEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVAE. respondi. prædium quidem hæreditarium iudicio diuisionis de communi filiam habituram, pecuniam autem de parte sua retenturam. Eorum, quibus mortis causa donatum est, fidei committi quoquo tempore potest. quod fideicommissum, hæredi scilicet salua Falcidia ratione, quam in his quoq; donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præstabit. Si pars donationis fideicommissio contineatur: fideicommissum quoque minere Falcidiæ fungetur. Si tamen alimenta præstari uoluit: collationis totum onus in residuo donationis esse, respondendum erit ex defuncti uoluntate, qui de maiore pecunia præstari non dubie integra uoluit. Mater filijs suis uulgo concessis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit. cum alijs hæredibus institutis, petisset à filijs, uiro dotem restitui: totum uiro fideicommissum dotis deberi, si Falcidiæ ratio non interuenerit. ideo retentionem dotis uirum habere placuit. alioquin Falcidiæ partem hæredibus à filijs, ex stipulatu cum uiro agentibus, ex dote esse per in factum actionem reddendam. Surdo & muto, qui legatum accipit, ut cum morietur, restituat: recte mandatur. nam & ignorantes adstringuntur fideicommissio, quibus ignorantibus emolumentum ex testa-

testamento quaeritur. Hæreditatem filius cum moreretur, filiis suis, uel cui ex his uoluisset, restituere fuerat rogatus. quo interea in insulam deportato, eligendi facultatem non esse poena peremptam placuit: nec fideicommissi conditionem ante mortem filij hæredis existere: uiriles autem inter eos fieri, qui eo tempore uixerint, cum de alijs eligendi potestas non fuerit. Qui dotale prædium contra legem Iuliam uendidit, uxori legatum dedit, & emptoris fidei commisit, ut amplius ei precium restituat. emptorem fideicommissio non teneri constabat. si tamen accepto legato mulier uenditionem irritam facere uellet: eam oblato precio doli placuit exceptione submoueri. Mæuius debitori suo reus stipulandi mandauit, ut Titio, cui mortis causa donabat, pecuniam debitam solueret. cum sciens dominum uita decessisse Mæuius, pecuniam dedisset: non esse liberationem secutam constitit. nec si Mæuius soluendo non esset, in Titium actionem solidi, uel iure Falcidia dandam esse: quia mortis causa cepisse non uideretur. diuersum probandum fore, si Mæuius ignorans dominum uita decessisse, pecuniam errore lapsus dedisset. tunc enim portio iure Falcidia reuocaretur. Cum pater fideicommissum prædiorum ex testamento matris filiae deberet: eandem pro parte ita hæredem instituit, ut hæreditatem fideicommissio compensaret: eademque prædia filio exhæredato dari uoluit. quanquam filia patris hæreditatem suscipere noluisse: fideicommissum tamen ab hæredibus esse filio præstandum, ad quos hæreditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit. quod si alium filia substituisse: oportere & eum filiae fideicommissum reddere. Euictis prædijs, quæ pater, qui se dominum esse crediderat, uerbis fideicommissi reliquit filio: nulla cum fratribus & cohæredibus actio erit. si tamen inter filios diuisionem fecit: arbiter coniectura uoluntatis non patietur eum partes cohæredibus prælegatas restituere: nisi parati fuerint & ipsi patris iudicium fratri conseruare. Pater certam pecuniam exhæredatæ filiae uerbis fideicommissi reliquit, eamque nupturæ dotis nomine dare uoluit, filio dotem stipulante: cum minorem filius dotem dedisset: superfluum esse filiae reddendum constabat. Diuortio quoque secuto fideicommissum filiam recte petituram, ut actio stipulationis sibi præstaretur: quoniam uerisimile non erat, patrem interponi stipulationem uoluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur. Cæterum si postea nuberet: ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere. A filia pater petierat, ut cui uellet ex liberis suis, prædia, cum moreretur, restitueret. uni ex liberis prædia fideicommissi uiua donauit. non esse propter incertum diem fideicommissi certæ donationis electionem uidebatur. nam in unum etiamnum destinatio dirigi potuit, qui si

deicommissum inter ceteros habiturus est, remota matris electione.

FIDEI HAEREDVM MEORVM COMMITTO, NE FVNDVM TVSCV LANVM ALIENENT, ET NE DE FAMILIA NOMINIS MEI EXEAT. secundum uoluntatem eos quoq; inuitatos intelligendum est, quibus haeredes extranei fideicommissam libertatem reddiderunt. FIDEI TVAE COMMITTO VXOR, VT DES, RESTITVAS FILIAE MEAE, CVM MORIERIS, QUIDQVAD AD TE QVOQVO NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. etiam ea, quae postea codicillis uxori dedit, fideicommissa continebuntur. nam ordo scripturae non impedit causam iuris ac uoluntatis. sed dos relegata retinebitur: quoniam reddi potius uideatur, quam dari. VOLO PRAEDIA DARI LIBERTIS MEIS. QVOD SI QVIS EORVM SINE LIBERIS VITA DECESSERIT: PARTEM EIVS AD RELIQUOS PERTINERE VOLO. collibertum patris eundemque filium ex uoluntate substitutionem excludere placuit. Curatoris sui fidei frustra commississe uidebitur, ut haeredi fratri negotiorum gestorum rationem redderet. quanquam igitur testamento cautum esset, ut cum ad statum suum frater peruenisset, ei demum solueretur: tamen sub curatore alio fratrem agentem recte placuit actionem inferre: cum illis uerbis fratri potius consultum uideretur, quam solutio dilata, quae iuste fieri potuit. Ab instituto extraneo praedia libertis, cum moreretur, uerbis fideicommissi reliquerat, & petierat, ne ex nomine familiae alienarentur. substitutum ea praedia debere ex defuncti uoluntate respondi. sed utrum confestim, an sub eadem conditione: uoluntatis esse quaestione. sed coniectura ex uoluntate testatoris capienda, morte instituti expectandam. Mensae negotium ex causa fideicommissi cum in demnitate haeredum per cautionem susceptum, emptioni simile uideatur. & ideo non erit quaerendum, amplius in aere alieno sit, quam in quaestu.

Pater filiae mancipia, quae nubenti dedit, uerbis fideicommissi praestari uoluit. partus susceptos (& si matres ante testamentum mortuae fuissent) ex causa fideicommissi praestandos respondi. nec aliud in uxore confirmatis donationibus pridem obseruatum est. Haereditate post mortem suam rogati restituere: nominum periculo, quae per diuisionem obtigerunt, inter cohæredes interpositis delegationibus, non adstringuntur magis, quam praediorum: cum permutatio rerum discernens communionem interuenit. FILIA MEA PRAECIPIAT, SIBI QVE HABEAT VOLO REM MATRIS SVAE. fructus, quos medio tempore pater percepit, nec in separato habuit, sed assumpsit, & in suum patrimonium conuertit. non uidentur filiae relictæ. DVLCISSIMIS FRATRIBVS MEIS, AVVNCVLIS AVTEM TVIS, QVAECVNQVE MIHI SV PERSVNT IN PAMPILIA, LYCIA, VEL VBICVNQVE, DE MATER-

NIS BONIS, CONCEDI VOLO, NE QVAM CVM HIS CONTROVERSI-
 AM HABEAS. omnia corpora maternæ hæreditatis, quæ in eadē caus-
 sa dominij manserunt, ad uoluntatem fideicommissi pertinent. ex eis-
 dem igitur facultatibus percepta pecunia, & in corpus proprii patri-
 monij uersa. Item iure diuisionis res propriæ factæ, non præstabuntur:
 cum discordijs propinquorum sedandis prospexerit, quas materia cõ-
 munionis solet excitare. Pater pluribus filijs hæredibus institutis,
 moriens claues & anulum custodiæ causa maiori natu filiæ tradidit: &
 libertum eidem filiæ, qui præsens erat, res, quas sub cura sua habuit, ad
 signare iussit. commune filiorum negotium gestum intelligebatur,
 nec ob eam rem apud arbitrum diuisionis præcipuam causam filiæ fo-
 re. Cum imperfecta scriptura inuenitur: ita demum uerbum legati
 uel fideicommissi, quod præcedit uel sequitur, ad communionem ad-
 sumitur: si dicto scriptum congruat. Filius matrem hæredem scri-
 pserat, & fideicõmissa tabulis data cum iurisiurandi religione præsta-
 tirogauerat. cum testamentum nullo iure factum esset: nihilominus
 matrem legitimam hæredem cogendam fideicommissa præstare re-
 spondi. nam enixæ uoluntatis preces ad omnem successionis speciem
 porrectæ uidebantur. MANDO FILIAE MEAE PRO SALVTE IPSI
 VS SOLLICITVS, VT QVOAD LIBEROS TOLLAT, TESTAMENTVM
 NON FACIAT. ITA ENIM POTERIT SINE PERICVLO VIVERE. fidei
 commissariam hæreditatem cohæredi forori non uideri relictam appa-
 ruit. quod nõ de pecunia sua testari, sed obtentu consilij derogare iuri,
 testamentũ fieri perhibendo, noluit. ROGO FILIA, VT BONA TVA
 QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVIS QVE DE TE
 MER VERIT. uidetur omnibus liberis, & si non æqualiter promerue-
 rint, fideicommissum relictum: quibus, matris electione cessante, suffi-
 ciet, si nõ offenderint. eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, si
 soli promeruissent, existimaui. quod si neminem elegerit: eos solos nõ
 admitti, qui offenderunt. Donationis prædiorum epistolam, igno-
 rante filio, mater in æde sacra, uerbis fideicommissi non subnixâ, depo-
 suit, & literas tales ad ædituum misit. Instrumentum uoluntatis meæ
 post mortem meam filio meo tradi uolo. cum pluribus hæredibus in
 testatò diem suum obiisset: intelligi fideicommissum filio relictum re-
 spondi. non enim quæri oportet, cum quo de supremis quis loquatur:
 sed in quem uoluntatis intentio dirigatur. Libertis prædiũ reliquit,
 ac petijt, ne id alienarent, atq; in familia libertorum retinerent. si exce-
 pro uno cæteri partes suas uendiderint: qui non uendidit, cæterorũ par-
 tes, quibus non dedit alienandi uoluntatem, integras petet. eos em̃ ad
 fideicommissum uidetur inuitasse, qui iudicio paruenerunt, alioquin per
 absurdũ

absurdum erit, uice mutua petitionem induci: scilicet, ut ab altero partem alienatam quis petat, cum partem suam alienando perdiderit. sed hoc ita procedere potest, si pariter alienauerint. cæterum prout quisque prior alienauerit: partem posteriori non faciet. qui uero tardius uendidit: ei, qui non uendidit, in superiorum partibus fecisse partem intelligitur. at si nemo uendiderit, & nouissimus sine liberis uita decesserit: fideicommissi petitio non supererit. Cum inter liberos ad prædij legatum liberta quoque fuisset admissa, quod patronus petijt, ut de nomine familiæ non exiret: hæredem libertæ filium partem prædij, quam mater accepit, retinere uisum est. Cum existimaret ad solam consobrinam suam bona peruentura, codicillis ad eam factis pluribus fideicommissum reliquerat. iure successionis ad duos eiusdem gradus possessione deuoluta: rationibus, & perpetui edicti exemplo pro parte dimidia mulierem releuandam respondi. sed libertates ab ea præstandas, quas interciderere damni causa durum uidebatur. Pater, qui filio semissem dederat, & sororibus eius impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus. FILI CONTENTVS ERIS PRO TVO SEMISSE DVCENTIS AVREIS, ET VOS FILIAE PRO VESTRIS QVADRANTIBVS CENTENIS AVREIS. uice mutua liberis fideicommissum hæreditatis reliquisse non uidebatur, sed æstimationem (ut à parentibus frugi fieri solet) patrimonij sui fecisse: nec idcirco fratrem iudicio tutelæ bonæ fidei rationes quandoque præscriptione demonstratæ quantitatis exclusurum. Titio fratri suo Mænius hæreditatem Seij, quo hæres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus: eodem Titio hærede scripto, petijt, ut moriens Titius tam suam, quam Seij hæreditatem Sempronio restitueret. cum ex fructibus medio tempore perceptis, fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset: aris alieni loco non esse deducendum fideicommissum respondi: quoniam ratione compensationis percepisse debitum uideretur. planè si ea lege Mænius Titium hæredem instituat, ne fideicommissum ex testamento Seij retineat: Falcidiâ quædam compensationi sufficere, sed iniquitatem occurrere. prudentius autem fecerit, si ex testamento fratris hæreditatem repudiauerit, & intestati possessionem acceperit. nec uidebitur dolo fecisse, cum fraudē excluserit. A TE PETO MARITE, SI QVID LIBERORVM HABVERIS, ILLIS PRÆDIA RELINQVAS. VEL SI NON HABVERIS: TVIS, SIVE MEIS PROPINQVIS, AVT ETIAM NOSTRIS LIBERTIS. non esse datam electionem, sed ordinem scripturæ factam substitutionem, respondi. Vicos ciuitati relictos, qui proprios fines habebant, ex causa fideicommissi non ideo minus deberi placuit, quod testator fines eorum significaturum.

rū, & certaminis formam, quā celebrari singulis annis uoluit, alia scriptura se declaraturum promisit, ac postea morte prauentus non fecit.

LXXX. IDEM.

Qui solidum fideicommissum frustra petebat, hærede Falcidiam obijciente, si partē interim solui sibi desiderauerit, neq; accepit: in ea moram passus intelligitur. Cum post mortem emptoris uenditiones prædiorum reipublicæ optimus maximusq; princeps noster Seuerus Augustus rescindi, hæredibus precio restituto, iussisset: de pecunia legatario, cui prædium emptor ex ea possessione legauerat, coniectura uoluntatis, pro modo æstimationis, partem soluendā esse respondi. Etiam reipublica post moram fideicommissi usuras præstare cogitur. sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his sarcindum erit, qui post dictam sententiam iudicatum soluere supersederunt. nec aliud seruabitur in litis sumptibus, si ratio litigandi non fuit. ignauia etenim prætēdentes audiri non oportet. quod in tutoribus quoq; probatur. Prædium pater de familia liberos alienare uerbis fideicommissi prohibuit. supremus ex liberis, qui fideicommissum petere potuit: non idcirco minus actionē in bonis suis reliquisse uisus est, quod hæredē extraneū sine liberis decedēs habuit. Si creditor ab eo, qui testamentū fecit, domum acceptā iure pignoris uendidit: cōtra emptorē fideicōmissi causa (tāetsi uoluntatē defuncti nō ignorauit) nihil decernetur.

LXXXI. IDEM.

Quæ fideicommissum moriens libertis uiri debuit, eorundem prædiorum suis quoq; libertis fructum reliquit. iuris ignorantia lapsi, qui petere prædia ex mariti testamento debuerunt, secundum fideicommissum inter cæteros longo tempore perceperunt. non ideo peremptam uideri petitionem prioris fideicommissi constitit.

LXXXII. IDEM.

Legatum ita dominium rei legatarij facit, ut hæreditas hæredis res singulas. quod eò pertinet, ut si pure res relicta sit, & legatarius nō repudiauerit defuncti uoluntatem: recta uia dominium, quod hæreditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquam factum hæredis.

LXXXIII. PAVLVS.

Si quis testamento facto à filijs suis, quos hæredes instituisset, fideicommissum reliquerit, non ut à legitimis hæredibus, sed ut à scriptis filijs: & testamentum aliquo casu irritū factum sit: filij ab intestato uenientes fideicōmissum ex testamento præstare cōpelli nō possunt.

LXXXIII. IDEM.

Debitor decem legauit creditori, qui ei post annum sub pignore debebat. non (ut quidam putant) medijs temporis tantum com

Qq mo.

modum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt: nec tollitur petitio, si interim annus superuenit. nam sufficit, quod utiliter dies cessit. quod si uiuo testatore annus superueniat: dicendum erit, inutile effici legatum, quanquam constiterit ab initio. sic & in dote relegata responsum est, totam eam ex testamento peti posse. alioqui secundum illam sententiam si interusurium tantum est in legato: quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quæ non est legata: nec pars fundi facile inuenietur, quæ possit peti pro commodo. Si Primo & Secundo & Tertio hæredibus institutis, sic legata dentur, SI PRIMVS MIHI HAERES NON ERIT, SECVNDVS TITIO DECEM DATO: SI SECVNDVS MIHI HAERES NON ERIT, PRIMVS SEIO FVNDVM TVSCVLANVM DATO. utrisq; omittentibus hæreditatem Primo & Secundo: quærebatur, substituti, quos eis dederat, an, & cui legata præstare debeant? ab utroq; substituto legata debentur. Seruo alieno posse rem domini legari, Valens scribit: item id, quod domino eius pure debetur. cum enim seruo alieno aliquid in testamento damus: domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cū eo testamenti factio. cæterum ex persona serui constitit legatū. & ideo rectissime Iulianus definit: id demum seruo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset. calūniosa est enim illa adnotatio: posse legari seruo & quamdiu seruiat. nam & hoc legatum ex persona serui uires accipit. alioquin & illud adnotaremus: esse quosdā seruos, qui licet libertatem consequi non possunt, a tamen legatum & hæreditatē possunt acquirere domino. ex illo igitur præcepto, quod diximus serui inspicere personam in testamentis, dicimus & seruo hæreditario legari posse. ita non mirum, si res domini, & quod ei debetur, seruo eius pure legari possint, quamuis domino eius utiliter legari non possent.

LXXXV. IDEM.

Latinus Largus. proxime ex facto incidit species talis. libertus patronum ex semisse hæredem instituit, & filiam suam ex alio semisse. fidei commisit filiæ, ut quibusdam ancillis patroni restitueret, cum hæ manumissæ essent. & si eadem filia hæres non esset: substituit ei easdem ancillas. quoniā filia non uoluit hæres existere: ancillæ iussu domini adierunt defuncti hæreditatem. post aliquantum temporis ab eo manumissæ, quærebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possent? rogo ergo, quid de hoc existimes, rescribas. respondi. nec repetitum uideri in hunc casum fideicommissum: sed alterutrum datum, uel fideicommissum, uel ipsam hæreditatem. melius autem dici, in eundem casum substitutas uideri, in quem casum fideicommissum meruerunt. & ideo ad substitutionem eas uocari. cum enim seruo alieno sit

nō fideicommissum ab uno ex hæredibus sub conditione libertatis fuerit datum, idemq; seruus ei hæredi substituatur: licet pure substitutio facta sit: tamen sub eadem conditione substitui uidetur, sub qua fideicommissum meruit.

LXXXVI. IDEM.

SI quis seruo suo fideicommissariam libertatē reliquit, & aliud quid adscripsit. quidam dicunt, quia placeat ab hærede eum manumitti debere: futurum esse, ut nō admittatur ad fideicommissum. sed hoc iniquum est. in huiusmodi enim persona utriusq; quodammodo dies cessit, & libertatis, & pecuniæ petendæ: adeo, ut putem, si mora fiat præstandæ libertati, etiam fideicommissio moram uideri factam, & usurarum onus accedere. nam & cætera, quæ medio tempore adquisiuit domino, dum moratur præstare libertatem, eidem restitui oportere, rectissime responsum est.

LXXXVII. IDEM.

Creditorem, cui res pignoris iure obligata à debitore legata esset, non prohiberi pecuniam creditam petere: si uoluntas testatoris compensare uolentis euidenter non ostenderetur.

LXXXVIII. IDEM.

CAIUS SEIUS PRONEPOS MEVS HAERES MIHI ESTO EX SEMISSE BONORVM MEORVM EXCEPTA DOMO MEA ET PATERNA, IN QVIBVS HABITO, CVM OMNIBVS, QVAE IBI SVNT. QVAE OMNIA SCIAS AD PORTIONEM HAEREDITATIS, QVAM TIBI DEDI, NON PERTINERE. quæro, cum sit in his domibus argentum, nomina debitorum, supellex, mancipia: an hæc omnia, quæ illic inueniuntur, ad alios hæredes institutos debeant pertinere? Paulus respondit. nomina debitorum nō contineri, sed omnium hæc esse communia. in cæteris uero nullum pronepoti locum esse. Titius cum fratris filio fundos & urbana prædia legaret, in his & fundum Seianum legauit, quē ipse paterfamilias quoad uiuebat, uno quidem nomine uniuersum habuit, sed quo facilius conductorem inueniret, per duas partes locabat: ita ut ex qualitate loci superiorē partem Seianum superiorem, inferiorem aut partem Seianum inferiorem appellaret. quæro, an is totus fundus ad fratris filium pertineat? Paulus respondit. si testator fundum Seianum uno nomine uniuersum possedit: quamuis eundem diuersis partibus locauerat, uniuersum eum ex causa fideicommissi præstari oportere: nisi si hæres, de qua parte testator senserit, euidenter probauerit.

LXXXIX. IDEM.

Titia Seio tesseram frumentariam comparari uoluit post diem tri-

99 ij cessi

cesimum à morte ipsius. quæro, cum Seius uiua testatrice tesserâ frumentariâ ex causa lucratiua habere cœperit, nec possit id, quod habet, petere: an ei actio competat? Paulus respondi. ei, de quo quæritur, præcium tesseræ præstandum: quoniam tale fideicommissum magis in quantitate, quàm in corpore consistat. Usuras fideicommissi post implētos annos uiginti quinq; puellæ, ex quo mora facta est, deberi respondi. quamuis enim constitutum sit, ut minoribus uiginti quinq; annis usuræ omni modo præstentur: tamen non pro mora hoc habendum est, quam sufficit semel interuenisse, ut perpetuò debeantur.

Seia libertis suis fundum legauit, fideiçq; eorum ira commisit. FIDEI AVTEM VESTRÆ VERE ET SAPIDE COMMITTO, NE EVM FVN DVM VENDATIS: EVM QVE, QVI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO LIBERTO, MEO ET SVCCESSORI, ET BERYLLO, ET SAPIDO, QVOS INFRA MANVMISI, QVI VE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. quæro, cum nec in prima parte testamenti, qua fundum prælegauit, eos substituit: in secunda autem adiecerit uerbum, QVI VLTIMVS DECESSERIT: an pars unius defuncti ad alterum pertineat? Paulus respondit. testatricem uideri in eo fideicommissio, de quo quæritur, duos gradus substitutionis fecisse: unum, ut is, qui ex duobus prior moreretur, alteri restitueret: alterum, ut nouissimus his restitueret, quos nominatim postea enumerauit.

Imperator Alexander Augustus Claudiano Iuliano præfecto urbi. Si liquet tibi Iuliane charissime, auiam ob interuertendam in officiosâ querelam patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse: ratio deposcit, id, quod donatum est, pro dimidia parte reuocari. Lucius Titius, cum haberet quinq; liberos, uniuerfos emancipauit, & in unum filium Caium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, & modicum sibi residuum referuauit, & uniuerfos liberos cum uxore scripsit hæredes. in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Caio Seio prælegauit: & ab eo petijt, ut ex redditibus prædiorum, quæ uiuus ei donauerat, Mæuiæ filiæ tot aureos daret. item alteri fratri alios tot. qui conuentus à Mæuia sorore sua, legem Falcidiam implorat. quæro. cū sanctissimus Imperator (ut supra scriptū est) contra uoluntatem donantis ea, quæ donata sunt, reuocari præceperit: an Caius Seius cōpellendus sit secundum uoluntatē patris ex donationibus fideicommissum præstare hæredi sorori? Paulus respondit. post literas Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoq; specie, de qua quæritur, subueniendum sit liberis, quorū portio in unum filium donationibus collatis imminuta est: præsertim cū Imperator noster contra uoluntatem patris subuenerit. in proposita autem

autem causa etiam uoluntas patris pro his, qui fideicommissa petunt, intercedit. sed & si Falcidia lex intercedat: fideicommissa in solidum esse praestanda propter immodicarum donationum rationem.

X C. SCAEVOLA.

Lucius Titius testamento ita cauit. SI QUID CUI LIBERORVM MEORVM DEDI, AVT DONAVI, AVT IN VSVM CONCESSI, AVT SIBI ADQVISIVIT, AVT EI AB ALIQVO DATVM, AVT RELICTVM EST: ID SIBI PRAECIPIAT, SVMAT, HABEAT. filij nomine calendarium fecerat. postea sententia dicta est, & placuit: id, quod sub nomine ipsius filij in calendario remanserat, ei deberi: non etiam id, quod exactum in rationes suas pater conuertisset. quaero. si id, quod exegisset pater ex nominibus filij ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filij conuertisset: an ad filium secundum sententiam pertineret? respondi. id, quod ex ea causa exactum, in eandem causam redisset, deberi. PETO A' TE TITI, FIDEI' QVE TVAE COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MEI SVSCIPIAS, ET PRO HOC DECEM AVREOS E' MEDIO PRAECIPITO. quaero, an si Lucius Titius minus, quam decem aureos erogaverit, reliqua summa haeredibus proficiat? respondi. secundum ea, quae proponerentur, haereditum commodo proficere. Quae marito haeres exstiterat, ita testamento cauit. MAEVI ET SEMPRONI DVLCISSIMI FILII, PRAECIPITOTE OMNE, QVIDQVID EX HAEREDITATE BONIS'VE TITII DOMINI MEI PATRIS VESTRI AD ME PERVENIT MORTIS EIVS TEMPORE: ITA TAMEN, VT OMNE ONVS EIVSDEM HAEREDITATIS, TAM IN PRAETERITVM, QVA'M IN FVTVRVM, NEC NON ETIAM SI QVID POST MORTEM TITII DOMINI MEI SOLVI, AGNO SCATIS. quaero, an si quid soluisset post mortem mariti * (cum ipsa fructus, quos percepisset, dedisset) ad onus eorum pertineret? respondi. secundum ea, quae proponerentur, ea duntaxat onera legatariis imposuisse, quae superessent. QVISQVIS MIHI HAERES HAEREDES'VE ERVNT: HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS, QVA'M QVOD EVM HAEREDEM INSTITVI, E' MEDIA HAEREDITATE SVMITO, SIBI'QVE HABETO VNA' CVM PAMPHILO, QVEM LIBERV M ESSE IVBEO, INSTRVMENTVM TABERNAE FERRARIAE, ITA VT NEGOCIVM EXERCEANT. Lucius Eutychus viua testatrice decessit. pars hereditatis eius ad cohæredem pertinuit. quaero, an Pamphilus eodem testamento manumissus, ad petitionem partis instrumenti admitteri possit: licet taberna, ut voluit testatrix, exerceri non possit? respondi. admitteri. Sempronia substituta haeredi instituto legata accepit, si haeres non esset. movit contra institutum actionem, quod

* Alias
desunt.

Qq iij dolo

dolo eius factū esse dicebat, quo minus testatrix, uolens primo loco scribere eam hæredē, testamentū mutaret: nec obtinuit. quæro, an legati persecutionem saluam haberet: respondi. secundū ea, quæ pponerent, saluā habere. Testator legata ante quinquenniū uetuit peti præstariq: sed hæres quædā sua sponte ante quinquenniū soluit. quæsitū est, an eius, quod ante diem existentem solutū est, representationē, in reliqua solutione legati repudiare possit: respondi. non propterea minus relictum deberi, quod aliquid ante diem sit solutum. Lucius Titius testamento ita cauit. PRAEDIOLVM MEVM DARI VOLO LIBERTIS LIBERTABVS QVE MEIS, ET QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET SEIAE ALVMNAE MEAE: ITA, NE DE NOMINE FAMILIAE MEAE EXEAT, DONEC AD VNVM PROPRIETAS PERVENIAT. quæro, an Seia in cōmunionem cum libertis habeat portionem: an uero sibi partem dimidiam eius prædioli uindicare possit: respondi per spiciuam esse testantis uoluntatem, omnes ad uiriles partes uocantis.

Impuberem filium hæredem instituit. uxori dotem relegauit, item ornamenta, & seruos, & aureos decem. & si impubes decessisset, substituit. à quibus ita legauit. QVAECVNQVE PRIMIS TABVLIS DEDI, EADEM OMNIA AB HAEREDIBVS QVOQVE HAEREDIS MEI IN DVPLVM DARI VOLO. quæritur, an ex substitutione, impubere mortuo, dos quoq: iterum debeatur: respondi. non uideri de dotis legato duplicando testatorem sensisse. Item quæro, cum corpora legata etiam num ex lucratiua causa possideantur, an à substitutis peti possint: respondi. nō posse. CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM CAII SEII. postea codicillis uetuit à Seio exigere: & ab hærede petijt, ut ex alterius debitoris debito, quem codicillis nominasset, eandē summam reipublicæ daret. quæsitum est, si posterior idoneus non esset: an integram quantitatem hæredes præstare debeant: respondi. hæredes reipublicæ aduersus eum duntaxat debitorem, qui nouissimis codicillis (ut proponitur) designatus est, actionem præstare debere. Filiam ex asse instituit hæredem, eiq: substituit nepotem suum, & ita cauit. SI (QVOD ABOMINOR) NEQVE FILIA MEA, NEQVE NEPOS MEVS HAEREDES MEI ERVNT: TVNC PORTIONEM MEAM PARTIS DIMIDIAE FVNDI ILLIVS AD LIBERTOS MEOS PERTINERE VOLO. Quæritur, cum ante testatorem & filia & nepos decesserunt, & intestati bona pertinuerūt ad pronepotem eius: an fideicommissum ad libertos pertineat: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, si nullus alius hæres institutus substitutusq: esset, quā filia & nepos: uideri legitimorum fidei commissum esse, ut præstaretur. QVISQIS MIHI HAERES ERIT, SCIAT ME DEBERE DEMETRIO PATRVO MEO DE

natium

NARIVM TRIA MILIA, ET DEPOSITA APVD ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIVM TRIA MILIA, QVAE ETIAM PROTINVS REDDI ET SOLVI EI IVBEO. quæsitum est, an si non deberentur, actio esset? respondi. si non deberentur: nullam, quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommissio. Lucius Titius Damam & Pamphilum libertos suos ante biennium mortis suæ de domo dimisit: & cibaria, quæ dabat, præstare desijt. mox facto testamento ita legavit. QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT, OMNIBVS LIBERTIS MEIS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET QVOS ANTE HABVI, QVOS QVE VT MANVMITTANTVR, PETII: ALIMENTORVM NOMINE IN MENSES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM DATO. quæsitum est, an Damæ & Pamphilo fideicommissum debeatur? respondi. secundum ea, quæ pponerentur, ita deberi: si hi, qui peterent, manifeste docerent eo animo circa se patronum, cum testamentum faceret, esse cœpisse, ut his quoq; legatum dari uellet. alioquin nihil ipsis præstetur. Damæ & Pamphilo, quos testamēto manumiserat, fundum dedit, ita ut post mortem suam filijs suis restitueretur. eodem testamento petijt ab hæredibus suis, ut Pamphilam manumitterent, quæ filia naturalis erat Paphili. idem Pamphilus post diem legati sui cedentem testamento hæredem instituit Mæuiam, eiusq; fidei commisit, ut hæreditatem suam * al's de-
 (id est fundi superscripti partē dimidiam) quam solam in bonis ex sunt.
 testamēto patronæ suæ habebat, Pamphilæ filiæ suæ, cum primum libera fuisset, restitueret. quæro. Pamphila manumissa, utrum ex testamento superiore patris sui patronæ eam partem petere possit: an uero ex testamento patris naturalis ex causâ fideicommissi, habita ratione legis Falcidiæ? respondi. ex his, quæ proponerentur, probari Pamphilam duntaxat, ex testamento superiore fideicommissum petere posse. CLAVDIVS notat. quia creditur appellatione filiorum, & naturales liberos uel in seruitutem susceptos contineri. SCAEVOLA. codicillis Caio Seio centum legavit, eiusq; fidei commisit, ut ancillæ testatoris ea daret. quæro, an utile fideicommissum sit, quod legatarius ancillæ testatoris dare iussus est? respondi, non esse. Item si utile non est: an legatarius hæredi, cuius ancilla est, restituere compellatur? respondi. nō compellit. sed nec ipsum legatarium legatum petere posse. Insulam libertis utriusq; sexus legavit, ita ut ex reditu eius masculi duplum, foeminae simplū percipiant: eamq; alienari uetuit. ex consensu omnium ab hærede uenundata est. quæro, an & ex precio insulæ duplum mares, simplum foeminæ caperent? respondi. ob precium nullam fideicommissi persecutionem esse: nisi ea mente uenditioni consenserint, ut similiter ex precio mares quidē duplū, foeminæ aut simplum cōsequantur.

tur. Instituto filio hærede, & ex eo nepotibus emancipatis, ita testator cavit. βούλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μήτε δανείσασθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίας αὐτοῖς καὶ υἱοῖς καὶ ἐκγόνοις εἰς τὴν ἀπαντᾶ χρόνον. εἴμ' δ' ἐὰν τις βουλῇ αὐτῶν τι πωλεῖν ἢ δ' ἐμὲς αὐτῶν, ἢ δανείσασθαι κατ' αὐτῶν: ὁ γινώσκων δὲ ἢ ἐχέτω πωλεῖν ἢ δανείσασθαι αὐτῶν, καὶ δανείσασθαι πρὸς αὐτῶν. εἴμ' δ' ἐὰν τις πρὸς αὐτῶν ποιῇ: ἕως τὸ χρηματίζομενον ἀχρησθῶ καὶ ἀκυσθῶ. *quæritur, cum filius defuncti mutuâ pecuniam à Flavia Dionysia acceperit, & locatis ædibus pro parte sua pensiones sibi debitas creditrici delegauerit: an conditio testamenti extitisse uideatur, ut filiis suis fideicommissi nomine teneatur: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non extitisse.* Matre & uxore hæredibus institutis, ita cavit. Α' ΤΕ Vxor CHARISSIMA PETO, NE QUID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QUI BVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FECIT. SED ET ALIVS MIHI DETERIORA FECIT. *quæro, cum uxor intestata decesserit, & legitima eius hæreditas ad fratrem pertineat: an filij fideicommissum ab eo petere possint: respondi. posse defendi fideicommissum deberi.*

LVCIVS TITIVS HOC MEVM TESTAMENTVM SCRIPSI SINE VILLO IVRISPÉRITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIVS SECVTVS, QVA'M MISERAM ET NIMIAM DILIGENTIAM. ET SI MINVS ALI QUID LEGITIME MINVS'VE PERITE FECERO: PRO IVRE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS. *deinde hæredes instituit. quæsitum est, intestati eius bonorû possessione petita, an portiones adscriptæ ex causa fideicommissi peti possint: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, posse.*

XCI. IDEM.

Testamento filium & uxorem suam hæredes instituit: postea epistolam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit, se præcipua hæc eum, suiq; iuris, & post mortem suam habere uelle. *quæro, cum testamento significauerit, si quid obsignatum recepisset, id uice codicillorum ualere: epistola autem non sit obsignata: an quæ epistola continentur, ad filium pertineant: respondi. si fides epistolæ relictæ constaret: deberi, quæ in ea dari se uelle significauit.* Qui indiuisam cum fratre suo rem habebat, filias suas hæredes instituit, & ita cavit. PROPTER RES VNIVERSAS, QVAE MIHI CVM FRATRÈ MEO PATRVO VESTRO COMMVNES SVNT, QVAS AESTIMATIONIS CONSTITERIT ESSE VNIVERSAS DVO MILIVM AVREORVM, FIDEI VESTRAE COMMITTO, VTI PRO PORTIONE VESTRA

STRA MILLE AVREOS A' LVCRECIO PACATO PATRVO VESTRO ACCIPIATIS. huic testamento quinquennio superuixit, & abunde patrimonium reliquit. quæsitum est, an hæredes Lucrecij pacati secundum uerba suprascripta offerentes mille aureos, fideicommissum consequantur? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non facere uoluntatem, ut uniuersa datis mille aureis restituerentur: sed æstimationis, quæ mortis tēpore in rebus fuerat, oblationē debere fieri. Seio, quem hæredi substituerat, ita legauit. SEIO, SI MIHI HAERES NON ERIT, ET VXORI EIVS MARCELLAE ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO. quæro, cum Seius hæres exstiterat, an Marcellæ legati dimidia portio debeat? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, debere. Lucius Titius intestatō moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis hæc uerba inseruit. PERTINENT HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. PRIMVM ROGO, SIC INTER VOS AGATIS, VT ME VIVO EGISTIS. ITEM QVE ROGO, QUIDQVID AVT EGO RELIQUERO, AVT VOS IPSI HABETIS, COMMVNE VOBIS SIT. filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quæritur, an aliqua pars hæreditatis Lucij Titij ex causâ fideicommissi à filia matri debeat, & quota? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, dimidiam partem debere: si modo uxor parata esset in cōmune bona sua conferre. Quatuor filios æquis partibus instituit, & fundum per præceptionem singulis legauit. filij cum uniuersa bona patris obligata essent, mutua accepta pecunia, hæreditario creditori soluerunt, & posteriori obligauerunt. qui cum ei debitum non solueretur, prædia uniuersa lege pignoris uni ex hæredibus uendidit. quæritur, an cū iste filius ex causâ emptionis ea possideat, fratribus & cohæredibus fideicommissi petitio sit: an uero ea preëmpta sit, cum communiter uniuersa sequenti creditori obligauerint? respondi. actionem quidem fideicommissi in personam competentem omnibus inuicem manere: non autem id fideicommissum restituentū esse, nisi prius debitū ab eis emptori eidemq; cohæredi persolueretur. Fideicōmisit filiæ in hæc uerba. PETO A' TE FILIA MEA, VT DOTALEM CAUTIONEM POST MORTEM MEAM MUTES, ET ITA RENOVES, VT FRATRES TVI DOTE STIPVLENTVR HOC CASV, VT SI SINE LIBERIS VNO PLVRIBVSVE IN MATRIMONIO MORIERIS, DOS AD EOS PERVENIAT. post mortē patris decessit maritus ante, quā renouaretur cautio dotalis: & postea nupta alij, decessit nullo liberorum relicto, uiuo adhuc Titio uno ex fratribus. quæsitum est, an Titius petitionem haberet rerum, quæ in dote fuerant? respondi. posse fideicommissum ab hæredibus sororis

Rr   peti

peti: si per eam steterisset, quo minus dotem frater stipularetur. Filiū & filiam hæredes instituit, & libertis legata dedit, eorumq; fideicommissit in hæc uerba: A' VOBIS PETO, VT QUIDQVID VOBIS LEGA- VI, EO CONTENTI SITIS VIVENTES, VT POST VOS FILIIS MEIS RE STITVATIS. defuncta testatrix filia Mæuia, libertus decessit, hærede instituto patrono filio ex parte debita, ex altera extraneo. quæsitū est, an adita hæreditate patronæ filius à cohærede suo partē eorum, quæ ex testamento matris ad Mæuiū libertum peruenerant, petere posset: respondi. eius, quod ei deberetur, si hæreditatem non adisset, partem à cohærede petere posse. Maritus uxorem ex asse hæredem instituit, cuius post mortem codicillos aperiri testator præcepit. prædium hære ditariū uxor, infructuosum rationi suæ existimans, uendidit. emptor quærit, an retractari hæc uenditio possit post mortem mulieris ab his, quibus codicillis per fideicommissum hæreditas data depræhendere- tur: an uero solum quantitas precij ab hærede uxoris fideicommissa- rijs deberetur: respondi. propter iustam ignorantiam, tam mulieris, q̃ emptoris, hæredem mulieris, ut fundus apud emptorem remaneat, fi- deicommissario precium dare debere.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM LIBER TRI- CESIMVS SECVNDVS.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS Liber tertius.

I. VLP IANVS.

I incertus quis sit, captiuus, an à latrunculis obles- sus sit: testamentum facere non potest. sed & si sui iuris sit ignarus, putetq; se per errorem, quia à latro nibus captus est, seruū esse uelut hostium: uel re- legatus, nihil se à captiuo differre putet: non posse fideicommittere certum est: quia nec testari po- test, qui an liceat sibi testari, dubitat. Sed & si fi- lius familias uel seruus fideicommissum reliquerit, non ualeat. si tamen manumissi decessisse proponantur: cōstanter dicemus, fideicōmissum relictum uideri, quasi nunc datum, cum mors ei contigit: uidelicet si durauerit uoluntas post manumissionem. hæc utiq; nemo credet in te stamenti nos esse probaturos: quia nihil in testamento ualeat, quoties ipsum

ipsum testamentum non ualet. sed ualet fideicommissum, & si aliàs quis reliquerit.

Hi, quibus aqua & igni interdictum est, fideicommissum relinquere non possunt: quia nec testamenti faciendi ius habent, cum sint ἀπολίσις. Deportatos autem eos accipere debemus, quibus princeps insulas adnotauit, uel de quibus deportandis scripsit. cæterum prius, quàm factum præsidis comprobet, nòdum amisisse quis ciuitatem uidetur. proinde si ante decessit: ciuis decessisse uidetur: & si deicòmissum, quod ante reliquerat, quàm sententiam pateretur, ualebit. sed & si post sententiam, ante quàm Imperator comprobet: ualebit, quod factum est: quia certū statum usq; adhuc habuit. A præfecto uero prætorio, uel eo, qui uice præfecti ex mandatis principis cognoscit, item à præfecto urbi deportatos: (quia ei quoq; epistola diui Seueri & Imperatoris nostri ius deportandi datum est) statim amittere ciuitatem, & ideo nec testamenti ius faciendi, nec fideicommittendi constat habere. Si quis planè in insulam deportatus codicillos ibi fecerit, & indulgentia Imperatoris restitutus, iisdem codicillis durantibus decesserit: potest defendi fideicommissum ualere, si modo in eadem uoluntate durauit. Sciendū est autem eorum fideicommitteri posse, ad quos aliquid peruenturū est morte eius: uel dum eis datur, uel dum eis non adimitur: nec tantum proximi bonorum possessoris, uerum inferioris quoq; fidei committere possumus. sed & eius, qui nondum natus est: si modo natus nobis successurū sit. Illud certe indubitate dicitur. si quis intestatus decedens ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit: si illo repudiante ad sequentem gradum deuoluta sit successio: eum fideicommissum nò debere. & ita Imperator noster rescripsit. sed & si à patrono sit relictum, & aliquis ex liberis eius mortuo eo admissus sit ad bonorum possessionem: idem erit dicendum.

II. CAIUS.

A Filio præterito, licet suus hæres erit, fideicommissum relinquere non potest.

III. VLPIANVS.

Si mulier dotem stipulata fuerit, & acceptò tulerit marito dotem in hoc, ut fideicommissum det: dicendum est, fideicommissum debere. percepisse enim aliquid à muliere uidetur. hoc ita, si mortis causa donatura mulier marito fecit acceptum. Sed & si mortis causa auxerit marito dotem, uel in matrimonium eius mortis causa redierit: potest dici, fideicommissum ab eo deberi. Iulianus scribit. si seruus mihi legatus sit, eumq; manumittere rogatus sim: fideicòmissum à me relinquere nò posse, scilicet si pure roger, nam si sub conditione, uel in di-

Rr ij em

em: propter fructum medij temporis posse me obligari, nec Iulianus dubitaret. Si rem quis debeat ex stipulatu: eius, cui rem legauerit, si dei committere nō poterit: licet ex legato commodum sentire uideatur, quod dominiū nanciscatur statim, nec expectet ex stipulatu actionem. fortassis quis dicat & sumptum litis, quem sustineret, si ex stipulatione litigaret, eum lucrari, sed nequaquam dicendum est, huius si dei committere me posse. Sed si habenti tibi proprietatem, usum fructum mortis caussa cesserō: potest dici fideicommittere me posse. nec quenquam moueat, quod ususfructus solet morte exstingui. nam medij potius temporis, quo uiuat, qui donauit, commodum cogitamus. si aut pignus debitori liberauero mortis caussa, & eius fidei commiserō: non potest ualere fideicommissum.

III. PAVLVS.

A Patre uel domino relictum fideicommissum, si hæreditas ei non quæatur: ab emancipato filio, uel seruo manumisso utilibus actionibus postulatur. penes eos enim quæsitæ hæreditatis emolumentū remanet.

V. VLPIANVS.

Si fuerit municipio legatum relictum ab his, qui rem publicam gerunt: fideicommissum dari potest. Si quis non ab hærede uel legatario, sed ab hæredis uel legatarij hærede fideicommissum reliquerit: hoc ualere, benignum est.

VI. PAVLVS.

Sed & si sic fideicommissum dederō ab hærede meo, TE ROGO LVSCI TITI, VT AB HAEREDE TVO PETAS, DARI MAEVIO DECEM AVREOS: utile erit fideicommissum, scilicet ut mortuo Titio ab hærede eius peti possit. idq; & Iulianus respondit. Sic autem si fideicommissum dari non poterit, si STICHVS SEII FACTVS, IVSSV EIVS HAEREDITATEM ADIERIT, ROGO DET: quoniam qui fortuitū, non iudiciō testatoris consequitur hæreditatem, uel legatum: non debet onerari. nec recipiendum est, ut cui nihil dederis, eum rogando obliges.

VII. IDEM.

Si deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum: ad fiscū pertinere dicendum est: nisi si eum deportatus uiuo testatore alienauerit, uel fuerit restitutus. tunc enim ad ipsum pertinere debet. Si miles deportato fideicommissum reliquerit: uerius est, quod & Marcellus pbat, capere eū posse. Si quis creditori suo legauerit id, quod debet: fidei committi eius non poterit, nisi si commodum aliquod ex legato consequatur: forte exceptionis timore leuatus, uel si quid in diem debitum fuerit, uel sub conditione, Hic. n. et falcidia locū habebit. cap. ad leg. fal. p. VII. PAVLVS.

Si legatarius, à quo fideicommissum datum est, petierit legatum: id tantum, quod per iudicem exegerit, præstare fideicommissario cogetur: uel si non exegerit, actionem cedere. ad eum enim litis periculū spectare iniquum est, si nō culpa legatarij lis perierit. Seruo hæredis fideicōmissum utiliter non relinquitur: nisi fidei eius commiserit, ut seruum manumittat. Cum ita petisset testator, ut quidquid ex bonis eius ad patrem peruenisset, filia suæ ita restitueret, ut eo amplius haberet, quā ex bonis patris habitura esset: diuus Pius rescripsit, manifestum esse, de eo tempore sensisse testatorē, quod post mortem patris futurum esset.

IX. MAETIANVS.

Si ita fuerit fideicōmissum relictū, AD QVEMCVMQVE EX TESTAMENTO MEO, VEL AB INTESTATO, uel ita, AD QVEMCVNQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT: hac oratione & eius, qui postea natus erit, inñe eam familiam uenerit, & eius, qui postea cognatus esse coeperit, fidei cōmissum uidetur. eius quoq, quæ nondum nupta erit, sed postea: eo scilicet casu, quo ex edicto ad uxorem bonæ mariti intestati solent pertinere.

X. VALENS.

Si tibi & ei, qui ex tribus liberis meis in funus meū uenerit, centum aureos legauero: nō minuet in tua persona legatū, si nemo uenerit.

XI. VLP IANVS.

Fideicommissa quocūq; sermone relinqui possunt: non solum Latina, uel Græca, sed etiā Punica, uel Gallicana, uel alteri cuiuscūq; gentis lingua. Quoties quis exemplum testamenti præparat, & prius decedit, quā testatur: non ualent quasi ex codicillis, quæ in exemplo scripta sunt: licet uerba fideicommissi scripta habeant. & ita diuum Pium decreuisse Mærianus scribit. Si ita quis scripserit, ILLVM TIBI COMMENDO: diuus Pius rescripsit, fideicommissum non deberi. aliud est enim personam commendare, aliud uoluntatem suam fidei committentis hæredibus insinuare. Cum esset quis rogatus restituere portionem, accepta certa quantitate: responsum est, ultro petere ipsum fideicommissum ab hærede posse. sed utrum, si uolet, percipiat, restituatq; portionem: an uero & si noluerit, cogatur accepta certa quantitate, portionem restituere: propria est deliberationis. & sanè cum quis rogatus est, accepta certa quantitate portionem restituere: duplex est fideicommissum. unum, ut possit petere quantitatem, paratus portione cedere: aliud, ut & si non petat, tamen cogatur fideicommissario restituere, parato præstare quantitatem.

Si quis ita scripserit, SVFFICIANT TIBI VINÆAE, VEL FVNDVS:

Rr iij fidei

fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur
 CONTENTVS ESTO ILLA RE. Sic fideicommissum relictum, NI-
 SI HAERES MEVS NOLVERIT, ILLI DECEM DARE VOLO: quasi cō-
 ditionale fideicommissum est, & primam uoluntatem exigit. ideoq;
 post primam uoluntatem non erit arbitrium hæredi dicendi se noluisse.
 hoc autem legatum CVM VOLVERIT tractum habet, quādiu ui-
 uat is, à quo fideicommissum relictum est. uerum si ante, quā de-
 rit, decesserit: hæres ipsius, præstat. sed si fideicommissarius ante, q̃ hæ-
 res constituat, decesserit: ad hæredem suum nihil transfuisse uidetur.
 conditionale enim esse legatum, nemini dubium est: & pendente condi-
 tione legati uideri decessisse fideicommissariū. Quanquā autem fi-
 deicommissum non debeat ita relictum, SI VOLVERIS: tamen si ita
 adscriptū fuerit, SI FVERIS ARBITRATVS, SI PVTAVERIS, SI EXI-
 STIMAVERIS, SI VTILE TIBI FVERIT VISVM, VEL VIDEBITVR: de-
 bebatur. non enim plenum arbitrium uoluntatis hæredi dedit, sed qua-
 si uiro bono fideicommissum relictum. Proinde & si ita sit fideicō-
 missum relictum, ILLI SI DEMERVERIT: omnimodo fideicommissum
 debebitur: si modo meritū, quasi apud uirum bonum, collocare fi-
 deicommissarius potuit. & si ita sit, SI TE NON OFFENDERIT: æque
 debebitur. nec poterit hæres causari, non esse eum meritum: si alius uir
 bonus, & non infestus, meritū potuit admittere. Hæc uerba TE FI-
 LI ROGO, VT PRAEDIA, QVAE AD TE PERVENIERINT, PRO TVA
 DILIGENTIA DILIGAS, ET CVRAM EORVM AGAS, VT POSSINT AD
 FILIOS TVOS PERVENIRE: licet non satis exprimūt fideicommissum,
 sed magis consilium, q̃ necessitatem relinquendi: tamen ea prædia in
 nepotibus post mortem patris eorum uim fideicommissi uidentur cō-
 tinere. Si filio à patre hærede instituto fideicommissum relictum fue-
 rit: & si uerbis non sit ita relictum, CVM PATER MORERETVR, sed in
 intelligi hoc possit: puta quia sic relictum est, ut relinquat filio, uel VO-
 LO EVM HABERE, uel VOLO AD EVM PERTINERE: defendetur in
 id tempus fideicommissum relictum, quo sui iuris filius efficitur.

Si cui ita fuit fideicommissum relictum, SI MORTE PATRIS SVI
 IVRIS EFFECTVS FVERIT, & emancipatione sui iuris factus sit: non ui-
 debitur defecisse conditio. Sed & cum mors patri contingat: quasi ex
 stante conditione, ad fideicommissum admittetur. Si rem suam te-
 stator legauerit, eamq; necessitate urgente alienauerit: Mæcianus pu-
 tat, fideicommissum peti posse: nisi probetur, adimere ei testatorē uo-
 luisse. probationem autem mutatae uolūtatis ab hæredibus exigendā.
 Ergo & si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum re-
 liquit: non tamen hoc animo, quasi uellet extinguere fideicommissum

sum

sum: poterit dici, deberi: nisi forte inter hæc interest. hic enim exstinguit
 ipsa * cōstantia debiti: ibi res durat, tam & si alienata sit, cum tamen qui * id est o
 dam nomen debitoris exegisset, & pro deposito pecuniā habuisset: pu- ^{sarig. als}
 trauit fideicommissi petitionem superesse: maxime, quia non ipse exe- ^{substātia}
 gerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non
 potuit non accipere. paulatim igitur admitteremus, etsi ex hac parte pe-
 cuniæ rem comparauerit, quam non hoc animo exegit, ut fideicom-
 missarium priuaret fideicommissio: posse adhuc fideicommissi petiti-
 o ne superesse. Si quis illicite ædificasset, id est hoc, qd' dirui cōstitutio
 nes iubent: an fideicommissio relinquere ex eo quid possit, uideamus.
 & puto posse. cum enim dirui necesse sit: nulla dubitatio est, quin sena-
 tusconsultum impedimento non sit. Si hæres rogatus sit certā sum-
 mam usuris certis fœnori dare: utile est fideicōmissum. sed Mætianus
 putat, non aliās cogendum credere, quā idonee ei caueatur. sed ego
 procliuior sum, ut putem, cautionem non exigendam. Si seruo alie-
 no militia relinquatur: an domino quærat legatum, quæritur? & aut
 scit seruum esse, & dico æstimationem deberi: aut ignorauit, & denega-
 ri fideicommissi persecutio debet: quia si scisset seruum, non reliquis-
 set. ex his apparet, cum per fideicommissum quid relinquitur, præstan-
 dum ipsum, quod relictum est. cum uero ipsum præstari nō potest: æsti-
 mationem esse præstandam. Si quis alicui decem per fideicommissum
 reliquerit: & si perdidisset id, quod testamento relictum est, rursus
 ei reliquerit: quærebatur, an sequens fideicōmissum ualeat? uel an exi-
 gere hæres debeat cautionem, salua fore decem, ne cogatur ad præ-
 stationem? & an si sæpius perdidisset, sæpius ei sarciantur fideicommissum:
 diuus Pius rescripsit: neq; cautionem exigendam, & nō amplius,
 quā semel, postq; perdidisset, præstandū. nō enim onerandus est hæ-
 res, ut in infinitum, quoties perdidit, restituere ei tantundem debeat:
 sed ut per fideicommissum posterius duplicata ei legata uideantur: nec
 amplius ad periculum hæredis pertineat, si quid postea is consumpse-
 rit, ex soluto & posteriore fideicommissio. Item si quis certam quan-
 titatem cui reliquerit, & addiderit, facilius hanc summam posse com-
 pensari: cū debitor sit fideicōmissarius ex causa hæreditatis Caij Seij,
 nec uelit ille adire hæreditatem Caij Seij, sed petat fideicommissum:
 Imperator noster contra uoluntatem eum testantis petere fideicom-
 missum rescripsit: cum in fideicommissis præcipue spectanda, seruandaq;
 sit testatori uolūtas. Plerunq; euenit, multorū interesse id, qd
 relinquitur: uerum testatorem uni uoluisse honorem habitum. & hæc
 est sententia Marcelli uerissima. sic enim euenit, ut interdum, si pluri-
 bus testator honore habere uoluit, & de pluribus sensit: quamuis unū
 legatū

legatum sit: tamen ad persecutionem eius plures admittantur. ut puta si decem fuerunt eiusdem rei stipulandi, & hæres uel fideicommissarius rogatus est, ut eis solueret. hic enim si omnium interest, & de omnibus sensit testator: fideicommissum relictum omnes petere poterunt. sed utrum in partē agent, an in solidum, uideamus. & credo, prout cuiusq; interest, consecuturos. Vnus igitur, qui occupat, agendo totum consequtur: ita, ut caueat, defensum iri aduersus cæteros fideicommissarios eum, qui soluit: siue socij sint, siue nō. Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri uero fideicommissi petitio, uel legati committitur. ut puta si fidei hæredis committatur, ut ipse * publicano pro Titio præstet. fideicommissum hoc uel legatum non publicanus petit, licet sit ei adscriptum: sed ipse petere poterit, pro quo legatum relictum est. multū autem interesse arbitror, cui uoluerit prospectum, cuiusq; cōtemplatione testator fecerit. plerunq; autem intelligendum est, priuati causa hoc fecisse, licet emolumentum publicano quæatur. Si in opere ciuitatis faciendo aliquid relictum sit: unumquēq; hæredem in solidum teneri, diuus Marcus & Lucius Verus Proculæ rescripserunt. tēpus tamen cohæredi præstituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum. post quod solam Proculam uoluerunt facere, imputatam cohæredi sumptū pro parte eius. ergo & in statua, & in seruitute, cæterisq; quæ diuisionem nō recipiunt, idem diuus Marcus rescripsit.

Si quis opus facere iussus, paratus sit pecuniam dare reipublicæ, ut ipsa faciat, cum testator per ipsum id fieri uoluerit: non audietur. & ita diuus Marcus rescripsit.

XII. CAIVS.

STICHVS LIBER ESTO, ET VT EVM HAERES ARTIFICIVM DO-
SCEAT, VNDE SE TVERI POSSIT, PETO. Pegasus inutile fidei-
commissum esse ait, quia genus artificij adiectum non esset. sed prætor
aut arbiter ex uoluntate defuncti, & ætate, & conditione, & natura, inge-
niūq; eius, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium hæ-
res docere eum sumptibus suis debeat.

XIII. MAETIANVS.

SI sic locutus erit testator, HAERES MEVS ILLI FVNDVM DA-
STO. SEIO HOC AMPLIVS DECEM. nō erit dubitandum, quin Seius
& fundi partem & decem ex testamento percipere debeat.

XIII. CAIVS.

NON dubium est, quin si uxori legatum sit, SI NON NVPSERIT,
idq; alij restituere rogata sit: cogenda sit, si nupsert, restituere.
Hæres quoq; cui iurisiurandi conditio remittitur, legatum & fidei-
commissum debet. Sed & si cui legatū relictum est, ut alienā rem res-
umat

dimat, uel præstet: si redimere non possit, quod dominus id non uendat, uel immodico precio uendat: iustam æstimationem inferet.

XV. MARTIANVS.

HAeres testatoris legata, quæ in profundo esse dicuntur, quando-
cunq; apparuerint, præstat.

XVI. POMPONIVS.

SAepe legatum plenius restituitur fideicommissario, quàm est reli-
ctum: ueluti si alluione ager auctus est, uel etiam insulæ natæ.

XVII. MAETIANVS.

ETiam ea, quæ futura sunt, legari possunt, ut insula, uel in mari, uel
in fluminibus nata. Seruitus quoq; (seruo) prædium habendi
recte legatur. * aliàs
deest.

XVIII. POMPONIVS.

SI iure testamento facto fideicommissum tibi reliquero, deinde ali-
ud postea fecero non iure, in quo fideicommissum relinquam tibi,
uel aliud, q̃ quod priore testamento, uel omnino non sit relictum: ui-
dendum est, an mens mea hæc fuerit facientis postea testamentum, ut
nolim ratum esse priore testamento tibi relictum: quia uoluntate nu-
da fideicommissa infirmantur. sed uix id obtinere potest. fortassis ideo,
quod ita demum à priore testamento recedi uelim, si posterius ualitu-
rum sit: & nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non de-
beat, etiã si iidem hæredes utroq; testamento instituti ex priore existi-
terint.

XIX. VALENS.

SI tibi legatum est uel fideicommissum relictum, uti quid facias: eti-
am si non interest hæredis id fieri, negandam tibi actionem, si non
caueas hæredi futurum, quod defunctus uoluit, Nerua & Atilicinus
recte putauerunt.

XX. VLPPIANVS.

SI res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata uel per fidei-
commissum relicta sit, non communicandi animo, sed utriq; in so-
lidum: ambigendum non est, si alteri sit soluta, alterum quidem nullū
ius in ipsa re habere, sed actionem de precio integram tamen habere.

XXI. PAVLVS.

NVtu etiam relinquatur fideicommissum: dummodo is nutu re-
linquat, qui & loqui potest: nisi superneniens morbus ei impedi-
mento sit. Fideicommissum relictum & apud eum, cui relictum est,
ex causa lucratiua inuentum, extinguere placuit: nisi defunctus æstima-
tionem quoq; eius præstari uoluerit. Columnis ædium uel tignis
per fideicommissum relictis: ea tantūmodo amplissimus ordo præstari
uoluit (nulla æstimationis facta mentione) quæ sine domus iniuria au-
ferri possunt.

Ss Her

XXII. HERMOGENIANVS

SI quis in principio testamenti adscripserit, CUI BIS LEGAVERO, SEMEL DEBERI VOLO, postea eodem testamento uel codicillis sciens saepe eidem legauerit: suprema uoluntas potior habetur. nemo enim eam sibi legem potest dicere, ut à priore ei recedere non liceat. Sed hoc ita locum habebit, si specialiter dixerit prioris uoluntatis se pœnituisse, & uoluisse, ut legatarius plura legata accipiat. Miles, in eum ex militari delicto capitali dicta sententia: permittente eo in ipsa sententia, qui damnauit: sicut testamenti faciendi, ita fideicommissi relinquendi potestatem consequitur. Mortis damnû per fideicommissum serui relictî, ante quàm mora fiat, fideicommissarius solus patitur, licet alienus relinquatur.

XXIII. PAVLVS.

EX imperfecto testamento legata uel fideicommissa Imperatorem uindicare, inuerecundum est. decet enim tantæ maiestati, eas seruare leges, quibus ipse solutus esse uidetur.

XXIII. TERENTIVS.

Creditori ita potest legari, ne indebitum ab eo repetatur.

XXV. PAVLVS.

ILLE AUT ILLE HAERES SEIO CENTVM DATO. potest Seius, ab utro uelit, petere. Cum in uerbis nulla est ambiguitas, non debet admitti uoluntatis quæstio.

XXVI. IDEM.

IS, qui fideicommissum debet, post moram non tantum fructus, sed etiam omne damnû, quo affectus est fideicommissarius, præstare cogitur.

XXVII. IDEM.

PAula Callinico ex parte hærede instituto, filiæ eiusdem Iubentinae, cum in familia nupsisset, decem testamento legauit. deinde post tempus codicillis factis, centum eidem Callinico reliquerat, non adiecto HOC AMPLIUS. pronunciauit utranq; summam deberi: maxime cum in codicillis filiæ Callinici nihil legatum fuisset. Pompeius Hermippus filium Hermippû ex dodrante, filiâ Titianâ ex quadrante hæredes instituerat, & prædia certa singulis prælegauerat. præterea si sine liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiæ dari iusserat. post testamētum factis codicillis certa filiæ prædia dederat: eamq; his cõtentam esse uoluit pro omni hæreditate, & his, quæ in testamento reliquerat. Hermippi bona ad fiscum peruenerant. Titiana soror fideicommissum petebat. quærebatur, utrum pro hæreditate tantum, an & pro his, quæ post mortē frater rogatus erat restituere, pater eam uoluisset accipere ea, quæ codicillis reliquerat: mihi ab omni uoluntate

te recessum uidebatur. placuit autem humanius interpretari: ea sola, quæ uiuente fratre acceptura erat, adempta uideri: nō etiam quæ post mortem eius reliquerat, si sine liberis decederet. & ita pronunciauit.

Iulianus Seuerus decedens, institutis quibusdā hæredibus, alumno suo quinquaginta legauerat: cāq; à Iulio Mauro colono suo ex pensio nibus fundi ab eo debitis præstari uoluit: itemq; Mauro quædam lega uerat. cum de hæreditate fiscus quæstionem mouisset: iussu procura toris Maurus pecuniam fisco soluerat. postea hæres scriptus obrinuerat aduersus fiscum. alumno autem mortuo hæres eius fideicommissum ab hærede Mauri petebat. placuit Imperatori non uideri eius fideicommissum, sed demonstratum, unde accipere posset. & ideo hæredem Seueri hæc præstare debere.

XXVIII. IDEM.

SI fidei meæ committatur, ut quod mihi relictum fuerit supra, q̄ capere possim, alij restituam: posse me id capere, constat.

XXIX. IABOLENVS lib. III. ex posterioribus Labeonis.

QUI concubinam habebat, ei uestem prioris concubinæ utendam dederat: deinde ita legauit, VESTEM, QVAE EIVS CAUSSA EMPTA, PARATA EST. Cascellius, Trebatius negant ei deberi prioris concubinæ caussa parata: quia alia conditio esset in uxore. Labeo id non probat: quia in eiusmodi legato non ius uxorum sequendum, sed uerborum interpretatio esset facienda. idemq; uel in filia, uel qualibet alia persona iuris esse. Labeonis sententia uera est. Cum ita legatum esset, TITIA VXOR MEA TANTVLAM PARTEM HABEAT, QVANTVLAM VNVS HAERES: si non æquales partes essent hæredum: Quintus Mutius & Gallus putabāt, maximam partem legatā esse: quia in maiore minor q̄q; inesset. Seruius, Osilius, minimā: quia cū hæres dānatus esset, in potestate eius esset, quam partē daret. Labeo hoc probat. idq; uerū est. Cum ita legatum esset, QVANTA PECUNIA EX HAEREDITATE TITII AD ME PERVENIT, TANTAM PECUNIAM HAERES MEVS SEIO DATO: id legatū purat Labeo, quod acceptum in tabulas suas ex ea hæreditate testator retulisset. cæterum negat cauendum hæredi à legatario, si quid forte postea eius hæreditatis nomine hæres damnatus esset. ego puto contra: quia non potest uideri ad hæredem peruenisse, quod eius hæreditatis nomine præstatum esset. idem Alfenus Varus Seruio placuisse scribit. quod & uerū est.

Si hæres tibi, seruo generaliter legato, Stichum tradiderit, isq; à te cuius fuit: posse te ex testamento agere, Labeo scribit: quia non uideatur hæres dedisse, quod ita dederat, ut habere nō possis. & hoc uerū puto. sed hoc amplius ait: debere te prius, quā iudicium accipiat,ur,

Ss ij denun-

denunciare hæredi. nam si aliter feceris: agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio. SI STICHVS ET DAMA SERVI MEI IN POTESTATE MEA ERVNT, CVM MORIAR: TVNC STICHVS ET DAMA LIBERI SVNTO, ET FVNDVM ILLVM SIBI HABENTO. si alterum ex his post testamentum factum dominus alienasset, uel dimisisset: neutrum liberum futurum, Labeo putat. sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum, & legatum habiturum putat. Tuberonis sententiã uoluntati defuncti magis puto conuenire.

Qui quatuor pocula oleaginea habebat, ita legauit. POCVLA OLEAGINEA DVO PARIA. respondi, unũ par legatũ esse: quia nõ ita esset, BINA PARIA: neq; ita, POCVLORVM PARIA DVO. idẽ & Trebatius.

Qui hortos publicos à republica cõductos habebat, eorum hortorũ fructus usq; ad lustrum, quo conducti essent, Aufidio legauerat: & hæredem eam cõditionem eorũ hortorũ ei damnauerat dare, sinerẽq; eum uti & frui. respondi, hæredem teneri sinere frui. hoc amplius hæredem quoq; mercedem hortorum reipublicæ præstaturum. Cum in testamento scriptum esset, STICHO SERVO MEO HAERES QVINQVE DATO. ET SI STICHVS HAEREDI MEO PER BIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO: post biennium legatum deberi existimo: quia in id tempus & libertas & legatum referri debent. quod & Trebatius respondit.

Si fundum mihi uendere certo precio damnatus es: nullum fructũ eius rei ea uenditione excipere tibi liberum erit: quia id precium ad totã causam fundi pertinet. Qui fundũ mandatu meo in societatem mihi & sibi emerat: deinde eũ finibus diuiserat, & prius quã mihi traderet, ita eum tibi legauerat, FVNDVM MEVM ILLI DO. negaui amplius parte illi deberi: quia uerisimile non esset, ita testatũ esse patrem familias, ut mandati hæres eius damnaretur. VXORI MEAE, DVM CVM FILIO MEO CAPVAE ERIT, HAERES MEVS DVCENTA DATO. filius à matre migravit. si ambo Capuæ habitassent: legatum matri debitũ iri putaui, quãuis unã non habitassent. sin aut in aliud municipium transissent: unius tantũmodo anni debitũ iri, quo unã habitassent quantolibet tempore, Trebatius ait. unde amamus, an his uerbis DVM CVM FILIO CAPVAE ERIT non cõditio significetur, sed ea scriptura pro superuacua debeat haberi. quod non pbo. sin aut per mulierẽ mora non est, quo minus cũ filio habitet: legatum ei deberi. Si ædes alienas ut dares damnatus sis, neq; eas ulla cõditione emere possis: æstimare iudicem oportere Ateius scribit, quãti ædes sint, ut precio soluto hæres liberetur. idem iuris est, & si cum potuisses emere, non emeris.

XXX. LABEO lib. πθζαζβ.

SI cui ædes legatæ sint: is omne habebit id ædificium, quod supra solum

Ium earum ædium erit. PAVLVVS. hoc tunc demum falsum est, cum dominus * binariū aliquod conclaue, quod & supra cōcamerationem * a^ls. bina alterarum ædium sit, in usum alterarum conuerterit, atq; ita his usus rūædiū fuerit. nanq; eo modo alteris ædibus id accedet, alteris decedet.

XXXI. SCAEVOLA.

Sextiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium & Marium sororis filios scripsit hæredes. Sextiam substituit Mario, & Mariū Sextiæ. dedit autem per præceptionem Mario certas species. Marius partem hæreditatis, ex qua scriptus erat, omisit: & eo intestato defuncto, bona eius ad fratrem legitimum Seium deuoluta sunt. quæsitū est, an Sextia ex substitutione etiam hæc, quæ prælegata Mario erant, iure substitutionis à legitimo hærede defuncti sibi uindicare possit: respondi. secum dum ea, quæ pponerentur, Sextiam in legatis, quæ Mario data essent, substitutam non esse.

XXXII. IDEM.

Vxori suæ inter cætera ita legauit, ET DOMVS EAM PARTEM, IN QVA MORARI CONSVEMVS. quæsitum est. cum tam testamenti faciendi tempore, q̄ mortis, totam domum in usu habuerit, nec quidq; ex ea locatum: an ea tantūmodo uideatur legasse cubicula, in quibus dormire consueuerant: respondit. eam omnem partem, in qua morari cum familia sua consueuisset. Vxori suæ inter cætera ita legauit. VXORI MEAE QUIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, VSI- BVS'VE EIVS COMPARAVI, CONCEDI VOLO. quæro, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoq; concessum uideatur: respondit. uerba, quæ pponeretur, nihil pro futuro tempore significare.

Cum Seius pro uxore centum aureos creditori soluerit, & ornamentum pignori positum luerit, postea autem testamento facto uxori suæ legauerit, quidquid ad eum, in uie stipulatum eius concessit, & hoc amplius uicenos aureos annuos: quæsitum est, an hos centum aureos hæredes uiri ab uxore uel hæredibus eius repetant: respondit. si donatio- nis causa creditori soluisset: teneri hæredes ex causa fideicommissi, si repetant, atq; exceptione etiam petentes submoueri: quod præsum- ptum id esse debeat, nisi contrarium ab hæredibus probetur.

XXXIII. IDEM.

Nomé debitoris in hæc uerba legauit. TITIO HOC AMPLIUS DA- RI VOLO DECEM AVREOS, QVOS MIHI HAEREDES CUI SEII DEBENT, ADVERSVS QVOS EI ACTIONEM MANDARI VOLO, EI' QVE EORVNDem PIGNORA TRADI. quæro, utrū hæredes tantū de- cē dare debeant, an omne debitū, hoc est & in usuras debeant mādare: Respondit. uideri uniuersam eius nominis obligationem legatam.

Item quæro. cum ignorante matrefamilias, actores in prouincia ad iectis sorti usuris, decem stipulati sint: an ex caussa fideicommissi scripti etiam incrementum huius debiti ad Titium pertineat? respondit, pertinere. Filio ex parte hærede scripto præceptionem dedit inter cætera his uerbis. TITIO FILIO MEO NOMINA EX CALENDARIO, QUAE ELEGERIT FILIUS MEVS SIBI, VIGINTI DARE DAMNAS SVNTO SINE DOLO MALO. eidem filio uiuus omnium rerum suarum administrationem permisit, qui post testamentum factum ante mortem patris annis decem, quibus procurabat patri, contra ueterem consuetudinem patris, qua calendarium exercebatur, nouos debitores ampliarum pecuniarum fecit: & in priores, quos pater exiguarum fortunarum habebat, maius creditum contulit, ad hoc, ut uiginti nominibus propè omnis substantia calendarij esset. quæsitum est, an huic filio eorum nominum, quæ ipse fecisset, præceptio permittenda esset. respondi. ex his electionem habere, quæ testamenti tempore testator in calendario habuisset. Vni ex hæredibus per præceptionem reliquit ea, quæ ex patrimonio sui uiri Aretonis ei supererant: eiusque fidei commisit, hæc eadem restituere pronepoti, cū esset annis sedecim. in quibus hæc uerba adiecit. ITEM ROGO, VTI RELIQVVM AES ALIENVM, QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATIS QVÆ FACIAS. quæsitum est, si probauerit hæres non sufficere redditum bonorum ad totius debiti exsolutionem: an nihilominus tamen ipse debeat agnoscere onus æris alieni? respondi. manifeste proponi, ex redditibus bonorum eorum iussu alienum æs, non de proprio soluere. Pater filio & filia hæredibus institutis, cū singulis certa prædia & calendaria prælegasset, ita cavit. A TE AVTEM FILI CHARISIME, QUÆCVNQVE LEGAUI, PRAESTARI VOLO. ET SI QVID EVENERIT AERIS ALIENI, QVOD IN TEMPVS PRO MVTVO ACCEPERAM, ET DEBVERO, A TE SOLVI VOLO: VT QVOD SORORI TVAE RELIQVI, INTEGRVM AD EAM PERTINEAT. quæsitum est, an quod ex quacunque caussa debuit pater, à filio sit præstandum? respondi. posse filiam ex fideicommissio consequi, ut releuaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam perueniret.

XXXIII. IDEM.

Patronus liberto statim tribum emi petierat. libertus diu moram ab hærede patroni passus est, & decedens hæredem reliquit clarissimum uirum. quæsitum est, an tribus æstimatio hæredi eius debeatur? respondi, deberi. Item quæsitum est, an & commoda, & principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suæ cōsecutus fuisset

fuiſſet, ſi ei ea tribus ſecundum uoluntatem patroni ſui tunc compa-
rata fuiſſet: an uero uſuræ æſtimationis hæredi eius debeatur? reſpon-
di. quidquid ipſe confeſciturus eſſet, id ad hæredem ſuum tranſmitte-
re. Sempronio ita legauit. SEMPRONIUS SVMITO PRAEDIA MEA
OMNIA, QVAE SVNT VSQVE AD PRAEDIVM, QVOD VOCATVR
GAAS, IN FINIBVS GALATIAE SVB CVRA VILLICI PRIMI, ITA VT
HAEC OMNIA INSTRVCTA SVNT. quæſitum eſt. cum in eodem con-
finio prædiorum unum ſit prædiũ non in Galatiæ, ſed Cappadociæ fi-
nibus, ſub cura tamen eiufdem uillici: an etiam id prædium cum cæte-
ris ad Sempronium pertineat? reſpōdi, & hoc deberi. Libertis, quos
nominauerat, ita legauit. FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST IN
REGIONE ARELATIA: ITEM FVNDVM SATRIANVM, QVI EST IN
REGIONE NIPHANA CVM TABERNA DARI VOLO. quæſitum eſt.
cum inter fundos, quos ſupra legauit, ſit quidam fundus uocabulo Sa-
trianus, in regione tamen Niphana non ſit: an ex cauſſa fideicommiſ-
ſi libertis debeatur? reſpōdi. ſi nullus eſſet Satrianus in regione Nipha-
na, & de eo ſenſiſſe teſtatore certum ſit, qui alibi eſſet: non minus de-
beri, quamuis in regione deſignanda lapſus eſſet. Codicillis confir-
matis ita cauuit. TIBVRTIBVS MVNICIPIBVS MEIS AMANTIſſIMIS,
QVOS SCITIS, BALNEVM IVLIANVM IN VNCTVM DOMVI MEAE: ITA,
VT PVBLICE SVMPTV HAEREDVM MEORVM ET DILIGENTIA DE-
CEM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRAEBEATVR GRATIS. quæſitum
eſt, an & ſumptus reſectationibus neceſſarios hæredes præſtare debeant?
reſpondi. ſecundum ea, quæ proponerentur, uideri teſtatore, & ſuper
calefactionis & præbitionis onus, de his quoq; ſenſiſſe, quæ ad quotidiana
nā tutelam pertineant, quibus balneæ aut inſtruantur, aut deniq; inter
ſolitas ceſſationum uices parari purgariq; ut habiles ad lauādum fiāt,
ſint ſolitæ. Apud Scæuolam libro decimo octauo digeſtorū CLAV-
DIVS norat. nec fideicommiſſa ab inſtato data debentur ab eo, cu-
ius de inofficioſo teſtamento conſtituiſſet: quia crederetur, quaſi furio-
ſus, teſtamentum facere non potuiſſe. ideoq; nec aliud quid pertinens
ad ſuprema eius iudicia ualeat.

XXXV. SCAEVOLA,

CVM quis decedens Seiæ matri fundum, qui prius matris erat, le-
gauerat: ab eo petijt, ut eundem, cum moreretur, Flauiae Albinæ
coniugi ſuæ reſtitueret. poſt mortem teſtatoris māter apud magiſtra-
tum profeſſa eſt, nihil ſe aduerſus uoluntatē filij ſui facturā: paratamq;
eſſe, fundum Flauiae Albinæ tradere, ſi ſibi annua bina præſtarentur
redituum nomine. ſed neq; poſſeſſionem tradidit, neq; annua bina
accepit. quæſitum eſt, an fundum iure alij uendere poſſit? reſpondit. ſi
de iu

de iure legati fidei^q commissi quæreretur: secundum ea, quæ proponerentur, nec ualuisse, quod matri suum legabat: neq; onus fideicommissi processisse, si modo nihil præterea mater cepisset. Qui testamento hæredem scripserat, ducenta Mæuius legauit, & fidei eius commisit, ut centum daret Glaucæ Tychæ, Elpidæ autem quinquaginta. postea Mæuius uolente testatore literas emisit ad eas, secundum uoluntatem testatoris se restitutorum. postea testator fecit codicillos, quibus & hoc præcepit: ut præter hos codicillos, si quid aliud prolatum esset, non ualeret. quæsitum est, an Mæuius, qui ducenta accepit (quia mutauit uoluntatem testator de ea epistola) à mulieribus conueniri ex causa fideicommissi possit: respondit. secundum ea, quæ proponerentur, frustra Mæuium conueniri: siue ducenta, siue prædium pro his accepisset. Seiam & Mæuium liberos suos æquis partibus hæredes scripsit. Mæuius substituit Sempronium pupillum suum. deinde codicillos per fideicommissum confirmauit, quibus ita cauit. LVCIVS TITIVS SEIAE HAEREDI SVAE, QVAM PRO PARTE DIMIDIA INSTITVI, SALVTEM. MAEVIVM LIBERTVM MEVM, QVEM IN TESTAMENTO PRO PARTE DIMIDIA HAEREDEM INSTITVI, EAM PARTEM HAEREDITATIS VETO ACCIPERE, CVIVS IN LOCVM PARTEM VE EIVS PVBLIVM SEMPRONIVM DOMINVM MEVM HAEREDEM ESSE VOLO. & Mæuius, ad quem hæreditatis portionem noluit peruenire, cum hoc elogio fideicommissum reliquit. MAEVIO LIBERTO MEO NIHIL DE ME MERITO DARI VOLO LAGENAS VINI VETVSTI CENTVM QVINQVAGINTA. quæsitum est. cum uoluntas testatoris hæc fuerit, ut omnimodo perueniat portio hæreditatis ad Sempronium pupillum: an fideicommissum ex uerbis superscriptis ualere intelligatur: & à quo Sempronius petere possit, cum ad certam personam codicillos scripserit: respondit. posse fideicommissum à Mæuius peti. Pater emancipato filio bona sua uniuersa, exceptis duobus seruis, non mortis causa donauit, & stipulatus est à filio in hæc uerba. quæ tibi mancipia, quæq; prædia donationis causa tradidi, cessi: per te non fieri dolo malo, neq; per eum, ad quem ea res pertinebit, quo minus ea mancipia, quæq; ex his adgnata erunt, eaq; prædia cum instrumento, cum ego uolam, uel cum morieris, quæq; eorum exstabunt, neq; dolo malo, aut fraude, factioe tuo, eiusq; ad quem ea res pertinebit, ita in rerum natura, aut in potestate esse desissent: si uiuam, mihi, aut cui ego uolam, reddantur, restituantur: stipulatus est Lucius Titius pater, sponpondit Lucius Titius filius. Idem pater decedens, fideicommissariam epistolam ad filium suum scripsit in hæc uerba. Lucio Titio filio suo salutem. certus de tua pietate, fidei tuæ com-

mitto

mitto, ut des, præstes illi & illi certam pecuniam. & Lucrionem seruū meum liberum esse uolo. quæsitum est. cum filius nec patris bonorum possessionem acceperit, nec hæres ei exstiterit: an ex epistola fidei commissa & libertatem præstare debeat: respondi. & si neq; hæreditatem adisset, neq; bonorum possessionem petisset, & nihil ex hæreditate possideret: tamen nihilominus & ex stipulatu ab hæredibus patris, & fideicommissio ab his, quorum interest, quasi debitorem conueniri posse: maxime post constitutionem diui Pij, quæ hoc induxit. Nuptura, duobus filiis, quos ex priore marito habebat, mandauit, ut uiginti, quæ doti dabat, stipularentur in omnem casum, quo solui posset matrimonium: ut etiam alterutri ex his tota dos soluatur. constante matrimonio uno ex filiis mortuo, uxor per epistolam petijt à superstitibus filio, uti quandoq; partem dimidiam dūtaxat dotis exigat, & ea contentus eat: alteram autem partem apud maritum eius remanere concedat. quæsitum est. postea in matrimonio muliere defuncta: an maritus, si de tota dote cōueniatur à filio, doli mali exceptione se tueri possit: & an ultro ex causa fideicommissi actio ei competat, ut de parte obligationis accepto ei feratur: respondi. exceptionem utilem fore, & ultro ex fideicommissio peti posse. Idem quærit. an de reliqua dimidia parte mandati actio utilis sit hæredibus mulieris aduersus filium eius: respondit. secundum ea, quæ proponerentur (maxime post literas ad filium scriptas) non fore utilem. CLAVDIVS. quoniam in his expressit, ut contentus esset dimidia parte dotis. quibus uerbis satis fidei commissum filio relinqui placuit. Codicillis ita scripsit. βδλομαι πάντα τὰ ὑποτεταγμένα κύρια εἶναι. Μαρίμῳ κυρίῳ μεθ' ὀνύαγια μυρία πέντακις χιλία, ἢ τίνα ἔλαβον πρὸς κατὰθήκην τῶ θείῳ αὐτῷ Ιουλίῳ Μαρίμῳ, ἵνα αὐτῷ ἀνδρωθέντι ἀποδώσω: καὶ γίγνονταὶ σὺν τῷ κε τρεῖς μυρία, ἀποδοθῶμαι αὐτῷ βούλομαι. οὕτω γὰρ τῷ θείῳ αὐτῷ ὥμοσα. quæsitum est. an ad depositam pecuniam petendam sufficiant uerba codicillorum, cum hanc solam, nec aliam ullam probationem habeant: respondi. ex his, quæ proponerentur: scilicet cum iusiurandum dedisse super hoc testator affirmavit: credendum esse scripturæ. Titia honestissima fœmina cum in negocijs suis opera Callimachi semper uteretur, qui ex testamento capere non poterat: testamento facto, manu sua ita cauuit. δὲ θεῷ μεν, καὶ βδλομαι δοθῆναι καλλιμάχῳ μισθὸν χάρις ὀνύαγια μυρία. quæro, an hæc pecunia ex causa mercedis ab hæredibus Titia: exigi possit: respondit. non idcirco, quod scriptum sit, exigi posse in fraudem legis relatum. Ex his uerbis testamenti, OMMIBVS, QVOS, QVAS'VE MANVMISERIM, SIVE HIS TABVLIS, SIVE QVIBVSCVNQVE ALIIS: FILIOS FILIAS'VE SVAS OMNES CONCEDI VOLO: quæsitum est, an

Tt his,

his, quos uiuus manumississet, debeantur filij: respondit. his quoque, quos quasue ante testamentum factum manumississet, filios filiasue ex causa fideicommissi praestari oportere.

XXXVI. IDEM.

Pater filium heredem praedia alienare, seu pignori ponere prohibuerat: sed conseruare liberis ex iustis nuptijs, & ceteris cognatis fideicommisserat. filius praedia, quae pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore numis noui creditoris, a priore in sequentem creditorem pignoris hypothecae nomine transulit. quaesitum est, an pignus recte contractum esset: respondi. secundum ea, quae proponerentur, recte contractum. Idem quaesijt. cum filius praedia hereditaria, ut dimitteret hereditarios creditores, distraxisset: an emptores, qui fidei commissum ignorarunt, bene emerint: respondi. secundum ea, quae proponerentur, recte contractum: si non erat aliud in hereditate, unde debitum exsolueret. Duobus libertis Stricho & Erote heredibus institutis, ita cavit. **FVNDVM CORNELIANVM DE NOMINE MEO EXIRE VETO.** unus ex heredibus Stichus ancillam (scilicet Arescufam) testamento liberam esse iussit, eidemque partem suam fundi legauit. quaro, an Eros, & ceteri colliberti Stichi ex causa fideicommissi eius fundi partem ab herede Stichi petere possint: respondi. non contineri. Filiam suam heredem scripserat, & ita cauerat. **VETO AVTEM AEDIFICIVM DE MEO NOMINE EXIRE: SED AD VERNAS MEOS, QVOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI, PERTINERE VOLO.** quaesitum est. defuncta herede & legatarijs uernis, an ad unum liberum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret: respondi. ad eum, qui ex uernis superesset, secundum ea, quae proponerentur, uirilem partem pertinere. Fundum Titianum a filio, quoad uixerit, uetuit uendari, donari, pignorari: & haec uerba adiecit. **QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MEAM FACERE VOLVERIT: FVNDVM TITIANVM AD FISCVM PERTINERE.** ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE NOSTRO NVNQVAM EXEAT. quaesitum est. cum uiuus filius eum fundum secundum uoluntatem patris retinuerit: an defuncto eo, non ad heredes scriptos a filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat: respondi. hoc ex uoluntate defuncti colligi posse: filium, quoad uiueret, alienare, uel pignorare non posse. testamenti autem factionem & in eo fundo, in extraneos etiam heredes habiturum. Julius Agrippa primipilaris testamento suo cavit, ne ullo modo reliquias eius, & praedium suburbanum, aut domum maiorem heres eius pignoreret, aut ullo modo alienaret. filia eius heres scripta, heredem reliquit filiam suam neptem primipilaris, quae easdem res diu possedit, &

dit, & decedens extraneos instituit hæredes. quæsitum est, an ea prædia extraneus hæres haberet: an uero ad Iuliam dominam, quæ habuit patrum maiorem Iulium Agrippam, pertinerent? respondi. cum hoc nudum præceptum esset: nihil proponi contra uoluntatem defuncti factum, quo minus ad hæredes pertinerent. Quindecim libertis, quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat, & adiecerat hæc uerba: SIBI QVE EOS HABERE, POSSIDERE VOLO, EA LEGE ET CONDITIONE, NE QVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE, DONARE, ALIVD'VE QUID FACERE ALII VELIT. QVOD SI ADVERSUS EA QUID FACTVM ERIT: TVNC EAS PORTIONES PRAEDIVM'VE CVM TABERNA AD REMPVBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. quidam ex his libertis uendiderunt partes suas duobus collibertis suis ex eodẽ corpore. emptores aut defuncti Caium Seium extraneum hæredem reliquerunt. quæsitum est, partes, quæ uenerunt, utrum ad Caium Seium, an ad superstites collibertos suos, qui partes suas non uendiderunt, pertinerent? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, ad Caium Seium pertinere. Item quæsitum est, an partes uenditæ ad rempublicam Tusculanorum pertinerent? respondi. non pertinere. CLAUDIUS. quia non possidentis persona, qui nunc extraneus est, respicienda est: sed emptorum, qui secundum uoluntatem defunctæ ex illis fuerunt, quibus permiserat testatrix uenundari: nec conditio existit dati fideicommissi reipublicæ Tusculanorum. Tusculanus fidei eius, cui duo milia solidorum legauerat, commisit in hæc uerba. A TE PETRONI PETO, VTI EA DVO MILIA SOLIDORVM REDDAS COLLEGIO CVIVSDAM TEMPLI. quæsitum est. cum id collegium postea dissolutum sit, utrum legatum ad Petronium pertineat: an uero apud hæredem remanere debeat? respondi. Petronium iure petere: utique si per eum non stetit, parere defuncti uoluntati. Pater filios hæredes scripserat, & adiecerat. PRAEDIA, QVAE AD EOS EX BONIS MEIS PERVENTVRA SVNT, NVLLA EX CAVSSA ABALIENENT, SED CONSERVENT SVCCSSIONI SVAE, DE QVE EA RE INVICEM SIBI CAVEANT. ex his uerbis quæsitum est, an prædia per fideicommissum relicta uideantur? respondi. nihil de fideicommissio proponi. Ex parte dimidia hæredi instituto per præceptionem fundum legauit, & ab eo ita petijt. PETO, VT VELIS COHAEREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDI IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS TE PRAECIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM. quæsitum est, an pars fundi ex causa fideicommissi nepoti debeat? respondi. deberi.

XXXVII. IDEM.

Tt ij Pam

PAMPHILO LIBERTO HOC AMPLIVS, QVA'M CODICILLIS RELIQUI, DARI VOLO CENTVM, ET SCIO OMNIA, QVAE TIBI PAMPHILE RELINQVO, AD FILIOS MEOS PERVENTVRA: CVM AFFECTIONEM TVAM CIRCA EOS BENE PERSPECTAM HABEAM, quaero, an uerbis suprascriptis Pamphili fidei cōmiserit, ut post mortem filijs defuncti centum restituat: respondi. secundum ea, quae proponerentur, non uideri quidem (quantū ad uerba testatoris pertinet) fidei commissum Pamphilo, ut centum restitueret: sed cum sententiam defuncti à liberto decipi satis inhumanum sit, centum ei relictos filijs testatoris debere restitui: quia in simili specie & Imperator noster diuus Marcus hoc constituit. Propositum est, non habentem liberos, nec cognatos, in discrimine uitae constitutum, per infirmitatem, adcersitis amicis, Caio Seio contubernali dixisse, quod uelut ei relinquere praedia, quae nominasset: eaq; dicta in testationē Caium Seium rede gisse, etiam ipso testatore interrogato, an ea dixisset. & responso eius tali MÁΛΙΣΤΑ inserto: quaesitum est, an praedia, quae destinata essent, ex causa fideicommissi ad Caium Seium pertinerent: respondi. super hoc nec dubitandum esse, quin fideicommissum ualeat. Duas filias aequis ex partibus haeredes fecerat. alteri fundum praelegauerat, & petierat ab ea, ut sorori suae uiginti daret. ab eadem filia petijt, ut partem dimidiam fundi eidem sorori restitueret. quaesitum est, an uiginti praestari deberent: respondi. non esse praestanda.

XXXVIII. IDEM.

Post emancipationem patris suscepta, à patruo ut legitimo haerede petierat, ut partem hereditatis auunculo suo daret, & agros duos. ad utrumq; autem ut proximum cognatum successio eius pertinuit per bonorum possessionem. quaesitum est. cum in parte hereditatis fideicommissum non constiterit, quod eā suo iure per bonorum possessionem auunculus habiturus esset: an nihilominus in parte agrorum consistat, ut Titius partes agrorum duas (id est unam, quam suo iure per bonorum possessionem habeat: alteram uero partē ex causa fideicommissi) petere debeat: respondi. petere posse. Idem quaesijt. si ab eodem patruo fideicommissa alijs quoq; dederit: utrū in solidum, an uero pro parte ab eo praestanda sint: respondi. in solidum praestari.

Seiam ex dodrante, Mæuiam ex quadrante instituit haeredes. fidei Seiae commisit in haec uerba. A' TE PETO, TVAE QVE FIDEI COMMITTO, VT QUIDQVID EX HAEREDITATE MEA AD TE PERVENIT, RESTITVAS FILIO TVO, RETENTIS TIBI HORTIS MEIS. quaesitum est. cum generali capite fideicommississet, QVISQVIS HAERES ERIT DE OMNIBVS, ut praestaret, quodcunq; legasset: an cum do-

dran.

drantem hæreditatis restitueret, hortos in assem uindicare Seia debet: respondi. etiam cohæredis fidei commissum uideri, ut quadrantem, quem in his hortis haberet, Seia redderet.

XXXIX. IDEM.

VXorem & filium communem hæredes instituit, & uxoris fidei commissit in hæc uerba. PETO A' TE DOMINA VXOR, NE EX FVNDI TITIANO PARTEM TIBI VINDICES, CVM SCIAS ME VNI VERSAM EMPTIONEM EIVS FVNDI FECISSE: SED BENEFICIO AFFECTIONIS ET PIETATIS, QVAM TIBI DEBVI, EANDEM EMPTIONEM (CVM NVMIS MEIS COMPARASSEM) TECVM COMMVNICASSE. quæsitum est, an eum fundum in solidum filij esse uoluerit: respondit. eum, de quo quæreretur, perinde rationem in fundo haberi uoluisse, ac si uniuersus hæreditarius esset: ut pro parte dimidia & uxor & filius agrum ut hæreditarium habeant. In testamento ita scriptum fuit. DOMVM MEAM CVM HORTO APPLICITO LIBERTIS MEIS CONCEDI VOLO. & alio capite. FORTVNIO LIBERTO MEO EX DOMO MEA, QVAM LIBERTIS MEIS DEDI, DIAETAM, IN QVA HABITABAM: ITEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIAETAE AB HAEREDE MEO CONCEDI VOLO. quæsitum est, an hæres testatoris oneratus uideatur, in præstando legato Fortunio, cum domus uniuersa libertis sit prælægata: respōdit. nō esse oneratum. Codicillis confirmatis ita cauit. OMNIBVS AVTEM LIBERTIS MEIS, ET QVOS VIVVS, ET QVOS HIS CODICILLIS MANVMISI, VEL POSTEA MANVMISERO: CONTVBERNALES SVOS, ITEM FILIOS, FILIAS LEGO: NISI SI QVOS QVAS'VE AD VXOREM MEAM TESTAMENTO PERTINERE VOLVI, VEL EI NOMINATIM LEGAVI, LEGAVERO. idem postea epistola petijt ab hæredibus suis, ut regionem Vmbriae in Piceno cohæredi uxori suæ restituerent cum omnibus, quæ ibi essent, & mancipijs rusticis, uel urbanis, & actoribus: exceptis manumissis. quæsitum est cū Eros & Stichus serui in diem uitæ testatoris in Vmbria in Piceno actum administrauerint, sint aut Damæ, quem testator uiuus manumiserat, filij naturales: utrum eidem Damæ ex uerbis codicilli ab hæredibus præstandi sint: an uero ad Seiam uxorem ex uerbis epistolæ pertineant: respondit. ex codicillis ad patrem naturalem eos pietatis intuitu pertinere. Felicissimo & Felicissimæ, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legauit cū casa. & alio capite Titio filio, quem ex quarta parte hæredem scripserat, prælegauit in hæc uerba. TI TI FILI HOC AMPLIUS DE MEDIO SVMITO LEGATA MEA, QVAE MIHI TAM PATER TVVS PRAESENS, QVA'M CLOELIVS IVSTVS FRATER PATRIS RELIQUERVNT. quæsitum est. cum fundus Gar-

Tt iij gilia

gilianus testatrici à marito eius, id est à patre Titij filij legatus sit: cui fundus ex causa fideicommissi debeatur? utrum filio Titio tantum, an Felicissimo & Felicissimæ, an tribus? respondi. non esse uerisimile: eam, quæ nihil aliud Felicissimo & Felicissimæ, nisi hæc, specialiter legarit: ad filium, cui & hæreditatis suæ partem reliquit, legatum generali sermone transferre uoluisse. Testamento ita pueros legauerat. PVBLIO MAEVIO DOMINVLO MEO AB HAEREDIBVS MEIS DARI VOLO PVEROS QVINQVE EX MEIS, DVNTAXAT INTRA ANNOS SEPTEM. post annos complures, quàm fecit testamentum, moritur. quæsitum est, cuius ætatis Mævio mancipia debeant: utrum ne quæ testamenti facti tempore intra septem annos fuerunt, an quæ mortis tempore intra eam ætatem inueniantur? respondit. eam uideri ætatem designatam, quæ esset, cum à testatore relinqueretur? Concubinæ inter cætera his uerbis legauerat. FVNDVM IN APPIA CVM VILLICO SVO ET CONTVBERNALI EIVS ET FILIIS DARI VOLO. quæsitum est, an nepotes quoque uillico & contubernali eius testator ad concubinam pertinere uoluerit? respondit. nihil proponi, cur non deberentur. Legauerat per fideicommissum Mæuijs ita, QVODQVOD IN PATRIA GADIBVS POSSIDEO. quæsitum est, an si quam suburbanam adiacentem possessionem haberet: hæc quoque ex causa fideicommissi Mæuijs debeatur? respondit. posse ad hanc quoque uerborum significationem extendi. Item quæsitum est, si calledarij, quod in patria sua, uel intra fines eius, defunctus exercuit, instrumenta in domo, quam in patria sua habebat, reliquit: an id quoque calledarium propter uerba supra scripta Mæuijs ex causa fideicommissi deberetur? respondit. non deberi. Item quæsitum est, an pecunia, quæ in arca domi Gadibus inuenta esset, uel ex diuersis nominibus exacta, & ibi deposita, ex fideicommisso debeatur? respondi. supra responsum.

Testamento, quo filium & uxorem hæredes instituerat, filia per fideicommissum centum, cum in familia nuberet, legauit: & adiecit ita. FILI DEI TVAE COMMITTO FILIA, VT CUI IN FAMILIA NVBAS: ET QVOTIESCVNQVE NVBES, PATIERIS EX DOTE TVA, QVAM DABIS, PARTEM DIMIDIAM STIPVLARI FRATREM TVVM ET SEIAM MATREM TVAM, PRO PARTIBVS DIMIDIIS DARI SIBI, SI IN MATRIMONIO EIVS, CUI NVBES, SIVE DIVORTIO FACTO, PRIVS QVAM DOS TVA REDDATVR, EO VE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MORIERIS NVLLO FILIO FILIA VE EX EO RELICTO. pater filiam uirginem nuptum collocauit, eiusque nomine dotem dedit: & post diuortium eandem recepit, & alij in matrimonium cum dote dedit, & stipulatus est eam sibi aut filia suæ reddi. manente filia in matrimonio secundo

do, mortuus est eodem testamento relicto, eiq; hæredes exstiterunt filius & uxor. postea marito defuncto puella dote recepta, nupsit alijs, præsentibus & consentientibus fratre & matre, quæ & dotem eius auxit: & neuter eorum stipulati sunt dotem. mox matri filius & filia hæredes exstiterunt. deinde decessit in matrimonio filia, marito hærede relicto. quæsitum est. cum puella non ex causa legati pecuniam in dotem ab hæredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito mater familias facta dotem recuperauerat: an hæres eius ex causa fideicommissi fratri defuncti teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non teneri. Hæres uel legatarius rogatus est, ut quendam adoptaret, his uerbis adiectis. SI ALITER FECERIT, EXHAERES ESTO, uel PERDITO LEGATVM. Quæsitum est. si non adoptauerit: an actio quædam ex fideicommissio competat? respondit. fideicommissum, quo quis rogatur, ut adoptet, ratum non esse. AGRI * PLAGAM, QVÆ EST IN REGIO-

* aliàs.
palam.

NE ILLA, MAEVIUS PVBLIO ET CAIO TRANSCRIBI VOLO, PRECIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HAEREDITATI ILLATO, DVPLAE EVICTIONE EX PROMISSA A' RELIQVIS HAEREDIBVS, ITA VT SVB POENA, CENTVM PROMITTANT EAM AGRI PLAGAM PARTEMVE EIVS AD SEIAM POSTEROSVE EIVS NON PERVENTVRAM QVAQVAM RATIONE. quæsitum est. an legatum ualeat, cum Publius emere uelit, Caius nolit? respondit. eum, qui fideicommissum sibi præstari uelit, posse partem dimidiam eius agri, qui legatus est, petere, quamuis alter prosequi nolit. Item quæsitum est: cautio, quæ interponi debet secundum uoluntatem, pro quora parte cuiq; hæredum præstanda sit? respondit. pro ea portione, quæ ex fideicommissio præstatum. Sorori legauit homines, quos nominauit testamento, eiusq; fidei commissit, ut eadem mancipia filijs suis, cum obiret, restitueret. Quæsitum est. adgnata ex his an defuncti filijs, an hæredibus restituenda sint post mortem legataria, an remaneant apud hæredes eius? respondit. quæ postea adgnata essent, uerbis fideicommissi non contineri.

Pater naturalis filia suæ ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier nuberet alijs, non mandatu mulieris dotem marito eius dedit, & sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur. filiam mulier suscepit. quæsitum est, an fideicommissum à patre exigere possit? respondit. si nec ratam habuisset dotem datam: superesse fideicommissi petitionem. Item quæsitum est, an si pater accepto facere stipulationem uelit, mulieri persecutio fideicommissi deneganda sit? respondit. supra responsum: eumq; patrem, de quo quæreretur, si ita differet, ut mulier ratum haberet, posse condicere. Seium maritum scripsit

psit hæredem, eiq; substituit Appiam alumnam: fideiq; hæredis cōmisit, ut post mortem suam hæreditatem eidem alumnae restitueret: aut si quid ante contigisset alumnae, tunc Valeriano fratris filio restitueret eandem hæreditatem. quæsitum est, si Seius uiuus, quidquid ad eū ex hæreditate peruenisset, alumnae restituisset: an secundum uoluntatem defunctæ id fecisse uideretur, præsertim cum hæc eidem æque substituta esset: respondit. si uiuo Seio Appia decessisset: non esse liberatum à fidei cōmisso Valeriano relicto. Scæuola respondit. cū hæres scriptus rogatus esset, CVM VOLET, alij restituere hæreditatē: interim non esse compellendum ad fideicommissum. CLAUDIVS. post mortem utiq; creditur datum. Hæredis scripti fidei commiserat, ut Seia uxori uniuersam restitueret hæreditatem: & uxoris fidei commisit in hæc uerba. ET A' TE SEIA PETO, VT QUIDQVAD AD TE EX HAEREDITATE MEA PERVENERIT: EXCEPTIS HIS, QVAE TIBI SVPRALLEGAVI: RELIQVVM OMNE REDDAS ET RESTITVAS MAEVIAE INFANTI DVLCISSIMAE. A' QVA SEIA SATIS EXIGI VETO: CVM SCIAM, EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVA'M DETRIMENTO FVTVRAM. quæsitum est, an statim Mæuia fideicommissum à Seia petere possit: respondit. nihil proponi, cur non possit.

XL. IDEM.

Tritius hæredes instituit Seiam uxorem ex parte duodecima, Mæuiā ex reliquis partibus: & de monumento, quod sibi exstrui uolebat, ita cavit. CORPVS MEVM VXORI MEAE VOLO TRADI SEPELIENDVM IN FVNDIO ILLO, ET MONVMENTVM EXSTRVI VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS. quæro. cum in duodecima parte non amplius, quàm centum quinquaginta aurei ex bonis mariti ad uxorem perueniant: an hac scriptura ab ea sola monumentum si bi testator exstrui uoluerit: respondit. ab utraq; hærede monumētum pro hæreditarijs portionibus exstruendum.

XLI. CELSVS.

Si filia pater dotem arbitrato tutoris dari iussisset: Tuberoperinde hoc habendum ait, ac si uiri boni arbitrato legatum sit. Labeo quærit, quemadmodum appareat, quantam dotem cuiusq; filia uiri boni arbitrato constitui oporteat: & ait, id non esse difficile, ex dignitate, ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis æstimare.

XLII. POMPONIVS.

Si fundus legatus sit CVM HIS, QVAE IBI ERVNT: quæ ad tempus ibi sunt, non uidentur legata. & ideo pecuniæ, quæ scenerandi causa ibi fuerunt, non sunt legata.

XLIII. VLPIANVS.

HOc legatum VXORIS CAVSSA PARATA generale est, & continet tam uestem, quàm argentum, aurũ, ornamentũ, cæteraq; quæ uxoris gratia parantur. sed quæ uidentur uxoris gratia parari? Sabinus libris ad Vitellium ita scripsit. quod in usu frequentissime uersatur, ut in legatis uxoris adiiciatur, QVOD EIVS CAVSSA PARATVM SIT, hanc interpretationem obtinuit: quod magis uxoris, quàm communis promiscuiq; usus causa foret paratum. neq; interesse uisum est, ante ductam uxore id paterfamilias parauisset, an postea: an etiam ex his rebus, quibus ipse uti soleret, uxori aliquid adsignauisset: dum id mulieris usibus proprie attributum esset.

XLIIII. PAVLVS.

EA tamen adiectio legatum aliàs plenius efficit, aliàs exiguius. augeatur, cum sic scriptum est, QVAE'QVE EIVS CAVSSA PARATA SVNT. id enim significat. & si quid præter ea, quæ dicta sunt, eius causa paratũ est. minuitur, detracta coniunctione QVE: quia ex omnibus supra cõpræhensis ea sola definiuntur, quæ eius causa parata sunt,

XLV. VLPIANVS.

SI quid earum rerũ ante comparauit, q̃ uxore duxit: si id ei, ut utere stur, tradidit: perinde est, quasi postea parauisset. ex eo autem legato ea pertinent ad uxorem, quæ eius causa empta, parata, quæq; retenta sunt: in quibus etiam quæ prioris uxoris, quæq; filia, neptis, uel nurus fuerunt, continentur. Inter emptum & paratum quid intersit, quaeritur. & responsum est, in empto paratũ inesse: in parato non continuo emptũ contineri. ueluti si quis quæ prioris uxoris causa emisset, posteriori uxori tradidisset: eas res eum posterioris uxoris causa parauisse, nõ emisse, cõstat. Ideoq; quauis maritus posterioris uxoris causa nihil emerit: tamẽ tradendo quæ prior habuit, eius causa parasse uideatur. quæ enim posterioris uxoris causa parata sunt: & si ei adsignata non sint, legato cedunt. at quæ prioris uxoris causa parata sunt: ita posteriori debentur, si ei adsignata sint: quia non est ita de posteriore uxore cogitatum, cum pararentur.

XLVI. PAVLVS.

NAm ne id quidem, quod traditum est, si postea ademptum sit, legato cedet.

XLVII. VLPIANVS.

Item legato cõtinentur mancipia, puta leſticarij, qui solam matrem familias portabant. item iumenta, uel leſtica, uel sella, uel burdones *al's. quas nẽ mancipia alia: puellæ fortassis, *quæ scilicet comât mulieres & ex sibi comat-
onent. sed & si forte uirilia ei quædam donauerit: quodãmodo eius tas mulie-
causa parata uidebuntur. proinde & si quædam promiscui usus sint, res exor-
Vu solitus uant.

solitus tamen fuerit ab ea quasi usu mutuari: dicendū erit, ipsius causa uideri parata. Item interest, ipsius causa parata sint ei legata, an ipsius causa empti. paratis enim omnia continentur, quæ ipsius usus fuerunt designata: emptis uero ea sola, quæ propter eam empti eius fecit maritus. unde non continebuntur emptis solis legatis, quæ alia ratione paterfamilias adquisita ei destinauit. utroque autem legato: continebuntur, & quæ maritus emi mandauerat, uel quæ emerat, necdum tamen ei adsignauerat, adsignaturus, si uiuisset. Parui etiam refert, uxori, an concubinæ quis leget, quæ eius causa empti paratae sunt. sanè enim, nisi dignitate, nihil interest. Si uxori aurum, quod eius causa paratum est, legatum sit, & postea sit conflatum, materia tamen maneat: ea ei debetur. sed ut legatum ualeat: mortis tempore uxorem esse debere, scripsit Proculus, & uerum est. separatio enim dissoluit legatum. Hoc legatum, QUAE EIVS GRATIA PARATA SVNT, & filio & filia relinqui potest, & seruo & seruæ. & continebuntur, quæ ipsi sunt attributa, uel destinata.

XLVIII. IDEM.

CVM filiofamilias ita legat, CVM IS IN TUTELAM SVAM PERVENERIT: pubertatis tempus significatur. & sanè si impuberi filiofamilias sit legatum: plerumque sentiendum est, quod Sabinus ait, ut non fiat paterfamilias, sed ut pubes. cæterum si mater, quæ suspectam habuit mariti, à quo diuerterat, uitam: filio suo, quamuis impuberi, leget: non uidetur sensisse de eo tempore, quo iam pubes est: sed de eo, quo & pubes & paterfamilias est. nā & si pubes fuit: multo magis dicemus de paterfamilias eam sensisse: ac si dixisset, IN SVAM TUTELAM ET IN SVAM POTESTATEM. Quod si quis patrifamilias impuberi leget, cum suæ tutelæ sit: de pubertate sensit. interdū & de uiginti quinque annis: si mens testantis apparet. nam si ita puberi, minori tamen uiginti quinque annis legauit: procul dubio anni uiginti & quinque erunt præstituti. Item si furioso, uel prodigo, uel ei, cui prætor ex causa curato rem dedit, ita sit legatum: puto & de eo sensum casu, quo cura & tutela liberentur. Et ex his apparet, huiusmodi uoluntatis quæstionem Sabinum interpretatum. & utique non dubitaret, si puberi: & multo magis, si maiori uiginti quinque annis ita sit legatum: de sua potestate testatorem sensisse. sic autem scriptura hæc uaria est, & uoluntatis habet quæstionem: ut & illa quoque, si quis ita scripserit, CVM SUI IURIS FVERIT FACTVS. nam aliàs aliter accipitur. & plerumque potestas liberationem continet, plerumque pubertatem, uel uicesimum quintum annum. ego quidem & si quis iam puberi, minori tamen uiginti quinque annis sic legauerit, CVM AD PUBERTATEM PERVENERIT: puto de ea ætate eum sensisse.

senfisse, quæ caret in integrum restitutione. Item & si CVM SVAE AETATIS FVERIT FACTVS, uel LEGITIMAE AETATIS: utrum de puerbertate, an de uiginti quinq; annis sensum? disputari de uoluntate potest non minus, q̃ si ita scripserit, CVM IVSTAE AETATIS FACTVS, uel CVM MATVRÆ AETATIS SIT, uel CVM ADOLEVERIT.

XLIX. PAVLVS.

Si filia familias ita legatum sit, CVM IN TVTELAM SVAM PERVENIERIT: tunc debebitur, cum uiri potens facta fuerit.

L. VLPIANVS.

Librorum appellatione continentur omnia uolumina: siue in charta, siue in membrana sint, siue in quauis alia materia. sed & si in phylra, aut tilia (ut nonnulli conficiunt) aut in aliquo corio: idem erit dicendū. quod si in codicibus sint membraneis, uel chartaceis, uel etiā eboreis, uel alterius materiae, uel in cæratīs codicillis: an debeātur, uideamus. & Caius Cassius scribit, deberi & membranas, libris legatis. consequenter igitur cætera quoq; debebuntur, si non aduersetur uoluntas testatoris. Si cui centum libri sint legati: centum uolumina ei dabimus, non cētum, quæ quis ingenio suo metitus est, quo magis ad libri scripturā sufficerent. ut puta cū haberet Homerum totū in uno uolumine: non quadraginta octo libros computamus, sed uniuersum Homeri uolumen pro libro accipiendum est. Si Homeri corpus sit legatum, & non sit plenū: quantæcunq; partes inueniantur, debentur.

Libris autem legatis, bibliothecas non contineri, Sabinus scripsit. idem & Cassius. ait enim membranas, quæ scriptæ sunt, contineri legatis libris. deinde adiecit: neq; scrinia, neq; armaria, neq; cætera, in quibus libri conduntur, deberi. Quod tamen Cassius scripsit, de membranis non puris uerum est. nam nec chartæ puræ, libris legatis: nec chartis legatis, libri debebuntur: nisi forte & hic nos urserit uoluntas. ut puta si quis forte sic reliquerit, CHARTAS MEAS VNIVERSAS. qui nihil aliud, quàm libros habebat, studiosus studioso. nemo enim dubitabit, libros deberi. nam & in usu pleriq; libros chartas appellant. Quid igitur, si quis chartas legauerit puras? membranæ non continebuntur, neq; cæteræ ad scribendum materiae. Sed nec libri cœpti scribi. Vnde non male quæritur: si libri legati sint, an non contineantur necdum perscripti? & non puto contineri: non magis, quàm uetis appellatione nondum detextam. sed perscripti libri nondum maleati, uel ornati continebuntur. proinde & nondum conglutinati. uel emendati continebuntur. sed & membranæ nondum confutæ continebuntur. Chartis legatis, neq; papyrum ad chartas paratum, neq; chartæ nondum perfectæ continebuntur. Sed si bibliothecam

Vu ij lega-

legauerit: utrum armarium solum, uel armaria, an uero libri quoque contineantur, quaeritur: & eleganter Nerva ait, interesse, quid testator senserit. nam & locum significare bibliothecam, & alias armarium, alias libros. Quod igitur scribit Sabinus, libros bibliothecam non sequi: non per omnia uerum est. nam interdum armaria quoque debentur, quae plerique bibliothecas appellant. Planè si mihi, pponas adhaerentia esse mēbro domus armaria, uel adfixa: sine dubio non debebuntur, cum aedificij portio sint. Quod in bibliotheca tractauimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca legata tractat. & ait, anulos quoque contineri, non solum thecam, quae anulorum causa parata sit. hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse, DACTYLIOTHECAM MEAM, ET SI QVOS PRAETEREA ANVLOS HABEO. & ita Labeonem quoque existimasse ait. Sunt tamen quaedam, quae omnino legatum sequuntur: ut legatum lectum continet & fulcra, & armarijs ac loculis claustra & clauēs cedunt.

LI. PAVLVS.

Argento legato constat arculas ad legatariū non pertinere. Item anulis legatis dactyliothecae non cedunt.

LII. POMPONIVS.

Si tibi pure legauero, deinde postea scripsero ita: HOC AMPLIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HAERES MEVS EI FVNDVM DATO. uerius est eo uerbo HOC AMPLIVS superiora repeti: sicuti dicimus, LVCIVS TITIVS PLEBI QVINA DEDIT, HOC AMPLIVS SEIVS. huiusmodi enim ratione quina Seium quoque dedisse intelligimus. & TITIVS ACCEPIT QVINQVE, SEIVS HOC AMPLIVS FVNDVM. Seium quoque quinque accepisse intelligimus. *Nōnūq̃ tñ nihil repetit. sup. lib. j. cap. 105.* LIII. VLPIANVS.

Ligni appellatio nomen generale est: sed sic separatur, ut sit aliud materia, aliud lignum. materia est, quae ad aedificandum fulciendumue necessaria est. lignum, quidquid comburendi causa paratum est. sed utrum ita demum, si concisum sit, an & si non sit: & Quintus Mutius libro secundo refert, si cui ligna legata essent, quae in fundo erant: arbores quidem materiae causa succisas non deberi. nec adiecit, si comburendi gratia succisae essent, ad eum pertinere. sed sic intelligi consequens est. Ofilius quoque libro quinto iuris partiti ita scripsit: cui ligna legata sunt, ad eum omnia ligna pertinere, quae alio nomine non appellantur: ueluti uirgae, carbones, nuclei oliuarum, quibus ad nullam aliam rem, nisi ad comburendum possit uti. sed & balani, uel si qui alij nuclei. Idem libro secundo negat arbores nondum concisas, nisi quae minutatim conciduntur, uideri ei legatas, cui ligna legata sunt. Ego

Ego autem arbitror, hoc quoque ligni appellatione contineri, quod nondum minutatim sit concisum, si iam concidendo fuit destinatum. proinde si syluam huic rei habebat destinatam: sylua quidem non cedet, deiectæ autem arbores lignorum appellatione continebuntur: nisi aliud testator sensit. Lignis autem legatis, quod cōburendi causa paratum est, continetur: siue ad balnei calefactionem, siue diætaram hypocaustarum, siue ad calcem, siue ad aliam rem coquendam solebat uti. Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit, nec sarmenta ligni appellatione contineri. sed si uoluntas non refragatur: etiam uirgulæ, & cremia, & sarmenta, & superamenta materiarum, & uitium stirpes atq; radices continebuntur. Lignorum appellatione in quibusdam regionibus (ut in Aegypto, ubi arundine pro ligno utuntur, & arundines, & papyrum comburitur) & herbulæ quædam, uel spinæ, uel uespres continebuntur. quid mirum, cum Græci & ea ξύλα, & naues ξυλῆς appellat, quæ hæc ἀπὸ τῶν ἐλῶν deducant. in quibusdam prouincijs & editu bouum ad hanc rem utuntur. Si lignum paratum sit ad carbonem coquendos atq; conficiendos: ait Ofilius libro quinto iuris partiti, carbonum appellatione huiusmodi materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum. non enim lignorum gratia hæc testator habuit. sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. sulfurata quoq; de ligno æque eandem habebunt definitionem. ad faces quoq; parata non erunt lignorum appellatione compræhensa: nisi hæc fuerit uoluntas. de pinu etiam integri strobili ligni appellatione continebuntur.

LIIII. PAVLVS.

PAli & perticæ in numerū materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continebuntur.

LV. POMPONIVS.

Seruius respondit. cui omnis materia legata sit: ei nec arcam, nec sarmarium legatum esse.

LVI. VLPIANVS.

Cum uxori suæ quis ea, quæ eius causa parata essent, legasset: dein de is purpuras comparasset in prouincia, necdum tamen aduenisset: rescriptum est, ad mulierem purpuras pertinere.

LVII. IULIANVS.

Qui chirographum legat: non tantum de tabulis cogitat, sed etiā de actionibus, quarum probatio tabulis continetur. appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est: cum uenientis chirographis intelligamus nomen uenisse. quin etiam si nomen

Vu iij quis

quis legauerit: id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.

LVIII. AFRICANVS.

* alijs.
usioni.

CVM quæreretur, agni legati quatenus uideretur: quidam aiebant, agnum duntaxat sex mensium esse. sed uerius est, eos legatos esse, qui minores anniculis essent. Seruis & ancillis urbanis legatis, agasionem, mulionem legato non contineri respondi. eos enim solos eo numero haberi, quos paterfamilias circum se ipse sui cultus causa haberet. Lana, lino, purpura uxori legatis, quæ eius causa parata essent: cum multam lanam, & omnis generis reliquisset: quærebatur, an omnis deberetur? respondi. si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commissa esset: non dissimilem esse deliberationem, atque cum penus legata esset, & multas res, quæ penus essent, reliquisset, ex quibus paterfamilias uendere solitus esset. nam & si uina diffudisset, habiturus * usui ipse & hæres eius: tamen in penum omne existimari. sed cum probaretur eum, qui testamentum fecisset, partem penus uendere solitum esse: constitutum esse, ut ex eo, quod ad usum annuum opus esset, hæredes legatario daret. sic mihi placere & in lana fieri: ut ex ea, quantum ad usum annuum mulieris satis esset, sumeretur. non enim deducto eo, quod ad uiri usum opus esset, reliquum uideri uxori legatum esse: sed quod uxoris causa paratum esset. Prædijs legatis, & quæ eorum prædiorum colendorum causa empta, parataque essent: neque topiarium, neque saltuarium legatum uideri ait. topiarium enim ornandi, saltuarium autem tuendi & custodiendi fundi magis, quam colendi gratia paratum esse. asinum machinarium legatum uideri. item oues, quæ stercoreandi fundi causa pararentur. item opilionem, si eius generis oues curaret.

LIX. IDEM.

TExoribus omnibus, qui sui essent, cum moreretur, legatis: quaestum est, an & is, quem postea ex his ostiarium fecisset, legato contineretur? respondi, contineri. non enim ad aliud artificium, sed ad aliud usum tractum esse.

LX. IULIANVS.

QVI duos mulos habebat, ita legauit. MVLOS DVOS, QVI MERERVNT, CVM MORIAR, SEIO HAERES DATO. idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Seruius, deberi legatum: quia mulorum appellatione etiam mulæ, quemadmodum appellatione seruorum & seruæ, plerumque continerentur. Id autem eo uenit, quod semper sexus masculinus foemininum continet.

LXI. IDEM.

IN repetendis legatis hæc uerba, quæ adijci solent, ITEM DARE DAMNAS ESTO: & ad conditiones, & ad dies legatorum eosdem repetendos referri, Sabinus respondit.

Africanus

LXII. AFRICANVS.

Qui filium & nepotem hæredem instituerat: certa prædia, quæq; in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat, excepto calendario. mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia numerata inuenta est. plerisque uidebat, uix uerisimile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animaduersione existimabam: cū quis calendarium præstari alicui uoluit, utrum 'ne nomina duntaxat debitorum præstari uoluisset intelligendus sit, an uero etiam pecuniā, si qua ab his exacta, eidem tamen calendario destinata fuerit: & magis puto, quemadmodum si exactæ pecuniæ & rursus collatæ essent, permutatio nominum non perimeret uel minueret fideicommissum: ita ipsas quoq; pecunias, si adhuc calendario, id est, nominibus faciendis destinatæ essent, eidem fideicommissio cedere debere. quin etiam illud quoq; defendi posse: ut non modo à debitoribus exactæ pecuniæ, sed quacūq; de causa redactæ, eidē tamē rationi destinatæ, fideicommissio cedat.

LXIII. MARTIANVS.

Legatis seruis, exceptis negociatoribus: Labeo scripsit, eos legato exceptos uideri, qui præpositi essent negocij exercendi causa: ueluti qui ad emendum, locandum, conducendum præpositi essent. cubicularios autem, uel obsonatores, uel eos, qui piscationibus præpositi essent: nō uideri negotiationis appellatione contineri. & puto ueram esse Labeonis sententiam. Si ex officio quis ad artificium transierit: quidam recte putāt, legatum extinguī: quia officium artificio muretur. non idem e contrario, cum lecticarius cocus postea factus est. Si unus seruus plura artificia sciat, & alij coci legati fuerint, alij textores, alij lecticarij: ei cedere seruum dicendum est, qui legatus est, artificio, in quo plerunq; uersabatur. Ornatricibus legatis, Celsus scribit eas, quæ duos tantum menses apud magistrum fuerint, legato non cedere. alij & has cedere: ne necesse sit nullam cedere: cū omnes adhuc discere possint, & omne artificium incrementum recipiat. quod magis obtinere debet: quia humanæ naturæ congruum est. Pecoribus legatis, Cassius scribit quadrupedes contineri, quæ gregatim pascuntur. & sues autem pecorum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. sic deniq; & Homerus in Odissæa ait.

Δίειε τὸν γε σῦεσσι παρήμενον, οἷδ' ἐνέμονται

Ἐὰρ κόρακι πέτρῃ, ὡντε κρήνη Ἀρεθόσῃ.

Iumentis legatis boues nō continentur, nec cōtra. equis legatis, & equæ continentur. Ouibz legatis non continentur agni. quāmdiu aut agnorum loco sunt, ex usu cuiusq; loci sumendum est. nam in quibusdam

dam locis ouium numero esse uidentur, cum ad tonsuram uenerint.

LXIII. PAVLVS.

A Vibus legatis, anseres, phasiani, & gallinæ, & auitaria debentur: phasianarij autem, & pastores anserum non continentur, nisi id testator expresserit.

LXV. MARCELLVS.

Q Vi saltum æstiuum legauit, & hoc amplius etiam eas res, quæ ibi esse solent: non uidetur de illis pecoribus sensisse, quæ hyeme in hybernis, aut æstate in æstiuis esse solēt: sed de illis, quæ perpetuo ibi sunt.

LXVI. VLP IANVS lib. II. *responsorum.*

I Vniano respondit. testatorem adiciendo PRAEDIVM SEIANVM OMNE, eam quoq; partē fundi superscripti quasi ad se pertinentem uideri per fideicommissum reliquisse, quā ex causa pignoris nactus esset, saluo scilicet iure debitoris. Ex his uerbis CVRATE AGROS *AT

* als. ac-

cendere.

TENDERE, ET ITA FIET, VT FILIVS MEVS FILIOS VESTROS VOBIS CONDONET: fideicommissum peti non posse. Seruos communes ita à Seia relictos, SI MEI ERVNT, CVM MORIAR: non deberi: si modo hoc sensit testatrix, ut ita deberētur, si in solidum eius fuissent.

Prædijs *σὺν τοῖς ἐνθίκοις*, quæ in ea possessione sunt, relictis: mancipia quoq; prædiorum, cum illic testamenti facti tempore fuerunt, cedent. sed & quæ postea accesserunt: si modo hoc testator manifeste expressit.

LXVII. MARCELLVS.

N On aliter à significatione uerborum recedi oportet, quàm cum manifestum est, aliud sensisse testatorem. Titius codicillis suis ita cauit. PVBLIO MAEVIO OMNES IUVENES, QVOS IN MINISTERIO HABEO, DARI VOLO. quæro, à qua ætate iuuenes, & in quam intelligi debeant? Marcellus respondit. quos uerbis, quæ proponerentur, demonstrare uoluerit testator: ad notionē eius, quæ de ea re cogniturus esset, pertinere. non enim in causa testamētōrū ad definitiōnē utiq; descendendū esse: cum plerūq; abusive loquant, nec proprijs nominibus ac uocabulis semper utantur. cæterum existimari posse eum iuuenem, qui adolescentis excessisset ætatem, quoad inciperet inter seniores numerari.

LXVIII. VLP IANVS.

S I cui lana legetur: id legatum uidetur, quod tinctum non est. siue autem facta sit, siue infecta: lanæ appellatione continetur. quæsitum est, utrum lanæ appellatione ea sola contineatur, quæ neta non est: an & ea, quæ neta est, ut puta stamen & subtegmen? & Sabinus etiam netam contineri putat, cuius sententia utimur. Lanæ appellationem eatenus extendi placet, quatenus ad telam peruenit. & sciendum est, succie

succidam quoq; contineri, & lotam: si modo tincta non sit. Lanæ appellatione tomentum non continebitur. sed nec ea lana, ex qua quis quasi uestimentum fecerit ualitudinis, uel delitiarum gratia continebitur. ne ea quidem, quæ fomentationis gratia parata sunt, uel medicinæ, lanarum appellatione continentur. sed etiam pelles lanatæ continentur. nam & has lanæ cedere, manifestum est. Lana legata, etiam leporinā lanam, & anserinam, & caprinam credo cōtineri, & de ligno, quam græci ἐρίδευλον appellant. Linum autem lana legata utiq; non continebitur. lino autem legato tam factum, quā infectum continetur, quodq; netum, quodq; in tela est, quod nondum est detextum. ergo aliud in lino, quā in lana est. & quidem & si tinctū linum sit, credo lino continebitur. De uersicoloribus uidendū est. & constat apud ueteres lanæ appellatione uersicoloria non contineri. sed ijs omnia uideri legata, quæ tincta sunt, & neta, quæ neq; detexta, neq; contexta sunt. proinde quæritur, an purpura appellatione uersicolorium contineatur? & ego arbitror ea, quæ tincta non sunt, uersicoloribus nō adnumerari. & ideo nec album naturaliter, neq; nigrum contineri, nec alterius coloris naturalis. Purpuram autem & coccum (quoniam nihil natiui coloris habent) contineri arbitror: nisi aliud sensit testator. Purpuræ autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto. sed coccum non continebitur, bucinū & ianthinum continebitur. Purpuræ appellatione etiam subtegmen factum contineri, nemo dubitat. lana tingundæ purpuræ destinata non continebitur.

LXIX. IDEM.

Cum suæ ancillæ siue serui in testamento scribuntur: hi designari uidentur, quos paterfamilias seruorum numero habuerit.

LXX. PAVLVS.

Eadem in omnibus rebus, quas suas quis legauerit, dicenda sunt.

LXXI. VLP IANVS.

Suos autem seruos uel ancillas eos accipimus, qui sunt pleno iure testantis: inter quos fructuarij non continebuntur. sed qui bona fide testatori seruiunt: suorum appellatione magis est, ut contineantur: si modo suorum appellatione eos, quos suorum numero habuit, uoluit contineri. Eos uero, quos quis pignori hypothecæ uel dedit: sine dubio inter suos legasse uidebitur debitor, creditor nequaquam. proinde si quis seruos habuerit proprios, sed quorum operas locabat, uel pistorias, uel histrionicas, uel alias similes: an seruorum appellatione etiam hos legasse uideatur? quod & præsumi oportet: nisi contraria uoluntas testatoris appareat. Eum, qui uenalicariam exerceat, puto suorum numero nō facile contineri uelle eiusmodi mancipia: nisi eui-

Xx dens

dens uoluntas fuerit etiam de his sentientis. nam quos quis ideo com-
parauit, ut illico distraheret: mercis magis loco, quam suorum habu-
isse credendum est. uicarios autem seruorum suorum numero non con-
tineri, Pomponius libro quinto scribit.

LXXII. POMPONIVS.

SI quis seruos suos legauit: communes quoque continentur, & in qui-
bus ususfructus alienus sit.

LXXIII. VLPIANVS.

Nomis indistincte legatis, hoc receptum est, ut exiguiore legati
uideantur: si neque ex patrisfamiliae, neque ex regionis consuetudi-
ne, unde fuit, neque ex contextu testamenti possit apparere.

LXXIII. IDEM.

Chartis legatis, nemo dicet, scripturas & libros iam factos legato
cedere. hoc idem & in tabulis est.

LXXV. IDEM.

Cum in substitutione legata repetuntur: libertates etiam continen-
t.

LXXVI. PAVLVS.

Quæsitum est. mancipium ex eo fundo ante annum mortis testa-
toris abductum, & disciplinae traditum, postea in eum fundum
non reuersum, an deberetur: responsum est. si studendi causa mis-
set, non quo de fundo id aliorum transferret: deberi. MAEVI FI-
LI, QVOD IAM TIBI MAXIMAM PARTEM FACVLTATVM DEDE-
RIM: CONTENTVS ESSE DEBES FVNDQ SEMPRONIANO CVM SV-
IS INHABITANTIBVS, ID EST FAMILIA, ET QVAE IBI ERVNT. quæ-
situm est de nominibus debitorum & numis: Eidem epistolam talem
misit. ARGENTVM OMNE ET SVPELLECTILEM (QVODCVNQVE
HABEO) TIBI DO, ET QVIDQVID IN PRAEDIO SEMPRONIANO
HABEO: an supellex, quæ in prædijs uel domibus esset, ad Mæuium per-
tineret: & an serui, quos ex eo fundo alijs legauit: responsum est. no-
mina & numos non uideri deberi: nisi manifeste de his quoque legati-
dis uoluntas defunctæ adprobaretur. seruos ex iisdem fundis alijs da-
tos deminuisse filij legatum. de argento & supellectili, quæ alibi esset:
eum, cuius notio est, aestimaturum: ut id obrineat, quod testatori pla-
cuisset à legatorio adprobabitur. Prædia quidam reliquit adiectis his
uerbis, VTI A' ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVNQVE IBI ERVNT,
CVM MORIAR. quæsitum est de mancipijs, quæ in his prædijs morata
fuerunt uel operis rustici causa, uel alterius officij: cæterisque rebus, quæ
sibi fuerunt in diē mortis: an ad legatarium pertinerent: respondi. ea
omnia, de quibus quæreretur, legata uideri. PETO, VT FVNDVM
MEVM CAMPANVM GENESIAE ALVMNAE MEAE ADSCRIBATIS
ducem

DUCENTIS AVREIS, UTI EST. quæritur, an cum fundo & reliqua colorum, & mancipia, si quæ mortis tempore in eo fuerint, debeantur? respondi. reliqua quidem colonorum non legata: cætera uero uideri uerbis UTI EST data. Illud fortassis quæsiturus sit aliquis, cur argenti appellatione etiam factum argentum comprehendatur: cum si marmor legatum est, nihil præter rudem materiam demonstratum uideri possit: cuius hæc ratio traditur. quippe ea, quæ talis naturæ sint, ut sapius in sua possint redigi initia: ea materiæ potentia uicta, nunquam uires eius effugiant. Coccum, quod proprio nomine appellatur, quin uersicoloribus cederet, nemo dubitauit. quin minus porro crocinum aut hyssinum aut melinum suo nomine, quàm coccum purpuræ designatur? Cum uir ita legasset, QVÆ VXORIS CAVSSA PARATA SVNT, EI DO LEGO. ego apud prætorem fideicommissarium petebam etiam res æstimas, quarum precium in dotem erat, nec obtinui: quasi testator de his rebus non sensisset. atquin si in usu eius datæ sint: nihil interest, ab ipso, an ab alio comparatæ sunt. Postea apud Aburnium Valentem inueni ita relatum. mulier res æstimas in dotem dederat, ac deinde dotem maritus ei legauerat his uerbis. QVÆ EIVS CAVSSA PARATA SVNT, EMPTA QVE. dixit. emptorum paratorumque appellatione non contineri ea, quæ in dotem data essent: nisi si maritus eas res postea, quàm ipsius factæ essent, in uxoris usum cōuertisset.

Rebus, quæ in fundo sunt, legatis: accedunt etiam ea, quæ tunc non sunt, si esse solebant: nec quæ casu ibi fuerunt, legata existimantur.

LXXVII. CELSVS.

SI chorus, aut familia legatur: perinde est, quasi singuli homines legati sint. His uerbis, QVÆ IBI MOBILIA MEA ERVNT, DO LEGO. numos ibi repositos, ut mutui darentur, non esse legatos, Proculus ait. at eos, quos præsidij causa repositos haberet (ut quibusdā bellis ciuilibus factitasset) eos legato contineri: & sæpe audiisse se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes, quod præsidij causa seponeretur. Area legata si in ædificata medio tempore fuerit, ac rursus area facta sit: quanquam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur. Seruus quoque legatus si interim manumittatur, & postea seruus factus sit: peti potest.

*als. quidā bellis ciuilibus factitas sent.

*als. non potest.

LXXVIII. IDEM.

CONIUNCTIM hæredes institui, aut cōiunctim legari, hoc est: totam hæreditatem, & tota legata esse singulis data, partes autem concursu fieri.

LXXIX. MODESTINVS.

SERUIS legatis, etiam ancillas quidam deberi recte putant: quasi cōmune nomē utrunque sexum contineat. ancillis uero legatis, masculis

los non deberi, nemo dubitat. & pueris etiam legatis puellæ debentur. id non æque in puellis dicendum est. Mulieribus uero legatis, etiam uirgines debentur: sicuti uiris legatis, etiā pueros deberi respondetur. Pecudibus autem legatis, & boues, & cætera iumenta continentur. armento autem legato, etiam boues contineri conuenit: non etiam greges ouium, & caprarum. Ouibus legatis, neq; agnos, neq; arietes contineri, quidam recte existimant. ouium uero grege legato: & arietes, & agnos deberi, nemo dubitat.

LXXX. IDEM.

Seruus, qui in fundo morari solitus erat, si fugerit, licet post mortem testatoris adprehendatur: fundo legato, ut instructus est, etiā ipse cedit.

LXXXI. IDEM.

Quod his uerbis relictum est, QUIDQV ID EX HAEREDITATE BONIS VE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS, RESTITVAS. eo, fructus, quos hæres uiuus percepit, item quæ fructuum uice sunt, non uenire placuit. nec enim quidquam proponi, ex quo de his quoq; restituendis testatricem rogasse, probari possit.

Idem testator, qui libertis fideicommissum relinquebat, substitutione inter eos facta expressit, ut post mortem extremi ad posteros eorum pertineret. quæro. cum nemo alius sit, nisi libertus eius, qui extremo mortuus est: an is ad fideicommissum admitti debeat? respondit. posterorum appellatione liberos tantum, non etiam libertos eorum, quibus fideicommissum relictum est, fideicommisso contineri, nequaquam incertum est.

LXXXII. IDEM.

Cui quæ Romæ essent, legata sunt: ei etiam, quæ custodiæ causa in horreis extra urbem reposita sunt, debentur.

LXXXIII. POMPONIVS.

NVper constitutum est à principe, ut & non adiecto hoc MEVM, si quis corpus alicui leget, & ita sentiat, ut demum præstetur, si suum sit: ita ualere legatum, ut appareat magis sententiam legantis, non hoc uerbum MEVM respiciendum esse. & ideo elegans est illa distinctio: ut quoties certū corpus legatur, adiectum ad præsens tempus hoc uerbum MEVM non faciat conditionem. si uero incertum corpus legetur, ueluti ita VINA MEA, & VESTEM MEAM: uideatur pro conditione hoc uerbum MEA esse: ut ea demum, quæ illius sint, uideantur legata. quod non puto fortiter posse defendi: sed potius & hic uestem, uel uinum, quod suorum habuerit, hoc legatū esse. (sic enim responsum est.) etiam quod coacuerit uinum legato cedere, si id uini numero testator habuisset. Planè in mortis tempus col-

latum

latum hunc sermonem, VESTEM, QVAE MEA ERIT: sine dubio pro conditione accipiendum puto. sed & STICHVM, QVI MEVS ERIT, puto pro cōditione accipiendum: nec interesse, utrum ita, QVI MEVS ERIT, an ita, SI MEVS ERIT. utriusq; enim conditionem inesse. Labeo tamen scribit, etiam in futurum tempus collatū hunc sermonem QVI MEVS ERIT, pro demonstratione accipiendum. sed alio iure utimur.

LXXXIII. PROCVLVS.

Si ita legatum est, DOMVM, QVAE QVE MEA IBI ERVNT, CVM SMORIAR: numos ad diem exactos à debitoribus, ut alijs nominibus collocarentur, non puto legatos esse. & Labeonis distinctionem valde probo, qui scripsit: nec quod casu absit, minus esse legatum: nec quod casu ibi sit, magis esse legatum.

LXXXV. PAVLVVS.

ET fideicommissum, & mortis causa donatio appellatione legati continentur.

LXXXVI. PAVLVVS.

Ana legata, uestem, quæ ex ea facta sit, deberi nō placet. sed & materia legata, nauis armarium nūc ex ea factum non vindicentur. naue autem legata dissoluta: neq; materia, neq; nauis debetur. massa autem legata, scyphi ex ea facti exigere possunt.

LXXXVII. IDEM.

Re coniuncti videntur, non etiam uerbis, cum duobus separatim eadem res legatur. item uerbis, non etiam re, TITIO ET SEIO FVNDVM AEQVIS PARTIBVS DO LEGO: quoniam semper partes habent legatarij, praefertur igitur omnimodo cæteris, qui & re & uerbis coniunctus est. quod si re tantum coniunctus sit: constat non esse potiore. si uero uerbis quidem coniunctus sit, re autem non: quaestio- nis est, an coniunctus potior sit: & magis est, ut ipse praefertur.

LXXXVIII. PAVLVVS.

Nominatim legatum accipiendum est, quod à quo legatum sit, intelligitur: licet nomen pronunciatum non sit.

LXXXIX. PAVLVVS.

Prædijs per præceptionem filiae datis, cum reliquis actorum & colonorum: ea reliqua videntur legata, quæ de reditu prædiorum in eadem causa manserunt. alioquin pecuniam à colonis exactam, & in calendarium in eadem regione uersam, reliquis non contineri neq; colonorum, neq; actorum, facile constat: tamen si nominatim actores ad filiam pertinere uoluit. Ex his uerbis, LVCIO TITIO PRAEDIA MEA ILLA CVM PRAETORIO, SICVT A' ME IN DIEM MORTIS MEAE POSSESSA SVNT, DO: instrumentū rusticū & omnia, quæ

Xx iij ibi

*als deest
als. com
muniter
coniun.

ibi fuerunt, quo dominus fuisset instructior, deberi conuenit: colonorū reliqua non debentur. Pater filiae tabernā purpurariam cum seruis institoribus & purpuris, quæ in diē mortis eius ibi fuerunt, legauit: neq; precia purpuræ condita, neq; debita, neq; reliqua legato contineri placuit. TITIO SEIANA PRAEDIA, SICVTI COMPARATA SVNT, DOLEGO. Cum essent Gabiniana quoq; simul uno precio comparata: nō sufficere solum argumentum emptionis respondi: sed inspiciendum, an literis & rationibus appellatione Seianorum Gabiniana quoq; continerentur, & utriusq; possessionis confusi reditus titulo Seianorum accepto lati essent. Balneas legatae domus esse portionem constabat, quod si eas publice præbuit: ita domus esse portionē balneas, si per domum quoq; intrinsecus adibantur, & in usu patrisfamilias uel uxoris nonnuncq; fuerant, & mercedes eius inter cæteras meritoriorū domus rationibus accepto ferebantur, & uno precio comparatae uel instructae communi * (iure) coniunctae fuissent. Qui domum possidebat, hortum uicinum ædibus comparauit, ac post ea domum legauit. si hortū domus caussa comparauit, ut amœniorem domum ac salubriore possideret, aditumq; in eum per domum habuit, & ædium hortus additamentum fuit: domus legato continebit. Appellatione domus insulam quoq; iunctam domui uideri, si uno precio cum domo comparata fuisset, & utriusq; pensiones similiter accepto latas rationibus ostendere.

X C. P A V L V S.

SI MIHI MAEVIA ET NIGIDIA FILIAE MEAE HAEREDES ERVNT: STUNC MAEVIA E' MEDIO SVMITO, PRAECIPITO, SIBI' QVE HABETO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM CVM CASVLIS ET CVSTODIBVS OMNIVM HORVM FVNDORVM, ET CVM OMNIBVS HIS AGRIS, QVI AD CONIUNCTIONEM CVIVSQVE EORVM FVNDORVM EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OBTIGERINT. ITEM CVM OMNIBVS MANCIPIIS, PECORIBVS, IVMENTIS, CAETERIS' QVE VNI VERSIS SPECIEBVS, QVAE IN IISDEM FVNDIS, QVO'VE EORVM, CVM MORIAR, ERVNT: VTI OPTIMI MAXIMI' QVE SVNT, VTI' QVE EOS IN DIEM MORTIS MEAE POSSEDI, ET (VT PLENIVS DICAM) ITA VTI CLAVDVNTVR. in fundo autem uno ex his, qui praelegati sunt, tabularium est, in quo sunt & complurium mancipiorū emptiones, sed & fundorum & uariorum contractuum instrumenta, praeterea & nomina debitorum. quæro, an instrumēta communia sint? respondi. secundum ea, quæ proponerentur: instrumenta emptionum, item debitorum, quæ in fundo praelegato remanserunt, non uideri legato contineri. His uerbis, domibus legatis: FIDEI HAEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS, IN quibus

QVIBVS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO, CVM OMNI INSTRV
MENTO, ET REPOSITIS OMNIBVS: non uideri testatorē de pecunia
numerata, aut instrumentis debitorum sensisse.

XCI. SCAEVOLA.

LVcius Titius testamento suo ita cauit, NVLLO MODO PRAEDI-
VM SVBVRBANVM AVT DOMVM HAERES ALIENET. filia eius
hæres scripta hæredem reliquit filiam suam, quæ easdem res diu pos-
sedit, & decedens extraneos hæredes instituit. quæsitum est, an prædia
pertinerent ad Iuliam, quæ Lucium Titium testatorem patrum ma-
iorem habuit? respondi. nihil proponi contra uoluntatem defuncti fa-
ctum, quominus ad hæredem pertinerent, cum hoc nudum præceptū
est.

SEMPRONIAE MVLIERI MEAE REDDI IVBEO AB HAERE-
DIBVS MEIS CENTVM AVREOS, QVOS MVTVO ACCEPERAM. quæ
situm est. si hanc pecuniam ut debitam Sempronia petens uicta sit: an
fideicōmissum peti possit? respondi. secundum ea, quæ proponerent,
posse ex causa fideicommissi peti: quod apparuisset, non fuisse ex alia
causa debitam. Quidam prædia legauit libertis adiectis, his uerbis:
VTI A' ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVNQVE IBI ERVNT, CVM
MORIAR. quæsitū est. an mancipia, quæ in his prædijs morata in diē
mortis patris familias fuerunt operis rustici causa uel alterius officij,
cæteræq; res, quæ ibi fuerunt, ad legatarios pertineant? respondi, perti-
nere.

Quæsitum est, an quod hæredes fratribus rogati essent restitu-
ere, etiam ad sorores pertineret? respondi, pertinere: nisi aliud sensisse
testatorem probetur. Collegio fabrorum fundum cum syluis, quæ
ei cedere solent, uti optimus maximusq; esset, legauit. quæro, an ea
quoq; quæ in diē mortis ibi fuissent, id est, fœnum, pabulum, palea: itē
machinæ, uasa uinaria, id est cuppæ & dolia, quæ in cella defixa sunt:
item granaria essent legata? respondi. non recte peti, quod legatum nō
esset.

Ex parte dimidia hærede instituto, per præceptionem fundū
legauit, & ab eo ita petijt. PETO, VTI VELIS COHAEREDEM TIBI RE-
CIPERE IN FVNDIO IVLIANO MEO, QVEM AMPLIVS TE RECIPERE
IYSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM, COGNATVM TVVM.
quæro, an pars fundi ex causa fideicōmissi nepoti deberet? respondi.
deberi.

XCII. VLPIANVS.

IS, qui complures liberos reliquerat, tribus ex his fundum legaue-
rat: & petierat, ut curarent, ne de nomine suo exiret. quærebatur. ex
tribus, qui primus moriebatur, utrum utriq; uel alteri ex his, qui in le-
gato sibi cōiuncti essent, relinquere partem suam deberet: an possit uel
aliq; conliberto suo eam relinquere? placuit (& si uoluntatis quæstio es-
set) satis illum facturum, & si aliq; reliquisset. quod si nulli dedisset: occu-
pantis

pantis, an omnium conlibertorum: & num eorum tantum, quibus pariter legatum esset, fideicommissi petio esset, dubitabatur. & Iulianus recte omnibus deberi putauit.

XCIII. MAETIANVS.

QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE: FI-
DEI'QVE EIVS COMMITTO, VTI DET, QVANTAS SVMMAS
DICTAVERO, DEDERO. Aristo res quoq; corporales cōtineri ait, ut præ-
dia, mancipia, uestē, argentum: quia & hoc uerbum QVANTAS non
ad numeratam duntaxat pecuniā referri, ex dotis relegatione, & stipu-
lationibus emptæ hæreditatis appareret: & SVMMÆ appellatio si-
militer accipi deberet, ut in his argumētis, quæ relata essent, ostende-
retur. uoluntatē defuncti præterea, quæ maxime in fideicōmissis ua-
leret, ei sententiæ suffragari. neq; enim post eam præfationem adiectu-
rum testatorem fuisse, res corporales: si duntaxat pecuniam nu-
meratam præstari uoluisset.

XCIII. CAIVS.

SI Titius ex parte hæres rogatus sit Mæuius hæreditatem restituere,
& rursus Titio cohæres eius rogatus sit suam partem, aut partis par-
tem restituere: an hanc quoq; partem, quam à cohærede ex fideicom-
misso recepit, Titius restituere Mæuius debeat? diuus Antoninus cōsul-
tus rescipit, non debere restituere: quia appellatione hæreditatis, neq;
legata, neq; fideicommissa continerentur.

XCV. PAVLVS.

OSidius quidam instituta filia Valeriana hærede, actori suo Antio-
cho data libertate, prædia certa, & peculium, & reliqua legauerat,
tam sua, quàm colonorum. legatarius proferebat, manu patrisfamilias
relinquatum, tam suo, quàm colonorum nomine. item in eadem
scriptura adiectum in hunc modum, ITEM QVORVM RATIONEM
REDDERE DEBEAT, SI QVAE, IN CONDITO HABVERAT PATER
FAMILIAS, FRUMENTI, VINI, ET CAETERARVM RERVM. quæ &
ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse dicebat, & apud præsidem obti-
nuerat. ex diuerso cum diceretur, reliqua colonorum ab eo non peti,
nec propria: diuersam autem esse causam eorū, quæ in condito essent:
Imperator interrogauit partem legatarij, quærendi causā. pone (in-
quit) in condito centiens aureorum esse, quæ in usum sumi solerent.
diceres, totum, quod esset relictum in arca, deberi? & placuit recte ap-
pellasse. A' parte legatarij suggestum est, quædam à colonis post mor-
tem patrisfamilias exacta. respondit. hoc, quod post mortem exactum
fuiſſet, reddendum esse legatario.

XCVI. IDEM.

Si plus

SI plures gradus sint hæredum, & scriptum sit, HAERES MEVS DASTO: ad omnes gradus hic sermo pertinet, sicuti hæc uerba, QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT. itaq; si quis uelit non omnes hæredes onerare legatorum præstatione, sed aliquos ex his: nominatim damnare debet.

XCVII. IDEM.

Seruis urbanis legatis, quidam urbana mancipia non loco, sed opere separant: ut licet in prædijs rusticis sint, tamen si opus rusticum non faciant, urbana uideantur. dicendum est autem, quod urbani intelligendi sint, quos paterfamilias inter urbanos adnumerare solitus sit. quod maxime ex libellis familiæ, item cibarijs deprehendi poterit.

Venatores & aucupes utrum in urbanis, an in rusticis contineantur, potest dubitari. sed dicendum est, ubi paterfamilias morabatur, & hos alebat, ibi eos numerari. Muliones de urbano ministerio sunt: nisi propter opus rustestæ testator eos destinatos habebat. Eum, qui natus est ex ancilla urbana, & missus in uillam nutriendus: interim in neutris esse, quidam putant. uideamus, ne in urbanis esse intelligatur. quod magis placet. Seruis leſticarijs legatis, si idem leſticarius sit & cocus: accedet legato. Si alij uernæ, alij cursores legati sunt: si quidam & cursores, & uernæ sint: cursoribus cedent. semper enim species generi derogat. si uero in specie aut in genere utriq; sint: plerumq; cõcibuntur.

XCVIII. IABOLENVS.

HAERES MEVS DAMNAS ESTO LVCIO TITIO STICHVM SERVVM MEVM REDDERE. uel ita, ILLVM SERVVM MEVM IL LI REDDITO. Cascellius ait deberi, neq; id Labeo improbat: quia qui reddere iubetur, simul & dare iubetur. Duæ statuæ marmoreæ cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: nullā statuam marmoream, præter duas, Cascellius putat deberi. Ofilius & Trebatius contra. Labeo Cascellij sententiam probat. quod uerum puto: quia duas statuas legando, potest uideri non putasse in marmore, sed statuas legare. VXORI MEAE VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM, ORNAMENTA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, QVOD EIVS CAUSSA FACTVM PARATVM QVE EST, OMNE DO LEGO. Trebatius hæc uerba, QVOD EIVS CAUSSA FACTVM PARATVM QVE EST, ad aurum & argentum duntaxat referri putat: Proculus ad omnia. quod & uerum est. Cui Corinthia uasa legata essent: huic abaces quoq; eorum uasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas abaces uasorum numero testator habuit. Proculus uero recte ait: si æneæ quidem sint abaces, nō autem Corinthiæ: non deberi. Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi, Labeo & Trebatius responderunt. quod & uerū est.

Yy Scæ.

XCIX. SCAEVOLA.

Qui habebat in prouincia, ex qua oriundus erat, propria prædia, nec non alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit,
 * aliàs. δ. τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι εἰς * τὰ μέρη αὐτῆς σὺνδύναι, ἀφορίζω αὐτῇ χάρις πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι σὺν πᾶσι τοῖς ἐνδοτὶ βοσκήμασι, δούλοις, κτή-
 ποις, παρθενοῖς, κατὰ σκηναῖς πᾶσι. quæsitum est, an & prædia, quæ pignori habuit testator, patriæ suæ reliquisset uideatur: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non uideri relicta: si modo in proprium patrimonium, quod ferè cessante debitore sit, nō sint redacta. PETO FVNDVM MEVM ITA, VTI EST, ALVMNAE MEAE DARI. quæsitum est, an fundus, & reliqua colonorum, & mancipia (si qua mortis tempore in eo fundo fuerint) debeantur: respondi. reliqua quidē colonorum non esse legata: cætera uero uideri illis uerbis ITA VTI EST data. C. IDEM.

* aliàs. la-
 teraria. **H**is uerbis legauit. VXORI MEAE * LATERALIA MEA VIATORIA, ET QUIDQVID IN HIS CONDITVM ERIT, QVAE MEMBRANVLIS MEA MANV SCRIPTIS CONTINEBVTVR, NEQVE EXACTA ERVNT, CVM MORIAR, LICET IN RATIONES MEAS TRANS LATA SINT, ET CAUTIONES AD ACTOREM MEVM TRANSTVLERIM. hic chirographa debitorū & pecuniam, cum esset pfecturus in urbē, in lateralibus condidit: & tam chirographis exactis, q̄ pecunia erogata, reuersus in patriam post biennium alia chirographa prædiorum, quæ postea comparauerat, & pecuniam in lateralialia cōdidit. quæsitum est, an ea tantū uideatur nomina ei legasse, quæ postea reuersus in eisdem lateralibus condiderit: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non deberi, quæ mortis tempore in his lateralibus essent, & membranis manu eius scriptis continerentur. Item quæsit. an cum emptiones prædiorum in iisdem lateralibus condiderit: prædia quoq; legato cedant: respondi. nō quidem manifeste apparere, quid de prædijs sensisset. uerum si ea mente emptiones ibi haberet, ut his legataria daretis, proprietates prædiorum præstaretur: posse defendi, prædia quoq; deberi. Paterfamilias ita legauit. LANCES NUMERO DVAS LEUES, QVAS DE SIGILLARIBVS EMI, DARI VOLO. is de sigillaribus leues quidem non emerat, lances autem emptas habebat: & dictauerat testamentum ante triduum, quā moreretur. quæsitum est, an hæ lances, quas emptas de sigillaribus habebat, legato cedant: cum nullas alias de sigillaribus emerit, nec legauerit: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, deberi eas, quas de sigillaribus emisisset. Alumno præcepit militiam his uerbis. SEMPRONIO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD. ET CVM PER AETATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM

intro-

INTROITV COMPARARI VOLO. HAEC'QVE OMNIA INTEGRA. quæsitum est. si Sempronius ipse eam sibi militiam cōparauit: an præcium eius, sed & id, quod pro introitu erogari solet, ex causâ fideicommissi ab hæredibus consequi possit: respondi. secundum ea, quæ proponentur, posse. Idem testator liberto militiam his uerbis legauit. SEIO LIBERTO MEO MILITIAM DO LEGO. ILLAM MILITIAM, QVAM ET TESTATOR HABVIT. quæsitum est, an omnia onera & introitus militiæ ab hærede sint danda: respondi. danda.

CI. IDEM.

Si pater exhæredato filio substituit hæredem extraneum, deinde ille extraneus hunc filiū hæredē instituat, & hæres factus intra pubertatem decedat: puto à substituto ei filio omnino legata præstari non debere: quia non directò, sed per successionem ad filium hæreditas patris peruenit. plus ego in fratre, qui cum hæres exstitisset patri, exhæredatum fratrem hæredem instituit: accepi substitutum eius legatum non debere. ac ne quidem, si intestato fratri successerit: quia non principali ter, sed per successionem bona fratris ad eum peruenerunt. Si filius ex uncia hæres institutus sit, & legata data sint, habeat & substitutū, de inde commissio edicto per alium filium accepit partis dimidiæ bonorum possessionem: substitutus eius utrum ex uncia legata præstet, an uero ex semisse: & uerū est ex semisse. sed & ex uncia, omnibus: ex reliquis, liberis & parentibus. contra quoq; si ex dodrante institutus commissio edicto in semissem acceperit bonorum possessionem: ex semisse tantū legata substitutus debebit. quomodo em̄ augetur, ubi amplius est in bonorum possessionem: sic & ubi minus est, deducitur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS TERTIVS.

DE ANNVIS LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Vm in annos singulos quid legatum sit, neq; adscriptum, quo loco detur: quocunq; loco petetur, dari debet: sicuti ex stipulatu, aut nomine facto petere.

II. IDEM.

IN annos singulos hæres damnatus sinere me fundo

Yy ij do

do frui, si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit: licet postea patiatur, quia tamen à cultura sim exclusus, totius anni nomine mihi tenebitur: quæadmodum & si diurnas operas Stichi dare damnatus, non à mane, sed à sexta diei hora det: totius diei nomine tenebitur.

III. IDEM.

Si legatum sit relictum annua bima trima die (triginta forte:) de-
Sua per singulos debentur annos, licet non fuerit adiectum AEQVIS
PENSIONIBVS. proinde & si adiectum fuerit PENSIONIBVS, licet non
sit insertum AEQVIS: item & si scriptum fuerit AEQVIS, licet non sit
adiectum PENSIONIBVS: dicendum erit æquas fieri. Sed si adiectum sit
PENSIONIBVS INIQVIS: inæquales debebuntur. Quæ ergo debean-
tur, uideamus. & puto eas deberi (nisi specialiter testator electionē hæ-
redi dederit) quas uir bonus fuerit arbitratus, ut pro facultatibus defun-
cti & positione patrimonij debeantur. sed & si fuerit adiectum BONI VIRI
ARBITRATV: hoc sequemur, ut pro positione patrimonij sine uexatio-
ne & incōmodo hæredis fiat. Quid si ita, PENSIONIBVS, QVAS PVTAVE-
RIT LEGATARIVS: an totum petere possit, uideamus. & puto totum
simul non petendum, sicut & in hæredis electione. fieri enim pensiones
debere testator uoluit: quantitates duntaxat pensionum in arbitrium
hæredis aut legatarij contulit. sed si ita sit legatum, HAERES MEVS
TITIO DECEM TRIMA DIE DATO: utrum pensionibus, an uero post
triennium debeantur? & puto sic accipiendum, quasi paterfamilias de
annua bima trima die sensisse proponatur. Si cui certa quantitas le-
getur, & quoad præstetur, in singulos annos certum aliquid ueluti usu-
ras iusserit testator præstari: legatum ualeat. sed in usuris hætenus de-
bet ualere, quatenus modum probabilem usurarum non excedat.

IIII. PAVLVS.

Si in singulos annos alicui legatum sit: Sabinus, cuius sententia uera
est, plura legata esse ait: & primi anni purum, sequentium conditio-
nale. uideri enim hanc inesse conditione, SI VIVAT. & ideo mortuo
eo ad hæredem legatum non transire.

V. MODESTINVS.

A'VOBIS QVOQUE CAETERI HAEREDES PETO, VT VXORI
MEAE PRAESTETIS, QVOAD VIVET, ANNOS DECEM AV-
REOS. uxor superuixit marito quinquennio, & quatuor mensibus.
Quæro, an hæredibus eius sexti anni legatum integrum debeat? Mo-
destinus respondit. integri sexti anni legatum deberi.

VI. IDEM.

Annuam pecuniam ad ludos ciuitati reliquit, quibus præsidere
hæredes uoluit. successores hæredum negant se debere: quasi tes-
tator

stator tamdiu præstari uoluerit, quāndiu præsiderent hæredes. quæro igitur, cum præsidendi mentionem fecerit: ad tempus fideicommissum, an perpetuò præstari uoluerit? Modestinus respondit, fideicommissum quorannis in perpetuum reipublicæ præstandum esse.

VII. POMPONIVS lib. XII. ad Q. Mutium.

QVINTVS MVTIVS ait. si quis in testamento ita scripsit, FILII FILIAE'QVE MEAE IBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ESSE VOLET: EIS'QVE HAERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS, IN'QVE PVEROS PVELLAS'QVE SINGVLAS, DAMNAS ESTO DARE CIBARII NOMINE AVREOS DECEM. si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atq; puellæ sunt: nihil est, quod ex testamento agere possit. nam ea res eò pertinet, ut tutores sciant, quæ uoluntas testatoris fuerit: uti possint eam pecuniam sine periculo dare. POMPONIVS. in testamentis quædam scribuntur, quæ ad authoritatem scribentis duntaxat referuntur, nec obligationem pariunt. hæc autem talia sunt. SI TE HAEREDEM SOLVM INSTITVAM, ET SCRIBAM: VTI MONVMENTVM MIHI CERTA PECVNIA FACIAS. nullam enim obligationem ea scriptura recipit: sed ad authoritatem meam conseruandam poteris (si uelis) facere: aliter, atq; si cohærede tibi dato, idem scripsero. nam siue te solum damnauero, uti monumentum facias: cohærest tuus agere tecum poterit familiæ eriscundæ, uti facias: quoniam interest illius. quin etiam si utriq; iussi estis hoc facere: inuicem actionem habebitis. Ad authoritatem scribentis hoc quoq; pertinet, cū quis iussit in municipio imagines poni. nam si non honoris municipij gratia id fecisset, sed sua: actio eo nomine nulli competit. Itaq; hæc Quinti Mutij scriptura LIBERI MEI IBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ESSE VOLET: nullam obligationem parit, sed ad authoritatem defuncti conseruandam pertinet, ut ubi iusserit, ibi sint. Nec tamen semper uoluntas eius aut iussus conseruari debet: ueluti si prætor doctus sit, non expedire pupillum eo morari, ubi mater iusserit, propter uicium, quod pater forte ignorauit in eis esse psonis, apud quas morari iussit. Si autem pro cibarijs eorum in annos singulos aurei decem relictī sint: siue hoc sermone significantur, apud quos morari mater pupillos uoluerit: siue ita acceperimus hunc sermonem, ut ipsis filijs id legatum debeat: utile erit. & magis enim est, ut prouidentia filiorum suorum hoc fecisse uideatur. & in omnibus, ubi authoritas sola testatoris est: neq; omnimodo spernenda, neq; omnimodo obseruanda est: sed interuentu iudicis hæc omnia debent (si non ad turpem causam referuntur) ad effectum perduci.

VIII. CAIVS.

Yy iij

In

IN singulos annos relictum legatum, simile est usufructui, cū morte finiatur. sanè capitis deminutione non finitur, cum usufructus finiat. sed & usufructus ita legari potest: **TITIO VSVSFRVCTVM FVNDI LEGO: QVOTIES QVE CAPITUM MINVTVS ERIT, EVNDEM VSVSFRVCTVM EI DO.** illud certe amplius est in hoc legato: quod in ingressu cuiuslibet anni, si decesserit legatarius, eius anni legatum hæredi suo relinquat. quod in usufructu non ita est: cum fructuarius, etiā si maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit hæredi, suo in eos fructus actionem non relinquat.

IX. PAPINIANVS.

FVndus, quem paterfamilias libertis legatorum nomine, quæ in annos singulos reliquit: pignori esse voluit: ex causa fideicommissi rei seruandæ gratia recte petetur. **PAVLVS** notat, hoc admittendum & in alijs rebus hæreditarijs, ut & in eas legatarius mittatur.

X. IDEM.

SEIO AMICO FIDELISSIMO, SI VOLVERIT, SICVT MEIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM NEGOCIIS INTERVENIRE: ANNOS SENOS AVREOS ET HABITATIONEM, QUAE VTITVR, PRAESTARI VOLO. non ideo minus annua Seio pro parte hæreditaria vivētis filiae deberi placuit, quod ex tribus filijs Titiae duo alijs hæredibus institutis vita decesserint: cū tam labor, quàm pecunia diuisionem recipiat. **MEDICO SEMPRONIO QUAE VIVA PRAESTABAM, DARI VOLO.** ea videntur relictæ, quæ certam formam erogationis annuæ, non incertam liberalitatis voluntatem habuerunt.

VXORI PRAETER ID, QVOD A MAEVIO ANNI NOMINE ACCIPIEBAT, AVREOS CENTVM DARI VOLO. annum videtur, & semel centum aureos reliquisse. **LIBERTIS DARI VOLO, QUAE VIVA PRAESTABAM.** & habitatio præstabitur, sumptus aut iumentorum non debentur, quos auctori domina præstare solita fuit utilitatis suæ causa. ideo nec sumptus medicamentorum medicus libertus recte petet: quem, ut patronam, eiusque familiam curaret, acceptabat.

XI. PAVLVS.

CVm in annos singulos legatur: plura legata esse placet, & per singula legata ius capiendi inspicitur. idem in seruo inspiciendum est ex persona dominorum.

XII. IDEM.

CAius Seius prædia diuersis pagis Mæviae & Seia legauit, & ita cauit. **PRAESTARI AVTEM VOLO EX PRAEDIIS POTITIANIS, EX PRAEDIIS LVCTATIANIS ANNUA ARVNDINIS MILIA TRECENTA, ET SALICIS MVNDAE ANNUA LIBRARVM SINGVLA MILIA.**
quæ

quæro, an id legatū defuncta legataria exstinctū sit? PAVLVS respōdit. seruitutem iure constitutam non uideri, neq; in personā, neq; in rem: sed fideicommissi petitionem competisse ei, cui prædia Lufiaciana sunt legata. & ideo cum annua legata fuerint: mortua legataria, finitum legatum uideri.

XIII. SCAEVOLA.

MAeuia nepotē ex Mæuio puberē hæredē instituit, & Lucio Titio ita legauit. LVCIO TITIO BONO VIRO, CVIVS OBSEQVIO GRATIAS AGO, DARI VOLO ANNVS(QVA MDIV VIVET) AVREOS DECEM, SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENERIT, OMNEM QVE ADMINISTRATIONEM RERV M NEPOTIS MEI AD SOLLICITVDINEM SVAM REVOCaverit. quæro, cū Lucius Titius aliquo tēpore Mæuij negotia gessit, & per eū nō stetit, quominus gerat: Publius aut Mæuius noliteum administrare: an fideicommissum præstari debeat? respondi. si nō propter fraudem, aliāne q̄ iustam causam improbandæ operæ causa remotus esset à negocijs, quæ administrare secundum defuncti uoluntatem uellet: percepturum legatum. Vxore hærede scripta, ita cavit. LIBERTIS MEIS OMNIBVS ALIMENTORVM NOMINE SINGVLIS ANNVS DENARIOS DVODECIM AB HAEREDE DARI VOLO, SI AB VXORE MEA NON RECESSERINT. quæro. cū paterfamilias sua uoluntate de ciuitate profectus sit, ea autē assidue proficiscat: an liberti cum ea proficisci debeant? respondi. non posse absolute responderi: cum multa oriri possint, quæ pro bono sint æstimanda. ideoq; huiusmodi uarietate uiri boni arbitrio dirimendā esse. Itē quærit. cum proficiscens eis nihil amplius obtulerit, ac propter hoc eam securi non sint: an legatum debeat? respondi. & hoc ex longinquis breuib; excursionibus & modo legati æstimandum esse.

XIII. VLPIANVS.

SI cui annuū fuerit relictum sine adiectione summæ: nihil uideri huiusmodi adscriptum, Mela ait. sed est uerior Neruæ sententia: quod testator præstare solitus fuit, id relictum uideri. sin minus: ex dignitate personæ statui oportebit.

XV. IABOLENVS.

EVm, qui rogatus post decem annos restituere, pecuniam ante diē restituerat, respondit: si propter capientis personam, quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictū probaret, & perdituro ei id hæres ante diem restituisset: nullo modo liberatum esse. quod si tēpus hæredis causa prorogatū esset, ut cōmodum medij tēporis ipse sentiret: liberatū eū intelligi. nā & plus eū præstitisse, q̄ debuisset.

XVI. PAVLVS.

Seruus

Serius post decē annos liber esse iussus est, legatumq; ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est. eorum quidem annorum, quibus iam liber erit, legatum debetur: interim autem hæres ei alimenta præstare compellitur.

XVII. IABOLENVS.

Legatum ita est, ATTIAE DONEC NVBAT HAERES MEVS LQVINQVAGINTA DARE DAMNAS ESTO: neq; adscriptum est IN ANNOS SINGVLOS. Labeo & Trebatius præsens legatum deberi putant. sed rectius dicitur, id legatum in annos singulos deberi. VINI FALERNI, QVOD DOMI NASCETVR, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS BINOS CVLLEOS HAERES MEVS ATTIO DATO. etiā pro eo anno, quo nihil uini natum esset, deberi duos culleos, respondit: si modo ex uindemia cæterorum annorum dari possint.

XVIII. SCAEVOLA.

Codicillis testamento confirmatis fundū libertis legauit, eumq; alienari uetuit, sed pertinere uoluit uel ad filios libertorum, uel natos ex his. deinde hæc uerba adiecit. A' QVIBVS PRAESTARI VOLO HAEREDI EX REDITV EIVS FVNDI DECEM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTAQVINQVE A' DIE MORTIS MEAE. quæsitum est. cum hæres à Titio institutus infra tricesimum quintum annū ætatis decesserit: an residui temporis fideicommissum ex uerbis superscriptis hæredis quoq; hæredi debeat? respondit, deberi: nisi ostendatur à libertis, testatorem ad hæredis tricesimum quintum annum respexisse. Sticho alumno suo centum, & mensruos decem, & annuos centum dari uoluit: & Semproniam, quam hæredem ex triente instituerat, rogauit in hæc uerba. FIDEI TVAE COMMITTO SEMPRONIA SOROR, VTI LEGATA, QVAE ALVMNIS MEIS RELIQUI, EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS, QVOAD EOS COMMENDATOS HABES. quæsitum est. cum Semproniam, cuius fidei commissum sit, abstinuerit se hæreditate, ante quā secundum uoluntatem defuncti perciperet pecuniam alumnis relictam: an Sticho de legatis actio, etiam ante uicesimum quintum annum competit? respondit, competere.

XIX. IDEM.

Titia hærede Seia scripta, usumfructū fundi legauit Mæuio, eiusq; fidei comisit in hæc uerba. A' TE MAEVI EX REDITV FVNDI SPERATIANI PRAESTARI VOLO ARRIO PAMPHILO ET ARRIO STICHO DIE MORTIS MEAE ANNOS SEXCENTOS QVOTANNIS, QVOAD VIVENT. quæsitum est. cum Mæuius annua alimenta præstiterit, post mortem autem eius fundus ad hæredem Titiae pleno iure

iure redierit: an alimenta ex fideicommissio Pamphilo & Stichio debeantur? respondi. nihil proponi, cur debeant præstari ab hæredibus Titia: cum ab usufructuario alimenta relicta sint. Idem quæsit, an ab hæredibus Mæuij legatarij præstanda sint? respondi. nihil ab hæredibus legatarij præstandum: nisi testatorem manifeste probetur, uoluisse etiam finito usufructu præstari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret.

Qui Marco homini docto certa annua præstabat, testamento cauit: DOMINA SANCTISSIMA SCIO TE DE AMICIS MEIS CVRATVRAM, NE QVID HIS DESIT: VERVNTAMEN ET MARCO DARI OCTINGENTA. quæsitum est, an Marcus præstetis sibi ex causâ legati octingentis, annua quoq; consequi debeat? respondi. nihil proponi, cur non secundum ea, quæ in consultationem collata essent, debeantur. LVCIO TITIO AVRI PONDO TRIA, QVAE VIVA PRAESTABAM. quæro. cum testatrix quædraginta Titio, quoad uiueret, & salarij nomine certâ summam, & amplius festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo precium præstiterit: an eadem ex causâ legati uel fideicommissi ab hæredibus eius Titio præstari debeant? respondi. nihil proponi, cur præstanda non sint.

XX. IDEM.

Annua his uerbis legauit, SI MORENTVR CVM MATRE MEA, QVAM HAEREDEM PRO PARTE INSTITVI. quæsitum est, an mortua matre conditio adposita defecisse uideatur: ac per hoc neq; uectiaria, neq; cibaria his debeantur? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, deberi. Attia fideicommissum his uerbis reliquit. QVIS QVIS MIHI HAERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VT DET EX REDITV COENACVLI MEI ET HORREI POST OBITVM SACERDOTI, ET ἱεροφύλακι, ET LIBERTIS, QVI IN ILLO TEMPO ERVNT, DENARIA DECEM DIE NVNDINARVM, QVAS IBI POSVI. quæro, utrū his duntaxat, qui eo tēpore, quo legabatur, in rebus humanis & in eo officio fuerint, debitum sit: an etiam ijs, qui in locū eorum successerunt? respondi. secundum ea, quæ pponerentur, ministerium quidē nominatorum designatū: cæterū datum templo. Item quæro. utrum uno duntaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur: an etiam in perpetuum decem annua præstanda sint? respondi, in perpetuū.

XXI. IDEM.

Liberto suo ita legauit. PRAESTARI VOLO PHILONI, VSQVE LVDM VIVIT, QVINQVAGESIMAM OMNIS REDITVS, QVAE EX PRAEDIIS A' COLONIS, VEL EMPTORIBVS FRVCTVS, EX CONSVETVDINE DOMVS MEAE PRAESTATVR. hæredes prædia uen-

diderunt, ex quorum redditu quinquagesima relicta est. quæsitum est, an precij usuræ, quæ ex consuetudine in prouincia præstarentur, quinquagesima debeatur? respondit. redditus duntaxat quinquagesimas legatas, licet prædia uendita sint. A liberto, cui fundum legauerat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum dederat Pamphila annua dena. quæsitum est, si lex Falcidia liberto legatû minuerit: an Pamphila quoque annuum fideicommissum minutum uideatur: cum ex redditu legata sint, qui largitur, etiam si Falcidia partem dimidiâ fundi abstulerit, annuam Pamphilæ præstationem? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non uideri minutum: nisi si alia mens testatoris probaretur. Filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit hæredes: & filij fidei commisit, ut nouerca restitueret hæreditatem. ab ea autem petijt, ut infirmitatē filij commendatam haberet, eiq; menstruos aureos denos præstaret, donec ad uicesimum quintum annum ætatis peruenisset: cum autem impleisset eam ætatem, partem dimidiam hæreditatis ei restitueret. filius deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, nouerca hæreditatem restituit: & postea adimpleuit uicesimum quintum annum ætatis. quæsitum est. cum nouerca uniuersæ hæreditatis habeat dodrantem, semiunciam, & sicilicum: an eius partem dimidiam priuigno suo restitueret? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiæ nomine filius deduxit, semissem faceret. Idē quæsiuit, an qd infirmitati filij pater consulere uoluerit, fructus quoque mediij temporis nouerca ei restituere deberet? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, debere. Lucius Titius testamento patriæ suæ ciuitati Sebastenorum centum legauit, ut annis alternis ex usuris eiusdem certamina sub nomine ipsius celebrarentur. & adiecit hæc uerba. QVOD SI CONDITIONE SVPRASCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT: NVLLO MODO HAEREDES MEOS EI OBLIGATOS ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM. postea præses prouinciæ ex nominibus debitorum hæreditariorum elegit idonea nomina, & in causam legati reipublicæ adiudicauit. post cuius sententiam respublica adiudicatas à plerisque sibi pecunias percepit. quæsitum est. an si respublica conditionibus testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios hæredes pertineat? respondi. rempublicam testatoris uoluntati parere compellendam: ac nisi faciat, in his quidem summis, quæ per numerationem uel nouationē solutæ sunt, utili repetitione hæredes adiuuandos: ab his uero nominibus, quæ neq; soluerunt reipublicæ, neq; nouatione abscesserunt à pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant.

Largio

Largius Euripianus consuluit. alumno certam pecuniā patronum testamento legasse, deq; ea re testamento ita cauisse. PECUNIAM, QUAM TITIO LIBERTO MEO ET ALUMNO LEGAVI, ESSE VOLO PENES PVBLIVM MAEVIVM VSQVE AD VICESIMVMQVINTVM ANNV M AETATIS EIVS, PRO'QVE EA COMPTARI CVM EO VSV RAS QVADRANTES. QVANTVM AVTEM EI STATVENDVM SIT IN SVMP TVM, TV PVBLI MAEVI (CVM PATRIS AFFECTVM EI PRAESTARE DEBEAS) AESTIMABIS. quæsitum est, an hæredes à Publio Mævio satis accipere debuerunt, soluentes eam pecuniā? respondi. cū testamento nulla exigendæ satisfationis commemoratio fiat: satis habuisse hæredes, secundum uoluntatem defuncti Publio Mævio pecuniā numerare. & ideo nec Titius alumnus, uel hæredes eius audiri debent, aduersus hæredes patroni agentes, quod satis non exegerunt. ex ea enim numeratione & à Titio, ac proinde etiā ab hæredibus eius, liberatos esse suprascriptos hæredes: nisi uiuēte testatore Publius Mæuius soluendo, esse desierit. tunc enim cautio ab eo exigendā erat.

Pater duos filios æquis ex partibus instituit hæredes, maiorem & minorem, qui etiam impubes erat: & in partem eius certa prædia reliquit, & cum quatuordecim annos impleuit, certam ei pecuniam legauit, idq; fratris eius fidei commisit, à quo petijt in hæc uerba. A TE PETO SEI, VT AB ANNIS DVODECIM AETATIS AD STVDIA LIBERALIA FRATRIS TVI INFERAS MATRI EIVS TOT AN NVA VSQVE AD ANNOS QVATVORDECIM. EO AMPLIVS TRIBV TA FRATRIS TVI PRO CENSU EIVS DEPENDAS, DONEC BONA RESTITVAS. ET AD TE REDITVS PRAEDIORVM ILLORVM PERTINEANT, QVOAD PERVENIAT FRATER TVVS AD ANNOS QVATVORDECIM. quæsitum est, defuncto maiore fratre, alio hærede relicto: utrum omnis conditio percipiendi redditus fundorum, & ut annuaria præstetur, & alia, quæ præstaturus esset, si uiueret Seius, ad hæredem eius transierint: an uero id omne protinus ad pupillū & tutores transferri debeat? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, intelligi testatorem quasi cum tutore locutum: ut tempore, quo tutela restituenda esset, hæc quoq; quæ pro annuis præstari iussisset, percipiēdisq; fructibus, finiantur. sed cum maior frater morte præuentus sit: omnia, quæ relicta sunt, ad pupillum & tutores eius confestim post mortem fratris transisse.

XXII. ALFENV S.

FILIAE MEAE, QVOTIESCVNQVE VIDVA ERIT, IN ANNOS SINGVLOS CENTVM HAERES MEVS DATO. quæritur, si filia minus annuo tempore uidua fuisset, nunquid minus ei centum deberetur?

Zz ij

tur?

tur: respondit. sibi uideri, tamen si totus annus nondum fuisset, tamen deberi.

XXIII. MARCELLVS.

CVM quidam decurionibus diuisiones dari uoluisset die natalis sui: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, non esse uerisimile, testatorem de uno anno sensisse, sed de perpetuo legato.

XXIII. IDEM.

CVM erat pecunia certa reipublicæ Sardinorum relicta per quadriennium certaminis Chrysanthiani: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, uideri perpetuam pensitationem reliquisse testatorem per quadriennium, non in primum quadriennium.

XXV. CAIVS.

FILIOS familias, quoad in potestate patris est, in annos singulos deinde dari possunt.

DE VSV, ET VSVFRVCTV, ET REDITV,
& habitatione, & operis per legatum, uel fideicommissum datis. Tit. II.

I. PAVLVS.

NEC usus, nec ususfructus itineris, actus, uiæ, aquæ ueductus legari potest: quia seruitus seruitutis esse non potest. nec erit utile ex senatusconsulto, quo cauetur, ut omnium, quæ in bonis sint, ususfructus legari possit: quia id neque ex bonis, neque extra bona sit. sed incerti actio erit cum hærede, ut legatario quamdiu uixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem præstet: & ut ea seruitus constituatur sub hac cautione, ut si decesserit legatarius, uel capite deminutus ex magna causa fuerit, restituatur.

II. PAPINIANVS.

HOMINIS operæ legatæ capitis deminutione, uel non utendo non amittuntur. & quoniam ex operis mercedem percipere legatarius potest: etiam operas eius ipse locare poterit. quas si prohibeat hæres capi: tenebitur. Idem est, & si seruus se locauerit. & quia legatarius fructuarius non est: ad hæredem suum operarum legatum transmittit: sed seruo usucapto legatum perit.

III. PAVLVS.

HOMINIS quoque liberi operæ legari, sicut locari, & in stipulationem deduci possunt.

IIII. VLPIANVS.

SI pure proprietas legata erit: ea ad legatarium perueniet, quamuis fructuarius hæres sit institutus.

Paul.

V. PAVLVS.

V Sumfructum cum moriar inutiliter stipulor. idem est in legato: quia & constitutus ususfructus morte interciderere solet.

VI. POMPONIVS.

Si ususfructus mihi in biennium continuum à morte testatoris legatus sit, & per hæredem steterit, quo minus eum mihi daret: præterito biennio nihilominus tenetur: quemadmodum teneretur, si res legata in rerū natura esse desisset, quam quis deberet, moratusq; esset in ea danda: ut peti quidem iam ususfructus, qui legatus sit, non possit: quia alius futurus sit, quàm qui legatus fuit: sed æstimatio eius bima duntaxat facienda sit.

VII. VLP IANVS.

O Peræ testamento relictae quando cedere debeant: utrū ex quo petit eas legatarius, an ex quo adita hæreditas est: & cui pereant dies, quibus æger seruus fuerit: & puto ex die petitionis eas cedere. quare si post petitas æger esse seruus coeperit: legatario peribunt.

VIII. CAIVS.

Si ususfructus municipibus legatus erit: quæritur, quo usq; in eo usu fructu tuendi sint: nam si quis eos perpetuò tueatur: nulla utilitas erit nudæ proprietatis, semper abscedente usufructu. unde centum annos obseruandos esse constat, qui finis uitæ longissimus est.

IX. VLP IANVS.

Si ab eo, cui legatus esset ususfructus, fideicommissum fuerit relatum: licet ususfructus ad legatarium non peruenerit: hæres tamen, penes quem ususfructus remanet, fideicommissum præstat. quod & in militis testamento erit dicendum: si legatarius, à quo fideicommissum relatum est, repudiauerit legatum, uel uiuo testatore decesserit.

X. IULIANVS.

Si Titio fundus & eiusdem fundi ususfructus legatus fuerit: erit in potestate eius, fundum, an usumfructum uindicare malit. & si fundum elegerit: necessariò plenam proprietatem habebit, licet usumfructum à se repulerit. si uero usumfructum habere maluerit, & proprietatem fundi repulerit: solum usumfructum habebit.

XI. IDEM.

Habitationis legatū in singulos annos ab initio anni deberi cōstat.

XII. ALFENVS.

Haeres in fundo, cuius ususfructus legatus est, uillam posuit. eam inuito fructuario demoliri non posse: nihilo magis, quàm si quā arborē posuisset, & ex fundo euellere uellet. sed si ante, q̃ ususfructuarius prohibuerit, demolitus erit: impune facturum.

XIII. PAVLVVS.

CVm ususfructus alternis annis legatur: non unum, sed plura legata sunt. aliud est in seruitute aquæ & uiæ. uiæ enim seruitus una est: quia natura sui habet intermissionem.

XIII. CELSVS.

DVos separatim uti frui sinere dānatus hæres, cōmuniter uti frui passus est. quærebat, an utriq; ex testamēto teneretur: dixi, teneri: si testator utrunq; solidum habere noluisse. nam ipsius onus esse, ut solidum singulis legatum præstaret. qua parte igitur alterum uti frui sineret hæres, ea parte eum nō sinere alterum uti frui. ideoq; per æstimationem unicuiq; quod deest, replere debere.

XV. MARCELLVS.

DAMNAS ESTO HÆRES TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE, QVO AD VIVET. unum uidetur esse legatum. Qui duos fundos habebat, unum legauit, alterius fundi usumfructum alij legauit. quæro. si fructuarius ad fundum aliunde uia non habeat, quam per illum fundū, qui legatus est: an fructuario seruitus debeatur: respondit. quemadmodum si in hæreditate esset fundus, per quem fructuario posset præstari uia, secundum uoluntatem defuncti uideretur id exigere ab hærede: ita in hac specie non aliter concedendū esse legatario fundum uindicare, nisi prius trāseundi ius fructuario præstetur: ut hæc forma in agris seruet, quæ uiuo testatore obtinuerit: siue donec ususfructus permanet, siue dum ad suam proprietatem redierit.

XVI. MODESTINVS.

Legatum ciuitati relictum est, ut ex redditibus quotannis in ea ciuitate memoriæ defuncti conseruandæ gratia spectaculum celebretur, quod illis celebrare non licet. quæro, quid de legato existimes? Modestinus respondit. cum testator spectaculum edi uoluerit in ciuitate, sed tale, quod ibi celebrare non licet: iniquum esse hanc quantitatem, quā in spectaculum defunctus destinauit, lucro hæredum cedere. igitur adhibitis hæredibus & primoribus ciuitatis: dispiciendum esse, in quā re conuerti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio & licito genere celebretur.

XVII. SCAEVOLA.

QVidam prædia reipublicæ legauit, de quorum redditu quotannis ludos edi uoluit, & adiecit. QVAE LEGATA PETO DECVRIONES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM AUT ALIOS VSUS CONVERTERE VELITIS. reipublica per quadrienniū cōtinuum ludos non edidit. quæro, an redditus, quos quadriennio reipublica pcepit, restituere debeat hæredibus, uel compensare in aliam speciem legati ex eodē testamen-

testamento? respondit. & inuitis hæredibus possessione adpræhensa perceptos fructus restituendos esse: & non erogatum secundum defuncti uoluntatem, in alia, quæ deberentur, compensari.

XVIII. MODESTINVS.

Qui plures habebat libertos, testamento suo dixit, se habitationē relinquere his, quos codicillis designasset. cum nullum postea designauerit: quæro, an omnes admitti debeant? respondi. si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullam postea designauit: legatum habitationis perfectum esse non uideri, non existēte, cui datum intelligi possit.

XIX. IDEM.

Si alij fundum, alij usumfructum eiusdem fundi testator legauerit: si seo proposito fecit, ut alter nudam haberet proprietatem: errore labitur. nam detracto usufructu, proprietatem eū legare oportet eo modo: TITIO FVNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO, uel SEIO EIVSDEM FVNDI VSVFRVCTVM HAERES DATO. quod nisi fecerit: usus fructus inter eos communicabitur: quia interdum plus ualet scriptura, quàm peractum sit.

XX. POMPONIVS.

Si seruum sub conditione liberum esse iubeam, & usumfructum ei sibi legauero: ualet legatum.

XXI. PAVLVS.

Titio ususfructus Stichi, aut si nauis ex Asia uenerit, decem legata sunt. non petet usumfructum, anteq̃ conditio decem existat, uel deficiat: ne potestas hæredi, utrum uelit, dandi auferatur.

XXII. VLPIANVS.

PATRIMONII MEI REDITVM OMNIBVS ANNIS VXORI MEAE DARI VOLO. Aristo respondit, ad hæredem uxoris non transire: quia aut usufructui simile esset, aut huic legato IN ANNOS SINGVLOS.

XXIII. IVLIANVS.

Licet testatori reperere legatum ususfructus, ut etiam post capitis deminutionem debeat: & hoc nuper Imperator noster ad libellum rescripit. tunc tamen esse huic constitutioni locum, cum in annos singulos relegetur.

XXIIII. PAPINIANVS.

VXori usufructu bonorum legato: scenus quoq̃ sortium, quas defunctus collocauit, post impletam ex senatusconsulto cautionem, præstabitur. igitur usuras nominum in hæreditate relictorum, ante cautionem interpositam debitas, uelut sortes, in cautionem deduci necesse est, non idem seruabitur in nominibus ab hærede factis

dis. tunc enim sortes duntaxat legatario dabuntur. & quod ppter moram usuras quoq; reddi placuit: super his non cauebitur. SCORPIVM SERVVM MEVM SEMPRONIAE CONCVBINAE MEAE SERVIRE VOLO. non uidetur proprietas serui legata, sed ususfructus.

XXV. IDEM.

Qui fructus prädiorum uxori reliquit, post mortem eius prädia cū creditibus ad hæredes suos redire uoluit, imperitia lapsus. nulum fideicommissum dicimus, neq; proprietatis, neq; fructus ad eos reuerti debere. etenim reditus futuri, non præteriti temporis demonstrati uidentur.

XXVI. PAVLVS.

Sempronius Attalus ab hærede suo fundum in Italia Caio post decennium, deducto usufructu, dari iussit. quæro. cum medio hoc decennij spacio hæres uita functus sit: an post tempus decennij plenus fundus ad legatarium pertineat? mouet enim me, quod dies legati huius siue fideicommissi cesserit, ac per hoc ad hæredem legatarij pertinere potuerit, & ideo quasi circa debitum iam legatū mortuo hærede usus fructus exstinctus sit, nec ad hæredem hæredis pertinere possit. respondi. dies quidem fideicommissi uel legati statim cedit, cum post certum tempus hæres dare rogatur, siue iubetur: sed usufructus nondum est hæredis, nisi cum dominium deducto usufructu præstitit. & ideo capitis deminutione uel morte perire non potest, quod nondum habuit. Idem euenit, si proprietas deducto usufructu sub conditione legata sit, & pendente conditione hæres decesserit. tunc enim ab hærede hæredis incipit usufructus, qui & in persona eius finietur. sed his casibus de sententia testatoris quærendum est, qui utiq; de eo usufructu detrahendo sensit, qui coniunctus esset hæredis personæ. quo exstincto, solidam proprietatem ad legatarium uoluit pertinere: nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere cœpit usumfructum, quàm si iam habere cœpisset. Si fundus duobus, alijs usufructus legatus sit: non trientes in usumfructum, sed semisses constituuntur. idemq; est ex contrario, si duo sunt fructuarij, & alijs proprietas legata sit. etenim inter eos tantum ad crescendi ius est.

XXVII. SCAEVOLA.

Vori maritus per fideicommissum usumfructum, & alia, & dotem relegauit. hæredes usumfructum ei concesserunt. post biennium illicitum matrimonium fuisse pronunciatum est: quæsitum est, an id, quod præterito tempore possedit, ab ea repeti possit? respondi. id, quod fructus nomine percepisset, repeti posse.

XXVIII. PAVLVS.

Quæro

QVaro si ususfructus fundi legatus est, & eidem fundo indictiones temporariae indicatae sint: quid iuris sit? Paulus respondit. idem iuris esse in his speciebus, quae postea indicuntur, quod in uestigalibus dependendis responsum est. ideoque hoc onus ad fructuariū pertinere.

XXIX. CAIVS.

Siquis usumfructum legatum sibi alij restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet iure civili morte & capitalis diminutione ex persona legatarij pereat ususfructus, qui huic ipso iure adquisitus est: tamen praetor ex iurisdictione sua id agere debet, ut idem seruetur, quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommissio restitutus esset, legatus iure adquisitus fuisset.

XXX. LABOLENVS.

Cui ususfructus legatus esset, donec ei totius dotis satis fieret: cum ei haeres pro sua parte satisfecisset: quamuis reliqui satis non darent, tamen pro ea parte usumfructum fundi desinere habere mulierem, ait Labeo. idem fieri, & si per mulierem mora fieret, quo minus satis acciperet. Colono suo dominus usumfructum fundi, quem is colebat, legauerat. ager colonus cum haerede ita, ut iudex cogat haereditatem ex locationis actione eum liberare.

XXXI. SABINVS.

Is, qui fundum tecum communem habebat, usumfructum fundi uxori legauerat. post mortem eius tecum haeres arbitrum communi diuidendo petierat. Blaesus ait Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum diuisisset: eius partis, quae tibi obtrigisset, usumfructum mulieri nulla ex parte deberi: sed eius, quae haeredi obtrigisset, totius usumfructum eam habituram. ego hoc falsum puto. nam cum ante arbitrium communi diuidendo coniunctus pro indiuiso ex parte diuidia totius fundi ususfructus mulieris fuisset: non potuisse arbitrum inter alios iudicando alterius ius mutare. quod & receptum est.

XXXII. SCAEVOLA.

Generali capite proposito, quidam in testamento suo ita adiecit. FELICI, QVEM LIBERV M ESSE IVSSI, VSV MFRVCTVM FVNDI VESTIGIANI LEGO: CVIVS PROPRIETATEM PVTO TE FELICEM CONSECVTVRVM, SI NON CONTENDERIS CVM HAEREDE MEO, SED POTIVS CONCORDAVERIS. SED ET TV HAERES OMNIA FAC, VT AMICI SITIS. HOC ENIM VOBIS EXPEDIET. quaesitum est, an uiuente haerede exigere possit Felix proprietatem fundi: respondi. nihil proponi, cur Felici proprietatem fundi legata uideretur. Filios ex Seio & filiam ex alio marito haeredes instituit aequis portionibus, & matri ita legauerat. AELLAE DORCADI MATRI MEAE DARI VO-

AA lo, quo

LO, QVOAD VIVET, VSVMFRVCTVM BONORVM MEORVM ITA, VT POST OBITVM EIVS AD LIBEROS MEOS, AVT AD EVM, QVI EX HIS VIVET, PERTINEAT. filij post aditam hæreditatem decesserant. quæsitum est. mortua matre, superstitē filia testatricis, ususfructus utrum ad solam filiam, an vero pro portione hæreditatis pertineret: respondi. ad eos redire, apud quos proprietas esset. CLAVDIVS non cre didit ipsum usumfructum in uicē portionū hæreditariarum post mor tem auia inter ipsos datū: eo magis, quod æquis partibus hæredes scri pti erant. Vxori usumfructum domus & omnium rerum, quæ in his domibus erant, excepto argento, legauerat. item usumfructum fundo rum & salinarum. quæsitum est. an lana cuiusq; coloris mercis causa parata. item purpuræ, quæ in domibus erant, ususfructus ei debere tur: respondi. excepto argento & his, quæ mercis causa cōparata sunt, cæterorum omnium usumfructum legatariam habere. Idem quæ sijn, cum in salinis, quarum ususfructus legatus esset, salis inuentus sit non minimus modus: an ad uxorem ex causa fideicommissi ususu fructus pertineat: respondi. de his legandis, quæ uenalia ibi essent, non sen sisse testatorem. Idem quæ sijn. cum eodem testamento ita cauerit, A' TE PETO VXOR, VTI EX VSVMFRVCTV, QVEM TIBI PRAESTARI VOLO IN ANNVM VICESIMVMQVINTVM, CONTENTA SIS AN NVIS QVADRINGENTIS. QVOD AMPLIVS FVERIT, RATIONIBVS HAEREDIS HAEREDVM'VE MEORVM INFERATVR: an recessum uideatur à superiore capite: ideoq; uxor nō amplius habeat ex usufru ctu, quā annuos quadringentos: respōdi. satis id, quod quæreretur, aperte uerba, quæ proponerentur, declarare. Lucius Titius testa mento suo Publio Mæuio fundum Tusculanum reliquit, eiusq; fidei commisit, ut eiusdem fundi partem dimidiam ususfructus Titia præ staret. Publius Mæuius uillam uetustate corruptam colligendis & con seruādis fructibus necessariam ædificauit. quæro, an sumptus partem pro portione ususfructus Titia agnoscere debeat: respondi. si prius, q̃ usumfructum præstaret, necessariò ædificauit: non aliàs cogendum re stituere, quā si eius sumptus ratio habeatur. Duas filias & filium mente captū hæredes scripsit. filia portionis mente capto data usum fructum legauit in hæc uerba. HOC AMPLIVS PVBLIA CLEMENTIA NA PERCIPIET SIBI VSVMFRVCTVM QVARTAE PARTIS HAERE DITATIS MEAE, EX QVA IVLIVM IVSTVM FILIVM MEVM HAE REDEM INSTITVI: PETO'QVE A' TE PVBLIA CLEMENTIANA, VTI FRATREM TVVM IVLIVM IVSTVM ALAS, TVEARIS, DEPENDAS PRO EO (PRO QVO TIBI VSVMFRVCTVM EIVS PORTIONIS RE LIQVI) DONEC MENTIS COMPOS FIAT, ET CONVALESCAT. quæ situm

fitum est. cum filius in eodem furore in diem suæ mortis perseverans decesserit: an ususfructus interciderit? respondi. uerbis, quæ proponerentur, perseverare legatum: nisi manifestissime probetur, aliud testatorem sensisse. Hæredis instituti fidei commisit, filio suo annua decem præstare: aut ea prædia emere, & adsignare, ut ususfructum haberet, reddituū efficientia annua decem. filius fundos sibi ab hærede secundum matris uoluntatem traditos locauit. & quæsitum est, eo defuncto, reliqua colonorū utrum ne ad hæredem filij fructuarij, an uero ad hæredem Seia testatricis pertineant? respondi. nihil proponi, cur ad hæredem Seia pertineant. Ususfructum tertiæ partis bonorū suorum uni ex hæredibus legauerat. quæsitum est, an pecuniæ, quæ ex rebus diuisis secundum æstimationem effecta est, tertia præstanda sit? respondi. hæredis esse electionem, utrum rerum, an æstimationis ususfructum præstare uelit. Item quæsitum est, an tributa præter ea, quæ uel pro prædijs aut mouentibus deberi & reddi necesse est, eximenda sint ex quantitate reliquæ duntaxat pecuniæ, si hoc hæres elegerit? respondi. reliquæ pecuniæ tertiam præstandam.

XXXIII. IDEM.

SEMPRONIO EA, QVAE VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO. is etiam habitabat in testatoris domo, quæ uni ex hæredibus prælegata erat. quæsitum est, an habitatio quoque debeatur? respondi. nihil proponi, cur non debeatur. Ex his uerbis testamenti LIBERTIS MEIS, QVIBVS NOMINATIM NIHIL RELIQVI, QVAE VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO: quæsitum est, an libertis, qui cum patrono suo in diem mortis habitabant, etiam habitatio relicta uideatur? respondi. uideri. Codicillis ita scripsit. NIGIDIVM, TITIVM, DIONEM LIBERTOS MEOS SENES, ET INFIRMOS PETO, IN LOCIS, IN QVIBVS NVNC AGVNT, SENESCERE PATIAMINI. quæro, an ex hoc capite liberti superscripti ex fideicommissio fructus locorum, in quibus morantur, recipere debeant: cum alia, quæ eis specialiter legata sunt, sine controversia consecuti sunt? respondi. uerbis, quæ proponerentur, id peti tum, ut ad eum modum paterentur hæredes ibi eos esse, ad quem modum ipsa patiebatur.

XXXIII. IDEM.

Codicillis fideicommissa in hæc uerba dedit. LIBERTIS LIBERTABVS'QVE MEIS, ET QVOS IN CODICILLIS MANVMISI, FVNDVM, VBI ME HVMARI VOLVI, DARI VOLO, VT QVI AB HIS DECESSERIT, PORTIO EIVS RELIQVIS ADCRESCAT, ITA VT AD NOVISSIMVM PERTINEAT. POST CVIVS NOVISSIMI DECESSVM AD REMPVBLICAM ARELATENSIVM PERTINERE VOLO. HOC

AA ij ampli-

AMPLIUS LIBERTIS LIBERTABVS'QVE MEIS HABITATIONES IN DOMO, QVA' MDIV VIVENT. SED PACTIAE ET TROPHIMAE DIAETAS OMNES, QVIBVS VTI CONSVEVIT. QVAM DOMVM POST MORTEM EORVM AD EANDEM REMPVBLICAM PERTINERE VOLO. quæsitum est. reipublicæ fideicommissum utrum ab hærede, an à libertis datum sit: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, posse ita verba accipi: ut eius legatarij, qui nouissimus decederet, fidei commissum uideatur. Item quæsitum est. defunctis quibusdā ex libertis, quibus habitatio relicta erat: an portiones domus, in qua habitauerāt, iam ad rempublicam pertineant: respondi. quoad aliquis eorum uiuat, fideicommissum reipublicæ non deberi. Qui Semproniam ex parte decima, & Mæuiam ex parte decima, alumnum ex reliquis partibus instituerat hæredes: curatorem alumno dedit, cum iure facere putaret, & curatoris fidei commissit, ne pateretur fundum uenire, sed cum Sempronia & Mæuia nutricibus suis frueretur redditu eius: & in ima parte testamenti ita adiecit, OMNEM VOLVNTATEM MEAM FIDEI HAEREDVM MEORVM COMMITTO. quæsitum est, an tertias partes ususfructus fundi nutrices ex fideicommissio petere possint: quamuis curator ei receptus sit, quem iure dare non potuit alumno: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, utiliter fideicommissio uoluntatem suam confirmasse. id igitur cuiq; dedisse, ut & nutrices una cum alumno redditu fundi uterentur.

XXXV. IDEM.

VXORI usumfructum uillæ legauit in quinquennium à die mortis suæ. deinde hæc uerba adiecit. ET PERACTO QVINQVENNIO CVM EIVS VSVSFRVCTVS ESSE DESIERIT, TVNC EVM FVNDVM ILLI ET ILLI LIBERTIS DARI VOLO. quæsitum est. cum uxor intra quinquennium decesserit: an libertis proprietatis petitio iam, an uero impleto quinquennio competat: quia peracto quinquennio testator proprietatem legauerat: respondit. post completum quinquennium fundum ad liberos pertinere.

XXXVI. IDEM.

STICHO testamento manumisso ususfructus fundi erat legatus: & cū is uti frui desisset, fidei hæredum testator comiserat, uti eum fundum darent Lucio Titio. sed Stichus testamento suo eiusdē fundi proprietatem nepotibus suis legauit: & hæredes Stichi ex testamento eius legatarijs nepotibus eū fundum tradiderunt. quæsitum est. cum nepotes legatarij ignorauerint cōditionem fundi superscripti priore testamento datam, & plus quā statuto tempore possederint: an eum fundum sibi adquisierint: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, legatarios

rios sibi adquisisse. Idē quæsit. si aliquo casu legatarijs auferri possit: an repetitionem ab hæredibus Stichi eius nepotes habere possint? respondi. supra quidem de acquisitione responsum: uerū si ex alia caussa adquisitio cessasset: uideri Stichū (si post mortem eorum, quibus proprietas legata esset, testamentum fecisset) potius quod habere se crederet, quā quod onerare hæredes uellet, legasse.

XXXVII. IDEM.

VXORI MEAE VSVMFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM, VSQVE DVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTODECIM. quæsitum est, an prædiorum tam rusticorum quā urbanorū, & mancipiorum & supellectilis, itemq; calendarij ususfructus ad uxorem pertineat? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, omnia pertinere.

XXXVIII. IDEM.

FVNDI TREBATIANI REDITVS VXORI MEAE, QVOAD VIVET, DARI VOLO. quæro, an possit tutor hæredis fundum uendere, & legatario quantitatem offerre annuam, quam uiuus paterfamilias ex locatione fundi redigere consueuerat? respondi, posse. Item quæro, an habitare impune prohiberi possit? respondi, non esse obstrictum hæredem ad habitationem præstandam. item quæro, an compellendus sit hæres reficere prædium? respondi. si hæredis facto minores redditus facti essent: legatarium recte desiderare, quod ob eam rem deminutū sit. Item quæro, quo distet hoc legatū ab ususfructu? respondi. ex his, quæ supra responsa essent, intelligi differentiam.

XXXIX. IDEM.

FIlios hæredes instituit. uxori uestem, mundū muliebrem, lanam, linū, & alias res legauerat, & adiecit. PROPRIETATEM AVTEM EORVM, QVAE SVPRASCRIPTA SVNT, REVERTI VOLO AD FILIAS MEAS, QVAE VE EX HIS TVNC VIVENT. quæsitum est, utrum ususfructus, an proprietas earum rerum data sit? respondi, proprietatem legatam uideri.

XL. IVLIANVS.

ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO, perinde est, ac si ita ILLI ET ILLI legasset.

XLI. IABOLENVS.

CVM ita legatum esset, FRVCTVS ANNVS FVNDI CORNELIANI PVBLIO MAEVIO DO LEGO: perinde putat accipiendum esse Labeo, ac si ususfructus fundi similiter esset legatus: quia hæc mens fuisse testatoris uideat. XLII. IDEM.

IN fructu id esse intelligitur, quod ad usum hominis inductum est. Ineq; enim maturitas naturalis hic spectanda est: sed id tempus, quo

AA iij magis

magis colono dominoue eum fructum tollere expedit. itaq; cum olea immatura plus habeat redditus, quàm si matura legatur: non potest uideri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

XLIII. VENVLEIVS.

*als. mul-
tum. als.
nihil.

N* Onnihil interest, utrum bonorum quis, an rerum tertiæ partis usum fructum legauerit. nam si bonorum usus fructus legabitur: & æs alienum ex bonis deducetur, & quod in actionibus erit, computabitur. at si certarum rerum usus fructus legatus erit: non idem obseruabitur.

DE SERVITUTE LEGATA. Tit. III.

I. PAPINIANVS.

Vi duas tabernas coniunctas habebat, eas singulas duobus legauit. quæsitum est. si quid ex superiore taberna in inferiorem inædificatum esset: num inferior oneri ferendo in superioris tabernæ loco contineretur. respondi, seruitutem impositam uideri. **VLPIANVS** notat. uideamus, ne hoc ita uerum sit, si aut nominatim hæc seruitus imposita est, aut ita legatum datum est, **TABERNAM MEAM, VTI NVNC EST, DO LEGO.**

II. MARCELLVS.

Fundum communem habentibus legari potest uia: cum & communis seruus recte uiam stipuletur: & cum duo ei, qui ipse uiam stipulatus fuerit, hæredes exstiterint, non corrumpatur stipulatio.

III. IDEM.

Si fundum **Mæuius**, & ad eum uiam per alium fundum, & eundem fundum sine uia **Titius** legasset: si uterque fundum uindicasset: sine uia fundum cessurum, quia neque adquiri per partem seruitus possit. Et si prius **Mæuius** fundum uindicaret: altero deliberante, posse dubitari, an si postea **Titius** omisisset, uia legatum saluum esset. & hoc magis uidebatur. Quamquam si sub conditione quis fundum legasset, uiam pure: aut pro parte fundum pure, pro parte sub conditione, & uiam sine conditione: si pendente ea, legati dies cessisset: interituum foret uia legatum. ut responsum est, cum alteri ex uicinis, qui fundum communem habebat, uiam sub conditione, alteri pure legasset, & pendente conditione decessisset: quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solus fundus cum uia uindicaretur.

IIII. IABOLENVS.

Si is, qui duas ædes habebat, unam mihi, alteras tibi legauit: & medius paries, qui utrasque ædes distinguat, interuenit: eo iure eam communem nobis esse existimo, quo si paries tantum duobus nobis communiter esset.

esset legatus. ideoq; neq; me, neq; te agere posse, ius non esse alteri ita immissum in eas habere. nam qd' cōmuniter socius habet, & in iure eū habere constitit. itaq; de ea re arbiter cōmuni diuidūdo sumendus est.

V. PAPINIANVS.

ET si maxime testamenti factio cum seruis alienis ex persona dominorum est: ea tamen, quæ seruis relinquuntur, ita ualent, si liberis relicta possent ualere. sic ad fundum domini uia seruo frustra legat.

VI. IDEM.

Pater filiæ domum legauit, eiq; per domum hæreditariam ius trāsseundi præstari uoluit. si filia domum suam habitet: uiro quoq; ius transeundi præstabitur. alioquin filiæ præstari non uidebitur. quod si quis non usum transeundi personæ datum, sed legatum seruitutis esse plenum intelligat: tantundem iuris ad hæredem quoq; transmittetur. quod hic nequaquā admittendum est: ne quod affectu filiæ datum est, hoc & ad externos eius hæredes transire uideatur.

VII. PAVLVS.

Cum à pluribus hæredibus institutis uia legata est: quia partē non recipit, singuli hæredes in solidū conueniuntur: quia & uno ex hæredibus adeunte uindicari potest.

DE DOTE RELEGATA. Tit. IIII.

I. VLPIANVS.

Cum dos relegat, uerū est id dotis relegato inesse, qd' actioni de dote inerat. & ideo si inter uirum & uxorem conuenerat, ut morte uiri soluto matrimonio, filio cōmuni interueniente, dos apud mariti hæredem permaneret, & maritus decedens dotem relegauerit: stari pacto non debet ob hoc, quod dos relegata est. Verum & citra relegationē hoc probari debet. nam quod est admissum, posse deteriores cōditiones dotis fieri interuenientibus liberis: toties locum habet, quoties ipsa in matrimonio decedit, uel diuortium interuenit. Verum est, in dote relegata cōmodum esse repræsentationis, quamuis annua die dos præstetur. Est & illud, quod ob res donatas hodie post senatusconsultum nulla sit exactio: si modo uoluntatem non mutauit testator. impensæ autē ipso iure dotem minuunt. Sed quod diximus, ipso iure dotem impensis minui: non ad singula corpora, sed ad uniuersitatem erit referendum.

Adeo autem dotis actionem continet dotis pure relegatio: ut si uis eam uxori (scilicet quibus casibus licet) soluerit, cesset legatū. sed & si mancipia fuerint in dotem non æstimata, & hæc de mortua sint: legatum

legatum dotis in his euanescit. sed & si dotem promiserit mulier, neq;
 dederit, & decedens maritus uxori dotem relegauerit: mulier nihil am-
 plius, quàm liberationem habebit. nam & si quis ita legauerit, CEN-
 TVM, QVAE IN ARCA HABEO, aut QVAE ILLE APVD ME DEPO-
 SVIT: si nulla sint, nihil deberi constat: quia nulla corpora sunt. Si
 quis uxori fundum Titianum legasset his uerbis, IS ENIM FVNDVS
 PROPTER ILLAM AD ME PERVENIT: omnimodo fundus debebi-
 tur. nam quidquid demonstratæ rei additur, satis demonstrare fru-
 stra est. Celsus libro uicesimo digestorum scribit. si socer nurui do-
 tem relegauit, si quidem ius actionis de dote uoluit relegare: nullius
 momenti esse legatum: quippe nupta est. sed si uoluit eam recipere do-
 talem pecuniam: utile (inquit) erit legatum. si tamen hæc dotem rece-
 perit: nihilominus maritus dotis persecutionem habebit: siue hæres
 institutus est, familiæ exciscundæ iudicio: siue non, utili actione. ego pu-
 to: quoniam non hoc uoluit socer, ut bis dotem hæres præstaret: mu-
 lierem agentem ex testamento cauere debere, defensum iri hæredem
 aduersus maritū ergo & maritus itidem cauere debebit, aduersus mu-
 lierem defensum iri, si prior agat. Per cōtrarium apud Iulianum li-
 bro tricesimo septimo quæritur, si socer filio suo exhæredato dotē nu-
 rus legasset. & ait, agi quidem cum marito exhæredato de dote non
 posse: ueruntamen ipsum dotem persecuturū ex causa legati. sed non
 aliàs eum legatum consecuturum, quàm si cauerit, hæredes aduersus
 mulierem defensum iri. & differentiam facit inter eum, cui dos relega-
 ta est, & Orcinum libertum, cui peculium legatum est. nanq; eū de pe-
 culio posse cōueniri ait, hæredem nō posse: quia deserit peculiū penes
 se habere. at dotis actio nihilominus competit, et si dotē deserit habe-
 re. Idem Iulianus quærit: si dotem marito relegauerit socer, an dote
 soluta mulieri legatum mariti exstinguatur? & dicit exstingui: quia ni-
 hil esset iam, quod marito posset præstari. Item quærit: si dos alijs le-
 gata esset, eamq; rogatus sit is mulieri restituere: an lex Falcidia in lega-
 to locū haberet? & dicit, habere. sed quod minus sit in fideicommissio,
 mulierem dotis actione consecuturam. ego quæro: an commoda re-
 præsentationis in hoc legato sic obseruentur, atq; si dos ipsi mulieri fa-
 issset relegata? & puto. Idem Iulianus quærit: si mulieri dos sit relega-
 ta, eaq; rogata dotem restituere: an Falcidia locum habeat? & negat ha-
 bere: quoniam fideicommissum quoq; negat ualere. quod si præterea
 quid uxori legatum * sit: putat è residuo fideicōmissum præstari. quod
 utiq; habita ratione Falcidiæ mulieri præstabit. Sed & marito ex par-
 te hærede instituto, à socero dote relegata, legatum dotis Falcidiam
 passurum: uidelicet, quia adhuc constante matrimonio indebita dos
 uideatur

* al's. sit
 pure:

nideatur relegata. uerum quod Falcidia reciderit: in familiæ exerciscūda iudicio maritum percepturum: quemadmodum totam dotem præci peret, si non esset relegata. Mela scribit. si fundus in dotē fuerit, & specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata: non bis, sed semel deberi fundum. Ibidem Mela coniunxit. si fundus in dotem locatus sit à marito ad certum tempus: uxorem non aliàs fundum ex relegatione consequi, quàm si cauerit se passuram colonum frui: dum modo ipsa pensiones percipiat.

II. IDEM.

Cum quis uxori suæ dotem relegauit, fideiçq; commissum ab ea reliquit: hoc fideiçommissum ex cōmodo, quod ex relegatione mulier sensit, æstimabitur. & ita Celsus quoq; libro uicesimo digestorum scripsit. quod si necessariæ fuerunt impensæ, quæ ipso iure dotē minuant: * amplius dici potest, si tanta quantitas dotis, quantam maritus accepit, ei relegata sit: oportere dici, etiam eam quantitatem posse fidei commissio erogari, quæ ipso iure dotem minuit. esse enim mulierem legatariam nemo est, qui dubitet. sed & si non dos, sed pro dote aliquid uxori fuerit legatum: adhuc quasi dos relegata accipitur. Hoc amplius Iulianus scripsit, & si non fuerit adiectum, pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum: adhuc eius esse conditionis. uxor igitur, si rogetur uel dotem, uel quod pro dote legatum est, uel quod in uicem dotis sibi adscriptum est, restituere: non cogetur, nisi eatenus, quatenus diximus, restituere. & ideo hæres instituta, rogataçq; hæreditatis quantitatem restituere: id demum restituet, quod quantitatem dotis excedit, idçq; quod ex repræsentationis cōmodo sentit. nam & si quis, cum à nuru dotem accepisset, filium suum hæredem instituerit, eumçq; rogauerit, quidquid ad eum ex hæreditate peruenisset, restituere: mox uxoris morte dotem fuerit lucratus: id non restituet, quod ex dote percepit: quia matrimonij causa id lucratus est, non ex patris iudicio.

Mulier dotem promisit quadringentorum, & dedit fundos duos in ducenta, præterea nomina debitorum in residua ducenta. mox maritus eius decedens, pro dote fundos ei duos, non eos, quos in dotem acceperat, reliquit: & præterea illos duos dotales, quos æstimatos acceperat, reliquit: fideiçq; eius commisit, ut quidquid ad se ex hæreditate eius peruenisset, id restitueret Seio, cum moreretur. quærebatur, quantum esset in fideicommissio, muliere defuncta: dicebam. hanc uxorem, quæ rogata esset, quidqd ad se perueniret, ex testamēto restituere: in ea esse cōditione, uti id demum restituere cogatur, quod deducta dotis quantitate ad eam peruenisset. dotem em̄ recepisse eam magis, quàm accepisse: saluo eo, quod ex commodo repræsentationis ab ea fideicom-

mitti potuit. proinde id quidem, quod pro dote maritus ei reliquit, nō cogetur restituere: nisi plus sit in eo, quā in quantitate dotis. residuum uero, quod præterea illi relictum est, cum fructibus cogetur restituere. Habebit igitur præcipuam dotem cum fructibus suis. id uero, quod extrinsecus ei relictum est, cū fructibus, qui ad eam peruenerint, restituet.

III. IULIANVS.

Qui ita legat uxori suæ, TITIAE AMPLIUS, QVA'M DOTE, AV REOS TOT HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO: manifestum est dotem quoq; relegasse.

IIII. AFRICANVS.

Cum uulgarī modo dies legatorū proferuntur: nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait: quia diem suum habeat.

V. MARCELLVS.

Dote relegata, non est audiendus hæres, si uelit ob donationes in mulierem factas solutionem differre, uel ob impensas alias, q̄ quæ ipso iure dotē minuunt. aliud est enim minore esse factam dotē, quod per necessarias impensas accidit: aliud pignoris nomine retineri dotem ob ea, quæ mulierem inuicem præstare æquum est.

VI. IABOLENVS.

Cum scriptū esset, QVAE PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME PERVENIT, QVINQVAGINTA: TANTVNDem PRO EA DOTE HAERES MEVS DATO. quāuis quadraginta dotis fuissent, tamē quinquaginta deberi, Alfenus Varus Seruium respondisse scribit: quia proposita summa quinquaginta adiecta sit. Item ei, quæ dotem nullam habebat, uir sic legauerat. QVANTA PECVNIA DOTIS NOMINE, ET RELIQUA: PRO EA QVINQVAGINTA HAERES DATO. deberi ei legatum, Ofilius, Cascellius, item & Seruij auditores retulerunt: perindeq; habendū esse, ac si seruus mortuus alicui, aut pro eo centum legata essent. quod uerum est: quia his uerbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata uidetur.

VII. PAPINIANVS.

Pater dotem à nuru acceptam filio ex hæredato legauit. hæres patris opposita doli exceptione, non ante soluere legatum cogendus est, quā cautū ei fuerit de indemnitate soluto matrimonio. Sed si prius, quā legatum filio solueretur, mulier dotem suam recuperauit: frustra filius de legato agat. Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium ex hæredatum habuerit, & mulier solutionē ratam fecerit: propter eam quantitatem, quam hæres retinuerit, utilis actio ei dotis dabitur. quod si ratum non habeat: defendi quidē debet hæres à uiro, qui se defensurū promisit. sed si totam litem uir solus subiecit:

rit: actio iudicati (si cautum non erit) pro ea quantitate, quæ iure Falcidia petenda est, aduersus hæredem dabitur. sed si prius, quàm legatum filio solueretur, mulier diuerterit: quanquam ipsa nondum percipere dotem possit, non ideo tamen actio filij differtur: quia tunc ipsam diebus filio solui dotem responsum est. Cū patri filius pro parte hæres exstitit, & ad præceptionem dotis soluto matrimonio, postquam hæres exstitit, admissus est: si forte per errorem cautio defensionis omissa sit, & ex causa fideicommissi filius dotem acceperit: ut in debitum fideicommissum non repetetur. cautionis enim præstandæ necessitas solutionem moratur, non indebitum facit, quod fuit debitum. sed non erit iniquum, hæredi subueniri. quid ergo, si patris hæres non sit soluendo? nonne iuste mulieri dabitur aduersus uirum utilis actio dotis, cui dos perire non debet: quia non interposuit cautionem hæres per errorem?

VIII. IDEM.

VIr uxori, quæ dotem in mancipijs habebat, pecuniam pro dote legauerat. uiuo uiro mancipijs mortuis, uxor post uirum uita decessit, ad hæredem eius actio legati recte transmittitur: quoniam mariti uoluntas seruanda est.

IX. IDEM.

VXORI MEAE FVNDVM CORNELIANVM, ET QVAE NVPTV-
RA OBTVLIT AESTIMATA, IN SPECIEBVS RESTITVI VOLO.
respondi, non æstimatum prædium in dote datum exceptum non uideri: sed uniuersa dote relegata, rerum æstimatarum præciū non relictum, uerum ipsas res, quales inuenirentur.

X. SCAEVOLA.

SI Seia pro dote centum fundus legatus sit, idemq; Mæuio: quod Mæuio Falcidia aufert, pro eo quasi concursus non fuerit, mulier plus uindictet: quia amplius sit in dote mulieris.

XI. PAVLVVS.

SEia cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mutium, qui nihil numerauit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Seia moriens testamento suo ita cavit, LVCIO TITIO MARITO MEO, CUI MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SVPRA DOTE, QVAM EI DEDI, TOT AVREOS. quæro, cum instituit Quintus Mutius conuenire Lucium Titium ex stipulatu actione: an repellere eum maritus possit ex uerbis testamenti? respondi. si Quintus Mutius mandatu Seia, non donationis causa stipulatus est: hæredibus mulieris eum teneri. & ideo Quintum Mutium exceptione repellendum esse, quod si

BB ij dona-

donationis causa Seia stipulari permisisset: uideri eum in eum casum, qui morte mulieris existit, mortis causa stipulatum: & ideo fidei eius committi potuisse in eum casum, dicendum fore.

XII. SCAEVOLA.

Qui dotē in pecunia numerata & aestimatis rebus acceperat, uxori ita legauit. SEIAE UXORI MEAE, SI OMNES RES, QUAE TABVLIS DOTALIBVS CONTINENTVR, HAEREDI MEO EXHIBEBIT, ET TRADIDERIT: SVMMAM DOTIS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT, DARI VOLO. HOC AMPLIVS DECEM. quaesitum est. cum res in dotem datae plures ipso usu finitae essent, nec moriente marito fuerant: an quasi sub impossibili conditione legatum datum debeat? respondi. uideri conditioni paritū: si quod ex rebus in dotem datis supererat, in potestatem haeredis peruenit.

XIII. LABEO.

Si filius familias, cum uxorem haberet, dotem ab ea acceperat, dein de pater familias factus dotem ei (ut solet) legauit: quamuis patri haeres non erit, tamen id legatum debebitur.

XIII. SCAEVOLA.

Theopompus testamento facto duas filias & filiū partibus aeqs instituit haeredes, & codicillis ita cavit. τὸν θυγατέρα μὲν κρειωνίαν ἢν κηρόμην ἐκδύναμι, ὃν δὲ φίλοι μὲν καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι, προσποιεῖται ἐκδοθῆναι Πολλιανὸς, εἰδὼς μὲν τὴν γνώμην ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐκδεδωκα. Pollianus autē à marito puellae iuratus scripsit, uoluisse patrem eandem quantitatem in dotē accipere etiam minorem filiam, quā maior accepisset. quaero, an eandem summam dotis nomine cohæredes extra partem hæreditatis minori filiae præstari debeant? respondi. eum, cuius notio est, aestimaturū, ut eadem quantitas ex communi præcipua minori filiae dotis nomine detur.

XV. CAIVS.

Licet placeat, pignoras res uel in publicum obligatas hæredem, qui dare iussus est, liberare debere: tamen si is, qui tales res in dotem accepit, dotem prælegauerit: non cogetur hæres liberare eas, nisi specialiter aliud testator dixerit.

XVI. PAVLVS.

Qui dotem à matre uxoris acceperat, & stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legauit. cum quaesitum esset, an uxor dotis summā consequi posset? respondit Scauola, non uideri dari uxori: quod necesse sit matri reddi. aliās sic respondit. non deberi, nisi manifeste uxor docuisset, eam testantis uoluntatem fuisse, ut onerare hæredes duplici præstatione dotis uellet.

Scauo

XVII. SCAEVOLA.

VXori ita legauit. *VXOR MEA QUIDQVOD EI COMPARAVI, ET QVOD MIHI DEDIT, E' MEDIO SIBI SVMAT.* quæro. an dos re legata uideatur? respondi. uerba, quæ proponerentur, uideri & de dote relegata loqui: nisi aliud testatorem uoluisse probaretur. **TITIAE** *VXORI MEAE QVANTA PECVNIA AD ME EX STIPVLATIONE DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT: QVAE DOS EST DOTALIBVS DVOBVS CONSIGNATIS INSTRVMENTIS CENTVM AVREORVM.* quæsitum est. an utraq; summam consequi possit? respondi. nihil pro poni, cur non possit.

DE OPTIONE VEL ELECTIONE

legata. Tit. V.

I. VLP IANVS.

Divus Pius Cæcilio Proculo rescripsit: eum, cui seruorum legata sit electio, tres posse eligere.

II. IDEM.

Quoties serui electio uel optio dat: legatarius opta bit, quem uolet. sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi, quem uelit accipere, ad legatarium pertinet. data igitur optione, si quis optauerit alienum seruum, uel hominem libe rum: uidendum est, an consumpserit optionem. & puto, non consumi.

Eum, cui centum amphorarum electio data sit, acetum eligentem non consumere optionem: si id acetum elegerit, quod uini numero paterfamilias non habuit.

III. IDEM.

Scilicet si ante exhibitionē, hoc est ante degustationem, acetum ele gerit.

IIII. PAVLVS.

Scyphi electione data, si non omnibus scyphis exhibitis, legatarius selegisset: integram ei optionem manere placet: nisi ex his duntaxat eligere uoluisset, cum sciret & alios esse.

V. AFRICANVS.

Nec solū si fraude hæredis, sed etiā si alia qualibet caussa id euene rit.

VI. POMPONIVS.

Mancipiorū electio legata est, ne uenditio quandoq; non eligente legatario interpellat. decernere debet prætor, nisi intra tempus ab ipso præfinitū elegisset, actionē legatorum ei non competere. quid ergo, si die præterito, sed tamen ante, q̄ uenderet hæres, uindicare lega tarius uelit? audietur: quia non est damnū subiturus hæres, ppter quod

BB ij decer

decernere id prætor solet. & quid si die præterito, quem præfinijt prætor, hæres aliquos ex seruis uel omnes manumiserit: nõne prætor eorum tuebitur libertatem: ergo toties actio deneganda non est, si omnia in integro sint. idem est, & si pignori aliquos ex his seruis hæres dederit post diem, uel uendiderit.

VII. PAVLVVS.

Imò & si quosdam seruos distraxerit, quosdam retinuerit: non est audiendus legatarius, si uelit optare ex retentis ab hærede, cum iam disposuerit hæres familiam.

VIII. IDEM.

Si tibi electio serui, & mihi reliqui legati sint: decernendum est à præstore, nisi intra certum tempus optaueris, petitionem tibi non datum iri. Si ex quatuor uiriolis duæ, quas elegissem, mihi legatæ sunt: siue duæ solæ sint relictæ, siue ab initio duæ solæ fuerint: ualet legatû.

Vnius hominis mihi & tibi optio data est. si cum ego optassem, nec mutassem uoluntatem, deinde tu eundem optaueris: utriusq; nostrû seruum futurum. quod si ante decessissem, uel furiosus factus essem: nõ futurum communem: quia non uidear consentire, qui sentire non possum. humanius autem erit, ut & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat communis. Si rerum depositarum electio mihi relictæ sit: & ad exhibendum cum eo, apud quem depositæ sunt, agere potero: & cû hærede agere, ut is depositi agendo, facultatem mihi eligendi præstet.

IX. IDEM.

Cum ita legatur, TITIO STICHVM DO LEGO, SI PAMPHILVM NON ELEGERIT: simile est, atq; ita legatum fuisset, TITIO STICHVM AUT PAMPHILVM, VTRVM EORVM VOLET, DO LEGO.

Quæsitum est. si Stichus sub conditione liber esse iussus, & mihi optio serui data esset, uel seruus generaliter legatus esset: quid iuris esset? Dixi. cõmodius constitui eum, qui sub conditione libertatem Stichodet, in optione seruorum non cogitare de Stichis: sicuti constat non cogitare eum de eo, cui præsentem dederit libertatem. secundum quod si Stichum optauero uel elegero: nihil agam, & ex cæteris nihilo minus optabo. In eodem casu quæsitum est. si optione seruorum data, anteq; optarem, cõditio statu libertatis defecisset: an Stichum optare possim? puto Mutianæ sententiæ ad sentiendum: quia placet, ipsa libertate legatum perimi, non datione statulibertatis: quare siue uiuo testatore, siue post mortem eius ante aditam hæreditatem cõditio statulibertatis defecerit: legatû erit utile. nam sicut pura libertas, ita statulibertas aditæ hæreditatis tempore uires accipit. ideo Stichum optare possum.

X. IDEM.

Si Pam

SI Pamphilo seruo Lucij Titij seruus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam dies legati cessit, eum manumiserit: siquidem Titius seruum uindicauerit: exstinguitur Pamphili legatum, quia non est in hæreditate, qui possit optari. si uero Titius legatum à se repudiasset: Pamphilum optare posse constat legatum. licet enim manumissione Pamphili duæ personæ constituentur Titij & Pamphili: unius tamen rei legatum inter eas uertitur, & Titio uindicante optio exstinguitur, repudiante Pamphilus optare potest.

XI. IDEM.

SI Eros Seio legatus sit, & Eroti fundus, deinde optio serui Mæurio data fuerit, isq; Erotem optauerit: fundus ad solū Seium pertinebit: quoniā aditæ hæreditatis tempore is solus erat, ad quem posset legatū pertinere. nam & cum seruo communi alter ex socijs legat: idcirco ad solum socium totum legatum pertinet, quoniam die legati cedente solus est, qui per eum seruum possit adquirere.

XII. IDEM.

Seruo generaliter legato: uerius est, omnes hæredes, si eis electio data sit, eundem dare debere. & si non consentiant hæredes: ex testamento eos teneri.

XIII. PAVLVS.

SI optio serui data mihi fuit, & Stichus aliquid testator sine libertate legauit: tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad unum Stichum reciderit: ut quasi pure legato utiliter sit legatum. nec aduersatur Catoniana, si uoluntarius hæres institutus sit: quia potest ante aditam hæreditatem, etiam si statim decesserit, familia minui. quod si necessarius hæres institutus sit: sequens legatum propter Catonianam inutile est. Pomponius scribit. emptore hæreditatis postulante, ut is, cui serui optio legata sit, optet: uidendum esse, an prætor, ut id faciat, cogere debeat legatarium, quemadmodum si hæres institutus id postulare: quia possit per hæredē id emptor cōsequi. & quare non possit, nō uideo.

XIIII. LABEO.

SI cum optio serui ex uniuerſa familia legata esset, hæres aliquē prius, quā optaretur, manumisit: ad libertatem eum interim nō perducit. seruum tamen, quem ita manumiserit, amittit: quia is aut electus legato cedit, aut relictus tunc liber ostenditur.

XV. IDEM.

Seruo sine libertate legauit, deinde optionem seruorum Mæurio dediſſiſ. is eundem seruum optauit. quæro, an id quoq; quod legatum est, ei debeatur? respondi, non puto legatum huius serui nomine ad dominum pertinere.

Terentius

XVI. TERENCEIVS CLEMENS.

Optione legata, placet non posse ante aditam hæreditatem optari: & nihil agi, si optetur.

XVII. IDEM.

Cum optio duorum seruorum Titio data sit, reliqui Mæuio legati sint: cessante primo in electione, reliquorum appellatione omnes ad Mæuium pertinent.

XVIII. SCAEVOLA.

Homine legato, Neratius ait, nihil agi, repudiato Pamphilo. itaque eum ipsum eligi posse.

XIX. PAVLVS.

ILLVD AVT ILLVD, VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS. nullo à legatario electo, decedente eo post diem legati cedentem, ad hæredem transmitti placuit.

XX. LABEO.

A pud Aufidium libro primo regularum scriptum est. cum ita legatum est, VESTIMENTA, QVAE VOLET, TRICLINIARIA SUMITO, SIBI QVE HABETO. si is dixisset, quæ uellet, deinde ante quàm ea sumeret, alia se uelle dixisset: mutare uoluntatem eum non posse, ut alia sumeret: quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit. quin etiam res continuo eius sit, simul ac dixerit, eam se sumere.

XXI. SCAEVOLA.

Filium & uxorem hæredes scripsit. filiã exhæredauit, & ei legatum dedit, cum in familia nuberet, centum, his uerbis. IN SVPER ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS MANCIPIA DECEM, QVAE CONFESTIM POST ADITAM HAEREDITATEM MEAM A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI VOLO. QVAE MANCIPIA, CVM IN FAMILIA NVPSERIT, DARI VOLO. ET SI ANTE, QVA'M NVPSERIT, ALIQVOD EX IIS MANCIPIIS DECESSERIT: TVNC IN LOCVM EIVS ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS NVMERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI, QVEM VOLET, ELIGAT. quæsitum est. cum mater elegerit: an ea, quæ ex his mancipiis ante nuptias assignata sunt, ad puellam supra numerum decem mancipiorum pertineant: respondi. cum mancipiorum legatum in tempus nuptiarum testator transtulit: id, quod medio tempore ancillæ enixæ sunt, ad filiã non pertinere. Idem quæsiit, ante nuptias eorundem mancipiorum fructus & usus an ad Semproniam matrem pertineant: respondi. nihil proponi, cur ad matrem pro solido pertineant.

Idem

XXII. IDEM.

M Aritus uxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia, item lances, quas eligeret, quatuor. quæsitum est. an ex his lances, quæ mortis tempore sint, eligere possit: respondi, posse.

DE TRITICO, VINO, VEL OLEO

legato. Tit. VI.

I. VLPIANVS.

V Ino legato, acetum quoque continetur, quod paterfamilias uini numero habuit.

II. POMPONIVS.

C Vm alijs penum, alijs uinum legatum est: excepto uino, omne penum ad legatarium pertinebit. Si centum amphoræ, quas uelles, tibi legatæ sunt: ex testamento agendo consequi potes, ut degustare tibi liceat: aut quanti interfuerit, licere tibi degustare, ad exhibendum agere potes.

III. POMPONIVS.

S I cui uinum sit legatum centum amphorarum, cum nullum uinum reliquisset: uinum hæredem empturum, & præstaturum, non acetum, quod uini numero fuit. Si uinum legatum sit: uideamus, an cum uase debeat. & Celsus inquit, uino legato (etiam si non sit legatum cum uasis) uasa quoque legata uideri: non quia pars uini uasa sunt, quem admodum emblemata argenti, scyphorum forte, uel speculi: sed quia credibile est, mentem testantis eam esse, ut uoluerit accessioni uino esse amphoras: & sic (inquit) loquimur, habere nos amphoras mille, ad mensuram uini referentes. In dolijs non puto uerum, ut uino legato, & dolia debeantur: maxime si depressa in cella uinaria fuerint, aut ea sint, quæ per magnitudinem difficile moueantur. In cupis autem, siue cupulis (puto) admittendum est eas deberi: nisi pari modo immobiles in agro, uelut instrumentum, agri erant. Vino legato, utres non debebuntur. ne culleos quidem deberi dico.

IIII. PAVLVS.

C Vm certum pondus olei non adiecta qualitate legatur: non solet quæri, cuius generis oleo uti solitus fuerit testator, aut cuius generis istius regionis homines in usu habeant. & ideo liberum est hæredi, cuius uolet generis, oleum legatario soluere.

V. IVLIANVS.

C Vm certus numerus amphorarum uini legatus esset ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, & minus natum esset: non

CC am-

amplius deberi placuit, & quasi taxationis uicem obtinere hæc uerba
QVOD NATVM ERIT.

VI. PROCVLVS.

Cui uinum hæres dare damnatus est: quod in amphoris & cadis
diffusum est, dari debet, etiam si uasorum mentio facta non est.
Item quamuis cum uasis & cadis legatum est: tamen id quoq;, quod
in dolijs est, legatum esse uidetur. sicuti si seruos omnes cum peculio
cuiusq; eorum legasset: etiam eos, quibus peculij nihil esset, legasse ui-
deretur.

VII. IABOLENVS.

Quidam hæredem damnauerat dare uxori suæ uinum, oleum,
frumentum, acetum, mella, fassamenta. Trebatius aiebat, ex sin-
gulis rebus non amplius deberi, quàm quantum hæres mulieri dare
uoluisset: quoniam non adiectum esset, quantum ex quaq; re daretur.
Ofilius, Cascellius, Tubero, omne, quantum paterfamilias reliquisset,
legatum putant. Labeo id probat, idq; uerum est. LVCIO TITIO TRI-
TICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDE-
ANT, HAERES DATO. Ofilius nihil legatū esse (quod etiam Labeo
probat) quoniā eiusmodi triticū in rerum natura nō esset. quod uerum
puto.

VIII. POMPONIVS.

Si hæres damnatus sit dare uinum, quod in dolijs esset, & per legata-
rium steterit, quo minus accipiat: periculose hæredem facturum, si
id uinum effundat. sed legatarium petentem uinum ab hærede doli
mali exceptione placuit submoueri: si nō præstet id, quod propter mo-
ram eius damnum hæres passus sit.

IX. VLP IANVS.

Si quis uinum legauerit: omne continetur, quod ex uinea natum ui-
num permansit. sed si mulsum sit factū: uini appellatione non con-
tinebitur proprie, nisi forte paterfamilias etiam de hoc sensit. certe zy-
thum, quod in quibusdam prouincijs ex tritico, uel hordeo, uel pane
conficitur: non continebitur. simili modo nec curmi, nec ceruisia con-
tinebitur, nec hydromeli. quid cōditum: nec hoc puto: nisi alia mens
testantis fuit. œnomeli planè, id est dulcissimum uinum continebitur,
& passum (nisi contraria mens sit) continebitur. defrutū non contine-
bitur, quod potius condituræ loco sit. acinaticium planè uiuo contine-
bitur. cydoneum, & si qua alia sunt, quæ non ex uinea fiunt, uini appel-
latione nō continebuntur. Item acetū uini appellatione nō continebi-
tur. hæc omnia ita demum uini nomine non continentur, si modo ui-
ni numero à testatore nō sunt habita. alioquin Sabinus scribit, omnia
uini appellatione contineri, quæ uini numero paterfamilias habuit.
igitur & acetum, quod uini numero paterfamilias habuit, & zythum,
& cur

& curmi, & cætera, quæ pro hominum affectione atq; usu numero uini habebuntur. quod si totum uinum, quod paterfamilias habuit, coactuerit: non exstinguitur legatum. Si acetum quis legauerit: non continetur legato acetum, quod uini numero testator habuit. embamma autem cõtinebitur: quia aceti numero fuit. Item si quis uinũ, quod habuit, legauit, deinde hoc coactuit: licet postea in aceti locum translatum sit à patrefamilias, uino legato continebitur: quia id, quod testamenti facti tempore uinum fuit, demonstratum est. & est hoc uerum, nisi uoluntas aduersetur. Vino autem paterno legato: id demum legatum uidetur, quod testator uini numero habuit, non quod pater. Item si peculiare uinum legatum sit: id continebitur, quod serui habuerunt, cur tam diuerse? quod paternum uinum iam cœpit usu ipsius testatoris esse, at peculiare in usu seruorum remansit. Item si uinum uetus sit legatum:

X. HERMOGENIANVS.

EX usu testatoris legatum æstimabitur, id est quot annorum uino pro uetere utebatur, quod si non apparet:

XI. VLPIANVS.

Vetus accipietur, quod non est nouum. siquidem & anni prioris uinum appellatione ueteris continebitur.

XII. PAVLVS.

Nam aliter obseruantibus, quis finis, aut quod initium ueteris uini sumetur?

XIII. VLPIANVS.

EX EO VINO, QVOD IN ILLO FVNDQ NASCETVR, HAERES MEVS AMPHORAS DECEM QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS DATO. quo anno natum non fuisset: ex superiore anno eius fundi eum numerum amphorarum hæredem daturum, Sabinus existimat. quæ sententia, si uoluntas non aduersetur, mihi quoq; placet.

XIIII. POMPONIVS.

Vino legato, ea demum uasa sequuntur, in quæ ita diffusa sunt uisna, ut non ad perpetuum usum reseruarentur, ueluti amphoræ & cadi.

XV. PROCVLVS.

Vinum cum uasis legauit. negat Trebatius, quod in dolijs sit, debere: & sensum testatoris alium putat esse, uerborum alium. cæterum dolia in uasis uinarijs non esse. ego & si dolia in uasis uinarijs non sunt: tamen non concederem Trebatio uinum, quod in dolijs esset, id est, quod in uasis nō esset, non esse legatum. Illud uerum esse puto: cui uinum cum uasis legatũ erit, ei amphoras, cados, in quibus uina diffusa seruamus, legatos esse. uinum enim in amphoras & cados hac mente

te diffundimus, ut in his sit, donec usus caussa probetur, & scilicet cum his amphoris & cadis id uendimus. in dolia autem tali mente conijcimus, scilicet ut ex his postea uel in amphoras & cados diffundamus, uel sine ipsis dolijs ueneat.

XVI. IDEM.

Qui uinum Surrentinū in urnalibus habebat diffusum, is tibi uinum legauerat in amphoris. omne illud quoque uinum, quod in urnalibus fuisset, legatū esse, Labeo & Trebatius responderunt. Cui dulcia legata essent, (si nihil aliud testamento significetur) omnia hæc esse legata: mulsū, passum, defrutum, & similes potiones. item uuas, ficus, palmas, caricas. quod si ita esset legatum. VINVM AMPHORARI

*als. addi VM, AMINAEVM, GRAECVM, *ET DVLCIA OMNIA: nihil inter dul
tur. & με- cia, nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione uini
von. for- amphorarij. quod non improbo.

te πρῶτον
veron.

DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO

to legato. Tit. VII.

I. PAVLVS.

Sive cum instrumento fundus legatus est, siue instructus: duo legata intelliguntur. Fundo cum instrumento legato & alienato, instrumentum non uindicabitur ex sententia defuncti.

II. PAPINIANVS.

Cum pater pluribus filijs hæredibus scriptis, duobus præceptione bonorum auix præter partes hæreditarias dedisset: pro partibus cohæredum uiriles habituros legatarios placuit. Dotes prædiorum, quæ græco uocabulo ἐνθήματα appellantur, cum non instructa legantur, legatario non præstantur.

III. IDEM.

Fundum instructum libertis patronus testamento legauit. postea codicillis petijt, ut morientes partes suas fundi superstitibus restituerent, nec instrumenti mentionem habuit. talem in fideicommissi causam deductū uideri placuit, qualis fuerat legatus. sed & medij temporis augmenta foetuum & partuum, item detrimenta fatalium fideicommissio contineri. Minor uiginti annis instructa prædia consobrinx suæ dari uoluit, & quosdam seruos prædiorū uiuus manumisit. non idcirco serui manumissi præstabuntur, quod ad libertatem peruenire non possunt. idem iuris est, cum ex quauis alia caussa libertas non competat.

labo

IIII. IABOLENVS.

CUm quidam duos fundos iunctos haberet, & ex altero boues, cum opus fecissent, in alterum reuerterentur: utrunq; fundum cum instrumento legauerat. Labeo, Trebatius boues ei fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non ubi manere consueuissent: Cascellius contra. Labeonis sententiam probō.

V. LABEO lib. τὸ δὲ ἀντίον.

Si cui fundum & instrumentum eius legare uis: nihil interest, quomodo leges: **FNVDVM CVM INSTRVMENTO**, an **FNVDVM ET INSTRVMENTVM**, an **FNVDVM INSTRVCTVM**. **PAVLVS**. imò contra. nam inter ea legata hoc interest: quod si fundo alienato mortuus fuerit, qui ita legauit: ex hac scriptura **FNVDVM CVM INSTRVMENTO** nihil erit legatum, ex cæteris poterit instrumentum esse legatum.

VI. SCAEVOLA.

Nepoti legauerat prædia, quæ regione certa habuerat, ut instructa sunt cum uino, grano, calendario: & adiecerat hæc uerba. **QVID QVID ERIT, CVM MORIAR, IN ILLA REGIONE: ET QVID QVID IN QVACVNQVE SPECIE ERIT IN ILLA REGIONE, ET QVOD MEVM ERIT.** uiua testatrice unus ex debitoribus condemnatus, uiuente testatrice satis non fecit. quæsitum est, an quod ex sententia iudicis deberetur, ad nepotē pertineret: respondi. nihil pponi, cur nō deberetur.

VII. IDEM.

Taberna cum cœnaculo Pardulæ manumissæ testamento legauerat cū mercibus, & instrumentis, & supellectile, quæ ibi esset: item horreum uinariū cum uino, & uasis, & instrumento, & institoribus, quos secum habere consueuerat. quæsitum est. cum uiuo testatore insula, in qua cœnaculum fuit, quod ei legatum erat, exusta sit, & post biennium eodem loco constituta noua: & horreum, quod eidem legatū erat, à testatore uenierit, uini autem uenditio dilata sit, ut ex eo commode ueniret: an uniuersa legata Pardula consequi possit: respondit. ea, in quibus uoluntas mutata esset, non deberi.

VIII. VLPIANVS.

Instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conseruandi gratia parata sint, Sabinus libris ad Vitelliū euidenter enumerat. Quærendi. ueluti homines, qui agrū colunt, & qui eū exercent, præpositi sunt his. q̄rū in numero sunt uillici, monitores. præterea boues domiti, & pecora stercorendi causā parata. uasa, quæ utilia culturæ sunt: quæ sunt aratrum, ligones, sarcula, falces putatoriae, bidentes, & si qua similia dici possunt. Cogendi. quæ admodū torcularia, corbes, falcesq; messoriae, falces foenariae, quali uindemiatorij exceptoriaq; in quibus

bus uuae cōportantur. Cōseruandi. qualia sunt dolia, licet defossa non sint, & cupæ. quibusdā in regionibus accedūt instrumento, si uilla culti or est, etiam arrienses, scoparij. si etiam uiridiana: topiarij. si fundus saltus pastionesq; habet: greges pecorum, pastores, saltuarij.

IX. PAVLVS.

DE grege ouium ita distinguendum est: ut si ideo comparatus sit, ut ex eo fructus caperetur: non debeat. si uero ideo, quod non aliter ex saltu fructus percipi poterit: contra erit: quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

X. VLPIANVS.

SI reditus ex melle constat, etiam aluei apesq; continentur.

XI. IABOLENVS.

Eadem ratio est in auibus, quæ in insulis maritimis aluntur.

XII. VLPIANVS.

Quæsitum est, an frumentum, quod cibarijs cultorum paratum foret, instrumento cederet: & plurimis nō placet, quia consumeretur: quippe instrumentum est apparatus rerum diutius māsurarum, sine quibus exerceri possessio nequiret. accedere eō, qd' cibaria uictus magis, quā colendi causa parentur. sed ego puto, & frumentū, & uinum ad cibaria paratum, instrumento contineri: & ita Seruium respondisse, auditores eius referunt. Item nonnullis uisum est frumentū, quod serendi causa sepositum est, instrumento contineri. puto: quia & instar culturæ esset, & ita cōsumeretur, ut semper reponeretur. sed causa seminis nihil à cibarijs differt. Cōseruandi fructus causa, ueluti granaria, quia in his fructus custodiuntur, urceos, capsellas, in quibus fructus componuntur: sed & ea, quæ exportandorum fructuum causa parantur, instrumenti esse constat: ueluti iumenta, & uelricula, & naues, & cupæ, & cullei. Alfenus autē, si quosdam ex hominibus alijs legauerit, cæteros, qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait: quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur. quod non est uerum. constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri. Quæritur, an seruus, qui quasi colonus in agro erat, instrumento legato cōtineatur: & Labeo, ac Pegasus recte negauerunt: quia nō pro instrumento in fundo fuerit, etiam si solitus fuit & familiæ imperare. Saltuariū autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum cōseruandorum gratia paratus sit: non eum, qui finium custodiendorum causa. sed Neratius etiam hunc: & hoc iure utimur, ut omnes saltuarij contineantur. Trebatius, amplius etiam pistorem & tonsorē, qui familiæ rusticæ causa parati sunt, putat contineri. Item fabrū, qui uillæ reficiendæ causa paratus sit: & mulieres, quæ panē coquāt, quæq; uil

millarum feruent. item molitores, si ad usum rusticum parati sint. item focariam, & uillicam: si modo aliquo officio uirum adiuuet. item lanificas, qui familiam rusticam uestiant, & quæ pulmentaria rusticis coquāt. Sed an instrumentū legato instrumento contineat, quæritur: hæc enim quæ rusticorum causa parantur, lanificæ, & lanæ, & tonsores, & fullones, & focariæ, non agri sunt instrumentum, sed instrumenti. puto igitur etiam focariam contineri. sed & lanificas, & cæteros, qui supra enumerati sunt: & ita Seruium respondisse, auditores eius referunt. Vxores quoque eorū, & infantes, qui supra enumerati sunt, in eadem uilla agentes, credendum est, uoluisse testatorem legato contineri. neque enim duram separationem iniunxisse, credendus est. Si aliqua parte anni in fundo pascuntur pecora, aliqua parte his pabulum cōducitur: uel serui, si aliqua parte anni ager per eos colitur, aliqua parte in mercedem mittuntur: nihilominus instrumento continentur. cellarium quoque ideo præpositum, ut rationes saluæ sint: item hostiariū, mulionemque instrumenti esse constat. Et molas, & machinas, scœnū, stipulas, asinum machinariū, machinā frumētariam, uas aheneū, in quo faba coqueretur, & defrutū fieret, & aqua ad bibendum lauandamque familiā pararetur, instrumenti esse: & cribra, & plaustra, quibus stercus euehatur: ea uero, quæ solo continerent, instrumenti fundi non esse, Cassius scribit: ueluti arundineta, & salicta, antequā cæsa sint: quia fundus fundi instrumentum esse non possit. sed si cæsa sint: puto contineri: quia quærendo fructui deseruiunt. idem & in palis erit dicendum.

Si in agro uenationes sint: puto uenatores quoque, & uestigatores, & canes, & cætera, quæ ad uenationes sunt necessaria, instrumento contineri: maxime, si ager ex hoc redditum habuit. Et si ab aucupio redditus sit: aucupes, & plagæ, & huius rei instrumentum, agri instrumento continebuntur. nec mirum: cum & aues instrumento exemplo apium contineri, Sabinus & Cascellius putauerint. Si quis eodem instrumento in plurimis agris utatur: cuius agri instrumentum sit, quæritur: & ego arbitror: siquidem apparet uoluntas patrisfamilias, cuius potius agro destinauerat: eius esse instrumentum. cæteri enim agri mutantur ueluti ab hoc agro. si non appareat: nullius instrumento cedit. neque enim pro parte diuidimus instrumentum. Supellex, cætera quoque, si qua in agro fuerunt, quo instructor esset paterfamilias, instrumento fundi non continentur. Si domus sit instrumentū legatum: uidendū, quid contineatur. & Pegasus ait, instrumentū domus id esse, quod tempestatis arcendæ aut incendiij causa parat, non quod uoluptatis gratia. itaque neque specularia, neque uela, quæ frigoris uel umbræ causa in domo sunt, deberi. quæ sententia Cassij fuit, qui dicebat, inter instrumentum & ornamen-

• namentum multum interesse. instrumenti enim ea esse, quæ ad tutelam domus pertinerent: ornamenti, quæ ad uoluptatem, sicuti tabulas pictas. Vela autem Cilicia instrumenti esse Cassius ait: quæ ideo parantur, ne ædificia uento uel pluuiâ laborent. Acetum quoq; quod incendij extinguendi causa paratur. item centones, siphones, perticas quoq; & scalas, & formiones, & spongas, & amas, & scaphas contineri, pleriq; & pegasus aiunt. Tegulam etiam & tignum eius rei causa paratum, instrumento contineri: si ad huiusmodi causam habeat tigna parata, ad alios usus non deferuentia. proinde & fulcimenta, si qua habebat huic rei necessaria, etiâ ea instrumento domus continebuntur. De uelis, quæ in hypæthis extenduntur, item de his, quæ sunt circa columnas, Celsus scribit, magis supellectili adnumeranda. & ita Sabinum & Cassium putare. Canales autem, & harpagones, & amas instrumento contineri constat. Item perticæ, quibus aranæ detergantur: item spongiæ, quibus columnæ, pauimenta, podia exterguntur: scalæ quoq; quæ ad lacunaria admoventur, instrumenti sunt: quia mundio rem domum reddunt. Papinianus quoq; libro septimo responsorij ait. sigilla, & statuæ adfixæ instrumento domus non continentur, sed domus portio sunt. quæ uero non sunt adfixæ: instrumento non continentur. ea enim (inquit) supellectili adnumerantur: excepto horologio æreo, quod non est adfixum. nam & hoc instrumento domus putat contineri: sicut prothyrum domus, si uelamen est, (inquit) instrumento domus continetur. Fistulæ autem, & canales, & crateres, & si qua sunt alia ad aquas salientes necessaria: item seræ, & claues, magis domus portio, quàm domus instrumentum sunt. Specularia quoq; adfixa magis puto domus esse partem. nam in emptionem domus & specularia & pegmata cedere solent: siue in ædificio sint posita, siue ad tempus detracta. sed si non sint reposita, ad hoc tamen sint, ut suppleantur, si qua desint: instrumento potius continebuntur. cancellos quoq; instrumento contineri puto. Sed si fundus non sit cū instrumento legatus, sed ita ut instructus est: quæ situm est, an amplius contineatur, quàm si cum instrumento legatus esset: & Sabinus libris ad Vittelium scribit, fatendum esse, plus esse, cum instructus fundus legatur, quàm si cum instrumento. quam sententiam quotidie increfcere & inualefcere uidemus. quanto igitur hoc legatum uberius sit, uidendum est. & Sabinus definit, & Cassius apud Vitellium notat: omnia, quæ eò sunt collata, ut instructior esset paterfamilias, instructo (inquit) continebuntur. hoc ergo legato non tantum agri instrumentum, sed & proprium instrumentum suum reliquisse uidetur. proinde si fundus sit instructus legatus: & supellex continebitur, quæ illic fuit usus ipsius gratia: &

tia: & uestis non solum stragula, sed & qua ibi uti solebat. mensæ quoque
 eboreæ, uel si quæ aliæ: item uitrea, & aurum, & argentum: uina quoque,
 si qua fuerint usus ipsius causa, continerentur. sed & si quid aliud uten-
 siliū. Sed si qua eò congefferat non usus sui causa, sed custodia gra-
 tia: non continerentur. uina etiam, quæ in apothecis sunt, non cedent.
 & hoc iure utimur, ut quæ illic paterfamilias quasi in horreo habuit,
 hæc non contineantur. Celsus quoque libro decimo octauo digestorū
 scribit. fructus ibi repositos, ut uenirent, uel in alium usum, quā fun-
 di, conuerterentur: instructo fundo non contineri. idem Celsus eodem
 libro ait, etiam supellectilios, & cæteros hoc genus seruos contineri,
 quibus instructus erat in eo fundo: extra eos, qui libertatem accepe-
 runt, & qui rure morari solebant. Si instructum fundum legasset: ea
 pædagogia, quæ ibi habebat, ut cum eò uenisset, præstò essent in tricli-
 nio, legato continentur. Contubernales quoque seruorum, id est uxo-
 res & natos, instructo fundo contineri, uerum est. Instructo item
 fundo & bibliothecam & libros, qui illic erant, ut quoties uenisset, ute-
 retur, contineri constat. sed si quasi apotheca librorum utebatur: con-
 tra erit dicendum. Neratius quoque libro quarto epistolarum Rufino
 respondit: instructo fundo & supellectilem, & uina, & mancipia non so-
 lum ad cultum custodiamque uillæ, sed etiam quæ ipsi patrifamilias in
 ministerio ibi essent, legato cedere. Imagines autem hæ solæ lega-
 tæ uidentur, quæ in aliquo ornatu uillæ fuerunt. Papinianus quoque
 prædijs instructis legatis mancipia non contineri, quæ temporis causa
 illic fuerunt, ac nō eo animo transtulit paterfamilias, ut aut fundi aut
 suum instrumentum faceret. Idem respondit. prædijs instructis le-
 gatis, actorem ex his in prouinciā missum, ut ordinatis negocijs ad pri-
 stinum actum rediret, legato prædiorum cedere, quamuis nondum re-
 dierit. Idem respondit. instructis horreis legatis, etiam uina, quæ ibi
 fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri. aliud esse, si horrea ibi
 habuit, unde instruebatur, uel in urbe, uel in alijs prædijs. Idem re-
 spondit. domo per fideicommissum relicta cum supellectile Claudio
 Hieronymiano clarissimo uiro ab Umbrio Primo, & mensas, & cæ-
 teram supellectilem, quam in horros paterfamilias in proconsulatu
 profecturus cōtulerat, ut tutiore loco essent: contineri. Idem respon-
 dit. theriacam quoque, & cætera medicamēta, quæ secessus causa domi-
 nus ibi habuisset, & uestem ppter secessum ibi depositā instructo fun-
 do legato inesse. Idē respondit. domo ita UT INSTRUCTA EST CVM
 OMNI IVRE SVO legata: urbanam familiam, item artifices, quorum
 operæ cæteris quoque prædijs exhibebantur, legato non contineri. hosti-
 arii autem (inquit) topiarii, diatarii, aquarii domui tantum deseruien-

tes continebuntur. sed quod de artificibus ait, falsum est, si eius domus caussa parati sunt: licet alijs quoque prædijs commodabantur. Idem respondit. domo instructa legata, mensas eboreas, & libros non contineri. sed hoc falsum est. nam omne, quidquid in domo fuerit, ut instructior ibi esset paterfamilias, continebitur. supellectilem autem patrisfamilias instrumento esse, nemo dubitat. Denique Neratius libro quarto epistolarum Marcello fratri suo respondit, etiam uestem domus instructæ legato contineri: maxime (inquit) in proposita specie. proponebatur enim, qui legauerat, argentum & rationes excepiſſe. nam qui hæc (inquit) excepit: non potest non uideri de cæteris rebus, quæ in ea essent, sensisse. Sed & ipse Papinianus eodẽ libro responſorũ ait. patrem mercatorem ac fœneratorẽ, qui duos filios totidemque filias hæredes instituerat, ita legasse. FILIUS MARIBVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO LEGO, DARIQVE IVBEO. merces & pignora an contineantur, quæri posse. sed facilem iudici uoluntatis coniecturam fore, cæteris patris facultatibus examinatis. Celsus scribit. seruis, qui in fundo morarentur, legatis: uicarios eorum non contineri: nisi appareat & de uicarijs eum sensisse. Papinianus quoque libro septimo responſorum, uxori, cui uir omnia, quæ in domo erant, ab hærede filio præſtari uoluit, cautiones debitorum emptionesque seruorum non uideri legatas, respondit: nisi (inquit) ex alia parte & de seruis eum cogitaſſe apparuerit: scilicet ut eorum seruorum ei legasse uideatur emptiones, quos & ipsos uoluit ad eam pertinere. Si quis fundum ita ut instructus est legauerit, & adiecerit cum supellectile, uel mancipijs, uel una aliqua re, quæ nominatim expreſſa non erat: utrum minuit legatum adiſciendo speciem, an uero non, quaeritur? & Papinianus respondit, non uideri minutum, sed potius ex abundantia adiectum. Idem Papinianus libro septimo responſorum ait. instructis hortis filio legatis, mater argentum muliebri filia legauerat. respondit. etiam id argentum muliebri, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior, ad filiam pertinere.

XIII. PAVLVS.

TAbernæ cauponiæ instrumento legato etiam inſtitores contineri, Neratius exiſtimat. sed uidendum, ne inter instrumentum tabernæ, & instrumentum cauponiæ sit discrimen: ut tabernæ, non nisi loci instrumenta sint, ut doliaria uasa, uestiones, ancones, calices, & trullæ, quæ circa cœnum ſolent traſſici: item urnæ æreæ, & congiaria, & sextaria, & ſimilia. cauponiæ autem, cum negotiationis nomen ſit, etiam inſtitores. Instrumento balneario legato, etiam balneatorem contineri, Neratius respondit.

XIII. IDEM.

Conti

Continetur autem & fornacator.

XV. POMPONIVS.

Sita testamento scriptū sit, **Q**VAE TABERNARVM EXERCENDA SRVM, INSTRVNDARVM PISTRINI, CAUPONIAE CAVSSA FACTA PARATA QVE SVNT, DO LEGO. his uerbis Seruius respondit & caballos, qui in pistrinis essent, & pistores, & in cauponia institores, & focariam, mercesq, quæ in his tabernis essent, legatas uideri. **D**omo instructa, responsum est, supellectilem legatam, non etiam uina: quia domus uinis instructa intelligi non potest. **M**ulier uillæ custos perpetua in fundo, qui cum instrumento legatus est, aut instructo: continetur, sicuti saltuarius. par enim ratio est. nam desiderant tam uillæ, quàm agri custodiam: illic, ne quid uicini, aut agri, aut fructuum occupent: hic, ne quid cæterarum rerum, quæ in uilla continentur. uilla autem sine ulla dubitatione pars fundi habetur.

XVI. ALFENVS.

Villæ instrumento legato, supellectilem non contineri, uerius est. **V**inea & instrumento eius legato, instrumentum uineæ nullum esse, Seruius respondit. qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat: palos, perticas, rastros, ligones, instrumēti uineæ esse. quod uerius est. **Q**uidam uxori suæ fundū ut instructus esset, in quo ipse habitabat, legauit. consultus de mulieribus lanificis, an instrumento continerentur? respondi. non quidem esse instrumenti fundi: sed quoniam ipse paterfamilias, qui legasset, in eodem fundo habitasset: dubitari non oportere, quin etiam ancillæ, & cæteræ res, quibus paterfamilias in eo fundo esset instructus, omnes legatæ uiderentur.

XVII. MARTIANVS.

Item pictoris instrumento legato, ceræ, colores, similiq, horum legato cedunt: item peniculi, & cauteria, & conchæ. **I**nstrumento piscatorio contineri Aristo ait nauicellas, quæ piscium capiendorum causa paratæ sunt. sed & pisces contineri, uerius est. **I**nstrumento balneario legato, dictum est balneatorem sic instrumento contineri balneario, quomodo instrumento fundi saltuarium & topiarios, aut instrumento cauponio institorem: cum balneæ sine balneatoribus usum suum præbere non possint.

XVIII. PAVLVS.

Cum de lanionis instrumento quæritur: semota carne, mensas, spondera, ferramenta, & alia, quæ laniandæ carnis causa parata sunt: item trutinas, cultros, dolabras instrumento relinquimus. **I**nstrumento legato, aliquando & personas legantium necesse est inspicere: ut ecce pistorio instrumento ita ipsi pistores inesse uideri possunt, si

DD ij pater

paterfamilias pistrinum exercuerit. nam plurimum interest, instrumentum pistoribus, an pistrino paratum sit. Asinam molendariam & molam negat Neratius instrumento fundi contineri. item cacabos, & patinas instrumento fundi esse dicimus: quia sine his pulmentarium coqui nō potest. nec multum refert inter cacabos & aheneū, quod supra focum pendet. hic aqua ad potandum calefit, in illis pulmentarium coquitur. quod si aheneum instrumento continetur: urcei quoque, quibus aqua in aheneum funditur, in idem genus rediguntur: ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. optimū ergo esse Pedius ait, non propriam uerborū significationem scrutari: sed in primis quid testator demonstrare uoluerit, deinde in qua præsumptione sint, qui in quaque regione cōmorantur. Cum de uillico quæreretur, an instrumento inesset, & dubitaretur: Scæuola consultus respondit, si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica cōleret: deberi. Idem consultus de meta molendaria respondit: si rusticis eius fundi operarijs moleretur: eam quoque deberi. est autem meta inferior pars molæ, catillus superior. De bubulco quoque ita respondit: siue de eo, qui bobus ibi araret: siue de eo, qui boues eius fundi aratores pasceret, quæreret: deberi. De putatoribus quoque respondit, si eius fundi caussa haberentur, inesse. Pastores quoque & fossores ad legatariū pertinere. Item cum fundus ita legatus esset, MAEVIO FVNDVM SEIANVM, ITA VT OPTIMVS MAXIMVS QVE EST, CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO, ET MANCIPIIS, QVAE IBI SVNT: & quæreretur, an semina deberentur: respondit, uerius esse deberi: nisi aliud testatorē sensisse hæres probaret. Idem respondit de frumēto reposito ad mancipiorū exhibitionē. In instrumēto medici esse collyria, & emplastra, & cætera eius generis, Cassius scribit. Cui fundū instructum legauerat, nominatim legauit mancipia. quæsitum est, an reliqua mancipia, quæ non nominasset, instrumento cederent: Cassius ait, responsum esse: tamen si mancipia instructi fundi sint: tamen uideri eos solos legatos esse, qui nominati essent: quod appareret, non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque seruos adnumeratos.

Sabinus. cui fundus, quæque ibi sint, legata sunt: ei fundus & omnia, quæ in eo solita sunt esse, quæque ibi maiore parte anni morabantur, & qui in eum manendi caussa recipere se consueuerunt, legati uidentur. at si qua consulto in fundo congesta contrectataue sunt, quo legatum cumlaretur: ea non uidentur legata esse. Quidam cum ita legasset. VILLAM MEAM ITA, VT IPSE POSSEDI, CVM SVPELLECTILE, MENSIS, MANCIPIIS QVE, QVAE IBI DEPV TABANTVR, VRBANIS ET RVSTICIS, VINIS QVE, QVAE IN DIEM MORTIS MEAE IBI erunt

ERVNT, ET DECEM AVREIS: & quæreretur. cum in diem mortis ibi libros, & uitreamina, & uestispicā habuerat: an ea oīa legato cederent, quoniā quædam numerasset? Scauola respondit. specialiter expressa legato cedere. Domum instructam legauit cum omnibus adfixis. quæritur de instrumentis debitorum, an ea legatarius habere possit? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non posse.

XIX. IDEM.

SI mancipia, quæ post testamentum factum in fundum Seiaæ relicta sunt à testatore inducta fundi colendi gratia in eodem fundo fuerint: ea quoq; instrumento fundi contineri, respondi. quamuis enim ea mancipia testator demonstrasset, quæ tunc ibi essent, cum legaret: tamen non minuendi legati, sed augendi causa, mancipiorum quoq; fecit mentionem. cæterum instrumento fundi mancipia quoq; colendi agri causa inducta contineri, non ambigitur. PAVLVVS respondit. uillæ instrumento, neq; fructus repositos, neq; equitium contineri: supellectilem autem legato cedere. Seruum uero arte fabrica peritum, qui annuā mercedē præstabat, instrumento uillæ non contineri.

XX. SCAEVOLA.

SEIA ex parte hæredi instituta, si hæres erit, fundos per præceptionem dederat instructos cum suis uillicis, & reliquis colonorum: & codicillis ita scripsit. POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM. SEIAM FVNDOS, QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE, PECORE, ET VILICIS CVM RELIQVIS COLONORVM, ET APOTHECAM HABERE VOLO. quæsitum est, an etiam ea, quæ patris familias usus cotidiani causa in fundo fuerunt, legato continerentur? respondit. testamento quidem, ut proponeretur, Seia in super fundum legatum: uerum non amplius deberi, quā in codicillis, quos sanè post obliuionem testamentariae scripturae fecisset: instructi appellatione contineri se uelle, manifeste ostendisset. Liberto suo quidam prædia legauit his uerbis. SEIO LIBERTO MEO FVNDOS ILLVM ET ILLVM DO LEGO ITA, YT INSTRVCTI SVNT, CVM DOTIBVS, ET RELIQVIS COLONORVM, ET SALTARIIS, CVM CONTVBERNALIBVS SVIS, ET FILIIS, ET FILIABVS. quæsitum est. an Stichus seruus, qui prædium unum ex his coluit, & reliquatus est amplam summā, ex causa fideicomissi Seio debeatur? respondit. si non fidei dominica, sed mercede (ut extranei coloni solent) fundum coluisset: non deberi. CAIO SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VT INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SVPERIOREM DARI VOLO. quæsitum est, an etiā domum instructā dari uoluerit? respōdit. secundū ea, quæ pponerentur, ita uideri

DD iij de-

dedisse: nisi is, à quo peteret, aliud testatorē sensisse manifeste doceret. at si habitationis, id est ædificij instrumentū legasset: nō cedere seruos operæ alijū rei paratos. Prædia ut instructa sunt cū dotibus, & reliquis colonorum & uillicorum, & mancipijs, & pecore omni legauit, & cum peculijs, & actore. quæsitū est. an reliqua colonorum, qui finita cōductione interposita cautione de colonia discesserant, ex uerbis supra scriptis legato cedant? respondit. non uideri de his reliquis esse cogitarum. Idem quæsiit in actore legato, an uxor & filia legato cedant: cū actor non in prædijs, sed in ciuitate moratus sit? respondit. nihil proponi, cur cedant. Idem quæsiit. cum testator facto testamento in prouinciam sit profectus: an ea mancipia, quæ post profectionem eius aut mortem sine cuiusq; authoritate sponte sua ad parentes & notos sibi homines in fundos legatos transissent, legato cedant? respōdit. non legatos eos esse, qui forte ueluti cōmeantes transissent. PAMPHILAE LIBERTAE MEAE DARI VOLO FVNDVM TITIANVM, CVM INSTRVMENTO ET HIS, QVI IN EODEM ERVNT, CVM MORIAR. quæsitū est. si Stichus seruus ex eo fundo ante annum testatoris mortis abductus, & in disciplinam traditus, postea in eum fundum reuersus nō sit: an debeat? respondi. si studendi causa misisset, non quo à fundo eum aliorum trāsferret: deberi. TYRANNAE SORORI MEAE FVNDVM MEVM GRAECIANVM CVM STABVLO ET INSTRVMENTO RVSTICO OMNI RELINQVO. quæritur. an fundi appellatione etiam pascua, quæ ad eum simul cum fundo peruenerūt, & quæ semper in usibus huius possessionis habuerat, legato cederēt? respondi. si prata fundo Graeciano ita cōiunxisset, ut sub una fundi appellatione haberent: ea quoq; deberi. Instructis domibus legatis, grabatus argento inaurato tectus mortis Titiae tempore in domibus non est repertus, sed in horreis tantisper conditus. quæro, an is quoq; præstandus sit? respōdit. si in domo esse soleret, & quo tutiore loco haberetur, interim in horrea adlatus esset: nihilominus præstandum. Quod adiecit testator VTI POSSEDI, an hoc significet, sicuti instructa in diem mortis habuerat, id est, cū mancipijs, pecoribus, instrumento rustico? respondit. non de iure quæri.

XXI. POMPONIVS.

CVM fundus sine instrumento legatus sit: dolia, molæ oliuariae, & prælum, & quæcunq; infixæ in ædificataq; sunt, fundo legato continentur. nullæ autem ex his rebus, quæ moueri possunt, paucis exceptis, fundi appellatione continētur. de molis tum quæri solet, cū ita adfixæ, ita uē in ædificatae sunt, ut partes ædificiorum esse uideantur.

XXII. PAVLVS.

FVndo legato, ut optimus maximusq; est: retia apraria, & cetera

ra, quæ uenationis instrumento continebuntur, ad instrumenta pertinent: si quæstus fundi ex maxima parte in uenationibus consistat.

Fundo legato cum mancipijs, & pecoribus, & omni instrumento rustico & urbano: peculium auctoris ante testatorem defuncti (si ex eodem fundo fuerit) magis placet ad legatarium pertinere.

XXIII. NERATIUS.

Cum quæritur, quod sit tabernæ instrumentum: interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum sit.

XXIII. PAULUS.

Vndus, qui locatus erat, legatus est cum instrumento. etiam instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit.

XXV. IDEM.

An quod coloni fuit, an tantum id, quod testatoris fuit: & hoc magis dicendum est: nisi nullum domini fuit.

XXVI. IABOLENVS.

Vndi instrumento legato, id pecus cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere potuisset. Labeo contra. quid enim fiet (inquit) si cum mille oues fundus sustinere potuisset, duo milia ouium in eo fundo fuerint: quas oues potissimum legato cessuras existimabimus: nec quærendum esse, quid debuisset parari pecoris instrumenti fundi causa, sed quid paratum esset. non enim ex numero aut multitudine legata æstimaenda esse. Labeonis sententiâ probō. Quidam cum in fundo figlinas haberet, figulorum opera maiore parte anni ad opus rusticum utebatur. deinde eius fundi instrumentum legauerat. Labeo & Trebatius non uideri figlinas in instrumento fundi esse aiunt. Item cum instrumentum omne legatum esset, excepto pecore: pastores ouiliones, ouilia quoque legato contineri, Ofilius non recte putat.

XXVII. IDEM.

Dolia fictilia, item plumbea, quibus terra adgesta est, & in his uiridaria posita: ædium esse Labeo & Trebatius putant. ita id uerum esse puto: si ita illigata sint ædibus, ut ibi perpetuo posita sint. Molas manuaras quidam supellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait. Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius instrumenti putant esse: quod uerum puto.

XXVIII. SCAEVOLA.

Prædia maritima cum seruis, qui ibi erunt, & omni instrumento, & fructibus, qui ibi erunt, & reliquis colonorum nutritori suo legauit. quæsitum est. an serui piscatores, qui solebant in ministerio testatoris esse, & quocumque eum sequi, & urbicis rationibus fungebantur, nec mortis testatoris tempore in prædijs legatis depræhensi fuerunt: legati esse uideantur.

uideantur: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non esse legatos. Adfini suo ita legauit. FVNDVM CORNELIANVM TITIO ITA, VT EST INSTRVCTVS, CVM OMNIBVS REBVS ET MANCIPIIS ET RELIQVIS COLONORVM DARI VOLO. hæc testatrix Româ litis causa ex Africa ueniens, mancipia quædâ ex fundo supra scripto, quæ citius per hyemem ad ora legeret, secum adduxit. quæsitum est. an ea mancipia fideicommissio cedant: cum quædam ex his rusticis officijs ad tempus peregrinationis abducta sunt, relictis conseruabus & filijs suis, & quædam matribus & patribus: respondi. mancipia, de quibus quæreretur, secundum ea, quæ proponerentur, ex causa fideicommissi deberi. Idem quæsitum est. an fructus eiusdem fundi, qui ibi in diem mortis coacti manserint, fideicommissio cedant: cum plenissima testatoris erga ad finem uoluntas ab eo quoque manifestetur, quo reliqua colonorum eiusdem possessionis ad eum pertinere uoluerit: respondi. in huiusmodi scriptura posse hoc solum responderi: quærendum, an manifeste appareat defunctam id, de quo quæreretur, dari uoluisse. Liberto, quem heredem ex parte scripsit, fundum per præceptionem dedit in hæc uerba. PAMPHILE LIBERTE PRAECIPITO, TIBI QVE HABETO FVNDVM MEVM TITIANVM ET AGELLVM SEMPRONIANVM CVM INSTRVMENTO ET HIS, QVAE IN EODEM ERVNT, CVM MORI AR, FAMILIA QVE, QVAE IN EO FVNDO MORATVR: EXCEPTIS, QVOS MANVMISERO. quæsitum est, cum testator in eo fundo aliquantum uini habuerit in dolijs, quod uiuus totum uendiderat: & partem tertiam precij pro eo acceperat: an uinum in dolijs remanens ad libertum ex causa præceptionis pertineat: respondi. uerbis, quæ proponerentur, contineri: nisi manifeste contrariam uoluntatem coheredes adprobent. In eo fundo instrumeta, calendaria, & numos reliquit. respondi. de numis quoque, ut supra, responsum est. Ita legatum est. SEPTICIAE SORORI MEAE FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM ITA, VT IN DIEM MORTIS FVERIT. quæsitum est. an ex uerbis superscriptis * asseres & præla iam disposita parataque, ut immitterentur ædificio: item instrumetum urbanum & rusticum cum mancipijs, quæ fundi causa erunt: ad legatariam pertineant: respondit. possunt hæc uerba SICVT EST, ad instructum referri. Fundos legauit in hæc uerba. SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AMPLIUS FVNDOS MEOS ITA, VT INSTRVCTI SVNT, CASSIANVM, NOMIANVM CVM SVIS SALICTIS ET SYLVIS. quæsitum est. cum syluæ & salicta non in fundis superscriptis sint, sed in adiectis agellis, & quos simul testator comparauit, nec sine his fundi coli possint: an legato cederent: respondi. id tantum cedere legato, quod uerbis comprehendisset.

Idem

* als. ag-
geres.

XXIX. IDEM.

LVcius Titius fundum, uti erat instructus, legauerat. quæsitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat: utrum sicut instructus fuit mortis patrisfamilias tempore, ut quæ medio tempore adgnata, aut in fundum illata sunt, hæredis sint: an uero instructus fundus eo tempore inspicere debeat, quo factum est testamentum: an uero eo tempore, quo fundus peti cœpit: ut quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat: respondit. ea, quibus instructus sit fundus, secundum uerba legati, quæ sunt in eadem causa, cum dies legati cedit, instrumento contineri.

XXX. LABEO.

SI nauem cum instrumento emisti: præstari tibi debet scapha nauis. **PAVLVS.** imò contra. etenim scapha nauis non est instrumentum nauis. etenim mediocritate, non genere ab ea differt. instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea, cuius sit. quod & Pomponio libro septimo epistolarum placuit.

DE PECVLIO LEGATO. Tit. VIII.

I. PAVLVS.

Seruo legato cum peculio, & alienato, uel manumisso, uel mortuo: legatum etiam peculij exstinguitur.

II. CAIVS.

Nam quæ accessionum locum obtinent, exstinguuntur, cum principales res preemptæ fuerint.

III. PAVLVS.

ET si ancilla cum suis natis legata sit: etiam mortua ea, uel alienata, uel manumissa, nati ad legatarium pertinebunt: quia duo legata sunt separata.

IIII. CAIVS.

Sed & si quidem cum uicarijs suis legatus sit seruus: durat uicarium legatum, etiam mortuo eo, aut alienato, aut manumisso.

V. PAVLVS.

Peculio legato, constat heredem nomina pecuniaria persequi posse, & insuper ipsum (si quid debeat seruo) reddere legatario debere.

VI. VLPIANVS.

Si peculium legetur, & sit in corporibus (puta fundus uel ædes) si quidem nihil sit, quod seruus domino, uel conseruis, liberis uel domini debeat: integra corpora uindicabuntur. si uero sit, quod domino, uel superscriptis personis debeat: deminui singula corpora pro rata debent

EE

bebunt. & ita Iulianus & Celsus putant. Et si fuerit legatū peculium, non deducto ære alieno: uerendum, ne inutile legatum sit: quia quod adijcitur, contra naturā legati sit. sed putauerim hanc adiectionem non uitiare legatum, sed nihil ei adijcere. nec enim potest crescere uindictio peculij per hanc adiectionem. Planè si proponas legatariū nactum possessionem rerum: exceptione doli aduersus hæredem uindictantem uti potest. habet enim in solidis rebus uoluntatem æris alieni non deducendi. Sed & si dominus remittere se seruo, quod debet, uel nihil sibi seruū debere significauit: ualet hæc adiectio: quia nuda uolūtate potest dominus seruo remittere, qđ ei debet. Vicario autē meo mihi legato, an & uicarij mei peculiū ad me pertineat, quæritur. & putamus contineri legato eius uicarij peculiū: nisi aduersa sit uolūtas testatoris. Si seruus & uicarius eius liberi esse iussi sint, eisq; peculia sua legata sint: uerba secundū uoluntatē testatoris exaudiēda, tanq; de duobus se paratisq; peculij testatore locuto. & secundū hæc uicarius uicarij non cōicabitur: nisi hæc mens fuit testantis. Sicut autē æs alienum, hoc est quod debetur domino, minuit legatum peculium: ita per contrarium id, quod dominus debet, seruo augere debet. sed huic sententiæ aduersatur rescriptum Imperatoris nostri & patris eius, quod ita est. Cum peculium seruo legatur: non etiam id conceditur, ut petitionem habeat pecuniæ, quā se in rationes domini impēdisse dicit. Quid tamē, si hæc uoluntas fuit testatoris: cur nō possit consequi? certe cōpensari debet hoc, quod impendit, cū eo, quod domino debetur. An & quod dominus scripsisset, se seruo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat. idem Nerua. & cum Cneus Domitius filiæ suæ peculium, quod eius esset, legasset: & annuū, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis retulisset, filiæ se debere quinquaginta: Atilicinus existimauit, legato non cedere. quod uerum est: quia consonat rescripto. Non solum autem quod domino debetur, peculio legato deducitur: sed & si quid hæredi debitum fuerit.

VII. POMPONIVS.

SI quis creditori suo adrogandum se dederit, & agetur de peculio Scum adrogatore: idem puto dicendum, quod de hærede dicitur.

VIII. VLPIANVS.

DEniq; Pegasus respondit, si statulibero, cui peculiū legatum sit, hæres interim crediderit: id ipso iure detrahi, & singula corpora per hoc æs alienum deminui. Proinde si pure libertatem acceperit, & hæres uel uiuo domino uel ante aditam hæreditatem seruo crediderit: legatum peculij minuettur secundum Iuliani sententiam, licet dominus serui nunquam fuerit. Qui Stichum & Pamphilum seruos habe

habebat, testamento eos manumisit, & unicuique peculium suum legauit. placet, quod alteri debet, de peculio eius decedere, & alterius legato accedere. Item quaeritur. si seruo libertas data sit, si decem dedisset haeredi, peculiumque ei legatum sit: an decem, quae dedisset haeredi, debeant de peculio decedere? & est uerum, quod Sabino placuit, hoc minus esse in peculio legato. plus ait Sabinus: si statuliber seruum haeredi uendiderit, perinde desinere eum in peculio esse, atque si extraneo uendidisset. His consequenter quaeritur. si seruus cum domino de libertate pactus fuerit, & partem pecuniae dederit, & ante quam residuum daret, dominus decesserit, liberumque esse testamento iusserit cum peculio legato: an quod domino dederit, in peculio sit imputandum? & ait Labeo, de peculio decedere. plane si nondum dederat, sed donec totum traderet, pro deposito apud eum fuerit: id in peculio esse placuit. Item si seruo peculium sit legatum, & a debitore eius peculiari haeres uetitus sit petere: uerum est, hoc minus esse in legato peculi: hoc est, id detrahendum, quod debitori legatum est. Interdum & si non sit legatum peculium, sic uelut legatum accipitur. idque est in huiusmodi specie. quidam seruo libertatem, si rationes reddidisset, dederat, & si haeredibus centum intulisset. Imperator igitur noster cum patre rescriptis, peculium quidem non nisi legatum deberi. uerum (inquiunt) si conditionibus praescriptis paruit seruus: testatorem uoluisse eum retinere peculium interpretamur: uidelicet ex eo, quod ex peculio eum iusserat centum inferre. Vtrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit: an uero & quod postea accessit, applicamus: uel quod decessit, detrahimus? & Iulianus aliter accipiendum legatum peculi ait, si ipsi seruo legetur: aliter, si alij. nam si ipsi: id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit. si uero extraneo: mortis tempus. sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perueniant: ut puta partus ancillarum, uel foetus pecorum. quod autem ex operis suis, uel ex alia re accedit: id, si alij, quam ipsi legetur peculium: non debetur. hoc utrumque Iulianus secundum uoluntatem testatoris scribit. cum enim ipsi suum peculium legatur: uerisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere uoluisse, cui patrimonium manumisso futurum est: cum alij, non sic, ut tamen, si in alterius persona & hoc eum sensisse appareat, idem dicas. Porro rationes quae reddi deant explicat: cap. 80. de condit. IX. PAVLVS.

ID quod seruo, qui in ipsius peculio est, debetur: non deducitur ex legato peculio, quamuis conseruus eius sit. Si conseruum suum uulnerauerit seruus, & uiliorem fecerit: Marcellus ait, non esse dubitandum, deduci ex peculio, quod domini intersit. nam quid interest, con-

EE ij ser-

seruum uulneret, an scindat aliquid, uel frangat, an subripiat: quo casu sine dubio minuitur peculium, sed non ultra simplum. sed si se uulnerauit, uel etiam occidit: nihil est deducendum hoc nomine. alioquin dicemus, & si fugerit, deducendum id, quanto uilior sit factus, propter suam gam.

X. POMPONIVS.

Si peculium seruo uel filio prælegare uelis, ne deducatur id, quod tibi debetur: specialiter ea, quæ in peculio erunt, leganda sunt.

XI. VLPIANVS.

Et quoque, qui nihil in peculio habet, potest peculium legari. non enim tantum præsens, sed etiam futurum peculium legari potest.

XII. IULIANVS.

Tunc inutile legatum peculij fit, cum seruus uiuo testatore decedit. cæterum si mortis tempore seruus uixerit: peculium legato cedit.

XIII. CELSVS.

Aliter, atque si seruus uestitus legatus foret.

XIII. ALFENVS.

Quidam testamento ita scripsit. PAMPHILVS SERVVS MEVS PECULIUM SVVM, CVM MORIAR, SIBI HABETO, LIBER QVE ESTO. consulebatur, recte ne Pamphilo peculium legatum uideretur: quod prius, quam liber esset, peculium sibi habere iussus esset: respondi. in coniunctionibus nullum ordinem esse: nec quidquam interesse, utrum eorum primum diceretur, aut scriberetur. quare recte peculium legatum uideri: ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus esset.

XV. IDEM.

Seruo manumisso peculium legatum erat. alio capite omnes ancillas suas uxori legauerat. in peculio serui ancilla fuit. serui eam esse respondi: neque referre, utri prius legatum esset.

XVI. AFRICANVS.

Stichus habet in peculio Pamphilum. hunc dominus noxali iudicio defendit, & damnatus litis æstimatione soluit. deinde Stichum testamento manumisit, eique peculium legauit. quæsitum est, an quod Pamphili nomine præstitum sit, ex peculio uel ipsius Pamphili, uel Stichi deducendum sit: respondit. Pamphili quidem de peculio utique deducendum, quantacunque ea summa esset, id est, etiam si eum noxæ dedere expedisset. quidquid enim pro capite serui præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. Quod si Pamphili peculium non sufficiat: tunc ex peculio Stichi non ultra precium Pamphili deduci debere. Quæsitum est. si ex alia causa Pamphilus pecuniam domino debuisse, nec ea ex peculio eius seruari possit: an usque ad precium eius ex peculio Stichi possit deducere: negauit. neque enim simile id superiori esse

esse. ibi enim propterea precium uicarij deducendum, quod eo nomine ipse Stichus ob defensionem uicarij sui domino debitor constituitur. at in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum: sed ex Pamphili duntaxat, qui certe ipse in suo peculio esse, intelligi non potest.

XVII. IABOLENVS.

Qui peculium serui legauerat, iudicium eo nomine acceperat, deinde decesserat. placuit non aliter peculium ex causa legati præstari, quam si de accepto iudicio hæredi caueretur.

XVIII. MARCELLVS.

Si seruo manumisso peculium legatum fuerit: in eum sine dubio creditoribus peculiaribus actiones non competunt: sed non aliter hæres peculium præstare debet, nisi ei caueatur, defensum iri aduersus creditores peculiares.

XIX. PAPINIANVS.

Cum dominus seruum uellet manumittere, professionem edi sibi peculij iussit, atq; ita seruus libertatem accepit. res peculij professi oni subtractas non uideri manumisso tacite concessas, apparuit. Testamento data libertate peculium legauerat, eundemq; postea manumiserat. libertus, ut nominum peculij actiones ei præstentur, ex testamento consequetur. Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, seruum peculij uiuo patre manumisit. seruus communis omnium hæredum est exemptus peculio propter filij destinationem: quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inueniatur.

XX. MARTIANVS.

Nihilq; interest, legatus deinde inutiliter manumissus sit, an contra.

XXI. SCAEVOLA.

Si Sticho manumisso peculium legatum sit, & Titio seruus peculias: quantum peculio detractum erit ob id, quod domino debetur: tantum ei accedere, cui uicarius legatus est, Iulianus ait.

XXII. IABOLENVS.

Dominus seruum testamento manumiserat, & ei peculium legauerat. is seruus mille numos domino debuerat, & eos hæredi soluerat. respondit. omnes eas res deberi Orcino: si pecuniâ Orcinus, quâ debuerat, soluisset. Dominus seruum, qui cum eo uicarium communem habebat, testamento manumiserat, & peculium ei legauerat. deinde ipsum uicarium, qui communis erat, nominatim & ipsi & libertæ suæ legauerat. respondit. partem quartam libertæ, reliquam partem * (quartam) liberti futuram. quod & Trebatius.

* a's de

EE iij

Scæ est.

XXIIII. SCAEVOLA.

Dominus Sticho seruo suo, qui bona liberti eius gessit, cui pro parte dimidia testamēto hæres exstiterat, in quibus negocijs gestis & calendaria fuerunt: testamento suo libertatem dederat, si rationē reddidisset: eiq; peculium suum per fideicommissum dedit. Stichus summas, quibus reliquatus erat, tam ex calendario, quā ex uarijs caussis, reddidit: manentibus debitoribus, pro quibus ipse pecuniam hæredibus patroni refuderat: libertatemq; adeptus, decessit. quæsitum est, an hæredibus Stichi aduersus nomina debitorum, pro quibus Stichus pecuniam hæredibus patroni intulit, hæredes patroni ex causa fideicommissi compellendi sint actiones præstare, cum nihil aliud à Sticho patrono debitum fuit: respondit, præstandum. Testamento codicillisue seruos manumisit, & pecuniā legauit, & de Sticho ita cavit. STICHVM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE VOLO, EI'QVE VOLO DARI DECEN AVREOS, ET QVIDQVID EX RATIONE LOCVLORVM MEORVM HABET. RATIONES AVTEM HAEREDIBVS MEIS DARI VOLO. HIS OMNIBVS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, PECVLIVM SVVM CONCEDI VOLO. quæsitum est, an quod amplius rationi loculorū in diem mortis erogauit Stichus ex peculio suo, ab hæredibus recipere debeat: cū ex consuetudine domus esset, ut quidquid amplius de suo in ratione loculorū erogasset, dominica ratio ei deberet, atq; exsolueret: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, propter consuetudinem id quoq; peculio legato contineri, quod & dominica ratio deberet, & solita erat reddere. Seruis libertates legataq; dederat, & conditionem ita scripserat. ὅσους κατέλιπον ἐλευθέρους, καὶ λίγα ἅντοις: τούτους βούλομαι εἶναι ἀνεξέταςους. quæsitum est, an peculia quoq; legata his uideantur: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, nō uideri legata. Item quæsitum est, an ex iisdem uerbis reliqua rationum quasi legata retinere possint: aut si res dominicas apud se habuerunt, aut si qui eorum coloni prædiorum fuerunt, pensiones: respondit, supra responsum esse.

XXIIII. VLPIANVS.

Si legatus fuerit seruus, peculium excipere non est necesse: quia non sequitur, nisi legetur.

XXV. CELSVS.

Si seruus liber esse iussus sit, eiq; peculium legatum sit: uicariorum seius uicarij legato continentur.

XXVI. SCAEVOLA.

TITI FILI E' MEDIO PERCIPITO, SVMITO, TIBI'QVE HABETO DOMVM ILLAM; ITEM AVREOS CENTVM. alio deinde capite peculia

peculia filijs prælegauit. quæsitum est, an peculio prælegato, & centum aurei & usuræ eorum debeantur: cum rationibus breuiarijs in ære alieno & sortem & usuras inter cæteros creditores complexus sit: respondit. si id foenus nomine filij exercuisset, & usuras ita, ut proponeretur, filio adscripsisset: id quoq; peculio legato deberi.

DE PENV LEGATA.

Tit. IX.

I. VLP IANVS.

Xori suæ in annos singulos penoris aliquid hæres dare iussus est. si non dedisset: numos dare damnatus est. quæritur, an penus legata peti possit: an uero solummodo sit in præstatione, & si non præstetur, tunc quantitas petat: & si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos: certo iure utimur (ut & Marcellus libro tricesimo octauo digestorum apud Iulianum notat) in præstatione esse duntaxat penum, quantitatem uero & peti posse. habebit igitur hæres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur: nisi forte aliud tempus uel mente uel uerbis testator præstituit. quod si in annos singulos penus legata sit: per singulos annos penus adhuc poterit præstari. si minus: summæ per singulos annos petentur. quid ergo, si una summa legata sit, & primo penus non sit præstita: utrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso: an uero quantitas primi anni æstimationis sola sit translata, dubitari potest. puto tamen sic uoluntatem testatoris sequendam, ut tota summa ilico, postquæ cessauerit hæres dare penum uxori, præstetur, hæredis indeuotione coërcenda.

II. MARTIANVS.

Penu certa cum uasis certis legata & cōsumpta: ne uasa quidem cedunt legato, exemplo peculij.

III. VLP IANVS.

Qui penum legat, quid legato cōplectatur, uideamus. & Quintus Mutius scripsit libro secundo iuris ciuilis, penu legata contineri, quæ esui potuiq; sunt. Idem Sabinus libris ad Vitellium scribit. quæ horū (inquit) patrisfamilias, uxoris, liberorumq; eius, uel familia, quæ circa eos esse solet: item iumentorum, quæ dominici usus causa parata sunt. Sed Aristo notat, etiam quæ esui potuiq; non sunt, contineri legato: ut puta ea, in quibus esse solemus, oleum forte, garum, muriam, mel, cæteraq; his similia. Planè (inquit) si penus esculenta legetur: Labeo libro nono posteriorum scribit, nihil eorum cedere: quia non hæc esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit. merito: quia

quia mel esse solemus. Sed Proculus omnia hæc cōtineri recte scribit: nisi contraria mens testatoris appareat. Esculenta utrū ea, quæ esse, an & ea, per quæ esse solemus, legauerit: & ea quoq; legato contineri, credendum: nisi cōtraria mens patrisfamilias doceatur. mel certe semper esculentæ penui cedere: lacertas quoq; cum muria sua cōtineri, nec Labeo negauit. Potulenta penui ea, quæ uini loco paterfamilias habuit, continebuntur: suprascripta uero non continebunt. Penori acetum quoq; cedere nemo dubitat: nisi exstinguendi ignis causa fuerit paratum. tunc enim esui potuiq; non fuit. & ita Ofilius libro decimo quinto actionum scribit. Sed quod diximus, VSVS SVI CAUSSA PARATVM: accipiendum erit, & amicorum eius, & clientium, & uniuersorum, quos circa se habuit: nō etiam eius familiæ, quā neq; circa se, neq; circa suos habuit: puta si qui sunt in uillas deputati, quos Quintus Mutius sic definiebat, ut eorum cibaria contineri putet, qui opus nō facerent. sed materiam præbuit Seruio notandi, ut textorū & textri cum cibaria diceret contineri. sed Mutius eos uoluit significare, qui circa patremfamilias essent. Simili modo & iumentorum cibaria penui continentur. sed eorum iumentorum, quæ usibus ipsius & amicorum deseruiebant. cæterū si qua iumenta agris deseruiebant, uel locabantur: legato non cedere eorum cibaria. Siue aut frumentum, siue quid leguminis in cella penuaria habuit: penore legato continebitur. Sed & hordeum (siue familiæ, siue iumentorum gratia paratum) contineri Ofilius libro decimo sexto actionum scribit. Ligna & carbonēs, cæteraq; per quæ penus conficeretur, an penore legato contineatur, quaeritur. & Quintus Mutius & Ofilius negauerunt: non magis, q̃ molæ (inquiunt) continentur. Idem & thus & ceras contineri negauerunt. Sed Rutilius & ligna & carbonēs, quæ non uendendi causa parata sint, contineri ait. Sextus Cæcilius etiam thus, & cereos in domesticum usum paratos, contineri legato scribit. Seruius apud Melam, & unguentum, & chartas epistolares penoris esse scribit. & est uerius hæc omnia, odores quoq; contineri. Sed & chartas ad ratiunculam, uel ad λογάρην paratas cōtineri. Vasa quoq; penuaria quin contineantur, nulla dubitatio est. Aristoteli autem scribit, dolia non contineri. & est uerum secundum illam distinctionem, quam supra in uino fecimus. Nec frumenti, nec leguminum thecæ, uel arcule forte, uel sportæ: uel si qua alia sunt, quæ horrei penuarij* (uel cellæ penuariæ) instruendi gratia habentur, non continebuntur: sed ea sola continentur, sine quibus penus haberi non recte potest.

* als de-
sunt.

IIII. PAVLVS.

NAm quod liquida materiæ est (quia per se esse nō potest) rapit secū in ac-

in accessionis locum id, sine quo esse non potest. uasa autem, accessio legata penus, non legata sunt. Denique penu consumpta, uasa non debentur. sed & si penus cum uasis specialiter sit legata: uasa non debentur, uel consumpta penu, uel adempta. Si cui, quæ in promptuario sunt, legata fuerint: non omnis penus legata est. Item si quis solitus fructus suos uendere, penum legauerit: non omnia, quæ & promeritij causa habuit, legasse uidetur: sed ea sola, quæ in penu sibi separabat. quod si promiscue uti solebat: tunc quantum ad annum usum ei sufficeret, familiæque eius, cæterorumque, quæ circa eum sunt, legato cedet. quod ferè (inquit Sabinus) euenit in personis mercatorum, aut quoties cella est olei & uini, quæ uenire solebant, in hæreditate relicta.

Nomen autem PENVS mihi traditum est omnibus generibus dictum. Si ita legetur PENVS, QVAE ROMAE SIT: utrum quæ est intra continentia, legata uidetur: an uero sola, quæ intra murum, & quidem urbes ferè omnes murotenus finiri, Romam continentibus, & urbem Romam æque continentibus. Quod si urbana penus sit legata: omne, quod ubique est, legatum uideri, Labeo ait: & si in uilla sit urbico usui destinata. sicuti urbica ministeria dicimus, & quæ extra urbem nobis ministrare consueuerunt. Si autem extra urbem, Romæ tamen sit: sed & si in hortis sit urbi iunctis: idem erit dicendum. Si cui penus legata sit præter uinum: omnis penus legata uidetur, excepto uino. sed si ita sit scriptum, OMNEM PENVM PRAETER VINVM, QVOD ROMAE ERIT: sola penus, quæ Romæ est, legata uidetur. & ita etiã Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit.

V. IDEM.

Non omne, quod bibitur, in penu habetur. alioquin necesse erit, ut & omnia medicamenta, quæ bibentur, contineantur. itaque ea demum penoris esse, quæ alendi causa biberentur, quo in numero antidotum non est, & sanè uere Cassius sensit. sed quod quidam negauerunt, piper, & ligusticum, & carræum, & laser, & cætera huiusmodi in penu non esse: improbatum est.

VI. IDEM.

Instrumentum pistrini, item uniuersa uasa *coquinaria, in penu non continentur.

*als. con
cinnato-
ria.

VII. SCAEVOLA.

PENVM MEAM OMNEM AD MATREM LIBERTOSQUE MEOS, QUI CVM MATRE SVNT, PERTINERE VOLO. quaero. si tutores pupilli eam solummodo penum deberi, quæ in cœnaculo sit, dicant: sint autem & in horreis amphoræ: an hæ quoque debeantur: respondendi. quidquid penoris usus causa ubicunque habuisset, deberi.

FF Desu

DE SVPELLECTILE LEGATA. Tit. X.

I. POMPONIVS.

Supellex est domesticum patrisfamilie instrumentum, quod neq; argento, aurove facto, uel uesti adnumeratur.

II. FLORENTINVS.

Id est res mobiles, non animales.

III. PAVLVS.

Supellectile legata hæc continentur. mensæ, trapezophora, delphica, subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitra, toralia, mappa, uillosæ, uasa aquaria, pelues, aquiminaria, candelabra, lucernæ, trullæ. item uasa aenea uulgaria, id est, quæ non proprie essent loco attributa. præterea capsæ, armaria. sed sunt, qui recte putant capsas & armaria (si librorum aut uestium, aut armorum gratia parata sint) nõ esse in supellectile: quia ne hæc quidem ipsæ res, quibus attributæ essent, supellectilis instrumẽto cederent. Vitrea escaria & potoria in supellectile sunt, sicut fictilia: nec solû uulgaria, sed etiam quæ in precio magno sunt. Nam & pelues argenteas, & aquiminaria argentea, & mensas, & lectos inargentatos uel inauratos atq; gemmatos in supellectili esse, non dubitatur: usq; adeo, ut idem iuris sit, & si tota argentea uel aurea sint. De murrhinis & crystallinis dubitari potest, an debeant adnumerari supellectili, propter eximium usum & precium. sed & de his idem dicendum est. nec interest, cuius materiae sint res, quæ sunt in supellectili. sed craterem argenteum nõ esse in supellectili, nec ullum uas argenteum, secundum Cascellij seueritatem, nondum admittentis supellectilem argenteam. hodie propter usum * imperitorû, si in argento relatum camperatorû delabrum sit argenteum, argenti esse uidetur, & error ius facit.

III. IDEM.

Instrumenti significatione rhedæ, & reliquastra in supellectili adnumerari solent.

V. IDEM.

De tapetis quæri potest, quibus subsellia & cathedraria inferni solent: utrum in ueste sint, sicut stragula, an in supellectile, sicut toralia, quæ proprie stragulorum non sunt: & hoc magis placuit, ea supellectile contineri. de tapetis autem uel linteis, quibus infernantur uehicularia, dubitari potest, an sint in supellectile. sed dicendum est, potius instrumenti uiatorij ea esse, sicut pelles, quibus inuoluuntur uestimenta: lora quoq; quibus hæc pelles constringi solent.

VI. ALFENVS.

Supellectilis eas esse res puto, quæ ad usum communem patrisfamilias paratæ essent, quæ nomen sui generis separatim non haberent. quare quæ ad artificij genus aliquod pertinerent, neq; ad communem usum patrisfamilias accommodatæ essent: supellectilis non esse. sed nec pugillares & codices in supellectile sunt.

VII. CELSVS.

Labeo ait, originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legatione proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus usui forent. Tuberus hoc modo demonstrare supellectilem tentat: instrumentum quoddam patrisfamilias rerum ad quotidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet: ut (uerbi gratia) penum, argentum, uestem, ornamenta, instrumenta agri aut domus. nec mirum est, moribus ciuitatis & usu rerum appellationem eius mutatam esse. Nam fictili, aut lignea, aut uitrea, aut ærea deniq; supellectili utebantur. nunc ex ebore, atq; testudine, & argento: iam ex auro etiam, atq; gemmis supellectili utuntur. Quare speciem potius rerum, quam materiam intueri oportet. Sed de his quidem, de quibus dubitari potest, supellectilis potius, an argenti, an uestis sint: Seruius fatetur sententiam eius, qui legauit, aspici oportere, in quam rationem eam solitus sit referre. uerum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, (ut puta escarium argentum, aut pænulas, & togas) supellectili quis ad scribere solitus sit: non idcirco existimare oportere, supellectile legata ea quoq; contineri. non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tuberus parum sibi liquere ait. nam quorsum nomina, (inquit) nisi ut demonstrant uoluntatem dicentis? equidem non arbitror quenquam dicere, quod non sentiat: ut maxime nomine usus sit, quo id appellari non solet. nam uocis ministerio utimur. Cæterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaauerit. Sed etiam si magno opere me Tuberonis & ratio & autoritas mouet: non tamen à Seruo dissentio, non uideri quempiam dixisse, qui non suo nomine usus sit. nam & si prior atq; potentior est, q̃ uox, mens dicentis: tamen nemo sine uoce dixisse existimatur: nisi forte & eos, qui loqui non possunt, conatu ipso & sono quodam καὶ τῇ ἀνάγκῃ dicere existimemus.

VIII. PAVLVS.

Cum quidam uxori suæ ita legauerat, DOMVM CVM IVRE SVO, ET OMNI INSTRVMENTO ET SVPELLECTILE: quærebatur, an uideretur & argentum escalæ & potorium legato contineri? Respondit. si quid in supellectile argenteum est: deberi. escalæ autem uel potorium argentum non deberi: nisi hoc q̃q; testatoris sensisse legatarius doceat.

FF ij Idem

IX. IDEM.

Legata suppellectile, cum species ex abundanti per imperitiam enumerantur: generali legato non derogatur. Si tamen species certi numeri demonstratae fuerint: modus generi datus in his speciebus intelligitur. idem seruabitur instructo praedio legato, si quaedam species certum numerum acceperint. Suppellectilis mensas esse cuiuscunque materiae (scilicet uel argenteas, uel argento inclusas) placet. nam & argenteos lectos, item argentea candelabra suppellectili cedere, posterior aetas recepit: cum & Ulysses auro & argento lectum uiuentis arboris truncis inaedificatum ornasset, quem Penelope recognoscendi uiri signum accepit, ut uoluit Homerus. Suppellectile sua omni legata, acceptum argentum pignori non continebitur: quia suppellectilem suam legauit. utique si non in usu creditoris id argentum uoluntate debitoris fuit, sed repositum propter contractus fidem, ac restituendae rei uinculum.

X. IABOLENVS.

Qui uestem omnem & res plurium generum suppellectilis nomine expensum ferre solitus erat: is uxori suppellectilem legauerat. recte negabant uestem legato cessuram, Labeo, Ofilius & Cascellius: quia non posset uideri uestis suppellectilis appellatione contineri.

XI. IDEM.

Vasa aenea salientis aquae posita: item si quid aliud magis delitarum, quam usus causa paratum esset: non esse suppellectilis, Labeo & Trebatius putant. Murrhea autem uasa & uitrea, quae ad usum edendi & bibendi causa parata essent, dicunt in suppellectile esse.

XII. LABEO.

Quemadmodum urbanus seruus & rusticus distinguitur non loco, sed genere usus: ita urbana penus & supellex ad usum urbanum, non ad locum urbanum, aut peregrinum dirigenda est. multumque interest, penus & supellex ea, quae in urbe sit, an urbana legetur, uel promittatur.

XIII. MODESTINVS lib. II. responsorum respondit.

Nunquam ex eo, quod suppellectilem legauit maritus testamentum: habitationem, in qua supellex fuit, legasse uidetur. Quare contra defuncti uoluntatem habitationem sibi mulierem uindicare, procul dubio est.

XIII. CALLISTRATVS.

Fundo legato, instrumentum eius non aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit. nam etiam domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex aliter legato cedit, quam si id ipsum ad usum nominatim expressum a testatore fuerit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS QVARTVS.

DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS. Tit. I.

I. VLP IANVS.

Si alimenta fuerint legata: dici potest, etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi uenundari aqua solet.

II. MARTIANVS.

Si quis libertis alimenta reliquerit: & si legati fuerint serui, & rogati legatarij manumittere: ad fideicommissum admittuntur, ut & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et licet ad fiscum bona fuerint deuoluta, ex quibus alimenta debeantur: praestanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transsissent.

III. VLP IANVS.

Solent iudices ex causa alimentorum libertos diuidere, quoties plures sunt haeredes: ne a singulis haeredibus minutatim alimenta petentes distringantur. quam diuisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos diuississet. Solent & unum eligere, per quem alimenta praestentur, aut ex uoluntate defuncti, aut ex arbitrio suo. ut rescripta subiecta ostendunt. Exemplum libelli dati mihi a libertis Fafalij nisi uobis, sciens ad exemplum istam rem pertinere: quia multi testamentis suis libertis praestare iubent necessaria, quae quia minimi aeris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures haeredes coeperunt per successionem existere. qua de causa puto uos recte facturos: si conuocatis Fafalij haeredibus procuratoribusue eorum, constitueritis cui a caeteris dari debeat pecunia, ex cuius usuris alimenta praestentur. debet autem is, qui accipiet, cauere eis, qui dabunt, se redditurum, ut quisque ex libertis decesserit, alioque quo modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio.

Diuis Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit. Consules, uocatis his, a quibus uobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit: uel omnes ab uno, uel facta pro rata distributione, quid & a quibus percipiat, decernent. fiscus etiam, si eo nomine quid ab eo uobis debebitur, id exemplum sequetur. Iam nunc sciatis, partis eorum,

FF iij qui

qui soluendo esse desierint, nō pertinere ad onus reliquorum hæredū.

IIII. MODESTINVS.

Tοῖς τε ἀπελευθέροις, τοῖς τε ἀπελευθέραις μου, οὐκ ἔσται, ἔντε τῇ διαθήκῃ, ἔντε τῷ κωδίκιλλῳ ἢ λευθερώσῃ ἢ ἐλευθερώσω: δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐμὰ χεῖρας χωρὶς, ἐπὶ τῷ καὶ ὅσα ἑώσῃς μου ἐλάμβανον, ἐπικεῖσθαι αὐτοῖς κισσάρου καὶ βεστιαρίου ὀνόματι. **Quæro**, quā habeat significationem: utrū ut ex prædijs alimenta ipsi capiant: an uero ut præter prædia, & cibaria, & uestiaria ab hærede percipiant: & utrum proprietas, an ususfructus relictus sit: & si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inueniatur in redditibus, quā est in quantitate cibariorum & uestiariorum: an ad hæredem patronæ pertineat: & si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertineat: & an die cedente fidei commissi, morientium libertorū portiones ad hæredes eorum, an testatoris decurrant: Modestinus respondit. uidetur mihi ipsa prædia esse libertis relicta, ut pleno dominio hæc habeant, & non per solū ususfructum. & ideo & si quid superfluū tam in redditibus, quā in cibarijs erit: hoc ad libertos pertinet. Sed & si decesserit fideicommissarius ante diē fideicommissi cedentem: pars eius ad cæteros fideicommissarios pertinet. post diē autē cedentem si qui mortui sint: ad suos hæredes hæc transmittent. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusq; suis, cibaria & uestiaria à liberis eisdemq; hæredibus præstari iussit, nulla conditione addita. **Quæro**. an si sine patroni liberis ijdem liberti agant, cibaria & uestiaria accipere possint: Modestinus respōdit. nihil proponi, propter qd' petitio eorū, quæ testamento pure legata sunt, nō cōperat.

V. IDEM.

Verba testamenti. OMNIBVS LIBERTIS MEIS CIBARIA PRAESTABITIS PRO ARBITRIO VESTRO: NON IGNORANTES, QVOS EX HIS CHAROS HABVERIM. Item alio loco. PROTIMUM, POLYCHRONIVM, HIPPATIVM COMMENDO, ET VT VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRAESTETIS PETO. **Quæro**, an omnibus cibaria debeant dari: an his tātum, quos cōmendauit, & cum hæredibus esse iussit: Modestinus respondit. omnibus libertis cibaria relicta proponi: quorū modus uiri boni arbitrio statuendus sit.

VI. IABOLENVS.

Legatis alimentis, cibaria, & uestitus, & habitatio debebitur: quia si ne his ali corpus non potest. cætera, quæ ad disciplinam pertinent, legato non continentur.

VII. PAVLVS.

Nisi aliud testatorem sensisse probetur.

VIII. PAPINIANVS.

Pecuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, unum ex hæredibus secundum uoluntatem defuncti præcipientem, cauere non esse cogendum, ex persona deficientium partes cohæredibus restitui, placuit. ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum, nec indebiti competet actio, nec utilis dabit. Diuersa causa est eius, cui legatorum diuisio mandatur. nam ea res præsentem ac momentariam curam iniungit. alimentorum uero præbendorum necessitas oneribus mensuris atq; annuis, uerecundiam quoq; pulsantibus, adstringit.

IX. IDEM.

Alio hærede instituto, ita scripsit. A' TE PETO CAI SEI QUID-
QUID EX HAEREDITATE MEA REDEGERIS, ILLIS MEIS
ALUMNIS DES SINGVLIS DENOS AVREOS, EANDEM QVE SVM-
MAM PENES TE ESSE VOLO, CVIVS EX INCREMENTO EOS ALE-
RE TE VOLO, RELIQVVM RESTITVES NVMERIO COLLIBERTO
NOSTRO. Respondi. quamuis distrahere bona Caius Seius, alio scri-
pto hærede, non possit: tamen eum, alumnis relictam pecuniam ut ser-
uet, ac restituat intra Falcidiam, recte petiturum: quando de superfluo
probari nõ potest. Eum quoq; libertũ inter eos, quibus cibaria, item
uestiaria patrona, quæ uiua præstabat, reliquit: recte fideicommissum
petiturum existimaui, qui annuos uiginti aureos & mensurũ frumen-
tum atq; uinum acceptauit.

X. IDEM.

Cum unus ex hæredibus certam pecuniã præcipere iussus esset, de
cuius sorte libertis alimenta præstaret: hæredem quoq; hæredis
ad præceptionem admitti placuit. si tamen plures hæredes hæres habe-
ret: intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud proba-
ri non oportere. quid enim si cæteros hæredes suos euitauit, & quietã
ac uerecundam, atq; etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi
maluit: & ideo ab omnibus hæredibus hæredis alimenta præstabunt.

Verbis fideicommissi pure manumisso præteriti quoq; temporis ali-
menta reddenda sunt: quamuis tardius libertatem recuperauerit, nec
hæres moram libertati fecerit. tunc enim explorari moram oportet,
cum de usuris fideicommissi quæritur, non de ipsis fideicommissis.

Alimentis uiri boni arbitratu filiaë relictis, ab hærede suo pro modo
legatæ dotis, quam solam pater exhæredatæ filiaë nubenti dari uoluit,
atq; pro incrementis ætatis eam exhibendã esse respondi, non pro uiri
bus hæreditatis.

XI. PAVLVVS.

IS, cui alimenta relictã fuerant, in metallũ dånatus, indulgentia princi-
pis restitutus est. respondi. eũ & præcedentiũ annorũ recte cepisse ali-
menta, & sequentium debere ei.

Idem

XII. IDEM.

LVcius Titius libertis suis cibaria & uestiaria annua certorum numerum reliquit, & posteriore parte testamenti ita cauit. EIS OBLIGATOS OB CAUSSAM FIDEICOMMISSI FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, VT EX REDITV EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT. quæ situm est. an si quanto minores redditus peruenerint, quod est quantitas cibariorum & uestiariorum, hæredes ad supplendum eam onerari non debeant: uel si alio anno excefferint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint? Paulus respondit. cibaria & uestiaria libertis defuncti integra deberi: neque ex eo, quod postea prædia his pignoris iure testator obligare uoluit, ut ex redditu eorum alimenta perciperent: minuisse eum, uel auxisse ea, quæ reliquerat, uideri.

XIII. SCAEVOLA.

CAio Seio trecentos aureos legauit, ut ex usuris eius summam libertis cibaria & uestiaria præstaret, quæ statuerat. codicillis aut eandem summam uetuit dari Caio Seio, sed dari Publio Mæuio uoluit. quæro, an libertis fideicommissum debeat Mæuius? respondi. Mæuium (nisi aliud, de quo non deliberaretur, doceat sibi à testatore iniunctum) uideri secundum uoluntatem testatoris recepisse ea onera, quæ adscripta erant ei summæ, quæ in eum codicillis transferebatur. Imperator Antoninus Pius libertis Sextæ Basilæ. Quamuis uerba testamenti ita se habeant, ut quoad cum Claudio Iusto morati essetis, uobis alimenta & uestiaria legata sint: tamen hanc fuisse defuncti cogitationem interpretor, ut post mortem Iusti eadem uobis præstari uoluerit. Respondi. eiusmodi scripturam ita accipi, ut & necessitas alimentis præstandis perpetuo maneat. Itē consultus de tali scriptura, ET TECVM SINT SEMPER VOLO. quæro. cum manumissi ab hærede, cum quo morati diu sint, sed ob grauiorem seruitutem ab eo discefferint: an alimenta his debeantur, quæ negauit se præstare, nisi uice seruitutis his uteretur? respondi, secundum ea, quæ proponerentur, deberi.

XIIII. MODESTINVS.

MEla ait, si puero uel puellæ alimenta relinquatur, usque ad pubertatem deberi. sed hoc uerum non est. tam diu enim debentur, donec testator uoluit: aut si non pareat, quid sentiat, per totum tempus uitæ suæ debentur. certe si usque ad pubertatem alimenta relinquuntur: si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, uelit sequi: sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum & octauum, puellæ usque ad decimum quartum annum alantur. & hanc formam ab Hadriano datam obseruandam esse, Imperator noster rescripsit. sed & si generaliter pubertas non sic definiatur: tamē

pieta-

pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse obseruandum, non est inciuile. Sed si alimenta, quæ uiuus præstabat, reliquerit: ea demum præstabuntur, quæ mortis tempore præstare solitus erat. quare & si forte uarie præstiterit: eius tamen temporis præstatio spectabitur, quod proximum eius morti fuit. quid ergo, si cū testaretur, minus præstabat, plus mortis tempore, uel contra: ad hoc erit dicendum, eam præstationem sequendam, quæ nouissima fuit. Quidam libertis suis, ut alimenta, ita aquam quoq; per fideicommissum reliquerat. consulebar de fideicommissio: cum in regione Africæ, uel forte Aegypti ea res agi proponeretur, ubi aqua uenalis est. dicebam igitur esse emolumentum fideicommissi: siue quis habens cisternas id reliquerit, siue non: ut sit in fideicommissio, quantā quis sibi esset aquā comparaturus: nec uideri inutile esse fideicommissum, quasi seruitute prædij non possessori uicinæ possessionis relicta. nam & si haustus aquæ, ut pecoris ad aquam adpulsus, est seruitus personæ: tamē ei, qui uicinus non est, inutiliter relinquitur. in eadem causā erunt gestandi, uel in tuo uuas premendi, uel aræ tuæ ad frumēta cæteraq; legumina exprimenda utendi. hæc enim aqua personæ relinquitur.

XV. SCAEVOLA.

A' Filio hærede codicillis Seia decem reliquit, & alumno his uerbis. MAEUIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO, QVAE PETO A' TE SEIA SVSCIPIAS, ET VSVRAS EIVS QVINCVNCES IN ANNVM VSQVE AD VICESIMVM AETATIS PRAESTES, EVM'QVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. quæsitum est, an Seia, post quā legatum suum accepit, si noluerit pecuniā alumno relictam suscipere, uel in suscipienda ea cessauerit: onera alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit agnoscere: respondi. secundū ea, quæ proponerentur, compellendam præstare, cui fideicommissum sit. Idem quæsit, an hæres quoq; Seia in annos uiginti alimenta præstare debeat: respondi, debere. Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his cibaria præstari iussit in hæc uerba. EIS' QVE MANCIPIIS, QVAE SVpra LEGAui, CIBARII NOMINE AB HAEREDIBVS MEIS PRAESTARI VOLO, QVAE ME VIVO ACCIPIEBANT. quæsitum est, cum uiuo testatore semper mancipia rustica tempore messium & arearum delegata fuerint, & eo tempore cibaria ex ratione domini sui nunquam acceperint, excepto custode prædij: an hæres quoq; eius temporis, id est messis & arearum, cibaria cōcubinæ promancipijs rusticis præstare debeat: respondi. eum, cuius notio est, æstimaturum. CLAUDIVS. merito. nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, & apud concubinam futura legauit: non debebuntur

GG

eius

eius temporis, de quo quæsitum est, cibaria. uerum si uelut in ministerium urbanum ab his transferentur: debebuntur. Titia decedens testamento ita cauit. OMNIBVS LIBERTIS LIBERTABVS' QVÆ MEIS CIBARIA ET VESTIARIA, QVÆ VIVA PRAESTABAM, DARI PRAESTARI' QVÆ VOLO. quæsitum est. cum tribus solis eo tempore, quo ea uixit (sicut rationibus continebatur) cibaria & uestiaria præstiterit: an hæres eius à cæteris quoq; libertis conueniri possit: an uero tantum tribus sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria & uestiaria accepisse reperiuntur: respondit. ab omnibus.

XVI. IDEM.

Alimenta & uestiaria libertis suis dedit. quæsitum est, an quia nominatim à Moderato uno ex hæredib; iussit testator: solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati hæredes eius: respondit. etiã hæredes teneri. Libertis libertabusq; item quos quasq; testamento codicillisq; manumiserat, alimenta Commoda, quæ uiua præstabat, dari iusserat. ite omnibus libertis libertabusq; fundos. quæsitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus, cui scribere solebat ita ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ: epistola etiam emissã ad ordinem ciuitatis, unde oriunda erat, petierat, uti publice, quod medicus esset, salaria ei præstarentur: manifestando literis suis, eum suum esse libertum: respondit. eum, cuius notio est, æstimaturum: ut siquidem uiua ea ei præstabat, nihilominus ad fideicommissum admitteretur: aliter uero, non. Basilicæ libertæ decem dedit, quã apud Epictetum & Callistum libertos esse uoluit: ut cum fuerit Basilica annorum uiginti quinq; cum usuris quincuncibus restituerentur: ita, ut ex usuris aleretur, prout ætatem ampliaret. quæsitum est, an ex alio capite, quo generaliter libertis libertabusq; cibaria & uestiaria & habitatio nem reliquit, etiam Basilicæ deberentur: respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non deberi: nisi hoc quoq; ei datũ probaretur. C L A V. D I V S. quia destinauerat alimentis eius usuras pecuniæ, quas specialiter ei prælegauerat. Qui societatem omnium bonorum suorum cū uxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem & nepotem ex filio æquis partibus hæredes reliquit, & ita cauit. ITEM LIBERTIS MEIS, QVOS VIVVS MANVMISI, EA QVÆ PRAESTABAM, DARI VOLO. quæsitum est. an & qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisq; & communes liberti facti sunt: ea, quæ à uiuente percipiebant, solita ex fideicommissio percipere possint: respondit. non amplius, quàm quod uir pro sua parte præstabat, deberi.

XVII. IDEM.

Seruos

SERUOS AD CUSTODIAM TEMPLI RELIQUERAT, & HIS AB HÆREDE LEGAVERAT
his uerbis. PETO FIDEI QVE TVAE COMMITTO, VT DES, PRAE-
STES IN MEMORIAM MEAM PEDISSEQVIS MEIS, QVOS AD CV-
RAM TEMPLI RELIQVI, SINGVLIS MENSTRVA CIBARIA, ET AN-
NUA VESTIARIA CERTA. quæsitum est. cum templum nondum esset
exstructum: ex die mortis, an uero ex eo tempore, quo templum expli-
citum fuerit, percipere serui legatum debeant: respondit. officio iudicis
hæredem cōpellendum, seruis relicta præstare, donec templū exstrue-
retur.

XVIII. IDEM.

LIBERTIS, QUOS TESTAMENTO MANUMISERAT, ALIMENTORŪ NOMINE MEN-
STRUOS DECEM LEGAVERAT. deinde codicillis generaliter omnibus li-
bertis menstruos septē, & annuos uestiarij nomine denos legauit. quæ-
situm est, ex testamento, an ex codicillis libertis fideicommissum hæ-
redes præstare debeant: respondit. nihil proponi, cur non ea, quæ codi-
cillis data proponerentur, præstari deberent. nam & ab his, quæ testa-
mento cibariorū nomine legata essent, recessum esse propter ea, quæ
codicillis relicta sunt. Manumissis testamento cibaria annua, si cum
matre morabūtur, per fideicommissum dedit. mater filio triennio su-
peruixit: neq; cibaria, neq; uestiaria eis præstitit, cum in petitione fidei-
commissi liberti cessarent. Sed & filia, postea quā matri hæres existi-
tit, quoad uixit, annis quatuordecim de ijsdem soluendis interpellata
non est. quæsitum est, an post mortem filiae à nouissimo hærede pete-
re possint, & tam præteriti tēporis, quā futuri, id quod cibariorū no-
mine & uestiarij relictum est: respondit. si conditio exstitisset: nihil pro-
poni, cur non possent. Ab hæredibus Stichum manumitti uoluit,
eiq; si cum Seio moraretur, cibaria & uestiaria præstari à Seio. deinde
hæc uerba adiecit. A TE AVTEM SEI PETO, VT CVM AD ANNVM
VICESIMVMQVINTVM PERVENERIS, MILITIAM EI COMPARES:
SI TAMEN TE ANTE NON RELIQUERIT. quæsitum est. Sticho sta-
tim libertatem cōsecuto, prius autem defuncto Seio, quā ad annum
uicesimumquintum perueniret: an ab his, ad quos bona Sei peruene-
rūt, militia Sticho comparari debeat: & si placet deberi: utrum statim
militia comparanda sit, an eo tempore, quo Seius annos uiginti quinq;
expleturus fuisset, si superuixisset: respondit. cum placeat comparan-
dam: non ante deberi, quā id tempus cessisset. Postumis hæredi-
bus institutis, & patre, & matre: substitutione facta, actores manumi-
sit, & peculia eis legauit, & annua, & certis libertis suis legata, & alijs ex-
teris plura. deinde post testamentum factum nata filia, codicillis ita ca-
uit. SI QUID IN TESTAMENTO, QVOD ANTE HOC TEMPVS FE-
CI, LEGAUI, CVI DARE VOLVI: PETO AB HIS, VTI TERTIAM PAR-

CG ij tem

TEM PECVNIAE FILIAE MEAE REDDANT. secundis aut tabulis facta pupillari substitutione, impuberibus libertis, quibus à parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum singulis in numo, præter cibaria & uestiaria, dari uoluit. quæsitum est. cum superuixisset filia testamento aperto & codicillis, postea autem decessisset, & fideicommissum datum eidem de restituenda tertia parte ad hæredes suos transfuisset: an etiam cibariorum & uestiariorum tertiæ partes ei per fideicommissum datae esse uideantur? respondi. non uideri. Idem quæsitum, an eorum, quæ codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertia pars ad filiam pertinere debeat? respondi, non deberi. Idem quæsitum, an alterum tantum à substitutione legatum, deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum, computari debeat: ut duæ partes quantitatis debeat propter codicillos, quibus tertiam partem legatorum ad filiam suam pertinere uoluit? respondi. integrum ex tabulis substitutionis deberi. Cibaria & uestiaria per fideicommissum dederat, & ita adiecerat. QVOS LIBERTOS MEOS, VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOPHAGVM MEVM MEMORIAM MEAM QVOTANNIS CELEBRENT. quæsitum est. uni ex libertis, qui à die mortis neque ad hæredes accesserit, neque ad sepulchrum morari uoluerit, an alimenta præstanda sint? respondi, non præstanda.

XIX. IDEM.

Testamento ita cautum fuit. LIBERTIS MEIS CIBARIA, QVAE QVÆ ALIA PRAESTABAM, AB HAEREDIBVS MEIS PRAESTARI VOLO. unus ex libertis ex uoluntate patroni negotii sui gratia quadriennio ante diem mortis absuit. ex hac causa cibaria, quæ ante acceperat, mortis tempore non accepit. cui tamen liberto eodem testamento patronus, sicut & alijs, quos uiuus manumiserat, legatum quinque dederat. quæsitum est, an isti quoque cibaria & reliqua, quæ cæteris libertis legata sunt, debeantur? respondi. cur non?

XX. IDEM.

STICHVS NVTRICIS MEAE NEPOS LIBER ESTO. CVI DECEM SAVREOS ANNVS DARI VOLO. qui deinde interpositis nominibus eidem Stichum contubernalem eius & libertos legauit. his quæ uiuus præstabat: deinde alio capite libertis omnibus quæ uiuus præstabat, dari iussit. quæro, an Stichus, præter suum legatum, & alimenta percipere possit? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non posse. Item cum alimenta libertis utriusque sexus reliquerit à republica, & ex prædictis, quæ ei legauit, dari uoluerit: quæro, Stichum contubernali & libertis, utrum ab hærede instituto, an à republica diaria & uestiaria, quæ uiuus

nius dabat, præstari debeant & respondi. posse benigna uoluntatis interpretatione dici, his quoque à republica præstanda. Titia usufructu fundi legauit Mæuius, eiusque fidei commisit, ut ex reditu fundi legati præstaret Pamphilæ & Sticho annuos cētenos numos, quoad uiueret. quæro, an mortuo Mæuius hæres alimēta debeat & respondi. nihil proponi, cur debeant præstari ab hærede Titia, sed nec ab hærede legatarij: nisi id testatrix manifeste probetur uoluisse etiam finito usufructu præstari: si modo id, quod ex usufructu receptum esset, ei rei præstandæ sufficeret. Mater filio hærede instituto, per fideicommissum libertatem Pamphilo seruo suo dedit. eidem cibariorum nomine legauit quinos aureos, & uestiarij in singulos annos quinquagenos, si cum filio eius moraretur. quæro. filio eius defuncto, an alimenta deberentur & respondi. si conditioni paruisset: deberi etiam post mortem.

XXI. VLP IANVS.

Darijs relictis, neque habitationem, neque uestiarium, neque calcearij deberi, palam est: quoniam de cibo tantum testator sensuit.

XXII. ABVRNIVS VALENS.

Cum alimenta per fideicommissum relictæ sunt, non adiecta quantitate: ante omnia inspiciendum est, quæ defunctus solitus fuerat ei præstare. deinde quid cæteris eiusdem ordinis reliquerit. si neutrum apparuerit: tunc ex facultatibus defuncti, & charitate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debet. Qui fratris sui libertis alimenta debebat, is testamento uineas cum hac adiectione reliquerat. VT HABEANT, VNDE SE PASCANT. si pro alimentis uineas reliquisset: non aliter eis ex fideicommissi causâ eas præstari debere, quàm si testamenti obligatione hæredes liberassent: aut si id ommissum fuisset, & postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutum hæredem futurum: scilicet si non minus ualent uineæ, quàm alimentorum æstimatio. illam autem adiectionem, VT HABEANT, VNDE SE PASCANT, magis ad causam prælegandi, quàm ad usufructum constituendum pertinere.

XXIII. LABEO lib. τὸ δ' ἀνὸν.

Rogatus es, ut quendam educes. ad uictum necessaria ei præstare cogendus es. PAVLVS. cur plenius est ergo alimentorum legatum, ubi dictum est, & uestiarium & habitationem contineri: imò ambo exæquanda sunt.

DE AVRO, ARGENTO, MVNDO, OR-
namentis, unguentis, ueste, uel uestimentis, &
statuis legatis. Tit. II.

GG iij Pom-

I. POMPONIUS.

Sed alij uestimēta, alij uestis muliebris separatim legata sit: detractis muliebribus, & ei adsignatis, cui specialiter legata sunt: reliquum alteri debetur. idem & cū alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum est, de argento, quod in mundo esset. idem, si duæ statuæ marmoreæ tibi, & deinde omne marmor legatū esset: præter duas, nulla statua marmorea legata est tibi. idem de urbanis seruis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit. Cui certum pondus argenti dare hæres iussus est: ei pecuniam numeratam dando ipso iure liberatur: si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit. quod ita uerum est, si non certum genus argenti legatum sit.

II. AFRICANVS.

Qui tibi mandauerat, ut ornamenta in usum uxoris suæ emerēs, eidem uxori (ut adsolet) legauit, quæ eius causa parata erant. tu deinde post mortem mandatoris, ignorans eum decessisse, emisisti. non debebuntur mulieri: quoniam ea uerba ad mortis tempus referuntur. at si uiuente testatore, muliere autem mortua emeris: non ineleganter dicetur, inefficax hoc legatum esse: quando non possit uere dici, eius causa paratum uideri, quæ prius decessit. eadem dicenda erunt, & si uiuat quidem mulier, sed diuerterit, & quærat, an post empta ei debeantur, quasi non uideantur uxoris causa parata.

III. CELSVS.

Vuxori legauit, quæ eius causa parata sunt, & ante mortem diuerit. non deberi: quia adempta uideantur, Proculus ait. nimirum facti quæstio est. nam potest nec repudiante adimere uoluisse.

III. PAVLVS.

Cum quidam libertum suum in Asiam misisset ad purpuras emendas, & testamento uxori suæ lanam purpuream legasset: pertinere ad eam, si quam purpurā uiuo eo libertus emisisset, Seruius respondit.

V. AFRICANVS.

Apuđ Pamphilium libro secundo quæstionum ita scriptum est. si mulier mandauerit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emerēs: si tu post mortem eius, cum putares eam uiuere, emeris: Atilicius negat esse legatos ei, cui mulier ita legauerat. ORNAMENTA, QUÆ MEI CAUSSA PARATA SVNT, ERVNT'VE. non enim eius causa uideri parata esse, quæ iam mortua ea empta fuerint.

VI. MARCELLVS.

Sed et ab hærede Publio Mænio ita legauit. ANTONIAE TERTYLAÆ DO LEGO LAVRI PONDO TOT, ET VNIONEM CVM HYACINTHIS

CINTHIS. postea unionem soluit, neq; ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. quæro, an hæres ex causa fideicommissi æstimationem rei, quæ in hæreditate non est, præstare debeat? Marcellus respondit, non debere. Item quæro, si probari possit, Seiã uniones & hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea præciosius fecit additis alijs gemmis & margaritis, conuertisse: an hos uniones, uel hyacinthos petere possit, & hæres compellatur ornamenta posteriori eximere, & præstare? Marcellus respondit, petere nõ posse. neq; enim fieri posse, ut legatum uel fideicommissum durare existimetur, cū id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanserit, & quodammodo extinctū sit: ut interim omittat, quod etiam dissolutione ac permutatione tali uoluntas quoq; uideatur mutata.

VII. IDEM.

LVcius Titius testamento ita scripsit. HAEREDEM MEVM VOLO, FIDEI'QVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM PVBLICAM, IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS, ITEM MARMOREAS. quæro, an legatum ualeat? Marcellus respondit, ualere: & operis, cæterorumq; quæ ibi testator poni uoluerit, legatum ad patriam pertinere. intelligi enim aliquod inde ciuitati accedere ornamentum.

VIII. PAVLVS.

SI ita legatum esset, VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM DAMNAS ESTO DARE: id legatum uidetur, quod testamenti tempore fuisset: quia præsens tempus semper intelligitur, si aliud compræhensum non sit. nam cum dicit, VESTEM MEAM, ARGENTVM MEVM: hac demonstratione MEVM præsens, non futurum tempus ostendit. idem est, & si quis ita legauerit, SERVOS MEOS.

IX. IDEM lib. V. ad Plautium.

PLAVTIVS. mulier ita legauit. QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, TITIAE VESTEM, MVNDVM, ORNAMENTA QVE MVLIEBRIA DAMNAS ESTO DARE. Cassius ait: si non appareat, quid sensisset: omnem uestem secundum uerba testamenti legatā uideri. PAVLVS. idem Iabolenus scribit: quia uerisimile est (inquit) testatricem tantum ornamentorum uniuersitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset. accidere eo, quod illa demonstratio MVLIEBRIA neq; uesti, neq; mundo adplicari, salua ratione recti sermonis, possit.

X. MODESTINVS.

CVm certum auri uel argenti pondus legatum est, si non species designata sit: non materia, sed precium præsentis temporis præstari debet.

XI. POMPONIVS.

Quintus

Quintus Mutius ait. si paterfamilias uxori uas, aut uestimentum, aut quippiam aliud ita legauit, QVOD EIVS CAVSSA EMPTVM PARATVM VE EST: id uidetur legasse, quod magis illius, q̃ communis usus caussa paratum esset. POMPONIVS. sed hoc uerum est, non solum si ipsius uiri & uxoris, sed etiam si liberorum eius, aut alterius alicuius cōmunis usus fuerit. id enim uidetur demonstrasse, quod proprio usui uxoris paratum sit. sed quod Quintus Mutius demonstrat, uas, aut uestimentum, aut quid aliud: efficit, ut falsa sint, quæ subieci- mus. multum enim interest, generaliter, an specialiter hæc legentur. nam si generaliter, ueluti QVAE VXORIS CAVSSA COMPARATA SVNT: uera est illius definitio. si uero ita scriptum fuerit, VESTEM MEAM ILLAM PURPUREAM, ut certam demonstraret: licet adiectū sit, QVAE EIVS CAVSSA EMPTA PARATA VE EST, & neq̃ emptā, neq̃ paratā, neq̃ in usum ei data sit: legatum omnimodo ualeat: quia certo corpore legato, demonstratio falsa posita non perimit legatum. ueluti si ita scriptum sit, STICHVM, QVEM EX VENDITIONE TITII EMI. nam & si neq̃ emit, aut ex alia uenditione emit: legatum nihilominus ualeat. Planè si ita legatum fuerit, VASA, aut VESTIMENTA, aut QVAE VXORIS CAVSSA PARATA SVNT: tunc æquē erit uera Quinti Mutij sententia. quo casu sciendum est, etiam si alienæ res hæ fuerint, quas putauit testator suas esse: hæredem teneri, ut eas det.

XII. PROCVLVS.

Si quis legauerit aurū, gemmas, margaritas, quæ in eo auro essent: etiam id aurum, cui neq̃ gemmæ, neq̃ margaritæ inessent, legasse uidetur.

XIII. PAPINIANVS.

Si imaginem legatam hæres derafit, & tabulam soluit: potest dici, actionem ex testamento durare: quia imaginis legatum, non tabulæ fuit.

XIIII. SCAEVOLA.

Vxori quis legauit his uerbis, MVNDVM MVLIBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QUIDQVIVVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAVSSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO. quæ situm est, an carrucha dormitoria cum mulis, cum semper uxor usa sit, ei debeatur? respondit. si eius usus caussa habita esset: deberi. Idem quæ sit, an ex eadem clausula uestis, quam ancillis, uel leſticarijs eiusdem uxoris suæ comparauerat, uel fecerat, præstanda esset? respondit, præstandam.

XV. POMPONIVS.

Si statuam legauero, & postea ex alia statua brachium ei adiecero: omnimodo statua à legatario uindicari potest.

XVI. SCAEVOLA.

Species auri & argenti Seia legauit, & ab ea petijt in hæc uerba. A te Seia

TE SEIA PETO, VT QUIDQVID TIBI SPECIALITER IN AVRO ET ARGENTO LEGAVI, ID, CVM MORIERIS, REDDAS, RESTITVAS IL LI ET IL LI VERNIS MEIS: QVARVM RERVM VSVSFRVCTVS, DVM VIVES, TIBI SVFFICIET. quæsitum est, an ususfructus argenti & auri solus legataria debeat: respondit. uerbis, quæ proponerentur, proprietatem legatam, addito onere fideicommissi.

XVII. IDEM.

Filiam in potestate patris manentem mater scripsit heredem, eiq; patrem Mauium substituit, & ita scripsit. QVISQVIS MIHI HABES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, ET VESTIMENTA, QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIAE MEAE RESERVENTVR. quæ situm est. cum filia recusante, pater ex substitutione hæres exstitisset, & intestatò decessisset, filia autem bonis eius abstineret: an fideicommissum petere possit: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, uideri utiliter patris fidei commissum. CLAUDIVS. quoniã uerbo seruandi, quod scriptum est, uideri in id tempus dilatũ fideicommissum, quo sui iuris futura esset ea, cui dabatur.

XVIII. VLP IANVS.

Sigemma ex anulo legetur, uel aliæ materiæ iuctæ, uel emblemata: recte legantur, & separantur, & præstanda sunt.

XIX. SCAEVOLA.

Qui uxori suæ legauerat bonorum suorum decimam, & mancipia, & species argenti, quas expresserat: eidem anulos, & uestem reddi ab hæredibus petit, quasi propria uxoris fuissent. quæsitum est, si uxoris non fuerint: an præstari ex causa legati deberent: respondit. legandi animo dedisse ea uideri: nisi contrarium ab hærede probetur.

Idem testator fideicommissit uxori, ut quidquid ad eam ex testamento eius peruenisset, alumno communi restitueret. quæsitum est, an etiam ea, quæ propria uxoris suæ fuisse testator sciuit, eiq; reddi præcepit, alumno præstare debeat: respondi. si propria fuissent, non debere: si legato acquirerentur, debere. Mulier testamento, & postea codicillis multas species uestis, argenti, quas uel ipsa se confecisse, uel habere significauit, specialiter per fideicommissum reliquit. quæsitum est, an non aliæ legatarijs cederent, quàm quæ in hæreditate essent inuentæ: respondi. eas cedere, quæ inuentæ essent.

XX. VLP IANVS.

Cum aurum & argentum legatum est, quidquid auri argentiq; relictum est, legato continetur: siue factum, siue infectum sit. pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri. proinde si cer-

HH tum

tum pondus auri sit legatum, uel argenti: magis quantitas legata uide-
tur, nec ex uasis tanget. sed si argenti facti pondo centum sint legata:
ex facto argento debetur legatum. unde est quaesitum apud Celsum,
an & uascula possit separare: & scripsit, uascula non separaturum, licet
ei optio fuerit relicta. idem Celsus libro decimo octauo quaestionum
quaerit. si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeat,
ut sic adpendantur: & Proculus & Celsus aiunt, exempto plumbo ad-
pendi debere. nam & emptoribus replumbatae adsignantur, & in ratio-
nes argenti pondus sic defertur, quae sententia habet rationem. Pla-
ne si cui uascula argentea, ut puta lances quadratae sint legatae: plum-
bum, quo continentur, eum sequetur. Simili modo quaeritur, si cui ar-
getum legetur, an emblemata aurea, quae in eo sunt, eum sequantur:
& Pomponius libro quinto ex Sabino distinguit: multum interesse,
certum pondus ei argenti facti legetur, an uero argentum factum. si pon-
dus: non contineri. si argentum factum: contineri, quoniam argento
cedit, quod ad speciem argenti iunctum est, quemadmodum clauus au-
rei & purpureae pars sunt uestimentorum. Idem Pomponius libris
epistolarum. & si non sunt clauus uestimentis confuti: tamen ueste lega-
ta contineri. item Celsus libro decimo octauo digestorum, commenta-
riorum septimo scribit. auro legato, ea, quae inaurata sunt, non deberi.
sed nec aurea emblemata, quae in apsidibus argenteis essent. an autem auri
appellatione anuli aurei contineant, quaeritur. & Quintus Saturninus
libro decimo ad edictum scribit contineri. lectum plane argenteum, uel
si qua alia supellex argentea sit, argenti appellatione non continetur,
si numero argenti habita non est: ut in iunctura argentea scio me dixisse,
quod non in argentario paterfamilias ponebat. sed nec candelabra, nec
lucernae argenteae, uel sigilla, quae in domo reposita sunt, uel imagines
argenteae argenti appellatione continebuntur: nec speculum parieti
adfixum, uel etiam quod mulier mundi causa habuit: si modo non in
argenti numero habita sunt. Argento facto legato, Quintus Mutius
ait, uasa argentea contineri. ueluti parapsidas, acetabula, trullas, pelues,
& his similia: non tamen quae supellectilis sunt. Sed si uasa sint legata:
non solum ea continentur, quae aliquid in se recipiant edendi bibendique
causa paratum: sed etiam, quae aliquid sustineant. & ideo scutellas, uel
promulsidaria contineri. Repositoria quoque continebuntur. nam uaso-
rum appellatio generalis est. dicimus enim uasa & uinaria & naualia.
Infecti autem argenti appellatio rudem materiam continet, id est,
non factam. quid ergo, si coeptum sit argentum fabricari, nondum ta-
men perfectum: utrum facti, an infecti appellatione contineatur, dubi-
tari potest, sed puto magis facti, certe si iam erat factum, sed calabatur:
facti

facti appellatione continebitur. an & cælati continebitur, quod cælati
cœpit & puto contineri: si cui forte cælatum sit argentum legatum.

Si cui escarium argentum legatum sit: solum debebitur, quod ad
epulandū in ministerio habuit, id est ad esum & potū. unde & de aqui-
minario dubitatum est. & puto contineri. nam & hoc propter escā pa-
ratur. certe si cacabos argenteos habebat, uel miliarium argenteum,
uel sartaginem, uel aliud uas ad coquendum: dubitari poterit, an esca-
rio contineatur. & hæc magis *coquinarij instrumenti sunt. Per-
ueniamus & ad gemmas inclusas argento auroq;. & ait Sabinus, auro cinatorij
argentoſue cedere. ei enim cedit, cuius maior est species. quod recte ex-
pressum est. semper enim, cum quarimus, quid cui cedat, illud specta-
mus, quid cuius rei ornādæ causa adhibeatur: ut accessio cedat princi-
pali. cedant igitur gēma phialis, uel lancibus, inclusæ auro argentoſue.
sed & in coronis mensarū gemmæ coronis cedent, ut hæc mensis. & in
margaritis quoq; & auro idem est. nam si margaritæ auro ornandi gra-
tia adhibitæ sunt: auro cedunt. si contra: aurū margaritis cedit. idem &
in gemmis anulis inclusis. Gemmæ autē sunt pellucidæ materiæ, quas
(ut refert Sabinus libris ad Vitellium) Seruius lapillis eō distingue-
bat, quod gemmæ essent pellucidæ materiæ, uelut smaragdi, chry-
solithi, & amethyſti. lapilli autem contrariæ superioribus naturæ.
ut obsidiani, ueientani. margaritas autem nec gemmis, nec lapillis
contineri, satis constitisse, ibidem Sabinus ait: quia concha apud ru-
brum mare & crescit & coalescit. murrhina autem uasa in gemmis nō
esse, Cassius scribit. Auro legato, uasa aurea continentur: & gemmis,
gemmea. secundum hoc siue gemmæ in aureis sint uasis, siue in ar-
genteis: auro argentoſue cedent: quoniā hoc spectamus, quæ res cuius
rei ornandæ causa fuerit adhibita, non quæ sit preciosior.

XXI. PAVLVS.

SI ut habiliter gemmæ geri possint, inclusæ auro fuerint: tunc au-
rum gemmis cedere dicimus.

XXII. POMPONIVS.

IN argento pitorio utrum id duntaxat sit, in quo bibi possit: an etiā
id, quod ad præparationem bibendi comparatum est, ueluti colūni-
uarium, & urceoli: dubitari potest. sed propius est, ut hæc quoq; insint.

Vnguentis legatis, non tantum ea legata uidentur, quibus unguimur
uoluptatis causa, sed & ualetudinis: qualia sunt, commagena, gleuci-
na, crinina, rhodina, ē myrrha quoq;, tum nardinū purū. hoc quidem
etiam, quo elegantiores sint & mundiores, unguuntur fœminæ. Sed
de aquiminario Cassius ait, consultum se respondisse: cum alteri argen-
tum pitorium, alteri escarium legatum esset: escario cedere.

HH ij

Vlpi

XXIII. VLP IANVS.

Vestimenti id est, quod detextum est, & si desertum non est, quod in tela est nondum detextum, contextum appellatur. si quis igitur ueste legauerit: neque stamen, neque subtegmen legato continebitur.

XXIIII. IDEM.

Vestis, an uestimenta legentur, nihil refert. Vestimentorum sunt omnia lanea, lineaque, uel serica, uel bombycina, quae induendi, praecingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, incubandiue causa parata sunt, & quae his accessionis uice cedunt: quae sunt infra picturae, clauiculae, qui uestibus insunt. Vestimenta omnia aut uirilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Virilia sunt, quae ipsius patrisfamilias causa parata sunt: ueluti togae, tunicae, palliola, uestimenta stragula, amphitapa, saga, reliquaque similia. Puerilia sunt, quae ad nullum alium usum pertinent, nisi ad puerilem: ueluti togae praetextae, alicubi & chlamydes, & alia, quae filiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quae matrisfamilias causa comparata sunt, quibus uir non facile uti potest sine uituperatione: ueluti stola, pallia, tunicae, capitia, zonae, mitrae, (quae magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata) plagulae, penulae. Communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cum uiro: ueluti si eiusmodi penula palliumue est, & reliqua, quibus sine reprehensione uel uir uel uxor utatur. Familiaria sunt, quae ad familiam uestiendam parata sunt: sicuti saga, tunicae, penulae, lintea, uestimenta stragula, & consimilia. Vestis etiam ex pellibus constabit.

XXV. PAVLVS.

Cum & tunicam, & stragula pellicia nonnulli habeant.

XXVI. VLP IANVS.

Argumento sunt etiam nationes quaedam (ueluti Sarmatarum) quae pellibus teguntur. Aristo etiam coactilia uesti cedere ait: sed & tegumenta subselliorum huic legato cedere uice margaritarum. Item fibulae ornamentorum magis, quam uestis sunt. Tapeta uesti cedunt, quae aut sterni, aut iniici solent. sed stragula & babylonicae, quae equis insterni solent, non puto uestis esse. & fasciae crurales, pedulesque, & ite pilea uestis loco sunt: quia partem corporis uestiunt. alia causa est udonum: quia usum calceamentorum praestant. ceruicalia quoque nomine uestis continentur. Si quis addiderit **VESTEM SVAM**: apparet de ea eum sensisse, quam ipse in usus suos habuerit. Culcitrae etiam uestis erunt. item pelles caprinae & agninae uestis erunt. Muliebri ueste legata, & infantilem contineri & puellarum, & uirginum, Pomponius libro uicesimo secundo ad Sabinum recte scribit. mulieres enim omnes

omnes dici, quæcunq; sexus foeminini sunt. Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur: ueluti in aures, armillæ, uiriolæ, anuli, (præter signatorios) & omnia, quæ ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa: quo ex numero etiam hæc sunt, aurum, gemmæ, lapilli, qui aliam nullam in se utilitatem habent. Mundus muliebris est, quo mulier mundior fit. continentur eo specula matulæ, ungueta, uasa unguetaria. & si qua similia dici possunt, ueluti *lauatio riscus. Ornamentorū hæc sunt. uittæ, mitræ, femimitræ, calantica, acus cū margarita, quā mulieres habere solent: reticula, crocohyphanta. Sed & mulier potest esse munda, non tamen ornata: ut solet contingere in his, quæ se cōmundauerint lotæ in balneo, neq; se ornauerint. & contra est aliqua ex somno statim ornata, nō tamen emundata. margarita, si non soluta sunt, uel qui alij lapides, siquidem exemptiles sint: dicendum est, ornamentorum loco haberi. sed & si in hoc sint soluti, ut recomponantur: ornamentorum loco sunt. quod si adhuc sint rudēs lapilli, uel margaritæ, uel gemmæ: ornamentorum loco nō erunt: nisi alia mens fuerit testantis, qui hæc quoq; quæ ad ornamenta parauerat, ornamentorū loco & appellatione compræhendi uoluit. Vngaenta, quibus uoletudinis causa ungimur, mundo non continentur.

XXVII. PAVLVS.

Quamuis quædam ex ueste magis ornatus gratia, quàm quo corpus tegatur, comparentur: tamen quod eo nomine sint parata, potius habenda esse uestis numero, quàm ornamentorum. Similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres uenustatis & ornatus causa cœperunt: neq; referre, si quædam eorū alium quoq; usum præbeant, sicuti mitræ & anademata. quamuis enim corpus tegant: tamen ornamentorum, non uestis esse.

XXVIII. VLPIANVS.

Quintus Mutius libro secundo iuris ciuilis ita definit. argentum factum uas argenteum uideri esse. An cui argentum omne legatum est, ei numi quoq; legati esse uideantur, quæritur? & ego puto non contineri. non facile enim quisquam argenti numero numos computat. item argento facto legato, puto (nisi euidenter contra sensisse testatorem appareat) numos non contineri. Argento omni legato, quod suū esset: sine dubio non debet id, quod in credito est. hoc ideo: quia nō uidetur suū esse, quod uindicari nō possit. Cui aurū, uel argentū factum legatum est, si fractum uel collisum sit: nō continetur. Seruius enim existimat, aurum uel argentū factum id uideri, quo commode uti possumus. argentum autem fractum aut collisum non incidere in eā definitionem, sed infecto contineri. Cui legatum est aurū

HH iij omne

qui ornatus
qui mundus
muliebris

omne, quod suum esset, cum moreretur: eius omne aurum fiet, quod tunc paterfamilias, cum moreretur, vindicare potuit suum esse. sed si qua distributio eius rei facta est: tunc interest, quomodo sit legatum.

Si factum aurum legatum est: omne ad eum pertinet, cui legatum est, ex quo auro aliquid est effectum: siue id suæ, siue alterius usionis causa paratum esset: ueluti uasa aurea, emblemata, signa, aurum muliebre, & cætera, quæ his rebus sunt similia. sed si infectum legatum est: quod eius ita factum est, ut eo ad rem, ad quam comparatum est, non possit uti sine refectione, quodque ab eo paterfamilias infecti numero fuerat: id uidetur legatum esse. Si autem aurum uel argentum signatum legatum est: id paterfamilias uidetur testamento legasse, quod eius aliqua forma est expressum: ueluti quæ Philippi sunt, itemque nomismata, & similia. Argento legato, non puto uentris causa habita scaphia contineri: quia argenti numero non habentur. Argentum factum recte quis ita definierit, quod neque in massa, neque in lamina, neque in signato, neque in supellectile, neque in mundo, neque in ornamentis sit.

XXIX. ALFENVS.

Cum in testamento alicui argentum, quod usus sui causa paratum esset, legaretur, itemque uestis, aut supellex: quaesitum est, quid cuiusque usus causa uideretur esse paratum: utrum ne id argentum, quod uictus sui causa paratum, paterfamilias ad quotidianum usum parasset: an & si quas mensas argenteas, & eius generis argentum haberet, quo ipse non temere uteretur, sed commodare ad ludos & ad cæteras apparationes soleret: & magis placet, quod uictus sui causa comparatum esset, tantum contineri.

XXX. FLORENTINVS.

argenti sit auro
Si quando alterius generis materia auro argentumue iniecta sit: si factum aurum uel argentum legetur: & id, quod iniectum est, debet. utra autem utrius materiae sit accessio: uisu atque usu rei, & consuetudine patrisfamilias aestimandum est.

XXXI. PAVLVS.

*leg. in leg. quid
efficiat*
Si quis ita legauerit, VXORI MEAE MVNDVM, ORNAMENTA, SEVSQVAE EIVS CAUSSA PARAVI, DO LEGO: placet omnia deberi, sicuti cum ita legatur, TITIO VINA, QVAE IN VRBE HABEO, SEV IN PORTV, DO LEGO. hoc enim uerbum, scilicet SEV, ampliandi legati gratia positum est.

XXXII. LABEO.

Qui lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legauerat. LANCEN MINOREM ILLI DO LEGO. mediae magnitudinis uideri legatam lancem responsum est: si non appareret, quam lancem

lancem ex his paterfamilias demonstrare uoluisset.

XXXIII. PAVLVS.

Pediculis argenteis adiuncta sigilla ænea, cæteraq; omnia, quæ ad eadem similitudinem redigi possunt, argento factæ cedunt. Aurum factum adnumeratur gemmæ anulis inclusæ (quippe anulorum sunt) cymbia argentea crustis aureis illigata. margaritæ, quæ ita ornamentis muliebribus contextæ sunt, ut in his ad spectus auri potentior sit, aurum factum adnumerant. aurea emblemata, quæ in lapidibus apsidibusq; argenteis essent, & replumbari possent: deberi Gallus ait. sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait. alioquin aurata & inclusa uasa alterius materiæ auri numero non habenda. Argento potorio uel escario legato: in his, quæ dubium est, cuius generis sint, consuetudinem patrisfamilias spectandam: non etiam in his, quæ certum est, eius generis non esse. Quidam priuipularis uxori suæ argentum escarium legauerat. quæsitum est, cum paterfamilias in argento suo uasa habuerit, quibus et potabat & edebat: an legato hæc quoq; uasa continerentur? Scæuola respondit, contineri. Item cum quæreretur de tali legato. HOC AMPLIUS FILIA MEA DVLCISSIMA E' MEDIO SVMITO, TIBI' QVE HABETO ORNAMENTVM MEVM OMNE MVLIBRE CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MVLIBRIA APPARVERINT. cum testatrix negociatrix fuerit: an non solum argentum, quod in domo uel intra horreum usibus eius fuit, legato cedat: sed etiam quod in basilica fuit muliebre? respondi. si testatrix habuit proprium argentum ad usum suum paratum: non uideari id legatum, quod negociandi causa uenale proponi soleret: nisi de eo quoq; sensisse is, qui petat, probet. Neratius Proculum refert ita respondisse. uasis electrinis legatis, nihil interesse, quantum ea uasa, de quibus quæritur, argenti aut electri habeant: sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat. idq; ex adpectu uasorum facilius intelligi posse. quod si in obscuro sit: inspiciendum esse, in utro numero ea uasa is, qui testamentum fecit, habuerit. Labeo testamento suo Neratiæ uxori suæ nominatim legauit. VESTEM, MVNDVM MVLIBREM OMNEM, ORNAMENTA QVE MVLIBRIA OMNIA, LANAM, LINVM PVRPVRAM, VERSICOLORIA, FACTA, INFECTA QVE OMNIA &c. sed non mutauit substantiâ rerum non necessaria uerborum multiplicatio: quâuis Labeo testamento lanâ ac deinde uersicoloria scripsit, quasi deserit lana tincta lana esse: detractoque uerbo VERSICOLORIA, nihilominus etiam uersicoloria debebuntur, si non appareat aliam defuncti uoluntatem fuisse. Titia mundum muliebrem Septitiæ legauit. ea putabat sibi legata, & ornamenta & monilia, in quibus gemmæ & margaritæ

garitæ inessent, & anulos, & uestē, tam colorā, quā uerficoloriam. quæsitum est, an hæc omnia mundo continerentur? Scauola respondit. ex his, quæ proponerentur, duntaxat argentum balneare mundo muliebri contineri. Item cum in aures, in quibus duæ margaritæ elenchi, & smaragdi duo, legasset, & postea elenchos eisdē detraxisset: & quæreretur, an nihilominus detractis elenchis in aureis deberentur? respondit, deberi: si maneant in aureis, quamuis margaritæ his detractæ sunt. De alio idem respondit, cum quædam ornamenta mamillarū ex cylindris trigintaquatuor, & tympaniis margaritis triginta quatuor legasset, & postea quatuor ex cylindris, & sex de margaritis detraxisset.

XXXIIII. POMPONIVS.

Inter uestē uirilem & uestimenta uirilia nihil interest: sed difficultatē facit mens legantis, si & ipse solitus fuerit uti quadā ueste, quæ etiam mulieribus conueniens est. itaq; ante omnia dicendum est, eam legatam esse, de qua senserit testator: non quæ reuera aut muliebris aut uirilis sit. nam & Quintus ait, scire se quendam senatorē muliebribus cœnatoriis uti solitum. qui si legaret muliebrem uestem: non uideretur de ea sensisse, quia ipse quasi uirili utebatur.

XXXV. IDEM.

Scribit Quintus Mutius. si aurum suum omne paterfamilias uxori suæ legasset: id aurum, quod aurifici faciundum dedisset, aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset: mulieri non deberi. POMPONIVS. hoc ex parte uerum est, ex parte falsum. nam de eo, quod debetur, sine dubio. ut puta si auri libras stipulatus fuerit: hoc aurum, quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem: cum illius factum adhuc non sit. id enim, quod suum esset, non quod in actione haberet, legauit. in aurifice falsum est: si aurum dederit, ita ut ex eo auro aliquid sibi faceret. nam tunc, licet apud aurificem sit aurum, dominiū tamen non mutauit. manet enim eius, qui dedit: & tantum inidetur mercedem præstaturus pro opera aurifici. per quod eo perducimur, ut nihilominus uxori debeatur. quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio: tunc quatenus dominium transit eius auri ad aurificem (quippe quæsi permutationem fecisse uideatur) & hoc aurum non transibit ad uxorem. Item scribit Quintus Mutius. si maritus uxori, cum haberet quinq; pondo auri, legasset ita: AVRVM, QVODCVNQVE VXORIS CAUSSA PARATVM EST, VTI HAERES VXORI DET: etiam si libra auri inde uenisset, & mortis tempore amplius, quā quatuor libræ nō depræhenderentur: in totis quinq; libris hæredem esse obligatum. quoniam articulus EST præsentis temporis demonstrationem in se contineret.

tineret. quod ipsum (quantum ad iuris obligationem pertinet) recte dicitur, id est, ut ipso iure hæres sit obligatus. uerum sciendum, si in hoc alienauerit testator inde libram, quod deminuere uellet ex legato uxoris suæ: tunc mutata uoluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni: ut si perseveret mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueat. sed si ex necessitate aliqua compulsus testator, non quod uellet deminuere ex legato: tunc mulieri ipso iure quinque libræ auri debebuntur, nec doli mali exceptio nocebit aduersus petentem. quod si ita legasset uxori, AVRVM, QVOD EIVS CAVSSA PARATVM ERIT: tunc rectissime scribit Quintus Mutius, ut hæc scriptura habeat in se & demonstrationem legati & argumentum. ideoque ipso iure, alienata libra auri, amplius quatuor pondo non remanebunt in obligatione: nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienauerit testator.

XXXVI. PAVLVS.

TITIAE AMICAE MEAE, CVM QVA SINE MENDACIO VIXI, AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. quæro, an hæredes ad præstationem integræ materiæ auri, an ad precium, & quantum præstandum compellendi sint? PAVLVS respondit. aut aurum ei, de quo quaeritur, præstari oportere: aut precium auri, quanti comparari potest. Item quaero. si lite contestata prætor ita pronunciauerit, ut materia præstetur: an tutores audiendi sint, ab hac sententia pupillum, aduersus quem pronunciatum est, apud successorem eius in integrum restituere uolentes? Paulus respondit. prætorem, qui auro legato certi poderis materiam præstari iussit, recte pronunciaffe uideri.

XXXVII. SCAEVOLA.

SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM AVREVM, QVOD ELEGERIT, SFIDEI HAEREDVM COMMITTO, VT DENT. quæro. cum in hæreditate non sint, nisi nullæ, scyphi, modioli, phialæ: an Seia de his speciebus eligere possit? respondi. cum omnia potui parata, pocula dicantur: posse eam ex his eligere.

XXXVIII. PAVLVS.

Ornamentorum appellatione uestem muliebrem non contineri, nec errorem hæredis ius mutasse respondit.

XXXIX. SCAEVOLA.

Titia testamento, item codicillis multas species, tam argenti, quam uestis specialiter per fideicommissum reliquit. quæro, an non aliæ species legato cedant, quam quæ in hæreditate inuentæ essent? respondit. eas cedere, quæ inuentæ essent: de cæteris cauendum, ut si inuentæ essent, præstentur. SEMPRONIAE PIAE HOC AMPLIVS COOPERATORIA TABIANA, ET TVNICAS TRES, CVM PALLIOLIS, QVAE

II elege-

ELEGERIT, DARI VOLO. quæro, an ex uniuerſa ueste, id est synthesi tunicas singulas, an & palliola Sempronia eligere possit? respondit. si essent tunica singula cum palliis relicta: ex his duntaxat eligi posse, quod si non essent: hæredem nel tunicam & palliolum ex synthesi præstaturum, uel ueram æstimationem earum. Seia testamento ita cauit. SI MIHI PER CONDITIONEM HUMANAM CONTIGERIT, IPSA FACIAM. SIN MINVS AVTEM: AB HAEREDIBVS MEIS FIERI VOLO. IVBEO QVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SACRA AEDE ET IN PATRIA STATVI CVM SVBSCRIPTIONE NOMINIS MEI. quæsitum est. cum in eo templo non nisi aut ærea, aut argentea tantum sint dona: hæredes Seia utrum ex auro, an argento signum ponere compellendi sunt, an æreum? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, argenteum ponendum.

XI. IABOLENVS.

SI uxori mundus muliebris legatus esset: ea tantummodo deberi, SOfilius, Labeo responderunt, quæ ex his tradita utendi causa uxori à uiro fuissent. aliter enim interpretantibus, summam fore captiorem, si uascularius, aut faber argentarius uxori ita legasset. Cum ita legatum est, ARGENTVM, QVOD DOMI MEAE ERIT, CVM MORI AR: Ofilius nec quod depositum esset à se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum uideri, respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi: si præsentis custodiæ causa, non perpetuæ, ueluti depositum thesauri esset: quia illa uerba QVOD DOMI MEAE ERIT sic accipi debere, ESSE SOLEBAT. & hoc pbo. Ateius Seruius respondisse scribit: cui argentum, quod in Tusculano fundo, cum moreretur, habuisset, legatum esset, & quod ante, quam moreretur, ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset: deberi. contra fore, si sine iussu translatum esset.

XLI. SCAEVOLA.

MEdico suo contubernali & communium expeditionum comiti inter cætera ita legauerat. ARGENTVM VIATORIVM MEVM DARI VOLO. quæsitum est. cum paterfamilias in diuersis temporibus reipublicæ causa abfuerit: quod uiatoriū argentum hoc legato comprehensum esse uideatur? respondit. quod habuisset argentum uiatoriū eo tempore, cum testamentum faciebat, deberi. Vxori suæ testamento ita legatum est, SEMPRONIAE DOMINAE MEAE HOC AMPLIVS ARGENTVM BALNEARE. quesitum est. an etiam id argentum, quo diebus festis in balneo consuevit uti, legato cedat? respondit. omne legatum uideri. Mulier decedens ornamenta legauerat ita, SEIAE AMICAE MEAE ORNAMENTA VNIVERſA DARI VOLO. eodem

eodem testamento ita scripserat. FVNERARI ME ARBITRIO VIRI MEI VOLO, ET INFERRI MIHI, QVAECVNQVE SEPVLTVRAE MEAE CAVSSA FERAM EX ORNAMENTIS, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. sed neq; hæredes, neq; maritus, cū humi corpus daret, ea ornamenta, quæ corpori iussus erat adijcere, dederunt. quæsitū est. utrum ad eam, cui ornamenta uniuersa reliquerat, pertineant, an ad hæredes? respondit. non ad hæredes, sed ad legatariam pertinere.

DE LIBERATIONE LEGATA. Tit. III.

I. VLP IANVS.

Mnibus debitoribus etiā ea, quæ debent, recte legantur: licet domini eorum sint. Iulianus scribit. si res pignori data legetur debitori à creditore: ualere legatum, habereq; eum actionem, ut pignus recipiat prius, quàm pecuniam soluat. sic autem loquitur Iulianus, quasi debitum non debeat lucrari. sed si alia testantis uoluntas fuit, & ad hoc peruenitur exemplo luitionis.

II. POMPONIVS.

Hæredem damnatum à fideiussore nō petere, à reo petere posse: sed à reo petere uetitum, si à fideiussore petat, reo ex testamento teneri, Celsus putat. idem Celsus ait, nullam dubitationē habere, quin hærede petere à debitore uetito, nec hæres hæredis petere possit.

III. VLP IANVS.

Liberationem debitori legari posse iam certum est. sed si chirographum quis decedens debitori suo dederit: exceptionem ei cōpetere puto, quasi per fideicōmissum huiusmodi datione ualitura. Iulianus etiam libro quadragesimo digestorum scribit. si quis decedens chirographum Sei Titio dederit, ut post mortem suam Seio det, aut si conualuisset, sibi redderet: deinde Titius defuncto donatore Seio dederit, & hæres eius petat debitū: Seiū doli exceptionē habere. Nūc de effectu legati uideamus. & si quidē mihi liberatio sit relicta, cū solus sim debitor: siue à me petatur, exceptione uti possum: siue non petatur, possum agere, ut liberer per acceptilationē. sed & si cum alio sum debitor (puta duo rei fuimus promittendi) & mihi soli testator consultum uoluit: agendo cōsequar, non ut acceptō liberer, ne etiam correus meus liberetur cōtra testatoris uoluntatem: sed pacto liberabor. sed quid si socij fuimus? uideamus, ne per acceptilationem debeam liberari. alioquin dum à correo meo petitur, ego inquietor. & ita Iulianus

nus libro tricesimo secundo digestorum scribit. si quidem socij non sumus: pacto me debere liberari. si socij: per acceptilationem. Consequenter queritur, an & ille socius pro legatario habeatur, cuius nomen in testamento scriptum non est: licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socij sunt: & est uerum, non solum eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum: uerum eum quoque, qui non est scriptus, si & eius contemplatione liberatio relicta sit. utriusque autem legatarij habentur & in hoc casu. nam & si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mea gratia, ut ego liberer: nemo me negabit legatarium, ut & Iulianus libro eodem scripsit. & Marcellus notat, utriusque legatum esse, tam meum, quam creditoris mei, etiam si soluendo fuero. interesse enim creditoris, duos reos habere.

IIII. POMPONIVS.

Quid ergo est, cum agere poterit creditor ex testamento: non aliter haeres condemnari debet, quam si caueatur ei aduersus debitorem defensum iri. item agente debitore, nihil amplius haeres praestare debet, quam ut eum aduersus creditorem defendat.

V. VLPIANVS.

Si quis reum habeat & fideiussorem, & reo libertatem leget: Iulianus ibidem scripsit, & reum per acceptilationem liberandum. alioquin si fideiussorem coeperit conuenire, alia ratione reus conuenitur, quid tamen, si donationis causa fideiussor interuenit, nec habeat aduersus reum regressum: uel quid si ad fideiussorem pecunia peruenerit, & ipse reum dederit uice sua, ipseque fideiusserit: pacto est reus liberandus. alioquin solemus dicere, pacti exceptionem fideiussori dandam, quae reo competit. sed cum alia mens sit legantis, alia paciscentis: nequaquam hoc dicimus. Quod si fideiussori sit liberatio legata: sine dubio (ut & Iulianus scripsit) pacto erit fideiussor liberandus. sed & hic puto interdum acceptilatione liberandum: si uel reus ipse uere fuit, aut in eam rem socius scripsit. Idem Iulianus libro eodem scripsit. si filiusfamilias debitor fuerit, & patri eius fuerit liberatio relicta: patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur. & parui (inquit) refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente, nec ne. securitatem enim pater per hoc legatum consequitur. maxime (inquit) cum rei iudicandae tempus circa peculium spectetur. huic patri similem facit Iulianus maritum, cui uxor post diuortium liberationem dotis legauit. nam & hunc, licet die legati cedente soluendo non sit, legatarium esse: & utrumque ait solum repetere non posse. sed est uerius, quod Marcellus notat, patrem repetere posse: nondum enim erat debitor, cum solueret. maritum non posse, quod debitum soluerit. patrem enim, & si quis debitorem existimauerit

mauerit: attamen loco esse conditionalis debitoris, quem solummodo petere posse, non ambigitur. sed si damnatus sit hæres filium liberare, non adiicit Iulianus, utrum acceptilatione filius, an pacto sit liberandus. sed uidetur hic sentire, quasi acceptilatione debeat liberari. quæ res patri quoque proderit. quod obtinendum est: nisi euidenter adprobetur, contrarium sensisse testatorem: id est, ne filius inquietetur, non ne pater. tunc enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto.

Idem Iulianus scripsit. si pro filio pater fideiussert, eique liberatio sit legata: eum pacto liberandum, quasi fideiussorem, non quasi patrem. & ideo de peculio posse conueniri. hoc ita demum putat, si duntaxat quasi fideiussorem eum uoluit testator liberari. cæterum si & quasi patrem: & de peculio erit liberandus.

VI. IABOLENVS.

Post emancipationem uero filij eatenus pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio aut in rem uerso præstaturus est. id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod eius intererit. Illud quæri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut & filius actione liberetur? quibusdam eousque extendi actionem placebat: quia patris interesse uideretur, si peculium filio post emancipationem concessisset, ius eius integrum permanere. ego contra sentio, nihil quidquam amplius patri præstandum ex eiusmodi scriptura testamenti putans, quam ut nihil, ex eo, quod præstaturus hæredi fuerit, præstet.

VII. VLP IANVS.

Non solum autem, quod debetur, remitti potest: sed etiam pars eius, uel pars obligationis, ut est apud Iulianum tractatum libro tricesimo secundo digestorum. Si is, qui est stipulatus Stichum, aut decem, damnauerit heredem Stichum non petere: legatum ualere constat. sed quid cõtineat, uideamus. & Iulianus scribit actionem ex testamento in hoc esse uideri, ut debitor accepto liberetur. quæ res utique debitorem & in decem liberabit: quia acceptilatio solutioni comparatur. & quemadmodum si Stichum soluisset debitor, liberaretur: ita & acceptilatione Stichi liberari. Sed & si debitorem decem damnatus sit hæres uiginti liberare: idem Iulianus scripsit libro tricesimo tertio, nihilominus esse liberandum decem. nam & si ei uiginti accepto ferantur, & in decem liberabitur. sed & si duobus hæredibus institutis, alterum ex his damnauerit creditori soluere: ualet legatum propter cohæredem, eumque ex testamento acturum, ut creditori soluatur. Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet, si non fuerit exactum id à debitore, dum uiuat testator. cæterum si exactum est: euanescebat legatum. unde quærit Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit,

II iij rit,

rit, quod debetur: an euanescat legatū: & cum constet pupillum in his, quæ à substituto relinquunt, personā sustinere eius, à q̄ sub conditione legatur: consequens est, substitutū actione ex testamento teneri, si pupillus à debitore exegerit. idēq; est, & si pupillus nō exegerit, sed solū modo litem sit contestatus. teneri enim eum, ut remittat actionem. nā & si debitori liberatio sub conditione legata fuisset, & uel lis fuisset contestata, uel etiam exactū pendente conditione: ex testamento actio maneret, liberatione relicta.

VIII. POMPONIVS.

Non solum nostrum debitorem, sed etiam hæredis, & cuiuslibet alterius, ut liberetur, legare possumus. Potest hæres damnari, ut & ad certum tempus non petat à debitore. sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debeat. sed & si debitor decesserit: ab hærede eius intra id tēpus peti non poterit. Illud uidendū est, an eius temporis, intra qđ hæres petere uetitus sit, uel usuras, uel poenas petere possit: & Priscus Neratius existimabat, cōmittere eum aduersus testamentum, si petisset. quod uerum est. Tale legatum, HAERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO: ad hæredem Lucij Titij non transit, si nihil uiuo Lucio Titio aduersus testamentū ab hærede (eo, quod ab eo exigere debitum tentauit) sit commissum. quoties enim cohæret personæ id, quod legatur: ueluti personalis seruitus, ad hæredem eius nō transit. Si uerba liberationis in rem sunt collata: pro eo est, quasi hæres ab eo debitore hæredeq; eius petere uetitus sit: ut adiectio hæredis perinde nihil ualeat, atq; nō esset ualitura, ipsius debitoris persona non compræhensa. Is qui reddere rationes iussus est: non uidetur satisfacere, si reliquum reddat, non editis rationibus. Si hæres uetitus sit agere cum eo, qui negocia defuncti gessit: non uidetur obligatio ei prælegata, quæ dolo uel ex fraude eius, qui negocia gessit, cōmissa sit: ut & testator uideatur id sensisse. & ideo si hæres negotiorum gestorū egisset: agens procurator ex testamento incerti, doli mali exceptione excludi potest. Et ei liberatio recte legatur, apud quem deposuero, uel cui commodauero, pignoriq; dederō, uel ei, quem ex furtiua causa nihil dare oportet.

IX. VLP IANVS.

Si quis rationes exigere ueteretur (ut est sapissime rescriptum) nō impeditur reliqua exigere, quæ quis ipse reliquauit, & si quid dolo fecit, qui rationes gessit. quod si quis & hæc uelit remittere: ita debet legare, DAMNAS ESTO HAERES MEVS, QUIDQVID AB EO EXEGERIT ILLA VEL ILLA RATIONE, ID EI RESTITVERE, VEL ACTIONEM EI REMITTERE.

Iulianus

X. IVLIANVS.

Si damnatus hæres fuerit à fideiussore quidem non petere, quod autem reus debet, Titio dare: pacisci debet, ne à fideiussore petat, & aduersus reum actiones suas præstare legatario: quemadmodum damnatus hæres, ne à reo petat, & damnatus dare, quod fideiussor debet: & reo acceptum facere, & legatario litis æstimationem sufferre cogatur.

XI. IDEM.

Si debitor fideiussorem suum ab hærede suo liberari iusserit: an fideiussor liberari debeat? respondi debere. Item quæsitum est, an quia mandati actione hæredes tenerentur, inutile legatum esset, quemadmodum quod debitor creditori suo legat? respondi. quoties debitor creditori suo legaret, ita inutile esse legatum, si nihil interesset creditoris, ex testamento potius agere, quàm ex pristina obligatione. nam & si Titius mandauerit Mæuius, ut pecuniam promitteret, deinde liberari eum iusserit à stipulatore: manifestum est, quantum intersit promissoris, liberari potius, quàm præstare ex stipulatu, deinde mandati agere.

XII. IDEM.

Lucius Titius, cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cavit. **EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS, QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM.** postea uiuus Erotem manumisit, & in eodém actu habuit rationes, quas subscripsit usq; in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies, quàm moreretur. hæredes Lucij Titij dicunt: quasdã summas & seruum adhuc Erotem, & postea libertum accepisse: neq; in eas rationes, quæ à Lucio Titio subscriptæ sint, intulisse. quæro, an hæredes ab Erote nihil exigere debeant eius temporis, quo Lucius Titius subscripsit? respondi. Erotem ex ea causâ, quæ proponeretur, liberationem petere non posse: nisi & hoc specialiter ei remissum esset.

XIII. IDEM.

Si creditor debitori, qui se exceptione perpetua tueri poterat, legauerit, quoad sibi deberet: nullius momenti legatum erit. at si idem debitor creditori legauerit: intelligendum erit, exceptionem eum remittere creditori uoluisse.

XIIII. VLP IANVS.

Idem est, & si in diem debitor fuerit, uel sub conditione.

XV. IDEM.

Si quis in testamento damnatus est, ne à Titio debitore exigat: neq; ipsum, neq; hæredem eius potest conuenire. nam neq; hæredis hæres agere, neq; ab hæredis hærede peti potest. Hæredis autem hæres potest damnari, ne exigat debitorem.

Paulus

XVI. PAVLVVS.

SI ei, cui fundum in quinquennium locaueram, legami, quidquid eū mihi dare facere oportet oportebitūe, ut sineret hāres sibi habere: Nerua & Atilicinus, si hāres prohiberet eum frui, ex conducto: si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt: quia nihil interesset, peteret, an retineret. totam eū locationem legatā uideri.

XVII. LABEO.

Reliqua quoq; in iudicio locationis uenire.

XVIII. PAVLVVS.

CAssius. etiam si habitatio eo modo legata esset: gratuitam habitationem hāres prāstare debet: & prāterea placuit, agere posse colonum cum hārede ex testamento, ut liberetur conditione. quod rectissime dicitur.

XIX. MODESTINVS.

CVM ita testamur. HAERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE ILLVM, QVOD NEGOCIA MEA GESSIT: ET SI QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE: damnatus hāres nec creditas ab eo quoq; pecunias exiget. in simili autem legato uix est, ut de eo quoq; legando paterfamilias senserit, quod seruis eius peculij nomine debetur.

XX. IDEM.

AVRELIO SEMPRONIO FRATRI MEO NEMINEM MOLESTARI VOLO NOMINE DEBITI, NEC EXIGERE ALIQVID AB EO, QVA' MDIV VIVET, NEQVE DE SORTE AVT VSVRA NOMINE DEBITI: ET ABSOLVO ET LIBERO EX PIGNORIBVS EIVS DOMVM ET POSSESSIONEM. caussa perlata, Modestinus respondit. ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse. diuersum in persona hāredis eius. Caius Seius cum adoleuisset, accepit curatores Publium Māuium & Lucium Sempronium. sed enim idem Caius Seius intra legitimam aetatem constitutus, cum in fatum concederet, testamento suo de curatoribus suis ita cauit. QVAESTIONEM CURATORIBVS MEIS NEMO FACIET. REM ENIM IPSE TRACTAUI. quaero. an rationē curā hāredes adulti à curatoribus petere possint: cum defunctus (ut ex uerbis testamenti apparet) confessus sit, se omnem rem suam administrasse: Modestinus respondit. si quid dolo curatores fecerunt, aut si quā res testatoris penes eos sunt: eo nomine conueniri eos posse.

XXI. NERATIVS.

SI id, quod mihi deberes, uel tibi, uel alij legauero, idq; mihi solueris, uel qualibet alia ratione liberatus à me fueris: exstinguitur legatum

tū. unde Iuliano placet, & si debitori hæres exstiterit creditor, posteaq; ipse creditor decesserit: legatum exstingui. & hoc uerum est: quia confusione perinde exstinguitur obligatio, ac solutione. sed si sub conditione dato legato hæres præoccupauerit & exegerit debitum: aliud dici oportet: quia in arbitrio hæredis esse non debet, ut quandoq; conditione existente, neq; ipsi legatario debeat legatum (si tum uiuat, & capere possit) neq; ei, ad quem hoc cōmodum peruenit, si legatarius capere non possit.

XXII. PAPINIANVS.

QUOD MIHI SEMPRONIUS DEBET, PETI NOLO. non tantum exceptionem habere debitorem: sed & fideicommissum, ut libetur, petere posse, responsum est.

XXIII. IDEM.

PROCURATOR, à quo rationem hæres exigere prohibitus, eoq; nomine procuratorem liberare damnatus est: pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, iure mandati cogatur restituere, uel actiones præstare.

XXIII. IDEM.

CVM hæres rogatur debitorem suum liberare: de eo tantum cogitatum uidetur, quod in obligatione mansit. itaq; si quid ante tabulas apertas fuerit solutum: ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autem post tabulas apertas ante aditam hæreditatem ab eo, qui uoluntatem defuncti non ignorauit, fuerit exactum: dolo proximum erit, ideoq; repeti potest.

XXV. PAVLVS.

LEGAUI TITIO, quod mihi debetur, uel adiecta certa quantitate siue specie, uel non adiecta: aut ex contrario, æque cum distinctione: ueluti TITIO, QUOD EI DEBEO, uel ita, TITIO CENTVM, QUAE EI DEBEO. quæro, an per omnia requirendum putes, an debitum sit: & plenius rogo, quæ ad hæc spectant, attingas. quotidiana enim sunt. respondi. si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere uoluerit: nihil interest, hæredem suū iusserit, ut eum liberaret, an prohibeat eum exigere. utroq; enim modo liberandus est debitor, & utroq; casu competit ultro ad liberandum debitori actio. quod si etiam centum aureorum uel fundi debiti mentionem fecit: siquidem debitor fuisse probetur, liberandus est. quod si nihil debeat: poterit dici, quasi falsa demonstratione adiecta, etiam peti, quod compræhensum est, posse. sed poterit hoc dici, si ita legauerit, CENTVM AVREOS, QUOS MIHI DEBET: uel STICHVM, QVEM DEBET, HAERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE. quod si sic dixerit, HAERES MEVS CENTVM AVREOS, QUOS

KK mihi

MIHI DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE: etiam illud tentari poterit, ut petere possit, quasi falsa demonstracione adiecta. quod mihi nequaquam placet: cum dandi uerba ad debitum se referre testator existimauerit. Contra autem, si debitor creditori leget: nullam utilitatem uideo, si sine quantitate legauit. sed & si id demonstraret, quod debere se confiteretur: nulla utilitas est, nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. quod si centum aureos, quos se debere dixit, legauit: siquidem debet: inutile est legatum. quod si non fuit debitor: placuit utile esse legatum. certa enim numerorum quantitas similis est Sticho legato cum demonstracione falsa. idem & diuus Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptae nomine legata.

XXVI. SCAEVOLA.

Tutor decedens alijs haeredibus scriptis & pupillo suo, cuius tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari uoluit, si haeredibus sitis tutelae causa controuersiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberauerit. pupillus legatum pertulit, & postea nihilominus petijt, quidquid ex distracione aliaue causa ad tutorem suum ex tutela peruenierit. quaero, an uerbis testamenti ab his exactionibus excludatur: respondi. si prius, quam conditioni pareret, fideicommissum percepisset, & pergeret petere id, in quo contra conditionem faceret: doli mali exceptione obstat: nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere. quod ei aetatis beneficio indulgendum est.

XXVII. TRIPHONINVS.

Videamus, si ei, cum quo de peculio actio erat, liberatio testamenti legata sit: an si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit: legatarii loco habeatur. atqui nondum debitor fuit: nec procedit, ut emolumentum aliquod ex legato ad eum perueniat, nisi propter spem futuri peculij. nunquid ergo in pendenti sit, an legatarius fuerit: perinde, atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret?

XXVIII. SCAEVOLA.

AVrelius Symphorus fideiusserat pro tutore quodam, & decedens eius pupillis legauit in haec uerba. **RELLIO LATINO ET RELIO FELICI SINGVLIS QVINA, CVM QVIS EORVM QVATVOR DECIM ANNORVM FVERIT: AD QVOD TEMPVS PRAESTARI EIS VOLO, SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DENARIOS SENOS, ET VESTIARII NOMINE, ANNVS DENARIOS VINGINTI QVINQVE. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS, QVANDO TUTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM AFFLIXERIT. A VOBIS AVTEM HAEREDES MEI PETO, NE QVID EX RATIONE TUTELAE AB HIS EXIGERE, VEL OB HOC**
lega

LEGATA EORVM RETINERE VELITIS. quæsitum est. si hæres eius ex
 caussa fideiussionis aliquid præstiterit: an ab hærede filiorum eius, pro
 quo fideiusserat, repetere possit: respondit. uerbis, quæ proponeretur,
 id solum uideri hæredum fidei commissum, ne exigent, quod ex ra
 tione tutelæ, quam ipse Symphorus administrauerat, ab Reliis sibi
 deberetur. Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat.
 post inciso lino, & recognito testamento, aliud testamentum fecit, in
 quo repetijt legatū his uerbis. QVIBVSCVNQVE LEGATA IN EO TE
 STAMENTO, QVOD INCIDERAM, DEDI: OMNIA RATA ESSE,
 QVAECVNQVE SCRIPTA SVNT, VOLO. quæsitum est. adita ex se
 quente testamēto hæreditate: an debitores, quibus priore testamento
 liberatio relicta erat, consequi possint, ut etiam eius quantitatē nomi
 ne, quam post prius testamentum debere cœperant, liberarentur: & si
 ab his hæredes petere cœperint, an doli mali exceptione submoueren
 tur: respondit. non liberari. Titius Seio debitori suo ita legauit. DO
 LEGO SEIO DENARIOS DECEM. ITEM DO ILLI QUIDQV SOR
 TIS ET VSVRARVM NOMINE MIHI DEBEAT. præterea generali
 ter damnauit hæredes, fidei q; eorum commisit, uti darent, restitue
 rent unicuiq; quidquid ei legasset. postea Seius aliam præterea pecuni
 am à Titio mutuatus est. quæro, an hæc quoq; pecunia, quæ post testa
 mentum factum data est Seio, legata intelligatur: respondit. cum in
 præteritum tempus uerba collata proponerentur: non esse posterius
 credendum legatum. Titius testamento facto & filiis hæredibus in
 stitutis, de patre tutore suo quondam facto ita locutus est. SEIVM PA
 TREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELAE.
 quæro. hæc uerba quatenus accipi debeāt: id est, an pecunias, quas uel
 ex uenditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in suos usus
 conuertit, uel nomine suo scœnerauit, filijs & hæredibus testatoris ne
 potibus suis debeat reddere: respondit. eum, cuius notio est, æstimatu
 rum. præsumptio enim propter naturalem affectum facit, omnia pa
 tri uideri concessa: nisi aliud sensisse testatorem ab hæredibus eius ad
 probaretur. Mæuia testamento suo alterum ex *tutoribus suis acti
 one tutelæ uoluit liberare his uerbis. RATIONEM TVTELAE, QVAM
 EGIT IVLIVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO
 NOLO, EO'QVE NOMINE OMNINO LIBERATVM ESSE VOLO. quæ
 ro. an si qua pecunia ex tutela apud eum remansit: peti ab eo possit: re
 spondit. nihil proponi, cur pecunia, quæ pupillæ fuisset, & apud tuto
 rem posita maneret, legata uideretur. Testamēto ita scripserat. TI
 TIO ADFINI MEO QUIDQV MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA
 DEBEAT, EI REMITTI VOLO. EO'QVE AMPLIVS DECEM DO. co.
 KK ij dicil.

* a's. hæ.
 redibus.

dicillis ita scripsit. TITIO HOC AMPLIVS ADFINI ET DEBITORI
 MEO VSVRAM PECVNIAE, QVAM MIHI DEBET, AB HAEREDE
 MEO, DONEC ADVIVET. QVOD SI EXIGERE VLTRA VOLVNTA-
 TEM MEAM PVTAVERIT: EIVS SORTIS VSVRAM EIDEM TITIO
 AB HAEREDIBVS MEIS, DONEC VIVET, PRAESTARI VOLO. quæ
 sitū est. cum augendi potius, quā minuendi testator uoluntatem
 habuerit: an hæredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut eum
 omni debito liberent: respondit. secundum ea, quæ proponerentur, ui-
 deri minutum legatum, quod primo dederat. Legatum est testa-
 mento hoc modo. SEIO CONCEDI VOLO, QUIDQVID MIHI AB
 EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. quæ-
 ro. utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, lega-
 tum sit: an etiam, si quid ex ea summa usurarum nomine postea ac-
 cessit, legato cedat: respondit. uideri omnem obligationem eius debi-
 ti per fideicōmissum solui uoluisse. Stichō testamento manumisso,
 fundum instructum & alia legauit, & hæc uerba adiecit. QVEM RATIO
 NEM REDDERE VETO, *QVANQVAM INSTRVMENTA PENES SE
 HABEAT. quæsitū est, an Stichus reliqua, quæ ex administratiōe adus
 debuerat, reddere debuerit: respōdit. Stichum eo nomine non teneri.
 CLAUDIVS. nemo enim ex seruitutis actu post libertatē tenetur, &
 cōsultatio ad ius debiti relata fuit. retineri ergo reliqua possunt cū pe-
 culio, aut ex eo deduci, si legatū est. CENTVM, QVAE APVD APRO-
 NIANVM DEPOSITA HABEO, APVD IPSVM ESSE VOLO, DONEC FI-
 LIVS MEVS AD ANNOS VIGINTI PERVENERIT, EIVS QVE PECV-
 NIAE VSVRAM EXIGI VETO. quæsitum est, an ex causa fideicōmissi
 Apronianus consequi possit, ne ante tempus à testatore præscriptum
 ea summa ab eo exigatur: respondit. secundum ea, quæ proponeren-
 tur, consequi posse. Filias hæredes scripserat, quarum fidei commi-
 sit in hæc uerba. NE A CAIO SEIO RATIONEM ACTVS REI MEAE,
 QVAE PER MENSAM, SIVE EXTRA, IN DIEM MORTIS MEAE GE-
 STA EST, EXIGATIS, EO QVE NOMINE EVM LIBERETIS. quæsitum
 est. cum uniuerfas rationes in diem mortis iste administrauerit, & per
 mensam suam, & extra mensam: an ad rationes reddendas hæredibus
 teneatur: respondit. liberationē quidem secundum ea, quæ pponeren-
 tur, legatā esse: sed quatenus præstanda sit, ex qualitate disceptationis
 iudicem æstimaturū. Eum, qui tutelā ipsius administrauerat, & fra-
 trem suū & alios scripserat hæredes: & tutori legauit, quæ impēderat in
 se & fratrē ipsius decem. quæsitū est, an utile esset in persona eius fidei-
 commissum: respondit. si id dederit per fideicōmissum, quod debeba-
 tur: peti non posse. idem quæsit. si in tutoris persona inutile esset: an in
 per-

*als. quia

persona fratris utile uideretur: quoniam illi proficeret, cuius & ipsius tutelā administrasset: respondit. fratri utiliter esse legatum: cum suo debito liberetur. Idem quæsiť: si tutor amplecteretur fideicommissum ita, ut in quibusdam stari uelit uerbis testamenti, à quibusdam autē recedat, quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommissō contineri, quā ipse erogauerat: an audiri deberet: respondit. non impediri eū scriptura testamenti, quo minus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset. Quidam ita legauit. SEMPRONIAE VXORI MEAE REDDI IVBEO AB HAEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA, QVAE MVTVV ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN MEA NEGOCIA. quæsitū est, an si uere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit: respondit. si debitor fuisset: nullum esse fideicommissum. Idem quæsiť: si hanc pecuniam ut debitam apud iudicem petierit, & uicta fuerit: an fideicommissum peti possit: respondit. secundum ea, quæ proponerētur, posse ex causa fideicommissi peti, quod paruisset non fuisse ex alia causa debitum.

XXIX. PAVLVS.

Si is, qui duos reos pmittendi habet, damnauerit hæredē, ut utroq; liberet: si alter ex his capere non possit, nec socij sint: delegari debet is, qui nihil capit, ei, cui hoc commodum lege competit. cuius petitioni utrunq; accedit: ut & hoc commodum ad eum perueniat, & is, qui capit, liberetur. quod si socij sint: propter eum, qui capax est, & ille capit per consequentias, liberato illo per acceptilationem. id enim eueniret, & si socium capacem liberare iussus esset.

XXX. IDEM.

Petitor uel possessor damnauit hæredem suum, ne Centumuirale iudicium exerceat. de effectu legati quæritur. & dictum est, ita datum utile uideri legatum esse, si malam causam aduersarius testatoris habuerit, ut litigante hærede uinci debuerit. tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus hæres legatario præstare cogitur. nam in bona causa nihil uidet esse in legato: sed nec ppter sumptus, quod quidam existimauerunt.

XXXI. SCAEVOLA.

Reditor debitori legauit ita. CAIO SEIO QVDOQV MIHI SVB PIGNORE HORTORVM SVORVM DEBVIT, AB HAEREDIBVS MEIS DARI VOLO. quæro. cum testator uiuus à Seio aliquid recepit: an id ex causa legati peti possit: respondit: secundum ea, quæ proponerentur, non posse. Idem repetiť, & ait, testatorem ante factos codicillos, quibus legauit, penē omnem pecuniam sortis & usurarum recepisse, ita ut modicū sortis seu usurarū debeat. & quæsiť, an ei repeti-

KK iij tio

tio competeret propter uerba ad prateritum relata, QUIDQVID MIHI DEBVIT? respondit. prius quidem secundum ea, quæ proponerentur, recte responsum esse. uerū posterius propterea, quæ in tempore adderentur, ita à iudice æstimandū, ut inspiceret obliuionem pecuniæ solutæ, an quod eo infcio numerata esset, id fecisset: an consultò, quod quantitatem quondam debitam, non ius liberationis dari uoluisset.

Inter cætera liberto ita legauit. ET SI QUID ME VIVO GESSIT, RATIONES AB EO EXIGI VETO. quæritur, an chartas, in quibus rationes conscriptæ sunt, item reliqua secundum accepta & expensa hæredibus reddere debeat? respondit. ea, de quibus quæreretur, posse hæredem uindicare. id autē, quod conseruis, qui remanerent in hæreditate, credidisset, & in rem domini uersum esset, desisse in reliquis esse. Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cauit. RATIONEM TVTELAE MEAE, QVAM EGIT PVBLIVS MAEVIVS CVM LVICIO TITIO, AB EO REPOSCE. NOLO. quæritur. an si qua pecunia apud eum, ex tutela remansit, peti ab eo possit? respondit. nihil proponi, cur non pecunia, quæ puellæ esset, & apud tutorem remaneret, legata uideretur. Item quæritur, an contutor liberatus uideretur? respondit. contutorem non liberari.

CAIO SEIO OPTIME MERITO HOC AMPLIVS LEGO, CONCEDE' QVE VOLO, NEQVE AB EO PETI, NEQVE AB HAEREDIBVS EIVS, QUIDQVID MIHI AVT EX CHIROGRAPHIS AVT RATIONIBVS DEBITOR EST, VEL QUIDQVID A' ME MVTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. quæro. utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit: an & si quid ex ea summa usurarū nomine postea accessit, legato cedat? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, uideri omnem obligationem Seio ejus debiti per fideicommissum solui uoluisset. Item quæritur. si postea nouatiōe facta, & ampliata summa, coeperit debere: an id, quod ex uetere contractu debeatur, nihilominus in caussa legati duret: & an uero nouatione facta, quasi debitor nouus ampliatae summæ possit conueniri? respondit. id duntaxat legatū uideri, quod tunc debuisset: si tamen mansit in ea uoluntate testator, qua tunc fuit.

DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS.

dis legatis, uel fideicommissis.

Tit. IIII.

I. PAVLVS.

Viactu legato iter adimit, nihil adimit: quia nunquam actus sine itinere esse potest.

II. POMPONIVS.

Fur.

FVndo legato adimi ita potest, FVNDVMILLI PRAETER VSUM-
FRVCTVM NEQVE DO NEQVE LEGO: ut ususfructus in lega-
to relinquatur. sed & fructus adimi potest, ut proprietas relinquatur.
Item pars fundi legati adimi potest.

III. VLP IANVS.

SI quis ita legauerit, TITIO FVNDVM DO LEGO. SI TITIVS DECES-
SERIT: SEMPRONIO HAERES MEVS DARE DAMNAS ESTO: re-
cte translatum legatum uidetur. sed & si iam mortuo eo, cui legatum
erat, easdem res transfulerit. Sempronio debetur. Si quis Titio lega-
uerit sic, TITIO DATO: AVT SI TITIVS ANTEA DECESSERIT, QVA'M
ACCIPIAT, SEMPRONIO DATO: secundum meram subtilitatē utriq;
obligatum uideri hāredem, id est & Sempronio & hāredi Titij. sed si-
quidem mora Titio ab hārede facta est: ad hāredes eius legati exactio
transmittitur, Sempronio repellendo. sin autem nulla mora interces-
sit: tunc Sempronius legatum accipiet, & non Titij hāredes. sed & si an-
te diem legati cedentem decesserit Titius: soli Sempronio debetur le-
gatum. Idem dicendum est, & fideicommissaria hāreditate puero da-
ta, aut si ante restitutam decessisset, matri eius relicta: ut si puer ante diē
legati cedentem decessisset, matri daretur: si post ea, ad pupilli hāredes
fideicommissum transmittatur, utpote re ipsa mora subsecuta. sed &
cum quis ita legasset, HAERES MEVS TITIO DATO. SI NON DEDE-
RIT: SEMPRONIO DATO: ita demū Sempronio debetur, si dies eius
in personam Titij non cessisset. Si quis ita legauerit, HAERES ME-
VS TITIO FVNDVM DATO, ET SI TITIVS EVM FVNDVM ALIENA-
VERIT, HAERES MEVS EVNDEM FVNDVM SEIO DATO: oneratus
est hāres. nō em̄ à Titio fideicōmissum relictum est, si alienasset fundū,
sed ab hārede eius legatū est. hāres igitur debebit doli exceptione po-
sita, prospicere sibi cautione à Titio de fundo nō alienando. Si quis
plus, quā dedit, ademerit: ademptio ualet. ueluti si quis uiginti lega-
uerit, & quadraginta ademerit. Si loci usumfructum leget testator, &
iter adimat: non ualet ademptio, nec uiciatur legatū: sicuti qui proprie-
tatem fundi legat, iter adimendo legatum non minuit. Si duot us
Titij separatim legauerit, & uni ademerit, nec appareat, cui ademptū
sit: utriq; legatum debetur: quemadmodum & in dando, si non appare-
at, cui datū sit, dicimus neutri legatū. Si Titio fundus pure, eidemq;
sub conditione legatus sit, deinde postea ademptus sit sic, TITIO FVN-
DVM, QVEM SVB CONDITIONE LEGAVI, HAERES MEVS NE DA-
TO: ex nulla datione debetur: nisi specialiter dixerit, pure eum legatū
nelle accipere. Conditio legati an adimi possit, uel hāreditatis, uel
statuliberi, uidendum. & Iulianus scribit, in statulibero detractam con-
ditio

ditionem non repræsentare libertatem. Papinianus quoque libro decimo octauo quaestionum scribit, generaliter conditionem adimi non posse. nec enim datur conditio (inquit) sed adscribitur. quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur. sed melius est, sensum magis, quam uerba amplecti: & conditiones, sicut adscribi, ita adimi posse.

Cum Titio centum testamento legasset, & eidem codicillis ita legasset, TITIO QVINQVAGINTA DVNTAXAT, NEC AMPLIUS HAERES MEVS DATO: non amplius quinquaginta legatarium petiturum.

Non solum autem legata, sed & fideicommissa adimi possunt, & quidem nuda uoluntate. unde quaeritur, an etiam inimicis interpositis fideicommissum non debeatur: & si quidem capitales uel grauissimæ inimicitiae intercesserint: ademptum uidetur, quod relictum est. si autem leuis offensa: manet fideicommissum. secundum hoc & in legato tractamus, doli mali exceptione opposita.

IIII. IDEM.

Quod si iterum in amicitiam redierunt, & poenituit testatorem prioris offensæ: legatum uel fideicommissum relictum redintegratur. ambulatoria enim est uoluntas defuncti usque ad uitæ supremum exitum.

V. CAIVS.

Sicut adimi legatum potest, ita & ad alium transferri: ueluti hoc modo, QVOD TITIO LEGAUI, ID SEIO DO LEGO. quæ res in persona Titij tacitam ademptionem continet.

VI. PAVLVS.

Translatio legati fit quatuor modis. aut enim à persona in personam transfertur: aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur, ut alij detur: aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quod pure datum est, transfertur sub conditione. sed si id, quod à Titio dedi, à Mauiodem: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores: tamen uerius est, hoc casu ademptum esse legatum. nam cum dico, QVOD TITIVM DARE DAMNAUI, SEIUS DARE DAMNAS ESTO: uideor dicere, ne Titius det. Item si pro fundo *decem, decem legentur: quidam putant, non esse legatum prius ademptum. sed uerius est, ademptum esse. nouissima enim uoluntas seruatur.

*al's deest

VII. VLPIANVS.

Quod si alij legetur sub conditione, quod alij pure legatum est: non plene recessum uidetur à primo: sed ita demum, si conditio sequentis exstiterit. cæterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum à primo putauerit: dicendum erit, à primo ademptum legatum.

VIII. IULIANVS.

Et ideo si uiuo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum

gatum

gatum fuerit: nihilo magis ad eum, à quo translatum fuit, pertinebit.

IX. VLPIANVS.

CUm centum, quæ quis pure reliquit, conditione adiecta iterum eidem legauit: siquidem quasi aliam hanc summam esse uoluit: & quod pure relictum est, statim debetur: & quod sub conditione adscriptum est, si conditio exstiterit. quod si eandem summam mutata uoluntate sub conditione reliquit: pura datio conditionalis effecta uidebitur. quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit: siquidem alia uoluit esse hæc quinquaginta: centum quinquaginta debebuntur. sin uero quinquaginta tantum deberi uoluit: quinquaginta tantum debebuntur. idem est, & si in codicillis id fuerit factum.

X. IULIANVS.

Si legatum pure datum Titio adimatur sub conditione, & pendente conditione Titius decesserit: quamuis conditio defecerit: ad hæredem Titij legatum non pertinebit. nam legatum, cum sub conditione adimitur, perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset.

Quod si ita legatum est, TITIO DECEM HAERES MEVS DATO. SI TITIO NON DEDERIT: EADEM DECEM SEMPRONIO DATO: si moriatur Titius ante diē legati, Sempronius legatū utiliter petet. translatum enim legatum intelligi debet.

XI. IDEM.

Qui hominem legat, & Stichum adimit, non perimit legatum, sed extenuat.

XII. VLPIANVS.

Vt Stichum legatarius eligere non possit.

XIII. MARTIANVS.

Dui Seuerus & Antoninus rescripserunt, cum testator postrema scriptura, quapiam ratione motus, pessimum libertum esse adieciisset: ea, quæ priore scriptura ei relicta fuerant, adempta uideri.

XIIII. FLORENTINVS.

Legata inutiliter data ademptione non confirmantur: ueluti seruo à domino hærede instituto pure legatum, si sub conditione adimatur. nam pure legatum si sub conditione adimatur, sub contraria conditione datum intelligitur: & ideo confirmatur. ademptio autem quo minus, non quo magis legatum debeat, interuenit. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex eisdem causis etiā ademptio inefficax habet: ueluti si uia pro parte adimas, aut pro parte liberū esse uetes.

XV. PAVLVS.

Cum seruus legatus à testatore & alienatus, rursus redemptus sit à
LL testato

testatore: non debetur legatario, opposita exceptione doli mali. sanè si probet legatarius nouam uoluntatem testatoris: non submouebitur.

Nihil interest, inducatur, quod scriptum est, an adimatur.

XVI. IDEM.

Nihil prohibet priorem scripturam posteriore corrigere, commutare, rescindere.

XVII. PAVLVS.

Rem legatam testator uiuus alij donauit. omnimodo exstinguitur legatū. nec distinguimus, utrum ppter necessitatē rei familiaris, an mera uoluntate donauerit: ut si necessitate donauerit, legatum debeatur: si nuda uoluntate, non debeatur. hæc enim distinctio in donantis munificentiam non cadit: cum nemo in necessitatibus liberalis existat.

XIX. IDEM MODESTINVS respondit.

Si adimendo legatum, quod Mæuius relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus reuocare noluit: hæredes ex causa fideicommissi conueniri posse, recte probari.

XX. POMPONIVS.

Si transferam legatū in eum, cum quo nobis testamenti factio non est, siue in seruum propriū, cui sine libertate legauero: licet eis non debeatur, nec illi tamen debebitur, cui fuit ademptum.

XXI. LICINIUS RVFINVS.

Legatum nulli alij adimi potest, quàm cui datum est. quapropter si filio aut seruo alieno legatum fuerit: domino aut patri legatum adimi non potest.

XXII. PAPINIANVS.

Ex parte hæres institutus, etiam legatum acceperat. eum testator inimicis grauissimis persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset, nec perficere potuisset, præterijt. hæreditariæ quidem actiones ei non denegabuntur: sed legatum si petat, exceptione doli mali submouebitur.

XXIII. IDEM.

Pater inter filios facultatibus diuisis, filiā ex ratione primipili commodorum trecentos aureos accipere uoluit, ac postea de pecunia commodorum possessionem comparauit. nihilominus fratres & cohæredes sorori fideicommissum præstabunt. non enim assumptum uidetur, quod in corpus patrimonij uersum est. cum autem inter filios diuiso patrimonio res indiuisas ad omnes cohæredes pertinere uoluisset: ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, ut in eam superflui precij filia portionem hæreditariam accipiat. hoc enim

enim eueniret in bonis pecunia relicta.

XXIIII. IDEM.

Legatum sub conditione datum cum transfertur, sub eadem conditione transferri uidetur: si non conditio priori personæ cohæreat. nam si quis uxori sublati liberis legauerit: repetita conditio non uidetur, quæ fuit in persona mulieris necessaria. Pater hortos instructos filiæ legauit. postea quædam ex mancipijs hortorum uxori donauit. siue donationes confirmauit, siue non confirmauit: posterior uoluntas filiæ legato potior erit. sed & si non ualeat donatio: tamen minuisse filiæ legatum pater intelligitur.

XXV. IDEM.

Alteri ex hæredibus præceptionem prædij dedit. mox alteri præstari aduersus debitorem actiones ad eum finem mandauit, quo prædium fuerat cõparatum. cum postea distracto prædio circa ullam offensam eius, qui præceptionem acceperat, precium in corpus patrimonij redisset: non esse præstandas actiones cohæredi respondi.

XXVI. PAVLVS.

Si seruo cum libertate dato legato, & alienato, adimatur libertas: Squamuis alieno inutiliter adimatur: tamen legatum ad emptorem non peruenturum. & merito. constitit enim ademptio, quia possit redimi: sicut datio, cum in eum confertur, qui faciendi testamenti tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis libertas datur. quid ergo, si eum, quem liberum esse quis iusserat, manumiserit uiuus, deinde codicillis libertatem ei ademert: uideamus, an perdiderit legatum uana ademptio libertatis. quod quidam putant. sed superuacua scriptura non nocet legato.

XXVII. IDEM.

Si seruus legatus est, & ei aliquid: si alienato eo adimatur, quod legatum est: ualet ademptio: quia & legatum potest procedere, si redimatur. Seruo legato, & inter uiuos manumisso, si legatum adimatur: nullius momenti ademptio est. igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet. nam & si rursus in seruitutem inciderit: non tamen legatum eius resuscitabitur. nouus enim homo uidetur esse.

XXVIII. PAVLVS.

Si tibi certam rem legauero, & rogauero te, ut eam Titio restitueres: deinde eandem rem tibi fideicommisero, nec rogauero te, ut alij eam præstares: quæritur, an in tua potestate sit, ex causa fideicommissi eligere, ut fideicommissum non præstes: & magis posteriorem scripturam testamenti placuit seruari.

XXIX. IDEM.

LL ij Liber

Libertus, qui in priore parte testamenti legatum acceperat, & ingratulus postea eadem scriptura à testatore appellatus est: commutata uoluntate actionem ex testamento habere non potest.

XXX. SCAEVOLA.

Alumnæ suæ Semproniae plura legauerat. quædam ex his abstulit: quædā, ut præstarentur ab hærede suo, petijt. in quibus & uiginti dari uoluit his uerbis. HOC AMPLIUS DO LEGO, DARI'QVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS. & adiecit. FIDEI'QVE TVAE ATTI COMMITTO, VT IN PRIMIS SEMPRONIAM SOROREM TVAM PRO TVA PIETATE ET REGERE ET TVERI VELIS. ET SI PVTAVERIS EAM AD BONAM VITAE CONSVETVDINEM REVERSAM, ITA VIGINTI AVRI LIBRAS EI REDDERE, CVM MORIERIS: VT INTERIM TAMEN REDITVS EIVS, ID EST VSVRAS SEMISSES EI PRAESTES. postea codicillis ad Mæuium legatarium easdem uiginti libras auri transfudit, & fidei eius commisit in hæc uerba. VIGINTI LIBRAS AVRI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALVMNAE MEAE RELIQVI, EAS DARI VOLO MAEVIO, CAUTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIAE, QVA' MDIV ADVIXERIT, PRAESTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARIII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, ID'QVE FIDEI VESTRAE COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE MAEVI PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HAEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONAM ALVMNAE MEAE DVRET. quasi-
tum est, an Mæuius legatarius cogendus sit post mortē suam uiginti libras auri Séproniae restituere, sicut rogatus fuerat Attius hæres: respondit. secundū ea, quæ proponerentur, uiginti quidē auri libras non cogendum præstare: sed alia, quæ ab eo alumnæ relicta sunt, deberi & à Mævio & ab hærede eius, donec uiuat alumna. Titia testamento Seiam libertā eandemq; collactaneam ex parte duodecima hæredem instituerat. Pamphilo liberto suo prædia per fideicommissum dedit, in quibus & σύγκλησις prædiorum, quæ appellabatur circa Colanam. eademq; liberto cum postea per epistolam alias etiam res donauit, in ea de Seia & Pamphilo ita locuta est. κληρονόμοις μὲν χαίρειν. βέλομαι βέλαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅσα ἐφθασα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παμφίλου πεποιμένα. ἐὰν Σεία ἢ σύντροφος μὲν κληρονόμος μὴ γένηται, δὲ οὐ γέγραφα αὐτῷ μέρεος: βέλομαι αὐτῇ δοῦναι σύγκλησιν περὶ τῶν κολῶνκων. quasi-
tum est. cum Seia liberta, omiſsa parte hæreditatis ei testamēto adscripta, ex codicillis fideicommissum, id est σύγκλησιν circa Colanam eligat: an si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem prædia uindictet, doli mali exceptione submoueri debeat: respondi. translatum uideri fidei

fideicommissum prædiorum, id est σὺγκλησίμ, quæ est circa Colonom.

Seia liberta ab hæredibus petierat, ut si in prouincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus eius curaret, & in patriam reportaret: & adiecerat hæc uerba. CUI CONCEDI VOLO, SI QUID EX EA PECVNIA SUPERERIT. eadem die codicillos ad hæredes suos ita scripserat. PETO A' VOBIS, VT SIVE IN PROVINCIA, SIVE IN VIA ALIQUID MIHI HVMANITVS ACCIDERIT: CORPVS MEVM CVRETIS ET IN CAMPANIAM, ET IN MONVMENTVM FILIORVM MEORVM REPORTARI. quæsitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, Lucio Titio tacite ademert: respondit. ademptum uideri.

Qui filias ex disparibus portionibus testamento hæredes instituerat, penè omnium bonorum suorum eodem testamento diuisionem fecit. dein de hæc uerba adiecit. τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάσει ἔσαι μόνων τῶν δυο θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκάνδης, ἢ τῆς δὲ αὐτῶν περιδούσης. postea codicillis longe aliam diuisionem fecit bonorū suorū inter easdem, inter quas & testamēto diuiserat: quædam tamen nulli nominatim dedit. quæsitū est, an Prima & Secunda filiæ ex uerbis testamenti consequi possint, ut solæ habeant ea, quæ nominatim nulli relicta sunt in diuisione, quæ nouissime à patre facta est: respondit, non à tota uoluntate recessum uideri, sed his tantum rebus, quas reformasset. Cū post apertas tabulas testamēti Priscianus uiuere, de cuius legata portione hæreditatis mater epistola ita cauerat, QVONIAM COGNOVI PRISCIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE: IVSTISSIMVM ET PISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HAEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEIO ET IANVARIO MARITO MEIO AEQVIS PORTIONIBVS. ET SI QUID AMPLIVS EI LEGAVERAM, ET ID(SI QUID HVMANITVS EI CONTIGERIT) DO LEGO, DARI'QVE EIS VOLO: postea ex eadem infirmitate Priscianus decessit. quæsitum est, an legatum quoq; eius ad Ianuarium & Marianum ex causa fideicommissi pertineat: respondit. posse uideri (si decessisset ex ea infirmitate) omnimodo & legatum ad eos, de quibus quæreretur, transulisse.

XXXI. IDEM.

Filio ex parte hærede instituto, duos fundos cum mancipijs & instrumento omni legauit. idem uxori plura legata & seruos Stichū & Damā legauit. sed cū in altero ex fundis filio prælegatis cognouisset uillicū non esse: Stichū misit, & tā rei rusticæ, q̃ rationibus fundi præfecit. quæsitū est, Stichus utrum ad uxore, an ad filiū pertineret: respōdit. cū memor erat eorū, quæ testamēto cauisset: Stichū his prædijs, in quæ translatus est, actorem cedere, nec uxore posse Stichū ex fideicommissi

LL iij causa

caussa petere. Matri suæ hæredi ex parte institutæ quatuor prædia legauit, & fidei eius cōmisit, ut ex his duo socero restitueret. deinde codicillis socero ademit fideicōmissum. quæsitū est, an nihilominus ex prælegatione ad matrē pertinerent: respondit. nihil pponi, cur ad matrē pertinerent. Seia testamento suo legauit Titio auri pondo quinq. Titius accusabat eam, quod patrem suum mandasset interficiendum. Seia post institutam accusationem codicillos confecit, nec ademit Titio priuigno legatum, & ante finem accusationis decessit. acta causa, pronunciatum est, patrem Titij scelere Seia non interemptum. quæro, cum codicillis legatum, quod in testamento Titio dederat, non ademerit: an ab hæredibus Seia Titio debeatur: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non deberi. Filia, quam in potestate habebat, inter cætera legauit peculium. Idem post testamentum factum pecuniam à debitore filia exegit, & in suam rationem conuertit. quæro, an filia eo nomine cum hæredibus patris agere possit: respondit. si probaretur, non adimendi animo factum: agere posse.

XXXII. VENVLEIVS.

Detrahere legatis uel adiungere, si nihil præter numeratam pecuniā legatum sit, promptum est. cum uero res corporales interueniunt: & scriptura difficilior sit, & obscura ob id portio. Cum libertas adimitur: legata seruis relicta nihil attinet adimi.

DE REBUS DVBIIS.

Tit. V.

I. PAPINIANVS.

Vndum Mæuium aut Seianum Titio legauerat. cum uniuerfa possessio plurium prædiorum sub appellatiōe fundi Mæuiani rationibus demonstraretur: respondi, non uideri cætera prædia legato uoluisse defunctum cedere, si fundi Seiani præciū à fundi Mæuiani præcio *non magna pecunia distingueretur.

* al's. negatio deest.

II. IDEM.

Cuius ciuitatis legatum uel fideicommissum datum, ciuitati relictum uidetur.

III. PAVLVS.

In ambiguo sermone non utrūq; dicimus, sed id duntaxat, quod uolumus. itaq; qui aliud dicit, quàm uult: neq; id dicit, quod uox significat, quia non uult: neq; id, quod uult, quia id non loquitur.

* Totū hoc caput deest in pan. Fl.

IIII. IDEM.

Paulus respōdit. id, quod conditionis implendæ causa dandum est.

est, sine dubio certis & incertis personis dari debere, ut fideicommissi petitio possit competere.

V. IDEM.

Paulus respondit. cum nomen fideicommissarii testamento adscriptum non sit: nulli personæ, neque certæ, neque incertæ datum fideicommissum uideri, indubitatum est.

VI. CAIVS.

Quidam relegatus facto testamento post hæredis institutionem & post legata quibusdam data ita subiecit. SI QVIS EX HAEREDIBVS CAETERIS QVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SIVE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO, QVA'M EI GRATIAS EGERIM: VOLO DARI EI, QVI ID EGERIT, A' CAETERIS HAEREDIBVS AVREOS TOT. unus ex his, quos hæredes scripserat, impetrauit ei restitutionem, & antequam id sciret, decessit. cum de fideicommissio quæreretur, an deberetur? consultus Iulianus respondit, deberi. sed & si non hæres, uel legatarius, sed alius ex amicis curauit eum restitui: & ei fideicommissum præstari. Si tibi & postumo suo uel alieno hæreditatem restituere quis rogauerit:

VII. MAETIANVS.

Vel ex parte postumum hæredem instituisset, legatum uel similiter uel fideicommissum dedisset:

VIII. CAIVS.

Vtrum ita postumus partem faciat, si natus sit, an & si natus non sit, quæritur? ego commodius dici puto, si quidem natus non est: minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto. sin autem natus fuerit: utrosque accipere, quantum cuique relictum est: ut uno nato, pars tibi dimidia debeatur: duobus natis, tertia tibi debeatur: tribus natis (quia tergemini quoque nascuntur) quarta. & nostra quidem ætate Serapia Alexandrina mulier ad diuum Hadrianum perducta est cum quinque liberis, quos uno foetu enixa est. sed tamen quod ultra tres nascitur, ferè portentosum uidetur.

Cum quidam pluribus hæredibus institutis, unius fidei commississet, ut cum moreretur, uni ex cohæredibus, cui ipse uellet, restitueret eam partem hæreditatis, quæ ad eum peruenisset: uerissimum est, utile esse fideicommissum. nec enim in arbitrio eius, qui rogatus est, positum est, an omnino uelit restituere, sed cui potius restituat. plurimum enim interest, utrum in potestate eius, quem testator obligari cogitat, faciat, si uelit dare: an imposita necessitate dandi, soli ei distribuendi liberum arbitrium concedat. **Quæsitum est. si cohæredes ex disparibus partibus**

bus scripti sint: utrū partes suas in uiriles partes restituere singulis debeant, an pro portionibus hæreditarijs, ex quibus hæredes scripti sunt: & placuit, si testator ita restitui iussisset partē, si aliquam pecuniā dedisset: siquidē æquas partes iussi fuerint dare: cōueniens uideri esse, etiā ex fideicommissio æquas partes ei restitui oportere. si uero dispare in ea pecunia distribuēda significasset testator, ut uideatur hæreditarijs portionibus congruere: consentaneum esse, etiam fideicommissum pro hæreditarijs partibus eis restitui debere.

IX. PAVLVS.

SI inter uirum & uxorem donatio facta fuerit: priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donauerat. quod si simul tam is, cui donatum est, quā is, qui donauerit: quæstionis decidendæ gratia magis placuit ualere donationem: eo maxime, quod donator non superuiuat, qui rem concedere possit.

X. TRIPHONINVS.

QVI duos impuberes filios habebat, ei, qui supremus moreretur, Titium substituit. duo impuberes simul in naue perierunt. quæsitum est, an substituto, & cuius hæreditas deferatur: dixi. si ex ordine uita decessissent: priori mortuo frater ab intestato hæres erit, posteriori substitutus. in ea tamen hæreditate etiam ante defuncti filij habebit hæreditatem. in proposita autem quæstione, ubi simul perierunt: utrum quia neuter frater superstes fuit, quasi utriq; ultimi decessisse uideantur: an uero neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumatur, quæritur: sed superior sententia magis admittenda est, ut utriq; hæres sit. nam & qui unicum filium habet, si supremū morienti substituit, non uidetur inutiliter substituisse: & pxi mus adgnatus intelligit etiam qui solus est, quicq; neminem antecedit. & hic utriq; quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primiq; obierunt. Cum bello pater cum filio perisset, materq; filij quasi postea mortui bona uindicaret, adgnati uero patris quasi filius ante perisset: diuus Hadrianus credidit patrem prius mortuum. Si cum filio suo libertus simul perierit: intestati patrono legitima defertur hæreditas: si non probatur superuixisse patri filius. hæc enim reuerentia patronatus suggerente dicimus. Si maritus & uxor simul perierint: stipulatio de dote ex capitulo SI IN MATRIMONIO MULIER DECESSISSET habebit locum: si non probatur illa superstes uiro fuisse. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum hæredem habebat, perierit: intelligitur superuixisse filius patri, & ex testamento hæres fuisse, & filij hæreditas successoribus eius defertur: nisi contrarium adprobetur. quod si impubes cum patre filius perierit: creditur

tur pater superuixisse: nisi & hic contrarium adprobetur.

XI. VLP IANVS.

SI fuerit legatum relictum ex cognatis meis, qui primus capitolium ascendit: si simul duo uenisse dicantur, nec appareat, quis prior uenerit: an impediet legatum? uel si ei, qui monumentum fecerit, & plures fecerint: uel ei, qui maximus natus est, & duo pares ætate sint: sed & si legatum Sempronio amico fuerit relictum, & duo sint æqua charitate coniuncti: aut si duobus eiusdem nominis fuerit legatum (puta Sempronius) mox Sempronio ademptum sit, nec appareat, cui ademptum sit: utrum datio in utriusque persona infringatur, an ademptio nulla sit, quæri potest? Item si ex pluribus seruis eiusdem nominis uni uel quibusdam libertas relicta est: & uerius est, in his omnibus etiam legata & libertates impediri: ademptione autem in utrumque ualere. Planè si ita ancilla libertatem acceperit, SI PRIMVM MAREM PEPERERIT, LIBERA ESTO: & hæc uno utero marem & foeminam peperisset: siquidè certum est, quod prius edidisset: non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera sit, nec ne. sed nec filia. nam si postea edita est: erit ingenua. sin autem hoc incertum est, nec potest per subtilitatem iudiciale manifestari: in ambiguis rebus humaniorem sententiã sequi oportet: ut tam ipsa libertatem consequatur, quàm filia eius ingenuitatem, quasi per præsumptionem priore masculino edito.

XII. IULIANVS.

QUoties libertis ususfructus legatur, & ei, qui nouissimus superuixerit, proprietates: utile est legatum. existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac conditione, SI NOVISSIMVS SUPERVIXERIT, dari.

XIII. IDEM.

QUoties in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est: commodissimum est id accipi, quo res, de qua agitur, magis ualeat, quàm pereat.

XIII. IDEM.

SI is, qui ducenta deposuit, ita leget Scio, CVM DVCENTIS, QVAE SAPVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO: singulae summæ separatae quidem certam habent demonstrationem, coniunctione uero tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi: quia duæ summæ iunguntur. Si quis leget, FVNDVM SEIANVM HAERES MEVS ATTIO CVM DIONÈ MAEVI SERVO DATO: dubitatur quidem, Dioni quoque fundus legatus sit, an Dio cum fundo legatus sit. sed magis dicendum est, non solum fundum, sed etiam seruum Dionem esse legatum: maxime, si nullas iustas causas habuit Dioni legandi. Cum ita stipulationem concipimus, SI HOMINEM AVT

MM fun-

FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES: utrunq; est
 faciendum, ne stipulatio committatur: id est, siue alterũ, siue neutrum
 factum sit, tenebit stipulatio. idemq; est euidenter, cum propositis spe-
 cialiter pluribus rebus, quas fieri uolumus, ita stipulamur, SI QUID
 EORVM FACTVM NON ERIT: ueluti STICHVM, ET DAMAM, ET
 EROTEM SISTI: SI QVIS EORVM NON STITERIT, DECEM DARI:
 necesse est em̃ omnes sistere, ut stipulationi satisfiat. uel (ut propius
 accedamus) fingamus ita stipulationẽ factam, SI STICHVM, ET DA-
 MAM, ET EROTEM NON STITERIS, DECEM DARI: neq; enim
 dubitamus, quin æque omnes sisti oporteat. Vtrum ita concipias
 stipulationem, SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM NON ERIT: an
 hoc modo, SI QUID EORVM FACTVM NON ERIT, QVAE VT FIE-
 RENT, COMPRAEHENSA SVNT, hoc interest: quod quamuis altero
 facto, uerum sit, hoc aut illud uere factum esse: non ideo tamen uerum
 erit, hoc aut illud factũ non esse. nã simul ea possunt esse uera, quamuis
 inter se contraria sunt: quia cũ significatio non ex uniuerso, sed ex ali-
 quo sumitur: si uerũ aliquid inde sit, uerã efficit totam orationẽ: sicut e
 contrario duæ orationes pugnantia cõtinentes simul falsæ sunt. ueluti
 si qui liberorũ partim puberes, partim impuberes decesserint. nam &
 hoc falsum erit, oēs impuberes decessisse: & illud, oēs puberes decessis-
 se. id accidit, quia significatio sumit̃ ex uniuerso, in quo si aliquid fal-
 sum est, tota orationẽ falsam efficit. animaduertendũ igitur est, quid
 sit, de quo quæritur. nam cũ ita concipio, SI ILLVD AVT ILLVD FA-
 CTVM NON ERIT: quæri debet, an aliquid factum non sit. illius ef-
 fectus hic est, ut neutrum fiat: huius autem, ut utrunq; fiat. nec in il-
 lo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit: neq; in hoc aliquid
 fecisse, si aliquid factum non sit. proinde si quis interroget, EORVM
 QUID, QVAE TIBI OBICIUNTVR, FECISTI: ille neget: hoc exprimit,
 EORVM QUID, QVAE OBICIUNTVR, NON FECI, id est nihil horum
 feci. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum fie-
 ri uelit: ita compræhendere debet, ILLVD AVT ILLVD FIERI SPON-
 DES: SI NIHIL EORVM FACTVM ERIT, TANTVM DABIS: Item
 si paterfamilias in testamẽto ita scripserit, SI QVIS MIHI FILIUS AVT
 FILIA GIGNETVR, HAERES MIHI ESTO. SI MIHI FILIUS AVT FI-
 LIA HAERES NON ERIT, SEIUS ESTO: non satis uoluntatem suã de-
 clarauit, si nõ aliter extraneum hæredem esse uolet, quàm si neq; filius
 neq; filia hæres sit. hoc enim modo concipi oportet, SI MIHI NEC FI-
 LIUS NEC FILIA HAERES ERIT. potest autem interdum superior
 scriptura esse necessaria: si quis cum filium & filiam habeat, utrunq;
 hæredem instituere uelit. sed siue alter futurus hæres sit, extraneum
 misce-

miscere: siue nentri, extraneum substituere. sed procluius est, sententiam testatoris sic esse interpretandā: ut siue filius, siue filia nati ei fuerint: extraneus non admittatur, nisi specialiter hæc testator expressit.

XV. MARTIANVS.

SI quis ita scripserit, ILLIS, QVI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERVNT, HAERES MEVS DATO DECEM. Trebatius utile legatum esse putat. quod Pomponius uerius esse existimat: quia ipsum testamentum cōfirmatur testibus adhibitis. quod uerum esse existimo.

XVI. IDEM.

Quædam sunt, in quibus res dubia est, sed ex post facto retroducitur, & apparet quid actum sit. ut ecce si res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem hæres alij tradiderit. nam siquidem uoluerit legatarius habere legatum: traditio nulla est. si uero repudiauerit: ualeat. Tantundem est, & si pecuniam hæreditariam legatam crediderit hæres. nam siquidē nō repudiauerit legatarius: alienam pecuniam credidit. si uero repudiauerit: suam pecuniā credidisse uidetur. quid ergo si consumpta fuerit pecunia: utiq; idem erit ex euentu dicendum.

XVII. IDEM.

Quod de pariter mortuis tractamus, & in alijs agitatum est. ut ecce si mater stipulata esset dotē à marito, mortua filia in matrimonio sibi reddi, & simul cū filia perijisset: an & hæredibus matris actio ex stipulatu cōpeteret: & diuus Pius rescripsit, non esse commissam stipulationem: quia mater filiæ non superuixit. Idem quæritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, uel cum ea, propter quam stipulatus est: an ad hæredē suum actionem transmittat.

XVIII. PAVLVS.

Idem est, si dos uxori prælegata sit, & simul cum marito perierit.

XIX. MARTIANVS.

Sed & in illo quærit, si pariter pupillus, & qui ei substitutus erat, frater necessarius decesserit: frater fratri hæres existat, an contra: uel si duo inuicem necessarij substituti sunt, & unā perierint: an hæres exstisse uideantur: uel alter alteri, si inuicem hæreditatem rogati fuerint restituere: in quib9 casibus si pariter decesserint, nec appareat, quis ante spiritum emiseric: non uidetur alter alteri superuixisse. Sed & circa legem Falcidiā, si dominus cum seruis simul uita functus sit, serui quia si in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

XX. VLP IANVS.

Si cognatis legatum sit, & hi cognati quidem esse desierint, in ciuitate autem maneat: dicendum, deberi legatum. cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. certe si quis testamenti facti tempore co-

MM ij gna-

gnatus non fuit, mortis autem tempore factus est per adrogationem: facilius legatū consequitur. Si quis cognationi leget: idē est, atq; si cognatis legasset.

XXI. PAVLVS.

Cvm senatus temporibus diui Marci permiserit collegijs legari: nulla dubitatio est, quin si corpori, cui licet coire, legatū sit, debeat. cui autem non licet, si legetur: non ualebit, nisi singulis legetur. hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.

XXII. IDEM.

Vbi est uerborum ambiguitas, ualet quod acti est. ueluti cum Stichum stipuler, & sint plures Stichi: uel hominem Carthagini, cum sint duæ Carthagines: semper in dubijs id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta: nisi cum aperte contra leges scriptum est.

XXIII. LABEO.

Cvm pubere filio mater naufragio periit. cū explorari non possit, Cuius prius extinctus sit: humani9 est, credere filiū diutius uixisse.

XXIIII. CAIVS.

Si mulier cum filio impubere naufragio periit: priorem filium necatum esse intelligitur.

XXV. MARCELLVS.

Cvm in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est: benigne interpretari, & secundum id, quod credibile est, cogitatum, credendum est.

XXVI. CELSVS.

Quem haeredi meo dixero uelle me liberum esse, liber esto. Cui ut dare damnas sit haeres meus. dixero, ei haeres meus damnas dare esto. testatoris uolūtas (si quibusdam argumentis apparebit, de quo dixit) adimplenda est.

XXVII. IDEM.

Cvm quaeritur in stipulatione, quid acti sit: ambiguitas contra stipulatorem est.

XXVIII. MODESTINVS.

Si quis de pluribus unum manumitti uoluerit, nec appareat, de quo manumittendo testator senserit: nulli eorum fidei commissaria libertas competit.

XXIX. LABEO.

Qui habebat Flaccum fullonem & Philonicum pistorē, uxori Flaccum pistorē legauerat. qui eorum, & num uterq; debebitur: placuit primo eum legatum esse, quem testator legare sensisset: quod

quod si non appareret: primum inspiciendum esse, an nomina seruorum dominus nota habuisset. quod si nota habuisset: eum deberi, qui nominatus esset, tamen si in artificio erratum esset. si autem ignota nomina seruorum essent: pistorem legatum uideri perinde, ac nomen ei adiectum non esset.

XXX. SCAEVOLA.

Plures testamento manumiserat: in quibus Sabinam & Cyprogeniam, cum quisque eorum ad tricesimum annum ætatis peruenisset, & cum liber quisque eorum esset, certam summam dare uoluit: & coniuncta scriptura ita cauerat. SABINAE ET CYPROGENIAE DARI, CVM AD STATVTAM AETATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM. ET HOC AMPLIUS ALIMENTORVM NOMINE IN ANNOS SINGVLOS, QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. quæsitum est, utrum omnibus manumissis alimenta debeantur, an uero Sabinæ & Cyprogeniæ solis: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, uideri omnibus alimenta legata.

DE HIS, QVAE POENAE CAUSSA RELINQUUNTUR. Tit. VI.

I. AFRICANVS.

Filio etiam familias uel seruo hærede instituto, si in patris dominiuæ poenam illicite uel probrose datum est, nullius momenti legatum esse respondit. non enim id solum, quod in hæredis, sed omne, quod in cuiusque lucrū aliquod ex ultima uoluntate sentientis, poenam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum esse.

II. MARTIANVS.

Poenam à conditione uoluntas testatoris separat. & poena, an conditio, aut translatio sit, ex uoluntate defuncti apparet: idque diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

DE REGVLA CATONIANA. Tit. VII.

I. CELSVS.

Catoniana regula sic definit. quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret: id legatum, quandoque decesserit, non ualere. quæ definitio in quibusdam falsa est. quid enim, si quis ita legauerit, SI POST CALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO: an ca-

MM iij uilla-

uillamur: nam hoc modo, si statim mortuus fuerit: non esse datum legatum uerius est, quàm inutiliter datũ. item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est: si eum uiuo testatore aliena ueris: legatũ tibi debet, quod non deberetur, si testator statim decessisset.

II. PAVLVS.

Sed & si sic legauerit, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT: sufficere uiuum est, si mortis tempore nupta inueniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

III. PAPINIANVS.

Catoniana regula non pertinet ad hæreditates, neq; ad ea legata, quorũ dies non mortis tempore, sed post aditã hæreditatẽ cedit.

IIII. VLPIANVS.

Placet Catonis regulam ad cõditionales institutiones nõ pertinere.

V. IDEM.

Regula Catoniana ad nouas leges non pertinet.

DE HIS, QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTUR. Tit. VIII.

I. IVLIANVS.

Si quis hæreditatem, uel legatũ sibi adscripserit: quæritur, an hæreditas, uel legatum pro non scripto habeatur: & quid si substitutum habeat huiusmodi institutio: respõdi. pars hæreditatis, de qua me consuluisti, ad substitutũ pertinet. nam senatus, cum pœnã legis Corneliæ constitueret aduersus eum, qui sibi hæreditatem uel legatum scripsisset: eodem modo improbasse uidetur, quo improbatæ sunt illæ, QVA EX PARTE ME TITIVS HAEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HAERES ESTO: ut perinde haberetur, ac si insertæ testamento non fuissent.

II. ALFENVS.

Qvæ in testamento scripta essent, neque intelligerentur, quid significarent: ea perinde esse, ac si scripta non essent. reliqua autem per seipsa ualere.

III. MARTIANVS.

Si in metallum damnato quid extra causam alimentorum relictũ fuerit: pro non scripto est, nec ad fiscum pertinet. nã pœnæ seruus est, non Cæsaris. & ita diuus Pius rescripsit. Sed & si post testamentum factum hæres institutus, uel legatarius in metallum damnatus sit: ad fiscum non pertinet. Item si seruo alieno quid legatum fuerit, & postea à test

à testatore redemptus sit: legatum exstinguitur. nam quæ in eam causam peruenierunt, à qua incipere non possunt, pro non scriptis habent.

IIII. VLP IANVS.

Seo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis non erat: pro non scripto hoc habetur. sed & si in hostium potestate erat, quo tempore testamētum fiebat, neq; ab hostibus redijt: pro nō scripto erit. & ita Iulianus scribit.

V. IDEM.

Quod quis sibi adscripserit, si alij restituere à testatore iussus est: cum onere fideicommissi id apud hæredem remanet, quamuis pro non scripto sit. idem est & in testamento militis.

DE HIS, QVÆ VT INDIGNIS
auferuntur. Tit. IX.

I. MARTIANVS.

Diuī Seuerus & Antoninus rescripserunt, quasi indignum carere legato seu fideicommissio libertum, quæ ei ex testamento patroni relicta fuerant, cum patronum suum post mortem eius quasi illicitæ mercis negociatorem de tulerat, quamuis & præmium meruerit.

II. IDEM.

Avfertur hæreditas ex asse, & ad fiscum pertinet, si emancipatus filius cōtra tabulas bonorum possessionem patris, ut præteritus petierit, & ex substitutiōe impuberis adierit hæreditatem. Item si quis contra mandata duxerit uxorem ex ea prouincia, in qua officium aliquod gerit: quod ei ex testamento uxoris acquisitum est, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, retinere eum non posse: tanquam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. utroq; ergo casu, & si ex asse hæres institutus adierit hæreditatem, fisco locus fit. nam quasi indigno ei auferitur hæreditas. per contrariū autem ducta tam ab eo, qui officium in prouincia gerebat, quàm à tutore illicite: magis est, ut dicatur capere ex testamento, nec quasi indignam esse repellendam. idem erit, si quis uiui ignorantis bona uel partem bonorū alicuius cognati donauerit. nam quasi indigno auferitur.

III. IDEM.

Indignum esse diuus Pius illum decreuit (ut & Marcellus libro duodecimo digestorum refert) qui manifestissime comprobatus sit id egisse, ut per negligentiam & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur.

Vlpia

IIII. VLP IANVS

PApinianus libro quinto quaestionum ait. si quis unum hæredem quasi per falsum adscriptum accusauit: legatum ei non auferri à cohærede relictum, quem non inquietauit.

V. PAVLVS.

Post legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed & testamentum non iure factum contendere. inofficiosum autem dicere non permittitur. Ille, qui non iure factum contendit, nec obtinuit: nō repellitur ab eo, quod meruit. ergo qui legatū consecutus, postea falsum dixit: amittere debebit, quod cōsecutus est. De eo uero, qui legatum accepit, si neget iure factum esse testamentū, diuus Pius ita rescripsit. cognati Sophronis, licet ab hærede instituto legata acceperunt: tamen si is eius conditionis fuerit uisus, ut obtinere hæreditatem non possit, & iure intestati ad eos cognatos pertineat: petere hæreditatem ipso iure poterunt. Prohibendi autem sint, an non: ex utriusq; persona, conditione, ætate, cognita causa à iudice constituendum erit. Amittere id, quod testamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excusauit se à tutela, sed si consecutus fuerit: nō admittetur ad excusationē. diuersum puto in eo, qui legatū tantum meruit, & à matre pupilli tutor petitus, excusare se maluit. hic enim nihil contra iudicium defuncti fecit. sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cuius utilitates deseruæ sunt. Si pater accusauerit testamentum, uel dominus: denegabitur ei actio etiam eius, quod filio eius, uel seruo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei peruenturum est. quod si personam illorum spectet: diuersum dicendum est. Si seruum suum rogatus sit manumittere, qui legatum meruit, uel etiam ipsi seruo utrunq; datum sit: dicendum est, non debere obesse seruo factum domini: sed à fisco redimendum, ut manumittatur: si tamen uelit seruum uendere: quia non potest cogi, qui iudicium spreuit defuncti. Si filius familias falsum accusauerit testamentum: uidendum est, an denegari debeat actio patri. & puto, si inuito patre accusauit: non esse denegandam patri actionē.

Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit: restituere id fisco debebo. Qui accusauit falsum, hæres legatario existit, uel hæredi scripto. nihil huic nocere dicendum est. similis est ei, & qui inofficiosum dixit. Aetati eius, qui accusauit, ignoscitur: & maxime, si tutor, uel curator dicere falsum, uel inofficiosum uelit. & ita imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. His quoq; qui testimonio suo intentionē adiuuauerunt accusatoris, deneganda est actio. idemq; diuus Seuerus decreuit. Sunt, qui putant (& recte) & ei denegandam,

dam, qui accusatori adfuerit, & fideiussor pro eo exstiterit. Quidam & præsidem indignum putant, qui testamentum falsum pronunciauit: si appellatione intercedente, hæres scriptus obtinuit. Aduocatum fisci, qui intentionem delatoris exsequitur, in omnibus officij necessitas satis excusat. Qui principale testamentum arguit, & à secundis tabulis repellendus est. item à codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis. non idem sequendum est, si secundas tabulas uel codicillos coarguit: quia non utrunq; hoc casu improbasse uidet. An libertas ei seruo data, qui testimonio suo infringere uoluerit testamentum, auferri debeat, uidendum est. fideicommissum utiq; non est dignus consequi: & de libertate diuus Pius iudicauit, ea esse priuandum. Ei, qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod falsum dixit, sed à legato remouetur. Qui mortis causa donationem accepit à testatore, non est similis in hac causa legatario. alia causa est eius, qui propter testamentum à legatario uel à statulibero accipere iussus est. hic enim ut indignus repellitur: & Falcidia beneficium hæredi scripto auferri debere, diuus Pius & diuus Marcus putauerunt. Omnes, qui ut indigni repelluntur, submouendi sunt à præmio, quod secundum editum diui Traiani datur his, qui se deferunt.

VI. MARCELLVS.

Rescriptum est à principe, hæredem rei, quam amouisset, quartam non retinere. & ideo si is, qui quadringenta habebat, uniuersa quadringenta legasset, & hæres centum subtraxisset: trecentorum quartam retinebit (septuagintaquinque scilicet) & ducenta uiginti quinque dabit legatarijs. sed ex centum, quæ subripuit, legatarijs quidem dabit septuagintaquinque: reliqua, id est uiginti quinque, ad fiscum uenient.

VII. MODESTINVS.

Qui Titij testamentum falsum dixit, nec obtinuit: hæredi eius hæres existere prohibendus non est: quia non principaliter in Titij hæreditatem succedit.

VIII. CAIVS.

Indigno hærede pronunciato, adempta hæreditate, confusas actiones restitui non oportet.

IX. VLPIANVS.

Si inimicitia capitales interuenerint inter legatarium & testatorem, & uerisimile esse cœperit, testatorem noluisse legatum siue fideicommissum præstari ei, cui adscriptum relictum est: magis est, ut legatum ab eo peti non possit. sed & si palam & aperte testatori maledixerit, & infaustas uoces aduersus eum iactauerit: idem erit dicendum. si etiam status eius controuersiam mouit: denegatur eius, quod testamento

NN

mento acceperit, persecutio ex qua specie statim fisco defertur.

X. CAIVS.

IN fraudem iuris fidem accommodat, qui uel id, quod relinquitur, uel aliud tacite promittit restitutum se personæ, quæ legibus ex testamento capere prohibetur: siue chirographum eo nomine dederit, siue nuda pollicitatione repromiserit. Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, & is mortis tempore prohibeat hoc legibus capere: non dubito, quin & si deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debeat: quia nulla fraus eius interuenisse uidetur: nisi si in futurum casum fidem accommodauerit, id est, ut licet capere legibus prohiberi coeperit, restituat. Recte dictum est, si pater filio, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit: nõ debere id filio nocere, quia parendi necessitatē habuit.

XI. PAPINIANVS.

HAeres, qui tacitam fidem contra leges accommodauit: in ea parte, in qua fraudē adhibuit, Falcidia non utitur. & ita senatus censuit. sed si maior modus institutionis, quæ fraudis fuerit: quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur.

XII. IDEM.

CVM quidam scripsisset hæredes, quos instituere non poterat: quamuis institutio non ualeret, neque superius testamentum ruptum esset: hæredibus tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam uoluntatem, abstulit iam pridem senatus hæreditatem. quod diuus Marcus in eius persona iudicauit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat. causam enim ad præfectos ærarij misit. uerum ab eo legata relicta salua manserunt. de præceptionibus eidem datis uoluntatis erit quæstio. & legatum ei non denegabitur: nisi hoc euidenter testatorem uoluisset appareat.

XIII. IDEM.

CLAUDIUS Seleucus Papiniano salutem. Mænius in adulterio Sempronie damnatus, eandem Semproniam non damnatam duxit in uxorem. qui moriens eam hæredem reliquit. quæro, an iustum matrimonium fuerit, & an mulier ad hæreditatem admittatur? respondi. neque tale matrimonium stare, neque hæreditatis lucrum ad mulierem, sed quod relictum est, ad fiscum pertinere. sed & si talis mulier uirum hæredem instituerit: & ab eo quasi ab indigno hæreditatē auferri dicimus.

XIIII. IDEM.

MULIEREM, quæ stupro cognita in contubernio militis fuit (& si sacramento miles solutus, intra annum mortem obierit) non admitti ad testamentum iure militiæ factum: & id, quod relictum est, ad fi-

ad fiscum pertinere, proxime tibi respondi.

XV. IDEM.

HAeredi, qui falsos codicillos esse dixit, neq; obtinuit, hæreditas non aufertur. si tamen aliquid à cohærede codicillis acceperit: eius actio denegabitur. itaq; si bonorum inter hæredes diuisionem defunctus codicillis fecerit: partes quidem hæreditarias, in quibus legatū consistere non potuit, tenebit: sed Falcidiæ beneficio nō utetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod Falcidiam æquitate compensationis recuset.

XVI. IDEM.

CUm secundis tabulis pater impuberi filio fratris filios cohæredibus datis substituisset, ac substituti fratris filij post mortem pueri matrem eius partus subiecti ream postulassent, ut hæreditatem patris legitimam obtinerent: uictis auferendam esse partem hæreditatis ex causa substitutionis respondi, quia sententiam secundum se dictā ex testamento non haberent. Quoniam stuprum in ea contrahi nō placuit, quæ se non patroni cōcubinam esse patitur: eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur: idq; in testamento Cocceij Cassiani clarissimi uiri, qui Rufinam ingenuam pleno * amore dilexerat, optimi maximiq; principes nostri iudicauerunt: cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti cohæredem datam appellauerat, uulgo quæsitam apparuit. Cum hæredis nomen mutata uoluntate paterfamilias, incisis omnibus, induxisset, atq; ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset: eam rem legatarijs non obesse, qui retinuerant uoluntatem, diuo Marco placuit. & ideo cum suo onere fiscum succedere.

XVII. IDEM.

HAerodem, qui sciens defuncti uindictā omisit, & insuper habuit fructus: omnes restituere cogendum existimaui: nec probe desideraturum, actionem confusam restitui. deceptum autem ignoratio-
ne facti, bonæfidei possessoris defensionem habiturum (ante motam scilicet cōtrouersiam) si ratio fructuum subducatur, nec improbe confusam actionem reddi postulaturum.

XVIII. IDEM.

EUm, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoq; fructus, quos ante litem motam perceperit, restituere cogendum respondi (quod bonæfidei possessor fuisse non uideretur) exemplo bonorum fisco uindicatorum. post motam autem de tacito fideicommissio controuersiam, ante percepta fructuū precia cum usuris esse restituenda respondi: sed & omniū fructuum, quorū precia per-

NN ij cepta

cepta fuerant. quod si fructus in usu habuisset: eorū precia tantum restitui satis esse. sed diuus Seuerus bonorum tacite relictorū, citra distinctionem temporis fructus duntaxat deberi, non etiā usuras eorum benigne decreuit. quo iure utimur. Bonis uniuersis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis, hāredem onus æris alieni non spectare conuenit. nec aliud seruatur morte non defensa. si quid tamen ob adiutam hāreditatem actionibus aut seruitutibus confusis amiserit: auxilio restitutionis non merebitur. Pro parte hāres institutus, prædij legatū acceperat, & hāreditatem non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat. quanquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideoq; portionem istam pro hārede possideret: tamen ei prædium integrum esse relinquendum respondi. neq; enim ratione iuris ac possessionis uarietatem inducere diuisionem uoluntatis.

XIX. PAVLVVS respondit.

SI scriptis hāredibus ideo hāreditas ablata esset, quod testator aliud testamentum mutata uoluntate facere uoluisset, & impeditus ab ipsis esset: ab uniuerso iudicio priore recessisse eum uideri.

XX. HERMOGENIANVS.

EI, qui mortem uxoris non defendit, ut indigno dos aufertur.

XXI. PAVLVVS.

PORTIONES quoq; eorum fisco uindicantur, qui mortē libertorum suspectō decedentiū non defenderūt. omnes enī hāredes, uel eos, qui loco hāredis sunt, officiose agere circa defuncti uindictā conuenit.

XXII. TRIPHONINVS.

TUTOREM, qui sui pupilli nomine falsum, uel inofficiosum testamentum dixit: non perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur. & si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusauerit: non repellī à bonorum possessione contra tabulas: quia officij necessitas, & tutoris fides excusata esse debet: nec quisquam iudicū calumnia notabit tutorem, qui non suis simulatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente forte matre pupilli, uel libertis patris instantibus. & si tutor reum aliquem postulauerit pupilli nomine, & ideo nō sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus peruenerit: non oportet dici in Turpilianum eum senatusconsultum incidisse. discreta sunt enim iura (quamuis plura in eandem personā deuenerint) aliud tutoris, aliud legatarij. & cum non suæ personæ iure, sed pupilli accusauerit: propriam poenam mereri non debet. deniq; pupillo relicta in eo testamento, nisi à principe conseruata sint, pereunt: adeo ille est accusatoris defensor, & quasi patronus. idem & Sabinus scripsit libris ad Vitellium.

Caius

XXIII. CAIVS.

Si quilibet hæres ex cuiuscunq; testamento tacite rogatus fuerit, ut Squadrantem, quem legis Falcidiæ beneficio retinuit, non capienti restituat: æque locus erit senatusconsulto. neq; enim multum intererit inter tale fideicommissum, & cum quis id, quod ad se ex hæreditate peruenerit, restituere rogatus sit.

XXIII. PAPINIANVS.

Si testamentum patris iure factum filius negauerit: quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnavit, aut accusauit: retinet de fundi uoluntatem.

XXV. IDEM.

Si gener socerum hæredem reliquerit: taciti fideicommissi suspitionem sola ratio paternæ affectionis non admittit.

XXVI. Apud Scaeuolam lib. XXX. digest. CLAUDIVS notat.

Si uiuo testatore decesserit is, cui illicite legatum relictum erat: non à fisco hoc uindicatur, sed apud eum, à quo relictum est, remanet.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS QVINTVS.

DE CONDITIONIBVS, ET DEMONSTRATIONIBVS, & CAUSSIS, & MODIS EORUM, QUÆ IN TESTAMENTO SCRIBUNTUR. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Legatis, quæ relinquuntur, dies aut certus, aut incertus, aut conditio adscribitur, aut (si nihil horum factum sit) præsentia sunt, nisi uel ipsa conditio insit.

Cum dies certus scriptus est, quamuis dies nondum uenerit, solui tamen possunt: quia certum est ea debitum iri. Dies autem incertus est, cum ita scribitur, HAERES MEVS, CVM MORIETVR, DE-

CEM DATO. nam diem incertum habet mors eius. & ideo si legatarius ante decesserit, ad hæredem eius legatum non transit: quia non cessit dies uiuo eo, quamuis certum fuerit hæredem moriturum. Inest autem conditio legatis, ueluti cum ita legamus, QVOD EX ARESCVSA NATVM FVERIT, HAERES DATO: aut FRVCTVS, QVI EX FVNDI PERCEPTI FVERINT, HAERES DATO: aut SERVVM, QVEM ALII NON LEGAVERO, SEIO DATO.

NN in Vlpia-

II. VLP IANVS.

Conditionum quædam sunt, quæ quandoq; impleri possunt etiã cuius testatore: ut puta SI NAVIS EX ASIA VENERIT. nam quædocunq; uenerit nauis, conditioni paritum uidetur. quædam sunt, quæ non nisi post mortem testatoris: ueluti SI DECEM DEDERIT. SI CAPITOLIVM ASCENDERIT. nam ut paruiffe quis conditioni uideatur: etiam scire debet, hanc conditionem insertam. nam si fato fecerit: non uidetur obtemperasse uoluntati.

III. IDEM.

Obtinuit impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.

IIII. POMPONIVS.

Si his legatum est, quibus patronus legata præstat: temperare debet prætor conditionem: ut & patrono, & hæredibus scriptis, pro portione dentur conditionis explendæ gratia. Si ita scriptum sit, SI IN QVINQUENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIO HAERES DATO: si Titius ante mortuus sit, non statim Seio decem deberi: quia hic articulus TVM extremi quinquennij tempus significat.

V. PAVLVS.

Conditionibus pupillus & sine tutoris autoritate parere potest. nec quem mouerit, quod expleta cõditione necessarius hæres aliquando esse potest. nam hoc iure potestatis sit, non cõditionis expletæ. Item seruus, uel filiusfamilias sine iussu patris, uel domini conditione implere possunt: quia eo facto nemo fraudatur.

VI. POMPONIVS.

Multa testamento nõ committitur ab hærede, uel legatario, uel eo, qui ex ultima uoluntate aliquid lucratur, qui alicuius arbitratu monumentum facere iussus est: si is, cuius arbitrium est, non uiuat, uel adesse non possit, aut ei arbitrari nolit. Si seruos certos quis manumississet, hæres esse iussus erat. quibusdam ex his ante mortuis: Neratius respondebat, defici eũ conditione: nec æstimabat, parere posset conditioni, nec ne. sed Seruius respondit, cum ita esset scriptum, SI FILIA ET MATER MEA VIVET: altera iam mortua, non defici conditione. idem est & apud Labeonem scriptum. Sabinus quoq; & Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas pro non scriptis esse. quæ sententia admittenda est.

VII. VLP IANVS.

MVtianæ cautionis utilitas consistit in conditionibus, quæ in nõ faciundo sunt conceptæ: ut puta SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT

SCENDERIT, SI STICHVM NON MANVMISERIT, & in similibus. & ita & Aristoni, & Neratio, & Iuliano uisum est. quæ sententia ex constitutione diui Pij comprobata est. Nec solum in legatis id placuit: uerū in hæreditatibus quoq; idem remediū admissum est. unde si uxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita hæredem scripserit ex parte, SI DOTEM, QVAM EI PROMISI, NEQVE PETIERIT, NEQVE EXEGERIT: denunciare eum posse cohæredi, paratū se accepto facere dotem, uel cauere: & ita adire posse hæreditatem. sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione: quoniam non est, cui caueatur: non impediri eum, quo minus adeat hæreditatem. Nam iure ipso uidetur impleta conditio: eo, quod nō est, quē possit de dote cōuenire * ipso adeunte hæreditatem.

VIII. POMPONIVS.

*als. ipse
adeūdo.

SI quis ita legauerit, DVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT, HÆRES MEVS EI TANTVM DATO: si ea latitans patronum, de medio discesserit, ut tamen consilium retineret habendi secū liberos: debet ei legatū, Trebatius & Labeo aiunt: quia non omne momentū exigendum sit, ut cum liberis sit, sed ut eam mentem & id propositū habeat, ne filiū à semet dimittat, neūe per eam stet, q̄ minus cū ea filius educetur.

IX. VLP IANVS.

Solemus dicere: eū, qui in tempus liberorum uxori legat: de his nō sensisse, quos iam tunc uxor habuit, cum testaretur maritus.

X. IDEM.

Hæc conditio FILIAE MEAE, CVM NUPSERIT talis est, ut qui testatus est, impleri solummodo conditionem uoluerit, nō etiam satis exigi, quando. & ideo si uiuo testatore nupserit: post testamentum factum impleta conditio uidetur: præsertim, cum conditio hæc talis sit, ut semel impleri debeat. Sed enim non omnes coniunctiones implent conditionem. puta enim nondū nubilis ætatis in domum mariti deducta. non paruit conditioni. Sed & si ei cōiuncta sit, cuius nuptijs ei interdictum sit, idem dicemus. An tamen nubendo postea parere conditioni possit, quasi non nupserit, dubitari potest. Et si testator de primo nuptiali iugo sensit: puto defectam conditionem. benigne tamen dicendum est, nondum conditionem impletam defectam. Si sic legatum sit, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, & ignorante testatore nauis uenerit testamenti facti tempore: dicendū, pro impleta haberi. Et si cui legatum est sic, CVM PVBES ERIT: simili modo hoc erit dicendum.

XI. PAVLVS.

SI iam facta sunt, quæ conditionis loco ponuntur, & sciat testator: quæ iterum fieri possunt, expectentur, ut fiant. si uero nesciat: *præ *als. præ senti debeantur. Item sciendum est, promiscuas condiciones post mortem

mortem impleri oportere: si in hoc fiant, ut testamento pareatur: ueluti, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, & similia. non promiscuas, etiam uiuo testatore existere posse: ueluti, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT. XII. VLP IANVS.

SI ita legatum sit, QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HAERES MINOR FILIVS DECEM E' MEDIO SVMITO: debetur legatum: quia idcirco relictum est, ut conditio filiorum exæquaretur. & sanè hæc caussa est. nanq; caussa in præteritum, poena in futurum confertur.

XIII. PAVLVS.

SI fundus alicui legatus fuerit, si pupillo uel furioso pecuniam dedisset: uidetur explese conditionem, curatori uel tutori dando.

XIIII. POMPONIVS.

TITIVS, SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HAERES ESTO. si paratus est ponere: licet locus à municipibus ei non datur: Sabinus, Proculus, hæredem eum fore: & in legato idem iuris esse dicunt.

XV. VLP IANVS

CVM fuerit sub hac conditione legatū, SI IN FAMILIA NVPSIT: uidetur impleta cōditio statim, atq; ducta est uxor: quamuis nondum in cubiculum mariti uenerit. nuptias enim non concubitus, sed consensus facit.

XVI. CAIVS.

IN his, quæ extra testamentum incurrunt, possunt res ex bono & æquo interpretationem capere: ea uero, quæ ex ipso testamēto oriuntur, necesse est secundum scripti iuris rationem expediri.

XVII. IDEM.

DEmōstratio falsa est, ueluti si ita scriptū sit: SERVVM STICHVM, QVEM DE TITIO EMI. FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MIHI ASEIO DONATVS EST. Nam si cōstet, de quo homine, & de quo fundo senserit testator: ad rem non pertinet, si is, quē se emissee significauit, donatus sit: aut quē donatum sibi esse significauit, emerit. Igitur & si ita seruus legatus sit, STICHVM COQVVM, STICHVM SVTOREM TITIO LEGO: licet neq; coquus, neq; sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conuenerit. Nam & si in persona legatarij designanda aliquid erratum fuerit, constet autem, cui legare uoluerit: perinde ualet legatum, ac si nullus error interuenisset. Quod autem iuris est in falsa demonstratione, hoc uel magis est in falsa caussa: ueluti ita, TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOCIA MEA CVRAVIT. item FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRAECIPITO, QVIA FRATER EIVS EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT. Licet enim frater huius pecuniæ am ex

am ex arca non sumpserit: utile tamen legatum est. at si conditionaliter concepta sit causa, ueluti hoc modo, TITIO, SI NEGOCIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO. TITIVS FILIVS MEVS, SI FRATER EIVS CENTVM EX ARCA SVMPSIT, FVNDVM PRAECIPITO: ita utile erit legatum, si & ille negocia mea curauit, & huius frater centum ex arca sumpsit. Quod si cui in hoc legasset, ut ex eo aliquid faceret: puta ut monumentum testatori, uel opus aut epulum municipibus faceret, uel ut ex eo partem alij restitueret: sub modo legatum uidetur.

XVIII. IDEM.

IS, cui sub conditione non faciendi aliquid relictum est: ei scilicet cauere debet Mutiana cautione, ad quem iure ciuili deficiente conditione hoc legatum, eandem hereditas pertinere potest.

XIX. VLP IANVS.

IN conditionibus primum locum uoluntas defuncti obtinet, eaque regit conditiones. denique & in ea conditione, SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT: placuit non semper mortis tempus obseruari, sed uoluntate patrocinate tardius produci. Hæc scriptura, SI PRIMVS HAERES ERIT, CENTVM DARE DAMNAS ESTO, pro conditione non est accipienda. magis enim demonstrauit testator, quando legatum debetur, quam conditionem inseruit: nisi forte hoc animo fuerit testator, ut faceret conditionem. proinde nec illud dicendum erit facere conditionem, QUIDQVID MIHI EPHESI OPORTET DARI, HOC DO LEGO. Sed si sic leget, SI PRIMVS MIHI HAERES NON ERIT, DAMNAS ESTO SECVNDVS DARE, & Primus hæres exstiterit: legatum non debetur. si Primus adierit cum Secundo: non exstitisse conditionem, nequaquam ambigendum est. Si patronus, contra tabulas bonorum possessione accepta, debitam portionem occupet: legata, quæ sic data sunt, SI PATRONVS HAERES NON ERIT, non debet cohæres patroni præstare. Si à Primo ita legatum sit, SI SECVNDVS HAERES NON ERIT, VIGINTI TITIO DATO: simili modo à Secundo si eidem Titio ita legatum sit, SI PRIMVS HAERES NON ERIT, & ambo hæredes exstiterint: legati conditio deficiet. si alter hæres exstitit, alter non exstitit: legatum debetur. MARCELLVS apud Iulianum libro uicesimo septimo digestorum notat. non dubitamus, quin turpes conditiones remittendæ sint: quo in numero plerumque sunt etiam iurifurandi.

XX. IVL IANVS.

MUltum interest, conditio facti, an iuris sit. nam huiusmodi conditiones, SI NAVIS EX ASIA VENERIT. SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: quamuis impletæ sint, impediunt heredem circa adeundam hereditatem, quamdiu ignorarit eas impletas esse. Quæ
 ○ ○ uero

uero ex iure uenient: ex his nihil amplius exigendum, quàm ut imple-
ræ sint. ueluti si quis se filium familias existimat, cum sit paterfamilias:
poterit adquirere hæreditatem. quare & ex parte scriptus hæres, qui
ignorat, an tabulæ testamenti apertæ sint, adire hæreditatem poterit.

XXI. IDEM.

Quoties sub conditione mulieri legatur, SI NON NUPSERIT, &
eiusdem fidei commissum sit, ut Titio restituat, si nubat: com-
mode statuitur, & si nupserit, legatum eam petere posse, & non esse co-
gendam fideicommissum præstare.

XXII. IDEM.

Qui duobus hæredibus decem dare iussus est, & fundum sibi ha-
bere: uerius est, ut conditionem scindere non possit, ne etiam le-
gatum scindatur. igitur quamuis alteri quinq; dederit, nullam partem
fundi uindicabit: nisi alteri quoq; adeunti hæreditatem reliqua quinq;
numerarit: aut illo omittente hæreditatem, ei, qui solus adierit hæredi-
tatem, tota decem dederit.

XXIII. IDEM.

Iure ciuili receptum est: quoties per eum, cuius interest cōditionem
*als deest
negatio. *nō impleri, sit quo minus impleatur: ut perinde habeatur, ac si im-
pleta conditio fuisset. quod pleriq; & ad legata, & ad hæredum institu-
tiones perduxerunt. Quibus exemplis stipulationes quoq; committi
quidam recte putauerunt, cum per promissorem factum esset, quo mi-
nus stipulator conditioni pareret.

XXIII. IDEM.

Cum uir uxori, quandocunq; liberos habebit, fundum legauit: si
mulier diuortio facto liberos ex alio procreauerit, deinde soluto
secundo matrimonio ad priorem maritum redierit: non intelligitur
expleta conditio. quod testatorem uerisimile non est de his liberis sen-
sisse, qui se uiuo ex alio suscepti fuissent.

XXV. IDEM.

Hæc scriptura, SI VIGINTI DEDERIT, AUT IVRAVERIT SE ALI-
QUID FACTVRVM, unam conditionem exprimit habentem du-
as partes. quare quicunq; hæres scriptus erit sub conditione, SI IVRA-
VERIT SE DECEM DATVRVM, AUT MONVMENTVM FACTVRVM:
quamuis uerbis edicti ad hæreditatem uel legatum admittatur: tamen
compellitur facere id, quod facturum se iurare iussus est, solo iureiuran-
do remisso. Cum eadem res alteri pure, alteri sub conditione lega-
tur: aut cum alter pure, alter sub conditione hæres scriptus est: pars le-
gati uel hæreditatis deficiente cōditione ad crescit etiā hæredi eius, cui
pure legatū est, uel hæreditas data est: si tamē hæreditas ei9 adita fuerit.
Alfe

XXVI. ALFENVS.

IN testamento quidam scripserat, ut sibi monumentum ad exemplū eius, quod in uia Salaria esset Publij Septimij Demetrii, fieret: & nisi factū esset, hæredes magna pecunia multarentur. & cum id monumentum Publij Septimij Demetrii nullum reperiretur, sed Publij Septimij Damæ esset, ad quod exemplum suspicabantur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri uoluisse: quærebant hæredes, cuiusmodi monumentū se facere oporteret: & si ob eam rem nullum monumentū fecissent, quia nō reperiretur, ad qđ exemplum facerent, num poena tenerentur? Respondit. si intelligeretur, quod monumentum demonstrare uoluisset is, qui testamentum fecisset: tamen si in scriptura ita non esset: tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. sin autem uolūtas eius ignoraretur: poenam quidem nullam uim habere, quoniā ad quod exemplum fieri iussisset monumentum, id nusquam exstaret: tamen omnimodo secundū substantiam & dignitatem defuncti exstrui debere.

XXVII. PAVLVS.

Filiae suæ ita quis legauit, SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LV-
CII TITII NUPSERIT, EI TOT HAERES MEVS DATO. Titio ante testatorem mortuo Attia nupserat. quærebatur, an legatum ei deberetur? respondit, deberi. TITIA VXOR MEA OPTATO PHILARGYRVM PVERVM ET AGATHEAM ANCILLAM, QVI MEI ERVNT, CVM MORIAR. is, qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, uēdidit. postea ancillas emit, & ex his uni Agathæ nomen imposuit. quæsitum est, an hæc legata uideretur? respondit, legatam uideri.

XXVIII. IULIANVS.

Haec conditio, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, sic recipienda est, cum primum potuerit capitolium ascendere.

XXIX. IDEM.

Si separatim mihi totus fundus pure, tibi sub conditione legatus fuerit, & tu decesseris ante, quā conditio exstiterit: non habeo necessitatem implere conditionem: utpote cum (etiam si conditio defecerit) pars, quam uindicaturus eras, mihi adcreseat.

XXX. AFRICANVS.

IN testamento ita erat scriptum, STICHVS ET PAMPHILA LIBERI SVNTO. ET SI IN MATRIMONIVM COIERINT, HAERES MEVS HIS CENTVM DARE DAMNAS ESTO. Stichus ante apertas tabulas decessit. respondit, partem Stichi defectam esse. sed & Pamphilam defectam conditione uideri: ideoq; partem eius apud hæredem remansu-

ram. sed & si uterq; uiueret, & Stichus nollet eam uxore ducere, cū mulier parata esset nubere: illi quidem legatum deberi, Stichi autem portionem inutilem fieri. nam cum uni ita legatum sit, **TITIO SI SEIAM VXOREM DVXERIT, HAERES MEVS CENTVM DATO**: siquidem Seia moriatur, defectum conditione intelligi. At si ipse decedat: nihil ad hæredem suum eum transmittere: quia morte eius conditio defecisse intelligatur. utroq; autem uiuente, siquidem ipse nolit uxore ducere: (quia ipsius facto conditio deficit) nihil ex legato eū cōsequi. muliere autem nolente nubere, cum ipse paratus esset: legatum ei deberi.

XXXI. IDEM.

Quamuis rationes reddere nihil aliud sit, q̄ reliqua soluere: tamen si & statuliberi & hæredis culpa (sine fraude tamen serui) minus solutū sit, & bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit: liberum fore. & nisi ita obseruetur: neminem, qui sub cōditione ita manū missus esset, unquam ad libertatē peruenturum: si per imprudentiam minus solutum esset. hæc ita accipienda esse ait: si quando is, qui rationes reddere iussus sit, per aliquem errorem sine dolo malo ita rationes reddiderit, ut dominus quoq; circa computationem erraret.

XXXII. PAVLVS.

Falsa demonstratio neq; legatario, neq; fideicommissario nocet, neq; hæredi instituto: ueluti si fratrem dixerit, uel sororem, uel nepotem, uel quodlibet tale. & hoc ita iuris ciuilis ratione, & constitutionibus diuorum Seueri & Antonini cautum est. Sed si controuersia sit de nomine inter plures: qui probauerit sensisse de se defunctū, ille admittetur. Sed & si cui quasi liberto, id est inter libertos legatū fuerit: non idcirco legatum amittit, quia postea anulos ab Imperatore accepit. nam honor eius auctus est, non conditio mutata. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si quis legauerit rem ita, si mortis tempore eius erit, nec tūc eius inueniatur: nec æstimatio eius legata uidebitur. Quid ergo, si quis ita scripserit, **STICHVM ET PAMPHILVM TITIO DO LEGO, SI MEI ERVNT, CVM MORIAR**, & unum ex his alienauerit: an uel alter possit à legatario uindicari: & placet uindicari. nam hunc sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atq; si separatim dixisset, **STICHVM, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR.** ***PAMPHILVM, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR.** *

* als de
sunt.

XXXIII. FLORENTINVS.

Sinominatim alicui lege ita, **LVCIO TITIO: an per demonstratio-** nem corporis, uel artificij, uel officij, uel necessitudinis, uel adfini-
tis, nihil interest. nam demonstratio plerunq; uice nominis fungitur. nec interest, falsa, an uera sit: si certum sit, quem testator demonstra-
rit.

rit. Inter demonstrationem & conditionem hoc interest: quod demonstratio plerumq; factam rem ostendit, conditio futuram.

XXXIIII. POMPONIVS.

Leuissima libertatis cōditio ea intelligenda est, quæ ad libertatem perducit, quamuis natura grauior & durior sit.

XXXV. MARCELLVS.

Publius Mæuius testamēto suo ita cauit. QVISQVIS MIHI HAERES HAEREDES'VE ERVNT: DO LEGO, FIDEI'QVE EORVM COMMITTO, VT DENT CAIO SEIO SORORIS MEAE FILIO IN HONOREM CONSVLATVS QVADRINGENTA. uiuo Mæuio Seius consul designatus est, & munus edidit. deinde ex calendis Ianuarijs consulatum ingressus est, atq; ita Mæuius decessit. quæro, an quadringenta Seio debeatur? Marcellus respondit. deberi. Titia codicillis de prædijs, quæ testamento Septiciæ reliquerat, ita cauit. A' TE PETO SEPTICIA, VT FILIO MEO, CVM ANNORVM SEDECIM ERIT, EADEM PRAEDIA RESTITVAS. QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT: PETO, VT EA REDDAS RESTITVAS PVBLIO MAEVIO ET CAIO CORNELIO. quæro. cum Septicia decesserit, deinde filius quindecim annos agens defunctus sit: an repræsentetur fideicommissum decimoquinto anno impleto? & an hæredes Septiciæ restituere Publio Mæuio & Caio Cornelio debeant? Marcellus respondit. Septiciam ius, quod in his prædijs habuisset, hæredi suo reliquisse. etenim uideri contra uoluntatem testatoris repræsentationem fideicommissi desiderari, ut amplius ad substitutos perueniat, quàm ad puerum peruenire, uel à Septicia, uel ab hæredibus potuisset. & uerba quidem uideri repræsentare fideicommissum. sed non esse uerisimile, ut maturius uoluerit testatrix ad substitutos id transferri. nec quidq; mutare, quod Septicia ante decessit. nam & si puer uiueret, non prius Septiciæ hæredes, quàm Septicia, possent conueniri.

XXXVI. PAVLVS.

Si quis eum, quē ipse manumittere non poterat, legarit ita, ut eum legatarius manumitteret: & si à legato non repellatur, non est compellendus, ut manumittat: quoniam toties secundum uoluntatem testatoris facere compellitur, quoties contra legem nihil sit futurum. idq; Neratius scribit. & tamen à legato nō esse eum repellendum: quoniam magis legatarium aliquod commodum testator in hoc seruo, quàm hæredem, habere uoluisset.

XXXVII. IDEM.

Si ita scripsero, QVANTVM CODICILLIS TITIO LEGAVERO: licet codicillis legatū explicetur: tamē ex testamento ualeat sola quantitas,

OO iij quæ

quæ in codicillos delata est. Nam & apud ueteres legata talia fuerunt, QUANTVM EI PER EPISTOLAM SCRIPSERO. QUANTVM EX IL-
LA ACTIONE DETRAXERO, HAERES DATO.

XXXVIII. IABOLENVS.

QUæ conditio ad genus personarum, non ad certas & notas perso-
nas pertineat: eâ existimamus totius esse testamenti, & ad omnes
hæredes institutos pertinere. at quæ conditio ad certas personas acco-
modata fuerit: eam referre debemus ad eum duntaxat gradû, quo hæ
personæ institutæ fuerunt. Cum in testamento scriptum erat, VT
ALIQUID IN FORO FIAT, neq; adscriptum erat, in quo foro: Labeo
ait, si non appareat, quid mortuus senserit: in eius municipij foro faciê-
dum, in quo is, qui testamentû fecit, domicilium habuerit. quam sen-
tentiam ego quoq; probo.

XXXIX. IDEM.

QUibus diebus uicinus tuus te uia publica (cum ad parendum cõ-
ditioni ire uelles) ire prohibuit, nec per te stetit, quominus agen-
do ob calumpniam eum submoueas: hi dies conditioni non imputabû-
tur. Quidam ita legauerat, SI PVBLIVS CORNELIVS IMPENSAM,
QVAM IN FVNDVM SEIANVM FECI, HAEREDI MEO, DEDERIT:
TVNC HAERES MEVS PVBLIO CORNELIO FVNDVM SEIANVM DA-
TO. Cascellius aiebat, etiam precium fundi dari debere. Ofilius impen-
sa uerbo negat precium significari: sed eos duntaxat sumptus, quos, in
eum postea, quàm emptus esset, fecisset. Idem Cinna scribit: adiecto eo,
quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat. & magis
uerum puto. Quidam Titio centû legauerat, deinde infra ita iussit:
rat. QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HAERES MEVS, SI MA-
TER MEA MORITVR, DATO. mortuo patrefamilias, Titius uixerat,
& uiua matrefamilias decesserat. mortua matre hæredibus Titij legatû
deberi, Ofilius respondit: quoniam non sub conditione esset legatum,
sed ante legatum pure, deinde soluendi dies adiecta. uideamus (inquit
Labeo) ne id falsum sit: quia nihil intersit, utrum ita scribatur, QVAS
PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HAERES MEVS, SI MATER MEA
MORITVR, DATO: an ita, NISI MATER MEA MORIATVR, NE DA-
TO. utrubiq; enim sub conditione datû uel ademptum esse legatum.
Labeonis responsum probo. Dominus seruo aureos quinq; sic lega-
uerat, HAERES MEVS STICHO SERVO MEO, QVEM TESTAMENTO
LIBERVVM ESSE IVSSI, AVREOS QVINQVE, QVOS IN TABVLIS DE-
BEO, DATO. nihil seruo legatum esse, Namusa Seruium respondisse
scribit: quia dominus seruo nihil debere potuisset. ego puto secûdum
mentem testatoris naturale magis, quàm ciuile debitum spectandum
esse

esse, & eo iure utimur. Qui dotalem fundum nullū habebat, ita legauerat. FVNDVM CORNELIANVM, QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HAERES DATO. Labeo, Ofilius, Trebatius responderunt, fundum nihilominus legatum esse: quia cum fundus Cornelianus in rerū natura sit, demonstratio falsa legatū non perimit. Thermius minor, quorum arbitrato monumentū sibi fieri uellet, testamento scripserat: deinde ita legauerat. LVCHIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM MEVM AEDIFICANDVM MILLE HAERES MEVS DATO. Trebatius respondit, pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satis dedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatij sententiam probat: quia hæc mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur. Idem & ego & Proculus probamus.

XL. IDEM.

Legata sub conditione relicta non statim, sed cum conditio exstiterit, deberi incipiunt. ideoq; interim legari non potuerunt.

XLI. AFRICANVS.

Filiofamilias legatum est sub hac conditione, si in potestate patris mansisset. magis patri uideri legatum ait, & patrem suo nomine legatum petere. Idem iuris esse, & si seruo similiter legetur. argumentū rei sit, quod & si cibaria seruis Titij legentur: proculdubio domini esse, non seruorum legatum.

XLII. PAVLVS.

PLA VTIVS. hæres rogatus est à liberto testatore, ut perceptis sibi decem totam hæreditatē ei uenderet. Postea patronus defuncti bonorum possessionem cōtra tabulas petierat, & partem hæreditatis, quæ debebatur, abstulerat. Proculus & Cassius fidei cōmissarium pro rata, quod soluit, repetere debere aiunt. PAVLVS. hoc iure utimur. nā quemadmodū præstatione fideicommissorum & legatorum hæres exoneratur per prætorem: ita etiam ipse partem consequi debet. Diuersum est, si Falcidia interueniat, & minuat legatum. Nam his casibus nihil repetetur: quod in solidum conditioni paretur. Item scinditur ius dandi, si is, cui legatum est, non potest partem hæreditatis sibi relicta totam capere. nam uerius est, partem eum præstare debere, partem illos, qui auferunt ab eo, quod plus relictum est, quàm à lege conceditur.

Neratius libro primo responsorū scribit. ex duobus scriptis hæreditibus si unus rogatus sit tibi hæreditatem restituere, tu Titio certam summā dare, & beneficio legis Falcidiæ in restituendo hæres utat: quāto minus tibi præstiterit, tanto minus te Titio præstare, nō esse iniquū.

XLIII. IDEM.

Qui hæredi dare iussus est, seruo alieno instituto, non domino dare

re debet. nam & si alio hærede instituto, iussus est seruo Titij dare, ipsi seruo datur: quia quæ facti sunt, non transeunt ad dominum: quemadmodum si mihi aut seruo Titij stipulatus sim: nõ Titio, sed seruo eius dari potest. & hæc uera sunt. Sed cum hæredi dare iussus est: uideamus, ne domino dandum sit. & consequens est, & hic seruo dari. Certe statum liber, quin domino dare debeat, non est dubium. contra qui domino dare debet, non implet conditionem, dando seruo eius: nisi si dominus consenserit. nemo enim in tali specie conditionem, nesciente me uel nolente, implere potest. Cum hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est: hæredi dandum est, ut impleatur conditio: nec hoc restituendum est ex causa fideicommissi. sed cum suspectam adiit, & restituit: dubitatur, an ei auferendum sit. & benignius est, & in hoc casu nihil ei auferri. Si autem me hærede instituto controuersia mihi fiet hæreditatis: si cauet legatarius, euicta hæreditate reddi legatum: & ipsi cauendum est de eo, quod dedit. sed si iussus sis mihi dare decem, & accipere hæreditatem ex senatusconsulto: decem tibi ex causa fideicommissi non restituiam. Si duorum seruo legatum sit sub conditione dandi: non posse per partes conditioni pareri quidam aiunt, sed semel dandam pecuniam. sed ego contra puto. Si pars rei legatæ usucapta sit: an in solidum parendum sit, dubito. & potest dici, pro parte parendum ex sententia testatoris. **PLAUTIVS.** uni ex hæredibus fundum legauit, si centum hæredibus dedisset. deducet suam partem hæreditariam, & reliquam summam hæredibus pro portione eorum dabit. At si hæres ex parte ita institutus esset, si hæredibus decem dedisset: non aliter esset hæres, quam si tota decem cohæredibus dedisset: quia non ante ad hæreditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. Nam & cum seruus testamento liber, & ex parte hæres ita scriptus esset, si hæredibus decem dedisset: constitit non aliter eum liberum hæredemque futurum, quam si tota decem cohæredibus dedisset. **PAVLVS.** hoc iure utimur.

XLIII. IDEM.

Iulianus ait. si hæredi legatarius, cui sub conditione legatum erat, si hæredi decem dederit, id quod ei debebat, hæres accepto tulisset: non quidem uideri conditioni paruissse quasi dederit: sed quasi per hæredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi exstiterit conditio.

XLV. IDEM.

Si intra diem (exempli gratia) centesimum ita imperatum sit statulibero, ut pecuniâ solueret, neque initiû temporis eius quod futurum esset, adscriptum sit: adita hæreditate cedere dies incipit: quia absurdum

dū uisum est, ante diem præterire, q̄ is existeret, quē oporteret accipere. & hoc in omnibus, qui hæredi dare iussi sunt, dicendum est. igitur & legatario ex adita hæreditate ad parendum cōditioni tempus computabitur. Seruo libertatem ita dedit. ILLE, SI MEVS ERIT, LIBER ESTO. legatum uel hæreditatem sine conditione ei dedit. deinde eum alienauit. debetur domino eius legatum uel hæreditas, & iussu eius adiri poterit. nam id expressit SI MEVS ERIT in libertate danda. quo futurū erat, ut impediretur libertas, etiam si expressum non esset. Sæpenumero tamen mutatur rei effectus: quanquam id expresse fecisset, quod & si non fecisset, ineffectus tamen.

XLVI. IDEM.

Non putabam diem fideicommissi uenisse, cum decimum sextū annum ingressus fuisset, cui erat relictum, cum ad decimum sextum annum peruenisset. & ita etiam imperator Aurelius Antoninus ad appellationem ex Germania iudicauit.

XLVII. CELSVS.

Si intra annos decem hæres dare damnatus, aut quis liber esse iussus est: nouissimo eius temporis die legatum debetur, & libertas obtinget.

XLVIII. VLP IANVS.

Si cui libertas data sit directò sub hac conditione, si rationes reddidisset: arbitrum à consulibus dari diuus Pius permisit his uerbis. Aditi à uobis amplissimi consules, arbitrum dabunt, qui excussis rationibus, non tantum quæ reliqua sunt Epaphroditi, constituent: uerum etiam quas rationes, quæq; instrumenta tradere, aut exhibere dominis suis debeat. cuius sententiæ cum fuerit satisfactum: non impeditur Epaphroditi libertas.

XLIX. MODESTINVS.

Sub diuersis conditionibus disiunctim positus liber esse iussus, eam conditionem eligere potest, quæ sibi leuior esse uidebitur. Legato uero eo modo relicto: legatarium nouissimæ conditioni parere oportet. Hæredi decem dare iussus, & liber esse: & hæredis hæredi dando, perueniet ad libertatem. Quod non similiter in legatarij persona custodiri Publicius scripsit.

L. IDEM.

Nonnunquam contingit, ut quædam nominatim expressa officiant, quamuis omissa tacite intelligi potuissent, nec essent obitura. quod euenit, si alicui ita legatur, TITIO DECEM DO LEGO, SI MAEVIUS CAPITOLIVM ASCENDERIT. nā quāuis in arbitrio Mæuij sit, an capitoliū ascendat, & uelit efficere, ut Titio legatum debeat: non tamen poterit alijs uerbis utiliter legari, SI MAEVIUS VOLV-
PP erit,

ERIT, TITIO DECEM DO. nam in alienam uoluntatem conferri legatum non potest. inde dictum, expressa nocent, non expressa nō nocent.

LI. IDEM.

SI quis seruum liberum esse iusserit, si hæredi rationes reddidisset, Spōsteaꝓ eum rationes reddere uetuerit, quasi puram facturum libertatem: competit ei ex testamento libertas.

LII. IABOLENVS.

SI quis legata, quibus dies adposita non esset, annua bima trima die dare iussisset: & alicui, cum pubes esset, pecuniam legasset: id quoꝓ legatum annua bima trima die post pubertatem præstandum esse, in commentarijs Caij scriptum est: quia magis conditio, quàm dies legato adiecta esset. contra ego sentio: quia ferè dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt: diesꝓ pubertatis habet aliquam temporis demonstrationem.

Duobus eadem res, si hæredi centum dedissent, legata est: si alter ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur: & pars eius, qui non dederit, alteri cum sua conditione adcrefcet.

LIII. IDEM.

MAeuius, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem non habebat, ducenta dedisset: conditioni parere debet, & ducēta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat: licet nummos non faciat accipientis. Quid enim interest, utrum tali personæ dare iubeatur, an aliquo loco ponere, uel in mare deijcere? neꝓ enim illud, quod ad talem personam peruenturum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur.

LIIII. IDEM.

CVI fundus legatus est, si decē dederit: partem fundi cōsequi non potest, nisi totam pecuniā numerarit. Dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub cōditione legata est. in hac enim quæstione statim à testamento, quo pluribus conditio adposita est, diuisa quoꝓ in singulas personas uideri potest. & ideo singuli pro sua parte, & conditio ni parēre, & legatum capere possunt. nam quamuis summā uniuersæ conditionis sit adscripta: enumeratione tamen personarum potest uideri esse diuisa. in eo uero, quod uni sub conditione legatum est, scindi ex accidente conditio non debet: & omnis numerus eorum, qui in locum eius substituuntur, pro singulari persona est habendus.

LV. POMPONIVS.

QUæsitum est, an si iussus fuerit seruus quinqꝓ operas extraneo dare, ut liber sit, conditio talis sit recipienda: ut quemadmodum
 * al's de- est. * (scindi) circa pecuniæ dationem dicitur, ita & circa præstationē operarum

rarum dicamus; sed hoc iure utimur: ut quemadmodum dictum est, si pecuniam ex peculio suo det extraneo, admitti eum ad libertatem: ita & si operam præstiterit, necesse sit eum admitti ad libertatem. Itaque in proposito sapienter faciet hæres, si impedierit eum, quo minus præstet & operas. hac enim ratione servus perueniet quidem ad libertatē, sed operis eius extraneus non utetur.

LVI. IDEM.

SI ancillæ alienæ, cum ea nupsisset, legatum sit: Proculus ait, utile legatum esse: quia possit manumissa nubere.

LVII. VLP IANVS

Intercidit legatum, si ea persona decesserit, cui legatum est sub conditione. Quid ergo, si nō decesserit, sed in ciuitate esse desierit: puta alicui legatū, si consul fuerit, & is in insulā deportatus est. nunquid non interim exstinguitur legatum; quia restitui in ciuitatem potest: quod probabilius esse arbitror. nō idem erit dicendum, si ea poena in eum statuta fuerit, quæ irrogat seruitutem: quia seruitus morti adsimilatur.

LVIII. PAVLVS.

In facto consistentes conditiones uarietatem habent, & quasi triper titam recipiunt diuisionem: ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat: uel retro, ne detur, ne fiat, ne obtingat. ex his dandi faciendiq; conditiones in personas collocantur, aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum: tertia species in euentu ponitur. Fiscus ipsæ conditionibus parere debet, quibus persona, à qua ad ipsum, quod relictū est, peruenit. sic etiam cum suo onere hoc ipsum uindicat.

LIX. VLP IANVS.

Si uir uxori ad tempus liberorum legauerit: dubitari potest, an de his duntaxat filiis sensisset testator, qui post mortem eius nati fuissent: an de his, qui uiuo eo ab eo suscepti fuissent post testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: uerum æquum est proficere: siue uiuo marito, siue post mortem nascantur.

LX. TERENCEVS.

Sed si hoc specialiter expressit testator: etiam si ex alio post mortem suam liberos procreauerit, nihilominus eam ad legatum admitti. Cuidam non solidum capienti amplius lege concessa portione relictum est, si hæredi aliquid dedisset. quæritur, an id, quod conditionis implendæ causa dederit, consequi ex causa legati possit, quasi non capiat id, quod eroget: an uero id extra sit, nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quàm capturus esset, si sine conditione legatum esset: & Iulianus rectissime scribit, tanto amplius eum captum, quantū conditionis implendæ causa dare eum oporteret. nec in

PP ij tereffe

teresse, hæredi, an extraneo dare iussus sit: quia cōputatione facta, quæ semper in persona eius introduceretur, non amplius lege concessa portione ad eum subsideret. Cum uir uxori, SI A' LIBERIS NON NVPSERIT, in annos singulos aliquid legauit: quid iuris sit? Iulianus respondit, posse mulierem nubere, & legatum capere. Quod si ita scriptum esset, SI A' LIBERIS IMPVBERIBVS NON NVPSERIT: legē locū non habere, quia magis cura liberorum, q̄ uiduitas iniungeretur.

LXI. CAIVS.

CVM ita legatum sit, SI TITIO NON NVPSERIT, uel ita, SI NEQVE TITIO, NEQVE SEIO, NEQVE MAEVIO NVPSERIT, & deniq; si plures personæ cōpræhensæ fuerint: magis placuit, cuilibet eorū, si nupserit, amissurā legatum: nec uideri tali conditione uiduitatē iniunctā, cum alijs cuilibet satis cōmode possit nubere. uideamus, & si ita legatum sit, SI TITIO NVPSERIT. & quidē si honeste Titio possit nubere: dubium non erit, quin nisi paruerit cōditioni, excludatur à legato. si uero indignus sit nuptijs eius iste Titius: dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere. quæ enim Titio nubere iubetur, cæteris omnibus nubere prohibetur. Itaq; si Titius indignus sit: tale est, quale si generaliter scriptum esset, SI NON NVPSERIT. Imò (si uerum amamus) durior hæc conditio est, quàm illa, SI NON NVPSERIT. nam & cæteris omnibus nubere prohibetur: & Titio, cui inhoneste nuptura sit, nubere iubetur.

LXII. TARENTIVS.

HOC modo legato dato, SI LVCIO TITIO NON NVPSERIT: non esse legi locum, Iulianus aiebat. quod si ita scriptum esset, SI ARI CIAE NON NVPSERIT: interesse, an fraus legi facta esset. nā si ea esset, quæ alibi nuptias nō facile posset inuenire: interpretandum, ipso iure rescindi, quod fraudandæ legis gratia esset adscriptum. legē enim utilem reipublicæ, sobolis scilicet procreandæ causa latam, adiuuandam interpretatione.

LXIII. PAVLVS.

LEGATO sub conditione relicto, si hæres, à quo sub conditione legatum est, pendente conditione moriatur: hæredem suum obligatū relinquit.

XXIII. MODESTINVS.

HAERES statuliberum, cui in euentum conditionis fideicōmissum restituere rogatus erat, manumisit. quæro, an fideicōmissum ei præstare debeat? Herennius Modestinus respondit. quanquam statu liberum hæres manumiserit: tamen fideicōmissum, quod sub ijsdem conditionibus relicto ei debet: ita præstare cogitur, si cōditiones impletas esse prætenderit, aut per eum steterit, quo minus impleantur.

Labeo

LXV. LABEO.

CVm sub hac conditione fundus alicui legatus esset, SI SERVVM NON MANVMISERIT, & si manumiserit, legatum fundi ad Mæuium translatum esset: legatarius de non liberando satisfecit, & legatū accepit, & postea liberauit. quæro, an aliquid Mæuius detur? respondi. si cui ita legatum esset, SI SERVVM NON MANVMISERIT: satisfactio interposita accipere ab hærede legatum poterit. & si postea servum manumiserit: commissa stipulatione, hæredi uel fundum, uel quanti ea res est, restituet: eoq; casu hæres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuit, restituet.

LXVI. IDEM.

Si ita legatum esset, CVM NUPSERIT: si nupta fuerit, & hoc testator scierit, alterum matrimonium erit expectandum: nihilq; intererit, utrum uiuo testatore, an post mortem ea iterum nupserit.

LXVII. CAIVS.

Si ita expressum erit, TITIO, SI VOLVERIT, DO LEGO: apud Labsonem Proculus norat, non aliter ad hæredem legatarij pertinere, quam si ipse legatarius uoluerit ad se pertinere: quia conditio personæ iniuncta uideatur.

LXVIII. PAPINIANVS.

DVos mater filios sub conditione emancipationis ex partibus hæredes instituit, eisq; plurium rerum præceptionem pure dedit. hæreditatem adierunt. patrem à legatorum commodo illa quoq; ratio debet submonere: quod emancipando filios, obsecutus uoluntati, supremum iudicium uxoris suæ custodiri uoluerit.

LXIX. IDEM.

Titio centum ita, ut fundum emat, legata sunt. nō esse cogendum Titium cauere, Sextus Cæcilius existimabat: quoniā ad ipsum dum taxat emolumentum legati rediret. Sed si filio fratris alumno minus industrio prospectum esse uoluit: interesse hæredis credendum est: atq; ideo cautionem interponendam, ut & fundus comparetur, ac postea non alienetur. Titio centum relicta sunt, ita ut Mæuiam uxorem, quæ uidua est, ducat. conditio non remittetur. & ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat, si Mæuiam uxorem non ducat, prætor actionem denegat. aliud est enim eligendi matrimonij pœnæ metu libertatem auferri, aliud ad matrimonium certa lege inuitari. Titio centum relicta sunt ita, VT A' MONVMENTO MEO NON RECEDAT, uel VT IN ILLA CIVITATE DOMICILIUM HABEAT: potest dici, non esse locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. Sed

PP iij inde

in defuncti libertis alio iure utimur. TITIO GENERO MEO HÆRES MEVS DOTIS SEIAE FILIAE MEAE NOMINE CENTVM DATO. legati quidem emolumentum ad Seiam, quæ dotem habere incipit, pertinebit. sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoq; cui pecuniam legauit, consultum uidetur: propè est, ut ipse legatarius intelligatur, & legatum petere debeat. Si post diuortium genero pecuniam hæres soluerit: æquè liberabitur: quoniam in dotem solutio conuertitur. constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio recte soluetur hoc enim & mulieris interest, ut incipiat esse dotata. nam & si quis ipsam quoq; petitionem habere respóderit, eaq; pecuniam petat, neq; dotis fieri uelit: non dubie doli exceptione submouebitur. ante nuptias uero, Titio uel muliere defunctis, legatum apud hæredem manet. Quod si nolit eam uxorem ducere: causæ legati (quod ad mulieris personam attinet) satisfactum intelligitur. Sed Titio legatum petenti noncebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi: quoniam pecunia dotis efficeretur. sed cum ante nuptias (quia purum legatum est) peti potest: cautio MULIERI PECUNIAM REDDI necessaria erit. Quod si maritus uicio suo causa ceciderit, neq; soluendo sit: nūquid aduersus hæredem mulieri, quæ nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam, quæ doti fuerat destinata? sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt: saluam habebit, non soluta pecunia uiro, mulier actionem.

LXX. IDEM.

CVM tale legatum esset relictum Titia, SI A' LIBERIS NON DECESSERIT: negauerunt eam recte cauere: quia uel mortuis liberis legati conditio possit existere. sed displicuit sententia. non enim uoto matris opponi tam ominosa interponendæ cautionis interpretatio debuit. Et cum patronus liberto certam pecuniam legasset, si à liberis nõ discessisset: permisit Imperator, ueluti Mutianam cautionem offerri. fuit enim periculosum ac triste, libertum coniunctum patroni liberis eorundem mortem expectare. Titius hæredem institutum rogauit post mortem suam hæreditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita. Mutianæ cautionis exemplum ante constitutionem remissæ cautionis locum habere nõ potuit: quoniam uiuo eo, cui relictum est, impleri conditio potuit. Quid ergo, si ita scriptum esset, PETO POST MORTEM TVAM RESTITVAS HÆREDITATEM, ITA NE SATIS FIDEICOMMISSI PETATVR, NE'VE RATIO EXIGATVR? sine dubio per huiusmodi uerba non interponendæ quidæ cautionis conditio uidebitur adscripta, rationi uero non exigendæ modus adhibitus: scilicet, ut culpa, non etiam dolus remissus intelligatur. idq; in eius persona, qui
negocia

negotia gessit, cuiusque rationis reddendae necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est. SI ARBITRATV TITII SEIA NUPSERIT, HAERES MEVS FVNDVM DATO. uiuo etiam Titio sine arbitrio Titij eam nubentem legatum accipere respondendum est: eamque legis sententiam uideri, ne quod omnino nuptijs impedimentum inferatur. Sed si Titius uiuo testatore decedat: licet conditio deficit: quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurreretur. MAEVIAE SI NON NUPSERIT, FVNDVM, CVM MORIETVR, LEGO. potest dici, & si nupserit, eam confestim ad legatum admitti. Non idem probatur, si certus dies incertus sit alius legato fuerit adscriptus. Falsam causam legato non obesse, uerius est: quia ratio legandi legato non cohaeret. sed plerumque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legatum non fuisse. Falsam conditionem Cassius & Caelius Sabinus impossibile esse dixerunt: ueluti PAMPHILVS SI, QVOD TITIO DEBEO, SOLVERIT, LIBER ESTO: si modo nihil Titio fuit debitum. quod si post testamentum factum testator pecuniam exsoluit: defecisse conditionem intelligitur. Falsam legati demonstrationem non facere legatum, Sabinus respondit: ueluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit: EX CENTVM, QVAE TITIO LEGAUI QVINQVAGINTA HAERES SEIO DATO. idque sumpsit ex defuncti uoluntate: quia non animo legandi, sed deminuendi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet. propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si uere demonstratum fuisset.

LXXI. IDEM.

Titio fundus, si in Asiam non uenerit: & idem, si peruenerit, Sempronio legatus est. cum in omnibus conditionibus, quae morte legatariorum finiuntur, receptum est, ut Mutiana cautio interponatur: haeres cautionem a Titio accepit, & fundum ei dedit. si postea in Asiam peruenerit: Sempronio haeres, quod ex stipulatu cautionis interpositae consequi potest, utili actione praestare cogitur. sed si cautio medio tempore defecerit, quae sollicitate fuerat exacta: non de suo praestabit haeres. Sed quia nihil potest ei obijci: satis erit actiones praestari. si tamen, cum Titius in Asiam uenisset, Sempronius prius, quam legatum accipiat, decesserit: haeredi eius debebitur, quod defunctus petere potuit.

LXXII. IDEM.

Mulier & Titio ususfructus, si non nupserit mulier, relictus est. si mulier nupserit: quamdiu Titius aduiuet, & in eodem statu erit, partem ususfructus habebit. tantum enim beneficio legis ex legato mulieri esse concessum intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset: nec si Titius, qui conditione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit.

Idem

LXXIII. IDEM.

Dies incertus conditionem in testamento facit.

LXXIIII. IDEM.

Fideicommissum à filijs relictum, si **QVIS EX HIS SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT**, adoptionis cōmento non excluditur.

LXXV. IDEM.

AVia, quæ nepotem sub conditione emancipationis pro parte hæredē instituerat, ita postea codicillis scripsit. **HOC AMPLIVS NEPOTI MEO, QVAM QVOD HAEREDEM INSTITVI, LEGO PRÆDIA ILLA.** Conditionem emancipationis repetitam uideri placet: quamuis auia nullam in legatis, ut in hæreditate substitutionem fecisset. nam & cum seruus pure quidem liber, hæres autem sub conditione scriptus, & (si hæres non exstiterit) legatum accipere iussus est: in legato repetitam uideri libertatem, diuus Pius rescripsit. Mutiana cautio locum nō habet, si per aliam conditionem actio legati differri possit. **TITIO, SI MULIER NON NUPSERIT, HAERES CENTVM DATO.** quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est. si nupserit mulier: die legati cedente, fideicommissum petet. remoto autem fideicommissio, legatarius exemplum Mutianæ cautionis nō habebit. Pater ex hæredatæ filiæ tutores dedit, eosq; si mater eius im pubere filia constituta uita decessisset, ad rem gerendā accedere iussit. cum uxori mandatum esset, ut moriens filiæ cōmuni *decies quinq; restitueret: non tutores uidebantur sub conditione dati, nec si quid aliud interea puella quæsisset, eius administrationem prohiberi: cautio quoq; fideicōmissi matri remissa uidebat. quocunq; em̄ indicio uoluntatis cautio legatorū uel fideicōmissorum remitti potest. itaq; si cautionis nō petendæ conditio legato uel fideicommissio præscribatur: conditionem ea res non faciet. non enim deficiet, si quis eam desiderauit, onere cautionis nō secuto: quod aduersus inuitū hodie iure publico sequi non potest, postea quā remitti posse cautionem placuit.

LXXVI. IDEM.

CVm pupillus aut tutor eius conditionem in persona pupilli collata impedit: tam legati, quā libertatis iure communi conditio impleta esse uidetur. Disiunctiuo modo conditionibus adscriptis, alteram defecisse non oberit, altera uel postea impleta. nec interest, in potestate fuerit accipientis conditio, an in euentum collata.

LXXVII. IDEM.

HAERES MEVS, CVM MORIETVR TITIVS, CENTVM EI DATO. purum legatum est: quia non conditione, sed mora suspenditur. non potest enim conditio non existere. **HAERES MEVS, CVM IPSE morie-**

MORIETVR, CENTVM TITIO DATO. legatum sub conditione relatum est. quamuis enim heredem esse moriturum certum sit: tamen incertum est, an legatario uiuo dies legati non cedat. & nō est certum ad eum peruenturum legatum.

Qui post Mutianam cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit: stipulatione commissa, etiam fructus heredi restituet. hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur. Quamuis ususfructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur: tamē cautionis Mutianæ remedium, usu fructu quoq; sub conditione alicuius non faciendi legato, locum habet.

Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est: nullam uim habet. ueluti, TITIO PATRI CENTVM, SI FILIA, QVAM HABET IN POTESTATE, NON NUPSERIT, HAERES DATO. uel FILIOFAMILIAS, SI PATER EIVS VXOREM NON DVXERIT, HAERES DATO.

LXXVIII. IDEM.

EAs causas, quæ protinus agentem repellūt, in fideicommissis non pro cōditionalibus obseruari oportet. eas uero, quæ habent moram cum sumptu: admitteremus cautione oblata. nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, si monumentum fecerit: & eum, cui datum est, ut monumentum non faciat.

LXXIX. PAVLVS.

Iulius Paulus Aufidio. Quæsisisti, si ita in testamento cautū esset, STICHS, SI RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO, EIS'QVE HAERES DECEM DATO: an Stichus mortuo, ante quā rationes redderet, uel *pariatore, uel reliqua habente, libera *a's. pasit mulier: & an de legato idem accipiamus, libertate data, si rationes reddiderit? Hac conditione rationum reddendarum iussus uidetur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui. quæ si nulla sunt: pure accepisse libertatem uidebuntur. & si post aditam hereditatē decessit: competente libertate, etiam legatum eos consecutum est. quod si cum adhuc reliqua haberet, decessit: sub eadem conditione & contubernalis eius libertatem accepisse uidetur, & defectā conditionē. Sed non ineleganter illud dicitur: Stichum quidē sub conditione manumissum, contubernalem autem eius pure: & illam coniunctionem non ad coniungendam conditionem, sed ad necessitudinem demonstrandā pertinere. tunc enim demum pro impleta habetur conditio, cum per eum stat, qui si impleta esset, debiturus erat.

LXXX. CALLISTRATVS.

CVm seruus ita liber esse iussus sit, SI RATIONES REDDIDERIT, GEI'QVE FVNDVM HAERES DARE DAMNAS ESTO: uideamus, utrum conditio libertati proposita sit, an uero & legato. & quidem si libertati

QQ

bertati soli accipiamus propositam: nullus tractatus amplius superest. nam legatum purum inuenitur. & ideo inutile fit. quod si conditio etiam legato insita sit: (quod quidam recte putant) simul cum libertate dies quoque legati utiliter cedit quid ergo continetur his uerbis, SI RATIONES REDDIDERIT? quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit: quasi nihil interfit, utrum sub hac conditione SI RELIQUA, an sub hac, SI RATIONES REDDIDERIT. Sed nos neque conditionem meram putamus esse, quæ in datione existat: neque meram conditionem, quæ in facto sit: sed eam conditionem, quæ ex quadam mistura consistat. nam non utique si ille in folle reliqua obrulerit, liber erit. non enim testator hoc sensit: sed illud, ut rationes reddat, quomodo seruus reddere solet: id est legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, imputationes probe, an improbe referantur: recte relata accepta, an non recte. ita enim incipit quidam res à facto, peruenit autem ad pecuniam. inest his uerbis etiam, hæredes noticia instrui rationum, ut sciant quid in quaque ratione scriptum sit. Nam quod ipse uiuus facturus erat, id ab hæredibus suis fieri iussisse intelligitur. ille autem utique solebat non sic seruo suo ostendenti reliqua rationes subscribere: sed ita, ut legeret, examinaret, exciperet. itaque & cum seruo sub hac conditione testamento libertas datur, SI RATIONES REDDIDERIT: non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentaque omnia actus sui exhibuerit hæredi: sed & si reliqua soluerit.

LXXXI. PAVLVS.

LVCIVS TITIVS ita testamentum fecit. AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MULIERE, SI FILIVM MEVM ESSE SE IVDICI PROBAVERIT, HAERES MIHI ESTO. Paulus respondit. filium, de quo quæreretur, non sub ea conditione institutum uideri, quæ in potestate eius esset. & ideo testamentum nullius esse momenti.

LXXXII. IDEM.

ILLIS LIBERTIS ALIMENTORVM NOMINE, SI CVM FILIO MEO MORATI FVERINT, MENSTRVOS DENARIOS CENTENOS, ET VESTIARIA DARI VOLO. liberti in obsequio fuerunt, quamdiu adolescens ad militiam promoueretur. qua causa effectum est, ut quibusdam Romæ relictis proficisceretur, & apud castra defunctus est. quæsitum est, an ab hæredibus eius alimenta debeantur? Paulus respondit. conditionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt, aut per eos non stetit, quo minus morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non uideri. sed si testator propter filij utilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta præstari uoluisset: contra uoluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

LXXXIII. SCAEVOLA.

Titia hæredis instituti liberos habentis filij fidei commisit, uti rem eius uniuersam restitueret filijs eius, libertisue eorū, cum ipsi petissent sine ulla iuris cauillatione. quæro, an his uerbis, CVM ILLI A TE PETIERINT, conditio fideicommissio adscripta uideatur? respondidi, non uideri.

LXXXIIII. MARCELLVS.

Iulianus noster eum, qui decem dare, & ita liber esse iussus esset, si à uiuente manumissus esset: non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturū, quàm si conditioni libertatis paruisset. idem in emptore, si alienatus esset. Sed id tunc locum habet, cum omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato imposita non sit: ueluti cum in tempus libertatis collatū esset legatum. Cum uero libertas sub conditione, legatum autem præsentī die datum est: in hoc quæstio est, an constiterit legatum. Etenim nec Catonianæ sententiæ locum in proposito esse: quia & si statim testator decessisset, nō tamen omnimodo inutile esset legatum: cum posset conditio libertatis ante aditam hæreditatem impleri, & legatū manumisso deberi: nisi forte necessarius hæres exstiteret. tunc enim omnimodo inutile erit legatum ipso iure: quia sub conditione acceperit libertatem.

LXXXV. VALENS.

Quod traditum est, in legatis nouissimam, in libertatibus leuissimam conditionem spectandam esse,

LXXXVI. CAIVS.

Id est quæ ipsi seruo commodior sit:

LXXXVII. VALENS.

Non ad ea duntaxat pertinet, quæ sapius sub diuersis conditionibus: sed etiam quæ primo pure, deinde sub conditione dantur. Itaque quod hæres pure dare iussus est, quodue pure legatū est, cū idem ex interuallo sub conditione legatum est: posterius ualet. si prius sub conditione, deinde pure legatum est: præsens debetur. quod si pure legatum, ex continenti hæres sub conditione damnatus, aut rogatus est dare: perinde est, ac si iuncta subiecta scriptura idem legatum esset, uelut præsens uindicari (si hoc uoluerit legatarius) uel cum conditio exstiterit, ab hærede peti possit: nisi cum commemoratione superioris legati, posterius scriptum fuerit: ueluti STICHVM, QVEM ILLI LEGA VI, HAERES MEVS EI, SI ILLVD FACTVM ERIT, DATO. Tunc enim reuocandi animo præsens legatum, & sub conditione dandi ita scriptum uidebitur. & si ante conditionem rem uindicet: doli exceptio locum habere poterit.

QQ ij Caius

PEr fideicommissum uarie data libertate: non leuissima spectanda est, sed nouissima: quia posterior uoluntas potior haberi debet. cui consonat & rescriptum diui Antonini.

COnditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex natura est: ut quædam ad id tempus, quo testator uiuat: quædam ad id, quod post mortem eius futurum sit: quædam ad alterutrum pertineant: tempus autem uel certum, uel infinitum compræhendatur. quæ omnia nō minus in fideicommissis, quàm institutionibus ac legatis incidere solent: ut hæc conditio, TITIAE, SI MIHI NUPSERIT, non dubie, nisi uiuente testatore: illa autem, SI AD EXEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, nisi post mortem, impleri non possit: illa uero, SI FILIO MEO NUPSERIT, uel uiuente, uel mortuo testatore, impleri possit. Et prima quidē ac tertia ex relatis conditionibus, infinitum tempus habent. quando cunq; enim nupserit, impletur conditio. secunda ad certū tempus adscripta est.

SI cui legatum fuerit relictum, isq; rogatus fuerit liberos suos emancipare: an cogi debeat manumittere? Et retineo me dixisse, deficere eos à petitione fideicommissi. neq; enim prætor fideicommissarius eos ad libertatem tuetur ut seruos. Papinianum quoq; libro nono responsorum scribere referebam, non esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra ordinē debere constitui: eum, qui agnouerit, quod sibi relictum est hac cōtemplatione, ut liberos suos emanciparet: cogendum emancipare. neq; enim debet circūueniri testantium uoluntas. Sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub conditione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum relictum: uel ita, ut eos emanciparet. Cui rei consequens est, quod diuus Seuerus rescripsit. nam cum quædam mulier nepotes suos hæredes instituisset, & ipsum filium cohæredem filijs suis dedisset, eosq; inuicem substituisset, rogassetq; filium, ut filios emanciparet, non autem rogasset, ut hæreditatem eis restitueret: ex autoritate diui Seueri emancipare eos compulsus est, hisq; restituere hæreditatem. & adiectum est, si id tardius faceret, quasi ex mora usuras præstaturum. uideri enim eū: qui moram faceret emancipationis, moram etiam restitutioni fideicommissi facere.

PAter filio suo cohæredes sine ulla conditione filias ipsius dedit, ac petijt, ut filias suas emanciparet, ita ut curatores à prætore acciperent. filij uideri fidei commississe placuit, ut eas sui iuris constitutas, ad hæreditatem auia peruenire pateretur: nec ad rem pertinere, si portionem

tionem filiarum iure substitutionis quæssisset.

XCII. HERMOGENIANVS.

CVM ita datur libertas, SI TITIO, QVI NON EST HAERES, DECEM DEDERIT: certa persona demonstratur, ac propterea in persona eius tantum conditio impleri potest. Sanè si cum cesserit dies, pecuniam conditione compræhensam statuliber habuerit: iure constituto, nulli dando, consequetur libertatem. Diuersa causa est legatarij, in cuius persona placuit conditionem deficere: si ante, quàm dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur. Ex his uerbis, SI HAEREDI, uel SI HAEREDI TITIO DECEM DEDERIT, LIBER ESTO: non tantum hæredi, sed etiam hæredis hæredi dando, peruenit ad libertatem. at si nullus hæredi successerit: iure constituto, nulli dando, ad libertatem perueniet.

XCIII. IDEM.

Legatum sub conditione relictum, & ad alium translatum, si non cōditio personæ cohæreat: sub eadē conditione translātū uidef.

XCIII. PAVLVS.

Titio ususfructus serui legatus est: & si ad eum pertinere desisset, libertas seruo data est. Titius uiuo testatore decessit. libertas non ualet: quia conditio nec initium accepit. PAVLVS. ergo & si uiuet Titius, & capere non potest, idem dicendum est. desisset enim non uidetur, quod nec incipit. Serui ususfructus mulieri, quoad uidua esset, legatus est. idem seruus, si ea nupsisset, liber esse iussus est. si mulier nupsierit, liber erit: quia potior est legato libertas.

XCV. IDEM.

Municipibus, si iurassent, legatum est. hæc conditio non est impossibilis. PAVLVS. quemadmodum ergo pareri potest per eos: itaq; iurabunt, per quos municipij res geruntur.

XCVI. IDEM.

MEa res sub conditione legari mihi potest: quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed conditionis expletæ spectari oportet.

XCVII. PAPINIANVS.

Conditiones extrinsecus, nō ex testamento uenientes, id est quæ tacite inesse uidentur, non faciunt legata conditionalia.

XCVIII. IDEM.

Titiæ, si nupsierit, ducenta: si non nupsierit, centum legauit. si nupsierit mulier: ducenta, non etiam centum residua petet. ridiculum est enim eandem, & ut uiduam, & ut nuptam admitti.

XCIX. IDEM.

Pater Seuerinā Proculam Aelio Philippo cognato nuptijs testamento designauit. eidem filiæ prædiū, si Aelio Philippo nupisset, uerbis fideicommissi reliquit. quod si non nupisset: idem prædiū Philippo dari uoluit. nondum uiripotens puella diem suum obiit. Respō. di. cum in conditionibus testamentorū uoluntatem potius, quā uerba considerari oporteat: Aelio Philippo fideicōmissum ita datum uideri, si ei Procula defuncti filia nubere noluiisset. Quare cum ea prius, quā uiripotens fieret, uita decesserit: conditionem existitisse nō uideri. Ita fideicōmissio dato, **VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS**: conditio deficit ex uoluntate, uel uno filio superstite relicto.

Conditionum uerba, quæ testamento præscribuntur, pro uoluntate considerantur. & ideo cum testamento tutores dati (quoniam interea puer adoleuerat) id egerint, ut curatores ipsi constituerentur: conditio fideicommissi talis præscripta, **SI TVTELAM IN ANNUM DECIMUM OCTAVVM GESSERINT**, defecisse non uidebitur. Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat, **SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT**. diuortio sine culpa uiri post mortem socrus facto, defecisse conditionem respondi: nec ante diem fideicōmissi cedere, quā mori cōperit nupta, uel maritus. & ideo nec Mutianam cautionem locum habere: quia morte uiri conditio possit existere.

Fideicommissa menstrua & annua sub ea conditione liberto relicta, **QVA' MDIV RES PATRONI FILIAE GESSERIT**: & si præstari necesse est, filia prohibente res suas administrari: tamen uolūtatem filia mutante, conditionem resumunt, quoniam plura sunt.

C. IDEM.

Cum auus filium ac nepotem ex altero filio hæredes instituisset, à nepote petijt, ut si intra annum tricesimū moreretur, hæreditatē patruo suo restitueret. nepos liberis relictis intra ætatē superscriptā uita decessit. fideicommissi conditionem coniectura pietatis respondi defecisse: quod minus scriptum, quā dictum fuerat, inueniretur.

CI. PAVLVS.

Si ita legatū sit, **TITIO POST DECEM ANNOS DATO, SI SATIS AB HAEREDE NON EXEGERIT**, & Titius intra decimū annū decesserit: ad hæredem suū transmittit legatū: quia moriente eo conditio existit.

CII. IDEM lib. II. responsorum respondit.

Eum, qui post apertum testamentum deportatus, & restitutus est, fideicōmissum petere posse, cuius cōditio postea exstiterit, quā ciuitatem Romanam recipiat.

CIII. POMPONIVS.

Si fundum à testatore sub conditione legatum hæres alij pendente conditio

conditione legauit: postea existente conditione, quæ priore testamento præposita fuerat: neq; proprietas à priore legatario recedet, nec locum religiosum in eo fundo hæres facere, nec seruitutē imponere poterit. sed & imposita seruitus finietur, existente conditione.

CIIII. IULIANVS.

Hoc genus legati, SI TITIO NON NVPSERIT, perinde habendum est, ac si post mortem Titij legatum fuisset. & ideo nec Muriana satisfactione interposita, capere legatum potest. sed & alij nubere do, nihilominus legatum consequitur.

CV. CAIVS.

Aliquando accidit, ut sub cōditione datū legatum, purū intelligatur: ueluti quod sub eadem conditione relictū est, sub qua etiam hæres alius institutus est. item quod sub hac conditione relictum est, SI HAEREDITATEM ADIERIT. ex diuerso quoq; purum datum legatū conditionale uidetur: ueluti quod sub conditione ademptum est: quia sub contraria conditione datum intelligitur.

CVI. SCAEVOLA.

Libertis omnibus legauit domum, & hæc uerba adiecit, VT IN EA HABITENT LIBERTI, NEC DE NOMINE EXEAT, ET VT AD VNVM, QVI NOVISSIMVS EXSTITERIT, PERVENIAT: ET EO AMPLIUS EISDEM LIBERTIS MEIS DARI VOLO FVNDVM SEIANVM. quæ situm est, an conditio adposita, ne de nomine exiret, ad sequens quoq; legatum pertineret? Respondi pertinere.

CVII. IDEM.

A Testatore rogatus, ut acceptis centum numis restitueret hæreditatem Titia cohæredi suæ, adita hæreditate decessit. similiter & Titia, antequam daret centum. quæ situm est, an hæres Titia offerendo centum fideicommissi partem hæreditatis consequi possit? respondi. hæredem conditioni parere non posse. CLAUDIVS. magno ingenio de iure aperto respondit: cū posset dubitari, an in pposito conditio esset.

CVIII. POMPONIVS.

Si inuitis hæredibus ex peculio statuliber pecuniam Titio det: liber-
Squidem fit: sed Titius, qui inuitis hæredibus sciens acceperit, pro possessore uidetur eam pecuniam possidere: ut auocare eam hi, qui inuiti fuerunt, possint.

CIX. IDEM.

Qui sub conditione rationum reddendarum liber esse iussus est: docere debet, constare fidem omnibus, quæ ab eo gesta sunt: ut neq; subtraxerit quid ex his, quæ acceperit: neq; expressum rationibus præscripserit, quod non dederit. sed & quod reliquū per contextū scriptum

ptum est remanere apud eum, soluere debet. neq; enim aliter liber esse potest, quàm si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Cæterum debitores, cum quibus ipse contraxit, non utiq; in diem mortis domini sui fuisse idoneos præstare cogendus est: sed eo tempore, quo his creditum est, eius conditionis fuisse, ut diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

CX. IDEM.

Tales conditiones, SI MONUMENTVM (puta) FECERINT, pluribus ppositæ, nõ possunt, nisi in omnibus simul personis existere. ITEM SI SYMPHORO ET IANVARIO CENTVM TITIVS PRÆSTITERIT, FVNDVM EI LEGO. Symphoro mortuo, an legatum perijisset: sed hoc quoq; sic puto interpretandum: ut si dum quisq; eorum uiueret, præstitisset. sed benigna interpretatione esse dicendum: si non post moram Titij Symphorus decessit: debere & partem dimidiam Ianuario dantem, partem fundi dimidiam legatarium consequi. De illo quoq; quæritur. fundus quibusdam legatus est, si pecuniam certam in funus, impensasq; perferendi corporis in aliam regionem dedissent: num nisi uterq; dederit, neutri est legatum: quoniam conditio, nisi per utrumq;, expleri non potest: sed hoc humanius interpretari solemus: ut cum duobus fundus legatus sit, si decem dedissent: & alteri dando partem, legatum quoq; debeat. Priscus respondit, statuliberum non utiq; ibi, ubi paterfamilias decesserit, aut ubi ipse relictus sit, aut ubi uelit, rationem reddere debere: sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat: utiq; si is reipublicæ causa aberit. uerissimum est autem, ut aliàs aliud ex persona locoq; sit æstimandum.

CXI. PAVLVVS.

Cum filius rogatus fuisset à patre, si ante quàm res suas administrare posset, decessisset, hæreditatem Titio restitueret: & egressus uiginti annos decessisset: rescriptum est, fideicommissum deberi.

AD LEGEM FALCIDIAM.

Tit. II.

I. PAVLVVS.

Ex etiam Falcidia lata est, quæ primo capite liberã legandi facultatem dedit his uerbis. QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM, EAS'QVE RES, QVIBVS'QVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTAS'QVE ESTO. * (ut hac lege sequenti licebit.) Se defunt. cundo capite modum legatorum constituit his uerbis. QVICVNQVE cuius

CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTAS'QVE ESTO: DVM ITA DETVR LEGATVM, NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HAEREDITATIS EX EO TESTAMENTO HAEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVM'VE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO. IS'QVE HAERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS'VE ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes moriuntur, propter legem Corneliam pertinere videtur: quod ea lex perinde eorum testamenta confirmet, atq; si in ciuitate decessissent. propter quam fictione & lex Falcidia, & omnes testamentariae pertinent: quae tamē possint locum habere. Ad eos, qui omissa causa testamenti possident haereditatem, non pertinet lex Falcidia: sed per edictum praetoris inducitur potestas legis. idemq; est, si iusiurandi conditio remissa sit. Sed & si seruo suo testator data libertate legauit: quanq; differit in id tempus, quo liber futurus est: item si ei, qui apud hostes est: aut ei, qui nodum natus est, datum sit aliquid: haec lex locum habebit. Ad municipum quoq; legata, uel etiam ea, quae deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet. Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed ad alienas quoq; lex pertinet. & omne, quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: siue in corpore constet certo incertoq; siue pondere, numero, mensura ualeat: aut etiam si ius legatum sit, aut ususfructus, aut quod in nominibus est. Item si ita legatum sit, HAERES MEVS SEIO PENVM DATO. SI NON DEDERIT, DECEM DATO: quidam putant, omnimodo in legato decem esse: penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id haeredem posse. Ego autem didici, si in continenti haeres penum soluerit: uideri hoc legatum esse, & in legem Falcidiam imputari posse. Et quod dixi in continenti: id accipiendum cum aliquo spacio. quod si iam mora facta, soluerit haeres penum: tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiam imputari posse. iam enim transfusum legatum esse, & decem deberi. Idemq; erit, etiam si ab initio ita legatum datum sit, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO: quia hic penus non est legata: & penus, si datur, mortis causa capitur: quia deficit legati conditio. Si ususfructus legatus sit, qui & diuidi potest, non sicut ceterae seruitutes indiuiduae sunt: ueteres quidem aestimandum totum usumfructum putabant, & ita constituendum, quantum sit in legato. Sed Aristo à ueterum opinione recessit. ait enim, posse quartam partem ex eo, sicut ex corporibus, retineri. idq; Iulia-

nus recte probat. Sed operis serui legatis: cum neq; usus, neq; usufructus in eo legato esse uideatur: necessaria est ueterum sententia, ut sci-amus, quantum sit in legato: quia necessario ex omnibus, quæ sunt facti, pars decedere debet: nec pars operæ intelligi potest. Imò & in usufructu, si quærat, quantum hic capiat, cui usufructus datus est: quantum ad cæterorum legatorum æstimationem, aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat, legatum: necessario ad ueterum sententiam reuertendum est. Si quis creditori suo, quod debet, legauit: aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo uersabitur: aut si propter repræsentationis (puta) cōmodum utile erit, lex quoq; Falcidia in eo commodum locum habebit. Si legatarius possessionem nactus est, & non potest auocari ei res, quia uoluntate hæredis errantis nactus est possessionem: dabitur actio hæredi, ut id, quod supra dodrantem est, offeratur. Interdum omnimodo necessarium est solidum solui legatario: interposita scilicet stipulatione, QVANTO AMPLIUS, QVA'M PER LEGEM FALCIDIAM CEPERIT, REDDI: ueluti si quæ à pupillo legata sunt, nō excedant modum legis Falcidiæ. Veremur autem, ne impubere eo mortuo, alia legata inueniantur, quæ contributione facta dodrantem excedant. idem dicitur, & si principali testamento quædam sub conditione legata sunt, quæ an debeantur incertum est. & ideo si hæres sine iudice soluere paratus sit: prospiciet sibi per hanc stipulationem. Id, quod ex substitutione cohæredis ad cohæredē peruenit, perficit legataris. is enim hæres similis est ex parte pure, ex parte sub cōditione hæredi instituto. sed ea, quæ ab eo legata sunt, si omiserit aditionem, non augebuntur: scilicet si ab eo nominatim data sunt, non QVISQVIS MIHI HAERES ERIT. Si cohæredis mei portio exhausta sit, mea integra, & illā uindicaui: Cassius cōfundendas esse partes existimat. Proculus cōtra. in qua specie & Iulianus Proculo adsensit. quam sententiā probabiliorē esse puto. Sed & diuus Antoninus iudicasse dicitur, commiscendas esse utraq; partes in computatione legis Falcidiæ. Si cohæredem meum post aditam hæreditatem adrogauero: non dubitabitur, quin separandæ sint portiones perinde, atq; si cohæredi meo hæres existissem. Si in annos singulos legatum sit Titio: quia multa legata & cōditionalia sunt: cautioni locus est, quæ in edicto proponitur, QVANTO AMPLIUS CEPERIT, REDDI.

Id, quod natura hæreditati debetur, & peti quidem non potest, solutum uero non repetitur: non esse computandum in hæreditate, quidā putant. Sed Iulianus & hoc ex euentu augere patrimonium, aut nō augere existimat: & hæreditario iure id quoq; capi, ideoq; & in restitutionem hæreditatis uenturū. Si debitor creditori hæres existat: quam-

uis

uis confusione liberetur: tamen locupletiores hereditatem percipere uidetur, ut computetur ei, quod debet, quamuis aditione confusum sit. De impensa monumenti nomine facta quaeritur, an deduci debeat? & Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit, monumentum exstruere. Marcellus consultus, an funeris monumentique impensa, quantam testator fieri iussit, in aere alieno deduci debeat? respondit, non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum sit, deducendum. nam eius, quod in exstrukione monumenti erogatum sit, diuersam esse causam. nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura. Idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

II. MARCELLVS.

Nec amplius concedendum erit, quam quod sufficiat ad speciem modicam monumenti.

III. PAVLVS.

Si haeres institutus eam hereditatem, quae soluendo non est, uenderit: uix quidem poterit persuaderi, non fuisse eam hereditatem soluendo, quae emptorem inuenerit. uera autem ratione nihil legatariis debetur: quia magis ex stulticia emptoris uidetur habere haeres institutus, quam ex bonis defuncti. nam & e contrario, si male uendideris res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum. Ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administrauerit. Sed & si is, qui soluendo non est, legauerit, & haeres cum creditoribus deciderit, ne solidum solueret, & ob eam decisionem factum sit, ut aliquid retineret: nihil tamen legatariis debiturum, quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habeat. Item si reipublicae in annos singulos legatum sit: cum de lege Falcidia quaereretur, Marcellus putabat: tantum uideri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes eius summae, quae legata est, colligendas.

IIII. PAPINIANVS.

Fundo mihi legato sub conditione, pendente legati conditione haeres me heredem instituit, ac postea legati conditio exstitit. in Falcidia ratione fundus, non iure hereditario, sed legati, meus esse intelligitur.

V. IDEM.

Verbis legati uel fideicommissi non necessarie ciuitati relinquatur, quod ex causa pollicitationis praestari necesse est. Itaque si debiti modum testamento dominus excesserit: superfluum duntaxat Falcidia minuetur. quare nec fideicommissi legatariis poterit. Quod si dies, aut conditio legatum fecerit: non utilitatis aestimatio, sed totum petetur, quod datum est. nec si uiuo testatore dies uenerit, aut

R.R. ij condi

conditio fuerit impleta: fiet irritum, quod semel competit. *cōtra Paul. cap. 84. de legat. 2. VI. VENVLEIVS.*

SI uir uxori hæres exstiterit, & in funus eius impenderit: non uidebitur totum quasi hæres impendere: sed deducto eo, quod quasi dotis nomine, quam lucrifacit, conferre debuit.

VII. PAPINIANVS.

LEge Falcidia interueniente, legata seruitus (quoniã diuidi non potest) nõ aliter in solidũ restituetur, nisi partis offeratur æstimatio.

VIII. IDEM.

IN lege Falcidia, æris alieni ratione in hæreditate relictĩ, quod unus ex hæredibus soluere damnatus sit, ipse solus habebit.

IX. IDEM.

IN Falcidia placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerint, augeant hæreditatis æstimationẽ fundi nomine, qui uidetur illo in tempore fuisse preciosior. circa uentrẽ ancillæ uero nulla temporis admissa distinctio est. nec immerito: quia partus nondum editus, homo non recte fuisse dicitur.

X. IDEM.

QUod supra quadrantem ad hæredem potest peruenire, supra quadrantem in pecunia legatum non onerat hæredem: ueluti hæreditas pupilli, si forte substitutus sit ex hæredato, qui patri pupilli hæres exstitit.

XI. IDEM.

IN ratione legis Falcidiæ retentiones omnis temporis hæredi in quadrantem imputantur. Si seruus sub conditione libertate data, uita decessit: siquidem impleta conditio fuerit quandoq; hæredi non uidebitur perisse. Quod si defecerit: in contrarium ratio trahit. sed, quanti statuliber, moriẽs fuisse uidebitur. Imperator Marcus Antoninus decreuit: hæredes, quibus pars bonorum ablata est, non in ampliorem partem, quàm pro ea parte, quæ relicta est, legatorum nomine teneri.

Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus, itemq; prouocatione interposita testamento postea facto obisset, atq; post mortẽ eius non iuste appellatum esse pronunciatum esset: quæsitum est, utrum æris alieni loco pars dimidia abscederet, ut residua sola uideretur fuisse in bonis: an uero succurri hæredi necessarium esse uideretur. Sed uidetur succurri debere: cum animus litigantis obtinendi uotum hanc opinionẽ admittat. Si seruus testamento manumissus ante aditam hæreditatem decedat: hæredi quidem perisse intelligitur. sed cuius precij erit, qui si uiueret, nõ æstimaretur: nam & eos, qui moriente domino ea ualitudine affecti fuerant, ut eos non posse uiuere certum esset: tamen si postea moriãtur, hæreditati perisse responsum est.

est. nec aliud in his, qui sub eodem testamento fuerunt, cum dominus à familia necaretur. Quod uulgo dicitur, in tabulis patris & filij unam Falcidiam seruari: quam potestatem habeat, uidendum est. quamuis enim substitutus, quæ à pupillo relicta sunt, cum filius hæres exstiterit, ut quod libet æs alienum debeat: tamen propter ea, quæ secundis tabulis data sunt, contributioni locus est. secundum quæ poterit euenire, ne substitutus quidquam retineat, uel ut longe plus habeat quarta paternæ hereditatis. Quid ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris suffecerit? de suo quadrante nimirum dabit substitutus: quoniam pater legauit de suo. nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento præstatur ultra uires patrimonij: cum in hac parte iuris legata, quæ secundis tabulis relinquuntur, quasi in primis sub conditione relicta intelligantur. Si filio suo duos substituerit, & alterius portionem onerauerit: tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, uel unus pupilli substitutus. Et facile quis dixerit consequenter prioribus, quæ de patrimonij ratione dicta sunt: non esse Falcidiæ locum, & ultra uires portionis conueniendum alterum substitutum. Sed uerius est diuersa sententia: perinde huic quartam relinquendam existimantium, atque si ita, patris hæres exstisset. ut enim opus patris & contributio legatorum inde capiunt & formam & originem: ita plures substituti, subducta persona pupilli, reuocandi sunt ad intellectum institutionis. Quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus: si forte nondum legata pupillus à se relicta soluerit, & aliquid ultra dodrantem sit: in omnibus & ipsum Falcidiam habiturum? At quin quartam habet, neque idem patitur institutioni comparatio. rursus si negemus: aliud aperte, quam quod uulgo probatum est, respondetur. Itaque uarietas existet: ut is quidem, qui proprio nomine oneratus est, uelut institutus desideret quartam: alter autem, qui non est oneratus ut substitutus, (licet portio eius largiatur) non in solidum conueniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, ut si pupillo de Falcidia cautum fuit, duobus stipulatio committatur: uidelicet in ea quantitate, quam unusquisque sibi detinere potuisset. Quæsitum est, si quis pupillo cohæredem substitueret, quemadmodum ratio legis Falcidiæ inquirei debeat? & quale sit, quod uulgo dicatur, legatorum rationem separandam? dixi. quantum ad legata, quæ pater à filio, item à substituto reliquit: nullam fieri posse separationem: cum communi calculo subiiciantur, & inuicem inducant contributionem. sed legata, quæ à substituto extero data sunt, permisceri cæteris non oportere. Ideoque quartam pupillo datæ portionis habere substitutum, quamuis suam portionem habeat, ut institutus: & aliam

causam esse eius, qui ex uarijs portionibus hæres scriberetur. Ibi enim legatorum confundi rationem nō minus, quā si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quæ cōficeretur ex pluribus: neq; referre, pure scire, an sub diuersis conditionibus sit hæres institutus. Si quis ex hære dato filio substituit hæredem institutum, & ab eo tabulis quoq; secundis legauerit: necessariō ratio confundetur: cum ideo legata ualere dixerit Iulianus à substituto relicta, quod idem patri hæres exstiterit.

XII. IDEM.

SI debitor creditore hærede instituto petisset, ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum suum legatarijs reputaret: sine dubio ratione doli mali exceptionis apud arbitrum Falcidiæ defuncti uoluntas seruatur.

XIII. IDEM.

SI tacitum fideicommissum seruus iniungente domino susceperit: hæbiturū eum legis Falcidiæ beneficium, quia parere domino debuerit, constitutum est. Idemq; placuit in filia, quæ fuit in patris potestate.

XIII. IDEM.

Pater filiam, quæ à uiro diuerterat, hæredem pro parte instituit. ab ea petijt, ut fratri & cohæredi suo portionem hæreditatis acceptā, deducta sexta, restitueret: admissa compensatione dotis in Falcidiæ ratione. si pater dotem consentiente filia nō petisset: Falcidiam quidem iure hæreditario, dotem autē iure proprio filiam habituram respondi: quia dos in hæreditate patris non inueniretur. Auia nepotibus hæredibus institutis fidei commisit, ut omissa retentione, quæ per legem Falcidiam ex alio testamento cōpetebat, solida legata fratribus & cohæredibus soluerēt. recte datum fideicommissum respondi: sed huius quoq; onus in contributione uenire. Duobus impuberibus substitutum, utriq; hæredem existentem, in alterius hæreditate Falcidia non uti conuenit: si de bonis alterius impuberis quartam partem hæreditatis patris, quæ ad filios peruenerit, retineat. Quod si fratri legitimus hæres exstiterit, & impuberi supremo substitutus: portio quidem patrum bonorum, quam intestatus pure accepit, rationi Falcidiæ non confundetur: sed quartam eius tantū portionis substitutus retinebit, quam impubes accepit, qui substitutum habuit.

XV. IDEM.

Quod bonis iure Falcidiæ contribuendum est à debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est: in factum concepta replicatione retinebitur. Frater cum hæredem sororem scriberet, alium hæredem ab ea, cui donatum uolebat, stipulari curauit, ne Falcidia uteretur, & ut certam pecuniā, si contra fecisset, præstaret. priuatorum cau-
tione

tionem legibus non esse refragandum cōstitit. & ideo sororē iure publico retentionem habituram, & actionem ex stipulatu denegandam.

Non idcirco minus Falcidiæ rationem in cæteris annuis legatis admittere iustum est, quod primo ac secundo anno sine ulla detractioe fuisset legatario soluta. Quod auus ex causa tutelæ nepoti debuit, cū auo nepos solus hæres exstitisset: ratio Falcidiæ si poneretur, in ære alieno bonis deducendum, respondi. nec ad rem pertinere, quod hæredē auus, idemq; tutor rogauerat, ut si sine liberis ante certam ætatem de cederet, tam hæreditaria bona, quàm propria restitueret. non enim ex hoc hæreditatem debito compensatam uideri: cum uel ideo maxime declaretur non esse compensationem factam, quoniam hæredem suū habere propria bona defunctus ostendit. Planè si conditio fideicommissi fuerit impleta fructus hæreditatis post mortem aui percepti, pari pecunia debito tutelæ compensabuntur. sed quartam hæres nepoti de bonis duntaxat, quæ moriens auus reliquit, retinebit. Cum fideicommissum ex uolūtate matris à patre moriente debitum esset filio: pater hæreditatem suam, quam in filium conferebat, compensari uoluit cū eo, quod filio deberetur. si ratio Falcidiæ poni cōperit: fini quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur: atq; ita superfluum æris alieni dodranti tantum detrahetur. Ex donationibus in uxorem collatis, quod hæres eius reddere uiro cogit, in bonis mulieris non erit. nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior esse uideatur. quod autem hæres inde minuit: uiro non perit. Fructus prædiorum sub conditione uerbis fideicommissi relictos, in causam fideicommissi non deductos, hæres in ratione Falcidiæ sic accepto facere sibi cogitur, ut quartam quartæ fructus ex die mortis, bonorumq; quæ mortis tempore fuerunt, habeat: nec ad rem pertinet, quando Falcidia lex admittitur. nam & si maxime post impletam conditionem fideicommissio locum habere cōperit: tamen ex die mortis fructus quadrantis apud hæredem relinqui necesse est. Fideicommissum portionis supplendæ gratia, pro qua matrem filius hæredem instituit, eidem matri datū ratione Falcidiæ minuetur: & eam pecuniam mater supra quartam suæ portionis percipiet. Quarta, quæ per legem Falcidiam retinet: æstimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, q̃ auferri.

XVI. SCAEVOLA.

Si ex pluribus rebus legatis hæres quasdam soluerit: ex reliquis Falcidiam plenā per doli exceptionē retinere potest etiā pro his, quæ iam data sunt. Sed & si una res sit legata, cuius pars soluta sit: ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

XVII. IDEM.

Si post

SI post missionem faciat codicillos miles, & intra annum decedat: Sex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena legata: ex codicillis, habita Falcidiæ ratione, præstari debere dicitur. Sed res ita expeditur. si cum quadringenta haberet, testamento quadringenta, codicillis centum legauerit: ex quinta parte, id est octoginta, quæ ad legatarium ex codicillis peruenirent, si Falcidiam non pateretur: quartam, id est uiginti hæres retinebit.

XVIII. PAVLVVS.

SI filius familias, qui militauerat, decedens patris sui fidei commississet codicillis, ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret: quærebatur, an ut hæres quartam deducere posset? Dixi, legem Falcidiam inductam esse à diuo Pio & in intestatorum successionebus propter fideicommissa. sed in proposito nec hæreditatem esse: quamuis placeret mihi, extraneo hærede instituto, fieri hæreditatem eius aditione. nam cum apud patrem remanet: ius pristinum durat, & peculium est. nec huic contrarium est, quod in testamento eius, qui apud hostes decessit, exercetur Falcidia. nã fictio legis Corneliæ & hæreditatem & hæredē facit. Sed nemo dubitabit, quin debeat id quoque indulgeri legis beneficium, si quidem patris familiæ bona restituere cogatur: & hæres scriptus, ommissa ex testamento aditione, exemplo edicti legatorum nomine conuenietur. His consequens erit, ut si ex fructibus medio tempore quartā & quartæ fructus habuerit pater: etiam Trebellianum senatusconsultū inducamus, & utiles actiones exerceri possint, fiatque hæreditas post restitutionem.

XIX. SCAEVOLA.

SI dignum decem fundum damnetur hæres quinque uendere: sine duobus quinque erunt imputanda Falcidiæ.

XX. IDEM.

SI à seruo meo hærede instituto mihi legetur, & mihi adquiratur hæreditas: negat Mætianus id legatum in Falcidiam computari: quia non debeat.

XXI. PAVLVVS.

SI pupillus, cui sine tutore auctore decē mutuo data sunt, legatū à creditore meruerit sub hac cōditione, SI DECEM, QUAE ACCEPIT, HAEREDI REDDIDERIT: una numeratione & implet conditionē, & liberat naturalī obligatione: ut etiā in Falcidia hæredi imputentur, quamuis non imputarentur, si tantum conditionis implendæ causa data fuissent. adeo autem & soluere uidetur: ut repudiato legato, uel Stichō, qui legatus est, mortuo: nihil repetere possit. Si ego & seruus meus hæredes instituti sumus ex diuersis partibus, nec à seruo erogatus est dodrans

dodrans: his, quibus à me legatum est, contra Falcidiā proderit, quod ex portione serui ad me peruenit supra Falcidiam eius portionis. ex contrario si seruo meo seruus, & decem mihi legata fuerint: serui Falcidia ex decem mihi legatis non retinetur, exemplo eodem Falcidiæ. nā quartā retineo ex persona serui, quamuis de mea portione nihil exhauistū sit.

XXII. IDEM.

Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. ex facto domine species eiusmodi incidit. Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit hæredes, & à singulis legata inuicem dedit. ab una tamen ita legauit, tam cohæredibus eius, quàm extraneis, ut Falcidiæ locus sit. Quæro, an aduersus cohæredes suos, à quib9 legata & ipsa accepit, uti possit Falcidia: & si non possit, uel doli exceptione submouenda sit: quemadmodum aduersus extraneos computatio Falcidiæ iniri possit? Respondi. id quidem, quod à cohærede legatorum nomine percipitur, nō solet legatarijs proficere, quo minus Falcidiam patiantur. sed cum is, qui legatum præstaturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit: non est audiendus, desiderans uti aduersus eum Falcidiæ beneficio: si id, quod percepturus est, ex uoluntate testatoris suppleat, quod deducere desiderat. Planè cæteris legatarijs non uniuersum, quod cohæredibus præstat, imputabit: sed quantum daturus esset, si nihil ab eo percepisset. Seruo hærede instituto, si à domino fideicommissa, à seruo legata data sunt: prius ratio legatorū habenda est: deinde ex eo, quod superest, fideicommissorum. dominus enim ideo tenetur, quod ad eū peruenit. peruenit autem, quod deductis legatis superest. planè Falcidiam exercet. Sed & si dominus, omiſsa hæreditatis aditione, seruum sibi substitutum adire iussit: prius erogantur, quæ ab ipso domino data sunt: tunc eorum, quæ à seruo relicta sunt, ratio initur, si patitur Falcidia. Si debitori liberatio legata sit: quamuis soluendo non sit: totum legatū computatur, licet nomen hoc nō augeat hæreditatem, nisi ex euentu. Igitur si Falcidia locum habeat: hoc plus uidetur legatum, quod huic legatū est. cætera quoq; legata minuentur per hoc, & ipsum hoc per alia. capere enim uidetur eo, quod liberatur. Sed si alij hoc nomen legetur: nullum legatum erit, nec cæteris contribuetur.

XXIII. SCAEVOLA.

Si fundus mihi legetur & uia: in Falcidiæ ratione (si tantum sit in uia, quanto amplius est in Falcidia) integer fundus capietur, & uia peribit. sed si uia legeſ, nec soluendo sit hæreditas: non debetur. uidendum etiam, si fundo & uia legato, minus ex utroq; desideretur, q̃ sit uia præcium. & potest coacta ratione dici, non tantum fundum solidum capi, sed etiam ut doli exceptio tantum sarciat, quantum deest:

SS ne

ne plus habeat, quàm Falcidia desiderat: ut tunc solum uia intercidat, quoties plus Falcidia desiderat, quàm est uia precium.

XXIII. PAVLVVS lib. responsorum respondit.

Falcidia legis rationem (si haberi oporteat) ita habendam, ac si res, quæ ab hærede subtractæ sunt, in hæreditate relictae non fuissent. Idem respondit. partus ancillarum ante diem fideicommissi editos ad hæredes eius, qui rogatus est, pertinere, eosq; in quartam, & quartæ fructus computandos, si de lege Falcidia quæstio incidat.

Idem respondit. fructus ex propria re hæredis, quæ legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos: & si non sint restituendi fideicommissario: hæredi in quartam imputari non solere.

XXV. SCAEVOLA.

Maritum suum & filium communem æquis partibus hæredes instituit. quæsitum est. an in ratione legis Falcidia imputandum sit marito, quod ad eum ex eadem hæreditate per filium peruenit? Respondi. si ex institutione filij tantum peruenerit, quantum ad Falcidiam satis sit: nihil quartæ nomine deducendum. A liberto, cui fundum legauerat, per fideicommissum Seia annua decem dedit. quæsitum est. si lex Falcidia liberti legatum minuit: an Seia quoq; annuum fideicommissum imminutum uideatur, cum reditus largiatur annuam præstationem? respondi. secundum ea, quæ proponerentur, non uideri minutum: nisi alia mens testatoris probetur.

XXVI. IDEM.

Lineam margaritorum trigintaquinque legauit. quæ linea apud legatarium fuerat mortis tempore. quæro, an ea linea hæredi restitui debeat propter legem Falcidiam? respondi. posse hæredem consuequi, ut ei restituatur: aut (si malit) posse uindicare partem in ea linea, quæ propter legis Falcidia rationem debet remanere. Quæsitum est, an precium statuarum Falcidia pati debeat? respondi, debere.

XXVII. IDEM.

SEIVS ET AGERIVS SI INTRA DIEM TRICESIMVM MORTIS MEAE REIPUBLICAE NOSTRAE CAVERINT, CONTENTOS SE FUTVROS TOT AVREIS, LEGIS FALCIDIAE BENEFICIO OMISSE, HAEREDES MIHI SVNTO. QVOS INVICEM SVBSTITVO. QVOD SI VOLVNTATI MEAE NON CONSENSERINT: EXHAEREDES SVNTO. quæsitum est, an hæredes instituti hæreditatē adire possint, si conditioni parere nolint, cū habeant substitutos eadē conditione præscripta? Respondi. Seium & Agerium primo loco institutos perinde adire posse, ac si ea conditio, quæ fraudis causa adscripta est, adscripta non esset.

XXVIII. MAETIANVS.

Pater

Pater quoque in legatis, quæ filius dedit, alio hærede instituto, legis Falcidiæ rationem patitur.

XXIX. MARTIANVS.

Si à me tibi fideicommissum uel legatum est, tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere: non puto hoc imputandum esse in Falcidiam: quia incipio postea quasi fideicommissarius id recipere.

XXX. MAETIANVS.

In ratione legis Falcidiæ mortes seruorum, cæterorumque animalium, furta, rapinæ, incēdia, ruinae, naufragia, uis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, in summa quodcunque damnum (si modo culpa legatarii careant) hæredi pereunt. quemadmodum ad hæredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum, & quæ per seruos adquisita sunt ut stipulationes, rerum traditiones, legata, hæreditates uel his datæ, cæteræ donationes. item seruitutes, quibus liberata prædia preciosiora fierent: actionesque adquisitæ, ut furti, damni iniuriæ: similesque, quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit. Vendere autem, uel emere iussus certo precio fundum aliamue quampiam rem: in legis Falcidiæ ratione, (cum quantum sit legatum, requiratur) tantum eo nomine inducet, quanto pluris minorisue sit res ea quantitate, quam quo precio testator accipi dariue iussit. sed *ei quidē portioni, quæ legatis deductis faciēda erit, amplius deducetur. quippe nō nostri causa capit precium: sed eo deducto reliquum precium legatum esse, prorsus intellectum est. Diligenter animaduertendum est, ne quod dicitur, damna post mortem testatoris illata ad solum hæredē respicere, usque quaque & sine ulla distinctione recipiatur. quod enim remota lege Falcidia in totum iuris foret: hoc idem foret & in ea parte, quæ lege Falcidia constitueretur. hoc enim attinet, damna postea facta non deduci, ne amora portio legatis fideiue commissis detrahatur. Verum est autem: his solis, quæ pondere, numero, mensura constant: nec damno postea incidente, ex portione, quæ fieri solet, ad æstimationem eorum bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, quidquam detrahi. Certis uero corporibus, & his ipsis ita relictis, PECVNIAM, QVAM IN ILLA ARCA: VINVM, QVOD ILLIS DOLIIS: PONDVS ARGENTI, QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO: si non culpa hæredis deperierunt, uel deteriora sunt facta: proculdubio aut nihil debetur, aut eorum, quæ exstant, qualia erunt, ea portio debetur, quæ per legem Falcidiam efficiatur ex æstimatione bonorum, quæ mortis testatoris tempore fuerint.

Incertæ autem res relictæ distinctionem recipiunt. nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, VELVTI ARGENTVM, QVOD ELEGERIT, & omne argentum testatoris interisset sine culpa hæredis:

SS ij nihil

nihil deberetur. si uero argenti pondus pure relictum esset: quamuis omne argētum testatoris deperisset: admissa lege Falcidia, portio eius quantitatis sumetur, quæ fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit: nec ad deminuendam eam quidquam damna postea incidentia proficient. res tamen, quæ interierint, pro nulla parte, ac ne æstimatio quidem debetur: non magis, quàm si omnes res per speciem enumeratæ relictæ essent. Tametsi autem in legis Falcidiæ ratione, quæ conditionis implendæ causa hæredi sunt data, in quartam non computatur: tamen id, quod non figura conditionis accipere iussus est ab eo, cui hæreditatem restituere rogatus est: Celso & Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa hæres uendere eas res iussus esset: quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro precio inferre sunt iussi. quo loco amplius quæsitum est, an fideicommissarius quoque inuitus cogatur dare eam summam, & recipere hæreditatem, quasi & ipsius fidei commissum esset. Sed id uerisimile non est: cum talis oratio magis ipsius causa, quàm contra ipsum posita uideatur. Cum lex Falcidia intèruenit: non ueniunt in contributionem, quæ ipsi hæredi à semetipso uel seruo eius legata fidei commissa sunt. alia causa est eorum, quæ in die certa dantur. nam si libertatis dies coeperit cedere: ei debentur, & in contributionem ueniunt. ac ne ea quidem, quæ quis seruis suis inutiliter sine libertate legauit, fidei eius commisit, in computationem eius legis cedunt. Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certum est, in legis Falcidiæ computationem non ueniunt.

XXXI. POMPONIVS.

IS, cui fideicommissum soluitur, sicut is, cui legatum est, satis dare debet, quod amplius ceperit, quàm per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: ueluti cum propter conditionem aliorum fideicommissorum uel legatorum legis Falcidiæ causa pendebit. Sed & (secundum Cassij & ueterum opinionem) si à pupillo fideicommissa capiantur: propter ea, quæ à substituto erunt relictæ, cauere debet is, cui soluitur. Nam quamuis repetitio sit horum, quæ fideicommissi nomine non debita soluantur: tamen satisfactò cautum debet esse ei, à quo pecunia profiscetur, ne damnum sentiat deficiente eo, cui solutum erit.

XXXII. MAETIANVS.

POenales actiones (siue legitimæ, siue honorariæ) exceptis popularibus, in bonis actoris non ideo minus computandæ sunt, quia morte reorum intercidere possunt. è cōtrario autem eadem actiones nihil bonis rei, defuncto eo, detrahūt. Sed nec in actoris quidem bonis, defuncto eo, iniuriarum actio poterit computari: quia & ipsa simul cum eo in-

eo intercidit, uti ususfructus, & id, quod in dies, menses, annosue singulos alicui, quoad uiuat, debetur. etenim ea demum obligatio rei bonis deminutionem præstat, quæ in hæredem transit. nec contrarium est, quod uiuente reo, eo minus in bonis eius intelligebatur. nam & si ita stipulatus esset, ut cum moreretur, debere ei inciperet: tamen augerentur bona eius, quemadmodum si ipse sub eadem conditione promississet, defuncto eo minuerentur. honorariæ quoque actiones, quæ intra certum tempus à prætore permittuntur, tum bonis actoris defuncto eo augmentum, tum rei uero decessione (si tales erunt, ut in hæredem quoque transiant) præstabunt. Iulianus scribit. si utriusque hæredis pars exhausta sit legatis, & alter ex hæredibus cautionem prætoriam acceperit à legatariis: non æqualiter, sed pro suo modo legis Falcidiae rationem, & actionem ex stipulatu habiturum. omnes enim prætorias stipulationes eiusdem interpretationis esse. nam constare ex iudicatum solui stipulatione (siue à parte actoris, siue rei plures hæredes exstitissent) non omnibus, nec aduersus omnes actionem contingere: sed duntaxat iis, qui uicissent aduersus uictos, hisque, aduersus quos res defensa non esset, aduersus eos, qui rem non defendissent. Annua, bima, trima die centenis aureis legatis: ex omnibus summis, non tantum ex posterioribus portionem legis Falcidiae detrahi placuit. Si Titio uiginti legatis, portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere: Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum ait, quantum Titio ex uiginti detractum esset. quæ sententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo hæredis legatarius ad fideicommissa præstanda obligabitur: nec quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco quod passus esset, non imputaturum: nisi forte testator ita fidei eius commisisset, ut totum quidquid ex testamento cepisset, restitueret. si autem manumittere uel seruum suum, uel alienum rogatus sit: omnimodo præstare debet libertatem. nec hoc contrarium est superiori: quia fauor libertatis sæpe & aliàs benigniores sententias exprimit.

XXXIII. PAVLVS.

SI seruus tibi legatus sit, eumque rogatus sis manumittere, nec præsterea capias, unde quartam, quæ per Falcidiam retinetur, recipere possis: senatus censuit, cessare Falcidiam.

XXXIII. MARCELLVS apud Iulianum lib. XXXV. notat.

IN testatoris seruo non erit Falcidiae locus. si uero pecuniã, aliudue quid legauerit, fideique legatarij commiserit, ut alienum seruum uel legatarij manumitteret: locus erit.

XXXV. VLPIANVS.

SS iij

Planè

Planè si quid sit præterea legatum ipsi seruo: Falcidiæ locum fore, senatus declarauit. unde Scauola ait in eo, quod præterea seruo legatum sit, ita Falcidiam admittendam: ut inde & quod pro seruo præstandum est, sumatur.

XXXVI. PAVLVS.

Sed si non seruus ipse legatus sit, sed pecunia, rogatusq; sit legatarius seruum suum manumittere: Falcidiam patietur, & nihilominus cogetur manumittere: quia tanti æstimasse uidebitur seruū suū. quod si alienus seruus fuerit: in eo non plus, quàm accepit, ad redimendum cogetur impendere. sin uero hæres seruum rogatus sit manumittere: placet premium eius, ut æs alienum, deducendum esse. Si solus seruus legatus, & fideicommissaria libertate donatus fuerit (licet Falcidia interueniente) totus uindicari petiisse potest. sed & si aliud præterea capiat legatarius: adhuc seruus totus peti potest. quartam autem utriusq; ex legato retinendam, ne impediatur libertas. Si incertum sit, an libertas præstari debeat (ueluti si sub cōditione, uel post tempus data sit) nunquid incerto eo, an præstetur (cum possit aut seruus mori, aut cōditio deficere) interim Falcidia admittenda est: deinde cum libertas cōpetere uel deberi cōeperit, tum legatarius illam partem recipiet, quam Falcidia detraxit: Cæcilio placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit hæres: id in premium eius erogare eum debere propter legis Falcidiæ rationem.

XXXVII. VALENS.

Eius serui æstimatio perinde, ac statuliberi fieri debet. sed & si hæres seruum alienū rogatus est manumittere: placuit, ut etiam huius premium ex æstimatione hæreditatis debeat deduci.

XXXVIII. HERMOGENIANVS.

Statuliber hæredis non auget familiā. Cōmunes serui in utriusq; patrimonio connumerantur. Cuius ususfructus alienus est, in domino proprietarij cōnumeratur: pignori dati, in debitoris: sub lege commissaria distracti, item in diem addicti, in uenditoris.

XXXIX. PAVLVS.

Aeris alieni loco deducuntur, non solum precia eorum, quibus libertas data est, & eorum, qui supplicio sunt affecti: sed & eius, quæ prætor propter indicium proditiæ mortis, aut detectæ coniurationis reorum, libertate donauit.

XL. HERMOGENIANVS.

Ad ueterani testamentum (siue paterfamilias, siue filiusfamilias sit) licet intra annum missionis decedat, lex Falcidia pertinet.

Si cui, si decem dedisset, uiginti fundus fuisset legatus: is in toto fundo legatarius habebitur.

Paulus

XLI. PAVLVVS.

DOlo carere non uidetur, si iam mota quis controuersia hæreditatis, legata sine cautionibus det.

XLII. IDEM.

Serui, qui apud hostes sunt, post mortē testatoris reuersi (quod ad Falcidiam pertinet) locupletiores faciunt hæreditatem.

XLIII. IDEM.

Falcidia interuenire non potest, si statuliber de alieno dedit, non de bonis defuncti: uel aliās est homo liber, qui conditionē impleuit.

XLIIII. VLP IANVS.

In Falcidia æstimatio precij rerum ex ueritate facienda est.

XLV. PAVLVVS.

In lege Falcidia nō habetur pro puro, quod in diem relictum est. me dij enim temporis commo dum computatur. In his legatis, quæ sub conditione relictæ sunt: Proculus putabat, cum quæreretur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quāti uenire posset. quod si est: & deductio sic potest fieri, ut tantum uideatur inde deberi, quanti nomen uenire potest. sed hæc sententia non probat. cautionibus ergo melius res temperabit.

XLVI. VLP IANVS.

Qui quod per legem Falcidiā retinere poterat, uoluntatem testatoris secutus spondit se daturum: cogendus est soluere.

XLVII. IDEM.

Lex Falcidia (si interueniat) in omnibus pētionibus locum habet. sed hoc ex postfacto apparebit. ut puta in annos singulos legatum relictum est. quāmdiu Falcidia nondum locum habet: integræ pensiones annuæ dabuntur. sed enim si annus uenerit, quo fit, ut contra legē Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeat: eueniet, ut retro omnia legata singulorum annorum minuantur. Nunquā legatarius uel si deicōmissarius (licet ex Trebelliano senatusconsulto restituitur ei hæreditas) utitur legis Falcidiæ beneficio.

XLVIII. PAVLVVS.

Cum emptor uenditori, uel contra, hæres exstitit: euicto homine, utrum duplū in æs alienū deducere uel computare debeat, an simplū: duplū em esset, si alius hæres exstitisset. & benignius est, eodem hærede existente simplū ei imputari.

XLIX. IDEM.

PLA VTIVS. seruo, quē tibi legaueram, fundum legauī. Atilicinus, Nerua, Sabinus. primum in seruo rationem legis Falcidiæ habendam, & quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilē futuram: deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiæ portionē decessu

*als. legis
Falcidiæ

decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius. quod seruo pars lege Falcidia decedat, incipere seruum fieri communem hæredis & legatarii. communi autem seruo cum legatum sit, totum pertinere ad socium: quia in eam personam legatum consistere possit. qua ratione semel ex fundo partem *lege Falcidia decessuram. PAVLVVS. Cassij sententia utimur. nam & diuus Pius rescripsit, seruo communi fideicommissum datum totum ad socium pertinere. Interdum euenit, ut propter rationem legis Falcidiæ sequens legatum extinguatur: ueluti si fundus, & ad eum uia legata sit per alium fundum. nam si pars fundi remanserit in hæreditate: non potest procedere uia legatum: quia per partes seruitus adquiri non potest.

L. CELSVS.

Non est dubium, quin ea legata, à quibus submouere hæres exceptione petitorum potest, in quartam ei imputentur, ne cæterorum legata minuantur.

LI. IVLIANVS lib. LXI. *digestorum.*

Nec interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidente postea in eum casum peruenerit legatum, ut actio ei denegaretur.

LII. MARCELLVS lib. IX. *digestorum.*

*als. & le
gatum filio
centū, uigin
ti extraneo
reliquit.

tal's de=
est, enim

Ex asse patronum hæredem instituit libertus, cum ducentos aureos in bonis haberet: * & legauit filio centū uiginti, extraneo reliqua. deminutio legati, quod extraneo præstatur, proficit filio ad consequenda solida, quæ ei legata sunt. quacumque tamen ex causa legata non præstantur: imputantur hæredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

LIII. CELSVS.

Si propter ea, quæ sub conditione legata sunt, pendet legis Falcidiæ ratio: præsentis die data non tota uindicabuntur.

LIIII. MARCELLVS.

Pater filium, ex quo tres habebat nepotes, hæredem instituit, fideicommissum ei commisit, ne fundum alienaret, & ut in familia eum relinqueret. filius decedens tres filios scripsit hæredes. quærendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione legis Falcidiæ aliquid possit deducere: quia in potestate sua habuerit pater, cui ex his potius relinqueret: sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quidquam deducet. quod uidendum, ne dure constituatur. utique enim in alieno ære habuit fundum, quippe cum necessitate obstrictus fuisset filiis eum relinquendi.

LV. IDEM.

Cum Titio in annos singulos dena legata sunt, & iudex legis Falcidiæ rationem inter hæredem & alios legatarios habeat: uiuo qui dem

dem Titio tanti litem æstimare debet, quanti uenire id legatū potest: in incerto posito, quādiu uicturus sit Titius. mortuo autem Titio: non aliud spectari debet, quā quid hæres ex ea caussa debuerit.

LVI. IDEM.

Cum quo de peculio agi poterat, hæres creditori exstitit. quæritur, cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege: Pleriq; putant, quod tunc in peculio fuerit, cum adiretur hæreditas, inspiciendum. ego dubito: quoniam mortis tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit obseruari. quid enim interest, peculium serui post mortem creditoris deminutum sit, an debitor pauperior factus? Aliquis dicet. quid ex contrario, si ante aditam hæreditatem adquisierit seruus? & ego quæram. quid, si debitoris, qui tunc non erat soluendo, ampliata facultates fuerint? & cum in isto placuerit, ex post facto uberiorem uideri fuisse hæreditatem: sicuti cum conditio crediti exstitit post mortem, ita etiam peculij incrementum plenior faciet hæreditatem. SCAEVO LA notat. quid ergo, si idem seruus defuncto & alij dena debuerit, & una decem habeat: augetur scilicet & his hæreditas: decem, quæ defuncto naturaliter debebatur, in hæreditate manentibus. Is, qui in bonis duntaxat unum seruum habebat, legauit eum Titio, & fidei eius commisit, ut post triennium manumitteret. debet ex eo, quod interim ex operis serui ad Titium peruenire potest, quarta apud hæredem remanere: quemadmodum si directo post triennium seruo libertatē dedisset, eiusq; usumfructū ei legasset, aut ei proprietatem per fideicommissum reliquisset. Stichum tibi, seruo tuo decem legauit: uel contra, tibi decem, seruo tuo Stichum, libertatemq; Stichi fidei eius commisit. lex Falcidia minuit legata. redimere ab hærede partem debes, quemadmodum si tibi utrunq; legasset. Sæpius euenit, ne emolumentum eius legis hæres consequatur. nam si centū aureorum dominus uigintiquinq; alicui dederit, & eum instituerit hæredem, & dodrantem legauerit: nihil aliud sub occasione legis Falcidiæ interuenire potest: quia uiuus uidetur hæredi futuro prouidere.

LVII. IDEM.

Cum dotem maritus alicui legauerit, ut uxori restituatur: non habere legem Falcidiam locum, dicendum est. & sanè in plerisq; ita obseruatur, ut omissa interpositi capientis persona spectetur.

LVIII. MODESTINVS.

Legis Falcidiæ beneficium hæres etiam post longū tempus mortis testatoris implorare non prohibetur.

LIX. IDEM.

Beneficio legis Falcidiæ indignus esse uidetur, qui id egerit, ut fi-

TT dei

deicommissum intercidat. præterea & qui non capienti rogatus est restituere hæreditatē, senatusconsulto Plautiano non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex rescripto diui Pij.

LX. IABOLENVS.

Cum pater impuberi filia hæredem substituit: id, quod ei legatorum nomine à patre obuenit (cum hæreditas ad substitutos pertinet) in computationem legis Falcidia non uenit. Legato petito, cum in litem iuratū est: ratio legis Falcidia, non eius summæ, in quam legatarius iurauit, haberi debet: sed eius, quanti reuera fuit, quod petatum est. nā id, quod poenæ causa adcreuit, in legē Falcidia non incidit.

LXI. IDEM.

Alienius fundus tibi legatus est. hunc cum hæres emere, nisi infinito precio, nō posset: emit multo pluris, quā quanti erat. qua emptio factum est, ut legatarij ad legem Falcidiam reuocarentur. quæro. cum si fundus tanti, quanti reuera est, emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis Falcidia: an hoc ipso hæres institutus partem reuocandi à legatarijs ius habeat, quod ex uoluntate defuncti pluris emerit fundum, quā quanti erat: respondit. quod amplius hæres, quā precium fundi, legatario soluit: id in lege Falcidia imputari non potest: quia negligentia eius nocere legatarijs non debet: utpote cum is confitendo ueram æstimationem præstare poterat.

LXII. VLP IANVS.

In lege Falcidia hoc esse seruandū Iulianus ait, ut si duo rei promittendi fuerint, uel duo rei stipulandi: siquidem socij sint, in ea re diuidi inter eos debeat obligatio, atque si singuli partem pecuniæ stipulati essent, uel promississent. quod si societas inter eos nulla fuisset: in pendenti esse, in utrius bonis computari oporteat id, quod debetur, uel ex cuius bonis detrahi. Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei ueritatem æstimanda erunt, hoc est secundū præsens precium: nec quidquam eorum formali precio æstimandum esse, sciendum est.

LXIII. PAVLVS.

Precia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter finguntur. nec enim qui filium naturalem possidet, tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eū patri uendere potest: nec expectandum est, dum uendat: sed in præsentia nō quasi filius alicuius, sed quasi homo æstimatur. eadem causa est eius serui, qui noxam nocuit. nec enim delinquendo quisq; preciosior fit. Sed nec hæredem post mortem testatoris institutum seruum tanto pluris

pluris esse, quo pluris uenire potest, Pedius scribit. esse enim absurdū, ipsum me heredem institutum non esse locupletiozem, ante quā adeam: si autem seruus heres institutus sit, statim me locupletiozem effectum: cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat. adquiri nobis certe, cum adierit. esse autem præposterum, ante nos locupletes dici, quā adquisierimus. Cuius debitor soluendo non est, tantum habet in bonis, quantū exigere potest. Nonnullam tamen precij uarietatem loca temporaq; afferunt. nec enim tantidem Romæ ut in Hispania oleū æstimabitur: nec cōtinuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus: dū hic quoq; non ex momentis temporum, nec ex ea, quæ raro accidit, caritate precia constituentur.

LXIII. VLP IANVS.

SI in testamento ita scriptum sit, HAERES MEVS LVCIO TITIO DE SCEM DARE DAMNAS ESTO. ET QVANTO QVIDEM MINVS PER LEGEM FALCIDIAM CAPERE POTERIT, TANTO AMPLIVS EI DARE DAMNAS ESTO: sententiæ testatoris standum est.

LXV. PAVLVS.

SI fundus legatus sit quinquaginta dignus sub hac conditione, S I SQVINQVAGINTA HAERES DEDERIT: pleriq; putant utile esse legatum, quia conditionis implendæ causa datur. nam constat etiam Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati sint, si quinquaginta dedisset: dicendū est, inutile esse legatum, & magis ridiculum esse.

LXVI. VLP IANVS.

Circa legem Falcidiam in eo, quod sub conditione, uel in diem ali cui relictum est, hoc obseruandum est. si decem sub conditione alicui fuerint relictæ, eaq; cōditio post decennium forte exstiterit: non uidentur decem huic legata, sed minus decem: quia interuallum temporis, & interusurium huius spaciij minorem facit quātitatem decem.

Sicuti legata non debentur, nisi deducto ære alieno aliquid supersit: nec mortis causa donationes debebuntur, sed infirmabuntur per æs alienum. quare si modicum æs alienum interueniat: ex re mortis causa sibi donata nihil aliquis consequitur.

LXVII. TERENCEVS.

Quoties cuidam amplius legatum est, quā ei capere licet, & lex Falcidia locum habet: prius Falcidiæ ratio habenda est, scilicet ut subducto eo, quod lex Falcidia exceperit, reliquum (si non excedat statutam legi portionem) debeat.

LXVIII. MAXIMVS ad L. Falcidiam.

Hæreditatum computationis in alimentis faciendæ hanc formā esse Vlpianus scribit, ut à prima ætate usq; ad annum uicesimum

mum quantitas alimentorum triginta annorum computetur, eiusque quantitas Falcidia præstetur. ab annis uero uiginti usque ad annum uicesimum quintum, annorum uigintiocto. ab annis uiginti quinque usque ad annos triginta, annorum uiginti quinque. ab annis triginta usque ad annos triginta quinque, annorum uiginti duorum. ab annis triginta quinque usque ad annos quadraginta, annorum uiginti. ab annis quadraginta usque ad annos quinquaginta, annorum computatio fit, quod eius ætati usque ad annum sexagesimum deerit, remisso anno uno. ab anno uero quinquagesimo usque ad annum quinquagesimum quintum, annorum nouem. ab annis quinquaginta quinque usque ad annum sexagesimum, annorum septem. ab annis sexaginta (cuiuscunque ætatis sit) annorum quinque. eoque nos iure uti Vlpianus ait & circa computationem ususfructus faciendam. solitum est tamen à prima ætate usque ad annum tricesimum, computationem annorum triginta fieri. ab annis uero triginta, tot annorum computationem iniri, quot ad annum sexagesimum deesse uidentur. nunquam ergo amplius, quam triginta annorum computatio initur. sic denique & si reipublicæ ususfructus legetur (siue simpliciter, siue ad ludos) triginta annorum computatio fit. Si quis ex hæredibus rem propriam esse contendat, deinde hæreditariam esse cõuincatur: quidam putant, eius quoque Falcidiam non posse retineri: quia nihil intersit, subtraxerit, an hæreditariam esse negauerit. quod Vlpianus recte probat.

LXIX. POMPONIVS.

V Susfructu bonorum legato, res alienum ex omnibus rebus deducendum est: quoniam post senatusconsultum nulla res est, quæ non cadat in ususfructum legatum.

LXX. VLPIANVS.

Falcidie stipulatio statim committitur, ubi conditio legati uel debiti exstitit.

LXXI. PAVLVS.

Potest hæres in uendenda hæreditate cauere, ut & lege Falcidia interueniente solida legata præstentur: quia ea lex hæredis causa lata est: nec fraus ei fit, si ius suum deminuat hæres.

LXXII. CAIVS.

Quantitas patrimonij, deducto etiam eo, quidquid explicandarum uenditionum causa impenditur, æstimatur.

LXXIII. IDEM.

In quantitate patrimonij exquirenda, iussum est mortis tempus spectari. qua de causa si quis centum in bonis habuerit, & tota ea legauerit: nihil legatarijs prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex foetu pecorum

corum tantum accesserit hæreditati, ut centum legatorum nomine erogatis, habiturus sit hæres quartam partem: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. & ex diuerso si ex centum septuagintaquinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona (incendijs forte, aut naufragijs, aut morte seruorum) ut non plus, quam septuagintaquinque, uel etiã minus relinquatur: solida legata debentur: nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, ut necesse sit legatarijs, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione legatorum pacisci.

Magna dubitatio fuit de his, quorum cõditio mortis tempore pendet: id est, an id, quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, & promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure utimur, ut quanti ea spes obligationis uenire possit, in tantum stipulatoris quidẽ bonis accedere uideatur, promissoris uero decedere. & cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat: ut aut ita ratio habeatur, tanquam pure debeatur: aut ita, tanquam nihil debeatur. deinde hæres & legatarij inter se caueant, ut existente conditione, aut hæres reddat, quanto minus soluerit: aut legatarij restituant, quanto plus consecuti sint. Sed & si legata quædam pure, quædam sub conditione relicta efficiant, ut existente conditione lex Falcidia locum habeat: pure legata cum cautione redduntur. quo casu magis in usu est, solui quidẽ pure legata perinde, ac si nulla alia sub conditione legata fuissent: cauere autem legatarios debere ex euentu conditionis, quod amplius accipissent, id redditum iri. cuius generis cautio necessaria esse uidetur, & si quibusdam seruis eodem testamento sub conditione libertas data sit, quorum precia conditione existente bonis detrahuntur. In diem relicta legata alterius esse iuris, palam est: cum ea omnimodo tam ipsi legatario, quam hæredibus eius deberi certũ sit. sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum interea, donec dies obrigit, hæres lucraturus est ex fructibus uel usuris. Ergo optimum quidẽ est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquat. quod si exceßerit dodrantem: pro rata portione per legem ipso iure minuuntur. uerbi gratia. si is, qui quadringenta in bonis habuit, rota ea quadringenta erogauit: quarta pars legatarijs detrahitur. si trecenta quinquaginta legauerit: octaua. quod si quingenta legauerit, habens quadringenta: initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet. ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatẽ est: deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

LXXIII. IDEM.

Quod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat hæres,
TT iij   solida

solida præstanda esse legata: ita accipere debemus, si hæreditario iure habeat. itaq; quod quis legatorum nomine à cohærede acceperit, in quadrantem ei non imputatur. sed si ideo legatum ei datum est, ut integra legata uel fideicommissa præstet: deneganda erit actio legati, si lege Falcidia uti malit.

LXXV. IDEM.

ID autem, quod conditionis implendæ causâ, uel à cohærede, uel à legatario, uel à statulibero datur, in Falcidia non imputat: quia mortis causâ capit. sanè si à statulibero peculiaries numos accipiat: pro sua parte quadranti eos imputare debet: quia pro ea parte nō mortis causâ capere, sed hæreditario iure eos habere intelligitur. quâ ratione placuit legata, quæ legatarij non capiunt, cum apud hæredes subsederint, hæreditario iure apud eos remanere intelligi. & ideo quadranti imputanda: nec quidquam interesse, utrum statim ab initio legatum non sit, an quod legatum est, remanserit.

LXXVI. IDEM.

IN singulis hæredibus rationem legis Falcidiæ componendam esse, non dubitatur. & ideo si Titio & Seio hæredibus institutis semis hæreditatis Titij exhaustus, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ.

LXXVII. IDEM.

QUod si alterutro eorum deficiente, alter hæres solus exstiterit: utrum perinde ratio legis Falcidiæ habenda sit, ac si statim ab initio is solus hæres institutus esset: an singularum portionum separatim causæ spectandæ sunt? & placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui hæres exstiterit: adiuari legatarios per deficientem partem, quæ non est legatis onerata: quia & legata, quæ apud hæredem remanent, efficiunt, ut cæteris legatarijs aut nihil aut minus detrahatur. si uero defecta pars fuerit exhausta: perinde in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atq; si ad eum ipsum pertineret, à quo defecta fieret.

LXXVIII. IDEM.

IN duplicibus testamētis siue de patrimonio quæramus, ea sola substantia spectatur, quam pater cum moreretur habuit. nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius, uel adquisierit aliquid, uel deminuerit. siue de legatis quæramus: tam ea, quæ primis, quàm ea, quæ secundis tabulis relicta sunt, in unū contribuunt: tanquā si & ea, quæ à filij hærede reliquisset testator, à suo hærede sub alia conditione legasset.

LXXIX. IDEM.

SI is, qui quadringenta in patrimoniū habebat, à filio impubere hærede instituto ducenta legauerit, eiq; Titium & Seium hæredes substituerit

uerit, & à Titio centū legauerit: uideamus quid iuris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit, & ob id ea legata utriq; deberent: solus hæres Titius utetur lege Falcidia. cum enim ducēta ex hæreditate pupilli ad eum pertineant: ducenta legatorum nomine debet: centum ex ducentis, quæ pupillus debebat: centum, quæ ipse dare iussus est. itaq; ex utraq; quantitate quarta deducta, habebit quinquaginta. in persona uero Sej lex Falcidia non intèruenit: cum ad eum ex hæreditate pupilli ducenta pertineant, & debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quæ à pupillo relicta sunt. quod si pupillus soluat legata: debent curare tutores pupilli, ut caueant legatarij. Quædā legata diuisionem non recipiunt. ut ecce legatum uia, itineris, actus uie. ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed & si opus municipibus hæres facere iussus est: indiuiduum uidetur legatum. neq; enim ullum balineum, aut theatrū, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex consumatione contingit, non dederit. quorum omnium legatorum nomine, & si plures hæredes sint, singuli in solidum tenentur. hæc itaq; legata, quæ diuiduitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. sed potest hæredi hoc remedio succuri: ut æstimatione facta legati, depunciet legatario, ut partem æstimationis inferat. si non inferat: utatur aduersus eum exceptione doli mali.

LXXX. IDEM.

Sed ususfructus legatus uenit in computationem legis Falcidiæ. Nam diuisionem recipit: adeo, ut si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos partes pertineant. Dos relegata extra rationem legis Falcidiæ est: scilicet quia suam rem mulier recipere uidetur. sed de his quoq; rebus, quæ mulieris causa emptæ paratæ essent, ut hæ quoq; extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

LXXXI. VLP IANVS.

Quærebatur. cum is, qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat, ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legauerit: si debitor uel soluendo non sit, uel centum facere possit: quantum quisq; habeat interuētū legis Falcidiæ. Dicebam. legem Falcidiā ex eo, quod refici ex hæreditate posset, quartam hæredi tribuere: residuum dodrantem inter legatarios distribuere. quare cum nomen minus soluendo est in hæreditate: eius, quod exigi potest, pro rata sit distributio: residui nenditio facienda est, ut id demum in hæreditate cōputet, quanti nomen distrahi potest. Sed cum debitori liberatio relinquitur: ipse sibi soluendo uidetur, & (quod ad se attinet) diues est. quippe si ei mortis causa accepto feratur id, quod debet, quadringenta cepisse uidetur, licet nihil facere possit. sensisse enim liberationem plenam uidetur.

detur: quamuis nihil facere possit, si soli ei liberatio relicta est. & ideo Falcidia interueniente, trecenta acceptò illi fieri debent, residua centum durabunt in obligatione. & siquidem facere posse coeperit: exigentur ab eo duntaxat usque ad centum. idemque erit dicendum, & si mortis causa acceptò ei quadringenta ferantur. Vnde eleganter dicitur, acceptilationem in pendenti fore: ut siquidem mortis tempore quadringenta tota inueniantur, in trecenta ualeat acceptilatio. si uero præterea aliquid inueniatur, quod quadrantem suppleat: hæredi in quadringenta acceptilatio proficiat. Quod si debitor iste quadringentorum duntaxat centum facere potest: quia sibi soluendo est, necesse habebit centum refundere. Cum igitur debitor sibi soluendo est: eueniet, ut si hærede aliquo instituto ipsi debitori liberatio, & alij quadringenta legata sint: siquidem soluendo sit debitor: centum quinquaginta ex trecentis retineat, alia centum quinquaginta legatario præstentur, hæres centum habeat. Sin uero centum tantum facere possit: hæredi ex refecto quarta seruanda est. sic fiet, ut centum, quæ præstari possunt, in quatuor partes diuidantur: tres partes ferant legatarij, hæres uiginti quinque habeat. Debitor, qui soluendo non est, secum centum quinquaginta compenset: de residuis centum quinquaginta, quæ exigi non possunt, uenditio fiet nominis: idque, quasi solum in bonis fuerit, repræsentatur. quod si nihil facere debitor potest: æque in centum quinquaginta acceptò liberandum esse, de residuo uenditionem nominis faciendam, Neratius ait. quod & nos probamus.

LXXXII. IULIANVS.

Si creditor filij tui hæredem te instituerit, & legis Falcidiæ rationem sponas: peculij quantitas, quod aditam hæreditatis tempore fuit, in quadrantem tibi imputabitur.

LXXXIII. IDEM.

Reperitur casus, quo hæres agere potest, quamuis testator agere non potuerit: ueluti si tutor, cum solueret legata, non interposuisset stipulationem, quanto plus, quam per legem Falcidiam capilicui erit, solutum fuerit, reddi: pupillus eo quidem nomine tutelæ non aget, sed hæredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

LXXXIIII. IDEM.

Si dos socero data est, & solus filius hæres patri existit: dotem confestim in computationem hæreditatis, & Falcidiæ rationem in ære alieno deducet. aliter enim uidebitur uxorem indotatam habere. quod si filius extraneum cohæredem habeat: ipse quidem semper, pro qua parte patri hæres erit, dotem in ære alieno deducet: & cohæres eius, ante quam dos a filio percipiatur.

Idem

LXXXV. IDEM.

Titia testamento suo Titium fratrem suum ex parte tertia hæredem instituit, fideiꝫ eius commisit, ut hæreditatē retenta quarta parte Secundæ Proculæ restitueret. eadem fratri quædam prælegavit. quæro, an Titius ea, quæ prælegata sunt, pro ea parte hæreditatis, quam rogatus est, ut restitueret: an integra retinere debeat? respondi. Titium legata integra retinere debere. sed in partem quartam imputari oportere duodecimam partem prædiorum. sed si non esset adiectū, ut pars quarta deduceretur: totum trientem prædiorum legi Falcidiæ imputari oportere: quoniam contra sententiam matrisfamilie lex Falcidia induceretur.

LXXXVI. IDEM.

Qui fundum solum in bonis centum relinquebat, si hæredem suum damnauerit, ut eum quinquaginta Titio uenderet: non est existimādus, amplius quā quinquaginta legasse. ideoꝫ lex Falcidia locum non habet. Item si is, qui duos fundos centum in bonis haberet, me & Titium hæredes instituisse, & damnasset me, ut Titio fundū Cornelianum quinquaginta uenderem, & contra Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum quinquaginta uenderet: non animaduerto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit, cum uterq; hæredum unius fundi partem dimidiam hæreditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hæreditatis est. nam certe qui damnatus est fundum Cornelianum uendere, Seiani fundi partem hæreditario iure habet. item qui damnatus est Seianum fundum uendere, partem Corneliani fundi hæreditario iure retinet. Si quis hæredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere: centum in ratione legis Falcidiæ deducere debet: quia si aliꝫ quilibet hæres exstitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur. Si tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta hæredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia hæres institutus fueris sub conditione, & legata, item libertates datæ fuerint: pendente conditione libertates competent, legata tota præstabitur: quia siue conditio exstiterit te hærede existente, utraq; ualent: siue conditio defecerit, tu & Titius hæredes eritis. De lege Falcidia si hoc quæras, an existente cōditione misceatur quadrans tuus & semis, atq; ita pro dodrante ratio ponenda sit cum his, quibus pure à te hærede legatum est: respondebimus, misceri duas partes. Qui filium suū impuberem & Titium æquis partibus hæredes instituerat, à filio totum semissem legauerat, à Titio nihil, & Titium filio substituerat. quæsitū est. cū Titius ex institutione adisset, & impubere filio mortuo ex substitutione hæres exstitisset: quantum legatorum nomine præstare deberet

beret: & placuit solida legata eū pręstare debere. nam confusos duos semisses efficere, ut circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, & solida legata pręstarentur. sed hoc ita uerum est, si filius ante, q̃ patri hęres exstiterit, decessisset. Si uero prius hęres patri fuerit: nō ampliora legata debet substitutus, quā quibus pupillus obligatus fuerat: quia nō suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius, quā semissis dodrantem, pręstare necesse habuit. Quod si extranei hęredis semis totus legatus fuerit, isq; pupillo, à quo nihil legatum erat, ex substitutione hęres exstiterit: poterit dici augeri legata, & perinde agendū, ac si cuilibet cohęredi substitutus fuisset, eoq; omitte hęreditatem ex asse hęres exstitisset: quia semper substitutus rationem legis Falcidię ex quantitate bonorum, quę pater reliquerit, ponet. eadem dicenda sunt, & si pater duos impuberes hęredes instituerit, & eosdem inuicem substituerit: deinde iure substitutionis ad alterum hęreditas reciderit, & legis Falcidię ratio habenda sit. Qui filios duos impuberes habebat, alterum hęredem instituit, alterū exhęredauit. deinde exhęredatum instituto substituit, ac postea exhęredato Męuium, & ab eo legauit: & exhęredatus fratri impuberi exstitit hęres. deinde impubes decessit. cum iudicio patris facultates paternę per causam hęreditariam ex substitutione ad eum perueniant: potest dici legata ab eo relicta pręstanda esse, habita ratione legis Falcidię in his bonis, quę pater mortis tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quod cum exhęredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur: quia eo casu non hęreditatis paternę portio, sed legatum ad eum peruenit. dicet aliquis. quid ergo, si exhęredatus filius non ex substitutione fratri suo hęres exstiterit: sed aut lege, aut per interpositam personam, atq; ita impubes decesserit? sic quoq; existimandus erit substitutus legata minime debere. nam quantum intersit, exhęredatus filius ex substitutione fratri suo hęres existat, an alio modo: uel ex eo apparet, quod aliās ab eo legare pater potuit, aliās non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quā habuerat in eo, cui eum substituebat.

Cohęres pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidię ratione, pręstiterit, deinde impubere mortuo ex substitutione hęres exstiterit, & semis pupilli legatus exhaustus erit: ex integro legis Falcidię ratio ponenda erit: ut contributis legatis, quę ab ipso, & quę à pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet em̃ pupillo hęres existat: tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habebitur, ac si patri hęres exstitisset. nec aliter augebuntur legata, quę ab ipso ultra dodrantem data fuerunt: quā augentur, cum ex parte hę-

res institutus, & cohæredi suo substitutus, deliberante cohærede, legata habita ratione legis Falcidiæ soluerit, deinde ex substitutione alterâ quoq; partem hæreditatis adquirat.

LXXXVII. AFRICANVS.

Qui quadringenta habebat, trecenta legauit, deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac conditione legauit, si legi Falcidiæ in testamento suo locus non esset. quæritur, quid iuris est? dixi τὸν ἀρκούν hanc quæstionē esse, qui tractatus apud dialecticos τὸ τευδομὲν dicatur. etenim quidquid constituerimus uerum esse, falsum reperietur. namq; si legatum tibi datū ualere dicamus: legi Falcidiæ locus erit, ideoq; deficiente conditione non debetur. rursus si quia conditio deficiat, legatum ualiturum non sit: legi Falcidiæ non locus erit. porro si legi locus non sit: existente conditione legatum tibi debetur. cū autem uoluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum cæterorum legata minui nollet: magis est, ut statuere debeamus, tui legati conditionem defecisse. Quid ergo dicemus, si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem conditione ducenta legata esse proponantur: nam aut exstitisse, aut defecisse legati tui conditionem, ut aut totum, aut nihil tibi debeatur: & iniquum, & contra uoluntatem testatoris existimabitur. rursus partem deberi, rationi non congruit: quando necesse est, totius legati conditionem uel exstitisse, uel defecisse. ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. quare cum quis tale quid consequi uelit: sic consequetur, SI QVO AMPLIUS LEGAUI, VEL LEGAVERO, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEBIT: TVM QVANTVM AD SVPPLENDVM QVADRANTEM DEDVCI OPORTET EX EO LEGATO, QVOD TITIO DEDI, HAERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. Qui ducenta in bonis relinquebat, legauit mihi centum præsentī die, tibi æque centum sub cōditione. post aliquantū temporis exstitit conditio: ita tamen, ut ex reditu eius summa, quæ tibi relicta est, non amplius, quàm uiginti quinque reciperet. legis Falcidiæ ratio ita habenda erit hæredi: ut uiginti quinque conferre ei debeamus, & amplius fructus scilicet medijs temporis, qui (uerbi gratia) efficiant quinque. cum igitur triginta sint conferenda: quidam putant quina dena ab utroq; nostrum conferenda esse. quod minime uerum est. licet enim eandem quantitatem acceperimus: manifestum tamen est, aliquanto uberius esse meum legatum: quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius hæres perceperit. secundum quod in proposita specie computationem ita iniiri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus: quandoquidem quarta pars amplius in meo, q̄ in tuo legato est.

VV ij Martia

Diuī Seuerus & Antoninus rescripserunt, pecuniā relictā ad alimēta puerorū, Falcidiæ subiectā esse: & ut idoneis hominibus collocetur pecunia, ad curam suam reuocaturū præsidem prouinciæ.

Diui Seuerus & Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo: usuras præstaturum eum, qui frustrationis causā beneficium legis Falcidiæ implorauit.

Si hæres, cuius fidei commissum est, ut accepta certa pecunia hæreditatem restituat, à uoluntate eius, qui testamentū fecit, discedat, & postea legis Falcidiæ beneficio uti uolet: & si non detur ei id, quo accepto hæreditatem restituere rogatus est: tamen fideicommissum restituere cogi debet: quoniam quod ei paterfamilias dari uoluit, legis Falcidiæ commodum præstat.

In quartam hæreditatis, quam per legem Falcidiam hæres habere debet, imputantur res, quas iure hæreditario capit, non quas iure legati, uel fideicommissi, uel implendæ conditionis causā accipit. nam hæ in quartam non imputantur. Sed in fideicommissaria hæreditate restituenda: siue legatum datum est hæredi, siue præcipere, uel deducere, uel retinere iussus est: in quartam id ei imputatur. pro ea uero parte, quam accipit à cohærede, extra quartam id est, quod à cohærede accipitur. sed & si accepta pecunia hæreditatem restituere rogatus sit: id, quod accipit, in quartam ei imputatur, ut diuus Pius constituit. sed & quod implendæ conditionis causā fideicommissum hæredi datur, in eadem causā esse admittendum, sciendum est. si quid uero implendæ conditionis causā hæres accipiat: legatarijs in Falcidiæ computatione non prodesse. & ideo si centum prædium defunctus legauerit, si quinquaginta hæredi legatarius dederit: centum legatis computationem fieri, & quinquaginta extra hæreditatē haberi, ne in quartā ei imputentur.

Si miles testamento facto partem dimidiam hæreditatis suæ tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis alterā partem Titio restitui rogauerit: siquidem post annum missionis suæ decesserit: & tibi & Titio hæres quartam partem retinebit: quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat. si uero intra annum missionis decesserit: solus Titius deductionem quartæ partis patietur: quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

A Cceptis à Mænio centum, hæreditatem Mænio restituere, pecuniamq; post mortē suam Titio dare rogatus est. quanquam hæc centum quartam bonorum efficiant: tamē propter sequens fideicommissum quartæ retentioni locus erit. tunc enim ex constitutione diui Hadriani Falcidiæ satisfacit ea quantitas, cum apud hæredem remanet. sed Falcidiā patietur solus, cui hæreditas relicta est. nam in centū, quæ mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. Planē si quis ita scripsit, ACCEPTIS CENTVM, PETO RESTITVAS HAEREDITATEM, neq; personam dantis demonstrauerit: quasi retentam & præceptam pecuniam, si quartæ sufficiat, inducere Trebellianum.

XCIII. SCAEVOLA.

Filio & filia scriptis hæredibus, singulis certa prælegauit: sed longe minus filia, cui etiam domum obligatam prælegauit cum instrumentis, & quidquid ibi fuerit, & adiecit hæc uerba. SED EA CONDITIONE LEGO, VT QUIDQVĒ AERIS ALIENI IN EA DOMO ERIT, TITIVS LIBERTVS FILII MEI SOLVAT, ET SIT EIS VTRISQVE DOMVS COMMVNIS. quæsitum est. si filia legis Falcidiæ beneficio uti uolet ad quartam retinendam: an ex hæreditate, quæ ei relicta est, deducto ære alieno, eius, quod superfuerit, quartam cōsequi debeat: respondit. iure quidem id postulaturam: uerum nō aliā ea, quæ ei data sunt, accepturam (si modo ea quartam suppleant) quā uoluntati defuncti soluendum præstando pareret.

XCIIII. IDEM.

Maritus uxoris res extra dotem constitutas administrauit: eaq; decedēs ante rationem sibi redditam administrationis, ex asse eundem maritū hæredem reliquit: eiusq; fidei commisit, ut decē uncias filio communi, cum moreretur, restitueret, duas aut uncias nepoti. quæsitum est, an id quoq; quod ex administratione rerum apud maritum resedisse constiterit, cum cæteris pro rata decem unciarum filio restitui debeat: respondit. id, quod debuisset hæreditati, in rationē uenire debere. Filia, quam mater rogauerat, si impubes decessisset, restituere hæreditatem Titio, patruus legitimus hæres exstitit. in ratione legis Falcidiæ ponenda desiderat deduci sortes, ex quarum usuris alimenta impubes defuncta ex persona testatricis suæ pluribus debita præstitit. quæsitum est, an si eas deduxerit, cauere debeat, defunctorū alimentariorū portiones pro modo sortium se restitutorum: respondit. debere cauere. Post aditam hæreditatem triennio exacto legatarijs hæres legem Falcidiam opposuit idcirco, quod administrarit tutelae testator, quarum ratio nondum reddita sit: & quod neget tantum redigi ex nominibus posse, quantum in cautione deductum est.

quæsitum est, an rationis defuncti, & omnium instrumentorū hæreditariorum, & pupillarium rationum, legatarijs desiderantibus, hæres de scribēdi potestaté facere debeat: ne in potestate eius sit proferre, quod uelit, & per hoc in fraudem legatarij inducantur? respōdit. ad iudicis officium pertinere, explorare ea, per quæ probetur, quatenus sit in bonis.

XC V. IDEM.

Miles si dum paganus erat, fecerit testamentum, militiæ tempore codicillos: lex Falcidia in codicillis locum non habet, in testamento locum habebit.

SI CUI PLVS, QVAM PER LEGEM

Falcidiā licuerit, legatū esse dicatur. Tit. III.

I. VLP IANVS.

I cui plus, quā licuerit, legetur, & dubitari iuste possit, utrum lex Falcidia locum habitura sit, nec ne: subuenit prætor hæredi, ut ei legatarius satisfaciat: ut si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse, quā ex lege Falcidia capere licebit: quanti ea res erit, tantam pecuniam det, dolusq; malus ab eo abfuturus sit. neq; interest, utrum in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utrisq; etenim legem Falcidiam semel esse admittendam, etiam si duplex sit testamentum, iam cōuenit: contributis scilicet legatis, tam his, quæ ab ipso pupillo, quā his, quæ ab substituto impubere relicta sunt. & si non fuisset interposita stipulatio ex persona pupilli: tutelæ actio hæredi pupilli aduersus tutorem competit. Sed (ut Pomponius ait) & ipsi pupillo, & hæredi eius poterit cōmitti stipulatio. quo casu uiuo eo, Falcidia incipit locum habere. de tutelæ quoq; actione idem scribit. Marcellus ait. qui quadringenta in bonis habebat, impuberem filium hæredem instituit, eiq; substituit Titium & Seium. si nihil à pupillo testator legauit, sed à Titio trecenta: utrū ducenta (inquit) præstabuntur, an centū quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum præstare. mihi uidetur uerius, non amplius eum parte sua erogare cōpelli: certe nec minus. secundū quod eueniet, ut non soli cōmittatur stipulatio, sed omnibus hæredibus interponenda sit. sed causa cognita Falcidiam locum habere, & legatorum modus facit, & eris alieni onus. & si quidem euidentis æs alienū est, uel certū: facilis est computatio. si autem adhuc incertum est: quia forte uel conditio eius pendet, uel creditor litem contestatus est, & necdū lis finita est: dubitabitur, quantum legatarijs debeatur propter incertū. hodie tamen subsimile aliquid fit in fideicōmissis. Cum dicitur lex Falcidia

Falcidia locum habere, arbitri dari solet ad ineundam quantitatem bonorum: tamen si unus aliquid modicum fideicommissum persequatur. quæ computatio præiudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium immixti non sunt. Solet tamen ab hærede etiam cæteris denunciari fideicommissariis, ut ueniant ad arbitrium, ibique causam suam agant. plerumque etiam creditoribus, ut de ære alieno probent. habet tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: ut si offerat integrum, quod relictum est, hæres desiderans cauere sibi hac stipulatione, audiat.

Si legata quædam præsentī die relicta sunt, quædam sub cōditione: interponenda erit ista stipulatio propter legata conditionalia: dummodo ea legata, quæ præsentī sint, integra soluantur. Iulianus denique scribit. si pure & sub cōditione legata fuerint: an existente cōditione, lex Falcidia locum habeat: non aliter legatorum, quæ pure data sunt, actionem dari debere: quàm si cautum fuerit hæredi, quanto amplius, quàm per legem Falcidiā licuerit, ceperit, reddi. Idem Iulianus scribit. eum, cui quadrans sub cōditione, & dodrans pure legatus est: cauere debere, quanto amplius, quàm per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi. Hæc stipulatio ideo locum habet, quia & si repeti potest id, quod solutum est: tamen fieri potest, ut non sit soluendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est. In mortis causa quoque donationibus potest dici, hanc stipulationem esse interponendam. Hæc uerba stipulationum, QVOD AMPLIUS LEGATORVM NOMINE CEPERIT, QVAM EX LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBIT, non tantum eum comprehendunt, qui amplius accepit, quàm ei Falcidia permisit, ut reddat partem hanc, & habeat partem: uerum etiam eum, qui totum debet restituere. etenim sciendum est legem Falcidiam interdum partem eius, quod datum est, interdum totum reuocare. cum enim habita ratione æris alieni Falcidia ineatur: plerumque euenit, ut emergente debito, uel condicione æris alieni existente, totum, quod legatum est, exhauriatur. sed & libertatum conditio interdum existens, efficiet legatum omnino non deberi: quippe cum habita ratione libertatum, & deductis precijs eorum, tunc demum legatorum ineatur ratio. In quibusdā autem testamentis Falcidia quidem locum non habet: uerum tamen ita obseruatur, ut licet quadrantem hæres non retineat: tamen hæc legata debeant, quatenus patrimonij uires sufficiunt, utique deducto ære alieno. Item deductis precijs eorum, qui libertatem in testamento uel directam, uel fideicommissariam acceperunt. Sed & legatario cauendum est, à quo fideicommissum relinquitur. Interdum non legis Falcidiæ, sed etiam alterius legis in hac stipulatione ratio facienda est. ut puta si patronus ex æsse hæres institutus sit, & pure quincunx legatus sit, & sub condicione aliquid

ne aliquid supra debitam patrono partem. nam in hunc casum ratio facienda est illius legis, quæ patronos uocat, non legis Falcidiae. Si res, quæ legata est, apud legatarium interierit: probandum est, exceptione succurri ei, qui promissit:

II. PAPINIANVS.

Etiam si, quanti ea res sit, promissit:

III. VLPIANVS.

Nisi dolo ipsius aliquid factum sit. tunc enim etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione continetur, tenebitur, & replicatione repelli poterit. Hæc cautio, quæ propter legem Falcidiam interponitur, fideiussorum habet præstationem. Si in plures dies pecunia legata est, cum certum sit, legem Falcidiam locum habere: non stipulationi, sed computationi locum esse Pedius ait: ut æstimetur quanti sit, quod in diem legatum est, & tantum credatur legatum esse, quantum efficiat æstimatio: ut pro modo eius ex omnibus legatis statim legis Falcidiae ratio habeatur. Quoties futurum est, ut palam sit, & ante diem uenientem iam Falcidia locum habere: toties computatio eius fit. nam si conditio in mora est: expectabimus conditionem, quoad existat. si autem dies superest: iam hic intercapedinis temporis habita ratione atque æstimatione, sic de Falcidia disputabimus, & committi stipulationem dicemus. Quamuis autem omnes legatarii & fideicommissarii necesse habeant hac stipulatione cauere: tamē quibusdā remitti, diui fratres rescripserunt: ut puta his, quibus minuta alimēta sunt relicta. Pompeia enim Faustinae rescripserunt sic. non eandē causam esse decē aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeiae Crispinae patronae tuæ relictos proponis, atque fuit alimentorum & uestiarum libertis relictorum, quibus propterea cautionis onus remittendum existimauius. Item sciendum est, fiscum hanc cautionem non pati: sed perinde cōueniri posse, ac si cauisset. cæteros autem cuiuscumque dignitatis sint (licet etiam legata perceperint) compelli debere ad cauendum, diuus Pius rescripsit. ex quo rescripto etiam illud accipimus, quod etiam post soluta legata uoluerit stipulationē interponi. Si legatarius hæredi, qui controuersiam hæreditatis patitur iam, uel sperat, de restituendo legato sibi præstito cauerit: & euicta hæreditas sit, sed negligentia, uel dolo eius, qui legatum præstitit: dicemus non committi stipulationem propter uiri boni arbitrium, quod inest huic stipulationi. Item si ipse, qui præstitit legatū, ex alia causa sibi euicerit: ut puta quia inuenitur sequenti testamento hæres scriptus, in quo legatum iste legatarius non acceperat: dicemus cōmitti stipulationem propter uiri boni arbitrium. Et generaliter ubicumque hæreditatem, uel quantitatem, uel emolumentum præsti-

præstitit is, qui hac stipulatione sibi prospexerat: dicendum est ibi committi eam: si modo culpa absit ab eo, qui stipulatus est. Quæsitum est, an & sæpius committatur? & placet, etiam sæpius eam committi, si per partes ablata sit hæreditas. Si legatum fuerit præstitum ante interpositam hanc stipulationem: an condici possit, ut cautio ista interponatur? mouet quæstionem, quod ea, quæ per errorem omissa uel soluta sunt, condici possunt. & hic ergo quasi plus solutum uidetur ex eo, quod cautio intermissa est. & ait Pomponius, conditionem interponendæ satisfactionis gratia competere. & puto hoc, quod Pomponius ait, probandum utilitatis gratia.

IIII. PAVLVS.

Hæc autem satisfactio locum habet, si iusta causa esse uidebitur. Nam iniquum erat, omnimodo caueri, nondum illata controuersia litis: cum possint ei lusoria minæ fieri. ideoq; eam rem prætor ad cognitionem suam reuocat. Si duo ex testamento hæreditatem in solidum sibi uindictent, forte quod eiusdem nominis sint: tã in possessorem, quàm in petitorum competunt actiones & creditoribus & legatariis. Hæc cautio utiq; necessaria est, si quis pecuniam suam soluat, uel suam rem tradat. si uero pecuniam soluat hæreditariam, uel rem tradat: quidam non putant cauendum: quia nec teneri possit eo nomine uictus, cum nō possideat, uel dolo fecerit, quo minus possideat. Hoc si ante motam controuersiam soluat. quod si postea: tenebitur culpæ nomine. Sed cum de nomine inter duos quæstio est: nunquid non sit cauendum ei, qui hæreditariam rem tradat: quia omnimodo unus liberatur, quemadmodum si æs alienum hæreditarium soluatur? sed si petitor suam pecuniam soluat, aut tradat rem suam: non habet, unde retineat. & ideo necessaria est ei cautio.

V. MARCELLVS.

Videamus, an stipulatio QVO AMPLIUS CEPERIS, QVA'M PER FALCIDIAM LICVERIT, DARI? aduersus eum nō sufficiat, qui legatum aliq; restituere ex fideicommissi causa debet. sufficiet autem dici, quasi nihil ei fideicommissum esset. cauebit autem soli legatario & is, qui fideicommissum accipiet: nisi forte malit legatarius circūitu sublato hæredi caueri. sed & legatario præterea cauendū est, si (ut plerumq; æquum est) pro rata ex fideicommissio retinere ei concedendū est: quamuis tantum ex legato apud eum sit remansurum, ut sufficere possit ad præstandum fideicommissum.

VI. CALLISTRATVS.

Cum non facile satisfactionem offerre legatarius uel fideicommissarius possit, & futurum sit, ut propter hoc à petitione libera-

litatis ex testamento submoueat: nunquid onus satisfactionis remittendū ei erit? quod uidetur adiuuari rescripto diui cōmodi in hæc uerba. Is, cuius de ea re notio est, aditus si compererit, ideo cautionem à te exigī, ut à fideicōmissi petitione auertaris. onus satisfactionis tibi remitti curabit.

VII. PAVLVS.

Diuis Pius ab eo, qui annua legata percipere ad distribuendum iussus erat, uetuit cautionē exigī CESSANTIVM PARTES REDDI: nisi aperte cauere iussus esset.

VIII. MAETIANVS.

Si hæres partem bonorū, uel etiam uniuersa bona delata ad fiscum ediceret, constaret autem de fideicommissio: decretum est, ut petitori cauenti EVICTA HAEREDITATE RESTITVI, soluerit.

IX. IDEM.

Si non in controuersia sit proprietas, sed ususfructus: (potest enim Srei, cuius proprietas Titio legata est, ususfructus alij legari.) tunc de eo restituendo non hæredi, sed Titio cauere debet. interdum, & si ab hærede legetur ususfructus Titio, cauendum est: ueluti si detracto usufructu proprietas ei legetur, ususfructus Seio. Quid enim attinebit hoc casu hæredi cauere, ad quem emolumentum intercidentis ususfructus non sit spectandum? uerum si ususfructu Seio legato, proprietas Titio legetur, ut cum ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatē: tunc hæredi cauere oportebit à fructuario, ab hærede autem Titio: quia non sit certum ususfructu intercepto ad Titium proprietatem reuerfuram.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS SEXTVS.

AD SENATVSCONSULTVM TRE-
bellianum. Tit L.

I. VLPIANVS.

Explicito tractatu, qui ad fideicommissa singularium rerum pertinet, transeamus nunc ad interpretationem senatusconsulti Trebelliani. factum est enim senatusconsultum temporibus Neronis octauo calendas Septembribus Anneo Seneca & Trebellio Maximo consulibus, cuius uerba hæc sunt.
CVM AVTEM ESSET AEQVISSIMVM, IN OMNIBUS

BVS FIDEICOMMISSARIIS HAEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IUDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVVS QVE TRANSFERRETVR, POTIVS QVA'M CUIQVE PERICVLOSAM ESSE FIDEM SVAM: PLACVIT ET ACTIONES, QVAE IN HAEREDES HAEREDIBVS QVE DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE EIS DARI, QVI FIDEI SVAE COMMISSVM (SICVTI ROGATI ESSENT) RESTITVSSSENT: SED EIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES. CENSVERVNT. Sublata est hoc senatusconsulto dubitatio eorum, qui adire hæreditatem recusarent, seu metu litium, seu prætextu metus. Quanquam aut senatusconsultum subuentum voluit hæredibus: subuenit tamen & fideicommissario. nam in eo, quod hæredes, si conueniantur, exceptione uti possunt, hæredibus subuentum est. in eo uero, quod si agant hæredes, repelluntur per exceptionem, quodq; agendi facultas fideicommissarijs competit: procul dubio consultum est fideicommissarijs. Hoc autem senatusconsultum locum habet, siue ex testamento quis hæres sit, siue ab intestato, rogatusq; sit restituere hæreditatem. in filij quoq; familias militis iudicio, qui de castrensi peculio, uel quasi castrensi testari potest, senatusconsultu locum habet. Bonorū quoq; possessores, uel alij successores ex Trebelliano restituere poterunt hæreditatē.

De illo quæritur. an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto, ipse quoq; restituendo ex eodem senatusconsulto transferat actiones: & Iulianus scribit, etiā ipsum transferre actiones. qd & Mærianus pbat, & nobis placet. Sed & quoties qui rogatus est duobus restituere hæreditatē, alteri pure uel in diē, alteri sub cōditione, suspectā dicit: ei, cui erat rogatus pure uel in diem restituere, interim uniuersam hæreditatem restitui, senatus censuit. cū autem exstiterit conditio: si uelit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso iure actiones. Si filio uel seruo hærede instituto, rogatoq; restituere hæreditatem, dominus uel pater restituat: ex Trebelliano transferuntur actiones. quod est etiam si suo nomine rogati sint restituere. idem & si ipsi filio pater rogatus sit restituere hæreditatem. Sed & si tutor uel curator adolescentis uel furi-osi rogatus sit restituere hæreditatē: sine dubio Trebelliano locus erit.

Fuit quæsitum. si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso authore restitutionem facere possit: & est decretum à diuo Seuero, nō posse tutori se authore restitui hæreditatem: quia in rem suam author esse non possit. curator tamen adolescentis ab adolescente poterit re-

stitui hæreditas: quoniam necessaria non est curatoris autoritas ad
 restitutionem. Si autem collegium uel corpus sit, quod rogatum
 est restituere: decreto eorum, qui sunt in collegio uel corpore, in singu-
 lis (inspecta eorum persona) restitutionem ualere. nec enim ipsi sibi
 uidetur quis horum restituere. Si hæres percepto fundo rogatus sit
 hæreditatem restituere: ex Trebelliano senatusconsulto restituet hæ-
 reditatem. nec multum facit, si fundus pignori datus est. neq; em̃ æris
 alieni personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hæreditas ex Tre-
 belliano senatusconsulto restituta est. sed cauendum est hæredi à fidei
 commissario, ut si forte fundus fuerit euictus, à creditore habeat cau-
 tum. Iulianus autem cauendum non putat: sed æstimandum fun-
 dum, quanti ualeat sine hac cautione, hoc est, quantū uendere possit
 sine cautione. & si possit tanti uendere non interposita cautione, quan-
 tum facit quarta pars bonorum: ex Trebelliano transitorias actiones. si
 minoris: retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem
 fieri. quæ sententia multas quæstiones dirimit. Si is, qui quadrin-
 genta in bonis habebat, trecenta legauerit, & deductis ducentis rogaue-
 rit hæredem Scio restituere hæreditatem: an trecentorum onus fidei
 commissarius subeat, an uero hæc ténus, quatenus ad eum ex hæredita-
 te peruenit? Iulianus ait, competere quidem aduersus eum trecentorū
 petitionem: non autem amplius, quàm in ducenta actionem aduersus
 fideicommissarium daturum, in hæredem autem centum. & mihi ui-
 detur uera esse Iuliani sententia: ne damnum fideicommissarius senti-
 at ultra, q̃ ad eum ex hæreditate quid peruenit. neminem enim oportet
 plus legati nomine præstare, quàm ad eum ex hæreditate peruenit,
 quamuis Falcidia cesset, ut rescripto diui Pij continetur. Deniq; nec
 ex militis testamento plus legatorum nomine præstatur, quàm quan-
 titas est hæreditatis, ære alieno deducto: nec tamen quartam retinere
 fideicommissario permittitur. Inde Neratius scribit. si hæres rogatus
 restituere totam hæreditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipso alijs
 restituere, restituat: non utiq; debere eum detrahere fideicommissario
 secundo quartam, nisi liberalitatem tantū ad priorem fideicommissa-
 rium hæres uoluit pertinere. Si quadringenta habens ducenta le-
 gauerit Titio, & partem dimidiam hæreditatis Sempronio restituere
 rogauerit: ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, & le-
 gatorum petitionem scindi: sic, ut centum quidem petantur ab hære-
 de, centum uero alia legatarius à fideicommissario petat. quod idcirco
 dicit Iulianus: quoniam secundum hanc rationem integram quar-
 tam habet, id est centum integra. Idem Iulianus scribit. si is, qui qua-
 dringenta in bonis habebat, trecenta legasset: & deductis centum, ro-
 gasset

gasset hæredem, ut hæreditatem Sempronio restitueret: debere dici, deductis centum restituta hæreditate, legatorum actiones in fideicommissarium dari.

II. CELSVS.

Qui quadringenta reliquit, Titio trecenta legauit. hæredis fidei commisit, ut tibi hæreditatem restitueret: isq; suspectam iussu prætoris adiit, & restituit. quærebatur, quid legatario dare deberes? dicendum est: quia præsumptum est, noluisse testatorem cum onere legatorum fideicommissum restitui: tota trecenta te dare Titio debere. nam hæres hic rogatus intelligi debet, ut te suo loco cōstituatur; & quod hæres perfundis omnibus hæreditarijs muneribus, id est, & post legatorum dationem reliquum habiturus foret, si non esset rogatus & tibi restituere hæreditatem: id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centū. * hæc ut tibi daret rogatus est. itaq; sic ineunda est legis Falcidæ ratio, quasi hæres trecenta Titio dare damnatus, tibi centum dare damnatus sit. quo euenit, ut si hæreditatem sua sponte adiisset: daret Titio ducenta uiginti quinq; tibi septuaginta quinq;: non ergo plus Titio debetur, q̃ si iniussu prætoris adita hæreditas foret.

* aliàs.
quæ ut.

III. VLP IANVS.

Marcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit. si ad hæredis onus esse testator legata dixerit, & hæres sponte adiit hæreditatem: ita debere computationem Falcidæ iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecēta uero legata: ut in septem partes trecenta diuidantur, & ferat quatuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. Quod si suspecta dicta sit hæreditas, & non sponte hæres adierit & restituerit: centum quidem de quadringentis, quæ habiturus est hæres, residebunt apud fideicommissarium: in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quatuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius. nam iniquissimum est, plus ferre legatarium ideo, quia suspecta dicta est hæreditas, q̃ laturus esset, si sponte adita fuisset. Quod autē in suspecta hæreditate dictum est, hoc idem dici potest in his testamentis, in quibus lex Falcidia locum non habet: in militis dico, & si qui sunt alij. Item Pomponius scribit. si deductis legatis restituere quis hæreditatem rogetur: quæsitum esse, utrum solida legata præstanda sint, & quartam ex solo fideicommissio detrahere, an uero & ex legatis & fideicommissis quartam detrahere possit: & refert Aristonem respondisse, ex omnibus detrahendam, hoc est & ex legatis & ex fideicommissis. Res, quæ ab hærede alienatæ sunt, in quartam imputantur hæredi. Quidam libris suis ex disparibus partibus institutis, datis præceptionibus sic, ut

XX iij ipse

ipse maximam partem patrimonij inter liberos ita diuississet: rogauit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, præceptiones quoque fideicommissio contineri: quia non portionem hæreditariam testator commemorasset, sed simpliciter portionem. in portionem autem & præceptiones uideri cecidisse. Si is, qui rogatus fuerat hæreditatem restituere, ante quæstionem de familia habitam uel tabulas aperuerit, uel hæreditatem adierit, uel quid eorum, quæ senatusconsulto prohibentur, fecerit, ac per hoc publicata fuerit hæreditas: fiscus cum suis oneribus hæreditatē adquirat. quare commodum quartæ, quod erat habiturus hæres institutus, id ad fiscum pertinet, & ex Trebelliano actiones transeunt. sed & si quia prohibuerit testamentarium introducere, uel testes conuenire, uel mortem testatoris non defenderit, uel ex alia causa hæreditas fisco uindicata est: æque quartæ quidem commodum ad fiscum pertinebit, dodrans uero fideicommissario restituetur.

III. IDEM.

Quia poterat fieri, ut hæres institutus nolit adire hæreditatem, ueritus, ne damno afficeretur: prospectum est, ut si fideicommissarius diceret suo periculo adiri, & restitui sibi uelle: cogatur hæres institutus a prætore adire, & restituere hæreditatem. quod si fuerit factum: transeunt actiones ex Trebelliano, nec quartæ commodo hæres in restitutione utetur. nam cum alieno periculo adierit hæreditatem: merito omni commodo arcebitur. nec interest soluendo si hæreditas, nec ne. sufficit enim recusari ab hærede instituto. neque illud inquiritur, soluendo si hæreditas, an non sit. opinio enim, uel metus, uel color eius, qui noluit adire hæreditatem, inspicitur, non substantia hæreditatis. nec immerito. non enim præscribi hæredi instituto debet, cur metuat hæreditatē adire, uel cur nolit: cum uariæ sint hominum uoluntates, quorundam negocia timentium, quorundam uexationem, quorundam æris alieni cumulum (tamen si locuples uideatur hæreditas) quorundam offensas uel inuidiam, quorundam gratificari uolentium his, quibus hæreditas relicta est, sine onere tamen suo.

V. MAETIANVS.

Sed & qui magna præditus est dignitate uel authoritate, harenarij, uel eius mulieris, quæ corpore quæstum fecit, hæreditatē restituere cogetur.

VI. VLPIANVS.

Recusare autem non tantum præsentēs, sed etiam absentes, uel per epistolam possunt. nam etiam aduersus absentes postulatur decretum: siue certior sit eorum uoluntas, qui recusant adire & restituere hæreditatem, siue incerta. adeo præsentia eorum non est necessaria.

Memi

Meminisse autem oportebit, de hærede instituto senatum loqui. ideoq; tractatum est apud Iulianum, an in intestatis locū habeat. Sed est uerius, eoq; iure utimur, ut hoc senatusconsultū ad intestatos quoq; pertineat: siue legitimi, siue honorarij sint successores. sed & in filio, qui in potestate est, hoc senatusconsultum locum habet, & in cæteris necessarijs: ut à prætore compellantur immiscere se hæreditati, sic dein de restituere. quod si fecerint: transtulisse uidebuntur actiones. Si si fisco uacatia bona deferantur, nec uelit bona agnoscere, & fideicommissum restituere: æquissimū erit, quasi uindicauerit, sic fiscum restitutionem facere. Item si municipes hæreditatem suspectam dicant hæredes instituti: dicendum erit, cogi eos agnoscere hæreditatem, & restituere. idem quoq; erit & in collegio dicendum. Titius hæres institutus, Sēpronio substituto, rogatus est ipsi Sempronio hæreditatem restituere. institutus suspectam dicebat hæreditatē. quæritur, an cogendus sit adire & restituere hæreditatem: & deliberari potest. sed uerius est, cogendum eū: quia interesse Sempronij potest, ex institutione, quā ex substitutione habere hæreditatē, forte legatis, uel libertatibus onerata substitutione. nam & si legitimus hæres fuerit is, cui fideicommissaria hæreditas relicta est, idem dicetur. Si quis alio loco restituere hæreditatem iussus sit, & suspectam eam dicat: Iulianus scribit cogendum eum, similemq; esse ei, qui in diem rogatus est restituere.

VII. MAETIANVS.

Sed sciendum est, impendiorum quoq; quæ ad iter explicandum necessaria essent, rationem haberi debere. nam si ita institutus est, si Titio decem dedisset: non aliter cogetur, quā si ei pecunia offeratur. sed & salutis ac dignitatis ratio habenda erit. quid em̄ si morbo adplictus Alexandriā iussus sit adire, uel nomen uespillonis testatoris ferre.

VIII. PAVLVS.

DE ætate quoq; & iure, id est, liceat ne ei eō ire, nec ne, æstimabit.

IX. VLPIANVS.

Sed & si alio loco iussus sit adire, & reipublicæ causa absit: æque cogendum adire hæreditatem & restituere, Iulianus ait, ubi abest. plane si quis petierit ad deliberationē tēpus, & impetrauerit, deinde post tempus deliberationis adierit & restituerit hæreditatem: non uidetur coactus hoc fecisse. nec enim suspectam coactus adiit, sed spōte post deliberationem. quod si suspectam dicit: profiteri debet, non sibi expedire adire hæreditatem. neq; hoc dici oportere, nō esse soluendo: sed profiteri eum oportet, & quod nō putat sibi expedire hæreditatem adire.

Si quis sub conditione fuit hæres scriptus: pendente conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hæreditatem.

Caius

X. CAIVS.

Sed & si ante diem uel ante conditionem restituta sit hæreditas, non transferuntur actiones: quia non ita restituitur hæreditas, ut testator rogauit. planè postea, quàm exstiterit conditio, uel dies uenerit, si ratam habeat restitutionem hæreditatis: benignius est, intelligi tunc translatas uideri actiones.

XI. VLPIANVS.

A pud Iulianum relatum est. si legatum fuerit hæredi instituto relicto, SI HAERES NON ERIT, & ob hoc suspectam dicat hæreditatem, ne perdat legatum: offerri ei oportere quantitatem legati à fideicommissario, deinde cogendum. nec illud admittit Iulianus, ut quasi hæreditatem nõ adiisset, sic legatum à cohærede petat. adiit enim. sed magis arbitratur à fideicommissario ei præstandum. Sed & si quid aliud sua interesse dicet: nõ cogetur adire, nisi ei damnum uel lucrum fideicommissi sarciatur, uel à prætore onus remittatur, quod recusat.

Idem Iulianus ait. si duo fuerunt à patre instituti cum filio eius impubere, & ijdem substituti filio: sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex hæredibus institutis cogere adire patris hæreditatem. hoc enim facto, confirmatisq; patris tabulis, poterunt ex substitutione ambo cogi adire, & restituere hæreditatem.

Vtrum autem præsentem, an etiam absentem restituere possit, procurator adeunte prætorem, uidendum est. ego puto, absente quoq; fideicommissario cogi posse hæredem institutum adire & restituere: nec uereri hæredem oportere, ne forte in damno moretur. potest etenim ei per prætoré succurri, siue cautum ei fiat, siue non, & ante decesserit fideicommissarius, quàm ei restituatur hæreditas. est enim huius rei exemplum capere ex rescripto diui Pij in specie huiusmodi. Antistia decedens Titium hæredem instituit, & libertatem dedit Albinæ directam, eiq; filiam per fideicommissum reliquit, rogauitq; ut filiam manumitteret. sed & Titium rogauit, ut manumissæ Albinæ filiae restitueret hæreditatem. cum igitur Titius suspectam diceret hæreditatem: rescriptum est à diuo Pio, compellendum eum adire hæreditatem. quo adeunte Albinæ competituram libertatem, eiq; filiam tradendam, & ab ea manumittendam, tutoremq; filiae manumissæ dandum: quo authore restituatur hæreditas filiae statim: quamuis sic fuisset ei rogatus restituere, cum nubilem ætatem compleisset. cum autem possit (inquit) euenire, ut ante decedat ea, cui fideicommissaria libertas & hæreditas relicta est: nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adiit hæreditatem: remedium dedit, ut si quid horum contigerit, perinde permittatur uenundare bona Antistiae, ac si hæres ei non exstisset. Cum igitur de-

mon-

monstrauerit diuus Pius succurri hæredi instituto, qui cōpulsus adiit: dici potest etiam in cæteris caussis exemplum hoc sequendū, ut (sicubi euenerit) restituatur fideicommissaria hæreditas ei, qui compulsi adire, & restituere hæreditatem sibi.

XII. PAVLVS.

Sed cum ab hærede pro parte instituto fideicommissa hæreditas sub conditione relicta esset: imperator Titus Antoninus rescripsit, non esse locum cōstitutioni suæ, neq; pupillum extra ordinem iuandum: præsertim, si nouū beneficium cū alterius iniuria postularetur.

XIII. VLP IANVS.

Ille, à quo sub cōditione fideicommissum relatum est: caussari quid non poterit, ne conditio deficiat, & hæreat actionibus: cum nullum damnum sit futurum secundum ea, quæ ostendimus. iam igitur nō de sideratur hæredis præsentia. Si de testamento aliquid quærat: hæres non debet audiri, si suspectam sibi hæreditatem dicat. nam & si maxime dicatur, uel ius testandi nō habuisse eum, qui testatus est, uel de uiribus testamenti, uel de sua conditione: non erit audiendus. quid ergo, si de uiribus fideicommissi tractetur? hæc quæstio à prætore præmittenda non erit. sed quid, si fideicommissarius dicat, adeat prius, & sic de hoc quærat: credo interdum audiendum fideicommissarium, si cognitio prolixior tractatum habeat. finge enim uerba fidei commissi de longinquo petenda, & iustam deliberationem de quantitate fideicommissi incidere. dicendum erit, compellendum eum adire, ne prius hæres decedens fideicommissarium decipiat. Tempestiuum est requirere, per quem quis cogatur adire, & restituere hæreditatem: ueluti si prætor, aut cōsul fuerit hæres institutus, suspectamq; hæreditatem dicat: an cogi possit adire & restituere? & est dicendum, prætorem quidem in prætorem, uel consulem in consulem nullum imperiū habere. sed si iurisdictioni se subiiciant: solet prætor in eos ius dicere. sed & si ipse prætor hæres institutus suspectam dicat, ipse se cogere non poterit: quia triplici officio fungi non potest, suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. sed in his omnibus casibus atq; similibus principale auxilium implorandum est. Si quis filiusfamilias sit, & magistratum gerat: patrem suum, in cuius est potestate, cogere poterit, suspectam dicentem hæreditatem, adire & restituere.

XIII HERMOGENIANVS.

Nam quod ad ius publicum attinet, non sequitur ius potestatis. Sed & qui repudiauit hæreditatē, cogetur adire, & restituere ipsam hæreditatē, si iustæ causæ allegent. planè si bona uenierint: non oportet prætorem, ne pupillum quidem restituere, nisi ex caussa, ut di-

uus Pius rescriptit. Si quis compulsus adierit hæreditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat: quæsitum est, an per aditionē & tabulæ secundæ firmarentur, quod uideatur euanuisse, non adita patris hæreditate: & Iulianus libro decimoquinto scribit, & sequentes tabulas confirmari. quæ sententia uerissima est. nemo enim dubitat, etiam legata præstari, & libertates competere, & cætera, quæcunq; sunt in testamento, perinde ualere, ac si sua sponte hæres hæreditatem adiisset. Qui compulsus hæreditatem adiit: sicuti cæteris commodis caret, ita hoc quoq; casu caret, ne possit poenitendo quartam retinere. & ita inuenio ab Imperatore nostro & diuo patre eius rescriptum.

Non omnis autem suspectam hæreditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, & sibi restitui: sed is demum, ad quæ actiones transire possunt, neq; enim æquum est ad hoc quem compelli adire hæreditatem, ut emolumentum quidem hæreditatis refundat, ipse uero oneribus hæreditatis obstrictus relinquatur. quare si fideicommissum pecuniarum alicui fuerit relictum: cessat compulsiō, tametsi indemnitis cautio offeratur. proinde qui hæreditatem rogatur restituere, is demum compellitur restituere. Sed & si quis BONA rogatus sit, uel FAMILIAM, uel PECUNIAM, uel VNIVERSAM REM,

V

El omnia sua,

XV. PAVLVS.

XVI. VLP IANVS.

COgi poterit. hoc idem, & si PATRIMONIUM fuerit rogatus, & si FACULTATES, & si QUIDQUID HABEO, & si CENSVM MEVM, & si FORTVNAS MEAS, & si SVBSTANTIAM MEAM, & si PECVLIVM MEVM testator dixerit: (quia pleriq; *ὑποκομισιν* patrimonium suum peculium dicunt) cogendus erit. de successione enim sua etiam hicro gavit. nec ignoro in quibusdam ex his Martianum dubitare, & dicere uoluntatis esse quæstionem, utrum de pecunia tantum, an & de successione testator senserit. in ambiguo tamen magis de successione sensum dico, ne intercidat fideicommissum. Sed & si quis ita rogauerit, QUIDQUID AD TE EX HAEREDITATE BONIS'VE MEIS PERVENIT, ROGO RESTITVAS: cogi poterit adire, & restituere hæreditatem ex Trebelliano senatusconsulto: quanquam peruenire proprie dicitur, quod deductis oneribus ad aliquem peruenit. Et generaliter autem potest dici, ita demum quem non posse cogi adire, & restituere hæreditatem, si de re uel de quantitate fuerit rogatus. cæterum si de uniueritate sensisse testatorē appareat: nulla quæstio est, quin siue suspectam dicat, cogi possit: siue sponte adiit, ex Trebelliano transeant actiones.

Inde quæritur. si quis hæreditatem rogatus sit restituere, deducto

ære alieno, uel deductis legatis: an suspectam dicens cogi possit adire,
 & restituere hæreditatem: quia in ipsa magis id, quod superest ex hære-
 ditate, quàm ipsam hæreditatem restituere sit rogatus: & sunt, qui pu-
 tent (ut Marianus) inutilem esse hanc deductionem . nec enim posse
 exinde deduci quantitatem: non magis, quàm si fundum quis deducto
 ære alieno, uel deductis legatis, restituere sit rogatus. neq; enim recipit
 fundus æris alieni uel legati minutionem. Sed Iulianum existimare re-
 fert Trebelliano senatusconsulto locum esse, ne dupliciter fideicom-
 missarius oneretur, cum hæres æs alienum uel legatum deducit: & cū
 conuenitur à creditoribus & legatarijs restituta sibi ex Trebelliano hæ-
 reditate, debere aut deductionem eum non pati ab hærede, aut cauere
 illi hæredem, defensum iri eum aduersus legatarios ceterosq;. Si
 quis hæres institutus, rogatus fuerit hæreditatem non totam, sed par-
 tem restituere: uel si duobus restituere sit rogatus, & alter ex his uelit si
 bi restitui hæreditatem, alter recuset: senatus censuit, utroq; casu exo-
 nerari eum, qui suspectam hæreditatem dicit, totamq; hæreditatem
 transire ad eum, qui adire cogit. Sed & si quis non hæreditatis suæ
 partē dimidiam rogauit hæredem suū restituere, sed & hæreditatem
 Seia, quæ ad eum peruenerat, uel totam uel partem eius, hæresq; in-
 stitutus suspectā dicat: cum placeat illud, quod Papinianus ait, ex Tre-
 belliano transire actiones: dici poterit (si suspecta dicatur hæreditas) co-
 gendum hæredem institutum adire & restituere hæreditatē, totamq;
 hæreditatem ad eum, cui restituitur, pertinere. Sed & si miles roga-
 uerit quem res Italicas restituere, uel res prouinciales: dicendum est,
 suspectam dicentem cogi adire & restituere. nam (ut eleganter Maria-
 nus libro sexto fideicommissorum ait) qua ratione ex certa re miles
 hæredem instituere potest, actionesq; ei dabuntur: pari ratione etiā ex
 Trebelliano transibunt actiones. & quamuis placet, cū quis hæredita-
 tem bonaq;, quæ sibi ab aliquo obuenerunt, uel quæ in aliqua regione
 habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transire actiones: tamē con-
 trarium responderi debere in multis testamento ait . nam sicuti con-
 cessum est (inquit) militibus circa institutionem separare species bo-
 norum: ita & si per fideicommissum ab institutis hæredibus id fecerit,
 in id admittetur Trebellianū senatusconsultum. Cum quidā duos
 hæredes instituerit, eosq; inuicem substituerit, & ab his petierit (siue
 uterq;, siue alter hæres esset) ut hæreditas sua ex parte dimidia restitue-
 retur alicui post quinquennium: & si scripti suspectam sibi hæredita-
 tem dicant, fideicommissarius autem desideret suo periculo adire hæ-
 reditatem: censuit senatus, ambos hæredes alterumne cogi adire hæ-
 reditatem, & fideicommissario eam restituere: ita, ut fideicommissa-

rio, & aduersus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hæreditate. Mærianus scribit. cum quis ex fideicommissarijs absit, & præsentis desideret suo periculo adiri hæreditatē, translatisq; in solidum actionibus in eum, qui coëgit, absentes (si uelint fideicommissum suscipere) à præsentis petant: consequenter nec quartam eum retenturū aduersus fideicommissarios suos: quia nec hæres potuerit.

Idem Mærianus quærit, an is, qui duobus uel pluribus rogatus est restituere hæreditatem, cogente aliquo, adire possit: & in horum, qui id non desiderauerint, portionibus Falcidiæ beneficio uti: siue ipsi quoq; desideret sibi restitui, siue alij in locum eorum successerint: & cū hodie hoc iure utamur, ut totum transeat ad eum, qui coëgit: cōsequens erit dicere, quartæ retentionem amisisse eum, qui coactus est: quia in solidum actiones transierint in eum, qui coëgit. planē si proponas fideicommissarium non ita coëgis, ut tota hæreditas in se transferatur: cum cōperint cæteri desiderare sibi restitui hæreditatem, dicendum, Falcidia eum uti posse. recte igitur Mærianus ait, multum interesse, utrum totam restitui hæreditatem sibi fideicommissarius desiderarit, an suam tantummodo partem. nam si sola pars transferetur: erit in residuo Falcidiæ locus. si tota hæreditas translata sit: cessabit huius legis beneficium. Si seruo duorum rogatus quis sit restituere hæreditatem, & alter cogere uelit suspectam dicentem, alter restitui sibi recusar: hoc erit dicendum, quod in duobus, quorum alter suscipere uoluit hæreditatem, alter non. Si pater filio, quem in potestate habet, restituere rogetur hæreditatem: an filius patrem suum, si suspectam dicat hæreditatem, cogere possit: & non est dubiū, patrem à filio per prætorem cogi posse. Sed & si id fideicommissum ad castrense peculium spectaturum est, & filius familias is fuit, qui munus militiæ sustinebat, alioquin quo officio præerat: multo magis dicendum erit, posse eum postulare, ut pater suus cogatur adire & restituere hæreditatem: quamuis contra obsequiū patri debitum uideatur id desideraturus. Sed si seruo suo rogatus sit cum libertate quis hæreditatem restituere: siue dicta data sit libertas, siue fideicommissaria: dici poterit, eum à seruo suo non posse cogi adire hæreditatem: quamuis si sponte adisset, cogere præstare fideicommissariam libertatem & hæreditatem. idq; Mærianus libro septimo de fideicommissis scribit. Idem quærit, si quis paratus sit domino cauere de indemnitate: an possit cogi adire hæreditatem, & maxime, si precium serui offeratur: & recte ait, nō oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hæreditatis. Hi, qui solidum capere non possunt, ex asse hæredes instituti, & rogati solidum restituere, adire hæreditatē, & restituere cogentur: cum nihil sit honoris apud

apud eos remansurū. Si ego hæres institutus rogatus sim Stichum manumittere: uel alius legatarius, fidei autem meæ commissum sit, ut Titio hæreditatem restituam: deinde Titij fidei commissum sit, ut Sticho eandem redderet: Stichus cogere me potest adire, & restituere hæreditatem. Talis quoq; casus à diuo Pio terminatus est, cum seruo uni ex hæredibus legato per fideicommissum esset ab eo libertas data, & ab altero hæreditas. diuus etenim Pius rescripsit Cassio Extero in hæc uerba. Quoniam Hermias* Simiasco Theodoto ex parte hæredi instituto à Pamphilo testatore legatus est, eumq; Theodotus, postq; adierat hæreditatem, & prius quàm à cohærede eiusdem Pamphili adiretur hæreditas, ad iustam libertatem perduxit: & ob hoc in eum casum res perducta est, ut is, qui legauit, intestatus esse non possit: Herminia postulante Titius Euarestus compellendus est periculo eius adire, & ex causa fideicommissi hæreditatem ei restituere.

XVII. IDEM.

EX facto tractatum est, an per fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem hæredē faciat. & senatus censuit, rogari quidē quem, ut aliquem hæredem faciat, non posse: uerum uideri per hoc rogasse, ut hæreditatē suam ei restituat, id est, quidquid ex hæreditate sua consecutus esset, ut ei restitueret. Iulianus quoq; libro quadragesimo digestorum fideicommissum tale ualere ait, FIDEI TVAE COMMITTO, VT HAEREDITATEM TITII RESTITVAS: cum esset is, qui rogatus erat, à Titio hæres institutus. Non tantum autem si hæredem quem scripsero, potero rogare, ut hæredem faciat aliquem: uerum etiam si legatum illi, uel quid aliud reliquero. nam hætenus erit obligatus, quatenus quid ad eū peruenit. Si quis cauerit, PETO, VT ILLI DES, aut ILLI FIDEICOMMISSVM RELINQVAS, aut ILLI LIBERTATEM ADSCRIBAS, admittenda sunt. nam cum in hæredum institutione senatus utile censuit: de cæteris quoq; idem erit accipiendum. Si quis rogatus fuerit, ut si sine liberis decesserit, restituat hæreditatem: Papinianus libro octauo responsorum scribit, etiam naturalem filium efficere, ut deficiat cōditio. & in libertino, eoq; conliberto hoc scribit. Mihi aut (quod ad naturales liberos attinet) uoluntatis quæstio uideatur esse, de quibus liberis testator senserit. sed hoc ex dignitate, & ex uoluntate, & ex conditione eius, qui fideicommissum accipiendū erit. Ex facto tractatū memini. rogauerat quædā mulier filium suū, ut si sine liberis decessisset, restitueret hæreditatē fratri suo. is postea deportatus in insulā, liberos susceperat. quærebat igitur, an fideicommissi cōditio defecisset: nos igitur hoc dicimus. conceptos quidē ante deportationem, licet postea edantur, efficere, ut cōditio deficiat: post deportationē uero

YY iij susce-

susceptos quasi ab alio non prodesse: maxime cum etiam bona sua quodammodo cum sua causa fisco sint uindicanda. Si quis rogatus fuerit filiis suis, uel cui ex his uoluerit, restituere hæreditatem: Papinianus libro octauo responsoꝝ, etiam deportato ei tribuit eligendi ista cultatem, cui liber factus fideicommissum restitui uelit. sed si seruus pœnæ fuerit constitutus, nullo ante concepto filio: iam parere conditioni non poterit, decessisseq; sine liberis uidetur. sed cum decedit: electionē illam, quā Papinianus deportato dedit, huic dari nō oportet. Si quis autē suscepit quidem filium, uerū uiuus amiserit: uidebitur sine liberis decessisse. sed si naufragio, uel ruina, uel aggressu, uel quo alio modo simul cū patre perierit: an cōditio defecerit, uideamus. & magis nō defecisse arbitror: quia non est uerū filium eius superuixisse. aut igitur filius superuixit patri, & exstinxit conditionē fideicommissi: aut nō superuixit, & exstittit cōditio. cum aut quis ante, & quis postea decesserit, non apparet: exstitisse conditionē fideicommissi, magis dicendū est. Si quis ita fideicommissum reliquerit, FIDEI TVAE FILI COMMITTO, VT SI ALIENO HAEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HAEREDITATEM: uideri eum de liberis sensisse, diuus Pius rescripsit. & ideo cū quidam sine liberis decederet, auunculum ab intestato bonorum possessorem habens: exstitisse conditionem fideicommissi rescripsit.

XVIII. IDEM.

IN fideicommissariam hæreditatis restitutionem constat fructus nō uenire: nisi mora facta sit, aut quis specialiter fuerit rogatus & fructus restituere. Planē fructus in quartā imputantur, ut est rescriptum.

Quoties quis rogatur hæreditatem restituere: id uidetur rogatus reddere, quod fuit hæreditatis. fructus autem non hæreditati, sed ipsis rebus acceptō feruntur. Si legatum sit hæredi relictū, & rogatus sit portionem hæreditatis restituere: id solum non debere eum restituere, quod à cohærede accepit. cæterum quod à semetipso ei relictū est, in fideicommissum cadere, diuus Marcus decreuit.

XIX. PAVLVS.

VBi pure fideicommissum datum est, si adiectum sit, ROGO DES FILIO TVO, FACIAS QVE, VT AD EVM PERVENIAT: rescriptū est, uideri in id tēpus dari, quo capere possit, id est sui iuris fiat. TERO GO LVCII TITI, HAEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS. ex senatuscōsulto Trebelliano in eū, cui restituta est hæreditas, actionē competere, Aristo ait: quia pro hoc accipiendum sit, ROGO HAEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. nec uerba spectantur senatusconsulti, sed sententia quibuscunq; uerbis: dū testator senserit, ut hæreditas sua restitueretur. Qui in distrahendis conseruandisue rebus hæreditarijs sumptus

sumptus factus est, imputari hæredi debet.

XX. VLP IANVS.

Sed & si ad tempus liberorum fuerit legatū relictum, & is uxore prægnante decesserit: ad hæredem suum transferet legatum.

XXI. POMPONIVS.

Haeres, cum debuerat quartam retinere, totam hæreditatem restituit, nec cauit stipulatione sibi proposita. similem eum esse Aristoteli ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt. sed posse eum rerum hæreditarium possessionem uel repetere uel nancisci, & aduersus agentem doli mali exceptione uti: posse eum & debitoribus denunciare, ne soluerent.

XXII. VLP IANVS.

Mulier, quæ duobus filiis in potestate patris relictis, alij nupserrat: posteriore marito hæredem instituit, eumque rogauit liberis suis post mortem patris eorum hæreditatem suam restituere, uel ei, qui eorum superesset. eisdem emancipatis à patre suo, uirtricis restituisse hæreditatem dicebatur: mox alter ex filiis uiuo patre decessisse. quærebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi præmature datam. Scæuola diuum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert. Brasidas quidam Lacedæmonius uir prætorius, cum filiis suis ab uxore diuortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset: eos emancipauerat. post emancipationem fideicommissum petebant. decreuisse igitur diuum Marcum refert, fideicommissum eis repræsentandum, intellecta matris uoluntate: quæ quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum: non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. secundum hæc dicebam, & in propositâ quæstionē decretum diui Marci esse trahendum, & recte fideicommissum utrisque solutum. Non est dubitatum, cogi posse hæredem institutum adire & restituere hæreditatem seruis: siue directa, siue fideicommissaria libertas eis data fuisset: cum ad spernari hæres non deberet personam cogentis. habet enim hic quoque adiuturum: ut (qui licet nondum petere fideicommissariam possit, nec directam sibi vindicare) propter spem tamen libertatis & hæreditatis aditum ad prætorem & per se habeat. Si hæres post multum temporis restituat, cum præsentī die fideicommissum sit: deducta quarta restituet. fructus enim, qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti uidentur. alia causa est, si sub conditione, uel in diem rogatus fuerit. tunc enim, quod percipitur, submouet Falcidiam: si tantum fuerit, quantum quarta facit, & quartæ fructus, nam fructus, qui medio tempore percepti sunt

pti sunt, ex iudicio testantis percepti uidentur. Sed enim si quis rogetur restituere hæreditatem, & uel serui decesserint, uel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere, quod non habet. culpæ planè reddere rationem: sed eius, quæ dolo proxima est. & ita Neratius libro primo responsorum scribit. Sed si, cum distrahere deberet, non fecit lata culpa, non leui, & rebus suis consueta negligentia: huiusmodi rei rationem reddet. sed & si ædes uisæ sunt, culpæ eius reddet rationem. præterea & si qui partus exstant, & partuum partus: quia in fructibus hi non habentur. sed & ipse, si quem sumptū fecit in res hæreditarias, detrahet. quod si sine facto eius, prolixitate autem temporis ædes usu adquisitæ sint: æquissimum erit, nihil eum præstare, cum culpa careat.

Cum proponeretur quidam filiam suam hæredem instituisse, & rogasse eam, ut si sine liberis decessisset, hæreditatē Titio restitueret: eaquē dotem marito dedisse certæ quantitatis, mox decedens sine liberis, hæredem instituisse maritum suum: & quæreretur, an dos detrahi posset: dixi, non posse dici in euerfionē fideicommissi factum: quod & mulieris pudicitia, & patris uoto congruebat. Quare dicendum est, dotem decedere, ac si quod superfuisset, rogata esset restituere. quod si tantos fructus ex hæreditate mulier perceperit, ut inde poterit doti satisfieri: dicendum est, potius fructibus hoc expensum fiendum, quàm fideicommissio. Vt Trebelliano locus sit, non sufficit de hæreditate rogatū esse: sed quasi hæredem rogari oportet. Denique si qua portio hæreditatis fuerit legata (legari enim posse etiam portionem hæreditatis placet nobis) rogatusque fuerit hanc partem restituere: procul dubio non fiet restitutio ex senatusconsulto. ideoque nec quarta retinebitur.

XXIII. IULIANVS.

Quoties paterfamilias unum uel duos hæredes cohæredibus suis restituere hæreditatem iubet: intelligitur easdem partes in fideicommissio facere, quas in hæreditate distribuenda fecit. sed si iubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare, atque ita fideicommissum recipere: ex quantitate pecuniæ, quam dare iubentur, uolūtas patrisfamilias colligenda est. nam etsi ex disparibus partibus hæredes scripti æquas partes dare iubentur: propius est, ut uiriles recipere debeant. si uero summa pecuniæ dandæ cōgruit portionibus: hæreditarias portiones accipere debebunt.

XXIII. PAPINIANVS.

Nonnunquam autem ex uoluntate uarie scriptum & iudicatum est: uidelicet si non sub appellatione hæredum, sed proprijs nominibus expressis fideicommissum relinquatur.

XXV. IULIANVS.

Quis

Quidam ita testamento scripserat, A' TE HAERES PETO, FIDEI' QVE TVAE COMMITTO, VT QVIDQVID EX HAEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO PRIMA QVAQVE DIE, VEL SI PRIVS QVID EA ACCIDERIT, MATRI EIVSDEM REDDAS. quæritur. si ante, quàm adeatur hæreditas, puer decesserit: an fideicommissum matri debeatur? respondi. si puer ante, quàm dies fideicommissi cedat, decesserit: fideicommissum translatum esse ad matrem. postea autem, quàm dies fideicommissi cessit, si decesserit: ad hæredem pueri fideicommissum pertinere. Sed an ea uoluntas fuerit patrisfamilias, ut si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius, quàm hæredibus præstaretur: prætor æstimabit ex persona matris, & ex persona hæredis pueri. MARCELLVS. sed testatoris uoluntati congruum est (quandocunq; puer decesserit: siue ante, quàm dies fideicommissi cedat, siue postea) ad matrē transferri fideicommissum: si non iam puer hoc accepit. eoq; iure utimur. Si seruo hærede scripto dominus rogatus est eidem seruo restituere hæreditatem, cum liber esset: utile fideicommissum est. Si quis filium suum ex asse hæredē instituit, & codicillis, quos post mortē filij aperire iussit, fidei eius commisit, ut si sine liberis decessisset, hæreditatem suā sorori suæ restitueret: & filius, cum sciret, quod in codicillis scriptum esset, Stichū seruum hæreditariū testamento suo liberum esse iussit: hæredes filij precium omne eius serui sorori defuncti præstare debent, libertate fauore serui seruata. hoc amplius & si ignorasset filius codicillos à patre factos: nihilominus hæredes eius precium præstare debebunt, ne factum eius alteri damnum adferat. Sed & si seruus iste à Sempronio hæres institutus sit, eamq; hæreditatem postea, quàm ex testamento fratris ad libertatem peruenit, adierit: hæreditatis quoq; æstimationem hæredes fratris sorori eius præstare debent: quia si manumissus nō esset, iussu mulieris adire eam potuisset. si uero uiuente filio Sempronius decesserit: hæreditas in causa fideicommissi non deducetur: quippe ab ipso filio adire iussus hæreditatem, ei acquireret.

XXVI. PAVLVVS.

Omnes ciuitatibus, quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hæreditatem fideicommissam, Apronianum senatusconsultum iubet. sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. sed & municipes ad eas admittuntur.

XXVII. IVLIANVS.

Ita tamen, ut hi, quibus hæreditas restituetur, actorem eligant & ad agendum, & ad excipiendas actiones. Si seruum hæreditarium hæres, qui coactus adiit, iusserit adire hæreditatem ab alio eidem

ZZ seruo

seruo relictam, & tunc hæreditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit: an etiam eam hæreditatem, quæ per seruū adq̃uisita sit, restituere debeat, quæsitum est: dixi. non magis hanc hæreditatem in restitutionem uenire, quàm quod seruus hæreditarius post aditam hæreditatem stipulatus fuisset, & per traditionem accepisset, aut fructus, qui ex rebꝯ hæreditarijs percepti fuissent: utiq; si nulla mora fideicommissio facta fuisset. sed si quid ante aditam hæreditatem seruus stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset: id restitui debet, sicut fructus ante aditam hæreditatem in restitutione uenient. Qui suspectam sibi hæreditatem dicit, nullum commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si hæres institutus non fuisset, aut non adisset. & ideo si pupillo substitutus fuerit ita, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO MEO HAERES ESTO: hæreditatē, quæ ad eum peruenerit, restituere cogendus erit. si uero detracto hoc articulo, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, substitutus ita fuerit, TITIVS FILIO MEO HAERES ESTO: tum si solus patri hæres exstiterit, nihilominus cogendus erit hæreditatē pupilli restituere. si uero cohæredem habuerit: retinebit pupilli hæreditatem: quia potuit cohærede adeunte (quamuis ipse patris amisisset hæreditatem) ex substitutione adire.

Si pater filium, quem in potestate habebat, hæredem scripserit, & ab eo petierit, ut hæreditatem Sempronio restitueret, isq; suspectam sibi esse dicet: poterit ex Trebelliano senatusconsulto hæreditas restitui. quare & si non immiscuerit se hæreditati: nihilominus actiones, quæ ei & in eum competebant, ad Sempronium transferentur. A patre hæres scriptus, & ex hæredato filio substitutus, si rogatus fuerit hæreditatem, quæ ad eum ex substitutione peruenerit, Titio restituere: cogendus non est uiuo pupillo patris hæreditatem adire: primum, quia sub conditione fideicommissum datum est: deinde, quia nō probe de hæreditate uiuentis pueri aget. mortuo autem pupillo, compelli debet hæreditatem patris adire. Quod si duo hæredes à patre instituti fuerint, & utriusq; fidei commissum sit, ut ex hæredati filij hæreditatem restituerent: satis erit uel unum cogi adire. hoc enim facto etiam is, qui patris hæreditatem non adiit, filij hæreditatem adire & restituere cogetur. Quoties filius emancipatus bonorum possessionē contra tabulas accipit: nulla ratio est cōpellendi hæredis ad restituendam hæreditatem. & sicut neq; legata, neq; fideicommissa cætera præstare cogitur: ita nec ad restitutionem quidem hæreditatis compelli debet. MARCELLVS. planè non est compellendus adire, si iam filius bonorum possessionem accepit: ne intercida fideicōmissum, mortuo hærede instituto, & omissa à filio bonorum possessione. Qui ex Trebel-

liano

liano senatusconsulto hæreditatem restituit: siue petat à debitoribus hæreditarijs, siue ab eo peratur: exceptione restitutæ hæreditatis adiunari, uel submoueri potest: actiones autem fideicommissario competunt, quas hæres habuit eo tempore, quo fideicommissum restituebat. MARCELLVS. sed eas quoque actiones, quæ sub conditione erant, & quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. sed ante, quàm restituat hæreditas, exceptione aliqua hæres adiuvandus non est: cum hoc minus ex causa fideicommissi restitutus sit. Trebellianū senatusconsultū locum habet, quoties quis suam hæreditatem uel totam, uel pro parte, fidei hæredis cōmisit. quare si Mæuius te hæredem instituerit, & rogauerit, ut hæreditatem Titij restituas, tuque hæreditatem Mæuij adieris: perinde à te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi à Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses. ideoque si suspectam Mæuij hæreditatē dixeris: cogi te nō oportet eam adire. quod si Mæuius te rogauerit & suam hæreditatem & Titianam restituere, tuque sponte adieris hæreditatem: uteris legis Falcidiae commodo, & partem quartam Mæuianæ hæreditatis retinebis, dimidiam & quartam ex fideicommissio restitues. nec intererit eidem utranque hæreditatem, an alij Mæuianam, alij Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectā Mæuianam hæreditatē dixeris: cogēris eam adire, & restituere ei, cui rogatus fueris. is autē, cui Titianā hæreditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundū. Si ex Trebelliano hæreditatem restituit hæres, & fructus cum prædio retinet, uel ipsa prædia, siue etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit: necessarium est actiones aduersus eum fideicommissario dari.

MARCELLVS. hoc idem necessario faciendum est, cum parte hæreditatis restituta, familiæ erciscundæ iudiciū inter eū, qui restituit hæreditatē, & qui recepit, accipietur. Qui rogatus est emancipato filio restituere hæreditatem: cogi debet adire & restituere, quamuis filius contra tabulas bonorum possessionem accipere possit. Si patronus ex parte debita hæres institutus, & rogatus restituere hæreditatem, suspectam sibi esse dicat: puto rectius facturum prætorem, si coegerit eū adire hæreditatem & restituere, quamuis possit mutata uoluntate eā partem hæreditatis retinere. Si perceptis quibusdam rebus hæres rogatus sit restituere hæreditatem, & coactus eam adierit: an percipere debeat? Respondi. eum, qui iussu prætoris adisset hæreditatem, omni commodo prohiberi debere. Sed si eidem legatum sit sub hac conditione, si hæres non esset, & suspectam sibi hæreditatem dicat: non aliter cogendus est adire, quàm ut legata, quæ sub cōditione, si hæres non esset, data erant, restituantur: non quidem à cohæredibus, ne onerentur.

tur: sed ab eo, cui restituta fuerit hæreditas. nam sicut explendæ fidei gratia cogendus est adire hæreditatem, ita ob id ipsum damno affici non debet. Hæres ex asse erat instituta consobrina mea, & eius fidei commissum, ut partem dimidiam hæreditatis statim Publio Mæuio restitueret: alteram partem, cum ipsa moreretur, eidem Publio Mæuio, præterea alia alijs legata data. Mæuius dimidiam partem hæreditatis statim percepit, & cauit, quod amplius, quàm per legem Falcidianam liceret, cepisset, redditum iri. sed & cæteri legata solida acceperunt, & similiter de restituendo, quod amplius percepissent, cauerunt. mortua consobrina mea, Publius Mæuius desiderat sibi alteram partem hæreditatis cum fructibus restitui. Quæro itaq; quantum ei restituere debeam, utrum quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat, nec amplius quidquam: an & ab alijs, quibus legata soluta sunt, reperere quid debeam, & quantū? item quæro, si quod ab his ex stipulatione percepero, & quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiet partem dimidiam hæreditatis: an ex incremento & fructibus eius summæ, quæ supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeat dumtaxat, ne partem dimidiam hæreditatis quantitas, quæ restitueretur, excedat: an uero (sicut Publius Mæuius desiderat) quidquid seposito quadrante bonorum, eiusq; quadrantis fructibus, perceptum est, restitui ei debeat? Respondi. quod supra quadrantem penes consobrinam tuam remansit, si adiectis fructibus quantitatem partis dimidiæ hæreditatis, quæ mortis tempore fuit, non minuet: totum Publio Mæuio restituendum: nec ex stipulatione ab his, quibus legata soluta sunt, repeti quidquam potest. si uero fructus quætitatem partis dimidiæ *exsuperant: quadranti tuo & fructibus eius accedet. si uero fructus eius partis, quæ supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserant, non implerent quantitatem partis dimidiæ bonorum: ex stipulatione agi poterit. In summa ratio ita ponenda est, ut si omni modo quadrantem excedat fructus, & in tantum excreuerit, ut quantitatem partis dimidiæ bonorum excedat: etiam id, quod excefferit, retineas. Qui seruos suos rogatus est manumittere, & iisdem hæreditatem restituere: detractio precio seruorum, hæreditatem restituere debet.

XXVIII. AFRICANVS.

EX asse hæres institutus, partem hæreditatis mihi pure, partem tibi sub cõditione restituere rogatus, cum suspectam diceret, postulante me adiit, & mihi totam ex senatusconsulto restituit. quandoquæ conditio exstiterit, an fructus partis tuæ restituere tibi debeam, nõ im merito dubitatur. & plerisq; placet, non esse eos præstandos: quia nec
ab hæ

ab hærede præstarentur, si sua sponte adisset. sufficere autem ius tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem conditionem tuam fieri. Idem tamen existimabam, si ex asse hæres institutus mihi quadrantem pure, tibi æque quadrantem sub conditione restituere rogatus sit, & cū suspectam hæreditatē diceret, cogēte me adierit: quādoquē conditio exstiterit, semissem tibi esse restituendum. sed nec lege Falcidia in proposita specie usurum me puto: quamuis scriptus hæres, si sponte adisset, uteretur.

XXIX. MARTIANVS.

SI quis priore facto testamento, posterius fecerit testamentum: etiam si ex certis rebus in posteriores tabulas hæredes instituit: superius tamen testamentum sublatum est, ut diui quoque Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius cōstitutionis uerba retuli, cum alia quoque præterea in constituitione expressa sint. IMPERATORES SEVERVS ET ANTONINVS CŌCCEIO CAMPANO. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure ualere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredē scriptum, ut contentus sibi rebus datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi uerba, quibus ut ualeret prius testamentū expressum est: dubitari non oportet. & hoc ita intelligendum est, si nō aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

XXX. IDEM.

SI legatus suspectam hæreditatem dicat, etiam legationis tempore compellendus est accipere iudicium: quia hic non multum officio occupatur. & licet deliberare se dicat, an adeat, cogendus est adire: sed non ut statim restituat, sed ut reuersus domum (si putauerit sibi expedire) commodò Falcidiæ uel testamenti utatur: uel si non putauerit, restituat totam hæreditatem, ne onera patiatur. Si quis bona sua, uel omnia sua rogauerit restituere: fideicommissariam restitutionem esse intelligendum est. nam meorum & tuorum appellatione etiam actiones contineri, dicendum est. Si filiofamilias uel seruo restituitur hæreditas, & postea pater uel dominus ratum habuerit: transeunt ex Trebelliano senatusconsulto actiones. Multum interest, ^{*al's. quæ} utrū ^{*al's. quæ} pars quarta iure hæreditario retineat, an uero in re, uel in pecunia. nam superiore casu actiones diuiduntur inter hæredē & fideicommissarium, posteriore uero apud fideicommissariū sunt actiones. Et hæredem institutum, rogatumque hæreditatem restituere, percepta aliqua summa, uel re: etiam si in perceptione minus, quā quarta pars esset: nō amplius principem se uindicaturum. pariter & si sine ulla per-

ceptione rogatus fuerit hæreditatem restituere, plerunq; quarta donata est à principe. & ita diuus Traianus, & Hadrianus, & Antoninus rescipserunt.

XXXI. IDEM.

Si cui pure libertas, & per fideicommissum sub conditione hæreditas relicta est: cogitur hæres adire hæreditatem, si suspectam dicat, & restituere: & deficiente conditione libertas ei eripi non potest. Si autem ei, qui in diem libertatem acceperit, hæreditas per fideicommissum relicta erit: suspectam eam interim non posse adiri, diuus Pius Cæsio Hadriano rescipxit: cum non possit nondum libero hæreditas restitui, nec rursus contra uoluntatem defuncti libertas præstanda sit.

Si sub conditione hæres institutus, rogatusq; hæreditatem restituere, non uult conditioni parère, & adire hæreditatem: si facti est: conditioni debet parère, & adire, & restituere. uel si in dando sit: offerente fideicommissario, recusante autem hærede factum adimplere, licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere: & tunc necessitas imponitur hæredi hæreditatē adire. cæteræ conditiones, quæ non sunt in potestate hæredis, ad officiū prætoris nō pertinet.

XXXII. CELSVS.

Ballista filium familias hæredem instituit ita. TREBELLIANVS SI CAVERIT COLONIAE PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORIETVR, QVANTACVNQVE PECVNIA EX HAEREDITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. respōdi. ex his utribus, quæ proponis, pecuniā (existimo etiā fructus, quos ex hæreditate percepit) restituere eū debere perinde, quasi specialiter hoc testator expressisset.

XXXIII. MARTIANVS.

Scribit Celsus libro uicesimo digestorum: si is, qui quadringenta in bonis habebat, petijt ab hærede suo, ut si sine liberis moreret, quantā pecunia ex hæreditate sua ad eum peruenisset, Mæui restitueretur: si ex fructibus medio tēpore quadringenta perceperit, & sine liberis decesserit: hæredem eius Mæui quadringenta debiturum. & cū diu multumq; tractauerit, an cum augmentum hæres senserit, periculum sustineat, an per contrarium: nouissime ait, iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum nō pertineat. & an ad supplendū (inquit) quodcunq; ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit: hoc est, ut usq; ad summam quadringentorum damna & fructus computentur: quod uerius esse arbitror.

XXXIII. IDEM.

Si eius, qui nouissimus ex filijs mortuus esset, partē hæreditatis propinquo uoluit pater restituere: si simul fratres diem suū obissent: propin

propinquum (si nō ostenderit, quis nouissimus obijisset) ad partem hæreditatis non admitti, sed matrem ex Tertylliano senatusconsulto ad utriusque hæreditatem admitti constat.

XXXV. IDEM.

CUm hæres instituta furiosa esset hæreditatē rogata restituere: curatorem eius, secundum tabulas bonorum possessione accepta, posse transferre actiones, diuus Pius decreuit.

XXXVI. PAVLVS.

CUm hæreditas ex fideicommissi caussa restituta est, si ante cū hærede compromissum sit: puto fideicommissarium cauere debere hæredi, sicut cum hæres multa ante, quā restituere, administrauit. nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuū. quid em̄ si nihil est, quod retineat: ueluti cū omnia in nominibus sunt, aut in corporibus, quæ non possidebat. nempe em̄ is, cui restituta est, omnia persequitur: & tamen hæres iudicijs, quibus conuentus est, aut stipulationibus, quibus necesse habuit promittere, obstrictus manebit. Ergo non aliàs cogetur restituere, quā ei caueatur.

XXXVII. VLP IANVS.

Restituta hæreditas uidet̄, aut re ipsa, si forte passus est hæres possideri res hæreditarias, uel totas, uel aliquas earum hac mente, ut ueller restituere, & ille suscipere: non si ex alia caussa putauit te possidere. sed & si postea ratā habuit, idem erit dicendum. sed & si uerbo dixit se restituere, uel per epistolam, uel per nuncium restituat, audietur. sed & si uolūtate tua aliq̄ restituerit, in te transibunt actiones. item si aliq̄ iussu meo restituerit, uel ratam habuerit restitutionem, transisse actiones uidentur. Pupillus autem ipse debet restituere, tutore authore, non tutor sine pupillo, nisi infans est: quia nec mādare actiones tutor pupilli sui potest. nec se quidem authore pupillum restituere sibi potuisse hæreditatem, diuus Seuerus in personā Arrij Honorati pupilli decreuit, qui prior Antonino patruo & tutori suo restituerat. Sed & si pupillo sit restituenda, nō posse pupillo sine tutoris autoritate restitui constat.

XXXVIII. PAVLVS.

Non enim tantū solutio est hæreditatis restitutio, sed & successio, cum obligentur.

XXXIX. VLP IANVS.

Sed nec ipsi tutori indistincte restitui potest.

XL. PAVLVS.

Quamuis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quæ in re ciuili hæredi & in hæredem cōpetunt: tamen honorariæ actiones transeunt. nulla enim separatio est: imō etiam caussa naturalium obli-
gati

obligationum transit. persona autē hæredis instituti Trebelliano continetur. uerum hoc iure utimur, ut & successor hæredis recte ex Trebelliano restituat: ueluti hæres, bonorumque possessor, uel pater dominusque, quibus adquisita est hæreditas. omnes enim, quod iuris habent, ex Trebelliano senatusconsulto restituere debent. nec interest, is, qui institutus est, an pater dominusque rogatus sit restituere. Nihil interest, cui nostro nomine restituatur: paterfamilias sit, an is, qui in aliena potestate est,

XL I. CAIVS.

MVlier, an masculus. & ideo seruo quoque uoluntate nostra, uel si postea ratum habuerimus, restitui potest.

XLII. PAVLVS.

QVia perinde est, atque si mihi restituta esset hæreditas. Restituta hæreditate iura sepulchrorum apud hæredem remanent.

XLIII. VLP IANVS.

PApinianus tractat: si quis hæres institutus ex semisse rogatus sit restituere hæreditatem, & eam suspectam dicēs compulsus adierit, deinde fideicommissarius ignarus sit adcreuisse portionem hæreditatis post restitutionē scripto hæredi: an opus sit ei alia actione? & ait, securum eum esse posse. de illo planē solo quærendum ait, an opus sit ei noua restitutione postea, quā portio adcreuit.

XLIIII. MARCELLVS.

Postulante Stichō, qui eodem testamento libertatem & fideicommissam hæreditatem acceperat, hæres suspectam adiit. mox Stichus, ante quā moram in recipienda hæreditate faceret, decessit, relicto hærede Titio. quæro, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hæreditatem, actiones ex senatusconsulto competant? respondit. quoniam ferē is, qui compulsus est adire hæreditatem, confestim ei restituet: de manumisso duntaxat senatusconsultum cōprehensum est, nec hæredis est facta mentio. potest tamen euenire, ut restitutum distulerit hæres: ueluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere maluit, quā petere. Cæterum existimo idem in hærede eius constitutū, quod in illo constitutū est. cur enim recusaret, quā recusare nō potuit is, cuius hæreditatē suscepit? Quod si forte ante hæreditatis restitutionem sine hærede decesserit libertus: perinde bona eius creditoribus hæreditarijs uendere permittendum est, ac si restituta hæreditate decesserit. Et in huiusmodi quæstione rogo respondeas, an recte senserim rogata est filia ex asse hæres restituere hæreditatis partē dimidiā deductis legatis minimis, & ære alieno non magno, ut legi Falcidiae locus non sit. mora facta est restitutioni fideicommissi. desidero

dero uerbotenus mihi restitui hæreditatem, ut ex Trebelliano senatus consulto agenti, & ex eo competentibus actionibus, etiam usuras debitas ex mortis tempore in tempus restitutionis persequar. Item quaero & de pensionibus: quia locationum obligatio in hæreditate fuit. ab hærede nullos fructus peto. sed illa desiderat refundere me, aut concedere ei actiones usurarum & pensionum. non possum persuadere hæreditatis appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum & pensionum ad me pertinere. Respondi. omnia hæc hæreditatis appellatione continentur. quantum enim ad hoc refert: inter hæc ceteraque, quæ sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, uel menses, nihil interest. sanè pro fructu rei, qui hæreditate continetur, hæc cedunt: nec fructus fideicommissum sequitur, si mora non intercessit. Sed quia non ut hæres fideicommissum (ut sic dixerim) suppleat, postulet, sed qualis nunc est hæreditas, desideret sibi restitui: nequaquam id debet hæres recusare. nam & quodammodo in partem hæreditatis senatus recipi uoluit fideicommissarium, & haberi hæredis loco, pro qua parte restituta ei esset hæreditas. Sed cum hæreditarios numos fœnerauit, aut ex fundis fructus percepit: nihil eo nomine præstat ei, cui hæreditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora: scilicet quia suo periculo fœnerauit, colendo uero fundo, uel in cogendis fructibus insumpsit operam. nec æquum erat, alterius (ut sic dixerim) procuratorem constitui. nullum autem impendium uel opera intercidit hæredis: cum his modis, de quibus est quaesitum, augmentum hæres recepit.

XLV. MODESTINVS.

Qui totam hæreditatem restituere rogatus, quartam retinere non uult, fidumque obsequium defuncti precibus præbere desiderat: sua sponte adire debet hæreditatem, quasi ex Trebelliano eam restitutus. sua seirim tamen suspectam potius dicat hæreditatem, coactusque à prætore restituat. hoc enim casu ex Trebelliano restituere uidetur, expositoque hæreditario metu & uniuersas actiones in eum transferre, qui recipit hæreditatem.

XLVI. IABOLENVS.

Seius Saturninus archicubernius ex classe Britannica testamento fideiuciarium reliquit hæredem Valerium Maximum trierarchum. à quo petijt, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim peruenisset, hæreditatem restitueret. Seius Oceanus ante, quam impleret annos, defunctus est. nunc Manlius Seneca, qui se auunculum Seij Oceani dicit, proximitatis nomine hæc bona petit. Maximus autem trierarchus sibi eam uindicat ideo, quia defunctus est is, cui restituere iussus erat.

quæro ergo, utrum hæc bona ad Valerium Maximum trierarchum hæredem fiduciarium pertineant, an ad Manlium Senecā, qui se pueri defuncti auunculum esse dixit: respondi. si Seius Oceanus, cui fideicommissaria hæreditas ex testamēto Seij Saturnini, cum annos sedecim haberet, à Valerio Maximo fiduciario hærede restitui debebat, priusq̃ præfinitum tempus ætatis impleveret, decessit: fiduciaria hæreditas ad eum pertinet, ad quem cætera bona Oceani peruenerunt: quoniam dies fideicommissi uiuo Oceano cessit: scilicet, si prorogando tempus solutionis, tutelam magis hæredi fiduciario permisisse, quàm incertum diem fideicommissi constituisse uideatur.

XLVII. POMPONIVS.

Si hæredi eius, cui natura debuerit, aliquis soluerit: ei, cui fideicommissio hæreditas relicta sit, id reddendum est.

XLVIII. PAVLVS.

Si certa portio hæreditatis alicui relicta proponatur, & is res hæreditarias quasdam furatus sit: in his rebus, quas subtrahit, denegari ei petitionem oportere, recte respondetur.

XLIX. PAPINIANVS.

Cum hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituitur: si res urgeat, & metus sit, ne per absentiam forte fideicommissarij dies actionis exeat: hæres iudicium suscipere cogitur. similiq̃ modo, filio de possessione contra tabulas deliberante, scriptus hæres à creditoribus hæreditarijs conuenitur.

L. IDEM.

Imperator Hadrianus, cum Iunius Cerealis filio suo Iunio Simoni di, si in potestate sua esse desisset, hæreditatē restituere rogatus esset, ac multa in fraudem fieri probarentur: restitui hæreditatē filio iussit, ita ne quid in ea pecunia, quàm diu filius eius uiueret, iuris haberet. nā quia cautiones non poterant interponi conseruata patria potestate: damnum conditionis propter fraudem inflixit. post decreti aut̃ auctoritatem in ea hæreditate filio militi comparari debuit: si res à possessoribus peti, uel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternæ reuerentiæ cōgruum est, agenti forte patri officio iudicis ex accessionibus hæreditarijs emolumentum præstari.

LI. IDEM.

Cum hæres deductis legatis hæreditatem per fideicommissum restitui rogatur: non placet ea legata deduci, quæ peti non poterant. sed cum uxori pro parte hæredi scriptæ dos relegatur, eaq̃ deductis legatis hæreditatem restituere rogatur: etiam si quarta, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficit, quantum in dote est: tamen pro

pro sua portione dotis relegatæ partem deducit. cum enim utrunq; consequitur: nihil interest inter hanc mulierem, & quemuis alium creditorem hæredem institutum, & hæreditatem restituere rogatū idem probatur, & si non deductis legatis fideicommissum relictum ab ea sit.

LII. IDEM.

Si res aliena Titio legata fuerit, isq; domino rei hærede instituto petierit, ut hæreditatem Mæuius restituat: Mæuius legatum inutiliter petet. non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est rei dominum peruenire non poterat. Seruus ab altero ex hæredibus libertatem, ab altero fideicommissum hæreditatis accepit. si neuter adire uelit: nullæ prætoris partes erunt: quia neq; propter solam libertatē compellitur adire: neq; is, à quo libertas data non est, ppter eum, qui nondū liber est, ut adeat, cōpellitur: & senatusconsulto tunc locus est, cum ab omnibus directæ, uel fideicōmissariæ libertas ab eo datur, à quo hæreditas quoq; relinquitur. sed si forte is, à quo libertas data est, portionem suam repudiauit, uel conditione exclusus est: cum portio eius ad alterum peruenerit, defendi poterit, adire cogendum. quid enim interest, quo iure debitor libertatis & hæreditatis idem esse cœperit.

LIII. IDEM.

Non est cogendus hæres suspectam adire hæreditatem ab eo, cui libertas à legatario, hæreditas ab hærede relicta est: cū status hominis ex legato pendeat, & nemo se cogatur adstringere hæreditarijs actionibus propter legatum. quid enim, si inter moras non manumittente legatario seruus decesserit: si autem uiuo testatore legatarius decesserit: benigne respondetur, cogendum adire, cum in ipsius sit potestate manumisso restituere hæreditatem.

LIIV. IDEM.

Titius rogatus est, quod ex hæreditate superfuisset, Mæuius restituere, quod medio tempore alienatū uel deminutum est, id quandoq; peti non poterit, si non interuertendi fideicommissi gratia tale aliquid factū probetur. uerbis enim fideicommissi bonā fidem inesse constat. diuus autem Marcus, cum de fideicommissariæ hæreditate cognosceret: his uerbis, QUIDQVID EX HAEREDITATE MEA SUPERFVERIT, ROGO RESTITVAS, & uiri boni arbitrium inesse credidit. iudicauit enim erogationes, quæ ex hæreditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi deminutionem pertinere: sed pro rata patrimonij, quod proprium habuit hæres, distribui oportere. quod mihi uidetur non tantum æquitatis ratione, uerum exemplo quoq; motus fecisse. Cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quæreretur, præcipuum autem, quod in castris fuerat acquisitum mi-

liti, relinqui placeret: consultus Imperator, sumptus, quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis patri debuit, sed pro rata etiam castrensis pecuniæ decedere oportere constituit. Propter huiusmodi tractatum Mæuius fideicommissi nomine cautionem exigere debet, quod eò pertinet: non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommissio peti non poterit: sed ut habeat fideiussor eius quantitatis, quam ex fideicommissio petere potuit.

LV. IDEM.

Si patroni filius extrario restituerit ex Trebelliano hæreditatem: Soperarum actio, quæ transferri non potuit, apud hæredem manebit: nec ei nocebit exceptio, cum eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit. & generatim ita respondendum est: non submoueri hæredē, neq; liberari ex his causis, quæ nō pertinent ad restitutionē. Imperator Titus Antoninus rescripsit, in tempus directio data libertate, non esse reputandam hæreditatis restitutionem, quando persona non est, cui restitui possit. Qui fideicommissariam hæreditatem ex Trebelliano, cum suspecta diceretur, totam recepit: si ipse quoque rogatus sit alij restituere: totum restituere cogetur, & in hac quoq; restitutione Trebelliano locus erit. quartam enim Falcidiæ iure fideicommissarius retinere non potuit. nec ad rem pertinet, quod nisi prior, ut adiretur hæreditas, desiderasset: fideicommissum secundo loco datum intercidisset. cū enim semel adita est hæreditas: omnis defuncti uoluntas rata consistit. nec est contrarium, quod legata cætera non ultra dodrantem præstat. aliud est enim ex persona hæredis conueniri, aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. secundū quæ potest dici, non esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eū: utiq; si cōfestim, uel post tempus cum fructibus rogatus est reddere. sed etsi sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem. nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit. ut enim ^{*als. nec} pecuniam, ita nec libertatē accepisse ad cogendū institutum satis est. quod si prior recusauerit: placuit, ut recta uia secundus possit postulare, ut hæres adeat, & sibi restituat. quid ergo, si non alij, sed ipsi hæredi rogatus sit restituere: quia non debet eidem quandoq; quarta reddi, quam perdidit: propter huius portionis retentionē erit audiendus. Sed nec illud translaticie omittendū est: instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam esse. cur enim non uideatur indignus, ut qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex uoluntate: quod fortius probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire. nam pendente conditione durū erit idem probare,

bare, cū & Falcidiam pœnitendo potuerit inducere. Nec ignoro posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam ei, qui iura sepulchrorū adquiri insequitur. sed adeo senatus nihil apud eū ex ea parte, quam dereliquit, uoluit relinquere: ut nec Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoq; secundarum tabularum ita facta, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, FILIO MEO HAERES ESTO, eidem detur. Cui Titiana hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est: Mauianam hæreditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, & ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor. Actiones temporariæ Trebelliani solent esse, euicta hæreditate ab eo, qui postea, q̃ fideicommissariam restituit hæreditatē, uictus est: scilicet ante restitutionē lite cum eo contestata. potestas em̃ euictionis tollit intellectum restitutionis indebito fideicōmissio constituto, planē si fideicōmissum ab eo quoq; qui postea uicit, relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hæreditatis partem, quam fideicommissario restituit, hæredireputat: defendi potest & actiones Trebelliani durare.

LVI. IDEM.

Filiam fratribus, certis rebus acceptis, hæreditatem restituere pater uoluit. ante restitutam hæreditatem in possessionem hæreditatis filiam quoq; mitti placuit. cum autem interea filij res bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent: hæreditate postea restituta, constitit ex eo facto cæterarum quoq; portionum uenditiones, item pignora confirmari.

LVII. IDEM.

HAEREDES MEI QUIDQVID AD EOS EX HAEREDITATE BONIS'VE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIAE MEAE COLONIAE BENEVENTANORVM. nihil de fructibus pendente conditione perceptis petitum uideri constitit. Cum ita fuerat scriptum, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO, VT SI QVIS EORVM SINE LIBERIS PRIOR DIEM SVVM OBIERIT, PARTEM SVAM SVPERSTITI FRATRI RESTITVAT. QVODSI VTERQVE SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT, OMNEM HAEREDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE VOLO. defuncto altero superstite filio, nouissimo autem sine liberis: neptis prima quidem facie propter conditionis uerba admitti non uidebatur. sed cū in fideicōmissis uoluntatem spectari cōueniat: absurdum esse respondi, cessante prima substitutione patris, nepti petitionem denegari, quā totū habere uoluit auus, si nouissimus fratris quoq; portionē suscepisset. PETO DE TE VXOR CHARISSIMA, VTI CVM MO-

RIERIS, HAEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, SI CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA. inter filios respōdi substitutionem fideicommissō factā uideri: circa ne potes autem cæterosq; cognatos facultatem eligendi datam. ex cæteris aut cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram propter gradus fideicōmissō præscriptos. deficiente uero gradu nepotum: ex cognatis, quam uelit personam, eligi posse.

LVIII. IDEM.

DEducta parte quarta, restituere rogatus hæreditatem, prius quā restituere, hæreditario debitori hæres exstitit. quoniam actio eo confusa Trebellianum redintegrare non potest: pecuniæ quoq; debitæ dodrans ex causa fideicommissi petetur, sed in eum diem, quo actio confusa est, usuræ præteriti temporis, quæ in obligatione, uel in officio iudicis fuerunt, computabuntur. posterioris ita demū, si mora fideicōmissō facta sit. Cum hæreditas ex fideicommissi causa in tempus restituenda est: non idcirco nominum periculum ad hæredem pertinebit, quod hæres à quibusdam pecuniam exegerit. Qui post tempus hæreditatem restituere rogatus est: usuras à debitoribus hæreditarijs perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere nō cogitur. quibus non exactis, omnium usurarum actio (nam hæreditaria stipulatio fuit) ex Trebelliano transfertur. & ideo nec indebiti repetitio erit: ac similiter & hæreditario creditori (si medij temporis usuræ non soluantur) fideicōmissarium in his quoq; Trebellianum tenebit. nec ideo quærelæ locus erit, quod de fructibus hæres, quos iure suo percipiebat, fœnus non soluerit. quod si fœnus hæres medij temporis soluerit: eo nomine non erit retentio, cum proprium negociū gesserit: quippe sortem reddere creditori coactus, fideicommissario nihil usurarū medij temporis imputabit. Numis acceptis centū, hæreditatem restituere rogatus, totam pecuniam iure Falcidia percipere uidetur: & ita diui Hadriani rescriptum intellectum est, tanquā si ex bonis numos retenturus fuisset. quod tunc quoq; respondendum est, cum pro parte hæreditatem cohæredi suo restituere rogatur. Diuersa causa est prædiorū pro hæreditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest: prædiorum autem alia portio, non nisi à cohærede, qui dominium habeat, accipitur. Cum autem prædia maioris precij, quā portio hæreditatis, essent: in superfluo prædiorum petenti fideicōmissario Falcidiam interuenire iussum est. concurrentem em̄ pecuniam compensari placuit. Hæreditatem post mortem suam exceptis re ditibus restituere rogatus, ancillarum partus non retinebit. sed nec fœtus pe

tus pecōrum, qui submissi gregem retinent. Ante diem fideicommissi cedentem fructus & usuræ, quas debitores hæreditarij, cū postea cessisset dies, soluerūt: item mercedes prædiorū ab hærede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur. Cum autem post mortem suam rogatus hæreditatem restituere, res hæreditarias distrahere non cogatur hæres: sortium, quæ de precijs eorū redigi potuerunt, usuræ propter usum medij temporis perceptæ nō uidebuntur. deniq; nec periculum mancipiorum aut urbanorū prædiorum præstare cogitur. sed nihilominus usus & casus eorum quadrantem quoq; deminuit. Quod ex hæreditate superfuisset, cum moreretur, restituere rogatus, fructus superfluos restituere non uidetur rogatus: cum ea uerba deminutionem quidem hæreditatis admittant, fructuum autem additamentum non recipiant. Hæres eius, qui bonorū superfluum post mortem suam restituere fuerat rogatus: pignori res hæreditarias datas (si non in fraudē id factum sit) liberare non cogitur.

LIX. PAVLVS.

Debitor sub pignore creditorem hæredem instituit, eumq; rogauit restituere hæreditatem filix suæ. cum nollet adire ut suspectam, coactus iussu prætoris adiit, & restituit. cum emptorem pignoris non inueniret, desiderabat permitti sibi ut iure dominiij id possideret. Respondi. aditione quidem hæreditatis cōfusa obligatio est. uideamus autem, ne & pignus liberatum sit, sublata naturali obligatione. atquin siue possidet creditor actor idemq; hæres rem, siue non possidet: uideamus de effectu rei. & si possidet: nulla actione à fideicommissario conueniri potest: neq; pignoratitia, quoniam hæreditaria est actio: neq; fideicommissaria, quasi minus restituerit, recte petetur. quod eueniret, si nulum pignus intercessisset. possidet enī eā rem, quasi creditor. sed & si fideicommissarius rem retineat: & hic Seruiana actione tenebitur. uerū est enim, non esse solutam pecuniam: quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, & solutum non repetitur. remanet ergo propter pignus naturalis obligatio. In re autem integra non putarem compellendum adire: nisi prius de indemnitate esset ei cautū, uel soluta pecunia esset. nam & cum de lucro hæres scriptus absit, quod forte legatum acceperit, si hæres nō exstiterit: responsum est, non esse cogendum adire, nisi legato præstito. ubi quidem potuit dici, neq; cogendum esse hæredem adire quodammodo contra uoluntatē defuncti, qui legando cohæredi, si non adiisset, in ipsius uolūtate posuit aditionem. sed cum testator alterutrum dederit: nos utrunq; præstamus. Ea, quæ dorem dabat, pacta erat cum marito, ut mortua se in matrimo

matrimonio, dotis pars matri eius redderetur: nec eo nomine stipulatio à matre interposita est. moriens deinde & matrem & maritum suū hæredem fecerat: & à matre petierat, ut hæreditatem Titio restitueret. iudex aditus de hæreditate diuidenda, partem dotis quasi ex utili pacto pro parte matri adiudicauerat. quærebat, an & ea portio ex caussa fideicommissi præstanda sit: non esse restituendam puto: quia nō quasi hæres, sed quasi mater ex pacto accepit: nec occasione hæreditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

LX. IDEM.

Patronus ex debita portione hæres institutus, sextam partem restituere rogatus restituit. non transeunt ex Trebelliano actiones: quoniam non fuit debitum, quod restituit. & ideo si per errorem fecit, etiam repetetur.

LXI. IDEM.

PAulus respondit. his uerbis, SEMPRONI HAEREDEM TE NON SCRIPSI FESTINANS PER INFIRMITATEM. IDEO QVE EI DARI VOLO TANTVM, QVANTVM PRO VNCIA HAEREDITATIS COMPETERET: uideri quidem magis quantitatem, quàm portionem hæreditatis relictam. sed sic accipiendum, ut uideatur etiam de uncia restituenda sensisse.

LXII. SCAEVOLA.

A: Filia petij, ut si liberis superstitibus moreretur, partem eius, quæ ad eam ex bonis patris peruenisset: quod si sine liberis, uniuersum fratri restitueret. quæritur. defuncta ea in matrimonio, superstitē filia: an hæres eius cum parte hæreditatis, eius quoq; quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat: respondi. id, quod in dotem fuisset, non contineri in partem hæreditatis, quæ restituenda esset. sed & si ex promissione dotis aliquid debitū fuisset, æris alieni loco habendum. Alumno certam pecuniam legauit, & eam recipi à Sempronio mandauit, & certas usuras alumno præstari uoluit, donec ad uicesimum annum perueniret. deinde alumni fidei commisit, ut si sine liberis decederet, partē restitueret Sempronio, partem Septiciæ. quæ situm est, defuncto alumno intra annum uicesimum, an substituti fideicommissa petere possint: an uero in id tempus sustinere, quo si uiueret alumnus, uicesimum annum impleret: Respondi. secundum ea quæ proponerentur, posse.

LXIII. CAIVS.

Facta fideicommissi restitutione, statim omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hæreditas, & si nondum earum nactus fuerit possessionem. Si, qui hæreditatem sibi reddi ab hærede stipulatus sit,

fit, ei ex stipulatu agenti restituta fuerit hæreditas: constat nihilominus transferri actiones. hoc ita est, si is, cum quo actum est, restituat hæreditatem. si uero ob id, quod non restituerit, æstimatione hæreditatis condemnatus fuerit: remanent actiones hæreditariæ apud eum, qui condemnatus sit: actor autem quantitatem consequitur. Si hæres scriptus restituerit hæreditatem, & postea de hæreditate controuersi-
am passus uictus sit, aut litem cesserit: durare actiones constitit in fidei commissarium semel translatas. Si quis maiorem partem restitu-
erit, quàm rogatus est: in eam partem, quæ excedit, non transferuntur actiones. sed cum percepta aliqua re aut summa rogatus sit hæres resti-
tuere, & omiſsa retentione totam hæreditatem restituerit: recte dici-
tur transferri actiones. Si hæres ante restitutam hæreditatem seruū
hæreditarium hæredem ab aliquo institutum iusserit adire hæredita-
tem: negat Iulianus debere hanc hæreditatem restitui: quia de eo roga-
tus nõ esset. & hoc est fatendum. requirendum tamen & illud est, num
cū incremento hæres restituere rogatus sit hæreditatē, si enim hoc fue-
rit subsecutum: etiam eam hæreditatem restituere cogitur: nisi euiden-
tissimis probationibus fuerit ab hærede adprobatum, contemplatio-
ne sui seruū esse hæredem institutum. Rescripto diui Antonini si
gnificatur. si quis accepta à Titio pecunia, quæ quartam hæreditatis
cõtineat, rogatus sit ei restituere hæreditatem: licet tardius detur pe-
cunia, sine usuris eam dari debere: quia quanto tardius quisq; pecuni-
am det, tanto tardius ad fideicommissum perueniat, & medijs tempo-
ris fructus perdat. quomobrem si ante datam pecuniā tenuerit hæredi-
tatē: fructus, quos perceperit, restituere hæredi eū oportere. Idem iuris
est, & si quis ita hæredis fidei commiserit: ROGO, SI TITIVS TIBI CEN-
TVM DEDERIT, RESTITVAS EI HAEREDITATEM MEAM. Si sub
conditione hæres institutus sit, qui suspectam sibi hæreditatem esse di-
cit: si neq; difficultatem, neq; turpitudinem ullam habet conditio, nec
impedimentum aliquod: iubendus est parere conditioni, & adire, & ita
restituere. si uero turpis, aut difficilis sit conditio: aperte iniquū est co-
gi cum explere eam alterius gratia. sed & remitti eam ab initio uisum
est. plus enim tribui à prætorē ei, qui fideicommissum petit, quàm te-
stator uoluerit, absurdū est. utiq; autem testator, nisi expleta sit condi-
tio, neq; scriptum hæredem ad hæreditatem uocauit, neq; per hunc illi
uoluit restitui hæreditatem. Si dandæ pecuniæ conditio adscripta
est hæredi: debet offerre ei pecuniam is, qui poscit fideicommissum,
ut hæreditatem impleta conditione possit adire & restituere. Quod si
conditio adscripta est, & ea est, quam prætor remittit: sufficit edictum,
ut Iulianus ait: & hæcenus iubendus est, ut prætorij constituat acti-
onibus

onibus uti, aut perat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nactus actiones, tunc restituta hereditate transferat eas ex senatusconsulto. Si uero nominis ferendi conditio est, quā prator exigit: recte quidem facturus uidetur, si eā expleuerit. nihil enim mali est, honesti hominis nomen adsumere. nec enim in famosis & turpibus nominibus hanc conditionem exigit prator. sed tamen si recuset nomen ferre: remittenda est ei conditio (ut Iulianus ait) & permittendæ utiles actiones: aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, ut nactus actiones transferat eas ex senatusconsulto. Si cum suspectam uideret hereditatem, postulante me iussu pratoris adieris, & restitueris mihi: ita utar legis Falcidiae beneficio aduersus legatarios, si tu quoque ea lege uti poteras, & quatenus uti poteras. nam si quid præterea à me alicui per si de commissum relictum sit: id quasi à legatario relictum non uenit in computatione eius legis, sed extrinsecus numeratur. Si Titius rogatus sit hereditatem Mæuius restituere, Mæuius Seio certā pecuniam, & Titius quartæ retinendæ beneficio aduersus Mæuium usus fuerit: Neratius scribit, Mæuium quoque Seio eo minus æquum esse præstare, ne ipse de suo damnū sentiat. Iulianus ait, si hæres institutus Titio rogatus sit restituere, substitutus Mæuius: & institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat: desiderante Titio iubendum eum adire & restituere. Si quis bonorum possessoris fidei commiserit de hereditate restituenda, & is passus fuerit diem bonorum possessionis agnoscendæ transire: aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire prætorem, & postulare, ut petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas: succurri ei debet, id est, ut restituatur tempus bonorum possessionis admittendæ exhibendi fidei commissi gratia. Admonendi autem sumus, si is, qui soluendo non sit, Titio hærede instituto seruum esse liberum iusserit, & rogauerit Titium hereditatem eidem restituere: uix esse, ut Titius recusans hereditatem adire cogatur. nam licet desiderante seruo Titius adierit hereditatem: non tamen potest libertas seruo competere, quasi in fraudem creditorum data, licet Titius locuples sit. quæ de causa nec hereditas ei restitui potest. sed ex sententia legis dicendum est, perinde habendum, ac si is seruus solus liber & hæres scriptus esset, nec Titius hæres esset.

LXIII. MAETIANVS.

SI eius pupilli, cui sine tutoris auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo senatusconsulto mihi fuerit hereditas: si soluam creditori, non repetam. atquin hæres si post restitutionem soluat: repetet non ob aliud, quā quod ab eo in me naturalis obligatio translata intelligitur. & si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris

autho

authoritate crediderit, si soluerit mihi pupillus, non repetet. at si hæredi soluerit: repetet, non repetiturus, si ante restitutionē soluisset. Si necessarij hæredes sub conditione quauis leuissima hæredes sint instituti, cui parere solent: dicendum est cogi restituere hæreditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt: quia hæreditatis restituendæ gratia conditioni parere compellendi erunt. Si quis rogatus restituere hæreditatē decesserit, ante quā eam restituat: hæres eius poterit hæreditatē restituere, & ex Trebelliano senatusconsulto transibunt actiones. sed si duo ei hæredes exstiterint: uti quisque restituisset, pro ea parte transitorias actiones. nam & si ipse partem restituisset: pro ea parte interim transitorias, uerius est. sed & si plures hæredes exstiterint ei, qui rogatus est restituere hæreditatem, si quidem interim restituerint, uel cum ei, cui restitui debuit, plures hæredes exstiterint: cui restituerint, is pro ea parte ex hoc senatusconsulto habebit actiones. Si patronus ex parte debita hæres institutus, rogatus fuerit eā liberis ex hæredatis defuncti liberti restituere: si sua sponte adierit: locus erit Falcidiae. si coactus: in solidū transibunt actiones ex hoc senatusconsulto.

LXV. IDEM.

Seruo, inuito domino uel ignorante, non recte restituitur hæreditas. sed si postea ratum habuerit: confirmabitur restitutio. uerum ipsi domino adquirentur actiones. nec, quia hæreditatis acquisitioni similis est hæc restitutio, iussu præcedere oportet: sed (ut dictum est) etiam rati habitio subsequi poterit exemplo bonorum possessionis. neque interest (quod ad propositum attinet) ipsi domino, an seruo quis rogetur restituere hæreditatem: nec in ea re consensu aut opere serui opus est. at quin in bonorū possessione, uel in adeunda hæreditate consensus eius necessarius est. itaque si qui suspectam dicerent hæreditatem: postulante domino compellendi erunt adire & restituere hæreditatē.

Si testator rogasset hæredem, ut restituat hæreditatem mulieri, si non nupserit: dicendum erit compellendum hæredem, si suspectam dicat hæreditatem, adire & restituere eam mulieri, etiam si nupsisset. Idem in cæteris quoque conditionibus Iulianus noster probat, quæ similiter, nisi fine uitæ, expleri non possint. secundum quam sententiam cautione præstita his, quorū interest, ab his, quibus restitui sub his conditionibus hæres rogatus est, restituet hæreditatem. Cum prætor causa cognita per errorem, uel ambitiose iubet hæreditatem ex fidei commissio restitui: etiam publice interest restitui propter rerum iudicatarum autoritatem. Si pupillo infanti restituere hæreditatem quis rogatus sit: si sponte adierit, etiam seruo eius, & ipsi pupillo, tutores auctore, restituetur hæreditas: siquidem eo, quod fari non potest,

bbb ij non

non magis ea res impediatur, quàm in muto pubere uolente sibi restitui hæreditatem. si autem hæres recuset adire hæreditatē, quemadmodum res expediri possit, difficile est: quia neque tutore desiderante periculo pupilli adiri hæreditatem, Trebelliano senatusconsulto locus sit futurus: neque pupillus ipse id desiderare possit, cum fari non possit. quod aliquatenus circa mutos expediri potest. nam si auditus capaces sunt, uel interrogati nutu possunt significare, uelle se periculo suo hæreditatem adiri, quomodo absentes per nuncium. sed & infanti non dubito omnimodo subueniendum: idque ex similitudine iuris ciuilis uel honorarij cōstituendum est. siue enim hæres institutus esset, non dubie pro hærede tutore authore gerere posse uideretur: siue de bonorū possessione ageretur, peti ei per tutorem posset. ideoque hæres compelli per tutorem potest adire, & restituere hæreditatem. quo exemplo & mutus, qui nihil intelligere potest, per curatorem adiuuatur. Si singulæ res ab hærede traditæ sint iussu meo ei, cui eas uendideram: non dubitamus mihi intelligi factam restitutionem. idem erit, & si iussu meo tradantur, cui ego ex fideicommissō, aliaue qua ex causa eas præstare debueram, uel in creditum ire, uel donare uolueram.

LXVI. PAVLVS.

Qui ita institutus est, si cohæres eius adijisset: uti potest lege Falcidia, & si cohæres eius coactus adisset: modo si ipse non coactus adierit hæreditatem. Etiam absentis procuratori, si desideret, posse restitui hæreditatem ex hoc senatusconsulto, Iulianus scripsit: si tamen caueat de rato habendo, si non euidentis absentis uoluntas sit. sed dicendum est, ut hæres, qui suspecta dicat hæreditatē, non sit cōpellendus adire: si certū non sit, an mandauerit: quibus ei caueatur, propter fragilitatē cautionis. quod si sponte adierit: non magna captio est. sed actiones (si non mandauerit) transibunt eo tempore, quo ratū habuerit. Si damnū in seruo hæreditario datum sit: licet per seruum hæreditarium hæredi competere actio cōpiti: non tamen transit legis Aquiliæ actio ad fideicommissarium. hæ enim actiones transeūt, quæ ex bonis defuncti pendunt. Si legatus Romæ compulsus adierit hæreditatem, & restituerit: cogetur Romæ actiones pati fideicommissarius, quamuis hæres non cogeretur. An ubi defunctus cōueniri debuit, & fideicommissarius debeat, uidendum est: & si sua sponte hæres adiit, & restituit hæreditatem, an tribus locis fideicommissarius defendi debeat: ubi defunctus, & ubi hæres, & ubi ipse domicilium habeat. oportet itaque ibi fideicommissarium conueniri, ubi uel domicilium habet, uel maior pars restitutæ hæreditatis habetur.

LXVII. VALENS.

Sipo

SI postulante me suspectam hereditatem ex decreto prætoris adieris, & non ego postea eam mihi restitui uelim, nec bonis me immiscere: hoc fieri debet, quod Octaueno non ineleganter uidebatur, ut à prætoris perinde actiones in me dentur, ac si hereditatem recepissem. quod est iustius. eo etiam tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, citra periculum interdicti fraudatorij hereditatem suspectam adibis, & restitues mihi: quia & remoto fideicommissio liberum tibi fuerat uolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodum fraudare: & ego nihil turpiter faciam, recipiendo eam hereditatem, quam remota postulatione mea creditores compellere te, ut adires, non potuerint. sed & si filius suus hæres patri rogatus à patre hereditatem mihi restituere, cum creditorum suorum fraudandorum consilium inisset, tanquam suspectam ex decreto prætoris restituerit mihi: uix fraudatorio interdicto locus erit: quia bonis patris eius uenditis, nihil proprium creditores eius ex ea hereditate ferre potuerint: nisi forte proprii creditores filij audiri debeant, si postulent, ut dimissis patris, eius bona uendere sibi permittatur. Si donationis causa suspectam hereditatem sibi hæres dixerit, & restituerit ei, qui solidum capere non possit: aufertur ei id, quod capere non potest. idem dicendum est, & si citra consilium donandi fiduciaris hæres id fecerit.

LXVIII. IDEM.

SI hæres ab eo, qui cum moreretur soluendo non fuerit, rogatus hereditatem restituere, suspectam sibi dicat: dubium non est, quin hoc die coactus ex Trebelliano senatusconsulto restituere possit. sed & si sua sponte adierit, ex eodem senatusconsulto restitutus est. quamuis cum summa aut certum corpus per fideicommissum ab eo, qui soluendo non fuit, datum est: perinde non debeat, atque si legatum esset. eo enim casu legatarij, superiore hæredis uice fungitur, cui fideicommissum relictum est. Si totam hereditatem rogatus restituere sponte adieris: & si sine deductione quartæ partis restitueris: difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa hoc fecisse. sed si probaueris per errorem te quartam non retinuisse: recuperare eam poteris.

LXIX. NERATIVS.

DE euictione prædiorum, uel mancipiorum, uel cæterarum rerum cauere hæres, cum restituit hereditatem, non debet. quin imò in contrarium cauere hæredi oportet, si quid ex his euictum esset, quæ ab ipso hærede uenissent.

LXX. POMPONIVS.

SI hæres institutus Titio rogatus fuerit restituere hereditatem, & rursum Titius hæredi post tempus: sufficiunt directæ actiones hæredi.

bbb iij Si

Si hæres antequàm fideicômmissario hæreditatem restitueret, aliena uerit quid ex hæreditate, aut seruum hæreditarium manumiserit, aut ruperit quid, uel fregerit, uel ufferit: nõ cõpetit in eum ulla ciuilis actio, restituta postea hæreditate ex Trebelliano senatusconsulto: sed ex fideicommissi causa erit hoc, quod deperierit, persequendum. si uero post restitutã hæreditatem horum quid admiserit hæres: dicendum, lege Aquilia cum eo agi posse, si seruum forte hæreditarium aut uulnerauerit, aut occiderit. Si temporalis actio in hæreditate relicta fuerit: tempus, quo hæres experiri ante restitutam hæreditatem potuit, imputabitur ei, cui restituta fuit.

LXXI. MAETIANVS.

OMnes, qui de hæreditate deliberant, desiderante eo, qui suo periculo uelit adiri hæreditatem, coguntur adire: licet non statim restituere, sed ut completo tempore deliberationis, (si expedire sibi competerint hæreditatem) sentiant commodum testamenti eo iure, quo si sponte adissent. si uero contra onerosam crediderint: restituta ea, exonerentur actionibus hæreditarijs.

LXXII. POMPONIUS.

HAeres percepto fundo rogatus erat hæreditatem restituere. fundus alienatus erat. Aristo aiebat, uidendum, utrum omnimodo penes hæredem fundum esse uoluerit testator: an ita demum, si ipse esset. sed sibi superius placere. ideoq; æstimatio eius retinenda est.

LXXIII. MAETIANVS.

SI hæres pecuniam hæreditariã crediderit, & in eam causam pignora acceperit: actiones non competent ei, cui restituta fuerit hæreditas aduersus ipsa pignora. sed aliqua dubitatio remanebit, si in eũ contractum, qui à defuncto fuerit interpositus, hæres antequàm restitueret hæreditatem, pignus acceperit. sed ne sic quidem ipse admittetur ex fideicômmissio: tamen habet aduersus hæredem actionem, ut ei cedat pro pignoris commodo actionem. Cum ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hæreditas: seruitutes, quas mutuò prædia hæredis & testatoris habent, nihilominus ualent.

LXXIIII. PAVLVS.

Qui filium & filiam habebat, testamentũ fecerat, & ita de filia sua cauerat. ἐν τῷ δαμοναί σοι μὴ διαθείς, ὡς τὸ τέκνα σοι γενέας. pronunciauit imperator fideicômmissum ex hac scriptura deberi: quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petisset, ut fratrem suum hæredem faceret. sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hæreditatem suã rogasset eam restituere. Fauus Antoninus impuberem filium Antoninum, & filiam Honoratam relinquens, ex hæredatis his, matrẽ eo-
rum

rum Iuniam Valerianam hæredem instituit: & ab ea trecenta & quasdam res filiae reliquit. reliquam omnem hæreditatem filio Antonino, cum ad annum uicesimū ætatis peruenisset, uoluit restitui. quod si ante annum uicesimum decessisset filius: eam hæreditatem Honoratæ restitui præcepit. mater intestata decessit, utrisq; liberis legitimis hæredibus relictis. postea filius annum agens plenum nonumdecimum, & ingressus uicesimum, necdum tamen eo expleto, decessit, filia hærede Fauiæ Valeriana sua relictæ. à qua amita fideicommissum ex testamento patris portionem hæreditatis petierat, & apud præsidem obtinuerat. tutores Valerianæ filiae Antonini egestatem eius prætendebant, & recitabant diui Hadriani constitutionem, in qua (quantum ad munera municipalia) iusserat eum annū, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. imperator autē noster motus & æquitate rei & uerbis testamenti scilicet AD ANNUM VICESIMUM AETATIS: quamuis scire se diceret, à diuo Marco non excusatū à tutela eum, qui septuagesimū annum ætatis ingressus fuisset: nobis & legis Aeliæ Sentiae argumenta proferentibus, & alia quædam: contra pettricem pronunciauit.

LXXV. SCAEVO LA. lib. XVIII. digestorum.

E Pistolā ad hæredem suum in hæc uerba scripsit. TITIVS CORNELIO HAEREDI SVO. S. A' te peto Corneli, quoniā ad te deuoluta est pars matris meæ, item pars Sempronij curatoris quōdam mei contraria fortuna: si per hoc totus as meus apud te esse speratur, uti reddas restituas Caio Seio uncias quatuor. Quæsitum est. cum Sempronius in integrum restitutus sit ab imperatore, à quo fuerat deportatus, & adierit hæreditatem: an is quoq; rogatus sit, ut ex sua portione restituat hæreditatem. respondi. Sempronium quidem non proponi rogatum: Cornelium autem hæredem debere pro rata portione matrum defuncti rerum restitutionem Seio facere. Mulier hæredis instituti fidei commisit, ut retenta parte quarta reliquam partem restitueret nūui quondam suæ, cuius fidei comisit in hæc uerba. ROGO TE UT ID, QVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. quæsitū est. quando hoc fideicommissum restituere debeat: utrum ne post mortem suam, an iam nunc? respondit. ad tempus, quo nūrus moreretur, fideicommissum aptandū esse.

LXXVI. IDEM.

Scauola respondit. si pater filium suum impuberem ex asse scripserit hæredem, eiq; codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit: licet substitutio inutilis sit (quia codicillis hæreditas, neq; dari neq; adimi potest) tamen benigna interpretatione placet, ut mater, quæ ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommissio obliget. quod

quod si inuicem fuerint substituti: & in fideicommissio substitutionem ualere. uno quoque eorum mortuo, qui supersunt, totum accipiunt.

LXXVII. IDEM.

HAEREDIBUS institutis filijs utriusque sexus, singulos rogauit, ut qui sine liberis decederet, partem suam hereditatis sorori fratriue restitueret, aut (si frater sororue non esset) matri suae: & haec uerba adiecit. VOS QVE LIBERI CHARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO, DONEC LIBEROS BINOS EDVCAVERITIS. quaesitum est, si quis ex liberis duos filios procreauerit: quamuis superstites non reliquerit: an haeredes eius fideicommissum debeant? respondit: secundum ea, quae proponerentur, uideri fideicommissi onere libera-
ros. Titius nepotes ex filia, & furiosam filiam suam haeredem instituit: & fidei commissit filiae, ut si sine liberis decessisset, pars ei data perueniret ad cohæredes. eam furiosam ipse Titius ut in matrimonio collocauit, & enixa est filia post mortem patris. quaesitum est, defuncta furiosa, superstiti ex huiusmodi coniunctione parta filia, an fideicommissum ad cohæredes pertineret? respondit. cum filiam reliquisset proponeretur, fideicommissum non deberi. CLAUDIVS. nam etsi matrimonium cum furiosa non fuit: satis tamen factum est eiusmodi conditioni.

LXXVIII. IDEM.

alias*eti
amfi.

LUCIVS Titius intestato moriturus, cum haberet uxorem, & ex ea filiam emancipatam, codicillis haec uerba inseruit. PERTINENT HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. ITAQVE ROGO QUID-
QVID AVT EGO RELIQVERO, AVT VOS IPSAE HABETIS, COMMUNE VOBIS SIT. QVOD SI NON EGO ROGAREM VOS, PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. filia intestati patris bonorum possessionem accepit. quaesitum est, an aliqua pars hereditatis Lucij Titij ex causa fideicommissi à filia matri deberetur? respondi. secundum ea, quae proponerentur, deberi: tantum si uxor parata sit in comune bona sua conferre. Maenia duos filios haeredes reliquerat, & eodem testamento ita cavit. FIDEI AVTEM HAEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI OMNIS SVBSTANTIA MEA SIT PRO DEPOSITO SINE VSVS APVD CAIVM SEIVM ET LVCIVM TITIVM, QVOS ETIAM (SI LICVISSET) CVRATORES SVBSTANTIAE MEAE DEDISSEM, REMOTIS ALIIS, VTI HI RESTITVANT NEPOTIBVS MEIS, PROVT QVIS EORVM AD ANNOS VIGINTIQVINQVE PERVENERIT, PRO PORTIONE: VEL SI VNVS, EI OMNEM. quaesitum est, an fideicommissum praestari à scriptis haeredibus Lucio Titio & Caio Seio debeat? respondi. secundum ea, quae proponerentur, Lucium Titium, item Caium Seium fideicommissum petere non posse. Tres haeredes scripsit, Maenium

uium fratrem suum ex dodrante, Seium ex sextante, Stichū eiusdem
 Seiij seruum, filium autem naturalem Mæuij ex uncia: & fidei commi
 sit Seiij, ut Stichū manumitteret in hæc uerba. A' TE PETO SEI, VTI
 TV STICHVM MANVMITTAS. DEDI, VNDE FACIAS. sed & codicil-
 lis ita cauit, VNCIAM, EX QVA FECI STICHVM HAEREDEM, SI
 QVAM SEIVS CONTROVERSIAM MOVERIT, AD MAEVIVM FRA-
 TREM MEVM REVERTI VOLO. TV FRATER SECVNDVM FIDEM
 ET PIETATEM TVAM, QUIDQVID AD TE PERVENERIT EX HÆ-
 REDITATE MEA, STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FA-
 CIAS, FIDEI TVAE COMMITTO. quæsitū est. cum Seius adierit hære-
 ditatem, & propter hoc compulsus Stichum manumiserit: an unciam
 hæreditatis, ex qua Stichus hæres est institutus, Sticho manumisso re-
 stituere debeat: respondit. non proponi Seium rogatum unciam ei re-
 stituere. Idem quæsiť, an si aliquam cōtrouersiam Seius de uncia hac,
 ex qua Stichus institutus est, facere uelit, & Mæuius unciam ex caussa
 fideicommissi à Seio fuerit consecutus: utrum hanc solam unciam, ex
 qua Stichus institutus est, an uero & dodrantem, ex quo ipse Mæuius
 institutus est, eidem Sticho restituere debeat: respondi. de omni resti-
 tuendo, quod ad Mæuium quoquo modo peruenit, testatricem sen-
 sisse. Pater puerū & puellā instituit hæredes, eosq; inuicem substitu-
 it, & si neuter hæres esset, eis plures substituit his uerbis, SVBSTITVTOS
 HAEREDES INVICEM SVBSTITVO. eorundem filiorū fidei cōmisit,
 ut qui eorum uita superesset, & sine liberis intra annum tricesimū mo-
 reretur, hæreditatē his, quos hæredes substituerat, restitueret. filius ui-
 ta sororem superauit, & intra tricesimum annum sine liberis decessit.
 quæsitum est, ex substitutis uno defuncto ante filiū, pars eius, quæ ad
 cæteros substitutos, qui superuiuerent, pertineret: utrū pro uirilibus,
 an pro hæreditarijs portionibus, quibus essent substituti, pertineret:
 respondi. consequens esse pro his partibus, quibus substituti essent, fi-
 deicommissum pertinere. Mæuia filium hæredem instituit ex quin-
 cunce, Titiam filiam ex quadrante, Septicium filium ex triente, cuius
 fidei commisit in hæc uerba. TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VI-
 CESIMVM ANNVM SINE LIBERIS MORIERIS, QUIDQVID EX HÆ-
 REDITATE MEA AD TE PERVENERIT, HOC FRATRIBVS TVIS RE-
 STITVAS. quæsitum est, Septicio filio defuncto intra uicesimū annum
 sine liberis: hoc fideicōmissum utrum pro portionibus hæreditarijs ad
 fratrem & sororē eius pertineat, an uero æqualiter: respondi. pro parte
 hæreditaria. Titia ex asse hæres scripta, partem dimidiam hæredita-
 tis Mæuiæ rogata restituere, fundum à testatore obligatum luere no-
 luit, sed eum uendente creditore mandauit redimendum Seiæ. quæsi-

tum est, an Titia ex causa fideicommissi Mæuiæ teneatur? respondi. cum rogata hæreditatem restituere proponatur: nihil proponi, cur nõ teneatur. CLAUDIVS. Subest em̃ præstari oportere id, quanto pluris fundus fuit, quã ad creditorem peruenire oportuit. Caio Seio ex semisse, Titia ex quadrãte, & alijs ex reliquis portionibus hæredibus institutis ita cauit. FIDEI AVTEM VESTRAE MANDO CAI SEI ET LVCIA TITIA, VTI POST OBITVM VESTRV M REDDATIS RESTITVTIS TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM PATRIMONII ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI. quæsitum est, cum utriq; adierint hæreditatem, & postea Caius Seius defunctus sit, Lucia Titia hærede instituta: an hæc Lucia Titia partem dimidiã semissis, quam rogatus erat Caius Seius restituere, protinus debeat: an uero post suam demũ mortem uniuersum fideicommissum, tam ex sua persona, quã ex Caij Seij datum restituere debeat? respondi. Luciam Titiam statim teneri, ut partem dimidiam semissis ex persona Seij restituat. Filiam suam hæredem scripsit, & nepotem, quem ex ea habebat, ei substituit, & ita cauit. LVCIO TITIO FRATRIS MEI FILIO GENERO MEO DVCENTOS AVREOS RELINQVO, QVO LEGATO SCIO ILLVM CONTENTVM ESSE: QVONIAM SCRIPSI VNIVERSAM REM MEAM EO, QVOD FILIAM MEAM ET NEPOTEM MEVM HAEREDES SCRIPSI VNIVERSAM SVBSTANTIAM EIS COMMVNICASSE, QVOS INVICEM COMMENDO FIDEI PATRIS. filia adita hæreditate, diuertit à marito. quæsitum est, an Titius quondam eius maritus suo uel filij sui nomine ex fideicommissio communionem bonorum consequi possit, uiua quondam uxore sua, uel post mortem eius? respondi. nihil fideicommissi datum genero proponi, præter ducentos aureos. Idem quæsiit. eandem uxorem marito hærede scripto fideicommississe, ut cum moreretur, filio communi omne, quod ad eum ex hæreditate sua peruenisset, restitueret: an illæ quoq; res & possessiones, quæ in dotem datæ, & post diuortium restitutæ mulieri fuerant, fideicommissio contineantur? respondi. quod mulier in bonis suis reliquisset, id fideicommissio contineri. CLAUDIVS. & aliàs de eodem facto consultus ita respondit: siue restitutæ sint res, secundum id, quod supra responsum est, in bonis mulieris computari: siue non sint restitutæ, quia ex stipulatione de dote reddenda interposita restituendæ sint, eo auctiorem hæreditatem computari. Quæ habebat filium, & ex eo nepotem, utrosq; in mariti potestate, maritũ ex asse scripsit hæredem, eiusq; fidei commisit in hæc uerba. TITIVS MARITVS MEVS MIHI HAERES ERIT: PETO, FIDEI QVE EIVS COMMITTO, VT QVIDQV ID EX HAEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI COEPIT, ID resti-

RESTITVAT CAIO FILIO NOSTRO: ITA TAMEN, VT DECEM QVI
DEM VNCIAS CAIVS, DVAS AVTEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABE
AT. QVOD VT FIAT, FIDEI EIVS TITII HAEREDIS MEI COMMIT
TO. pater emancipauit filium. nepotem amisit, & superstite filio de
cessit. quæsitum est, an priore parte scripturæ uniuersa hæreditas patris
ex causâ fideicommissi filio debeatur: & illa sequentia uerba, ITA TA
MEN, VT DECEM VNCIAS FILIVS, DVAS AVTEM NEPOS HABE
AT, ex uoluntate defunctæ ita demum locum habeant, si die fideicom
missi cedente filius & nepos eorum in natura sint: cum autem non su
peruixerit ad diem fideicommissi nepos, sequens scriptura cesset: respon
di. ea, quæ proponerentur, ostendere, decem duntaxat uncias filio da
tas. Hæres institutus uxori rogatus totam hæreditatem restituere,
restituit detracta quarta. quæsitum est. cum uxor quartam partem hæ
reditatis præsentis die, & reliquam post tempus alij rogata à testatore
fuiſſet restituere: an id, quod hæres ei detraxisset quartæ nomine, in re
stituendo fideicommissio imputari possit: respondi. quatenus cepisset,
fideicommissio obstrictam. Hæredum fidei commisit, ut quidquid
ex parte tertia hæreditatis peruenisset ad eos, id redderent Caio Mæ
uio alumno testatoris, cum fuerit annorum quindecim, & subiunxit
hæc uerba, INTERIM EX REFECTV*HAEREDITATIS, QVI AD VOS
PERVENERIT, ALATIS EVM EX VSURIS PRO QVANTITATE NV
MORVM REDACTIS. HOC AMPLIVS EIDEM ALVMNO MEO HOMI
NEM COLLECTANEVM, ET VERNAM SVTOREM, QVI EVM ARTI
FICIO SVO MERCEDE DATA ALERE POTERIT. quæsitum est. cum
alimēta multo minora præstiterint hæredes scripti, quàm usuræ sum
mæ redactæ competebant: an & residuas præstare compelli debeant to
tius temporis, an ex die, quo decimum quintum annum expleſſet: &
cum serui legati ei specialiter, ut ex mercedibus aleretur, statim uenie
runt: utrum mercedes, an usuras petere debeat: respondi. secundū ea,
quæ proponerentur, testatorem uideri de omni redditu & mercede ser
uorum restituenda sensisse. Pluribus hæredibus institutis, inq; his
& libertis tribus ex dodrâte, cum eisdem fundos per præceptionem de
disset: ab his petijt, ne eos alienaret, & ut qui uita superasset, solidos eor
dē fundos obtineret. deinde unus ex his libertis Otacilij fidei cōmisit,
ut quidquid ad eum ex hæreditate bonisue peruenisset: deducto pro ea
parte ære alieno, & legatis sibi uiginti aureis, restituat Titio. quæsitum
est, an etiam partes tertias fundorū prælegatorum conlibertis eidem
deducere deberet: respondi. secundum ea, quæ proponerentur, nō de
bere restituere præceptionem: cum ipse testator & legata excipi uolu
isset. Maritus uxore hærede instituta ex parte tertia, & pluribus ei

*aliās.
partis.

ccc ij fidei

fideicommissis datis, dorem quoque relegauit his uerbis, SEIAE VXORI MEAE DARI VOLO A FILIIS MEIS SUMMAM DOTIS EIVS, QVAE MIHI PRO EA ILLATA EST: eiusdemque uxoris fidei commisit, ut partem hereditatis, & quaecumque ei legasset post mortem suam, Titio filio communi restitueret. quaesitum est, an summam quoque dotis inter cetera legata ex causa fideicommissi filio suo restituere debeat? respondi. non aliam, nisi manifestum esset de dote quoque restituenda testatorem sensisse: atque etiam si sensisse eum hoc fuerit adprobatum. ita tamen eius quoque petitionem fore, si non minus in quantitate, quae Falcidia nomine remaneret, foret, quam in quantitate dotis. Rogatus hereditatem restituere Septicio, cum erit annorum uiginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, uendidit: & propterea pignoratitia a debitore conuentus decessit, haerede relicto Sempronio: & iudicio nondum finito, restituit hereditatem Septicio. quaesitum est, an eo iudicio nihilominus ipse condemnari debeat: cum potuerit retinere, uel cauere sibi id, quod ex causa iudicati praestaturus esset? respondi. iudicij executionem nihilominus aduersus haeridem & post restitutam hereditatem mansisse. Haeres eius, qui post mortem suam rogatus erat uniuersam hereditatem restituere: minimam quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit. postea repertis instrumentis, apparuit quadruplo amplius in hereditate fuisse. quaesitum est, an in reliquum fideicommissi nomine conueniri possit? respondi. secundum ea, quae proponerentur, si non transactum esset, posse.

LXXIX. IDEM.

Si pupillus parenti suo haeres exstitit, & fideicommissam hereditatis partem restituit, mox abstinet paterna hereditate: optio deferenda est fideicommissario, ut aut portionem quoque pupilli agnoscat, aut toto discedat: aut omnimodo bona uedenda sunt, ut id, quod superfluum est, pupillo seruetur: & si in solidum bona uenire non possunt, omnimodo actiones fideicommissario denegandae erunt. erat enim in potestate illius uniuersum suscipere, & si quid plus esset, pupillo seruare.

LXXX. IDEM.

Matrem, & auunculum, eosdemque creditores suos haeredes scripsit Lucius Titius, & eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio. haeredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt, & multos haeredes reliquerunt: quibus scientibus multa corpora, quae remanserunt ex bonis Lucij Titij, Septicius possedit. quaesitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri & auunculo, haeredes eorum a Septicio petere possint? respon-

respondi. non posse. CLAUDIVS. aditione enim hæreditatis confusa obligatio interciderat. sed fideicommissi repetitio erat: cuius æquitas defecit his, qui multa ex hæreditate consumpsisse proponuntur.

LXXXI. PAVLVS *Imperialiū sementiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex lib. I. seu decretorum lib. II.*

Iulius Phœbus testamento facto, cum tres liberos hæredes instituisset Phœbum & Heracliā ex eadē matre, Polycratem ex alia æquis portionibus: petijt à Polycrate minore fratre, ut accepto certo precio hæreditatem fratribus concederet. & inuicem eos, qui eadem matre erant, si quis eorum hæres non fuisset, substituerat: Polycrati, si intra pubertatē decessisset. secundas etiā tabulas fecit, quas matri eius commendauit aperiendas, si impubes obisset: deinde petijt à prioribus, ut si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam, exceptis bonis maternis eorum & auitis, ei uel eis, qui superessent, restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis, fratrem Phœbum instituit hæredē. Polycrates fideicommissum petierat, & obtinuerat apud Aurelium Proculū pconsulē Achaia. appellatione facta, cum solus Phœbus egisset, uictus est: quia EI VEL EIS uerba utrosq; fratres complecterentur. atqui inuicem duos illos tantum substituerat. sed & uoluntas hæc patris uidebatur, qui exceperat eorū bona materna: quia Polycrates aliā matrem, & quidem superstitem habebat, cuius etiam fidei commiserat, ut legata, quæ ei dederat, intestatō moriens Polycrati filio suo restitueret.

QVANDO DIES LEGATORVM VEL FIDEICOMMISSORVM CEDIT. Tit. II.

I. PAVLVS.

Ortuo patre, licet uiuo pupillo, dies legatorum à substituto datorum cedit.

II. VLP IANVS.

Si pure sit ususfructus legatus, uel usus, uel habitatio: neq; eorum dies ante aditam hæreditatem cedit, neq; petitio ad hæredem transit. idem est, si ex die sit ususfructus relictus.

III. IDEM.

Nam cum ad hæredem nō transferatur: frustra est, si ante quis diem eius cedere dixerit.

IIII. IDEM.

Si cum hæres morietur, legetur: conditionale legatum est. de neq; uiuo hærede defunctus legatarius ad hæredē non transfert. si uero, cū ipse legatarius morietur, ei legetur: certum est, legatū ad hæredē transmitti.

ccc ij Idem

V. IDEM.

Si post diem legati cedentem legatarius decesserit: ad hæredem suū transfert legatum. itaq; si purum legatū sit: ex die mortis dies eius cedit. si uero post diē sint legata relicta: simili modo, atq; in puris, dies cedit: nisi forte id fuit legatum, quod ad hæredem non transit. nam huius dies non ante cedit. ut puta si ususfructus post annum sit relictus. hanc enim sententiam probamus. Sed si sub cōditione sit legatum relictum: non prius dies legati cedit, quā conditio fuerit impleta: ne quidem si ea sit conditio, quæ in potestate sit legatarij. sed si ea conditio sit, quam prætor remittit: statim dies cedit. idemq; & in impossibili cōditione: quia pro puro hoc legatum habetur. item si qua conditio sit, quæ per legatarium non stat, quo minus impleatur, sed aut per hæredem, aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere conditio ni: eius dies legati cedit: quoniam pro impleta habetur. ut puta si iussus sim hæredi decem dare, & ille accipere nolit. sed & si ita mihi legatū sit, si Seiam uxorem duxero, nec ea uelit nubere: dicendum erit diem legati cedere: quia per me non stat, quo minus paream conditioni, sed per alium stat, quo minus impleatur conditio. ijsdem autem diebus, id est ijsdem cōditionibus hæredi præstabitur legatum, quibus legatario præstatur. Si cum dies legati cedere inciperet, aliquis sui iuris nō esset: debebit legatum his, quorū iuri fuit subiectus. & ideo si purū legatum fuit, & post diem legati cedentem liber factus est: apud dominum legatum relinquet. sed si ususfructus fuerit legatus: licet post mortem testatoris ante aditam hæreditatem sui iuris efficiatur: sibi legatū adquiret.

VI. PAVLVS.

Quod pure datum est, si sub conditione adimatur, quasi sub cōditione legatum habetur. at si extrinsecus suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad hæredem trāsmisisse legatum dicimus. ueluti si rem dotalem maritus legauerit extero, & uxori aliquam pro dotali re pecuniam: deinde deliberante uxore de electione dotis, decesserit legatarius, atq; legatū elegerit mulier: ad hæredem transire legatum dictum est. idq; & Iulianus respondit. magis enim mora, quā conditio, legatō iniecta uidetur. Eorum legatorū, quæ in codicillis relicta sunt, perinde dies cedit, atq; testamento relictorum.

VII. VLP IANVS.

Hæredis aditio morā legati quidem petitioni facit, cessionī diei non facit. proinde siue pure institutus tardius adeat, siue sub conditione, nec per conditionem impediatur legatarius: securus est. sed & si nondum natus sit hæres institutus, aut apud hostes sit: similiter legatario non nocebit, eo quod dies legati cessit. Inde dicimus, & si a substituto

tuto legatum sit relictum: quàm diu institutus deliberat, defuncto legatario nō nocebit: si hæres postea institutus repudiarit. nam ad hæredē suum transtulit petitionem. tantundem est, si ab impuberis substituto legetur. nam ad hæredem suum legatum transfert. Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare: an uiuo pupillo defunctus Seius ad hæredē transferat, quasi ea conditio sit expressa, quæ inerat. & magis est, ad hæredem legatarij transire. Interdum aditio hæredis legatis moram facit: ut puta si seruo manumisso uel ei, cui seruus legatus est, & seruo aliquid legatum sit. nam seruo legati relictū ante aditā hæreditatē dies nō cedit.

VIII. IDEM.

NAm cum libertas nō prius competat, q̃ adita hæreditate: æquisimū uisum est, nec legati diem ante cedere. alioquin inutile fieret legatum, si dies eius cessisset, antequā libertas competeret. quod euenit, si seruo pure legetur, & liber esse sub conditione iubeatur, & pēdens conditio inueniatur etiam post aditam hæreditatem.

IX. IDEM.

Si habitatio filiofamilias, uel seruo legata sit: puto non adquiri domino uel patri legatum, si ante aditam hæreditatem filius uel seruus decesserit. nam cum personæ cohæreat: recte dicitur, ante aditam hæreditatem diem non cedere.

X. IDEM.

Cum in annos singulos legatur: non unum legatum esse, sed plura constat.

XI. IULIANVS.

Nec refert singuli aurei in annos singulos legentur, an in annum primum mille aurei, in secundum homo, in tertium frumentum.

XII. VLPIANVS.

Nec semel diem eius cedere, sed per singulos annos. sed utrū initio cuiusq; anni, an uero finito anno cedat, quæstionis fuit. & La-beo, & Sabinus, Celsus, Cassius, Iulianus: in omnibus, quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probauerunt, ut initio cuiusq; anni huius legati dies cederet. Inde Iulianus ait, hoc legatum, si seruo relinquatur, deinde post primum uel alterum annū sit liber: eum sibi adquirere. Item Celsus scribit (quod & Iulianus pbat) huius legati diē ex die mortis cedere, non ex quo adita est hæreditas: & si forte post multos annos adeatur hæreditas, omnium annorum legatario deberi. sed & si quotannis sit legatum: mihi uidetur etiam in hoc initium cuiusq; anni spectandum: nisi forte euidentis sit uolūtas testatoris in annuas pensiones ideo diuidentis, quoniam non legatario cōsultum, sed hæredi prospectum uoluit

uoluit, ne urgeretur ad solutionem. Si in habitationem aliquid, uel in disciplinam legetur, sic *ANNUA* uel *QUOT ANNIS*: quibus diebus pensio debetur habitationis, uel mercedis disciplinarum, iisdem intelligitur legatū relictum, coniectura uoluntatis facta. Nouissime *Pomponius* scribit, nihil interesse, utrum in annos singulos, uel quot annis: an in singulos menses, uel quot mensibus: an in singulos dies, uel quot diebus legetur. ipse quoque huic sententiæ accedo. proinde & si annui legentur tot aurei, idem erit dicendum. Si cui homo generaliter legatus sit: si ante quā uindict, decesserit: ad hæredem suum legatum transfert. Si *Titio* sit legatū, quod *Seius* elegerit, & *Seius* post electionem decesserit: locus est uindicationi semel adquisitæ.

XIII. POMPONIVS.

Huiusmodi legatum, SIVE *ILLVD FACTVM FVERIT*, SIVE *NON, ILLVD DO LEGO*, ad hæredem non transit: nisi alteruter casus uiuo legatario extiterit: quoniam caussa, ex qua debeatur, præcedere semper debet: nec, quia certum est alterutrum futurum, omnimodo debebitur. nam tale legatum, *CVM MORIETVR, HAERES DATO*, certum est debitum: & tamen ad hæredem legatarij non transit, si uiuo hærede decedat.

XIIII. VLPIANVS.

Si ususfructus aut decem, utrum legatarius uoluerit, sint legata: utrūque spectandum, & mortem testatoris, & aditionem hæreditatis. mortem, propter decem: aditionem, propter ususfructum. quamuis enim electio sit legatarij: tamen nondum electioni locus esse potest: cum proponat nondum testatorem decessisse, aut eo mortuo hæreditas nondum adita. Inde quærit *Iulianus*, si post mortem testatoris legatarius decedat, an ad hæredem transferatur decem legatum: & libro tricesimo digestorum scribit posse dici, decem transtulisse: quia mortuo legatario dies legati cedat. argumentum *Iulianus* pro sententia sua adfert tale, *SEIÆ DECEM, AVT SI PEPERIT, FVNDVM HAERES MEVS DATO*. nam si ante, quā pariat (inquit) decesserit: ad hæredem suum decem transmittet. Si ita quis legauerit filiofamilias, ut ipsi soluatur: potest procedere legatum, nec imputari hæredi, cur non patri, sed potius filio soluit. finge enim hoc nominatim expressum ita, ut filio soluat. certe si pater perat: exceptione erit repellendus. Si dies legati cesserit, deinde legatarius in ius alienum peruenerit: ipsi potius debetur legatum, in cuius ipse ius peruenerit. transeunt enim cum eo, quæ ei debebantur. sed si sub conditione fuerit legatum: non transit, sed expectamus conditionem: ei quoque acquiretur, cuius iuris erit, conditionis existens tempore. quod si sui iuris fuerit: eo tempore sibi potius acquiret.

Idem

XV. IDEM.

SI ita esset liberis fideicommissum relictum, si morte patris sui iuris essent effecti, nec mortalitate patris, sed emancipatione patres familiarū constituti sint: deberi eis fideicommissum, nemo dubitauerit: diemq; eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet.

XVI. IULIANVS.

CVM ita legatum est, STICHVM, VEL QVOD EX PAMPHILA NATVM ERIT, HAERES MEVS DATO. non ante dies legati eius cedit, quā aliquid ex Pamphila natum fuerit, aut certum fuerit nasci non posse. Cum seruo legato, ante quā hæreditas eius, qui legauerat, adiretur, ususfructus ab alio legatus fuerit: & prior hæreditas eius, qui usumfructum legauit, adita fuerit: nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, ante quā ea hæreditas quoq; ex qua seruus legatus erat, adeatur: cum neq; in præsentia ullum emolumentum hæreditati adquiratur, & (si interim seruus mortuus fuerit) legatū existinguatur. quare adita hæreditate existimandum est usumfructū ad eum, cui seruus legatus sit, pertinere. quod si seruus, cui ususfructus legatus fuit, legatus non fuerit: dicendum est usumfructum ad hæreditatem pertinere, eo quod dies eius ante aditam hæreditatem nō cesserit.

XVII. IDEM.

CVM legato seruo aliquid legatur: dies eius legati, quod seruo datur, non mortis tempore, sed adita hæreditate cedit. & ideo impedimento non est regula iuris, quo minus manumisso legatū debeat: quia & si confestim paterfamilias moreretur, non in eiusdē persona & emolumentū legati, & obligatio iuris concurrerent. perinde igitur hoc est, de quo quæritur, ac si filio hærede instituto patri legatū esset. quod consistere intelligitur eo, quod quamuis statim paterfamilias moriatur: potest emancipatus adire hæreditatem, ut patri legatum debeat.

XVIII. IDEM.

IS, cui ita legatum est, SI QVANDO LIBEROS HABVERIT, SI PRAEIGNANTE VXORE RELICTA DECESSERIT: intelligitur expleta conditione decessisse, & legatum ualere: si tamen postumus natus uiuus fuerit.

XIX. IDEM.

CVM sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit, VXORI MEAE PENVM HAERES DATO. ET SI NON DEDERIT, CENTVM DATO: unum legatum intelligitur, & statim peti potest. penoris autem causa eo tantum pertinet, ut ante litem cōtestatam tradito peno, hæres liberetur. Quod si ita scriptum sit, SI PENVM INTRA CALENDAS NON DEDERIT, CENTVM DATO: non efficitur, ut duo legata sint, sed ut centū legata sub conditione uideantur. idcirco si uxor
ddd ante

ante calendas decesserit: hæredi suo neq; penum relinquet, quæ legata non est: neq; centum, quia dies legati non cessit. Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum est: tale est, quemadmodum si hærede instituto sub conditione pure mihi legitur. Si debitori, quod sub conditione debet, legatum est: præsens legatum est, agicq; ex testamento statim potest, ut liberatio præstetur. & si post mortem testatoris decesserit: ad hæredē transmittit actionem. hæc dicenda erunt, & si non ipsi debitori, sed alijs cuilibet similiter legatum esse proponatur.

XX. MARCELLVS.

SI cum præfinitione annorum legatum fuerit, uelut TITIO DENA, VSQVE AD ANNOS DECEM: Iulianus libro tricesimo digestorum scribit interesse. & si quidem alimentorum nomine legatum fuerit: plura esse legata, & futurorū annorum legatum legatariū mortuum ad hæredem non transmittere. si uero non pro alimentis legauit, sed in plures pensiones diuisit exonerandi hæredis gratia: hoc casu ait omniū annorum unum esse legatū, & intra decennium decedentem legatarium, etiam futurorum annorū legatum ad hæredem suū transmittere. quæ sententia uera est.

XXI. PAVLVS.

SI dies adposita legato nō est: præsens debetur, & confestim ad eum spectinet, cui datum est. Dies adiecta, quamuis longa sit, si certa, ueluti calendis Ianuarijs centesimis: dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest. at si incerta, ueluti cum pubes erit, cum in familia filia nupserit, cum magistratum inierit, cum aliquod demum (quod scribendo compræhendere sit commodum) fecerit: nisi temporis conditio obtingit, neq; res pertinere, neq; dies legati cedere potest. Si sub conditione, qua te hæredem institui, sub ea conditione Titio legatum sit: Pomponius putat, perinde huius legati diem cedere, atq; si pure relictum esset: quoniam certum esset hærede existente debitum iri. neq; enim per conditionem hæredum fieri incerta legata, nec multum interesse tale legatum ab hoc, SI ERIT HAERES, DATO.

XXII. POMPONIVS.

SI Titio, cum annorum quatuordecim esset factus, legatum fuerit, & sis ante decimum quartum annum decesserit: uerū est, ad hæredem eius legatum non transire: quoniam non solum diem, sed & conditionem hoc legatum in se contineat, si effectus esset annorum quatuordecim. qui autem in rerum natura non sit, annorum quatuordecim non esse intelligitur. nec interest, utrū scribatur, SI ANNORVM QVATVORDECIM FACTVS ERIT, an priore scriptura per conditionē tempus de-

demonstretur, sequente per tempus conditio. utrubiq; enim eadem conditio est. Quædam autem conditiones etiam superuacua sunt: ueluti si ita scribat, TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAEREDITATEM MEAM ADIERIT, MAEVIO DECEM DATO. nam pro non scripto ea cōditio erit: ut omnimodo ad hæredem Mæuij legatū transeat, etiā si Mæuius ante aditam hæreditatem decesserit. & idem si ita fuerit scriptum, SI TITIVS HAEREDITATEM MEAM ADIERIT, INTRA DIES CENTVM MAEVIO DECEM DATO. nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione: quia definitio Labeonis probanda est dicentis, id demum legatum ad hæredem legatarij transire, quod certum sit debitū iri, si adeatur hæreditas. Si tantum duos hæredes instituā, & si alter ex his adeat hæreditatem, alicui legem ab omnibus hæredibus: non erit quidē pro superuacuo ea conditio, sed in portione quidē cohæredis ualebit: in ipsius autem, cuius persona in conditione comprehensa est, superuacua erit perinde, atq; si solo cohærede instituto eo modo legatum esset.

XXIII. VLPIANVS.

CVM in annos singulos reliquitur legatum: sine dubio per annos singulos inspecta conditione legatarij capere potest. & si plurimum seruus sit: singulorum dominorum erunt personæ spectandæ.

XXIII. PAVLVS.

SI penum hæres dare damnatus sit, uel fundum, & si non dedisset, decem: ego accepi & penum legatam, & translata esse in decem, si noluerit penum hæres dare: & tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dederit. & si interea cesserit legatarius: tunc hæredi eius nō nisi fundū deberi. namq; cum dictum est, AT PVBLIVS FVNDVM DATO, perfectum legatum est. & cum dicit, SI NON DEDERIT, CENTVM DATO: sub conditione fundi legatum ademptum uideri eo casu, quo centū deberi cœperint. quorū quia cōditio uiuo legatario nō extiterit, forte quia interpellatus hæres nō sit: euenerit, ut ademptio nihil egerit, fundiq; legatum durauerit. Planē si sic legatum sit, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO: dicimus non esse penū legatum.

XXV. PAPINIANVS lib. XVII. questionum.

CVM illud aut illud legatur: enumeratio plurium rerum disiuncti-
quo modo comprehensa, plura legata non facit. nec aliud probari poterit, si fundum alterum uel alterum sub conditione legauerit. nā pendente conditione, non erit electio: nec si moriatur, ad hæredem transisse legatum uidebitur. HAERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI SEIVS PVPILLVS DEBET. si Seius pupillus sine tutoris auctoritate numos accepisset, nec locupletior factus esset, & petitor ad præ-

ddd ij sens

sens debitum uerba retulisset: quia nihil ei debet, nullius momenti legatum erit. quod si uerbo debiti naturalem obligationem, & futuram solutionem cogitauit: interim nihil Titius petet, quasi tacite conditio inserta sit: non secus, ac si ita dixisset, TITIO DATO, QVOD PVPILLVS SOLVERIT: uel si legasset, quod ex Arescusa natū erit: uel fructus, qui in illo fundo nascerentur. contrariū non est, quod si medio tempore legatarius moriatur, & postea partus edatur, fructus proueniant, pupillus pecuniam exsoluat: hæres legatarij petitionem habet. nanq; dies legati, cui cōditio non adscribitur, quamuis extrinsecus exspectanda sit, cedit.

XXVI. IDEM.

FIRMIO HELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRAEDIORVM MEORVM FVTVRI ANNI. post ea non uideri conditionē additam, sed tempus soluendæ pecuniæ prolatum uideri respondi: & ex fructibus fundi relicta pecunia non percepta, ubertatē esse necessariam anni secundi. Cum ab hæredibus alumno centū dari uoluisset testator, eamq; pecuniam ad aliū transferri, ut in annum uicesimumquintum trientes usuras eius summæ perceret alumnus, ac post eam ætatem sortem ipsam. intra uicesimumquintum annum eo defuncto, transmissum ad hæredem pueri fideicommissum respondi. nam certam ætatem sortis soluendæ præstitutam uideri, non pure fideicommissio relicto conditionem insertā. cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem uoluit pecuniam collocari: ppter hæc uerba, EAM QVE ALVMNO MEO POST AETATEM SUPRASCRIPTAM CVRABIS REDDERE, fideicommissum ab hæredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt. sed fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit.

Pater annua tot ex fructu bonorum, quæ uxori legauit, accessura filij patrimonio præter exhibitionem, quam æque matri mandauit, ad annum ætatis eius uicesimumquintum uxorem præstare uoluit. non plura, sed unū esse fideicommissum, certis pensionibus diuisum apparuit. & ideo filio intra ætatem superscriptam diem functo, residui temporis ad hæredem eius fideicommissum transmitti. sed nō initio cuiusq; anni peti pecuniam oportere. quod ex fructibus uxori datis pater filio præberi uoluit. cæterum si pecuniā annuam pater alimentis filij destinasset: nō dubie persona deficiente causa præstandi uidetur extincta.

XXVII. SCAEVOLA.

Filium familias ex parte pure instituit hæredē, eiq; fideicommissum dedit, & eodē testamento ita cavit. QVOD EGO LVCIVM TITIVM HAEREDEM INSTITVI: ITA EVM ADIRE HAEREDITATEM VOLO, SI IS PATRIA POTESTATE LIBERATVS FVERIT. quæsitum est, an a cohæ-

coheredibus eius adita hereditate, legati filiofamilias dati dies cesserit: respondit. si pure sit datum: à cohærede filij pro hereditaria parte fidei commissum peti posse. Menstruos denarios denos manumissis legauit. quæsitum est, cum absentibus heredibus ex senatusconsulto libertatem sint consecuti: ex quo tempore eis cibaria debeantur: respondit. secundum ea, quæ proponerentur, ex eo tempore his cibaria deberi, quo liberi esse cœperunt.

XXVIII. IDEM.

Si fundus instructus relictus erit, quæritur, quemadmodum dari debeat: utrum sicut instructus fuit mortis tempore, an eo tempore, quo facti sunt codicilli, an quo peti cœperit: respondit. ea, quibus instructus sit fundus, cum dies legati cedat, deberi.

XXIX. VALENS.

ROGO QUANDOQUE UT HAERES MEVS TITIO DECEM DET. utiq; decem hæres debebit. sed quando, dubitari potest. *utiq; cum alius utrum primum potuerit, & dies cedit, & ab ipso petitur.

XXX. LABEO.

Quod pupillæ legatum est, QUANDOCVNQUE NUPSERIT: si ea minor, quam uiripotens, nupserit: non ante ei legatum debetur, quam uiripotens esse cœperit: quia non potest uideri nupta, quæ uirum pati non potest.

XXXI. SCAEVOLA.

Vxor ex parte sextante heredi institutæ substituit, & heredum fidei commissit, si uxor hæres non erit, dotem ei & alia quædam dari. post mortem mariti uxor ante conditionem, & prius quam adiret hereditatē, decessit. quæsitum est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessasse uideatur, ideoq; heredibus eius debeatur: respondit. si uxor prius decessit, quam hereditatem adiret: uideri diem fideicommissi cessasse.

UT LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSORVM
seruandorum causa caueatur. Tit. III.

I. VLPIANVS.

Legatorum nomine satisfdari oportere prætor putauit, ut quibus testator dari fieriue uoluit, ijs diebus ut detur uel fiat: dolumq; malum abfuturū stipulentur. Semper autem satisfacere cogitur, cuiuscunq; sit dignitatis, uel quorumcunq; facultatum hæres. nec sine ratione hoc prætor iussum est. sicuti enim hæres incumbit possessioni bonorum: ita legatarios

& huic stipulationi easdem causas & conditiones inesse sciendum est, proinde si qua sit exceptio, quæ petenti legatum opponi solet: eandem ex stipulatu quoque agenti opponendam esse placet. Procuratori eius, qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine respondeat hæres: Offilius ait, ita cauere debere, si is, cuius nomine cauet, uiuat: uidelicet ne teneatur illo ante defuncto. Item quaeritur, in hac stipulatione utrum ipsæ res ueniant, quæ legata sunt: an uero precia earum? & est uerius, in hanc stipulationem res uel precia deduci. Si decem, quæ in arca erant, mihi legata sint, & tibi eorum ususfructus legatus sit: si pure utriusque legatum sit relictum: is, cui proprietas legata est, ipso iure decem uindictabit. fructuarium autem ex senatusconsulto acturum & quinque usumfructum petiturum constat. Sed cum decem uindictat proprietarius: per exceptionem doli repellitur, quia fructuarius de restituendis quinque hæredi cauit. Planè si decem aureorum possessionem legatarius habeat: Marcellus ait, dandam uel hæredi, uel fructuario utilem actionem in legatarium: si modo ei caueatur. sed si sub conditione ei decem legata sint: fructuarium interim decem oblata cautione habiturum. legatario uero, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio præstanda est. Sed & si omiserit stipulationem: existente conditione, ad exhibendum eum posse agere, Marcellus ait. sed si ignorans hæres legatum decem fructuario dedit: ad exhibendum eum non teneri palam est. succurrendum tamen legatario aduersus fructuarium, Marcellus ait. Si ad fiscum portio hæreditatis peruenerit, cessabit ista stipulatio: qui nec solet fiscus satisfacere. Qui minorem partem hæreditatis possidet, cum ex maiore parte hæres sit: siquidem ipso iure minuatür portio hæreditatis: securior erit hæres. neque enim ex maiore parte ex stipulatu tenet legatarius, quam ex qua hæres est. Si uero nomen quidem hæredis apud eos integrum maneat, uerum tamen minus effectu habeant hæreditatis, & cauerint legatorum nomine: uidentur onerari: quia ipso iure pro ea parte legata debent, pro qua hæredes sunt. sed enim æquissimum est, non maiorem partem legatarius soluere, quam cuius habent emolumentum. hoc autem euenit, cum hæreditas pro aliqua parte ex Trebelliano restituitur. nam pro rata exonerandi sunt hæredes eius partis nomine, cuius emolumentum sibi ablatum est. Si ei, qui in alterius potestate erit, incerta die legatum fuerit: cauebitur ei, qui habet eum in potestate, non præcise, sed sub conditione: si cum eius legati dies cedit, in potestate sit. cæterum si sui iuris inueniatur: iniquum esse uisum est patri cautum esse, cum alij legatum debeatur. quantum & si sine hac adiectione caueretur, neruntamen exceptione patrem uel dominum submoueremus, si existentis conditionis tempore non haberet eos in potestate. euenit tamen secundum

secundum hoc, ut in casu non sit de legato cautum. nam si existentis conditionis tempore sui iuris sint: non erit cautum.

II. PAPINIANVS.

Nec si forte uelit pater cauere, neminem amplius petiturū: compellendus erit hæres legatum, quod iam filius petere potest, alij, quæ cui debetur, exsoluere.

III. VLP IANVS.

Sed & ipsis, qui sunt in potestate, cauendum est: quemadmodum solet caueri, si eadem res duobus sub diuersis uel contrarijs conditionibus relicta sit. duobus enim satisfidatur. sed in utroque casu ipsæ personis satisfidationem subituris.

III. IDEM.

Si ex causa fideicommissi sit apud aliquem hæreditas, nec legatorum nomine satisfidet: in possessionem aduersus eum legatarius mittitur.

V. PAPINIANVS.

Postquam hæres ab hostibus captus est: conditio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, existit. fideiussores interim teneri negaui: quia neque ius, neque persona esset, ad quam obliganda uerba stipulationis dirigi possint. Imperator Marcus Antoninus Iulio Balbo rescripsit: eum, à quo res fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cauere: uel si non caueat, ad aduersariū transferri possessionem debere. Recte placuit principi post prouocationem cautio non interponi. quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur, fieri debuit: amitti post uictoriā dilata petitione non oportuit. sed quare non caueat de fideicommissis, qui prouocauerit? si caueret aduersarius, ad eum possessionem esse transferendam rescripsit, cum alia sit editi conditio. non enim exigitur à legatario uice mutua cautum, sed uicaria custodia gratia possessio datur: & qui obtinuit, in possessionem per prætorem aut præsidem inducitur. sed prætor quidem in omnium rerum possessionem, quæ in causa hæreditaria permanent, omnimodo fideicommissi seruandi gratia esse permittit: princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat iudicatum, mutuas admittit cautiones. sicuti cum de bonis suis conferendis filius accepta bonorum possessione cauere non potest, quia denegamus ei actiones: desertur conditio cauendi fratribus ex forma iurisdictionis, quod ex portione fratris consecuti fuerint, cum bona propria conferre cœperint, se restitutos. sed si nec ipsi cauere possint: utiliter probatum est, uirum bonum ab utraque parte eligendum, apud quem ut sequestrem fructus deponantur, quique utiles actiones à prætore datas exerceat. possessio autem ex rescripto supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfer

transfertur, quàm si cauerit: tametsi maxime aduersarius non per inopiam, sed per contumaciam cauere noluerit. sed si is, qui uicit, non possit cauere: uel res deponenda, uel iurisdictio restituenda erit. Si dies aut conditio ad legati seu fideicommissi petitionem actionem uel differri dicatur, & ideo satisfactio desideretur, hæres autem per calumniam postulari contendat, & relictum neget: non aliter audiendus erit, qui cauere postulat, quàm si scripturam, quam relictam adfirmet, exhibuerit. Cum quærebatur, ubi fideicommissi seruandi causa caueri oporteret: imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romæ non haberet hæres, & omnis hæreditas in prouincia esset: ad satisfactionem fideicommissi nomine in prouinciam fideicommissarium remittendum esse. quare si hæres in eum locum cauendi gratia remitti desideret, ubi domicilium habet: legatarius autem ibi caueri postulet, ubi est hæreditas: non erit hæres remittendus. idque & imperator Titus Antoninus rescripsit. quibus literis adiectum est, si bona iam distracta sunt, uel testatoris permissu, uel concedente legatario: precium eorum fideicommissi seruandi causa in deposito habendum.

VI. VLP IANVS.

Si quando incerta summa est fideicommissi: eius, qui cognoscit, taxatione quoque fideiussores petuntur. Admonendi autem sumus, rebus publicis remitti solere satisfactionem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. repromissio planè exigenda est, uoluntati defuncti statum iri.

VII. PAVLVS.

Filio uel seruo sub conditione à patre domino uel hærede instituto legatum est. huius legati satis petere non possunt. sed pendente conditione emancipatus uel manumissus, si satis petant: quæritur, an audiendi sint, ne beneficium patris domini uel ipsis onerosum sit: an sibi imputare debeant, qui dederint eis postulandi aduersus se facultatem: sed melius est per mediocritatem causam dirimere, ut cautioni tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

VIII. VLP IANVS.

Cum legatorum nomine satisfactum est: simul ac dies legatorum nomine cessit, protinus iisdem diebus etiam ex stipulatione debentur.

IX. PAVLVS.

Non tamen, ut statim peti possint. deberi enim dicimus, & quod die certa præstari aduersario oportet, licet dies nondum uenerit.

X. POMPONIVS.

Si à te hærede legatum mihi sit sub conditione, tuque postquam adieceris hæreditatem, satisfeceris legatorum, & post mortem tuam ante
eee readi

te aditam tuam hæreditatem conditio legati exstiterit: Sabinus ait, fideiussores mihi teneri: quia omnimodo dari oportet legatum, & si in rem esset concepta stipulatio.

XI. CAIVS.

SI legatarij aduersus me in possessionem legatorum seruandorum scaussa missi sint, & procurator, uel quis alius meo nomine cauerit: perinde mihi prætor accõmodat interdictum, quo iubentur discedere legatarij de possessione, ac si ego cauissem.

XII. MARTIANVS.

Licet, ut non petat cautio, conditio testamẽto adscripta fuerit: non uidetur conditio. & ideo, licet desiderauerit quis caueri sibi, non uidetur conditio defectus: quia postquàm remitti talem cautionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequi, neq; cõditio intelligitur.

XIII. NERATIVS.

EI quoq; cui legatorũ actio datur in eũ, qui prætermissa institutio: ne ab intestato possidet hæreditatẽ, legatorũ nomine satisfidatur: & nisi satisfidetur: in possessionem legatorum seruandorum caussa mittetur. nam hæc quoq; prætor perinde salua esse uult, atq; ea, quæ iure ciuili debentur. idem Aristoni placet.

XIIII. IDEM.

Hæc stipulatio & in fideicommissis locum habet, si pure fideicommissum sit relictum, uel ex die certa, uel sub conditione: siue res aliqua, siue hæreditas, siue ius aliquod relictum est. Diuus quoq; Pius rescriptit: quoties euident res est, ut certum sit, nullo modo fideicommissio locum esse: per quàm iniquum esse, superuacua cautione onerari hæredem.

XV. PAVLVS.

Etiam de præsentis legato locum habet hæc satisfidatio: quoniam nonnullas moras exercitio iudicij habet. Si & ab hærede instituto legatorum satis acceperit legatarius, & à Trebelliano fideicommissario: utraq; quidem stipulatio committitur, sed exceptione se tuebitur hæres: quia cauere non debuit. sed si pars hæreditatis restituta sit: ab utroq; cauendum est. Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum: locum habet hæc stipulatio.

XVI. CAIVS.

SI duo eiusdem nominis de legato contendant: utrisq; satisfidaturũ: nec onerari hæredem, cum possit eosdẽ fideiussores ad utranq; stipulationem adhibere: qui & ipsi non onerantur, cum futurum sit, ut uni teneantur.

XVII. PAVLVS.

Si ab

Si ab uno ex hæredibus legatorum satis acceperimus, cum ab omnibus hæredibus nobis legatū esset, & pars cohæredis adcrescat promissori: in totum fideiussores tenentur, si solidum legatum his coeperit deberi.

XVIII. SCAEVOLA.

Quæ filium legitimum relinquebat, patrem eundemq; conlibertum ex asse scripsit hæredem: fideiq; eius cōmisit, ut quidquid ad eum ex hæreditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio testatricis nepoti suo, & hæc uerba adiecit, SATIS A' SEIO PATRE MEO EXIGI VETO. quæsitum est, cum ille Seius substantiam suā dissipet, & uereatur pater fideicommissarij, ne inane fideicommissum constitutur: an ad satisfactionem fideicommissi nomine pater defunctæ compelli possit: respondit, secundum ea, quæ proponerentur, nō compellendū cauere. Idem quæsit. cū testatrix apud maritum suum, ex quo filiū reliquerat, res deposuisset, non exacta cautione depositionis: an ea res patri hæredi restitui deberet: an uero, quoniam emolumentum totius hæreditatis ad filium defunctæ reuerti deberet, apud maritum remaneret, apud quem dos remansisset: respondit, quod mulieris mansisset, nec in dote fuisset: restituendum esse hæredi. Tutor, qui & cohæres pupilli erat, absente pupillo, cum admonerent eum legatarij fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quæsitū est, an in pupillum adultum factum danda sit utilis actio: respondit, dandam.

VT IN POSSESSIONE LEGATORVM VEL
fideicommissorum seruandorum caussa esse
liceat. Tit. IIII.

I. VLPIANVS.

Si quis, cum uetitus esset satis accipere, acceperit: an repeti satisfactio ista possit, ut hæres condicat liberationem: & si quidem sciens hæres indebitum cauit: repetere non potest. quid deinde si ignorauit remissam sibi satisfactionem: potest condicere. si uero hoc non potuisse remitti crediderit: nunquid condicere possit, qui ius ignorauit: adhuc tamen benigne quis dixerit satisfactionem condici posse. quid deinde, si commissæ sit stipulatio: fideiussores putamus exceptione uti posse, an nō? & magis est, ut utantur exceptione: quia ex ea caussa intercessit satisfactio, ex qua non debuit. Non exigit prætor, ut per hæredē stet, quominus caueat: sed contentus fuit, per legatarium uel fideicommissarium

ccc ij una

um non stare, quo minus ei caueatur. quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine, hoc est is, à quo legatum fideiūse commissum relictū est: omnimodo poterit legatarius & fideicommissarius in possessionem ex hoc edicto mitti: quia uerum est, per eum, cui cauere oportebat, non fieri, quo minus caueatur. num tamē & satisfactio debet offerri legatario: sed sufficit, siue desiderauerit, & ei non caueatur: siue non habeat, à quo satis desideret. Si debitori liberatio sit relicta: non est exigenda cautio: quia habet penes se legatum. quippe si conueniatur: exceptione doli mali uti possit. Ei, cui legatum solutum est, cū constet legatum nō deberi: diuus Pius ad Aemilium Equestrem rescriptit, non debere prætorem satisfactionem admittere. Tunc ante aditam hereditatem satisfaciendum de legatis est, cum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. cæterū si certum sit repudiatam, uel omissam hereditatem, uel abstentos necessarios heredes: frustra hoc edictum imploratur: cum certum sit, legatum uel fideicommissum non deberi.

II. IDEM.

Si autem certum sit hereditatem necdum aditam fuisse: nec satisfactio, nec possessio locum habet.

III. IDEM.

Si is, à quo satis petitur, offerat cognitionem, & dicat, HODIE CONSTAT DE FIDEICOMMISSO, HODIE AGAMVS: dicendū est, cessare satisfactionē: cum possit ante de fideicommissio, quā de satisfactione constare. Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si forte dicatur per calumniam satis peti. hoc enim commune est omnium satisfactionum. diuus enim Pius rescriptit: eum, apud quem satis petitur, debere explorare, num per calumniam satis petatur. de qua re summatim debet cognoscere. Si procurator satis legatorum desideret: siquidem mandatum ei sit: non habebit necesse de rato cauere, sed erit ei satisfaciendum. si uero dubitetur, an mandatum sit, uel non sit: de rato cautio erit exigenda. Si semel fuerit satisfactum: quæsitum est, an etiam rursus cauendum sit, si forte dicatur egenos fideiussores esse datos: & magis est, ut cauere non debeat. hoc enim diuus Pius rescriptit Pacuiriæ Licinianæ. ipsam enim facilitati suæ expensum ferre debere, quæ minus idoneos fideiussores acceperit. neque enim oportere per singula momenta onerari eum, à quo satis petitur.

IIII. PAPINIANVS.

Planē si noua causa allegetur: ueluti quod fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarē inopinatō fortunæ impetu amiserit: æquum erit præstari cautionem.

V. VLPIANVS.

Is, cui

IS, cui legatorum fideiū commissorum nomine nō cauetur, missus in possessionē nunquam pro domino esse incipit: nec tam possessio rerum ei, quā custodia datur. neq; enim expellendi hāredem ius habet: sed simul cum eo possidere iubetur, ut saltem tēdio perpetuā custodiā extorqueat hāredi cautionem. Si alius damni infecti nomine missus sit in possessionem, alius legatorum seruandorum causa: posse eum, qui legatorum seruandorū causa in possessionem missus est, etiam damni infecti satisfacere. qui si satisfecerit: non aliter decedere de possessione debet, quā ei fuerit, cautū etiam eo nomine, quo se damni infecti obligauit. Si plures legatarij mitti in possessionē desiderauerint: omnes uenire debent in possessionē. is enī, qui ex causa legatorum possidet, sibi, non alijs possidet. Alia causa est, cum creditores rei seruandae causa mittuntur in possessionem. nam is, qui possidet, non sibi, sed omnibus possidet. Qui prior missus est legatarius in possessionem, non praefertur ei, qui postea mittitur. inter legatarios enim nullum ordinem obseruamus, sed simul omnes aequaliter tuemur. Postq; rei seruandae causa creditores possidere coeperunt, legatorū seruandorū gratia missus in possessionem, creditoribus potior non habetur. Qui in possessionem legatorum seruandorum causa mittitur: in possessionem quidē rerum hāreditariarum omnimodo ueniet, hoc est earum, quae in causa hāreditaria manent. earum autem, quae in causa hāreditaria non erunt: non aliās mittitur, quā si dolo malo in ea causa esse desierit: nec semper, sed causa cognita.

Bonorum autem appellatione hae res comprehensae uidebuntur, quarum proprietas ad hāredem pertinet. sed & si uestigiales agri sint, & si qua pignora testatori data: in eorū quoq; mittetur possessionem. sed & in partus auillarū, & foetus pecorum, item fructus, aequē omnimodo legatarius & fideicommissarius mittentur. sed & si rem alienam defunctus bona fide emerit: in possessionem eius mittendum legatarium constat. nam & haec res in causa hāreditaria est. Si deposita res apud defunctum fuerit, uel commodata: locum missio non habet: quia non sunt istae res hāreditariae. Si ex duobus hāredibus alter satisfacere sit paratus, alter non: in partem eius missio locum utiq; habere debet. Missi itaque legatarij impediunt etiam ei, qui satisfecit, rei administrationem. quare suadendum hāredi erit, ut in assem satisfaciat, ne administratio eius impediatur. Si ab impuberis substituto legata sint relicta, & impubes decesserit: missio nō solum in ea bona, quae testatoris fuerunt, uerum & ea quoq; quae impubes adquisiuit, locum habebit, nam haec quoque hāreditaria sunt. uiuo au-

rem impubere: neque missio, neque satisfactio locum habet. Si hæres non sit, à quo fideicommissum relictum est, sed alterius nominis successor: dicendum est, ut edicto locus sit, & dolus eius sit æstimandus. sed & si hæredis hæres sit, qui dolo fecit: æque nocere debebit.

Dolum accipere debemus culpam latam, nec omnem dolum, sed qui in necem legatariorum & fideicommissariorum factus est. Imperator Antoninus Augustus rescripsit, certis ex causis etiam in propria bona hæredis legatarios & fideicommissarios esse mittendos: si post sex menses, cum aditi pro tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, nec satis factum est: indeq; fructus percepturos, quoad uoluntati defunctorum satisfiat. quod remediū seruabitur & aduersus eos, qui ex aliqua causa fideicommissio moram faciunt. Satisfactionis uerbum, licet latius patet, tamen ad exsoluendum legatum refertur. proinde & si remissa sit satisfactio, rescriptū locum habebit: quia mora fit solutioni. Sex autem mensium puto continuum tempus, non possessionum computandum. Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus uel adolescens. nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quæ sunt indefensæ. certe si iacuerit hæreditas aliquo tempore: hoc tempus de medio trahendum est. Quæri poterit, an in uicem usurarum hi fructus cedant, quæ in fideicommissis debentur: & cum exemplum pignorum sequimur: id, quod ex fructibus percipitur, primum in usuras, mox si quid superfluum est, in sortem debet imputari. quinimò & si amplius, quam sibi debet, perceperit legatarius: exemplo pignoratitiæ actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debebit. sed pignora quidem quis distrahere potest: hic autem frui tantum ei constitutio permisit, ut festinet ad sententiam. Qui legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur: & fructus custodire, & cætera debet. & ratio quidem est, hæredem colere agros, & fructus redigere: sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab hærede consumantur. quod si hæres fructus nolit cogere: permittendum erit legatario cogere fructus, & coactos conseruare. quinimò & si tales sint fructus, quos primo quoq; tempore uenire expediat: uendere quoq; legatario permittendum est, & precium seruare. In cæteris quoq; rebus hæreditarijs missi in possessionem hoc erit officium, ut uniuerfas res hæreditarias colligat, & ibi custodiat, ubi domicilium defunctus habuit. & si nulla domus sit: habitationem conducatur, uel horreum quoddam, in quo res collectæ custodiantur. & puto ita legatarium custodire res hæreditarias debere: ut neq; hæredi auferantur, neq; depereant, deterioresq; fiant. Quod si ex constitutione quis

in possessionem mittatur: curandum est, ne uis fiat utenti & fruenti legatario. Satisfieri uoluntati defuncti sic accipitur: quoad uoluntati defuncti, uel ex fructibus, uel aliunde satisfiat.

Constitutio autem diui Antonini pertinet ad eos, à quibus utiliter fideicommissum relictum est: quamuis hæredes non sint. par enim utilitas est. In possessionem missus legatorum seruandorum causa, si litem eo nomine contestatus sit: non ante decedere possessione debet, quam ei pro lire fuerit cautum.

Missus in possessionem, si non admittatur, habet interdictum propositum: aut per uiatorem, aut per officialem præfecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem. missio autem locum habebit, non tantum si quis id ipsum, quod legatum est, rogatus sit: uerum etiam si quid uel ex eo, uel pro eo restituere fuerit rogatus. Si Titio pure legatum fuerit, & fidei eius commissum sub conditione, ut Sempronio restitueret: non inique prætorem statuturum Iulianus scripsit, ut si ante, quam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det: magis Sempronio der legati persecutionem, ut is legatario satis det, deficiente conditione reddi decem. sed & si acceperit Titius ab hærede decem: æquum esse Iulianus ait, cogi eum inuicem satisfacere, aut ipsa decem tradere, & Sempronium Titio cauere. & hoc iure utimur. id enim & Marcellus ait. quid ergo si & legatum sub conditione sit relictum & fideicommissum, neque fideicommissi satisfacere: æquissimum erit fideicommissarium nomine legati satis accipere ab hærede, si ei legatarius non caueat: scilicet, ut & ipse legatario caueat. quod si iam accepit legatarius ab hærede satis: decernendum erit ex ea satisfactione magis fideicommissario, quam legatario dandam actionem, in eum scilicet casum, quo fideicommissi eius conditio exstitit. ipsius etiam legati persecutio danda erit fideicommissario, si nondum solutum est, & conditio eius exstitit: scilicet si fuerit fideicommissarius paratus cauere legatario.

VI. IULIANVS.

SI pecuniæ numeratæ ususfructus legatus esset, & in testamento cautum, ne eo nomine satisfacere: proprietas legata non est, sed legatario permittendum satis dare, & usumfructum pecuniæ habere. & pro cedendum est in hac propositione. sed nullæ prætoris erunt partes: quia nisi satisfacere, agi cum hærede non poterit. Qui fideicommissi seruandi causa in possessionem missus est: non prius de possessione discedere debet, quam ei fideicommissum solutum, aut eo nomine satisfactum fuerit. nam quod si integra re fieret, in possessionem non mittere

tur: id cum offertur, discedere à possessione debet.

VII. MARTIANVS.

Cum uenter in possessione est: nullus legatorum seruandorum causa in possessione esse potest.

VIII. PAPINIANVS.

Si legatorum satis non detur: restituta hæreditate, in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quæ dolo malo eius, cui restituta est hæreditas, in hæreditaria causa esse desierunt.

IX. IDEM.

Etiam si condemnatus hæres fuerit, nec pecuniam soluat: legatarius potest desiderare mitti in possessionem. Cum sub conditionibus contrarijs eadem res duobus legetur: si non caueatur, uterque mittitur in possessionem.

X. PAVLVS.

Si nullæ sint res illæ hæreditariæ, in quas legatarij uel fideicommissarij mittantur: in rem quidem hæredis mitti non possunt, sed per prætorem denegatas hæredi actiones ipsi persequuntur.

XI. HERMOGENIANVS.

Si fideicommissorum uel legatorum seruandorum causa missus in possessionem eam rem teneas, quæ mihi per fideicommissum relicta est: æquius est, me eam habere potius, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam es. nam & si mihi sub conditione legatum sit, & tu medio tempore in possessionem eius factus fueris legatorum seruandorum causa, deinde conditio impleta sit: non denegabitur mihi eius rei integra persecutio. sic enim, & si statuliberum ex eadem causa possidere cœpisses: impleta conditione eius, tamen libertatem eius impedire non potes.

Si rei seruandæ causa in possessionem missus sit proprius creditor hæredis, & rei per fideicommissum mihi relicte adeptus fuerit possessionem: nihil me lædi exinde oportere cōuenit: non magis, quam si ab ipso hærede eam rem pignori accepisset.

XII. MAETIANVS.

Municipijs fideicommissum relinqui posse, dubium non est: sed si non caueatur: aduersus municipales quidem, non dubitamus ex hoc edicto iri in possessionem posse. ipsos uero municipales, si his nō caueat, non idem eos adsecuturos: sed extrario remedio opus erit, uidelicet ut decreto prætoris actor eorum in possessionem mittatur.

Calli.

XIII. CALLISTRATVS.

Quamuis minima res legata sit, uel per fideicommissum relicta: tamen si non soluatur ab hærede, uel eo nomine caueatur, cum caueri oporteat: in possessionem omnium bonorum, quæ ex ea hæreditate sunt, legatarium siue fideicommissarium prætor legatorum seruandorum causa mittit.

XIIII. LABEO.

Quæ legatorum seruandorum causa in bonis est, in causa uescendi deminuet: si filia, neptis, proneptis, uxoriæ sit, nec nupta sit, nec suum quidquam habeat.

XV. VALENS.

Interdum licet dolo malo fecerit hæres, quo minus res in causa hæreditaria maneant: non poterit in possessionem earum legatarius mitti: ueluti si locum religiosum fecerit, aut quid publice consecrauerit, permissu scilicet Imperatoris: aut aliquem non in fraudem creditoris manumiserit.

FINIT QUINTA PARS DIGESTORVM

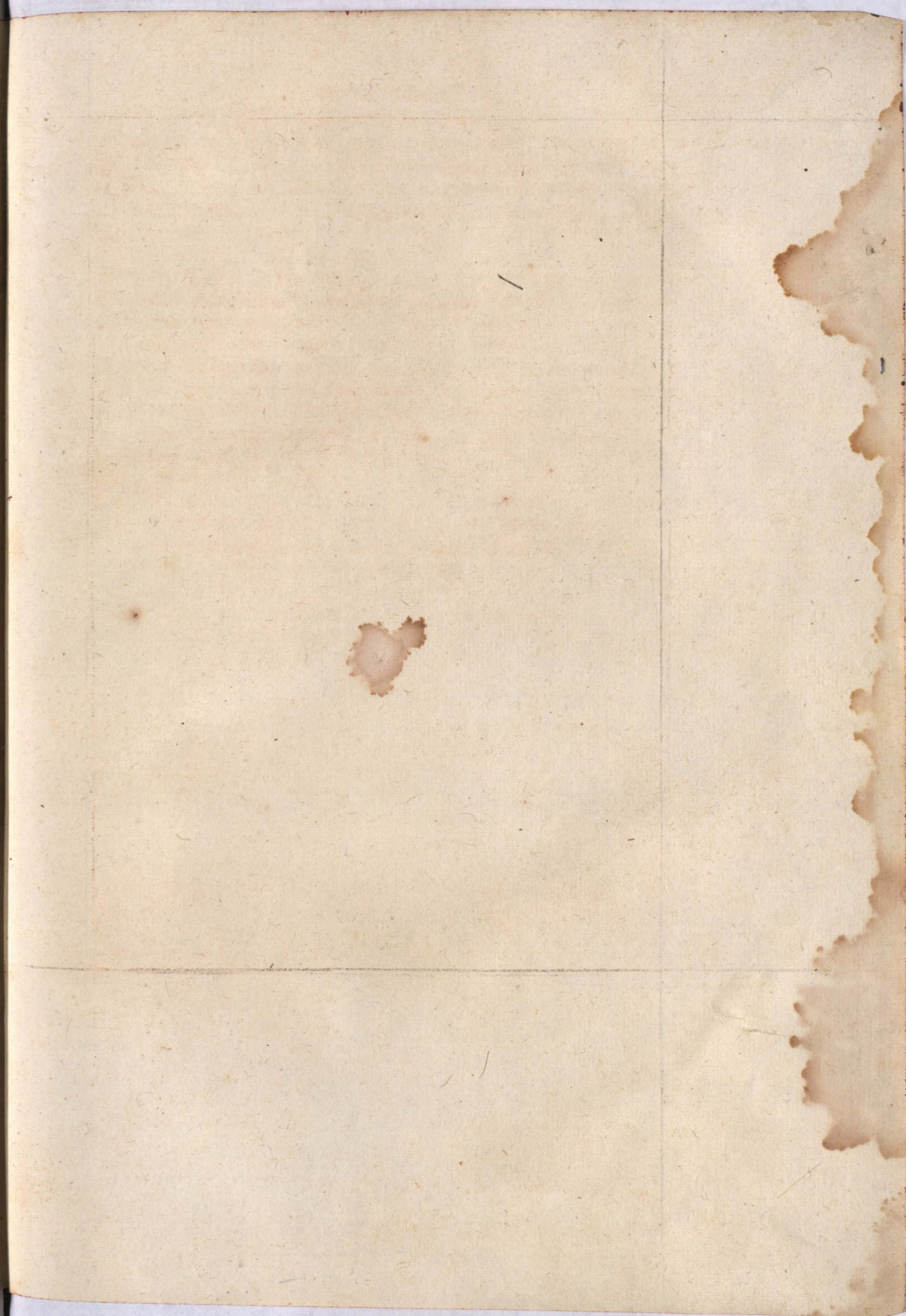
*seu pandectarum, de testamentis, deq; ijs, quæ ex causa
testamentorum pendent.*

SEQUITVR SEXTA PARS DE
bonorum possessionibus &c.

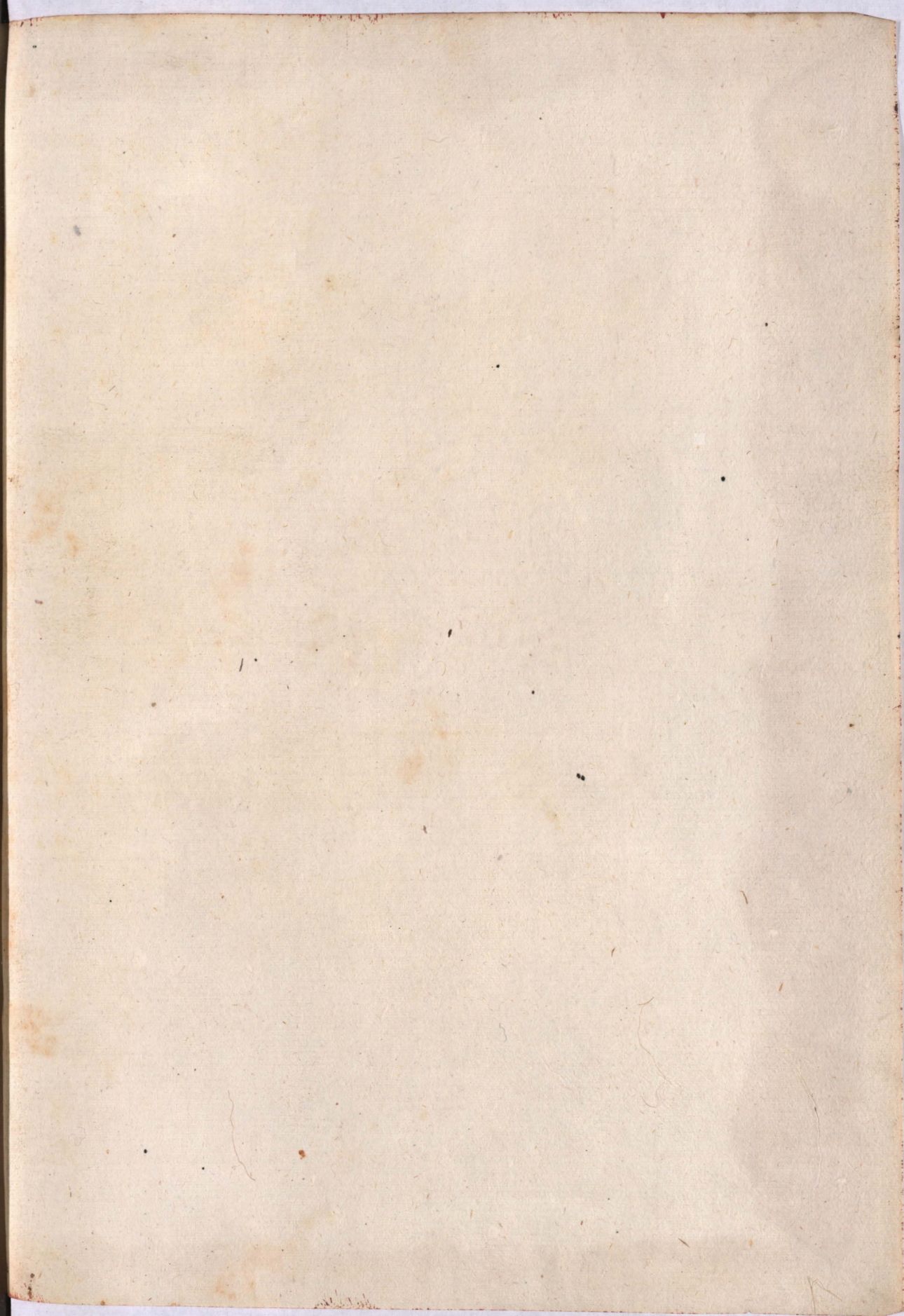

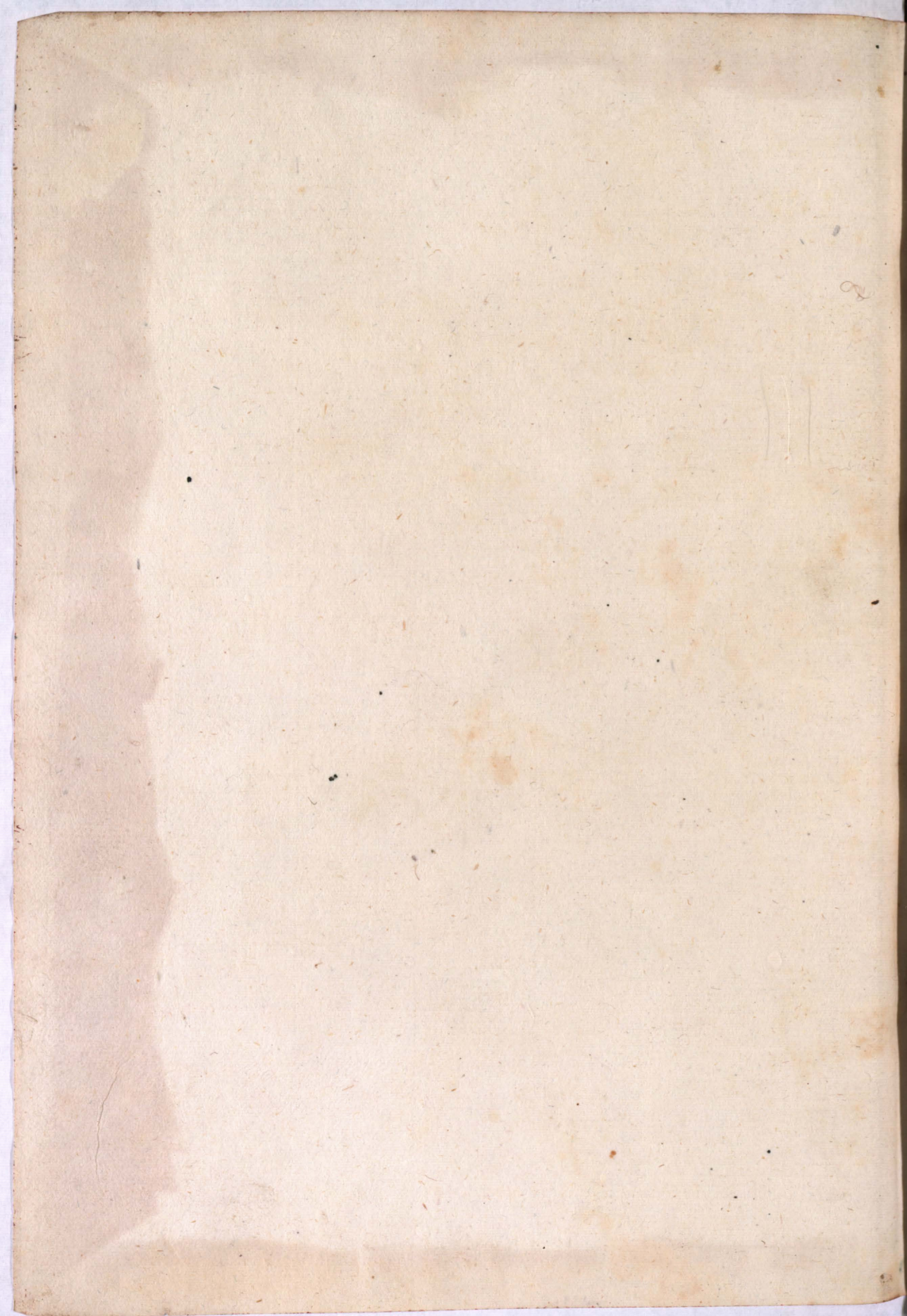

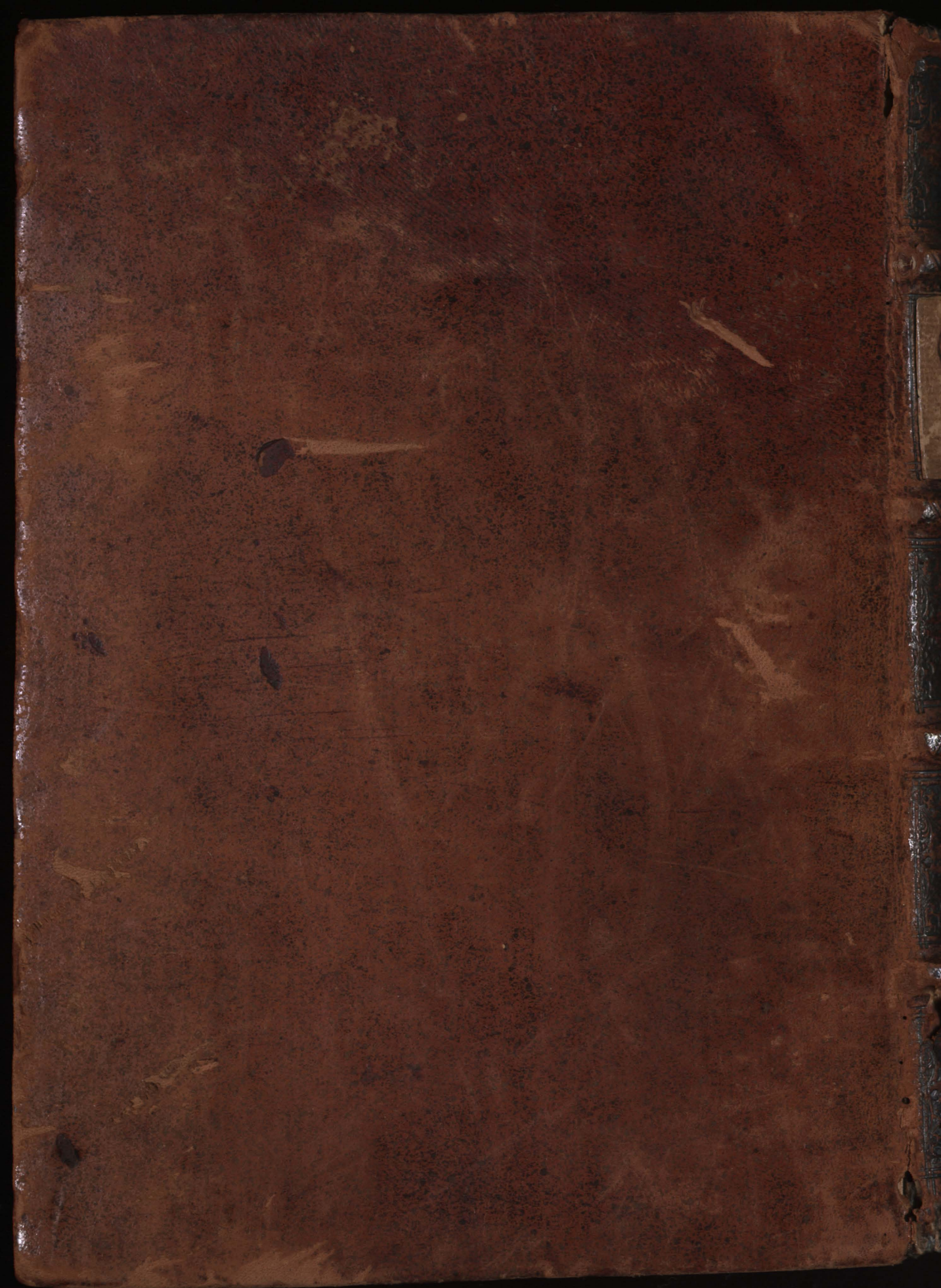

MAN
erp
EST

Cim.53

1
911